

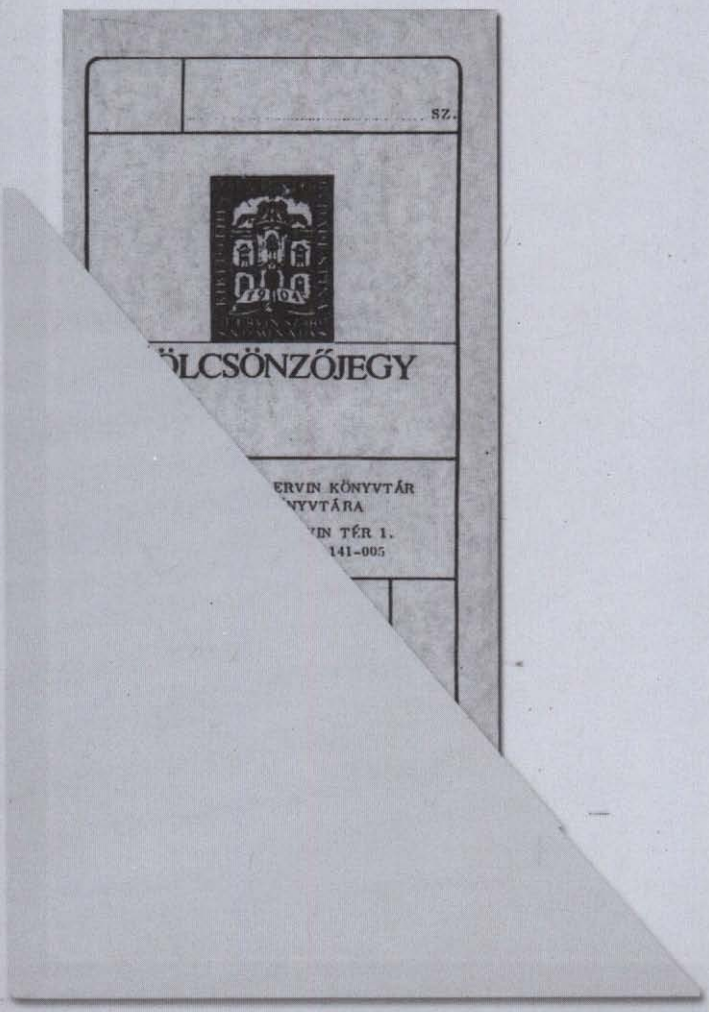

KATSÁNYI SÁNDOR
TÓTH GYULA

A FŐVÁROS KÖNYVTÁRÁNAK TÖRTÉNETE

1945–1998

SZ.
ÖLCSÖNZŐJEGY
ERVIN KÖNYVTÁR
NYVTÁRA
IN TÉR 1.
141-005

HIBAJEGYZÉK

A 256-359. oldalak között a hivatkozások helyes számsorrendje a következő:

hivatkozás a főszövegben	**a lábjegyzet száma**
43-57.	+1 *(pl. a 43-as hivatkozáshoz a 44-es számú lábjegyzet tartozik)*
93-96.	
104.	
161-162.	
209-210.	
149-156.	+2 *(pl. a 150-es hivatkozáshoz a 152-es lábjegyzet tartozik)*
	-1 *(pl. a 315-ös hivatkozáshoz a 314-es lábjegyzet tartozik)*
223-373.	-1 *(pl. a 315-ös hivatkozáshoz a 314-es lábjegyzet tartozik)*

A 149, 150, 373. számú lábjegyzetek törölve.

	a lábjegyzet megfelelő szövege
43.	*(a 272. oldal utolsó bekezdéséhez tartozik)*
58.	„Ezt a kérdést Katsányi Sándor az első kötetben már tárgyalta".
64.	törölve „Az MKE..." kezdetű mondat.
97.	Vargáné Vida Emília: Hogyan tovább családi könyvtár? = Könyvtári Híradó, 1994. 12. sz. 6. p.
98.	Megkérdeztük Kovács Évát: miért alakította vissza a Vénusz utcai családi könyvtárat? = Könyvtári Híradó, 1994. 11. sz. 7. p.
157.	1982-ig a Zenei Gyűjteményben zenét nem lehetett hallgatni, csak négy fiókban.
158.	Takács Cecília: A hanglemezkölcsönzés tapasztalatai a Dagály utcai főkönyvtárban. = Könyvtári Híradó, 1984. március 2-3. p.
163.	I. m. 3-4. p.
211.	Kiss Jenő: Rendszerváltás – modellváltás. = Könyvtári Figyelő, 1991. 1. p. 27-30.
221.	Könyvtári Híradó, 1989. 12. sz.
366.	I. m. 4. sz. 3. p.

A 363. oldalon a felső tábla címéből az „1988=100%" törölve, az alsó tábla címében pedig helyesen: „1988=100%".
A 364. oldalon a tábla címéből az „és százalékban" törölve.

A mellékletben lévő bibliográfiában a „lásd még" hivatkozások figyelmen kívül hagyandók.

Javítások a névmutatóban

Bárány Tamás 25
Bartók Béla 163
Bánhegyi Gyuláné 269 helyett 271
Bényei Miklós 14, 234
Faragó Tamás 436 törölve
Farkasinszky Lajos 253, 254
Fodor Péter 374, 453
Forgács Tiborné 266
Futala Tibor 376 törölve
Gerő Gyula 13, 14, 115, 373
Győri György 116 törölve
Hegedűs András 170, 380
Hegedűs Péter 328 törölve
Havas Katalin 296, 312 törölve
Katsányi Sándor 10 törölve, 36, 44, 54 helyett 37, 45, 55
Kerekes Pálné 385 törölve
Komlós Aladár 36 törölve
Meiszner Tamásné 185 helyett 184
Nagy Attila 322
Ottovayné Ecsedi Klára 372 helyett 373
Papp István 316 törölve
Pobori Ágnes 320 törölve
Román József 98 törölve
Samu Gizella 279 törölve
Sólyom László 39 törölve
Szász Ilona 270 törölve
Szer Kálmánné Faragó Éva 374, 449
Tamkó Sirató Károly 285 helyett 25
Tersánszky Józsi Jenőné 39, 131
Tóth Dezső 56, 187, 189 törölve
Tóth Dezsőné 56, 187, 189
Tyroler Gyula 246 helyett 247
Veredy Gyula 9 helyett 19

Katsányi Sándor – Tóth Gyula

A főváros könyvtárának története

1945–1998

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár • Budapest, 2008

KATSÁNYI SÁNDOR – TÓTH GYULA

A FŐVÁROS KÖNYVTÁRÁNAK TÖRTÉNETE 1945–1998

A kötet megjelenését támogatta:

nka Nemzeti Kulturális Alap

OKM

A borítón:
Parkkölcsönző a Károlyi-kertben, *1952 (MTI-fotó, Járai Rudolf felvétele)*
A könyvtár külön gyűjteményeként működő Fővárosi Pedagógiai Könyvtár, *1955*
Az 1. számú bibliobusz, *1975*
A Liszt Ferenc téri gyermekkönyvtár, *1996*
A Közhasznú Tájékoztató Szolgálat munkaterme, *1997 (Népszabadság-fotó, Hetényi Zoltán felvétele)*
Olvasóterem a Központi Könyvtár új épületében, *2001 (Nagy Botond felvétele)*

Az illusztrációkat a könyvtár Budapest Gyűjteményéből válogattuk.
Az 56., 58., 61., 66., 72., 116., 123., 131., 132., 151., 156., 157., 164., 224., 230. oldalon szereplő fényképeket a Magyar Távirati Iroda, a 417. oldalon látható képet pedig a Népszabadság szerkesztősége jóvoltából közölhettük.

Lektor: Bényei Miklós, Gerő Gyula
Szerkesztő: Kiss Bori és Fodor Béla
Képszerkesztő: Sándor Tibor

© Katsányi Sándor, Tóth Gyula 2008
© Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 2008

FŐVÁROSI • SZABÓ ERVIN • KÖNYVTÁR • BUDAPEST • 1904

100 ÉVES A FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR

Megjelent a könyvtár alapításának 100. évfordulója alkalmából
Felelős kiadó: Fodor Péter főigazgató
A nyomdai előkészítés a Míves Kft. munkája
Műszaki szerkesztő: Szmuk Judit
Készült a FSZEK nyomdájában, 2008.

ISBN 978 963 581 437 4

TARTALOM

BEVEZETÉS 13

KOALÍCIÓS ÉVEK A POLITIKÁBAN ÉS A KÖNYVTÁRBAN 1945–1948 (*KATSÁNYI SÁNDOR*) 17

ROMELTAKARÍTÁS, A MŰKÖDŐKÉPESSÉG HELYREÁLLÍTÁSA 18
SZEMÉLYI VÁLTOZÁSOK 1945-BEN 20
Vezetőváltások
A személyzet változása

ELTÉRŐ ELKÉPZELÉSEK A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR SZEREPÉRŐL A MEGVÁLTOZOTT TÁRSADALMI-POLITIKAI HELYZETBEN 26
Konzervatív válasz: a könyvtár, mint a politikai pártatlanság intézménye
A szabad művelődés koncepció képviselői
A szabad művelődésre alapozó radikálisabb tervezet: Kőhalmi Béla koncepciója
Visszatérés Szabó Ervinhez

A MŰKÖDÉSI KERETEK VÁLTOZÁSAI 1945–1947 30
Az épületek, berendezések helyreállítása
Hálózatszervezés
A villamos mozgókönyvtár
A Központi Könyvtár munkaszervezete
A Fővárosi Könyvtár szerepe a magyar könyvtárügy szervezeti kiépítésében

AZ ÁLLOMÁNY VÁLTOZÁSAI 36
Háborús veszteségek
A fasiszta művek kivonása. Harc a dokumentumanyag megőrzéséért
A „csendes index"
Az állomány gyarapodása
Új és régi különgyűjtemények

OLVASÓTÁBOR, OLVASÓSZOLGÁLAT 46
Visszatérő és új olvasók. Új olvasói igények
Az olvasók szolgálata helyett az olvasók nevelése
Egy sajátos szabadpolcos könyvtár
A Központi Könyvtár olvasói

A „FORDULAT ÉVE" 50
A kispolgárság könyvtárából a dolgozók könyvtára
Fordulat az állománygyarapításban
„Ki kellett cserélni könyvtárosainkat"

KULTÚRFORRADALOM ÉS DIKTATÚRA
AZ „ÖTVENES ÉVEK" INDULÁSA 1949–1953 54

A HÁLÓZAT KITERJESZTÉSE NAGY-BUDAPESTRE 55
Könyvtárszervezés az új peremkerületekben
Könyvállomások mindenhol
Patronáló mozgalom
A fiókkönyvtárak átadása a kerületi tanácsoknak
Az új kerületi könyvtárak népkönyvtár jellege

SZEREPZAVARBAN A KÖZPONTI KÖNYVTÁR 63
A vezető szerep elvesztése
Radikális változtatási törekvések
Dienes László a szociológiai szakkönyvtári profil visszaállítására törekszik
A FSZEK helye az OKK tudományos gyűjtőköri koncepciójában
Elmozdulás a közművelődés irányába

A KÖZPONTI KÖNYVTÁR SZŰKÖSSÉ VÁLT ÉPÜLETE.
PROBLÉMÁK, MEGOLDÁSI KÍSÉRLETEK 67
Tervek a Reviczky u.3.sz. birtokbavételére
Angyalok a Wenckheim-palotában

A KÖZPONTI KÖNYVTÁR ÁLLOMÁNYÁNAK ALAKULÁSA 69
Gyarapítás: mennyiségi megkétszereződés, új irányok
A társadalomtudományi művek beszerzése
Az állomány kényes részének elrejtése
Különgyűjtemények
A katalógusrendszer változásai

A HÁLÓZAT KÖNYVÁLLOMÁNYÁNAK ÁTALAKÍTÁSA 75
Paradigmaváltás
A régi állomány felszámolása
Az új állomány kialakulása és jellemzői
A könyvbeszerzés utólagos kritikája

AZ OLVASÓTÁBOR NÖVELÉSE 80
A fejlesztés forrásai a hálózatban
Az olvasói létszám növelése a Központi Könyvtárban

A KÖNYVTÁR POLITIKAI-IDEOLÓGIAI SZEREPVÁLLALÁSA. AZ OLVASÓK „NEVELÉSE" 84
Az olvasókkal való egyéni foglalkozás
Az olvasómozgalom
Kiállítások, rendezvények

A BIBLIOGRÁFIAI TEVÉKENYSÉG ELŐTÉRBE KERÜLÉSE 91
A KÖNYVTÁRI ÜZEM KORSZERŰSÍTÉSE 96

Személyzet, politikai légkör, vezetés 98
A dolgozók létszáma, végzettsége, összetétele
A könyvtár politikai légköre. Dienes László szerepe
A felső vezetés teljes kicserélődése

A REFORMOKTÓL A FORRADALOMIG 1953–1956 103

A stabil vezetés hiánya egy bizonytalan időszakban 104
Fordulatok a Központi Könyvtárban 106
A reformszemlélet térnyerése
A Központi Könyvtár szerepének újragondolása

A kerületi könyvtárak helyzete 109
Reformok vagy visszarendeződés?
Változások az állomány építésében és az olvasószolgálatban

A forradalom napjai 113

A HELYÉT KERESŐ KÖNYVTÁR
VÁLASZUTAK, PÁLYAMÓDOSÍTÁSOK 1957–1959 117

Beillesztés-beilleszkedés a Kádár-rendszerbe 117
Ütköző koncepciók
Számonkérés, retorzió
A befogadottak

Változások a Központi Könyvtár szerepkörében 123
A könyvtár funkciójának, gyűjtőkörének újrafogalmazása
A „Budapesti kultúrcentrum" gondolata
Kísérlet az épület problémájának megoldására

A hálózat visszacsatolása 127

Viták a szabadpolcról 129
A szabadpolc bevezetése az ötvenes években
A szabadpolc eszméjének térhódítása a magyar könyvtárügyben
Szabadpolc helyett válogatópolc

Új szempontok az állomány alakításában 134
A Központi Könyvtár állománygyarapítása
Az állományhoz való szabadabb hozzáférés
Kerületi könyvtárak: az olvasói igényekre (is) épülő új állománygyarapítás
Az inkurrens anyag kezelése, könyvgyűjtő-könyvelosztó raktár létrehozása

Az olvasók köre, igényeik változása 139

DIFFERENCIÁLTABB SZOLGÁLTATÁSOK FELÉ UTAK ÉS ZSÁKUTCÁK AZ 1960-AS ÉVEKBEN 141

A MŰKÖDÉS FELTÉTELEI: ELLÁTOTTSÁG, ÉPÜLETEK 142

Hét bő esztendő – hét szűk esztendő
A könyvtárhálózat fejlesztése
Új könyvtárépületek, átalakítások, korszerűsítések a hálózatban
A zsákutca felismerése
Kísérletek a Központi Könyvtár épületbővítésére

A SZABADPOLC ELVI ELFOGADÁSA ÉS ELTERJEDÉSE 149
A szabadpolc működésének kérdései

A GYERMEKKÖNYVTÁRAK RENESZÁNSZA 153
A fővárosi gyermekkönyvtári hálózat megszervezése
Az 1. sz. Liszt Ferenc téri önálló gyermekkönyvtár... és a többiek
A gyerekek könyvellátása
Olvasó gyerekek a 60-as években

A ZENEI KÖNYVTÁR LÉTREHOZÁSA 163
A könyvtár és a zenei élet. A gyűjtemény létrehozásának előzményei
A könyvtár jellege, gyűjtőköre, állományának megalapozása
Elhelyezés, nyitás, fogadtatás. A működés első évei

A KÖZPONTI KÖNYVTÁR ÁLLOMÁNYFEJLESZTÉSE ÉS A SZOCIOLÓGIAI SZAKKÖNYVTÁRI FUNKCIÓ KIÉPÍTÉSE 168
Viták a gyűjtőkörről
A szociológiai szakkönyvtári szerep elvi elfogadása
A szociológiai állomány
Az új szakrendszer kialakítása

A HÁLÓZAT ÁLLOMÁNYÁNAK GAZDAGODÁSA ÉS APASZTÁSA 172
A gazdagodás évei
Az állomány apasztása

OLVASÓK ÉS OLVASMÁNYOK 177
Az olvasótábor alakulása
Az olvasmányok változásai, az ismeretközlő irodalom térhódítása
A tájékoztató funkció lassú kiépülése a kerületi könyvtárakban
Első kísérlet a közhasznú tájékoztatás létrehozására
A szépirodalom olvasása: a művelődéspolitika elvárásai és olvasói igények
A Fővárosi Könyvtár mint az olvasásszociológia műhelye
A hagyományos propagandamunkától a public relations-ig
A könyvtár szociális szerepvállalása
A Központi Könyvtár olvasói

A KÖNYVTÁR KIADVÁNYAI, ÁLLOMÁNYFELTÁRÓ ÉS TUDOMÁNYOS TEVÉKENYSÉGE 193
Budapest történetének bibliográfiája
A Budapest Gyűjtemény egyéb tevékenysége
Az ajánló bibliográfiák nagy korszaka
Az állományfeltárás más formái
A könyvtár történetének monográfiája

VEZETŐK ÉS VEZETETTEK 202
A vezetés
A személyzet alakulása
Képzettség – túlképzettség?

ÚJ STRATÉGIA - RÉGI TEHERTÉTELEK. Az 1970-ES ÉVEK 206

STRATÉGIAVÁLTÁS 207
Szemléletváltás a magyar könyvtárügyben és a Fővárosi Könyvtár
Pergőtűzben. A főváros könyvtári ellátásának szakmai kritikája
A könyvtár új stratégiája

A KÖZPONTI KÖNYVTÁR ÚJ ÉPÜLETE: TERVEK, ÁLMOK 212
Az első nekifutás (1970-1974)
Messze szárnyaló tervek (1975-1980)

VÁLTOZÁSOK A HÁLÓZATBAN 216
Az évtized indulása
Indul a bibliobusz
1974: „Új fejezet kezdődik"
Szakfelügyeleti rendszer. Kapcsolat a szakszervezeti könyvtárakkal
„Léptékváltás Budapesten is" – A kőbányai könyvtár megnyitása
A hetvenes évek második fele
Szakrészlegek
Kelenföld új könyvtára: tervek, remények – és ami megvalósult

AZ ÁLLOMÁNY ALAKULÁSA ÉS FELTÁRÁSA 228
Az új hálózatfejlesztési elv állománypolitikai következményei
Idegennyelvű irodalom a hálózat könyvtáraiban
Az audiovizuális dokumentumok megjelenése és térnyerése
Az állománnyal kapcsolatos problémák a Központi Könyvtárban
Az állomány feltárása. Bibliográfiai kiadványok

A SZOCIOLÓGIAI SZOLGÁLTATÁSOK KIBONTAKOZÁSA 234
A Szociológiai Dokumentációs Osztály létrejötte. Szervezet és működési keretek
A szociológiai állomány alakulása. Dokumentációs szolgáltatások
Igénybevétel, fogadtatás

A Budapest Gyűjtemény és a Zenei Gyűjtemény 238
A Budapest Gyűjtemény működése
A Zenei Gyűjtemény

A könyvtár olvasói 240
A könyvtár ifjúságpolitikája a 70-es években
Gyermekkönyvtárak
A hátrányos helyzetű olvasók
A Központi Könyvtár olvasószolgálata
Gépesítési próbálkozások

Könyvtárosok és vezetők; vezetőváltás 249
Munkaerőhelyzet
A munkakörök differenciálódása
A könyvtárosi pályakép módosulása
Vezetőváltások

„Tartozásaink Szabó Ervinnek"
Egy lezáruló időszak eltérő megítélései 253

VISSZATÉRÉS A SZABÓ ERVIN-I ALAPOKHOZ ÉS KORSZERŰSÍTÉS 1980–1998 256
(TÓTH GYULA)

Vezető- és szemléletváltás 256
A kerületi főkönyvtári rendszer
Szakrészlegek a főkönyvtárakban
A mozgókönyvtár
Iskolába telepített és kettős funkciójú könyvtárak
Kísérletek a használói könyvtár megteremtésére
Állományapasztási viták és koncepciók
Megmérettetés 13 év után

Reformkorszak (1985–1995) 281
Ötéves terv és hálózatfejlesztés
A körkörös védvonal koncepciója és vitája
Mi az a családi könyvtár?
A kétfedelű könyvtár
A könyvtár mint közösségi ház
A Központi Ellátó Szolgálat (KESZ) létrehozása
Zenei részlegek a hálózatban
A gyermekek szolgálata az új rendszerben
Reform a Központi Könyvtárban: közhasznú tájékoztatás szervezése
Műhelytanulmány és vita a Központi Könyvtárról
A Központi Könyvtár szerény bővítése és az átcsoportosítások megkezdése

A RENDSZERVÁLTÁS ÉVEI 318
A FSZEK civil szervezetei és a renszerváltás
A belső szervezet átalakítása
Az 1990-es évek stratégiai tervei
Az 1992. évi szakértői jelentés
A szabadpolc megkésett bevezetése a Központi Könyvtárban
Kerületi főkönyvtárak helyett régiók

AZ ÚJ KÖZPONTI KÖNYVTÁR ELŐKÉSZÍTÉSE 351
A Pálffy-palota megszerzése és beépülése az új könyvtárba
A fenntartó döntése: rekonstrukcióval egybekötött bővítés

A KÖNYVTÁR MŰKÖDÉSE 1980–1998 360

A FELTÉTELEK ALAKULÁSA 360
Pénzügyi helyzet és gazdálkodás
Menni vagy maradni?
Megbecsülés: díjak és kitüntetések
Szakmai műhelyek
Megújult Könyvtári Híradó, változatlan évkönyv
Számítógépesítés – saját erőből

AZ ÁLLOMÁNY 384
Az állomány trendvonalai
A fölöspéldányok kezelésének új rendje
A kötelespéldány szolgáltatás
Állománygyarapítás: az 1997-es felmérés eredményei
Állományvédelem
Állományfeltárás

AZ OLVASÓK SZÁMA ÉS ÉRDEKLŐDÉSE 401
Kölcsönzés és helybenhasználat
Olvasási és könyvtárhasználati szokások 1984-ben
A sikerlisták tapasztalatai

A SZOLGÁLTATÁSOK 415
A Közhasznú Információs Szolgálat
Szociális szolgáltatások
A nem-hagyományos dokumentumok térhódítása
Terítéses szolgáltatások

SZAKGYŰJTEMÉNYEK 429
A Budapest Gyűjtemény a közkönyvtár szerves része
A Szociológiai gyűjtemény: szakkönyvtári funkciók
A Zenei Gyűjtemény: közkönyvtári funkció, szakkönyvtári szinten
Egyéb különgyűjtemények

KAPCSOLATOK 446

ÖSSZEGZÉS 450

KITEKINTÉS 453

NÉVMUTATÓ 455

MELLÉKLETEK 463

KRONOLÓGIA *(Katsányi Sándor)* 465
KIADVÁNYJEGYZÉK ÉS BIBLIOGRÁFIA *(Sánthánéné Antal Sára)* 479
STATISZTIKAI ADATOK *(Somogyi József)* 527

Bevezetés

Habent sua fata libelli: e könyv létrejöttét is drámai fordulatok kísérték. Az eredeti tervek szerint a főváros könyvtárának történetét 1945-ig tárgyaló első kötettel együtt jelent volna meg a folytatás is. Megírására *Kiss Jenő*, a könyvtár nyugalmazott főigazgatója kapott megbízást, aki az 1945 és 1979 közötti periódust vállalta; saját vezetői tevékenységének (1980-1998) bemutatását másra hagyta. Erre a feladatra egy elfogulatlan kívülállót kért fel a könyvtár: *Futala Tibor*t. A megindult munkát azonban tragikus fordulatok szakították félbe. Kiss Jenő csak az első fejezet megfogalmazásáig és a további anyaggyűjtésig jutott el, munkáját halála félbeszakította. A feladatot ekkor az első kötet szerzője *Katsányi Sándor* kapta meg. Futala Tibor ugyancsak invenciózusan és ambícióval látott a könyvtár közelmúltjának elemző leírásához, a sors azonban az ő munkáját is megállította. Halála után csak egy gondolatokban gazdag, eredeti munkát ígérő szinopszis maradt ránk. (Megjelent a Könyvtári Figyelő 2004. 2. számában.) Az 1980-at követő évek megírására ismét egy „kívülálló" kapott megbízást, a Szabó Ervin tevékenységéről és a huszadik századi hazai közkönyvtári törekvésekről már korábban is publikáló *Tóth Gyula*. Az ismertetett események miatt feladatának elvégzésére meglehetősen feszes határidőt kapott.

Mint említettük, a 2004-ben megjelent, Katsányi Sándor által írt első kötet és jelen könyvünk egységet alkot, együtt nyújt képet a nagy múltú könyvtár fordulatokban gazdag történetéről a kezdetektől napjainkig. Közös a két kötet szöveges részét kiegészítő adattár is: a bibliográfia és a statisztikai táblázatok; a kronológia és a mutatók gyakorlati okokból jelentek meg kötetenként. Az első kötet főigazgatói és szerkesztői bevezetői mindkét kötetre érvényesen szólnak a fővárosi könyvtár sajátos szerepéről a múltban és a jelenben.

A jelen kötet szerzői, Katsányi Sándor és Tóth Gyula elé a két elődd munkáját hasznosítva is nehézségek tornyosultak. Az első problémát a források szinte áttekinthetetlenül gazdag tömege, s ugyanakkor rendezetlensége és fontos területeken mutatkozó hiánya okozta. A könyvtár évkönyvei és híradójának évfolyamai rendelkezésre álltak ugyan, de az irattár rendezése az új épületszárnyba való átköltöztetés után csak később kezdődött meg és nem fejeződött be. Fontos iratokra csak nehezen, olykor késve találtak rá a szerzők. Még nehezebb feladat volt a levéltári anyag feltárása. *Gerő Gyula* egy helyen így nyilatkozik: „A levéltárak könyvtári iratanyaga esetleges és többnyire rendezetlen, valamint hozzáférhetetlen, tehát kutathatatlan." A Fővárosi Levéltárban ennél kedvezőbb helyzet fogadja a kutatót, de a könyvtári anyag gyakran itt is hiányos, fellelése nehézkes. S nem kis nehézséget okozott az országos könyvtár-

ügyi intézmények, például az Országos Könyvtári Központ, az Országos Könyvtárügyi Tanács vonatkozó anyagainak megtalálása. Köszönet illeti viszont az OSZK Könyvtártudományi Szakkönyvtárát, ahonnét számos, máshol fel nem lelhető vizsgálati jelentés másolatát kaptuk kézhez, és a Budapest Gyűjtemény vezetőjét, *Sándor Tibor*t és munkatársait segítségükért, anyagszolgáltatásaikért. Bizonyára maradtak azonban számunkra rejtett források, amelyeket majd az utánunk következő történetírók fognak feltárni és hasznosítani.

Tudjuk, s munkánk során ismételten tapasztaltuk, hogy a pusztán írásbeli dokumentumokra épülő mégoly lelkiismeretesen rekonstruált képet is pontosabbá és árnyaltabbá teszik a kortárs résztvevők személyes beszámolói.

Az ötvenes évek könyvtári életének bemutatása egyoldalú maradt volna *Marót Miklós, Győri György, Román József, Maruszki József* könyvünk számára készített interjúi, visszaemlékezései nélkül. Sajnáljuk, hogy az elmúlt évtizedek eseményeit jól ismerő könyvtáros személyiségek közül többen is sírba vitték tudásukat, Marót Miklós interjúját is a halál szakította félbe. Az oral history fontosságát könyvtárunk – vélhetően más könyvtárakhoz hasonlóan – sajnos későn ismerte fel.

A közelebbi múlt megrajzolásához tartalmas beszélgetéssel és források rendelkezésre bocsátásával járult hozzá *Papp István* és *Deák Sándor*, kéziratunk tetemes részének tüzetes átnézésével, a tévedések javításával nyújtott segítséget *Gálné Ballagi Ágnes, Richlich Ilona, Papp István*, értékes információkat kaptunk *Horváth Györgyné*től *Maruszki József*től és másoktól, mindnyájuknak köszönetet mondunk. Végül, de nem utolsó sorban köszönet illeti a lektorok, *Bényei Miklós* és *Gerő Gyula* gondos jobbító szándékú munkáját.

A források esetlegességénél is nagyobb gondot okozott az 1945 utáni korszakra vonatkozó könyvtártörténeti összegezések hiánya. Felmérhetetlen segítséget jelentett volna munkánkban, ha rendelkezésünkre áll a magyar könyvtárügy utolsó fél évszázada, az Országos Könyvtári Központ, az Országos Könyvtárügyi Tanács, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ történetének tüzetes feldolgozása, ezek azonban megírásra várnak. A megyei könyvtárak fennállásának 50. évfordulóján született feldolgozások alig pillantanak a falakon túlra, a korszakig eljutott egyetlen szakkönyvtári intézménytörténet az utolsó évtizedeket tizenkét lapnyi terjedelemben tárgyalja. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár történetén belül csak a hálózat egy-egy könyvtárának és egy-egy részterületnek hosszabb-rövidebb időszakát áttekintő írásokra támaszkodhattunk. Az első kötettel ellentétben nem építhettünk már kimunkált, szilárd alapokra, munkánk ezért aligha lehet mentes az első vállalkozások szükségszerű gyengéitől.

A munka a szerzőknek – legyen szabad itt szubjektívnek lennünk – a felfedezések örömét is nyújtotta, több területen is. A Szabó Ervin Könyvtár múltjáról bennünk korábban kialakult képet, korábbi nézeteinket a feltárt dokumentumok több ponton módosították.

Mindenekelőtt elénk tárult egy könyvtár nagy ívű fejlődése. Meggyőződé-

sünk, hogy a könyvtár az információk, az ismeretek, a műveltség szabadságának kitüntetett intézménye, s a főváros könyvtárának e téren az ötvenes évek mélypontjáról indulva úgy sikerült megújulnia és korszerűvé válnia, hogy mai eredményei egyszerre gyökereznek az alapító szándékában és a kortárs legfejlettebb angolszász, észak- és nyugat-európai törekvésekben. Az elmúlt félévszázad története ennek az útnak a története, küzdelmekkel és buktatókkal, csendes munkálkodással és látványos konfliktusokkal, makacsul visszahúzó erőkkel és a könyvtárosokban élő nemes szándékokkal. Ha ezt sikerült érzékeltetnünk, munkánk nem volt hiábavaló. S ha majd valaki a magyar közkönyvtárak 1945 utáni történetének megírására vállalkozik, bizonyára az lesz az alapkérdése: hogyan váltak/válhattak ezek a könyvtárak már a szocializmus korszakában az angolszász és észak-európai nyitott könyvtári modellnek a public library-nek többé kevésbé megfelelő intézménnyé. Könyvünk egy könyvtár példáján keresztül megkísérelt választ adni erre a kérdésre.

Munkánk során ismételten beleütköztünk a könyvtár és a társadalmi környezete közötti viszony kérdésébe. Lépten-nyomon elénk tárult, hogy a könyvtár milyen érzékeny műszer: a társadalom minden rezdülése megjelenik benne, ugyanakkor azt is láttuk, hogy saját, öntörvényű élete is van. Ezért, bár a források hiánya sokszor akadályozott benne, mégis érzékeltetni kívántuk, hogy az ország politikai viszonyai, a művelődéspolitika, a fenntartók váltakozó nézetei milyen irányba vitték-lökték a könyvtárat, s a könyvtár hogyan reagált ezekre a hatásokra. Megkerülhetetlen kérdés volt a Szabó Ervin Könyvtár hivatalosan deklarált és tényleges szerepe a Rákosi-diktatúrában, a forradalomhoz vezető időszakban, a Kádár-korszakban és az azt követő nagy társadalmi fordulat idején. S nem kevésbé izgalmas szakmai kérdés a Szabó Ervin Könyvtár helye és szerepe a magyar könyvtárügyben: hogyan vált ez az intézmény egyes területeken példaképből sereghajtóvá, majd hogyan emelkedett ismét a példát és irányt mutatók közé, hogyan reagált a magyar könyvtárügyben megjelenő tendenciákra.

A könyvtár reagálásáról szóltunk, de valójában a könyvtárosok voltak azok, akik aktívan vagy passzívan elfogadva vagy ellenkezve válaszoltak a társadalom igényeire és kihívásaira, akik értékeket őriztek meg, vagy új értékekért szálltak síkra. Egy könyvtár története – erre a felismerésre is munkánk vezetett rá – értelmezhetetlen a benne szereplő könyvtáros személyiségek megismerése-bemutatása nélkül. Szeretnénk emléket állítani azoknak az elődöknek, munkatársaknak és vezetőknek, akik tehetségüket a szellemi javak közkinccsé válásának szolgálatába állították. Sok könyvtáros hagyott maradandó nyomot az intézmény életében más-más alkattal, meggyőződéssel könyvtár-ideával, igyekeztünk őket megérteni, ha a megértés nem is jelent minden esetben egyetértést.

A fentiekben szándékainkat, törekvéseinket jeleztük, de nem állíthatjuk, hogy kérdéseinkre maradéktalan és mindenben pontos választ tudtunk adni, s főleg

azt nem, hogy válaszaink vitathatatlanok és végleges érvényűek. Bevezetőnkben utaltunk a forrásfeltárás nehézségeire, az előtanulmányok és összegezések hiányára, melyek nehezítették a megnyugtatóan kiérlelt könyvtártörténet megírását. Mégis bízunk benne, hogy munkánk gondolatokat tud ébreszteni, ösztönzést és alapot tud nyújtani a jövendő kutatásokhoz és majdani új szintézisekhez.

A szerzők

KOALÍCIÓS ÉVEK A POLITIKÁBAN ÉS A KÖNYVTÁRBAN
1945 – 1948

Nagyot fordult a magyar társadalom sorsa 1945-ben, s erre a sorsfordulóra a Fővárosi Könyvtár – melynek története már korábban is talán minden más magyar könyvtárnál szorosabban kapcsolódott a társadalom változásaihoz – élénken reagált.

Az ostrom elmúltával a pincéből előjövő budapestiek előtt két kérdés állt: hogyan lehet a romokat eltakarítani, az életet elkezdeni. És: hogyan tovább? – A romok eltakarításának és az alapvető szolgáltatások megindításának szükségességével mindenki egyetértett, a „hogyan tovább" kérdésére különböző válaszok születtek.

Így volt ez a Fővárosi Könyvtárnál is. A harcok alatt súlyosan megsérült, de állva maradt a Wenckheim-palota, a fiókkönyvtárak nagy többsége siralmas, de helyrehozható állapotban vészelte át a harcokat; az első erőfeszítések a mielőbbi helyreállításra irányultak, mindenki egyetértésével. Korántsem volt ilyen egyetértés a „hogyan tovább" kérdésében, s az ezzel összefüggő másik meghatározó kérdésben: Mi az, amit a múltból fel kell számolni, mi az, amit meg lehet és kell tartaniő A megőrzés-felszámolás kérdése egyaránt érintette a könyvtár kialakult szakmai hagyományait, állományát és személyzetét.

A problémák eleinte nem annyira a Központi Könyvtárnál jelentkeztek, kézenfekvőnek látszott, hogy annak, mint tudományos könyvtárnak részt kell vennie az ország fizikai-szellemi újjáépítésében, sokkal inkább az ideológiai változásoknak jobban kiszolgáltatott hálózatban. Ennek szerepét az ország újonnan formálódó szellemi életében a könyvtárosok különböző világnézetű csoportjai eltérően ítélték meg. A könyvtárosok tábora ugyanis a háborút követő személycserék következtében igen heterogénné vált: az ostrom utáni hónapokban a szabad mozgástérhez jutó pártok igyekeztek híveiket pozíciókba juttatni. A Fővárosi Könyvtárban a könyvtárosok három karakterisztikus rétege alakult ki:

– a régi gárda, a két háború közötti időszakban már itt dolgozók;
– az egykori Szabó Ervin-i gárda 1919 őszén elbocsátott és most visszatérő tagjai;
– az 1945 elején a könyvtárba helyezett, nem könyvtáros értelmiségiek.

A három csoport közül a Szabó Ervin-i iskola tagjai rendelkeztek a legnagyobb befolyással, s akaratuk érvényesítési tere évről évre nőtt, ennek következtében a könyvtár válasza a kor kérdéseire szakmailag a modernizáció volt, politikailag a (más-más formában elképzelt) szocializmus kiépítésének könyvtári szolgálata. A könyvtár optimista időszaka volt ez: mindenki terveket szőtt és bizakodott. A hangsúlyok azonban még az egykori Szabó-iskolán belül is eltértek: Dienes László és Kőhalmi Béla a kor kihívásaira egy modern, jól működő társadalomtudományi szakkönyvtár megteremtésével kívántak válaszolni, Solti Andrásné Szigeti Gabriella a kommunista ideológiának maximálisan megfelelő fiókhálózat létrehozásával. A koalíciós évek Fővárosi Könyvtárának története kettős arculatot mutat: a Központi Könyvtár lépésről lépésre történő korszerűsödése egyfelől, másfelől pedig a hálózat elmozdulása a „kispolgári"-ból a „szocialista tömegkönyvtár" irányába. Ez a kettős mozgás határozta meg a könyvtár 1945 és 1948 közötti történetét.

A tényleges mozgástér azonban meglehetősen szűk volt. A háború utáni elszegényedett ország kulturális intézményei előtt legfeljebb a korábbi fizikai állapot helyreállítása lehetett a cél, ezen túlmenő fejlesztést az anyagi körülmények még nem tettek lehetővé. Ez a könyvállomány növekedését is behatárolta. Ilyen téren nem is a gyarapítás, hanem ellenkezőleg: az ideológiailag nem kívánatos vagy vitatható művek kezelése vált központi kérdéssé. S éppen ebben a kérdésben vált a Fővárosi Könyvtárban nyilvánvalóvá, hogy a próbálkozó demokrácia alulmarad egyrészt a megszálló szovjet hatalom akaratával, másrészt az általa is támogatott ideológiák erejével szemben.

Romeltakarítás, a működőképesség helyreállítása

A frontvonal elvonulása után a pincékből előmerészkedő és munkahelyükre valami úton-módon eljutó könyvtárosokat csaknem mindenütt hasonló látvány fogadta: a falak álltak ugyan, de mindenhol törmelék, szemét, rendetlenség.[1] Súlyosabb (de az épületet statikailag nem veszélyeztető) belövések a Központi Könyvtárat, a 6. sz. Verpeléti úti és a 11. sz. Krisztina körúti fiókot érték, az ablakok viszont mindenütt betörtek, minden könyvtár nyitottá, védtelenné vált. „A Wenckheim-palota körül emelet magas volt a hulladék, szemét, törmelék, üvegcserép és fel nem robbant lövedékek

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS XI. KERÜLETÉNEK ELÖLJÁRÓJA

Igazolvány

Igazolom, hogy Vértesy József segéd-könyvtári főtiszt az ostrom napjaiban szolgálatot teljesített.

Budapest, 1945. január 15.

M. kir. budapesti I/XI. ker.

IGAZOLVÁNY

УДОСТОВЕРЕНИЕ

Baan Kálmán

Baan Kálmán

Budapest, 1945. január 22.

Az újrakezdés első dokumentumai

halma" – írta egy szemtanú.[2] A fiókkönyvtárakban ugyancsak a halomban földön heverő könyvek, üvegcserepek, a pusztulás látványa fogadta mindenütt a visszatérő könyvtárosokat.

A könyvtárak működésképtelenek, de helyreállíthatók voltak. A sorra megérkező könyvtárosok, altisztek, takarítónők központi intézkedés nélkül – minden összeköttetés megszakadt – önként nekiálltak a romok eltakarításának, a rend helyreállításának.

Először a törmelékeket kellett eltakarítani, a gyűjtőhelyekre elvinni, majd rendet kel-

1 Kivétel volt a 12. sz. kőbányai könyvtár, mely 1944 szeptemberében légibomba telitalálatot kapott és teljesen megsemmisült, a szerencsés kivétel pedig a 20. sz. Andrássy úti könyvtár, ahol a könyvtárosok folyamatosan tudták őrizni intézményüket.

2 A Központi Könyvtár helyzetéről Kalmár Gyula és Schwertner Gábor írtak visszaemlékezést, a fiókokról vezetőik számoltak be 1945 tavaszán, köztük Hamvas Béla is. A beszámolók a FSZEK irattárában olvashatók. Részletek közlése és összefoglalás: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1943-1945. 20-21.p. és Remete László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a felszabadulás időszakában. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1968/69. 100-112. p.

lett teremteni, a sok helyen szétdobált könyvállományt rendezni, és a működéshez szükséges elemi berendezést valahogyan helyreállítani. (Az összetört bútorok helyett ideiglenesen újakat tákoltak össze stb.) Segítséget a könyvtárosok mindehhez legfeljebb a kerületi elöljáróságoktól kaptak néhány helyen.

A legtöbb munka a Központi Könyvtár munkatársaira várt. Itt először a fel nem robbant lövedékeket kellett a könyvtárosoknak összegyűjteniük (az épületben az ostrom alatt német lőszer utánpótlási egység működött), majd a járhatatlanná vált lépcsőházakból kellett – hogy a helyiségek hozzáférhetők legyenek – a törmeléket kosarakban kihordani, kézikocsival a Haller piactérre szállítani, s ezek után az egyes helyiségeket sorról-sorra megtisztítani. A Pesten lakó tisztviselők január 18-tól kezdve sorra jelentek meg munkahelyükön, és valamennyien részt vettek a romeltakarításban. A romeltakarítást dermesztő hidegben, még nem veszélytelen állapotok között, az ostrom után legyengült fizikumú és éhező könyvtárosok és altisztek végezték, a munkát az ugyancsak január 18-án megjelenő *Vágfalvy Dezső* mint rangidős tisztviselő irányította. Január végéig már 49-en jelentkeztek munkára. A munkába álltak és a romeltakarításban résztvevők névsorát Vágfalvy már január 24-én jelentette a polgármesternek, ez volt 1945-ben az első hivatalos irat.[3]

Az utcán való közlekedés a „málenkij robot", az elhurcolás lehetősége miatt nem volt veszélytelen. Ezért a munkában résztvevők karszalagot kaptak „Gorodszkoj Szluzsascsij" felirattal és magyar-orosz nyelvű polgármesteri igazolást arról, hogy X. Y. „székesfővárosi alkalmazott munkahelyén nélkülözhetetlen, az utcán fel nem tartóztatható, más munkára el nem vihető." Megkísérelték a Wenckheim-palota pincéjében egy konyha felállítását, ez nem sikerült, de a városházán már főztek a romeltakarítók számára. Naponta elment egy-két tisztviselő és altiszt a városházi óvóhely konyhájára, ahonnan takarítóvödörben hozták el az ebédet.

A romeltakarítás mellett a fosztogatóktól is meg kellett védeni az épületeket. Különösen nagy volt a Wenckheim-palota csábító ereje, itt a könyvtárosok már január 20-án megszervezték maguk között a kapuőrséget. Sokan be akartak jutni az épületbe, ismeretlen megbízókra, ellenőrizhetetlen hatósági utasításokra hivatkozva; hol a könyvtárat akarták lefoglalni, hol mint a könyvtár kirendelt vezetői jelentkeztek. A legkonokabb ilyen jelentkező *Réti Károly* volt. Az egykorú beszámoló szerint „január 25. körül Réti Károly nevű Magyar Kommunista Párt által kiküldött megbízott jelent meg és érdeklődött a Fővárosi Könyvtárt ért kár iránt, és hogy a személyzet közül hányan jelentkeztek eddig, és milyen munkát végeznek. Január 31-én az MKP által kiadott magyar és orosz nyelvű írást mutatott fel, mely szerint a könyvtár személyi és tárgyi felügyelete reá van bízva [...] A polgármester úr még azon a napon egy határozatot adott ki, melynek értelmében a székesfővárosi alkalmazott személyzet felett kizárólag a polgármester rendelkezik."[4]

A betolakodók ellen némi védelmet nyújtott egy magyar és orosz nyelvű felirat. *„A Magyar Kommunista Párt által lefoglalva."* Január 17-én ugyanis egy 10 tagból álló küldöttség jelent meg a könyvtárban mint a Magyar Kommunista Párt megbízottja, és

3 Elsőként, jan. 18-án álltak munkába: Bor Dezső, Fort Sándor, Murai Lujza, Tuczentaller Lujza, Vágfalvy Dezső, Vértesy József tisztviselők, Borbély Péter, Kárpáti Pál, Zsittnik Béla altisztek. A következő héten munkába álltak: Jajczay János, Kalmár Gyula, Könyves Tóth Kálmán, Nagy Borbála, Veredy Gyula, a budai oldalon Zsák Wilfried.

4 A Székesfővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve, 1943-1945. 21. p. A könyvtár évkönyveinél itt és a továbbiakban nem a megjelenés évét, hanem csak a kiadványban feldolgozott év vagy évek évszámait közöljük.

ezt a feliratot szögezték ki a könyvtár Reviczky utcai falára – mint arról Vágfalvy Dezső a polgármesternek beszámolt.[5]

Az óvintézkedések legkevésbé a szovjet katonákkal szemben nyújtottak védelmet. „A Vörös Hadsereg katonái, ha épületünkben jártak, főleg orosznyelvű szépirodalmi munkákat kértek. Kis készletünkből ezt igyekeztünk kielégíteni" – írta a hivatalos beszámoló 1945-ből.[6]

A romeltakarítás, rendteremtés munkái a legtöbb helyen márciusban befejeződtek, a könyvkölcsönzés – bár valódi felújítás, helyreállítás nélküli helyiségekben – megindulhatott, a könyvtár évi jelentésének szavaival: „hiányos felszereléssel, rongált berendezéssel, csappant állománnyal." Március utolsó hetében kinyitotta kapuit a kölcsönzők előtt a Molnár utcai (1. sz.), az Erzsébet körúti (2. sz.) és a József körúti (9. sz.) fiókkönyvtár, április 1-jén megnyílt a Vág utcai (7. sz.) és a Királyi Pál utcai (14. sz.) fiók, április 27-én pedig a Fő téri (8. sz.). (Az Andrássy úti 10. számú könyvtár szinte megszakítás nélkül működött, február közepétől teljes üzemben.)

A súlyosabb épületkárokat szenvedett könyvtárakban a romeltakarítás megtörtént ugyan, de ezeket csak később lehetett megnyitni. Épületstatikai problémák jelentkeztek a Százados úti (3. sz.) könyvtárban (nyitás: májusban), a súlyos belövéseket szenvedett Verpeléti úti (6. sz.) és a súlyosan károsult Krisztina körúti (11. sz.) könyvtárakat csak november 5-én nyitották meg.

A Központi Könyvtárban a romeltakarítási munkák április elejére befejeződtek, de ez csak a tatarozási munkák megindítását tette lehetővé. A kölcsönzők részére a Wenckheim-palotát 1945. november 9-én nyitotta meg *Vas Zoltán* polgármester,[7] az olvasótermek azonban csak 1946. május 1-jétől tudták a látogatókat fogadni.

Nem indult meg a kölcsönzés a 4. sz. (Népszálló) és az 5. sz. (Állatkert) fiókokban. Ezekben a könyvtárakban csaknem egészen elpusztult az állomány (az Állatkertben a berendezés is), itt nem volt mit megnyitni.

Személyi változások 1945-ben

Megalakulása óta nem történt olyan méretű személycsere a Fővárosi Könyvtárban, mint 1945-ben. A változások nem csak a vezetőket érintették, hanem a beosztott munkatársakat is.

Vezetőváltások

1945 januárjában a könyvtár vezető nélkül maradt: a régieket a háború utolsó hónapjaiban kényszernyugdíjazták (*Enyvvári Jenő*), illetve fegyelmi eljárás során felfüggesztették (*Dávid Antal, Szentkuty Pál*), a német megszállás illetve a nyilas uralom idején kinevezett új vezetők (*Homa Gyula, Chirke Géza*) pedig az ostrom után nem tértek vissza a könyvtárba.

5 Vágfalvy Dezső vezető főkönyvtáros a polgármesternek 1945. márc. 1-jén. FSZEK irattár, 455/1945. Könyvünk kéziratának leadása után elkezdődött a FSZEK irattárának átrendezése, az itt megadott számok az iratok régi lelőhelyét tükrözik. – Más dokumentumok szerint a szöveg „A Magyar Kommunista Párt védelme alatt" volt. Mindenesetre a tábla a kortárs visszaemlékezők szerint védelmet jelentett.

6 A Székesfővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1943-1945. 21. p.

7 Az ünnepségen Major Tamás szavalta el Vörösmarty: Gondolatok a könyvtárban c. versét.

Az ügyek intézését az ostrom után, január 18-tól a rangidős Vágfalvy Dezső – előzőleg a reference osztály vezetője – vette át, aki az elsők között jelent meg a Központi Könyvtár épületében. Ő vette fel a kapcsolatot a városházával, s megbízott vezetőként közel három hónapon át ő irányította az intézmény tevékenységét.

Vágfalvy megbízatása átmeneti megoldás volt, mindenki tisztában volt vele, hogy a megváltozott társadalmi körülmények át fogják alakítani a könyvtár vezetőségének belső erőviszonyait. Igen hamar jelentkeztek a könyvtár Szabó Ervin-i korszakának a Tanácsköztársaság után elbocsátott munkatársai: *Kőhalmi Béla* február 6-án beadványban kérte a polgármestert, hogy őt, valamint *Solti Andrásné Szigeti Gabriellát* és *Pikler Blankát* „a Fővárosi Könyvtár elmaradhatatlan újjászervezésének munkájába tanácsadó testületként szíveskedjék bevonni." *Csorba János* polgármester, illetve a polgármesteri ügyosztály ekkor még elfektette a kérést, megjegyezve, hogy „tanácsadó testületként nehezen megoldhatónak véljük. Esetleg újbóli alkalmazással..." Az ügy egyelőre elnapolódott.

Időközben hatályba lépett az Ideiglenes Nemzeti Kormány 285/1945. M.E. sz. rendelete a baloldali vagy antifasiszta magatartásuk miatt elbocsátottak rehabilitálásáról. Ez egyaránt érintette egyfelől Dávid Antalt és Szentkuty Pált, másfelől Kőhalmi Bélát és egykori munkatársait.

Dávid és Szentkuty a német megszállás alatt indított fegyelmi eljárás beszüntetését kérték, és március 23-án meg is kapták a polgármesteri hivataltól, Enyvvári nem kívánt munkába állni, őt május 1-jei hatállyal végleg nyugdíjazták. Dávid visszakapta igazgatóhelyettesi beosztását, Szentkuty pedig április 12-én megbízott vezetőként átvette a könyvtár irányítását Vágfalvytól.

Szentkutynak ezután rövid ideig sikerült még pozícióját megvédenie, a baloldali kezdeményezéseket elhárítania. Május 17-én Kőhalmiék visszatérési kérelméről egyértelműen elutasító véleményt adott a fővárosnak. (Tanácsadó testület létrehozását, az ügyosztály véleményével megegyezően, nehezen elképzelhetőnek tartotta, az alkalmazást viszont a státushiány miatt nem ítélte lehetségesnek, s a jelentkezők korára való tekintettel a nyugdíjazást javasolta.)

Május 16-án váltás történt a fővárosi polgármesteri székben: a kisgazda *Csorba Jánost* a Moszkvából hazatért kommunista politikus, *Vas Zoltán* váltotta föl. Ekkor került sor több vezetői poszt elosztására a pártok közötti megegyezések alapján. A Fővárosi Könyvtár élére – feltehetőleg a szociáldemokrata alpolgármester befolyására – július 13-án a szociáldemokrata *Hajdu Henrik* került, kinevezett igazgatóként.

Hajdu Henrik minden vonatkozásban alkalmasnak látszott a politikailag neki szánt szerep betöltésére. Értelmiségi körökben ismertté és elfogadottá tette őt irodalmi tevékenysége, különösen a skandináv irodalom közvetítése terén szerzett vitathatatlan érdemei, a *Nyugat* íróival való jó kapcsolata. Városi közigazgatási múlttal is rendelkezett: 1912 és 1919 között fővárosi tisztviselő volt, a Tanácsköztársaság alatti szerepléséért (az Írói Direktórium tagja volt) bocsátották el. Legfőképp politikai szereplése szólt kinevezése mellett: a 20-as évek elején szociáldemokrata politikus volt, az újpesti pártszervezet titkára, a Szociáldemokrata Párt országos választmányának tagja, majd szakított az általa megalkuvónak tartott szociáldemokratákkal és a Magyar Kommunista Párt fedőszerveként működő Magyarországi Szocialista Munkáspártnak lett megalapításától vezetőségi tagja.

Mindezek alapján alkalmasnak látszott a baloldal által a Fővárosi Könyvtárban tervezett változások levezénylésére.[8]

Csak ez után nyílt meg az út a Tanácsköztársaság után elbocsátott régi könyvtárosok visszatérése előtt. Ezt a helyzetet Kőhalmi Béla sérelmesnek tartotta: „1945 májusa után aktuálissá vált visszatérésem a Fővárosi Könyvtárba. A régi, tizenkilences könyvtárosok helyén azonban már Hajdu Henrik, és több egyébként kitűnő, de a könyvtári világban ismeretlen ember ült, az akkori szociáldemokrata alpolgármester intézkedése folytán [...] Úgy éreztem, hogy az új, demokratikus rendszer vezetőinek meg kell adniuk számomra a teljes elégtételt. Természetesnek tartottam, hogy Dienes László hazatérte esetén az igazgatói tisztség őt illesse. Mellette mint helyettes szívesen dolgoztam volna."[9] A rehabilitációs bizottság döntése nyomán Kőhalmi Béla, akit előzőleg nyugdíjaztak, de most polgármesteri utasításra berendeltek szolgálattételre, júliusban „nyugdíjas igazgatói" megbízást kapott, ám az intézmény vezetésének tényleges jogkörét Hajdu Henrik gyakorolta. Az ősz elején ugyancsak megkezdte munkáját a könyvtárban Solti Andrásné Szigeti Gabriella (aki fokozatosan átvette a fiókkönyvtárak irányítását) és Pikler Blanka (ő rövidesen nyugdíjazását kérte), valamint az időközben hozzájuk csatlakozott *Pór Nándorné Váradi Irma*, (aki a 9. sz. fiók vezetője lett). A kortárs megemlékezők a „régi szabóervinesek" egységes csapatát emlegetik, valójában azonban a két vezető személyiség, Kőhalmi Béla és Solti Andrásné mentalitása alapjaiban különbözött. A halk szavú, szerény Kőhalmi Béla a Horthy korszak 25 évében is figyelemmel kísérte az ország és a világ könyvtárügyét, vitathatatlan szakmai tudással, a jobbítás szándékával tért vissza ifjúkora könyvtárába. Solti Andrásné, aki most egy nagyvállalat titkárnői állásából érkezett, korántsem tanúsított megértést a könyvtár elmúlt 25 éve iránt, a radikális változtatás, mindenekelőtt a kommunista eszmék maradéktalan megvalósításának elkötelezett harcosa volt.

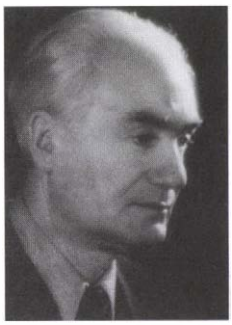
A könyvtár vezetésében az erőviszonyok alapjaiban megváltoztak. A hálózat – rövidesen ez lett a Fővárosi Könyvtár politikai szempontból legfontosabb területe – teljesen az új vezetők alá került, (a fiókközpont vezetője *Braun Róbertné* lett), Szentkuty minden érdemi funkciótól megfosztva légüres térbe jutott, 1946. augusztus 1-jén mint „tartósan szolgálatképtelent" nyugdíjazták. A Központi Könyvtár fontos részlegeinek vezetése ezzel szemben még változatlanul a korábbi könyvtárosi gárda kezében maradt: a referénce osztályt Vágfalvy Dezső, a Budapest Gyűjteményt *Könyves Tóth Kálmán*, majd *Jajczay János*, az osztályozót *Veredy Gyula* távoztával az ugyancsak régi munkatárs, *Kalmár Gyula* vezette.

Rövidesen újból meghatározó változás történt: 1945. december 11-én szovjet emigrációjából hazaérkezett Dienes László, akit – mint a Fővárosi Könyvtár egykori vezetőjét – ugyancsak igazgatónak neveztek ki.[10]

8 Életrajzát lásd: Révész Ferenc: Hajdu Henrik 1890-1969. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1968-69. 13-28.p.

9 Bereczky László: Beszélgetés a 85 éves Kőhalmi Bélával. In: Könyvtáros, 1969. 10. sz. 574. p.

10 A kinevezés 1945. febr. 1-jei hatállyal történt, Dienes ténylegesen 1946 januárjában állt munkába. Dienes kérelmét és kinevezését, a 41.852/1945.I.sz. határozatot közli: Források Budapest történetéből 1945-1950. Bp. 1973. 83-84. p.

Dienes László 1919 augusztusában, a Tanácsköztársaság összeomlásakor volt kénytelen elhagyni a Fővárosi Könyvtárat és az országot is. Bécsi, erdélyi majd berlini tartózkodása után 1931-ben a Szovjetunióba emigrált. Ott egykori munkatársa és barátja Madzsar József és egyes források szerint Dienes felesége Götz Irén is a sztálini terror áldozata lett. 1945-ben az egykori harcos és doktrinér politikus helyett egy megfáradt ember tért haza Magyarországra, aki hitt ugyan a szocializmus eszméjében, de kritikusan szemlélte, mély élettapasztalattal és humanizmussal utasította el a kommunista vezetők erőszakosan siettetett intézkedéseit és embertelen eszközeit. Élt benne a régi, a Tanácsköztársaság alatt megfogalmazott könyvtári eszme egy ideális, racionálisan szervezett könyvtárügyről; a Fővárosi Könyvtár és azon keresztül részben a magyar tudományos könyvtárak megújításának szándékával érkezett.

1946 januárjától tehát két vezetője volt a könyvtárnak. A vezetők hatáskörét nem szabályozta külső rendelkezés, a gyakorlatban azonban a korábbi könyvtárvezetői tapasztalatokkal rendelkező, koncepciózus, vezetői-irányítói képességekkel bíró Dienes alakította ki a könyvtár vezetésének formális és informális rendjét.

A személyzet változása

1945-ben a könyvtár tisztviselőinek csaknem egyharmada kicserélődött, ez a Fővárosi Könyvtár történetében minden korábbi fluktuációt felülmúló változást jelentett.

Többféle ok kényszerítette a távozókat a könyvtár elhagyására. 1944-ben sokan kaptak katonai behívót, a magyarországi hadműveletek befejezése után három hónappal, 1945. július 1-jén még mindig távol volt (hadifogságba esett vagy eltűnt) közülük tizenkét fő (hatan a tisztviselők közül valamint altisztek és műszakiak: fűtő, lakatos, könyvkötő.)[11] Nyugatra távozott hat tisztviselő (köztük két katonafeleség), ketten közülük 1945. júliusra már visszatértek.

A legszélesebb rendet a politikai igazolás kaszája vágta az alkalmazottak soraiban. A 15/1945. M. E. sz. rendelet alapján Csorba polgármester március 15-én igazolóbizottságokat állíttatott fel annak kivizsgálására, hogy a köztisztviselők háború alatti magatartása „sértette-e a magyar nép érdekeit." Az igazolóbizottságok – melyek Budapesten április közepén kezdték meg munkájukat – 15 könyvtári dolgozót függesztettek fel, túlnyomórészt tisztviselőket, (kivételt csak egy altiszt és egy takarítónő képezett). Felfüggesztettek mindenkit, aki a nyilas uralom alatt vállalt a könyvtárban vezető tisztséget: Homa Gyulát, Chirke Gézát, Cséry Lajost és további tíz tisztviselőt, „akik ezen rendszerrel kapcsolatot tartottak illetve rokonszenvüknek kifejezést adtak."[12]

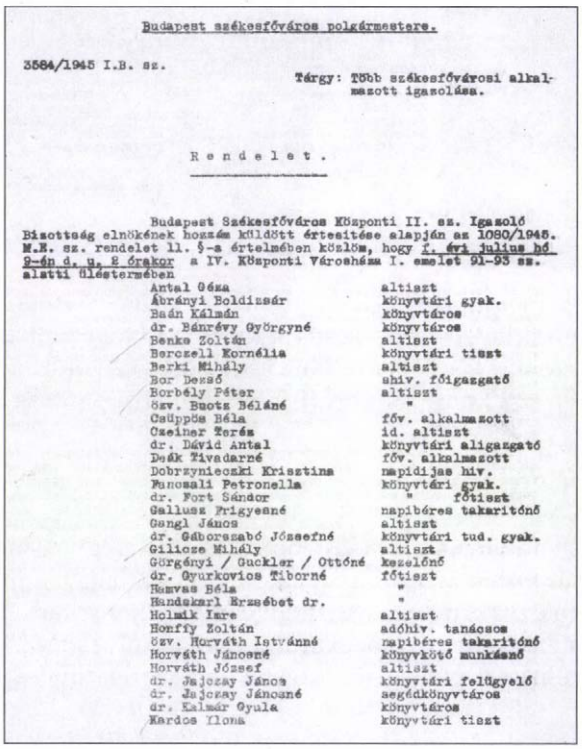
Mindehhez hozzászámítva még az időközben történt, viszonylag kis számú nyugdíjazást, áthelyezést stb., az ostrom előtt 90 főből álló könyvtári tisztviselői kar létszáma 1945 júliusára 60 főre apadt. A legsúlyosabb veszteség a tudományos fokozatúakat érte. Szentkuty Csorba János polgármestertől, annak utolsó hivatali heteiben, a tisztviselői létszám sürgős rendezését kérte, „mert ha ezt az alkalmat elmulasztjuk [...] a Fővárosi Könyvtár ismét szélsőséges politikai mozgalmak melegágyává válik."[13] Az új pol-

11 1948. március 1-jéig visszatért és a könyvtárban helyezkedett el 5 fő. Ekkor még mindig hadifogolyként tartották nyilván könyvtári státusban dr. Pilinyi Lászlót, Kondorosi Sándort és Virágh Gábort.

12 3294/1945.1.sz. polgármesteri rend. 1945 ápr. 17. In: Fővárosi Közlöny, 1945.11.sz. 151.p. – Az elbocsátottak névsora: Kimutatás a Fővárosi Könyvtár esküt tett ill. nem tehetett alkalmazottairól. 1945. (aug. 15. ő) – FSZEK irattár.

13 Szentkuty Pál a polgármesternek, 1954. jún. 19. – Fővárosi Levéltár 221.762/45/XI-1945

gármester, Vas Zoltán azonban csak Hajdu Henrik igazgatói kinevezése után rendezte a státusok ügyét.

Budapest székesfőváros polgármestere.

3584/1945 I.B. sz.

Tárgy: Több székesfővárosi alkalmazott igazolása.

Rendelet.

Budapest Székesfőváros Központi II. sz. Igazoló Bizottság elnökének hozzám küldött értesítése alapján az 1080/1945. M.E. sz. rendelet 11. §-a értelmében közlöm, hogy f. évi július hó 9-én d. u. 2 órakor a IV. Központi Városháza I. emelet 91-93 sz. alatti üléstermében

Antal Géza	altiszt
Ábrányi Boldizsár	könyvtári gyak.
Bán Kálmán	könyvtáros
dr. Bánrévy Györgyné	könyvtáros
Benke Zoltán	altiszt
Berczell Kornélia	könyvtári tiszt
Berki Mihály	altiszt
Bor Dezső	ahiv. főigazgató
Borbély Péter	altiszt
özv. Buotz Béláné	"
Csüppös Béla	főv. alkalmazott
Czeiner Teréz	id. altiszt
dr. Dávid Antal	könyvtári aligazgató
Deák Tivadarné	főv. alkalmazott
Dobrzynieczki Krisztina	napidíjas hiv.
Fanosali Petronella	könyvtári gyak.
dr. Fort Sándor	" főtiszt
Galluss Frigyesné	napibéres takarítónő
Gangl János	altiszt
dr. Gáborsabó Józsefné	könyvtári tud. gyak.
Gilicze Mihály	altiszt
Görgényi / Guckler / Ottóné	kezelőnő
dr. Gyurkovics Tiborné	főtiszt
Hamvas Béla	"
Handschurl Erzsébet dr.	"
Holmik Imre	altiszt
Honfy Zoltán	adóhiv. tanácsos
özv. Horváth Istvánné	napibéres takarítónő
Horváth Jánosné	könyvkötő munkásnő
Horváth József	altiszt
dr. Jajczay János	könyvtári felügyelő
dr. Jajczay Jánosné	segédkönyvtáros
dr. Kalmár Gyula	könyvtáros
Kardos Ilona	könyvtári tiszt

Igazolási eljárás

Ekkor gyökeres fordulat történt. Ismert humán értelmiségiek, többnyire irodalmárok egész sora jelent meg, előbb „a könyvtárba beosztott tiszteletdíjas alkalmazottak" gyanánt, utóbb a könyvtár státusába véve. A főváros vezetősége ugyanis új megélhetéshez kívánta juttatni azokat az értelmiségieket, akik a háború alatt különböző okokból elveszítették állásukat. A pártok kvóták alapján juttatták be támogatottjaikat a pártfogoltak közé. A gyors fejlesztés következtében a könyvtár tisztviselői létszáma 1945 novemberére már nemcsak elérte, hanem túl is haladta a háború előttit. Különösen rohamos volt a tudományos kategóriába soroltak csoportjának növekedése: [14]

Fokozat	Az ostrom előtt	1945. júl. 1.	1945. okt. 27.
Tudományos	21	12	27
Középfokú	56	38	58
Irodai és kezelői	13	10	12
Összesen	90	60	97

E fordulat következtében a könyvtár dolgozója lett, vagy legalább is státusába került a nyelvész *Fónagy Iván*, az író *Gáspárné Dávid Margit*, a költő *Karinthy Gábor*, *Keszthelyi Zoltán* és *Kis Ferenc*, az író-újságíró *Terescsényi György*, a sokoldalú *Tiszay Andor*, az újságíró *Tiborc Zsigmond*. Megjelentek a „feleségek" is: *Dobrovits Aladárné* és *Tóth Eszter*

14 Forrás: Hajdu Henrik igazgató jelentése a polgármesternek 1945. okt. 29-én. FSZEK irattár 894/1945.

(nem csak apja, Tóth Árpád, hanem a baloldali írásaiért börtönviselt férje, Hollós Korvin Lajos érdemeiért). A könyvtári alkalmazottaknak ez az új csoportja már jól ismert, illusztris nevekkel is gazdagodott. Rövid időre a könyvtárba került *Gyergyai Albert*, (1945 márciustól novemberig), majd hosszabb időre (1947 áprilisig) *Komlós Aladár*, s ugyancsak hosszabban *Babits Mihályné, Dégh Linda, Tamkó Sirató Károly, Geréb László*.

A Kőhalmi Béla jellemzése szerint „egyébként kitűnő, de a könyvtári világban ismeretlen emberekkel" nemcsak a literátorok tábora növekedett a könyvtárban, hanem erőteljes képviseletet kapott a baloldali értelmiség is. A bekerültek nem kis része a Horthy-korszakban tanúsított radikális magatartásával érdemelte ki a könyvtári státust. (Terescsényi sajtóvétségért 6 hónap börtönbüntetést kapott, Tiborc Zsigmond 3 év börtönt, Tiszay Andor rendőrségi felügyelet alatt állt, Kis Ferenc pártmunkás és partizán volt.) A frissen bekerültek a szakmai alapismereteket az 1946 október-novemberében rendezett kéthónapos könyvtárosképző tanfolyamon sajátíthatták el, ezen az intézmény 41 dolgozója vett részt, felerészben diplomások.[15]

Az újonnan érkezők közül csak kevesen váltak meghatározó módon a könyvtár szellemi életének részévé. Kivételt jelentett néhány speciális területen működő szakember, akik a háború után lettek a könyvtár alkalmazottai, és sajátos ismereteik képessé tették őket egy-egy szakrészleg vezetésére. Ilyen személyiség volt a kiváló orientalista *Telegdi Zsigmond*, akinek Dávid Antal lépésenként átadta a Keleti Gyűjtemény vezetését; a zenei szakíró és ismeretterjesztő, (egy időben operaházi dramaturg) *Balassa Imre*, aki 1947-ben egy zenetörténeti gyűjtemény alapjait vetette meg, és mindenekelőtt Tiszay Andor, aki a hányatott múltú Színháztörténeti Gyűjtemény vezetését kapta feladatul. A polihisztor – író, újságíró, színi rendező, világvándor – Tiszay 1945-ben az Operaház főtitkára lett, konfliktusai miatt azonban rövidesen a Fővárosi Könyvtárba helyezték át. Vándorévei ezzel véget értek: nyugdíjazásáig, 1961-ig itt maradt s a könyvtár színes, eredeti egyéniségévé vált.

A korszak érdekessége, hogy a Krisztina körúti (11. sz.) könyvtárban rövid ideig egymás mellett dolgozott Babits Mihályné, Tersánszky J. Jenőné és Szász Károlyné Gillemot Katalin. Szépirodalmi műveiben *Bárány Tamás* örökítette meg könyvtári élményeit.[16]

Az értelmiség könyvtári jelenlétét illetően más irányú mozgás is történt. Hajdu Henrik igazgatói működésének első hónapjában arra kérte a polgármestert, „hogy *Hamvas Béla* főtisztet a könyvtárból elhelyezni és a közigazgatás más ágába szolgálatra beosztani méltóztassék." A polgármesteri hivatal még aznap válaszolt: „A hivatali szolgálat érdekében Hamvas Béla könyvtári főtisztet a Fővárosi Könyvtárból a központi lakáshivatalhoz áthelyezem." – El kellett hagynia a könyvtárat az osztályozó és dokumentációs szakembereként ekkor már országos (sőt: nemzetközi) hírű Veredy Gyulának is.[17]

A könyvtárossá válásnak volt egy keveseket érintő, de utóbb fontossá lett útja is: 1943-44-ben a Szociáldemokrata Párt könyvtárosi tanfolyamot szervezett a párt kerületi könyvtáraiban illetve a szakszervezetekben dolgozó társadalmi munkás könyvtárosok számára. (Az előadások során Szabó Ervin könyvtárpolitikáját is ismertették.) E tanfolyam hallgatója volt a fiatal *Dobos Piroska* és *Nyilas Márta*. 1945-ben mindketten megis-

15 Lásd: Könyvtárosképző tanfolyam előadásai. Szerk. Németh Endre. Soksz. Bp. 1946. 619 p.

16 Bárány Tamás: Csigalépcső. Regény, 1956. - Téves kapcsolás. Elbeszélések, 1969. (Egy novella az óbudai 8.sz. könyvtárban játszódik.)

17 1946. márc. 7-én. – 1947-től nyugdíjazásáig az Országos Széchényi Könyvtárban dolgozott.

merkedtek Solti Andrásnéval, aki társadalmi munkásként a Kommunista Párt központjában az alapszervezetek könyvtárosaival foglalkozott. Nyilas Márta Soltiné hívására már 1945-ben a Fővárosi Könyvtárba került, Dobos Piroska 1947-ben. Őt ekkor Soltiné vezette be a kerületi könyvtárak ügyeibe.

1946 januárjában a könyvtárigazgatói feladatot vállaló Dienes Lászlóra egy rendkívül heterogén személyi összetételű könyvtár várt. Ott volt a Fővárosi Könyvtár két világháború között kialakult gárdája, a Tanácsköztársaság ügyével azonosuló, most visszatért kis csapat és az újonnan odahelyezett, progresszív vagy baloldali, de semmiféle könyvtári tapasztalattal nem rendelkező értelmiségiek együttese. E rétegeknek nem csak a könyvtári múltjuk volt meghatározóan különböző, hanem élesen eltérő társadalmi és könyvtári jövőképek állították őket szembe egymással.

Eltérő elképzelések a Fővárosi Könyvtár szerepéről a megváltozott társadalmi-politikai helyzetben

A fasizmus és a német megszállás alól való felszabadulással, egy demokratikus társadalmi rend bizonytalan ígéretével s ugyanakkor a szovjet megszállással, a kommunista párt előnyös pozícióba kerülésével merőben új korszak kezdődött. Kérdésessé vált: milyen lesz, milyen legyen az új viszonyok között a városi könyvtár szerepe. A különböző világnézeti alapon álló könyvtárosok más-más választ fogalmaztak meg.

Konzervatív válasz: a könyvtár, mint a politikai pártatlanság intézménye

A régi könyvtárvezetés „ideológusa", Szentkuty Pál 1945 tavaszán passzív védekezési stratégiát követett, a könyvtár legfőbb feladatát az adott helyzetben a pártatlanság megőrzésében látta a radikálisan előretörő baloldallal szemben. Elvi álláspontját egy beadványban fejtette ki, melyet a könyvtárosi kinevezések ügyében a polgármesterhez intézett: „Könyvtárunk egyetemes könyvtár, s mint ilyen a lehető legteljesebb *tárgyilagossággal* [kiemelés az eredetiben] tartozik eszményi céljának és az utókornak, melynek számára anyagát gyűjteni, megőrizni és átörökíteni kell. Korát és korának szellemi áramlatait – mind, valamennyit – *dokumentálni* mindenek előtt való kötelessége (...) Könyvtárosnak csak olyan ember való, akiben legalább az objektivitásra való törekvés megvan. Ezt pártemberekről eleve föltételezni igen nehéz, ha ugyan nem teljességgel lehetetlen. A széles látókör és nem a szűk pártkeretek közé szorított szemlélet a legelsőrendű kívánalom."[18]

Szentkuty nyíltan megfogalmazta, hogy *bármelyik* radikális pártideológia hatol be a könyvtárba, az intézmény „egy szélsőséges párt propagandaeszközévé silányodik" – ezt tette a közelmúltban a nyilas pártvezetés, de ilyen volt Szentkuty beadványa szerint a távolabbi múlt is, mikor „a Fővárosi Könyvtár egyoldalú szociologizmusban csontosodott meg." „A demokráciának most ránk köszöntött előítéletektől mentes szabadabb szelleme végre lehetővé fogja tenni tán" – bizakodott Szentkuty – „hogy a tisztviselők alkalmazásában a helyes kiválasztás egyetlen elveként a *szellemi rátermettség* döntsön."

18 Szentkuty Pál levele a polgármesterhez 1945. máj. 2. FSZEK irattár, 121/1945.

A szabad művelődési koncepció képviselői

Amíg Szentkuty törekvései a múlt konzerválására épültek, a könyvtár más, fiatalabb munkatársai, akik már korábban is kritikusan szemlélték a Horthy korszak társadalom- és művelődéspolitikáját, az új történelmi helyzetben új, aktívabb, közvetlen társadalmi szerepet is vállaló könyvtári program kialakítását javasolták. A könyvtárak fizikai újjáépítésének spontán, közös és sikeres munkája is lendületet adott terveiknek. Elképzelésük közel állt az 1945-1947-es évek szabad művelődési kezdeményezéseihez, hivatkozási alapul Szabó Ervinig nyúltak vissza.

A könyvtárpolitikai kérdésekkel korábban nem foglalkozó Hamvas Béla 1945. május 31-én kétoldalas előterjesztéssel fordult egyenesen a polgármesterhez, – a jelek szerint teljesen öntevékenyen – és a fasizmus idején deformálódott könyvtár reorganizációját javasolta.[19] Hamvas a könyvtár jövő feladatát abban látta, hogy a korábbi német szellemi befolyással szemben „a legszélesebb néprétegre hatva az egészséges, józan és reális szellemet fokozatosan érvényesítsük. A legelső feladat, hogy az eddig főként kiváltságosok számára fenntartott könyvtári rendszeren változtatni kell ... az eddigi 14 fiók helyett legalább 30 fiókot kell létesíteni. A második feladat: a tudományos központ, mint Szabó Ervin idejében, tűzze ki feladatul, hogy állandóan kísérje figyelemmel a társadalmi, politikai, gazdasági és szellemi életet, aktuális kérdésekre vonatkozóan adjon ki sűrűn tájékoztató bibliográfiákat" s mindezt annak az érdekében, „hogy a köztudat kollektív szellemben vezethető legyen."

Hamvas levele mindenkit zavarba ejtett, szereplését egyik táborban sem tartották kívánatosnak. A baloldal fenntartással fogadta Hamvas akcióit, a régi vezetőség pedig Hamvas levelében olyan támadást látott, amely az adott kényes politikai helyzetben árthatott pozíciójának. Szentkuty a polgármester számára terjedelmes választ írt,[20] azzal érvelve, hogy saját fejlesztési programja lényegében tartalmazza a Hamvas által kitűzött célokat, de a realitásokhoz igazított ütemezéssel.

A szabad művelődési irányzat szellemi vonulatába tartozik a *Székesfővárosi Szabó Ervin Könyvtár Baráti Egyesületének* koncepciója is. A *Kővágó József* polgármester által is támogatott 1946-os tervezet a könyvtárat elsősorban az újjáépítési feladatok dokumentációs bázisává kívánta tenni.[21] A terv szerint a könyvtár szervezeti keretében *Magyar Újjáépítési Szakkönyvtár* és *Magyar Újjáépítési Adatszolgáltató Központ*, valamint *Dunavölgygazdasági Szakirodalmi Gyűjtemény* alakult volna ki. A forrásokat ehhez társadalmi erőből kívánták biztosítani, „az elismert politikai pártok, a szakszervezetek, az érdekképviseletek, a tudományos és gazdasági testületek, az irodalom és a művészetek intézményei" bevonásával. A tervezet szerint az egyesület „messzetekintő nemzeti törekvést indít meg," mely azonban csak azok segítségével lehet sikeres, „akik hisznek a magyar munka, a magyar szellem, az egész magyar élet megújulásában."

19 Hamvas Béla levele a polgármesterhez 1945. máj. 31. Fővárosi Levéltár 221.762/XI- 1945. Polgármesteri Hivatal iratai.

20 Szentkuty Pál a polgármesternek, Budapest, 1945. jún. 19. Fővárosi Levéltár 221.762/45/XI – 1945.

21 A Székesfővárosi Szabó Ervin Könyvtár Baráti Egyesülete munkaterve és ügyrendje. 1946. Budapest Székesfőváros házinyomdája. 3 lap.

A szabad művelődésre alapozó radikálisabb tervezet: *Kőhalmi Béla* koncepciója

A Tanácsköztársaság után elbocsátott s most a könyvtárba visszatérő kis könyvtáros csapat egészen más könyvtári programmal érkezett. Koncepciójának három – részben ellentmondó – építőeleme volt: a Szabó Ervin-i könyvtárelmélet, a Tanácsköztársaság könyvtárügyi gyakorlata (melynek Dienes László és Kőhalmi Béla kidolgozói voltak, Szigeti Gabriella aktív végrehajtója) és a Szovjetunió könyvtárügye (melyet Kőhalmi Béla a szakirodalomból ismert, Dienes László közvetlen tapasztalatokból is).

A visszatérők közül a hazai és a nemzetközi könyvtári irányzatokat 25 éves távolléte alatt is mindig figyelemmel kísérő Kőhalmi Béla fogalmazott meg először kiérlelt, átfogó könyvtárpolitikai koncepciót. Nézeteit először a *Városi Szemlében* fejtette ki. [22]

Kőhalmi az angol és amerikai könyvtárügy elmúlt évtizedeit elemezve megállapította, hogy az egykori szociálreformerek kezdeményezte eleven könyvtári mozgalom (mely a Szabó Ervin-i könyvtárszervezés mintájául szolgált) a 20. század első felében lemondott pedagógiai funkciójáról. Ennek következményeként az angolszász demokráciák könyvtárai könyvek tucatját csempészték ugyan „az utca elfelejtett emberének" otthonába, de pontosan azokat, amiket az átlagpolgár szeretett és kívánt. A könyvtárat már nem akarták beilleszteni a szabad művelődés rendszerébe, az intézmény az embernevelés műszeréből a polgári szellemi komfort tartozékává vált. (A kép – bár Kőhalmi nem mondja ki – a budapesti könyvtárügy útját is megjeleníti.) A gazdasági válság után azonban az új utat kereső amerikai társadalom, a Roosevelt-i nagyvonalú New Deal újra felfedezte a public libraryt, és beiktatta a gazdasági helyzetükből kimozdított milliók gyakorlati átképzésének programjába. A könyvtár az amerikai demokráciában a nevelésügybe szervesen beilleszkedő feladatokat kapott.

A történeti áttekintésnek ezen a pontján a tanulmány felveti a kérdést: a magyar községi (=lakóhelyi közkönyvtári) könyvtárügy ma melyik utat választja. A New Deal előtti angolszász könyvtárpolitikát, kiszolgálva az unatkozó olvasókat, bestsellerekkel beleszédítve őket az olvasás gyönyöreibe. Ennek megvalósításáért – állítja a tanulmány – nem volna érdemes olyan tetemes áldozatot hozni, amilyenbe egy modern könyvtárszervezet kerül. Véget kell vetni a látszatsikerre pályázó, kényelmes módon a belvárosi olvasó felé kacsintó könyvtárpolitikának. Kőhalmi a New Deal-i könyvtárpolitikához hasonló magatartást javasolt: „Az olvasót a könyvtár céltudatos – azt mondanám – könyörtelen könyvbeszerző politikájával, a szakoktatás és a szabad művelődés szerveivel való kooperációval kell irányítani, és le kell mondani arról a rétegről, melynek ez nem kell [...] A régibb angolszász hagyományokból meg lehet tartani azt, ami a 'szolgálat'-ban olvasó-nevelő volt, az előzékeny tájékoztatást, az informálást, a friss szellemi termeléssel való kapcsolatot a 'nyílt polc' rendszertől a jegyzetes bibliográfiáig, de el kell vetni a kispolgári olvasódüh alázatos kielégítését."

Az esszé írója nem rejtette véka alá: azokhoz a könyvtárosokhoz kívánt szólni, akik az angolszász mintát tekintik mérvadónak, ezért építette okfejtését nyugati könyvtári

22 Kőhalmi Béla: Községi könyvtárpolitika. In: Városi Szemle, 1947. 5-6. sz. 295-308. p. – Ismertetése: Magyar Könyvszemle, 1947. 284-285. p. – A tanulmány már 1946-ban készen volt: „A Társadalmi Szemlének, a párt új tudományos lapjának szántam. Majdnem hat hónapig hevertette a szerkesztő, mire visszavettem, és a Városi Szemlében jelentettem meg." Bereczky László: Beszélgetés a 85 éves Kőhalmi Bélával. In: Könyvtáros, 1969. 10. sz. 574.p.

példákra. Tanulmánya a koalíciós idők lehetőségeit, nyíltan vállalható céljait fogalmazta meg. Egy fél mondat azonban utal arra is, hogy a szerző végső ideájának a szovjet könyvtárügyet tekinti: „ ... e problémák a Szovjetunióban negyedszázad óta társadalmi megoldást nyertek."

Kőhalmi Béla koncepciója 1945 második felétől kezdve a fővárosi könyvtár tevékenységének egyre határozottabban képviselt ideológiai alapjává vált, ez lett a hálózati munka vezérfonala. A tanulmány végső kicsengése egy olyan könyvtár képe, mely megtöri a módosabbak kulturális monopóliumát és lerontja az osztálytársadalom kulturális válaszfalait, sokak számára elfogadható volt. Csakhogy az írás a meggyőző párhuzam kedvéért elhallgatott egy lényeges különbséget: a New Deal könyvtárpolitikája elvetette ugyan a kispolgári ízlés maradéktalan kiszolgálását, de nem kívánta a könyvtárhasználók politikai-világnézeti olvasmányait is korlátozni, irányítani. Magyarországon – és éppen a Fővárosi Könyvtár gyakorlatában – már a tanulmány publikálása előtt összefonódott a kispolgári ízlésvilág és a rertrográdnak minősített irodalom korlátozására irányuló törekvés. Ez lett a konfliktusok forrása is: többen attól tartottak, hogy a kispolgári rétegekről lemondó *könyörtelen* könyvbeszerző gyakorlat a „szalámipolitika" könyvtári megvalósításának első lépése.

Visszatérés Szabó Ervinhez

Szabó Ervin neve – mely 25 éven át a Fővárosi Könyvtárban is a tabuk közé tartozott – 1945-től a könyvtárpolitikai törekvések szimbolikus vízválasztója lett. Nemcsak az ekkor visszatérő egykori munkatársai hivatkoztak rá, hanem a szabad művelődési irányzat alapján állók is: Könyves Tóth Kálmán „Szabó Ervin eredeti elgondolását fedő"-ként jellemezte könyvtárpolitikai koncepcióját, Hamvas Béla pedig „Szabó Ervin szellemére" hivatkozott idézett előterjesztésében.

A Szabó Ervinhez való visszatérés elsősorban szimbolikus gesztusokban nyilvánult meg, mindenek előtt a névadás gesztusában. Az 1945-ben újjászerveződő politikai életben elsősorban a Szociáldemokrata Párt kívánta hagyományai sorába illesztve felhasználni a Szabó Ervin nevében rejlő vonzóerőt. A *Népszava* június 24-i száma beszámolt arról, hogy a Szociáldemokrata Párt Központi Oktatási Titkársága róla akarja elnevezni kézikönyvtárát. Ezt az alkalmat megragadva Kőhalmi Béla azzal a javaslattal fordult a polgármesterhez, hogy „ha egy intézménynek az ő nevét adják, az csakis az ő alkotása, a Fővárosi Könyvtár lehet [...] Ezért arra kérjük Polgármester urat (...) közölje a Szociáldemokrata Párttal, hogy a Fővárosi Könyvtárat akarja Szabó Ervinről elnevezni."[23] A javaslatot véleményezésre Szentkuty Pál kapta meg, aki kitérő választ adott: a Fővárosi Könyvtár nevének megváltoztatására nem a könyvtár illetékes, hanem a közgyűlés. A névváltoztatás ügye elnapolódott.

1946 tavaszán, megváltozott politikai körülmények között került a kérdés ismét napirendre. Ekkor *Kálmán József* szociáldemokrata bizottsági tag javasolta a Szabó Ervin név felvételét. Indítványát a fővárosi törvényhatóság bizottsága 1946. május 22-én egyhangúan elfogadta, a könyvtár neve *Székesfővárosi Szabó Ervin Könyvtár* lett.[24]

A javaslatban szerepelt a Wenckheim-palota előtti tér elnevezése „Szabó Ervin tér"-ré és Szabó Ervin összegyűjtött műveinek kiadása. Az előbbi indítvány megvalósult, az

23 Kőhalmi Béla beadványa a polgármesterhez 1945. jún. 25. FSZEK irattár 01/1945.jún.25.
24 Szabó Ervin nevét veszi fel a Fővárosi Könyvtár. In: Fővárosi Közlöny, 1946. ápr. 13. 525.p.

utóbbi nem. Bár a könyvtár vezetősége már igen korán munkatervi feladatai közé iktatta Marx és Engels műveinek Szabó Ervin magyarázataival történő kiadásának előkészítését,[25] a terv végrehajtása súlyos konfliktust okozott volna a Kommunista Párt aktuális ideológiai nézeteivel, Szabó Ervint illető kritikájával. A terv rövidesen lekerült a napirendről.

Szabó Ervin régi – most visszatért – munkatársai minden alkalmat megragadtak egykori mesterük kultuszának erősítésére. Dienes László, Kőhalmi Béla szakmai írásaikban, megemlékezéseikben következetesen hivatkoztak rá, szép szakmai méltatást írt Braun Róbertné Grünwald Margit (aki az 1945/46-os könyvtárosképző tanfolyamon előadást tartott egykori igazgatójáról).[26]

A működési keretek változásai 1945–1947

Az épületek, berendezések helyreállítása

A súlyosan sérült Wenckeim-palota helyreállítási munkái már 1945 áprilisában megkezdődtek. Akkorra fejeződött be a romok eltakarítása, Vágfalvy Dezső megbízott könyvtárvezető pedig *Jámbor Alajos* alpolgármester közbenjárására elnyerte a Közmunkatanács támogatását. A könyvtár részére kiutalták a helyreállításhoz szükséges anyagokat, elkezdődhetett a munka.

Az épület állagának megvédésére a tető rendbehozatala volt a legsürgősebb feladat. Újjáépítették a megrongálódott tetőgerendákat, kátránnyal, bitumennel, palával nagyjából rendbe hozták a tetőzetet. Kijavították a megsérült belső vezetékeket, megindult a villanyvilágítás.

A hátralevő munkák a pénz és az anyag hiánya miatt még három évig elhúzódtak,[27] az olvasótermek megnyitására is csak 1946 májusában kerülhetett sor. A legsúlyosabb gondot a lépcsőház üvegezett tetőszerkezetének helyreállítása okozta, a megfelelő drótüveg beszerezhetetlensége miatt. Ez a munka csak 1948 közepére fejeződött be. Ugyancsak sokáig húzódott, több ütemben valósult meg a palota ablakainak beüvegezése.

A háború a veszteségek mellett – úgy tűnt – egy váratlan ajándékot is tartogatott a könyvtár számára: a Wenckheim-palotával szomszédos Reviczky utcai (3. sz.) épület gazdátlanná vált. Az intézmény már a könyvtárnyitást követő napon, 1945. november 10-én kérte ennek kiutalását a főváros XI. ügyosztályától. A lakásokba azonban szovjet tisztek költöztek be. 1948. július 2-án a könyvtárigazgató, Hajdu Henrik ismét kérvényt adott be, ezúttal a Szövetséges Ellenőrző Bizottság Lakásügyi Döntőbizottságához, mert az épület fölött ők rendelkeztek. Végül 1949. január 2-án a Központi Lakáshivatal a Reviczky utca 3. jogerős bérlőjéül a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárat jelölte ki. A jog

25 A Fővárosi Könyvtár szeptember havi munkaterve, 1945. aug. 23. FSZEK irattár

26 Kőhalmi Béla: Szabó Ervin emlékezete. In: Budapest, 1946. febr. 79-81. p., Braun Róbertné Grünwald Margit: Szabó Ervin és a Fővárosi Könyvtár. In: A Fővárosi Könyvtárban 1945-46-ban megtartott könyvtáros képző tanfolyam előadásai. Gépirat. Bp. 1946. FSZEK, Budapest Gyűjtemény.

27 1946-ban elterjedt az a hír is, hogy az épületet köztársasági elnöki palotának szánják, azért álltak le az építési munkák.

megszerzése azonban korántsem jelentette a beköltözés lehetőségét, erre több mint három évtizedig kellett még várni.[28]

A fiókkönyvtárak többségében a kölcsönzés 1945 tavaszán illetve őszén megindult ugyan, de a tél ablaktalan és fűtetlen könyvtárakba köszöntött be. Solti Andrásné jelentése a fiókok bejárása után november végén így összegezett: „A hideg elviselhetetlen, a könyvek károsodnak, az ablakokon bever a hó". A könyvtárosok sorra megbetegedtek, több fiókot ezért kellett ideiglenesen bezárni.

1946 is csak részleges megoldást hozott: a súlyosabb károkat sikerült kijavítani, a Szörény utcai (3. sz.) könyvtár új tetőt kapott, a Fő téri (8. sz.) fiókban a falakat, a csővezetékeket helyreállították, az életveszélyes Krisztina körúti épület helyreállítását soron kívül elkezdték. Mindezek ellenére 1946/47 telén a fiókkönyvtárak többségében még mindig ablaktalan és alig fűtött helyiségekben folyt a munka. Januárban a Központi Könyvtár és a fiókok nagy része fűtőanyag hiánya miatt hetekig szünetelt. Februárban indult meg a fűtés, „végre sikerült a nyilvános szolgálat tereiben a max. 4 C fokot elérni" – írta az éves jelentés.

1947 volt a hálózatban a helyreállítás befejezésének éve. Az év végére valamennyi fiókkönyvtár beüvegezett ablakokkal, megjavított fűtőberendezéssel és megfelelő mennyiségű tüzelőanyaggal ellátva indult neki a téli évadnak.

Hálózatszervezés

Bármennyire presztízsnövelő lett volna az egymást váltó vezetők számára a fiókhálózat látványos növelése, az adott körülmények csak a régi fiókhálózat helyreállítását tették lehetővé. „Új fiókok felállítására csak akkor gondolhatunk, ha a problémákat a meglevő fiókokban már megoldottuk" – nyilatkozta még 1947 elején is a könyvtárvezetősége.[29] A háború utáni évek általános átszervezési lázában még a régi könyvtárak helyzetét sem volt mindig könnyű megvédeni. A bővítési szándék kis állományú könyvkölcsönző állomások tucatjainak létrehozásában testesült meg. Egyetlen ponton történt átütő erejű előrelépés: a villamos mozgókönyvtárak megszervezésével és üzembe állításával.

A háború előtti időkből örökölt 12 fiók közül tizet sikerült 1945 őszére üzembe állítani. (Nem működött a teljesen elpusztult kőbányai és az állatkerti fiók.) A megmaradtak közül a súlyosan sérült, aládúcolva is életveszélyessé váló 11. sz. Krisztina körúti könyvtár sorsát hosszas huzavona kísérte, míg végre Hajdu Henrik 1945. november 5-én puccsszerűen megnyitotta a Krisztina körúti régi épületben az addig zárva levő könyvtárat.[30]

Két fiók esetében kényszerű helyiségcsere történt, egyik sem volt előnyös. A 2. sz. fiók Erzsébet körúti helyiségét a háztulajdonos Athenaeum RT felmondta, helyette az ugyanahhoz az épülettömbhöz tartozó VII. Miksa u. 8. sz. alatt adott másik – kevésbé

28 A lakáshivatal határozata: 650.520/1948. - Az igénylések története: FSZEK irattár 865.11-2/960. – Hernádi Györgyné Verbőczi Ilona: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi épületének sorsfordulói. Szakdolgozat. 1970. Budapest Gyűjtemény, Bq 0910/327

29 A Székesfővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1947. 61. p.

30 A (felújítandó) épületre, benne a könyvtár helyiségeire az I. ker. elöljáróság tartott igényt, ezért már Szentkuty azt javasolta a polgármesternek, hogy a könyvtár költözzön vissza régi, jobb helyére, a Budai Vigadóba, (melyet a háború alatt katonai célokra foglaltak le.) A Vigadó helyreállítási munkái azonban elhúzódtak, közben a kerületi elöljáróság is sürgette a könyvtár kiköltözését.

Az elpusztult kőbányai könyvtár pótlására átadott Liget téri fiókkönyvtár

megfelelő – helyiséget. – A Vág utcai Népház könyvtárhelyiségét – melyet annakidején Szabó Ervin tervei alapján rendeztek be – oktatási célra vették el, a könyvtár a 2. emeletről a földszintre, szűkebb, rosszabb helyre került.

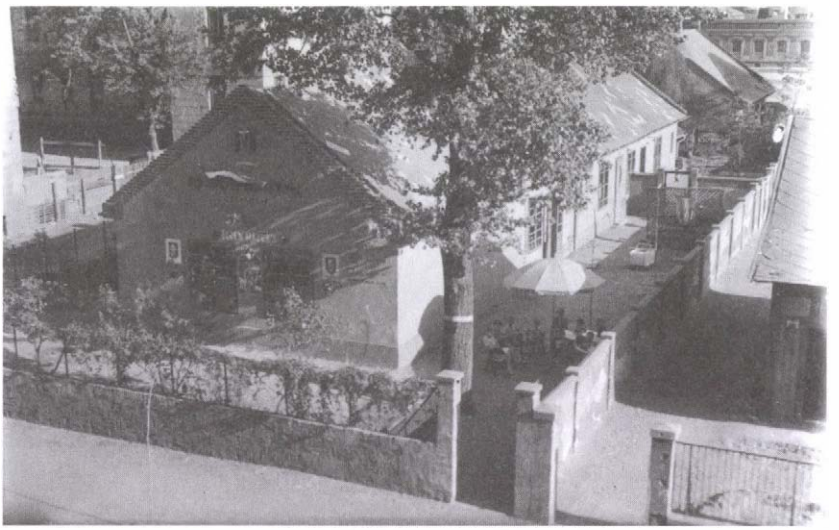
Sikerült viszont pótolni az elpusztult kőbányai, Harmat utcai könyvtárat. Előnyös helyen, a Liget (utóbb Zalka Máté) tér 6.sz. alatt egy földszintes épületben új könyvtár nyitotta meg kapuit 1947. június 17-én a kőbányai olvasók részére, ugyancsak 12. számú fiókkönyvtár elnevezéssel. Röviddel ezután, június 30-án újra megnyílt az állatkerti fiók is[31] ezzel a háború előtti könyvtárak teljes sora állt ismét az olvasóközönség rendelkezésére.

A könyvtár azzal is demonstrálni akarta társadalmi aktivitását, segítőkészségét, nyitottságát, hogy könyvletéttel támogatott minden pártot, egyesületet, melyek helyiséget és kezelőt ajánlottak fel letéti könyvtár céljára. 1945-ben 13 ilyen letét hoztak létre a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Parasztpárt helyi szervezetei, a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége, a Petőfi Kollégium és a Bencés Diákszövetség, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank és a Rendőr Egyesület és mások számára. A letétek gondozását az adott kerület fiókkönyvtárára bízták, de a többségük kérész életűnek bizonyult, csak egy-kettő tudott közülük idővel némileg megerősödni, ám ezek is csak szerény kölcsönzőhelyként működtek.[32]

A háború utáni első, tüzelőhiányos tél (1945/46) sajátos terméke volt az inkább szociális, mint kulturális funkciójú *kávéházi melegedő könyvtár.* A hajdan jó nevű kávéházakban berendezett melegedő olvasótermeket a főváros Népjóléti Ügyosztálya szervezte, a Fővárosi Könyvtár adta a folyóiratokat és a személyzetet. A felügyeletet

31 1945 óta másodszor, ui. 1946 május közepén már megnyílt, de aug. 1-jén létszámhiány miatt be is zárt.

32 Dienes László, aki egész könyvtárosi pályafutása alatt ellensége volt a könyvtárak gazdaságtalan szétforgácsolásának, 1946 augusztusában elvi okokból megtagadta a Kisgazdapárt VII. ker. szervezetének hasonló kérését: „A Fővárosi Könyvtárnak sohasem volt feladata, hogy zárt szervezeteknek házi könyvtárat rendezzen be, ez ellenkeznék rendeltetésével." FSZEK irattár, 823/946. – Utóbb azonban a hasonló jellegű könyvtárak száma mégis magasra szökött.

A Szörény utcai fiók

nagyrészt a könyvtárhoz beosztott pedagógusok látták el. Ilyen „melegedő olvasóterem" működött az Abbázia, a Belvárosi, a Bodó, a Club, az Országház, a Pátria és a Viktória kávéházakban.

A villamos mozgókönyvtár

A háborút közvetlenül követő időszak legjelentősebb újítása a *villamos mozgókönyvtár* üzembeállítása volt. A mozgókönyvtár tervét már a háború előtt, Enyvvári igazgatósága alatt részletesen kidolgozta a könyvtár, de akkor nem kapott a megvalósításhoz támogatást. Most – még Szentkuty vezetői időszakában – *Fort Sándor* ismét felvetette a mozgókönyvtár létesítésének gondolatát, s ezúttal Vas Zoltán utasítására a közlekedési vállalat, a BSZKRT ingyenesen a könyvtár rendelkezésére bocsátott egy szerelvényt. A kezdeményezés támogatói érzékelték, hogy a meginduló villamoskönyvtár nemcsak a könyvtári ellátást segíti, hanem a sikeres újjáépítésnek is meggyőző és látványos szimbóluma. A megnyitó ünnepség 1945. július 16-án filmhíradó- és sajtóeseménnyé vált, a Magyar Rádió „Budapest új élete" című sorozatában adott róla helyszíni közvetítést. (Még a későbbiek során áthelyezett kisebb kölcsönző állomások megnyitása is rendkívül ünnepélyesen történt.[33]) Hajdu Henrik a sikeren felbuzdulva már egy teherautón működő mozgókönyvtár tervéről nyilatkozott a sajtónak.[34]

1945-ben két villamost alakítottak át könyvtárrá. Ellátó központjuk a Baross utcai kocsiszínben volt, az itt berendezett tápraktár induláskor kb. kétezer kötet könyvvel rendelkezett. Az 1. sz. mozgókönyvtár (amit később 15. sz. fiókként tartottak nyilván), a Béke téren és a Bosnyák téren állt az olvasók rendelkezésére, a július 23-án induló 2. számú (16. sz. fiók) a kőbányai Liget téren és Kispesten. Egy-egy helyen hetente kétszer 3-3 órán át kölcsönöztek.

33 Például az 1947. jún. 16-án Újpestre áthelyezett állomás megnyitásán részt vett Goda Gábor budapesti főjegyző és Fodor Gyula alpolgármester. – Krizsán Sándor: Mozgó könyvtár Újpest határában. In: Újpest, 2005. jún. 30.

34 Szabadság, 1945. júl. 26.

A mozgókönyvtár villamosának ünnepélyes átadása az újpesti remíznél. Jobbra (ősz hajjal) Dienes László igazgató, előtte Fodor Gyula alpolgármester, Goda Gábor főjegyző és Soltiné Szigeti Gabriella könyvtári vezető

A két villamoskönyvtárt fél év múlva harmadik is követte: 1946. január 28-án adták át a közönségnek a 3. sz. mozgókönyvtárat (17. sz. fiók), mely Kelenföld székhellyel működött, a II. ker. Török utcai kitérőben, a XII. ker. Lejtő úti kitérőben és Albertfalván kölcsönzött.

A villamoskönyvtárak működésének első teljes évében, 1946-ban olvasóik száma 3809 volt, a kölcsönzött köteteké 8909. Az állomáshelyek időnként módosultak, néha bővültek.[35]

A háború befejezése után néhány hónappal meginduló mozgókönyvtár könyvtártörténeti esemény lett, még a külföldi könyvtári szakirodalom is számon tartotta.[36]

A mozgókönyvtárak segítségével sikerült a fehér foltok, mindenekelőtt a peremkerületek ellátásában előbbre jutni. A könyvtár vezetősége azonban látta ennek az ellátási formának korlátait is, és már 1946-ban megfogalmazták, hogy ezeken „csak állandó fiókkönyvtárak felállításával lehetne segíteni."[37]

A Központi Könyvtár munkaszervezete

A Központi Könyvtár szervezeti felépítését még Szabó Ervin építette ki, sem Kremmer, sem Enyvvári nem hajtott végre benne lényeges változtatást. Dienes sem kívánt az alapvető struktúrán változtatni, a megváltozott körülmények azonban két olyan problémát vetettek fel, melyeknek szervezeti következményeit is le kellett vonni:

35 Az 1. sz. mozgókönyvtár Béke téri megállóját (közlekedéstechnikai okokból) áthelyezték a Dózsa György út – Lehel út sarkára, a 2. sz. szolgáltatása újabb állomáshelyekkel bővült: Pestimrével és Pestszentlőrinccel, Kőbánya helyett pedig, (mivel ott megnyílt az új fiókkönyvtár), őjpesten, a Vasúti hídnál tartott kölcsönzést, a 3. sz. villamos Török utcai állomását áthelyezték a Mártírok útjára, (majd vissza a Török utcába.)

36 Buschendorf, Horst: Fachrbüchereien. In: Bibliothekdienst, Beiheft 25/26. 9. p. Berlin, 1967. DBV.

37 A Székesfővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1946. 69.p.

- Az intézménynek 1946. január 1-től két tényleges igazgatója és egy „megbízott nyugalmazott" igazgatója, valamint egy aligazgatója volt, rendezni kellett a hierarchia felső szintjét.
- Az új politikai helyzetben új könyvtári feladatok is jelentkeztek, ezeket célszerű volt szervezetileg is elkülöníteni, kiemelni.

Dienes a könyvtárvezetés kétszintes hierarchiáját háromszintesre emelte: az osztályokat nagyobb egységekbe, „tagozat"-okba szervezte. Öt nagyobb munkaköri egységet ún. tagozatot hívott létre. A tagozatok és az alájuk rendelt osztályok élén 1946-ban a következő vezetők álltak:

Tagozat	Tagozatvezető	Osztály[38]	Az osztály vezetője
I. Könyvbeszerző, feldolgozó, bibliográfiai és tudományos tagozat	*Kőhalmi Béla*	Rendelő Osztályozó Katalogizáló Könyvkötészet	*Nagy Borbála* *Kalmár Gyula* *Jajczay Jánosné* *Sarlóska Ernő*
II. Központi nyilvános szolgálat	*Vágfalvy Dezső*	Reference Kölcsönző	*Szász Károly* *Baán Kálmán*
III. Belsőtagozat – különgyűjtemények	*Dávid Antal*	Keleti Gyűjt. Budapest Gyűjt.	*Dávid Antal*, helyettese *Telegdi Zsigmond* *Jajczay János*
IV-V. Közművelődési tagozat	*Dienes László*	Fiókközpont Fiókhálózat felügyelő	*Braun Róbertné* *Solti Andrásné*
VI. Személyzeti, szervezési és gazdasági tagozat	*Könyves Tóth Kálmán*	Könyvtári segédhivatal	*Leitgib János*

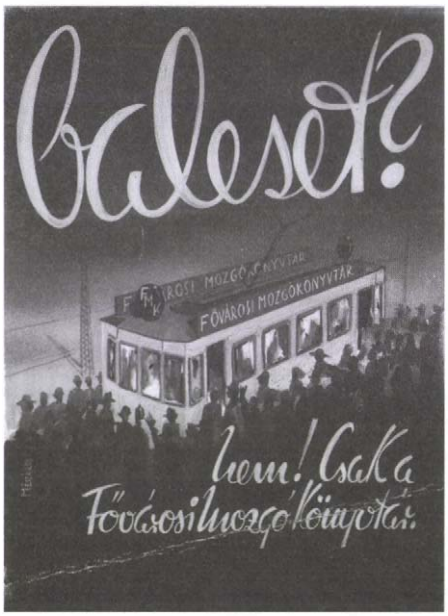
Ez a beosztás rendezte az igazgatók tevékenységét is: Dienes a hálózat, Kőhalmi az állomány, Dávid a különgyűjtemények felelőse lett, egyedül Hajdu nem kapott közvetlen könyvtári irányítási területet. Az 1946-ban kialakított struktúrában és a vezetők személyében 1948-ig nem történt változás.

Az új feladatok új osztályokat illetve különgyűjteményeket hívtak létre. Létrejött a *„Szovjet osztály"* és a *„Fasiszta könyvek osztálya"*, az előbbi célja a Szovjetunióra vonatkozó irodalom gyűjtése és népszerűsítése volt, az utóbbié a fasiszta és antidemokratikus irodalom összegyűjtése. Aktuális politikai igény hozta létre az *Emigrációs Gyűjteményt*, kisebb hagyatékok és személyes ambíciók nyomán jött létre a *Színészettörténeti* és a *Zenetörténeti Gyűjtemény*. (E részlegek tartalmi munkáját a *különgyűjtemények* fejezetben ismertetjük.)

A Fővárosi Könyvtár szerepe a magyar könyvtárügy szervezeti kiépítésében

Dienes – aki a Tanácsköztársaság idején az országos könyvtárügy irányítója volt – most a könyvtárvezetés átvétele után úgy ítélte meg: a Fővárosi Könyvtárban található az az

38 Csak a fontosabb osztályokat soroljuk fel

Könyvtári propaganda

eszmei mag, mely képes az ország könyvtárügye számára előbbre vivő inspirációkat adni. „A válságba került hazai könyvtárügy előmozdítása érdekében" – írta 1947-es visszaemlékezésében – „rendszeres megbeszéléseket kezdeményeztünk a nagy könyvtárak vezetőivel. E kezdeményezések eredményeként létesült a *Könyvtárközi Állandó Bizottság*, melynek működése jelentékenyen meggyorsította közkönyvtáraink háború utáni talpra állását, s egyebek közt olyan eredményekre mutathat rá, mint az *Országos Könyvtári Tanács* és az *Országos Könyvtári Központ* felállítása illetve újjászervezése."[39] Dienes erőfeszítéseket tett a *Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének* feltámasztására is, áttételesen részt vett a kurrens *Magyar Nemzeti Bibliográfia* megindításában, következetesen harcolt a *Magyar Könyvszemle* újból való kiadásáért is. (A folyóirat azonban csak Dienes halála után, 1955-ben indult újra.)

Az állomány változásai

Az új vezetőség olyan állományt örökölt, mely a Központi Könyvtárban csak részben, a hálózatban szinte egyáltalán nem felelt meg céljainak. Már 1945 nyarán megindult az állomány megrostálása, előbb politikai szempontból, utóbb az új művelődéspolitikai célok érdekében. A folyamatossá váló – ideológiai alapon történő – könyvkivonás során jóval több könyv esett ki a forgalomból, mint a háborús események következtében. A kivonás mellett az állomány jellegének megváltoztatásához új szempontú és nagyarányú gyarapításra volt szükség, közvetlenül a háború után ez nehézségekbe ütközött, később azonban megvalósult.

39 Dienes László beszámolója a polgármesternek. 1947. máj. 12. 3.p. FSZEK irattár 426/1947. Az Országos Könyvtári Központ és Országos Könyvtári Tanács létrehozásáról 1947. márc. 23-án intézkedett miniszterelnöki rendelet, a Tanács azonban ekkor nem jött létre.

Háborús veszteségek

Háborús cselekmények következtében 24 112 kötet pusztult el, a félmilliót meghaladó állomány 4,5 %-a. A kár mennyiségileg nagy volt, pótolhatatlan érték azonban szerencsére viszonylag kevés semmisült meg: belövést kapott Keleti Gyűjtemény egy része, elpusztult a Budapest Gyűjtemény 30 metszete. A Központi Könyvtárat súlyosan érintette a Budára „menekített" kézikönyvtári anyag pusztulása és a városházi kötészeten levő, ott bombatalálatot kapott könyvanyag. A Központi Könyvtár összesen 8065 kötetet veszített el.

A hálózat háborús vesztesége ennek kétszerese volt. Teljesen elpusztult a bombatalálatot kapott 12. sz. fiók állománya, egy-két helyen a belövések okoztak károkat az állományban, több helyen a kényszerűen őrizetlenül maradt könyvtárakból fosztogatók vitték szét a könyveket. A veszteség tetemes részét a kikölcsönzött, de a háborús események miatt visszaszerezhetetlenné vált könyvek tették ki. A könyveket visszakérő levelekre gyakran drámai válaszok érkeztek: „Kossuth Lajos u. 3. sz. alatti lakásomat teljesen összebombázták, semmi sem maradt meg, így a kérdéses könyv, de saját egész könyvtáram is elpusztult. Özv. Bónis Lajosné." – „Felszólításuknak, hogy az 1944. márc. havában kölcsönzött két könyvet hozzam vissza, nem tudok eleget tenni. Annakidején mint zsidó kénytelen voltam lakásomat egykezembe vitt legszükségesebb csomaggal elhagyni, visszaérkezésemkor üres lakásomban természetesen a könyveket sem találtam meg. Lichtig Jenőné, VII. Wesselényi u. 18."

A hálózat összesen 16 047 kötetet veszített el.

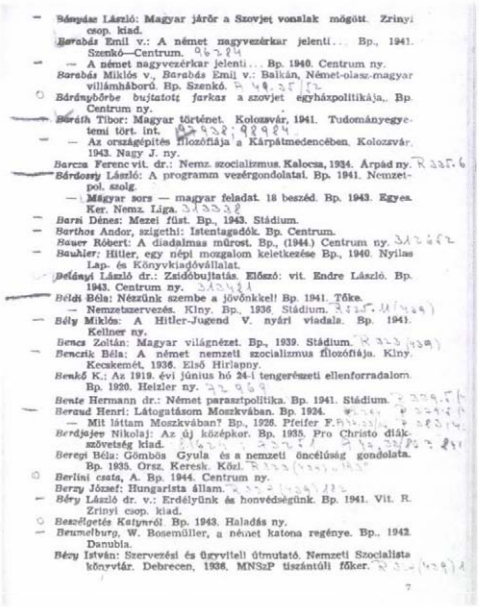
A fasiszta művek kivonása. Harc a dokumentumanyag megőrzéséért

A Moszkvában megkötött fegyverszüneti egyezmény 16. pontja alapján – „a közélet és a sajtó megtisztítása a fasiszta szellemtől" – az Ideiglenes Nemzeti Kormány 530/1945.ME. sz. rendelete 1945. február 26-án utasítást adott „a fasiszta szellemű és szovjetellenes sajtótermékek" megsemmisítésére.[40] A végrehajtáshoz a Miniszterelnökség Sajtóosztálya által az év tavaszán kiadott, mintegy kétezer magyar és idegen nyelvű könyvcímet és 200 újságcímet tartalmazó *Index* adott támpontot Ezt rövidesen a 2. számú index is követte, majd még két újabb jegyzék.[41] Az indexek összeállítói az Országos Széchényi Könyvtár, az Egyetemi Könyvtár és a Fővárosi Könyvtár munkatársai voltak, az utóbbiból Kőhalmi Béla és Tiszay Andor. Az összeállítók az adott lehetőségek között korrektségre törekedtek, az „antidemokratikus" művek körét inkább szűkíteni, mint tágítani akarták.

A végrehajtást szabályozó polgármesteri utasítás a Fővárosi Könyvtárat kötelezte a sajtótermékek begyűjtésének végrehajtására. A könyvtárra kettős feladat hárult: egyrészt saját állományából ki kellett vonnia az indexen szereplő (és azonkívül is a fasisztának vagy szovjetellenesnek minősíthető) műveket, másrészt a fiókkönyvtárakban kellett összegyűjtenie a lakosság által beszolgáltatott könyveket, a Központi Könyvtárban pedig ezenfelül össze kellett gyűjteni és nyilvántartani a más könyvtárakból kivont dokumentumokat is.

40 A történtekről részletesebben: Katsányi Sándor: Indexek, könyvzúzdák, könyvtárosok. Könyvkivonások a Fővárosi Könyvtárban 1945-1950. In: Könyvtári Figyelő, 2004. 3. sz. 513-524. p.

41 A fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékek jegyzéke, 1-4. köt. 1945-1946.

Bánydss László: Magyar járőr a Szovjet vonalak mögött. Zrinyi csop. kiad.
Barabás Emil v.: A német nagyvezérkar jelenti... Bp., 1941. Szenkó—Centrum.
— A német nagyvezérkar jelenti... Bp. 1940. Centrum ny.
Barabás Miklós v., Barabás Emil v.: Balkán, Német-olasz-magyar világháború. Bp. Szenkó.
Bárdossőrbe bujtatott farkas a szovjet egyházpolitikája. Bp. Centrum ny.
Baráth Tibor: Magyar történet. Kolozsvár, 1941. Tudományegyetemi tört. int.
— Az országépítés filozófiája a Kárpátmedencében. Kolozsvár, 1943. Nagy J. ny.
Barcza Ferenc vit. dr.: Nemz. szocializmus. Kalocsa, 1934. Árpád ny.
Bárdossy László: A programm vezérgondolatai. Bp. 1941. Nemzetpol. szolg.
— Magyar sors — magyar feladat. 18 beszéd. Bp. 1943. Egyes. Ker. Nemz. Liga.
Barsi Dénes: Mezei füst. Bp., 1943. Stádium.
Barthos Andor, szigethi: Istentagadók. Bp. Centrum.
Bauer Róbert: A diadalmas műrost. Bp., (1944.) Centrum ny.
Baumler: Hitler, egy népi mozgalom keletkezése Bp., 1940. Nyilas Lap- és Könyvkiadóvállalat.
Beláznyi László dr.: Zsidóbujtatás. Előszó: vit. Endre László. Bp. 1943. Centrum ny.
Belda Béla: Nézzünk szembe a jövőnkkel! Bp. 1941. Tőke.
— Nemzetszervezés. Klny. Bp., 1936. Stádium.
Bély Miklós: A Hitler-Jugend V. nyári viadala. Bp. 1941. Kellner ny.
Bencs Zoltán: Magyar világnézet. Bp., 1939. Stádium.
Benczik Béla: A német nemzeti szocializmus filozófiája. Klny. Kecskemét, 1936. Első Hiripapy.
Benkő K.: Az 1919. évi június hó 24-i tengerészeti ellenforradalom. Bp. 1920. Heizler ny.
Bente Hermann dr.: Német parasztpolitika. Bp. 1941. Stádium.
Beraud Henri: Látogatásom Moszkvában. Bp. 1924.
— Mit láttam Moszkvában? Bp., 1926. Pfeifer F.
Berdjajev Nikolaj: Az új középkor. Bp. 1935. Pro Christo diák-szövetség kiad.
Bereyi Béla: Gömbös Gyula és a nemzeti öncélúság gondolata. Bp. 1935. Orsz. Keresk. Közl.
Berlini csata, A. Bp. 1944. Centrum ny.
Berry József: Hungarista állam.
Bóry László dr. v.: Erdélyünk és honvédségünk. Bp. 1941. Vit. R. Zrinyi csop. kiad.
Beszélgetés Katynról Bp. 1943. Haladás ny.
Beumelburg, W. Bosemüller, a német katona regénye. Bp., 1942. Danubia.
Bécy István: Szervezési és ügyviteli útmutató. Nemzeti Szocialista könyvtár. Debrecen, 1936. MNSzP tiszántúli főker.

Egy munkapéldány az indexre tett kiadványok jegyzékéből

A lakossági beszolgáltatásokkal együtt a fiókokban 1945 december végéig összegyűlt 54 092 kötet, a Központban a más könyvtárak által beszolgáltatottakkal együtt 179 055 kötet, összesen 233 174 kötet. Ehhez járult még 41 mázsa újság és 13 mázsa krúda.

A feladat hatalmas terhet rótt a Központi Könyvtár dolgozóira: gondoskodni kellett a hatalmas anyag tárolásáról és kimutatást kellett készíteni a beérkezett 233 ezer kötetről. Ekkor még a könyvtár vezetősége úgy gondolta, hogy a Központ állományát nem érinti a kivonás, ugyanis a kormány alaprendelete elvileg lehetővé tette, hogy néhány nagyobb könyvtár, „dokumentációs anyag"-ként megőrizzen 1-1 példányt az egyébként bezúzásra ítélt anyagból. Úgy vélték, hogy mint társadalomtudományi szakkönyvtár feltétlenül jogosult a dokumentációs példányok megőrzésére,[42] sőt 1946 tavaszán még abban reménykedtek, hogy a beküldött anyagból is kiemelhetik az e célra alkalmas műveket. A válogatás munkájának megszervezésére *Komlós Aladár* kapott megbízást.

1946 márciusában azonban váratlan fordulat történt. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság osztályvezetője, *Beljanov* vezérőrnagy és helyettese, *Szergejcsuk* alezredes elégedetlen volt az addigi eredménnyel, szigorúbb intézkedéseket, keményebb eljárásokat követelt.[43] Új kampány indult. A lakossági könyvbeszolgáltatás előmozdítására *Sólyom László* főkapitány heti száz házkutatást írt elő a kerületi kapitányságoknak, melyet a magyar rendőri szervek többnyire szovjet tisztek jelenlétében végeztek.

Megkezdődött a könyvtárak személyes ellenőrzése is. Most nem vették már figyelembe a könyvtárak jogát a „dokumentációs anyag" megőrzésére, (amit egyébként a polgármester 221.997/1946 – IX. üo. sz. határozata is alátámasztott). 1946. március 13-án a Fővárosi Könyvtárban is különítmény jelent meg: Szergejcsuk alezredes a Budapesti Rendőrkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya kíséretében, és az összegyűjtött anyag azonnali elszállítását követelték. *Kalmár Gyula* a könyvtár képviseletében hiába érvelt a jogszabályi kedvezménnyel, egy tehergépkocsi rakományt, mintegy 10 ezer kötetet azonnal a csepeli papírgyárba szállítottak. a könyvtár pedig ultimátumot kapott a teljes kivonás határidős befejezésére.[44]

Dienes László ez után kapcsolati tőkéjét felhasználva harcolt a könyvtár társadalomtudományi anyagának megmentéséért. Eleinte úgy látszott, hogy sikerrel: áprilisban a Szövetséges Ellenőrző Bizottság kinyilvánította, hogy „a Fővárosi Könyvtár és

42 „A Fővárosi Könyvtárra nem vonatkozik a fasiszta könyveket megsemmisítő rendelkezés: könyveket sem a múltban, sem ma nem semmisít meg" - nyilatkoztak a sajtónak. In: Szabadság, 1946. febr. 16.

43 Z. Karvalics László: Könyvbegyűjtés és bezúzás 1946-ban. In: Magyar Könyvszemle, 1993. 4. sz. 404-418.p.

44 Jegyzőkönyv. Felvétetett a Fővárosi Könyvtár helyiségében ... 1946. év március hó 13-án. FSZEK irattár

a Parlamenti könyvtár anyaga mentesül az elszállítás alól"[45] Néhány nap múlva azonban megváltozott a döntés: kizárólag az Országos Széchényi Könyvtár tarthatott meg dokumentumokat. Ezzel füstbe mentek a Fővárosi Könyvtár reményei. Dienes, aki mindig is a magyar könyvtárügy egészében gondolkodott, most arra törekedett, hogy a fölhalmozott anyagot átjuttassa a védettséget élvező Nemzeti Könyvtárba. 2629 kötet megmentése sikerült is, azonban április 29-én újra megjelent a könyvtárban Szergejcsuk alezredes, és követelte a teljes anyag azonnal elszállítását.

Dienes drámai hangú levélben kért segítséget a polgármestertől,[46] de elküldésére már nem került sor, mert a könyvtár értesítést kapott arról, hogy „a magyar miniszterelnökség a Szövetséges Ellenőrző Bizottság kívánságára a Fővárosi Könyvtárnak kivételezett jogosultságát megszüntette." Ugyanakkor a rendőrség budapesti főkapitánysága felhívást kapott „az intézkedés haladéktalan foganatosítására."[47] Ezután nem maradt más hátra: a Központi Könyvtárnak saját állományában is el kellett végeznie a „defasizálás"-nak nevezett könyvkivonás minden tartalmi és adminisztratív feladatát. Az intézmény 27 munkatársa foglalkozott a szigorú határidőhöz kötött feladattal, Könyves Tóth Kálmán vezetésével.[48]

Május végére „mindazok a munkák, melyeket a Fővárosi Könyvtár érdekeit és jövőjét fenyegető veszedelem elhárítása végett haladéktalanul és sürgősen végre kellett hajtani, befejeződtek" – jelentette Könyves Tóth. A könyveket és a folyóiratokat a politikai rendőrség elszállította, összesen 10 307 kötetet.

A „fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus" művek beszolgáltatása a megadott határidőre kínos pontossággal megtörtént, a könyvtárosok fellélegeztek, úgy vélték, hogy az ügy lezárult. 1947 januárjában azonban váratlan fordulat történt: Szergejcsuk az embereivel ismét megjelent és nekikezdett a fasiszta művek kutatásának. Az esetről Hajdu Henriknek a polgármesterhez írt levele ad pontos leírást:

„Folyó év 8-án megjelent a Fővárosi Könyvtárban Szergejcsuk orosz ezredes úr azzal, hogy a könyvtár anyagában felkutatja a fasiszta és szovjetellenes könyvanyagot. Kutatását az ezredes úr kirendelt államrendőrségi tisztviselőkkel (nem szakemberekkel) nyomban elkezdte, és ezt a munkáját jan. 9-én, 10-én, 11-én folytatta. A kutatás folytán azt a parancsot adta, hogy ötvenegy napi- és hetilapunk 1920–1944 között megjelent összes évfolyamait, valamint 187 magyar, német, olasz nyelvű tudományos szakfolyóiratnak csekély kivétellel 25-30 évre visszamenőleges összes évfolyamait megsemmisítés céljából szolgáltassuk ki. A tudományos könyvtárból kiemeltek kb. 2 000 kötet könyvet. [...] A megsemmisítésre ítélt könyvanyag tekintélyes része olyan, hogy fasisztának vagy szovjetellenesnek minősíteni nem lehet."[49]

Hajdu pontosan megfogalmazta az akció következményeit: „A parancs teljesítése azt jelenti, hogy a könyvtár elveszti a történelmi kutatás szempontjából legfontosabb anyagát, az utolsó negyedszázad periodikáit. Teljesítése a magyar, sőt a nemzetközi tudományos élet számára pótolhatatlan veszteség."

45 Bánfi Szilvia: Könyvtári dokumentumok az AVH fogságában. In: A könyvek és a hatalom. Tanulmányok és dokumentumok. Bp. 2003. OSZK. 64. p.

46 Levélfogalmazvány a polgármester részére, 1946. máj. 7-én. FSZEK irattár

47 Igazgatói tájékoztatás és utasítás, 1946. máj. 9. FSZEK irattár

48 A „defasizáló" csoportba volt beosztva pl. Komlós Aladár, Tamkó Sirató Károly, Keszthelyi Zoltán, Tersánszky J. Jenőné.

49 Hajdu Henrik levele a polgármesternek 1947. jan. 14-én. FSZEK irattár, 51/1947

A pótolhatatlan veszteség bekövetkezett.[50] A kiválasztott periodikák közül a könyvtár csak a *Népszavát* tarthatta meg, a hallatlanul értékes gyűjtemény zúzdába került. Története során ez volt a legsúlyosabb veszteség, ami a Központi Könyvtár állományát valaha érte.

A „csendes index"

A könyvtárak a hivatalos tisztogatás végrehajtása után is országszerte kiszolgáltatottak maradtak a fasiszta – vagy egyszerűen annak minősített – könyveik egyre ügybuzgóbb felfedezőinek. Védekezésre kényszerültek: egyre szigorúbb szemmel vizsgálták felül saját állományukat. A Fővárosi Könyvtárban sem fejeződött be az állomány politikai szempontú tisztogatása a könyvkivonás 1946 tavaszi második hullámának lezárultával. Tovább működött a Fasiszta könyvek osztálya – 1946 novemberétől Tiborc Zsigmond vezetésével, – tagjai a Központ és a fiókkönyvtárak állományát ellenőrizték, és javaslatokat tettek a Fasiszta Sajtótermékek Jegyzékét Összeállító Bizottságnak a készülő negyedik jegyzékbe felveendő művekről.[51]

1946-ban a fiókok állományából 22 898 kötetet vontak ki a politikai tisztogatás során, a Központ állományából 10 307 „fasiszta, szovjetellenes vagy antidemokratikus" könyvet írtak le ebben az évben

A kivonás 1947-ben sem ért véget. A pontosan megfogalmazott követelmények helyét egyre inkább a fortélyos félelem és a magánszorgalom vette át. A hivatalos indexek köre az „F" osztály ellenőrzései során egyre bővült: előbb kiegészült a „dr. Wagner féle házijegyzék"-kel, majd 1947-ben már kiemelték „az indexre nem helyezett prefasiszta vagy fasisztagyanús" anyagot is. A kiemelt, nyilvános kölcsönzésre nem javasolt műveket a könyvtár az ún. PKL (népszerű nevén Pokol) zárt gyűjteményben tárolta. A válogatás egyre inkább parttalanná vált. 1948-ban már minden olyan művet kiselejteztek, „melyek nem felelnek meg a mai idők szellemének." [52]

A „fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus" művek kivonásával párhuzamosan a Fővárosi Könyvtár igen korán, már 1946 elején megkezdte a politikailag nem kifogásolható, de polgári, kispolgári világnézetet tükröző, az új könyvtárvezetés célját gátló művek rendszeres kivonását a hálózat könyvtáraiból. A kivonás az ismeretközlő és a szépirodalmi műveket egyaránt érintette, az utóbbiak nagy tömegükkel különös gondot okoztak.

„A cél, amit már a felszabadulás után azonnal kitűztünk, a főváros közönsége kultúrájának, irodalmi ízlésének felemelése volt" – emlékezett vissza 1947-ben Solti Andrásné. Csakhogy e cél kitűzői már az első lépéseknél beleütköztek a legfőbb akadályba: a fiókok állományának túlnyomó része a főváros közönségének tényleges ízlését tükrözte és szolgálta, és nem a könyvtárosok által elvárt magasabb irodalmi szintet. Soltiné már a legelső tájékozódó könyvtárlátogatásai alkalmával megállapította, hogy „a legtöbb fiókban feleslegesen nagy számban vannak (...) Herczeg Ferenc, Gulácsy, Harsányi Zsolt művei." [53] Ekkor került először szóba a „nélkülözhető" művek kiemelése a hálózat könyvtáraiból.

50 A sajtó a történtekről egyoldalú beszámolót közölt: A Fővárosi Könyvtárból is eltávolították a fasiszta könyveket. In: Fővárosi Napló, 1947. febr.15.

51 Jelentés a Fasiszta Könyvek Osztályának működéséről 1946. aug. 17. FSZEK irattár

52 Tiborc Zsigmond jelentése az 1. sz. fiók vizsgálatáról. 1948. júl. 15. FSZEK irattár

53 Solti Andrásné jelentése a fiókok helyzetéről 1945. nov. 26. FSZEK irattár

A fiókvezetők rövidesen körlevelet és két könyvjegyzéket kaptak a „ritkítandó" és a „raktárba küldendő" könyvekről. A „csendes index" – ahogyan ezt a könyvjegyzéket utóbb nevezték – előszava elmondta, hogy e műveknél a szerzők iránya vagy a művek szelleme politikailag nem kifogásolható, (az ilyen műveket a „fasiszta" index alapján már korábban kivonták.) A jegyzéken csekély vagy vitatható irodalmi értékű de népszerű szépirodalmi olvasmányok szerepeltek, (Komáromi János, Bartoki József, Axel Munthe stb.), vallásos világnézetű szerzők, (Sík Sándor, Magyar katolikus elbeszélők 1942, Prohászka összes műve, Marcell Mihály: A katolikus nevelés és szellem stb.), más szerzők polgári szemléletük miatt kerültek a jegyzékre, (Benedek Marcell, Finánczy Ernő, Pethő Sándor stb.), s ugyancsak indexre kerültek a polgári közgazdaságtudomány művelői, (Balla Antal: A legújabb kor gazdaságtörténete.) A csendes index egyik pikantériája volt, hogy kivonásra ítélte a hivatalban levő tájékoztatási miniszter, *Balla Antal* műveit is.[54]

A könyvtár intézkedése a koalíciós időszak kezdetén még váratlan volt, kisebbfajta botrányt kavart. A városi közigazgatási bizottság 1946. február 11-i ülésén Bognár József kisgazdapárti képviselő szóvá tette az ügyet, helytelenítve az olyan könyvek indexre tételét, melyek nem fasiszta szemléletűek és szellemükkel semmilyen politikai célzatot nem szolgálnak. Ezzel – mondta – „egy egyoldalú szempontot viszünk keresztül az összes könyvtárakban. Ez az egyoldalú politikai szempont ma nem Magyarország egészének politikai szempontja, már a pártpolitika határát súrolja. Mi a szellemi szabadság alapján állunk és azt akarjuk, hogy az emberek a jót és a rosszat tárgyilagosan lemérve, szabad emberként tudják meggyőződésüket megválasztani."[55]

Vita kerekedett, melynek során *Révész Mihály* (SZDP) és *Vida Ferenc* (MKP) a Fővárosi Könyvtár igazgatójával értettek egyet. Kővágó József polgármester az esetet kivizsgáltatta. A történteket a kisgazda *Kis Újság* február 13-i száma a nyilvánosság elé tárta, a *Szabadság* viszont három nap múlva már megvédte a könyvtár eljárását, mondván, hogy „népművelési szempontból kell elvonni egyes műveket az olvasók elől."[56].

Hajdu Henrik a kivonásról jelentést írt. Eljárását azzal védte, hogy 25 éven át „a könyvtár állománya teljesen egyoldalúan fejlődött, kizárólag jobboldali beállítottságú szerzők foglaltak helyet a polcokon", ezek pedig kártékonyan befolyásolják a közönséget, „ezért a Fővárosi Könyvtár vezetősége úgy határozott, hogy időlegesen kizárja a forgalomból azokat a műveket, melyek hatása a szociálpedagógia és a demokratikus közszellem szempontjából aggályos."[57]

A csendes index ügye lekerült a napirendről, ez tovább erősítette a könyvtár állománytisztítási törekvéseit. Solti Andrásné egy hónap múlva, májusban már a könyvtár legelső feladatának minősítette az állomány felfrissítését és a „félponyva" példányszámának ritkítását. Ekkor még optimistán bízott az olvasók átnevelhetőségében. „Találunk olyan olvasókat" – írta – „akik ha Bozzay Margit vagy Harsányi Zsolt valamelyik műve történetesen 'nincs bent', akkor szükségből beérik Balzac-kal vagy Dosztojevszkijjel is."

1947-ben végre alkalma nyílt a könyvtárnak nagyobb tömegű új könyvet beszerezni,

54 A könyvtár a sajtóban azzal védekezett, hogy ezt tapintatból tette, feltételezve, hogy Balla nem szívesen vállalná ezeket a műveket. Szabadság, 1946. febr. 16.

55 Fővárosi Közlöny, 1946. 9. sz. 264. p.

56 A.N.:Népművelési szempontból kell elvonni a műveket az olvasók elől. In: Szabadság, 1946. febr. 19.

57 Források Budapest múltjából. IV. köt. Források Budapest történetéhez 1945-50. Bp. 1973. 85. p.

ezzel párhuzamosan ugyancsak nagyobb tömeget, közel 9 ezer kötetet vontak ki a fiókok állományából.[58] Az átnevelésre vonatkozó derűlátó jóslat azonban nem vált be: a régi törzsközönség a kivonások hatására egyszerűen eltávozott.

Az állomány gyarapodása

1945-től kezdve fontos könyvtárpolitikai, sőt politikai céllá vált, hogy az állomány gyarapodása mennyiségileg elérje, majd meghaladja a háború előtti szintet. Ennek azonban az első időben gátat vetettek a könyvpiac beszűkült lehetőségei, legalább is a Központi Könyvtárat illetően: 1945-ben kevés értékes társadalomtudományi mű került forgalomba, a külföldi könyvpiac pedig hozzáférhetetlenné vált. A hálózat gyarapítása könnyebben megoldható volt, ez került előtérbe.

1946-ban, különösen a forint bevezetése után normalizálódtak a könyvkereskedelmi viszonyok, ekkor viszont a viszonylag magas könyvárak szabtak határt a vásárlásnak. Ennek ellenére az új beszerzések száma ebben az évben már megközelítette az utolsó békeév, 1938 gyarapítását. 1947 első felében meglódult a gyarapítás üteme: megindult a hazai könyvtermelés, megnyílt a nemzetközi könyvpiac, a Központi Könyvtár beszerzése elérte az összehasonlítási alapnak tekintett 1938-as szintet, a hálózaté pedig jelentősen túlhaladta.

Gyarapodás kötetben

	Központ	Hálózat	Összesen
1938	8 928	12 876	21 804
1945	2 708	8 970	11 678
1946	7 388	11 095	18 483
1947	9 290	22 899	32 189

A Központi Könyvtár gyűjtőkörében ekkor még nem történt változás. Dienes az évtizedek során kialakult elveket és az 1925-ös gyűjtőköri szabályzatot elfogadva így összegezett: „A fősúly a szellemtudományi művek gyűjtésére esik. Ezen belül elsőrendű kötelessége a könyvtárnak állandóan kiegészíteni és a legmagasabb színvonalon tartani a társadalomtudományi anyagot (...) A különgyűjtemények közül legjelentősebb a Budapest Gyűjtemény."[59] Kőhalmi Béla – aki 1946-tól a gyarapítást irányította – ugyancsak tiszteletben tartotta a Központi Könyvtár állományának Szabó Ervin által kialakított, s azóta lényegét tekintve tovább hagyományozott jellegét. „Kőhalmi műveltsége, judíciuma biztosította, hogy a legfontosabb, gyűjtőkörünknek megfelelő kiadványok az 1945-1947-es évek szűk anyagi keretei ellenére is a könyvtár birtokába kerültek" – írta egy visszaemlékező, s megállapításának igazát a beszerzés dokumentumai bizonyítják.[60] A beszerzett művek 38-48 %-a a társadalomtudományok köréből került ki. A némileg hátrább szorult német nyelvű beszerzés mellé felzárkózott az angol és a francia nyelvű, és megjelent, még csak 2-3 %-kal az orosz nyelvű is.

58 A kivonást részben „aktívák", vállalkozó középiskolások végezték. A visszaemlékezések szerint így került a selejtezésre beküldött anyag közé Mikszáth: Szent Péter esernyője, Marlowe: Máltai zsidója és Shakespeare királydrámái

59 Dienes László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Gépirat. 1946. júl. 24. 3.p. FSZEK irattár, 695/1946.

60 Nyilas Márta: A Fővárosi Könyvtárban 1945-48 között. In: Könyvtári Híradó, 1978. 4. sz. 6-8. p. – Pl. 1945-ben a könyvtár megrendelte a Cahiers Internationaux de Sociologie-t, 1946-ban az American Sociological Review-t, 1947-ben a Kölner Zeitschrift für Soziologie-t.

A Központi Könyvtár igyekezett pótolni a háború alatt elérhetetlen külföldi könyvanyag hiányait is. A nemzetközi kapcsolatok újrafelvételének érdekében érintkezésbe léptek a megszálló hatalmak misszióival és a semleges országok budapesti képviseleteivel. Sikerült Angliából, az Egyesült Államokból, az észak-európai államokból és a Szovjetunióból jelentékeny könyvmennyiséget kapni, részben ajándékba, részben olcsó áron.[61]

A könyvtár ezekben az években néhány fontos hagyatékhoz is jutott. Most vehette át azokat a könyveket, melyeket *Elek Artúr* 1944-ben végrendeletileg a Fővárosi Könyvtárnak hagyományozott.[62] Az értékes szépirodalmi anyag német, angol, francia, olasz műveket tartalmazott és a gazdag Stendhal gyűjteményt. Fontos helytörténeti anyaghoz juttatta az intézményt első könyvtárosának, *Gárdonyi Albert*nek hagyatéka is.

A legjelentősebb, kiemelkedően leggazdagabb gyarapodás a *Károlyi család* fóti kastélykönyvtárából származott. 1945. május 25-én megállapodás jött létre „dr. gróf Károlyi István és a székesfőváros közönsége" között, mely szerint „... dr. gróf Károlyi István örök tulajdonul átenged a főváros illetve a Fővárosi Könyvtár számára megfelelő, a Fővárosi könyvtár szakértői által kiválogatott és a tulajdonos megbízottjával együttesen megállapítandó könyvmennyiséget."[63] A Károlyi adomány elsősorban a könyvtár régi, történeti könyveinek sorát gazdagította és a Ritkasággyűjteménybe (09) került. Különösen gazdag volt a régi francia irodalmi anyaga, pl. Diderot, Rousseau:, Voltaire korabeli összkiadásai.[64]

A Központi Könyvtár állományának rendezése, belső rendjének megteremtése és a raktári kapacitás növelése szempontjából igen jelentős volt az 1945 szeptember-októberében lebonyolított teljes raktárrendezés. Az egész raktárt – melynek rendjéhez 1931, a Wenckheim-palotába való költözés óta nem nyúltak – átfogó elgondolás alapján újrarendezték. Az összefüggő állományrészeket egyesítették, a polcok legfelső sorát is kihasználták. A teljes átcsoportosítás révén nemcsak áttekinthető és rendezett raktárt nyertek, hanem harmadrésszel több férőhelyet is.[65]

Új és régi különgyűjtemények

A háborút követő években a könyvtár keretén belül gomba módra jöttek létre a különféle gyűjtemények. Részben az új politikai-társadalmi igények kielégítését szolgálták: bizonyos új feladatokat célszerűbbnek látszott szervezeti és állományi szempontból elkülönítve, kiemelten kezelni. Így jött létre az *Emigrációs Gyűjtemény* és a *Szovjet Osztály*. Másrészt a könyvtár néhány olyan gyűjteményhez jutott, melyeket speciális jellegük miatt volt előnyösebb ugyancsak külön kezelni, így alakult ki a *Színészettörténeti* és a *Zenei Gyűjtemény*. Külön kezelték a Központi Városháza épületében működtetett *Városigazgatási Közigazgatási Szakkönyvtárat* is.

Az új gyűjtemények szervezése (melyek egyébként a régiek rovására igényelték a

61 Az akcióról beszámol: Dienes László a polgármesternek. 1947. máj. 12. 4. p. FSZEK irattár 426/1947.

62 A végrendelet: OSZK Kézirattár, Analecta-10.213. – Szövegét közli: B. Juhász Erzsébet: Elek Artúr könyvtárának sorsa. In: Magyar Könyvszemle, 1976. 1-2. sz. 146. p.

63 A székesfőváros közönsége és dr. gróf Károlyi István között létrejött megállapodás. - Polgármesteri iratok, 221450/1945, Fővárosi Levéltár 3948/XI.948.

64 Nagy Borbála: A Károlyi-könyvtár anyaga a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1949-1954. 141-142.p.

65 A Székesfővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1943-1945. 26. p.

Bognár József polgármester megnyitja a könyvtár 22. számú, városházi fiókját

figyelmet és a munkaerő ráfordítást) 1948-ra véget ért. Ekkor már 16 különgyűjtemény működött, nyilvánvalóvá vált, hogy ez már akadályozza a könyvtár racionális működését. Ez után az ésszerű összevonások sőt megszüntetések kerültek napirendre.

Az *Emigrációs Gyűjtemény* alapjait már 1945-ben megvetették, kialakítása azonban csak lassan haladt. Az 1918/19-es forradalmak utáni emigrációs irodalom összegyűjtése volt a célja, vezetésére Tiszay Andor kapott megbízást.[66]

A *Színészettörténeti Gyűjtemény* 1945-ben polgármesteri rendelet (17.889/1945-I.) alapján jött létre. Alapja a Népszínházi Bizottmány könyvtára volt, melyet előzőleg a Nemzeti Színházban őriztek. Ezt kiegészítette a Nemzeti Színház két volt igazgatójának, Németh Antalnak és Hevesi Sándornak gyűjteményeiből vásárolt színháztörténeti anyag. A vezető Tiszay Andor lett, aki maga is színházi múltú ember lévén nagy ambícióval (és 2000 kötetnyi ajándékkal) gyarapította a gyűjteményt, mely váltakozva hol önálló szervezeti egység volt, hol a Budapest Gyűjtemény alá tartozott.[67]

Az 1947-ben szerveződő *Zenei Gyűjtemény* a budapesti zenés színházak és hangversenyek kotta, színlap, műsor és plakátanyagára épült, igen nagy számú kottát illetve kisnyomtatványt tartalmazott. Vezetője a zenei szakíró *Balassa Imre* lett. A gyűjtemény az ország egyik legjelentősebb zeneműtárává válhatott volna, ha a könyvtárnak – tervei szerint – sikerül 1947-ben a *Fleischer-hagyatékot* megszereznie.[68] 1948 után önállósága megszűnt. (Anyagát 1949-ben az Operaház könyvtára vette át, 1953-ban az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárába került.)

A legnagyobb ambícióval a *Szovjet Osztályt* szervezték. Célja a Szovjetunió és az orosz

66 1947 végén 1030 kötetet ill. füzetet számlált. 1948 után a könyvtár jelentése szerint beolvasztották a könyvtár egyéb anyagai közé. Tiszay Andor visszaemlékezése másként tudja: „A Párttörténeti Intézet kezelésébe került." Könyvtáros, 1975. 10. sz. 587. p.

67 A Székesfővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1947. 13-14. p.

68 Fleischer Antal (1891-1945, zeneszerző, az Operaház karmestere, a Nemzeti Zenede tanára) özvegye a könyvtárnak ajánlotta fel a 2500 zenemű kottáját, 220 zenetudományi könyvet és egy Pleyel hangversenyzongorát tartalmazó hagyatékot, alkalmaztatása fejében. A gyűjteményre a Clermont University is pályázott. A könyvtár a fővárostól nem kapta meg a kért támogatást. Fővárosi Levéltár, Tanácsi iratok 222.100/1947-XI.

nyelv népszerűsítése volt. Indulásakor, (1947. december 17-én nyílt meg), közművelődési jelleggel, a 10. sz. Andrássy úti fiókkönyvtár helyiségében működött. Állománya a Szovjetunióra vonatkozó ismeretközlő művekből és szépirodalomból állt, orosz és magyar nyelven, részben más nyelveken is. Létrehozását a Magyar Szovjet Társaság és a Vörös Hadsereg is támogatta. „Kezdettől az volt a törekvésünk, hogy a Szovjet Osztályt a Szomszéd Népek Osztályává fejlesszük" – írta Dienes a közoktatásügyi miniszternek támogatását kérő levelében.[69] Ez a terv azonban 1949/50-ben már megváltozott: az osztályt kifejezetten a Szovjetuniót ismertető és népszerűsítő, tudományos igényeket is kielégítő részleggé kívánták fejleszteni. [70]

Miközben az új gyűjtemények tiszavirág életüket élték, a hagyományos nagy részlegek munkája holtpontra jutott.

A korábban öt könyvtárossal dolgozó *Budapest Gyűjtemény* vezetőjét, Könyves Tóth Kálmánt 1946-ban a Személyzeti, szervezési és gazdasági tagozat vezetésével bízták meg, utódját, Jajczay Jánost augusztusban B-listázták, elbocsátották, munkatársait pedig máshová osztották be. Jajczay ugyan novemberben visszatérhetett, de beosztott munkatárs nélkül maradt. Dienes egy vezetői értekezleten szóvá tette, hogy a Budapest Gyűjtemény lényegében nem működik.[71] 1947 májusában Könyves Tóth Kálmán kezdeményezésére a gyűjteményt szervezetileg ketté választották: *Történeti osztályra*, (mely a régi anyagot és a várostörténeti irodalmat tartalmazza, vezetője Jajczay lett), és *Várostudományi és városigazgatási osztályra*, (urbanisztikai és modern anyag, vezetője Könyves Tóth.)[72] Az új szervezeti forma azonban a könyvtárigazgatók jóváhagyása ellenére csak papíron élt tovább, nem épült ki. 1948-ban a régi keretek között működő gyűjtemény új vezetőt kapott, *Scheiber Máriát*. Időközben, 1947-ben megszűnt a Fővárosi Házinyomda és vele a köteles példányok szolgáltatása, mely a Gyűjtemény létalapja volt. Erre az időre esik a budapesti tárgyú metszetgyűjtemény elvétele is.[73] A könyvtárvezetésben érlelődni kezdett a Budapest Gyűjtemény megszűntetésének illetve átadásának gondolata.

A *Keleti Gyűjtemény* három évtizedes története során a társadalom életének minden fordulatánál kereste a maga új helyét. Most a Szovjetunió népeire vonatkozó egyedi (nyelvészeti, irodalmi, társadalomtudományi) anyagában vélte létjogosultságát megtalálni. Ezt a funkciót azonban az alakuló Szovjet Osztály sokkal szélesebb közönség részére, dinamikusabban volt képes betölteni. A Keleti Gyűjtemény képzett orientalisták vezetése alatt (*Telegdi Zsigmond*, majd *Wessetzky Vilmos*) élte a maga szűk körű életét, a könyvtárirányítás utóbb már „cipelendő teher"-nek nyilvánította. 1948-ban kapott utoljára lehetőséget a gyarapításra.

69 Dienes László levele Ortutay Gyulának, 1948. Fogalmazvány. FSZEK irattár.

70 Dienes László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Szovjet Osztálya. In: Könyvtárügyi Szemle, 1951. 1. sz. 92-94. p.

71 Vezetői értekezlet jegyzőkönyve 1947-ből, FSZEK irattár. Soltiné akkor azt javasolta, hogy „a mellékes gyűjtemények munkáját fel lehetne függeszteni, míg a B. válságos helyzete megoldódik. Osszák be „Balassát és Tiszayt", de azt Hajdu Henrik ellenezte.

72 A Budapest Gyűjtemény. Szervezete, munkafeladatai, személyzete. Gépirat, 3 p. Bp. 1947. okt. 14. FSZEK irattár. Szövegközlés: Katsányi Sándor: Könyves Tóth Kálmán. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1999/2001, 168. p.

73 1948-ban a 220.511/1948 sz. polgármesteri határozat elrendelte a 693 metszetből és 199 kisnyomtatványból álló anyag átadását a Fővárosi Történeti Múzeumnak.

Olvasótábor, olvasószolgálat

Visszatérő és új olvasók. Új olvasói igények

A régi olvasóközönség, mely az ostrom és a romeltakarítás hónapjaiban kényszerűen távol maradt, fokozatosan tért vissza a sorra megnyíló könyvtárakba. 1945 tavaszán már 8, őszén már 10 fiókkönyvtár fogadta őket, az elpusztult, zárva maradt könyvtárak kieső kapacitását pedig pótolta a júliusban meginduló két (majd 1946 januártól: három) villamos mozgókönyvtár 7 kölcsönző állomása. A Központi Könyvtár 1945 őszétől a kölcsönzést, 1946 tavaszától a helyben olvasást tette lehetővé. Az ostrom után két évvel az olvasók ismét a régi létszámmal vették birtokba a könyvtár nyújtotta lehetőségeket.

Milyen igénnyel lépett fel az olvasóközönség a könyvtárral szemben az ostrom utáni évben, mikor a könyvvásárlás szinte fényűzésnek számított és a nagyközönség számára csak a Fővárosi Könyvtár állt rendelkezésre? A kérdésre 1945 őszén egy felmérés keresett választ, mely adatait nagyrészt az akkor megindult villamoskönyvtárak olvasói köréből vette.[74] A vizsgálat szerint „a lét gondjaitól gyötört embereket 1945-ben

A Szovjet Osztály olvasóterme az Andrássy úti fiókkönyvtárban

elsősorban az érdekelte, hogy mi okozta romlásunkat és mi lehet a megoldás?" Az olvasók minden körében népszerűek voltak a terjedelmes és kevésbé terjedelmes riportok, emlékezések, politikai programok. A népszerűségi listát Rauschning: Hitler bizalmasa voltam és Márai Sándor Naplója vezette. Mások viszont a menekülést, a narkotikumot keresték az olvasmányokban, Herczeg Ferenc, Bozzay Margit, Zsigray Julianna keresettebbek voltak, mint valaha. Ismét mások a történelmi illúziók, a talmi csillogású múlt világába menekültek, Gulácsy Irén, Komáromi János regényeibe. Az igényesebb olvasók az 1945-ös könyvpiacon nagy számmal megjelenő angol, amerikai és orosz regényeket keresték, az utóbbiak közül az Ilf-Petrov szerzőpáros könyvei voltak a legnépszerűbbek. Az olvasói igények skáláján új szín is megjelent: egy fémmunkás Sztálin: A leninizmus alapjait, egy krisztinavárosi cipészmester A Szovjetunió Kommunista (Bol-

74 Sziklay László: Budapest olvasóközönsége 1945-ben. In: Magyar Könyvszemle, 1945. 70-89. p.

sevik) Pártjának történetét kölcsönözte. A vizsgálat az igények széles mezőjéről s az ezt kielégíteni törekvő könyvtárról számolt be.

A beiratkozott olvasók számának alakulása[75]

	Központ	Hálózat	Összesen
1938	2056	19 624	21 680
1945	611	16 554	17 165
1946	2025	23 322	25 347
1947	2104	23 143	25 247

A használt kötetek (kölcsönzés és helyben olvasás) száma[76]

1938	216 349	1 709 878	1 926 227
1945	7106	399 955	407 061
1946	36 837	1 059 025	1 095 862
1947	66 898	1 051 011	1 117 909

1945-46 rendkívül gyors ütemű felzárkózása után visszaállt az olvasótábor régi, sőt az utolsó békeévet is meghaladó nagyságrendje.

A növekedés egyenletes üteme egyetlen ponton torpant meg: 1947-ben a hálózat látogatottsága – jóllehet ebben az évben fogadták először „békebeli" körülmények az olvasókat – stagnált, sőt némileg csökkent. A jelenséget a hálózat irányítója, Solti Andrásné így magyarázta: „A természetes csökkenésen kívül azok maradnak ki olvasóink táborából, akiknek elrontott ízlését haladó szellemben történő új beszerzéseinkkel nem tudjuk és nem is akarjuk kielégíteni. Bőven kárpótol bennünket ezért a majdnem 10 000 új olvasónk, akik éppen azt keresik – és találják – fiókjainkban, amit az elmaradt olvasók elvetnek maguktól." Soltiné meg is nevezi az új olvasóközönséget: „Kültelki munkások, ifjúság, demokratikus rendőrségünk és honvédségünk tagjai", szemben az elmaradó kispolgári olvasókkal, „akik nem szívesen fogadják a tanácsot, útbaigazítást."[77]

Az olvasók foglalkozás szerinti kategóriáinak mutatói azonban nem pontosan ezeket a változásokat tükrözik. A statisztikai adatok szerint ezekben az években az olvasótábor struktúrájában csak igen kis elmozdulások történtek.[78]

	1937	1946	1947
Köztisztviselő	8,8	10,9	12,9
Háztartásbeli	8,7	12,3	12,4
Bérmunkás	8,2	10,1	10,8
Magántisztviselő	6,6	10,9	8,4

75 Összehasonlításul közöljük az utolsó békeév adatait. A Fővárosi Könyvtár forgalma a háborús években ezt meghaladta, de 1945-48-ban ez volt az általánosan használt viszonyítási alap.

76 A helyben használt kötetek statisztikai mérése megváltozott, az 1938-as adat nem alkalmas az összevetésre.

77 A Székesfővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1947. 17.p.

78 A könyvtár évkönyveinek adatai alapján számított értékek. Az utolsó békeévben, 1938-ban nem készült ilyen kimutatás.

Pedagógus	5,7	3,6	4,0
Főisk., egyetemi hallg.	13,4	4,7	8,1
Középiskolás	18,2	13,7	11,6
Szakiskolás (polgári ill. ált. isk. felső tag.)	12,4	7,5	9,1
Elemi (ált. isk. alsó tag.)	4,2	3,5	6,4
Tanonc	1,8	4,9	4,1

A könyvtár az adatok tanúsága szerint továbbra is elsősorban a tisztviselők, másodsorban a háztartásbeliek intézménye maradt, sőt az ő arányuk a békeévhez viszonyítva erőteljesebben nőtt, mint a munkásoké. Csökkent (1937-től) a pedagógusok, a főiskolai/egyetemi hallgatók és a középiskolások részvétele. A változások azonban nem érintették az olvasótábor összetételét: 1937-ben és 1947-ben az egyes csoportok nagyságrendje, sorrendje lényegében változatlan maradt. (Egyedül a fiatalok aránya csökkent jelentősen. Talán a most nyitottabbá váló nagy tudományos könyvtárak csábították magukhoz a hallgatók, tanulók egy részét.)

Az olvasók szolgálata helyett az olvasók nevelése

1946-47 fordulóján a könyvtár közvéleménykutatást végzett a hálózat olvasói körében. A vezetők itt szembesültek saját szándékaik és az olvasók igényei közti szakadékkal: „Az eredmény lesújtó volt. Az olvasók legnagyobb része a silány könyveket szereti és csak elenyésző rétegnél lehet kialakult ízlésről beszélni" – állapította meg a beszámoló. A „holnapra megforgatjuk az egész világot" optimista korszakában az eredményekkel való szembesülés a könyvtár vezetőségét nem a valósághoz való valamilyen alkalmazkodásra késztette, hanem még eltökéltebb, radikálisabb lépésekre. „Ezek után világosan látjuk: nem az igények kielégítése, hanem először az igények teremtése a feladatunk, amihez hozzá is láttunk azonnal."

Az igények megteremtéséhez két úton látott neki a könyvtár: az állomány radikális átalakításával (l. a Kényszerű és magánszorgalmú könyvkivonások c. fejezetet) valamint az olvasók nevelésével és meggyőzésével. „Olvasóink lelkébe és szellemébe hatolni" – ez lett a hálózat könyvtárosainak új feladata. És persze „le kell küzdenünk egy bizonyos ellenállást is, különösen kispolgári olvasóknál, akik nem mindig szívesen fogadják a tanácsot és útbaigazítást."

Azokat az olvasókat, akik nem fogadják el a haladó szellemben történő ízlésnevelést, sajnálkozás nélkül írta le a hálózat vezetősége, hiszen felváltották őket az újak, akik már „boldogan vetik alá magukat irányításunknak." – A tagok kicserélődését „feltétlenül pozitív eredménynek kell értékelnünk" – írta a könyvtár éves beszámolója.[79]

A magyar közkönyvtárak történetében alighanem először fordult elő, hogy egy viszonylag széles réteg eltávozását (melynek következtében az olvasók száma stagnált, sőt csökkent) egy könyvtár jó munkája következményének, pozitív eredménynek tartja.

79 Az idézetek forrása: Közművelődési könyvtáraink 1947-ben. In: A Székesfővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1947. 17-20.p.

Egy sajátos szabadpolcos könyvtár

1947-ben a 11. sz., Krisztina körúti fiókkönyvtárban bevezették a szabadpolcos (korabeli szóhasználattal: nyíltpolcos) rendszert, ahol – a beszámoló szerint – „az olvasók nem a katalógusból, hanem a polcokról választhatják ki a kívánt könyvet – természetesen kellő ellenőrzéssel."

A „szabad" rendszer itt sajátos módon a szabad választás látszata mellett a tényleges választási lehetőségtől való nagyobb megfosztást jelentette: „Ennek a rendszernek előfeltétele, hogy a polcokon csak jó könyvek közül válogathassanak, és ne találjanak rossz, értéktelen anyagot. Ezért itt nagyobb mértékben és nagyobb szigorral történt a selejtezés."

A különös szabadpolc bevezetésének következményeként a törzsolvasók, – nagy részük a budai polgári-kispolgári rétegekből került ki – tömegesen elhagyták a könyvtárat. Egy éven belül a régi olvasók 56 %-a távozott. Helyüket a dolgozók gimnáziumának tanulói foglalták el. „Jól dolgoztunk" – nyugtázta a történteket az éves beszámoló.

A Központi Könyvtár olvasói

A könyvtár állományában rejlő információk a városi élet számára minden helyzetben nélkülözhetetlenek – ez közvetlenül az ostrom után is bebizonyosodott. A könyvtárosok február közepén a romokon keresztül közelítették meg a raktárat, hogy a szovjet katonai parancsnokság részére a Duna-hidak leírását tartalmazó könyveket adjanak, a Népügyészségnek pedig (az első magyar hatóság, amelynek 1945-ben kölcsönöztek) perdöntő dokumentumokat szolgáltattak.

A súlyosan megrongált épületben 1946-ban még csak akadozva indult meg az olvasószolgálat: a fontos kézikönyvek egy része elveszett, az ablaküveg nélküli termek nem vonzottak helyben olvasásra, a kölcsönzés várakozási ideje növekedett. Mindezek ellenére az év végére visszatért a régi olvasóközönség, 1947-ben pedig már az olvasott művek száma is magasra emelkedett. A központi könyvtár gyűjtőkörében, funkciójában Dienes és Kőhalmi egyaránt a Szabó Ervin-i elvekhez kívántak fokozatosan visszatérni. Ez nem jelentett a meglevőhöz képest radikális fordulatot, a könyvtár a régi közönséggel a régi módon működött, bár az olvasói érdeklődés iránya természetesen a kor új problémáinak megfelelően módosult.

Egy korabeli beszámoló a Wenckheim-palota ostrom utáni időszakából a következő olvasói rétegekről számolt be:

- A régi törzsközönség tagjai, akik most leginkább az aktuális politikai és történelmi események dokumentumait keresték.
- Az egzisztenciális helyzetükben bizonytalanok jogi szakirodalmat kerestek (rehabilitációjukhoz, veszélyben forgó iparengedélyükhöz).
- Nyugdíjasok, akik az otthoni kényelem hiánya miatt főleg a folyóirattermet látogatták.
- A kutatók, akik most csak kis számban keresték fel a könyvtárat.
- Tanulmányaikhoz olvasó diákok.[80]

80 A könyvtár fejlődése a felszabadulás után 1945-1952. Gépirat. FSZEK irattár.

A Szabó Ervin-i korszak hallatlan társadalmi aktivitására emlékező – most visszatért – könyvtárosok, elsősorban Kőhalmi Béla szerették volna a könyvtárat ismét kezdeményezően aktív szerepben látni. Az Aktuális kérdések irodalmá-nak Új sorozata nyitányaként várospolitikai bibliográfiát állított össze,[81] a kezdeményezés folytatására azonban a következő időszakban a könyvtárosoknak nem maradt idejük, a könyvtárnak a kiadásra nem maradt pénze.[82]

A Wenckheim-palota az ostrom után megnyitotta kapuit a különféle művészek és kulturális rendezvények előtt. Rövid időre a legnívósabb zenei előadások színhelyévé vált, a Tátrai Vonósnégyes három hangversenyt adott a könyvtár olvasóteremében, s a koncertek hallgatói között volt Kodály Zoltán, Szabolcsi Bence. A Wenckheim-palota adott otthont 1948-ban a Baumgarten-díj átadási ünnepségének is, ez alkalommal a könyvtár vendége volt – többek között – Schöpflin Aladár, Fülep Lajos, Gellért Oszkár, Mándy Iván, itt tartotta a Baumgarten alapítvány Babits-emlékestjét, a könyvtár volt az ünnepi könyvhét országos megnyitásának színhelye.[83]

A „FORDULAT ÉVE"

1948 nem a könyvtár működési feltételeiben, hanem politikájában, szerepfelfogásában hozott változást. Az előzmények 1945 második feléig nyúlnak vissza, innét kezdve lépésről lépésre alakult át a könyvtár feladatvállalása (ami főként a fiókkönyvtárak irányításában volt szembetűnő). Először a Horthy-korszak passzív könyvtárpolitikájával szemben az új vezetőség aktívabb, a Szabó Ervin-i idők szociálpedagógiájára emlékeztető könyvtárosi magatartást hirdetett még, általános humanista nevelési célokkal, a kulturális nívó, az irodalmi ízlés fejlesztése érdekében. A célok közt az idők folyamán egyre nagyobb hangsúlyt kapott a „demokratikus", majd a „haladó" jelleg, a kezdeti – még a public library liberálisabb elveire emlékeztető – modell egyre türelmetlenebb, harciasabb, erőszakosabb „nevelő" szerepre váltott át, s a könyvtár mindinkább a direkt politikai célok eszköze lett.[84] 1948 ennek a folyamatnak a teljes kibontakozását és az új célok nyilvános meghirdetését hozta el. A koalíciós idők végeszakadtával a könyvtár belső, szellemi koalíciója is megszűnt.

Ekkor deklarálta a könyvtár vezetősége első ízben, hogy a könyvtárpolitika keretét a szocialista kultúrpolitika határozza meg, s a fiókkönyvtárak vezetőinek őszi munkaértekezletén hangzott el először, hogy „a fiókok munkájának a marxizmus-leninizmus alapjaira kell épülnie."[85]

A kispolgárság könyvtárából a dolgozók könyvtára

Megváltozott a könyvtár által megcélzott társadalmi rétegek köre is. Mivel korábban, –„a reakció 25 éve alatt" – a Fővárosi Könyvtár hálózata erősen kispolgári jellegűvé vált

81 Kőhalmi Béla, szerk. : Nagy-Budapest ötéves tervéhez. Bp. 1946. 15.p.
82 Kéziratban maradt a Budapest ostroma 1944/45 c. bibliográfia.
83 Nyilas Márta: A Fővárosi Könyvtár 1945-48 között. In: Könyvtári Híradó, 1978. 4. sz. 6-8. p.
84 Kiss Jenő: A Fővárosi Könyvtár szerepe Budapest információellátásában. Történeti áttekintés. Második rész 1945-2000. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2002. 10-11. sz. 397-398. p.
85 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1948. 22.p.

(könyvanyaga és olvasóközönsége egyaránt), az új koncepció ezen változtatni kívánt. A könyvtár új küldetését így határozta meg: „Célunk, hogy Központi Könyvtárunkat az értelmiségi dolgozók s a fejlődő új munkásértelmiség műhelyévé, köz művelődési könyvtárainkat a fővárosi dolgozók széles rétegeinek házi könyvtárává avassuk."[86]

A munkásság megnyerésének számos eszközét dolgozta ki 1948-ban a könyvtár: a környező kisüzemek felkeresése és ott olvasótoborzás, a dolgozók iskoláinak felkeresése, a tanulók beíratása, az iskolákban könyvtárismertetések tartása, az üzemi munkások beiratkozási díjának csökkentése (az élmunkások számára ingyenes könyvtárhasználat), a fiókkönyvtárak közti munkaverseny stb.

Az olvasószolgálat – elsősorban a hálózaté – a korábbinál kezdeményezőbbé és dinamikusabbá vált. A fiókok rendszeresen szerveztek előadásokat és készítettek könyvkirakatokat.[87] A Wenckheim-palotában nagy igényű kiállítások voltak láthatók: 1848/49 kisnyomtatványai, Lev Tolsztoj, Az MKP megalakulásának 30. évfordulója. A kiállításokhoz bibliográfiák is készültek, de ezek kéziratban maradtak. A Központi Könyvtár tudatosan törekedett arra, hogy különféle kulturális, társadalmi szervezetek, egyesületek ott tartsák rendezvényeiket, növelve a könyvtár társadalmi-kulturális szerepét.

A Központi Könyvtár épülete ünnepi díszben

A vállalt feladatok növekedtek, a könyvtárosok létszáma nem.[88] A többletmunkát a dolgozók lelkesedésére alapozták, s azt az 1948-ban szervezett munkaverseny volt hivatva növelni. A munkaverseny pontjai jól tükrözik a könyvtár fő törekvéseit:

- Az olvasók számának növelése.
- A könyvtárkép népszerűsítése (az olvasók élménybeszámolót írtak a könyvtárról, annak jó munkájáról.)
- A marxista irodalom népszerűsítése.
- Az ismeretterjesztő irodalom népszerűsítése.
- Az „irodalmi értékű magyar szerzők" szépirodalmi műveinek népszerűsítése.

Fordulat az állománygyarapításban

1948 a könyvkiadásban is a fordulat éve volt, tömegesen jelentek meg az új ideológiát támogató könyvek, brosúrák, szépirodalmi alkotások. A könyvtár ezek beszerzéséhez kellő anyagi támogatást is kapott: az állománygyarapításra fordítható összeg az előző

86 Uo. ll.p.

87 A leggyakoribb témák: 1848 centenáriuma, Nőnap, Októberi Forradalom, a Magyar Kommunisták Pártjának 30 év előtti megalakulása.

88 1948-ban 107 tisztviselő, 49 altiszt, 11 könyvkötő dolgozott a könyvtárban, összesen 167 munkatárs, a növekedés három év alatt mindössze 7 fő volt, 1946/47-ben pedig csak 1 fő.

gazdasági évi 360 ezer forintról 500 ezerre emelkedett, az állományba vett kötetek száma ennek megfelelően szökött magasba:

Gyarapodás 1948-ban, kötetben

	Központ	Hálózat	Együtt
1947	9290	22 899	32 189
1948	12 502	28 969	41 464

„A marxizmus-leninizmus felfokozott vásárlásával hozzájárultunk a dolgozók ideológiai átneveléséhez" – írta a könyvtár éves beszámolója, s a könyvbeszerzés statisztikai adatai ezt az állítást teljesen alátámasztják. A hálózati gyarapításban magas volt a beszerzett ismeretközlő művek aránya, azokon belül pedig toronymagasan emelkedett minden más terület fölé a társadalomtudomány (gyakorlatilag a politika): 54%-ot tett ki. (Összehasonlításul: történelem: 9 %, alkalmazott tudományok: 7 %, természettudományok 7 % stb.) Míg 1947-ben a politika/szociálpolitika beszerzett műveinek kötetszáma a hálózatban 1316 volt, most 3406-ra szökött fel, több mint harmadfélszeresére.[89]

A selejtezési láz 1948-ban sem hagyott alább. Tovább működött a Fasiszta Könyvek Osztálya Tiborc Zsigmond vezetésével, jóllehet a fasiszta könyvek beszolgáltatási akciója már rég véget ért. A selejtezés kritériumai parttalanná váltak, irodalmi bizottság szerveződött, mely százával olvasta át a gyanúsnak ítélt műveket. A helyzetet jól jellemzi Tiborc egyik jelentése az 1. sz. fiók kilenc napon át folytatott felülvizsgálatáról: „Megvizsgáltam, hogy nem maradt-e benne tévedésből fasiszta vagy antidemokratikus könyv, mely a hivatalos vagy a dr. Wagner féle házijegyzékben szerepel. És hogy kiselejtezzem azokat a könyveket, melyek nem felelnek meg a mai idők szellemének (...) Bekértem 185 kötet könyvet elolvasás végett. Ezeknek elolvasása az irodalmi bizottság által folyamatban van és valószínű, hogy nagy részét selejtezésre fogjuk ajánlani."[90]

„Ki kellett cserélni könyvtárosainkat"

Az új művelődéspolitikának messzemenő személyzeti következményei is voltak.

Megszüntették a „koalíciós" vezetést. 1948. október 1-jével Hajdu Henriket áthelyezték a Fővárosi Levéltárba, igazgatói beosztással. Felmondtak Dávid Antal igazgatóhelyettesnek, helyét Solti Andrásné foglalta el.

Megrostálták a könyvtár középvezetőit, elküldték azokat, akik a koalíciós időkben demokratikus, de nem marxista-leninista világnézeti alapon vettek részt a könyvtár munkájában: Jajczay Jánost (a Budapest Gyűjtemény vezetőjét), Jajczay Jánosné-t (a Katalogizálási osztály vezetőjét), Könyves Tóth Kálmánt (a Személyzeti, szervezési és gazdasági tagozat, illetve a Budapest Gyűjtemény vezetőjét,) és ugyancsak felmondtak (a korábban rövid időre más intézményhez helyezett, majd ismét visszahelyezett) Hamvas Bélá-nak is.[91]

89 Hasonló jelenség játszódott le a Központi Könyvtárban is, ahol a társadalomtudományi művek beszerzésének aránya egy év alatt 38 %-ról 47,3 %-ra emelkedett, ott azonban a kérdés bonyolultabban jelentkezett.

90 Tiborc Zsigmond: Jelentés az 1.sz. fiók vizsgálatáról. 1948. júl. 15. FSZEK irattár.

91 Hamvas Béla utolsó könyvtárosi évéről: Könyves Tóth Kálmán hivatali munkanaplója 1947. máj. 16-i feljegyzés. Kézirat, Budapest Gyűjtemény. Határ Győző: Életút. 2. rész. Életünk könyvek 1994. 144-145. p.

Megjelent viszont egy új réteg: az „ideiglenes napidíjas gyakornok"-ként alkalmazott s esetenként egy-két év múlva véglegesített egyetemisták csapata. (Tanulmányaikat utóbb az 1949-ben indult könyvtáros szakon fejezték be.) Ők minden szempontból új színt hoztak a könyvtár életébe. Így került a könyvtárba 1948-ban többek között Marót Miklós, Pataki Ferenc, Győri György, Ecsediné Rűdiger Edit, 1949-ben Kepes Ágnes.[92]

Erős rostálás folyt a hálózat dolgozói között is. Solti Andrásné erre így emlékezett vissza: „Nem volt elég könyvanyagunk kicserélése, ki kellett cserélni könyvtárosainkat. Ezt két eszközzel értük el. Egyrészt személycserével: elküldtük azokat, akiket nem lehetett átnevelni az új, szocialista népnevelő munkára. Másrészt azzal, hogy igyekeztünk dolgozóink politikai és műveltségi színvonalát emelni és elmélyíteni."[93]

A dolgozók „kicserélésének" egyik eszköze tudatuk formálása volt: a megfelelő ideológiai nézetek kialakítása érdekében új továbbképzési rendszert indítottak. A könyvtárosok havonta politikai továbbképzésen és irodalmi előadásokon, könyvismertetéseken vettek részt, melyeket vita követett az olvasók irodalmi nevelésének kérdéseiről. Előadás-sorozat zajlott a Horthy korszak irodalmának átértékeléséről, az új irodalomról a szocialista realizmus szempontjai alapján.[94]

Tabló 1951-ből.
A második sorban, középen Soltiné Szigeti Gabriella, tőle balra Román József és Szalai György

92 A napidíjas gyakornokokról színes beszámolót ad: Erdődi Ferencné Csáth Zsuzsanna: 32 év a Szabó Ervin Könyvtárban. In: Könyvtári Híradó, 1979. 3. sz. 19-21. p.

93 Soltiné Szigeti Gabriella: Előadás gépirata. (Cím nélkül). 1951. 9 lev. FSZEK irattár

94 Előadók: Keszi Imre: A jó irodalomról és a rosszról, Aczél Tamás: Amit nem ajánlunk a magyar irodalomból stb.

KULTÚRFORRADALOM ÉS DIKTATÚRA
AZ „ÖTVENES ÉVEK" INDULÁSA
1949–1953

1948-49-ben a koalíciós időszak korábbi többpártrendszerét az egypárti diktatúra váltotta fel. Az új politikai helyzetben a kultúra a berendezkedő hatalom számára fontos szerepet kapott: a dogmává vált ideológia teljes körű elfogadtatását, az ettől eltérő nézetek felszámolását kellett szolgálnia. A kultúrának az ideológiával érintkező területei – a közoktatás, a közművelődés, az irodalompolitika – egyrészt kiemelt állami támogatásban részesültek, másrészt totális felügyelet alá kerültek.

A „kultúrforradalom"-nak ez a kettőssége jellemezte az ötvenes évek elejének magyar könyvtárügyét is: kiemelt támogatás-fejlesztés egyfelől, a politikai-ideológiai szerepnek való teljes alávetettség másfelől. „A Párt a legnagyobb mértékű támogatást nyújtja a könyvtárosoknak" – mondotta Dobos Piroska a Budapesti Pártbizottság munkatársaként 1949 őszén – „de el is várja, hogy harcolnak a nacionalizmus, sovinizmus, kozmopolitizmus és klerikalizmus ellen, és erősítik a szeretetet a Párt, Rákosi elvtárs és a hatalmas Szovjetunió iránt."[1] A kiemelt támogatás és figyelem a könyvtárak egyik felére, a közművelődésiekre vonatkozott (az ekkor „tömegkönyvtár"-nak, „népkönyvtár"-nak nevezett intézményekre), melyek jellegüknél fogva alkalmasak voltak a kívánt politikai-ideológiai szerep betöltésére, a hatalom által deklarált „fokozódó osztályharc"-ban való részvételre. A könyvtárak másik része, a hagyományos gyökerű tudományos és szakkönyvtárak, különösen a régi állományú általános tudományos könyvtárak, a hatalom számára ezekben az években voltaképpen érdektelenek voltak. A magyar könyvtárügy szakmai képviselők – elsősorban az Országos Könyvtári Központ vezető személyiségei – megkísérelték a rendkívüli fejlesztési lehetőséget kihasználni, az adott politikai korlátokon és gazdasági lehetőségeken belül egy szakmailag elfogadható új könyvtárhálózat kialakításán munkálkodtak.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárt illetően az ötvenes évek indulása egészen mást hozott a hálózat és mást a Központi Könyvtár számára. A hálózat hatalmas politikai-kultúrpolitikai hátszelet kapott: fennállása óta minden addigit toronymagasan felülmúló fejlesztésben részesült. A létesülő fiókkönyvtárak száma, az állománygyarapítás nagyságrendje, a könyvtárosi létszám többszörösen felülmúlta a korábban elért legmagasabb szintet is. Ezzel párhuzamosan viszont a politika most olyan közvetlen és teljes kiszolgálást követelt meg a könyvtáraktól, melyre a korábbi rendszerekben nem volt példa. Ezt a kiszolgálást a hatalom nagyrészt meg is kapta. „A könyvtár a szocializmus építésének igen fontos területe" – foglalta össze a fiókkönyvtárak helyzetét 1949 elején Solti Andrásné, a hálózat vezetője. – „A munkásság osztályharcának új formái között a kultúra frontján kell most előrenyomulnunk és felszámolnunk a burzsoáziának a tömegek szellemi érdeklődésére való befolyását. Ezen a fronton látom én a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár leglényegesebb feladatát."[2]

1 A könyvtárosok a kultúrfront fontos katonái. In: Szabad Nép, 1949. okt. 8.

2 Nyilatkozik az első női könyvtárigazgató. Fővárosi Napló, 1949. jan. 29. 2. p. [Solti Andrásné. Helyesen: aligazgató. K.S.]

Más volt a helyzet a Központi Könyvtárral. Ennek szerepe elbizonytalanodott. Dienes László szerette volna tiszta profilú szociológiai szakkönyvtárrá alakítani, erre azonban a politikai hatalom nem tartott igényt. A „tömegkönyvtár" irányába tett lépések viszont közvetlen sikereket is hoztak, mindez – a könyvtáron belül folyó hatalmi harcokkal együtt – hozzájárult az egyre súlyosabbá váló szerepzavarhoz.

A korszak leglátványosabb könyvtári eseménye a Nagy-Budapest kiépítésével is kapcsolatos, minden korábbi elképzelést felülmúló hálózatfejlesztés volt.

A hálózat kiterjesztése Nagy-Budapestre

Nagy-Budapest létrehozását sokáig húzódó előkészítés után az 1949. évi XXVI. törvény rendelte el.[3] 1950. január 1-jével Budapest bekebelezett 7 környező várost (Budafok, Csepel, Kispest, Pesterzsébet, Pestszentlőrinc, Rákospalota és Újpest), és 16 környező nagyközséget.[4] Átalakították a kerületek beosztását: a korábbi tizennégy kerületet (ezek némelyikének a határát módosították, bővítették) újabb nyolccal egészítették ki. A város területe két és félszeresére nőtt, lakóinak száma egymillióról másfél millió fölé emelkedett.

Nagy-Budapest kialakulását követően – mint mindenütt az országban – bevezették a szovjet típusú tanácsi igazgatási rendszert. 1950. június 15-én megalakult az ideiglenes fővárosi tanács és végrehajtó bizottság, majd október 22-én „tanácsválasztásokat" tartottak, november 3-án megalakult a Budapesti Városi Tanács, majd a kerületi tanácsok.

Az átszervezés új, nagy feladatot adott a könyvtárnak. A Fővárosi Könyvtár történetében már korábban is többször felbukkant a fővárost környező települések könyvtáraival való kapcsolat kérdése, e könyvtárak gondozásának-működtetésének lehetősége. Szerepelt már Szabó Ervin 1910-es tervében is, majd Enyvvári Jenő igazgatása alatt konkrét lépések is történtek ez ügyben.[5] A közigazgatási határok azonban mindig lezárták a lehetőségek sorompóját. Most megnyíltak a sorompók.

Az egyesítés előtti propaganda az új peremkerületek ellátásának látványos javulását ígérte. Ez a könyvtárakra is nagy feladatot rótt: rövid idő alatt bizonyítani kellett, hogy a Budapesthez tartozás gazdagabb kulturális ellátást, azon belül jobb könyvtári szolgáltatást eredményez.

Könyvtárszervezés az új peremkerületekben

„Legfontosabb feladatunk a közművelődési hálózatunk kiépítése Nagy-Budapest területére" – szögezte le már 1949 decemberében Dienes László a polgármesternek írt jelentésében, és valóban, három évig a könyvtár erre a feladatra összpontosította szellemi és anyagi erőit. A főváros polgármesterétől már a hivatalos bekebelezés második napján megérkezett a határozat: „A peremvárosok és peremközségek Budapesthez való

3 Az előzményekről: Szekeres József: Nagy-Budapest kialakulásának előzményei. In: Tanulmányok Budapest múltjából. 25. köt. 1996. 269-314.p.

4 Albertfalva, Békásmegyer, Budatétény, Cinkota, Mátyásföld, Nagytétény, Pesthidegkút, Pestszentimre, Pestújhely, Rákoscsaba, Rákoshegy, Rákoskeresztúr, Rákosliget, Rákosszentmihály, Sashalom és Soroksár.

5 Lásd. Katsányi Sándor: A főváros könyvtárának története. I. kötet 1945-ig, 106. és 295. p.

Az Árpád útra költöztetett újpesti könyvtár

csatolása során gondoskodni kell az ezek kezelésében levő könyvtárak további kezeléséről. Ezeket a könyvtárakat a jövőben a Szabó Ervin Könyvtár útján kívánom kezelni. Felhívom ezért a Szabó Ervin Könyvtár igazgatóságát, azonnal kezdje meg az összes peremvárosi és peremközségi könyvtár tulajdonában vagy kezelésében levő nyilvános könyvtárak átvételét."[6]

Városi könyvtár működött már korábban is Újpesten, Kispesten, Pestszentlőrincen és Pesterzsébeten. Az első lépés – 1950 elsődleges feladata – ezeknek a könyvtáraknak az átvétele volt.

Az *újpesti városi könyvtár* volt a legjelentősebb: 25 ezer kötetes állománya, a város központjában levő jól felszerelt, olvasóteremmel ellátott helyisége volt, két tisztviselő és egy altiszt működtette.[7] Itt a gond az átvétel után jelentkezett: a kerület vezetősége a Bajcsy-Zsilinszky út 13. sz. alatti könyvtárhelyiséget a Nemzeti Bank fiókjának szánta, a könyvtárat a kerületi pártbizottság megürült – Árpád úti – helyiségébe kívánta áttenni. A FSZEK vezetősége nem tudta megakadályozni a könyvtárra nézve kedvezőtlen cserét.

A *kispesti* és a *pestszentlőrinci városi* könyvtárak ennél jóval szerényebb állománnyal rendelkeztek, viszont mindkettőnek kitűnő elhelyezése volt. Az 1927-ben alapított, havidíjas könyvtárossal működő kispesti könyvtár a Kossuth Lajos utca 8. sz. alatt, egy önálló villaépületben működött.[8] Pestszentlőrincen egy 600 négyszögöles ősparkban álló villában (Ságvári u. 9. sz.) tevékenykedett a könyvtár, tisztviselői státusban levő könyvtárossal. Nagyobb gondot a régi városi könyvtárak átvételekor Budafok és Pesterzsébet okozott, ezeken a helyeken új helyiségről kellett gondoskodni.

6 161/1/1950 – XI. uo. FSZEK irattár, Peremvárosok átvétele

7 Az újpesti *Jókai Városi Könyvtár* régi hagyományokkal rendelkezett, 1949-ben pedig kiegészült az Országos Szociálpolitikai Intézet már korábban is Újpesten működő, jól válogatott könyvtárával. 1949 tavaszától *József Attila* Városi Könyvtár néven működött. Adatok a könyvtár történetéről: Tóth Dezsőné: Munkásolvasók Újpesten. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1970/1971. 139-141. p.

8 Vukán Viktória, Molnár Sándorné: A 25-ös könyvtár. In: Könyvtári Híradó, 1970. 2. sz. 19-20. p.

A régi városi könyvtárakat a Szabó Ervin Könyvtár 1950 február közepére átvette,[9] az év során az épületek szükségesnek mutatkozó belső átalakításait elvégeztette, a bútorzatot szükség szerint kicserélte. A könyvállományt radikálisan megrostálták: az újpesti és a kispesti könyvanyag 70-80 %-át kiselejtezték, viszont feltöltötték új könyvanyaggal. Októberben sorra megnyíltak a felújított városi – most már: kerületi – könyvtárak.

Az újonnan szervezett könyvtárakat felsőbb utasításra a tanácsválasztást megelőző két hétben kellett megnyitni, ez több esetben hajszát jelentett és a minőség rovására ment.

A következő két évben az átvett peremközségek kerültek sorra. Ezekben a Szabó Ervin Könyvtár munkatársai „semmi néven nevezendő könyvtári létesítményt" nem találtak (egy-két helyen néhány használhatatlan, szekrénybe zárt könyvet). Itt teljesen új könyvtárakat kellett létrehozni. 1951-ben öt, 1952-ben négy peremközségi – most már: kerületi – könyvtárat létesítettek, 1953-ban pedig a Csillaghegyen szervezett könyvtárral lényegileg lezárult a Nagy-Budapest új hálózatának kialakítása.

Év	Kerület	Cím	Előzmény	Kötetszám 1954-ben
1950	IV., Újpest	Árpád u. 66.	Régi városi könyvtár	29 369
	XV., Rákospalota	Arany János u. 29.	–	11 088
	XVIII., Pestlőrinc	Ságvári Endre u. 7-9.	Régi városi könyvtár	15 286
	XIX., Kispest	Kossuth Lajos u. 8.	Régi városi könyvtár	19 651
	XX., Pesterzsébet	Kossuth Lajos u. 24.	Régi városi könyvtár	21 805
	XXI., Csepel	Királyerdő, Kultúrház	–	–
1951	III., Békásmegyer	Fő utca 41.	–	5747
	XV., Pestújhely	József Attila u. 49.	–	10 387
	XVI., Sashalom	Bajcsy-Zsilinszky u.27-29.	–	16 557
	XVII., R.keresztúr	Pesti út 78.	–	12 326
	XX., Soroksár	Marx Károly út 79-81.	–	9762
	XXII., Budafok	Tóth József u. 45.	–	15 063
1952	II., Pesthidegkút	Dimitrov út 80.	–	6815
	IV., K.megyer	Váci út 65.	–	6230
	XVII., Rákoscsaba	Zrínyi u. 14.	–	6589
	XVIII., Pestimre	Marx Károly u. 13.	–	5321
1953	III., Csillaghegy	Mátyás király u. 15.	–	6015

1953-ra Nagy-Budapest mind a 22 kerületében működött legalább egy fiókkönyvtár. Hogyan sikerült ennyi helyiséghez jutniű A könyvtárszervezés időszakának elején történt meg a kiskereskedelem erőszakos felszámolása, ekkor hozták létre a szocializált új üzlethálózatot. Ennek szervezői elsősorban a nagyobb méretű üzletekre tartottak igényt, a kisebb, árusításra, raktározásra nem hasznosítható helyiségeket átengedték a könyvtárnak. Ugyanez a folyamat játszódott le a vendéglátóiparban is: a könyvtár ebből a forrásból is hozzájutott néhány feleslegessé vált helyiséghez. Ehhez járult még néhány régi lakás is. A könyvtár fejlesztése csaknem teljes egészében az állam által kisajátított helyiségekre épült. Ilyen körülmények között sehol sem alakult ki nagyobb méretű, kerületi központi szerepre alkalmas könyvtár.

9 Dienes László beszámolója a polgármesternek a peremvárosok és peremközségek átvételéről. FSZEK irattár, Peremvárosok átvétele.

Az új könyvtárak induló állományát az ötvenes évek elején rendelkezésre álló, egyoldalú, a tényleges olvasói igényeknek távolról sem megfelelő könyvanyag alkotta, ami hosszú évekre nyomot hagyott ezekben az intézményekben.[10]

Bár a figyelmet – érthetően – az új területeken létesítendő könyvtárakra kellett fordítani, a belső kerületekben is nyílt évente egy vagy két fiókkönyvtár és jelentős helyiségcserék is voltak.

Az új könyvtárak a következőképp sorjáztak:

1949: • I. ker. Corvin tér (helységeit a Népművelési Intézet vette igénybe).
• XIII., József Attila tér, Rákosi Mátyás (utóbb: József Attila) kultúrház.

1950: • IX., Illatos út.

1951: • VIII., Kálvária tér.
• A 2. sz. könyvtár a Csengeri utcából a Rottenbiller utca – Péterfy Sándor utca sarkára költözött. (1952-ben nyílt meg.)
• A Mester utcai Úttörő könyvtár a mester u. 67.sz. alatti iskolába költözött át, itt már a felnőttek is kölcsönöztek.

1952: • IX., Boráros tér 2., (január 10-én nyílt meg).
• Az 1.sz., könyvtár a Molnár utcából a Vadász u. 42-be költözött (megnyitása: április 6-án volt).

1953: • XII., Böszörményi út 13/15.
• IX., Boráros tér 2.

A sashalmi 32. számú fiókkönyvtár

10 Pl. Sashalmon az induló állomány 70 %-a ismeretterjesztő irodalom (nagyrészt brosúra) volt, köztük olyanok, mint Glucsenko: A növények vegetatív hibridizálása. Ezeket a könyveket tíz év alatt senki sem olvasta. - Simon Lászlóné et al.: A sashalmi kerületi könyvtár tíz esztendeje. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1961. 96-110. p.

Könyvállomások mindenhol

Az időszak egyik jellegzetes könyvtári intézménytípusa a letétbe adott, társadalmi munkásra bízott, szerény könyvgyűjtemény, a *könyvállomás* volt.

Az első ilyen letétek 1945-ben jöttek létre, akkor főleg politikai, társadalmi szervezetek kértek kisebb könyvanyagot, pl. a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége (MNDSZ) a Demokratikus Ifjúsági Szövetség (DISZ) a Szabadságharcos Szövetség (MSZHSZ), majd a MADISZ stb. A könyvállomások igazi virágkorát az ötvenes évek hozták el. Dienes László 1950 elején így jellemezte ezt az intézményt: „Hiánypótló létesítmények lesznek azokban a városrészekben, ahol fiókkönyvtárat egyelőre nem nyithat a könyvtár. Egyes tömegszervezetek kapnak 200-200 kötet könyvet, melyek kezelésére egy-egy tömegszervezeti tagot kiképez a könyvtár [...] A könyvállomás ugyanúgy működik, mint egy fiókkönyvtár, hasonló szabályokkal. A könyvanyagot valamelyik fiókkönyvtár anyagából kapja és időnként cseréli. A könyvtár jelenleg 10-15 könyvállomás létesítését vette tervbe."[11]

Az állomások száma rohamosan növekedett: 1954-ben már hivatalosan 233-at tartottak nyilván (már amennyire a könyvállomások gomba módra növekvő, szaporodó majd elenyésző tömegét egyáltalán számon lehetett tartani[12]). Az ötvenes évek kulturális törekvéseinek megfelelően a könyvet minden dolgozó közelébe el akarták juttatni. Bár ez a feladat elsősorban a szakszervezetekre várt, voltak helyek, ahová azok sem jutottak el, pl. a kisipari termelőszövetkezetekbe és a peremközségek termelőszövetkezeteibe; itt a kerület fiókkönyvtárai létesítettek letéteket.

Ugyancsak könyvállomásokat telepítettek a házmegbízottak helyiségeibe, sőt egyes lakóházakba is. Jutott belőlük iskolai diákotthonokba, szociális intézményekbe és főleg a politikai - társadalmi szervezetekbe, pl. a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége, a Magyar Szovjet Társaság helyiségeibe. (A letétek negyede két szervezet egységeibe került.) Nyáron a strandokon szerveztek könyvtárat (ezeket főleg a gyerekek vették igénybe), és felújították a régi, kedves hagyományt, az állatkerti „mozgókönyvtárat" is, ezúttal pónilovak húzták a kiskocsit. (1952-ben viszont az Állatkert saját céljaira foglalta le a berendezést, megszűnt a kölcsönzés.) Talán a leghasznosabb variáció a kórházi betegkönyvtár volt: az ötvenes évek derekán már 21 egészségügyi intézményben működött egy-egy letéti betegkönyvtár.[13]

A letéteket általában társadalmi munkásokra bízták. Náluk a kezdeti lelkesedést többnyire a közöny váltotta fel, a könyvanyag kihasználatlanul hevert, a letéti állomás működése nem állt arányban a ráfordított törődéssel, munkával, könyvekkel. Néhány helyen a letétet a fiókkönyvtár dolgozói maguk kezelték, ezeket utóbb külön kategóriaként mint „saját kezelésű könyvállomást" tartották nyilván, és csak ilyenek létesítését szorgalmazták. Néhány közülük később önálló könyvtárrá vált, mint pl. a sashalmi

11 Dienes László levele a polgármesternek 1950. jan. 6. FSZEK irattár.

12 1950-ből a könyvállomások számáról három hivatalos adat maradt fenn: az egyik 74, a másik 105, a harmadik 178 állomásról tudott. – 1954-ben már 233 nyilvántartott könyvállomásról számolt be a könyvtár, ebből 15 egyáltalán nem működött vagy felszámolás alatt állt, viszont 12 egészen újonnan szervezett is volt. Forrás: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár fiókjainak könyvállomásai 1954. márc. 26. A Módszertani Osztály jelentése a Fővárosi Tanács Népművelési Osztályának. FSZEK irattár 865.33-10/1954.

13 Kiemelkedően jól működő letét volt az ORFI-ban, a Korányi Kórházban, a János Kórházban, a Szabolcs utcai Kórházban, a VIII. ker. Kun utcai Kórházában. – A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár fiókhálózatának kórházi könyvállomásai 1954 augusztusában. FSZEK irattár, 865.33-10/1954.

könyvtár Cinkotán létesített állomása, vagy a kispesti könyvtárosok által működtetett Wekerle-telepi fiók.

A hálózat 1950-es terve még a kölcsönzőállomások évről, évre való fejlesztését irányozta elő, az 1954-es jelentés azonban már inkább a fenntartásait fogalmazta meg.

Patronáló mozgalom

Bár az új könyvtárak szervezése a Szabó Ervin Könyvtár dolgozóit maximálisan megterhelte, a könyvtár ezzel párhuzamosan új feladatot is kapott: a Dunapentelén létesülő városi könyvtár rendszeres patronálását. Az 1951. június 8-án megnyíló könyvtár számára még a megbízott vezetőt is a Szabó Ervin Könyvtár „kölcsönözte", Marót Miklós személyében. Őt július elsejétől a könyvtár másik dolgozója, *Dobos Rózsa* váltotta föl.

Az „önkéntes" patronálást minisztériumi rendelkezés alapján az Országos Könyvtárügyi Központ szervezte. 1951. október 10-én a Központ utasította a Szabó Ervin Könyvtárat: a továbbiakban Dunapentele helyett a Nagykanizsai Városi Könyvtárat *kell* patronálnia. Ezzel azonban betelt a pohár. A hazug képmutatást mindenkor elutasító Dienes László az eljárás jogellenes voltára hivatkozva megtagadta a további munkaerőt.

„A patronálás az *elrendelő* minisztérium részéről burkolt személyzetnövelés" – írta az Országos Könyvtárügyi Központ vezetőjének, *Zalai Zoltán*nak. – „Kérdés: Társadalmi munka-e a patronálás vagy nem? Ha igen, végezhetik kedvük szerint, saját költségükre, szabad óráikban a könyvtár dolgozói. Ha nem, akkor végezze az az állami szerv, amelynek feladata a vidéki városi könyvtárak szervezése és vezetése." [14]

A fiókkönyvtárak átadása a kerületi tanácsoknak

1950 végétől Budapesten is életbe lépett az új, tanácsi típusú közigazgatási rendszer, a kerületi tanácsok megalakulása után a fiókkönyvtárak hálózatának is alkalmazkodnia kellett az új, formálisan decentralizált városigazgatási rendszerhez.

Korábban a Központi Könyvtár és a fiókkönyvtárak egy igazgatási egységet alkottak, a könyvtár igazgatója a Fiókközponton keresztül irányította a hálózatot. Központilag történt a személyzeti és a gazdasági ügyek intézése, az állomány gyarapítása és feldolgozása. A központ feladata volt az új fiókok létesítése, a könyvtárosok képzése és felügyelete is.

1951-től a személyzeti és gazdasági ügyek a kerületi tanácsokhoz kerültek át. A Központi Könyvtár 1951-es költségelőirányzatából a fiókok teljes személyi költségkeretét és a dologi költségek egy részét átutalták a kerületi tanácsoknak.[15] A könyvbeszerzés 1953-1954 között fokozatosan került át a kerületekhez.[16]

A Fiókközpont a régi formájában megszűnt. A Főváros Tanács VB. Népművelési Főosztálya 1953 elején utasította a könyvtárat: „A fiókhálózat hat legjobb munkatársából

14 Dienes László levele Zalai Zoltánnak 1951. okt. 15. – OKK-iratok, Országos Széchényi Könyvtár.

15 Személyi költségre 383 ezer forintot, dologi kiadásra 211 ezer forintot utaltak át.

16 1951-52-ben a könyvbeszerzés még változatlanul központilag történt, 1953 jan. 1-től a II., IV., IX. és XII. kerület könyvtárai már önállóan szerzeményeztek, az év októberétől újabb négy kerület csatlakozott ezekhez, 1954 jan. 1-től pedig a teljes könyvbeszerzési keretet (1082 ezer forintot) átették a kerületi tanácsokhoz.

A rákoskeresztúri könyvtár. „A látogatók könyveket válogatnak. Elől Kárminás Mihályné, a Kossuth TSZ tagja."

létre kell hozni a *budapesti városi könyvtártudományi módszertani kabinetet*, melynek fő feladata a budapesti könyvtárak munkamódszereinek tanulmányozása, a legjobb tapasztalatok s elsősorban a szovjet könyvtárak tapasztalatainak általánosítása és elterjesztése."[17] Az irreális tervek helyett azonban sokkal reálisabb teendőkről kellett gondoskodni, ugyanis továbbra is központi feladat maradt a fiókkönyvtárak munkájának szakmai irányítása és ellenőrzése, a könyvtárosok továbbképzése és – kezdetben – az új könyvtárak szervezése is; ezekre a célokra egy instruktori csoport jött létre *Módszertani Osztály* néven.

Néhány központilag jobban végezhető feladatot továbbra is a Központi Könyvtár látott el: működtette a kötészetet, szolgáltatta a szakmai nyomtatványokat, üzemeltette a villamos mozgókönyvtárat. Ezenfelül központi státusban maradt egy 8-10 fős helyettesítő brigád, hogy biztosítsa a fiókok nyilvános szolgálatának zavartalanságát. A kapcsolat tartása érdekében *Könyvtároshíradó* címmel kiadvány indult, de csak két számot ért meg.[18]

A könyvtárak úgy kapták meg az önállóan végzendő feladatokat, hogy az azokhoz szükséges személyi és tárgyi feltételekről senki sem gondoskodott. 1954 után már 41 könyvtárban kellett önállóan szerzeményezni és feldolgozni, de csak 6 helyen volt írógép. Ezt a nehézséget csak részben enyhítette az, hogy a Könyvtárellátótól 1952 végétől, 1953 elejétől könyvtárilag szerelt, katalóguscédulákkal ellátott könyveket lehetett beszerezni.

A decentralizálás a könyvtárhelyiségekhez jutásban jelentett némi segítséget, a helyi viszonyok ismerete itt kamatozott legjobban. Ugyanakkor elvesztek olyan jelentős előnyök, amelyek a munkaszervezet korábbi centralizációjából adódtak: a nagyüzemi gaz-

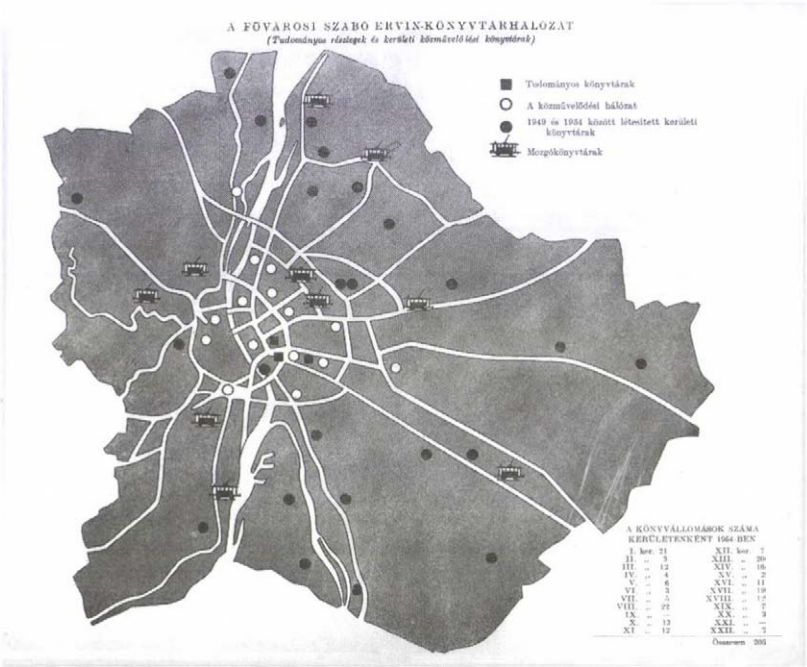
17 A Népművelési Főosztály utasítása a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak, 1953. jan. 24. FSZEK irattár.
18 Könyvtároshíradó. 1. sz. 1951. ápr. 24; 2. sz. aug. 25.

daságossággal és magas színvonalon folyó feldolgozás, az elevenen működő letéti rendszer. Az elveszett előnyöket némileg pótolta az Állami Könyvterjesztő Vállalat Könyvtárellátó Osztályának létrejötte. 1952 őszén a kerületi könyvtárak mint említettük – kész katalóguscédulákat kaptak. A szakjelzetei már az ETO szerint készültek, azonban elkerülhetetlenné tette a TO átdolgozását a hálózatban. Az állománygyarapítás atomizálódott, a központi irányítással együtt megszűnt az áttekinthetőség is: a központi cédulaleltárt a kerületi kezelésbe adás után nem fejlesztették tovább.

Az új kerületi könyvtárak népkönyvtári jellege

A Szabó Ervin Könyvtár igen rövid idő alatt elérte, hogy könyvtárai behálózzák a területileg több mint kétszeresére nőtt Nagy-Budapestet. A rohammunka szükségszerű következményeként az új létesítmények kicsinyek voltak, elhelyezésük szegényes, állományuk csekély. Míg a háború előtt (1939) egy fővárosi könyvtári olvasóra 12 kötet jutott, ez a szám 1953-ra 6 kötetre süllyedt, s ráadásul ez az induló állomány rendkívül egyoldalú volt, túlnyomórészt az ideológiai „nevelést" szolgálta. (Az ötvenes évek elején könyvkereskedelmi kínálata mást nem is igen tett lehetővé.) S a szükségszerűségen túl politikailag is kívánatos volt a jelentős számú kis könyvtár létrehozása, mivel ezek tűntek a legalkalmasabbnak arra, hogy a nem túl nagy választékban, de nagy tömegben publikált irodalmat, melyre a kulturális forradalomnak ideológiailag szüksége volt, széles rétegekhez eljuttassák.

Szabó Ervin annak idején megkülönböztette a *nyilvános könyvtárat* és a *népkönyvtárat*, az előbbit információt közvetítő, az utóbbit a politikát-ideológiát szolgáló intézményként jellemezve. Az 1950 után létrehozott új könyvtárak ebben az ellentétpárban a nép-

A hálózat fejlődése 1949 és 1954 között

könyvtárnak feleltek meg, és a korabeli szovjet *tömegkönyvtárakkal* álltak közeli rokonságban.

A régebbi alapítású könyvtárak a sokszoros szűrés ellenére is meg tudtak őrizni valamit választékuk gazdagságából. A régebbi és az 1950 után szervezett könyvtárak jellege közötti különbség még egy évtized múltán is jól érzékelhető volt.

Szerepzavarban a Központi Könyvtár

Miközben a hálózat az ötvenes évek első felében magabiztosan és látványosan tört előre a mennyiségi fejlesztés és az ideológiai paradigmaváltás útján, a Központi Könyvtár elbizonytalanodva kereste helyét a megváltozott társadalmi és könyvtári körülmények között.

A vezető szerep elvesztése

A Fővárosi Könyvtár központja volt évtizedeken át a város humán értelmiségének leglátogatottabb könyvtára; a kor aktuális kérdéseire választ kereső értelmiség itt találta a leggazdagabb társadalomtudományi anyagot, a baloldali szellemű irodalomhoz pedig szinte kizárólag itt volt hozzáférhető. A Fővárosi Könyvtár mindenki számára nyitva álló, otthoni olvasásra is kölcsönző, olvasószolgálatának korszerűségét többékevésbé megőrző népszerű könyvtár volt. Ezt a több évtizeden át kimunkált, megőrzött vezető szerepét a Központi Könyvtár most néhány év alatt elvesztette.

A társadalomtudományok hagyományos ágai: a szociológia, a szociálpolitika, az urbanisztika terén nem folyt önálló kutatómunka, a könyvtár ilyen szolgáltatásai (pl. a folyóiratok cikkeiből ekkor szerkesztett katalógus) érdektelenséggel találkoztak. A marxista-leninista irodalom után nagyra nőtt a kereslet, de ezt az igényt ekkor már más könyvtárak is ki tudták elégíteni, pl. az ekkor nyilvánossá vált Országgyűlési Könyvtár, vagy a marxista irodalmat gazdagabban beszerezni képes Munkásmozgalmi Intézet. A közgazdaságtan irodalmának eddig a Fővárosi Könyvtár volt a legkeresettebb lelőhelye (ennek forgalma gyakran megelőzte a szociológiáét is), a Közgazdaságtudományi Egyetem 1948-ban megnyíló könyvtára ezt a szerepet is átvette. Megváltozott a könyvtári környezet: megszűnt a hegemón helyzet, 1945 után a többi nagy tudományos könyvtár is nyitottabbá vált. A Fővárosi Könyvtár – mely most egyébként is erőteljesen korlátozta régi állományának használatát – fokozatosan elvesztette régi olvasótáborát, az új olvasóközönség – például a növekvő számú egyetemi hallgatóság – több más könyvtárt is talált magának.

A kor egyébként sem kedvezett a régi hagyományú tudományos könyvtáraknak. Az országos művelődéspolitika 1948 után a népkönyvtári hálózat megteremtésére fordította figyelmét, a tudományos könyvtárak ügye egy ideig másodrendű kérdés maradt, s amikor az 1950-es évek elején sorra került a tudományos könyvtárügy megteremtésének kérdése, az elképzelt „egységes magyar könyvtárügy"-ből kilógó fővárosi könyvtárral ismét nem tudott az új könyvtári szervezet mit kezdeni. Felmerült az a kérdés is, hogy a Központ, mint társadalomtudományi könyvtár, nem választható-e el a fővárostól és nem sorolható-e mint önálló könyvtár az állami szaktudományi könyvtárak közé?

A Központi Könyvtárnak mint sajátos funkciójú tudományos intézménynek a szervezeti helye is bizonytalanná vált. Ezt a problémát Dienes László 1951-ben így összegezte: „Költségvetésileg és felügyeleti viszonylatban kétségtelenül a Főváros Végrehajtó Bizottsága hatáskörébe tartozik a könyvtár tudományos Központja is. De mint országos jellegű tudományos könyvtárat, a Központot az Országos Könyvtári Központon keresztül a Közoktatási Minisztérium kellene, hogy irányítsa. Ez azonban nem történik. Ezzel szemben a Népművelési Minisztérium Könyvtári Osztálya foglalkozik itt-ott, a népkönyvtár-hálózatunkkal kapcsolatban, a Központtal is. A Fővárosi Tanács XI. osztálya szintén csak a fiókhálózattal foglalkozik érdemben, a Központ fölött csak felügyeletet gyakorol, elsősorban, sőt lehetne mondani kizárólag gazdasági és adminisztrációs ügyekben. Emellett közvetlen utasításokat kapunk a Nagybudapesti Pártközponttól is. Ez a 'sokfelé és sehova tartozás' sokszor komoly nehézséget okoz a Központ vezetésében."[19]

A korábbi szerepétől megfosztott, az új szerep kialakításához egyértelmű külső elvárást nem kapó Központi Könyvtár elbizonytalanodva kereste új helyét a főváros kulturális életében.

Radikális változtatási törekvések

A Központi Könyvtár sajátos kettőssége – egyrészt társadalomtudományi szakkönyvtár, másrészt általános közkönyvtár – négy évtized alatt alakult ki és mélyen meggyökerezett, most viszont, a hagyományos társadalmi intézmények radikális megváltoztatásának időszakában a könyvtár gyökeres átalakítása is lehetségesnek tűnt. Két ellentétes koncepció jött létre és küzdött egymással: Dienes a szakkönyvtárat akarta eredeti tisztaságában (amilyenben egyébként sohasem létezett) visszaállítani, a másik irányzat képviselői viszont a kialakult általános tudományos könyvtári funkciót akarták egyértelmű közművelődési jellegűvé átalakítani, a közművelődési feladatok teljes skálájának vállalásával. A kibékíthetetlenül szembenálló nézetek egy kérdésben voltak közösek: a Budapest Gyűjtemény egyik radikális koncepcióba sem fért bele.

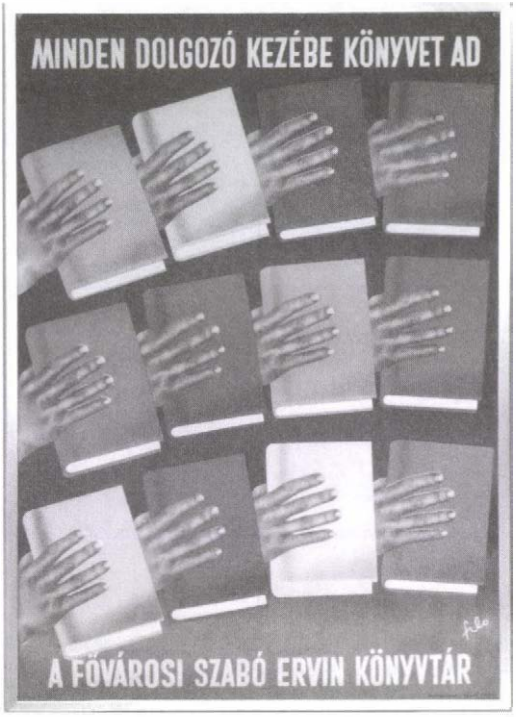
Dienes László a szociológiai szakkönyvtári profil visszaállítására törekszik

Dienes a Szabó Ervin-i koncepció első, „tiszta" változatát tartotta követendőnek: a könyvtár sajátos feladatát a *szociológiai szakkönyvtári* szerep maradéktalan betöltésében látta. Elvetette a két világháború között kialakult „általános tudományos könyvtár"-i gyűjtőkört, sőt még a Szabó Ervin idejében történt bővítéseket, a különgyűjtemények létjogosultságát is megkérdőjelezte, „a FSZEK cipeli a különgyűjtemények terhét" – írta 1951-ben, átadásra javasolva a Budapest, a Keleti- és a Szüry-gyűjteményt.

Dienes e téren fundamentalista volt, az eredeti koncepció puritán híve. Az 1948-as évi beszámoló jelentés bevezetőjében egyértelműen leszögezte: a FSZEK „központi könyvtára társadalomtudományi és várospolitikai szakkönyvtár." A központot tehát *szakkönyvtárnak* tekintette, a társadalomtudományt pedig – itt és máshol is – szociológiai értelemben használta. (Vezető munkatársai viszont a jogot, a közgazdaságtant, a politikát is ide sorolták, ez a szerzeményezés gyakorlatát némileg bizonytalanná tette.) [20]

19 Dienes László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ismertetése Galicza Et. részére. Gépirat. 1951. szept. 27. 20 p. FSZEK irattár, 1595/1951.

20 Ld. erről: Marót Miklós-Szalay György: Könyvtárunk 1955. évi felmérésének eredményei. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1955. 43.p.

Plakát, 1950 körül

Dienes elveiben mindvégig következetes maradt. 1950-ben a népművelődési osztály vezetőjének ezt írta: „Jelenleg nagyjából Szabó Ervin elveit folytatjuk s elsősorban a társadalomtudományi könyveket gyűjtjük s ebben lehetőleg teljességre törekszünk." Egy év múlva, 1951-ben ugyancsak leszögezte a Fővárosi Tanács részére írt belső feljegyzésében: „Mi magunk gyűjtési körünket már meghatároztuk, követve Szabó Ervin hagyományait." Ugyanitt azonban drámaian kiélezve megfogalmazta a "népszerűtlen szakkönyvtár kontra népszerű általános könyvtár" dilemmát is. Ez a dilemma válik majd a következő évek kulcskérdésévé, Dienes 1951-es gondolatmenete ezért különös figyelmet érdemel: „A profilunkhoz [vagyis a tisztán társadalomtudományi gyűjtőkörhöz K.S.] való ragaszkodást több körülmény nehezíti meg. Először is, olvasóink hozzászoktak a múltban, hogyha rendszertelenül is, de megtalálták könyvtárunkban a legkülönbözőbb tudományok körébe tartozó könyveket. Másodszor, nehéz lesz számunkra a profilhoz ragaszkodás mindaddig, még a többi tudományos könyvtár át nem tér a korlátlan kölcsönzésre, illetve a teljes nyilvánosságra, mert addig az olvasó nem tud hozzájutni a számára szükséges könyvhöz. Számunkra tehát két lehetőség van. Vagy ragaszkodunk a profilhoz és ezzel a következetességgel megalapozzuk egy szakmai szempontból teljes és kifogástalan szakkönyvtár jövőjét, – de ezzel együtt számolunk azzal, hogy könyvtárunk látogatottsága kisebb lesz. Másik lehetőségünk, hogy szakkönyvtár helyett az általános tudományos könyvtár útjára lépünk, ezzel könyvtárunk jövőjét veszélyeztetjük, de olvasótáborunkat a jelenben könnyűszerrel növelhetjük."[21]

Dienes nem véletlenül hivatkozott a Szabó Ervin-i hagyományra. Szabó Ervin a minden tudományos értéknek – a kor uralkodó politikai nézeteivel szemben állóknak is – helyet adó könyvtárat a szakkönyvtári szerep védőpajzsa alatt kívánta megvalósítani; Dienes a más előjelű politikai szűklátókörűséggel szemben szerette volna a könyvtár tudományos szabadságát a szakkönyvtár zászlaja alatt megvédeni.

A FSZEK helye az OKK tudományos gyűjtőköri koncepciójában

A Szabó Ervin Könyvtár és az Országos Könyvtári Központ (OKK) között kezdettől saajátos kapcsolódási pontok alakultak ki. 1949-ben az OKK vezetője Telegdi Zsigmond lett, aki ezt megelőzően mint orientalista a FSZEK Keleti Gyűjteményét vezette. 1950-

21 Dienes László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ismertetése ... i.m. 14. lap.

Roller zálogba. Parkkölcsönző a Károlyi-kertben

ben azonban a könyvtárosi múlttal nem rendelkező Zalai Zoltán kapott vezetői megbízást, aki rövidesen a kiérlelt szakmai koncepcióval rendelkező saját munkatársaival is szembe került.

Dienes 1919 óta következetesen annak a híve volt, hogy néhány nagy állományú és szolgáltatóképes könyvtár között kell a tudományterületeket felosztani, a régi Szabó Ervin-i koncepciónak megfelelően. Ezzel szemben 1949-50-ben egyrészt új, kisebb kutatóintézmények és intézeti könyvtárak sora jött létre, másrészt létrehozták az Országos Dokumentációs Központot és szervezni kezdték a dokumentációs hálózatot, könyvtári bázis nélkül. Ezzel a tendenciával szállt szembe Dienes 1950-es alapvető cikkében: „Állítsuk tudományos könyvtárainkat a szocializmus építésének szolgálatába."[22] Kezdetben az OKK is – engedve az újabb, erős támogatottságú könyvtárak és kutatóintézetek nyomásának – a szakterületek elosztásánál néhány esetben az utóbbiakat részesítette előnybe. A tudományos könyvtárak profilírozásának 1951-es OKK tervezetében a fővárosi könyvtár 40 éven át következetesen gyarapított szakterületeit más, újabb könyvtárak között osztották szét: a marxizmus-leninizmus gazdája a Munkásmozgalmi Intézet lett, a politikáé az Országgyűlési Könyvtár, az újkori történelem országos gyűjtőkörét a Történelemtudományi Intézet igényelte. Mikor Zalai Zoltán, az OKK vezetője az 1951. augusztus 21-i értekezlet előtt ez ügyben Dienes véleményét kérte, ő felháborodva tette szóvá, hogy „a FSZEK Központja egyáltalán nem kapott helyet a profilírozott könyvtárak sorában."[23]

Dienes ezekben a küzdelmekben hathatós támogatóra talált Kőhalmi Bélában. (Kőhalmi 1950 júniusától at OKK-ba került szaktanácsadóként, s akinek szakmai tekintélye révén döntő szava volt az OKK állásfoglalásaiban.) Végül is Dienes határozott fellépésén és az ő koncepcióját osztó Kőhalmi kiállásán múlt, hogy a Szabó Ervin Könyvtárat utóbb mégis a szociológia országos szakkönyvtárává minősítették.

Elmozdulás a közművelődés irányába

Dienes László szakkönyvtári koncepciójának a „fordulat éve" után a könyvtáron belül is egyre növekvő ellenző tábora alakult ki. A közművelődési jelleg felé való nyitás szándéka ekkor kedvező hátszelet kapott, két irányból is. Egyrészt politikai követelménnyé vált az olvasói létszám évről évre történő emelése, másrészt ezt a tendenciát erősítették a közvetlen olvasói igények is, melyeket 1949-ben egy nagyszabású kérdő-

22 Könyvtárügyi Szemle 1950. 4. sz. 2-9. p.
23 FSZEK irattár, Dienes iratok, 1360/507, 1348/1951.

íves felmérés is demonstrált. A könyvtár a nevelés lehetőségét a nagy tömegben jelentkező – a tudományostól eltérő – olvasói igények kielégítésében látta.

„Végső soron" – mint ezt utóbb, 1955-ben a könyvtár hivatalos beszámolója megfogalmazta – „az olvasói igények tolták el a könyvtárat a szépirodalmi és népszerű tudományos irodalom, tehát az általános közművelődési jelleg felé."[24] Ugyanakkor a Központi Könyvtárat a „tömegkönyvtár" felé toló könyvtárosok érveiket politikailag is alátámasztották: a szakkönyvtári szerep tudományos elzárkózásnak minősült, mely elzárja a könyvtárat attól, hogy kivegye részét a szocialista átalakulásból, a kultúra általános demokratizálásából. Dienes „méltatlan leckéztetésben részesült. Az általa vezetett intézményben is ... arisztokratizmussal és egyéb vádakkal illették." [25]

Az érveivel magára maradt Dienes végül is kényszerűen elfogadta a közművelődési koncepciót.

A közművelődési jelleg felé haladásnak két periódusa volt. Az 1950-51-es elképzelések szerint a könyvtár továbbra is a társadalmi ismeretek közvetítője maradt volna, de a tudományos mellett az ismeretközlő, tömegkönyvtári szinten is. A második periódusban, 1952/53-ban már a teljes közművelődési skála kiépítését tervezték, beleértve a szépirodalmat is. Dienes – kompromisszumos megoldásként – a Szürygyűjtemény bevonásával prézens irodalmi olvasóterem kialakítására gondolt. (Halála után a terv feledésbe merült, és egyre nagyobb tömegben szerezték be a kölcsönzésre szánt szépirodalmat.) [26]

A funkciók bővítése olyan körülmények között történt, melyekben a fejlesztés külső feltételei (a tömegigényeknek megfelelő könyvtárépület, állomány, könyvtárosi létszám) hiányoztak. Részmegoldás lett volna, ha a könyvtár megkapja a Reviczky utca 3. sz. épületet, ez azonban a többszöri ígéret ellenére sem valósult meg.

1953-54-re a Központi Könyvtár szerepe végleg elbizonytalanodott. Deklarálta, hogy a főváros sokrétű lakosságának minden igényét ki akarja elégíteni: nem tudott lemondani arról, hogy továbbra is a teljesség igényével gyűjtse a társadalomtudományi irodalmat, de ugyanakkor ki akarta elégíteni az ismeretterjesztő és a szépirodalmat igénylőket is. Mindez egy megfelelő, modern városi könyvtár keretei között helyénvaló lett volna, az 50-es években azonban ezt a fejlesztést a Wenckheim-palota más, szűkebb funkciókra szabott tereiben, a működési feltételek megléte vagy várható javulása nélkül akarták megvalósítani. S ráadásul Kőhalmi Béla, Solti Andrásné és végül Dienes László halála után már nem kiérlelt koncepciók ütköztek egymással, csak elfogult vitatkozók.

A központi könyvtár szűkössé vált épülete. Problémák, megoldási kísérletek

A Központi Könyvtár térszerkezetét, berendezését a Wenckheim-palotában a harmincas években pontosan bemért feladatokhoz alakították ki, és két évtizeden át az intézmény a régi keretek között, változatlan olvasói és könyvtárosi létszámmal vál-

24 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1949-1954. 18.p.

25 Remete László: Dienes László. Bp. 1964. 59.p.

26 Az eseményeket utólag összefoglalja: Mentes Béláné: A szépirodalom kölcsönzésének problémája. Javaslat a probléma megoldására. 1961. ápr. 21. FSZEK irattár, 865.10-15/561

tozatlan funkciókat ellátva működött. Most viszont egyik évről a másikra minden megváltozott. A könyvtár új feladatokat, köztük tömegkönyvtár-jellegűeket is vállalt, olvasóinak létszáma megháromszorozódott, a beáramló könyvek száma megkétszereződött, s ennek megfelelően nőtt a könyvtárosi létszám is. Az új feladatok szétfeszítették a régi kereteket, az egyre súlyosabbá váló helyhiány már a könyvtár működését veszélyeztette.

A legégetőbb problémák ideiglenes megoldására a könyvtár vezetősége átalakította rendelkezésre álló tereket. Felszámolta a Keleti Gyűjteményt s annak termében (az eredeti „dohányzó"-ban, más néven Tölgyfa-teremben) rendezte be a megnőtt feladatú Feldolgozó Osztály munkahelyét. Az osztály megkapta a terem mellett levő volt igazgatóhelyettesi szobát is, ezzel lehetővé vált a most kétszeres kapacitással dolgozó állománygyarapító, feldolgozó és szakozó csoportok egymás mellé helyezése, a futószalag rendszerű munka megszervezése. További bővítési lehetőséget nyújtott a Budapest Gyűjtemény, mely ha formálisan nem szűnt is meg, de szerepe minimálisra zsugorodott. Annak idején ez a részleg kapta meg a palota egyik reprezentatív termét, a Kálvin térre néző egykori fogadótermet a mellette levő kisebb teremmel együtt. A gyűjtemény a régi helyén maradhatott ugyan, de a terem felében általános olvasótermet rendeztek be, hogy ezzel mérsékeljék a nagy olvasóterem túlzsúfoltságát, a kis termet pedig az osztályozók kapták meg.

Tervek a Reviczky u. 3. sz. épület birtokbavételére

A belső átrendezések csak enyhítették, de távolról sem oldották meg a könyvtár nyomasztó helyhiányát, ezért a könyvtár lépéseket tett az 1949-ben már kiutalt Reviczky utcai épület tényleges megszerzésére. 1952. április 26-án feljegyzést küldött ez ügyben a Fővárosi Tanács Népművelési Osztályára, s onnét – akkor még úgy tűnt – kedvező választ kapott: a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága megbízta a Budapesti Várostervező Intézetet, (BUVÁTI) az átalakításhoz szükséges tervek elkészítésével.[27] A ter-

Szabad Száj, 1950. május 13.

27 A tervezések iratai: FSZEK irattár 865.11-2/1952

vek 1952 végére el is készültek. A Fővárosi Tanács optimista volt: a könyvtár 1953-as költségvetésébe már beállította az új épület üzemeltetési költségeit is. A könyvtár vezetősége több tervet is kidolgozott az épület hasznosítására.[28]

Ekkor azonban az épületben már kollégium működött, s annak áthelyezését senki sem vállalta. Így hát a tervek füstbe mentek.

Angyalok a Wenckheim-palotában

A Központ Könyvtár ezekben az években nemhogy új épületet nem tudott szerezni, hanem Dienesnek – az állomány és a személyzet megvédésére tett kísérletei mellett – még a Wenckheim- palota berendezését is védenie kellett

Az intézmény igazgatója 1952. szept. 13-án levelet kapott az *Esti Budapest*-től (a Magyar Dolgozók Pártja Budapesti Pártbizottsága és a Fővárosi Tanács lapjától): „Több levelezőnk felhívta szerkesztőségünk figyelmét, hogy a Szabó Ervin Könyvtár előcsarnokában két angyal van, és kilencágú grófi korona ékeskedik rajta. Szeretnénk tudni, hogy elvtársak foglalkoztak-e már ezzel a kérdéssel, s ha igen, milyen formában?"

Dienes válasza: „Közöljük az elvtársakkal, hogy a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár épületét műemléknek nyilvánították, és éppen ezért nincs jogunk az épületen bármiféle változtatást eszközölni. Megjegyezzük azt is, hogy a kifogásolt angyalokat Fadrusz János faragta."[29]

Mindenesetre a könyvtár a levélváltás után a grófi címert kiegyensúlyozó javaslatot tett: Az elkövetkező, 1955-59-es ötéves terv során „a kupolán elhelyezett, messziről szembeötlő ötágú vörös csillagra" (és az épületre a figyelmet felkeltő transzparensre) 400 000 forintot kért a tanácstól. Ez nagyobb összeg volt, mint a könyvtár évi állománygyarapítási kerete; a javaslat jellemző volt a korra és (talán) Dienes humorérzékére is. Végül semmi sem lett belőle.[30]

A Központi Könyvtár állományának alakulása

Gyarapítás: mennyiségi megkétszereződés, új irányok

A háború előtti időszakban a Központi Könyvtár állománygyarapítása évi 7-8 ezer kötetben stabilizálódott. Ezt a nagyságrendet akkor sem lépték túl, mikor a könyvtár anyagi lehetőségei megengedték volna. Most alapvető változás történt: az állományba vett kötetek száma 1949-ben meghaladta a 13 ezret, 1950-ben a 16 ezret, 1951 és 1954 között pedig állandósult a 15-16 ezer kötet körül mozgó gyarapodás:

1949	13 759	1952	14 771
1950	16 491	1953	20 130
1951	15 851	1954	15 767

28 Az egyik tervezet szerint az épület egy-egy szintjére a Fiókközpont, a Feldolgozó Osztály ill. a Gazdasági iroda került volna, az alagsorba pedig a kötészet. Egy másik elképzelés szerint ide vitték volna át a szociológiai funkciókat, mint „marxista-leninista olvasótermet, tájékoztató és bibliográfiai szolgáltatást". – Feljegyzés a Fővárosi Tanácsnak 1952 aug. 21. FSZEK irattár 321-1/1953.

29 A levél és a válasz: FSZEK irattár 865.11-4/1952. – A két „angyal" valójában két puttó, szokványos, de itt művészileg kivitelezett épületdísz.

30 A FSZEK II. 5 éves terve 1953-1959. 1952. dec. 30. FSZEK irattár 134/1952.

Az ötvenes évek elején a Központi Könyvtár a közművelődés irányába szélesítette szolgáltatásainak körét: bevezette a szépirodalmi művek kölcsönzését, felmerült a természettudományok és a műszaki irodalom gyűjtőkörbe iktatásának gondolata, s a tudományos irodalmon kívül rátért az ismeretközlő művek szolgáltatására is.

Ezeknek a területeknek az irodalmát a könyvtár korábban egyáltalán nem, vagy csak szűk keretek között gyűjtötte, most kellett a megfelelő állományrészeket megalapozni.[31] Alapjaiban megváltoztak a gyarapítás arányai, a periódus végére a társadalomtudományi művek beszerzési aránya felére csökkent (a beszerzett művek száma ebben a kategóriában abszolút mértékben is visszaesett), az új állományterületek beszerzési aránya viszont kétszeresére-háromszorosára növekedett. A változást jól mutatja az időszak kezdete és vége közötti elmozdulás:

A gyarapítás arányai a Központi Könyvtárban

	1948	1954
Társadalomtudomány (3)	47,3	23,0
Humaniórák (1,2, 4,7,9)	20,1	25,0
Szépirodalom (8)	18,4	35,5
Természet- és alkalmazott. tudomány (5,6)	5,4	15,9
Segédkönyvek (0)	8,8	0,6
	100%	100%

A társadalomtudományi művek beszerzése

A társadalomtudományok az előző pozíciójukhoz képest háttérbe szorultak. A periódus elején, 1949/50-ben még Dienes gyűjtőköri elvei voltak a meghatározók: „Könyvtárunk olyan tudományos könyvtár, amely a széles néprétegek számára is hozzáférhető. Gyűjtőkörünk: a 3-as szak és határterületeiről teljes magyar és idegen nyelvű gyűjtés. Teljesség alatt azt értjük, hogy a marxista műveken kívül az idegen nyelvű anyagból a haladó polgári és a reprezentatív reakciós műveket is megvesszük."[32] Az elveknek megfelelően előtérbe került a „tudományos szocializmus" szerzőinek beszerzése – eredeti nyelven is. A magyar nyelvű társadalomtudományi műveket 4-6 példányban szerezte be a könyvtár, a fontosnak minősített és a pártoktatás keretében gyakran keresett könyveket pedig 10, sőt még ennél is magasabb példányszámban. Tömegesen kerültek be a könyvtárba az alapfokú szemináriumok kérészéletű brosúrái is.

A nyugaton megjelent művek beszerzése nem volt egyszerű. A nyugati könyvjegyzékeket megkapta a könyvtár, de az ezekből kijelölt műveket előbb engedélyeztetni kellett az Országos Könyvtári Központtal, ahol azokat profil, fontossági és valutáris szempontok szerint felülbírálták, majd – jó esetben – továbbították. A rendelés hosszú késéssel érkezett el a kiadókhoz, amelyek a legtöbb esetben az „elfogyott" választ küldték. Volt olyan év is, mikor a hatóságok a könyvtár valutakeretét egyszerűen más célra fordították, így egy egész éves külföldi rendelés elmaradt. Különösen nehéz volt a „ha-

31 1954. febr. 27-én a FSZEK intézetvezetője levélben fordult a Népművelési Minisztériumhoz, nehezményezve, hogy a felosztásra kerülő művek listáján a szépirodalomnál csak a 3., az élő- ill. az élettelen természetnél 4 és 5., a technikánál a 9. válogatási helyet kapta meg a könyvtár, jóllehet ezeken a területeken a könyvtár állományában „nagy hiányok vannak, melyeket ki kell egészítenünk."

32 Gépiratos fogalmazvány cím nélkül. 1950. szept. 14. FSZEK irattár.

ladó polgári és reprezentatív reakciós" szociológiai szakirodalom beszerzése. Dienes 1951-es hivatalos beszámolójában a valutáris nehézségekre panaszkodott. További akadályt jelentett, hogy 1953 januárjától a rendeletek értelmében a könyvtár nem folytathatott külföldi cserepartnerekkel közvetlen levelezést. Mindezek ellenére ezekben az években is számos nyugati társadalomtudományi szakkönyv került be a könyvtárba, sőt 1953-ig még új szociológiai folyóiratokat is rendeltek. Dienes halála után azonban a nyugati szakirodalmi gyarapítás visszaesett.[33]

A külföldi művek gyarapításában az orosz nyelvűek kerültek túlsúlyba, a nyugati kiadásúak háttérbe szorultak:

A Központi Könyvtár gyarapodásának százalékos megoszlása nyelvek szerint

Nyelv	1949	1954
Magyar	53,0	51,0
Orosz	4,1	24,4
Német	11,6	13,3
Angol	14,0	4,4
Francia	10,7	3,6
Egyéb	6,6	3,3
	100%	100%

Az állomány kényes részének elrejtése

A Központi Könyvtár állományában a fasiszta és szovjetellenes művek eltávolítása után is több tízezer olyan „polgári szemléletű" szakkönyv maradt, melyet az intézmény a várható politikai következmények miatt nem adhatott oda bármelyik olvasó kezébe. A könyvtárnak létérdeke volt, hogy ezeket a könyveket megőrizze állományában, de ne szolgáltasson alapot a súlyos következményekkel fenyegető politikai támadásoknak sem. A probléma megoldására azt a módszert választották, hogy a betűrendes olvasói katalógusból kiemelték az „ideológiailag nem megfelelő" könyvek céduláit.[34] A Fővárosi Tanácsnak adott beszámoló szerint az „ideológiailag legjobban képzett munkatársak" a betűrendes katalógusból 50 ezer cédulát szedtek ki, a katalogizáló osztály ennek alapján 150 ezer segédcédulát készített, azzal a céllal, hogy egy új belső katalógust készítsen. 1951 végén 90 doboz volt készen. Az így kiemelt anyagot a tudományos kutatók, egyetemi tanárok és „egyes tanszékek dolgozói" használhatták.

Az eljárás Magyarországon úttörő volt. „A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ... volt az első nagy könyvtár, amely a katalógustisztítás munkáját elvégezte. A szovjet tapasztalatokat akkor még nem ismertük, munkamódszereink menetközben alakultak ki" – írta *Dömötör Tekla.*

33 Remete László kimutatta, hogy 1950-től járt a British Journal of Sociology, 1952-től az Impact of Science on Society, 1953 után egy ideig azonban nem rendeltek új nyugati szociológiai folyóiratot. Remete László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szociológiai peiodika állományának keletkezéséről és fejlődéséről. 1870-1982. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1979/1980. 62. p.

34 A műveletről egy cikk számolt be: D. Dömötör Tekla: Az olvasói katalógusok kérdése. In: Könyvbarát, 1952. 5.sz. 6-8.p. és a Fővárosi Tanács részére írt belső jelentés: Dienes László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ismertetése. Gépirat. 1951. 6 p. FSZEK irattár

Katalógus és kölcsönző a központban

„Az elavult és ellenséges könyvek katalóguscéduláinak kiszedését nem a szakkatalógusban, hanem a betűrendes, szerzői katalógusban végeztük el" – írta a beszámoló. – „Ennek oka az volt, hogy a feladatot rendkívül sürgősnek találtuk és minthogy a szakkatalógusban ugyanaz a könyv többszörösen szerepel, ez rendkívül meglassította volna a válogatást." A módszer következményeként viszont nem az egyes szakterületek ismerői nézték át saját szakjukat, s ez helyenként bizonytalanná és túlzóvá tette a revizorok ítéleteit. Dömötör Tekla önkritikusan említi, hogy az ellenőrök „csaknem az egész ókori Keletre vonatkozó anyagot – mely egyik értékes különgyűjteményünket képezi – a zárolt könyvek közé sorolták, mert ez a katalógust revideálók számára aránylag ismeretlen szakterület volt." Ugyanezt kifogásolta 1952 januárjában az Országos Könyvtárügyi Központtól kiküldött *Wix Györgyné* is: „Sok olyan könyv céduláját is kiemelték, amit nem lett volna szabad. Most revideálni kell az egész kiemelési munkát."[35]

Még szigorúbb elkülönítés várt arra néhány kifejezetten nemzetiszocialista irányzatú műre, amely az állomány korábbi többszörös átrostálása ellenére is megmaradt. Ezeket szigorúan ellenőrzött különgyűjteménybe, az ún. Pokolba helyezték, és csak az állami vezető intézmények, a Központi Bizottság vagy a Nagybudapesti Pártbizottság ajánlásával lehetett hozzájuk férni.[36]

Különgyűjtemények

Az ésszerű, nagyüzemi munkára törekvő Központi Könyvtár egyre inkább nyűgnek érezte a megszaporodott számú és mind nehezebben áttekinthető különgyűjteményeit, a régieket és az 1945–1948 között létrehozottak egy részét is. A helyzet rendezésére megszervezték a *Különgyűjtemények Osztályát*, mely 1952. január 5-én kezdte meg munkáját, *Fancsali Petronella* vezetésével. A gyűjtemények közül már előzőleg is többet felszámoltak, anyagukat beolvasztva a központi raktárba vagy más intézménynek ajándékozva. Két részleg kapott zöld utat: a pedagógiai és a szovjet.

1949-től a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár egyik osztályaként működött a *Fővárosi Pedagógiai Könyvtár* is. A gyűjtemény eredetileg a főváros közoktatási osztályának házi könyvtára volt, 1912-ben költözött a VIII. ker. Mária Terézia tér (ma: Horváth Mihály

35 Wix Györgyné jelentése a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1952. jan. 31-i meglátogatásáról. In: Országos Könyvtárügyi Központ iratai, Országos Széchényi Könyvtár, titkársági irattár.

36 Az Országos Könyvtárügyi Központ jegyzőkönyve az állomány politikai ellenőrzéséről 1950.dec. 7-én. In: OKK iratok, Országos Széchényi Könyvtár, Főigazgatói titkárság irattára

tér) 8. sz. alá, mint a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium nyilvános jellegű könyvtára. Sorsa a továbbiakban gyakran összekapcsolódott a Fővárosi könyvtáréval, több alkalommal a Fővárosi könyvtár kapott megbízást a pedagógiai gyűjtemény vezetésére. (Kőhalmi Béla is dolgozott benne, egy időben pedig Enyvvári Jenőt bízták meg az irányításával.) 1945. október 18-án a 763. sz. polgármesteri határozat a Pedagógiai Könyvtárat a Szabó Ervin Könyvtárba olvasztotta be, mint annak önálló fiókkönyvtárát, a gyakorlatban azonban az egyesülés csak 1949-ben valósult meg.

A Pedagógiai Könyvtár állománya a periódus végén már elérte a 95 ezer kötetet. Törzsgyűjteménye részben pedagógiai jellegű volt (szakkönyvtári szinten), részben az iskolai tantárgyak oktatatásához szükséges széles körű irodalmat tartalmazta, közművelődési jelleggel. A törzsállományon kívül külön kezelt tankönyvgyűjteménye, értesítőgyűjteménye és ifjúsági gyűjteménye volt. 1954-ben 1282 kölcsönzője 19 371 kötetet kölcsönzött és 5544 kötetét olvasták helyben.

A Pedagógiai Könyvtár fiókjaként működött 1931 óta a *Közgazdasági Szakkönyvtár*, a Közgazdasági Gimnázium (VIII. ker., Vas u.) épületében. 1949-ben a Pedagógiai Könyvtárral együtt átvette a Szabó Ervin Könyvtár, 1950-ben viszont átadták a Közgazdaságtudományi Egyetem újonnan szervezett könyvtárának.

A különgyűjtemények közül a legnagyobb figyelmet a *Szovjet Gyűjtemény* kapta. 1950-ben nyílt meg ünnepélyesen, a Puskin u. 44. sz. alatti épület 5 helyiségében.[37] (Előzménye az 1947 decemberében az Andrássy úti fiókkönyvtár keretében megnyílt, közművelődési jelleggel működő Szovjet Osztály volt.) A Puskin utcai Szovjet Gyűjtemény – elődjével ellentétben – a Központi Könyvtár részeként működött, teljességre törekedve gyűjtötte a Szovjetunió társadalmi, gazdasági életére és földrajzára vonatkozó irodalmat, válogatva az orosz nyelvű szépirodalmat a klasszikusoktól a kortársakig. Induló állománya 10 ezer kötet volt, az erőteljes fejlesztés nyomán 1954-re megközelítette a 26 ezer kötetet.

A Szovjet Gyűjtemény létesítése egybeesett az egyetemi Orosz Intézet indulásával, ez a szomszédos intézmény (már az első évfolyamának több mint 400 hallgatója volt) biztosította a gyűjtemény látogatottságát.

A Szovjet Gyűjtemény olvasóforgalma

	1951	**1952**	**1953**	**1954**
Kölcsönzők	380	780	1237	665
Kölcsönzött kötet	4504	10 506	15 308	17 396
Helyben olvasók	3228	6282	7758	8404

Az ötvenes évek elején a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár „három tudományos részlege" gyanánt tartották nyilván a Központot, a Pedagógiai Könyvtárat és a Szovjet Gyűjteményt.

A *Budapest Gyűjteményről* a könyvtár vezetősége az ötvenes évek elején elvileg már lemondott, ezt pontosan tükrözi a részleg gyarapítási mutatója (az aprónyomtatványok nélkül):

1949	**1950**	**1951**	**1952**	**1953**	**1954**
3327	2277	2613	208	166	383

37 Kölcsönző, olvasóterem 40 ülőhellyel, kutatószoba 10 ülőhellyel, iroda, raktár. A helyiséget a könyvtár a Nemzeti Parasztpárttól vette át.

A gyűjtemény könyvállományából 1953-ban 32 ezer tételt töröltek (az állománynak csaknem felét), több tízezernyi plakátot és kisnyomtatványt kiselejteztek.[38] Ekkor már tárgyalások folytak a Budapest Gyűjtemény átadásáról is (a Szüry-gyűjteménnyel együtt): mint a Fővárosi Történelmi Múzeum könyvtára vagy mint önálló könyvtár folytatta volna tovább működését.[39]

A Keleti Gyűjtemény mint elkülönülő gyűjteményrész 1953-ban megszűnt. Állományának nyelvészeti, régészeti és őstörténeti anyagát - több mint hatezer dokumentumot – a Szabó Ervin Könyvtár kezdeményezésére átadták a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának, a maradék tízezer mű az általános gyűjtemény részévé vált.

A *Színháztörténeti Gyűjtemény*t szintén felszámolták: az anyag egy részét 1950-ben átadták az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Osztályának, a többit az általános gyűjteménybe olvasztották be.

A *Városházi Közigazgatási Szakkönyvtár* eredeti célkitűzésével szemben az idők során közművelődési jellegű fiókkönyvtárrá vált; 1950-ben a Közalkalmazottak Szakszervezetének városházi csoportja vette kezelésébe, és mint szakszervezeti könyvtár folytatta működését.

A katalógusrendszer változásai

A Központi Könyvtár Szabó Ervintől jól kiépített katalógust örökölt, amelyet Enyvvári vezetése alatt is gondosan karban tartottak, részlegesen felújítottak. Most azonban a lényegesen megváltozott körülmények módosításokat követeltek.

Korábban a Központi Könyvtár törzsolvasói az újdonságokról a gyarapítási jegyzékeken keresztül értesültek, a katalóguscédulák viszont igen nagy, olykor féléves késéssel kerültek a fiókokba. A háború után a gyarapítási jegyzékek megszűntek, a katalógus szerkesztését ezért meg kellett gyorsítani. Ezt egy munkaszervezeti átalakítás tette lehetővé (lásd A könyvtári üzem korszerűsítése c. fejezetet). 1952-től elvi követelmény lett, hogy a beszerzés után tíz nappal a könyvekkel együtt a katalóguscédula is a helyére kerüljön.

A Központi Könyvtár katalógusával ideológiai probléma is volt: a maga objektív jellegével nem szolgálta az olvasók „nevelését". Új koncepció született a haladó szellemű katalógusról, melyet Dömötör Tekla így jellemzett: „Az újfajta olvasói katalógus ajánló jellegű: befolyást gyakorol az olvasóra, kialakítja marxista világszemléletét, fejleszti kulturális igényét."[40] Valójában a hangzatos szavak mögött másról volt szó: a veszélyeztetett állomány védelméről. (l. Az állomány kényes részének elrejtése c. fejezetet.) Az olvasói választás befolyásolására a hagyományos katalógusok nem voltak alkalmasak, ezért számos kezdeményezés indult a könyvtár ideológiai munkáját segítő speciális katalógusok létrehozására. Elkezdték szerkeszteni az „ajánlott könyvek katalógusát", a „marxista-leninista ajánló katalógust". 1953 után cirill betűs katalógus is készült. Ezek a kezdeményezések 1953 után sorra elhaltak, csak a cirill betűs katalógus szerkesztését folytatták.

38 Faragó Tamás: A Budapest Gyűjtemény: múlt, jelen, jövő. In: Könyvtáros, 1980. 10 sz. 612-618. p.

39 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1949-1954. 19-20.p. – A Budapest Gyűjtemény átadása elsősorban a Kiscelli úti kastély nehéz megközelíthetősége miatt került le a napirendről.

40 D. Dömötör Tekla: Az olvasói katalógusok kérdése. In: Könyvbarát, 1952. 6. sz. 8. p.

A HÁLÓZAT KÖNYVÁLLOMÁNYÁNAK ÁTALAKÍTÁSA

Paradigmaváltás

A radikális szemléletváltás a hálózat könyvállományának gyökeres átalakítását követelte meg.[41] 1945 után Solti Andrásné volt a hálózati paradigmaváltás következetes képviselője. Elődjeivel ellentétben ő nem dolgozott ki részletesebb állománypolitikai koncepciót, de évről évre meghatározta azokat az irányelveket, melyekre a hálózat állományalakításának épülnie kellett. Az 1951-es összegezés már nyíltan kimondja: a fiókkönyvtárak állományának a szocialista kultúrát és erkölcsöt, a békeharcot és a kapitalizmus maradványainak legyőzését a Párt és a Szovjetunió megszerettetését kell szolgálnia.[42]

Nyilvánvaló, hogy az így meghatározott feladatkörnek csak egy egészen új, „szocialista" állomány felelhetett meg. A hálózat irányítói a csaknem teljes állomány kicserélésére törekedtek. A radikális cseréhez két párhuzamos út vezetett: a régi állomány kivonása és olyan nagy volumenű gyarapítás, mely új állomány kialakítását teszi lehetővé. 1949 után mindkét út járhatóvá vált: egyrészt törvényessé vált a könyvkivonás, másrészt a könyvkiadók államosítása után a könyvkiadás már tömegméretben produkálta a kívánatos „szocialista" irodalmat. A könyvek kiadása állami illetve pártirányítás alá került, az ideológiai szempontok meghatározóvá váltak. A könyvtárnak már volt miből válogatnia, és a költségvetési keret megemelése lehetővé is tette a bőkezű gyarapítást. Ez viszont megalapozta a régi könyvek minden eddiginél radikálisabb kivonását.

A régi állomány felszámolása

A régi állomány kivonása a hálózat könyvtáraiból már 1945-ben megkezdődött a fasiszta és szovjetellenes művek eltávolításával, 1946-ban pedig már polgári szemléletük okán is kivontak könyveket a fővárosi fiókkönyvtárakból (l. a Koalíciós évek c. fejezetet). Ekkor az ideológiai jellegű állománytisztogatást még a kisgazdapárti képviselők tiltakozása kísérte, a következő években viszont már viták nélkül, de még visszafogottan zajlott.

1950-re a könyvkivonás ügyének állami szinten történő rendezése megkerülhetetlen feladattá vált, elsősorban azért, mert a könyvkereskedelem államosítása után nagy tömegű „a népi demokrácia ügyét nem szolgáló" könyv került állami tulajdonba, ezekkel valamit tenni kellett. A kivonás ideológiai előkészítésének egyik állomása a Nagybudapesti Könyvtárosbizottság által 1949. október 6-án szervezett „első könyvtáros értekezlet" volt, ahol „az ózdi vasgyár és a pécsi szénmedence egy-egy dolgozója is felszólalt, s a vidéki könyvtárak megtisztítását sürgette. Az ehhez szükséges selejtlisták sürgős elkészítésére tett ígéretet a népművelési minisztérium képviseletében megjelenő Horváth Vera elvtársnő."[43]

41 Hasonló paradigmaváltás korábban két alkalommal történt: mikor Szabó Ervin korszakában a népkönyvtári koncepciót a nyilvános könyvtári szemlélet váltotta fel és a Horthy-korszakban, mikor a Szentkuty által képviselt és megfogalmazott konzervatív értékrend lett a hálózati állomány fejlesztésének alapja.

42 /Solti Andrásné:/ A fiókhálózat működése 1949-50-ben. Gépirat, é.n. (1951) 8 p. FSZEK irattár

43 A könyvtárosok a kultúrfront fontos katonái. In: Szabad Nép, 1949. okt. 8.

1950-ben több jegyzék is készült párhuzamosan[44], közülük az a lista vált széles körben nyilvánossá, amelyet a Népművelési Minisztérium készített, és a Népkönyvtári Központtal – háttérintézményével – alakított ki. Ez a jegyzék indexre tette Benedek Eleket és Gárdonyi Gézát, Molnár Ferencet és Tamási Áront (csak egy-két művüknek kegyelmezve meg), Camus, Fallada, Grimm, Hemingway, Kipling, Lamb, Upton Sinclair, Wells, Werfel, S. Zweig műveit, sőt nem kívánatos előszavaik miatt Cervantest és a Kalevalát.[45]

A füzetek előszavai a könyvtárosokat további jegyzékek összeállítására, újabb javaslatok tételére ösztönözték. A kivonások terén eddig is élenjáró fővárosi könyvtári hálózat most úgy érezhette: elérkezett az ideje, hogy radikálisan megtisztítsa fiókkönyvtárait. A jegyzék ugyanis azt sugallta, hogy kivonható a Horthy-korszak szórakoztató irodalmának teljes anyaga, (pl. Aszlányi Károly, Fekete István *minden* műve) a politikailag kompromittáltnak tekintett írók *minden* műve (Erdélyi József, Mécs László stb.), az országot elhagyók (pl. Márai) vagy az ideológiailag valamiben megtámadottak (pl. Hamvas) ugyancsak *minden* műve. S ráadásul a fővárosi könyvtár a selejtezésnél alapul vehette az iskolai ifjúsági könyvtárak számára készített kivonási listát is, amely jellegénél fogva eleve erőteljesebben szelektált, mint a közművelődésiek.

Mindezek alapján 1950-ben minden korábbit felülmúló állománytisztítás történt. Eredménye a hivatalos statisztika szerint több mint 54 ezer kötet (más forrás szerint több mint 60 ezer kötet)[46] kivonása volt a hálózatból.

A hálózat állományából kivont kötetek száma

1945	16 074	1950	54 522
1946	22 898	1951	14 432
1947	8729	1952	23 421
1948	18 632	1953	39 147
1949	38 836	1954	10 373

A kivont könyveket a Központi Könyvtár raktárában gyűjtötték össze. Dienes László megkísérelte az anyag egy részét a központ anyagába vétetve átmenteni, ez azonban csak töredéket jelentett. A mentési akcióban résztvevő Román József emlékiratában erről a következőképpen számolt be: Dienes László „behívatta az ún. üzemi háromszöget,[47] kibővítve Marót Miklóssal. Közölte velünk, hogy már beérkeztek a fiókkönyv-

44 A Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületének vezetősége dolgoztatott ki egyet, az iskolai (ifjúsági) könyvtárak selejtezéséhez is készült lista. Ismertetésük: Varga Sándor: A magyar könyvkiadás és könyvkereskedelem 1945-1957. Bp. 1985. Gondolat. 237-251.p. – A legfontosabb jegyzékek: Útmutató üzemi és falusi könyvtárak rendezéséhez. Kiadta a Népkönyvtári Központ, kiadásának időpontja: 1950. január. – Folytatása: Útmutató népkönyvtárak (üzemi, falusi és városi könyvtárak) rendezéséhez. Bp. 1950. 169 p., megjelent 1950 októberében.

45 A listát a nyugati rádióadók magyar nyelvű adásai ismertették és kommentálták, ez a hivatalos művelődéspolitika számára is kínos volt. Révai József az MDP 1951-es II. Kongresszusán a történteket az ellenség aknamunkájának tulajdonította. „Ha mi azt mondjuk: le kell küzdenünk a nacionalizmus szellemét kulturális életünkben, akkor az ellenség élénk fejbólintások közben Gárdonyi Gézát, Benedek Eleket, a magyar népmeséket vonja el gyermekeinktől." Ekkorra azonban a könyvtári selejtezések már visszafordíthatatlanul megtörténtek.

46 A hivatalos statisztika szerint 1950-ben 54 522 művet, a hálózat munkájáért felelős Solti Andrásné beszámolója szerint 60 894 kötetet selejteztek ki. – A fiókhálózat működése 1949-50-ben. I.m. 3.p.

47 Üzemi háromszög: az intézmény vezetője, a helyi párttitkár és a szakszervezeti titkár. A párttitkár 1950-ben Pataki Ferenc, a szakszervezeti titkár Román József volt.

tárakból kiselejtezett könyvek, irtózatos tömegben, a rendelkezés értelmében zúzdába kell küldenünk valamennyit. De hát...ugye...megértjük...hiszen könyvtárosok vagyunk, amit lehet, ne pusztítsuk el, mentsük, ami menthető. (...) Dienes arra kért bennünket, válogassuk ki a Központi Könyvtárnak – amelynek állományát nem érintette a nevezetes máglyalista – amennyit a polcaink még képesek befogadni.(...) Márai, Proust-ok francia kiadásban, Jules Romain, teljes Tamási Áron, Karácsony Benő, Zsolt Béla, Kassák teljes életműve, az életemet meghatározó Egy ember élete polcokat megtöltő tömegével, S. Zweig, Malonyai. Néhány hét után csüggedten feladtuk, a raktár telítődött, végül a Központi Könyvtár csak egyetlen példányt fogadhatott be, a maradékot vitték az emésztőbe a soktonnás teherautók."[48]

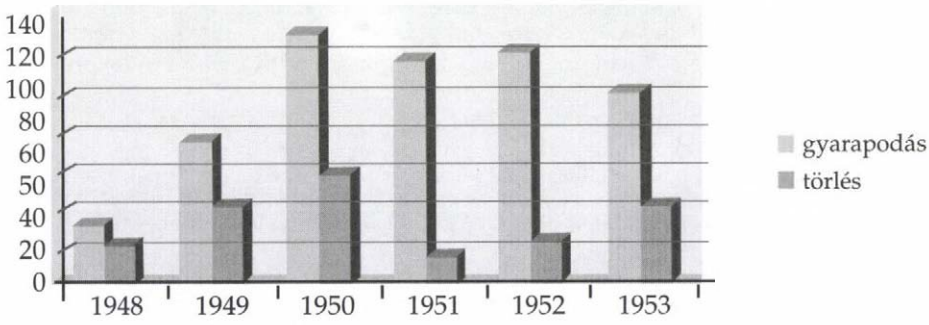
A Központ könyvtárosai kritikusan figyelték a hálózati könyvkivonást, s amikor *Révai József* a Magyar Dolgozók Pártja II. kongresszusán „az ellenség tudatos kártevő munkájának" tulajdonította a jegyzékek hibáit, kritikájuknak nyilvánosan is hangot adtak: „Sok példát sorolhatnánk fel az átnézés közben felmerült hibákról és elhajlásokról. Fiókkönyvtáraink forgalmából kivont könyvek között ott találtuk Benedek Elek és Verne Gyula ifjúsági remekeit, Reymont Parasztok c. művét, melyet most adtak ki újonnan a Szovjetunióban, Shaw regényeit és még számos értékes és szép művet, amelyet a hozzá nem értő könyvtáros fölös buzgalommal el akart távolítani a polcról."[49] Az utólagos kritika azonban az 54 ezer kivont mű sorsán nem változtatott.

A diktatúra kultúrpolitikájának elkötelezett könyvtári vezetők viszont örömmel üdvözölték az állomány radikális kicserélődését. „Van egy része a régi könyvtári olvasóknak, amely nem fogadja el a mi könyvtárpolitikánkat, ragaszkodik a híg, hazug álirodalomhoz, és a demokráciára haragszik, amiért ezt megvonta tőle" – nyilatkozta a sajtónak Solti Andrásné. – „Ezek elmaradnak tőlünk, helyükbe jönnek mások, újak, igazi műveltségre várók és mi, a népi demokrácia könyvtárosai boldog örömmel üdvözöljük a kicserélődést."[50]

Az új állomány kialakulása és jellemzői

Amíg a háborút megelőző tíz évben a hálózat gyarapodása átlagosan évi 16 ezer kötet volt, ez a szám 1949-ben 72 ezerre, 1950-ben 127 ezerre emelkedett, s a továbbiakban is a 100 ezer feletti szinten maradt.

A hálózat gyarapodása és a könyvkivonás mennyisége ezer kötetben

48 Román József: Távolodóban. Életrajzi vázlat. Bp. 1990. Magvető. 424-425.p.
49 D. Dömötör Tekla: Az olvasói katalógusok kérdése. In: Könyvbarát, 1952. 6. sz. 7.p.
50 Solti Andrásné: Könyvtári munka az országépítésben. In: Fővárosi Napló, 1949. máj. 12. 3. p.

Az állomány jellege néhány év alatt alapjaiban megváltozott, az ötvenes évek derekán az állomány túlnyomó része már a legfrissebb könyvtermésből került ki.

- Az 1945 előtti állomány (1944 végén: 235 ezer kötet) a sorozatos könyvkivonások következtében erőteljesen lecsökkent, 1945-1953 között 236 ezer kötetet vontak ki a fiókkönyvtárakból, nagy részét értelemszerűen a régi állományból)
- a koalíciós években (1945-1948) mindössze 79 ezer kötet volt a gyarapodás;
- 1949-1953 között viszont 532 ezer kötet áramlott be a hálózatba.

Hozzávetőleges becslés alapján azt mondhatjuk, hogy 1954-ben a hálózat állományának 80-90 %-a már a 45 utáni könyvkiadásból származott, túlnyomórészt a fordulat éve utáni, pártirányítású könyvkiadásból. A régi állományból főleg a klasszikus irodalmi alkotások és ismeretközlő művek maradtak meg.

Mi jellemezte ezt az új állományt? A hálózat vezetője, Solti Andrásné több alkalommal is leszögezte, hogy az olvasás elsődleges célja a dolgozók előtt álló politikai feladatokra való mozgósítás, ezt a nézetet tükrözi az ötvenes évek elején kialakult hálózati állomány is. A felnőttek ideológiai nevelését az ismeretközlő művek közvetlenebbül szolgálták, mint a szépirodalom, ezért nagyobb arányban szerezték be őket,[50] ellentmondva az olvasók tényleges igényeinek. Az ismeretközlő műveken belül a korabeli kimutatásban „ideológia" névvel jelzett kategória dominált. Ennek nagy része a különféle szemináriumokhoz, politikai képzési formákhoz kiadott brosura-sorozat volt. (Pl. Szemináriumi füzetek városi és falusi alapfokú szemináriumok számára; Nemzetközi kérdések; Falusi népművelők kiskönyvtára; A szocialista nevelés kiskönyvtára; Défosz kiskönyvtár stb.) Kiemelkedően magas volt a „természettudományos" kategóriába tartozó művek beszerzési aránya, ez azonban csaknem kizárólag a *Természettudományos kiskönyvtár* füzeteit jelentette. (1950-51-ben a Művelt Nép Könyvkiadó 100 füzetben jelentette meg a Szovjetunióban megjelent hasonló vállalkozás fordításait; a sorozat 34-36 oldalas, alapszintű ismeretterjesztő brosúrákból állt.)[51] Tömegesen szerezték be a termeléssel kapcsolatos műveket is, gyakran függetlenül az adott könyvtár környezetének tényleges termelési struktúrájától. Néhány év múlva százával kellett kiselejtezni a belvárosi könyvtárakból olyan műveket, mint pl. Kontorovics: Az acél és az öntöttvas hőkezelése; Mihajlov: Bányászati szerszámok stb.[52] Az összes többi ismeretág – művészetek, történelem, földrajz stb. – együttesen sem érte el a beszerzett ismeretközlő művek 40 %-át.

A szépirodalom beszerzéseink háromnegyedét a szocialistának illetve haladónak minősített irodalom tette ki, negyedét alkották a magyar és világirodalmi klasszikusok. A szépirodalmi művek választékát is behatárolta az ötvenes évek elejének könyvkiadása.[53] A könyvtár vállalt ideológiai feladatainak a sztálini művelődéspolitika szűrőjén

50 Részletes elemzés készült az 1952-es év állománygyarapításáról, számszerű adataink elsősorban innét származnak. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1949-1954. 39.p.

51 1958-ban a könyvtár azzal az indokolással kérte a sorozat 23 füzetének „az ipar részére való átadását", hogy a TIT szakértői szerint e füzetek teljesen vagy részben elavultak.

52 Király Lászlóné: Állományfejlesztés és kölcsönzés a kerületi könyvtárakban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1960. 112.p.

53 Az ekkor hozzáférhető új szépirodalmat jól jellemzi egy 1951-es kiadói terv, mely megszabta, hogy a mai magyar szépirodalomban milyen témájú művek milyen arányban jelenhetnek meg: 1. Békeharcos művek, (ezeken belül: antiimperialisták, Tito-ellenesek, antiklerikálisak), 2. A szocializmus építésével foglalkozó művek (ipari és munkás tárgyúak, mezőgazdasági és paraszttárgyúak, értelmiségi tárgyúak), 3. A múlttal foglalkozó művek (haladó hagyományok, a múlt bírálata), 4. Versek. 5. Egyéb. – Közli: Varga Sándor: A magyar könyvkiadás és könyvkereskedelem 1945-1957. Bp. Gondolat, 1985. 233.p.

átment szovjet irodalom és a magyar szűrőn átment új magyar irodalom felelt meg legjobban. Ezek tették ki a beszerzések több mint 60 %-át.

Szépirodalmi művek beszerzése 1952-ben

Szovjet irodalom	36,5 %
Mai magyar irodalom	26,7 %
Magyar klasszikusok	15,5 %
Népi demokratikus országok irodalma	8,0 %
Egyéb irodalom („haladó nyugati írók")	7,7 %
Külföldi klasszikusok	5,6 %

Rendkívül szegényes és egyoldalú volt a gyerekek könyvellátása. A régi gyermekirodalmat bezúzták, az új könyvkiadás kevés gyermekkönyvet produkált. Miközben 1952-ben a hálózat olvasóinak több mint 60 %-a tanuló volt, a gyermekkönyvek a beszerzésnek még 20 %-át sem tették ki.

A kerületi könyvtárak szépirodalmi állományát egy belső jelentés 1953-ban összefoglalóan így jellemezte: „Kevés a klasszikus mű, kevés az ifjúsági irodalom, kevés a keresett modern irodalom és a kötelező olvasmány."[54]

A könyvbeszerzés utólagos kritikája

Az ötvenes évek második felében a hálózat felelősei már egyértelműen megfogalmazták az állomány torzulásait:

Az ismeretterjesztő irodalom túlteng, de azon belül is aránytalanságok vannak: egyes szakokban felesleg („a kerületi könyvtárak társadalomtudományi könyvanyagában sok elévült, politikailag időszerűtlenné vált mű van. Találni olyan politikai műveket, melyek megjelenésük óta olvasó kezében még nem voltak...").

A klasszikus irodalom terén az új alapítású könyvtárakban alapvető hiányok vannak. A régiekben ezek a művek megvoltak, de az idők során kikoptak. A kötelező irodalom körül zavarok vannak.

A mai magyar és külföldi irodalom számszerűen gazdag ugyan, de a közönség igényeihez képest hiányok vannak

Az ifjúsági irodalom aránya az olvasókhoz képest alacsony.[55]

Egy másik állományelemzés, melyet 1960-ban Sallai István vezetésével végzett egy szakértői csoport, megállapította, hogy „a régi Szabó Ervin Könyvtár fiókok (pl. a Vadász utcai) a két világháború között egyes szakterületeken a mainál jóval igényesebb állománygyarapítást folytattak."[56] Ez az elemzés arra is rámutatott, hogy néhány régi fiók könyvtárosainak sikerült az ötvenes években is számos értékes művet átmenteni. A 6.sz. könyvtár például a selejtezési viharok közt is megőrizte Kant, Leibniz, Pascal, Freud, Szent Ágoston, Luther, Kempis Tamás, Szent Ferenc műveit.

54 A módszertani bizottság jelentése a fiókközpont munkájáról. 1953. jan. 7. 4. lap. FSZEK irattár.

55 Dobos Piroska megállapításai. In: Tájékoztató, 1957. FSZEK irattár, Tájékoztatók 345-16/a.

56 Sallai István: Jelentés az ismeretterjesztő irodalom használatáról a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtáraiban. Gépirat. Bp. 1960. ápr. 30. 38.p. FSZEK irattár, Igazgatósági értekezletek iratai.

Az olvasótábor növelése

Az ipari termelés minden áron való növelése mellé (amit a hidegháborús légkör a végletekig feszített) a kulturális szféra is fel akart zárkózni. Révai József a Magyar Dolgozók Pártja II. kongresszusán bejelentette: „...a magyar nép olvasó néppé válik, olvasva és tanulva építi a szocializmust". A tervirányítás nemcsak a vas és az acél, hanem az olvasó nép országává válásra is kiterjedt. Tervszámok írták elő a fővárosi könyvtár működési feltételeinek fejlesztését és azzal párhuzamosan, de azt jóval meghaladó mértékben az olvasótábor növelésének kötelezettségét. A teljesítést a Fővárosi Tanács, a Fővárosi Pártbizottság és a Népművelési Minisztérium egyaránt számon kérte, a terv-teljesítés a könyvtárosok számára megkerülhetetlen feladat volt.

A könyvtárvezetők egy része lelkesen üdvözölte a tervszámokat. „Előre kijelentjük, hogy mi ezt a tervet [az ötéves terv könyvtári olvasói tervszámait. K.S.] túl akarjuk teljesíteni" – nyilatkozta Solti Andrásné.[57] A túlcsigázott mennyiségi követelmények miatti aggályának a könyvtárosok közül csak Dienes László mert a nyilvánosság előtt hangot adni. Az I. Országos Könyvtáros Konferencián Sallai István előadásához kapcsolódva hozzászólásában kétségbe vonta az erőszakolt fejlesztés létjogosultságát: „A múlt évben a Népművelési Minisztérium azt a feladatot adta a Fővárosi Könyvtárnak, hogy 40 000 olvasói létszámát emelje fel 80,000-re. Én erre határozottan kijelentettem, hogy ezt nem lehet megcsinálni. Bevallom, hogy meg lehetett csinálni. Év végére meglett a 80 000, s most megvan a 120 000. Tapasztalatunk az, hogy nem mind arany, ami fénylik, s hogy ez a nagy szám nem jelent mindig ugyanilyen eredményes kultúrmunkát. Mert mi történt? Nem tudtuk ugyanilyen arányban gyarapítani a könyvtárak személyzeti létszámát. Most itt állunk 110 000 olvasóval, akiknek nagy részével nem tudunk eredményesen foglalkozni. Az eredmény az, hogy az olvasók egy része elmarad [...]. Én azt hiszem, hogy itt meg kell találni az egészséges középutat a számbeli terjeszkedés és az olvastatás minősége között, a mennyiséget nem szabad olyan mértékben eltúlozni, hogy az erősen az olvastatás rovására menjen."[58]

Dienest a konferencia néhány résztvevője majd a felszólalásokat összegező *Barabási Rezső* minisztériumi osztályvezető is kioktatta, fellépve „helytelen nézetei" ellen: „A konferencia a könyvtárak munkájának további javítása mellett az olvasók számának és könyvforgalmunk erőteljes emelése mellett foglalt állást."[59] A könyvtárosok a Népművelési Minisztériumtól ennek megfelelően magas, irreális tervszámokat kaptak, 1951-ben például az előző évben már felduzzasztott olvasólétszámnak 200 %-át kellett produkálni. A követelményeket még akkor is emelték - „határ a csillagos ég" – , mikor már nyilvánvalóvá vált a tartalékok kimerülése, az emelkedés megtorpanása.

57 Solti Andrásné: Könyvtári munka az Országépítésben. In: Fővárosi Napló, 1949. máj. 12. 3. p.

58 A Népművelési Minisztérium Könyvtári osztálya rendezésében megtartott I. Országos Könyvtáros Konferencia teljes anyaga. Bp. 1952. Gépirat. 443. p. – Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtártudományi szakkönyvtár.

59 Barabási Rezső hozzászólásából. - Az elitélő kritikát a könyvtárosok szaklapja is közölte: Az I. Országos Könyvtáros Konferencia. In: Könyvbarát, 1952. 12. sz. 23. p.

A FSZEK fejlesztési terve és a megvalósult eredmények[60]

	Olvasók száma / ezer fő		Kölcsönzés / ezer kötet	
	Tervszám	*Tényszám*	*Tervszám*	*Tényszám*
1952	110	90	3000	2655
1953	140	112	4000	3237
1954	160	117	5400	3354

A könyvtár minden eszközzel igyekezett a tervet teljesíteni: 1949-től 1951-ig a hálózat olvasótábora növekedett erőteljesen, majd – annak belső tartalékai kimerülvén – 1952-53-ban a Központi Könyvtárnak kellett – elsősorban a tanulók számának felduzzasztásával – megháromszoroznia olvasótáborát. 1949-től 1953-ig a Szabó Ervin Könyvtár beiratkozott olvasóinak száma 30 ezerről 112 ezerre emelkedett, közel megnégyszereződött.

Kölcsönzésre beiratkozott olvasók száma

	1949	**1950**	**1951**	**1952**	**1953**	**1949-53**
Hálózat	27 954	40 338	73 090	82 316	101 780	–
Növekedés %-ban	–	44	81	13	24	264
Központ[61]	2648	3196	4022	8173	10 666	–
Növekedés %-ban	–	21	26	103	30	303
FSZEK együtt	30 602	43 534	77 112	90 489	112 446	–
Növekedés %-ban	–	42	77	17	24	267

A fejlesztés forrásai a hálózatban

A hálózattól megkívánt fejlesztés megvalósítását részben Nagy-Budapest kialakítása, a város lakóinak egymillióról több mint másfél millióra történt emelkedése tette lehetővé. Mint már ismertettük (l. A hálózat kiterjesztése Nagy-Budapestre című fejezetet), 1950-53 között az új kerületekben a FSZEK négy helyi városi könyvtárat vett át (ezek közül az újpesti és a kispesti rövidesen a hálózat leglátogatottabb könyvtárai közé emelkedett) s az új alapításokkal együtt a régi hálózat összesen 17 új vagy felújított könyvtárral bővült. Az új kerületek könyvtárai összesen mintegy 30 %-kal növelték az olvasók számát.

Ha ennél szerényebb mértékben is, de a régi, belső kerületekben is létesültek új fiókkönyvtárak. 1949–1952 között hat ilyen jött létre, s ezek közül a IX. ker., Boráros téri, a XII. ker., Böszörményi úti, de különösen a VIII. ker., Kálvária téri a fiókkönyvtárak átlagánál nagyobb forgalmat bonyolított le.

A fiókok telítődése után elsősorban kihelyezett kölcsönzőállomások, az ún. könyvállomások segítségével lehetett az olvasói létszámot, vagy legalább is a statisztikát növelni.

A fejlesztést lehetővé tevő erőforrások között szólnunk kell a hálózat könyvtárosainak erőfeszítéseiről is. A tervet teljesíteni kellett, ennek érdekében többletmunkákat is vállaltak. A Népművelési Minisztérium 1953. évi jelentése arról számol be, hogy a

60 Forrás: Solti Andrásné: A FSZEK fejlesztési terve 1953-54 évre. 1952. máj. 29. Gépirat, 6 lap. FSZEK irattár 49/1952.

61 A Pedagógiai Könyvtárral és a Szovjet Gyűjteménnyel együtt

Szabó Ervin Könyvtár hálózatában „a könyvtárosok gyakran nem 8, hanem 10-12 órát is dolgoznak."[62] A munkahelyi légkör érzékeltetésére idézünk két könyvtárosi beszámolót. Az első 1951-ből való, a 20. sz. fiókból: „Amikor megkaptuk új feladatunkat, hogy olvasóink létszámát kétszerezzük meg, [... elhatároztuk, hogy a kerület minden pontján ismertetni, hirdetni fogjuk könyvtárunk helyét és a beiratkozás feltételeit. Hirdetünk utcán, falon, villanyoszlopon, telefonfülkében, autóbuszon; Közértben és Fodrászszövetkezetben, iskolában, moziban – [...] mindenütt, ahol csak emberek fordulnak meg. És megindult a lázas munka. Az egyéni agitáció, a „Te is szerezz egy olvasót a könyvtárnak" mozgalom, a házbizalmiak és házfelügyelők versenye: „Ki irat be több lakót egy-egy házból". Megjelentek a felhívások a kerület különböző pontjain, a fodrászok kirakataiban stb. És jöttek az új olvasók, legnagyobb részük eddig nem is tudta, hogy hol van a könyvtár ... [63]

A 36. sz., rákoskeresztúri fiókkönyvtár könyvtárosnőjének beszámolója: „Amikor megláttam A Könyvtáros májusi számának címlapját – a „Bubuhan Karinsakova új könyveket hozott a juhászoknak" aláírású képet – éreztem, hogy elpirulok örömömben, mert arra gondoltam: én is így viszem a tszcs-ék földjeire a könyveket [...] tavaly a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központjától megkaptuk Artyemjevnek „Egy falusi könyvtáros feljegyzései" c. füzetét. Elolvastuk, megbeszéltük és a szovjet könyvtáros följegyzései alapján a dolgozó parasztok közt megkezdtem a munkát."[64]

Az olvasói létszám növelése a Központi Könyvtárban

Miközben a hálózat 1949–1951 között rendkívüli erőfeszítések árán két és félszeresére tornázta fel olvasói létszámát (még így is lemaradva a terv követelményeitől), a Központi Könyvtárban egyre kevesebb olvasó jelentkezett, csökkent az intézmény igénybevétele.

A Központi Könyvtár látogatottsága

	1949	**1951**
Kölcsönzők száma	2648	2556
Új beiratkozók	1617	1393
Kölcsönzött kötetek	36 052	33 638
Helyben olvasott dokumentumok	47 705	46 202

A fenti adatok csak a Központi Könyvtár épületében megforduló olvasókra vonatkoznak. A hivatalos statisztikát némileg megszépítette, hogy ebben a központ olvasószolgálati adatai közé sorolták az 1950-ben indult Pedagógiai Könyvtár és az 1951-ben megindult Szovjet Gyűjtemény olvasóit is. Azonban az így kimutatott szerény növekedés is messze elmaradt a hálózat sikerei mögött.

Mi volt a stagnálás, visszaesés oka? A könyvtár régi közönsége egyre kevésbé találta meg olvasmányait és bizonyos tudományágak beszerzésének köre rendkívül beszű-

62 Népművelési Minisztérium. Jelentés a könyvtárügy helyzetéről, az állami könyvtárak 1953 évi munkájáról. Gépirat. 7.p.

63 Olvasóink írják. In: Könyvbarát, 1951. 7. sz. 49.p.

64 Juhász Mária: Egy rákoskeresztúri könyvtárosnő módszerei és tapasztalatai. In: A Könyvtáros, 1957. 7. sz. 12-13.p.

külr. Az ideológiai művek gyarapodása növekedett ugyan, de ezekhez az olvasók most már más könyvtárakban is hozzájuthattak.

A Központi Könyvtár irányítói között viták folytak az intézmény szakkönyvtári vagy közművelődési szerepéről (l. a Szerepzavarban a Központi Könyvtár c. fejezetet), ezt a vitát 1952-re egyrészt a külső, másrészt a belső körülmények eldöntötték. Új társadalmi igények jelentkeztek: 1951 után megsokszorozódott az egyetemi és a főiskolai hallgatók száma, sok ezren jártak az ekkor szervezett esti középiskolákba, általánossá vált a politikai szemináriumi oktatás.

A tényleges társadalmi igényeket felerősítette az olvasótábor növelésének adminisztratív kényszere is. Ennek érdekében 1951 után népszerű szolgáltatásokat vezettek be: néhány tudományág ismeretterjesztő műveinek kölcsönzését, a szépirodalom beszerzését, a tudományos olvasótermek megnyitását a vizsgára készülő egyetemisták, főiskolások előtt. Ezek az intézkedések gátszakadást hoztak a forgalom növekedésében:

A Központi Könyvtár olvasószolgálati mutatói[65]

	1951	1952	1953
Kölcsönzők	2556	5803	7782
Új beiratkozók	1393	3618	3624
Kölcsönzött kötet	33 638	50 237	60 699
Helyben olvasott kötet	46 206	66 007	84 824

A mennyiségi fejlődés az olvasótábor átrétegeződésével járt. A Központi Könyvtár megszűnt az értelmiség könyvtára lenni, az értelmiségi olvasók aránya drámaian visszaesett.[66] Különösen feltűnő volt a szerkesztőségek, a könyvkiadók, a minisztériumi hivatalok munkatársainak elmaradása, amit a sajtó elszürkülésével, a hivatali centralizmus felépítésével magyarázhatunk. Ugyanennek a folyamatnak fordítottja zajlott le az egyetemi-főiskolai hallgatók körében: akik évről-évre nagyobb arányban jelentek meg,[67] a könyvtárat egyre gyakrabban használták kötelező olvasmányaik kényelmes olvasóhelyéül. 1952-ben megnyitották számukra a Budapest Gyűjtemény olvasótermét (ezt főleg az orvostanhallgatók kedvelték) s ők töltötték meg a folyóirat-olvasótermet is. Minthogy a felnőttoktatásban rövidesen megjelentek a jegyzetek, és az oktatás főként ezekre épült, az egyetemisták növekvő jelenléte nem járt együtt a könyvtár anyagának fokozott igénybevételével. A folyóiratterem egy-egy látogatója 1953-ban fele annyi periodikát vett igénybe, mint elődei 1949-ben.

Az olvasóközönség átrétegeződését a szépirodalom kölcsönzésének bevezetése tetőzte be. Az „egyéb" kategóriába tartozó (nagyrészt nyugdíjas) olvasók száma 1951-53 között megnégyszereződött. Az évkönyv így számolt be erről: „A nagy számú szépirodalmi anyag olyan olvasóközönséget vonzott ide, amelynek igényeit a kerületi könyvtárak is ki tudnák elégíteni. Ők a könyvtárat kizárólag szórakozás céljából keresik fel, nem igénylik a tudományos jellegű könyvtár apparátusát."[68]

65 A Szovjet Gyűjtemény és a Pedagógiai Könyvtár nélkül

66 Az értelmiségi olvasók aránya a Központi Könyvtárban (a Pedagógiai Könyvtárral és a Szovjet Gyűjteménnyel együtt) : 1951: 53,5 %; 1952: 44,5 %; 1953: 34,8 %

67 1951: 38,5 %, 1952: 44,4 %, 1953: 50,2 %.

68 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1949-1953. 30.p.

A KÖNYVTÁR POLITIKAI-IDEOLÓGIAI SZEREPVÁLLALÁSA AZ OLVASÓK „NEVELÉSE"

A könyvtár célját, az olvasók nevelését illetően a hálózat könyvtárosai pontos utasításokat kaptak. Solti Andrásné az utóbbit így összegezte: „Neveljük a budapesti olvasókat szocialista erkölcsre, áldozatkészségre, hazaszeretetre; tudatosítjuk bennük a munkához, a proletárdiktatúra államához való új viszonyt; segítségükre vagyunk abban, hogy a kapitalizmus maradványait szokásaikban és gondolkodásukban legyőzzék, harcolunk az ellenséges ideológia ellen; mozgósítjuk olvasótömegeinket a békéért való harcra; növeljük szeretetünket Pártunk, a Szovjetunió és a nagy szovjet nép iránt; segítjük őket szakmai továbbképzésükben, termelési eredményeik emelésében."[69]

A hálózat könyvtárosai is hittek abban – vagy úgy tettek, mintha hinnének –, hogy a szegényes állománnyal, képzetlen személyzettel képesek az olvasók személyes meggyőződését, alapvető beállítódásait rövid időn belül megváltoztatni. „Könyvtárunk olvasóiból olyan dolgozókat akar nevelni" –, írta egy kerületi könyvtár ambiciózus vezetője negyedéves (!) tervében –, „akik az ötéves terv harmadik évében a terv rájuk eső részét a legtökéletesebben valósítják meg, harcolnak a tartós békéért, szeretik hazájukat, s szeretik a felszabadító Szovjetuniót és gyűlölik az imperialista zsarnokokat."[70]

Soltiné idézett írásában az olvasószolgálat lényegét a „haladó szellemű" könyvtárosok és a sztálini korszak eszméit még nem teljesen magukévá tett olvasók harcában látta (a *harc* a korszak kedvelt, az élet minden területén alkalmazott kifejezése volt[71]), és az olvasók „közeledését", (ami a valóságban többnyire a könyvtár egyoldalú kínálatának kényszerű elfogadását jelentette) ideológiai győzelemként könyvelte el. „Megváltozott az olvasóknak a könyvtárhoz való viszonya" – írta egy jelentésében. „Érzik, hogy a könyvtár az övék, szívesen fogadják és kérik irányításunkat, egyre inkább hajlandók aktív közreműködéssel is előrevinni munkánkat. Persze nem állíthatjuk ezt kivétel nélkül összes olvasónkról. Maradt még terület az ellenséges ideológiák hatásával, elmaradottsággal sőt ellenséges szembeállással való harcra. De bízvást mondhatjuk, hogy ezen a területen olvasóink többsége nemcsak velünk tart, hanem nyíltan és cselekvően ki is áll mellettünk ebben a harcban."[72]

Az „ellenséges megnyilvánulásokat" a kerületi könyvtárosoknak rendszeresen jelenteniük kellett. A kényszerhelyzetben levő könyvtárosok a könyvrongálásokat, az olvasók kritikus megjegyzéseit olvasmányaikkal kapcsolatban, a könyvekben felejtett feljegyzéseket minősítették ellenséges szembenállásnak.

Illusztrálásul álljon itt egy belső összesítő jelentés:

„Ellenséges megnyilvánulások: A 7. és 28. fiók feltűnően sok könyvrongálásról és elveszett könyvtől panaszkodik [...]. A 10. fiók közli, hogy különösen idősebb olvasói mostanában gyakran éles, rosszindulatú, ellenséges megjegyzéseket tesznek [...]. A 8. fiók időnként géppel írt egyéni leveleket talál a könyvekben. (Az egyikben klerikális

69 Solti Andrásné: A fiókhálózat működése 1949-1950-ben. I.m. 1.p.

70 A 7. sz. fiókkönyvtár 3 hónapos munkaterve 1952. jan.1. – márc. 31. FSZEK irattár, fiókkönyvtárak iratai.

71 Pl. a Módszertani Osztály egyik dolgozója 1953-ban így fogalmazott: „Ha a könyv fegyver, a könyvtár fegyvertár (....) Tudjuk, mit jelent a harcban egy jól irányzott, célba talált lövedék. A könyvtár is jó helyre irányított, jó könyvvel egy-egy csatát nyer." Novobáczky Andorné: Az olvasók egyéni ízlésének kialakításáról. In: A Könyvtáros, 1953. 11. sz. 15. p.

72 Solti Andrásné i.m. 7.p.

A FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR
TUDOMÁNYOS MUNKAKÖZÖSSÉGE

Szombaton, 1952 március hó 29-én, este 8 órai kezdettel tartja **harmadik irodalmi előadását** a könyvtár nagy olvasótermében (Budapest, VIII., Szabó Ervin-tér 1. szám Baross-utca és Reviczki-utca sarok) a következő műsorral:

REMETE LÁSZLÓ:
A KLASSZIKUS NYUGATI IRODALOM HELYE KULTÚRFORRADALMUNKBAN

SZALAI GYÖRGY:
A SZERELEM ÉS MAGÁNÉLET ÁBRÁZOLÁSA A SZOVJET REGÉNYEKBEN

BELÉPŐJEGY

Meghívó

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 6 számú fiókjának munkaközössége
1952 dec. 5 5
meghívja év hó n órakor
a könyvtár helyiségében rendezendő olvasóterem avató ünnepre
és *műsoros irodalmi ankétjára*
melynek keretében
Az ifjuségi irodalomról
Mándy Iván, iró
tart előadást.
Az előadást megbeszélés és vita követi, melynek során olvasóink és vendégeink hozzászólását kérjük és várjuk.
Irodalmi ankétunkra meghívja és várja
a könyvtár munkaközössége

propagandára bukkant. K.S.): „Szeretettel köszöntlek születésnapomon. Szeretném, ha Áldozócsütörtökön este 7-kor te is eljönnél a templomba [...]."[73]

A könyvtárat egyes vezetők a diktatúrának nem csak „nevelő", hanem „jelentő" részévé kívánták tenni. „Hol zsarnokság van, mindenki szem a láncban."

Az olvasókkal való egyéni foglalkozás

„A Központi Vezetőség határozata értelmében az egyénekkel való foglalkozást a könyvtármunka központjába állítjuk" – határozott 1950-ben a Nagybudapesti Pártbizottság Könyvtárbizottsága.[74] Ez a „foglalkozás" a politikailag megfelelő könyvek ajánlásán túl közvetlen politikai agitációs feladatot is jelentett. Az elvárások érzékeltetésére idézzük a kerületi könyvtárak dolgozói részére 1951-ben kiadott útmutatást: „Beszélgessünk az olvasóval feladatairól, akármilyen területen dolgozik. Magyarázzuk meg neki, hogy a béke védelméhez öntudat és tudás szükséges, a nemzetközi események összefüggésének ismerete, a Párt, a kormány intézkedéseinek megértése (...) Kérdezzük meg, hogy mi a május 1-i felajánlása, nem lenne-e szüksége olyan könyvre, ami elősegíti annak végrehajtását. Ha háztartásbelivel állunk szemben, nézzük meg, hogy melyik könyv adna nagyobb lendületet társadalmi munkájának..."[75]

A hálózat vezetői úgy vélték: ahhoz, hogy elvárt követelményeik megvalósuljanak, vagyis hogy a könyvtárosok olvasóik gondolkozásmódjának, erkölcsének, rokonszenveinek is befolyásolói legyenek, az olvasókkal való egyéni foglalkozások rendszeressé válása szükséges. Ezt azonban az olvasói létszám megsokszorozódása és az egyéb szervezési feladatok (ankétok, kiállítások) szaporodása lehetetlenné tette. A vezetők beszámolóiban évről évre visszatér ez az ellentmondás a követelmény és a lehetőségek között. (Dienes az olvasói létszám szerényebb ütemű növelésével, Soltiné a könyvtárosok létszámának nagyobb arányú emelésével kívánta a kérdést megoldani.) A Nagybudapesti Pártbizottság átmeneti megoldást javasolt: „A legforgalmasabb könyvtárakban is, ahol eddig csak adminisztratív munkát végeztek, ki kell választani 10-15 fejlődőképes olvasót, kik fejlődését a könyvtáros egyéni beszélgetések, olvasási terv készítésével segíti elő."[76] Némely könyvtárban a javaslatot túl is szárnyalták: a 13. sz. fiókban pl. 100

73 Jelentés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár fiókhálózatának 1954. II. negyedévi munkájáról. FSZEK irattár.
74 Jegyzőkönyv a Nagybudapesti Pártbizottság Könyvtárbizottsága 1950. febr. 15-i értekezletéről. FSZEK irattár.
75 Könyvtári Híradó, 1951. 1. sz. 4. p.
76 Jegyzőkönyv ... i.m. 3. p.

törzslap vezetését tűzték ki célul, ez napi tíz olvasóval való elmélyültebb foglalkozást jelentett, a feljegyzések vezetése zárás után 30 perc többletmunkát igényelt.[77] A könyvtárak többségében azonban a kevésbé látványos egyéni foglalkozást az egész időszakban elnyomták az olvasót szervező, ankétot előkészítő, kiállítást rendező feladatok.

Az olvasókkal folytatott agitációs beszélgetésekről a könyvtárosok olykor hivatalos beszámolót is küldtek. Ezek híven tükrözik a feladat kényszeredett, késői szemmel nézve már-már komikus voltát. Illusztrálásul szolgáljon egy egyetemi hallgatóval folytatott könyvtári beszélgetés leírása:

Könyvtáros: „Folyik-e választási agitáció egyetemi tanulótársai körében?"

Olvasó: „Természetesen alaposan foglalkozunk a választások előkészítésével."

Könyvtáros a választási agitáció szempontjából néhány fontos könyvet említ.

Olvasó: „Mindet ismerjük és foglalkozunk velük."

Könyvtáros: „Az elvtársak felhasználhatnak szépirodalmat is. Itt van egy bibliográfiánk, amely a régi és az új választásokkal foglalkozó szépirodalmi műveket tartalmaz."

Olvasó: „Mi eddig csak ideológiai műveket néztünk át. Lebecsültük a szépirodalom jelentőségét az agitációban. Hiába, az ember mindig tanul valami újat." Asztalos István és Ehrenburg könyvével távozik.[78]

Az olvasmányok „irányításának" voltak a személyes rábeszélésnél egyszerűbb eszközei is, pl. azt „árukapcsolás". Bár a Módszertani Osztály írásban nem adott erre utasítást, mindennapos gyakorlattá vált, hogy szépirodalmi műveket csak ismeretközlő könyvvel párosítva, klasszikust csak mai magyar vagy szovjet szerzővel együtt adtak ki a könyvtárosok.[79]

Más volt a helyzet a Központi Könyvtárban. Itt a tájékoztató szolgálatnak régi hagyományai voltak, most ez a tevékenység egyrészt aktívabbá vált, másrészt politikai feladatot is kapott. A korabeli beszámoló szerint: „A régi időkben az olvasó elbolyongott a katalógusszekrények között, és hiába volt a legjobb könyvtári rendszer is, ha senki nem állott mellette, aki segítséget és tájékoztatást nyújtson. Ma nem várjuk meg, hogy egy-egy olvasó bebotoljék a tanácsadóba, lehetőleg mi megyünk az olvasó elé [...]. A könyvtári tanácsadás a legkülönbözőbb esetekben áll az olvasók segítségére. Segít a helyes könyvkiválasztásban, tanácsot ad, útba igazít, szükség esetén pedig kritikát gyakorol a könyv vagy az olvasó könyvválasztása felett, mindezzel nevelési feladatot teljesít."[80]

A referensz osztály feladatul kapta a könyvigénylések ideológiai ellenőrzését is. Bár a megrostált katalógus önmagában is szűrőként működött, ezt még egy biztonsági zsilip is kiegészítette: a működési szabályzat előírta, hogy „minden olvasásra vagy kölcsönzésre kért könyvet a referensz könyvtáros bírál felül politikai szempontból." A kérőlapok alapján az ügyeletes tájékoztató döntötte el, hogy az adott mű az adott olvasónak kiadható-e, s aláírásával vállalta a döntés felelősségét, „nehogy az olvasó

77 Győri György: Elemző törzslapok a gyakorlatban. In: A Könyvtáros, 1953. 6. sz. 13-14. p. – Itt feljegyzést vezettek minden olvasóról, aki 1. Egyoldalú érdeklődésű, 2. Sokoldalú, de szétforgácsolt, 3. Szakmunkás, aki nem akar olvasni szakkönyvet, 4. Valamilyen határozott érdeklődési irányt kell kielégíteni. 5. Erkölcsi vagy politikai nevelésre van szüksége.

78 A 12. sz. könyvtár jelentése. FSZEK irattár, a 12. sz. könyvtár iratai, 1953.

79 Az Országos Könyvtári Központhoz beérkezett olvasói panasz 1951. augusztus. In: OKK-iratok, Országos Széchényi Könyvtár, irattár.

80 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár fejlődése és munkássága 1945-től, a központi tudományos könyvtárban és a fiókhálózatnál. In: Könyvtárügyi Szemle, 1950. 3. sz. 77-78. p.

olyan könyvet vigyen ki, ami nem használható kellőképpen érdeklődési köre területén. Tekintettel van a könyvtár a könyv tudományos vagy politikai színvonalára, és esetleg visszatartja a kölcsönzés elől. Meg nem felelő könyv helyett a tanácsadó osztály dolgozói ajánlanak jobban használható, megfelelő könyvet."[81] Az adott tanácsadásokat regisztrálták is. „Olvasóinkról analitikus naplót vezetünk. Ebbe feljegyezzük olvasóink nevét, foglalkozását, a velük történő beszélgetések eredményét, a kért, de ki nem adható reakciós irányzatú könyvek címét, valamint a marxista-leninista munkákat."[82]

Az olvasók idegenkedtek az ellenőrzéstől, ezt 1951-ben még csak részben vallhatta be a könyvtár: „Az olvasók legnagyobb része örömmel fogadja a segítséget, ezek rendszeresen igénybe is veszik. Olvasóink jelentős része azonban zaklatásnak veszi és elzárkózik [...]. Világnézetüknek, beállítottságuknak megfelelően fogadják [...]"[83] – néhány év múlva azonban már másként emlékeztek vissza a résztvevő könyvtárosok: „A beszélgetés jóformán soha nem sikerült, hiszen a könyvtáros az akkori körülmények között egy „megtévedttel" szemben az államhatalmat képviselte."[84]

Az olvasómozgalom

A Szabó Ervin Könyvtár vezető szerepet játszott a későbbi évtizedekben országos mozgalommá terebélyesedett ún. olvasómozgalmak elindításában.

1949 őszén több fórum (Írószövetség, Népművelési Központ) foglalkozott a szocialista (elsősorban a szovjet) irodalom népszerűsítésének tervével, a Szovjetunióban már működő példától inspirálva. A Nagybudapesti Könyvtárosi Aktíva érdeklődésére a Szabó Ervin Könyvtár részletes tervezetet nyújtott be, kiemelve, hogy „ilyesfajta mozgalom megindítása a könyvtár munkatervében már évek óta szerepelt, de a Párt irányítása, főleg azonban a káderhiány miatt megindításához hozzá sem foghattunk."[85] A szervezett mozgalom – melynek legfőbb mozgatója a könyvtár volt – 1949 októberében indult, 4-4 hónapos szakaszokra tervezve.[86] Minden szakaszra kijelölték a népszerűsítendő műveket, az első alkalommal – 1949 október és 1950 január között – Iljin: A nagy futószalag, Illés Béla: Kárpáti rapszódia, Sayers-Kahn: A nagy összeesküvés és Szimonov: Nappalok és éjszakák című művének propagálása volt a cél.

A könyvek népszerűsítésének szinte kizárólagos eszköze az ankét, az ún. könyvankét volt. Minden olvasóteremmel rendelkező fiókkönyvtárnak ankétot kellett szerveznie mind a négy műből. A célt így határozták meg: „Elsősorban a politikai szempontokat tartottuk szem előtt. Célunk az volt, hogy a szovjet irodalmat ismertessük és szerettessük meg." Ilyen utasítást kaptak az előadók is: „Előadóinknak minden esetben felhívtuk a figyelmét arra, hogy jelenleg a fő hangsúly nem az irodalmi előadáson, hanem a szovjet és általában a szocialista realista regények megkedveltetésén van. Előadóinkat elsősorban politikai szempontok szerint vizsgáltuk meg és választottuk ki". Az előadók

81 Uo. 78. p.

82 Válasz az Országos Könyvtári Központ kérdőívére 1951. júl. 25. FSZEK irattár, 11/1951.

83 U.o.

84 Marót Miklós: Könyvtárunk tájékoztató szolgálata. – In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1955. 73. p. –L. még: Kőhalmi Béla: Nagykönyvtáraink olvasószolgálata. In: Könyvtárügyi Szemle, 1951. 3-4. sz. 37. p.

85 Tervezet a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak a nagybudapesti olvasómozgalomba való bekapcsolódására. 1949. júl. 18. FSZEK irattár 49/1951.

86 A továbbiakban a könyvtár minden hónapban jelentést készített Beszámoló a FSZEK ... havi olvasómozgalmi munkájáról címmel, FSZEK irattár, 49/1951. – Az idézetek ezekből származnak.

mellé minden esetben hivatalos hozzászólót is kiküldtek. „A hivatalosan felkért hozzászólóról senkinek sem volt szabad tudni, hogy őt felkérték hozzászólásra, az ő szerepe, hogy a rossz mederbe jutott vitát helyére tegye."

Három hónap alatt a fiókkönyvtárak összesen 47 ankétot szerveztek, nagyobbrészt saját helyiségeikben, de idegen helyeken is (városháza, kerületi kultúrhivatal, Magyar Nők Demokratikus Szövetsége stb.). A rendezvényeken átlagosan 82 fő vett részt, összesen 3871-en. A közönség nemcsak olvasókból állt, hanem a meghívott tömegszervezetek képviselőiből is, az ő hivatalos beszámolóik – a jelentések szerint – gyakran feszélyezték a légkört. Egyébként az ankétok 325 hozzászólója igen pozitívan szólt a megbeszélt műről. „Egy-két esetben reakciós hangok is megnyilvánultak" – pl. az Andrássy úti fiókban egy idős asszony megkérdezte, hogy miért éppen szovjet és háborús regényt kell ismertetni, – mindez (az előadó válaszával együtt) szerepelt a jelentésben.

A négy kijelölt könyv 300-300 példányban állt az olvasók rendelkezésére, akik azokat – a könyvtárosok ajánlására – sűrűn kölcsönözték. (A kölcsönzőket meghívták az ankétra.) A művek forgalmát napról napra jegyezték. A négy művet három hónap alatt 7661-en vették ki a könyvtárból. Egy szűkebb körű felmérés szerint a kölcsönzők 50 %-a tanuló volt, továbbá értelmiségiek és munkások közel azonos arányban és 10 % „egyéb".

A szervezés a könyvtárosoktól sok munkát kívánt, „ez a munka eleinte nehézkesen indult, de mind nagyobb lendületet vett", a vezetőség az olvasómozgalmi munkát összekapcsolta a megindult munkaversennyel, a versenyben való jó szereplés elsősorban az olvasómozgalmi eredményektől függött. Az előadók többsége a könyvtár dolgozói közül került ki, a leggyakoribb előadók: Geréb László, Dömötör Tekla, Terescsényi György.

1950 februárjában felmérték az akció eredményeit, kisebb változtatásokat tettek, a tömegszervezetekkel közös ankétok a Népművelési Központ szervezésébe kerültek át. Az új szakaszra kijelölt művek számát ötre emelték, bekerült a jegyzékbe Asztalos: Szél fúvatlan nem indul és Azsajev: Távol Moszkvától című könyve. Az 1950 tavaszán zajló akció eredményei felülmúlták az előző ciklust is, Azsajev művének pl. 3567 olvasója volt. Az 1950-es őszi ciklusra már tíz könyvet jelöltek ki, a hét szovjet író mellé három magyart: Déry Feleletét, Veres Péter Próbatételét és Mikszáthtól a Különös házasságot.[87] A beszámolók szerint az érdeklődés nem csökkent: ez alkalommal 113 ankétot tartottak, alkalmanként átlag 80 résztvevővel. A legolvasottabb mű a Mikszáth regény volt (2400 olvasó), őt Veres Péter követte (1900 olvasó).

1950 végére már országszerte elterjedtek az ankétok. A budapesti kezdeményezés viszont fokozatosan vesztett merev mozgalmi jellegéből: némileg szélesedett a választható művek száma, lazult az előírások kötöttsége. A hivatalos forma fokozatosan leépült, viszont az könyvankét mint műfaj továbbra is megmaradt, beépülve a hétköznapok gyakorlatába.

Tíz év múltán már az olvasómozgalom szervezésében aktív szerepet játszó Dobos Piroska is kritikusan tekintett vissza a kezdeményezésre: „Tény, hogy a kijelölt szovjet könyvek iránt sikerült felkelteni az érdeklődést, és ily módon sokan, akik egyébként idegenül álltak szemben a szovjet irodalom alkotásaival, sok-sok szovjet könyvet olvas-

87 A szovjet művek: Fjodorov: Partizánok élén; Gorelik: Sztálin-díjas; Iljin: Hegyek és emberek; Malcev: Szívvel-lélekkel; Nyikolszkij: A vallás eredete; Popov: Acél és salak; Szimonov: Harcoló Kína.

tak el. Ez azonban nem jelentett tömegméretekben olyan ízlés- és igénynevelést és átnevelést, amilyen szükséges lett volna. [Az olvasómozgalom] a könyvtáros és az olvasó között szükséges kapcsolatot megrontotta, a bizalom hiánya itt is érzékelhetővé vált."[88]

Kiállítások, rendezvények

A könyvtár új stratégiájának alapvető vonása a társadalom életébe való aktív bekapcsolódás volt, ennek jegyében 1948-tól (mihelyt a Wenckheim-palota helyreállítása ezt megengedte) igényes kiállításokat szerveztek a Budapest Gyűjtemény reprezentatív termében, a hajdani fogadóteremben. A kiállításoknak élénk társadalmi-publicisztikai visszhangjuk volt. Témájuk, szellemük és sajtóvisszhangjuk pontosan tükrözi a politikai élet fordulatait.

1948. május: *Emlékkiállítás a szabadságharc százéves évfordulójára.*
A Budapest Gyűjtemény kisnyomtatványaiból rendezte Jajczay János.

1948. augusztus 20. *Petőfi kiállítás.*
„A költőt száz évig meghamisították, most azonban már hamisítatlanul ismerjük." *(Esti Szó)*. Ünnepi beszéd: Solti Andrásné aligazgató. „A Szovjetunió és annak nagy vezére, Sztálin hozták el a magyar nemzetnek azt a szabadságot, melyről Petőfi álmodott és énekelt." (Idézi: *Fővárosi Napló*).

1949. január: *Lenin emlékkiállítás* a magyar-szovjet barátsági hét alkalmából.
Az első nagyszabású magyarországi Lenin-kiállítás. (*Szabad Nép*).

1949.április: *A szovjet karikatúra mesterei.*
„Éle a külföld ellen irányul, mert a Szovjetunióban a társadalmi kérdéseket már megoldották – mondta dr. *Dienes László* megnyitó beszédében." (*Népszava*).

1949. június. *Puskin kiállítás.*
A sajtó már áprilisban beharangozta: „Június 1-én nyílik meg a Fővárosi Könyvtár termeiben [...]. Országos Puskin-bizottság alakult, az elnökség tagjai: Rajk László, Révai József ..." (*Népszava*). A Magyar-Szovjet Baráti Társasággal közösen szervezett grandiózus kiállítás a Nemzeti Szalon öt termében nyílt meg a Sztálin [Erzsébet] téren. Rendezte Tiszay Andor. A megnyitáson Rajk László már nem vett részt. A látogatók száma négy hét alatt megközelítette a 30 ezret. „Egy hónap kevés volt a nyitva tartásra, mert még az utolsó nap is közel ezer látogató akarta megnézni, köztük az Államvédelmi osztály alakulatának legénysége..." (Fővárosi Napló).

1949. szeptember:
A Bolsevik Párt története 1914-1917, a kiállítás a könyvtár kölcsönzőtermében egész szeptemberben megtekinthető. (Szabad Nép).

1953. „A társadalomtudományi könyvtárban egy vitrin Sztálin elvtárs életével és munkásságával foglalkozik. Ennek anyagát kéthetente cseréljük."

Tiszay Andor kiállítás-rendezőként általánosan ismertté vált, és országos feladatokat is kapott.

A könyvtár kiállításrendező munkáját kedvező sajtóvisszhang kísérte. „A Fővárosi Könyvtár a kultúra bástyája (...) Sorozatosan rendezi a kiállításokat, melyek mindenkor

88 Dobos Piroska: Az igénykutatás problémái és módszerei a közművelődési könyvtárakban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1960. 130.p.

Lenin emlékkiállítás a Központi Könyvtárban, 1949. Az asztalnál Tiszay Andor és Geréb László

az aktuális politikai eseményekhez kapcsolódnak." Olyan vélemény is napvilágot látott, hogy a főváros külön anyagi támogatásával váljék az intézmény mintegy professzionális kiállításrendezővé, hogy „a főváros legszebb termei legyenek kellőképp kihasználva."[89]

Az ötvenes években a könyvtári kiállítások elveszítették eredeti arculatukat, teljesen belesimulva a napi politikába egyre érdektelenebbé váltak. Nagyra méretezett jellegével emelkedett ki közülük az 1952-es Békeplakát kiállítás, valamint a Tanácsválasztások és a Békevilágtanács Budapesti Találkozója alkalmából rendezett kiállítások 1953-ban. Eredetibbek voltak azok a képzőművészeti tárlatok, melyeket ebben az időben a Kassák-tanítvány Román József szervezett, mindenekelőtt a Picasso kiállítás (ahol a Francia Intézet segítségével a kiváló reprodukciókon kívül két eredeti tárgyat is ki tudtak állítani).

A hálózat szerény méretű és túlzsúfolt könyvtáraiban egészen más jellegűek voltak a kiállítások, mint a Wenckheim-palotában. A központ elvárta, hogy minél nagyobb számban készüljön – a javasolt témákról – kiállítás, az elvárásnak a hálózat könyvtárosai eleget is tettek: 1952-ben 1319 kiállításról, 1953-ban 1725-ről érkezett jelentés.

1953-ban a kötelező téma a választás (az elért eredmények bemutatása) volt, a 39 könyvtár e témakörben a jelentések szerint 193 kiállítást készített, ebből 93-at a könyvtáron kívül. A legtöbb kiállítás valamilyen politikai évfordulóhoz kapcsolódott (Lenin halálának, Sztálin születésének évfordulója) vagy a politika valamely „jeles napjához" (Vörös Hadsereg Napja, Nemzetközi Nőnap) vagy eseményéhez (Békekongresszus).

89 A Fővárosi Könyvtár a kultúra bástyája. In: Fővárosi Napló, 1949. máj. 26. 1. p.

Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter látogatása a Szovjet karikatúra mesterei című kiállításon, 1949

Más kiállítási téma – legalább is a jelentésekben – csak fehér hollóként fordult elő: Puskin évforduló, Petőfi halálának évfordulója.

Az olvasómozgalom által meghonosított, majd a mozgalmon túl parttalanná váló ankétok szervezése a hálózati könyvtárosi munka elengedhetetlen részévé vált. Számuk 1952-ben már 800 fölé emelkedett, túlnyomó részük szépirodalmi témájú volt. A könyvtár 1953-as munkaterve rendezni kívánta az ankétok ügyét, számukat visszafogni és a természettudományi és a műszaki témákat állítani központba. Valójában azonban az év során a rendezvények száma 910-re emelkedett, s ezek közül 834 továbbra is szépirodalmi volt.

A propagandamunka új műfaját jelentették a felolvasások. 1953-ban a hálózatból 313 felolvasás megtartását képezték, ebből 194 a választással volt kapcsolatos. Nem kis erőfeszítést igényelt a témákhoz hallgatóközönséget találni. „A felolvasások sikere váratlan volt. A könyvtárosok igen leleményesek voltak, felkeresték a munkásszállásokat, téesz brigádokat, pályaudvarok gyermekvárótermeit, szülői munkaközösségeket" – írta egy beszámoló a hálózat dolgozóiról.[90]

A BIBLIOGRÁFIAI TEVÉKENYSÉG ELŐTÉRBE KERÜLÉSE

A Fővárosi Könyvtárban az idők során két bibliográfia-típus vált hagyományossá: a társadalompolitikai, a Szabó Ervin-i Aktuális kérdések irodalma (mely a társadalmat foglalkoztató, nyitott kérdésekről adott sok szempontú megközelítést) és a történeti-szaktudományi, Budapest Gyűjtemény Kelényi-korszakának bibliográfiái. A háború után Kőhalmi Béla az előbbi típus feltámasztására tett kísérletet,[91] de folytatódott a

90 Népművelési Minisztérium. Jelentés a könyvtárügy helyzetéről, az állami könyvtárak 1953. évi munkájáról. Gépirat. 7.p. – Marót Miklóst viszont hivatalosan elmarasztalták, mert nem tartotta meg a Wenckheim-palota kölcsönzőjében a munkatervben vállalt választási felolvasást.

91 Nagy-Budapest ötéves tervéhez, 1946.

Emlékkiállítás a KMP megalakításának 30. évfordulóján

tudományos jellegű, történelmi témájú bibliográfiák szerkesztése is, elsősorban Geréb László munkássága révén.[92]

Az ötvenes évek elején e téren is váltás történt, szervezetileg és tartalmilag egyaránt. Bibliográfiák szerkesztésével előbb egy munkaközösség foglalkozott, majd 1951 áprilisában erre a feladatra külön Bibliográfiai osztály létesült, Tiszay Andor vezetésével.[93] Az új osztály minden téren kiemelt támogatást élvezett, kiadványai a Fővárosi Tanács finanszírozásával magas példányszámban jelenhettek meg. Tartalmilag egyrészt folytatták az aktuális kérdések feldolgozását, de mindenek előtt ajánló bibliográfiákat készítettek.[94]

Az osztály indulásakor a hagyományokhoz kapcsolódva Időszerű kérdések irodalma címmel adott ki nagyobb terjedelmű, külföldi folyóiratok cikkanyagát is felölelő összeállításokat, majd 1953-ban áttértek a Röplapbibliográfia sorozatra; ennek füzetei sűrűn, legalább havonta megjelenő, szerény terjedelmű, 8-10 oldalas összeállítások voltak. Ha formailag kötődtek is (főleg eleinte) a könyvtár hőskorának hagyományaihoz, szerepük homlokegyenest ellenkező volt: Szabó Ervin a lakosságot és a főváros vezetőségét ténylegesen foglalkoztató, nyitott kérdésekről (pl. a lakáskérdésről) állított össze irodalomjegyzékeket, azzal a szándékkal, hogy a döntéshozóknak szempontokat adjon; ezzel szemben az ötvenes évek bibliográfiái a kommunista párt által meghatározott feladatokra kívántak mozgósítani, ezeket kívánták népszerűsíteni. A leggyakoribb témák: a választások („Mit adott a népi demokrácia a dolgozóknak?"), a békeharc, az állami ünnepek stb.

92 1848-49 a kisnyomtatványok tükrében. Szerk. Kőhalmi Béla, Jajczay János. 1948. – Geréb László: Bibliográfia a hazai parasztlázadások verses és elbeszélő irodalmához. (XV - XVIII. sz.) 1949.

93 Ez volt Magyarországon az első ilyen szervezeti egység, a sort az Országos Széchényi Könyvtár, a Műszaki Könyvtár, a Műszaki Egyetem Könyvtára folytatta. Az osztály történetéről: Magyar Judit: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Bibliográfiai Osztályának kialakulása és szervezése Tiszay Andor munkássága tükrében. Szakdolg. Bp. 1977. 79 p. FSZEK Budapest Gyűjtemény.

94 A kiadványok felsorolása: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kiadványai 1945-1954. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvár évkönyve, 1955. 91-97.p. A könyvtár bibliográfiai tevékenységéről: Zoltán József: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár bibliográfiái. Uo. 85-90.p.

A kiadványok másik típusa az *ajánló bibliográfia* volt, ebből készült a legtöbb. „Munkásságunk központjában a tömegek nevelését célzó, ajánló, annotált bibliográfiák összeállítása állt" – mondta a könyvtár éves jelentése. Az ajánló bibliográfiának három szintje alakult ki: az olvasótervek, a „Mit olvassunk ..." sorozat és a terjedelmesebb tematikus könyvjegyzékek.

Az *Olvasótervek sorozata* 1952-től folyamatosan épült ki, 5 „általános olvasóterv" mellett 2 tematikus is készült. (Sztálin életműve; Lenin életműve). Egy-egy sorozat 12 témakörből állt, és a kezdő olvasók irányítását lett volna hivatva szolgálni.[95]

Az ajánló bibliográfiák középszintjét a *Népszerű könyvészeti sorozat*, közismertebb nevén a *Mit olvassunk?* című képviselte. Ebből 1951-53-ban 15 füzet jelent meg, egy-egy kötet 20-40 oldal terjedelmű volt. Eleinte, 1953-ig kizárólag politikai témákkal foglalkozott: sorra bemutatta a nép demokratikus országokat Kínától Bulgáriáig, a Szovjetuniót kétszer is, és tanácsot adott, hogy „mit olvassunk Marxról és Engelsről", „... Lenin elvtársról", „... Sztálin elvtársról" (az utóbbiról kétszer is).

A sorozatokon kívül is megjelent néhány nagyobb lélegzetű, *tematikus ajánló (könyv) bibliográfia*: Mit olvassunk hazánk történetéről. 1-2. rész. (*Zoltán József*); A Szovjetunió története a szovjet szépirodalomban (*E. Köves Erzsébet*). Ezek már 100 oldalnál terjedelmesebb művek voltak. 1953-ban indult *A világirodalom klasszikusai* sorozat is, Csehovval kezdve (*Tiszay Andor*).

Az ajánló bibliográfia a könyvtár „sikerágazatává" vált. Az I. Országos Könyvtáros Konferencia a bibliográfiai munka területén csak a tematikus ajánló bibliográfiák fejlesztéséről hozott határozatot, ezt az irányt ösztönözte a könyvtár 1951-es minisztériumi felülvizsgálata is, ezért a tevékenységéért kapott az intézmény a szaksajtóban dicséretet, mint a „kétségtelenül legtermékenyebb" magyar könyvtár.[96] Ami a termékenységet illeti: egy 1954-ig terjedő összesítés szerint ezekben az években a Szabó Ervin Könyvtár közel 100 bibliográfiát adott ki, hozzávetőlegesen 6000 oldal terjedelemben, 90 ezer példányban.[97]

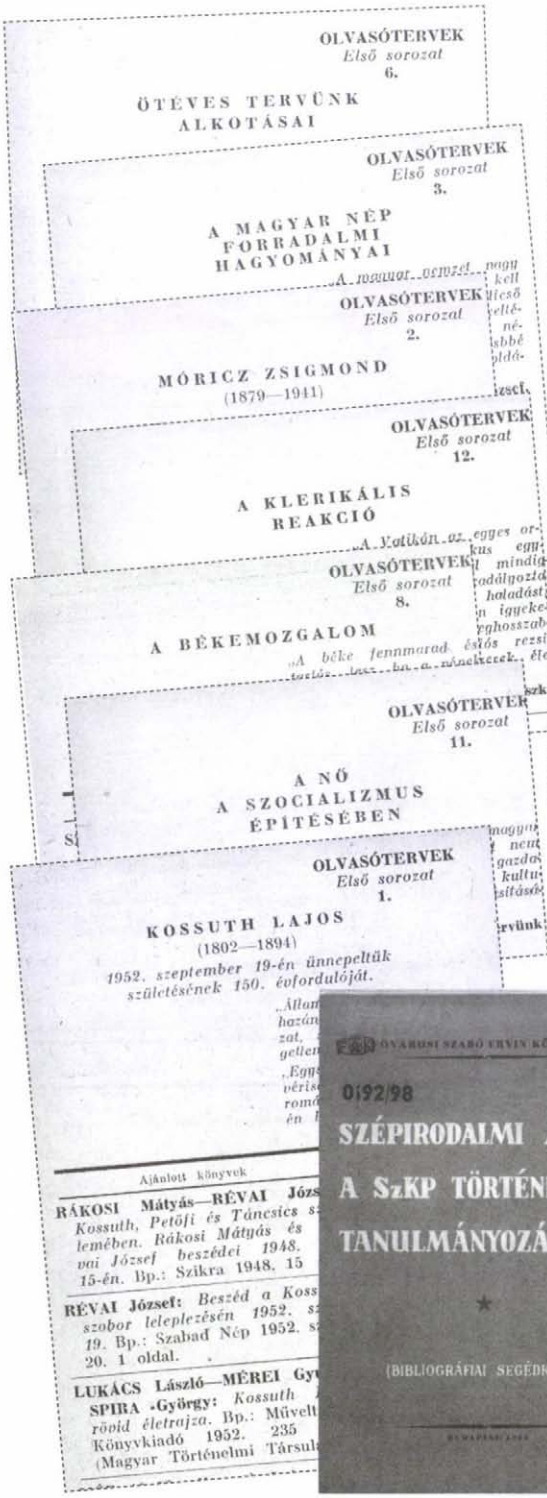
Az olvasótervek ötezer körüli példányszámban készültek, a bibliográfiák ezer körüli példányban. Az utóbbiakból 150 példányt a hálózati könyvtárak (és az olvasók) ingyen kaptak meg, 250 példányt címjegyzék alapján küldtek szét (minisztériumok, nagy könyvtárak, egyetemek stb.), 450 példányt a Népkönyvtári Központ és a Szakszervezetek Országos Tanácsa kapott. A főváros pénzén készülő bibliográfiákat csak Budapesten lehetett terjeszteni, csupán jóval később, 1957-ben merült fel a gondolat: szakmailag is, gazdaságilag is indokolt volna, ha a kiadványok az Állami Könyvterjesztő Vállalat révén az egész országban megvásárolhatók lennének.[98] A piac szabályozó ereje nem működött, a valódi igény megfoghatatlan volt, a kiadványok hasznosítását érdemben senki nem vizsgálta. Voltaképpen azt sem tisztázták, hogy kinek készülnek:

95 A könyvtár olvasóterveit ismerteti: Rácz Aranka: Ajánló bibliográfiák a termelési propaganda szolgálatában. In: A Könyvtáros, 1953. 1. sz. 21-23. p. - A műfaj egy példája: 3. sz. általános (fiataloknak szóló) olvasóterv. Tartalma: 1. A kommunizmus építése a Szovjetunióban. 2. Példaképeink. 3. A Magyar Tanácsköztársaság. 4. A marxista-leninista filozófia. 5. A mai Jugoszlávia. 6. A szovjet irodalomról. 7. A Föld felfedezésének történetéből. 8. A Komszomol. 9. Milyen pályát válasszak? 10. Nagy német klasszikusok. 11. A szovjet színház. 12. A sportról.

96 A Könyvtáros, 1954. 2.sz. 22.p.

97 Zoltán József i.m. 87.p.

98 Jelentés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár helyzetéről és fejlesztéséről. [az Országos Könyvtárügyi Tanács részére.] Bp. 1957. 6. p.

Olvasóterveink alapján az olvasó mindjobban kiszélesítheti és elmélyítheti ismereteit az őt érdeklő kérdésben és fokozatosan áttérhet a témakör **tudományos** *tanulmányozására.*

Olvasóterveinkben olyan könyvanyagot gyűjtöttünk egybe, amely a témákat különböző oldalról világítja meg és **tervszerű olvasás után teljes képet nyújt** *az olvasónak.*

Ajánlatos, ha a könyvtáros a kiválasztott témát minden esetben **megbeszéli** *az olvasóval, az ajánlott könyvek jegyzékét* **vele együtt** *tanulmányozza át és egyes könyveket szükség esetén — az olvasó érdeklődéséhez és ismereteihez alkalmazkodva —* **kihagy** *vagy* **másokkal helyettesít.** *Olvasóterveink csupán* **keretek** *és nem mindenki számára általános érvényű, ajánlott jegyzékek.*

A pótlólag beírandó könyvek számára az olvasótervek végén **üres sorokat** *hagytunk. Az olvasó az egyes könyveknél a „Megjegyzés" rovatba írhatja észrevételeit.*

A könyvtárosok saját ismereteik és tapasztalataik bővítésére is felhasználhatják olvasóterveinket. A könyvek ajánlásával irányíthatják az olvasókat és elmélyíthetik velük kapcsolataikat.

Kérjük, hogy könyvtárosaink és olvasóink írják meg olvasóterveinkkel kapcsolatos véleményüket és tapasztalataikat:

Hogyan tudták terveinket felhasználni? Kielégítette-e őket terveink anyaga és felépítése? Milyen hiányosságokat, észleltek olvasóterveinkben? Milyen ötlettel tudnák olvasóterveinket még jobbá, használhatóbbá tenni? Milyen témák feldolgozását ajánlják?

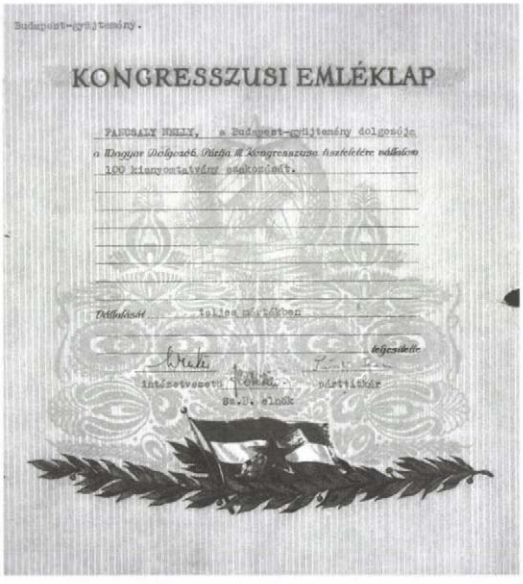
Olvasóterveinkkel kapcsolatos észrevételeiket írják meg a következő címre: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest, VIII., Szabó Ervin-tér 1. (Bibliográfiai osztály.) Szeretettel várjuk soraikat!

Ajánló bibliográfiák, olvasótervek

a könyvtárosoknak vagy az olvasóknak. A kiadványok teljesen elszakadtak a valós igényektől, az erős politikai hátszél miatt azonban csak 1953 után hangozhattak el a kritikai észrevételek. A kérdést szélesebb összefüggésbe helyezve pontosan jellemezte Kőhalmi Béla: „A felszabadulás utáni években könyvtáraink élénk bibliográfiai tevékenységbe kezdtek; az eredmény javarésze ajánló bibliográfia ... A nagy lendülettel megindult állami népművelő munka egyszerűen átvette ezt a Szovjetunió könyvtári gyakorlatában meggyökerezett intézményt, anélkül, hogy a valóságos szükségletet, egyes olvasórétegek igényét, az olvasás irányát kinyomozta volna. Így született meg, főleg nagykönyvtáraink teljesítményéből 1953-ban több mint 250 ajánló bibliográfia [...]. Tapasztalatlan népkönyvtárosaink jó része nem tudott mit kezdeni az ajánló bibliográfiák áradatával. Még kevésbé használhatták fel az új olvasók."[99]

1954-ben már a Népművelési Minisztérium jelentése is inkább elmarasztalóan, mintsem dicsérően nyilatkozott a Szabó Ervin Könyvtár ilyen irányú tevékenységéről: „A könyvtár 1953-ban túl sok bibliográfiát készített, ami egyes bibliográfiák gyenge színvonalát vonta maga után. Hiba volt, hogy nem tanulmányozták a bibliográfusok saját bibliográfiájuk hatását és használhatóságát."[100] Kőhalmi Béla az ajánló bibliák túlburjánzásának egy másik következményére is rámutatott: „Tudományos könyvtáraink lelkesedéssel vállalt és nagy lendülettel teljesített ajánló bibliográfiai munkássága értékes erőket kötött le igen kevés hatásfokkal; szakbibliográfiai tevékenységük ugyanekkor megsínylette ezt."[101]

1953 után már a Szabó Ervin Könyvtár vezető munkatársai és maguk a bibliográfusok is kritikával szemlélték korábbi tevékenységüket, a valós igényeket kiszorító politikai téma egyeduralmát pedig a korszak kultúrpolitikájának rovására írták: „Kultúrpolitikánkban a kultúrforradalom első szakaszában érvényesült sematizmus bizonyos fokig rányomta bélyegét a könyvtár bibliográfiai munkájára is ... háttérbe szorította az olvasók és könyvtárosok által hiányolt útleírások, életrajzok, olvasmányosan megírt történelmi monográfiák, népszerű természettudományos, kalandos vagy humoros művek irodalmát összegyűjtő bibliográfiák készítését."[102] Ez az önkritika egyúttal programadás is volt: előre vetítette a következő évek bibliográfiai tevékenységének várható fejleményeit, törekvéseit, irányait.

Budapest-gyűjtemény.

KONGRESSZUSI EMLÉKLAP

Kongresszusi felajánlás

99 Kőhalmi Béla: Könyvtártudományunk feladatai. In: A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei. VI. köt. 1954. 361.p.

100 A Népművelési Minisztérium jelentése a könyvtárügy helyzetéről, az állami könyvtárak 1953. évi munkájáról. Gépirat. 7.p.

101 Kőhalmi Béla i.m. 361.p.

102 Zoltán József i.m. 87.p.

A KÖNYVTÁRI ÜZEM KORSZERŰSÍTÉSE

Szabó Ervin a maga idejében a hagyományos, hivatali jellegű könyvtárral szemben üzemszerűen működő szervezetet alakított ki, s ezt a szervezetet a két háború közötti vezetőség is megőrizte. Az ötvenes évek elején azonban mind a feldolgozásra váró új állomány, mind a kiszolgálásra váró olvasók száma olyan arányokban növekedett, hogy a korábbi, lényegében kisüzemi szervezési formát nagyüzemi jellegűre kellett átváltani.

Korábban a szűkebb igénybevétel bizonyos patriarkális formákat is lehetővé tett: a Központi Könyvtár törzsolvasói tájékozottan mozogtak az intézményben, az újdonságokról a gyarapodási jegyzékeken keresztül értesültek, a katalógusok kényelmesen, nagy késéssel készültek. Mindez az ötvenes évektől már nem volt fenntartható. Másrészt a könyvtárosok száma (bár jelentősen nőtt), nem állt arányban a beáramló és feldolgozandó könyvek számbeli növekedésével, a könyvtár racionálisabb munkamódszerek keresésére kényszerült.

A korszerűsítés érdekében 1952-ben a Központi Könyvtárban új szervezetet hoztak létre, a korábbi négy szervezeti egységet hat osztály váltotta fel.[103] Az új, kiemelt feladatok végzésére új osztályok alakultak (Bibliográfiai, Gazdasági), más egységek tevékenységének a tartalma változott meg (a korábbi Fiókközpontból Módszertani osztály lett), más területeken pedig eddig széttagolt egységeket szerveztek egyetlen osztályba (Nyilvános Szolgálati, Feldolgozó osztály). Dienes korábban javaslatot tett a központi és a hálózati munka tartalmi összevonására, egy „racionális belső egység létesítésére", de törekvése az osztályvezetők ellenállásán részben megbukott.[104]

Feldolgozó munka

A feldolgozó munka terén a legnagyobb szervezeti változást a korábban egymástól szervezetileg függetlenül dolgozó egységek (szerzeményezés, katalogizálás, osztályozás) egységes osztállyá szervezése volt *Feldolgozó osztály* néven. (Vezetője *Mentes Béláné* lett.) Ennek az osztálynak a munkájához tartozott a gyarapítás és a feldolgozás a központ és valamennyi különgyűjtemény számára. Az átszervezésekor 19 fős osztály három csoportra tagozódott: szerzeményező, címfelvételező és szakozó részlegre. Évente átlagosan 25-26 ezer művet kellett feldolgozniuk. Az új munkaszervezet, a célszerűbben kialakított munkahelyek és az Adréma-sokszorosítás bevezetése lehetővé tette 1952. január 30-tól a futószalag jellegű munkavégzést, ami jelentősen meggyorsította a könyv és a katalóguscédula útját. Korábban gyakran egy negyedév is eltelt, míg a könyv megérkezett a raktári helyére, a katalóg-

103 Az új osztályok: 1. Nyilvános szolgálati, 2. Feldolgozó, 3. Módszertani, 4. Bibliográfiai, 5. Pedagógiai Könyvtár, 6. Gazdasági.

104 Jegyzőkönyv az 1951. dec. 28-án tartott osztályvezetői értekezletről. FSZEK irattár.

guscédulákat pedig még nagyobb késéssel, csak ritka időközönként rakták be a fiókokba, most viszont az lett a célkitűzés, hogy a feldolgozás idejét 10 napra szorítsák le, a katalóguscédula pedig a könyvvel egy időben kerüljön helyére. (Gyarapodási jegyzékek viszont 1945 után már nem jelentek meg, utóbb a könyvek magas száma ezt már nem is tette volna lehetővé.) A folyóiratok feldolgozását (1953-ban már több mint hétszáz járt a központba, a Pedagógiai Könyvtár szakfolyóiratain kívül) racionálissá tette és meggyorsította a *kardex* bevezetése.

Az olvasók számának hallatlan mértékű növekedése ugyancsak hozzájárult a könyvtári szolgálat nagyüzemivé válásához. A Népkönyvtári Központ szabályzatot dolgozott ki a tömegkönyvtárak kezelésére, ebben kivételeket hagytak a FSZEK részére. Ez elsősorban a kölcsönzési adminisztrációt érintette.

Nagyüzemileg készült a kor jellegzetes könyvtári terméke, a bibliográfia is. Míg korábban ezek minden szempontból egyéni alkotások voltak, most egy osztály keretében, ütemtervek által előírva, tömegméretekben készültek.

Sokszorosítás

A könyvtár nem egyszerűen nagyüzemmé, hanem *szocialista nagyüzemmé* vált. A termelőegységekhez hasonlóan 1951-től itt is minden területre részletesen kiterjedő éves munkatervek készültek, ezeket negyedéves és havi tervekre bontották és az ország 5 éves terveinek megfelelően távlati tervek keretébe építették. A tervszámok teljesítését havonta ellenőrizték, kidolgozták a teljesítménynormákat és ezeket lebontották az egyes dolgozókra. A könyvtár önálló „tervfelelős" és „statisztikus" státust létesített. Mindez hallatlan mértékben növelte az adminisztrációt, a bürokratikus feladatokat. „Szinte úgy tűnik, hogy a vezető könyvtárosok mást sem csináltak ebben az időben„ – írta húsz évvel később a könyvtári ügyvitel történetét elemezve *Weisz Sándorné* – „mint aprólékosan kidolgozott terveket naptári évre, negyedévre, hónapra és egyénekre lebontva. Fennmaradó idejükben pedig jelentéseket írtak hasonló felosztásban."[105]

A terveken túl kiépült a munkaversenyek és az egyéni felajánlások rendszere is, ezt a könyvtár szakszervezeti csoportja szervezte. A tervek teljesítésében élenjáró dolgozókat negyedévenként jutalmazták. A felajánlási mozgalom mellett megszervezték az újítási mozgalmat is. A megváltozott szervezeti és működési formákat az 1953-ban kiadott új *Ügyrend* foglalta magába.[106]

105 Weisz Sándorné: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kezelési és ügyviteli szabályzatainak története. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1970/1971. 82. p.

106 Szocialista munkaszervezés és munkamódszerek a könyvtárban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1949-1954. 11-13.p.

Személyzet, politikai légkör, vezetés

A dolgozók létszáma, végzettsége, összetétele

A népgazdasági és a politikai helyzet változásainak megfelelően a nagy létszámfejlesztések és a visszafogások szeszélyesen váltották egymást, mindent összevéve azonban a könyvtári dolgozók létszáma nagyjából követte a feladatok megsokszorozódását. A hálózat dolgozóinak létszáma (ekkor már a kerületi tanácsok keretében) 1948–1954 között háromszorosára emelkedett (40 főről 124 főre), a központban az emelkedés másfélszeres volt (90-ről 135 főre).

A dolgozói státusok korábbi kategorizálása helyett 1950-től országosan bevezették a kulcsszám szerinti fokozatokat. A könyvtárosi munkakörök „önálló tudományos kutató, önálló könyvtáros, könyvtáros" és „segédkönyvtáros" kategóriákra oszlottak.

A központ dolgozóinak megoszlása a periódus végén:

79 fő Tudományos és egyéb könyvtárosi munkakörben
16 fő Raktárkezelő és adminisztrátor
25 fő Gazdasági és ügyviteli alkalmazott
15 fő Szakmunkás

A könyvtárosi munkakörben dolgozók 43 %-ának volt egyetemi vagy főiskolai végzettsége, 17%-a felsőoktatási intézményben tanult, 34 %-a érettségizett, 6 %-a ennél alacsonyabb iskolázottságú volt.

A stabil könyvtárosi gárda kialakulását gátolta, hogy – az időszak általános gyakorlatának megfelelően – a könyvtárban nagyarányú volt az áthelyezésekből következő fluktuáció. Dienes László szavai szerint: „Sok a személyi változás. Az új embereket éppen csak hogy betanítottuk, már viszik is őket máshová. (Természetesen éppen a legjobb kádereket), s helyükbe ismét újak jönnek ... az amúgy is kis számú gyakorlott könyvtáros munkaidejének nagy részét a betanítás foglalja el."[107]

A legnagyobb veszteséget a könyvtárnak e téren Kőhalmi Béla távozása jelentette: 1950. július 1-jével áthelyezték az Országos Könyvtári Központba. Visszaemlékezése szerint: „Dienessel egyetértésben mentem át. Megegyeztünk abban, hogy a Szabó Ervin Könyvtárat már könnyű régi fényes állapotába visszahelyezni, ezt már az ott kiképzett régi munkaerőkkel is el lehet végezni [...]."[108]

A kollektíva összetétele fokozatosan átalakult. A régi könyvtárosok kicsiny és politikailag megfélemlített csoportja tovább apadt. Az a sajátos értelmiségi csoport, mely 1945-ben került a könyvtárba – más ambíciókkal és tudományos érdeklődéssel – a periódus végére nagyrészt távozott az intézményből, megtalálva a felkészültségének és érdeklődésének megfelelő munkahelyet. (Komlós Aladár 1947-ben, Geréb László 1952-ben, Dömötör Tekla, Németh János 1953-ban). Ugyanakkor megjelentek azok a fiatal értelmiségiek, akik szakmai előmenetelük színterét már a könyvtárban látták, s akik már fiatalon bekapcsolódtak a könyvtár szellemi életének formális vagy informális irányításába, s egy évtized múltán az intézmény meghatározó személyiségeivé váltak.

107 Dienes László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ismertetése. Gépirat. 1951. 14.p. FSZEK irattár.

108 Bereczky László: Beszélgetés a 85 éves Kőhalmi Bélával. In: Könyvtáros, 1969. 10. sz. 575.p. – L. még: Szentmihályi János: Egy könyvtárosi életpálya és tanulságai. (Emlékezés Kőhalmi Bélára). In: Magyar Könyvszemle, 1980. 2. sz. 112.p.

Marót Miklós értelmiségi családból érkezett, 1946-1951 között a Tudományegyetemen magyar – francia - történelem – könyvtár szakot hallgatott, 1948-ban lépett be a könyvtárba. Kezdettől a Központi Könyvtárban, a nyilvános szolgálatban tevékenykedett.

Pataki Ferenc szegényparaszti családban nőtt fel, népi kollégistaként indult, 1948-ban Geréb Lászlóné rábeszélésére lett gyakornok a 2. sz. kerületi könyvtárban, majd 1949-ben bekerült a Központi Könyvtárba. „Otromba csizmámmal idegenül mozogtam a neobarokk palotában."[109] Kezdettől tagja volt a párt vezetőségének, ahol a népi kollégium szellemét képviselte.

Remete László 1944-ben doktorált filozófiából, majd 1948-1952 között a Tudományegyetemen magyar- és franciatanári képzettséget szerzett. 1945-től párttag volt. Rövid tanári működés után, 1949-ben a Központi Könyvtárba került.

Ehhez a körhöz csatlakozott a Franciaországból hazatérő, néhány évvel idősebb Román József is.

Román József munkás múltja, autodidakta módon szerzett széles körű műveltsége, a képzőművészetek iránti érdeklődése, külföldi barangolása, szocialista meggyőződése mesterére, Kassák Lajosra emlékeztet. Franciaországból 1948-ban hazatérve kritikusan fogadta a magyar viszonyokat. 1950-ben került a Szabó Ervin Könyvtárba.

Meghatározta a könyvtár személyzeti politikáját az iskolarendszerű könyvtárosképzés budapesti megindulása. 1949-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, 1951-ben a Pedagógiai Főiskolán megindultak az első évfolyamok, 1952 és 1954 között Újpesten működött a Népművelési Minisztérium 5 hónapos könyvtáros iskolája, melynek vezetésére Dobos Piroska kapott megbízást. Ez kedvezően befolyásolta a könyvtár munkaerő- struktúráját: egyrészt sok ambiciózus fiatalnak volt módja felsőfokú szakmai képesítést szereznie (ami általában a könyvtárhoz való kötődést is jelentette), másrészt a könyvtár vezetősége nagy reményekkel várta a nappali tagozatokról kikerülő „új értelmiséget".

A könyvtár régi személyzetének maradványát az 1945 óta folyó tisztogatások és az új munkaerő tömeges beáramlása elszigetelt kis csoporttá tette, ennek ellenére 1950 után ismételten sor került megrostálásukra. Ezek lefolyását, légkörét jól érzékelteti egy kortársi beszámoló az egyik ilyen eseményről: „Az üzemi háromszög[110] első ülésén Dienes sápadtan közölte, utasítást kapott 30 osztályidegen eltávolítására. A következő hónap elsejével 30 státus megszűnik. Ő ugyan próbált közbenjárni, de a Fővárosi Tanács főosztályvezetője, Goda Gábor is tehetetlen volt, a rendelkezés Révai minisztériumából származott, az általános tisztogatás részét képezte. – Nálunk ezek az ún. osztályidegen elemek a legkiválóbb szakemberek voltak, s ráadásul nem tudták, hogy hányfelé szakadjanak, hogy híven szolgálják a népi demokráciát, a szeretett szakmájukat, mindenekelőtt a könyvtárat. Emberi érintkezésben is szeretetre méltók voltak s a legszorgalmasabbak. Volt közöttük egy katolikus pap, egy Bársony nevű író, néhány semleges műve már megjelent, egy súlyosan rokkant, volt arisztokrata. – Elmondhatatlan kínban ültünk hárman. Nem tudtuk elképzelni, mi lesz ezekkel a kollégákkal, családjaikkal."[111]

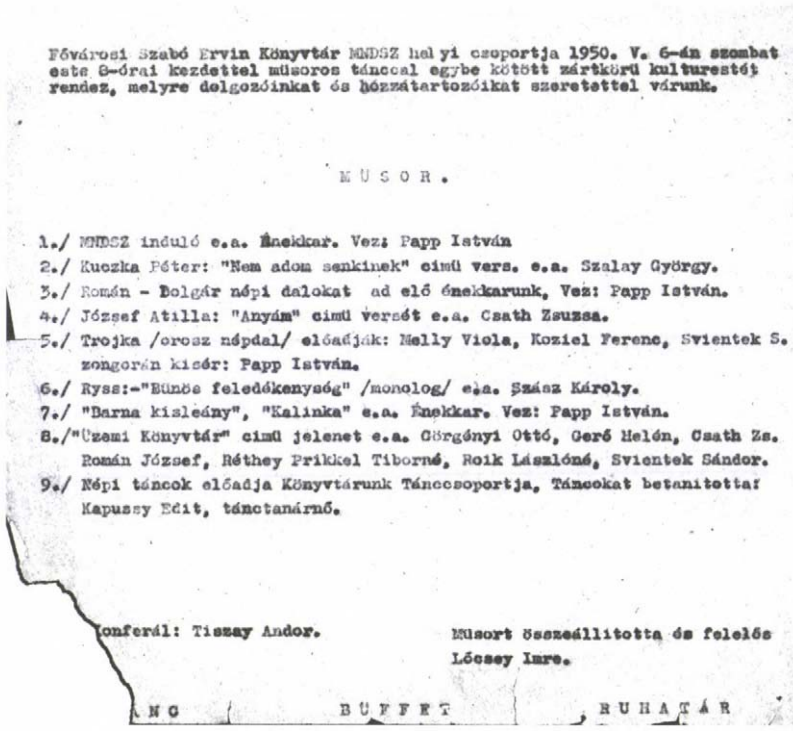
109 Pataki Ferenc: Nevelőm: a Fővárosi Könyvtár. In: Könyvtáros, 1979. 3. sz. 137-138. p.

110 Üzemi háromszög: az intézmény vezetője, a párttitkár és a szakszervezeti titkár. Ekkor: Dienes László, Pataki Ferenc és Román József.

111 Román József: Távolodóban. I.m. 431-432.p. – „Bársony nevű író": Bársony Imre.

A könyvtár politikai légköre. Dienes László szerepe

Politikailag a könyvtárosok tábora változatos képet alkotott. Itt is kialakult a „keményvonalasok" csoportja, belső tevékenységüket azonban Dienes fékezni tudta, szakmai-politikai ambíciójuk a hivatalos könyvtárügy baloldaliságának látványos túllicitálásában, a Dienes-vezetés kritizálásában nyilvánult meg.[112] Mint az „osztályidegenek" eltávolításával kapcsolatban idézett visszaemlékezés is mutatja, Dienes következetesen megkísérelte a kommunista diktatúra korszakának embertelen intézkedéseit elhárítani vagy mérsékelni, ezt a vonását minden róla szóló kortársi megemlékezés kiemeli. „A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár dolgozói számára nagyon sokat jelentett az a tény, hogy 1949 és 1953 között, a számos törvénytelenség, az ellenségkutatás és az intrikákra könnyen építő kádernyilvántartások idején olyan vezetőjük volt, aki abszolút elvhűsége mellett a türelmesség, megértés és emberiesség példája volt." – írta róla 1956-ban egykori munkatársa, Szalai György.[113] Keményebb szavakkal jellemzi a légkört és benne Dienes szerepét egy másik résztvevő: „Ez a kivételes szellem uralta a könyvtárat, csillapította néhány ultrabal habzó szájú habzásait, lélegezhető légkört

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár MNDSZ helyi csoportja 1950. V. 6-án szombat este 8-órai kezdettel műsoros tánccal egybe kötött zártkörű kulturestét rendez, melyre dolgozóinkat és hozzátartozóikat szeretettel várunk.

MŰSOR.

1./ MNDSZ induló e.a. Énekkar. Vez: Papp István
2./ Kuczka Péter: "Nem adom senkinek" című vers. e.a. Szalay György.
3./ Román - Bolgár népi dalokat ad elő énekkarunk, Vez: Papp István.
4./ József Atilla: "Anyám" című versét e.a. Csath Zsuzsa.
5./ Trojka /orosz népdal/ előadják: Melly Viola, Koziel Ferenc, Svientek S. zongorán kísér: Papp István.
6./ Ryss:-"Bűnös feledékenység" /monolog/ e.a. Szász Károly.
7./ "Barna kisleány", "Kalinka" e.a. Énekkar. Vez: Papp István.
8./"Üzemi Könyvtár" című jelenet e.a. Görgényi Ottó, Geró Helén, Csath Zs. Román József, Réthey Prikkel Tiborné, Roik Lászlóné, Svientek Sándor.
9./ Népi táncok előadja Könyvtárunk Tánccsoportja, Táncokat betanította: Kapussy Edit, tánctanárnő.

konferál: Tiszay Andor.

Műsort összeállította és felelős Lőcsey Imre.

ANG BUFFET RUHATÁR

Öntevékeny kultúrest meghívója a dolgozók és hozzátartozóik számára, 1950

112 Egyikük például a sajtóban azért bírálta az Országos Könyvtárügyi Központot, mert kiadványai információkat közöltek az angol könyvtárügyről és az UNESCO könyvtárügyi tevékenységéről is. „Tegyük a szaksajtót fegyverré az élenjáró szovjet módszerek elsajátításáért vívott harcban." Erdős Erzsébet [Erdős Péterné Köves Erzsébet]: A szovjet könyvtáros tapasztalatok propagálásáról. In: Könyvbarát, 1950. 6.sz. 46-47.p. Uő: A pártosság elvéről a könyvtári munkában. In: Könyvbarát, 1952. 1. sz. 38-39. p.

113 Szalai György: Dienes László (1889-1953). In: A Könyvtáros, 1956. 9.sz. 649.p.

teremtett, ha nem is üde zöld szigetet, de legalább menedéket a tajtékzó óceán kellős közepén."[114] A könyvtár Dienes által védett menedék jellege és a fiatalok jelenléte képes volt a Központi Könyvtárban ezekben az időkben is jó munkahelyi légkört teremteni. Egy visszaemlékező beszámolója szerint: „A kezdetben szelíd erőszakkal létesített kultúrcsoportokban való részvétel egyre több örömöt és szórakozást szerzett ... Az énekkari próbák, a tánccsoport, a bábcsoport, a pengető zenekar, és nem utolsósorban a színjátszók készülődése sok-sok tréfa, nevetés forrásai voltak s egyszersmind összekovácsolták a központban dolgozókat."[115] Menedék „a tajtékzó óceán kellős közepén [...]."

Irodalmi előadás, 1953

A felső vezetés teljes kicserélődése

Az 1953-ig terjedő időszak a felső vezetőség teljes megváltozásával végződött. A régi, Szabó Ervin-i gárda azon tagjai, akik 1945/46-ban átvették a könyvtár vezetését, 1950 és 1953 között sorra üresen hagyták vezetői posztjukat.

Kőhalmi Béla, aki 1950. július 1-jéig megbízott igazgatói státusban dolgozott az intézményben, az Országos Könyvtári Központba távozott.

1952. március 9-én meghalt Solti Andrásné, aki 1945 óta – politikai egyoldalúságából fakadó hibái ellenére is – a hálózatszervezés elkötelezett híve, legfőbb mozgató rugója volt, Dávid Antal távozása után Dienes László helyettese, a könyvtár második embere lett.

A sort 1953. április 5-én Dienes László halála zárta le. Ő volt az utolsó könyvtárvezető aki Szabó Ervin tanítványaként vette át az intézmény vezetését, halálával egy fél évszázados hagyomány szakadt meg.

Dienes László 1946–1951 között kísérletet tett a szovjet könyvtárügy olyan átvételére, melybe bizonyos pontokon bele kívánta építeni a Szabó Ervin-i hagyományt. A kor magyar könyvtárpolitikai tendenciájától eltérően az ő törekvéseinek központjában a logikusan és egyértelműen profilírozott szakkönyvtárügy, a központi könyvtár társada-

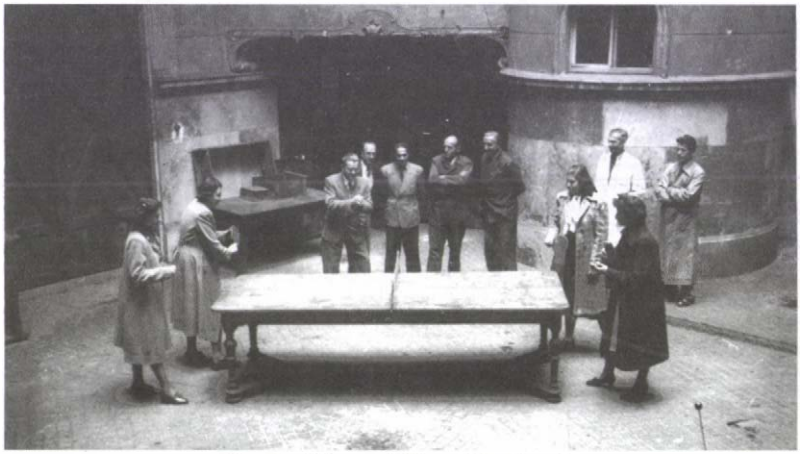
114 Román József: Távolodóban. I.m. 423.p.
115 Ecsedy Andorné: Emlékek a (h)őskorszakból. In: Könyvtári Híradó, 1979. 3. sz. 22. p.

lomtudományi szakkönyvtári szerepe állt, amit a közművelődési könyvtárhálózat ésszerű és nem túlhajszolt fejlesztésével kívánt egybekötni. Az ötvenes évek elején azonban a hatalom a könyvtáraktól az aktuális politikai feladatok közvetlen szolgálatát várta el, s ez háttérbe szorította a Dienes által képviselt távlatos célokat. 1951 után a betegsége következtében is meggyengülő Dienes kénytelen volt sorra elfogadni a gyors fejlesztésre, a közművelődési funkciók egyoldalú előtérbe állítására vonatkozó törekvéseket.

Kirándulás

Dienes a könyvtárban számos korszerűsítést vitt végbe, és nevéhez fűződik a könyvtár hálózatának és szolgáltatásainak minden korábbit túlszárnyaló növekedése is, de a szovjet példa szélsőséges másolásától nem tudta a könyvtárat megvédeni. Igyekezett megvédeni viszont – amennyire módja volt rá – a könyvtár dolgozóit a Rákosi-korszak diktatúrájának következményeitől, s ez a korszak körülményei között felbecsülhetetlen értékű tett volt.

Sport a Központi Könyvtár udvarán

A REFORMOKTÓL A FORRADALOMIG
1953–1956

1953 Sztálin halála, a Magyar Dolgozók Pártjának júniusi határozatai, és különösen a kormányfői tisztséget átvevő *Nagy Imre* július 4-i programbeszéde nyomán országszerte feltámadt a kritikai hang, reformmozgalmak csírái kezdtek kibontakozni. Igen hamar megindult azonban a visszarendeződésért folytatott harc is. Ennek eredményeként 1955 áprilisában *Rákosi Mátyás* és csoportja Nagy Imrét minden pozíciójától megfosztotta, sőt a pártból is kizárta, a reformmozgalmakat azonban – melyek a politika mellett a társadalmi élet más területeire, így a kultúrára is kiterjedtek – már nem lehetett visszaparancsolni. A diktatúra visszaállítására tett radikális lépésekre a társadalom radikálisan válaszolt: 1956. október 23-án forradalom tört ki.

Fontos változások történtek az országos könyvtárpolitikában is. A közművelődési könyvtárak szerepének módosulását az 1953-as új kormányprogram szellemében Sallai István fogalmazta meg,[1] új távlatot nyitva e könyvtárak előtt, és – ami a Központi Könyvtár szerepkeresése szempontjából volt különösen fontos – módosult a népkönyvtárak és a nagy tudományos könyvtárak viszonyának megítélése is. A könyvtárpolitika a nagy könyvtáraktól most már nem azt várta elsősorban, hogy támogassák a kis tömegkönyvtárakat és vállaljanak részt azok feladataiból is, a tudományos könyvtárakat immár mint a tudományos élet szolgáltatóit vették számba, – amit Dienes László néhány éve még pusztába kiáltott szóként javasolt. Most az Országos Könyvtárügyi Tanács ülésén egyetértéssel idézték Dienes egykor visszhangtalan írását a tudományos könyvtárak szerepéről.[2]

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban a reformok és a visszarendeződés hívei egyaránt jelen voltak. Mind a Központi Könyvtárban, mind a fiókkönyvtárakban kialakult az egyre radikálisabb reformokat követelők köre, és a stabil vezetés nélkül maradt könyvtárban a „revíziót" megakadályozni törekvő néhány vezető egyre kevésbé tudta a folyamatokat megállítani. A politikai-társadalmi reformok követelésével párhuzamosan itt is megjelent a szabadabb szellemű könyvtárpolitika igénye; 1953–56 között az előző évekhez képest szakmai területen több fontos módosulás történt.[3]

1 Sallai István: Könyvtáraink és az új kormányprogram. In: Könyvtáros, 1953. 10. sz. 9-11. p.

2 Az Országos Könyvtárügyi Tanács 1954. okt. 2-i ülésének jegyzőkönyve. Országos Széchényi Könyvtár, Főigazgatói irattár.

3 A könyvtárpolitikai események összefoglalása: Katsányi Sándor: Egy fejezet a Szabó Ervin Könyvtár történetéből. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2006. 10. sz. 20-28. p. – A magyar könyvtárügy és 1956 viszonyáról: Papp István: 1956 és a könyvtárosok. Uo. 3-13. p.

A STABIL VEZETÉS HIÁNYA EGY BIZONYTALAN IDŐSZAKBAN

„Könyvtárunk vezetése három válságot élt meg" – írta 1957 nyarán az előző évek történetére visszatekintve a könyvtár nemrég megindult *Híradója*.[4] Valójában inkább folyamatos válságról kellett volna írni, hiszen a sűrűn cserélődő megbízott vezetők éveken át legfeljebb a folyó ügyek viteléig jutottak el, a messzebbre tekintés, a koncepció hiányzott tevékenységükből. Nem is lehetett másképp: három év alatt, 1953 és 56 között három igazgató – korabeli nevén: *intézményvezető* – váltotta egymást.

1953. április 5-én meghalt Dienes László, április 12-én *Winter Pálné* kapott ideiglenes megbízást az intézmény vezetésére.

Winter Pálné 1950-ben került a Szabó Ervin Könyvtárba. „A Központi Pártszervezet bocsátotta rendelkezésünkre, mint kitűnő kádert" – írta egy jelentésében Dienes. 1950. május 15-étől a XIII. kerületi József Attila téri Rákosi Mátyás Kultúrházban működő 19. sz. fiókkönyvtár vezetője lett, a hálózat átszervezése után pedig a III. kerületi (óbudai) 8. sz. könyvtáré. Időközben elvégezte a (Dobos Piroska által vezetett) 5 hónapos könyvtáros iskolát. 1952. szeptember 1-jén a Központba helyezték, a Módszertani Osztály vezetőjeként.

Winterné lelkiismeretes hivatalnokként intézte a könyvtár folyó ügyeit. Ennél többet nem is igen engedett megbízatásának ideiglenes jellege és az általánosan elbizonytalanodó gazdasági-politikai légkör, mely a könyvtárra is ránehezedett. Ez a felemás állapot azonban csaknem két évig tartott. 1955. március 19-én *Mód Péter* kapott kinevezést az intézmény vezetői posztjára (de a tényleges vezetést csak március 30-án vette át); Winter Pálné ekkor vezetőhelyettes lett.

Mód Péter öt évi börtön után mint rehabilitált került a Fővárosi Könyvtár élére. Korábban fontos politikai funkciókat töltött be: 1945–47 között a Magyar Kommunista Párt apparátusában, 1947-től 1949-ig, letartóztatásáig a Külügyminisztériumban dolgozott. Előzőleg, 1935-től Párizsban élt, a világháború alatt részt vett a francia illegális kommunista mozgalomban. 1945-ben tért haza.

Rehabilitálása után könyvtári megbízását mindenki rövid átmeneti megoldásnak tekintette, maga Mód Péter is, aki az adott körülmények között korrekt ügyvezető módjára ellátta vezetői feladatait, mélyebben nem kívánt belenyúlni a könyvtár életébe. Maradandó nyomot nem hagyott a könyvtárban maga után. Ambíciói továbbra is a külügyi pályafutásra irányultak. Az átmenet nem is tartott sokáig: 1956. július 20-ával felmentést kapott intézményvezetői beosztásából és visszatért a külügyi szolgálatba. A vezetésre ekkor ismét Winterné kapott ideiglenes megbízást. (Helyettese Mentes Béláné lett.)

Az intézményvezetők sűrű változásainak hátrányait csökkenthette volna a vezetőhelyettesi státus vagy a meghatározóan fontos osztályvezetői posztok stabil betöltése. Egyik sem valósult meg. A periódus elején, 1952 májusától a könyvtár új, kívülről érkező „tudományos intézetvezető helyettes"-t kapott, a Központi Statisztikai Hivatalból áthelyezett *Lukács Ferenc*et. Megbízatása 1955. március 19-én szűnt meg.

Korábban a Fővárosi Könyvtár történetében a hálózat vezetője töltötte be kimondva vagy kimondatlanul az igazgató utáni legfontosabb szerepet (példaként Szentkuty Pált

4 Könyvtári Híradó 1957. 7. sz.

vagy Solti Andrásnét említhetjük). Most viszont a hálózatvezetői poszt betöltője is többször változott: Solti Andrásné halála után Winter Pálné, majd Geréb Lászlóné váltották egymást.

1955-ben helyezték át a könyvtárba Dobos Piroskát, ekkor átmenetileg még nem vezetői beosztásba, de későbbi meghatározó szerepe miatt mégis itt kell elmondanunk: ki érkezett?

Dobos Piroska 1918-ban született a Bereg megyei Gergelyiben, 1925-ben került családjával együtt Budapestre. Érettségizett, majd korrepetálásból, alkalmi munkákból élt. A háború után a IX. ker. pártbizottság munkatársa lett, 1947-ben rövid időre a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban kapott állást, Solti Andrásné beosztottjaként a fiókkönyvtárakkal foglalkozott. 1948–52 között a Budapesti Pártbizottságon tevékenykedett, 1952–54-ig az újpesti Könyvtárosképző Iskolát vezette, miközben a Pedagógiai Főiskola könyvtáros szakán oklevelet szerzett.

Puritán életének vezérmotívuma már ezekben az években is a társadalom jobbá tételének őszinte vágya volt, a könyvtárban az ehhez vezető eszközt látta, az oda vezető, minden mást kizáró útnak pedig a kommunizmust hitte. Bár szenvedélyesen kereste a jó könyvtárak megteremtéséhez vezető lépéseket, sokszor csak nehezen és megkésve tudott merev nézetein túllépni.

1956. szeptember 1-jétől a könyvtár vezetésében hosszú évekre szóló fordulat történt: *Révész Ferenc* lett a könyvtár igazgatója. „Parkolópályáról", de nem a börtönből érkezett, a volt szociáldemokrata vezetők félreállításának-letartóztatásának hulláma enyhébb formában érintette.

Révész Ferenc (1912-1985) a munkásmozgalomban részt vevő munkáscsaládból származott, tisztviselőként dolgozott a Fővárosi Gázműveknél. Már fiatalon a Szociáldemokrata Párt egyik vezető személyiségévé vált, az Országos Ifjúsági Bizottság titkára lett. 1938-ban letartóztatták, 6 hónapos internálás után munkaszolgálat, újra internálás, német koncentrációs tábor követték egymást. Apját és öccsét a nyilas uralom alatt kivégezték.

1945 után a Szociáldemokrata Párt egyik vezetője lett: tagja volt a Központi Bizottságnak majd a Politikai Bizottságnak. 1947-48-ban vállalta a szoros, féllegális együttműködést a kommunistákkal, 1948-ban a Magyar Kommunista Párttal való fúziónak a híve volt (mely valójában a Szociáldemokrata Párt felszámolását jelentette) vezető szerepet játszott az önálló Szociáldemokrata Párthoz ragaszkodó *Kéthly Anna* puccsszerű megbuktatásában. Az egyesülés után a Magyar Dolgozók Pártjában kapott jelentős funkciókat: a Központi Bizottság tagja, az Agitációs és Propaganda Osztály vezetőhelyettese lett. 1951-ben ettől az állásától megfosztva a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárába helyezték osztályvezetőnek.

A Fővárosi Könyvtárba egyéni és családi megpróbáltatásai után (unokatestvérét bebörtönözték) a korábbi aktív és harcos politikus helyett már egy kritikus, szkeptikus gondolkozású, a konfliktusok vállalása helyett visszavonulásra hajló, jövendő munkatársaival szemben jóhiszemű Révész Ferenc érkezett.

A legnehezebb időben, a forradalom kitörése előtt vette át a könyvtár vezetését, rá várt a forradalom utáni változtatások levezénylése is. [5]

A könyvtár szétzilált vezetői gárdáját végül is Révész Ferencnek sikerült stabilizálni a 60-as évek elején, hosszú időre meghatározóan.

5 Életrajzok: Strassenreiter Erzsébet: Révész Ferenc 1912-1985. In: Pártélet, 1987. 12. sz. 83-85. p. – Meiszner Tamásné: In memoriam Révész Ferenc. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1985/1987. – Révész Ferenc: 25 év történetéből. In: Társadalmi Szemle, 1970. 3. sz. 49-52. p.

Fordulatok a Központi Könyvtárban

A reformszemlélet térnyerése

A Központi Könyvtárban már a Rákosi diktatúra idejében is voltak olyan könyvtárosok, akik megkísérelték – az adott lehetőségek között, Dienes László védelmét is élvezve – tompítani a szélsőséges követelmények élét. Közéjük tartozott Román József, Marót Miklós, Pataki Ferenc. Ez a kör 1953 után egyre kritikusabban szemlélte a kialakult társadalmi viszonyokat, és már nyilvánosan is kezdett hangot adni kritikai nézeteinek. Körük kibővült olyanokkal is, akik korábban elfogadták a Rákosi-rendszer politikájának szélsőségeit is, most azonban egyre inkább szembefordultak vele, a Nagy Imre-féle reformok hívei lettek. Ilyen volt pl. *Erdős Péterné Köves Erzsébet*, aki könyvtárossága előtt 1950-ig az MDP Központi vezetőségének politikai munkatársaként dolgozott, vagy a könyvtár szellemi-politikai életében egyre nagyobb szerepet játszó *Szalai György*.

A kerületi pártbizottságnak küldött könyvtári jelentések pontosan tükrözik, hogyan erősödött meg ez a szemlélet a Központi Könyvtárban 1953–56 között évről-évre. 1953 októberében egy értekezleten a társadalmi problémák őszinte kimondására bíztatták a könyvtárosokat, ennek következményeként „különböző tisztázatlan" nézetek hangzottak el a jelentés minősítése szerint. „Ezt követően egyre erőteljesebbé váltak könyvtárunkban olyan jelenségek, mint eredményeink lebecsülése, a hibák felnagyítása."[6]

Már 1954-ben megindult a viszarendeződésért folytatott harc is. A Magyar Dolgozók Pártjának 1954 márciusi határozata után a könyvtári pártszervezet is a „jobboldali elhajlás" leküzdését kapta feladatul, s ekkor – a helyi pártvezetés jelentése szerint – „kiderült, hogy az alapszervezetek tagságában milyen erősen elterjedtek a különböző helytelen felfogások, jobboldali nézetek. A határozatokat a tagság egy része nem fogadta el, [...] ezek a nézetek sok esetben megtett megjegyzésekben, elsuttogott kritikákban vagy néha egyszerűen hallgatásban nyilvánultak meg."[7]

1955. április 14-én az MDP Rákos Mátyás irányította Központi Vezetősége Nagy Imrét minden funkciójától megfosztotta, a vezetés stílusa hasonlítani kezdett az 1953 előttihez. A reform szellemét azonban már nem lehetett a palackba visszazárni: egyre élesebb lett az ellentét a változást követelő és egyre több fórumot kapó reformkörök illetve a visszarendeződés hívei között.

A Szabó Ervin Könyvtárban a reform és a visszarendeződés hívei egyaránt jelen voltak. A lényegileg vezető nélkül maradt intézmény heves politikai harcok színterévé vált. Ezek – ha eleinte látszólag nem érintették is közvetlenül a könyvtár szakmai ügyeit – utóbb mégis súlyos jelentőséget kaptak, ezért szemügyre kell vennünk az 1955-56-os évek belső küzdelmeit.

A könyvtár politikai konfliktusai a korábbiaknál élesebbé váltak, mikor a Központi Könyvtár 1955 januárjában új dolgozót kapott: *Györk Lászlónét*. Az új munkatárs valójában *Rajk Lászlóné* volt, akinek a börtönből való szabadulása alkalmából megtiltották neve használatát. A kötelező inkognitó azonban a könyvtárban nem működött, egyesek

6 Kertész Pál jelentése a VIII. ker. pártbizottságnak 1956. febr. 14-én. – Fővárosi Levéltár, MDP iratok, XXXV. 103/C

7 Kertész Pál idézett jelentése.

már ismerték, felszerelt íróasztallal várták, s rövidesen aktív baráti kör alakult ki körülötte.[8]

Rajk Lászlónét 1954. június 15-én engedték szabadon. Előbb KÖZÉRT vállalat raktárában kapott munkát, majd pártutasításra helyezték a Szabó Ervin Könyvtárba. A Budapest Gyűjteménybe került, a Budapest Történeti Bibliográfiája adatgyűjtésében vett részt. Azonosult a munkájával, „keményen és sokat dolgozott, megtanulta a könyvtáros szakmát."[9]

A *politikai* reformokat követelő, erőteljes társadalomkritikai hangot megütő tábor a könyvtáron belül egyre szélesebb lett. A régiek: Román József, Szalai György és a többiek mellett vezető szerepet játszott a meggyilkolt férje teljes rehabilitációjáért küzdő, s így a Rákosi-csoporttal szükségszerűen szembekerülő Rajk Lászlóné és alakuló baráti köre. Rajkné körül elsősorban azok a pártvonalról érkezett könyvtárosok csoportosultak, akik most Nagy Imre politikai nézetei mellett álltak ki, mint pl.. Erdős Péterné Köves Erzsébet, (aki korábban még radikális baloldalról támadta Dienes könyvtárpolitikáját, mint azt az 1951-es, korábban idézett cikke is mutatta) vagy a Pártfőiskolát és a politikai tiszti iskolát végzett *Magos Gáborné Gimes Judit*, (a Nagy Imre perben utóbb kivégzett Gimes Miklós testvére.) Az egyre erősödő kritikusi táborral 1955-56-ban instabillá vált szakmai és politikai vezetés állt szemben.

A párt hivatalos intézkedéseinek bírálata a könyvtárban egyre nyíltabbá vált.

A könyvtár dolgozóit a leglátványosabban Rajk László ügye állította szembe a Rákosi-Gerő vezette hatalommal, ezen a ponton kapcsolódott be a könyvtár az országos eseményekbe. Rajk felemás rehabilitációja után 1955. november 29-én a könyvtár párttaggyűlésén ismertették az MDP Központi Vezetőségének határozatát a Rajk-ügyről, Rajk Lászlóné ekkor hosszas felszólalásban fejtette ki elégedetlenségét és egyet nem értését: „Tovább fogok harcolni férjem teljes és maradéktalan rehabilitálásáért." Erdős Péterné a felszólalás szövegének a párt legfelsőbb vezetéséhez való eljuttatását indítványozta. A taggyűlésre és a közhangulatra reagálva Winterné a szűkebb pártvezetőség ülésén megállapította, hogy „az intézetben a párt irányvonalával ellentétes nézetek uralkodnak", megoldásul pedig azt javasolta, hogy „a Rajk-per nem lehet központi téma, el kell érni, hogy a tagság másfelé fordítsa érdeklődését." [10]

Az érdeklődést azonban már nem lehetett szelídebb témák felé terelgetni, a folyamatot nem lehetett megállítani. A könyvtár politikai irányultsága egyre szorosabban kapcsolódott a *Petőfi-kör* tevékenységéhez. *Kertész Pál* 1956 augusztusában azzal jellemezte a könyvtári értelmiség magatartását, hogy „A Petőfi-kör vitáit pozitívan értékelik", Remete László pedig egy évvel később, 1957 júniusában szintén leszögezte – már elítélően – hogy „alapszervezetünk a Petőfi-kör szellemében működött." [11]

8 A könyvtárban leadott önéletrajzában 1955 őszén még a Györk Lászlóné Földi Júlia aláírást használta. Az önéletrajz a FSZEK irattár személyzeti iratai között található. - Rajk Lászlóné könyvtári fogadtatásáról: Osvát Katalin: „Adassék özv. Rajk Lászlóné asszonynak." [Interjú 1956 októberében.] In: Nők Lapja, 1989. 8. sz. 6-7. p.

9 Marót Miklós visszaemlékezése. – Rajk Lászlóné könyvtárosi éveiről lásd. még: Román József: Távolodóban. Életrajzi vázlat. Bp. 1990. Magvető. – uő.: Önéletrajz. 1956-os Intézet, Oral History Archívum, 1986. – Pető Andrea: Rajk Júlia. Bp. 2001. Balassa Kiadó.

10 Az 1955. nov. 29-i taggyűlés és a dec. 3-i pártcsoport vezetőségi ülés jegyzőkönyvei. – Fővárosi Levéltár, Pártiratok, XXXV. 103/C/1955.

11 Kertész Pál jelentése az értelmiség helyzetéről 1956. aug. 22-én és Jegyzőkönyv az 1957.jún. 11-i MSZMP taggyűlésről. Fővárosi Levéltár, Pártiratok, XXXV 103/C/1956 és 1957.

1956 szeptemberében a Rajk László temetésének szervezése körüli csatározások forrósították fel a könyvtár légkörét. Az országos pártvezetőség zárt körű temetést akart, Rajkné a legszélesebb nyilvánosságú „nemzeti temetést" követelt, és tüntető távolmaradásának kilátásba helyezésével tartotta sakkban a rendezőket. A szervezkedések, viták részben a Wenckheim-palotában zajlottak. Szeptember 27-én a pártközpontból a könyvtárba telefonálták meg, hogy a temetőt a nyilvánosság számára is megnyitják ugyan, de a parlamenti felravatalozást és a városon keresztülvonuló gyászmenetet nem engedélyezik. Rajkné könyvtári barátai tanácsát kérte. Egy résztvevő visszaemlékezése szerint az intézmény párthelyiségében tartott megbeszélésen a könyvtárosok többsége támogatta Rajk Lászlóné követeléseit, Román József viszont azzal érvelt, hogy a Pártközpont előtt is elvonuló tömeget aligha lehetne a kődobálástól, tettlegességtől visszatartani, és akkor „öt perc alatt itt lennének a szovjet tankok." [12] Rajkné végül elállt ettől a tervétől.

Az október 6-i temetésen – mely a forradalom preludiumává vált – 350 ezren vettek részt. A könyvtár munkatársai egységes menetben, hatalmas koszorúval vonultak végig a városon. A temetés utáni héten *Gerő Ernő* új munkahelyet kínált fel Rajknénak, aki azonban ragaszkodott hozzá, hogy a Szabó Ervin Könyvtárban maradjon. [13]

A Központi Könyvtár szerepének újragondolása

A politikai légkör változása lehetővé tette a Központi Könyvtár szerepének újragondolását, a korábbi szélsősége koncepciótól való elszakadást.

Az események megértéséhez vissza kell tekintenünk az ötvenes évek elején kialakult helyzetre. Ekkor a könyvtáron belül két nézet állt szemben egymással, mindkettő radikálisan változtatni kívánt, de más-más irányban:

- Dienes „tiszta" szociológiai szakkönyvtárat akart, gyökeresen felszámolva a könyvtárra negyven év alatt rárakódott egyéb funkciókat.
- Vele szemben a könyvtáron belül egy erős érdekérvényesítő erejű csoport a közművelődési szolgáltatások teljes skáláját kívánta bevezetni, tudományos könyvtárból a kor „tömegkönyvtári" jellegű intézményévé akarta változtatni a Központi Könyvtárat.

Mindkét változat magán viselte a kor voluntarista szellemét, egyik sem vetett számot a kialakult könyvtári hagyományok erejével és értékével.

Dienes László halála, Winterné intézményvezetői megbízása után felerősödtek a társadalomtudományi szakkönyvtár leépítésére irányuló tendenciák. A nyugati szociológiai irodalom beszerzését – ami mellett Dienes és Kőhalmi a legnehezebb időkben is kiálltak – 1953 után az új vezetőség drasztikusan visszafogta. Ez azonban már a könyvtárat használó külső szakemberek tiltakozását is kiváltotta: „Dienes László halála után a könyvtár szociológiai irányú fejlesztése erősen lecsökkent" – panaszkodott egy tanszékvezető egyetemi tanár, Beér János. – „A korábban járatott legjelentősebb szociológiai folyóiratok járatását megszűntették, a legjelentősebb szociológusok (Mannheim, Parsons, Gurvich, hogy csak néhány nevet említsünk) munkáinak vásárlását is mellő-

12 Román József Önéletrajza, Oral History Archivum, 1956-os Intézet és Román József szóbeli közlése. Idézi: Pető Andrea i.m. 146. p. – Ld. még: Román József: Távolodóban, i.m. 517-518.p.

13 Pető Andrea i.m. 156-157. p.

zik. Ez a helyzet a burzsoá társadalomtudományi irodalomban való tájékozódást megnehezíti, egy idő múlva pedig a modern irodalom ismeretét lehetetlenné fogja tenni."[14]

Ugyanakkor a másik irányzat is jelen volt: a Központi Könyvtár szakmai életében mind nagyobb befolyással rendelkező Marót Miklós határozottan kiállt a szakkönyvtári szerep mellett.

1954-ben az országos könyvtárpolitikában már megkezdődött a korábbi értékrend elmozdulása, a „tömegkönyvtári" tevékenység mellett egyre nagyobb hangsúlyt kaptak a tudományos és szakkönyvtárak, felértékelődött a történetileg kialakult, értékes gyűjtemények szerepe. Ennek következményeként a Fővárosi Könyvtár 1954-es minisztériumi és fővárosi tanácsi felülvizsgálatára felkért szakemberek [15] megálljt mondtak a szélsőséges tendenciáknak, és kompromisszumot javasoltak a „közművelődési könyvtár kontra szakkönyvtár" vitájában. Mindkét funkció jogosultságát elismerve egyrészt a társadalomtudományi szolgáltatások Szabó Ervin-i jellegét hangsúlyozták, másrészt az elvárható közművelődési szolgáltatásokat a kerületi könyvtárak lehetőségein túlmutató magasabb szintű igények kielégítésében jelölték meg. [16] Ez a kompromisszum mindkét szembenálló irányzatnak létjogosultságot biztosított ugyan, de kijelölte a viták mozgástereit is, kizárva egyes régi szerepkörök radikális leépítését. A vizsgálóbizottság egyértelműen állást foglalt a Budapest Gyűjtemény szervezeti visszaállítása mellett.

A jelentés a könyvtárat felszólította az új, kompromisszumos funkció részletes kidolgozására. Felszólítást kapott arra, hogy az elemzést építse a könyvtár múltjára (!), Budapest könyvtári helyzetére és a szomszédos fővárosok hasznosítható példáira. E stratégiai fontosságú feladatot Marót Miklós és Zoltán József kapták meg,[17] s e két könyvtáros ismert szakmai beállítódása már csaknem eldöntötte az ügy további alakulásának sorsát.

A bizottsági jelentés legfontosabb közvetlen eredményeként a felszámolás alatt álló Budapest Gyűjtemény 1955. július 1-jétől ismét önálló osztállyá vált (*Budapest- és Különgyűjtemények Osztálya* névvel.)

A KERÜLETI KÖNYVTÁRAK HELYZETE

Reformok vagy visszarendeződés?

A magyar könyvtárügy egy része gyorsan és határozottan reagált Nagy Imre 1953-as kormányprogramjára. Sallai István: Könyvtáraink és az új kormányprogram című cikkében[18] lefordítva a Nagy Imre által meghirdetett törekvéseket a szakma nyelvére, voltaképpen egy könyvtári reformprogram alapjait fogalmazta meg. A közkönyvtár alapvető feladatai közül kiemelte az általános és a szakmai műveltség szolgálatát, a

14 Beér Jánosnak, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Tudományos Bizottság elnökének levele Mód Péterhez. 1956.máj. 15. FSZEK irattár, 865.10-20/1956

15 A vizsgálat 1954. dec. 7-11-ig tartott, a 15 tagú bizottság vezetője Kovács Máté, a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója volt.

16 A Népművelési Minisztérium és a Fővárosi Tanács megbízásából működő felülvizsgáló csoport 1954 decemberében készítette el jelentését. Ennek teljes szövege lappang, tartalmát csak kivonatos ismertetések alapján tudjuk rekonstruálni.

17 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1955, 6. p.

18 Könyvtáros, 1953. 10. sz. 9-11. p.

korábbinál szerényebb helyet juttatva a „nevelés"-nek, magyarán a politika direkt kiszolgálásának. Hangsúlyozta a könyvtári munka demokratizmusát, s ennek megalapozását az olvasói igények határozottabb figyelembe vételében jelölte meg. Ez a program, ha 1953-ban nem is léphetett túl a „kiigazítások" keretein, új perspektívákat nyitott meg a reformokra fogékony hálózati könyvtárosok számára. Az olvasói igények figyelembe vétele például szembesítette a gyakorló könyvtárosokat az állománygyarapítási politika problémájával, az olvasók igényeit vagy az államhatalom érdekeit szolgáló gyarapítás dilemmájával, s elvezetett a könyvtár és a könyvtáros szabadságának kérdéséhez.

A kerületi könyvtárak vezetősége előtt is nyilvánvaló volt a régi út tarthatatlansága. Ennek elsősorban gazdasági okai voltak: 1953 után a könyvtárfejlesztés korábbi útja látványosan bezárult, az extenzív fejlődést lehetővé tevő anyagi csatornák – miként az iparban, a könyvtárügyben is – beszűkültek. A főváros kerületi könyvtárai számára is váratlan hirtelenséggel véget ért a „határ a csillagos ég" optimista korszaka. Lezárult a tömegméretű könyvtárszervezések kora: míg 1950–52 között évente 6-8 új könyvtárral gyarapodott a hálózat, most éveken át eggyel sem. Beszűkült az állomány gyarapításának anyagi lehetősége is. A könyvbeszerzésre fordítható összegek visszaesése országos volt, s bár Budapesten a visszalépés az országos átlagnál kisebb méretben jelentkezett, mégis éreztette hatását. A fejlesztés beszűkülésének természetes következményeként megállt az olvasótábor korábbi növekedése is. Míg 1950–52 között három év alatt a könyvtár olvasóinak száma viharos tempóval nőtt és 250 %-kal emelkedett, az 1953-at követő három évben az olvasók száma alig változott.

A hálózat most offenzívából defenzívába kényszerült. „A közművelődési könyvtárak célja az elmúlt évek eredményeinek megtartása és biztosítása" – mondta a hálózat hivatalos beszámolója 1955-ben.[19] A hálózat vezetői most fő feladatukat a mennyiségi fejlesztés és a „statisztikai eredmények hajszolása" helyett a minőség elmélyítésében látták „a hazánkban kialakuló új szellem jegyében." Mintha megfogadták volna Kőhalmi Béla szavait: „A könyvtárügy fejlődésében az utóbbi években állandóan 'ugrások' történtek. A könyvtárak munkáját meg kell alapozni. A gyorsan szervezett könyvtárak ingoványra épültek."[20]

„A minőség elmélyítése" alatt azonban homlokegyenest mást értettek a reformok és mást a visszarendeződés hívei.

A hálózat megoszlott. A kerületi könyvtárak vezetőinek egy része – pl. *Borsos Józsefné Irányi Lujza*, az Andrássy (ekkor: Sztálin) úti, *Győri György* a budafoki, *Juhász Mária*, a rákoskeresztúri könyvtár vezetője – a Sallai-cikk szellemét követve a pártpolitika kiszolgálása helyett egyre inkább az olvasók igényeit helyezték könyvtári munkájuk, állományépítésük, olvasószolgálatuk központjába. Ugyanakkor a hálózat vezetői elhatárolódtak ezektől a törekvésektől, különösen 1955 áprilisa után, mikor a politikai visszarendeződés felerősödésével párhuzamosan az országos könyvtárpolitika egyes hivatalos képviselői is visszakozót fújtak, s most már óva intettek „a tömegek igényei"-

19 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1955. 27. p.

20 Kőhalmi Béla felszólalása az Országos Könyvtári Központ 1955. okt. 29. ülésén. – OKK iratok, Országos Széchényi Könyvtár, Főigazgatói irattár

től.[21] A „dolgozó nép" igényeire való hivatkozás, majd ezeknek az igényeknek a bírálata a kor levegőjében volt.[22] A helyzet kétarcúságát mutatja az olvasói igények vizsgálatának megjelenése és az így szerzett ismeretek sajátos értelmezése is. A főváros kerületi könyvtárainak irányítói az elsők között alkalmazták a könyvtári igényvizsgálatok módszerét: Dobos Piroska már 1954-ben felmérte egy kerületi könyvtár nőolvasóinak szépirodalmi igényeit, a következő évben pedig Geréb Lászlóné Nyilas Márta vizsgálta munkatársaival három kerületi könyvtárban az új magyar irodalom fogadtatását. [23] E vizsgálatok deklarált célja részben az állománygyarapítási politika részleges módosítása volt, másrészt viszont az olvasók megismerése jobb irányíthatóságuk érdekében, mint azt Dobos Piroska vonatkozó tanulmányában kifejtette.

Az 1955 áprilisi politikai fordulat után Szabó Ervin Könyvtárban is megkísérelte az intézmény vezetőinek egy része a szakmai munkát is visszaállítani a régi sínekre, ez azonban egyre nehezebben ment. Winterné a Népművelési Minisztériumnak írt beszámolójában 1955 végén így panaszkodott: „Hiba, hogy a könyvtárak politikai munkája nem a régi lendülettel folyik, kiállítások, tömegrendezvények ritkábbak, gyakori jelenség, hogy a könyvek ajánlásánál a könyvtárosok a tömegek uszályába kerülnek. Csökkent a kölcsönzött könyvek arányában a szovjet és az ideológiai könyvek kölcsönzése, csökkent ezeknek beszerzése is."[24]

A hálózat irányítóival szemben az olvasókkal közvetlenül érintkező könyvtárosok drámaian szembesültek a tényleges olvasói igényekkel. Most, hogy a lakosság egyre bátrabban fogalmazta meg kritikáját a társadalom kérdéseiben, az olvasók is egyre nyíltabban kezdték kritizálni a könyvtárak állományát, beszerzéseit. Például az éseket tettek [...] élesen kritizálták a könyvkiadást is, kevésnek tartották a választékot, ugyanakkor az új könyvek közül számosat szinte bojkottáltak, a szovjet, az új magyar szerzők közül nem egyet lekicsinylően elutasítottak."[25]

A pult mögött álló könyvtárosoknak napról-napra szembesülniük kellett ezzel a kritikával. A könyvtári változások egyik rugója az olvasók szabadságra ébredése volt.

A kerületi könyvtárak vezetőinek tábora megoszlott. Voltak, akik megkíséreltek valamilyen kompromisszumot kialakítani a hivatalos követelmények és saját olvasótáboruk olvasói között, mások viszont 1956 nyarán már nem elégedtek meg taktikai lépésekkel, hanem új, a szabad és demokratikus társadalom elveinek megfelelő, a pártállamitól radikálisan eltérő könyvtárfilozófiát fogalmaztak meg, „Világtörténelmi jelentőségű változások küszöbére léptünk, s e változások máris éreztetik egészséges hatásukat a könyvtári életünkben is" – kezdte vitaindító cikkét A Könyvtáros 1956 augusztusi számában Győri György, írásában teljes szabadságot és bizalmat kérve a könyvtá-

21 „Az olvasók helytelen igényeket is támasztottak" – nyilatkozott Barabási Rezső, a Művelődési Minisztérium Könyvtári Főosztályának vezetője. – Előfordult, hogy a könyvtárak is magukévá tették azokat ... mi más volt ez, mint az elmaradott rétegek uszályába kerülés."

22 Jellemző, ahogyan az újságíró Máté György a meddő vitákkal, a lapokban olvasható kritikákkal, a hivatalos ankétokkal szembeállítva mutatja be egy könyvtár (az óbudai kerületi könyvtár) olvasóinak tényleges igényeit. – Gondolatok a könyvtárban. In: Máté György: Úton – útfélen. Bp. 1955. Magvető. 45-61. p.

23 Dobos Piroska: Az olvasók igényeiről. In: Könyvtáros, 1954. 12. sz. – G. Nyilas Márta és munkatársai: Az új magyar irodalom olvasása a kerületi könyvtárakban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1954. 99-107. p.

24 Winter Pálné levele a Népművelési Minisztérium Könyvtári Főosztályának, 1955. dec. 16. – FSZEK irattár, 865.10-3/3/955

25 Könyvtárosok közlései alapján: Sugár Ágnes: A 10-es számú VI. kerületi Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ötven éves története. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1974/1975. 101. p.

rosoknak, „szenvedélyesen tárgyilagos" magatartást ajánlva (a régi értelmű „pártosság" helyett), a könyvtári munkában nyílt demokráciát, az eszmék és a könyvek nyílt küzdelmét.[26] „Kezeljük felnőttként a felnőtteket" – szólított fel hozzászólásának címében *Keresztesi Mihály*, a XIV. ker. könyvtár vezetője, egyetértve a Győri által követelt könyvtári demokratizmussal.[27] A vitához kapcsolódva a lap felelős szerkesztője, *Zolnay Vilmos* ugyancsak azt hangoztatta, hogy „a 18 éves választó és választható állampolgár jogosult megválasztani, hogy mit akar olvasni és mit nem."

Az idézett állásfoglalások rendkívüli könyvtárpolitikai jelentőségét mutatja, hogy Dobos Piroska még évekkel később is visszatért a cikkekre: „Az ellenforradalom leverése megakadályozta, hogy október után újabb ilyen szemléletű cikkek jelenjenek meg A Könyvtárosban, e nézetek cáfolására azonban még nem került sor" – írta 1960-ban.[28]

Változások az állományépítésében és az olvasószolgálatban

A kerületi könyvtárak állományépítési politikájában és gyakorlatában az 1953 előttiekhez képest lényeges elmozdulások történtek. „A könyvek beszerzése jobban igazodik az olvasók igényéhez" – olvasható a könyvtár 1955-ös hivatalos jelentésében, s ez a bejelentés egyúttal a korábbi gyakorlat kritikája is volt. A fiókkönyvtári hálózat irányítói most már hiányolták „a korlátolt, szektás szemlélet által kiselejtezett írók műveit" és – ami közvetlen hatásában még súlyosabb terhet jelentett – most kellett először szembenézni a fiókkönyvtárak polcait elárasztó, olvasatlan és elavult, s most már nagyrészt a hivatalos ideológia által is avultnak és kivonandónak nyilvánított brosúrák és könyvek nyomasztó tömegével. A Módszertani Osztály útmutatót adott ki a duplumok felméréséhez, s ez már azokat a műveket is elavultnak nyilvánította, melyek „nem tarthatnak számot olvasói érdeklődésre." 1953 és 1955 között 30 ezer ilyen kötetet vettek számba, „nagyrészt a hibás kiadói és szerzeményezési politika bűneként."[29]

Az olvasószolgálat területén az olvasótábor gyarapítása helyett a könyvtár most az olvasók megtartására koncentrált. Indult ugyan 1955 őszén egy olvasótoborzási akció, a Demokratikus Ifjúsági Szövetség (DISZ) és a Népművelési Minisztérium által meghirdetett József Attila olvasómozgalom. Ez az 1949/1950 évi nagybudapesti olvasómozgalomtól (l. Könyvtár – kultúrforradalom – diktatúra. – Az olvasómozgalom című fejezetet) céljában is, módszereiben is különbözött: a széles közönségnek szóló ankétok helyett az egyéni olvasásra épült, a fiatalok versenyszerűen vehettek részt benne, olvasmányaik és az azokról való beszámoló révén arany, ezüst és bronz jelvényt szerezhettek. A mozgalom irodalomjegyzéke a korábbi néhány kötelező cím helyett bővebb választékot, a kötelezők mellett szabadon választható műveket is tartalmazott.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kezdettől aktívan bekapcsolódott: annotált bibliográfiát jelentetett meg,[30] a kerületi könyvtárakban előadásokat, irodalmi ankétokat

26 Győri György: Könyvtári életünk demokratizmusáért. In: A Könyvtáros, 1956. 8. sz. 561-566. p. – Győri György korábban a budafoki kerületi könyvtár vezetője volt, 1956-ban üzemszociológiák megírására kapott írószövetségi megbízást.

27 A Könyvtáros, 1956. 9. sz. 654-657. p.

28 Dobos Piroska: Az igénykutatás problémái és módszerei a közművelődési könyvtárakban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1960, 132. p.

29 Módszertani útmutató a duplumanyag felméréséhez. FSZEK Módszertani Osztálya, 1955.

30 Polgár Erzsébet – Flórián László: A József Attila olvasómozgalom bronz és ezüst fokozatára kijelölt könyvek ismertetője. Bp.1956. 40. p.

szerveztek, egyéni és csoportos agitációt folytattak, beszámolókat és jelvényosztó ünnepségeket tartottak.[31] 1956 őszéig mintegy négyezer fiatalt szerveztek be (de közülük csak 400 volt új olvasó), 1250 jelentkező jutott el a sikeres beszámolóig.

A változások szelleme rányomta bélyegét az olvasómozgalom ügyére is. Az év során „kiegészítő könyvjegyzék" jelent meg, mely az alapjegyzékkel szemben már szélesebbre tárta a választék kapuit, sőt 1956 kora őszén *Mihályi Imre*, a Népművelési Minisztérium közművelődési könyvtári osztályának vezetője az olvasómozgalmakkal kapcsolatban minden „irányított olvasást" elutasított, helyette a kötelező jelleg teljes eltörlését, nagyvonalú, 200-250 címes választék kínálatát javasolta.[32]

Mindezek a változások sokkal inkább a szemléletmód elmozdulását jelezték, mintsem a könyvtárak tevékenységének lényeges módosulását. Erre nemigen volt mód. A hálózat vezetője évről-évre változott, az irányítás bizonytalan volt. És főként tisztázatlan maradt a kerületi tanácsokhoz tartozó könyvtárak irányításának jogi alapja. Egyre nyilvánvalóbbá váltak a hálózat decentralizálásának hátrányos oldalai, s ennek 1953 után a könyvtárosok már hangot is mertek adni: „Az 1951-ben végrehajtott decentralizálás ma már nem tűnik minden részletében hasznos intézkedésnek" – szólt a rendkívül óvatos és bátortalan, de mégiscsak hivatalos fórumról, az Évkönyv beszámolójából elhangzó kritika.[33]

A Fővárosi Tanács Népművelési osztálya 1955-ben jogilag, szervezetileg tisztázta ugyan a hálózat irányításával kapcsolatban felmerülő részletkérdéseket,[34] azonban nem előre, hanem hátrafelé lépett: tovább csökkentette a Szabó Ervin Könyvtár központjának hatókörét, szakmai instruálásra korlátozva, kötelező erejű instrukciók adásának joga nélkül. Az alaphelyzetből fakadó probléma megoldatlan maradt.

A FORRADALOM NAPJAI

Mint az előzmények után várható volt, október 23-a délelőttjén a Központi Könyvtár is megszövegezte a maga 12 pontját. Szövege nem maradt fenn, de a jelenlevők megegyező visszaemlékezése szerint szellemében megegyezett a Műszaki Egyetem fiataljainak követeléseivel és az általános közhangulattal.[35] A könyvtár pártvezetősége délelőtt a kerületi pártbizottság véleményét kérte, s azt az utasítást kapta, hogy a kommunisták is vonuljanak ki, és igyekezzenek a békés rendet megőrizni.[36]

Az október 23-át követő napokban a Központi Könyvtár környéke, a VIII. kerület fegyverropogástól volt hangos, (közvetlen közelben volt a Rádió székháza, nem messze a Korvin-köz és a Kilián laktanya) a könyvtárosok ennek ellenére bementek munkahe-

31 Marót Miklós: Vonzóan, érdekesen ajánljuk a József Attila olvasómozgalom könyveit. In: A Könyvtáros, 1956. 2. sz. 84-85. p.; Bikácsi Lászlóné: A József Attila olvasómozgalom a kerületi Szabó Ervin könyvtárakban. uo. 1956. 3. sz. 164-166. p.

32 Mihályi Imre: A József Attila olvasómozgalom 1957 évi előkészületeiről. In: A Könyvtáros, 1956. 10. sz. 721. p.

33 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1955. 25.p.

34 Budapest Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottság Népművelési osztály 8/XI-25/1955 sz. intézkedése a kerületi Szabó Ervin könyvtárak további önállósítására

35 Román József: Távolodóban i.m. 524. p. és Polgár Erzsébet nyilatkozata 1957. jún. 11-én, az MSzMP taggyűlésén.

36 Gordon Erzsébet visszaemlékezése 1957. jún. 11-én.

A könyvtár munkatársai által módszeresen gyűjtött forradalmi röplapok

lyükre, ahol feszült, várakozó hangulat uralkodott.[37] Forradalmi bizottságot választottak, vezetőjeként Román József is szóba jött, végül azonban a pártonkívüli Marót Miklóst szavazták meg. A következő napokban a könyvtárban már radikálisabb változtatások igénye is elhangzott, *Csöppüs Béla* például megkérdőjelezte a pártállam által kinevezett vezetők legitimitását, Révész Ferenc leváltását javasolta, Marót Miklós azonban a személyes támadásokat lecsendesítette, a könyvtárban senkinek semmiféle bántódása nem esett.

A forradalmi bizottság szakmai ügyekben is állást foglalt. Körleveleiben lándzsát tört a hálózat visszacsatolása mellett (ennek a helyes követelménynek a megvalósítására az adott körülmények között természetesen nem volt mód), és szorgalmazta a forradalommal kapcsolatos kisnyomtatványok gyűjtését a Budapest Gyűjtemény számára.

A kerületi könyvtárak helyzete drámaibb volt. A negyven fiókkönyvtár ezekben a napokban magára maradt, vezetőik önállóan cselekedtek. Helyzetük nem volt könnyű: az ötvenes évek elejének könyvtárpolitikája következtében az új könyvtárak körül, különösen a külső kerületekben olyan hírek is elterjedtek, hogy „az új könyvtárakban csak szovjet könyvek vannak", illetve hogy ezek a könyvtárak kizárólag a szovjet propaganda eszközei.[38] A forradalom alatt néhány könyvtárba behatoltak, az ideológiai és a szovjet szépirodalmi művek egy részét szétszórták, Rákoscsabán – egyes források szerint – elégették.[39]

A hálózat könyvtárosai a politikai eseményekben más-más módon vettek részt. Néhányan aktívan bekapcsolódtak a forradalmi tevékenységbe. Rákoskeresztúron a könyvtár vezetője, *Juhász Mária* már 1956 nyarán a könyvtár köré szerveződő értelmiségiekből valóságos „Petőfi Kört" formált; most ennek négy tagját is delegáltak a kerületi nemzeti bizottságba, köztük az ott dolgozó fiatal könyvtárost, *Maruszki Józsefet*, aki utóbb a fegyveres harcokban is részt vett.

Az „ellenforradalomban" való aktív részvétel vádjával állították utóbb fegyelmi elé *Fodor Ákost* a XI. ker. Karinthy Frigyes utcai (6. sz.) könyvtárból. *Borsosné Irányi Lujzát*, az Andrássy úti (10. sz.) könyvtár vezetőjét pedig „ellenforradalmi jelszavak falrafestése", „a könyvtár ablakába ellenforradalmi újságok kihelyezése", „ellenforradalmi röpcédulák terjesztése" vádjával.[40]

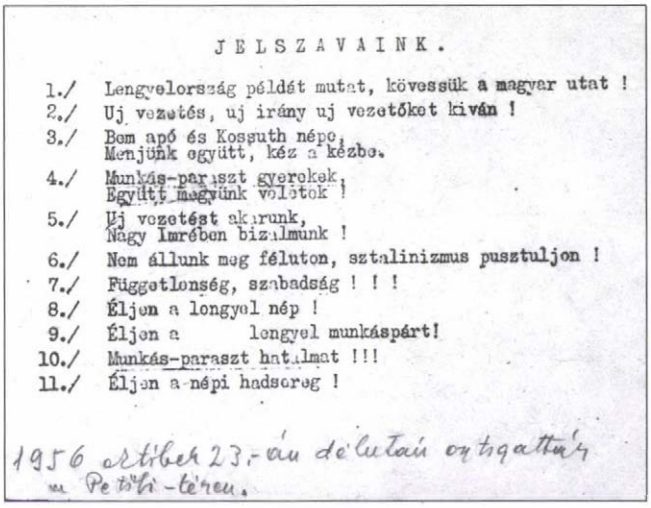
A Nagy Imrét támogató *Igazság* című újság október 31-diki számában Győri György felhívással fordult a magyar könyvtárosokhoz: gyűjtsék össze az események dokumentumait és „szabadságunk végleges kivívása, a rend helyreállítása" után rendezzenek

37 Interjú Marót Miklóssal 2004. ápr. 10-én. Hangkazetta. In: FSZEK, Budapest Gyűjtemény.

38 Pl. a saját (budafoki) könyvtárával kapcsolatban ezt részletesen leírja Győri György: Könyvtári életünk demokratizmusáért. In: A Könyvtáros, 1956. 8. sz. 561. p.

39 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1957. 7. p.

40 A hálózat könyvtárosainak magatartásáról csak hiányos képünk van, mert a „Fegyelmi ügyek" 1957 és 1958 évi iratkötegei a könyvtár irattárából hiányoznak. Más jellegű iratok között lehet rátalálni Borsosné Irányi Lujza. Fodor Ákos, Juhász Mária és mások politikai természetű fegyelmi ügyeire.

JELSZAVAINK.

1./ Lengyelország példát mutat, kövessük a magyar utat !
2./ Uj vezetés, uj irány uj vezetőket kiván !
3./ Bem apó és Kossuth népe,
Menjünk együtt, kéz a kézbe.
4./ Munkás-paraszt gyerekek,
Együtt magyunk voltatok !
5./ Uj vezetést akarunk,
Nagy Imrében bizalmunk !
6./ Nem állunk meg féluton, sztalinizmus pusztuljon !
7./ Függetlenség, szabadság ! ! !
8./ Éljen a lengyel nép !
9./ Éljen a lengyel munkáspárt!
10./ Munkás-paraszt hatalmat !!!
11./ Éljen a népi hadsereg !

1956 október 23.-án délután ott hallottuk
a Petőfi-téren.

belőlük kiállításokat, „hadd tudja meg a magyar nép, ki volt vele, s ki ellene [...] A teljes nyíltság, a teljes őszinteség jellemezze ezeket a kiállításokat és további munkánkat is."[41]

Ugyancsak Győri György volt az, aki a forradalom alatt megjelenő *Új Vetés* című művelődésügyi folyóiratban síkra szállt az új könyvtári eszmék megvalósításáért. A november másodikán napvilágot látó sorai a forradalom legkifejezőbb könyvtárpolitikai megnyilvánulásai közé tartoznak. „A könyvtáraknak támogatnia és szolgálnia kell a gondolat és tett szabadságát, a személyiség fejlődését, az egyén és a közösség virágzását. Elengedhetetlen, hogy mindig tiszteletben tartsa a szabad választás és a szabad gondolkodás elvét, és gondosan tekintetbe vegye az olvasók igényeit. [...] A közművelődési könyvtárak nemzeti könyvtárak, tehát egyetlen párt érdekének sem lehetnek alárendelve. Helyet kell adniuk valamennyi kiadványnak." A lap felszólította a könyvtárosokat: „Őrködjenek, nehogy a könyvtárak berendezésében kár essék." [42]

November 4-e a könyvtár életében is fordulatot hozott. A városban harcok folytak, a könyvtárak – melyeknek fizikai léte is veszélybe került – zárva voltak, november 4. és 11. között mindegyik, utána november folyamán a könyvtárak többsége. A politikai helyzetre a könyvtárak más-más módon reagáltak. Rákoskeresztúron november 4-én a nemzeti bizottság a könyvtárba tette át a székhelyét, egy következő napon azonban szovjet katonák és pufajkások hatoltak be, az összegyűlteket szétoszlatták.[43] Voltak könyvtárak, melyek munkatársai csatlakozva a munkástanácsok felhívásához ülősztrájkot tartottak, máshol, pl. Csepelen és az V. ker. Vadász utcai 1.sz. könyvtárban a meghirdetett sztrájk alatt is nyitva tartottak.

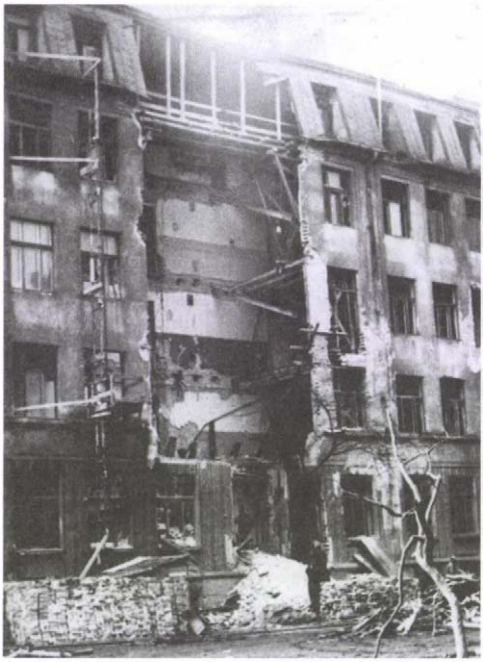
Rajk Lászlóné és Erdős Péterné a jugoszláv követségen kértek menedéket.

A Központi Könyvtár december 3-án kezdte meg a délelőttre korlátozott kölcsönző szolgálatot.

41 Igazság, 1956. okt. 31. – Újraközlés: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2006. 10. sz. 16-17. p. – Az Igazság a forradalom alatt a Könyvtáros szerkesztőségi helyiségeiben működött. Ld. Gerő Gyula visszaemlékezését In: Könyv Könyvtár Könyvtáros 2006. 10. sz. 33-34. p.

42 Varga Imre, Kulcsár Ödön, Győri György: Indítvány a művelődés dolgában. In: Új Vetés. A magyar művelődés folyóirata. 1956. nov. 2. 1-2. p. – A könyvtári vonatkozású részek szerzője Győri György volt.

43 A Rákoskeresztúrra vonatkozó adatok forrása Maruszki József személyes közlése.

A Fővárosi Pedagógiai Könyvtár harcokban megrongálódott székhelye

A források hiányossága és megbízhatatlansága miatt nem tudjuk pontosan megállapítani, hogy a forradalom és főleg az azt követő harcok milyen anyagi károkat okoztak a könyvtárnak.[44] Az ötvenes években számos politikai és társadalmi szervezetnek adtak ki 50-100 kötetes letétet, ezekből sok elveszett, a könyvveszteség oroszlánrésze innét származik. A fiókkönyvtárakat részben társadalmi szervezetektől, pártoktól, egyházaktól elvett helyiségekben helyezték el, ezekből néhányat a régi gazda most visszakövetelt.[45] Számos kikölcsönzött könyv is behajthatatlanná vált. Nagyságrendileg tízezer kötetes veszteség valószínűsíthető.

A legnagyobb kárt az ágyúlövedékek okozták. A Wenckheim-palotába a Kálvin tér felől érkező lövedékek a főhomlokzat fölötti emeleti részbe csapódtak be, tönkrementek a belső épületdíszek, dísztükrök. A könyvtár legértékesebb anyagából, a régi és ritka könyvek gyűjteményéből 86 darab megsemmisült, száznál több megsérült. Megrongálódott 45 fióknyi katalógus, a Budapest bibliográfia készülő anyagát újra kellett rendezni.

A Budapest Gyűjtemény romos olvasóterme, 1956. december

44 A törlés engedélyezése végett a Fővárosi Tanácshoz beküldött listák egy részét a Fővárosi Levéltár megőrizte, nagyobb részüket azonban selejtezték. E jegyzékeken gyakran keverednek a különböző okokból kivont könyvek. Némely esetben a tendenciózus, hamis adatközlés is kimutatható, pl. „ellenforradalmi bandák dúlására" hivatkozva kérik a könyvek törlését ott, ahol egyértelműen bizonyítható, hogy ilyesmi nem történt. (VII. ker. Wesselényi u. 49. sz.)

45 Pl. a csepeli Királyerdőn a katolikus egyház; itt a Nemzeti Bizottság utasítására a könyveket az épület padlására kellett hordani. – Bárány Lajos könyvtárvezető jelentése, 1956. dec. 3. FSZEK irattár 865.3-19

A HELYÉT KERESŐ KÖNYVTÁR
VÁLASZUTAK, PÁLYAMÓDOSÍTÁSOK
1957–1959

A november 4. után *Kádár János* vezetésével lépésről-lépésre berendezkedő új hatalom célja egyrészt a forradalom teljes felszámolása volt, másrészt olyan társadalmi rend kialakítása, mely a szocializmus alapján állva képes elkerülni a nagyobb megrázkódtatásokat. Az ország lakossága feszülten figyelte: kik lesznek az új hatalom részesei, mi vár a forradalom résztvevőire és milyen lesz a társadalom új rendje.

Ugyanez jellemezte a Fővárosi Könyvtárat is. Ami a vezetést illeti: Révész Ferenc pozíciója fokozatosan megerősödött, de rajta kívül a könyvtár teljes felső vezetősége bizonytalan, képlékeny volt az 1953–1956 közötti vezetői válság következtében. Az új vezetés kialakítása Révészre várt, kérdéses volt azonban, hogy merre orientálódik és mennyire kap szabad kezet. Ugyancsak kérdéses volt, hogy milyen méretű „tisztogatás" vár a könyvtárra. Rajk Lászlóné Snagovban volt, a politikai harcaiban korábban mellette álló, „revizionistának" minősített kollégák azonban itt maradtak, helyzetük bizonytalanná vált.

A személyi kérdéseknél nem kisebb súlyúak voltak a könyvtár távolabbi jövőjét is meghatározó szakmai kérdések: a Központi Könyvtár funkciója, a hálózat hovatartozása, csatlakozás a magyar könyvtárügy ekkor bontakozó modernizáló irányzatához (melynek egyik megjelenési formája a szabadpolc bevezetése volt), vagy ideológiai alapon szembekerülés a modernizációval

Beilleszkedés-beilleszkedés a Kádár-rendszerbe

„Nyugalom kell végre a népnek, fájnak a harci sebek ..." – ezzel a *Janus Pannonius* idézettel indította Révész Ferenc 1957 elején egyik könyvtári beszédét; a sorok a légkört is, Révész mentalitását is pontosan jellemzik. Valójában azonban a forradalom leverését követő időszakot a könyvtárban is a nyugtalan várakozás, a bizonytalanság jellemezte.

A kádári konszolidáció a könyvtárban felemás módon kezdődött. 1957. február 18-án a központban programot adó munkaértekezletet tartottak, s ezen Révész Ferenc igazgatói tájékoztatását azzal kezdte, hogy pártonkívüliként beszél, és megindokolta, hogy miért nem lépett be a Magyar Szocialista Munkáspártba. Bár álláspontját utóbb hamar megváltoztatta, de ez a szereplése nem múlt el nyomtalanul.

A könyvtárban szerveződő MSZMP pártcsoport vezetője *Szalai György* lett, ami logikus lépésnek látszott, mivel a forradalom napjai alatt egyedül ő vállalta nyíltan kommunista nézeteit.[1]

> ***Szalai György*** a Horthy-korszakban a baloldalhoz csatlakozó humán értelmiséghez tartozott, 1945 után kommunista nézeteket vallott, de cionista szervezést is folytatott. 1953 után nyíltan és élesen kritizálta Rákosi politikáját. 1957 elején

1 „1956-ban, mikor mindenki hallgatott, ő volt az egyedüli, aki elmondta, hogy nem szégyelli, hogy kommunista" – mondta az eltávolított Szalairól Gordon Erzsébet. - Jegyzőkönyv a FSZEK-ben 1959. szept. 9-én tartott rendkívüli taggyűlésről. In: Fővárosi Levéltár, Pártiratok.

Révész Ferenc az újonnan szervezett igazgatási csoport vezetőjének nevezte ki, e beosztásától azonban rövidesen meg kellett válnia.

Ütköző koncepciók

Révész Ferenc, bár 1957 nyarán már úgy nyilatkozott, hogy „a könyvtáros legelső feladata a fennálló társadalmi rend védelme"[2], az év elején még úgy látta: a politikai erőviszonyok lehetővé teszik számára az ő mentalitásához közel álló, baloldali, de nem szélsőséges, kritikusan, szabadabban gondolkodó (mondhatnánk: „szociáldemokrata") felső vezetőség kialakítását. Ebben az irányban több kezdeményező lépést tett.

Meghatározóan fontos pozíció volt a hálózat irányítása, mivel a kerületi könyvtárak fenntartója ismét a Szabó Ervin Könyvtár lett. Révész erre a posztra, a Módszertani Osztály vezetőjének 1957. február 18-tól dr. Berza Lászlót nevezte ki, akit a Népművelési Minisztériumból politikai okokból eltávolítottak.

Berza László 1951-ben (más forrás szerint 1949-ben) a Szentesi járási könyvtárban kezdte szakmai pályafutását, onnét került előadónak a Népművelési Minisztériumba 1952-ben, egy évvel később pedig a Népkönyvtári Központ vezetőjévé tették meg, majd annak megszűnte után visszahelyezték a Népművelési Minisztériumba, a Könyvtári Főosztályon lett a Közművelődési Könyvtári Osztály vezetője.

Csakhogy Berza ellen még 1957-ben politikai jellegű fegyelmi vizsgálat indult, mely azzal zárult, hogy 1956-ban tanúsított „helytelen politikai magatartása" alapján „a politikai szilárdság hiánya miatt" nem tölthet be vezető tisztséget. Ekkor áthelyezték a Budapest Gyűjteménybe, és a Budapest Bibliográfia szerkesztésében is részt vett.

Marót Miklós és Pataki Ferenc. Közöttük Novák Tamásné

A Módszertani Osztály vezetésére kompromisszumos megoldásként a nyugdíjazás előtt álló *Szelestei Gyuláné* kapott megbízást.

A Központi Könyvtárban Révész a kommunista meggyőződésű, de rendkívül kritikus szellemű Szalai Györgyre szeretett volna támaszkodni, őt az igazgatási csoport vezetőjének nevezte ki. A beosztástól azonban Szalainak – mint említettük – a személyét ért politikai támadások következtében rövidesen meg kellett válnia.

Sikerült viszont Révésznek a forradalom alatt tisztséget vállaló Marót Miklóst az olvasószolgálat vezetői posztján időlegesen megtartania. Ugyancsak sikerült Pataki Ferencet 1958-tól vezető pozícióba, a Propaganda Osztály élére juttatnia. Ez nem volt

2 Pártoktatás. In: Könyvtári Híradó, 1957. 7. sz. 15. p.

könnyű, ugyanis Patakit, aki 1955-1956-ig a VIII. kerületi pártbizottság külső munkatársa volt, mint politikailag megbízhatatlant a forradalom leverése után elbocsátották. Visszavételét a könyvtárba 1956 végén csak segédfűtői munkakörben engedélyezték. 1957 második felében kaphatott újra tudományos munkatársi besorolást.

A vezető helyettesi pozíciót betöltő Winter Pálné 1957 végén családi okból Bécsbe távozott, Révész kezdeményezésére 1958-ban a könyvtárosi pályáról érkező *Tyroler Gyula* lett a helyettes.

Tyroler Gyula korábban a MÁV-nál töltött be kulturális munkakört, ezután 1952-től fiókkönyvtárakban dolgozott, előbb a 7. majd a 22. számúban; az utóbbiban nevéhez fűződött a szabadpolc korai megvalósítása.

1959-60-ban a könyvtár távolabbi jövőjét is meghatározó, alapvető változások történtek a vezetői gárda összetételében.

1960-ban a nyugdíjba vonuló Szelesteyné utódaként Dobos Piroska lett a Kerületi Könyvtárak Osztályának vezetője. Révész és az ekkor riasztóan merev politikai nézeteket valló Dobos Piroska mentalitása élesen szemben állt egymással. „Köztünk olyan személyi ellentét van, amely eleve lehetetlenné teszi az együttműködést" – nyilatkozta még 1959-ben is egy értekezleten Dobos Piroska.[3] A szembenállás utóbb a hálózat sajátos különállásához vezetett.

Tyroler Gyulának rövidesen osztoznia kellett az igazgatóhelyettesi pozíción: a nála összehasonlíthatatlanul erősebb aktuális politikai háttérrel rendelkező *Szőke Tiborné* 1963-ban ugyancsak helyettesi megbízást kapott.

Szőke Tiborné 1949-től a Karolina úti Pártiskola munkatársa volt, (korábban a Nemzeti Segélynél és az Országos Úttörő Szövetségnél dolgozott). 1956-ban az Apáczai Csere János Pedagógiai Főiskolán könyvtárosi diplomát szerzett. A Szabó Ervin Könyvtárban történt 1957-es elhelyezésétől a kerületi pártbizottság a könyvtári pártélet megerősítését várták. 1957. április 1-jétől a kőbányai (12. sz.) könyvtár vezetőjévé nevezték ki, másfél év múlva, 1958 szeptemberében helyezték át a Központi Könyvtárba.

Révész korábbi elképzelései a könyvtár felső vezettőségét illetően teljesen szétfoszlottak, valójában az igazgató mellett két másik, erős vezetési centrum volt kialakulóban.

Számonkérés, retorzió

1956 novembere után a Központi Könyvtárban nem történt meg az a fordulat, amit felsőbb politikai irányítói elvártak tőle. „Az ellenforradalom után felmértük, melyik pártszervezetünkben és hogyan tudott érvényesülni a párt irányvonala" – jellemezte 1957 elejének helyzetét egy későbbi beszámoló. – „Akkor [a VIII. kerületben. K.S.] két pártszervezetet emeltünk ki, ahol nem tudott érvényesülni, és ez a FSZEK valamint a TIT.

3 A VII. ker. pártbizottság végrehajtó bizottságának ülésén 1959. júl 1-jén. – Fővárosi Levéltár, Pártiratok, XXXV. (13) 1958/a/4.

Ekkor kezdtünk el foglalkozni a könyvtárral és Révész elvtárssal külön-külön."[4]

„A Szalai-féle pártvezetéstől azt kértük" – emlékezett vissza 1957 eseményeire utóbb a VIII. kerületi pártbizottság titkára –, „hogy ítéljék el azokat az embereket, akiket el kell ítélni. De nem ítélték el sem azt, ami 56 előtt és alatt volt, sem azokat, akik ennek vivői voltak ott."[5] *Szalai György* párttitkári minőségében az új körülmények között is megmaradt eredeti és kritikus gondolkodónak, és a hivatalos elvárással szemben nem volt hajlandó elítélni azokat a társait, akikkel 1956 tavaszán-nyarán még sok mindenben egyetértett. [6]

Révész Ferenc – élete tapasztalataira hivatkozva – továbbra sem volt hajlandó a fentről elvárt politikai „tisztogatás" végrehajtására. Végül is 1957-ben a Központi Könyvtárban politikai tevékenysége miatt három dolgozót, két fizikai munkást és egy adminisztrátort bocsátottak el fegyelmi úton, könyvtárost egyet sem.

A fentről elvárt számonkérés, tisztogatás ügyében a könyvtár és felsőbb politikai irányítói között két évig tartó huzavona kezdődött. Az irányítóknak 1957 végére sikerült egy meghatározóan fontos változtatást elérniük: decemberben Szalai György helyett Dobos Piroska lett a könyvtári pártszervezet vezetője.

1958-ban a Központi Könyvtár régi könyvtárosainak ellenállásával szemben azonban Dobos Piroska is tehetetlennek bizonyult. A pártvezetésbe csak a hálózat embereit sikerült bevonnia, a központ osztályainak munkatársait nem, Révész Ferenc mint igazgató nem támogatta radikális politikai törekvéseit, s az új pártvezetőség nem tudott a régi könyvtári szakemberek körében presztízst szerezni. Dobos Piroska légüres térbe került, csend vette körül. „Meggondolkoztató a politikai csönd" – írta egy jelentésében.[7] Ezt az időszakot egy 1959-ben fogalmazott, a könyvtár helyzetét és belső erőviszonyait mérlegelő pártvizsgálati jelentés így jellemezte: „Mintha még mindig 1956 néhány keserű tapasztalatának maradványai uralkodnának [...] A pártvezetőség nagyon tart a politikai presztízs-vereségtől. A pártonkívüli tudományos munkatársak között több igen művelt, iskolázott, széles látókörű, de nem marxista, hanem inkább polgári beállítottságú munkatárs van [...] A pártvezetőség fél a nyílt politikai-ideológiai vitáktól, attól, hogy 'leég' (és ilyen 1956-ban nem egyszer történt.)."[8] A belső vizsgálati anyagok szerint a Központi Könyvtárban „az ellenforradalmat megelőző idő csoportosulásai – ha nem is szervezett jelleggel – még ma is megvannak: jobboldali revizionisták – szek-

4 Bakó Ágnes előadói beszéde a VIII. ker. MSZMP Pártbizottság Végrehajtó Bizottságának ülésén 1959.júl. 1-én. – Fővárosi Levéltár, Pártiratok, XXXV (13) 1958/ a/ 4. – Hivatkozás a továbbiakban: VB ülés 1959. júl. 1.

5 VB ülés jegyzőkönyve 1959. júl. 1. i.m.

6 Mikor például az Andrássy úti (10. sz.) könyvtár vezetőjének, *Borsosné Irányi Lujzának* fegyelmi tárgyalását vezette, akit egy Nagy Imre mellett szóló röpirat megfogalmazásával, ellenforradalmi röpcédulák terjesztésével, a *Fehér könyv* beszerzésének tudatos mellőzésével és antiszemitizmussal vádoltak, „a vádlókból és tanúkból majdnem vádlottat csinált" és Borsosnénak elbocsátás helyett csak vezetői állásától kellett megválnia. – Borsos Józsefné Irányi Lujza fegyelmi tárgyalásának jegyzőkönyve 1959. jan. 2. – FSZEK irattár, személyi iratok

7 Dobos Piroska: Jelentés a népi írókkal kapcsolatos állásfoglalás visszhangjáról a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban, 1958. júl. 15. In: Zárt, bizalmas, számozott. Tájékoztatáspolitika és cenzúra 1956-1963. Osiris, 1999. 90. p. – Ugyanott jelentette azt is, hogy „egy pártonkívüli kolléga" [Polonyi Péter, Dobos jelentésében nem nevezte meg,] azonosult a népi írók eszméivel.

8 MSZMP VIII.ker. Pártbizottság – Jelentés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban folytatott vizsgálatról 1959. jún. 24. In: Fővárosi Levéltár, Pártiratok, XXXV (13) 1959/a. – Hivatkozás a továbbiakban: Jelentés 1959. jún. 24.

tás hibákat vétők", a hálózatban pedig sok könyvtári kollektíva változatlanul defenzívában van, a 40 könyvtár közül csak 23 vezetője lépett be a pártba.

Ebben a szituációban sok könyvtáros számára az elfogadható politikai magatartás modelljét Román József jelentette, aki az általános kulturális értékek körébe vonult vissza, nagy sikerű képzőművészeti kiállításokat rendezett, zenei és képzőművészeti különgyűjtemény létrehozásán fáradozott, kultúrtörténeti könyve jelent meg, a politikai kérdésekről viszont nem nyilatkozott. Szállóigévé vált: „Román azzal politizál, hogy hallgat."

1959-ben a VIII. kerületi Pártbizottság offenzívát indított a könyvtárban uralkodó helyzet megváltoztatására. Előzetesen öttagú bizottság folytatott ez ügyben vizsgálatot, amiről júniusban jelentés készült, s ezt július 1-jén a Kerületi Pártbizottság Végrehajtó Bizottsága megtárgyalta. [9]

A bizottsági jelentés szerzői és az ülésen előadó *Bakó Ágnes* abból indultak ki, hogy a könyvtárban „az elvtelen, liberális konszolidáció (ellentétben az MSZMP politikájával és gyakorlatával) nem teremtette meg a szükséges politikai egységet", elmarasztalták Révész jóhiszeműségét, humanizmusát, és radikális tisztogatást javasoltak.

Egy elhangzott hozzászólás szerint „ha van ott 50 ember, akit ki kell tenni, akkor rakjuk ki az 50-et", más vélemény szerint „ezekből az emberekből nem annyit kell eltávolítani, mint amennyit feltétlenül szükséges, hanem annyit, amennyit csak lehet"; ismét mások két személy: Román József és Szalai György eltávolítására koncentráltak.[10]

A radikális tisztogatást követelők valószínűleg nem mérték be, hogy időközben megerősödtek Révész Ferenc budapesti, sőt országos politikai pozíciói. Ennek következtében a hathatósan előkészített és látványos támadás a könyvtár „jobboldali revizionista elemei" ellen végül is kompromisszummal végződött. 1959. szeptember 9-én Révész bejelentette Román és Szalai áthelyezését, hangsúlyozva, hogy őt magát nem győzték ugyan meg az indokok, de a felsőbb párt és szakmai szerveknek engedve hozzájárult.[11] A párt belső ügyeibe beavatatlan könyvtári dolgozók „megdöbbenve álltak és azt kérdezték: ki lesz a következő"[12] A folytatás azonban elmaradt.

Szeptember végén leváltották a helyi pártszervezet éléről Dobos Piroskát, aki – a kerületi pártvezetőség véleménye szerint – politikai bizalmatlanságával, merevségével, részben szektáriánus szemléletével nem tudta maga mögé állítani a könyvtárban a szocializmus oldalán álló dolgozókat. Utóda Szőke Tiborné lett. A helyi pártszervezet megerősítette pozícióit, lezárult a számonkérés körüli éles harcok korszaka, a Kádár-i restauráció ellen nyíltan fellépőket elküldték vagy periférikus beosztásba helyezték. A könyvtárosok nagy többsége elfogadta a felkínált lehetőséget: a szocialista eszmei célok fenntartása mellett egy modernebb könyvtárügy kiépítésének perspektíváját, új szakasz kezdődött.

9 Jelentés 1959. jún. - Az MSZMP VIII. ker. Pártbizottsága Végrehajtó Bizottságának ülése 1959. júl. 1. Jegyzőkönyv. – Fővárosi Levéltár, Pártiratok, XXXV. 13/1959/a - A továbbiakban: Jegyzőkönyv 1959. júl. 1.

10 Jegyzőkönyv 1959. júl. 1.

11 Jegyzőkönyv a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban 1959. szept. 9-én tartott rendkívüli taggyűlésről. - Fővárosi Levéltár, Pártiratok XXXV. /103/c/1959

12 Ld. uo. Hont Péterné hozzászólását.

A befogadottak

A forradalom leverése utáni időszak jellegzetes mozzanata volt a politikai indíttatású áthelyezés. A politikailag megbízhatatlannak ítéltek közül sokakat helyeztek könyvtárakba, mint viszonylag zárt, ellenőrizhető munkahelyekre. Sokan kerültek a Központi Könyvtárba, ahol Révész Ferenc készségesen befogadta őket, „kezességet" vállalt értük.

A legtöbben a Népművelési Minisztériumból érkeztek, az ott végrehajtott tisztogatás következtében. Onnét került a könyvtárba Berza László, valamint Mikó Zoltán.

1957. február 30-án megszűnt Mikó Zoltán minisztériumi állása. 1957. április 12-től a soroksári kerületi könyvtárban kapott munkát.

Polónyi Péter a Népművelési Minisztérium forradalmi bizottságában tevékenykedett, a forradalom után előbb a Fővárosi Tanácshoz került, ahol ő vezényelte le a hálózat visszaállítását (lásd *A hálózat visszacsatolása* c. fejezetet), majd a Szabó Ervin Könyvtárba helyezték át; előbb a Budapest Gyűjteményben, utóbb a hálózatban dolgozott.

Ugyancsak a Népművelési minisztériumból került a könyvtárba, a Királyi Pál utcai könyvtár vezetőjének a Közművelődési könyvtári osztály helyettes vezetője, *Gaschler Rezső*.

Visszakerült a könyvtárba, egyelőre segédfűtőként, a VIII. kerületi pártbizottságtól elbocsátott Pataki Ferenc.

A szerkesztői állásából elbocsátott, négy évig közlési tilalom alatt álló *Benjámin László* költő a Központi Könyvtárban kapott állást, bibliográfiák készítésében vett részt. [13] Ugyancsak a Bibliográfiai Osztályra került (a Békéscsabai megyei könyvtárból) az író *Féja Géza* majd *Tóbiás Áron*.

A Vadász utcai (1. sz.) könyvtárban kapott 1960–62 között beosztott munkatársként munkát a tanári állásától 1959-ben politikai okokból fegyelmi eljárással megfosztott *Antall József* is.[14]

Más irányból érkezett *Sólyom Lászlóné* (az 1950-ben kivégzett fővárosi rendőrfőkapitány, majd vezérkari főnök özvegye). 1962-től a 6.sz, Karinthy Frigyes úti könyvtár dolgozója lett.

Nem mindenkit fogadott vissza a könyvtár. Nem fogadta be az 1957-ben visszatérni kívánó Hamvas Bélát és mikor 1960 tavaszán az új pártvezetőség úgy értesült, hogy a Snagovból hazatért Rajk Lászlóné vissza akar kerülni a könyvtárba, megbízták Szőke Tibornét, „hogy Aczél elvtársnál fejtse ki véleményét Rajk Lászlónénak a könyvtárba helyezése ellen."[15] A riadalom azonban indokolatlan volt: bár Rajkné 1959 elején még valóban szeretett volna visszakerülni a Szabó Ervin Könyvtárba, de lemondott tervéről. Tájékozódott róla, hogy ez már nem az a könyvtár, melyet 1956 őszén elhagyott.[16] Végül Kádár János adott utasítást arra, hogy Rajknét egy „kisebb forgalmú helyre" kell helyezni, így került a könyvtár helyett 1959. január 31-től az Országos Levéltárba. Vele párhuzamosan *Erdős Péternét* 1958. december 31-iki kelettel áthelyezték a Gorkij Könyvtárba.

13 „fáztamban ez a kis-világ/ lehelte ember-melegét..." – írta munkahelyéről A Vadaskerti úttól a Kálvin térig c. versében.

14 Először a József Attila Színház alkalmazta pénzbehajtóként. Könyvtári munkahelyéről némi pontatlansággal megemlékezik: Debreczeni József: A miniszterelnök. Antall József és a rendszerváltás. Bp. 1998. 34. p.

15 Pártvezetőségi értekezlet jegyzőkönyve 1960.márc. 21.

16 Pető Andrea: Rajk Júlia i.m. 212-213. p.

Változások a Központi Könyvtár szerepkörében

Ezekben az években kristályosodott ki a magyar könyvtárügy, s azon belül a tudományos és szakkönyvtárak új rendszere. Az Országos Könyvalap Bizottság a nagy könyvtárak gyűjtőkörének meghatározásakor a Szabó Ervin Könyvtárat a társadalomtudomány alapkönyvtárának tekintette, és a Társadalomtudományi Gyűjtőköri Bizottság vezetésére kérte fel.

A Központi Könyvtár folyóirat-olvasóterme, 1961

A könyvtár gyűjtőkörének, funkciójának újrafogalmazása

1957-re – sok belső vita után – elkészült a könyvtár funkcióját és távlati stratégiáját megfogalmazó dokumentum *Jelentés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár helyzetéről és fejlesztési terveiről* címmel.[17] Legfőbb újdonsága a Központi Könyvtár korábban sok vitát kiváltó funkciójának határozott megfogalmazása volt. Az említett jelentés szerint ez az intézmény

- magas szintű közművelődési könyvtár;
- országos szakkönyvtár a társadalmi kérdések és az újkori történelem területén;
- várospolitikai szakkönyvtár és a Budapestre vonatkozó nyomtatott termékek gyűjtőhelye.

A tervezett funkcióknak megfelelően határozta meg a jelentés a Központi Könyvtár és a hálózat gyűjtőköri elveit. Szakítva a korábbi mennyiségi szemlélettel a minőségi fejlesztést tűzte ki célul.

A dokumentumot az Országos Könyvtárügyi Tanács 1957. július 12-én Gödöllőn tartott ülésén megvitatta és lényegében egyetértéssel elfogadta.

Az Országos Könyvtárügyi Tanács képviselőinek eltérő irányú hozzászólásai azonban jelezték, hogy az egységesen elfogadott alapkoncepció mögött különféle fejlesztési elképzelések húzódhatnak meg:

– *Sebestyén Géza* a természettudományos irodalom felé nyitást szorgalmazta;

17 A beszámolónak több, átdolgozott változata is készült. Az idézetek forrása: Jelentés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár helyzetéről és fejlesztési terveiről. Bp. 1957. 13 p. FSZEK irattár.

– *Kondor Imre* szerint „a magas szintű közművelődési könyvtár előbb-utóbb feltétlenül általános tudományos könyvtárrá válik";
– *Kőhalmi Béla* az önálló ifjúsági könyvtárak és a zenei könyvtár létrehozását sürgette.[18]

A jelentés fontosságát Szekeres Pál, a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtári Osztályának vezetője így összegezte: „A beszámoló új szakaszt jelent a könyvtár fejlődésében. Több évi bizonytalankodás után a könyvtár felismerte feladatait."

A „Budapesti kultúrcentrum" gondolata

A könyvtár a főváros kulturális életében új szerepet kívánt vállalni, többet, mint amire alapfunkciója, dokumentumanyagának rendelkezésre bocsátása kötelezte. Az Országos Könyvtárügyi Tanácsnak készült *Jelentés* szavaival: „A könyvtár a jövőben funkcionális feladatának tekinti, hogy könyvanyagának propagálása érdekében előzetesen kidolgozott és minden párhuzamosságot elkerülő terv szerint irodalmi, társadalomtudományi és művészeti estéket, előadásokat, előadás-sorozatokat és kiállításokat rendezzen művészek, tudósok, kiadók, olvasók találkozására."[19]

A szerep önmagában nem új, 1945 óta ismételten napirendre került és egyrészt emlékezetes sikerű kiállítások, rendezvények, másrészt kudarcba fulladt, erőltetett vállalkozások mutatták: milyen irányban érdemes tovább haladni. Ami most új volt: egy igényes *„budapesti kultúrcentrum"* gondolata,[20] a korábbi átpolitizáltság helyett lényegében politikamentes megközelítés, a képzőművészet és a zene erőteljes hangsúlyozása. A kezdeményező a napi politikától távoli kultúra felé forduló Román József volt, aki ez ügyben Révész Ferenc támogatását is élvezte, a vállalkozás szorosan összefüggött a Központi Könyvtár 1956 utáni útkeresésével. A mennyiséggel szemben most egyöntetűen a minőség kapott elsőbbséget. „Budapesten a legmagasabb szintű tanulási lehetőségek és művészeti produkciók állnak a lakosság rendelkezésére" – mondja a jelentés – „nem érhetünk el eredményt azokkal a módszerekkel, amelyekkel a többi város."[21]

A program a zene, a képzőművészet és az irodalom területére egyaránt kiterjedt, mindhárom területen a klasszikusokat állítva központba.

A zene területén egyre határozottabban bontakozott ki speciális gyűjtemény létrehozásának szükségessége, bár e tervek csak évekkel később válhattak valóra. Létrejött viszont – és nyomban nagy vitákat váltott ki – a *Szabó Ervin Énekkar.*

„Intézetünk vezetősége nagy jelentőségű tervet dolgozott ki a Szabó Ervin Könyvtár kulturális központtá fejlesztésére, több külföldi könyvtár mintájára [...]. Ennek a tervnek a keretében alakult meg a Szabó Ervin Énekkar, mely Josquin des Près-től Kodály Zoltánig a vokális zeneirodalom legszebb műveit tűzte műsorára" – szólt az első tájékoztatás.[22] Az énekkar műsorát kezdettől politikai támadások érték, a könyvtári pártvezetőség az átszervezését vagy megszüntetését javasolta, Révész viszont több

18 A Jelentés fogadtatásáról: M[arót] M[ikós]: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár helyzete az Országos Könyvtárügyi Tanács előtt. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyv, 1956/57. 53-54. p.

19 Jelentés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár helyzetéről és fejlesztési terveiről. i.m. 6. p.

20 Erről „Mi legyen könyvtárunk feladata, hogy kultúrcentrummá váljék?" címmel készített tervet 1957 tavaszán Román József. – L. még: Román József: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kulturális munkájáról. In: A Könyvtáros, 1958. 4. sz. 249-250. p. és

21 Jelentés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár helyzetéről és fejlesztési terveiről . i.m. 6/7. p.

22 A FSZEK 2/1957.sz. körlevele, Berza László aláírásával. Az ügy gondozója Leskovár Jenő volt.

alkalommal a zenei szakértőkre hivatkozva védte meg.[23] Az együttes szép sikereket ért el, *Bárdos Lajos* rájuk bízta egyik új műve bemutatását, *Kodály Zoltán* részt vett egyik hangversenyükön.[24]

Az énekkar szerepét az adott szituációban jól jellemzi Bárdos Lajos 1959. november 4-i levele: „Igen tisztelt Igazgató Úr! Engedje meg, hogy hálás köszönetet mondjak az október 17-én számomra rendezett szerzői hangversenyért. Ezt annál is magasabbra tartom, mert – bár munkásságom javarészét a zenei közművelődés emelésének áldoztam – a hivatalos fórumok nemigen vettek tudomást a 60. születésnap nyújtotta alkalomról. A könyvtár énekkarának kitűnősége tanúskodik arról, hogy Igazgató Úr szellemi életünknek nemcsak néma katonáit, a betűket, de a hangzó kottafejeket is mozgósítani tudja és meri."[25]

A könyvtár énekkara a névadó emlékünnepén, 1958

A másik meghatározó terület a képzőművészet volt. Az e téren szakértő Román József kezdeményezésére a könyvtár gyűjteménye rendkívül értékes reprodukciós albumokkal gazdagodott,[26] emlékezetes sikerű képzőművészeti kiállításokat rendezett, ezekre alapozva született meg 1957-ben az elhatározás: a Szabó Ervin Könyvtár keretén belül, a zeneivel párhuzamosan külön képzőművészeti könyvtárat kell létrehozni.[27]

A képzőművészeti kiállítások közül igényességével és újdonságával, közönségsikerével és az elmarasztaló kritikák élességével is kiemelkedett az 1957 szeptemberében rendezett *Francia impresszionisták* kiállítás. A Román József által rendezett, szeptember 16-tól október végéig tartó, a Szépművészeti Múzeum és a Francia Intézet anyagát is felhasználó kiállítás hétezer látogatót vonzott. Vele párhuzamosan négy előadás hangzott el *Genthon István, Farkas Zoltán, Kampis Antal* és *Németh Lajos* szereplésével. A vendégkönyv bejegyzései kiemelték a kiállítás művelődéspolitikai jelentőségét: „Végrevégre látni tudtunk valamit annak az útnak *egészéből*, amit a mai piktúrában folytatni szeretnénk." – „A régi kultúrpolitika régi mulasztását pótolták." – Ezeket a bejegyzéseket a könyvtár néhány vezetője ellenforradalminak minősítette, túlzottnak ítélve Román kulturális programját. Révész – Pór Bertalanra hivatkozva, aki „lélekemelőnek" tartotta a látottakat – megvédte a kiállítást.[28]

23 Jegyzőkönyv az 1957. okt. 29-én tartott taggyűlésről. – Fővárosi Levéltár, Pártiratok, XXXV. 103/c/1957.

24 Polonyi Péter: Nemcsak a „széplelkűek" ügye... [Az énekkarról] In: Könyvtári Híradó 1957. 2. sz. 10-11.p.

25 Bárdos Lajos levele Révész Ferencnek, 1959. nov. 4. – FSZEK irattár 1264/959-87.

26 Pl. a világszínvonalú francia-svájci SKIRA- kiadványok közül a legtöbb friss kiadású kötettel az országban ekkor a Szabó Ervin Könyvtár rendelkezett. In: Könyvtári Híradó, 1957. 4. sz. 2 .p.

27 Jelentés ... i.m. 3.p.

28 Francia impresszionisták. Reprodukciós kiállítás 1957. szept. 16. Vendégkönyv. Budapest Gyűjtemény. – A kiállítás vitája: Jegyzőkönyv az 1957.okt. 29-én tartott taggyűlésről. In: Fővárosi Levéltár, Pártiratok, XXXV. 103/C/1957. – L.még: Kovács Csilla: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kiállításai 1930-1960. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1972/73. 121. p. – Egy kiállítás tanulságai és eredményei. In: Könyvtári Híradó, 1957. 5. sz. 2. p.

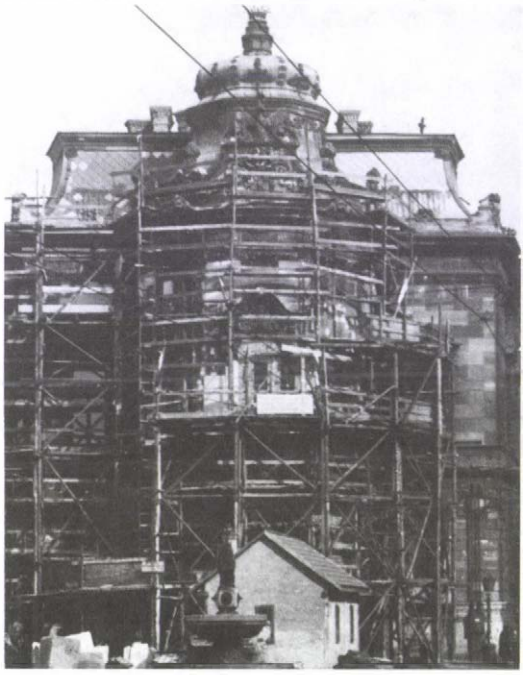
A zenei és a képzőművészeti programok igényességéhez és szelleméhez igazodott a némileg később induló irodalmi vállalkozás: Tóbiás Áron nagyszabású Tolsztoj-kiállítása és kötete. (Erről részletesebben az 1960-as évek bibliográfiai vállalkozásainál, *A könyvtár kiadványai, állományfeltáró és tudományos tevékenysége* című fejezetben számolunk be.)

A könyvtár vezetőinek egy része mindhárom kezdeményezést támadta, sokallták a rájuk fordított munkát és pénzt. A támadás valójában a kezdeményező személyeknek és a vállalkozás nyíltan apolitikus jellegének szólt. A „Budapesti kultúrcentrum" rövid epizód maradt a könyvtár történetében.

Kísérlet az épület problémájának megoldására

Révész Ferencnek a vezetői poszt elfoglalása után azonnal szembesülnie kellett a Központi Könyvtár elhelyezésének megoldatlanságával. A Wenckheim- palotában már évek óta egyre nehezebben elviselhető zsúfoltságban szorongott a könyvtár, 1956-ban azonban a helyzet még válságosabbra fordult: a belövések értékes teret tettek használhatatlanná.

A Kálvin tér irányából jött lövedékek a főhomlokzat fölötti emeleti dísztermet érték (ez ekkor a Különgyűjtemények Osztályának munkahelye volt), mint említettük, tönkrementek az ablakok, a díszítmények, a dísztükrök. A munkahely használhatatlanná vált, 45 fióknyi katalógus elroncsolódott, 8 ezer katalóguscédulát kellett újra írni, a Budapest Bibliográfia anyagát újra kellett rendezni. A helyreállítás csak 1959-ben fejeződött be.

A Központ helyreállítása, 1957 körül

Révész nagy lendülettel, kapcsolatait kihasználva vetette bele magát az ügy megoldásába, s 1957 őszén úgy látszott, hogy nem is eredménytelenül.[29] A szomszédos Reviczky utca 3. sz. alatti épület átadásával ezúttal minden fél egyetértett, még a benne működő 80 fős szakközépiskolai kollégium is, ennek ugyanis. csereépületet ajánlottak föl a Délibáb utcában. A cserét az 1957-58-as tanév végére tűzték ki.

Az idő eltelt és nem történt semmi. Révész ismét mozgósította kapcsolatait: régi barátjához, *Marosán György*-höz fordult, aki ekkor a Budapesti Pártbizottság első titkára volt. A „Gyurikám!" kezdetű levélnek[30] foganatja lett: a Pártbizottság felszólította a Fővárosi Tanácsot: „Gondos-

29 A tárgyalások dokumentumai: FSZEK irattár 865.11/1957-1960. Az események összefoglalása: Hernádi Györgyné Verbőczi Ilona: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi épületének sorsfordulói. Szakdolgozat. 1970. 64-65. p. Budapest Gyűjtemény.

30 Révész Ferenc levele Marosán Györgynek 1958. jún. 10. FSZEK irattár, 865.11-2/1958.

kodjék arról, hogy a könyvtár 1958. december 31-ig a Reviczky u. 3. sz. alatti épületet birtokba vehesse." A Tanács Igazgatási Osztálya ekkor (ismét!) határozatban utalta ki az épületet a könyvtár részére.[31]

Ezután a könyvtártól új tervezési programot kértek, a könyvtár elkészítette, átadta. Majd ismét nem történt semmi. Az egész ügy egy abszurd drámához kezdett hasonlítani.

1960-ra lekerült a napirendről a Reviczky utcai épület ügye.

A HÁLÓZAT VISSZACSATOLÁSA

A könyvtár szakmai életének meghatározóan fontos eseménye volt az, hogy a hálózatot visszakapta.

Szóltunk már arról, hogy a fiókkönyvtárak 1951-től személyzeti és gazdasági ügyekben a kerületi tanácsokhoz tartoztak, s voltaképpen mindvégig tisztázatlan maradt, hogy velük kapcsolatban mi a Központi Könyvtár hatásköre és feladata. A Fővárosi Tanács 1955 februári intézkedése megpróbálta ugyan rendezni a kérdést, a közvetlen instruálás és a statisztikai számontartás helyett a módszertani problémákkal való intenzívebb foglalkozást írva elő, ez azonban aligha oldotta volna meg a nagyon is gyakorlati támogatásra szoruló kerületi könyvtárak ügyét. A könyvtár az 1955-ös évkönyvében már hivatalosan is hangot adott kételyének a négy évvel korábbi decentralizálás helyességét illetően, 1956–tól pedig az új „könyvtári törvény" (a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 5. sz. törvényerejű rendelete) aktuálissá tette a helyzet újragondolását.

A rendelet, amely kimondta, hogy a főváros közművelődési könyvtári hálózatának központja a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, tagjai a kerületi könyvtárak, könyvállomások és mozgókönyvtárak, nem rendelkezett e könyvtárak fenntartóiról, önmagában nem változtatott a Szabó Ervin Könyvtár és a kerületi könyvtárak korábbi jogi helyzetén, sőt a VB. Népművelési Osztálya sietett leszögezni, hogy „nem érinti a hálózathoz tartozó könyvtárak felügyeleti szerveinek irányító, ellenőrző jogkörét, a kerületi könyvtárak fenntartói változatlanul a kerületi Tanácsok"[32], mégis ez a jogszabály lett az elindítója a kerületi könyvtárak visszacsatolásához vezető folyamatnak

A centralizáció igénye egyre erőteljesebben jelentkezett. 1956 októberében a könyvtár forradalmi bizottsága az élére megválasztott Marót Miklóssal nyomatékosan állást foglalt a korábbi hálózati rendszer visszaállítása mellett,[33] és az ekkor megfogalmazott állásfoglalást a könyvtár vezetősége a forradalom leverése után is magáénak tekintette; a Központi Könyvtárban 1957 januárjában már a megvalósítás mikéntjéről tárgyaltak.

A Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1957. március 22-én döntést hozott a Szabó Ervin Könyvtár átszervezéséről.[34] A fiókhálózat szakmai irányítását, személyzeti és gazdasági fenntartását a kerületi tanácsok hatásköréből 1957. április 1-jei hatállyal a Fő-

31 52.963/1958. sz. alatt 1958. szept. 24-én.

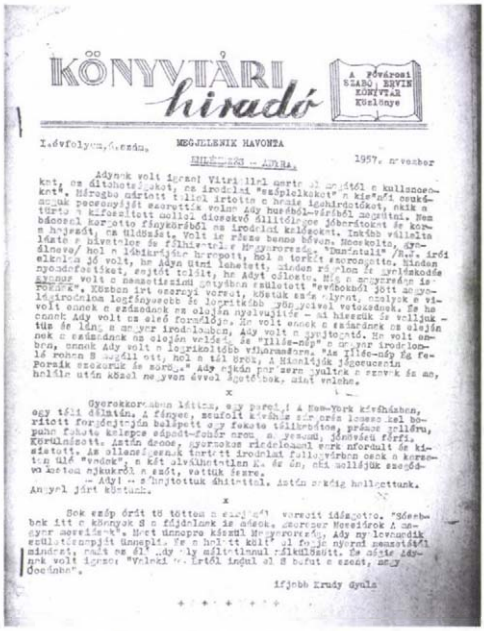
32 Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtó Bizottságának Népművelési Osztálya. Intézkedés a Szabó Ervin könyvtárhálózat megszervezésére. 1956. szept. 10. – Iratszám: 86-130/1956. XI.

33 Interjú Marót Miklóssal 2004. máj. 10-én a könyvtár történetéről az 1950-es években. FSZEK Budapest Gyűjtemény.

34 Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottságának 172/1957. VB. sz. határozata

városi Szabó Ervin Könyvtár hatáskörébe utalta. A visszacsatolás 39 könyvtárat érintett.

A hálózat újraalakulása nem jelentett mindenben mechanikus visszatérést a régihez. Megmaradt, – bár a Központ által orientálva és ellenőrizve – a kerületi könyvtárak önálló könyvbeszerzése, szabad rendelkezésük a költségvetés egyes tételeivel. A központi irányítást végző korábbi Módszertani Osztály, mely 1957. április 1-jétől a *Kerületi Könyvtárak Osztálya* nevet vette föl, legsürgősebb feladatának a kialakult egyenlőtlenségek megszűntetését, az adminisztráció és a könyvtártechnológia egyöntetűvé tételét tartotta, és tervbe vette a teljes könyvanyag áttekintését biztosító központi címjegyzék felállítását is. Az új feladatot ellátó osztályra most különös felelősség hárult.

KÖNYVTÁRI híradó

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Közlönye

I. évfolyam, 6. szám. MEGJELENIK HAVONTA 1957. november

A könyvtár stencilezett közlönye, ifjabb Krúdy Gyula cikkével

Az osztály dolgozói 1957 végén: vezető Szelestey Gyuláné, osztályvezető-helyettes Dobos Piroska (szakterülete: állomány és olvasószolgálat), *Bikácsi Lászlóné* (gyermekkönyvtárak), *Kertész Pál* (feldolgozó munka), *Szalay István* (könyvtárlétesítés, berendezés).

A hálózat dolgozóinak folyamatos tájékoztatására 1957 júniusában periodikusan megjelenő kiadványt indítottak, a *Könyvtári Híradót*. Első szerkesztője *ifj. Krúdy Gyula* volt, a szerkesztőbizottság tagjai *Győri György* és Román József.[35]

Az érintett könyvtárak dolgozói bizakodással fogadták a visszacsatolást, a kerületi tanácsok nagy része viszont ellenezte az új rendelkezést. A Kerületi Könyvtárak Osztálya 1957 novemberében értekezletre hívta a kerületi tanácsok elnökeit és népművelési csoportvezetőit: a kapcsolat visszaállítása fontos volt a könyvtárak számára, mert a leszorított könyvbeszerzési költségvetési keretet csak az általuk nyújtott kiegészítésekkel volt mód elfogadható szintre hozni. Az elfogulatlan szemlélő előtt nyilvánvaló volt, hogy a szétforgácsolt fővárosi közművelődési könyvtárhálózat hosszabb távon nem tudott volna helytállni, rövid távon azonban az átszervezés a könyvtárak ellátási problémáit nem oldotta meg: a kerületi tanácsok már nem voltak hajlandók nagyobb támogatást adni – ezt a pénzügyi lehetőségek is gátolták – a fővárosi tanács pedig még nem készült fel kellően a megnövekedett „új" intézmény aktuális szükségleteinek fedezésére.[36] Mindezek ellenére a hálózat visszaállítása új szakasz nyitását jelentette a fiókkönyvtárak történetében.

35 Győri és Román az őket ért politikai támadások miatt hamarosan lemondtak, az indulásakor sokszínű Híradó a könyvtárvezetés hivatalos szócsövévé vált.

36 Az átszervezés problémáiról: Révész Ferenc: Milyen feladatok várnak a kerületi könyvtárakra a központosítás után? – Irányi Lujza: Mit várnak a kerületi könyvtárosok a központi irányítástól? In: A Könyvtáros, 1957.2. sz. 88-92. p. – Győri György: A számok tükrében. Hozzászólás Irányi Lujza és Révész Ferenc cikkéhez. In: A Könyvtáros 1957. 4. sz. 262-264. p.

Bár a könyvtár vezetőségének elsődleges célja a visszakapott hálózat minőségi rendbetétele volt, már 1957-ben megfogalmazták a fiókkönyvtárak számbeli fejlesztésének igényét is. Folytatni kívánta a megszakadt hálózatépítést, az induló hároméves terv keretében 10 új könyvtár megindítását tervezte. Az első fecske már 1957-ben megjelent: november 7-én tartották a 22.sz. fiók ünnepélyes megnyitását a VII. ker., Lenin (ma: Erzsébet) krt. 32. sz. alatti épületben, 1954 óta ez volt az első könyvtáravatás. Az új könyvtár újdonsága volt a válogatópolcos rendszer, amit a Kerületi Könyvtárak Osztálya az olvasószolgálat továbbfejlesztési kísérleteként értékelt.

1957 júliusában egy másik változtatás is volt: a 12. sz. fiók a X. ker., Kőrösi Csoma utcából a Füzér utcai Pataky István kultúrotthonba költözött.

Viták a szabadpolcról

A szabadpolc bevezetése az ötvenes években

Az ötvenes évek végén kirobbant vita után a magyar közművelődési könyvtárak nagy része a szabadpolcra való áttérést választotta.

Az áttérés az ötvenes évek magyar környezetében nem egyszerűen könyvtártechnikai változtatást jelentett, hanem mélyen belenyúlt a könyvtárak működésének egészébe. „A szabadpolc más könyvtári szemléletet, más berendezést kíván, más viszonyt a könyvtár és az olvasó, az olvasó és a könyv között" – írta Sallai István.[37] A zártpolcos rendszer akarva-akaratlanul patriarkális viszonyt eredményezett, csábító módot kínált az olvasó befolyásolására, „nevelésére", azaz manipulálására. A szabadpolcos rendszer ezzel szemben az olvasó szabad választására épül, akinek a személyisége itt meghatározóvá válik, a könyvtáros már nem léphet fel „nevelőként", helyette az olvasó segítőjévé, partnerévé kell válnia – ha erre felkészültsége alkalmassá teszi. A könyvtár a nevelői szerep helyett mint az információszerzés intézménye jelenik meg: „A modern közművelődési könyvtár [...] információs központ, kényelmes otthon, vitafórum és az elmélyült tanulásnak, önképzésnek a helye."[38] Az új rendszer egyrészt alapvetően más könyvtárosi magatartást, másrészt sokoldalúbb felkészültséget követelt.

A zártpolcos rendszerben a könyvtár állományának gyarapításánál a könyvtáros tetszése szerint érvényesítheti ideológiai szempontjait, a szabadpolc rendszerében azonban a valós olvasói igényektől eltérő gyarapítás látványosan szembetűnik. A szabadpolc bevezetése után jobban figyelembe kellett venni az olvasói igényeket, ezért általánossá váltak a könyvtári olvasás- és igényvizsgálatok.

Az új rendszer alapjaiban módosította a könyvtárak térkiképzését. A kis helyre is bezsúfolható könyvkiadó- és raktárhelyiségekkel szemben tágasabb és esztétikailag igényesebb könyvtárakra lett szükség. Ahol ez megvalósult, az olvasók otthonosabban érezték magukat, hosszabb időt töltöttek a könyvtárban, kezdett kialakulni az intézmény új, lakossági fórum jellegű funkciója.

E változások a korábban „népkönyvtári" jellegű intézményeket visszafordíthatatlanul elindították a könyvtári modernizálás útján, a korszerű közkönyvtár megterem-

37 Sallai István – Vargha Balázs: A szabadpolcos közművelődési könyvtár. Bp. 1963. OSZK-KMK. 107. p.
38 Uo. 12. p.

tése felé. A szabadpolc bevezetése a magyar közművelődési könyvtárügyben kopernikuszi fordulatot jelentett.

A szabadpolc eszméjének térhódítása a magyar könyvtárügyben

1951-ben a szegedi Egyetemi Könyvtárban részleges szabadpolcot vezettek be, ennek működését *Bóday Pál* és *Szekeres Pál A Könyvtáros*-ban ismertették 1953-ban.[39] E körül bontakozott ki az első – vitának alig nevezhető – eszmecsere, mely elsősorban a tudományos könyvtárak és az állományvédelem kérdésére összpontosult. A kérdés a következő években látszólag feledésbe merült. Az ötvenes évek elején nem is történhetett másként: a közművelődési könyvtárak minden vonatkozásban felkészületlenek voltak a szabadpolcra, melynek általános bevezetését az uralkodó ideológia is gátolta volna.

A forradalmat megelőző légkörben kapott ismét hangot a szabadpolc kérdése. A Könyvtáros 1956 szeptemberi számában a könyvtártechnikai szempontok helyett az olvasó szabadságának kérdése került a központba. A lap elhatároló megjegyzések nélkül közölte az IFLA-FID 1955 szeptemberében Brüsszelben tartott kongresszusának memorandumát, benne a következőket: „A közkönyvtárnak szolgálnia és támogatnia kell a gondolat és a tett szabadságát, a személyiség fejlődését, az egyén és a közösség virágzását. Elengedhetetlen, hogy mindig tiszteletben tartsa a szabad választás és a szabad gondolkodás elvét, és gondosan tekintetbe vegye az olvasók igényeit és különféle szükségleteit. [...] Minden könyvtár engedje meg használóinak, hogy „szabadon" felkeressék a könyvtár olyan részeit, ahol az általuk [...] keresett könyvek találhatók."[40]

Rácz Arankáé az érdem, hogy 1957-ben, A Könyvtáros első számában ismét napirendre tűzte a szabadpolc kérdését, most már széles összefüggésekbe helyezve. Cikke könyvtártörténeti jelentőségűvé vált.[41] A kérdéshez ekkor a magyar könyvtárügy irányadó személyiségei szóltak hozzá – *Bereczky László, Bóday Pál, Csüry István, Tombor Tibor* –, sokoldalúan mérlegelve, de alapjában mindnyájan támogatva a felvetett eszmét. Egy év elteltével Rácz Aranka már a magyar könyvtárügy elfogadott irányaként térhetett vissza a szabadpolc kérdésére.[42]

A szabadpolc elvi elfogadtatása elsősorban Sallai Istvánnak és a mögötte álló szellemi műhelynek köszönhető. Sallai a szabadpolc eszméjét összekötötte a közművelődési könyvtár megújulásával, a könyvtártechnikainak tűnő újítás mögé a modernizáció messzire mutató távlatait csempészte be. A legsúlyosabb érvet a disputa asztalára azonban nem az elméleti vitázók tették le, hanem a békéscsabai Megyei Könyvtár, mely 1958. január 1-jétől áttért a szabadpolcos módszerre, és sikeres működésével bizonyította az elgondolás életképességét, az aggályok túlzó voltát.[43] Ezzel végképp megtört a jég, innét kezdve már a szabadpolc diadalútjáról beszélhetünk. A könyvtárak – s köztük elsőnek a dinamizmusukkal példát mutató megyei könyvtárak – sorra tértek át az új olvasószolgálati rendszerre.

39 Szekeres Pál- Bóday Pál: A kölcsönzői szabadpolcról. In: A Könyvtáros, 1953. 4. sz. 24-26. p.

40 Memorandum a könyvtárak fejlesztéséről. In: A Könyvtáros, 1956. 9. sz. 641-642. p.

41 Rácz Aranka: Újból a szabadpolcról. In: A Könyvtáros, 1957. 1. sz. 17-20. p.

42 Tombor Tibor: Néhány részletkérdésről. In: A Könyvtáros, 1957. 3. sz. 181-183. p. – Bereczky László: Könyvtártípusok és a szabadpolc. uo. 1957. 6. sz. 409-410. p. – Csűry István: A szabadpolc a különböző feladatú és nagyságrendű könyvtárakban. uo. 1957. 5. sz. 332. p. Rácz Aranka: Zárszó helyett. uo. 1858. 1. sz. 15-19. p.

Szabadpolc helyett válogatópolc

A szabadpolc bevezetésének menetében, a magyar közművelődési könyvtárak e sajátos szabadságharcában a Szabó Ervin Könyvtár hátul kullogott, sereghajtóként, jóllehet ez volt úgyszólván az egyetlen magyar közművelődési könyvtár, mely a szabadpolc kérdésében saját hagyományaira is támaszkodhatott volna.[44] Nem a fiókkönyvtárak kezdeményező készsége hiányzott, a hálózat vezetői zárkóztak el éveken keresztül,

1945 után a korábban kialakult hagyománynak megfelelően a felnőttkönyvtárak zártpolcos, a gyermekkönyvtárak szabadpolcos rendszerben működtek egészen 1952-ig, mikor a Fiókközpont a gyerekeknél is megszüntette a szabad válogatást. Ezzel hivatalosan a Szabó Ervin Könyvtár minden intézménye zártpolcossá vált.

A „böködő" néven elhíresült válogatópolc

Bár a könyvtárosok egy része továbbra is beengedett gyerekeket a könyvállványok közé,[45] a gyerekek többsége, akárcsak a felnőttek, a szabadpolc helyett a *„böködő*-t" használhatta. A böködő a könyvtáros és az olvasó között elhelyezett könyvállvány volt, ahol a könyvek gerincükkel az olvasó felé néztek, a félig beüvegezett polc azonban kiemelésüket megakadályozta. Az olvasó a kiválasztott könyvet megbökte, a hátracsúszó könyvet a könyvtáros kiemelte. A „böködő" az ötvenes évek könyvtári típusbútora volt, az olvasó szűkre méretezett szabadságának megtestesítője.

1945 után a hálózat könyvtárosai között többször támadt kísérletező kedv a szabadpolc bevezetésére. 1947-ben Tersánszky Józsi Jenőné, az I. ker. Krisztina körúti (11. sz.) könyvtár vezetője tért át az új rendszerre (l. az Egy sajátos szabadpolcos könyvtár c. fejezetet), majd a III. ker., Főtéri (8. sz.) könyvtár vezetett be 332 folyóméterre kiterjedő nyitott polcot. Az a A Könyvtáros 1953-as cikke után ismét feléledt volna a könyvtárosi vállalkozó kedv, a megvalósításnak azonban nem volt realitása: 1952-ben számolta fel

43 Kiss Jenő: Milyen a szabadpolc Békéscsabán? In: A Könyvtáros, 1958. 3. sz. 170-173. p.

44 Igaz ugyan, hogy ezek a hagyományok kétarcúak voltak. L.: Katsányi Sándor: A főváros könyvtárának története 1945-ig. Bp. 2004. FSZEK. 194. p. A szabadpolc térhódítása c. fejezet.

45 A rendelkezésről és a könyvtárosok magatartásáról: Bikácsi Lászlóné: Gyermekkönyvtárak a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár történetében. Bp. 1968. FSZEK. 125. p.

a Fiókközpont a gyermekrészlegek szabadpolcait, 1953-ban a Főtéri kezdeményezést, a kerületi tanácsok pedig eleve elzárkóztak. „Évek óta vitatkozunk a szabadpolcos könyvtár létjogosultságán" – írta A Könyvtáros-ban az 1957 előtti időkre visszatekintve *Győri György* – „de egyetlen kerületi tanács népművelési osztálya sem vállalta volna a kockázatot, hogy kipróbálja az új rendszert." [46]

Ilyen előzmények után kerültek a Szabó Ervin Könyvtár könyvtárosai és vezetői az 1957. évi vita során választ elé: hogyan foglaljanak állást a zárt vagy a szabadpolc vitájában?

Dobos Piroskát elvi szempontok állították szembe a szabadpolccal. A „minden olvasónak joga van eldönteni, hogy mit olvasson" elv – állásfoglalása szerint – szemben áll a szocialista művelődéspolitikai elvekkel.[47] A hálózat vezetői részéről az első reakció a kételyek megfogalmazása és az elutasítás volt. A könyvtári szaksajtó 1957-es vitájában a Szabó Ervin Könyvtárat *Becski Andorné* képviselte. Olvasóink nagyobb és talán legfontosabb része – írta – a szabadpolcról is helytelenül, tévesen válogatna. A szabadpolc – vélekedett Becskiné – csak képzett, igényes olvasóknak való, a könyvtáros feladata jelenleg az ilyen olvasóközönség kinevelése.[48]

Újítás a Rottenbiller utcában: az állomány nyolcadrésze szabadpolcon

A könyvtár régi hagyományai közül a vezetőség a vitában – mellőzve Szabó Ervin és Váradi Irma igenlő állásfoglalását – a *Walter Hoffmann*-tól átvett elutasítást emelte ki,[49] aggályait hangoztatva a nevelő funkció érvényesülésével kapcsolatban.

A szabadpolc elvi elfogadását és a hálózatban való bevezetésének megkezdését 1957–1959 között Dobos Piroska akadályozta meg. Rendkívül behatóan foglalkozott ezzel a kérdéssel, élénken figyelt a hazai és a nemzetközi megoldásokra, és szembesült azzal a ténnyel is, hogy a szabadpolc – bár a Sallai által kidolgozottnál jóval merevebb formában – egyes szocialista országokban szakmai alapelvvé kezdett válni.[50] Ugyanakkor az elsődleges mintának tekintett Szovjetunióban a könyvtárak zárt rendszerben működtek.

46 Győri György: A számok tükrében. In: A Könyvtáros, 1957. 4. sz. 264. p.

47 Dobos Piroska: Az igénykutatás problémái a közművelődési könyvtárakban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1960. 132. p.

48 Becski Andorné: „A jövendő kölcsönzési formája?" In: A Könyvtáros, 1957. 4. sz. 265-266. p.

49 Dobos Piroska: Vita a szabadpolcról a Szabó Ervin könyvtárban. In: A Könyvtáros, 1959. 5. sz. 348. p.

50 Elsősorban a Német Demokratikus Köztársaság könyvtárainak az új rendszerre való áttérése volt elgondolkoztató, másrészt egy 1958-as prágai tapasztalatcsere legmaradandóbb élménye Dobos Piroska számára az volt, hogy ott „a kerületi könyvtárakban úgyszólván az egész könyvanyag szabadpolcon van."

Másfelől megerősítette Dobos Piroska ideológiai kételyeit a Békéscsabára tett szakmai látogatása, ahol megütközve szembesült a szabadpolc Budapesten elképzelhetetlen nyitottságával: *Márai, Nyírő, Zilahy* egy-egy novellája, az Erdély című antológia sőt egy *Wass Albert* regény is az olvasók számára közvetlenül elérhető, kikölcsönözhető volt [51]

Az elméleti kételyeknél nem kisebb fékezőerőt jelentett két gyakorlati akadály. Egyfelől a rendkívül zsúfolt, kis helyiségek nem adtak lehetőséget sem a teljes állomány szabadpolcra helyezésére, sem a szabadpolccal szemben támasztott térbeli és esztétikai igények megvalósítására. Másfelől a kerületi könyvtárakban hatalmas tömegben halmozódtak fel az ötvenes években beszerzett, elavult és használhatatlan könyvek. Bár 1957-ben megkezdték ezek felszámolását, az év végén még mindig 120 ezer kötetre becsülték a könyvtárakban olvasatlanul elfekvő, holt anyagot. A szabadpolc bevezetése teljes körű állományrevíziót követelt volna.

Mindez azt eredményezte, hogy – bár az országos könyvtári közéletet megpezsdítő vita hatására a hálózat több könyvtára is változtatni igyekezett addigi gyakorlatán – az újítás csak a válogatópolc nagyobb arányú növelésére terjedt ki.

Ilyen kezdeményezés több könyvtárban is történt.

VII. Lenin (ma: Erzsébet) krt. 32. (22. sz. kerületi könyvtár.) Dobos Piroska jellemzése szerint: „A legjobb és politikai, kultúrpolitikai céljainkat leginkább szolgáló állományrész hozzáférhetővé tétele az olvasók számára, egy olyan helyiségben, ahol ennél többre már eleve nem volt lehetőség."[52]

VII., Rottenbiller u. 10. (2. sz. kerületi könyvtár.) – Itt az átépítés után 4 ezer kötetet helyeztek szabadpolcra, az állomány nyolcadrészét.

II., Csillaghegy, Mátyás király u. 15. (21. sz. kerületi könyvtár.) Az 1958 évi bővítés lehetőségét kihasználva az állomány jelentős részét szabadon hozzáférhetővé tették.

XIV., Lumumba (ma: Róna) u. 1/3. (43. sz. kerületi könyvtár.) Az új helyiség tervezése 1957-ben indult meg. Bár a helyiségviszonyok itt lehetővé tették volna az eszményi szabadpolc kialakítását, az állománynak csak egy részét helyezték szabadpolcra.

A korabeli tudósítások szerint az olvasók a közvetlen válogatás lehetőségét mindenütt örömmel fogadták, a könyvtárosok tábora azonban megoszlott, a vezetők fenntartásaiknak is hangot adtak. Robbanó bombaként hatott, mikor a művelődéspolitikai irányelvek házi megvitatása alkalmával 1958. október 22-én Győri György a *teljes* szabadpolcos rendszer bevezetését követelte, amit szakmai forradalomnak nevezett. A hallgatóságból sokan megtapsolták, a jelenlevő vezetők viszont sorra elítélték. Révész Ferenc, aki ugyan ekkor már nem zárkózott el mereven a szabadpolc gondolatától, de a radikális, forradalminak nevezett kezdeményezésektől visszariadt, még a tapsolókat is elmarasztalta.[53]

Az új rendszer bevezetésének ezt az első, felemás szakaszát az 1959. március 11-én megrendezett vitanap zárta, melyen a könyvtárak vezetői és a Kerületi Könyvtárak Osztályának tagjai vettek részt. A vélemények eltértek, de a nagy többség csak a válogatott anyag szabadpolcra helyezésével, vagyis a nagyobb méretűre növesztett *vá-*

51 Beszámoló az útról: Könyvtári Híradó, 1960. 1-2. sz.

52 Dobos Piroska: Szabadpolc rendszer a kerületi könyvtárakban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1961. 146. p.

53 Az esetről jelentés készült a kerületi pártbizottságnak: Feljegyzés a művelődéspolitikai irányelvek megvitatásáról a VIII. ker. MSZMP Agitációs-Propaganda Osztályának. 1958. dec. 18. – Fővárosi Levéltár, XXXV. (13) C/1958.

gatópolccal értett egyet. Dobos Piroska azzal a kijelentéssel próbálta a dilemma élét tompítani és egyúttal a szabadpolc jelentőségét csökkenteni, hogy „az olvasószolgálat színvonalát a közművelődési könyvtárakban elsősorban a könyvtáros dönti el, s csak másodsorban a szabad vagy zárt kölcsönzési rendszer," és a szabadpolccal szembehelyezve a részleges válogatópolcot, a vita összegezéseként leszögezte, hogy a könyvtár vezetősége *„a megfelelő feltételek megteremtése esetén ezután a válogatópolcos kölcsönzés további terjesztése mellett foglalt állást."*[54]

Új szempontok az állomány alakításában

Az ötvenes évek elejéhez képest 1953 után az állomány alakulásában sarkalatos változások történtek.

Mennyiségileg a határtalannak tűnő gyarapítás gazdasági okokból megtorpant. A közművelődési könyvtárak állományfejlesztése országosan mélyen visszaesett, s ez a visszaesés – bár az országosnál kisebb mértékben – a főváros könyvtárhálózatában is jelentkezett.

Minőségileg viszont kedvező változás történt: a javuló könyvkiadás lehetőségeit az olvasói igényekre most már jobban figyelő új könyvtári szemlélet kihasználta, a beáramló új művek minőségileg magasan fölötte álltak az ötvenes évek elején beszerzetteknek.

A könyvkivonás terén ugyancsak sarkalatos fordulat történt: 1953 után már a korábbi évektől eltérően nem a polgári szemléletet tükröző műveket vonták ki, hanem az ötvenes évek elején tömegesen beszerzett, fölöslegesnek bizonyult és a könyvtárak polcait holt anyagként terhelő könyveket, brosúrákat.

A Központi Könyvtár állománygyarapítása

A Központi Könyvtár *gyűjtőköri elvei* hosszú vajúdás után nagyjából kialakultak. (Szakkönyvtári szintű gyűjtés a társadalomtudományokból és az újkori történelemből, teljességre törekvés a budapesti vonatkozású irodalomból, magas szintű közművelődési gyűjtemény, beleértve az értékes szépirodalmat is.) A kidolgozott elvek a gyakorlatban is egyre tisztábban érvényesültek: a gyarapítási döntéseket rendelőbizottság hozta, mely a nyelvterületek szakreferenseiből állt, az igazgató irányításával.

A *gyarapodás számbelileg* 1956-ban is, 1957-ben is visszazuhant a korábbi évekhez mérten, más-más okokból. 1956-ra a költségvetés az előző évekhez hasonló összeget biztosított, az utolsó három hónapban azonban szünetelt a gyarapítás, a meglevő összegnek nagy része felhasználatlan maradt. 1957-ben viszont a költségvetési keret 30 %-kal csökkent.[55] A következő években a vásárolt könyvek száma újból felfelé ívelt.

---

54 Dobos Piroska: Vita a szabadpolcról a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. In: A Könyvtáros, 1959. 5. sz. 348. p. – Ld még: Gál Tamás: Olvasószolgálati tendenciák és szemléletváltozások tükröződése a FSZEK fiókhálózatának munkájában 1945-1987. Szakdolg. Bp. 1987. 95 p. OSZK Könyvtártudományi Szakkönyvtár D 4408.

55 A fejezetben közölt adatok forrása: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár jelentése 1956-1957. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1956/1957. 7-51. p.

Vásárolt könyvek száma

1955	1956	1957	1958	1959
10 320	4 898	7 560	12 251	17 793

Az állománygyarapítás politikai tekintetben nyitottabbá vált, közelebb került az olvasók és a tudományos kutatók tényleges igényeihez. Jól tükrözi ezt a beszerzett könyvek nyelvi megoszlásának alakulása, összevetve a kölcsönzött művek tényleges olvasottságával

A beszerzett külföldi könyvek százalékos megoszlása (a gyarapodás egészében)						**Használat**[56]
	1955	**1956**	**1957**	**1958**	**1959**	**1957**
Orosz	22,4	10,8	4,7	7,7	11,2	0,4
Német	17,3	14,3	20,7	19,6	21,8	15,6
Angol	6,8	10,0	10,3	10,2	11,7	7,1

Hasonló tendenciát mutatott a folyóiratok beszerzése is.

A nyugati könyvek behozatalának ideológiai nehézségei mérséklődtek, ugyanakkor növekedtek az anyagiak: a külföldi könyvek rendkívül megdrágultak. A könyvtárnak ennek ellenére sikerült beszereznie az 1956-os forradalom nyugati irodalmának nagy részét, a magyar szerzők 1957-ben Nyugaton megjelent könyveinek szinte teljességét. (*Aczél Tamás, Faludy György, Fejtő Ferenc, Mérey Tibor, Mikes György, Pálóczi Horváth György* 1956-ról írt műveit.) E művek beszerzését utóbb a könyvtár pártvezetése kifogásolta, akkor azonban már az állományban voltak, az olvasók egy köre számára hozzáférhetően.[57]

Kezdtek kirajzolódni a szépirodalom beszerzésének sokáig bizonytalan elvei. Az értékesnek minősített irodalom gazdag körű, de nem tömeges olvasásra szánt gyűjteményét szándékoztak kialakítani. Egy-egy példányban szerezték be a magyar és az idegen nyelvek klasszikusait, a jelenkori magyar irodalom gyűjtésében – a magasabb szintűnek minősített művek esetén – teljességre törekedtek, de nem gyűjtötték az ifjúsági irodalmat. Lényeges elvi változást volt az előző évekhez képest „a modern külföldi irodalomból a legfőbb irányzatokat képviselő írók válogatott művei"-nek beszerzése.[58]

Változatlan maradt a társadalomtudományi művek gyűjtése, arányuk a beszerzett művek között 20 százalék körül mozgott. A vásárolt szociológiai művek száma fokozatosan emelkedett, a szakfolyóiratok beszerzése azonban továbbra is hiányos maradt.

A Budapest Gyűjtemény elvileg teljességre törő gyűjtése viszont – mivel a gyűjtemény nem részesült a kötelespéldányokból – inkább csak kívánalom maradt. A forradalom alatt megjelent dokumentumok gyűjtésére a könyvtár munkástanácsa hívta fel a figyelmet 1956 novemberében:

56 A kölcsönzött kötetek megoszlása százalékban. Itt csak az 1957-es évet tüntetjük fel, mivel a tárgyalt évek során lényeges eltérés ezektől az arányoktól nem történt.

57 Szőke Tiborné beszámolója az 1960. dec. 20-i taggyűlésről. – Fővárosi Levéltár, Pártiratok, XXXV. 13/1960.

58 Jelentés a könyvtár 1956/1957 évi tevékenységéről. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1956/1957. 2. p.

5. sz. Közlemény.
A forradalom alatt rengeteg röpirat, újság, plakát és egyéb írott, gépelt, sokszorosított és nyomdai úton előállított kiadvány jelent meg, melyek Budapest várostörténete és Magyarország történetének szempontjából fontos okmányok. Kérjük a Kartársakat gyűjtsék ezeket a kortörténeti szempontból fontos írásokat és adják át a Könyvtár „Budapest" gyűjteményének. – A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Munkástanácsa

A felhívás eredményes volt. A Szabó Ervin Könyvtárban alakult ki az ország egyik legnagyobb 1956-os aprónyomtatvány-gyűjteménye.

Az állományhoz való szabadabb hozzáférés

Az ötvenes évek elején – mint azt korábban említettük – a könyvtár erőteljesen korlátozta az ideológiailag nem kívánatos állományhoz való hozzáférést. A Központi Könyvtár kettős gátat épített ki: egyrészt bizonyos könyvek céduláit kiemelte az olvasói katalógusokból (ezzel kb. 50 ezer könyvet zárt el a nem kivételezett olvasók elől) másrészt a többi könyv kiadását is a tájékoztató könyvtáros egyedi – írásos – engedélyéhez kötötte. Most – belső viták után – döntés született a kiemelt cédulák túlnyomó többségének visszasorolásáról. A feldolgozók 1957-ben – a csökkent könyvvásárlás következtében – időt tudtak szakítani erre az időigényes munkára: az év során több mint 150 ezer cédulát helyeztek vissza a betűrendes és a szakkatalógusba.[59] A műveletre a könyvtárosi humor műszót is teremtett: „redefasizálás".

Továbbra is zárt gyűjteményt képeztek azok a kimondottan fasiszta, háborús és faji uszító könyvek, melyek valami módon a könyvtárban maradtak 1947 után is. Ezek 1956-ig a könyvtár nyilvános kimutatásaiban egyáltalán nem szerepeltek, 1957-től a zárt gyűjteményben (népszerű nevén: a „pokol"-ban) őrzött 1523 művet mutattak ki.

A Központi Könyvtár olvasószolgálata feloldotta a kikért könyvek személyre szóló engedélyeztetését is.

1957-től a Központi Könyvtár olvasói ismét tájékoztatást kaptak a külföldi szerzeményekről.[60] Az *Újabb külföldi szerzemények* címmel induló új kiadvány[61] első füzetének előszava a tízéves megszakításról önkritikusan jegyzi meg: „Egyik jelentős könyvtári funkciónkat hanyagoltuk el." Sejteti az okokat is: „Az ilyen publikáció beszámolás-féle is, kritikát válthat ki és ellenőrzést tesz lehetővé." Az ötvenes években aligha lehetett volna a Központi Könyvtár külföldi, nyugati szerzeményeit következmények nélkül a teljes nyilvánosság elé tárni. Az 1957-ben induló sorozat is válogatott: elhagyta a magyar nyelvű irodalmat, a szépirodalmat, és fontossági szempontok szerint is

59 Uo. 11. p.

60 A Szabó Ervin-i nyitott könyvtárhoz hozzátartozott az olvasók folyamatos tájékoztatása; a könyvtárhasználók az *Értesítő*-ben rendszeresen kézhez kapták az új beszerzések teljes jegyzékét. A Horthy-korszakban a teljességet a válogatás váltotta fel, de a jegyzék 1942-ig folyamatosan megjelent, ekkor a háborús papírhiány miatt megszűnt. A koalíciós időkben még napvilágot látott egy válogatott jegyzék az 1943-1947 közötti gyarapodásról, ezután azonban tízéves szünet következett.

61 Újabb külföldi szerzemények. Tudományos és ismeretterjesztő művek. 1957-1973: évi 4 füzet, 1974-1989: évi 12 füzet.

szelektált. A jegyzéket a Feldolgozó Osztály katalogizálási csoportja állította össze, *Gordon Erzsébet* vezetésével.

Kerületi könyvtárak: az olvasói igényekre (is) épülő új állománygyarapítás

Az ötvenes évek elejét a kerületi könyvtárakban ideológiavezérelt, voluntarista állományfejlesztés és kivonás jellemezte, mely nem volt tekintettel az olvasók tényleges igényeire. Nem is igen lehetett, mert a gyarapítás forrását, az államosított könyvkiadást hasonló szempontok vezették. Az ötvenes évek derekán érkezett el a számbavétel ideje, annak felmérése, hogy milyen lett az előző évek során kialakított állomány, és – ez a szempont 1956 után került először nyomatékosan szóba – mennyire felel meg az olvasók igényeinek. Az első nyilvános vizsgálatot Dobos Piroska vezetésével végezték, ő publikálta annak eredményeit is.[62] A cél korántsem a tényleges igények teljes kielégítése volt: „Számunkra nem a 'minden igény' feltétlen kielégítése a feladat" – szögezte le Dobos Piroska – „nem ezért akarjuk ismerni az igényeket, hanem azért, hogy az igények ismeretében erősítsük a helyes tendenciákat, harcoljunk a helytelen nézetek ellen... A 'minden olvasónak joga van eldönteni, hogy mit akar' elv az igénykutatás szocialista célkitűzésével került szembe."[63] Ez utólagos üzenet volt az olvasó szabadságát követelő kerületi könyvtárosoknak, Győry Györgynek, Keresztesi Mihálynak is.

A kerületi könyvtárak átlagos kötetszáma 1950-ben 14 ezer kötet alatt mozgott, a kivonások és a tömeges könyvtárszervezés miatt mélyen alatta maradva az 1939-es 19 ezer kötetnek. Az erőteljes mennyiségi állománynövelés következtében az átlagos kötetszám 1957-re elérte, sőt meghaladta a háború előtti nagyságrendet (1957: 19 750 kötet), de ez a gyarapodás sem állt arányban az olvasók számának ez időben történt gyors felfuttatásával. Egy olvasóra a hálózatban 1939-ben 12 kötet jutott, 1957-ben már csak 7,3. Mindennek következtében a könyvtárak túlzsúfolttá váltak ugyan, de az olvasói igényeket mégsem tudták elfogadhatóan kielégíteni.

A háború előtti években a budapesti lakosok városi könyvtári ellátása toronymagasan felette állt a vidéki városok túlnyomó többségének; 1957-re a vidék ezt a különbséget lényegileg kiegyenlítette, de úgy is mondhatjuk, hogy Budapest elvesztette korábbi előnyét.

Az 1957-es vizsgálat meghatározó minőségi különbséget talált a régebbi és az újonnan szervezett könyvtárak állománya között. A felmérés szerint a sokak által keresett állománycsoportokban (pl. egészségügy, irodalomtörténeti összefoglalások) az olvasók igényeit a régi könyvtárak viszonylag gazdagabb állományukkal ki tudták elégíteni, az újak azonban nem. Az újabb könyvtárakban rendkívül szegényes volt a kézikönyvek gyűjteménye is, ami lehetetlenné tette a könyvtár tájékoztató szerepének mégoly szerény megvalósítását. Túlméretezett volt viszont a társadalomtudományi állománycsoport. „A szerzeményező munkában nem vettük figyelembe az e szak iránt mutatkozó korlátozott érdeklődést" – ismerte el az 1957-es jelentés. S ráadásul e szakot igen sok kérészéletű brosúra is terhelte.

62 Dobos Piroska: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtárai könyvállományának összetétele és fejlesztésének problémái. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1956-1957. 55-74. p. – E fejezet további adatai ebből a tanulmányból származnak.

63 Dobos Piroska: Az igénykutatás problémái és módszerei a közművelődési könyvtárakban In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1960. 132. p.

A szépirodalom vonatkozásában a magyar és a külföldi klasszikusokat illetően az új könyvtárak „fontos művek teljes hiányával küzdenek", a régi könyvtárakban pedig ezt az állománycsoportot a ronggyá olvasás tizedelte meg. [64] Az új magyar irodalom keresettségének aránya szintén meghaladta az állományban elfoglalt helyüket, ha nem is a klasszikusokéhoz hasonlítható mértékben.

A legkeresettebb kortárs magyar szerzők ezekben az években: *Fehér Klára, Illés Béla, Kovai Lőrinc, Németh László, Passuth László, Sásdi Sándor, Szabó Pál, Szántó György, Tatay Sándor, Veres Péter.* A legnépszerűbb azonban mindenkit megelőzve *Berkesi András* volt, akinek előjegyzett könyveire több hónapig kellett várni.

A háború előtti lektűröket radikálisan eltávolították, a most megjelenő „szocialista bestseller", pl. Berkesi esztétikai fogyatékosságaival szemben a könyvtár elnéző volt: a lektűr-probléma ezzel megoldódni látszott. Eleinte az állami könyvkiadás minden termékét értékesnek tekintették, csakhogy a könyvkiadás az 50-es évek közepétől s különösen 1956 után e téren is egyre több engedményt tett. A könyvtár reagálása erre: „Ma már a könyvtárak nem tekinthetik értékmérőnek magát a könyvkiadás tényét. Akadnak művek, amelyek megjelentetésével esetleg még egyet is érthetünk, de nem tarthatjuk feladatunknak, hogy a könyvtár eszközeivel népszerűségüket fokozzuk. Ilyen pl. Gardner: A harcias nagymama esete."[65] A Kerületi Könyvtárak Osztálya ezek beszerzését ellenezte, mivel „az állam pénzén nem kerülhet kétes értékű, irodalmi színvonal alatti mű a könyvtárba." Az irodalmi szempontokat az ideológiaiak egészítették ki, melyek elsőbbséget élveztek az irodalmiak fölött. Például Berkesi Októberi vihar-áról a tanulmány megállapítja ugyan, hogy irodalmilag alacsony színvonalú, de mégis kiemelkedően magas példányszámban való beszerzését javasolja. Másfelől „a politikai, társadalmi meggondolások miatt nem kívánatos" szépirodalmi művek beszerzését egyértelműen tiltották.

1957-re kialakultak a Szabó Ervin Könyvtár hálózati állománygyarapítási elvei, melyek évtizedekig meghatározók maradtak.

Az inkurrens anyag kezelése, könyvgyűjtő-könyvelosztó raktár létrehozása

A fővárosi könyvtár történetében a hálózat létrejöttétől annak tanácsi fenntartásba adásáig fontos szerepet játszott az állomány mozgatását lehetővé tevő *duplumraktár.* 1951 után a fiókok állománya a kerületi tanácsok tulajdonába ment át, ezzel a raktár helyzete és szerepe kérdésessé vált, éveken át visszafogottan és felemás módon működött.

1957 áprilisában a kerületi könyvtárak anyaga ismét a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár tulajdonába került, a duplumraktár léte akkor fontosabbá vált, mint valaha. Az elmúlt évek során egyrészt az állomány egyoldalú fejlesztése hatalmas tömegű inkurrens anyagot eredményezett, másrészt az állomány növekedését nem kísérte a működési feltételek, jelesül a helyiségek arányos bővülése. A könyvtárak égető raktározási problémái megkövetelték a kölcsönzés szempontjából hasznavehetetlen művek kiemelését.

64 Kisebb mértékben az 1950-ben elrendelt könyvkivonás is. Pl. Dobos Piroska tanulmánya szóvá teszi: „Jókai egyes művei még hiányoznak: Szabadság a hó alatt ... [stb.]" Csakhogy ezt az 1949-ben újra kiadott művet (hat másik Jókai kötettel együtt) a Népkönyvtári Központ 1950-es jegyzékének utasítása alapján kellett zúzdába küldeni.

65 Dobos Piroska i.m. 66. p.

Az újjászervezett duplumraktárnak hármas funkciója volt: 1./ Az inkurrens művek begyűjtése, szelektálása, a hasznosíthatók tárolása. 2./ Az állomány cirkulációjának biztosítása, a fiókkönyvtárak állományának folyamatos kiegészítése. 3./ A létesítendő könyvtárak alapjának megteremtése. E céloknak megfelelően a duplumraktár nemcsak a kivont könyvekből gyarapodott, hanem célszerű fejlesztéssel, a Nemzeti Könyvalapból (az államosított majd újra elosztott, az OSZK által kezelt könyvállományból), új és antikvár könyvek vásárlásából is.

A könyvtár 1957-ben, mint az elmúlt években oly sokszor, ismét nagymértékű kivonást hajtott végre, aminek következtében 79 ezer kötet került ki a hálózatból (81 ezer kötetes gyarapítás mellett). Ez a kivonás azonban tartalmilag különbözött a korábbiaktól: ezúttal az ötvenes évek elején beszerzett, elavult, olvasatlan vagy a feleslegesen nagy példányszámú könyveket emelték ki.[66] A tartalmi okokból kivont könyvek 30 %-a a társadalomtudományi szakba tartozott. Az ország többi területi közművelődési könyvtárához viszonyítva ez volt az időszak legjelentősebb állománykivonása.[67] A korábbi évek egyoldalú állománygyarapítása következtében azonban olyan tömegben halmozódott fel az inkurrens anyag, hogy hiába vontak ki belőle 1957-ben 55 ezer kötetet, a könyvtár vezetőségének becslése szerint még ezután is 120 ezer haszontalanul és olvasatlanul elfekvő könyv terhelte a fiókkönyvtárakat.[68]

A hálózatból kivont könyveknek csak kisebb részét tartották meg a duplumraktárban (1957-ben 17 ezer kötetet), nagyobb részétől a könyvtár a OSZK-nak átadva szabadult meg. Az értéktelen brosúrákról egy bizottság döntött, nagyobb részük a MÉH vállalat papírgyűjtőjébe került.

A duplumraktár őrizte, majd hasznosította – mint azt már Szabó Ervin ideje óta tette – a Központi Könyvtár duplumait és feleslegesnek ítélt anyagát. Itt őrizték, majd innét adták az Országos Széchényi Könyvtárnak a Szüry-Gyűjtemény 900 hungarikáját (magyar művek idegen nyelvű fordításait), a Károlyi-könyvtár átvett anyagából pedig 2300 idegen nyelvű kötetet megpróbáltak valutáért értékesíteni.[69]

Az olvasók köre, igényeik változása

Az olvasótábor rendkívüli növekedése 1954-1955 után megállt, a következő néhány évben az olvasók száma többé-kevésbé változatlan maradt. A forradalom alatt és az azt követő hónapokban a könyvtárak kényszerűen zárva voltak, illetve csak a nap egy részében tartottak nyitva, ez a körülmény csökkentette a forgalmat. 1958-ban, majd különösen 1959-ben új, a korábbit meghaladó fellendülés kezdődött:

66 A 79 ezer kivont kötetből 55 ezret „duplumosítottak", azaz tartalmi okokból vontak ki, 15 ezer kötetet elrongyolódott kötési selejtként, 9 ezret egyéb okokból.

67 Sallai István: Jelentés az ismeretterjesztő irodalom használatáról a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtáraiban. Gépirat. Bp. 1960. ápr. 30. 14. p.

68 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár jelentése 1956/1957. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1956/1957. 37. p.

69 Osztályvezetői értekezlet jegyzőkönyve, 1957. márc.15. - FSZEK irattár.

	Az olvasók száma	A kölcsönzött és a helyben olvasott kötetek száma
1955	125 000	3 521 000
1956	127 000	3 393 000
1957	120 000	3 150 000
1958	127 000	3 881 000
1959	140 000	4 660 000

A Központi Könyvtár 1956. december 3-ig zárva volt, december 3-tól 31-ig csak kölcsönzést tartott 10 órától fél kettőig. Az olvasótermek 1957. február 4-től működtek, eleinte 19 óráig. Az eredeti nyitva tartás csak 1957. november 16-tól állt helyre.

A kölcsönzésre beiratkozott olvasók száma a Központi Könyvtárban 8–9 ezer között ingadozott. Az olvasótábor összetételükben fontos módosulás történt: visszatértek az értelmiségiek, arányuk két év alatt, 1955 és 1957 között 26 %-ról 36 %-ra emelkedett, az egyetemi hallgatókkal együtt pedig az olvasótábor 52 %-át alkották. A könyvtár ismét az értelmiségiek intézménye lett. Elmaradt az a réteg, amely a Központi Könyvtárat elsősorban a szépirodalmi művekért kereste fel. (1956-57-ig a Központban számos olyan szépirodalmi alkotáshoz hozzá lehetett jutni, amelyek a hálózatból akkor hiányzott. Ezt a hiányt most a hálózat lassan pótolni kezdte.) Továbbá elmaradt a középiskolai tanulók fele, csökkent a háztartásbeliek aránya.

Az értelmiségi igények felerősödését jelzi az idegen nyelvű könyvek olvasásának lassú fokozódása is. Elsősorban a nyugati nyelvek felé fordult az érdeklődés, a német nyelvűek olvasottsága 15-16 %, az angoloké 6-7 % körül mozgott az évtized végén. Az orosz nyelvű művek olvasottsága ezrelékekben kifejezhető alacsony szinten stagnált, sőt süllyedt. (8 ezrelékről az évtized végére 5 ezrelékre.)

A hálózatban is megváltoztak a belső arányok: a felnőtt olvasók száma növekedett, a gyerekeké viszont mélyen visszaesett: 1955 és 1957 között a 14 éven aluli olvasók száma 10 ezerrel csökkent. A tömeges könyvtárelhagyást a hálózat irányítói többféle okra vezették vissza,[70] a tény mindenesetre megkerülhetetlenné tette a gyerekek könyvtári ellátásának alapvető megújítását.

A hálózat felnőtt olvasói egyre nagyobb arányban választották a szépirodalmat. (Ezt most az állomány is jobban lehetővé tette.) 1957-ben a kölcsönzött műveknek 84 %-át már a szépirodalom jelentette.

A szépirodalmon belül a választásoknak a következő sorrendje alakult ki:

Régi magyar irodalom: 27 %
A világirodalom klasszikusai: 26 %
Egyéb (főként „nyugati haladó" és „népi demokratikus" országok): 22 %
Kortárs magyar írók: 20 %
Szovjet írók:[71] 5 %

70 1956-57-ben megrövidült az iskolaév; az iskolai könyvtárak aktívabbá váltak; a kerületi könyvtárak gyerekirodalmi állománya elkedvetlenítően szegényes volt.

71 A szovjet regények olvasottsága – mint azt a könyvtár 1957. évi jelentése megállapította – évek óta csökkent, egyéb okok mellett „a kampányszerű olvasómozgalmak ellenhatásaként".

DIFFERENCIÁLTABB SZOLGÁLTATÁSOK FELÉ UTAK ÉS ZSÁKUTCÁK AZ 1960-AS ÉVEKBEN

A „hatvanas évek" fogalmát az egyszerűség kedvéért használjuk. Az itt leírt jellemző folyamatok kezdete nem köthető pontos naptári időponthoz, egyes jegyei már 1959-ben jelen voltak, másrészt a periódusra jellemző tendenciák egy része már 1967-68-ban megtorpant.

1960-ra elültek a forradalom utolsó hullámai is, a társadalom egyes rétegei megkötötték különalkujukat az új hatalommal. A kulturális intézmények – köztük a könyvtárak is – szakmai kérdésekben viszonylag tág mozgásteret kaptak, ennek fejében lemondtak a politika által tiltott témák feszegetéséről; az ideológiai határokat továbbra is a politika cövekelte ki. Az ötvenes évek hektikus fordulatai és traumái után nyugodtabb, a realitásokhoz már jobban igazodó munka indulhatott meg az egész országban. Sajátos, ellentmondásos konszolidáció kezdődött.

A Szabó Ervin Könyvtárban is kialakultak a hosszú időre szóló erőviszonyok. A kádári restauráció nyílt ellenzőit elküldték, a könyvtárosok elfogadták azokat a politikai-kultúrpolitikai feltételeket, amelyek mellett a könyvtárak új, minden eddigit meghaladónak látszó fejlesztésére nyílt kilátás. A könyvtár vezetősége – optimistán – két irányban is előre akart lépni: egyrészt jelentősen ki óhajtotta terjeszteni a könyvtár hatókörét, növelni hálózatát, másrészt a meglevő könyvtárhálózatot korszerűsíteni kívánta, minőségileg magasabb szintre emelni.

A hatvanas évek indulásakor elsősorban az intézmények számszerű fejlesztésében születtek eredmények. Évről évre új könyvtárak sora nyílt meg, a könyvtári egységek száma fél évtized alatt csaknem megkétszereződött. Mintha visszatért volna az 1950 és az 1953 közötti fejlesztési hullám, azzal a nem kis különbséggel, hogy a könyvtári egységek számának fejlesztését ezúttal a könyvállomány átgondolt fejlesztése is kísérte. A közművelődési könyvtárak megújulása ebben a periódusban országos jelenség volt, a főváros könyvtárai ebbe a folyamatba kapcsolódtak be, egyes területeken ugyan lényegesen megkésve (pl. a szabadpolc kialakításában, a nagyobb méretű könyvtárak létrehozásában), más területeken viszont a hazai könyvtárügy élvonalába kerülve. A Fővárosi Könyvtár keretében jött létre az ország legkorszerűbb gyermekkönyvtára, a legjobban megalapozott nyilvános zenei gyűjteménye, a helyismereti irodalomfeltáró vállalkozások csúcsa: a Budapest Bibliográfia. S bár némi késéssel, de megtörtént a hálózatban a szabadpolcos rendszerre való átállás is, ami akarva-akaratlanul utat nyitott a korszerű könyvtári szemlélet felé. A hatvanas években számos olyan elem épült be a főváros könyvtárügyébe, mely ma is jelen van és nélkülözhetetlen.

Az évtized első esztendői diadalmenetnek tűntek, a könyvtárosok optimisták voltak. Talán túlságosan is: nem figyeltek fel kellőképp arra, hogy a látványos sikerek mellett elmaradt a jövő mélyebb megalapozása. A hálózati egységek számszerű növelése csak a kis könyvtárak számát duzzasztotta duplájára, megfelelő nagyságrendű könyvtárak, (amelyek alkalmasak lettek volna az ekkor már megfogalmazódó korszerű információs igények kielégítésére is) nem létesültek, nem történt előrelépés a központi, a körzeti és a fiókkönyvtáraknak szolgáltatási hierarchiája, vagyis egy valóban korszerű könyvtárhálózat megteremtése felé. S a Központi Könyvtárat ugyancsak elzárta a

működési feltételek – a megfelelő könyvtárépület – hiánya a teljes funkciójú városi könyvtárrá fejlődés lehetőségétől.

S ha e téren nem történt előrelépés az évtized első, prosperáló felében, még kilátástalanabbá vált a kép az utolsó években, mikor zordabb idők köszöntöttek be: stagnált, sőt szűkebb lett a költségvetési keret, csökkent a beáramló új könyvek száma, nem nyílt új könyvtár, s mindezek szükségszerű következményeként fogyatkozni kezdtek az olvasók is.

Az országban ugyanebben az időben elkezdődött a városi könyvtárak igazi modernizálása: sorra épültek fel –vagy épültek át –, és nyíltak meg az új elveknek megfelelő, nagy, nyitott terekkel rendelkező megyei könyvtárak (Békéscsaba, Kaposvár, Tatabánya, Salgótarján, Zalaegerszeg, Veszprém), sőt kis- és középvárosi könyvtárak (Kalocsa, Szigetvár, Paks, Marcali, Tata, Kiskunhalas), az új városi könyvtári koncepció beszédes modelljei. Budapest lépéshátrányba került. Az évtized végére nyilvánvalóvá vált: a könyvtárnak új utakat kell keresnie.

A működés feltételei: ellátottság, épületek

Hét bő esztendő – hét szűk esztendő

Hét esztendőn keresztül, 1959–1965 között évről-évre növekvő anyagi ellátásnak örvendhetett a könyvtár. A könyvtár vezetősége már a periódus indulásakor is optimista volt, és nem minden alap nélkül. A Művelődésügyi Minisztérium és az Országos Könyvtárügyi Tanács távlati terve a főváros könyvtárát másfél évtized alatt minden vonatkozásban háromszorosára kívánta fejleszteni, beleértve nemcsak az állományt, hanem épületeinek nagyságrendjét is. A tervet a Fővárosi Tanács is magáévá tette (a fiókkönyvtárak számát pl. ötvennel akarta bővíteni), s kész volt ehhez az évről évre emelkedő anyagi fedezetet megadni. A könyvtár költségvetési kerete évenként következetesen 10-15 %-kal nőtt, az 1958-as 11 millió forint 1965-re megduplázódott.

Elsősorban a fejlesztéshez szükséges dologi kiadások növekedtek, ez lehetővé tette a meglevő könyvtárak színvonalának emelésével párhuzamosan újak szervezését is. A 60-as évek derekáig a könyvtári egységek száma több mint másfélszeresére nőtt, az állomány megduplázódott. A béralap is növekedett, ha szerényebben is mint a dologi kiadások. A könyvtári dolgozók száma 1958-ban 305 volt, 1965-ben 405.

A hatvanas évek első felében a tanácsi közművelődési könyvtárakat országszerte a gyarapodás, terjeszkedés jellemezte, de vidéken a könyvtárszervezés sokkal visszafogottabb volt mint a fővárosban. 1960 és 1965 között országszerte 735 új tanácsi közművelődési könyvtár jött létre,[1] ez 116 %-os fejlesztést jelent szemben a Szabó Ervin Könyvtér több mint 150 %-os hálózatnövelésével. A könyvállomány növekedésében nem volt ilyen különbség.

1965 után a fejlődés megtorpant. A könyvtár anyagi lehetőségei nem nőttek, hanem beszűkültek, és az évtized végéig a visszaesés, a stagnálás volt a jellemező. Leállt a hálózat fejlesztése. Ez is országos jelenség volt: 1965 és1970 között a tanácsi könyvtárak száma országosan sem nőtt, sőt csökkent.[2] A Szabó Ervin Könyvtár hálózatába tartozó

1 Nemes Erzsébet – Bárdosi Mónika:Könyvtárak és olvasási szokások 50 év távlatában. In: Könyvtári Figyelő 2007. 2. sz. 211. p.

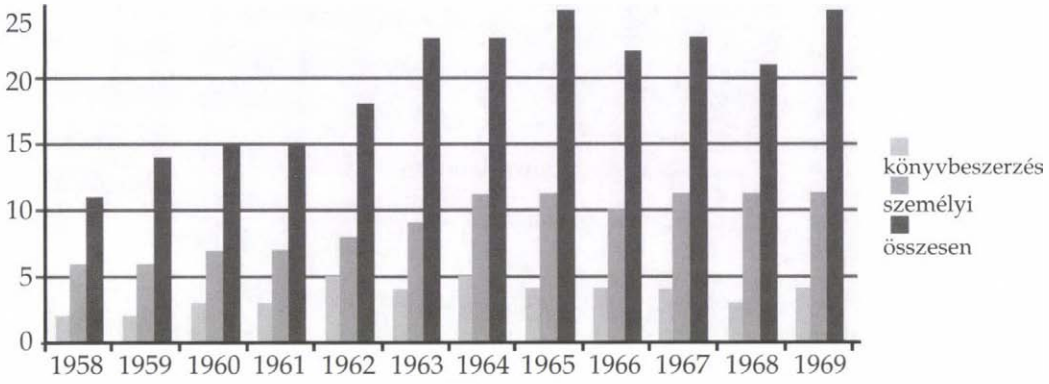
2 Nemes Erzsébet – Bárdosi Mónika i.m. uo.

könyvtárak száma a bő esztendők korában évente átlagosan nyolccal emelkedett, 1965-ben már 113 egység működött, ez után viszont az évtized második felében mindössze egy könyvtár létesült. (A stagnálás e téren 1972-ig tartott, csak ez után indult meg újra a hálózatfejlesztés).

Hasonlóan alakult az állomány fejlesztése is. Míg az évtized első felében a csaknem megduplázódó hálózati egységek állománygyarapítási kerete megduplázódott, az évi 100 ezer forintos nagyságrendről indulva a 200 ezer felé közelített, az évtized másik felében a keret beszűkült, 150 ezer forint körül ingadozott.

Az éves költségvetés

Könyvbeszerzés, személyi kiadás, költségvetés összesen (millió Ft)

A könyvtárhálózat fejlesztése

A kerületi tanácsi kezelésből 1957-ben a FSZEK fenntartása alá visszatérő könyvtárhálózat sok kis széttagolt egységből állt. Hivatalosan három kategóriára osztották fel őket:

A *kerületi könyvtárak* száma 1960-ban 42 volt (egy-egy kerületben több is működött, mellérendelt helyzetben). Közvetlenül a Kerületi Könyvtárak Osztálya alá tartoztak.

A *fiókkönyvtárak* (elnevezésük 1960-ig: „saját kezelésű könyvállomás") egy-egy kerületi könyvtár által működtetett, szerényebb állományú és felszerelésű egységek voltak, amelyekben könyvtári munkákat, így a kölcsönzést is a kerületi könyvtár dolgozói látták el. 1960-ban 31-et tartottak belőlük számon.

A *kölcsönzőhelyek* külső, társadalmi kezelésbe adott szerény könyvállomások voltak, 1960-ban 20 ilyen működött. Jelentőségük csekély volt: forgalmuk a hálózat olvasóforgalmának még 1 %-kát sem tette ki.

Az erőteljes fejlesztés idején, a hatvanas évek első szakaszában lehetőség kínálkozott volna egy korszerűbb felépítésű hálózat kialakítására is. Ehhez megfelelő hálózatfejlesztési koncepció lett volna szükséges, az elképzelések azonban ellentmondásosak voltak, kioltották egymást, s végül csak a gyakorlati lehetőségek diktálták a fejlesztés irányát.

A 60-as évek indulásakor egyértelműen a peremkerületekre helyezték a hangsúlyt. Ezt javasolták a Művelődésügyi Minisztérium 1961. április 25-i irányelvei a közművelődési könyvtárak fejlesztéséhez, s ugyanígy az MSZMP Budapesti Bizottságának

1961-es állásfoglalása is: „A hálózatfejlesztés elsősorban a peremkerületekben illetve az új lakótelepeken szükséges."[3] Ezzel összhangban a könyvtár vezetősége is elsősorban a külső kerületeket kívánta fejleszteni, a belsőkről szólva nem a fejlesztés, hanem az ideológiai munka fontosságát hangsúlyozta: „Biztosítani kell a munkáslakta kerületek sokkal kedvezőbb ellátását a jelenleginél, el kell érni, hogy a belterületeken lakó kispolgári rétegek irányában a szocialista nevelőmunka a könyvtárakban kedvező feltételek között folyjék."[4]

Másként közelítette meg a fejlesztés kérdését Sallai István, aki a Fővárosi Tanácsnak a következőt ajánlotta: „A könyvtárak két, egymástól lényegesen különböző típusát kell létrehozni: 1. *Kis kölcsönző könyvtár* szabadpolccal, esetleg csak egyetlen belső térrel, olvasóterem és külön raktár nélkül. Norma: 1600-2000 olvasó, 8-10 ezer könyv. 2. *Teljes funkciójú könyvtár.* A fontosabb kerületekben fokozatosan kifejlesztendő egy-egy nagyobb könyvtár, melyek [...] a szakirodalmi ellátásban már minden igényt kielégítenek."[5]

Amíg Sallai a teljes funkciójú könyvtárak létrehozására helyezte a hangsúlyt, Dobos Piroska a könyvtár nevelő funkciójával érvelve a kisebb könyvtárak nagy számban történő szervezését – tehát a hagyományos népkönyvtári modellt – tartotta ideálisnak: „A 15 éves távlati terv folyamán kialakítható a kerületekben az az ideális nagyságrendű közművelődési könyvtártípus, amely a nevelőmunkára a leginkább alkalmas. A mai 6-7 ezer olvasóval és több mint 40 ezer kötettel rendelkező könyvtárakban rendkívül nehézkessé válik a személyhez szóló közvetlen nevelőmunka."[6] A Kerületi Könyvtárak Osztálya – homlokegyenest szembekerülve a Sallai által javasolt fejlesztési elvekkel – a 40 ezer kötet feletti kerületi könyvtárakat egyenesen túlméretezetteknek tartotta, és számuk csökkenését mondta kedvezőnek.[7]

Az elvekhez hasonlóan a gyakorlatban is egymásnak ellentmondó fejlesztési tervek éltek egymás mellett: A könyvtár távlati terve – amelyet Tyroler Gyula dolgozott ki 1963-ban – a *kerületi könyvtárak* számának növelését tartotta kívánatosnak. (A tervezett 86 új létesítményből 76 kerületi könyvtár lett volna és csak 10 fiókkönyvtár.[8]) – Más tervek ezzel szemben a *fiókkönyvtárak* számát kívánták rövid idő alatt jelentősen növelni, nagyrészt a kölcsönzőhelyek magasabb szintre emelése révén.

A valóság azonban mindezeket a terveket felülírta. Az adottságok a kisebb könyvtárak létrehozásának kedveztek, ezek tették lehetővé az állami és a pártirányítástól egyként megkövetelt számszerű intézményfejlesztést. A fiókkönyvtárak száma a periódus első felében másfélszeresére növekedett, majd ezen a szinten megállt. Ugyanakkor elemi erővel hódítottak teret a gyermekkönyvtárak.[9] Létrejöttüket elő-

3 A Magyar Szocialista Munkáspárt Budapesti Bizottságának 1961. dec.18-i határozata a főváros kulturális fejlődéséről és soron levő feladatairól. Bp. 1961. Kossuth, 21. p.

4 Dobos Piroska: Az olvasószolgálat főbb kérdései a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtáraiban. In: Magyar Könyvszemle, 1960. 4. sz. 383. p.

5 Sallai István: Jelentés az ismeretterjesztő irodalom használatáról a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtáraiban. Gépirat. Bp. 1960. ápr. 30. 37.p. – FSZEK irattár, Igazgatótanácsi értekezletek iratai.

6 Dobos Piroska i.m. 383. p.

7 „A 40 ezer kötet fölötti túlméretezett kerületi könyvtárak [...]számának csökkenése kedvező képet mutat." A FSZEK 1959. évi jelentése. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1958-1959. 81. p.

8 Tyroler Gyula: Könyvtárunk fejlesztésének távlati terve. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1963. 76.p.

9 A korabeli szóhasználat eltérő volt: a FSZEK következetesen a „gyermekkönyvtár" kifejezést használta, Vargha Balázs (e könyvtárak országos szakreferense) a „gyerekkönyvtárak"-at. Mi a fővárosi könyvtárak vonatkozásban követjük az egykori hivatalos terminust.

mozdította, hogy a kerületi könyvtárak általában csak gyermekrészlegeik kihelyezésével tudtak a fojtogató helyszűkén segíteni. A gyermekkönyvtárak gomba módra jöttek létre, részben új létesítményként, többnyire azonban a kerületi könyvtárak meglevő gyermekészlegéből kiválva, önálló életre kelve. Egy részük a kerületi könyvtárakhoz hasonló státusú önálló intézményként működött, *kerületi gyermekkönyvtár* elnevezéssel, más részük valamely kerületi könyvtár fiókjaként, de térben elkülönülve, viszonylagos önállósággal, mint *különálló gyermekrészleg*. A 60-as évek végén már 14 kerületi gyermekkönyvtár és 21 különálló gyermekrészleg működött, az intézmények növekedésének kétharmadát ezek adták.

A kölcsönzőhelyeket a könyvtárvezetősége is elévült intézményeknek tekintette, esetükben növelés helyett csökkentést tervezett, de 1965-re számuk – minden fogadkozás ellenére – nem mérséklődött, sőt emelkedett. Ugyanekkor álltak le végleg a háború utáni években könyvtártörténeti szerepet játszó villamos mozgókönyvtárak is: a még működő 2.sz. 1965-ben, a 3.sz. 1968-ban fejezte be működését. Helyükben ekkor már a korszerűbb bibliobusz tervén gondolkodott a könyvtár.

Kudarcba fulladt viszont minden törekvés, amely a meghatározó alapintézmények, a kerületi könyvtárak számának növelésére irányult. Tíz év alatt, 1959–1969 között ezek száma 42-ről mindössze 44-re emelkedett.

A hálózat könyvtári egységeinek száma[10]

	Kerületi könyvtár	Kerületi gyermek-könyvtár	Fiók-könyvtár	Különálló gyermek-részleg	Könyvtár Összesen	Kölcsönző hely	Könyvtári szolgáltatóhely összesen
1959	42	–	23	–	65	23	88
1960	42	–	31	–	73	20	93
1961	46	–	34	16	96	21	117
1962	44	4	36	18	102	31	133
1963	45	7	35	21	108	31	139
1964	46	8	34	20	108	32	140
1965	47	12	34	20	113	32	145
1966	46	13	31	21	111	24	135
1967	46	13	32	22	113	21	134
1968	45	13	34	22	114	14	128
1969	44	14	35	21	114	10	124

Új könyvtárépületek, átalakítások, korszerűsítések a hálózatban

A 60-as évek közepéig a hálózat (a kölcsönzőhelyeket nem számítva) félszáz új könyvtári egységgel gyarapodott, ez ugyanennyi új helyiséget is jelentett. Ezek a könyvtári terek csaknem kivétel nélkül átalakított, szűkös helyiségek voltak, melyekben elsősorban fiókkönyvtárak vagy gyermekkönyvtárak elhelyezésére nyílt lehetőség. A kerületi könyvtárak számára az egyre nyomasztóbb helyhiány megoldására többnyire egy út nyílt: gyermekrészlegük kihelyezése. Az újonnan szerzett szerény helyi-

10 Az adatok forrása a könyvtár évkönyveiben közölt éves jelentések.

FIGYELEM!

Akar jól szórakozni, művelődni?

Még ma iratkozzék be

a kispesti Szabó Ervin Könyvtárba (cím: XIX., Kossuth Lajos utca 8).

30 ezer kötet könyv és 84 folyóirat várja! A sokezer szépirodalmi könyvön kívül, megtalálja a korszerű műveltséghez szükséges ismeretterjesztő és tudományos könyveket is.

Szakmai érdeklődésű olvasóknak külön

műszaki részleg

áll rendelkezésre.

Filmkedvelőknek DIA-film kölcsönzés is!

Beiratkozási díj egy évre:
Felnőtteknek 3.— Ft.
Tanulóknak 1.— Ft.

Nyitvatartási idő:
Hétfő du. 2–8-ig
Kedd de. 10–5-ig
Szerda du. 2–8-ig
Csütörtök de. 10–2-ig
Péntek du. 2–8-ig
Szombat du. 1–6-ig

Ne feledje el, a könyv a legjobb szórakozás!

Keresse fel könyvtárunkat ***még ma!***

A KÖNYVTÁR VÁRJA ÖNT!

KEDVES PAJTÁS!

Még ma iratkozz be

a kispesti Szabó Ervin Gyermekkönyvtárba!

A könyv segít a tanulásban!

Mese és gyermektörténetek, kalandos és fantasztikus regények, mondák, regék és történelmi könyvek, ismeretterjesztő művek és lexikonok közül válogathatsz. A kézikönyvtár anyagát helyben olvashatod.

Szórakozz a könyvtárban

az iskolai feladatod elvégzése után!

Történelmi fejtörők és filmvetítések, dia, hanglemezes játékdélutánok. Szellemi vetélkedők jutalmazással!

FIGYELEM! DIA-filmeket is kölcsönzünk!

Tagsági díj 1 évre: 1.— Ft.
Kölcsönzési határidő: 3 hét.

Nyitvatartási idő:
Hétfő 2–7-ig
Kedd 10–1, 2–½5-ig
Szerda 2–7-ig
Csütörtök 2–½5-ig
Péntek 2–½5-ig

MINDENKIT SZERETETTEL VÁR a

Gyermekkönyvtár

ségek nagyobb részét gyermekkönyvtárak vagy a kerületi könyvtárból kihelyezett gyermekkönyvtári fiókok foglalták el. A fejlesztésnek ez az útja zsákutcának bizonyult.

Az áthelyezések, helyiségcserék általában felújítással, korszerűsítéssel is jártak.[11] Kiemelkedett közülük az újpesti, 28. sz. kerületi könyvtár felújítása, melynek nyomán 1960-ra ez az intézmény reprezentatív, korszerűségével kiemelkedő könyvtára lett a fővárosi hálózatnak. Jelentősen előbbre lépett a XI. ker., Karinthy Frigyes utcai 6. sz. könyvtár is: 1963 és 1965 között beépítették az épület melletti üres telket, s az itt kapott tér felhasználásával tágasabb, korszerűbb felnőttrészleget lehetett kialakítani, s mód nyílt arra is, hogy a gyermekrészleg önállósítva ugyan, de továbbra is a felnőttekkel egy fedél alatt működhessen.

Fehér hollónak számított a nem készen kapott, hanem könyvtár céljára épített és tervezett épület. Ilyen volt a József Attila lakótelepi (48. sz.) kerületi könyvtár, mely az új lakóteleppel együtt létrehozott épületben kapott otthont 1965-ben, a kétszintű épület emeleti részén, 500 négyzetméteren.[12] Éveken át ez volt a hálózat legnagyobb alapterületű könyvtára. Vezetője *Maruszki József* lett.

Az időszak számottevő létesítménye volt még

– a Csepel–csillagtelepi, 46. sz. kerületi könyvtár, mely 1963-ban a kerületi pártbizottság modern művelődési otthonában kapta meg csaknem a teljes emeletet,
– a csepeli, 17. sz. gyermekkönyvtár, mely 1967-ben 200 négyzetméteres alapterületű helyiséget kapott,

11 Szalay István: Könyvtárak korszerűsítése a fővárosban. In: A Könyvtáros, 1963. 9. sz. 522-523. p.

12 Az épületről és a könyvtár munkájáról: Arató Antal: A néhai „Valéria" helyén [...]. Egyik legkorszerűbb ifjú könyvtárunkban. In: Könyvtári Híradó, 1965. 2. sz. [A könyvtár nyitott szellemét is dicséri.] – Simay Norbert: Fiatalok könyvtára. In: A Könyvtáros, 1971. 7. sz. 393-395. p.

- a sashalmi, 32. sz. kerületi könyvtár, mely 1967-ben a Szabadság úti épületben felnőtt- és gyermekrészleget, olvasótermet tudott működtetni,
- a 38-as számú, XII. kerületi Böszörmény úti könyvtár, mely 15 éven át egy 16 négyzetméteres lyukban szorongott, és most, 1967-ben az új székházába költöző OTP fiók helyét kapta meg, s hozzá vadonatúj berendezést.

A sort tovább folytathatnánk, de ennyi is érzékelteti azt a szívós küzdelmet, melyet a könyvtár a hálózat intézményeinek jobb elhelyezéséért folytatott, és amelynek eredményeként egy évtized alatt félszáz új könyvtárat tudtak megnyitni. A fejlesztésnek azonban árnyoldalai is voltak.

A zsákutca felismerése

A hálózat növekedése során a kis egységeknek sem a túlsúlya, sem széttagoltsága nem szűnt meg, sőt ellenkezőleg, erőteljesen fokozódott. A fővárosi könyvtárhálózat néhány év alatt olyan súlyosan eltorzult, hogy jellegének megváltoztatásához utóbb több évtizedre volt szükség. A rossz irányba haladást 1967-ben már a könyvtár vezetői is érzékelték; a Fővárosi Tanács 1967. március 15-i végrehajtó bizottsági ülésére készített beszámoló úgy ítélte meg, hogy „Az elmúlt hat évben [....] a terjeszkedés csaknem kizárólag könyvtári célokra kevéssé alkalmas, szűk helyiségek igénybevételével történt, ez határozta meg az egyes könyvtártípusok kialakulását, tehát a hálózat jelenlegi struktúráját."[13]

A széttagoltság az irányítást is megnehezítette. A több mint száz könyvtári egység felét közvetlenül a Kerületi Könyvtárak Osztálya irányította, a központosított vezetésnek az ereje egyre jobban szétforgácsolódott. "Mértéktelenül megnövekedtek a könyvtárak irányításának központosított feladatai," – írta Mikó Zoltán – „ezek szétaprózottan jelentkeznek, a kapkodás és dezorganizáltság tünetei mutatkoznak. [...] Jelenleg 55 könyvtár tart közvetlen kapcsolatot a központ különböző osztályaival."[14] Már 1964-ben felmerült a decentralizálás, a kétlépcsős irányítás gondolata: „Hozzá kell fognunk a *kerületi főkönyvtárak* (vagy területi központok) kialakulása útján a hálózat szervezeti keretének megerősítéséhez.[15] S bár ekkor már a külső felülvizsgálók és tanácsi határozatok is javasolták a báziskönyvtárak rendszerének létrehozását,[16] a megvalósítás mégis késlekedett. Talán hiányzott a kezdeményezők igazi elszántsága. Súlyosbította a problémát, hogy a kerületek többségében két vagy több azonos hierarchikus szinten álló kerületi könyvtár is működött, a főkönyvtári rendszer bevezetése személyes érdekeket sértett volna. A decentralizálás csak kísérleti szintig jutott el: a 60-

13 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár működése. A Végrehajtó Bizottság 1967. márc. 15-i ülésén elfogadott beszámoló. – FSZEK irattár 865.10/967

14 Mikó Zoltán: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár közművelődési hálózatának tervezési és munkaszervezési kérdéseiről. In: Könyvtári Híradó, 1964. 12.sz. ,20.p.

15 Mikó i.m. 21.p.

16 „Első lépés: A hálózat struktúráját a tanácsihoz igazítani. Körzetenként egy fiókkönyvtár, a többi ennek fiókja. A gyerekkönyvtárak ennek részét képezzék." – Összefoglaló jelentés a FSZEK és hálózata vizsgálatáról. Művelődési Minisztérium, Fővárosi Tanács VB 1966. jún. 6. 10. p. OSZK, Könyvtártudományi Szakkönyvtár.

as évek közepén Pesterzsébet példáját vizsgálták, mint lehetséges megoldást. Itt a kerületi könyvtár ekkor 4 fiókkönyvtárat működtetett.[17]

Kísérletek a Központi Könyvtár épületbővítésére

A Központi Könyvtár – a Reviczky utcai épületet kiutaló három érvényes határozattal az irattárában,[18] de az épület tényleges megszerzésének egyre halványuló reményében – évről évre új megoldást keresett. 1960-ban a Fővárosi Tanács kilátásba helyezte a Pollack Mihály téri Károlyi palotát,[19] ennek a tervnek a kútba esése után a könyvtár a Wenckheim-palota padlásterének beépítését, a hátsó udvar betetőzését és bepolcozását fontolgatta, 1963-ban pedig Tyroler Gyula már hivatalosan is megfogalmazta az új (de csak negyedfél évtized múlva megvalósuló) variációt: a három szomszédos épülettömb (Wenckheim-palota, Reviczky u. 3. sz. és Baross u. 18. sz.) egybeépítése, ezzel egy új székház létrehozása. A könyvtár távlati terve leszögezte: a Reviczky u. 3. önmagában „ma már csak enyhíteni képes helyzetünket. Megoldást csak a másik szomszédházzal (Baross u. 18. sz.) együtt, ill. e ház lebontása után, ennek telkén a könyvtárhoz csatlakozó új épület nyújthat."[20] Révész 1964-ben már hivatalosan is kérte a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottságának elnökhelyettesét az új központi épület létrehozásának támogatására.[21]

Közalkalmazott, 1962. október

A szárnyaló tervekkel szemben a valóság igen szerény eredményeket hozott. Vajúdtak a hegyek, s egy egérkét szültek, a Baross u. 18. sz. alatti épületet. Ezt 1965-ben kiutalták a könyvtár bővítésére, és az intézmény egymillió forint keretet kapott a „szerény és szükségszerű felújításra, a lakások és az üzlethelyiségek kártalanítására." Az egyemeletes, középperkélyes, az udvart U alakban körülfogó épületet 1867-ben *Hild Károly* építette *Leitersdorfer Lipót* részére, romantikus stílusban, de különösebb művészi igény nélkül. *Enyvvári Jenő* már 1936-ban javasolta a könyvtárhoz csatolását; a polgármester-

17 Erdődy Ferencné – Takács Józsefné: Kerületi könyvtár mint helyi hálózati központ. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1964/65. 226-236. p.

18 A VIII. ker. Reviczky utca 3. sz. alatti, 1300 m^2 alapterületű, 60 helyiségből álló épületet már 1949-ben kiutalta a Lakáshivatal a könyvtárnak, ezt a kiutalást a Fővárosi Tanács 1952-ben majd 1958-ban újabb határozataival megerősítette, de a könyvtár azóta sem tudott érvényt szerezni jogának.

19 A földszintjén ill. az alagsorában helyezték volna el a raktár egy részét és a kötészetet, de nem tudták az átalakításhoz szükséges pénzt megszerezni. – A tervezett épületbővítések dokumentumai: FSZEK irattár 865.11–6/1960-1965. Összefoglalás: Hernádi Györgyné Verbőczi Ilona: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi épületének sorsfordulói. Szakdolgozat. 1970. 65-66. p. Budapest Gyűjtemény 0910/327.

20 Tyroler Gyula: Könyvtárunk fejlesztésének távlati terve. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1963. 76. p.

21 Révész Ferenc levele Gyalmos János elnökhelyettesnek 1964. nov. 18-án. – FSZEK irattár, 865.11-40/964

hez írt beadványában azt kérte, hogy „az elöregedett, városképet rontó" épületet bontassák le, és a helyén emeljenek kiegészítő könyvtárépület.

A tíz kis lakásból és a földszinten több apró üzlethelyiségből illetve raktárból álló lepusztult ház átvételében a legnagyobb gondot a kiürítés okozta. Ez csigalassúsággal folyt: csak 1968 végére sikerült az emeleti lakókat (egy kivételével) cserelakásokba átköltöztetni. A megürült lakásokat menet közben felújították és megkezdődött a folyamatos beköltözés is. Még későbbre húzódott a földszintet elfoglaló raktárak és üzlethelyiségek kiürítése.[22]

A Baross utcai épület a könyvtár olvasószolgálati és raktározási gondjainak megoldására alkalmatlan volt, legfeljebb munkahelyek, irodák vagy kisebb műhelyek áthelyezésére lehetett használni. A lépésről lépésre átalakított épületbe a gazdasági osztály, a kiadványtár és néhány adminisztrációs munkahely költözött be, és itt létesítették az új telefonközpontot is.[23]

A Baross utcai ház részleges átvételével egy időben megindult a Wenckheim-palota felújítása is. Megérett rá az idő, mert a palota patinás termei az 1931-es átalakítás óta az erős igénybevétel ellenére semmilyen felújításban nem részesültek. A munka 1964. szeptember 16-án kezdődött el a nagy olvasóterem (a hajdani bálterem) rendbehozatalával, majd sorra került az épület többi művészi berendezésű része is.[24]

A munkálatok másfél évig, 1966 márciusáig tartottak. A könyvtár megszépült ugyan, de a helyiségprobléma – leszámítva néhány adminisztratív munkahely áthelyezését a Baross u. 18-ba – nem oldódott meg, sőt a megoldás nem is került belátható közelségbe.

A SZABADPOLC ELVI ELFOGADÁSA ÉS ELTERJEDÉSE

1959 márciusában, a szabadpolc vitanapján Dobos Piroska még az olvasónak kevesebb szabadságot biztosító nyújtó válogatópolc mellett foglalt állást, a kérdést azonban egyre kevésbé lehetett a „szabadpolc helyett válogatópolc" kompromisszummal elodázni. A Szabó Ervin Könyvtár mindinkább szembekerült az országos könyvtárosi közvéleménnyel és a szakmai véleményadó fórumokkal is, a szaksajtó egy ízben konzervatívnak minősítette a könyvtár magatartását, ami a magát mindenkor progresszívnek tartó vezetőséget – amelynek véleménye kezdett e kérdésben megoszlani – különösen sértette. A döntő fordulat akkor következett be, amikor a konfliktushelyzeteket lehetőleg kerülő, ám a nyitottabb megoldásokat inkább elfogadó Révész Ferenc is a szabadpolc mellé állt a könyvtár belső vitában. Végül is 1960-ban a vezetőség arra az álláspontra jutott, hogy a szabadpolc, pontosabban „a *szocialista jellegű* szabadpolc" a fejlődést szolgáló fontos, kihagyhatatlan állomás. (Sallai István ez idő tájt baráti körben gyakran emlegette, hogy a „szocialista" előtag fosztóképző.) Dobos Piroska a könyvtár évkönyvébe írt tanulmányában és a hálózat könyvtárosai

22 Az átvétel és átalakítás iratai: FSZEK irattár, 865.11/1965-1969.

23 Remete László: Döntő jelentőségű fordulat a központ életében. In: Könyvtári Híradó, 1969. 1. sz., 29-32. p. és Hernádiné i.m.

24 A munkálatokra 1964-ben az Építésügyi Minisztérium Szakipari Vállalata kapott megbízást, a költségeket – a tervek szerint mintegy 2 millió forintot – a Fővárosi Tanács biztosította. Az elektromos vezetékek kicserélése, a felújított csillárok mellett korszerű kiegészítő világítótestek beállítása és az újraparkettázás után került sor a festésre és aranyozásra.

részére kiadott módszertani útmutatóban foglalta össze koncepcióját.[25] A fogalom „burzsoá, liberális értelmezésé"-t (mely nevelés helyett csak tájékoztatást nyújt, és magára hagyja választásában az olvasót) szembeállította a szocialista jellegűvel, mely az eddigi célokat szolgálja új eszközökkel. „A forma ugyan változik, [...] azonban célját és módszereit illetően nincs különbség."[26]

Bár a Szabó Ervin Könyvtár által ekkor elfogadott koncepció lényegesen különbözött attól, amit Sallai István fogalmazott meg (mely az olvasó önállóságát, szabad választását kívánta fejleszteni, s a könyvtár egyrészt mint információs központ, másrészt mint a társadalmi véleménycsere helyszíne jelent meg benne, nem is titkoltan angol-amerikai minták alapján [27]) mégis alkalmas volt arra, hogy felnyissa a sorompót a szabadpolcos rendszer bevezetése előtt a kerületi könyvtárak körében, megindítson egy folyamatot, mely a továbbiakban a saját törvényei szerint haladt tovább.

Ekkor már nem válogatópolcról, hanem – legalább is elérendő célként – az állomány túlnyomó részét, mintegy négyötödét magában foglaló nyitott állományról volt szó. Most – miután a Kerületi Könyvtárak Osztályának alapelveit egyértelmű vezérfonal tette nyilvánossá, – már nem a megvitatás, hanem a megvalósítás módjainak kikísérletezése került a napirendre. Az új rendszerre való áttérést a könyvtár vezetősége az olvasószolgálat legfontosabb feladatának, a hálózati könyvtárak döntő ügyének nyilvánította.

Az áttérés feszes ütemben történt. 1960-ban a már korábban is szabadpolcosnak tekintett 4 könyvtár (2., 21., 22., 43. sz kerületi könyvtárak) mellé számos újabb csatlakozott, mint „szabadpolcos típusú" intézmény.

Új szabadpolcos könyvtárak:

I. ker., Krisztina krt. 87. – (11. sz. kerületi könyvtár)
II. ker., Török u. 7. – (37. sz.)
IV. ker., Újpest; Bajcsy-Zsilinszky. út 8. – (28. sz.)
V. ker., Királyi Pál u. 11. – (14. sz.)
VII. ker., Kulich Gyula tér 12. – (44. sz.)
XIII. ker., József Attila tér 4. – (19. sz.)
XIV. ker., Bosnyák u. 1. – (15. sz.)
és Soroksár, Marx K. u. 128. – (35. sz.)
XXII. ker., Budafok, Tóth J. u. 36. – (13. sz.)

1961-ben újabb könyvtárakat alakítottak át szabadpolcossá, ezzel a számuk 22-re emelkedett. Ekkor a kerületi könyvtáraknak mintegy fele már valamiféle „szabadpolc típusú" rendszerben működött.

E könyvtárak közül kiemelkedett a *28. sz, újpesti kerületi könyvtár.* Ez volt a hálózat egyik legnagyobb könyvtára és itt a közel 40 ezer kötet felét a közvetlen olvasói hozzáférést nyújtó polcokra tették ki. Az új, Bajcsy-Zsilinszky úti helyiséget kifejezetten a szabadpolc céljára építették át, a kölcsönzési adminisztráció különválasztásával.

25 Dobos Piroska: Szabadpolc rendszer a kerületi könyvtárakban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1961. 150. p. uő: Áttérés a szabadpolcos rendszerre a kerületi könyvtárakban. Bp. [1961] FSZEK. 26 p. Módszertani Útmutató.

26 Dobos Piroska: Áttérés ... i.m. 1. p.

27 Sallai István – Vargha Balázs: A szabadpolcos közművelődési könyvtár. Bp. 1963. OSZK – KMK. 139. p.

A szabadpolcosra átépített újpesti könyvtár, 1965

Újpesten valóban többről volt már szó, mint kibővített válogatópolcról, a könyvtár vezetője, *Gönczi Imre* nem minden alap nélkül tekintette intézményét a hálózat első valóban szabadpolcos könyvtárának.[28]

Az újpesti könyvtárnál is jobban megközelítette az ideáltípust az 1961 júniusában megnyílt *1. sz., Liszt Ferenc téri gyermekkönyvtár.* (Bővebb ismertetését lásd *A gyermekkönyvtárak reneszánsza* c. fejezetben.)

1962 elején három kiemelkedő nagyságrendű kerületi könyvtár áttérése fejeződött be. A *VI. ker. Népköztársaság* (ma: Andrássy) *út 52. (10. sz.)* könyvtárban a gyermekrészleg Liszt Ferenc térre költözését követően nagyszabású átrendezések, falbontások után nyílt meg a szabadpolc; a *X.* kerületi *Pataky István Művelődési Otthonban* működő könyvtárban (12.sz.) a terület jelentős bővülése, a kölcsönző és a raktár egybenyitása tette ezt lehetővé; a *XIX. ker., 25. sz. könyvtár* átalakítását a kortársak így jellemezték: „Itt sikerült legjobban eleget tenni a korszerűség követelményeinek."[29]

Az áttérés feltételeinek megteremtése, a szabadpolc számára kellően tágas terek kialakítása rendkívüli erőfeszítéseket követelt. A problémát minden helyen másként, a helyi adottságokhoz alkalmazkodva kellett megoldani. Az áttérést gyakran csak az olvasóterem feláldozása tette lehetővé, de az általános tapasztalat szerint az új, szabad kölcsönzői térben nem csökkent, hanem nőtt a napilapokat, folyóiratokat olvasók száma. Olyanok is leültek olvasni, akik korábban az elkülönített olvasótermet sohasem látogatták.

Az áttérést minden esetben a könyvanyag erőteljes megrostálása, az olvasói érdeklődésre nem számító, inkurrens művek kiszűrése előzte meg. (Ennek végrehajtásáról bővebben az állomány tartalmi kérdéseinek tárgyalásánál lesz szó.)

Mindezek az erőfeszítések csak részleges eredményeket hoztak. Az új rendszerre áttért könyvtárak közül jó néhány a szabad hozzáférést úgy-ahogy megszervezte ugyan

28 Vita a szabadpolcos raktározásról. In: Könyvtári Híradó, 1964. 4. sz. 12-14. p. – Gönczi Imre: A szabadpolc és az olvasó. In: A Könyvtáros, 1961. 3. sz. 133-136. p.

29 Sz[alay]. I[stván].: Újabb kerületi Szabó Ervin Könyvtárak tértek át a szabadpolcos rendszerre. In: A Könyvtáros, 1962. 4. sz., 214. p.

ám a könyvtár kultúrált használatát a túlzsúfolt helyiségekben már nem tudta megvalósítani.[30] De ha olykor kényszerű megalkuvások árán is, mégis visszafordíthatatlanul megindult a főváros könyvtárai között is a szabadpolcos rendszerre való áttérés. Előnyeit és megvalósításának fontosságát 1962-ben már senki sem vonta kétségbe.

A szabadpolc működésének kérdései

1961-ig az volt a kérdés: mi kerüljön a válogatópolcra? Most a kérdés megfordult és így hangzott: Mi *ne* kerüljön a szabadpolcra? A kívánatos arányt az útmutató így fogalmazta meg: Az állomány 2/5-öd része legyen kint a szabadpolcon, másik 2/5 része az olvasóknál, 1/5 része belső raktárban. Ide a kerültek az útmutató szerint a duplumpéldányok, a sokpéldányos kötelező olvasmányok és a „nem minden olvasó számára ajánlatos néhány mű". Ez utóbbi kategóriát a Szabó Ervin Könyvtár „szocialista szabadpolcos" gyakorlatában tágabban értelmezték Sallai István elvi meghatározásánál.

Például az újpesti könyvtár felállításakor megfogalmazott elvek szerint nem kerülhettek szabadpolcra:

- A politikailag kompromittált vagy disszidens írók művei.
- A két világháború közötti „problematikus írók" (*Bánffy Miklós, Makkai Sándor, Herczeg Ferenc, Szabó Dezső* stb.)
- Bestsellernek, ill. ponyvának minősített művek (*Rejtő Jenő, Aszlányi Károly* stb.)
- A széles körben publikálni nem szándékozott művek (*Camus, Kafka* stb.)
- Olyan művek, melyek újrakiadásától a könyvkiadás tartózkodik (*Hamsun, Mereskovszkij* stb.)[31]

A figyelem most a működés kérdései felé fordult.

A rendszer bevezetése után hamarosan kiderült, hogy az olvasók nagy része egészen más megközelítéssel keresi az irodalmat, mint ahogyan azt a tizedes osztályozásra és betűrendre épülő könyvtári szakrend elrendezi. Számos könyvtárban a tényleges olvasói igényekre hivatkozva megbontották a merev raktári rendet, és az olvasói igényeknek megfelelő tematikus csoportokat alakítottak ki mint pl. *Történelmi regények, Női szemmel, Fiataloknak mindenféléről*. A Kerületi Könyvtárak Osztálya és Dobos Piroska ezzel szemben a szépirodalmi művek szoros betűrendjéhez ragaszkodtak, helytelenítették a nőknek vagy fiataloknak kialakított csoportokat. „A könyvkiemelésekkel olyan könyvekre kell felhívni a figyelmet, melyek a könyvtár politikai, kultúrpolitikai céljait leginkább szolgálják." A vitában az igénycentrikus és az (ideológiai, nevelői) feladatcentrikus szemlélet is tükröződött.[32]

A Könyvtártudományi és Módszertani Központban ekkor már készülőben volt a szabadpolcos könyvtár működésének, szakrendjének javaslata, ennek előkészítő munkájában a Kerületi Könyvtárak Osztályának olvasószolgálati szakbizottsága is részt vett. Bár a tervezés során szerepelt a tematikus raktári rend kérdése is, a KKO

30 Jellegzetes példa volt erre a II., Török utcai 7/9. sz. alatti 37. sz. kerületi könyvtár, ahol a létrehozott szabadpolcos könyvtár működésének elemi feltételei is hiányoztak: nem volt ruhatár, a szűk és magas polcok között egymás hegyén-hátán tolongtak az olvasók.

31 Gönczi Imre: A szabadpolc és az olvasó. In: A Könyvtáros, 1961. 3. sz., 133-136. p.

32 Vita a szabadpolcos raktározásról. In: Könyvtári Híradó, 1964. 3. sz., 3-8. p. – Dobos Piroska: A szabadpolcra helyezett könyvek rendjéről. In: Könyvtári Híradó, 1964. 6. sz., 14-18. p. Ballagi Ágnes: Könyvelhelyezés a szabadpolcos könyvtárban. In: A Könyvtáros, 1964. 9. sz., 532-533. p.

javaslatát is figyelembe véve az útmutató szövegébe ez már nem került be. 1963-ban megjelent *A szabadpolcos közművelődési könyvtár*, Sallai István és Vargha Balázs munkája, ez hosszú időre általánosan elfogadott utat jelölt ki.

A GYERMEKKÖNYVTÁRAK RENESZÁNSZA

Az 1950-es években szervezett közművelődési könyvtárak a gyerekek számára is nyitva voltak, és a gyerekek be is özönlöttek: 1957-ben a magyar közművelődési könyvtárak olvasóinak 40 %-át már a 14 éven aluliak tették ki. Ez a hatalmas könyvtár-

A csepeli csillag-telepi könyvtárnak helyet adó művelődési ház 1968-ban

látogató tábor azonban minden szempontból mostohagyerek maradt: a 40 %-os olvasói aránnyal szemben a könyvállománynak csak 14 %-a volt gyermekkönyv, a szolgáltatásokban a felnőttek mögé szorultak, térben és időben egyaránt. Az országban 47 könyvtár önálló helyiséget létesített ugyan a gyerekek kiszolgálására, de ezeket nem lehetett a mai értelemben gyermekkönyvtárnak minősíteni. Rácz Aranka 1959-es találó megfogalmazása szerint: „A gyermekkönyvtárak ma még tökéletlen felnőttkönyvtárnak tekinthetők, amelyek minden munkát a felnőttrészlegek mintájára végeznek, csak pontatlanabbul."[33]

Az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején az ország könyvtárügyének szakmai irányítói sokat tettek a valódi gyermekkönyvtárak megteremtéséért. Rácz Aranka az Országos Könyvtárügyi Tanácson és a szaksajtón keresztül képviselte az ügyet, a Könyvtártudományi és Módszertani Központban Vargha Balázs tevékenykedett azért, hogy a gyerekek nyitott, szabad szellemű könyvtárakat kapjanak, s fogta össze ennek érdekében a gyermekkönyvtárosok alakuló táborát.

A kezdeményező könyvtárak kézbe kapták a téma külföldi szakirodalmát: 1960-ban jelent meg *Krupszkaja* tanulmánya a gyermekkönyvtárakról, vele párhuzamosan a nyugati közkönyvtárak szemléletét tükröző McColvin kötet, a FSZEK fiataljai pedig ezek-

33 Rácz Aranka: Gyermekkönyvtáraink helyzete. In: Magyar Könyvszemle, 1959. 1. sz. 11. p.

ben az években Hrenkova: A gyermekkönyvtár című művének fordításán dolgoztak. Rövidesen megjelent a magyar módszertani útmutató is, Rácz Aranka munkája.[34]

A hatvanas évek első felében a magyar könyvtárügy fontos eseményeként friss szellemű, széles európai összehasonlításban is helytálló gyermekkönyvtárak sora jött létre. Ebben a folyamatban a Szabó Ervin Könyvtárnak – ahol a „létrejött" helyett helyesebb az „újjászületett" kifejezés – kiemelkedő szerepe volt.

A fővárosi gyermekkönyvtári hálózat megszervezése

A Fővárosi Könyvtárnak a gyerekek könyvtári ellátása terén a távolabbi múltba visszatekintő hagyományai voltak: Szabó Ervin szervezte meg Magyarországon először városi könyvtári keretekben a gyerekek könyvellátását, igazgatása alatt kezdett működni az első helyileg önálló gyermekrészleg. A Horthy-korszakban nem fejlesztették ugyan tovább a gyerekek könyvtári ellátórendszerét, de a meglevőket megőrizték, és ekkor jött létre az első szervezetileg is önálló gyerekkönyvtár.[35]

Az 1950-ben induló nagy könyvtárfejlesztési hullám során – a Horthy-korszakkal ellentétben – minden egyes fővárosi fiókkönyvtárban kiszolgálták a gyerekeket is. A gyerekolvasók száma 1950 után – a megnyíló lehetőségek és az erőteljes propaganda hatására – megsokszorozódott, a gyerekeknek nyújtott szolgáltatás színvonala azonban alacsony volt. Bár a létszámnorma a gyerekeket is kiszolgáló könyvtárakban az általános népkönyvtári keretszámokon felül külön könyvtárost írt elő, a kerületi könyvtárak vezetőinek többsége azonban a munkaerőt elvonta a felnőtt részleg számára.[36] A főváros egyetlen önálló gyerekkönyvtárát átszervezték általános könyvtárrá, „azzal az indokolással, hogy úgysem volt az a mai értelemben vett, modern gyermekkönyvtár. Vajon nem inkább azzá kellett volna-e fejleszteni, és ezzel azt az igen haladó, de éppen csakhogy élő hagyományt erősíteni, ami Szabó Ervin kezdeményezéseiből a gyermekkönyvtár területén a múltból ránk maradt" – jegyezte meg Rácz Aranka.[37] Csakhogy az 50-es évek elején a hálózat irányítóinak szemlélete is megváltozott: a felnőtt- és a gyermekrészleg együttesét tartották eszményi megoldásnak a kerületi könyvtár keretei között.

34 Krupszkaja, N.K.: A gyermekkönyvtárakról. Vál., szerk. Rácz Aranka. Bp., OSZK-KMK., 1960. 41 p. – McColvin, L.R.: Közművelődési könyvtárak gyermekrészlegei. Bp., OSZK-KMK., 1960. Külföldi Könyvtári Szakirodalom 12. – A gyermekkönyvtár. Gyakorlati kézikönyv gyermekkönyvtárosok számára. Szerk. A.A. Hrenkova. Ford. a FSZEK KISZ szervezetének Fordítói Munkaközössége. Bp. 1962. 239 p. – Rácz Aranka: A gyermekkönyvtárak szervezése és fejlesztése. Bp. 1961. OSZK-KMK. 28 p. Módszertani útmutató gyermekkönyvtárosok számára.

35 A témáról bővebben: Bikácsi Lászlóné: Gyermekkönyvtárak a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár történetében. Bp. 1968. FSZEK, 304 p.

36 Nyilas Márta: Hozzászólás a gyermekkönyvtárak ügyéhez. In: A Könyvtáros, 1956. 9. sz., 657. p.

37 Rácz Aranka: Még egyszer a gyermekkönyvtárakról. In: A Könyvtáros, 1956. 10. sz., 730. p.

„Az elmélet szülője részben a kényszerűség volt, amely a súlyos lakáshiány és a szigorú takarékosság miatt abban az időszakban általában igénytelenebb megoldásokat keresett" – jegyezte meg egy kortárs szemlélő.[38]

A szervezeti kérdéseknél nagyobb probléma volt a gyerekek kezébe adható könyvek katasztrofális hiánya. Ha egy ideig sikerült is megnyerni az általános iskolás olvasókat különféle rendezvényekkel, foglalkozásokkal, csoportos beíratásokkal, 1955 és 1957 között a csalódott gyerekek már tömegesen hagyták el a könyvtárat. Arányuk az olvasótáboron belül 34 %-ról 26 %-ra zuhant vissza, 1957-ben 10 ezerrel kevesebb gyerek iratkozott be, mint két évvel korábban. A könyvtár vezetőit ezek a számok döbbentették rá: radikális fordulatra van szükség. Határozott intézkedéseket hoztak a 14 éven aluli olvasók megfelelő ellátásának biztosítására, előírták a gyermekirodalom gyarapításának kötelező keretszámát, és új koncepciót dolgoztak ki a szervezeti keretekre is.

Az 1958-59-ben kidolgozott új stratégia a gyerekek könyvtári ellátásának három szervezeti típusával számolt:

- *általános könyvtár gyermekrészlege* – a felnőttekkel közös térben történő kiszolgálás;
- *különálló gyermekrészleg* – a kerületi könyvtáron belüli, annak szervezeti keretébe tartozó, de elkülönített helyiségben történő kiszolgálás;
- *önálló gyermekkönyvtár* – külön épületben, külön személyzettel, szervezetileg önállóan történő kiszolgálás.

A gyerekek speciális szolgáltatásának kialakítása és térbeli elkülönítése az adott körülmények között vitathatatlanul előrelépést jelentett. Vitatható volt viszont – eleinte a könyvtár vezetése is megoszlott ebben a kérdésben – a szervezetileg teljesen elkülönülő, a kerületi könyvtárak hatásköréből kivont, közvetlenül a Kerületi Könyvtárak Osztálya alá rendelt önálló gyermekkönyvtári hálózat létrehozása. Ennek megteremtése, majd fejlesztése, irányítása Bikácsi Lászlóné nevéhez fűződik.

Az új stratégia szellemében elsősorban az önálló gyermekkönyvtárak kiépítésére koncentrálták a fejlesztési erőket, ezektől az intézményektől várták a gyerekek könyvtári ellátásának példát adó, magas színvonalra emelését. 1958/59 után nagy energiával megkezdődött az új, önálló gyermekkönyvtárak létrehozása.

Az 1. sz. Liszt Ferenc téri önálló gyermekkönyvtár ... és a többiek

A gyermekkönyvtárak sorozatos létrehozásának idején célszerűnek látszott egy etalon, mindenki számára példaként szolgáló könyvtár megteremtése.

Egy központi ifjúsági *mintakönyvtár* eszméje már az ötvenes évek derekán felmerült, ekkor azonban a tervezett mintaadás a „nevelőmunkára" szűkült volna le.[39] Rácz Aranka 1956-os programadó cikke ennél tágabb értelemben vett, a könyvtár működési feltételeire, korszerű berendezésére is kiterjedő mintáról írt. [40] A FSZEK Módszertani Osztályának akkori vezetője, *Nyilas Márta* nem kis keserűséggel nézett szembe azzal a ténnyel, hogy ilyen eszményi könyvtárnak a hálózat adott viszonyai között egyszerűen nem lenne kinek példát adnia: „A mintakönyvtár felvetése és sürgetése kétségkívül helyes és indokolt. Szeretnők azonban, hogy amikor a mintakönyvtár megalakul, a

38 Tolnai György: A fővárosi gyermekkönyvtári hálózat kialakulása. In: A Könyvtáros, 1963. 7. sz., 383. p.

39 Feladata „elsősorban az ifjúság körében folytatott állandó és tervszerű propagandamunka, mellyel alá kell támasztani a Pártnak az ifjúság körében folytatott nevelő munkáját" – A Budapesti Ifjúsági Mintakönyvtár terve. 1953. ápr. 2. – FSZEK irattár. – Lásd még: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1949-1954. 52. p.

40 Rácz Aranka: Több figyelmet a gyermekkönyvtárak ügyére. In: A Könyvtáros, 1956. 7. sz. 481-483. p.

Mesekönyvírók ankétja a Liszt Ferenc téri gyermekkönyvtárban. 1961

többi gyermekkönyvtárnak, gyermekosztálynak is lehetősége legyen a mintakönyvtár módszereinek átvételére" – írta 1956-ban. [41]

A fővárosi gyermekkönyvtárak ügyének 1958-1959. évi stratégiai fordulata után, több önálló gyermekkönyvtár tervével párhuzamosan már Budapesten is időszerűvé vált a mintakönyvtár létrehozása. A megvalósításhoz a könyvtárnak remek lehetősége nyílt: 1958-ban megkezdték a Liszt Ferenc tér 6. számú OTP ház építését, s a könyvtár megkapta a földszint alapterületét, 320 négyzetmétert, a belső tér kialakításához pedig szabad kezet. A tér kialakításával és berendezésével megbízott Szalay István, a Kerületi Könyvtárak Osztályának könyvtárszervezési előadója rendszeresen konzultált ez ügyben az Országos Könyvtárügyi Tanács Könyvtárépítési Szakbizottságának tagjaival, Tombor Tiborral, Sallai Istvánnal és Kéki Bélával, akik a korszerű szabadpolcos téralakítás hívei voltak. Az ő funkcionális terveik és két kiváló belsőépítész, *Weichinger Károly* és *Virág Csaba* munkája nyomán modern teremkönyvtár alakult ki. [42] Az összefüggő térben csak függönyök és bútorok választották el a nagy szabadpolcos könyvkiválasztó övezettől az életkori sajátosságoknak megfelelő két olvasótermet. Újdonság volt a könyvtár nyílt jellege, „kirakatba helyezése" is. Gyerekekhez méretezett színes bútorok, világos terek tették barátságossá az új könyvtárat.

A Liszt Ferenc téri új könyvtár átvette az V. ker. Népköztársaság (ma: Andrássy) úti 10. sz. kerületi könyvtár gyermekrészlegének feladatait és állományát, ezt a központilag gyűjtött könyvanyaggal egészítette ki, s a nyitás után fél évvel már 10 ezer kötettel rendelkezett. Állományát az új gyermekkönyvtári szakrend szerint csoportosítva helyezte el a szabadpolcon.

A könyvtár vezetésére *Kepes Ágnes* kapott megbízást.

Kepes Ágnes 1948 óta könyvtárosként kizárólag a gyermekolvasókkal foglalkozott. Sikeres könyvei, a Gyermek és ifjúsági könyvtárak (1955, Rácz Arankával és Tóth Bélával) és a Beszélő könyvtár révén akkor már országszerte ismerték nevét. Gyakorlati tapasztalatai és elméleti felkészültsége mellett legendás hírűvé vált rendkívüli képessége a gyerekekkel való bensőséges kapcsolat megteremtésére.

41 Nyilas Márta: Hozzászólás a gyermekkönyvtárak ügyéhez. In: A Könyvtáros, 1956. 9. sz. 657-658. p.
42 A tervezés dokumentumai, tervrajzok: FSZEK irattár, 865.33/1959

Az ünnepélyes megnyitás 1961. június 3-án történt,[43] a megnyitó beszédet *Veres József*, a Fővárosi Tanács elnöke mondta. A könyvtár nagy nyilvánosságot kapott: a sajtó, a rádió és az akkor még új hírközlő csatorna, a televízió is többször foglalkozott vele.

Az új létesítmény minden vonatkozásban betöltötte a neki szánt mintaadó szerepet. Megjelenésében, térkiképzésében, esztétikai igényességében (a békéscsabai gyermekkönyvtárral együtt) messze felülmúlta a kor többi hasonló intézményét, példát mutatva a gyermekkönyvtárak tervezőinek – fejlesztőinek – dolgozóinak, nemcsak Budapesten, hanem az egész országban. A gyerekek könyvtári ellátása ügyében valaha élen járó Fővárosi Könyvtár hosszú szünet után most ismét az ország legkorszerűbb gyermekkönyvtárát tudta felmutatni.

Nem csak külső megjelenése, hanem belső munkája is mintaszerű volt. Kepes Ágnes munkatársaival együtt a gyerekek kedvelt helyévé varázsolta a Liszt Ferenc téri intézményt. A látogatók száma messze fölülmúlta a tervezettet: a nyitás évét háromezer olvasóval zárták, 1962-ben négyezer olvasót tartottak nyilván.

Az angyalföldi Tomori közben megnyílt négyezer kötetes gyermekkönyvtár, 1964

A könyvtár a budapesti és a vidéki könyvtárosok tapasztalatcseréjének állandó célállomásává vált, a magyar gyermekkönyvtárosok zarándokhelyévé. A külföldi látogatóknak is mindenekelőtt ezt a könyvtárat mutatták meg.

Az eredeti tervek szerint itt alakult volna ki a gyermekkönyvtári munka módszertani központja is, ennek megfelelően kézikönyvtárába a gyermekkönyvtári kérdések és az olvasáspedagógia szakirodalmának összegyűjtését tervezték; az volt a cél, hogy itt, egy helyen legyen megtalálható az ifjúsági könyvanyag és a rá vonatkozó kritikai irodalom. A módszertani szerep azonban nem valósult meg: a Kerületi Könyvtárak Osztályán belül hozták létre az ennek betöltésére hivatott gyermekkönyvtári csoportot.

A *2. sz. önálló gyermekkönyvtár, XIII. Sallai Imre* (ma: Tátra) *u. 52. sz.* a Liszt Ferenc térivel együtt kezdett épülni de két hónappal előbb nyílt meg, 1961. április 1-jén, az adottságok azonban itt már nem voltak hasonlóan kedvezők. Egy OTP ház földszintjén kapott 124 négyzetméter alapterületen 5 helyiséget a könyvtár, ebből alakítottak ki ruhatárat, szabadpolcos kölcsönzőt, olvasótermet, egy előadótermet és egy szakköri szobát. Ez a könyvtár is kitűnő vezetőt kapott *Bartha Ilona* személyében. Az állomány nyitáskor háromezer kötet volt, az olvasók száma az első év végén 1137 fő.

A 3.sz. önálló gyermekkönyvtár a Váci út 60. sz. alá került, egy földszintes hosszú házba, a kiköltöző bölcsőde helyére. Könyvkiválasztó teret és két olvasótermet alakítottak ki benne. 1962-ben nyílt meg 4600 kötettel, vezetője *Szalai Ágnes* lett.

1962 után erőteljes ütemben folyt a könyvtárszervezés: 1963-ban már 7, az évtized végén pedig 14 önálló gyermekkönyvtárat (más néven „kerületi gyermekkönyvtárat") tartottak számon. Ezzel párhuzamosan növekedett a kerületi könyvtárak szervezeti

43 Az építkezés elhúzódása miatt ezt az 1. számúnak tervezett könyvtárat megelőzte két hónappal a 2. sz. gyermekkönyvtár megnyitása.

egységeként működő gyerekrészlegek, a „különálló gyerekrészlegek" száma is, ezekből az évtized végére 20-at regisztráltak.

1969-ben működő gyermekkönyvtárak és gyermekrészlegek

(A felsorolás zárójelben jelzi az önálló gyermekkönyvtárak számozását is, mely eleinte a megnyitás sorrendjét követte. A gyermekrészlegek utáni szám a kerületi könyvtárra utal, amelyhez tartozik.)

Kerület	Önálló gyermekkönyvtár	Kerületi könyvtár gyermekrészlege
I.	Szilágyi Dezső tér 5. (20.sz.)	Krisztina krt. 91. (11.sz.)
III.	Fő tér 5.sz. (8.sz.)	
IV.	–	Bajcsy-Zzilinszky u. 8.sz. (28. sz.)
		Tinódi u. 1.sz. (41.sz.)
V.	Aulich u.4/6. sz. (5.sz.)	Királyi Pál u. 18. sz. (14.sz.)
VI.	Liszt Ferenc tér 6. sz. (1.sz.)	–
VII.		Rottenbiller u.10. sz. (2.sz.)
VIII.	Somogyi Béla út 22/a (9.sz.)	Kulich Gyula tér 12. sz. (44.sz.)
		Szörény u. 3. sz. (3. sz.)
IX.	Hámán Kató út 27. sz. (7. sz.)	Boráros tér 2. sz. (39. sz.)
	Börzsöny u. 9/11. sz. (15. sz.)	Füleki u. 8. sz. (23. sz.)
X.		Füzér u. 13. sz. (12.sz.)
XI.	Karinthy Frigyes u.11. sz. (6. sz.)	
XII.	Böszörményi út 34/a sz. ((38 sz.)	
XIII.	Sallai Imre u. 52. sz. (2. sz)	József Attila tér 4. sz. (19. sz.)
	Lehel u. 7/a. sz. (3. sz.)	
	Tomori köz 7. sz. (10. sz.)	
XIV.		Bosnyák út 1/a. sz. (18. sz.)
		Kerepesi út 76/c. sz. (43.sz.)
XV.		Arany János u. 29. sz. (29. sz.)
		Mosolygó Antal u. 36 sz. (34. sz.)
XVI.		Szérű u. 1. sz. (32. sz.)
XVII.		Pesti út 119. sz. (36. sz.)
XVIII.		Ságvári Endre út 7.sz. (24. sz.)
XIX.		Kossuth Lajos u. 8. sz. (25. sz.)
XXI.	Rakéta u. 24.sz. (4. sz.)	
	Rákóczi Ferenc u. 96/98. sz. (17. sz.)	
XXII.		Tóth János u. 36. sz. (13. sz.)

A gyerekek könyvellátása

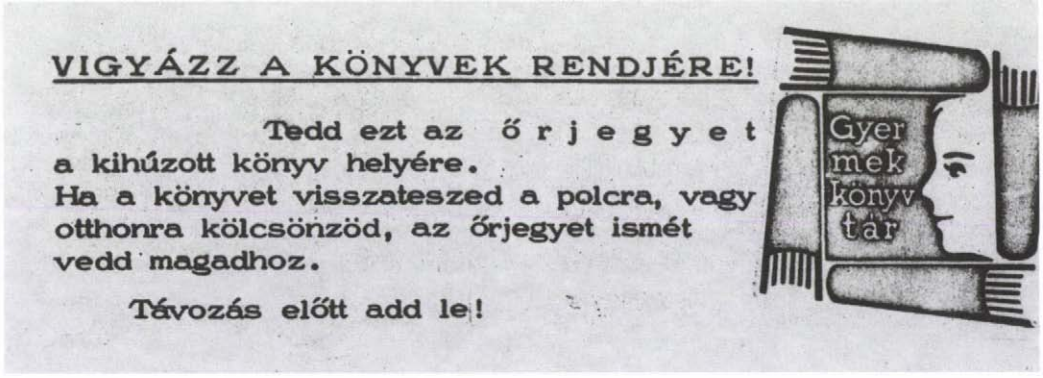
A tanulóifjúság könyvtári szolgálatának kibontakozását az ötvenes években minden másnál jobban akadályozta a gyermekkönyvek és a ifjúsági irodalom általános hiánya. A régi gyermek- és ifjúsági irodalomnak csaknem egészét – mint ideológiailag károsat – bezúzták, a könyvkiadás a felnőttekre fordította figyelmét, a gyerekek részére nagyon kevés könyv jelent meg. A könyvtárosok legjobb szándékuk mellett sem tudták volna 14 éven aluli olvasóikat kellő választékkal ellátni. Jellemzi a helyzetet, hogy amikor a

Népművelési Minisztérium 1951-ben leiratot intézett a Fővárosi Tanács Népművelési Osztályához azzal az utasítással, hogy „Budapesten 10 új gyermekkönyvtárat kell szervezni", azt a választ kapta: „Nem áll módunkban, mert [...] a gyermekek igényét ma sem tudjuk már kielégíteni megfelelő számú gyermekkönyv hiányában." [44]

Az ötvenes évek végétől a könyvkiadásban kedvező fordulat történt, egyre több és egyre jobb gyermekkönyv látott napvilágot. Sorra megjelentek a klasszikus mesekönyvek, (Andersen, Grimm, Benedek Elek stb.), az új és a régi ifjúsági regények, és ami egészen új volt: igényesen szerkesztett ifjúsági ismeretterjesztő sorozatok, (Búvár Könyvek, Gyermekenciklopédia, Kis Technikus Könyvtára és valamivel később a Bölcs Bagoly könyvek.) A könyvtárak előtt lehetőség nyílt az ötvenes években keletkezett hiány pótlására.

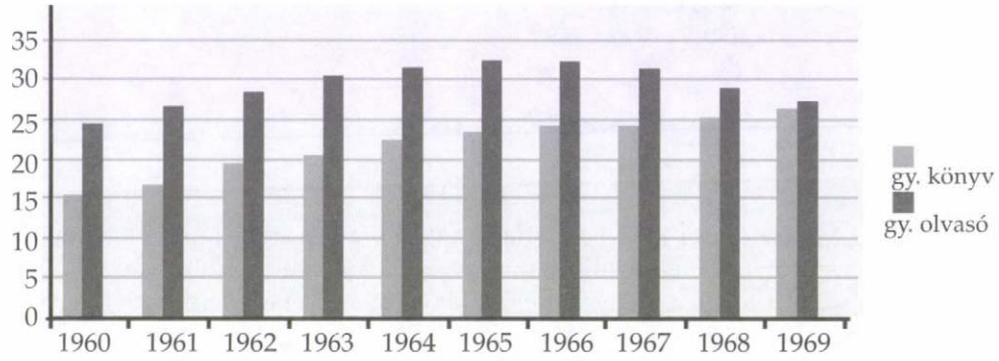
A Szabó Ervin Könyvtár hálózatában 1957-ben a gyermekek aránya az olvasók között 26,2 % volt, a gyermekirodalom aránya ugyanekkor 14,7 %. A következő évben a könyvtár állománygyarapítási politikájában meghatározó fordulat történt: központilag előírták a gyerekek részére beszerzendő állomány (illetve az erre fordítandó állománygyarapítási összeg) arányát. Ennek következtében 1959-ben a gyerekkönyvek a hálózat gyarapodásának már 25 %-át tették ki, majd ez az arány 1961-ben 30 % fölé emelkedett, és ott is maradt egy évtizeden át. Az erőteljesen megemelt beszerzés fokozatosan

44 Főv. Levéltár, Tanácsi iratok, IX. üo. 161/249/1950

éreztette hatását az állomány egészére: évről évre növekedett – arányában és abszolút számban egyaránt – az ifjúsági irodalom. Időközben azonban a gyerekolvasók száma is nőtt, az évtizedet a javuló könyvellátás és a növekvő olvasótábor versenyfutása jellemezte. A hatvanas évek végére került a két tényező összhangba. [45]

A gyermekirodalom és a 14 éven aluli olvasók százaléka az állomány illetve az olvasótábor egészében

A hatvanas évek során látványosan megváltozott a gyerekek számára rendelkezésre álló könyvállomány összetétele. 1958-ban – a könyvkiadásnak megfelelően – igen alacsony volt az ismeretterjesztő könyvek aránya: 12 %. Tíz év alatt ez a szám több mint háromszorosára, 38 %-ra emelkedett. A szépirodalmon belül is jelentős elmozdulások történtek. Az ötvenes évek végén még a „Gyermekvilág, úttörőélet" kategóriába sorolt művek voltak a meghatározók, ez az állománycsoport tíz év alatt összezsugorodott (34 %-ról 21 %-ra), megnőtt viszont a „Kalandos történetek" csoportja (14 %-ról 20 %-ra.)

A legnagyobb változást a felnőttek irodalmából történő, egyre bátrabb és gazdagabb válogatás hozta. Ez nem csak az ifjúsági állomány gazdagodását jelentette, hanem a korábbi zárt kategorizálással szemben a nyitottabb megközelítés megerősödését is. E téren a Fővárosi Könyvtár gyermekkönyvtárosai úttörők voltak: „Budapesten kezdték először a felnőtt szakkönyvek és szépirodalmi könyvek beszerzését a gyerekek számára" – írta visszaemlékezésében Vargha Balázs.[46] Az első ilyen kezdeményezésről Szász Eta számolt be 1958-ban Milyen „felnőtt" olvasmányokat ajánljunk a 13-16 éves olvasóknak? címmel.[47]

Itt kell megemlékeznünk a kerületi könyvtárakban bevezetett diafilmkölcsönzésről. 1960-ban már minden kerületben kölcsönözték egy-egy könyvtárban ezt a nem hagyományos dokumentumot. Az új feladathoz az intézmények technikai felszerelést, tárolószekrényt és vetítőt is kaptak. 1960-ban a 27 ezer diafilmtekercsből álló készletből 63 ezer kölcsönzést bonyolítottak le. Az állomány 2/3-a ismeretterjesztő, 1/3-a mesefilm volt, a forgalom több mint 80 %-át azonban a mesefilmek tették ki.

Budapest gyermekkönyvtárosai úttörő – és utóbb az egész országban hasznosuló – munkát végeztek az ifjúsági irodalom feltárása terén is. A Kepes Ágnes és Szász Eta

45 Benkőné Bartha Ilona: A gyermekkönyv-állomány alakulása egy évtized alatt. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1968/69. 238-252. p.

46 Vargha Balázs: Hozzászólás egy jelentéshez. In: Könyvtári Híradó, 1969. 1. sz. 22-24. p.

47 A Könyvtáros, 1958. 3. sz. 174-176. p.

által készített átfogó bibliográfiát *Beszélő könyvtár* címmel a Móra Kiadó jelentette meg 1958-ban, majd az újabb irodalommal kiegészítve *Új beszélő könyvtár* címmel látott napvilágot. Ugyancsak összeállítás készült a gyermekkönyvtárak kézikönyvtárába javasolt művekről. Bikácsi Lászlóné munkáját a Könyvtártudományi és Módszertani Központ országos hasznosítás céljából átvette és megjelentette.[48]

A gyerekkönyvtári állomány szabadpolcos elhelyezése és katalógusa részére kidolgozták az életkoroknak megfelelő sorrendbe állított állománycsoportok rendszerét.[49] A katalógusokhoz színes választólapok készültek, ezeket az ország valamennyi gyerekkönyvtára átvette. A hálózat 40 könyvtára részére központilag sokszorosították a gyermekkönyvtári katalógus céduláit, (mintegy 200 ezer darabot), ezzel elérték, hogy minden könyvtár teljes betűrendes és tematikus ifjúsági katalógussal rendelkezett.

A gyermekkönyvtárak állományát ismételten vizsgálták, elemezték, egyre differenciáltabb módszerekkel, eljutva az egyes művek elemzéséig. Ez annál inkább figyelemreméltó, mert a gyermekkönyv kritika Magyarországon még csak gyerekcipőben járt; a főváros gyermekkönyvtárosai sürgették több ízben – külföldi példákra hivatkozva – a hazai gyermekirodalom-kritikai folyóirat létrehozását.[50]

Olvasó gyerekek a 60-as években

A főváros könyvtáraiba beiratkozó gyerekek száma 1960-64 között megduplázódott. Ezt a már tárgyalt okokon kívül (a gyermekkönyvállomány növelése, gyermekkönyvtárak szervezése) elsősorban az általános iskolás korú korosztály létszámának ugrásszerű növekedésére vezethetjük vissza. (Az ötvenes évek elején a művi vetélést tiltó drasztikus intézkedések miatt magasra nőtt a születések száma, a hatvanas évek első felében töltötték meg fokozatosan az iskolát a „Ratkó-gyerekek.")

Bár az általános iskolás korosztályúak száma gyorsan nőtt, a Fővárosi Könyvtár ennél is gyorsabb ütemben növelte gyermekolvasóinak létszámát. Az évtized indulásakor Budapesten az általános iskolásoknak még csak 12 %-a volt könyvtárlátogató, az évtized derekán már 30 %-a. (S bár a vidéken még mindig magasabb volt a könyvtárhasználó gyerekek arányszáma, a főváros lassan kezdte ledolgozni súlyos lemaradását.)

Az 1966-67-es tanévben megkezdődött a demográfiai hullám lassú levonulása, az általános iskolások számának csökkenése. Ezzel párhuzamosan a budapesti gyerek-

48 Bikácsi Lászlóné: Kézikönyvtár a gyermekkönyvtárakban. OSZK, KMK. Bp. 1964. 56 p. Előzménye: Bikácsi Lászlóné: Tanácsadó gyermekkönyvtári kézikönyvtár összeállításához. Bp. FSZEK. 1963. 32 p.

49 A szépirodalom témakörei: Képeskönyv; Meséskönyv; Állattörténetek; Mondák, mesék; Kalandos történetek; Gyermekvilág, úttörőélet; Híres emberek; Költemények; Kis színház, bábjáték. – Az ismeretközlő műveket az ETO-ra épülő tíz csoportba osztották be, az egyes csoportokat a gyerekek világához illeszkedve nevezték el.

50 Benkőné Bartha Ilona i.m. 251. p.

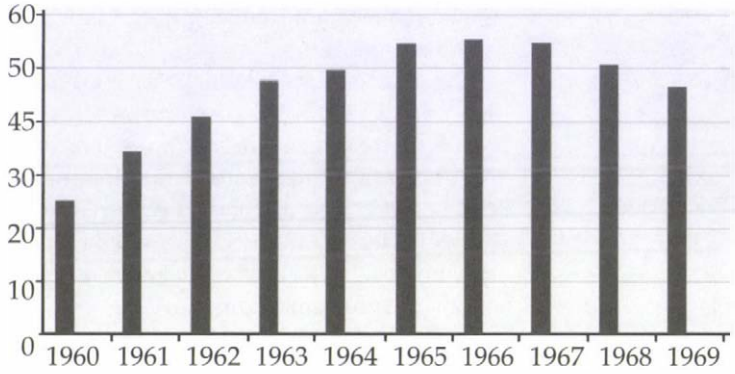

Gyermekkönyvtári témakatalógus választólapja

olvasók száma is stagnálni, majd csökkenni kezdett, s a hatvanas évek végére visszatért az 5-6 évvel korábbi szintre.[51]

Mit olvastak a hatvanas évek gyermekei? Választásukat döntően behatárolta a kínálat, többnyire követték az állomány összetételének változásait. A leglátványosabb változást az ismeretterjesztő művek egyre növekvő olvasása hozta, a szépirodalmi művek közül – a mesekönyvek változatlan igénylése mellett – a kalandos történetek népszerűsége és keresettsége növekedett a legjobban. A felnőttek könyvtári szolgáltatásával ellentétben – ahol a kölcsönzött művek statisztikai kategóriái egyúttal politikai-kultúrpolitikai hierarchiát is jelentettek – a gyermekkönyvtárak állományának kategóriái (képeskönyvek, mesék, állattörténetek stb.) a korcsoport sajátos igényeihez igazodtak, nem voltak értékmérőként szembeállíthatók. A gyermekkönyvtárak olvasószolgálatát és állománypolitikáját, könyvajánlási gyakorlatát kevésbé itatta át a politika, mint a felnőttekét. „A gyermekkönyvtárosok fiatal, jól képzett, de többségében politikailag közömbös dolgozók, s ez természetesen megnehezíti helyzetünket" – panaszkodott a helyi pártszervezet egy feljegyzésben.[52] A „világnézeti nevelés" természetesen itt is elvi követelmény maradt. Pl. az ateista nevelést a vezetés akkor is elvárta a gyermekkönyvtárosoktól, ha „a gyermek visszariad a világnézeti nevelést közvetlenül előmozdító kérdések megbeszélésétől."[53]

A hálózat gyerekolvasóinak száma 10 ezer főben

A művek népszerűségét több alkalommal is mérték. 1959-ben a legkeresettebb (legtöbbször előjegyzett) művek a következők voltak: Robin Hood; Gárdonyi: A láthatatlan

51 Benkő Zoltánné: A gyermekolvasók számának alakulása a budapesti kerületi könyvtárakban. In: A Könyvtáros, 1969. 8. sz. 479-481. p.

52 Feljegyzés a kerületi könyvtárak helyzetéről 1958. szept. 1. – MSZMP. VIII. ker. Bizottság iratai. Fővárosi Levéltár.

53 Bikácsi Lászlóné: Olvasószolgálat a gyermekkönyvtárban. In: A Könyvtáros, 1968. 6. sz. 332. p.

ember; Kästner: A két Lotti; Komjáthy: Mondák könyve.[54] A legkeresettebb szerzők sorrendje egy 1960-as reprezentatív felmérés szerint: 1. Verne, Jules, (287 említés) 2. Jókai Mór, (143), 3. Benedek Elek, (78) 4. Gárdonyi Géza, (53) 5. Thury Zsuzsa, (53) 6. Móra Ferenc, (47).[55]

Az újonnan szervezett gyermekkönyvtárak mind szabadpolcosak voltak, a könyvtárosok tudatosan törekedtek önálló könyvtárhasználatra nevelni olvasóikat, a hálózat vezetői egyetértéssel idézték az e téren újra felfedezett Szabó Ervint: „A gyerekek szabad olvasáshoz szoktatása fogja idővel a legjobb gyümölcsöket teremni."[56] A gyermekkönyvtári foglalkozások közül kiemelkedtek a játékos szellemben megoldott könyvtárhasználati foglalkozások, vetélkedők, (sokat hasznosítva Vargha Balázs példaadó kezdeményezéseiből), ezek úttörő jelentőségűek voltak, az iskolai könyvtárosok figyelmét is felkeltették.[57]

A Zenei Könyvtár létrehozása

A hatvanas években a kerületi könyvtárak modern, szabadpolcos rendszerre való áttérése és a gyermekkönyvtárak megszervezése mellett a Zenei Könyvtár létrehozása volt a harmadik olyan kezdeményezés, amely meghatározóan fontosnak és maradandónak bizonyult.

A könyvtár és a zenei élet. A gyűjtemény létrehozásának előzményei

A nyilvános zenei gyűjtemény létrehozásának tervei Szabó Ervinig nyúlnak vissza. 1911-ben két intézmény is tervezett *nyilvános zenekönyvtárat:* a Bartók Béla elnökletével működő Új Magyar Zene-Egyesület és a Fővárosi Könyvtár. Szabó Ervin a tervezett új központi könyvtár magasföldszintjén kölcsönözhető partitúragyűjteményt kívánt létrehozni zongoraszobával, de az építkezés meghiúsulása után a kapott szűk könyvtárhelyiségekben már nem volt helye a zenei gyűjteménynek. A Fővárosi Könyvtár meghiúsult terve után a zenepedagógus *Hackl N. Lajos* sürgette a *Zenevilág* és a *Pedagógiai Szeminárium* című lapokban egy zenei közkönyvtár felállítását. A megvalósítás azonban elmaradt.

A Szabó Ervin Könyvtár 1945 után jelentős kottaanyaghoz jutott: 1947-ben a könyvtárba helyezték *Balassa Imrét,* az Operaház volt dramaturgját, s az ő révén a budapesti zenés színházakból és hangversenytermekből nagy számú kotta került az intézményhez, ez alapozta meg az akkori *zenei gyűjteményt.* E gyűjtemény önállósága azonban már 1948-ban megszűnt, anyagát az Operaház, majd az Országos Széchényi Könyvtár Zenei Osztálya vette át.

54 Bikácsi Lászlóné: Gyermekkönyvtáraink néhány problémája. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1960. 169. p.

55 25 könyvtárban 200 gyerek kérdőíves megkérdezése alapján. – Bikácsi Lászlóné: Az olvasószolgálat főbb kérdései a gyermekkönyvtárakban. Bp. 1961. FSZEK. 31. p.

56 Idézik: Bikácsi Lászlóné – Hargitai Nándorné: Kézikönyvtár és olvasószolgálat a gyermekkönyvtárakban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1964/65. 197-225.p.

57 Szepesi Hajnal: Játékos foglalkozás a gyerekekkel a könyvtárban. In: Iskolai Könyvtárosok Tájékoztatója, 1962. 15. sz. 14-16. p. – A gyerekkel való foglalkozás módszereiről: Bikácsi Lászlóné: Olvasószolgálat a gyerekkönyvtárban, In: A Könyvtáros, 1968. 6. sz. 328-333. p.

Kodály Zoltán és Szalai Ágnes könyvtárvezető a Zenei Gyűjtemény megnyitásakor

Az 1950-es évek végén Budapesten a hivatásos zenészek számára több gyűjtemény is rendelkezésre állt ugyan, ezek azonban zárt, használatukban korlátozott kottatárak voltak. A *Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolá*nak kitűnő könyvtára volt közel 50 ezer művel, a *Bartók Béla Zenei Szakiskola* ugyancsak szép könyvtárral rendelkezett. Az *Országos Széchényi Könyvtár* Zeneműtára 60 ezer művet őrzött, kizárólag hungarika jellegű anyagot, s ennek használata azonban a szűkös helyiségviszonyok miatt nehézkes volt. Valamennyi intézménynek érdekében állt, hogy létrejöjjön egy olyan nyilvános, a műkedvelőket is kiszolgáló, könnyen hozzáférhető zenei könyvtár, mely a nehéz körülmények között működő tudományos illetve oktatási intézményeket mentesítené a profiljuktól idegen többletmunkáktól. Alkalom is kínálkozott volna a *Magyar Muzsika Háza* megnyitásával, ennek épülete azonban a különféle zenei intézmények befogadása után túlzsúfolttá vált.

1957-től a közéletben és a sajtóban ismét napirendre került a kérdés A széles kört kiszolgáló, nyilvános zenei könyvtár igényét többen is megfogalmazták (a zenepedagógus *Vasváry István, Pethes Iván,*), és a lehetséges variációk között ekkor már ott szerepelt a Szabó Ervin Könyvtár is.[58]

Az intézményen belül Marót Miklós kezdte szorgalmazni – különösen az 1957-es prágai tapasztalatcsere után, az ottani zenei könyvtár példájára hivatkozva – a zenei könyvtár felállítását a Fővárosi Könyvtár keretei között.[59] 1958-ban a könyvtár a Fővárosi Tanács elvi hozzájárulását is bírta, ezen felbátorodva ekkor már *„Megvalósulás útján a zenei népkönyvtár"* címmel jelentettek meg cikket a *Muzsiká*ban.[60]

A tényleges megvalósulás azonban csak nagy késéssel követte a szárnyaló terveket. 1960-ban a könyvtár tervezetet nyújtott be a fenntartójának, melyben egy *zenei közművelődési fiókkönyvtár* felállítását javasolta.[61] A beadvány egy kölcsönözhető kottagyűjtemény és egy nem kölcsönözhető hanglemez ill. hangszalaggyűjtemény tervét fogalmazta meg, a gyűjtőkörből kizárva a könnyűzenét. 1962-ben a Végrehajtó Bizottság határozatot hozott: egy éven belül a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár keretében meg kell nyitni a zenei kölcsönkönyvtárat.

Megindult az intenzív szervezőmunka.[62] (Sajátos módon ezzel párhuzamosan

58 Vasváry Zoltán: Nyissunk nyilvános zenei könyvtárat. In: A Könyvtáros, 1951. 3. sz., 189-190. p. – Pethes Iván: Zeneműi- és hanglemezkönyvtárainkról. In: A Könyvtáros, 1958. 4. sz., 255. p.

59 A Könyvtári Híradó 1957. évi 2. számában „Modern zeneműtár, kották, hanglemezek, magnetofon felvételek, hallgatófülkék" létrehozásáról írtak.

60 Marót Miklós: Megvalósulás útján a zenei népkönyvtár. In: Muzsika, 1958. 11. 5. sz., 12-13. p.

61 Javaslat egy zenei közművelődési fiókkönyvtár felállítására a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. 1960. szept. 21. FSZEK irattár 865.10-36/2/960.

62 A szervezésről jó képet ad: Marót Miklós – Szalai Ágnes: Tervek, gondok és megoldások zenei könyvtárunk felállításáról. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1964/1965. 279-287. p.

megindult egy másik nyilvános zenei könyvtár kiépítése is: az *Állami Gorkij Könyvtár* ugyancsak ekkor kezdett bele egy hasonló jellegű részleg szervezésébe.)

A könyvtár jellege, gyűjtőköre, állományának megalapozása

A Magyarországon egyedülálló, előzmény nélküli intézmény feladatkörét, jellegét a könyvtár egy *Tanácsadó Testület* véleményét igénybe véve alakította ki, mely az ország zenei közéletének kiemelkedő képviselőiből állt. Tagjai voltak többek között *Forrai Miklós, Kárpáti János, Kecskeméti István, Lukin László, Molnár Antal, Szabolcsi Bence, Szőnyi Erzsébet, Újfalussy József.*

A Fehérhajó utcai épület

Szakkönyvtári vagy közművelődési funkciókat vállaljon az új intézmény? – ez volt az alapkérdés. A Központi Könyvtár sajátos kettőssége ugyanis mindkét feladatvállaláshoz alapot nyújtott. A zenei világ részéről a legerőteljesebben dörömbölő igény a kisebb zenekarok kottaellátásának megoldása volt, ez, valamint a működési keretek szűkössége a zártabb szakkönyvtári szerepkör felé vitte az alakuló intézményt. A szervezés során vált egyértelművé, hogy az adott helyzetben a tágabb közművelődési igények kielégítésére nincs lehetőség. „Kiderült, hogy nem létezik közművelődési szakkönyvtár. Zenei gyűjteményünk nyilvános szakkönyvtár" – nyilatkozott a Szabó Ervin Könyvtár vezetősége a megnyitás évében, 1964-ben.

A gyűjtőkör a lehetséges dokumentumtípusok közül a szervezés során a kottára, a könyvre és a folyóiratra szűkült le, a hangzó dokumentumok nagyobb arányú beszerzéséről ekkor lemondtak. A lemondást a rendelkezésre bocsátott helyiség szűkösségével és a költségvetési keret elégtelenségével indokolták, és csak ideiglenesnek tartották.

Tartalmilag kizárták az ún. „könnyűzenét", a tánczenét, az operettet, a műdalokat (a klasszikusok kivételével) és a folklórt, vállalták viszont a szimfonikus dzsesszt. Egyébként a zeneirodalom teljes gazdagságának gyűjtésére törekedtek, a gyűjtőkörben szerepeltek a színpadi és az egyházi zene, a vokális zene és a hangszeres együttesekre vagy egyes hangszerekre írt művek.

A könyvanyag vonatkozásában a magyar zenei irodalom teljességének beszerzését célozták meg, a külföldi irodalomból induláskor a legfontosabb kézikönyvek, alapvető monográfiák beszerzése volt a cél, s kiemelten vásárolták a modern zenével foglalkozó műveket.

A gyűjtés 1962 közepén kezdődött meg.

A kották nagy részéhez hagyatékok megvásárlása útján tudtak hozzájutni: *Fleischer Antal*nak, az Operaház volt karnagyának gyűjteményéből kb. 500 kötet zeneművet és 200 kötet könyvet illetve folyóiratot vettek meg,[63] *Harmath Arthúr* főiskolai tanár ha-

63 A teljes Fleischer-hagyatéknak, 2500 zenemű kottájának megvásárlására még 1947-ben kísérletet tett a könyvtár, de ekkor nem kapta meg hozzá a főváros anyagi támogatását. A hagyaték az Operaházba, majd az OSZK-ba került.

gyatékából egyházzenei műveket, megvásárolták *Matyéka Károly* klasszikus művekből álló, elsősorban kamarazenei gyűjteményét.

Az induló intézmény értékes adományokban is részesült. A *Magyar Zeneművészek Szövetsége* ezernél több kottát adott át, az *OSZK Zeneműtára* több száz kottát és zenei szakkönyvet. A *Zeneműkiadó* főleg új magyar szerzők műveivel ajándékozta meg a Zenei Könyvtárat (Bozay Attila, Kurtág György, Petrovics Emil stb.).

Elhelyezés, nyitás, fogadtatás. A működés első évei

Az új intézmény az V. ker., Fehérhajó u. 5. sz. alatti műemlék-épületben kapott otthont. Előnyös volt az épület központi fekvése (közel a régi hagyományú Rózsavölgyi Zeneműbolthoz), hátrányt jelentett viszont a helyiségek szűkössége és rossz felosztása. (A beékelődő kapualj kettéválasztotta a teret.) A Biermann István (ma: Szomory Dezső) térre néző oldalon kapott helyet a kölcsönző és az olvasóterem, benne szabadpolcos kézikönyvtár és kurrens folyóiratok. Szabadpolc megvalósítására a szűkös helyviszonyok nem adtak lehetőséget, hasonlóképp nem nyílt lehetőség csoportos vagy egyéni zenehallgatásra, kamara-hangversenyek rendezésére sem. A kapualj másik oldalára kerültek a munkahelyek. A raktár vasállványait a numerus kurrensbe sorolt 6 ezer dokumentum már induláskor megtöltötte.

A használók a katalóguson keresztül jutottak a kívánt művekhez. A betűrendes (szerzői) katalógus mellett a szakkatalógust az ETO német kiadásának 78-as szakja alapján készítették, kiegészítésekkel.

Zenetörténeti sorozat a könyvtárban

Az ünnepélyes megnyitásra 1964. május 30-án került sor. Révész Ferenc bevezetője, Gyalmos János VB. elnökhelyettes beszéde után Bárdos Lajos vette át az intézményt a zeneművészek és zenebarátok nevében. Jelen volt Kodály Zoltán is.

A könyvtár első dolgozói *Bartalus Ilona* és *Jámbor Mária* voltak, vezetője Szalai Ágnes lett.

Szalai Ágnesben a személy és a feladat ideálisan egymásra talált: a zeneművésznek induló, a könyvtárba kényszerpályásként kerülő Szalait nemcsak zenei előképzettsége, hanem széles körű humán műveltsége és emberi kvalitásai is alkalmassá tették arra, hogy az induló intézményt hosszú évek kitartó munkájával Közép-Európa egyik számon tartott zenei gyűjteményévé tegye.

Az intézmény rövidesen megnyerte Budapest zenekedvelő közönségének rokonszenvét. Az első két hónapban ötszázan iratkoztak be. A népszerűséghez a jó sajtóvisszhang is hozzájárult: valamennyi országos lap, a Rádió Új Zenei Újsága, a Televízió lelkes tudósításokat közölt a Fővárosi Könyvtár új intézményéről.

Működésének első évét a könyvtár 912 beiratkozott olvasóval zárta, ez a szám rövidesen 1500-ra emelkedett, s a további években is e körül rögzült. Már az első évben

kiderült, hogy a szakkönyvtárnak tervezett intézmény látogatóinak csak kisebbik hányadát teszik ki a szakmabeliek. A hivatásos zenészek, zeneszerzők, kritikusok, zenepedagógusok a könyvtár használóinak egyötödét alkották, s ha zenei középiskolásokat is hozzájuk számoljuk, akkor is csak egyharmadát, a többség tehát a zenei műkedvelőkből került ki. A zenével hivatásosan foglalkozók elsősorban a kottákat, a műkedvelők a könyveket és a folyóiratokat keresték. A következő években a Zeneművészeti Főiskola hallgatóinak beözönlése és a zenével professzionálisan foglalkozók számának lassú, de határozott emelkedése némileg módosította az arányokat. Mindennek ellenére a használók táborában a műkedvelők alkották a legnagyobb csoportot.

A Zenei Könyvtár használóinak százalékos megoszlása

	1964	1969
Hivatásos zenész, zeneszerző, zenepedagógus	18,6	22,0
Zenei főiskolai hallgató	2,5	17,5
Zenei középiskolás	16,2	21,6
Nem zenei foglalkozású	62,7	38,9

A Zenei Könyvtár már indulásakor sikeresen beépült a hazai zenei közélet vérkeringésébe. Zenei előadás-sorozatai (pl. Századunk zenei kifejezőeszközei) és a Modern zene barátainak köre, a fiatal zeneszerzőkkel (Bozay Attila, Durkó Zsolt és mások) folytatott beszélgetések igen népszerűvé tették.[64] A könyvtár szerepét, jellegét, szakmai fogadtatását híven tükrözik a használók megnyilatkozásai, melyet a vendégkönyvben örökítettek meg: „Hálás vagyok a Zenei Könyvtárnak, mert fél év alatt 50 olyan kompozíciót ismerhettem meg, melynek megvásárlása képtelenség lett volna számomra" – írta Szokolay Sándor 1966-ban. – „Ezt a könyvtárat az ember nemcsak használja, hanem szereti is, mert nem csak szakértelemmel, hanem szeretettel is állították össze és kezelik" – jegyezte fel *Pernye András*. – „Érdeklődési körömet figyelemmel kísérik [...] ezért számomra kicsit többet jelent annál, amit általában könyvtárnak nevezünk. A könyvtárosok munkatársai annak, aki dolgozni tud és szeret."

A sikerekkel párhuzamosan azonban rövidesen jelentkeztek a szűkös helyiség okozta problémák is. A szépen gyarapodó állományt nem volt hol elhelyezni: 1967-ben az olvasótermet raktárrá kellett átalakítani. A könyvtár nyilvános működésére ez súlyos csapást mért. Kodály Zoltán az intézmény megnyitásakor ezt írta a vendégkönyvbe: „Kívánom, legyen olvasója is annyi, hogy mihamar szűknek bizonyuljon."[65] Kívánsága szó szerint teljesült.

64 A beszélgetések könyvalakban is megjelentek: Harmincasok. Beszélgetések magyar zeneszerzőkkel. Szerk. Földes Imre. Bp. 1969. Zeneműkiadó.

65 Kodály Zoltán bejegyzése a Zenei Könyvtár emlékkönyvébe 1964. máj. 30-án. - Szokolay Sándor és Pernye András idézett mondatai uo. 1966-ból.

A Központi Könyvtár állományfejlesztése és a szociológiai szakkönyvtári funkció kiépítése

Viták a gyűjtőkörről

A Központi Könyvtár gyűjtőkörének kérdése, mely körül annyi bizonytalanság és vita volt az ötvenes évek első felében, látszólag nyugvópontra jutott. 1957-ben külső szakmai fórumok is egyetértettek a könyvtár által javasolt hármas funkcióval s a gyűjtőkör ezt tükröző hármasságával. A könyvtár 1959-es ügyrendje szerint ennek megfelelően a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

- mint társadalomtudományi szakkönyvtár gyűjti a társadalomtudományi műveket szakkönyvtári szinten,
- mint budapesti tájkönyvtár gyűjti a budapesti vonatkozású irodalmat teljességre törekedve,
- mint magas szintű közművelődési könyvtár gyűjti az egyéb szakokat magas szintű közművelődési jelleggel.

A nyugvópont azonban viszonylagos volt, az általános elveket a könyvtár vezetői eltérően értelmezték, sőt Révész Ferenc meglepő fordulattal vissza kívánt térni az 1951-1952-es „közművelődési" koncepcióhoz, a társadalomtudományi profil teljes leépítését, az anyag átadását tervezte. Ez irányban lépéseket is tett. 1961 tavaszán támogatásért fordult az MSZMP Budapesti Bizottságához: „Ésszerűnek látszik, hogy a központi könyvtár gyűjtőkörét megváltoztassuk. Véleményem szerint a társadalomtudományi és történelemtudományi szakanyagot a gyűjtőkörrel együtt át kellene adni erre illetékesebb könyvtárnak."[66]

A vezetőség is megosztott volt: egyesek a Központi Könyvtár közművelődési feladatait, mások szakkönyvtári feladatait kívánták a másik terület rovására fejleszteni. A témáról 1962-ben folytatott igazgatósági vita alkalmával például kiviláglott, hogy Dobos Piroska Révészhez hasonlóan „korlátozás nélküli közművelődési szerepvállalást" akart, vele szemben Marót Miklós a közművelődési feladatokat csak a társadalomtudományok területére kívánta korlátozni.[67]

Különösen neuralgikus kérdés volt a szépirodalom beszerzése. 1953 óta hatalmas mennyiségben özönlött be a Központi Könyvtárba szépirodalom, még a színvonalas lektűr szintű is, ezt a problémát valami módon rendezni kellett. Mentes Béláné 1961-ben javaslatot dolgozott ki, melyben a központon belül egy külön szépirodalmi részleg felállítását indítványozta, szabadpolcos rendszerben.[68] Marót Miklós viszont a szépirodalom beszerzésének és kölcsönzésének radikális leépítése mellett tört lándzsát. Végül is a vitázók kompromisszumként elfogadták Dienes László egykori elképzelését: az értékes irodalom prézens olvasását kell a könyvtárnak – egy majdan létrehozandó irodalmi szakrészlegben – lehetővé tennie. Szász Károly ezt 1964-ben így fogalmazta meg: „A könyvtárnak [jelenleg] nincsenek feladatai a fővárosi lakosság magyar nyelvű

66 Révész Ferenc: Javaslat a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi könyvtárának perspektivikus gyűjtőkörére. 1961. jan. 22. – Elküldve az MSZMP Budapesti Bizottságának 1961. márc. 21. – FSZEK irattár, 865.10-4/961.

67 Igazgatósági tanácsülés jegyzőkönyve 1962. jan. 25. FSZEK irattár.

68 Mentes Béláné: A szépirodalom kölcsönzésének problémája. Javaslat a probléma megoldására. Gépirat. 1961. ápr. 21. – FSZEK irattár, 865.10-15/561

szépirodalommal való ellátása terén. Távlati tervben még a klasszikus műveket is egy praesens állomány számára kell beszerezni."[69] Javaslatát elfogadták, a gyarapítást ennek megfelelően korlátozták.

Továbbra is kérdéses maradt viszont az idegen nyelvű szépirodalom gyűjtése. A Fővárosi Könyvtár e területen nagy és a főváros közönsége által igen kedvelt gyűjteménnyel rendelkezett, ez a szerepe azonban a Gorkij Könyvtár beléptével elvileg problematikussá vált. Egy 1964 évi felülvizsgálat a korábbi szerep folytatására biztatta a Központi Könyvtárat: „Az idegen nyelvű szépirodalom gyűjtése a magas szintű közművelődési könyvtár feladatai közé tartozik."[70]
Az új koncepciónak megfelelően megkezdődött az ötvenes években tömegméretekben beszerzett szépirodalom kivonása és a duplumraktárba helyezése. (Ezzel párhuzamosan folyt a korábban vásárolt ismeretterjesztő irodalom megrostálása is.)

Ugyancsak éles viták folytak arról, hogy a könyvtár általában a „társadalomtudományokat" gyűjtse-e, vagy emelje ki közülük a szociológiát. (Az 1959-es ügyrend ui. a társadalomtudományok több ágában írta elő a teljességre törekvő beszerzést, a szociológia csak egy volt ezek közül.)[71]

A szociológiai szakkönyvtári szerep elvi elfogadása

A 60-as években széles körű közéleti és szakmai érdeklődés fordult a korábban tiltott-megtűrt szociológia felé. Több kutatóműhely alakult. Meghatározó fordulatot hozott 1963-ban a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatócsoportjának megalakulása: a szociológia ezzel bevett tudományággá vált.

Többfelé is gyűjteni kezdték szakirodalmát, felmerült az országos szakkönyvtár létrehozásának igénye. Éveken át nyitott kérdés maradt, hogy melyik könyvtár kapja ezt a megbízást. Bár a Szabó Ervin Könyvtárat egyrészt múltja, másrészt kialakult gazdag gyűjteménye predestinálta volna erre a szerepre, a feladat vállalásához mégis évekig tartó, buktatókkal nehezített út vezetett. A könyvtáron belül és kívül egyaránt meg kellett küzdeni az új szerepkör elfogadtatásáért, újra kellett gondolni a beszerzés elveit és gyakorlatát, s egészen új, a korszerű igényeknek megfelelő alapokra kellett fektetni a szociológiai állomány feltárását.

Révész Ferenc az évtized elején a szociológia kiemelt gyűjtését nemcsak vitathatónak, hanem egyenesen megszüntetendőnek nyilvánította, ebben a kérdésben még a Szabó Ervin-i hagyományokkal való szembenállást is vállalta: „Szabó Ervin koncepcióihoz ma már nem tarthatjuk magunkat. A szociológiát le kell adni. Vessük el a hagyományt, mert a marxizmus-leninizmus szellemében a szocialista kulturális programot így tudjuk megvalósítani. Nem leszünk kevesebbek, ha csak közművelődési könyvtár leszünk."[72]

A kérdés eldöntésére 1962. január 25-ére szakértekezletet hívtak össze, ennek részt-

69 Könyvtári Híradó, 1964. 2. sz., 23. p.

70 Összefoglaló jelentés a FSZEK 1964. márc. 17-i felülvizsgálatáról. 9. p. OSZK, Könyvtártudományi Szakkönyvtár.

71 Teljességgel gyűjtendő tudományágak az 1959-es ügyrend szerint: 3K marxizmus-leninizmus, 30 szociológia, 321 politikai és társadalmi szervezeti formák; állam, 323 belpolitika, 325 vándorlás, gyarmatügy, 335 szocializmus nem marxista nézőpontból, 35 közigazgatás, 361 egészségvédelem, 362 népjólét, 363/367 népjóléti mozgalmak, 37 pedagógia, 39 néprajz, etnológia, 71 területrendezés, 908 honismeret, 94 újkori történelem

72 Révész Ferenc hozzászólása 1960. dec. 20-i párttaggyűlésen. In: Fővárosi Levéltár, Pártiratok, XXXV. (13) C/1960. L. még: Igazgatósági tanácsülések jegyzőkönyvei. 1961. dec. 7. és 1962. jan. 25. FSZEK irattár.

vevői többé-kevésbé megvédték a könyvtár szociológiai szerepvállalását, megerősítették a három alappillérre épülő gyűjtőköri elvet. Felmerült viszont az a gondolat, hogy a szakkönyvtári szintű gyűjtést „a szociológia és kiegészítő tudományai" körére kellene korlátozni.[73]

A szakértekezleten nyitva hagyott kérdéseket a minisztérium és a főváros által szervezett vizsgálatok voltak hivatva tisztázni, melybe tanácsadóként ismert szociológusokat is bevontak *Hegedűs András* (ekkor az MTA Szociológiai Kutatócsoportjának vezetője) a könyvtár szociológiai tevékenységéről kedvező véleményt adott, a vizsgálóbizottság állásfoglalása ennek ellenére felemás volt: „A könyvtárnak – kivéve a Budapest Gyűjteményt – szakkönyvtári funkciója nincs és nem is szükséges, hogy bármely területen legyen. Ez nem érinti a könyvtár gyűjtőkörét ill. szerzeményező munkáját."[74] Két év múlva azonban újabb, most már mélyebbre ható elemzésre került sor. A külső szakértőként felkért *Heller Ágnes* és *Szelényi Iván* az állomány tüzetes átvizsgálása után úgy ítélték meg, hogy „A könyvtár alkalmas arra, hogy Magyarországon a szociológiai alapkönyvtár funkcióját ellássa, [...] ezt a funkciót a könyvtár mai állományával és pénzügyi kereteivel maradéktalanul el tudja látni." A két szociológus az állományépítés mellett a könyvtárat a dokumentációs feladatok ellátására is alkalmasnak találta: „Kezdjen a könyvtár rendszeres és átgondolt dokumentációs munkát."[75] Meglepő, hogy e szakvélemény ismeretében a minisztériumi és fővárosi állásfoglalás milyen óvatos volt: „Jelenleg [szociológiai] szakterületen szakkönyvtári kijelölés nincs. A szociológiai anyaggyűjtés a FSZEK-nek nem képezi alapvető feladatát. A szociológiai állomány gyűjtése a FSZEK-nek csak átmeneti feladata."[76]

Végül is a könyvtárosi és szociológusi körökben egyre inkább evidenciának tűnő álláspont kerekedett felül, és az 1968-as országos szakkönyvtári *gyűjtőköri utasítás* végleg eldöntötte a kérdést: a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárt a *szociológia* – és csak a szociológia – *országos jellegű tudományos szakkönyvtárának* minősítette.[77] Ezzel új fejezet kezdődött.

A szociológiai állomány

Bár a Központi Könyvtár történetének legviharosabb éveiben is törekedett a nyugati szociológiai irodalom friss termékeinek beszerzésére, igyekezetét azonban a valutáris beszerzés szűkössége és bizonytalansága erősen korlátozta. A gyarapodást 1957-től az *Újabb Külföldi Szerzemények* című sorozat külön füzetei tükrözték. Igaz ugyan, hogy a 60-as évek végén az országban már közel száz könyvtár vásárolt több-kevesebb

73 Az értekezlet résztvevői a Művelődésügyi Minisztérium, az Országos Könyvtárügyi Tanács, a Fővárosi Tanács illetékes vezetői voltak . - Igazgatósági tanácsülés jegyzőkönyve 1962. jan. 25. FSZEK irattár. – Anyagát részben publikálta: Könyvtári Híradó, 1962. 2. sz., 18-20. p.

74 A FSZEK gyűjtőkörének vizsgálatával foglalkozó bizottság jelentése, 1964. április. Idézi: Heller Ágnes – Szelényi Iván: A központ gyűjtőkörének elemzése. Függelék. 1966. febr. 1. 19. p., az OSZK Könyvtártudományi Szakkönyvtár kézirattára.

75 Heller Ágnes, Szelényi Iván: Jelentés a FSZEK szociológiai szerzeményezésének vizsgálatáról. 1966. febr. 1. 16. p. – OSZK Könyvtártudományi Szakkönyvtár kézirattára.

76 Művelődési Minisztérium Közművelődési Főosztály – Budapest Fővárosi Tanács VB. Népművelési Osztály: Összefoglaló jelentés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és hálózata vizsgálatáról. 1966. jún. 6. 8-9. p. – OSZK Könyvtártudományi Szakkönyvtár irattára.

77 131/1968 /M.K. 11./ M.M. sz. utasítás a tudományos és szakkönyvtárak gyűjtőköréről, valamint a szakirodalom beszerzésében való együttműködésről.

rendszerességgel külföldi szociológiai szakirodalmat, de egyikük állománya sem érte el a Szabó Ervin Könyvtárét.

Az állomány összetételét, jellegét, a tervezett szakkönyvtári szintnek való megfelelését az 1960-as években több vizsgálat is elemezte. Első ízben, 1962-ben a könyvtár munkatársai, Hornyánszky Sári és Marót Miklós vállalkoztak – a társadalomtudományi művek vizsgálatának keretében – a szociológiai állomány áttekintésére és az igényekkel való egybevetésére,[78] majd 1966-ban – mint említettük – Heller Ágnes és Szelényi Iván elemezték behatóan a friss irodalom beszerzését.[79] Az évtized végén a Művelődésügyi Minisztérium megbízásából a Könyvtártudományi és Módszertani Központ Tudományos Könyvtárak Osztálya folytatott szakirodalmi ellátottsági vizsgálatot.[80]

A szakszerű vizsgálatok legfőbb tanulsága az volt, hogy a „szociológia" fogalmát a könyvtár tágabb és hagyományosabb értelemben használja, mint a szociológusok. A könyvtár által ebbe a kategóriába sorolt műveknek voltaképpen csak egyharmada volt a tudományos kutatómunkához használható szakmunka. „Mintha a szociológia tárgyának meglehetősen avult értelmezésével dolgoznának a könyvtár szerzeményezői, egyszerűen mindent szociológiának tekintenének, ahol általában a társadalomról szó esik." – írták a szakemberek.[81] Jelentős számú volt az ismeretterjesztő szintű munka is. A vizsgálat végzői – utalva a könyvtár egyéb feladataira – nem ezek meglétét kifogásolták, hanem a korszerű szociológiai szemléletmódot hiányolták.

Egy másik vizsgálat az „eszményi címjegyzék"-ből (a sztenderd külföldi szociológiai könyvek jegyzékéből) kiindulva azt állapította meg, hogy ezeknek mindössze 16,7 %-ával rendelkezik a Fővárosi Könyvtár, de ezzel még így is az első helyen állt az országban a szociológiát is gyűjtő nagy szakkönyvtárak sorában.[82]

Rosszabb volt a helyzet a folyóiratok terén, ez mutatkozott a szociológiai szerzeményezés leggyengébb pontjának. Hiányoztak alapvető nyugati szakfolyóiratok, bibliográfiák, szemlék. Az „eszményi" folyóiratjegyzékből a könyvtár csak 2,3 %-ot járatott, e téren az ország könyvtárai között csak hatodikként szerepelt.[83]

Az új szakrendszer kialakítása

A 60-as években a könyvtár még mindig a brüsszeli Tizedes Osztályozás sémájára épülő, de már Szabó Ervin által is módosított, s azóta többször változtatott szakrendszerrel dolgozott a szociológia terén is. Az 1966-os Heller–Szelényi jelentés egyértelműen megállapította, hogy a szerzeményezés megjavításának elengedhetetlen feltétele egy korszerű szakrend kialakítása, s javaslatot is tett egy új rendszer alapjaira.

1967-ben a könyvtár szakbizottságot kért fel az új szakrendszer elméleti megalapozására, de a bizottsági javaslattal egy időben hozzájutott az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) részére ekkor készülő tervezethez is. A FID egyik különbizottságának programjában szerepelt egy korszerű társadalomtudományi rendszer kidolgozása a

78 Hornyánszky Sári, Marót Miklós: A társadalomtudományi könyvek és olvasóik a központi könyvtárban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1963. 163-171. p.

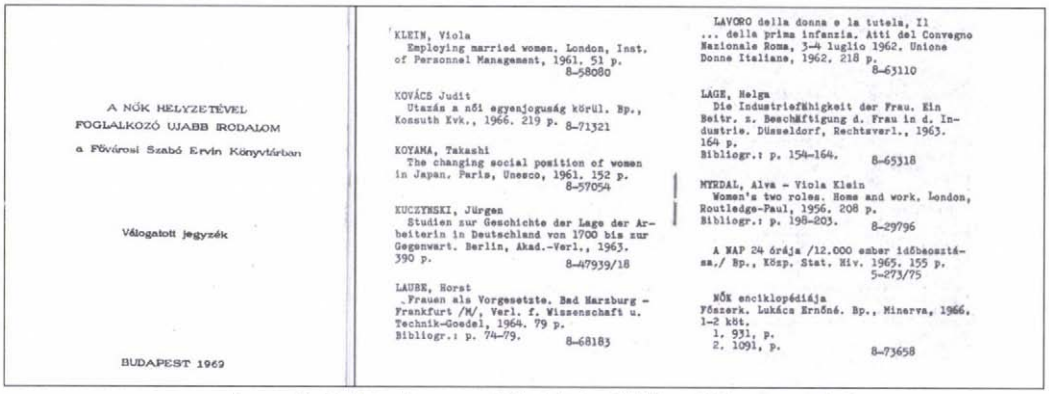
79 Heller – Szelényi: Jelentés a FSZEK szociológiai szerzeményezésének vizsgálatáról. i. m.

80 Ismertetése: A szociológia szakirodalmi ellátottságának vizsgálata. In: Könyvtári Híradó 1969. 4. sz., 3-4. p.

81 Heller – Szelényi i.m. 9. p.

82 FSZEK. 16,7 %, Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára 10,8 %, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 10,2 %.

83 Marót Miklós: A szociológia szakirodalmi ellátottságának vizsgálata. In: Könyvtári Híradó, 1969. 4. sz. 3-4. p.

A NŐK HELYZETÉVEL
FOGLALKOZÓ UJABB IRODALOM
a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban

Válogatott jegyzék

BUDAPEST 1969

KLEIN, Viola
Employing married women. London, Inst. of Personnel Management, 1961. 51 p.
8-58080

KOVÁCS Judit
Utazás a női egyenjogúság körül. Bp., Kossuth Kvk., 1966. 219 p. 8-71321

KOYAMA, Takashi
The changing social position of women in Japan. Paris, Unesco, 1961. 152 p.
8-57054

KUCZYNSKI, Jürgen
Studien zur Geschichte der Lage der Arbeiterin in Deutschland von 1700 bis zur Gegenwart. Berlin, Akad.-Verl., 1963. 390 p.
8-47939/18

LAUBE, Horst
„Frauen als Vorgesetzte. Bad Harzburg - Frankfurt /M/, Verl. f. Wissenschaft u. Technik-Goedel, 1964. 79 p.
Bibliogr.: p. 74-79.
8-68183

LAVORO della donna e la tutela, Il
... della prima infanzia. Atti del Convegno Nazionale Roma, 3-4 luglio 1962. Unione Donne Italiane, 1962. 218 p.
8-63110

LAGE, Helga
Die Industriefähigkeit der Frau. Ein Beitr. z. Beschäftigung d. Frau in d. Industrie. Düsseldorf, Rechtsverl., 1963. 164 p.
Bibliogr.: p. 154-164.
8-65318

MYRDAL, Alva - Viola Klein
Women's two roles. Home and work. London, Routledge-Paul, 1956. 208 p.
Bibliogr.: p. 198-203.
8-29796

A NAP 24 órája /12.000 ember időbeosztása./ Bp., Közp. Stat. Hiv. 1965. 155 p.
5-273/75

NŐK enciklopédiája
Főszerk. Lukács Ernőné. Bp., Minerva, 1966. 1-2 köt.
1. 931. p.
2. 1091. p.
8-73658

Az egyik első fecske a szociológiai témabibliográfiák sorozatából

decimális osztályozás keretében, egy felkért holland bizottság (Dokumentation Section of the State University of Utrecht) kimunkált az ETO részére egy részletes, új szociológiai szakrendet (FID C-3 67-3). Ez lett a Szabó Ervin Könyvtárban a szociológiai séma átdolgozásának és kibővítésének legfőbb forrása [84].

Az új rendszer bevezetése áttörést hozott a tudománypolitika egyik fontos területén. Ezzel a könyvtár is tisztában volt, s némi védekező magyarázattal fűzte hozzá: „Láttuk, hogy az ETO szakfelosztása polgári szemléletet tükröz, de mivel a tudományág szocialista rendszerezése még nem született meg, a magunk részéről csak annyit tehettünk, hogy megfelelő helyet adjunk a szocialista világnézetű publikációk számára."[85]

1969-től már az új szakrendben jelentek meg a *Tematikus szociológiai kisbibliográfiák* kötetei. A sorozat aktuális társadalmi kérdésekkel foglalkozott, friss irodalmat tárt fel; nagy szakmai érdeklődés fogadta.

A HÁLÓZAT ÁLLOMÁNYÁNAK GAZDAGODÁSA ÉS APASZTÁSA

A gazdagodás évei

A közművelődési könyvtárak könyvállományának országos helyzetét az jellemezte, hogy az ötvenes évek első felében, a fejlesztés erőteljes szakaszában a könyvkiadás korlátjai nyomták rá a bélyeget a (nagyrészt újonnan szervezett) könyvtárak állományára, a következő években viszont az intézmények anyagi lehetőségei szűkültek be. A hatvanas évekre várt a szervezeti kereteiben már kiépített közművelődési hálózatok állományának megnyugtató kialakítása.[86]

Ugyanez történt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában is: itt is a hatvanas évekre várt a lakosság és az olvasók igényeit ténylegesen kielégítő könyvállomány kialakítása. A költségvetés ezt most lehetővé is tette: folyamatosan rendelkezésre állt az az összeg, ami az évi 150 ezer kötet körüli gyarapodást biztosította. Az állomány

84 Arató Józsefné: Szociológiai könyvanyagunk korszerű szakrendszerének kialakítása. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1968/1969. 147-156. p.

85 Uo. 151. p.

86 Sallai István: A könyvállomány helyzete közművelődési könyvtárainkban. In: Magyar Könyvszemle, 1958. 3. sz., 224-245. p.

élettartamának növelését szolgálta a kötészet nagyarányú fejlesztése: az 1957. január 15-én önálló osztállyá alakuló részleg fokozatosan modernizálta technológiáját, növelte kapacitását.[87]

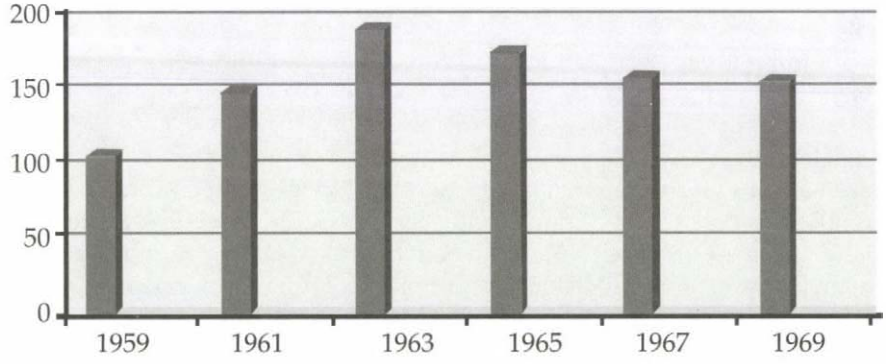
A gyarapítás alapelveként az évtized elején az olvasók igényeire épülő, a forgalomhoz közelítő állományfejlesztést hangsúlyozták a hálózat irányítói.[88]

A szépirodalom tette ki az évtized elején az állomány felét, (az évtized végén 42 %-át). A szépirodalmi művek beszerzése során, főleg a példányszámok megállapításakor a könyvtár egyensúlyt próbált teremteni saját esztétikai-világszemléleti értékrendje és az olvasótábor igényei között.

Az ismeretközlő irodalom bizonyos területeit, különösen a könyvtár kultúrpolitikai feladatvállalásához kapcsolódó társadalmi és természettudományi műveket a vezetőség továbbra is előnyben részesítette, de a kedvezményezett gyarapításnak most már az olvasók várható igényei határt szabtak. Mindent összevetve az ismeretközlő irodalom arányai a korábbi szinten maradtak.

Az állománygyarapítás orientálásának fontos eszköze volt az 1958-ban létrehozott Központi Rendelési Tanácsadás. A 8 fős munkaközösség tagjai a Könyvtárellátó[89] rendelési jegyzékeinek megérkezése után kialakították véleményüket az új könyvekről. Különösen fontos volt szerepük a „problematikus művek" esetében, ilyenkor nemegyszer felhívták a mű lektorát, sőt esetenként a szerzőt is, hogy meghallgassák véleményüket.

Az állomány gyarapodása ezer kötetben

A könyvtárvezetők részére tíznaponként tartottak állománygyarapítási összejövetelt, ezek a könyvtárosok tájékoztatását és orientálását szolgálták. A vezetők saját könyvtáruk beszerzéseiről maguk döntöttek, a Rendelési Tanácsadás figyelembe vételével.

A korszak könyvkiadói politikája a „támogatott" mellett a „tűrt" irodalom megjelentetését is lehetővé tette. A könyvkiadásban megjelenő, de a könyvtár által „problematikus"-nak ítélt művek esetében a példányszám korlátozására törekedtek. „Olyan műveket, ahol problémát látunk az eszmei mondanivaló tisztaságában vagy a művészi szemléletben, csak kis példányszámban vásárolunk."[90] Ilyen művek voltak pl. *Hernádi*

87 Svientek Sándor: Házi könyvkötészetünk félévszázados története. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1964/65. 124-135. p.

88 Király Lászlóné: Állományfejlesztés és kölcsönzés a kerületi könyvtárakban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1960. 104-121. p.

89 Teljes nevén: Könyvértékesítő Vállalat Könyvtárellátó Főosztálya.

90 Király Lászlóné i.m. 119. p.

Gyula: A péntek lépcsői; *Mándy*: Fabulya feleségei; *Koeppen*: Halál Rómában; *Calvino*: A kettészelt őrgróf stb., és a „dekadens, pesszimista szemléletű művek, a kapitalizmus kilátástalanságának művészi erejű megjelenítői", pl. *Kafka, Camus, Cocteau* stb.

Új viszony alakult ki a könyvtár és a könyvkiadók között.[91] A kiadók rendszeresen igénybe vették a könyvtárak tapasztalatait, a könyvtári igénykutatások eredményeit, a kívánságjegyzékeket, melyek a régebbi könyvek új kiadására vagy utánnyomására irányultak. Ugyanakkor a „problematikus" művek ügyében a könyvtár ezek közös megvitatását javasolta, s nem ritkán bírálta a könyvkiadást. (Például szóvá tették Palotai Boris: Keserű mandula című, a koncepcionális perek áldozatainak sorsáról beszámoló művének megjelentetését.[92]) 1960-ban könyvtáros-könyvkiadó véleménycserét folytattak a *Magvető* és az *Európa Kiadó*-val, ezeken néhány könyvtáros kifogásolta a problematikus művek megjelentetését. A kiadók „maradi népségnek tartják a könyvtárosokat, akik nem értik a modern irodalmat, minden írótól 'pozitív hőst' kérnek számon" – érzékelte egy jelenlevő. „Aggódva és kritikus szemmel figyeljük, mert tudjuk, hogy milyen óriási körre terjed ki, milyen széles olvasótábor gondolatvilágát, érzéseit befolyásolja egy-egy 'szűk rétegnek' szánt alkotás" – írta a *Könyvtári Híradó*-ban egy aggódó könyvtáros, de jellemző módon a szerkesztő csak részben értett egyet vele.[93]

A gyarapítás kontrolljának fontos eszköze volt a *Központi Címjegyzék*. Ezt – miután a korábbi központi katalógus vezetését 1951 után abbahagyták, s emiatt használhatatlanná vált – 1958-ban kezdték el szerkeszteni, s 1961-ben lett 60 ezer cédulával naprakész. Vezetője *Sz. Németh Mária* volt.[94] Minthogy ide minden újonnan beszerzett művet jelenteni kellett, segítségével a Kerületi Könyvtárak Osztálya betekintést nyert a kerületi tanácsok községfejlesztési alapjából származó (a központi költségvetésen kívüli) állománygyarapításba és az antikvár vásárlásokba is. Ezeken a csatornákon keresztül „világnézeti szempontból káros" könyvek is bekerültek ugyanis a hálózatba, mint arra a felülvizsgálat felfigyelt.[95]

1964 őszén a Könyvtártudományi és Módszertani Központ megindította az *Új Könyvek* című állománygyarapítási tanácsadót, ez a FSZEK szóbeli szerzeményezési tanácsadását fölöslegessé tette. A Kerületi Könyvtárak Osztálya azonban az Új Könyvek állománygyarapítási politikájánál szigorúbb ideológiai elvek érvényesítésére törekedett. Kifogásolták például, hogy „Mészöly Miklós: Az atléta halála c. regénye miért szerepel a törzsállományba sorolt művek között, mikor sem mondanivalója, sem művészi megformálása ezt nem indokolja."[96]

91 A Kiadói Főigazgatóság és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár között 1959. febr. 12-én folytatott megbeszélés összefoglalása. Gépirat. FSZEK irattár 865.10-14/1960.

92 Révész Ferenc levele (előadó: Szőke Tiborné) a Népművelési Intézet igazgatójának 1958. okt. 15. - FSZEK irattár 1.473/958.

93 Gáti Istvánné: Néhány gondolat a „problematikus" művek vitájáról. In: Könyvtári Híradó, 1961. 2. sz., 11-13. p.

94 Sz. Németh Mária: A központi katalógusok jelenlegi feladatai külföldön és Magyarországon. Bp. Országos Könyvtárügyi Tanács, 1961. - Németh Mária: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatának Központi Címjegyzéke. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1968/1969. 253-256. p. A Központi Címjegyzéknek az ellenőrzésen kívül feladata volt a hálózaton belüli könyvtárközi kölcsönzés lehetővé tétele, és a bibliográfiák készítéséhez is segédeszközül szolgált, „A mi könyveink" forrása volt.

95 Király Lászlóné: Az állományfejlesztés irányítása a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában. In: A Könyvtáros, 1961. 11. sz., 659. p.

96 Az Új Könyvek 1967. évi vitanapján a FSZEK Szőke Tiborné vezetésével részt vevő munkatársai. - Samu Gizella: Az Új Könyvek vitájáról. In: Könyvtári Híradó, 1967. 2. sz., 24-26. p.

Összegezve az ideológiai korlátok ellenére az évtizedet mégis a tényleges olvasói igényekhez való közeledés jellemezte, bár a hálózat némelyik munkatársa nem alaptalanul kevesellték az állománygyarapításban az ideológiától független szociológiai megközelítésmódot. „Súlyos baj" – írta az évtized végén a hálózat állományát elemző tanulmányában *Polónyi Péter* –, „hogy a minőség megítélésében nem érvényesül az a szociológiai látásmód, mely a műveket funkcionális értékük, tényleges hatásuk szerint minősíti."[97] Valójában azonban – mint az állomány használatának bemutatásánál látni fogjuk – a Fővárosi Könyvtárban ekkor már határozott szociológiai látásmód is jelen volt, ez azonban csak az ideológiai szempontok mellett s nem fölöttük tudott érvényesülni.

Az állomány apasztása

Az ötvenes évek végére az állomány gyarapításánál nem kisebb gondot okozott az apasztás megoldatlansága. Történtek ugyan lépések az avult és inkurrens könyvek bevonására a központi raktárba, de rövidesen oda is felkerült a „megtelt" tábla. Az ötvenes évek zárultakor a Kerületi Könyvtárak Osztályának becslése szerint mintegy 200 ezer használhatatlan kötet foglalta el a helyet a hálózatban. Ez a tömeg nyomasztó súllyal nehezedett a könyvtárakra: egyre nehezebbé tette az ekkor gazdagon beáramló új könyvek elhelyezését, és legfőbb kerékkötőjévé vált a könyvtárak modernizálásának, a szabadpolcos terek kialakításának. A megoldásnak két akadálya volt: egyrészt az avult könyvek kiselejtezésének jogi rendezetlensége, másrészt nem volt hol tárolni azokat a könyveket, melyek az adott könyvtárban feleslegessé váltak, de egyébként nem voltak avultnak tekinthetők.

A hatvanas évek elején mindkét kérdésben előrelépés történt.

A Művelődésügyi Minisztérium 175/1960 (M.K. 21.) sz. utasítása a közművelődési könyvtári hálózati központok hatáskörébe utalta az állomány megtisztítását, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ pedig ehhez a feladathoz útmutatót készített. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban 1961-ben háromtagú *Könyvtári Minősítő Bizottság* alakult (*Becski Andorné, Rudas Klára, Tóth László*), és a központi címjegyzék alapján selejtezési illetve átadási javaslatokat dolgozott ki, melyeket az *Országos Minősítő Bizottság* hagyott jóvá. 1964-től három függetlenített könyvtárost alkalmazott a Művelődésügyi Minisztérium, hogy általános érvénnyel készítsenek javaslatot a közművelődési könyvtárak állományának megtisztítására. A feltáró munka a Fővárosi Könyvtárban történt, a javaslatokat az Országos Minősítő Bizottság bírálta felül.

A könyvek ideiglenes elhelyezése ügyében is előbbre tudott lépni a könyvtár: erre a célra 1962-ben megkapta a XI. ker., Hamzsabégi út 8-12.sz. ház alatt húzódó, volt óvóhely hálózatot. Itt rendezték be az év végére 10 raktárban, 26 teremben a *központi duplumraktárt*,amelyet ekkor 120 ezer kötet befogadására terveztek.[98]

Most már megindulhatott a nagy állománykivonási akció.

1963-ban 206 ezer könyvet vontak ki a kerületi könyvtárakból, a következő évben

97 Polónyi Péter: A fejlődés eredményei és korlátai egy közművelődési könyvtárhálózat működési adatainak tükrében. Kézirat. OSZK, Könyvtártudományi Szakkönyvtár, 4-4876.

98 A raktár történetéről: Rubinyi György: Duplumosítás a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár történetében, In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1966/1967. 209-214. p. – Az előzményekről: Csöppüs Béla: Ami szintén nincs reflektorfényben: a DUPLUM. In: Könyvtári Híradó, 1961. 7. sz., 8-9. p.

újabb 151 ezret.[99] A beküldött könyveket a kerületi könyvtárak maguk válogatták ki. A duplumraktárban két egységet alakítottak ki: az egyik az *elavult könyvek* gyűjtőhelye volt, – ennek állománya az Országos Minősítő Bizottság döntéseire várt – , a törlésre engedélyezetteket kiselejtezték, zúzdába küldték, a többit pedig áttették a másik egységbe, a *kurrens könyvek* raktárába (mely így rövidesen az inkurrens duplumok elfekvőjévé vált).

A raktárba küldött könyvek fele ismeretközlő mű volt, a másik fele túlnyomórészt szépirodalom, kisebb részt ifjúsági irodalom. Három témakörben történt nagyobb arányú kivonás:

- a műszaki-technikai irodalomban (ahol az 50-es évek tömegesen beszerzett művei, mint pl. a „Szovjet sztahanovisták a vas- és gépiparban" mellett még ott voltak a háború előtt beszerzett, idejétmúlt műszaki könyvek is, ezeket ui. nem érintették az 1946 és 1950 közötti selejtezések;
- a mezőgazdasági irodalomban;
- az ideológiai-politikai művek körében.

E témakörökben a selejtezés az állománynak csaknem harmadát érintette.

„Most látszik igazán, mennyire megtévesztő volt a könyvtári állomány mutatója" – jelentette ki az első kivonások lezajlása után Király Lászlóné. – „A statisztika szerint egy olvasóra 8,8 kötet jutott, s közben az állomány jelentős része nem volt használható."[100]

A nagy apasztási akció lezajlása után a raktár *könyvelosztó* feladatai kerültek előtérbe: a hálózaton belüli könyvtárközi kölcsönzés, a használható anyag kihelyezése, a létesítendő könyvtárak állományának gyűjtése.

Rövidesen azonban problémák is jelentkeztek. Az egyik pincehelyiségben csőrepedés volt, s elöntötte a víz, (a Központi Könyvtár röpiratgyűjteményének egy része itt ment tönkre). A pincék egyébként is alkalmatlannak bizonyultak tartós munkahely számára. Az 1963/64. évi állományapasztás lélegzetvételhez juttatta ugyan a könyvtárakat, a problémát azonban hosszabb távon nem oldotta meg, csak a szőnyeg alá söpörte. A helyiségek megteltek, a rendszeres, folyamatos állományapasztásra a továbbiakban nem nyílt lehetőség. 1964 után a hálózat állományából évente 60-70 ezer kötetet töröltek, ami megfelelt a természetes kopásnak, de nem oldotta meg az ugyancsak természetes tartalmi elavulás, érdektelenné válás kérdését. Az „elavult" minősítést hivatalosan csak az ismeretközlő művekre lehetett alkalmazni, s azokra is csak hosszadalmas procedúra után, az olvasatlan szépirodalmi művek egyre kilátástalanabb tömegben lepték el a könyvtárak polcait, a pincehelyiségeket és az időközben megnyíló pótraktárakat.

A központi duplumraktár volt hivatva elnyelni a kerületi könyvtárak anyagán kívül a Központi Könyvtár kiselejtezett anyagát is, örökölve a régi duplum raktár eredeti funkcióját. Ide került az ötvenes években beszerzett „színvonal alatti" szépirodalom, a közművelődési anyag egy része, az elavult régi kézikönyvek, sőt a különgyűjtemények kirostált anyaga is.

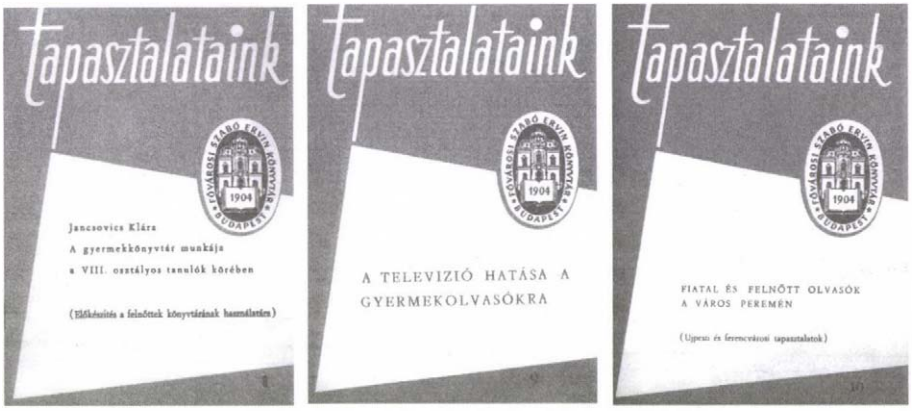
99 Király Lászlóné: Állományrevízió a kerületi könyvtárakban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1963. 201-211. p.

100 Király Lászlóné i.m. 210. p.

Olvasók és olvasmányok

Az olvasótábor alakulása

A társadalom olvasási szokásait, legalább is az olvasás mennyiségi mutatóit vizsgálók sohasem lehettek olyan elégedettek, mint a 60-as években. Az iskolázottság fokozatos növekedése folytán egyre többen tudtak és akartak olvasni, s a megváltozott könyvkiadói politika révén az olvasási kedvet most már vonzó olvasmányok is táplálták. Az olvasás lett a legtöbbek által folytatott kulturális tevékenység, a rádiót leszámítva erre fordították társadalmi méretekben a legtöbb szabadidőt, mint azt az évtized közepén megjelent olvasásszociológiai vizsgálatokból, felmérésekből tudjuk.[101] A televíziózás már megindult hazánkban is ugyan, de szerényebb méretei az évtized elején még nem

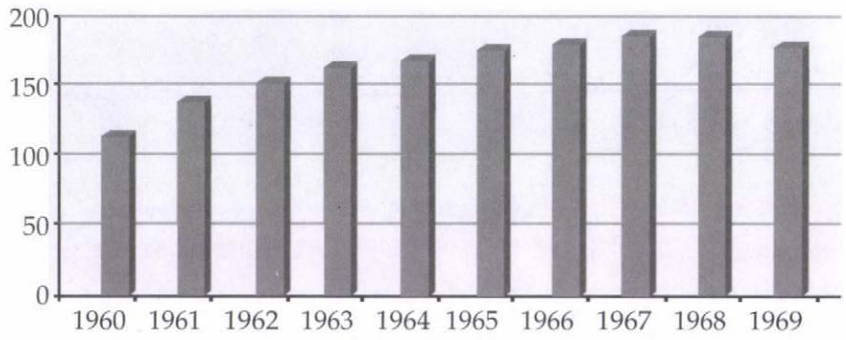
A könyvtár módszertani kiadványsorozatából

módosították lényegesen a szabadidő felhasználását. Az olvasási kultúrát szolgáló intézmények – a könyvkiadás, a könyvtárak – a művelődéspolitika részéről erőteljes támogatásban részesültek, az 1968 és 1969-től induló *Olvasó Népért* mozgalom pedig a társadalmi erőket is mozgósítani kívánta.

Az általános tendencia a főváros könyvtárának olvasótáborát is jellemezte: a beiratkozott olvasók száma, szemben az ötvenes évek szélsőséges és szeszélyes változásaival, 1968-ig kiegyensúlyozottan és folyamatosan emelkedett.

101 Mándi Péter: Könyvolvasás és könyvvásárlás Magyarországon. Bp. 1965. Könyvkiadók és Terjesztők Tájékoztató Központja. – uő. A könyv és közönsége. Bp. 1968. Közgazdasági és Jogi Kiadó. – Az olvasási kultúra változásairól: Gereben Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség. A magyar társadalom olvasási kultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében. Bp. 1998. Országos Széchényi Könyvtár.

A könyvtárba beiratkozott olvasók száma ezer főben

A növekedés egyenletes volt. A beiratkozó gyerekek és a felnőttek száma egyaránt emelkedett (bár a fiataloké az évtized első felében erőteljesebben), az olvasótábor foglalkozás szerinti összetétele tíz év alatt lényegében nem módosult.

Főbb foglalkozási kategóriák megoszlása a hálózat olvasótáborán belül

	1960	**1969**
Munkás	16,4 %	15.5 %
Értelmiségi, pedagógus	6,3 %	6,4 %
Egyetemi, főiskolai hallgató és középiskolás	11,9 %	16,7 %
Általános iskolai tanuló	24,5 %	28,1 %

A növekedés több tényezőre vezethető vissza.

Az évtized végén csaknem kétszer annyi könyvtár várta az olvasókat, mint indulásakor. 1959-ben a hálózat 65, könyvtárnak minősített intézményből állt, 1969-ben 114-et tartottak nyilván.

A könyvtárakban egyre vonzóbb állomány állt az olvasók rendelkezésére. Az olvasók igényeire most jobban figyelő állományfejlesztési politika (és a hasonló módon változó könyvkiadás) következtében ismét növekvő példányszámban álltak rendelkezésre a klasszikusok, újból megjelenhettek az olvasók által kedvelt hazai és külföldi, új és régi lektűrök, a kortárs magyar irodalom egyes műveit pedig széles körű érdeklődés fogadta.

Jelentősen növekedett Budapest lakosainak száma is.

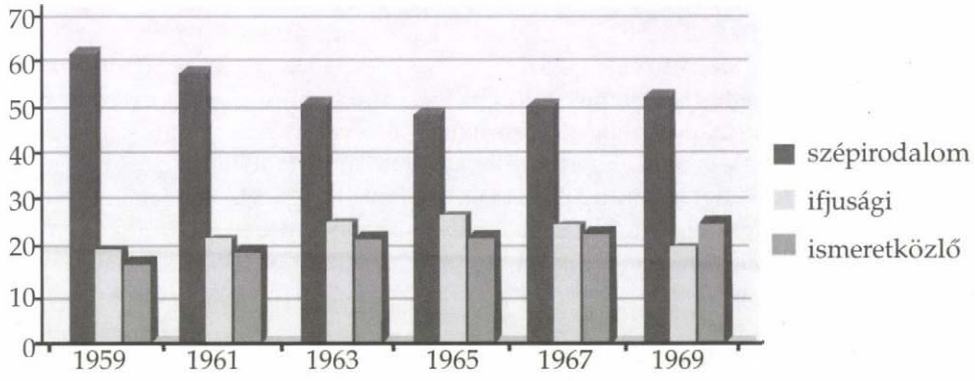
Az utóbbi tényezővel azonban a könyvtár már nem tudott megbirkózni: az új lakótelepeken nem épültek könyvtárak. Bár az olvasók száma állandóan emelkedett – hasonlóan az ország többi közművelődési könyvtárához – a város lakóinak számához viszonyított arányuk nem javult, ellenkezőleg, csekély mértékben bár, de fokozatosan romlott.

Az olvasótábor növekedése 1968-ban megállt, 1969-ben már csökkenés mutatkozott. A látványos sikerek diadalmenete véget ért. Megtorpant a működés anyagi alapjainak fejlesztése is: 1965 és 1969 között már csak egyetlen új könyvtár nyílt (21 kölcsönzőhely viszont bezárt), a beszerzett kötetek száma csökkent. A megtorpanás egyébként az egész magyar közművelődési könyvtárügyre kiterjedt. S mindez akkor következett be, amikor a televíziózás elterjedése kezdte az olvasást kiszorítani a szabadidős időmérlegben elfoglalt vezető helyéről.

Az olvasmányok változásai, az ismeretközlő irodalom térhódítása

Nemcsak az olvasótábor növekedése jelentette az 1960-as években az olvasási kultúra változását, megváltozott az olvasmányok jellege is: tíz év alatt az olvasott könyvek között észrevehetően megnőtt az ismeretközlő művek aránya, erősödött az olvasás információszerző funkciója.

Az olvasásszerkezetnek ez a változása országosan jellemző volt. A főváros könyvtárában az ismeretközlő művek kölcsönzésének aránya már az évtized elején is jelentősen magasabb volt a közművelődési könyvtárak országos átlagánál, s ez az arányszám tíz éven át lassan, de megállás nélkül emelkedett, részben a spontán olvasói igények kielégítése révén, még inkább a tudatos művelődéspolitikai tevékenység hatására. Míg 1959-ben a hálózat könyvtáraiból a felnőtteknek kikölcsönzött könyvek alig több mint negyede volt ismeretközlő, 1969-ben a kölcsönzött műveknek már csaknem fele e kategóriába tartozott.

A korszak művelődéspolitikája erősen szorgalmazta az ismeretközlő művek egyes kategóriái (és a szocialista szépirodalom) olvasását. Az MSZMP Budapesti Bizottságának 1961-es határozata előírta: „A könyvtáraknak elsősorban a szocialista szépirodalom valamint a természettudományos és a műszaki könyvek olvasását kell elősegíteniük."[102] A magyar könyvtárügy 2. ötéves tervének irányelvei is kiemelt feladattá tették a közművelődési könyvtárak számára a világnézet, az általános műveltség és a termelési kultúra ismereteinek közvetítését. A Kerületi Könyvtárak Osztálya következetesen számon kérte minden könyvtártól a következő csoportok kiemelt népszerűsítését: 1. Ideológiai-politikai irodalom. 2. Természettudományos irodalom. 3. Műszaki irodalom. E csoportok forgalmát, annak növekedését vagy csökkenését rendszeresen ellenőrizték, a könyvtárakat e teljesítményük alapján is értékelték.[103]

Az erőfeszítéseket részben siker kísérte: a statisztika szerint a kiemelt három területen a forgalom még nagyobb mértékben emelkedett, mint a többi ismeretterjesztő könyv esetében.

102 Az MSZMP Budapesti Bizottságának 1961. dec. 18-i határozata a főváros kulturális fejlődéséről és soron levő feladatairól. Bp. 1961. Kossuth, 21. p.

103 Dobos Piroska: Az olvasószolgálat főbb kérdései a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtáraiban. In: Magyar Könyvszemle, 1960. 4. sz., 282-301. p.

Az ismeretközlő művek százalékos részesedése a hálózat teljes kölcsönzési forgalmából

	1960	1969
Ismeretközlő összesen	17,9	26,0
Ebből: Ideológiai-politikai	3,6	6.1
Természettudományos	2,2	3,9
Műszaki	1,6	3,3

A siker árnyoldala, hogy az egyes kategóriákban a ténylegesen kölcsönzött művek jellege eltért attól, amit a művelődéspolitika elvárt. Erre már az évtized elején folytatott vizsgálatok is felhívták a figyelmet.[104] A hivatalos statisztikában *ideológiai-politikai irodalom*-nak nevezett csoport (az ETO 1-es, 2-es, 3-as és részben a 9-es jelzetű főosztálya) forgalmának fokozása volt a legfontosabb feladat. A szerzeményezés itt volt a legbőkezűbb, a beszerzett művek magas aránya volt hivatva emelni a forgalmat. E csoporton belül is kiemelt figyelem fordult a marxizmus-leninizmus irodalma felé. A Kerületi Könyvtárak Osztálya például tételesen számon kérte a könyvtáraktól, hogy havonta hányszor kölcsönözték ki *Mao-Ce-Tung*: Az ellentmondásról; *Kádár János*: Szilárd népi hatalom, független Magyarország; *Marosán György*: A párt harca a tömegekért stb. műveit.[105] S bár a legfontosabbnak ítélt terület, a marxizmus klasszikusainak kölcsönzése minden erőfeszítés mellett is a párt- illetve a felsőoktatás résztvevőire korlátozódott, és csak ezrelékekben volt kifejezhető, ennek ellenére azonban a tágabb értelembe vett „ideológiai-politikai" irodalom olvasottsága viszonylag magas volt: a teljes kölcsönzési forgalomnak 1960-ban 3,6 %-a, 1969-ben pedig már 6,1 %. Ám milyen művekből tevődött össze e kategória forgalma? A felmérések cím szerint felsorolták azokat a műveket, melyeket kiugróan sokan kölcsönöztek, melyek a forgalom nagyobb részét alkották:

Russel: A horogkereszt rémtettei
Kraus-Kulka: Halálgyár
Akcióban az SS
Parragi: Fasizmus frakkban és mundérban
Anna Frank naplója
Fellázad a gettó

Kézenfekvő a feltételezés, hogy az olvasók az egyéb irodalmi művekből kitiltott horror iránti igényüket elégítették ki ezekkel az olvasmányokkal. Ez már a kortársak előtt sem maradt rejtve: „Tudatában vagyunk annak, hogy a fiatalok egy része főleg az izgalmat keresi ezekben a könyvekben. Ennek ellenére nem kívánjuk olvasóink körében korlátozni e könyvek forgalmát."[106]

Ugyancsak keresett volt az „ellenforradalom" és az azt követő emigráció történetének

104 1959-ben Király Lászlóné vezetésével folyt egy belső vizsgálat, majd 1960-ban a Fővárosi Tanács megbízásából hat külső könyvtári szakember mérte fel az ismeretközlő művek helyzetét és forgalmát. - Király Lászlóné: Állományfejlesztés és kölcsönzés a kerületi könyvtárakban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1960. 104-121. p. – Sallai István: Jelentés az ismeretterjesztő irodalom használatáról a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtáraiban. Gépirat. Bp. 1960. ápr. 30. 44. p. - FSZEK irattár, Igazgatói tanácsülési iratok.

105 Kerületi Könyvtárak Osztálya: A szocialista nevelőmunka határozottabb érvényesítéséért. Az MSZMP kongresszusa tiszteletére. Gépirat, 1959. júl. 20. 5 levél. – FSZEK irattár, 87/959 – FSZEK irattár, 45-1/1959. sz. körlevél.

106 Király Lászlóné i.m.

irodalma. (Ellenforradalom Magyarországon 1956; *Szabó M.*: Foglalkozása emigráns; *Szabó M.*: Hontalanok stb.)

A *természettudományos művek* helyét így jellemzi a vizsgálati jelentés: „Politikai fontosságával arányos a beszerzett művek mennyisége, de nem a forgalma."[107]

A művelődéspolitika által harmadikként kiemelt terület, a *műszaki irodalom* körül sok volt a bizonytalanság. A műszaki értelmiségiek és a technikusok egyáltalán nem fordultak szakirodalomért a kerületi könyvtárakhoz (bár korábban számukra is szereztek be könyveket) a dolgozókat szakmájukban segítő műszaki könyvek igénybevétele együttesen igen alacsony volt, noha az ekkor szervezett műszaki részlegek nagy erőfeszítéssel igyekeztek ezeket a műveket népszerűsíteni.[108] A legkeresettebbek a rádióval és a gépjárművekkel foglalkozó könyvek voltak, és sokan keresték a házi munkákkal, barkácsolással foglalkozó irodalmat is. A kölcsönzött „műszaki irodalom" nagy többsége a művelődéspolitika által kitűzött elsődleges céljától eltérően nem a termelést, hanem a hobbit szolgálta.

Az ismeretközlő irodalom legkeresettebb csoportjai a könyvtári statisztikában „egyéb" kategóriába soroltak közül kerültek ki. Ilyen volt a *művészet* (nagy részben művészek szépirodalmi életrajzai), az *irodalomtudomány* (ezt elsősorban a középiskolások, őket követően a pedagógusok és az egyetemi-főiskolai hallgatók kölcsönözték) és mindenekelőtt a *földrajz*. Ez volt a legolvasottabb ismeretközlő szakcsoport, 1960-ban a kölcsönzött ismeretterjesztő kötetek negyede ebből került ki. A valójában útleírásokat fedő csoport olvasótábora azokból állt, akik legalább képzeletben szerettek volna utazni. (Nyugdíjasok: 33 %; háztartásbeliek: 26 %; munkások 25 %; értelmiség: 19 %; egyetemi hallgatók: 9 %.)

Az ismeretközlő irodalom helyzete a Fővárosi Könyvtárban híven tükrözi a kor sajátos kettősségét: egyfelől a szocialista jelszavak és tabuk között lassú elindulást egy racionálisabb jellegű (a fejlettebb ipari országok olvasási statisztikáját is jellemző) olvasmánystruktúra felé, másfelől az eredményeket szépítő önáltatást.

A tájékoztató funkció lassú kiépülése a kerületi könyvtárakban

Az ötvenes években a felsőoktatás mennyiségi fejlesztése növelte az igényt Budapesten a helyben olvasást is nyújtó „referensz könyvtárak" iránt (olvasóterem, tájékoztató szolgálat, gazdag kézikönyvtár), a közművelődési könyvtárak fejlesztése ugyanabban az időszakban csak a kölcsönzési igények tömeges kielégítését szolgálta. Ez az ellentmondás csapódott le pl. a Központi Könyvtárban, amelyet a közeli Orvostudományi Egyetem hallgatói tömegesen leptek el, a más célra berendezett könyvtárat kizárólag tanulmányi olvasóteremnek használva, hatalmas zsúfoltságot okozva.[109]

Az országos könyvtárügy szakmai irányítói helyesen ismerték föl, hogy a probléma

107 Sallai i.m. 26.p. – L. még: Rozsnyai Károly: A természettudományos művek forgalma. In: A Könyvtáros, 1961. 1. sz., 18-21. p.

108 A műszaki részlegekről l: Maruszki József: A műszaki részlegek munkája a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtáraiban. In: Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója, 1962. 7. sz., 392-394. p. - Marton Tiborné: Könyvek és olvasóik az újpesti könyvtár műszaki részlegében. Bp. 1964. 17 p. – Tapasztalataink, 4.

109 Amikor a könyvtár vezetősége megtiltotta az egyetemi jegyzetek bevitelét az olvasóterembe, az egyetem rektora kérte a tilalom feloldását, arra hivatkozva, hogy az ő intézménye semmilyen helyben olvasási lehetőséget nem tud hallgatóinak nyújtani.

megoldásának kulcsa: olyan közművelődési könyvtárak létrehozása, melyek referensz könyvtárként is működnének, az ehhez szükséges tájékoztató apparátussal és megfelelő számú olvasói ülőhellyel.

A sashalmi könyvtár 1968-ban

A főváros kerületi könyvtáraiban a 60-as évek indulásakor a helyben olvasásnak és a tájékoztatásnak csak szerény csírái voltak meg. 1960-ban a hálózat könyvtáraiban szétszórva 900 olvasói ülőhely volt található. (Ebből olvasóteremben 374, kölcsönzőhelyiségben 319, gyermekkönyvtárban 203.) A problémát a differenciálatlanság okozta. Egy 1958-as felmérés így összegezte a helyzetet: „Az olvasótermek használata egy könyvtár kivételével [tíz vizsgált közül] nem kielégítő. Helyenként egyáltalán nem használják. A fűtés, világítás, berendezés nem megfelelő, nincs felügyelő. A könyvtárak másodrendű kérdésnek tartják, ami a kézikönyvtár összeállításában, gondozásában és fejlesztésében is kifejezésre jut."[110]

Egy két évvel későbbi felmérésből ugyancsak az derül ki, hogy a meglévő szegényes olvasótermek legfeljebb a tanulószobai vagy melegedői igényeket tudják kielégíteni, de távol állnak a referensz könyvtár ideáljától: „Ahol van kisebb olvasóterem, többnyire gyenge az igénybevétel. Néhol öregemberek és öregasszonyok téli melegedője, ahol közben el lehet olvasni az Ország-Világot vagy a Nők Lapját."[111]

Az 1960-as évek során következetes, de igen lassú fejlődés indult meg a referensz könyvtár kiépítése irányában. A legsúlyosabb gondot a helyhiány okozta: hiába törekedett a Kerületi Könyvtárak Osztálya az olvasótermi ülőhelyek számának növelésére, a fokozódó forgalomnak gyakran éppen (a kevésbé kihasznált) ülőhelyek estek áldozatul.[112] Bár tíz év alatt az ülőhelyek száma közel kétszeresére emelkedett, a növekkedés túlnyomó részét a gyermekkönyvtárak adták, a felnőttek olvasótermeinek helyzete alig javult.

Olvasói ülőhelyek száma	**1960**	**1969**
Olvasóteremben	374	394
Kölcsönzőhelyiségben	319	554
Ifjúsági olvasóteremben és kölcsönzőben	203	735
Összesen	**896**	**1683**

Kedvezőbb volt a helyzet a kézikönyvtárak kialakítása terén. Itt a mélypontról kellett elindulni: a háború után a régi kézikönyvek nagy részét kiselejtezték, újak kiadására pedig csak később került sor. 1965 a kézikönyvtárak ügyében a fővárosi fiókhálózatban

110 Szelestey Gyuláné: Tájékoztatás a kerületi könyvtárak vizsgálatának tapasztalatairól. In: Könyvtári Híradó, 1958. 5. sz. 17. p.

111 Sallai i.m. 36. p.

112 Az 1960. évi jelentés szerint pl. az évben 92 olvasótermi ülőhelyet kellett megszüntetni, hogy a növekvő forgalomnak helyet teremtsenek. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1960. 42. p.

fordulópontot volt: napirendre került a kerületi könyvtárakban kialakítandó prézensz gyűjtemények kérdése, megjelent egy *Tanácsadó a kézikönyvtár összeállításához*,[113] a XI. ker., Karinthy Frigyes utcai (6. sz.) könyvtárban létrehozták az első modernizált és kibővített kézikönyvtári gyűjteményt s az eddigi tapasztalatok elemzéséből a fejlesztésre vonatkozó fontos következtetéseket vontak le.[114]

Milyen volt a kerületi könyvtárak tájékoztató tevékenysége a 60-as évek derekán? Erről *Gálné Ballagi Ágnes* korabeli felmérése ad szemléletes képet.[115] Az olvasóteremmel és ott felügyelővel dolgozó könyvtárakban naponta egy-egy feljegyzésre érdemes kérdés hangzott el, a többi könyvtárban legfeljebb hetenként egy-egy ilyen kérdés. A kérdező az esetek nagyobb felében (62 %) középiskolás diák vagy egyetemi-főiskolai hallgató volt, ennek megfelelően a kérdések 40 %-a az irodalomtörténet körébe vágott. A vizsgálat vezetője az adatokból azt a következtetést vonta le, hogy „ha ezen a területen nem is beszélhetünk az olvasók nagy részéről jelentkező igényről, [...] mégis a tájékoztató munka ma már szerves része a kerületi könyvtárak tevékenységének."[116]

A megtett – szerény – lépések ellenére a Szabó Ervin Könyvtárnak a 60-as években nem sikerült a tájékoztató szolgálat terén áttörést elérnie, s ennek – mint az évtized elején a szabadpolc késlekedő bevezetésének – kettős oka volt: egyrészt a bevezetéshez szükséges működési feltételek hiánya, másrészt az elvi fenntartások. Bár a fiatal diplomás könyvtárosok közül többen lelkes hívei voltak a modern tájékoztató könyvtárnak, a hálózat vezetői nem tudták elfogadni a könyvtárügy radikális modernizálásának eszméjét, mely a „tájékoztató könyvtár" ideálképét nyíltan szembeállította az „agitáló könyvtár"-ral, ahogyan azt *Szilágyi Tibor* összegező elvi cikke tette. Dobos Piroska nyilvános vitába szállt ezekkel a nézetekkel, mondván, hogy „a közművelődési könyvtárak modernizálása [...] semmiképp sem tartalmazhatja a könyvtárpolitika alapjainak hivatalos revízióját."[117]

Első kísérlet a közhasznú tájékoztatás létrehozására

A Központi Könyvtár olvasószolgálata Marót Miklós kezdeményezésére létre kívánt hozni egy olyan – a könyvtár keretében működő, de szolgáltatásaiban az olvasók körén túlmutató – tájékoztató részleget, amelyre a közvetlen példát Prága szolgáltatta (Informacní Slu ba), de példaként szolgált a párizsi „S'il vous plaît", a német és az osztrák „Informationsdienst" is.

A tervezett budapesti Tájékoztató Szolgálat a könyvtárak hagyományosan bibliográfiai súlypontú tájékoztatási szolgálatával szemben a lakosság széles körének (és a város intézményeinek) tényszerű kérdéseire kívánt elsősorban válaszolni, voltaképpen megelőlegezve az évtizedek múltán kibontakozó *közhasznú tájékoztatás* eszméjét.

---

113 Tanácsadó a kézikönyvtár összeállításához. Összeáll. Király Lászlóné. Bp. 1965. FSZEK, 81 p.

114 H. Varsányi Lívia: Tájékoztató munka egy kerületi könyvtárban. [az óbudai 8. sz. kerületi könyvtárban.] In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1964/65, 256-265. p.

115 G. Ballagi Ágnes: A kerületi könyvtárak referensz munkája. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1966/67. 156-164. p. – L. még: Marton Tiborné – Nitsch Lászlóné – Vági Lajosné: Kézikönyvtár – olvasóterem a 28-as és a 22-es könyvtárban. Bp. 1966. 38. p.

116 G. Ballagi Ágnes i.m. 164. p.

117 Szilágyi Tibor: Tájékoztató munka a közművelődési könyvtárakban. In: Könyvtári Figyelő 1969. 2-3 sz. 60-65. p. Dobos Piroska hozzászólása: In: Könyvtári Figyelő 1970. 1. sz. 92-93. p.

A tervet a könyvtár igazgatósági tanácsa egyetértéssel terjesztette a fenntartó elé.[118] A nagyvonalú – talán túlzottan is nagyvonalú, kilenc munkatársat és egy négyvonalú telefonállomást igénylő – javaslat nem kapott támogatást.

A szépirodalom olvasása: a művelődéspolitika elvárásai és az olvasói igények

Az irodalmi közízlés alakulásának kérdése az 1960-as évek művelődéspolitikájában, sőt a hazai közgondolkozásában is fontos helyet kapott. Míg az ötvenes években az „olvasó nép" olvasmányválasztása politikai kérdéssé egyszerűsödött, most az ízlés problémája kapott a közvetlen politikai szempontoknál nem kisebb hangsúlyt. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága mellett működő Elméleti és Kulturális Munkaközösség is szóvá tette, hogy „a kulturális forradalom hatalmas eredményeihez viszonyítva feltűnő az egyes társadalmi rétegek művészi ízlésének elmaradottsága."[119] Az 1960-as évek elejének sajtója az „ízlés-vitáktól" volt hangos, a résztvevők az ízlést a műveltség minőségével, a szocialista tudattal, sőt az erkölccsel hozták összefüggésbe, és csaknem mindenki optimistán bízott annak javíthatóságában.[120]

A Szabó Ervin Könyvtár számára, ahol az évente kikölcsönzött szépirodalmi művek száma a hatvanas évek elején elérte a 3 millió kötetet, mindez súlyos művelődéspolitikai kérdést és feladatot képezett. A politikai jelszavak szintjén a kérdés még egyszerűen megoldható volt, „a szocialista eszmeiségű művek kölcsönzésének növelésében" határozta meg a könyvtár feladatát fenntartója, a Fővárosi Tanács is.[121] Ennek megfelelő volt a könyvtár hivatalos reagálása: „A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kölcsönzési politikája változatlanul az MSZMP művelődéspolitikai irányelvein alapul: a szépirodalmi művek közül elsősorban a szocialista eszmeiségű magyar, szovjet és népi demokratikus műveket propagálja" – szögezte le 1965-ben az éves jelentés.[122] Valójában azonban a könyvtár művelődéspolitikai törekvései e téren ekkor már sokkal összetettebbek voltak. Bízva abban, hogy „az olvasók zömére nem marad hatás nélkül, ha éveken keresztül csak, vagy zömében csak igazán jó könyvet olvas",[123] igyekeztek korlátozni a rossznak minősített könyvek olvasását és az állománygyarapítási politika s a propaganda eszközeivel növelni a jók forgalmát.

Milyen elvek alapján minősült egy könyv jónak vagy rossznak?

A hálózat vezetői által ekkor kidolgozott értékhierarchia[124] felső szintjén a szocialistának minősített művek álltak, alattuk, részben a hozzájuk vezető utat is jelentve, a „polgári realisták" (a kor másik szakkifejezésével a „kritikai realisták"), Balzactól

118 Javaslat a Budapesten létesítendő Tájékoztató Szolgálat felállítására. 1960. április 25. FSZEK irattár 865. 10-24/960.

119 A szocialista realizmusról. A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1963-1966. Kossuth, 1968. 499. p.

120 Ld. erről: Viták az ízlésről. In: Gondos Ernő: Olvasói ízléstípusok. Bp. 1975. Kossuth. 15-20. p.

121 A Fővárosi Tanács VB. 1961. okt. 4-i határozata: „A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a szocialista eszmeiségű művek kölcsönzését növelje, állítsa össze a szocialista eszmeiségű művek bibliográfiáját, népszerűsítésének módszereit emelje magasabb szintre." In: Fővárosi Közlöny, 1961. 10-11. sz. 7. p.

122 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1964/65. 57. p.

123 Dobos Piroska: A munkásolvasók irodalmi ízlése a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. Bp. 1964. FSZEK. 48. p.

124 Ennek legrészletesebb kifejtése: Dobos Piroska – Meiszner Tamásné: A szépirodalmi állomány feltárásának problémái a közművelődési könyvtárakban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1966/67. 143-154. p.

A Böszörményi úti 38. számú könyvtár, 1968

Thomas Mannig. A könyvtár irodalompolitikája számára ez a kategória egyrészt esztétikai értéket jelentett, másrészt a polgári társadalom kritikus bemutatásával világnézeti értéket is. Velük szemben a „romantikus" kategóriába sorolt írókról úgy vélekedtek, hogy a társadalom kritikája helyett elsősorban a szórakozás iránti igényt elégítették ki, esztétikailag esetenként magasabb szinten (pl. Jókai) vagy alacsonyabban (ifj. Dumas), ezért a könyvtár a romantikusok olvasásának visszaszorítását tűzte ki céljául: „El kell érnünk, hogy kevesebben legyenek, nem azok, akik Jókait olvasnak, de azok, akik Jókait tartják a magyar irodalom legnagyobb alakjának. Ez az, amit akkor lehet elérni, ha a romantika uralmát az irodalmi ízlésben eredményesebben ostromolják mindenütt, ahol az ízlés formálásán dolgoznak."[125] Az irodalmi hierarchia mélypontját azok a most újra kiadott vagy most írt lektűrök képviselték, amelyek csak szórakoztatni akartak anélkül, hogy a jelen társadalmi kérdéseit tárgyalták vagy a múltat bírálták volna.[126] A modernizmust, az avantgardot ez a megközelítés sajátos, de szűk körű érvényesülése miatt különösebb figyelmet nem érdemlő eltévelyedésnek ítélte.

Súlyos gond volt viszont, hogy a legújabb magyar irodalom nagy része nem fért egyértelműen bele ebbe a kategorizálásba. (Vagy csak lektűr szinten jelentkezett a szocialistának minősített tartalma, pl. Berkesi esetében, vagy mert vitatott volt szocialista jellege, pl. Fejes: Rozsdatemető c. műve.) Ezért Dobos Piroska az évtized második felében már olyan kódrendszer kidolgozását javasolta, mely több dimenzióban értékelte volna a szépirodalmi műveket. A terv azonban nem valósult meg.

Ezek voltak a kerületi könyvtárak vezetésének törekvései. Mit olvasott ténylegesen e könyvtárak közönsége? A könyvtár által felállított kategóriák szerint csoportosítva egy 1964-es felmérés[127] szerint a következőket:

Szocialista realista[128]	24,3 %
Polgári realista	36,0 %
Romantikus	10,0 %
Egyéb kortárs magyar	21,6 %
Polgári avantgard	4,1 %

125 Dobos Piroska: A munkásolvasók irodalmi ízlése [...] i.m. 40. p.

126 Az évtized második felében ez a szigorúság oldódott. „A közönségnek jogos igénye van a könnyebb, humoros, szórakoztató művekre. Társadalmi szükséglet a cselekményesség, a kaland, a romantikus meseszövés iránti igény" – foglalt állást az MSZMP Kulturális Elméleti Munkaközössége 1966-ban, – „A szórakoztatás funkcióját nem lehet és nem is kell kiűznünk a közművelődési könyvtárakból" – vélekedett Gálné Ballagi Ágnes. Vita a könyvtár szórakoztató szerepéről. In: A Könyvtáros, 1968. 10. sz. 617. p.

127 Dobos Piroska – H. Varsányi Lívia: Mit olvas a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtárainak közönsége, In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1964/65, 136-170. p. – A „régi irodalom" kategóriát csekély előfordulása miatt figyelmen kívül hagytuk.

128 Ebből magyar 11,1 %, külföldi 13,2 %

Mi állt a fenti kategóriák olvasottsága mögött?

Az olvasmányok legnépszerűbb csoportja, mely az olvasott művek több mint egyharmadát adta, a „polgári realista" címkézésű volt. A legolvasottabb külföldi szerzők többsége ide tartozott. Az 1964-es kölcsönzések nagyságrendjében soroljuk fel őket: Zola (a felmérés időpontjában kikölcsönzött műveinek száma: 268); Balzac (228); Th. Mann (197); Maupassant (151); Lewis, Sinclair (143); Hemingway (137); Hugo (135); Feuchtwanger (122); Lev Tolsztoj (113) A magyar írók közül (a 456 kölcsönzött kötettel messze kiemelkedő romantikus Jókait követve) Móricz (365) és Mikszáth (239).

A „polgári realista" írók olvasása a hivatalos teória szerint a polgári társadalom kritikáját volt hivatott erősíteni, a könyvtár vezetői azonban maguk is jól látták a népszerűség valódi okát: „Balzac köteteiben legtöbbször csak a szerelmet, Dickens egy-egy művében csak a tragikus történetet, V. Hugoban a kalandos történetet élvezik, és nem látják az események mögött a társadalmi mondanivalót. Olvasóink egy része a könyvtárból száműzött „irodalom" nyújtotta élményeket helyettesíti a klasszikusok olvasásával."[129] „Megjegyzésünk nem akar ünneprontás lenni" – írja máshol ugyanerről a kérdésről Dobos Piroska – „hiszen minőségi különbség van abban, hogy szerelmes regényként nem Beniczkyné Bajza Lenke vagy Kosáryné Réz Lola 'műveit' kedvelik, [...] hanem Balzac, Móricz Zsigmond vagy Lev Tolsztoj alkotásait."[130]

A „romantikus" kategória zászlóvivője Jókai volt, minden más írót magasan túlszárnyaló népszerűségével.

A legproblematikusabb csoportot az új magyar szépirodalom képezte. Elméletileg könnyű volt ennek szerepét megfogalmazni: „Olvasóközönségünk állandóan növekvő érdeklődéssel fordul saját kora, a jelen és a közelmúlt irodalmi ábrázolása felé. Érdeklődéssel kíséri kibontakozó életformánk, a mai ember életének ezernyi apróságát, a közelmúlt eseményeit megörökítő írásokat."[131] A legkeresettebb szerzők listája azonban ennél árnyaltabb képet sejtet:

A legolvasottabb kortárs magyar szerzők 1964-ben[132]:

*Passuth László**	217	*Szilvási Lajos*	110
Szántó György	135	*Szabó Magda*	105
Sásdi Sándor	127	*Németh László*	100
Palotai Boris	115	*Hegedüs Géza*	91
Berkesi András	118	*Gergely Márta*	82

* a felmérés időpontjában kikölcsönzött köteteinek száma

A legkeresettebb kortárs művek sorrendje:

1. *Fejes Endre*: Rozsdatemető;
2. *Berkesi*: Kopjások;
3. *Passuth*: Megszólal a sírvilág.

Az érdeklődés és a siker okai – a szerzők és a művek alapján úgy ítélhetjük meg – szerteágazók voltak. Népszerűek voltak a történelmi regények (*Passuth, Szántó*), és a

129 Dobos Piroska: Az olvasószolgálat főbb kérdései a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtáraiban. In: Magyar Könyvszemle, 1960. 4. sz., 392. p.

130 Dobos Piroska: A munkásolvasók ... i.m. 38. p.

131 Király Lászlóné: Állományfejlesztés és kölcsönzés a kerületi könyvtárakban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1960. 117. p.

132 Dobos – Varsányi i.m. 162-165. p.

„szocialista krimi" (*Berkesi*), ugyanakkor erőteljesen jelen volt a kor mindennapi élete iránti érdeklődés is (jellemző a nőírók népszerűsége). És arra is fel kell figyelnünk, hogy 1964-ben a legolvasottabb regények listáján az első helyet *Fejes Endre* nagy vitákat kiváltó Rozsdatemetője foglalta el. Ez a regény nyitotta meg a 60-as évek közgondolkodására erősen ható, vitákat kavaró társadalomkritikai regények művek sorát, s rövidesen követte *Sánta Ferenc* Ötödik pecsét-je, *Fekete Gyula* Az orvos halála (1963), *Cseres Tibor*: Hideg napok, *Sánta*: Húsz óra (1964), *Somogyi Tóth Sándor*: Próféta voltál szívem (1965) és a többiek. A könyvtárosok beszámolóiból tudjuk, hogy a kerületi könyvtárak kezdeményezően részt vettek ezek terjesztésében, gyakran a róluk szóló viták rendezésében is.

A könyvtárak számára a Szovjetunió irodalmának népszerűsítése jelentette a legnagyobb feladatot. A szovjet irodalomban jól érzékelhető világszemléleti különbség választotta el a sztálini korszak termékeit az „olvadás" utáni, erősen kritikai beállítódású irodalomtól. A hagyomány ereje és részben a vezetők szemlélete is az előbbinek kedvezett: 1964-ben a legolvasottabb szovjet írók még mindig *Solohov, Gorkij, A. Tolsztoj, Szimonov*, az újabb, a sztálini korszak bűneivel foglalkozó műveket a vezetők egy része fenntartással fogadta: „Az utóbbi időben megjelent művek nagy része a sztálini korszak visszaéléseivel foglalkozik, és sajnos nem mindig *Szimonov* színvonalán."[133] A hálózat fiatal könyvtárosainak érdeklődése viszont már az újak felé fordult. „ A központ javasolta [szovjet] könyvek összetétele nem volt elég friss és rugalmas" – írta 1961-ben egy kritikus szemléletű könyvtáros, *Márffy István* – „egy részük szűk értelemben vett mozgalmi könyv volt, ezért az idősebbek előtt ismertek, a fiatalok számára pedig nem elég vonzóak."[134] - 1967-ben a szovjet szépirodalom aránya a könyvtár állományában 9 % volt, a kölcsönzésben 4 %.

Végezetül tekintsük át az 1964-es felmérés adatai alapján az egyes kategóriák arányát a beszerzett állományban, a forgalomban, kihasználtságuk fokát és olvasói fogadtatásukat.

	Állomány (%)	**Forgalom (%)**	**Kihasználtság[135] (%)**	**Tetszési index[136]**
Külföldi szocialista realista	16,3	11,3	-31	39,7
Magyar szocialista eszmeiségű	16,2	13,0	-20	35,0
Polgári realista	38,8	43,2	+17	-
Ebből külföldi írótól	-	-	-	47,5
Magyar írótól	-	-	-	50,6
Romantikus	6,1	8,2	+34	-
Ebből külföldi írótól	-	-	-	55,0
Magyar írótól	-	-	-	61,2

133 Tóth Dezsőné: Szovjet szépirodalmi művek egy fővárosi könyvtárban. In: A Könyvtáros, 1967. 2. sz., 79-80. p. – A szovjet irodalom helyzetéről ld. még: Varsányi Lívia: Könyvtárosi gondok. In: Könyvtári Híradó, 1967. 3. sz., 2-3. p.

134 Márffy István: Tapasztalataink. In: Könyvtári Híradó, 1961. 11. sz., 4. p.

135 Az állomány és a forgalom közötti különbség százalékban.

136 A mű száz olvasója közül hány adott „nagyon tetszett" választ.

A Fővárosi Könyvtár mint az olvasásszociológia műhelye

Az 1960-as évek elején, mikor az irodalmi ízlés, az olvasmányválasztás társadalmi kérdéssé vált, felértékelődtek azok az intézmények, melyek az egyes társadalmi csoportok irodalmi ízléséről adatokkal alátámasztott, hiteles képet tudtak adni. Az MSZMP művelődéspolitikai irányelvei nyomán „újságírók és kulturpolitikusok, tanácsi és minisztériumi szervek vezetői egyre többen kérdezik tőlünk, könyvtárosoktól, mit olvasnak, milyen könyvek iránt érdeklődnek Budapesten" – írta Dobos Piroska 1960-ban. [137]

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár e téren előnyös helyzetben volt: 1954 óta többkevesebb rendszerességgel már vizsgálta az olvasói szokásokat, (Nyilas Márta, Uray Béla, Dobos Piroska egy vagy néhány kerületi könyvtárra kiterjedő felmérést végeztek), s a Fővárosi Könyvtár régebbi olvasásvizsgálatai jó összehasonlítási alapot nyújtottak. (Szentkuty Pál, Zsák Wilfried, Fort Sándor).

A korábbi egyéni kezdeményezésű és viszonylag szűk korlátok között mozgó próbálkozásokat 1959 után intézményesen szervezett, módszereiben egyre jobban megalapozott, a hálózat egészét reprezentáló vizsgálatok váltották fel. A kezdeményező, szervező és gyakran a végrehajtó is Dobos Piroska volt, aki már 1960-ban módszertani tanulmányban foglalta össze az addigi próbálkozások tanulságait.[138] Mindezek nyomán az 1960-as évek első felében a Fővárosi Könyvtárban alakult ki az ország legintenzívebb könyvtári olvasáskutatási műhelye.

Az első nagyszabású felmérés 1958-ban történt, mikor 8 kiválasztott könyvtár 3500 olvasóját kérték kérdőív kitöltésére és 2900 értékelhető ívet kaptak vissza. A kérdések az olvasói igények szociológiai jellegű megközelítésére irányultak.[139] A nagy mennyiségű anyag feldolgozása azonban gondot okozott, végül 600 munkásolvasó adatai alapján Dobos Piroska vállalkozott a részleges feldolgozásra. Tanulmánya *A munkásolvasók irodalmi ízlése a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban* címmel jelent meg, mint az induló *Olvasásszociológiai vizsgálatok* című sorozat első kötete.[140] A könyvhöz illetve a tervezett sorozathoz *Hegedüs András* írt előszót.

A következő széles körű felmérést 1964-ben végezték. 12 könyvtárban több mint 8 ezer olvasó adatai alapján több mint 27 ezer mű kölcsönzését regisztrálták. A legfőbb kutatási problémát itt a szépirodalmi művek kategorizálása jelentette, e kérdésben *Diószegi András* tanácsaira támaszkodva állították fel a kategóriák rendszerét.[141] A kutatás eredményeit *Mit olvas a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtárainak közönsége?* címmel Dobos Piroska és H. Varsányi Lívia publikálta.[142]

A Diószegi Andrással közösen kidolgozott kódrendszer teljes körű felhasználása

137 Dobos Piroska: Az igénykutatás problémái és módszerei a közművelődési könyvtárakban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1960. 129. p.

138 I.m. 129-143. p.

139 Véleménykutató kérdőív. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1958/59. 144-145. p.

1140 Dobos Piroska: A munkásolvasók irodalmi ízlése a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. Bev. Hegedüs András. Bp. 1964. FSZEK, 65 p. Olvasásszociológiai vizsgálatok 1. Ism.: Marót Miklós: Könyvtári Híradó, 1964. 5. sz. 27-28. p.

141 Kategóriák irodalmi irányzatok szerint: Szocialista realista, polgári realista, romantikus, avantgard; értékük szerint: Klasszikus, magas művészi érték, történeti érték, alkalmi érték, lektűr érték.

142 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1964/65. 136-170. p.– A kutatás előkészítéséről: Dobos Piroska: A kerületi könyvtár – az olvasásszociológia műhelye. In: Könyvtári Híradó, 1964. 8. sz. 6-7. p.

azonban nem ekkor, hanem 1966-ban történt meg a csepeli 46. sz. kerületi könyvtárban végzett vizsgálatnál. Itt az új kategóriákat nem csak a forgalmi statisztikában alkalmazták, hanem az állomány nyilvántartásában is, így adatokat nyertek az állomány és a forgalom viszonyáról a kor, stílus, a nyelv és az eszmei érték szempontjából. Az eredményt Dobos Piroska és Meiszner Tamásné tette közzé *A szépirodalmi állomány feltárásának problémái a közművelődési könyvtárakban* címmel.[143] Az itt alkalmazott módszer, az esztétikai és a politikai értékeket egyaránt tükröző megoldás közel állt Dobos Piroska könyvtárpolitikai koncepciójához, ezért általános elterjesztésére is gondolt, arra hivatkozva, hogy a jelenlegi statisztikai rendszer „sem az ízlésállapot tükrözése, sem a kultúrpolitikai célok elérésére való mozgósítás terén nem tölti be feladatát." Olyan lyukkártyás katalógusrendszert tervezett, mely „a bibliográfiák százait pótolná." A terv azonban – melynek kulcskérdése a kortárs magyar szépirodalmi művek eszmei értékének meghatározása lett volna – a 60-as évek közepén már anakronisztikus volt, a könyvtár irodalmár partnerei közül senki sem vállalkozott a kortárs művek szocialista eszmeiségének beskatulyázására.[144]

A hatvanas évek közepétől felerősödött az a felismerés, hogy az olvasásszociológiának, mint tudománynak a könyvtárban szerezhető ismereteknél tágabb körre kell építenie. Ezt bizonyították az olvasásszociológia művelésének ekkor már alakuló, professzionális műhelyei is. A Központi Statisztikai Hivatal 1965-ben közreadta *Mit olvasunk?* címmel az ország egész lakosságára kiterjedő felmérését, a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete támogatásával *Mándi Péter* végzett egzakt szociológiai felmérést (*A könyv és közönsége*, 1968), a Könyvtártudományi és Módszertani Központban pedig 1968-ban létrejött az *igénykutató csoport* (a későbbi *Olvasáskutatási Osztály* elődje), mely a Szabó Ervin Könyvtárnál nagyobb kutatói apparátussal tudta az olvasási kultúra könyvtári vonatkozásait is vizsgálni. Ezekhez a vállalkozásokhoz képest a Szabó Ervin Könyvtár, mint olvasásszociológiai műhely háttérbe szorult, 1965 után már csak kisebb jelentőségű vizsgálódások folytak.

A jelentősebb helyi felmérések eredményei az Olvasószolgálati vizsgálatok című sorozatban jelentek meg. 2. szám: Sugár Ágnes: Az ismeretterjesztő irodalom iránti érdeklődés a 19. sz. kerületi könyvtárban. 1966. 29 p.; 3. Tóth Dezsőné: A 20-40 éves könyvtártagok olvasási szokásai. 1966. 14 p.; 4. Oravecz Zsuzsa – Trautman Irén: Pedagógusok és egyéb értelmiségiek olvasmányai a Szabó Ervin Könyvtár 1964. évi felmérésében. 1967. 47 p. 5. Halmai Istvánné: A korszerűség néhány tartalmi jegyének vizsgálata a 37. sz. könyvtárban. 1968. 39 p.

1965 után a statisztikai jellegű felméréseket egyre inkább a *hatásvizsgálatok* váltották föl, a könyvtár figyelme annak kifürkészésére irányult: mi történik a mű és az olvasó között? Eszközként a célzott beszélgetések szolgáltak, ezek technikáját szakemberek segítségével sajátították el a könyvtárosok. 1964-ben *Halász László* és *Büchler Róbert* pszichológusok ismertették a módszereket,[145] 1966-tól pedig *Koczkás Sándor* irodalomtörténész nyújtott rendszeresen segítséget a hatásvizsgálatok szervezéséhez, a megfelelő művek kiválasztásához. Az olvasmányok fogadtatásának és vélhető hatásának vizsgálata a könyvtárosok körében népszerűvé vált, csaknem minden könyvtárban

143 Dobos Piroska - Meiszner Tamásné: A szépirodalmi állomány feltárásának problémái a közművelődési könyvtárakban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1966/67. 143-154. p.

144 Dobos - Meiszner i.m.

145 Bárány Éva: Hatásvizsgálatok a kerületi könyvtárakban. In: Könyvtári Híradó, 1964. 10.sz. 21-23.p.

kísérleteztek vele. Ennek eredményeként született meg az *olvasóportrék* összegyűjtésének gondolata, azzal a céllal, hogy a rendszerbe foglalt jellemzések alapot adjanak az olvasói típusok felvázolásához. E munka megalapozását szolgálta az 1968 őszén a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban indult első könyvtári *olvasásszociológiai tanfolyam*, a könyvtárosok élénk érdeklődése mellett.[146]

A kutatások irányának változását jelzi a sorozat címváltozása is: Olvasásszociológiai vizsgálatok helyett 1970-től *Olvasáselemző vizsgálatok* címmel futott tovább (Gálné Ballagi Ágnes szerkesztésében.) Ebben az időszakban egyébként a Szabó Ervin Könyvtár munkatársai már számos kívülálló olvasáskutatási műhely munkájába is sikeresen bekapcsolódtak.[147]

A hagyományos propagandamunkától a public relations-ig

A Szabó Ervin Könyvtár propagandamunkáját már az ötvenes évek elején is országosan élenjárónak tekintették, habár ekkor nem csak kezdeményezőkészségben, hanem a politika igényeit kiszolgáló módszerek alkalmazásában is élen járt. A hatvanas években a korábbi egysíkú, sok szempontból primitív propagandamódszereket differenciáltabb közönségkapcsolatok váltották föl. A megújulás részben az ekkor pályakezdő, nyitottabb szellemű és vállalkozó kedvű fiatal könyvtárosok érdeme, az oroszlánrész azonban *Mikó Zoltáné*.

Mikó Zoltánnak, – aki 1957-ben a forradalomban való szellemi részvétele miatt magas minisztériumi beosztásból büntetésként került a soroksári könyvtárba, – páratlan képessége volt érdekes és vonzó foglalkozások levezetésére, kapcsolat – és légkörteremtésre, a fiatalokkal való hang megtalálására. Neve a könyvtár határain túl is ismertté vált. Mikor 1966-ban az ifjúság és a könyvtár kérdéseiről Csillebércen országos tapasztalatcserét rendeztek, őt kérték fel a fővárosi tapasztalatok ismertetésére. A hálózat propagandamunkájának irányítójává válva a könyvtári public relations számos elemét valósította meg.

Mikó Zoltán Barta Andrásné könyvtárvezetővel a 2. számú gyermekkönyvtárban, 1971

A hálózat olvasószolgálata közeledett az olvasói igényekhez és sok tekintetben megújult, de a politika diktálta voluntarista igényekről teljesen lemondani nem tudott.

Jól jellemzi ezt a kettősséget – s azon túl talán a hatvanas évek magyar társadalmának helyzetét is – egy kis történet. Dobos Piroska a Török utcai könyvtárba látogatott, s kedvelt szokása szerint beállt a külcsönzőpulthoz könyveket ajánlani. Hosszasan beszélgetett az egyik idősebb hölgyolvasóval. Az olvasó másnap visszatért, mind az öt kikölcsönzött könyvet magával hozva. – Máris ki tetszett olvasni őket? – kérdezte a könyvtár vezetője. – Dehogyis, volt a válasz, – beléjük se néztem, de egy idegen hölgy tegnap olyan buzgón ajánlotta ezeket nekem, hogy nem tudtam nemet mondani.

146 A könyvtár 1964-69 közötti olvasásszociológiai-hatásvizsgálati kezdeményezéseinek összefoglalása: Dobos Piroska: Olvasószolgálati hatásvizsgálatok a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. In: A Könyvtáros, 1969. 2. sz. 79-81. p. - A tanfolyamról: Samu Gizella: Szociológiai előadássorozat a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. In: A Könyvtáros, 1969. 7. sz. 411. p.

147 Ld. erről: Gondos Ernő - Polónyi Péter: Írók és olvasók. In: Valóság, 1967. 5. sz. 55-59. p.

A könyvtár szociális szerepvállalása

A hatvanas évek közgondolkodásában új fogalom jelent meg: a *kulturálisan hátrányos helyzet*. A felsőfokú képzés felvételi rendszerében eltörölték a származás szerinti kategorizálást, ez ráirányította a figyelmet az alacsony iskolázottságú munkásszülők gyerekeinek lemaradására, hátrányba kerülésére. A Művelődésügyi Minisztérium Közoktatási Főosztálya 1964-es utasítása szerint „a könyvtárak saját területükön hasznosan segíthetik a hátrányos helyzetben levő fiatalok kulturálódását." A könyvtárak ezzel most új, a korábbiaktól sokban eltérő szociális feladatot kaptak. A Fővárosi Könyvtár számára ismét a minden új jelenségre felfigyelő Dobos Piroska fogalmazta meg az új stratégiát: „Nem kevesebbről van szó, mint arról, hogy a származás szerinti kategorizálás megszüntetését kövesse a kulturális szint szerinti különbség megszüntetése, hogy az egyenlőknek nyújtsunk egyenlő lehetőséget. Ennek érdekében kell az egész társadalom felelősségéből részt vállalnunk."[148]

A hangsúly most a fiatalokkal való foglalkozásra került. E tevékenység átfogó programja az 1967-68-as tanévtől indult, s egy év múlva már – az éves jelentés szerint – „a fizikai dolgozók gyerekeivel való foglalkozás a kerületi könyvtárak zömében központi feladattá vált."[149] Első lépésként számba kellett venni a fizikai dolgozók segítségre szoruló gyerekeit, mind az általános iskolába, mind a középiskolába járókat, majd az olvasóteremben lehetőséget biztosítottak számukra a tanuláshoz, helyenként kifejezetten pedagógiai segítséget is nyújtva. A már néhány könyvtárban korábban bevezetett pályaválasztási tanácsadást most kiegészítették a fiatalok érdeklődésének felkeltésével, felkészülésük tervszerű segítésével.

A Központi Könyvtár olvasói

A Központi Könyvtár olvasószolgálatában merőben más problémák és feladatok jelentkeztek, mint a hálózatban. Amíg a kerületi könyvtárakban az intézményhálózat fejlesztése, az állomány növelése és korszerűsítése lehetővé tette az olvasói létszám erőteljes és folyamatos növelését, ugyanakkor a Központi Könyvtárban a helyiségviszonyok reménytelen szűkössége minden mennyiségi fejlesztést kizárt. Ez a könyvtár már az ötvenes évek végén is túlzsúfolt volt, csúcsforgalmi időben az olvasóterembe igyekvőknek már a ruhatárban hosszú sorba kellett állni, várva egy ülőhely megüresedésére.[150] A kölcsönzők és a helyben olvasók együttes létszáma az 1960-as években 90 – 100 ezer látogató között ingadozott, az évtized utolsó évében 100 ezer volt, a hullámzás mögött nem állt növekedési vagy csökkenési tendencia.

A könyvtár törekvése nem is az olvasótábor növelésére irányult, hanem a színvonal emelésére. Az olvasószolgálatot vezető Marót Miklós következetesen törekedett arra, hogy visszaszorítsa az ötvenes években kialakult két visszásságot: a szépirodalmi lektűrök népes olvasótáborát[151] és a könyvtárat pusztán tanulószobának használó láto-

148 Dobos Piroska: A fizikai dolgozók gyerekei a könyvtárban. In: Könyvtári Híradó, 1967. 4. sz. 9-12. p.
149 Éves jelentés. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1968/69. 32. p.
150 A ruhatári jegy egyben olvasótermi helyjegy is volt.
151 A lektűröket fokozatosan kivonták a forgalomból, így pl. a legtöbbször keresett Dumas és Verne regényeket is.

gatókat,[152] s ezekkel szemben megerősítse az intézmény társadalomtudományi szakkönyvtári jellegét.

A cél érdekében a hálózathoz hasonlóan itt is az olvasói igények pontosabb megismeréséből indultak ki. 1961-ben felmérték, hogy a Központi Könyvtár olvasótáborának egyes rétegei milyen igénnyel keresik fel az intézményt.

D. Jámbor Mária és Marót Miklós vizsgálata az első igényesen és szakszerűen végzett magyar könyvtárhasználati kutatások egyike volt, a maga nemében úttörő munka. A szerzők „olvasói szociográfiá"-nak nevezték.[153]

A vizsgálat alapvető megállapítása: a Központi Könyvtár már a 60-as évek elején is – részben ellentmondva a statisztikai adatok látszatának – kifejezetten *értelmiségi könyvtár* volt. A látogatók 34 %-át kitevő értelmiségi foglalkozásún kívül az „alkalmazott" kategóriába sorolt tisztviselők 52 %-a is felsőfokú képzettségű, a nyugdíjasok 58 %-a, sőt a „munkás" kategóriában is sok a diplomával rendelkező deklasszálódott régi értelmiségi illetve a jelenleg felsőfokon tanuló, de munkásként dolgozó fiatal. Az egyetemi-főiskolai hallgatókat is ide számítva az olvasók 66 %-a diplomás értelmiséginek tekinthető.

A 60-as évek során a kölcsönzött művek összetétele valóban a tudományos könyvtár irányába való elmozdulásra vallott. A kiadott szépirodalmi művek arányát – az alapvető törekvésnek megfelelően – sikerült 37 %-ról 23 %-ra csökkenteni, ezzel szemben a társadalomtudományi műveké 14 %-ról 24,5 %-ra nőtt. A tudományos igények térnyerését jelzi a kölcsönzött könyvek nyelvi megoszlása is: a magyar nyelvűeké – a szépirodalmi lektűrök visszaszorítása révén – 68 %-ról 60-ra süllyedt, míg az angol nyelvűeké 8 %-ról 13-ra emelkedett. (Az orosz 1 % körül és a német 16-17 %-kal lényegében változatlan maradt.)

Indítékaik alapján a könyvtár értelmiségi látogatót a Jámbor-Marót féle vizsgálat három kategóriába osztotta:

A szakterületükbe vágó anyagot keresők, a könyvtárat tudományos szakkönyvtárként használók, (kutatók, írók, újságírók, történelem és irodalom szakos tanárok, történészek) – az értelmiségi olvasók 1/3-a.

Szakterületükön kívüli kulturális érdeklődésből olvasók, (pl. szociológiát olvasó lelkész, művelődéstörténetet olvasó orvos, keleti vallásokról németül olvasó kazánfűtő stb.), az értelmiségi olvasók 1/5-e

„Vegyes" olvasók, szépirodalmat, ismeretterjesztő és egyéb irodalmat váltogatva igénylők.

A 60-as években az értelmiség egy része tájékozódni kívánt a Szovjetunió a sztálinizmus, a magyar forradalom nyugati megítéléséről. E téren a Szabó Ervin Könyvtár egyedülálló szerepet töltött be. Mint (tervezett) szociológiai szakkönyvtár bő válogatást szervezett be ezekből a művekből, mint nyilvános könyvtár pedig a többi könyvtárnál lényegesen könnyebbé tette a hozzáférést., másrészt a friss nyugati lapok gazdag választéka 1956 után a könyvtárban szabadon hozzáférhető volt. Az ilyen művek

152 „Könyvtárunk olvasóterme elsősorban az orvostanhallgatók tanulószobájának funkcióját tölti be. Igénybevétele a pedagógusok, kutatók részéről azért olyan csekély, mert a nehezen fegyelmezhető főiskolai hallgatók környezetében nem kívánják olvasótermünket használni." A könyvtár éves jelentése. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1960. 20. p.

153 D.-né Jámbor Mária, Marót Miklós: Az olvasók rétegeződésének és olvasmányainak vizsgálata a Központi Könyvtárban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1962. 106-120. p.

elvileg a társadalomtudományi kutatóknak álltak rendelkezésre, gyakorlatilag az érdeklődő értelmiség szélesebb rétegeinek is.[154]

„Nálunk úgyszólván minden szabadon, korlátozás nélkül hozzáférhető. Ezzel szemben az Országgyűlési Könyvtárban a polcon szabadon csak a szocialista országok lapjai és a tőkés országok kommunista pártjainak lapjai találhatók. Az Országos Széchényi Könyvtárban a tőkés országok lapjait csak indokolt esetben szolgálják ki. E két könyvtárban az olvasók arra hivatkoznak, hogy a Szabó Ervin Könyvtárban minden további nélkül hozzájutnak ezekhez."[155]

1960-ban a könyvtár pártbizottsága kezdeményezte a szabad hozzáférés megszüntetését, a javasolta a beszerzett művek politikai szempontú megrostálását is.[156] 1961-ben, – a Fővárosi Tanács Népművelési Osztályának határozatával is alátámasztva, – a könyvtár vezetősége a tőkés országokból származó lapokhoz való szabad hozzáférést megszüntette, ezeket csak kutatóknak adták ki. „A folyóiratteremből így elmaradt néhány tucat olvasó, aki e lapokat keresve naponta látogatta a könyvtárat."[157] Az olvasók nagyobb részének érdeklődése, mint azt egy másik igényvizsgálat is feltárta,[158] elsősorban a történelemre, a művelődéstörténetre, az irodalomtudományra terjedt ki, de ezekkel párhuzamosan jelen volt és a 60-as évek elejétől egyre erőteljesebben jelentkezett a szociológia iránti érdeklődés is. Kutatók, szakírók, újságírók, tanárok, lelkészek kértek egyre gyakrabban szakkönyveket a közvéleménykutatási módszerekről, a csoportlélektan, a vallásszociológia területéről vagy egyszerűen a szociológiáról.[159] Az egyre élénkebb olvasói érdeklődéssel párhuzamosan a könyvtár is egyre határozottabb lépéseket tett a szociológiai szakkönyvtári gyűjtemény és szolgáltatások kialakítása irányában.

A KÖNYVTÁR KIADVÁNYAI, ÁLLOMÁNYFELTÁRÓ ÉS TUDOMÁNYOS TEVÉKENYSÉGE

A 60-as évek dinamikus könyvtári légkörében számos korábbi kezdeményezés érett gyümölccsé. Az évtized a tekintélyes, elismerést hozó kiadványok, bibliográfiák és forráskiadványok, forrásfeltáró munkálatok és sikeres monográfiák korszaka volt.

---

154 Pl. Orlov: The secret history of Stalin c. művét 1957-1960 között 14-en kölcsönözték ki, közülük egy volt tudományos kutató, a többi tisztviselő, mérnök, nyomdász, könyvtáros.

155 Szőke Tiborné felszólalása az 1960.dec. 20-i párttaggyűlésen.

156 Ld. az 1960. dec.20-i párttaggyűlés jegyzőkönyve, in: Fővárosi Levéltár, Pártiratok, XXXV. (13) C/1960

157 A könyvtár éves jelentése. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1961. 18. p. - A könyvtár politikai toleranciáját kívülről is támadták. Pl. egy 1964-es felülvizsgálat azt javasolta, hogy hozzanak létre egy külön tudományos olvasótermet, és a nyugati társadalomtudományi irodalom olvasását arra korlátozzák. - Jelentés a FSZEK Központja nyilvános szolgálatának felülvizsgálatáról. Frey Tamásné különvéleménye. 1964.márc.25. OSZK, Könyvtártudományi Szakkönyvtár

158 Hornyánszky Sári, Marót Miklós: A társadalomtudományi könyvek és olvasóik a központi könyvtárban. in: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1963. 163-171. p.

159 Hornyánszky – Marót i.m. 170. p. - uott beszámolnak a lélektan iránt mutatkozó új igényről is: „Országosan nem megnyugtatóan rendezett a lélektan gyűjtésének kérdése (különösen kölcsönző könyvtárakban), - orvos, tanár, tisztviselő és nyugdíjas kérésében szerepel több pszichológiai mű beszerzése."

Budapest történetének bibliográfiája

„Budapest 1964 végén két nagy alkotással lett gazdagabb: az újjáépített Erzsébet-híddal és a Budapest Bibliográfia köteteivel..." – határozta meg a könyvtár nagy vállalkozásának jelentőségét a kor bibliográfiai szaktekintélye, Kőhalmi Béla.[160]

Az előzmények hosszú évekre nyúltak vissza, egy évtizeden át elválaszthatatlanul összefonódott a Budapest Gyűjtemény és a készülő mű léte. A Fővárosi Tanács és a Magyar Tudományos Akadémia 1954-ben a Fővárosi Könyvtárat bízta meg a tervezett reprezentatív városbibliográfia elkészítésével; e munka elvégzése érdekében a korábban már a megszűntetés határmezsgyéjére került Gyűjtemény 1955 július 1-től ismét önálló osztállyá alakulhatott. Vezetésére egy régi könyvtáros, *Zoltán József* kapott megbízást. Az ő nevéhez fűződik a Budapest Gyűjtemény újjászületése.

Zoltán József (Eperjes, 1904 – Budapest, 1963) egyetemeit Rómában, Innsbruckban, Salzburgban végezte, bölcsész- majd teológiai doktorátust szerzett, 1934-38-ban a salzburgi egyetem magántanára volt. 1939-től a Fővárosi Könyvtár munkatársa, a Királyi Pál utcai fiók vezetője, majd 1949-től a Központi Könyvtárban dolgozott. A régi Pest-Buda kultúrtörténete foglalkoztatta, több könyvet is írt erről a témáról.[161] Filozófiával is foglalkozott. Az ötvenes évek elején mozgalmi jellegű bibliográfiák szerkesztése volt a munkája, (Mit olvassunk Sztálin elvtársról? .... Marx és Engelsről? .... a proletár nemzetköziségről? stb.), ezzel egy időben fordította le Boetius: De consolatione philosophiae (A filozófia vigasztalása) című művét. Szakmai-alkotói pályafutása a Budapest Történetének Bibliográfiája szerkesztésében teljesedett ki. Az első kötet nyomdába adása előtt, könyvtári íróasztalára borulva érte a halál.[162]

Az új helyzetnek megfelelően új koncepciót dolgozott ki,[163] Kelényi Béla óta először alakult ki nagyvonalú stratégiai elképzelés e különgyűjtemény szerepéről.

A több mint egy évtizeden át készülő bibliográfia gigászi méretei az ötvenes évek terveire emlékeztetnek, de amíg e korszak más ilyen – korlátokat alig ismerő – vállalkozásai a megvalósítás nehézségeibe ütközve többnyire elporladtak, Zoltán Józsefnek és csapatának volt ereje az elképzelést szívós munkával lépésről-lépésre megvalósítani. A tervezésnél külföldi példákra alig támaszkodhattak, (a legközelebb álló minta Bécs város ekkor készülő, folyamatosan megjelenő 4 kötetes bibliográfiája volt[164]), a koncepciót maguknak kellett kimunkálniuk. A végső terv több módosítás után született meg.[165] Közben szünet nélkül folyt a monográfiák és folyóiratok feldolgozása: 1957-ben 36 ezer, 1961-ben 143 ezer bibliográfiai adatfelvétel várt rendszerezésre. A Szabó Ervin

160 Kőhalmi Béla: Budapest történetének bibliográfiája. In: Magyar Könyvszemle, 1965. 3. sz. 288-290. p. – Az Erzsébet híd – Budapest bibliográfia egybevetést későbbi összefoglaló művében is megismételte: A tudományos tájékoztatás fejlődése hazánkban 1945-1964. Bp. 1967. NPI. 393. p.

161 A 18. századi Pest-Buda ünnepségei, szórakozásai, szokásai. Gépirat, 1958. 184 p. Budapest Gyűjtemény. Megjelent A barokk Pest-Buda élete. Ünnepségek, szokások, szórakozások címmel 1963-ban, a FSZEK kiadásában. – Népi szokások a reformkori Pest-Budán. Gépirat, 1962. Megjelent: 1975. FSZEK

162 Életéről: Niederhauser Emil: Zoltán József 1904-1963. In: A Könyvtáros, 1963. 6. sz. 325. p. - Marót Miklós: Dr. Zoltán József 1904-1963. In: Magyar Könyvszemle, 1963. 3. sz. 275-276. p.

163 Zoltán József: Különgyűjteményeink időszerű és távlati feladatai. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1958/59. 108-112. p.

164 Gugitz, Gustav: Bibliographie zur Geschichte und Stadtkunde Wien, 4 Bände, 1947-1958.

165 Zoltán József: Budapest bibliográfiájának tervezete. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1949/1954 108-113. p. - uő.: Budapest története bibliográfiájának tematikája. In: uo. 1961. 185-206. p.

Könyvtár saját anyagából mintegy 100 ezer tételt nyertek ki, az Országos Széchényi Könyvtárban és más könyvtárakban ezen kívül 1100 folyóiratot dolgoztak fel.

Az összegyűlt hatalmas nyersanyagból „előzetes"-ek is megjelentek. 1959-ben *Budapest munkásmozgalma 1919-1945* címmel 3 kötetes, 6 ezer tételből álló bibliográfiát jelentetett meg a könyvtár,[166] 1960-ban pedig *Budapest szocialista fejlődése* címmel látott napvilágot egy ugyancsak 3 kötetes, 10 ezer tételes bibliográfia.[167] E kiadványok elsősorban a könyvtár politikai presztizsét voltak hivatva növelni, (*Kádár Jánost* „nagyon boldoggá tette" a munkásmozgalmi bibliográfia,[168]) de egyúttal hasznos ujjgyakorlatot is jelentettek a hatalmas anyag feldolgozásához: a szakfolyóiratokban megjelent kritikai észrevételeket a Budapest bibliográfiában is hasznosítani tudták.

1960-61-re kialakult a nagy mű végleges szerkezete. Szakítottak az eredetileg tervezett kronologikus csoportosítással, csak a legrégebbi (1686 előtti) irodalmat különítették el, (1. kötet), a további anyagot témák szerint tagolták hat kötetre. Szaktanácsadó és lektor a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, *Niederhauser Emil* volt. 1963-ban nyomdába adták az első kötet anyagát. (A megjelentetést az 1686 utáni résszel kezdték, vagyis a második kötettel.) Zoltán József halála után a szerkesztést, a kötetek előkészítését *Berza László* vette át.

1963 – 1969 között évente egy-egy kötet jelent meg, a teljes sorozat a Mutatóval együtt hét kötetből állt és több mint 90 ezer tételt tartalmazott. Főszerkesztőként Zoltán József, szerkesztőként Berza László nevét tüntették föl. A Mutatót külön kötetben 1974-ben adták ki.[169]

Megjelenés éve	A kötet száma	A kötet címe	Oldalszám
1963	2.	Városleírás, városépítés – Budapest egészségügye, Budapest fürdőváros	585
1964	3.	Gazdaság	639
1965	4.	Társadalom	599
1966	5.	Politika – Közigazgatás	660
1967	1.	Általános rész – A legrégibb időktől 1686-ig	630
1969	6.	Kultúra	973
1974	7.	Mutatók	369

A folyamatosan megjelenő kötetek gazdag és elismerő sajtóvisszhangot kaptak. A könyvtári szaklapokban minden kötetről külön-külön elemző kritika jelent meg, az országos napilapok és a legfontosabb közéleti folyóiratok, hetilapok is megemlékeztek a könyvtár nagy vállalkozásáról. A kritikák elismerők voltak, többen felsőfokon dicsér-

166 Budapest munkásmozgalma 1919-1945. Szerk. Zoltán József, 1-3. köt. 1959. FSZEK. – Az első két kötet tematikus és időrendi, a harmadik kerületek szerint csoportosítja anyagát. – Második jav. és bőv. kiad.: Budapest munkásmozgalmának válogatott irodalma 1919. augusztus 1. – 1945. február 13. Szerk. Zoltán József. 1965. FSZEK.

167 Budapest szocialista fejlődése 1945-1959. 1-3. köt. Szerk. Zoltán József, lektorálta Niederhauser Emil. 1960. FSZEK.

168 „A Budapest munkásmozgalma 1919-1945 c. kiadványt megkaptam (...) Nagyon örültem, nagyon boldoggá tett ez a kiadvány." Kádár János köszönőlevelét idézi: Könyvtári Híradó, 1960. 1. sz. 1. p.

169 A Budapest bibliográfia történetéről ld. Berza László: Előszó. In: Budapest történetének bibliográfiája 1981. Bp. 1983. FSZEK. 5-7. p.

ték a művet: „Bibliográfiai munkánk ezen a területen is világszínvonalra érkezett."[170]

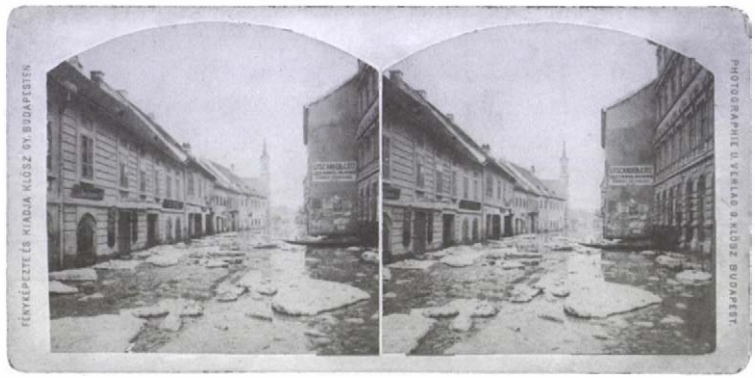
A szakmai kritikák az elismerések mellett a vállalkozás túlméretezettségének kérdését feszegették, feleslegesnek ítélték a Budapesthez csak lazán kapcsolódó írások felvételét, túl bőkezűnek, helyenként esetlegesnek tartották a válogatást. A túlzott bőség rovására írták az egyes fejezeteken belüli tájékozódás nehézségeit, a témakörökön belüli szerkezet következetlenségeit. Dicsérték viszont a címleírások pontosságát, egyöntetűségét, az annotációk sokatmondó tömörségét.[171]

A szakembereken kívül a lokálpatrióták is „fölemelő ajándékot" kaptak, mint arra több sajtócikk utalt. „Ezt a várost többen szeretjük és szeretik, mint gondolnók. És jól esik, hogy a város közönségének könyvtára nagy bibliográfiájával erről tesz vallomást."[172]

A Budapest Gyűjtemény egyéb tevékenysége

A nagy Budapest bibliográfia elkészültéig a gyűjtemény 11 dolgozójának munkája ennek jegyében állt, az egyéb feladatok háttérbe szorultak. Az állomány gyarapodása viszont kimozdult az ötvenes évek holtpontjáról. 1959-től a könyvtár kötelespéldányként megkapta a fővárosban megjelent kisnyomtatványokat és plakátokat. A Széchényi Könyvtár – tárolási nehézségei miatt – ugyancsak nagy mennyiségű budapesti vonatkozású kisnyomtatványt adott át. A gyűjtemény 1957 után hozzájutott a nagyobb gyárak üzemi lapjaihoz is. Az „ellenforradalmi" újságokból és röpiratokból zárolt anyag létesült.

A legdinamikusabban gyarapodó gyűjteményi részleg a fotótár volt. Volt év, mikor a Budapest Gyűjtemény állománygyarapítási keretének csaknem felét ennek fejlesztésére fordították.[173] A Budapesti Történeti Múzeummal való átfedések miatt a Budapest

Egy ritkaság a fotótárból: Klösz György sztereofényképe az 1876-os árvízről

170 Bélley Pál: Budapest nagy bibliográfiája. In: A Könyvtáros, 1964. 7. sz. 415. p.

171 Lásd: Bélley Pál i.m.; Pálvölgyi Endre: Könyvtáros 1965. 3. sz. 179-181. p.; Vértessy Miklós: Uo. 1965. 10. sz. 629-630. p. – uő.: uo. 1967. 10. sz. 628-629. p.; Kőhalmi Béla: Együtt van Budapest története bibliográfiájának mind a hat kötete. In: Magyar Könyvszemle, 1969. 3. sz. 319-320. p. – Gyuris György: Könyvtáros, 1974. 8. sz. 496-498. p.

172 Antal Gábor: „A pesti ember örömöt és tallózási lehetőséget kapott." In: Pesttől Pestig. Tallózás egy bibliográfiában. Magyar Nemzet, 1964. júl. 7. 4. p.

173 1965-ben 80 ezerből 35 ezer forintot, ebből 3144 fotót vásároltak.

Gyűjtemény 1966 évi minisztériumi felülvizsgálata ezt tartotta az állománygyarapítás legsebezhetőbb pontjának.[174]

A nyomtatványok katalogizálását és szakozását valamint a régi anyag rekatalogizálását nem a gyűjtemény dolgozói végezték, hanem a Feldolgozó Osztály munkatársai.

A nagy bibliográfia munkálataival párhuzamosan megkezdődött az új repertórium kiépítése, ez a nyomtatott kötetekből kimaradt cédulaanyagot és az 1950 utáni cikkek céduláit tartalmazta.

A Budapest Gyűjtemény tagjai közül (balról): Zoltán József, Körtés Júlia, Féja Géza, Remete László, Novák Tamásné, Geréb Lászlóné, Nagy Tamásné, (ül): Baán Kálmán

Az ajánló bibliográfiák nagy korszaka

A 60-as évek az ajánló bibliográfiák kibontakozását – és bizonyos értelemben fénykorát – hozták el. Már letisztultak az ötvenes évek kezdeti zavarai, kialakultak az új elvárások, (részben az 1961 szeptemberi Országos Bibliográfiai Értekezlet majd a szakmai irányelvek nyomán), másrészt még élt társadalmi-szakmai igény az ilyen jellegű művekre.

A Szabó Ervin Könyvtárban megszilárdultak a bibliográfiakészítés szervezeti keretei. 1961-ben egyesült a Bibliográfiai és a Propaganda Osztály, vezetője Pataki Ferenc lett. Az osztály egyre inkább alkotó műhellyé formálódott, átgondolt tervekkel és munkamegosztással, állandósult munkatársakkal.[175] Megszűnt a kiadványok korábbi belterjessége, előtérbe került az országos hasznosítás, ez gazdaságosabbá és a tényleges igényekhez igazodóvá tette a műhely munkáját, bár a költségvetési gazdálkodás korabeli merev keretei erősen gátolták az ésszerű gazdasági megoldásokat.[176]

Gátolta a munkát a könyvekhez való hozzáférés nehézkessége is. Az országos szaksajtóban felmerült egy bibliográfiai műhelyként is szolgáló prézens könyvtár gondolata, ahol a friss kiadású könyvek könnyen hozzáférhetők lennének; Sebestyén Géza a Szabó Ervin Könyvtárban látta ennek legjobb helyét.[177] A könyvtár vezetése elfogadta és sokáig dédelgette ezt a tervet, elképzelések születtek a Központi Könyvtárban egy

174 Jelentés a FSZEK Budapest Gyűjteményében a gyűjtőkörrel kapcsolatban végzett vizsgálatról. Bp. 1966. A bizottság tagjai: Haraszty Gyula, Bácskai Vera, Borsa Gedeon, Windisch Éva. Gépirat az OSZK Könyvtártudományi Szakkönyvtárának kézirattárában.

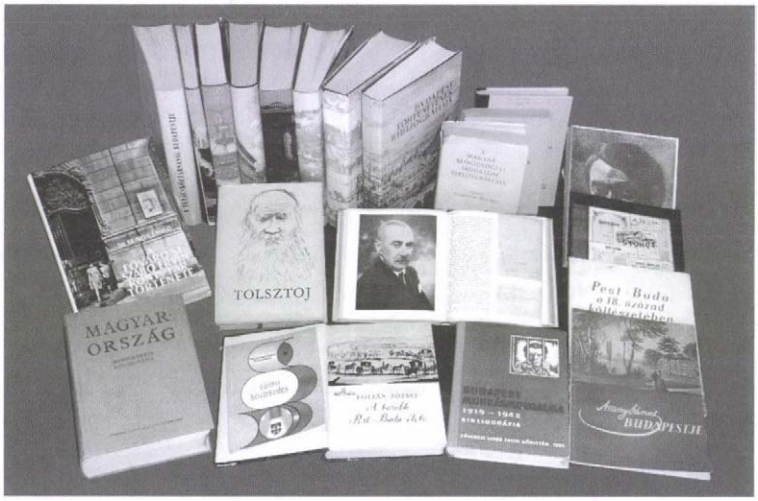
175 L[ukácsy] S[ándor]: Egy bibliográfiai műhely. In: A Könyvtáros, 1962. 12. sz. 708-709. p. – Pataki Ferenc: Az ajánló bibliográfia mai problémái. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1961. 207-217. p. – A legátfogóbb kép a bibliográfiai osztály tevékenységéről az 1960-as években: Mándy Gábor: A főváros bibliográfiai műhelye. In: Könyvtáros, 1972. 7. sz. 394-397. p. 8. sz. 455-459. p.

176 A 60-as években a könyvtár több mint 4 millió forintot fordított a bibliográfiai kiadványokra, ebből csaknem másfél millió bevételre tett szert, amit azonban be kellett fizetnie a bevételi számlára, nem forgathatta vissza a kiadványokba. Ld. erről Mándy i.m. 458. p.

177 Gerő Gyula: Lesz-e bibliográfiai műhelyünk? In: Könyvtáros, 1964. 10. sz. 582-584. p. - Sebestyén Géza: Hol legyen a bibliográfiai műhelyünk? Uo. 11. sz. 565. p. - Pataki Ferenc: Szervezzük meg a bibliográfiai műhelyt! Uo. 12. sz. 720. p

prézens szépirodalmi gyűjtemény kialakítására, később a hálózat tervezett irodalmi szakrészlegében gondoltak ennek megvalósítására, de a terv mindvégig csak terv maradt.

A bibliográfiai műfajok elkülönültek, differenciálódtak. A helytörténeti kiadványokat a Budapest Gyűjtemény gondozta, a szociológia feltárása a *Tematikus szociológiai kisbibliográfiák*[178] keretében a szakbibliográfia felé közeledett. A közművelődési jellegű ajánló bibliográfiákkal szemben megváltozott a szakmai elvárás, párhuzamosan a közmű-

Válogatás a könyvtár kiadványaiból

velődési könyvtáraktól elvárt „nevelő" szerep csökkenésével, a tájékoztató szerep növekedésével. „A legfontosabb cél"– foglalta össze az új tendenciát Sallai István – „összefoglaló vagy tájékoztató értékű bibliográfiák kiadása, melyek valamennyire pótolják a referensz könyveket, alkalmasak a gyakorlati szakemberek tájékoztatására."[179] Ez az irányultság a könyvtár kiadványi politikájában is tükröződött. A közművelődési jellegű bibliográfiáknak több típusa alakult ki: az „olvasótervek" korábbi merev, voluntarista formája helyébe a nyitottabb *röplapbibliográfiák* léptek, az ajánló kiadványok sajátos műfaját alkották az *album-bibliográfiák*, gyakoriak voltak az egy-egy író műveit hosszabban-rövidebben ismertető, utóbb *Írói arcképvázlatok* címmel sorozattá összeálló *bio-bibliográfiák*. Az igazi újdonságot , a könyvtárügy új tendenciájának megfelelő műfajt a tájékoztató értékű, kézikönyveket pótló terjedelmes *tematikus bibliográfiák* jelentették. Ilyen volt – a gazdag választékból néhányat példaként kiemelve – *Csomor Tibor* csaknem ötszáz oldalas zenei bibliográfiája,[180] vagy az *Ecsedy Andorné – Gáliczky Éva* szerzőpáros két kötetes – Sallai István által példaként dicsért – bibliográfiája a szovjet

178 A sorozat indulása 1969-ben: 1. [Hiripiné] Vágh Mária: A lakáskérdés szociológiai vonatkozásainak újabb irodalma. 2. [Forgács Zsuzsanna]: A magyar munkásság helyzetének szociológiai irodalma a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. 3. Hornyánszky Károlyné: A nők helyzetével foglalkozó irodalom a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban.

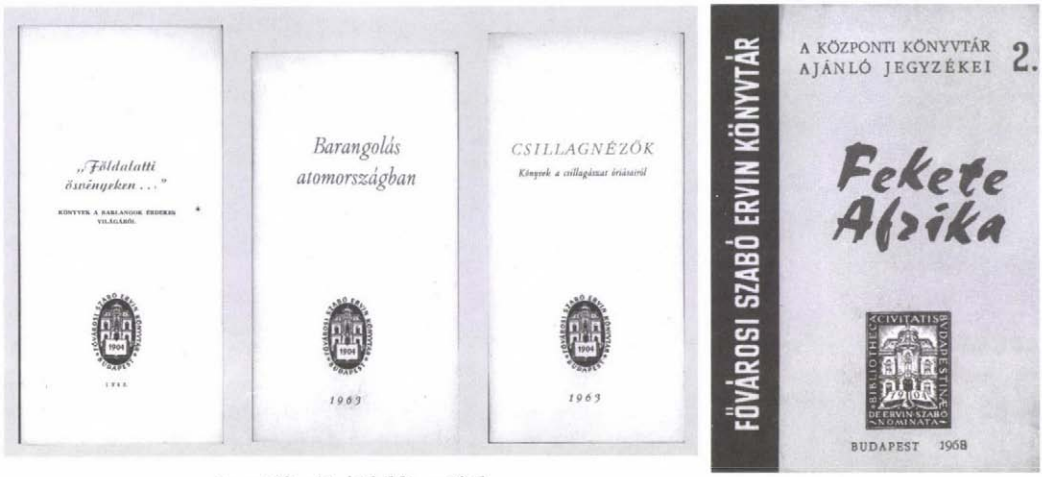
179 Sallai István: Bibliográfiák a Nagy Forradalom évfordulójára. In: Magyar Könyvszemle, 1968. 3. sz. 274. p.

180 Csomor Tibor: A muzsika világában. Válogatott zenei könyvek, tanulmányok és folyóiratok bibliográfiája. 1964. 467 p.

irodalomról.[181] A kiadványok néha már túlnőttek a bibliográfiai műfaj hagyományos keretein. Mitru Ibolya: *A szovjetunió története* pl. egy 450 oldalas, irodalmi adatokkal dúsított történelmi kronológia,[182] Tóbiás Áron *Szerb Antal*-ja pedig a könyvészeti adatokat eredeti dokumentumokkal, szemelvényekkel és színes életmű-bemutatással ötvöző, egyéni stílusú *esszé-bibliográfia* jellegzetes példája.[183]

A korszak csúcsteljesítménye két Tóbiás Áron mű: a *Tolsztoj* és a *Krúdy* kötet.

A *Tolsztoj emlékkönyv*-ben[184] egy nagyívű vállalkozás testesült meg: több mint száz

Annotált ajánló bibliográfiák

ismert külföldi író (köztük pl. Cocteau, Fukaszava, Graves, Hesse, Koeppen) és sok magyar író felelt a könyvtár körkérdésére: „Világképének kialakulására és írói fejlődésére milyen hatással volt Tolsztoj életműve?" A könyvtár akciója ablakot nyitott a nagyvilágba, ami a hatvanas évek legelején rendkívüli jelentőségű volt.

A beérkezett válaszok felhasználásával 1960-ban a könyvtár kiállítást rendezett, a következő évben megjelenő Emlékkönyv pedig a magyar kulturális élet számon tartott eseményévé vált. „A nagy klasszikus ünneplése nemzeti s ugyanakkor világméretű ügy volt, s ezt a jelentőséget nálunk mintha csak a Szabó Ervin Könyvtár ismerte volna fel" – írta Szabolcsi Miklós és *Élet és Irodalom* vezércikkében.[185]

Török Endre irodalomtörténész a könyv sajtóbemutatóján hasonlóan magasra helyezte a vállalkozás jelentőségét: „Jellegénél és tartalmánál fogva az Emlékkönyv kivételes helyet foglal el nem csupán a magyar könyvtári kiadványok történetében, hanem az emlékezés jellegű, gyűjteményes kiadások között, – nemzetközi méretekben is .. . A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár nem csak hazai, hanem nemzetközi érdeklődést keltő

181 Ecsedy Andorné - Gáliczky Éva: Gorkijtól napjainkig. Ajánló bibliográfia 50 év szovjet irodalmából. Lektor: Elbert János. 1967. 1-2. köt.

182 Mitru Ibolya: A Szovjetunió története. Bibliográfiai kalauz. 1. köt. 1967. 455. p.

183 Tóbiás Áron: Szerb Antal. 1961. 64. p.

184 Tolsztoj emlékkönyv. Szerk. Tóbiás Áron. 1962. FSZEK, Franklin nyomda, 501 p., 36 t. - Ism.: Tóbiás Áron: A Tolsztoj emlékkönyv keletkezése. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1961. 218-223. p. uo. a könyvkritikák irodalomjegyzéke.

185 Élet és Irodalom, 1961. jan. 6.

feladatok teljesítésére is képesnek mutatkozott, olyan feladatokra, melyeket ezután már nem szabad szem elől téveszteníe..."[186]

A Tolsztoj emlékkönyvet rövidesen egy másik emlékezetes alkotás követte, a Krúdy világa,[187] ugyancsak Tóbiás Áron munkája. A publikálatlan kéziratok, a kötet számára írt kortársi emlékezések, interjúk és számos irodalmi dokumentum felhasználásával összeállított 730 oldalas kötet Budapest korabeli világába nyújt élményszerű bepillantást. „Új műfaj, valahol a memoár és a regény, líra és történelemkönyv, filológia és erkölcsrajz között" – írta a kötet bevezetője.

A hatvanas évek végére a bibliográfiaszerkesztés lendülete mintha megfáradt volna, vesztett színességéből. A könyvkiadás egyre több összegező, tájékoztató értékű művet jelentetett meg, (pl. az „Írók világa", az „Arcok és vallomások" sorozat köteteit), ezek csökkentették az ajánló bibliográfiák újdonságértékét. A könyvtár bibliográfiai műhelyéből továbbra is fontos és jó művek kerültek ki, de az évtized elejének csúcsteljesítményeit már nem sikerült megközelíteni.

Az állományfeltárás más formái

A könyvjegyzékek sajátos típusát jelentették a *gyarapodási jegyzékek* tematikus füzetei. A *Külföldi szerzemények szakjegyzéke* című sorozat egy-egy kiadványa a szociográfia, az urbanisztika, a képzőművészet és a szociológia új beszerzéseit kínálta föl az olvasóknak.[188] 1965 után ez a sorozat megszűnt, szerepét az ez után induló szociológiai szakbibliográfiák vették át. Újdonságjegyzéket indított 1965-ben a Zenei Gyűjtemény is.[189]

Az újdonságokról tájékoztató kiadványok közül a legnagyobb (máig tartó) karriert az *irodalmi kritikák, tanulmányok bibliográfiája* futotta be. (Indulásakor a kissé bonyolult, de pontos *Irodalomtörténeti tanulmánykötetek és folyóiratok analitikus bibliográfiai kartotékjai* címet viselte.)[190] A vállalkozás hiányt pótolt: az élő szépirodalomnak nem volt Magyarországon alapkönyvtára, a Kozocsa Sándor szerkesztette A magyar irodalom bibliográfiája tíz éves késéssel tárta fel az anyagot, miközben a közművelődési könyvtárakban mindennél nagyobb igény volt az egyes szépirodalmi szerzőket és műveket bemutató friss tanulmányok naprakész katalógusára. (A 60-as évek derekán a kerületi könyvtárakban feltett tájékoztató kérdések 40 %-a irodalomtörténeti jellegű volt.) A Fővárosi Könyvtárban már régóta történtek kezdeményezések e feladat

186 Török Endre előadása az 1962. máj. 28-i sajtóbemutatón. Idézi: Tóbiás: A Tolsztoj emlékkönyv keletkezése i.m. 223. p.

187 Krúdy világa. Gyűjtötte és írta Tóbiás Áron. 1964. 730 p.

188 1. Szociográfia. 1962. 72 p. - 2. Városépítés - tervezés - rendezés - építészet 1948-1962. 1963. 101 p. - 3. Képzőművészet 1958-1962. 1963. 264 p. - 4. Szociológia 1958-1964. 1965. 316 p.

189 A zenei gyűjtemény újabb szerzeményei. 1965-1968, 1971. Megjelenés rendszertelenül.

190 Történetéről: Szász Károlyné: Készül a 8-as szak analitikus katalógusa. In: Könyvtári Híradó 1963. 18-19. p. – Iszlai Zoltán: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár recenziókatalógusa. In: Könyvtáros, 1968. 3. sz. 145-146. p. - Jelentőségéről: Bükyné Horváth Mária: Irodalomtörténeti tanulmánykötetek és folyóiratok analitikus bibliográfiai kartotékjai. In: Magyar Könyvszemle, 1967. 3. sz. 291-295. p. Botka Ferenc: Egyedül a vártán. In: Könyvtári Híradó 1978. 2. sz. 20-21. p.

ellátására,[191] a kezdetben belső használatra szánt cikk-katalógus gyarapodását 1963-tól sokszorosított cédulák formájában az ország többi könyvtárának is rendelékezésére bocsátotta.[192] Ily módon az irodalmi bibliográfia országosan is hozzájárult a tájékoztató szolgáltatások színvonalának emeléséhez.

Ebben az időszakban újjászületett egy régi műfaj is: a *mintajegyzék* a hálózat könyvtárhasználói számára. *A mi könyveink* című ajánló jegyzék az elmúlt 10-15 év magyar könyvtermésből kínálta fel a népszerű, de „elvileg nem kifogásolható" műveket a kerületi könyvtárak olvasóinak. Az első kötet 1960-ban, a második, kétszeresére növelt terjedelmű kiadás 1965-ben jelent meg.[193]

A két kötet különbsége a könyvkiadás és a művelődéspolitikai szemléletmód változásait is tükrözi: a második kötetben már megjelentek olyan korábban vitatott írók is, mint Déry Tibor, valamint Camus, Calvino, G. Greene, F. Kafka.

A könyvtár történetének monográfiája

A könyvtár számára 1945 óta hivatkozási alappá vált az intézmény Szabó Ervin-i korszaka, de hiányzott e kor könyvtártörténetének alapos feldolgozása. A szándék már korán megvolt: 1954-re elkészült – több szerző közreműködésével – az első teljes és részletes könyvtártörténet, a lektorok azonban a nem kielégítő színvonalra hivatkozva nem javasolták a kézirat kiadását.[194] Ezek után *Remete László* egyedül fogott neki a történet megírásának, és több mint tíz éven keresztül haladt elmélyülten korszakról-korszakra, egy-egy fejezetet a könyvtár évkönyveiben publikálva. A teljes mű, mely a XV.-XVI. századi előtörténettől 1945-ig tárgyalja a város könyvtárának históriáját, 1966-ban jelent meg *A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története* címmel, a könyvtár kiadásában.[195]

A könyv egyöntetű elismerést, felső fokon dicsérő kritikákat kapott. Az ismertetések méltatták lenyűgözően nagy forrásanyagát, szerkezeti elrendezését,[196] és kétszeresen úttörő jellegét: egyrészt elsőként jelent meg Magyarországon monográfia egy nagy múltú, jelentős könyvtár egész történetéről, (megelőzve a régebbi múltú intézményeket), másrészt a hagyományos könyvtártörténetektől eltérően a szerző következetes marxista szemlélettel dolgozta fel témáját.[197]

Remete László történeti műve évtizedekre meghatározta a könyvtár múltszemléletét és a Fővárosi Könyvtár múltjáról kialakult szakmai képet.

191 A 2. sz. Százados úti könyvtár már a Horthy-korszakban, a 28. sz. újpesti könyvtár az ötvenes években készített ilyen analitikus bibliográfiát. A Központi Könyvtárban 1952 óta építettek cikk-katalógust, ennek kezdeti társadalomtudományi jellegét egyre inkább a szépirodalom váltotta fel. A 60-as évek elején már 90 ezer katalóguscédula gyűlt össze.

192 A Szabó Ervin Könyvtár által készített címleírásokat eleinte a Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1966-tól a Népművelési Propaganda Iroda sokszorosította és juttatta el a megrendelő közművelődési könyvtárakhoz.

193 A mi könyveink. Szerk. Dobos Piroska. 1960. 184 p. – 2. kiad. Szerk. Dobos Piroska, Kondor Miklósné, Oláh Attila. 1965. 371 p. – Ism.: Sallai István: A mi könyveink. Új kiadás. In: Könyvtáros, 1966. 3. sz. 171-172. p.

194 A tervezett mű kézirata és a lektori jelentések a FSZEK irattárában találhatók

195 Remete László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története. Bp. 1966. FSZEK. Állami Nyomda. 324 p. 28 p.

196 Berlász Jenő: - - . In: Magyar Könyvszemle, 1967. 2. sz. 212-214. p.

197 Markovits Györgyi: Egy könyvtár regénye. In: Századok, 1969. 4. sz. 796-799. p. – Újabb értékelése, összevetése az új könyvtártörténettel: Gerő Gyula: Ajánlunk egy jó olvasmányt. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2006. 3. sz. 50-55. p.

Vezetők és vezetettek

A vezetés

A hatvanas éveket – az előző évtized szeszélyes fordulataival ellentétben – az 1957–59 között kialakult vezetői gárda stabilitása jellemezte.[198] A meghatározóan fontos pontokon az évtizeden át azonos személyek maradtak: Tyroler Gyula töltötte be az igazgató helyettesi tisztet (1958-tól megbízottként, 1960-tól véglegesítve); Dobos Piroska Szelestey Gyuláné nyugdíjba vonulásától, 1960-tól vezette a Kerületi Könyvtárak Osztályát; Marót Miklós irányította (1969-ig) a Nyilvános Szolgálatot.

A Bibliográfiai Osztály vezetője Tiszay Andor 1960. évi nyugdíjba menetele után Pataki Ferenc lett; a Budapest Gyűjtemény vezetését Zoltán József halála után Mentes Béláné vette át, helyettese Berza László volt; a Feldolgozó Osztály vezetőjévé Szász Károly nyugdíjba vonulását követően, 1966-ban *Gordon Erzsébetet* nevezték ki; a gazdasági vezetésére *Egresi Zoltán* után 1967-től *Benne György* kapott megbízást.

1963-ig a könyvtárnak csak egy igazgató helyettesi státusza volt. Amikor Szőke Tiborné befejezte tanulmányait a Magyar Szocialista Munkáspárt kétéves főiskoláján, a Fővárosi Tanács 1963. július 1-től „a megnövekedett feladatokra tekintettel" új státust létesített, és Szőke Tibornét – aki 1959. szeptemberétől a könyvtári pártbizottság titkára volt – az igazgató második helyettesének nevezte ki.

Május elsejei felvonuláson

Révész Ferenc igazgatói tevékenységének kezdetén az alkalmasnak ítélt munkatársakra épülő kollektív vezetési rendszert épített ki, az intézményvezetés meghatározó tényezője az Igazgatósági Tanács lett. Ez a módszer az ötvenes évek végén demokratikus volt, célszerűnek és hasznosnak bizonyult, a hatvanas évek során azonban már kiütköztek hátrányai is: az irányítás nehézkessé vált, fokozatosan csökkent, formálissá vált a vezetés személyes felelőssége.[199] A formális szervezeti rend mögött az intézmény vezetésének gyakorlatilag két centruma alakult ki: a Központi Könyvtár ügyeiben Szőke Tiborné rendelkezett a legerősebb véleményérvényesítési lehetőséggel az Igazgatósági Tanácson keresztül, a hálózat kérdéseiben viszont a Dobos Piroska által vezetett Kerületi Könyvtárak Osztálya döntött. A KKO döntési joga 1967-ig a személyi ügyekre is kiterjedt, ekkor a jogosultság formálisan igazgatóhelyettesi hatáskörbe került, gyakorlatilag azonban továbbra is az osztálynál maradt.

Révész Ferenc tudatosan elzárkózott a szakmai kérdésekben való irányító részvé-

198 A felső vezetői gárda kialakulásáról ld. a Beillesztés-beilleszkedés a Kádár rendszerbe c. fejezetet.

199 Ld. erről: Susits Imre és Máté Jánosné jelentése a Fővárosi Tanács VB. részére a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár személyzeti kérdéseiről, 1968. ápr. 19. 2. p. Gépirat, 13 lap. - Országos Széchenyi Könyvtár, Könyvtártudományi Szakkönyvtár, Szakfelügyeleti jelentések gyűjteménye.

teltől, átengedve ezt a szerepet másoknak, maga gyakran csak a mérleg nyelvének szerepét vállalta.

Könyvtárosok a házi pályázaton díjnyertes „Csoda" című komédiában, 1964

Dobos Piroska az ötvenes évek végén erőteljes centralizáltsággal szervezte és irányította a hálózatot. Mást nem is igen tehetett: a szétzilált állapotok, az egységvezetők nagy részének képzetlensége erre kényszerítették. Csakhogy a hatvanas évek végére a hálózat állapota rendeződött, a könyvtárvezetők képzettségre és jártasságra tettek szert, a Kerületi Könyvtárak Osztálya azonban továbbra is ragaszkodott felduzzasztott hatásköréhez, központilag kívánta a kis helyi problémákat is megoldani, a könyvtárvezetők jogai személyzeti és egyéb kérdésekben teljesen formálisak voltak. A külső szemlélő a hálózat vezetésében nem a demokratizmust, hanem az indokolatlan bizalmatlanságot észlelte.[200]

Az 1968-as szervezeti átszervezés után három főosztály alakult: a Központi, a Hálózati és a Gazdasági . Ez formálisan is tovább növelte a hálózat és a gazdasági részleg önállóságát.

A személyzet alakulása

„Alakulásról" voltaképp csak a hálózatban beszélhetünk: a Központi Könyvtárban a hatvanas évek elejére már kialakultak az egyes munkafeladatok ellátásához szükséges személyi feltételek, itt csak csekély módosulások történtek.

A hálózat a vállalt feladataihoz mérten szűnni nem akaró létszámhiánnyal küzdött. Az egész évtizedet az emelkedő olvasólétszámot és kölcsönzési teljesítményt lassan követő, de ezek növekedésétől mindvégig lemaradó létszámfejlesztés kísérte végig.

A könyvtárosi létszám gyarapodást két forrás táplálta: egyrészt a felsőoktatásban képesítést szerzett fiatalok munkába állítása, másrészt képesítés nélküli fiatalok ideiglenes alkalmazása, s ha megfeleltek: munka melletti kiképzésük és véglegesítésük. Az utóbbi volt a könnyebben járható és szélesebbre nyitott út. A korszak bérgazdálkodásában éles különbség volt az állományba tartozó főfoglalkozású dolgozók és az állományon kívüli részfoglalkozásúak között. Az utóbbiak számának növelésére könnyebben nyílt lehetőség, mint azt a létszámadatok is mutatják:

	Állományba tartozó	Állományon kívüli	Összesen
1959	209 (84 %)	40 (16 %)	249 (100 %)
1969	291 (71 %)	108 (29 %)	399 (100 %)

200 Susits - Máté : i.m. 6. p.

A hatvanas évek második felében már szinte kizárólag az állományon kívüli, többnyire napi négy órás álláson keresztül vezetett az út a könyvtárba. Ezt azok a humán érdeklődésű, érettségizett fiatalok választották, akik a remélt könyvtárosi pálya érdekében vállalták az alacsony fizetéssel járó és fizikai terhet is jelentő munkát. Utóbb a könyvtár számos ismertté vált, szakmai tekintélyt szerzett személyisége került ki soraikból.

Képzettség - túlképzettség?

A hatvanas évek fordulópontot jelentettek a Fővárosi Könyvtár dolgozóinak szakképzettségében is. Míg az évtized elején – az ötvenes évek zilált személyzeti politikája és a képzési lehetőségek szűkössége miatt – a képzetlen munkaerők és hálózati könyvtárvezetők jelentették a problémát, az évtized végén a szakmai körök már a túlképzettséget emlegették.

A hatvanas évekre kialakult és Budapesten is hatásosan működött a könyvtárosképzés háromcsatornás rendszere:

- a középfokú képzést kezdetben a tankönyvtárak, majd a nagyobb országos könyvtárak két és féléves tanfolyamai nyújtották;
- az (utóbb) főiskolai rangra emelt tanítóképző intézeti könyvtárosképzést Budapesten a Szakszervezetek Országos Tanácsának Tárogató-úti iskolája biztosította;
- az egyetemi szintű képzés az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi Tanszékén folyt.

A Szabó Ervin Könyvtár 1959-től 1966-ig középfokú képzettséget nyújtó tankönyvtárként működött, az intézménybe került fiatalok számára elsősorban itt nyílt lehetőség a képzettség megszerzésére. Ebben a keretben, (illetve 1966 után a Könyvtártudományi és Módszertani Központ két és féléves középfokú tanfolyamán) a Fővárosi Könyvtár mintegy 200 dolgozója szerzett képesítést. A felsőoktatás keretében a legtöbben a budapesti „SZOT-iskolát" látogatták, néhányan a debreceni és a szombathelyi tanítóképzőt. Az egyetemi könyvtárosképzés nappali és munka melletti tanulásra egyaránt lehetőséget adott.[201]

Az évtized végén az egyetemi és főiskolai szakvégzettségűek aránya a Központi Könyvtárban már közel 50 % volt, a hálózatban pedig 30 %.[202] Ez messze meghaladta az országos átlagot.

A vidéki tanácsi könyvtárakban a vezetők 50 %-ának volt könyvtári diplomája, Budapesten 81 %-nak. A középfokú munkakörben dolgozó beosztottak körében a felsőfokú szakképzettség, (tehát a munkakör igényénél magasabb kvalifikáltság) vidéken ritkaságnak számított, (4 %), a Szabó Ervin Könyvtárban viszont a beosztottak negyede rendelkezett vele.[203]

1968-ban a könyvtár fenntartója már nem egész alaptalanul beszélt a könyvtár szükségleteit meghaladó túlképzettségről.[204]

---

201 Dobos Piroska: Képzési és utánpótlási gondok a főváros hálózatában. In: Könyvtáros, 1970. 12. sz. 728-730. p.

202 Kutas Gizella - H. Drechsler Ágnes: Könyvtárosképzés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1968/69. 257-263. p.

203 Vadász Ferencné: A közművelődési könyvtárosok szakképzettsége. In: Könyvtáros, 1968. 1. sz. 10. p.

204 Susits - Máté: i. m. 10. p.

A diplomások magas arányát többek között az okozta, hogy csak Budapesten volt egyetemi szintű könyvtárosképzés, és a végzettek közül sokan a vidéken felajánlott munkahely helyett inkább Budapesten vállaltak a képzettségüknek nem megfelelő munkakört.[205] Mindezek hozzájárultak a Fővárosi Könyvtár dolgozóinak alacsony fizetési szintjéhez,[206] az alacsony fizetés és a szakmai perspektívátlanság viszont nagyarányú fluktuációt eredményezett, különösen a tanári diplomával is rendelkező egyetemi végzettségűek körében.

A képzettek és a képzetlenek munkafeladatai gyakran összemosódtak. Ezt nem csak az adottságok kényszere szülte, a Kerületi Könyvtárak Osztályának vezetői eleinte nem látták szükségesnek a szétválasztást, hajlottak a kisüzemi módszerek idealizálására. „Miután az adatok azt mutatják, hogy a kisebb könyvtárak eredményei általában jobbak," – érvelt Dobos Piroska – „arra gondolunk, hogy a szétválasztás [t.i. a mechanikus kölcsönzési adminisztráció és a könyvajánlás szétválasztása. K.S.] nem feltétlenül kedvező."[207] Az évtized során összefonódott a nagy könyvtárak létrejöttének gyakorlati hiánya és a kis könyvtárak módszereinek elméleti idealizálása, ez sokáig gátolta a munkakörök differenciálódását.

205 Podonyi András: A könyvtárosok munka és életkörülményei. In: Könyvtáros, 1968. 7. sz. 381-385. p.
206 1966-ban a vidéki tanácsi könyvtárosok átlagos fizetése 2,200 Ft. volt, a FSZEK dolgozóié 1,900 Ft.
207 Dobos Piroska: Áttérés a szabadpolcra a kerületi könyvtárakban. Módszertani útmutató. 1961. 18. p.

ÚJ STRATÉGIA – RÉGI TEHERTÉTELEK
AZ 1970-ES ÉVEK

Az 1970-es évtizedet a Fővárosi Könyvtár történetében nem választja el előzményeitől olyan éles határvonal, mint a korábbi periódusokat, sem a politika, sem a szervezet, sem a könyvtárvezetés terén. Ennek ellenére szembetűnően különbözik a megelőző hatvanas évektől, melyeket a mennyiségi növekedés erőteljes üteme jellemzett, s az ennek következtében létrejövő, sok kis könyvtárból álló differenciálatlan hálózat, majd a fejlesztési lehetőségek leállása, megtorpanás és útkeresés. A hatvanas évek elején még sikerrel kecsegtető út zsákutcának bizonyult, s az 1970-es évek eleje a szükségszerű stratégiaváltás időszaka volt.

Az 1960-as és 70-es évek fordulóján az ország életének több területén reformtörekvések jelentkeztek. A gazdasági életben rövid ideig teret kapott az új gazdasági mechanizmusnak nevezett reformirányzat, az oktatási reform hívei az iskola egész életének gyökeres átalakításáról cikkeztek, a permanens önképzés szükségességéről, a „gyorsuló idő", a növekvő információs áradat következményeként. Az olvasásszociológusok (ekkor még) optimisták voltak: úgy látták, hogy a tudományos-technikai forradalom megköveteli, a lakosság növekvő iskolázottsági szintje pedig lehetővé teszi az igényes olvasók táborának szakadatlan növekedését.

Mindez szárnyakat adott a közkönyvtárakra vonatkozó könyvtárpolitikai elképzeléseknek is. Impozáns nagyságú, a dokumentumok korábban elképzelhetetlen bőségével rendelkező közkönyvtárak ideálképe lebegett az ország könyvtárügyének szakmai irányítói előtt, a Szabó Ervin által megálmodott public library továbbnövelt változatai. S ha a hivatalos művelődéspolitika eleinte óvatos volt is, az évtizedváltás meghozta az „áttörést"; a public library koncepció az 1970-es III. országos könyvtárügyi konferencia irányvonalává vált.

Áttörés történt a Szabó Ervin Könyvtárban is, bár korántsem maradéktalanul. Annak idején, az ötvenes években a hálózati elvárás az „agitáló könyvtár" volt, a hatvanas években a „nevelő könyvtár" lett, most ennek továbbélése mellett a szolgáltatások széles skáláját nyújtó, differenciált könyvtári rendszer megteremtése, az ezt lehetővé tevő korszerű, nagy könyvtárak létrehozása lett a stratégiai cél. A hatvanas években még axiómának számított és elérhetőnek látszott az olvasótábor folyamatos bővítése, az értékes szépirodalom és az ismeretközlő irodalom olvasásának növelése, most ezek a célok csendben háttérbe szorultak, az ellátórendszer építése, a szolgáltatások szintjeinek racionális megszervezése kerültek előtérbe.

Az évtized elején a könyvtár megfogalmazta új feladatát: az újragondolt szerepű, teljes funkciójú Központi Könyvtár és a nagy regionális (kerületközi) könyvtárak létrehozását. A hetvenes évek története: az új könyvtári koncepció fokozatos elfogadása, időnként meg-megtagadása, erőfeszítések a megvalósításáért, eredmények és kudarcok váltakozó sora.

Stratégiaváltás

Szemléletváltás a magyar könyvtárügyben és a Fővárosi Könyvtár

Az 1960-as években a magyar könyvtárügyben mintha visszatért volna a fél évszázaddal korábban zajló, akkor Szabó Ervin nevéhez kapcsolódó „public library kontra népkönyvtár" vita, természetesen más körülmények között, más hangsúlyokkal és más szereposztásban.[1] A több tekintetben népkönyvtári emlékeket idéző (a könyvtárak ideológiai-nevelő szerepét, a válogatás fontosságát hangsúlyozó) konzervatív nézetekkel szemben Sallai István és a mögötte álló szakmai műhely, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ fiatal szakembercsapata a public library modell megvalósításáért szállt síkra. A városi könyvtár feladatát abban látták, hogy az információk lehető legteljesebb köréhez szabad hozzáférést biztosítson a város polgárai számára; ennek megvalósítása a dokumentumok érdemi teljességét gyűjtő intézményt igényelt. Az alapelvből logikusan következett a nagy könyvtári központok és az ellátási szintek szerint tagolt hálózat követelménye.

Ezek a stratégiai megfontolások voltak korábban a szabadpolcos rendszerre való áttérés mozgatórugói, ezek alapján épültek fel a hatvanas évek új megyei könyvtárai (Kaposvár, Tatabánya, Zalaegerszeg). A „public library eszme" könyvtárpolitikai elvvé, stratégiai vezérfonallá vált, s ekkor – bármennyire kerülte volna Sallai a nyílt konfliktusokat – elkerülhetetlen lett az összeütközés a hivatalos könyvtárpolitika egyes konzervatívabb képviselőivel. A „public library csata" – ezen a néven vonult be utóbb a szakirodalomba – az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács békéscsabai 1968. június 9-i ülésén zajlott le. Sallai itt „Közművelődési könyvtárügyünk fejlődési irányai" címmel terjesztette elő koncepcióját,[2] s a történtekről majd egy évtized múltán így számolt be: „A heves vitában a régi népkönyvtári felfogás – illetve annak reformista, Walter Hofmann féle változata – ütközött össze az általános könyvtári – public library – felfogással. [...] a könyvtárosok túlnyomó többsége mellém állt, a tudományos könyvtárosok közül elsősorban Csűry István, Szentmihályi János, s úgyszólván valamennyi közművelődési könyvtáros, élükön Takács Miklóssal.[3] S bár a minisztérium könyvtárosztálya formailag átdolgoztatta az előterjesztést, az átdolgozott változat – amelyet az OKDT 1969. március 31-én vitattott meg újra – *Futala Tibor* közvetítő szerepének köszönhetően tartalmilag változatlanul a reformeszméket képviselte.[4] A „békéscsabai csata" a public library koncepció teljes győzelmével végződött: az ezt követő hivatalos dokumentumokban, az 1970-es Alapelvek és követelményekben,[5] és az 1970 decemberében tartott III. Országos Könyvtárügyi Konferencia állásfoglalásaiban már

1 A két vita párhuzamáról l. a Könyvtári Figyelő „Áttörések" tanulmánysorozatát, Tóth Gyula, Fogarassy Miklós, Futala Tibor és Sallai István írásait. 1999. 2. sz., 223-255. p.

2 Belső kiadványként 20 példányban sokszorosították, nem vált nyilvános kiadvánnyá, a könyvtárosok közt szamizdatként terjedt. Későbbi szövegkiadása: Könyvtári Figyelő, 1999. 2. sz., 244-255. p.

3 Katsányi Sándor: Mindent a hazai valósághoz alkalmazni. Beszélgetés Sallai Istvánnal. In: Könyvtáros, 1977. 2. sz., 71-75. p.

4 Az új változat szövege: A közművelődési könyvtárak helyzete és fejlődése. In: Könyvtári Figyelő 1969. 1. sz., 5-24. p. - Az átdolgozás körülményeiről l. Futala Tibor: „Public library" csata 1968-ban. uo. 1999. 2. sz., 240-243. p.

5 Alapelvek és követelmények a közművelődési könyvtárak távlati fejlesztéséhez. Fejlesztési tanulmány a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia téziseihez. Bp. 1970. 35 p.

ez vált meghatározóvá. Erre épült az 1972-ben kiadott „Szakmai irányelvek a közművelődési könyvtárakról" is. Szabó Ervin egykori könyvtári eszméi hivatalosan elfogadott stratégiává váltak.

Milyen szerepet vállalt ezekben a konfliktusokban a Szabó Ervin Könyvtár? A könyvtárnak a vitákon résztvevő képviselője nem állt ki a public library eszme mellett. Szőke Tiborné túlzottnak tartotta a közművelődési könyvtárral szemben támasztott elvárásokat. Ő elsősorban a tömegigénnyel számoló irányelveket és tervezetet kívánt, a közös a szakkönyvtárak egységes ellátási rendszerét mondvacsinált problémának nevezte. A közművelődési könyvtárak – mondotta – még sokáig nem vállalkozhatnak az értelmiség egészének kiszolgálására. Szóvá tette, hogy a referátum nem értékelte kellően az ötvenes évek fejlődését.[6] Dobos Piroska viszont ugyanekkor már az új koncepció felé hajló nézeteket képviselt, bár fenntartásokkal. Ez a kettősség a könyvtár egész magatartását jellemezte.

A kettősség jól érzékelhető a két vezető személyiség: Sallai István és Dobos Piroska kapcsolatán is. Mint azt Dobos Piroskának Sallai halálakor írt Emlékezése is elárulja: úgyszólván minden könyvtári kérdésben és koncepcionális ügyben, minden egyes könyvtár korszerűsítésekor tudakolta véleményét. Mindvégig állandó tanítványa, tisztelője, de egyúttal örök vitapartnere maradt. „Az együtt dolgozás Vele mindig vitát jelentett" – írta visszaemlékezésében.[7]

Az alapvető kérdésekben csak lassan és nagy késésekkel közeledett álláspontjuk. Leglátványosabban a szabadpolc-vitában maradt le a Fővárosi Könyvtár, de a nagy kerületközi könyvtárak fontosságát is csak késlekedve fogadták el.

Pergőtűzben. A főváros könyvtári ellátásának szakmai kritikája

Szabó Ervin fellépése óta nem jelent meg a sajtóban annyi kritika a Fővárosi Könyvtár helyzetéről, mint 1970-ben. Ezek az írások egytől-egyig a könyvtár működési körülményeinek elfogadhatatlan helyzetét bírálták, a mostoha körülmények között folyó könyvtárosi munkáról viszont megértéssel szóltak. Meg nem nevezve, de félreérthetetlenül a könyvtár fenntartóját, a Fővárosi Tanácsot marasztalták el, bár némelyik cikk a könyvtár vezetőségének felelősségét is felvetette. Az írások szándéka egyértelmű volt: a nyilvánosság erejével a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottságát lépésre kényszeríteni.

A kiskönyvtárak a kritika össztüzében: a békásmegyeri 33. számú a Maxim Gorkij Kultúrotthonban

A támadássorozat először a Népszabadságban kapott hangot, *Fogarassy Miklós* (a Könyvtártudományi és Módszertani Központ munkatársa) tollából: „Nézzünk szét a fő-

6 s[ebestyén?] g[éza?]: Az OKDT vitájából. In: Könyvtári Figyelő, 1969. 1. sz. 25. p.
7 Dobos Piroska: Emlékezés Sallai Istvánra. Könyvtári Híradó, 1979. 1. sz., 33. p.

városban: bérházak emeleti lakásaiban, az épületek sötétebb földszintjén, művelődési házak mellékszárnyaiba szorítva s ott szinte rejtőzve *„kerületi könyvtárakat", „fiókkönyvtárakat"* találunk. S ha beljebb lépünk, általában zsúfolt polcsorok fogadnak, melyek között hiányzik a mozgás, a lapozgatás, az olvasás szabad tere, asztala [...] Egy számszerűen nagyra szaporodott könyvtári intézményrendszer viseli ma Budapesten Szabó Ervin nevét, ennek ellenére napirendre kell tűzni Szabó Ervin könyvtári 'örökösödési perét.'[8]

A 31-es számú pestimrei fiók

1970 a könyvtárügyben az országos konferenciára való felkészülés s egyben a számvetések készítésének éve volt, s e számvetések eredménye Budapestre nézve lesújtó lett. „Budapesten *a városi tanácsi hálózat könyvtári ellátottsága rosszabb, mint az ország bármelyik megyéjében.* Sajnos Budapest könyvtárilag a művelt világ egyik legrosszabbul ellátott fővárosává vált" – állapította meg *Páldy Róbert* (*A Könyvtáros* felelős szerkesztője) *A városok könyvtári ellátása* című írásában.[9] Egy másik tanulmányban pedig *Könczöl Imre* így látta: „Húsz évvel ezelőtt az alakuló vidéki könyvtárak dolgozói úgy tekintettek a fővárosi kerületi könyvtárakra, mint utolérhetetlen példaképre. [...] *Azóta nagyot fordult a helyzet. A fővárosi könyvtárak körülményei alig változtak, elhelyezés szempontjából az ország legmostohább helyzetben levő könyvtárai közé tartoznak"*[10] És végül a III. Országos könyvtárügyi konferencia tézisei és *Kondor Istvánné* vitazáró összefoglalása is a „hiányosan ellátott területek" közé sorolták a főváros könyvtári ellátását.[11]

A cikkek nem feszegették a felelősség kérdését. Erre csak négy év múlva került sor, mikor a helyzet már javulni látszott, a *Népszabadság* hasábjain, *Havas Ervin* tette szóvá, de csak érintette: „Nem lenne értelme utólag rágódni azon: szükségszerűen el kellett-e jutnia a Szabó Ervin Könyvtárnak erre a *mélypontra?* [Kiemelés az eredetiben.] Arra azonban fel kell hívni a figyelmet – s a propaganda és művelődési bizottság meg is tette ezt – hogy a dolgok ilyetén alakulásában közrejátszott az a szemlélet, mely a kulturális fejlesztést másodrendűnek degradálta, s ha a beruházásokból el kellett hagyni valamit, rendre a kulturális terület látta a kárát."[12]

8 Fogarassy Miklós: A budapesti olvasó nép érdekében. A fővárosi könyvtárak helyzetéről. In: Népszabadság, 1970. jún. 14 .Vasárnapi mell. 5. p.

9 A Könyvtáros, 1970. 6. sz., 324. p.

10 Könczöl Imre: Településeink könyvtári ellátása. In: A Könyvtáros, 1970. 9. sz., 515. p.

11 A III. Országos Könyvtárügyi Konferencia teljes dokumentumanyaga. Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács 28. sz., kiadványa. Bp. 1971. 56., 68., 88. és 110. p. – A konferencián a Fővárosi Könyvtár nevében Dobos Piroska ugyancsak önkritikusan idézte Dienes László egykori, de meg nem fogadott szavait: „ha a feltételeket nem teremtik meg, az elért eredményeket nemcsak fejleszteni nem tudjuk, de megtartani sem." – Dobos Piroska hozzászólását közli: A Könyvtáros, 1971. 4. sz., 191-193. p.

12 Havas Ervin: Budapest közművelődésének fontos bázisa. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár helyzete és fejlesztési feladatai. In: Népszabadság, 1974. aug. 13. 7. p.

A könyvtár új stratégiája

Az idő megérett: az „Alapelvek és követelmények" megjelenése, a III. könyvtárügyi konferencia állásfoglalásai, a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottságának utasítása és nem utolsósorban saját helyzetének felismerése után a könyvtár nem térhetett ki az elől, hogy hálózatfejlesztési koncepcióját radikálisan újragondolja, új stratégiát és fejlesztési tervet fogalmazzon meg önmaga és fenntartója számára.

A tervet megalapozó tanulmány írására Sallai Istvánt kérték fel, aki két tervezetet is készített: egyet a Központi Könyvtár kívánatos funkciójáról (ennek apropóját a tervezett építkezés adta, a tanulmány társszerzője Tombor Tibor volt), egyet a hálózat kerületközi könyvtárairól. 1971 júniusára elkészült – ugyancsak Sallai István közreműködésével – a komplett, 1990-ig szóló távlati fejlesztési terv.[13] „A Könyvtártudományi és Módszertani Központtal együttműködve, Sallai István vezetésével elkészült egy koncepció" – emlékeztek vissza utóbb a résztvevők[14]

A kidolgozott koncepció a korábbiakhoz képest új távlatokat nyitott.

A *Központi Könyvtár*at illetően az új terv radikálisan szakított az épület bővítéséhez kapcsolódó régebbi elképzelésekkel, melyek voltaképpen a már meglévő funkciók kényelmesebbé tételében, számuk növelésében tehát fejlesztésében gondolkodtak (szakkönyvtár és „magas szintű" közművelődési könyvtár). Az új program másból indult ki: „A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár [kifejlesztendő] központi könyvtára jellege szerint általános nyilvános könyvtár (a Szabó Ervin-i hagyományoknak megfelelően), azaz nem a régi értelemben vett közművelődési könyvtár, hanem *általános tudományos könyvtár* szintjéig kifejlesztendő közkönyvtár." Az új koncepció elveti az igényszintek szerinti elhatárolást: a tervezett központi könyvtár körzetének lakosságát ugyanúgy ellátja, mint bármelyik kerületi könyvtár. Ugyanakkor bizonyos szolgáltatásaival mentesíti a hálózat többi könyvtárát: szervezője és irányítója a hálózaton belüli és kívüli könyvtárközi kölcsönzésnek, a kerületi könyvtáraknál nagyobb mértékben szerzi be a külföldi könyveket és folyóiratokat, az állománymegőrzés és a módszertani irányítás központja. Általános könyvtári szolgáltatásai mellett ellátja a történetileg kialakult szakkönyvtári funkciókat is.

A tervezett 6-8 *kerületközi könyvtár* két-három szomszédos kerületet látna el. Ezek megyei könyvtár nagyságrendű intézmények, ideális állományuk tartalmazza a hazai könyv-, folyóirat- és audiovizuális dokumentumok érdemi teljességét, helyiségigényük 4100-4200 négyzetméter.

A harmadik szintet a *kisebb könyvtárak* alkotják (az ekkori könyvtári terminológia szerint B és C típusúak). Ezek az intézmények a könyvtár közvetlen körzetében az olvasók általános (nem speciális) igényeinek kielégítésére és a kerületközi könyvtárak szolgáltatásainak közvetítésére vállalkoznak.

Az új stratégia lényege: a szolgáltatások szintjeinek egyértelmű differenciálása, szakí-

13 Sallai István – Tombor Tibor: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár új építési tervének programja. Gépirat. Bp. 1970. 32 p. – Budapest Gyűjtemény. – Sallai István: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár „A" típusú kerületközi könyvtári tervezési program. Gépirat. 1971. ápr. Bp. 13 p. – Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtártudományi Szakkönyvtár, Jelentések gyűjteménye. – A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár fejlesztési terve 1975-1990. 1971. – FSZEK irattár. – A fejlesztési tervet elemzi: Cholnoky Győző: A fővárosi tanácsi könyvtárhálózat távlati fejlesztése. – In: Könyvtári Figyelő, 1972. 5. sz., 467-482. p.

14 Király Lászlóné – Szőke Tiborné: Hogyan tovább? Fejlesztési tervek a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában. – In: Könyvtári Figyelő, 1978. 4. sz., 390-409. p.

tás a korábbi szemlélettel, amely minden kerületi könyvtártól lényegében ugyanazt várta el: a kölcsönzés, a helybenolvasás, a tájékoztatás megszervezését. Az alsó szint követelményei (a valóságos lehetőségeknek megfelelően) leegyszerűsödtek, a felső szint viszont lényegesen feljebb emelkedett.

Az elkészült tervet 1971. június 3-án a könyvtár vezetősége a fenntartó és a szakma képviselőinek jelenlétében megvitatta, s teljes egyetértéssel elfogadta.[15] „A következő évek sorsdöntő feladatának tekintjük a kerületközi könyvtárak működésének megszervezését" – nyilatkozott a hálózat vezetője.[16] Szerinte szükséges, hogy a Fővárosi Tanács illetékesei hivatalosan is foglaljanak állást. Ez elmaradt: a könyvtárnak ez a távlati terve sem ekkor, sem később nem emelkedett határozati szintre.

Az 1971-es tervet több változat követte. 1972. augusztus 2-án a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága megtárgyalta a könyvtár helyzetét, az ülésre Révész Ferenc készített beszámolót, s ebbe már beépítette az új stratégiai tervet is.[17] Ekkor már minden résztvevő elfogadta – elvben – a korszerű fejlesztés szükségességét, a fenntartók is úgy látták, hogy „a jelenlegi időszakban és még hosszú ideig a könyvtárhálózat korszerűsítése a legsürgősebb feladat", legfeljebb az eddigi lemaradásért felelősök megnevezésekor mutogattak egymásra.[18] A Végrehajtó Bizottság távlati fejlesztési terv készítését és a központi könyvtárépület bővítési programjának elkészítését rendelte el. A könyvtár 1973 júliusában készített újabb távlati fejlesztési terve lényegében az 1971-es koncepciót ismételte meg, egy lényeges kompromisszummal: lemondott a hatalmasnak vélt, 4000 négyzetméteres létesítményekről, mondván: „a könyvtár vezetősége nem tartja reálisnak, de szükségesnek sem, hogy Budapesten ilyen nagy alapterületű könyvtárak létesüljenek; az „A" típusú könyvtár alapterületét 1600 négyzetméterben kellene meghatározni."[19] A rendszer teljes kiépítésének, a nyolc „A" típusú könyvtár létrehozásának határidejét a távoli jövőbe, 2005-re helyezte, de abban a reményben, hogy a nyolcból négy a tervek szerint már 1980-ra felépül. A későbbi fejlemények igazolták a kompromisszumok indokoltságát.

Bár a könyvtár tényleges fejlesztéseit utóbb számos külső tényező és más, közművelődési, művelődéspolitikai koncepció is befolyásolta, az 1971-es eszmék informálisan is a következő évek, sőt évtizedek mozgatórugóivá váltak. A következő időszakokat e koncepció megvalósításának mérlegén lehet lemérni.

---

15 Jelen voltak a Művelődésügyi Minisztérium, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ, a FTVB Közművelődési Osztályának képviselői. Beszámoló az értekezletről: Könyvtári Híradó, 1971. 3. sz., 38. p.

16 Interjú Dobos Piroskával. - In: Könyvtári Híradó, 1971. 4. sz., 15. p.

17 Révész Ferenc: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár tevékenysége és feladatai. 1972. júl. 14. (Az 1972. aug. 2-i végrehajtó bizottsági ülésre készült beszámoló elfogadott szövege.)

18 A könyvtár a fenntartó elmaradt anyagi támogatását hiányolta, Mezei Gyula főosztályvezető szerint viszont „a FSZEK vezetőségének is következetesebben és aktívabban kellett volna képviselnie a könyvtárhálózat korszerűsítésének ügyét." – Mezei Gyula: Észrevételek a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár jelentéséhez. 1972. júl. 14.

19 Révész Ferenc: A FSZEK könyvtárainak távlati fejlesztési és szervezeti terve. 1973. szept. 24. FSZEK iratár, Igazgatói ülések jegyzőkönyvei, 1973.

A Központi Könyvtár új épülete: tervek, álmok

1970-ben a Fővárosi Tanács utasítást adott: készüljön terv a központ új épületére.

1980-ban a Fővárosi Tanács ismét utasítást adott, ezúttal a tervezések leállítására.

A közbeeső tíz évben tervek és variánsok tucatjai készültek. Nagy részük vargabetűnek bizonyult, de a kínálkozó lehetőségek, az utak és a tévutak bejárása mégis hozzájárult egy – jóval később megvalósuló – koncepció kialakulásához.[20]

Az első nekifutás (1970 – 1974)

1970 tavaszán *Hantos János*, a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottságának elnöke közölte a könyvtárral, hogy határozat született: a Központ új épületet kap, s egyben utasította a könyvtárt a funkcionális terv elkészítésére.

A könyvtár előkészítő bizottságot szervezett (első ülése július 20-án volt), és Sallai Istvánt kérte fel a koncepció alapjának kidolgozására, aki Tombor Tiborral közösen rövidesen letette az asztalra programjavaslatát *A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár új épületének programja* címmel.[21]

A program (amelynek könyvtárpolitikai alapelveit az előző fejezetben ismertettük) egy teljes funkciójú általános gyűjtőkörű könyvtárból indult ki, 18 ezer négyzetméter hasznos alapterületet javasolt, négy szakosított olvasóteremmel (társadalomtudomány, irodalom, művészet, természet- és alkalmazott tudományok), helytörténeti és zenei különgyűjteménnyel. Az építés költségét 135-145 millió forintra becsülte.

A funkcionális terv 1970. november 20-ára elkészült, a könyvtár felterjesztette a Tanács Művelődésügyi Főosztályára[22], ahol 1971. június 22-én vitatták meg. A Főosztály a terv igényeit túlzottnak minősítette, a tervezett alapterületnek csak a felét tartotta indokoltnak. A könyvtár vezetősége ezzel nem értett egyet, lépéseket tett a kérdés újratárgyalására.[23]

Az ekkor beállt patthelyzetben került elő ismét a régi, már-már elsüllyedni látszó elképzelés: a problémát a Wenckheim-palota és a két szomszédos épület egybekapcsolásával is meg lehet oldani. Révész Ferenc 1972 májusában a Hantos János VB elnöknek írt levelében már e mellett foglalt állást: „Véleményünk szerint egy új központi könyvtár létrehozása – óriási költségkihatásai miatt – időszerűtlen. Marad tehát, mint lehetőség, a meglevő könyvtár bővítése."[24]

Révész májusi levelében még megemlítette – lehetséges változatként – az új könyvtár megépítését is, egy hónap múlva azonban a Végrehajtó Bizottság számára írt helyzetjelentésben már kizárólag a három meglevő épület összevonása szerepelt,[25] azzal az

20 Az építési tervek rövid összefoglalása: Papp István: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtára megújuló épültének tervei. Füstbe ment tervek c. fejezet. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1997/98. 49/50. p.

21 Gépirat. Bp. 1970. 32 p. – Budapest Gyűjtemény.

22 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár új épületének tervezési programja. Gépirat. Bp. 1970. 32 p. – FSZEK irattár, Központi Könyvtár terve 1970. feliratú dosszié.

23 Igazgatósági tanács jegyzőkönyve, 1971. aug. 3. – FSZEK irattár.

24 Révész Ferenc levele Hantos Józsefnek 1972. máj. 5. – FSZEK irattár, 341-576/1972.

25 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár helyzete 1966-1971. Gépirat. 1972. jún. 17. 14 p. [A FTVB számára készült beszámoló jelentés] – Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtártudományi Szakkönyvtár, Jelentések gyűjteménye.

indokkal, hogy ezt az eredetileg tervezett 200 millió forint helyett 50 millióból is meg lehetne oldani. (A kiköltöztetendő diákkollégium kárpótlására 20 milliót, az átépítések költségeire. 30 milliót terveztek.)

A Végrehajtó Bizottság elé már csak ez a változat került. A megoldás csaknem mindenkinek tetszett, a könyvtár dolgozóit is tájékoztatták róla a *Könyvtári Híradó* hasábjain: „A korábbi (elvetélt) programoknál reálisabbnak tartjuk a jelenlegit, és bízunk benne, hogy azt a Főváros vezetősége még ebben az évtizedben megvalósítja" – írta Remete László.[26] Ellenvélemény a Könyvtártudományi és Módszertani Központ részéről hangzott el: „A mostani épület bővítése csak ideiglenesen oldaná meg a könyvtár problémáját. Megítélésünk szerint a végleges megoldás sokkal gazdaságosabb, mint a jelenlegi épület toldozgatása."[27] A könyvtár viszont sietve kidolgozta konkrét elképzeléseit: 1973 májusában *Kertész Pál* nevével jegyezve, meglehetősen sebtében összeállítva elkészült a három épület hasznosításának terve. (A Reviczky utcai épületbe szolgálati helyiségek kerültek volna, a Baross utcai új épületbe műszaki részlegek, gyermekkönyvtár, folyóirat-olvasó, zenei könyvtár.)[28] Ez a terv az irodahelyiségek alapterületét növelte volna meg indokolatlanul és aránytalanul, és nem vette figyelembe a Wenckheim-palota műemlék jellegét – mint azt a Művelődésügyi Főosztály Műszaki irodája felrótta.[29]

1974-ben már megalapozottabb építészi terv is készült a meglévő épületek felhasználására. A Budapesti Városépítési Tervező Vállalat (BUVÁTI) mérnöke, *Pomsár János* új javaslatot dolgozott ki: a Wenckheim-palotát elsősorban hivatali és reprezentációs célokra kívánta felhasználni, a Reviczky utcába raktárakat helyezett volna, a Baross utcai épület helyére építette volna fel az új szolgálati tereket.[30]

A tervek arra épültek, hogy a főváros 1975-76-ban egy nagyméretű diákotthont létesít, abban helyezik el a Reviczky utcai épület 110 kollégistáját. Ez lett volna a megoldás kulcsa. Az idő múlt, a diákotthon építése meghiúsult, a kollégisták a Reviczky utcában maradtak.

Az álmodozás-tervezés első szakasza eredménytelenül véget ért.

Messze szárnyaló tervek (1975 – 1980)

1975-ben váratlanul ismét előbukkant a teljesen új könyvtár felépítésének gondolata. Erről *Venczel István* (Művelődésügyi Főosztály) tájékoztatta Révész Ferencet, aki kérésére elküldte az 1970-ben készült funkcionális építési programokat.[31] Öt év után mintha minden elölről indult volna.

1977 tavaszán már konkrét tervek alapján kezdődhetett meg a tervezés: a Fővárosi

26 Remete László: A Központ könyvtári térségének bővítési programja. In: Könyvtári Híradó, 1973. 3. sz., 9. p.

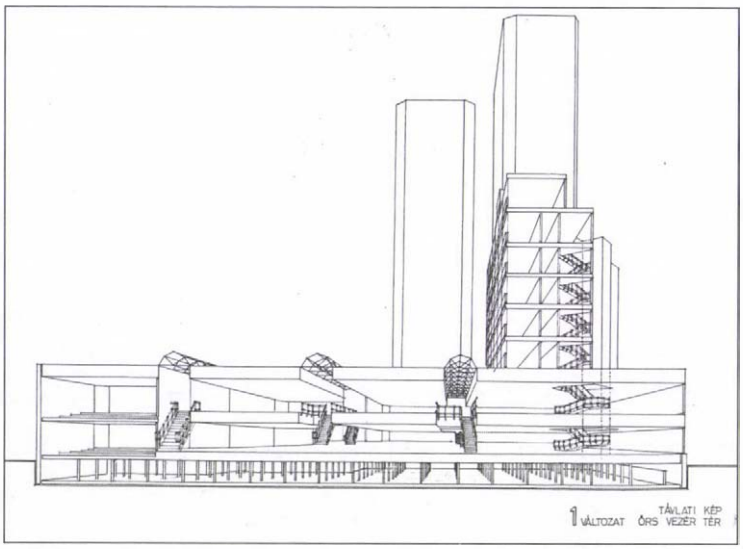
27 Országos Széchényi Könyvtár – Könyvtártudományi és Módszertani Központ: A tanácsi közművelődési könyvtárak építésének távlati terve (1976-1990). Vitaanyag. Bp. 1973. 15. p.

28 Révész Ferenc – Papp Györgyné: Feljegyzés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központja fejlesztésével kapcsolatban. Ea.:Kertész Pál. 1973. máj. 5. - FSZEK irattár, 865.11- 28/73.

29 Kádár László: A FSZEK központi épülete fejlesztési terve. 1973. júl. 27. FSZEK irattár, Igazgatósági ülések iratai 1973.

30 Pomsár János – Péterfia Borbála: Építészeti műleírás a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – Könyvtárrekonstrukció tanulmányi tervéhez. Bp. 1974. 14 p. – Budapest Gyűjtemény – Sallai István: Megjegyzések a tanulmánytervre. 1974. júl. 9. – FSZEK irattár 865.11/74.

31 Révész Ferenc levele Venczel Istvánnak 1975. ápr. 13. – FSZEK irattár 865.11- 1/3/75.

Tanács most 300 millió forintot irányzott elő a könyvtár új központi épületének megvalósítására. Ismét a teljes funkciójú (kb. 22 ezer négyzetméter alapterületű) új könyvtár felépítése lett a kitűzött cél.

A hely kijelölésével megbízott Művelődési Beruházási Vállalat (MŰBER) 1977 augusztusában négy számba jöhető építési területet jelölt meg: a Kálvin teret, az Örs vezér terét, a Mártírok útját és Óbudát. Ezek után ismét a könyvtárra került a sor, hogy igényeit megfogalmazza. A tervek kidolgozására könyvtárosokból és külső szakemberekből álló bizottság alakult, szervezőtitkári feladatainak ellátására 1975. március 15-től *Maruszki József* kapott megbízást.

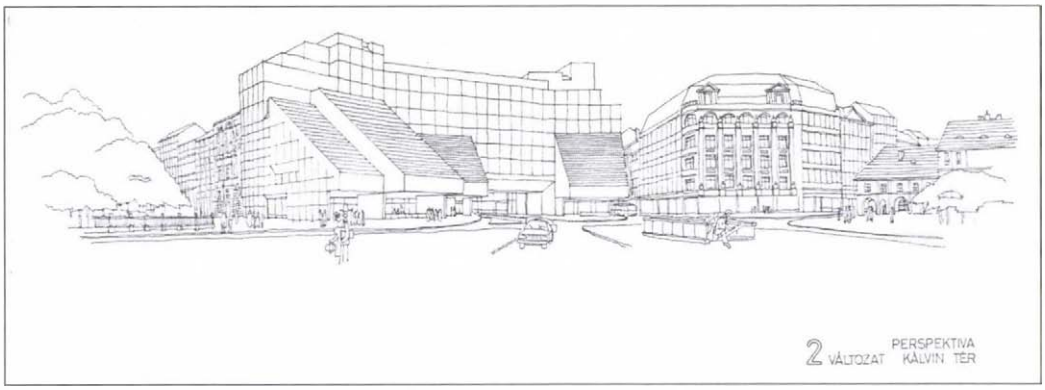
Először is az elhelyezés ügyében kellett dönteni. A BUVÁTI 1978 áprilisára elkészítette a négy helyszínre épülő elhelyezési tanulmányát,[32] ennek alapján a megrendelő a négy helyszínből a Kálvin teret és az Örs vezér terét választotta, s most már az itt építhető könyvtárak részletesebb megtervezésére került sor.

Közben a könyvtári tervező bizottság is aktívan működött.

„A szakmai funkcionális tervezés során felszínre vetődtek azok az alapkérdések" – írja visszaemlékezésében a bizottság titkára, Maruszki József – „amelyek évtizedes tisztázatlansága zavarta a napi munkát csakúgy mint a tervezés elvégzését."[33] Kiderült, hogy a könyvtár vezetőinek egy része nem ért egyet a teljes funkciójú általános gyűjtőkörű közkönyvtár koncepciójával, és – hivatkozva a létrehozandó hálózat differenciált szolgáltatásaira – a központot *kutatói könyvtár*ként képzeli el. „A négyszintes rendszerben a metropolisz központi könyvtára nem tölt be többé általános alapfokú funkciókat [...] Minthogy a kerületi és fiókkönyvtárak mentesítik az általános igények kielégítése alól, a központi könyvtár állománya és szolgáltatásai a speciális igényeket elégíthetik ki. Ezzel kialakul egy olyan könyvtár, mely kimondottan a kutatói igényeket szolgálja" – idézte *Király Lászlóné* és *Szőke Tiborné* Overingtont, teljes egyetértéssel

32 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár tanulmányterve '78. Elhelyezési tanulmány. Bp. 1978. ápr. BUVÁTI. Tervezők: Eltér István, Miklós Balázs, Péterfia Borbála, Pomsár János. – Budapest Gyűjtemény.

33 Maruszki József: A könyvtár tervezési munkáinak kérdése. [A jelen könyv számára készült visszaemlékezés.] Bp. 2005. Gépirat 2 p.

Budapest központi könyvtárára vonatkoztatva.[34] Ezzel szöges ellentétben állt a bizottság más tagjainak álláspontja: ők radikális profiltisztítást akartak végrehajtani, leadva a szociológiai állományt és feladatot is. Végül is a bizottság úgy foglalt állást, hogy az új könyvtárnak teljes gyűjtőkörű, szakrészleges nyilvános könyvtárnak kell lennie.

1978 júliusára elkészült az első funkcionális terv.[35] Ebben – megtartva a Budapest Gyűjtemény, a Zenei könyvtár és Szociológiai szakkönyvtár viszonylagos önállóságát –a szép- és az ismeretközlő irodalom teljes színképét tükröző általános kölcsönző könyvtárral, társadalomtudományi, művészeti és irodalmi praesens gyűjteményekkel számoltak. A várható látogatók maximális számát napi 3500-ra becsülték. Rövidesen elkészült egy még részletesebb, már terekben is gondolkodó funkcionális terv is.[36] Ebben már megfogalmazták a *szolgáltatóház* igényét is: a bizottság álláspontja szerint bárhol épüljön is fel az új könyvtár és bármikor kezdődjék a beruházás, a tervezésről le kell választani és mielőbb fel kell építeni egy 5 ezer négyzetméteres szolgáltatóházat.

34 Király Lászlóné – Szőke Tiborné: Hogyan tovább? Fejlesztési tervek a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában. – In: Könyvtári Figyelő, 1978. 4. sz., 406. p.

35 Szakmai információk és mutatók a FSZEK új központjának tervezéséhez. 1978. július. Gépirat, 29 p. – Emlékeztető [a munkabizottság állásfoglalásairól] 1978. [júl.] 26 p. - FSZEK irattár, Központi Könyvtár tervei iratcsomó.

36 Maruszki József: Az új Központi Könyvtár tervezési munkáiról. In: Könyvtári Híradó, 1979. 1. sz., 8-9. p.

A Pomsár-csapat a funkcionális tervek alapján 1979 nyarán elkészítette új építési terveit.[37] A *Kálvin téri terv* megtartotta ugyan a Wenckheim-palotát (ennek összes dísztermét a szociológia kapta volna), de az új könyvtárat nem a két szomszéd épületbe tervezte, hanem két Kálvin téri foghíjas telekre (a Múzeum u. – Kálvin tér – Baross utcai és a Baross u. – Kálvin tér – Üllői úti saroktelkekre), a két épületet pedig a Baross utca fölött átívelő, több emeletes „sóhajok hídja" kötötte volna össze. A merész elképzelés szerint a 8 emeletesre tervezett, impozáns főhomlokzat a Kálvin térre nézett volna. (Annak idején *Szabó Ervin* és *Lajta Béla* is csaknem ugyanide tervezték az új könyvtárépületet.) A tervezőket bizonyára az a tény bátorította, hogy a Kálvin tér sebhelyei már évtizedek óta eltüntetőre vártak.

Az *Örs vezér terén* a kétszintes, nagy alapterületű közönségszolgálati tömb mellett egy 6 emeletes karcsúbb épület szolgálta volna az irodai funkciókat. A raktárak itt az alagsorba kerültek.

A *szolgáltatóházat* mindkét esetben külön építették volna fel a XVI. ker. Bökényföldi úti ipari parkban.

A könyvtári tervező bizottság egyértelműen a Kálvin téri megoldás mellett foglalt állást. Úgy ítélte meg, hogy az Örs vezér téri elhelyezés sem városfejlesztési, sem könyvtárpolitikai szempontból nem lenne jó megoldás, az ideális könyvtárépület ott kihasználatlan maradna.[38]

A tervezéseknek egy intézkedés vetett véget: a Fővárosi Tanács 1980 februárjában az új központi könyvtárral kapcsolatos munkálatokat leállította. Az utasítás a szükséges fedezet hiányára hivatkozott, a hirtelen fordulat mélyebb okai még feltárásra várnak.

Változások a hálózatban

Az évtized indulása

Az optimizmustól sugárzó távlati tervekkel szemben a hálózat tényleges helyzete az évtized indulásakor meglehetősen lehangoló volt. Már hosszú évek óta nem épült új könyvtár, leállt a 60-as évek elején olyan lendületesen induló hálózatfejlesztés. S ráadásul az ötvenes éveknek és a hatvanas évek elejének tömeges könyvtáralapításai most nyújtották be a számlát: a könyvtárak céljára kényszerűen, válogatás nélkül elfogadott épületek leromlott, siralmas állapotba kerültek.[39] Halaszthatatlanná váltak a felújítások, de a központ fenntartási kerete az igényekhez mérten kevésnek bizonyult. Két életveszélyessé vált könyvtárat, a Szörény utcait (3. sz.) és az Erzsébet körútit (47. sz.) 1970-ben végérvényesen be kellett zárni, pótlásukra nem volt lehetőség. „Könyvtáraink

37 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi épületei. Fejlesztési cél és magasépítési tanulmányterv. Bp. 1978. szept. BUVÁTI. Terevezők: Pomsár János, Péterfia Borbála, Miklós Balázs. – Budapest Gyűjtemény.

38 A bizottság állásfoglalása: Javaslatok a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár új központi könyvtárának és szolgáltatóházának építésére és feladatrendszerére. 1979. máj. 21. – FSZEK irattár 865.11-1/15/79 és: Jegyzőkönyv a MÜBER, a BUVÁTI és a FSZEK megbeszéléséről, - FSZEK irattár 865.11-1/19.

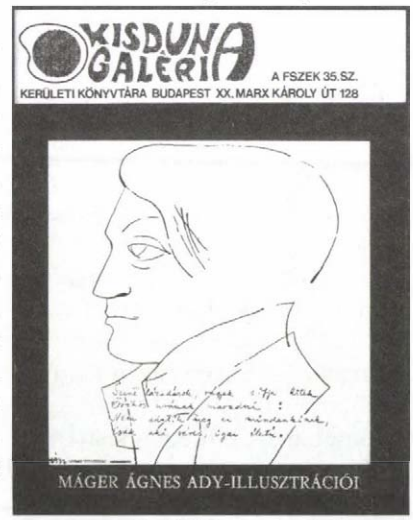
39 Egy 1973-as adat szerint a kerületi könyvtárak 11 680 négyzetméter alapterületéből több mint 3 000 négyzetméter-t műszaki okokból meg kellene szüntetni. In: Budapest tanácsi könyvtárhálózata a korszerűség mérlegén. Gépirat. 1974. ápr. 20. – Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Felügyeleti jelentések gyűjteménye.

jelentős részének műszaki állapota katasztrofális" – írta Révész Ferenc egy belső jelentésben.[40]

Mintha minden összeesküdött volna a könyvtár ellen: a Hamzsabég úti nagy duplumraktár padlózata alól az 1970. június 9-i zivatar kimosta a földet, a betonpadló beszakadt, a raktárat 20 centis víz öntötte el, az alsó polcokon levő könyvek eláztak, az állványok megdőltek, életveszélyes állapotot okoztak.[41]

A felújítások vontatottan haladtak. Az újpesti (28. sz.) könyvtár 14 hónapig, a rákosszentmihályi (45. sz.) 9 hónapig, az óbudai Fő-téri (8. sz.) egy évig volt zárva, noha a felújítás ezeken a helyeken nem képezett területnagyobbodást. Kedvezőbb, mert növekedésseljáró volt az átalakítás a Kulich Gyula téren (44. sz.) és a Gutenberg téren (9. sz.). A forgalomból kieső könyvtárak problémáját Révész Ferenc elemekből összeállítható ERDÉRT faházakkal kívánta ideiglenesen megoldani, ezek felállítását azonban a hatóságok nem engedélyezték.

A Fővárosi Könyvtár, amely korábban az alapítások légkörében élt, nem is igen volt felkészülve a tömeges felújításra. Ezeket a munkákat először a Soroksári Aranykalász Mezőgazdasági Termelőszövetkezet karbantartó és szolgáltató részlegének adták ki, amelynek tevékenységét azonban az állandó késedelem és a szűnni nem akaró könyvtárosi reklamációk kísérték. Javult a helyzet, amikor a Gazdasági osztály mellett 1971-ben külön műszaki osztályt hoztak létre.

MÁGER ÁGNES ADY-ILLUSZTRÁCIÓI

1973-ban némileg megtört a jég. Végre megjelentek – ha nem is a megálmodott nagy kerületközi könyvtárak – a korszerűség irányába mutató új létesítmények. A II. ker. Marczibányi téren a gyermekkönyvtár (26. sz.) kapott megfelelő helyiséget, október 29-én pedig ünnepélyes körülmények között megnyílt a soroksári (35. sz.) könyvtár új épülete.[42] Ebben a könyvtár 480 négyzetméterhez jutott, az alsó szinten a felnőttek kölcsönzője és olvasóterme, a felsőn a gyermekrészleg és zenei gyűjtemény kapott helyet. Állandó kiállítóterme, a Kisduna Galéria a település művészeti életének egyik alapintézménye lett. – Ezt a könyvtárat már az országos könyvtárpolitika is elismerte: „Petőfi emlékkönyvtár" címet kapott, Budapest könyvtárai közül egyedül.[43]

1973-ban lerakták az új kőbányai épület alapkövét, s ugyancsak 1973-ban indult meg az időszak legnagyobb fővárosi könyvtári vállalkozása: a bibliobusz.

40 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár helyzete 1966-1971. Gépirat. [A Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága számára készült beszámoló] Bp. 1972. jún. 17. 9. p.

41 Jegyzőkönyv 1970. jún. 17. – FSZEK irattár, 865.11-22/570.

42 Soroksáron 1950-ben 30 négyzetméter alapterületen indították a könyvtárat, az épületet 1963-ban életveszélyessé nyilvánították, bezárták.

43 Földes László: 30=480 ??? - In: Könyvtári Híradó, 1973. 4. sz., 6-8. p. – Bárány Lajos [a könyvtár vezetője]: Munkában a soroksári 35-ös könyvtár. uo. 1974. 1. sz., 8-10. p. – Petőfi-emlékkönyvtár Soroksáron. In: Népszabadság, 1973. okt. 30. – [Páldy Róbert:] Új könyvtár Soroksáron. In: A Könyvtáros, 1973. 12. sz., 730-731.p.

Indul a bibliobusz

A hetvenes évek elejének legsikeresebb, egyértelműen a modernizáció felé mutató vállalkozása a bibliobuszos ellátás megszervezése volt.

A könyvtári buszok bevezetésének gondolata a magyar könyvtárügyben már korábban is megjelent: Sebestyén Géza 1947 után ilyen ellátást is tervezett, majd a hatvanas évek elején ismét felmerült országosan is, a Szabó Ervin Könyvtárban is (itt a megszűntetett villamoskönyvtárak pótlására); ezek a tervezgetések azonban akkor eredménytelenek maradtak. Az 1960-as évek végén, mikor a Szabó Ervin Könyvtár vezetősége előtt nyilvánvalóvá vált, hogy nem célszerű a kis alapterületű, rossz feltételekkel működő könyvtárak számát növelni, de az ellátatlan területek kérdését mégis meg kell valahogyan oldani, Szőke Tiborné franciaországi tanulmányútja után ismét javasolta a bibliobusz bevezetését.[44]

A legnagyobb gondot a megfelelő járműhöz való hozzájutás jelentette. Bár a szocialista országok gazdasági együttműködési (KGST) megállapodása értelmében a magyar járműipar az autóbuszok és a speciális teherautók gyártására szakosodott, és a könyvszállító buszra több szocialista ország is vevő lett volna, a nehézkes és rugalmatlan ipari termelés visszautasította ezeket a várhatóan kevés darabszámra irányuló igényeket. A Szabó Ervin Könyvtár első próbálkozásai a Győri Vagon és Gépgyárnál és az Ikarusz Gyárnál szintén kudarcba fulladtak, de ez a könyvtár szívósabb volt a többieknél, és végül egy „kisipari” megoldást talált: az Ikarusznál készült vázhoz a belső berendezést a Mezőfalvi Szövetkezet építette be a járműbe. 1970 augusztusban a könyvtár megrendelt egy Ikarusz 250 típusú buszt ülések és belső berendezés nélkül, majd megbízta az Iparművészeti Vállalat Formatervező Irodáját – *Kumor Gyula* mérnököt – a belső tervezéssel. Az 1971 júliusában jóváhagyott terv alapján a Mezőfalvi XXI. Pártkongresszus Útján Termelőszövetkezet készítette el a belső berendezést. A műszaki átvétel 1972 májusában történt meg.[45]

Végül is elkészült a mozgókönyvtár. A keresztirányban elhelyezett 55 folyóméternyi

44 A bibliobusz bevezetésének előtörténete: Adonyi Máté György, Hegyi Nándor, Gerő Gyula: A bibliobusz. In: Könyvtáros, 1967. 10. sz., 592-594. p. – FSZEK kezdeményezés: Szőke Tiborné: Mozgókönyvtár. – In: Könyvtári Híradó. 1972. 3. sz., 9-13. p.

45 A bibliobusz történetének és működésének iratai: FSZEK irattár, Mozgó könyvtár c. dosszié 8/3200. A legteljesebb összefoglalások: Cziboly Józsefné – Szőke Tiborné: Bibliobuszok a főváros könyvtárhálózatában. – In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1974/1976. 138-180. p. – Mezei György: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár mozgókönyvtára működésének eddigi tapasztalatai. Összefoglaló jelentés. Gépirat. Győr. 1976. 19 p. – Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtártudományi Szakkönyvtár, Felügyeleti jelentések gyűjteménye.

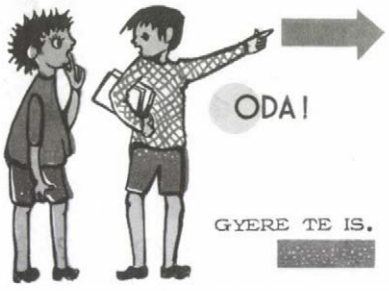
polcon (kiegészítve az alsó csomagtartó tápraktárával) háromezer kötetet tudott olvasóinak közvetlenül fölkínálni. A garázs, a tápraktár és a könyvtárosi munkahelyek részére a XIII. ker., Katona József u. 3. sz. alatt béreltek helyiséget.

Az ünnepélyes átadásra 1973. február 6-án került sor. Az esemény nagy sajtóvisszhangot váltott ki: a TV, a Rádió, valamennyi országos napilap, a népszerű magazinok, mint a Tükör, a Nők Lapja egyaránt beszámoltak róla.[46] Az érdeklődés indokolt volt: Magyarországon először jelent meg egy nagyváros könyvtári szolgáltatásában ez a modern ellátási forma.[47]

Az 1. sz. Mozgókönyvtárnak – ez lett a hivatalos neve – 13 állomáshelye volt, túlnyomórészt a külső kerületekben. Hetente látogatta a kölcsönző állomásokat, egy-egy helyen 2-3 órát töltve. Az olvasók szabadpolcos rendszerrel válogathattak közvetlenül háromezer kötetből, illetve a tápraktár (induláskor) 16 ezer kötetéből, utóbb már ennek kétszereséből, kötetkatalógus segítségével, melyet később cédulakatalógus váltott föl. Vezetője, munkájának megtervezője és irányítója *Cziboly Józsefné* volt, egy könyvtáros munkatárssal, egy raktárossal és a gépkocsivezetővel dolgozott. Az újszerű és egyáltalán nem könnyű feladathoz vállalkozó kedvű munkacsoport alakult ki.

Az indulás évében 1856 olvasó látogatta a buszt, három év múlva közel háromezer. A látogatók fele gyerek volt, körükben a mozgó könyvtár különösen nagy népszerűséget vívott ki. „Azért szeretem, mert szép nagy és piros és új és ezen felül könyvtár és autóbusz" – nyilatkozott egy kis olvasó. A könyvtár jó kapcsolatot épített ki a közeli iskolákkal. (Volt, ahol az óraközi szünetet is a busz érkezéséhez igazították.) A kerületi tanácsok nagy része – induláskor kilenc kerületben működött kölcsönző állomás – ugyancsak magáénak érezte az ügyet.

Minthogy a bibliobusz indulása sikertörténet volt a sikerekben korántsem gazdag hosszú évek után, a könyvtár máris szervezte a másodikat. A 2. sz. Mozgókönyvtár műszaki átadása 1974. július 25-én volt.

46 Az indulás eseményeit számba veszi: Zima Istvánné: Premier után a bibliobusz. – In: Könyvtári Híradó, 1973. 1. sz., 8-9. p.

47 Egy nem könyvtári célra készített autóbusz működött már 1962 óta szakszervezeti könyvtári feladatokkal. – Csertői Á.: Felavatták az első szakszervezeti mozgókönyvtárat. In: A Könyvtáros, 1962. 5. sz., 272. p.

1974: „Új fejezet kezdődik"

„Új fejezet kezdődik könyvtárunk életében, melynek keretében nagy, korszerű könyvtárak épülnek" – nyitotta meg optimistán a főigazgató 1974. március 27-én az összdolgozói értekezletet.

S valóban, 1974-ben mintha fordult volna a kocka az elmaradt budapesti kulturális intézményfejlesztés, azon belül a könyvtárépítés ügyében. A kérdést már nem lehetett szőnyeg alá söpörni: a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága – melynek Révész Ferenc is tagja volt – szóvá tette a főváros munkáslakta peremkerületeinek alacsony színvonalú ellátását, s határozatot hozott: ki kell építeni a budapesti munkáskerületek hiányzó művelődési intézményeit.[48] A Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottságának 1974. március 6-i ülése is döntést hozott – egyebek között – a könyvtárhálózat közeli és távlati fejlesztéséről, erre hivatkozva jelentette be Révész Ferenc a március 27-ei értekezleten, hogy már az elkövetkező két évben biztosítva van a pénzügyi fedezet megfelelő nagyságrendű új könyvtárak létrehozására, szám szerint kilencre(!), 1980-ig pedig újabb nagy alapterületű könyvtárak létesülnek.[49]

1974-től a könyvtár életében két fejlesztési elgondolás élt párhuzamosan egymás mellett. A könyvtár már kialakított távlati (1990-ig szóló) fejlesztési terve hét nagy régióközpontot kívánt létrehozni, ezeket impozánsan nagyméretű, minimum 2500 négyzetméter alapterületű épületben képzelték el, több kerületre kiterjedő feladatkörű intézményként.

Távlati fejlesztési terv 1975-1990[50]

A régió központja	A központi könyvtár tervezett alapterülete	Ellátandó kerületek
VIII. ker. Központi Könyvtár	5000 m2 + bővítés	V., VI., VII., VIII., IX.
IV. ker. Új könyvtár	2500 m^2	IV., XIII.
III. ker. Új könyvtár	3500 m^2	I., II., III., XII.
X. ker. Épülő könyvtár	1500 m^2	X., XVII.
XI. ker. Új könyvtár	2500 m^2	XI., XXII.
XIV. ker. Új könyvtár	2500 m^2	XIV., XV., XVI.
XIX. ker. Új könyvtár	2500 m^2	XIX., XVIII., XX., XXI.

48 Jelentés a közművelődés helyzetéről. Az MSZMP KB ülésének előterjesztése 1974. márc. 19-20.

49 A terv szerint 1974/75-ben felépült volna Kőbánya és Kelenföld művelődési otthona körzeti funkcióra alkalmas könyvtárral, további hat könyvtár a II., III., IV., XVIII., XX., XXI. kerületben és munkába állt a 2. sz. mozgókönyvtár, 1980-ig pedig 1500 négyzetméter alapterületű könyvtárt irányzott elő a terv Újpesten, Újpalotán, az Örs vezér téren, valamint 3 kerületi és 4 fiókkönyvtár létesült volna.

50 Forrás: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár jelenlegi helyzete és távlati fejlesztési terve 1990-ig. Gépirat. Bp. 1974. febr. 15 p. – FSZEK irattár.

Egyre nagyobb lett a szakadék nem csak az optimális követelmények és a valóság szerény lehetőségei között, hanem az önálló, nagy könyvtári intézményekben gondolkodó Szabó Ervin Könyvtár és munkájának irányítója, a Fővárosi Tanács Közművelődési osztálya között is. Az osztály művelődési központokat tervezett, melyekben majd a szerényebb méretű könyvtár is helyet kap. Az ellentmondás feloldására a Hálózati Módszertani Osztály 1976-ban kompromisszumos javaslatot dolgozott ki: a nagy régióközpontok ügyét a távoli jövőbe helyezte, gyakorlatilag kényszerűen lemondott róluk. Helyettük három könyvtári kategóriát állított fel:

részleges felsőfokú szolgáltatás nyújtására képesek
középfokú szolgáltatást nyújtók (a meglevő könyvtárak többsége)
elsősorban *kölcsönzőhelyek.*

A javaslat szerint minden kerületben egy könyvtárat *főkönyvtárrá* célszerű kifejleszteni.[51] Az új koncepcióval a könyvtár gyakorlatilag lemondott korábbi nagy álmairól, viszont megőrizte az alapgondolatot: az egymásra épülő, differenciált ellátási szintek elvét. Ezt a kompromisszumos hálózatszervezési tervet a fenntartók is elfogadták.[52] A könyvtár ennek alapján 1980-ig három *részleges felsőfokú könyvtár* létrehozását kérte, (Kelenföld, Újpest, Örs vezér tere), a négy régióközpont megvalósítását a távoli jövő (1986-2000) feladatává tették.[53]

Most már elkezdődhetett az ellátási szintek szerint tagolódó hálózatrendszer gyakorlati kiépítése is. 1974-től a racionális szervezet kialakítása érdekében fokozatosan csökkentették az önálló egységek számát, a korábban önálló könyvtárak közül a kisebbeket fiókká ill. részleggé minősítették át.[54] A második bibliobusz indulásával egyidejűleg 6 fiókkönyvtárat megszűntettek. A helyi centralizációt erősítő folyamat egy jobban tagolt struktúra felé mutatott.

Kezdtek elkülönülni a könyvtárak nagyságrendi szintjei, s a Hálózati Módszertani Osztály megtette az első lépéseket ezek szolgáltatási szintté alakítására. A döntő lépés a gyűjtőkörök határozott elkülönítése volt a három könyvtári kategória számára. (Erről az állomány tárgyalásakor még részletesebben szólunk.)

Szakfelügyeleti rendszer. Kapcsolat a szakszervezeti könyvtárakkal

Mint sajátos epizódot kell megemlítenünk a Szabó Ervin Könyvtár szerepét az ekkor bevezetett *szakfelügyeleti rendszerben.* 1974-ben a Tanács Művelődésügyi Főosztálya a budapesti közművelődési könyvtárak szakfelügyeletével a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárat bízta meg, a tevékenységet 1974-től 1976-ig kísérleti jelleggel a Hálózati

51 Hálózati Módszertani Osztály – Szervezési Szakbizottság: Előterjesztés a könyvtárhálózat szervezete, a munkaszervezés és az ellátófunkciók továbbfejlesztése tárgyában. Ea.: Király Lászlóné. 1976. nov. 2 Gépirat, 12 p. – A kerületi főkönyvtári rendszer gyakorlati kiépítése csak 1978 januárjától indult el: ekkor kezdődtek a könyvtár tárgyalásai a főkönyvtárak kiválasztásáról a kerületi tanácsok művelődésügyi osztályaival.

52 A Fővárosi Tanács Közművelődési Bizottsága 1977. júl. 19-i ülésének anyaga. – FSZEK irattár 865.10-34/1-3/77. – Ezen az ülésen a Közművelődési osztály (ea.: Gál István) terjesztette elő a hálózatszervezet továbbfejlesztésének javaslatát. A fejlesztési koncepció a hálózatban 1978. január 1.-jével lépett hatályba.

53 Tervjavaslat a hálózat fejlesztésére. Gépirat. 1978. máj. 18. – FSZEK irattár, 865.10-21/78.

54 Pl. a 33., 40., 41. számú könyvtárat, a 12. és 15.sz. gyermekkönyvtárat.

Módszertani Osztály végezte. 1976 szeptemberétől a szakfelügyelet a Művelődési Főosztály hatáskörébe került, végrehajtása önálló csoport feladata lett.[55]

A szakfelügyelet új rendje ismét felvetette a Szabó Ervin Könyvtár és a *szakszervezeti könyvtárak* együttműködésének réges-régi kérdését. Már az ötvenes évek elején felmerült, s azóta időközönként vissza-visszatért az az elképzelés, hogy a Szabó Ervin Könyvtár lássa el a szakszervezeti könyvtárak módszertani irányítását, ennek feltételeit azonban egyik fél sem igyekezett megteremteni. Dobos Piroska egy belső feljegyzése szerint: „Az 1951 évi minisztertanácsi határozat megteremtette a jogalapot a módszertani irányításhoz. Azóta sem teremtődtek meg azonban tárgyi és személyi feltételei az irányításnak sem a FSZEK, sem a szakszervezetek apparátusában [...] ezért minden tervezet készítését formálisnak kell tekinteni [...] A megalapozatlan tervek készítését abba kell egyszer hagyni."[56]

Bár egy 1967 évi végrehajtó bizottsági határozat szerint – mellyel Dobos Piroska nem értett egyet – a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak kellett volna valamennyi közművelődési hálózat szakmai központjává válnia, az adottságok és a sokéves tapasztalat alapján azonban a kapcsolat csak a kiadványcserékre, olvasómozgalmak közös szervezésére és közös továbbképzési alkalmakra terjedt ki. A szakszervezeti könyvtárak hálózatba tömörülése másként alakult, ennek útját a Szakszervezetek Országos Tanácsának 1971. március 29-én kiadott állásfoglalása jelölte ki: *Alapelvek és követelmények a szakszervezeti könyvtárak távlati fejlesztéséhez.* Ez után a Szabó Ervin Könyvtár és a szakszervezeti könyvtárak kapcsolata már végképp csak az együttműködésre korlátozódott.

Az együttműködés köre 1974-től – az új szakfelügyeleti rendszer bevezetésével – kibővült a szakmai felülvizsgálatokkal és a szakszervezeti könyvtári cikkeknek a *Könyvtári Híradóban* való rendszeres közlésével. A Szabó Ervin Könyvtár Híradója néhány évig szakszervezeti híradóvá is vált.

A valóban lényeges területeken, így a könyvtártelepítések összehangolásánál azonban továbbra sem történt előrelépés, pl. a XX. kerületben párhuzamosan folytak a két könyvtár telepítésének munkái.

„Léptékváltás Budapesten is" – A kőbányai könyvtár megnyitása

A főváros könyvtártörténetében az 1975. december 17-én a kőbányai Pataky István (ma: Szent László) téren megnyílt új könyvtárnak az volt a szerepe és jelentősége, mint a magyar közkönyvtárak történetében az egy évtizeddel korábban megnyíló kaposvári és tatabányai megyei könyvtáraknak: bizonyítania kellett a public library szemléletű intézmény fölényét a hagyományos „népkönyvtári"-val szemben. És hogy a bizonyítás, a meggyőzés mennyire szükséges volt, azt jelzik a megnyitáskor a főváros képviselőjétől elhangzó kételkedő megjegyzések a könyvtár „túlméretezett" voltáról.[57]

A Pataky István téri művelődési központ és benne a könyvtár annak a felismerésnek

55 FTVB Művelődési Főosztály 170.852/1974 és 170.492/2/1976 sz. leiratai. . FSZEK irattár. – Kiss Lajos – Pásztor Etelka: A fővárosi könyvtári szakfelügyelet. - In: Könyvtáros, 1975. 5. sz., 402-404. p. – Gálné Ballagi Ágnes: Újból a fővárosi könyvtári szakfelügyeletről. In: Könyvtáros, 1977. 10. sz., 580-4582. p.

56 Dobos Piroska feljegyzése Szőke Tibornénak 1967. szept. 25. FSZEK irattár 865.10/967 – A hivatkozott minisztertanácsi határozat helyes dátuma: 1952.

57 Bereczky László – Sallai István: Történt-e lépésváltás? – In: A Könyvtáros, 1978. 8. sz., 452. p.

köszönhette a létét, hogy leginkább a munkáslakta peremkerületek nélkülözik a művelődési intézményeket. A 8-10 emeletes lakóházakkal körülvett új kőbányai városközpont kialakításakor, 1971-ben felmerült egy reprezentatív művelődési komplexum létrehozásának terve, melynek az alapkövét 1973. április 4-én rakták le.

A tér közepén álló épületegyüttesben a könyvtár 1500 négyzetméter alapterületet kapott. (A hálózat könyvtárainak átlagos alapterülete ekkor 100 négyzetméter alatt volt, a kőbányai könyvtáré előzőleg 380 négyzetméter.)

Az új kőbányai könyvtárnak otthont adó Pataky István Művelődési Ház

A főbejárattól hosszú folyosó vezetett a két szinten elhelyezkedő könyvtárig. Az adminisztrációs és klubövezettől balra előadóterem nyílt, jobbra a gyermekrészleg (190 négyzetméter), szemközt a kölcsönző övezet (432 négyzetméter), hátul a raktár és a feldolgozó. A legnagyobb újdonságot az emeleten elhelyezett 340 négyzetméter-es olvasóterem és az ebből nyíló zenei részleg jelentette. A könyvtár tervezője *Tóth Dezső* volt (nevét az esztergomi és a tatai városi könyvtárak már ismertté tették) belsőépítésze *Czoczek László*.

Az új könyvtár részére 1972-től gyűjtötték a könyveket. A régi könyvtár 46 ezer kötetnyi állományával szemben 80 ezer kötettel nyitottak, három év múlva már 110 ezer kötet volt a polcokon. A zenei anyag gyűjtése a nulláról indult 1974-ben, nyitáskor 854 hanglemeze volt a könyvtárnak, három év múlva 25 ezer. A könyvtár vezetője az átszervezés alatt, majd 1980-ig, nyugdíjba vonulásáig *Bacsa Andrásné* volt, akkor helyettese, *Tverdota Miklósné* követte.

A fővárosi hálózat „léptékváltása", amit az országos könyvtári szakirodalom is nagy elismeréssel nyugtázott,[58] nem csak mennyiségi volt. Az igazi újdonságot a minőségileg új szolgáltatások megjelenése adta. A könyvtár a megszokott kölcsönzőhelyből tájékoztató intézménnyé alakult át. A kölcsönzői térhez hasonló nagyságrendű terület szolgálta a helyben olvasást, szaktájékoztatókkal, ötszörösre emelkedett folyóirat kínálattal, a korábbi 1700 kötetessel szemben 10 000 kötetet tartalmazó kézikönyvtárral.[59] Az olvasóteremnek már az első évben több mint 30 ezer látogatója volt, az új olvasók nagyobb része ismeretgyarapítási szándékkal jött. A kölcsönzött ismeretközlő művek aránya is jóval meghaladta a hálózat átlagát. Az új könyvtár fényesen igazolta: társadalmi igény van a public library jellegű szolgáltatásokra.[60]

A Pataky téri könyvtár másik nagy újdonsága a modern audiovizuális anyagoknak a gyűjteménybe való beemelése volt. Zenei részlegében 5 asztalnál 3-3 fülhallgatóval lehetett az akkor még főleg klasszikus zeneművekből álló gyűjteményt vagy a nyelvleckéket hallgatni. A könyvtár nyitása után másfél évvel, 1977 júliusában megnyílt a *Galériá*nak nevezett vizuális gyűjtemény is.[61]

58 Gerő Gyula: Léptékváltás Budapesten is. In: A Könyvtáros, 1976. 2. sz., 59-61. p. – Bereczky – Sallai: i.m.

59 Benne olyan – ekkor még ritkaságnak számító – kézikönyvekkel, mint a Chambers Encyclopedia, La Grande Encyclopédie, Grove's dictionary of Music and Musicians stb.

60 A szolgáltatások átalakulásáról: Kelecsényi Istvánné: Új feltételek – új feladatok. Az olvasószolgálat főbb kérdései a kőbányai könyvtárban. - In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1977/1978. 140-152. p.

61 Az AV dokumentumok szolgáltatásáról: Kovátsné Mózner Gabriella: A zene nemesítő erejével. – In: Könyvtári Híradó, 1977. 1. sz., 3-5. p. – Tverdota Miklósné: Röviden a 12-es Galériáról. – In: uo. 1978. 1. sz., 12. p.

A kőbányai könyvtár belső tere

Az új könyvtár jól beépült Kőbánya társadalmi életébe. Az olvasók száma már az első évben csaknem megduplázódott, a zenetár és a Galéria sok új szolgáltatásra nyújtott lehetőséget, ezeket a könyvtár ki is aknázta. Gyakorivá váltak az iskolai tanárok vezetésével zajló komplex könyvtári órák, melyeket a könyv, a zene, a diakép színesített.

Az „áttörés", mely a Szabó Ervin Könyvtár stratégiájában 1970-74-ben elvekben történt meg, a kőbányai könyvtár megnyitásával a gyakorlatban is megjelent.

Az új művelődési komplexum, s benne a könyvtár a széles nyilvánosság rivaldafényébe került. A megnyitásról másnap valamennyi országos lap beszámolt, majd az ország vezetőinek reprezentatív látogatásai következtek. Egy éven belül megfordult az új könyvtárban *Aczél György* (a Minisztertanács elnökhelyettese), *Apró Antal* (az Országgyűlés elnöke), *Orbán László* és *Polinszky Károly* (kulturális ill. oktatási miniszterek). 1976. december 23-án *Kádár János* is fölkereste, és „országos jelentőségű intézmény"-nek nevezte a könyvtárat.[62] Az első „léptékváltó" könyvtár debütálása kitűnően sikerült.

A KIÁLLÍTÁS MEGTEKINTHETŐ
Hétfő: 10–19-ig
Kedd: 10–19-ig
Szerda: 15–19-ig
Csütörtök: 10–19-ig
Péntek: 10–19-ig
Szombat: 13–18-ig
Vasárnap: 9–13-ig
KÖNYVTÁRUNKBA SZERETETTEL VÁRJUK!

A hetvenes évek második fele

1975-ben a kőbányain kívül egy másik könyvtárral is gazdagodott a főváros, közelebbről Csepel: a Királyerdőn, a Rideg Sándor Művelődési Házban május 2-án 550 négyzetméter alapterületű új könyvtár nyílt meg.

1976-ban is folytatódott a könyvtár sikersorozata: a könyvtárnyitások egymást követték. Két kisebb fiókkönyvtár[63] után az igazi eseményt a kispesti Vörös Hadsereg (ma: Üllői) úti új könyvtárépület december 15-i megnyitása jelentette.

Az új kispesti intézmény nagyságrendben messze elmaradt ugyan a kőbányai

62 Tverdota Miklósné: Látogatók a 12. sz. Szabó Ervin Könyvtárban. In: Könyvtári Híradó, 1976. 2. sz., 12-13.p.
63 III. ker. San Marco utcai gyerekkönyvtári fiók és a XX. ker. Vécsey úti fiók.

könyvtártól, de számos előnyös tulajdonsággal rendelkezett: a főútvonallal párhuzamosan elhelyezkedő földszintes épületben kapott helyet, különféle szolgáltató intézmények társaságában. Az épületbelsőt könyvtári célra tervezték. Gyermekrészlegével, zenei gyűjteményével a kedvezően ellátott budapesti kerületi könyvtárak sorába lépett.[64]

Csepel, Királyerdő

1976 eseményei közé tartozott a 2. sz. *Mozgókönyvtár* március 31-ei üzembeállítása is. A bővítés szükségessé is vált, mivel az első bibliobusszal gyakori szervizgondok jelentkeztek (egy vidéki vállalat végezte a nagyobb javításokat), egyre több lett a forgalomból kieső nap. A két busz a 70-es évek második felében együttesen az 1. sz. Mozgókönyvtár korábbi teljesítményének másfélszeresét tudta csak produkálni.[65]

1976 után a jelentős fejlesztések sora megszakadt. Ez azért érte váratlanul a könyvtárat, mert a főváros 5 éves terve 1980-ig öt kifejezetten nagy alapterületű (1500 négyzetméter) és további kilenc „megfelelő" nagyságú könyvtár létesítését ígérte azzal, hogy ezek anyagi fedezete biztosítva van. Az öt nagy könyvtárból csak a kőbányai készült el, és évről évre mind hátrább csúszott a kelenföldi átadásának határideje is, a többi – az újpesti, az újpalotai, az Örs vezér téri – sorsa egyre bizonytalanabbá vált.

Az új kispesti könyvtár

A fejlesztési tervek gyártása eközben sem szünetelt. 1977. október 22-én a Művelődésügyi Főosztály megküldte a kerületi tanácsoknak a legújabb – 1978. január 1-jétől életbe lépő – fejlesztési koncepcióját; ez változatlanul kilátásba helyezte Óbudán, Újpesten, az Örs vezér téren az 1500 négyzetméter alapterületű új könyvtárat.[66]

64 Az épület tervezőmérnöke Pomsár János volt (BUVÁTI), aki utóbb a Központi Könyvtár több változatának is építész-tervezője lett.

65 Cziboly Józsefné: Hogy mozog a mozgókönyvtár? In: Könyvtári Híradó, 1978. 1. sz., 13-15. p.

66 FT VB Művelődési Főosztály leirata a kerületi tanácsok elnökhelyetteseinek 1977.okt. 22. Gépirat 12 p. 170.821-2/1977

Szakrészlegek

A hetvenes évekre esik a hálózati szakrészlegek térnyerése is.

A kezdeményezés nem vadonatúj: aktuális művelődéspolitikai feladatok ellátására korábban is szerveztek viszonylag önálló részlegeket, ilyen volt az ötvenes években a szovjet részleg, a hatvanas években a műszaki részleg. Most azonban másról, többről volt szó.

A modern nagyvárosi könyvtárak a tömegesen jelentkező igényeken túl a speciális igények kielégítésére is vállalkoznak. Budapesten a társadalomtudományok terén ezt a feladatot a Központi Könyvtár alapítása óta mintaszerűen ellátta, a többi szakterület ellátásával azonban adós maradt. A hetvenes évek elejének tervei szerint a felépülő új, teljes funkciójú, az egyes szakterületek anyagát gazdagon gyűjtő központi könyvtár a problémát megoldotta volna. Csakhogy az új könyvtár létrehozása el-elbizonytalanodott és a beláthatatlan jövőbe helyeződött át, a (részleges) felsőfokú hálózati könyvtárak kialakítása viszont megvalósíthatónak látszott, logikusnak tűnt az az elképzelés, hogy ezek egy-egy szakterület speciális irodalmának gyűjtésére is vállalkozva biztosítani fogják majd a hálózat egésze számára az irodalom teljességét.

Kőbányán létre is jött a képzőművészeti szakrészleg, mely a dokumentumok gyűjtése mellett ezek speciális feltárására, kölcsönzésére, kiállítások szervezésére is vállalkozott. Kelenföld a biológia, az egészségügy kiemelt szolgáltatását vállalta. A legjelentősebb lépés a Kertész utcai (22. sz.) könyvtár átköltözésével volt kapcsolatos: a könyvtár egyik épületében praesens irodalomelméleti gyűjtemény és szépirodalmi szakrészleg kialakítását határozták el. Bonyolította azonban a helyzetet, hogy az irodalomkritikák kurrens feltárása és a bibliográfiák szerkesztése továbbra is a Központi Könyvtárban történt. Időről-időre felmerült ugyan a Bibliográfiai osztály kihelyezésének gondolata valamely – a szépirodalmat gazdagabban gyűjtő – hálózati könyvtárba, de ez a terv mindig csak terv maradt.

A vállalkozó könyvtárak ambícióval és igényesen építették ki szolgáltatásaikat, annál is inkább, mert ez legalább egy szűk területen szakmai elmélyülésre, presztizs növelésre adott lehetőséget. A nyújtott speciális szolgáltatások igénybevétele azonban sehol sem terjedt ki a főváros egész területére. A szakrészleges hálózat kiépítése pótcselekvés volt, s ez a jellege mindvégig szükségszerűen meg is maradt.

Kelenföld új könyvtára: tervek, remények – és ami megvalósult

Az 1970-es évek vége kárpótlást nyújtott a hosszú várakozásért: megnyílt a régóta várt kelenföldi könyvtár.

A főváros egyik legnagyobb lakótelepére, Kelenföldre 1974-ben egy közművelődési objektum s annak részeként egy nagy könyvtár létesítését határozták el. A tervet mindenki optimistán fogadta, a létrehozás azonban csigaléptekkel haladt, s a megvalósult intézmény megnyitásának örömébe ürömcseppek is vegyültek.

Az első funkcionális program már 1974 elejére elkészült Szőke Tiborné és Urbán László közös munkájaként.[67] Új fordulatot volt azonban a „komplex" iskolai, közművelődési és szabadidő-intézmények eszméjének ebben az időszakban történő kibon-

67 Szőke Tiborné, Urbán László: A kelenföldi könyvtár funkcionális programja 1974. jan. 22. FSZEK irattár 865.11-1/a. (Urbán László a Könyvtártudományi és Mószertani Központ építészeti szaktanácsadója volt.)

„egypéldányos gyűjtemény" lett: a kis könyvtárakban is megtalálhatók voltak az olyan „fontos" művek, melyekre az olvasók rá sem néztek, ez viszont lehetetlenné tette a valóban keresett művek nagyobb példányszámú beszerzését. Ezzel szemben az új szabályzat elsősorban a tömeges (és nem a speciális) igényeket kielégítő művek beszerzését írta elő, a kurrens tájékoztatási eszközök közül pedig a gyors tájékoztatást lehetővé tevő legfontosabb műveket. Az alapfokú könyvtáraknak most már nem kellett a kultúra teljességét reprezentálniuk, jobban alkalmazkodhattak a valós igényekhez – legalább is a követelmények elvi síkján. Mindez a korábbi, meglehetősen merev elvárásokhoz képest gyökeres szemléletváltozást volt.

Az új kelenföldi könyvtár

Ezzel ellentétes irányban mozdultak el a (részleges) felsőfokú könyvtárakkal szemben támasztott követelmények. A korábban elképzelhetetlenül gazdag információs bázis kiépítésének, széles körű prézens állomány beszerzésének, a nem hagyományos dokumentumok állományba emelésének, 200-300-féle periodika beszerzésének követelménye egy új típusú intézmény körvonalait vetítette előre. A szabályzatok e könyvtárakat a tájékoztató intézmények irányába kívánták elmozdítani, s e téren a kapukat a korábbinál szélesebbre tárták, ami akkor is jelentős előrelépés volt, ha a teljes nyitottság előtt még ideológiai tabuk álltak.[73]

Az elvek megfogalmazását gyakorlati lépések követték: 1977-től gyarapítási tanácsadók készültek az egyes könyvtártípusok könyvbeszerzési kötelezettségének feltüntetésével, állományfejlesztési szakbizottság működött, jegyzékek készültek a kis könyvtárakból kivonásra javasolt művekről A kivonásnak azonban volt egy – mondhatnánk: etikai – feltétele. A kis könyvtáraktól csak úgy lehetett elvárni az értékes, de ritkán keresett művekről való lemondást, ha az ezekhez való hozzájutást felmerülő olvasói igény esetén a könyvtárközi kölcsönzés gyorsan és egyszerű eljárással lehetővé teszi. Ezért a Hálózati Módszertani Osztály az új gyűjtőköri szabályzatok bevezetésével egy időben megújította a könyvtárközi kölcsönzés hálózaton belüli rendszerét.

1976 októberében jelent meg a helyi könyvtárközi kölcsönzést szabályozó útmutató. A szolgáltatás a *Központi Címjegyzék*re és a hálózati (duplum) könyvraktárra épült. Gyakorlatilag csak 1978 júniusától lendült fel ez az átkölcsönzési gyakorlat: ekkor teremtették meg a személyi és a tárgyi feltételeket, mindenekelőtt a gépkocsi menetrendszerű használatát. Az új szolgáltatás irányítója *Németh Mária* lett. Az átkölcsönzések száma az 1977-es 607 kérésről 1978-ban 1200 fölé emelkedett, ennek felét a duplumraktárból ill. a létesítendő könyvtárak raktárából, kisebb részben a Központi Könyvtár állományából elégítették ki. Igényelhető volt a kérő könyvtár gyűjtőkörébe nem tartozó vagy az állományából hiányzó mű, szépirodalom is (a lektűrök

73 Pl. a filozófiai művek beszerzését a „haladók"-ra korlátozták, a valláselméleti művek közül csak az ateisták beszerzését engedélyezte a szabályzat stb.

kivételével), valamint a bekötött folyóiratok. A kért könyveket két napon belül juttatták el az igénylő könyvtárba.[74]

Idegennyelvű irodalom a hálózat könyvtáraiban

Szólnunk kell a hagyományos dokumentumok, a könyvek egy elhanyagolt, de a hetvenes években újra felfedezett csoportjáról: az idegen nyelvű irodalomról. Ennek korábban, a Szabó Ervin-i időkben, majd később is, a két világháború között a kerületi könyvtárakban jelentős szerepe volt. Aligha véletlen, hogy az újjászületés a régi hagyományú könyvtárakban történt: az V. kerületi Vadász utcai (1. sz.), a VI. kerületi Népköztársaság (ma: Andrássy) úti (10. sz.) a XI. kerületi Karinthy Frigyes utcai (6. sz.) könyvtár kezdett ismét foglalkozni e könyvek gyűjtésével. A használók sajátosan eltérő csoportjai keresték ezt az irodalmat: fiatal nyelvtanulók, nyelvgyakorlás céljából olvasók (akik fontosnak érezték az elért szint megtartását) és a nyelvet jól beszélők, többnyire 60 év feletti olvasók, akik szórakozásból olvastak eredeti nyelvű szépirodalmat.[75]

Az audiovizuális dokumentumok megjelenése és térnyerése

A hetvenes évek elején a humán értelmiség köreiben gyakori témává vált McLuhan jóslata a „Gutenberg-galaxis" leáldozásáról, a nyomtatott könyv korszakának végéről. A hordozható magnetofonok elterjedése, a televízió műsoridejének és nézőtáborának szélesedése látványosan jelezték az új információközvetítő csatornák és új dokumentumtípusok térhódítását. A magyar közkönyvtárak – nyugati példák által is erre ösztönözve – az új dokumentumtípusoknak, elsősorban a hangzó anyagoknak a gyűjtőkörbe való beemelésével válaszoltak a kihívásra.

Kőbánya, zenei részleg, 1979

Budapesten a könyvtárak túlzsúfoltsága erre sokáig nem adott módot, s az ugyancsak nyomasztó helyszűkével küszködő Zenei Könyvtár sem tudott példát mutatni. „A fonotékák száma országosan 36-ra emelkedett; Budapesten a Zenei Könyvtárat is beleértve egyetlen sincs" – jegyezte meg 1972-ben keserűen Révész Ferenc.[76] A kedvező fordulatot e téren is az „áttörés" hozta el, a nagyobb méretű könyvtárak megjelenése. A hálózat első *zenei részlegét* a soroksári (35. sz.) könyvtár új épületében szervezték meg 1973-ban (tényleges működését 1974-ben kezdte meg). A kőbányai könyvtár zenei részlege volt a következő

74 Németh Mária – Sz. Richlich Ilona: Könyvtárközi kölcsönzés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában. In: A Könyvtáros, 1978. 4. sz., 214-215. p.

75 Sz[abó Jánosné] Richlich Ilona: Az idegen nyelvű állomány a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár könyvtáraiban. In: Könyvtári Híradó, 1976. 1. sz., 11-13. p. - Meiszner Tamásné: Luxus vagy szükséglet? Idegen nyelvű könyvek egy közművelődési könyvtárban. [V. ker. Vadász u. 1. sz. könyvtár] In: Könyvtáros, 1974. 3. sz., 134-136. p.

76 A Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottságának 1972. aug. 2-i ülésére készített beszámolójában.

takozása, melyet a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1974. márciusi határozata is támogatott. *Venczel István* művelődésügyi főosztályvezető-helyettes felkérte a Könyvtártudományi és Módszertani Központot, készítsen tanulmánytervet a tervezett közös intézmény szervezeti és működési státusáról. *Papp István* egy – a hagyományostól merőben eltérő – tervet dolgozott ki: a könyvtár nem a művelődési otthon részeként szerepelt, hanem megfordítva, a könyvtári szolgálat szervezeti kereteibe beépítve nyertek helyet azok a szolgáltatások is, melyeket hagyományosan művelődési otthoni tevékenységnek tekintenek. A tervet abban a reményben küldte el Révész Ferencnek, hogy „az igazgatósággal egyetértésben egy újszerű közművelődési könyvtári konstrukciót hozunk létre, olyat, amiről Szabó Ervin is álmodott." A könyvtár vezetősége egyetértéssel fogadta az elképzelést, korrekcióit figyelembe véve elkészült a kelenföldi intézmény tanulmányterve.[68]

Szabó Ervin mellszobrának leleplezése a kelenföldi könyvtár avatásakor

A művelődésügyi főosztály későbbi döntéseiben azonban nem ez a „Szabó Ervin megálmodta" modell kapott zöld utat, hanem a két intézmény egy fedél alatti, de egymástól lényegében független együttélése, s nem a könyvtár jutott nagyobb térhez, ellenkezőleg: a főosztály az eredetileg tervezett könyvtári alapterületet 1977-ben már csökkenteni akarta. A könyvtárnak ekkor a Budapesti Pártbizottságon keresztül sikerült még elérnie az eredeti 1500 négyzetméter megtartását[69], de – ezt a munkálatokat figyelő jövendő könyvtárvezető, *Horváth Györgyné* vette észre – az építkezések során az eredetileg könyvtárnak tervezett első emeleti részből újabb teret elfalaztak,[70] s ott művelődési otthoni irodahelyiségeket alakítottak ki.

A leendő könyvtár vezetésére már 1975-ben Horváth Györgyné kapott megbízást, az ő feladata lett az új igényeknek megfelelő, nagyvonalú állomány kialakítása. (Ehhez elsősorban a megszüntetett egykori Százados úti (3. számú) könyvtár állományát tudták felhasználni.)

Végül is – több éves késés után – 1979. július 3-án nyílt meg az új intézmény. A helyi lakosság művelődési otthoni ellátásán kívül *közművelődési módszertani központ*ként működött, hatásköre kiterjedt 60 művelődési otthon, 500 ifjúsági klub és az egész amatőr művelődési mozgalom módszertani irányítására. A könyvtárosok által tervezett Szabó Ervin-i, könyvtár központú művelődési közintézmény helyett az épületben a központi irányítást szolgáló irodák sorakoztak.

Az intézményt *Mezei Gyula* művelődésügyi főosztályvezető adta át a közönségnek,

68 Tanulmányterv a kelenföldi lakótelepi közművelődési objektum tartalmi és szervezeti funkcióinak kialakításáról. 1975. jún. 25. FSZEK irattár 865.11-16/2. – Az ügyről ld. még: Papp István levele Révész Ferenchez 1975. ápr.16. FSZEK irattár 865.11-16.

69 Igazgatósági tanács jegyzőkönyve, 1977. jún. 21. – FSZEK irattár.

70 Horváth Györgyné visszaemlékezése szerint 500 négyzetmétert, más forrás szerint 200 négyzetmétert,

Révész Ferenc a könyvtár előterében leleplezte Szabó Ervin portréját, *Janzer Frigyes* alkotását. A napi sajtó elismerően,[71] a szakmai sajtó késve és visszafogottan tájékoztatott az új intézményről.

Az állomány alakulása és feltárása

A Fővárosi Könyvtár történetében az 1970-es volt az első olyan évtized, amelyben az állomány gyarapítása egyenletesen, zavartalanul, zökkenők és kitérők nélkül történt. A könyvtár teljes állománya (a Központ és a hálózat együtt) az 1970-es 2,5 millió dokumentumról 1979-re 3,6 millióra emelkedett. A gyarapítás elvi kérdéseit a 60-as években tisztázták, azok lényegileg nem módosultak. A statisztikai adatok ismeretében úgy gondolhatnánk, hogy a korábbi évtizedek rapszodikussága, hiányosságai és a jogos panaszai után az elégedettség évtizede következett.

A könyvtárosok (és az olvasók) mégsem így érezték. Ennek oka a könyvtár alapproblémájára vezethető vissza: A Szabó Ervin Könyvtárnak úgyszólván minden egysége szűk helyen szorongott, a „megtelt" tábla szinte bárhová kitehető lett volna. A könyvtárak tényleges gyarapodásának a helyhiány szabott határt: az új könyvek elhelyezése csak az inkurrens könyvek szükséges kivonásán messze túllépő, kényszerű állományapasztás árán volt lehetséges. Az olvasók által is érzékelhető gyarapodás ezért lassúbb ütemű volt, mint a beszerzési keret növekedése. Ehhez járult még, hogy az új könyvek jelentékeny hányadát a létesítendő (vagy remélt) új nagy könyvtárak számára kellett tartalékolni. (Az új kőbányai könyvtár pl. a felkészülés néhány éve alatt 40 ezer új könyvet kapott.) Mindezek következtében az egyes kerületek ellátottsága rendkívül egyenetlenné vált, s a különbségek ollója nem zárult, ellenkezőleg, egyre szélesebbre nyílt. 1975-re sikerült elérni az *egy lakos: egy kötet* ellátottsági szintet (ez azonban csak fele volt az országosan ajánlottnak) némelyik kerületben (pl. XI., XVIII.) azonban ennek csak a felénél tartottak, szerencsésebb kerületekben viszont a duplájánál. Az ellátás egyenetlenségei a könyvtártelepítés problémáit tükrözték, jelezve, hogy a kérdés csak radikális szervezeti változtatásokkal oldható meg.

Az új hálózatfejlesztési elv állománypolitikai következményei

Az 1976-ban kidolgozott új hálózatfejlesztési koncepció legfőbb hozadéka a korábbi állománygyarapítási politika újragondolása és módosítása volt. Az új elveket az 1976/77-ben kiadott három gyűjtőköri szabályzat – *Szabó Jánosné Richlich Ilona* és *Benkőné Bartha Ilona* munkája – foglalta össze.[72]

Az alapfokú szolgáltatást nyújtó kis könyvtárakkal szemben támasztott követelmények lényegesen módosultak. Korábban ezeknek a kis könyvtáraknak is kötelességük volt minden fontosnak ítélt könyv megvétele. Ennek következménye az

71 Felavatták a Budapesti Művelődési Központot és könyvtárat. In: Népszabadság, 1979. júl. 4 - Tévesen 1800 négyzetméteres könyvtárról ír.

72 Szabó Jánosné [Richlich Ilona], Benkőné Bartha Ilona: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár részleges felsőfokú könyvtárainak gyűjtőköri szabályzata. 1976. 20 p. – uők: Középszintű kerületi könyvtárak gyűjtőköri szabályzata. 1976. 10 p. – uők: Alapfokú szolgáltatást nyújtó könyvtárak gyűjtőköri szabályzata. 1977. 14 p. – L. még: Sz. Richlich Ilona: Új gyűjtőköri szabályzatok a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1977/1978. 134-139. p.

(1975-től), 1976-ban pedig az új kispesti és a Karinthy Frigyes úti könyvtár követte őket.

A hanglemezeket eleinte csak helyben lehetett hallgatni; a kölcsönzést először az új kelenföldi könyvtár vezette be (1979 szeptemberétől), másodikként a József Attila lakótelep (48. sz.) könyvtára.

A *vizuális dokumentumok* szolgáltatására (ha eltekintünk a jóval korábban megjelenő diafilmektől) először Kőbányán került sor. 1975-től rendszeresen gyűjtötték a kereskedelmi forgalomba kerülő *diapozitív* képeket, sorozatokat, majd 1977-től a gyűjteményt a könyvtárhasználók rendelkezésére bocsátották. Az évtized végére a könyvtár több mint 200 diapozitív-sorozata mintegy 8 ezer képzőművészeti, természettudományi, irodalmi és földrajzi felvételt tartalmazott. A kereskedelemben kapható AV anyagok kb. 80 %-át megvásárolták. A képeket főleg a különböző könyvtári foglalkozásokhoz használták, szemléltető anyagként. A példát rövidesen a kispesti (25. sz.) majd a kelenföldi (3. sz.) könyvtár is átvette.

Kőbánya rövidesen kiterjesztette gyűjtőkörét a *poszter*ekre és *plakát*okra is, ezeken kívül *mozgófilmet* is gyűjtött.[77]

Az állománnyal kapcsolatos problémák a Központi Könyvtárban

1978. január 1-jétől az állománygyarapítást alapjaiban befolyásoló változás történt: ekkor lépett életbe a *kötelespéldány-szolgáltatás* új rendje, mely a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárat az ún. „biztosított részesedésű" könyvtárak közé sorolta a társadalomtudomány kijelölt ágazatainak könyv- és folyóirattermését illetően. Ez egy csapásra megváltoztatta az állománygyarapítás belső arányait: eddig a kötelespéldány részesedés 4-6 % volt, 1978-ban 37 % lett. Előnyét elsősorban Budapest Gyűjtemény élvezte (számos kisnyomtatványhoz jutott hozzá), valamint a szociológia, mely most a kereskedelmi forgalomba nem kerülő művek tucatjával gyarapodott. Ezzel szemben a megőrzési kötelezettséggel beözönlő hatalmas anyag, - pl. a 400 periodika, köztük az érdeklődésre itt alig számító vidéki napilapok – súlyos gondot is okoztak. A könyvtár a leltárba vétel aktusán túl nem tudta teljesíteni a feldolgozói feladatokat, és nem sikerült megoldást találnia a megfelelő tárolásra, megőrzésre sem.[78]

A 70-es években lényeges előrelépés történt egy több évtizede elhanyagolt területen: az értékes régi állomány számbavétele és védelme terén. 1975 tavaszán állományvédelmi program indult az Országos Széchényi Könyvtár két szakértője, *Kozocsa Ildikó* és *Óvári Sándor* javaslata alapján. Kataszter készült a megvédendő művekről, függetlenített könyvhigiénikust állítottak munkába, a „könyvgondozó szoba" létesítésével megalapozták a restaurátori laboratóriumot. A következő években több ezer ívet laminálták,[79] több tízezer értékes bőrkötést kezeltek, megkezdődött a mikrofilmezési program. 1976-tól a könyvtár az Országos Széchényi Könyvtáron keresztül bekapcsolódott az antikvák illetve a régi magyar nyomtatványok számbavételének országos programjába. Erre a feladatra *Klinda Mária* – aki a régi állomány védelmének és feltárá-

77 Bíró Ferenc – Jakubecz Ilona: AV-gyűjtemények a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. – In: Audio-vizuális Közlemények. 1980. 1. sz., 27-29. p.

78 A kötelespéldány okozta problémákról: Révész Ferenc levele Kondor Istvánnénak a Kulturális Minisztérium Könyvtárosztálya vezetőjének 1976. júl. 15. – FSZEK irattár 865.10-38/2/76. – L. még: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1977/1978. 8. p.

79 A papír mindkét oldalára átlátható védőréteget sajtoltak.

sának elkötelezett képviselője és elismert szakértője volt – heti kutatónapot kapott. Megkezdődhetett – *Borsa Gedeon* tanácsait felhasználva – a régi állomány mindeddig hiányzó szakszerű számbavétele.[80]

A Központi Könyvtárban nem annyira a könyvek beszerzése okozott gondot (az a kialakult elveknek és rutinnak megfelelően zökkenőmentesen folyt), sokkal inkább az elhelyezésük. A raktárak megteltét 1970-71-ben sikerült ugyan rövid időre elodázni: a 2. emelet középső raktártermében a meglévő könyvállványok közé a mennyezetre függesztett mozgatható polcokat szereltek. (A sajátos technikai eljárást a födémek tették lehetővé.) Ezzel a megoldással 10-12 ezer kötet befogadására alkalmas 405 folyóméternyi polcot nyertek.[81] 1971-ben a még szabadon álló falfelületeket is beállványozták vaspolcokkal, ekkor újabb 160 polcfolyóméternyi helyhez jutottak.

Az állomány feltárása. Bibliográfiai kiadványok

Az állomány feltárásának korábban kialakult hagyományos módjai mellett néhány területen új, differenciáltabb eszközök jelentek meg.

- A legnagyobb jelentőségű a szociológiai irodalom dokumentációjának most kialakított eszközrendszere volt (ezzel a *Szociológiai Dokumentációs Osztály*ról szóló külön fejezetben foglalkozunk).
- Elsősorban a hálózat gyakorlatias igényei sürgették a szépirodalom részletezőbb feltárását. Ilyen kezdeményezés volt a *Szépirodalmi gyűjteményes művek elemző katalógusa* és a *Novellakatalógus* (*Csoma Gyuláné* munkái).
- Érlelődni kezdett egy *zenei bibliográfia* terve is. A könyvtárosi szaksajtóban először 1977-ben hangzott el a javaslat: az irodalmi analitikus katalógus mintájára készüljön zenei katalógus is.[82] A Szabó Ervin Könyvtár a javaslatra egy – *Pesti Ernő* által készített – próbaszámmal reagált.
- A kor új kihívására válaszolt 1977-től a *TV műsorait ajánló* sorozat: a televíziózásnak, mint az olvasás vetélytársának felismerése hozta létre, és az a bizakodás, hogy a TV kulturális műsorai – megfelelő könyvajánlással – akár növelhetik is az olvasási kedvet.
- Új feladatot jelentett a negyedéves *Eseménynaptár* átvétele is. Ennek a könyvtárosi hasznosításra szánt, az évfordulókhoz kapcsolódó szövegeket és illusztrációkat tartalmazó periodikának a szerkesztését 1973-ban vette át a Könyvtártudományi és Módszertani Központtól a Bibliográfiai Osztály.

A kiadványok zömét továbbra is a *Bibliográfiai Osztály* adta ki, amelynek tevékenysége a 60-as években kialakított nyomvonalon haladt tovább. A hetvenes évek kiadáspolitikáját így jellemezte az osztály vezetője, Pataki Ferenc: „A kampányszerű, bizo-

80 Klinda Mária: Feladataink régi nyomtatványaink feltárása terén. In: Könyvtári Híradó, 1976. 2. sz., 21-22. p. – uő: Régi nyomtatványaink feltárásának előmunkálatairól. – uo. 1977. 1. sz., 20-22. p. – Márffy István: Az állomány védelméről. – uo. 1979. 2. sz., 18-19. p.

81 A Békéscsabai Lakatos- és Gépgyár KTSZ 300 ezer forintért készítette és szerelte fel az állványokat 1970. július – augusztusban. – Remete László: „3/4 tömör" raktározás. - In: Könyvtári Híradó, 1970. 3. sz., 13-14. p. – Márffy István – Rozgonyi Istvánné: A Központi Könyvtár raktárának helyzete. In: Könyvtári Híradó, 1976. 1. sz., 21-22. p.

82 Gerő Gyula, a Könyvtáros főszerkesztője ez ügyben külön levéllel fordult Révész Ferenchez, aki válaszlevelében közölte a könyvtár terveit. - Révész Ferenc levele Gerő Gyulának 1977.dec. 12.- FSZEK irattár 865.10-43/4

nyos témák propagandáját szolgáló kiadványok mellett a könyvtár mindjobban a tájékoztató munkát, az aktív referensz szolgálatot igyekszik munkaeszközökkel ellátni."[83] A bibliográfiák korábban kialakított típusai tovább éltek, mondhatnánk, rutinszerűen jelentek meg. A szépirodalmi témájúak, elsősorban az írói életműveket bemutató kisbibliográfiák domináltak. (A politikai-társadalmi irodalom bemutatásának szerepét a szociológiai dokumentáció nagyrészt átvette.)

Ajánló, röp-, bio- és új szerzeményi bibliográfiák a hetvenes évekből

A korábbi idők, a 60-as évek jellegzetes terméke volt a „hiánypótló", a téma monografikus feldolgozását megelőző bibliográfia. A 70-es években már elhalványult a könyvtárnak ez a szerepe, kivételként egy művet említhetünk, *Pomogáts Béla*nak *Huszonöt év magyar prózáját*.[84] „Felszabadulás utáni irodalmunkról hiányzik a biztos koncepciójú irodalomtörténeti áttekintés" – írta róla kritikusa, [a kiadvány ezért] – „messze túlnő egy bibliográfia határain." Ugyancsak túlnőtt igényeivel a könyvtár határain néhány hasonmás kiadás: *Endrődi Sándor: Petőfi napjai a magyar irodalomban*, 1911 (a Petőfi évfordulóra történt új kiadást a kritikusok elismerése fogadta[85]), az *Érvágó kalendárium* (1495-ből) stb.

A hagyományos bibliográfiai termésből nagyságrendben és jelentőségben kiemelkedett néhány alkotás, pl. *Csomor Tibor* megérdemelt szakmai méltatásban részesülő

83 Pataki Ferenc: Huszonöt éves a Bibliográfiai Osztály. In: Könyvtári Híradó, 1976. 2. és 3.sz.

84 FSZEK, 1970. 185 p. – Ismertetés: Tóth Imréné: - - . Könyvtári Híradó, 1970. 2. sz., 11-12. p.- Pomogáts Béla bibliográfiája a szerző 1982-ben megjelent könyvének, Az újabb magyar irodalomnak előtanulmánya.

85 Héra Zoltán: - - . In: Népszabadság, 1972. aug. 13.

honismereti bibliográfiája,[86] vagy *Reguli Ernőtől* a József Attila irodalom számbavétele, amelyet így értékelt egy irodalomtörténész: „A maga területén ez a könyv éppoly jelentős eseménye a József Attila kutatásnak, mint egy jó irodalomtörténeti tanulmány vagy könyv megjelenése."[87] Csomor és Reguli munkája szélesebb körben is hasznosítható kiadványt eredményezett, míg más, ugyancsak nagy terjedelemben készülő bibliográfiáknál eleve kérdéses volt, hogy a ráfordított munka és költség arányban áll-e a várható hasznosítással.

A szociológiai szolgáltatások kibontakozása

Az évtized folyamán a könyvtár részlegei közül a legerősebb társadalmi impulzusokat – és a legnagyobb belső támogatást – a Központi Könyvtár szociológiai szolgáltatásai ill. az 1973-ban létrehívott Szociológiai Dokumentációs Osztály kapták.

A Szociológiai Dokumentációs Osztály létrejötte. Szervezet és a működési keretek

A kis, kétfős csoport, amely induláskor a szociológiai szolgáltatásokat végezte – a kiadványokat szerkesztette, a kézikönyvtárat kialakította, tájékoztatást nyújtott – 1970 és 1973 között az Olvasószolgálati osztály keretében, a tájékoztató csoporthoz kapcsolva, annak munkaszobájában dolgozott. A Fővárosi Tanács 1973. május 22-i határozata rendelte el – voltaképpen: engedélyezte – az önálló osztály felállítását. A nyáron indult, *Szociológiai Dokumentációs Osztály* nevet viselő szervezeti egység vezetője az olvasószolgálat vezetésétől megváló *Remete László* lett, három munkatársa *Bóna Márta, Hiripi Lajosné Vági Mária* és *Vörös Istvánné*.

Eltérően a könyvtár többi szakrészlegétől a szociológiai esetében soha nem jött szóba az állomány elkülönítése, külön gyűjtemény kialakítása. Ez a társadalomtudomány

A szociológiai bibliográfia első száma és szerkesztője: Hiripi Lajosné Vágh Mária

86 Csomor Tibor: Magyarország honismereti bibliográfiája 1.köt. FSZEK, 1972. 960 p. – Ism..: Hervay Ferenc: - -. In: Magyar Könyvszemle, 1974. 1-2. sz., 190-193. p. – Bényei Miklós: - - In: Könyvtári Figyelő, 1973. 1. sz., 118-121. p.

87 Reguli Ernő: József Attila bibliográfia. FSZEK, 1975. 319 p. – Ism: Monoki Tverdota György: A József Attila bibliográfiáról. In: Könyvtári Híradó, 1975.2. sz. 41-43. p.

többi ágával való szoros összefonódása miatt irreális lett volna. A szociológiai csoport – majd osztály – feladata elsősorban az állomány feltárása, a szociológiai dokumentációs szolgáltatások megszervezése volt.[88]

Az új osztály munkahelye az ún. „ezüst szoba" lett,[89] majd 1978-ban tovább bővültek a működés keretei: az osztály megkapta a Kálvin térre néző nagyterem egy részét, a „kis olvasótermet" is. Így a hasznosítható terület a kétszeresére bővült, most már kétezer kötetes kézikönyvtár és közel 100 kurrens folyóirat állt a kutatók rendelkezésére. A munkatársak száma is növekedett.

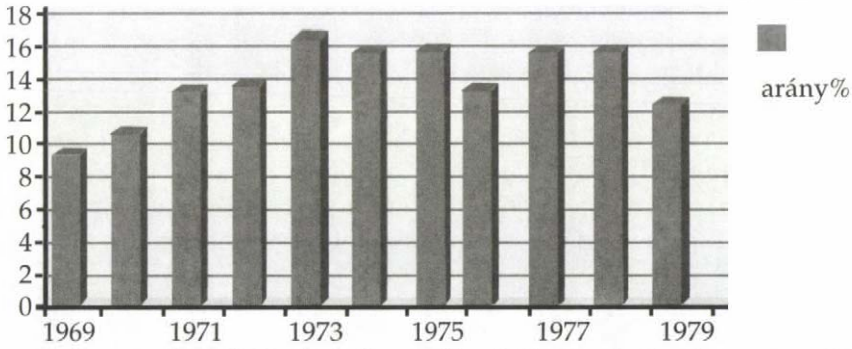
Az osztály optimistán nézett a jövőbe. Az 1978-as tervkészítéskor 550 négyzetméter alapterületet, 14-16 dolgozót és az adatok tárolására-feltárására megfelelő kapacitású számítógépet igényelt.[90]

A szociológiai állomány alakulása. Dokumentációs szolgáltatások

Bár a Szabó Ervin Könyvtárat már 1968-ban a szociológia irodalmának országos szakkönyvtárává jelölték ki, a szociológiai könyvek és folyóiratok szélesebb körű beszerzésére – elsősorban a nyugati kiadványok terén – csak 1970-71-ben került sor. Ekkor a Központban beszerzett művek között a szociológia aránya a korábbi 9-10 %-ról 13 % fölé emelkedett.

1973-ban – a Szociológiai Dokumentációs Osztály megalakulásának évében – hasonló szintemelés történt. A szociológiai művek beszerzésének aránya ekkor 16 %-ra nőtt, és többé-kevésbé ezen a szinten maradt az évtized végéig.

A szociológiai irodalom aránya százalékban a Központi Könyvtár állománygyarapodásában

A beszerzés a nyugati szakfolyóiratok vonatkozásában még így is messze elmaradt attól a szinttől, amit a korábbi szakirodalmi ellátottsági vizsgálatok egy szociológiai szakkönyvtár számára feltétlenül kívánatosnak tartottak.[91] Megoldhatatlan gondot

88 Az új osztályról: Remete László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központja, mint a szociológia országos szakkönyvtára. In: Könyvtáros, 1974. 10. sz. 582-587. p.

89 A Kálvin térre néző teremből jobbra nyíló, 30 négyzetméteres helyiség, itt a munkahelyek mellett négy olvasóasztalt állítottak fel és ezer kötetes kézikönyvtárat tudtak elhelyezni..

90 A számítógép könyvtári alkalmazásának eszméjét Weisz Sándorné már 1972-ben felvetette, de csak elméleti lehetőségként. A Szociológiai Dokumentációs Osztályon merült fel először konkrétan a számítógép igénybevételének terve.

91 A szociológia szakirodalmi ellátottságának vizsgálata. Bp. 1969. Könyvtártudományi és Módszertani Központ. 11. p. – Sárdy Péter: A szociológia szakirodalmi ellátottsága. In: A Könyvtáros, 1970. 3. sz., 135-137. p.

okozott, hogy az igényes nyugati szakfolyóiratok száma állandóan nőtt, áruk pedig meredeken emelkedett, s a Központ ezeknél szerényebben javuló anyagi lehetőségei egyre kevésbé tudtak ezzel lépést tartani. Végül a könyvtár kénytelen volt a szociológián belül kiemelni a legfontosabb gyűjtési területeket. Ilyennek minősültek a: szakinformációs eszközök: (a bibliográfiák, a referálólapok); az általános, elméleti szociológia; a szociológia szakmódszertana. – A szakszociológiák közül a kultúra/szabadidő, a szociálpolitika, a városszociológia.[92]

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárra mint a szociológia országos szakkönyvtárára hárult e tudományág dokumentációja. Ez a tevékenység képezte az új osztály munkájának oroszlánrészét.[93]

Mindenekelőtt teljességre törekedve regisztrálni kellett a teljes magyar szociológiai irodalmi termést, vagyis meg kellett teremteni a tudományág *nemzeti szakbibliográfiáját*.[94] 1972-től *Szociológiai információ* címmel jelent meg a hazai (és a magyar vonatkozású külföldi) könyvek és folyóiratok jegyzéke.[95] Anyagából cédulakatalógus is készült. Több-kevesebb rendszerességgel jelent meg a *Kurrens szociológiai folyóiratok Magyarországon* jegyzék is.

A magyar szociológiai irodalom visszatekintő számbavételére is vállalkozott a könyvtár. A tervezett sorozat első köteteként *A magyar szociológiai irodalom bibliográfiája* címmel a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Intézetével közösen feltárták a 20. század elejének három folyóirata, a *Huszadik Század*, a *Szabadgondolat* és a *Munka Szemléje* cikkanyagát.[96] A nagyarányú vállalkozás elismerést kapott a szociológiai és irodalmi szakfolyóiratoktól.[97]

A külföldi szakirodalom feltárása több csatornán keresztül történt. Egyrészt az Országos Széchényi Könyvtár központi címjegyzéke alapján 1970-től vezetni kezdték a magyar könyvtárak külföldi szociológiai beszerzéseinek *központi címjegyzékét;* betűrendes és szakkatalógust vezettek az ország könyvtáraiba beérkezett szociológiai művekről. Másrészt a könyvtár *Újonnan érkezett szociológiai szerzemények jegyzéke* címmel 1970-től rendszeresen feltárta saját beszerzéseit; és végül: *Tájékoztató külföldi szociológiai folyóiratokról* címmel kéthavonta közölte a Szabó Ervin Könyvtárba és több másik könyvtárba, kutatóintézetbe járó mintegy száz folyóirat új számainak tartalomjegyzékét, meghonosítva egy modern külföldi információs formát.[98]

92 Remete László: A szociológiai periodikaállomány keletkezéséről és fejlődéséről 1870-1982. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1979/1980. 59-65. p.

93 A dokumentáció indulásáról: Arató Józsefné – Hiripi Lajosné: Szociológiai dokumentáció a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1970/1971. 101-108. p. – A későbbiekről: Remete László: A szociológiai dokumentumbázis és információszolgáltatás helyzetéről, fejlesztési programjáról. uo. 1977/1978. 81-95. p. – Bartos Éva: A Szabó Ervin Könyvtár szociológiai tájékoztató kiadványai. In: Könyvtáros, 1978. 10. sz., 621. p.

94 Ezzel a könyvtárnak egy réges-régi feladata született újjá: annak idején, 1909-ben a Varró István készítette társadalomtudományi bibliográfiának a Fővárosi Könyvtár Értesítője adott helyet.

95 Szociológiai információ. Megjelent 1972 szeptembertől 600 példányban. - Irod.: R[emete] L[ászló]: 60 év után újjászületett sorozatunk olvasói fogadtatásáról. In: Könyvtári Híradó, 1972. 5. sz., 43-44. p.

96 A magyar szociológiai irodalom bibliográfiája. 1. köt. (Folyóiratok 1900-1919.) Szerk: Remete László – Litván György Előszó: Kulcsár Kálmán. Bp. 1970. FSZEK – Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Intézet. 564 p.

97 Kritikák, ismertetések: Szociológia 1972. 1. sz . – Irodalomtörténet 1972. 1. sz., Esti Hírlap 1971. júl. 14.

98 Az ötletet az Institut for Scientific Information: Current Contents adta. – Az Újonnan érkezett külföldi szociológiai szerzemények jegyzékét a Feldolgozó Osztály szerkesztette.

A könyvtár szép számmal szerkesztett és adott ki *tematikus szociológiai bibliográfiákat* is. Ezek eleinte (1969-től) a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat szociológiai csoportja által szervezett előadásokhoz készített röplapbibliográfiák voltak, majd 1974-től a *Tematikus szociológiai bibliográfiák* keretében, lényegesen nagyobb terjedelemben tárták fel egy-egy aktuális témakör (pl. családszociológia, cigányok helyzete) irodalmát. 1979-től *személyi bibliográfiák* is készültek.

Amikor a Magyar Tudományos Akadémia szociológiai bizottsága 1979 októberében a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szociológiai dokumentációs tevékenységét értékelte, a könyvtár tizenegyféle dokumentációs szolgáltatásról tudott számot adni.

Igénybevétel, fogadtatás

A 70-es években a korábbiakhoz képest kibővült a szociológiával foglalkozók köre: az MTA Szociológiai Kutatóintézetében, a Társadalomtudományi Intézetben, a Tömegkommunikációs Kutatóközpontban dolgozó kutatók mellé most már a meginduló szociológiai képzés (ELTE, Közgazdaságtudományi Egyetem, Politikai Főiskola) oktatói és hallgatói is felsorakoztak.[99] Az MTA Szociológiai Bizottsága 1972-ben felmérte a szociológusok körét és szakmai igényeiket (a Szabó Ervin Könyvtár dolgozóinak közreműködésével és nyilvántartásainak igénybevételével.) [100] A vizsgálat 162 hivatásos szociológusról adott számot, és közel ugyanennyiről, akik más munkakörhöz kapcsolódva használták fel szociológiai ismereteiket.

A könyvtár szociológiai szolgáltatásai együtt terebélyesedtek az új szociológiai intézményrendszerrel és a használók körével. A felkínált lehetőségeket viszonylag szűk, bár fokozatosan növekvő felhasználói kör vette igénybe: kutatók, egyetemi oktatók; ők viszont elismeréssel és köszönettel fogadták ezt a – mintegy ajándékként kapott – szolgáltatást. A legszorosabb kapcsolat az MTA Szociológiai Intézetével épült ki. 1971-ben az Intézetben Heller Ágnes, Szelényi Iván, *Sas Judit* és mások részvételével megvitatták – és elismerően értékelték – a könyvtár kiadványait. A tudományág hazai doyenje, *Szalai Sándor* különösen becsülte a könyvtár egyre bővülő bibliográfiai-dokumentációs tevékenységét. „Nagyra értékelem [...] módszertanilag még nemzetközi mértékben is számos vonásában úttörőnek mondható bibliográfiai és tájékoztató munkáját" – írta 1974-ben Révész Ferencnek. – „Vajh szociológiánk elérné azt a szintet, amit szociológiai bibliográfiánk könyvtárad jóvoltából elért! Akkor nyugodtan mondhatnánk, hogy a nemzetközi élvonalban állunk." [101]

A 70-es évek közepétől új felhasználói réteg jelent meg: az egyre szélesedő hivatásos szociológusképzés résztvevői. Nem igényelték viszont az elmélyült szolgáltatást – pedig a könyvtárosok korábban számítottak rá – a politikai és az állami élet vezetői, ők csak a kutatások végeredményét kérték. Viszont több nagyobb megbízást kapott a könyvtár (bérmunkában) szakirodalmi kutatásokra és témafigyelésre.

A Szociológiai Dokumentációs Osztály igyekezett minél szélesebb nemzetközi kapcsolatokat kiépíteni. Gyakran ezeken keresztül jutott hozzá drága nyugati és hozzá-

99 Tamás Pál: Az új magyar szociológia útja. In: Világosság, 1985. 4. sz., 219-226. p.

100 Kérész Gyula: A szociológusok köre, szakmai orientációja és igényei Magyarországon. In: Szociológia, 1973. 3. sz., 370-385. p.

101 Szalai Sándor levele Révész Ferencnek. Bp. 1974. okt. 2. – FSZEK irattár.

férhetetlen szovjet szociológiai kiadványokhoz.[102] A legnagyobb külföldi elismerést az *International Bibliography of Sociology* párizsi szerkesztőségének felkérése jelentette: az éves világbibliográfia számára 1977-től a Szabó Ervin Könyvtárt kérték fel a magyarországi szociológiai irodalom anyagának összeállítására.

Az évtized végén két testület is át kívánta tekinteni a Szabó Ervin Könyvtár szociológiai tevékenységét. Az MTA Szociológiai Bizottsága *Huszár Tibor* elnökletével értékelte 1979. október 29-én a könyvtár szolgáltatásait, ezt megelőzően pedig a Társadalomtudományi Információs Munkabizottság foglalkozott a könyvtárral, a Remete László által készített beszámolójelentés alapján. A bizottságok, s különösen *Cseh-Szombathy László* szakértői véleménye igen elismerő volt.[103] A könyvtár ezeken az értekezleteken nagyarányú fejlesztési tervekkel állt elő, amiket minden résztvevő helyeselt ugyan, de a tervek költségeinek fedezete továbbra is megoldatlan, nyitott kérdés maradt. A könyvtár javaslata ez ügyben: az érdekelt országos szervek – MTA, Kulturális Minisztérium stb. – vállaljanak részt a fejlesztésben, a bizottságok viszont állami pénzforrás megnyitását javasolták. A javaslat és annak vitája mélyén az a kérdés rejlik, hogy egy városi fenntartású intézmény országos feladatvállalását ki finanszírozza: a város vagy más szervezet? A kérdésfeltevés már a szolgáltatások indulásakor is megkerülhetetlen volt.

A szociológiai osztály sikersorozatai időben egybeestek a Központi Könyvtár új épületéről és ezzel együtt a könyvtár új funkciójáról folytatott diskurzusokkal, s munícióit adtak az új intézményt kutatókönyvtárként elképzelő nézeteknek.

A Budapest Gyűjtemény és a Zenei Gyűjtemény

A Szociológiai Dokumentációs Osztály erőteljes fejlődésével-fejlesztésével szemben a régi különgyűjtemények nem kaptak hasonlóan erős társadalmi impulzusokat és belső támogatást, tevékenységük lényegében nem módosult, s bár több-kevesebb új feladatot minden részleg kapott, de működési kereteik nem változtak, életük a régi kerékvágásban haladt tovább. És ez a kerékvágás általában szűknek bizonyult.

A Budapest Gyűjtemény működése

1974-ben két jelentős fordulat következett be a gyűjtemény életében: megjelent a nagy Budapest bibliográfia zárókötete, a *Mutatók*,[104] a hatvanas évek egészét betöltő hatalmas munka ezzel véget ért; másrészt vezetőváltás történt, Mentes Béláné nyugdíjba vonulásával posztját Berza László vette át.

102 Pl. egy ungvári történész professzor 1972-ben Szabó Ervin kutatásaihoz kapott anyagáért cserébe „nálunk be nem szerezhető szovjet szociológiai munkákat küldött."

103 A beszámolót Remete László publikálta: A szociológiai dokumentumbázis és információszolgáltatás helyzetéről, fejlesztési programjáról. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1977/1978. 81-95. p. – Cseh-Szombathy László véleménye: Szakértői vélemény „A szociológiai dokumentumbázis és információszolgáltatás helyzetéről, fejlesztési programjáról. 1979. jan. 18. FSZEK Szociológiai osztály irattára. – A Társadalomtudományi Információs Munkabizottság javaslata a szociológiai dokumentációs és információs szolgáltatás továbbfejlesztésére. Kézirat [1979] uo.

104 Ismertetése: Kókay György: A Budapest Történetének Bibliográfiája VIII. kötete. Mutatók. In: Magyar Könyvszemle, 1974. 381. p.

Berza László mögött ekkor már csaknem másfél évtizedes, érdemi munkával telt múlt állt a Budapest Gyűjteményben, sőt az Akadémiai Kiadó Budapest lexikonának szerkesztőjeként is öregbítette mindenki által elismert szakmai hírnevét. De már munkahelyi figyelmeztetések is álltak mögötte „lobbanékony természete, ideges légkör teremtése" miatt.

A hétkötetes bibliográfia megjelenése, a szöveges dokumentumok feltárása után a Gyűjtemény a képi dokumentumok felé fordult: a hetvenes évek nagy vállalkozása a budapesti vonatkozású képek, fotók és rajzok számbavétele és rendezése volt.

A *Budapest történetének bibliográfiája* szerkesztői eredetileg úgy képzelték, hogy tematikusan szétszórva helyezik el a képek leírását, az összegyűlt anyag hatalmas mennyisége miatt azonban erről lemondtak, és külön kötetben történő publikálást terveztek. A képanyag rendezése már az évtized elején megkezdődött, de a vállalkozás fontosságára, a társadalmi igény nagyságára az évfordulók hívták fel a figyelmet: 1970-ben a 25 évvel korábbi események fotói lettek módfelett keresettek, majd 1973-ban a három város egyesülésének centenáriumán a régi Pest-Buda-Óbuda képei. Különösen gyakran igényelték a fotógyűjtemény – benne a századvégi Budapestet ábrázoló *Klösz*-fotók – képeit. Az alakuló képkatalógus a gyűjtemény egyik leghasználtabb tájékoztató eszközévé vált.

1974 után fokozott erővel folyt az anyag rendezése. Az évtized végére a feldolgozott képek száma 90-100 ezer darabra nőtt, 1979-re nyomdakész állapotba jutott a *Budapest története képekben*.[105]

A 70-es években megélénkültek a várostörténeti kutatások és fellendült az amatőr társadalmi helytörténeti mozgalom. Ez újabb feladatokat adott a Budapest Gyűjteménynek, jóllehet a Fővárosi Tanács 1970-ben a várostörténeti kutatások összefogásával a Fővárosi Levéltárat bízta meg, a kerületi helytörténeti klubok szakfelügyeletére pedig a Budapesti Történeti Múzeum kapott megbízást.

A város vezetősége a munkájához szükséges információkhoz való hozzájutás érdekében a hetvenes évek közepén létrehozta *Budapest Főváros Tanácsa Információs Központjá*-t, a FŐINFORM-ot, azzal a céllal, hogy a város vezetőit és szakigazgatási szerveit megfelelő információkkal segítse, városvezetési adatbankot szervezzen, szakkönyvtárat és nyomdát működtessen. Az új intézmény munkája sok területen párhuzamos volt a Budapest Gyűjteményével, erre Csomor Tibor hívta fel a figyelmet, s ő szorgalmazta a két intézmény között az együttműködési megállapodást, mely főleg bibliográfiák közös összeállítására vonatkozott.[106]

A Zenei Gyűjtemény

A Zenei Könyvtár (amelyet 1976-tól hivatalosan *Zenei Gyűjtemény*nek neveztek) sikeresen induló útja a 70-es évek elején is folytatódott. A főváros zenei közélete magáénak tekintette az intézményt, a könyvtárosi szakma is elismerte a gyűjteménynek és vezetőjének teljesítményét; az 1972-ben induló országos zenei könyvtárosi tanfolyam

105 Berza László: Tervezet a „Budapest története képekben 1493-1980" c. várostörténeti képbibliográfia tematikájához. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1977/78/79. 97-105. p.

106 Szocialista együttműködési szerződés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és a Budapest Főváros Tanácsa Információs Központja között. Bp. 1976. július. – Szövegét részben közli: Csomor Tibor: Együttműködés a FŐINFORM-mal. In: Könyvtári Híradó, 1976. 4. sz., 11-12. p.

szervezője, egyik szakmai előadója Szalai Ágnes volt. Példaként szolgált a zeneművek sokrétű feltárása, s elismertek voltak a gyűjtemény kiadványai is, különösen az 1974-ben megjelent *Válogatás a Zenei Gyűjtemény anyagából.* (2 ezer zenemű, nyolcszáz zenei könyv leírásával.) „Ez a könyvtár ma még szinte egyedül áll az országban. Remélem, hogy mint kitűnő példa kedvezően hat a vidéki könyvtárak zenei részlegeire" – nyilatkozta Sallai István.[107]

A nemzetközi fogadtatás is hasonlóan kedvező volt: a Zenei Könyvtárak Nemzetközi Szövetségének[108] 1970-es magyarországi látogatása és a Zenei Könyvtár munkájának megismerése után Szalai Ágnest az egyesület bizottsági tagjává választották, s hamarosan a Nyilvános könyvtárak bizottságának aktív vezetőségi tagja lett, előadásokat tartott és publikált a szövetség lapjában, a Fontes Artis Musicae-ben. Részt vett a Nemzetközi Zenei Irodalom Bibliográfiája[109] szerkesztésében is.

A fennállásának tizedik évét ünneplő Zenei Könyvtárról 1974-ben méltán jelent meg az elismerő cikkek sora.[110]

A sikereket és az ünneplést azonban egyre inkább beárnyékolta a mind nyomasztóbbá váló helyiségprobléma. „Ha van valahol feszültség a korlátozott lehetőségek és a végzett munka magas színvonala között, erre talán ez a könyvtár a legjobb példa" – állapította meg a könyvtárügy egyik vezető személyisége.[111] Az 1971-ben történt felújítás nem tudott változtatni a hely szűkösségén, mely lehetetlenné tette az elemi fontosságú szolgáltatások bevezetését (előadások, zenei rendezvények, csoportos zenehallgatás stb.) és megakadályozott minden külső fejlesztést. Miközben az ország más városaiban elkezdődött a zenei könyvtári szolgáltatások kibontakozása, sokrétűvé válása, a korábban úttörő szerepet vállaló fővárosi intézmény ezekből a lehetőségekből kényszerűen kimaradt.

Már a könyvtár megnyitása óta lépések történtek a közvetlen szomszédságban levő 180 négyzetméter nagyságú terem megszerzéséért, de csak 1976 novemberében sikerült a használati jogot megkapni. Az átalakítás első mérnöki terve 1978-ra készült el. Az évtized végén a könyvtárosok csak az 1981-re ígért befejezésben és birtokbavételben reménykedhettek.

A KÖNYVTÁR OLVASÓI

A könyvtári olvasók számának növekedése már Szabó Ervin szemében is a legfontosabb mutatószámok egyike volt, s még inkább azzá lett 1949-1950 után: nem csak a könyvtári munka, hanem az egész társadalom folyamatos haladásának is egyik bizonyítékává vált. S az olvasók száma két évtizeden át országszerte folyamatosan és lendületesen emelkedett, alapot szolgáltatva a művelődéspolitika és a könyvtárosok önbizalmának. Sokkhatásként érte a könyvtárak vezetőit, mikor ez a fejlődés az 1960-as

107 Bejegyzés a Zenei Könyvtár vendégkönyvében 1973. márc. 13.

108 AIBM, Association Internationale des Bibliotheques Musicales.

109 International basic list of literature on music

110 Bánó András: Közművelődési céllal.[Interjú Szalai Ágnessel]. In: Muzsika, 1974. 16. sz., 28-29. p. – Csoboth Attila: Tízéves a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Zenei Könyvtára. In: A Könyvtáros, 1974. 10. sz., 592-594. p. – A legbővebb ismertetés: Zima Istvánné: A zene szolgálatában. Tízéves a Zenei Könyvtár. In: Könyvtári Híradó, 1974. 4. és 5. sz.

111 Sallai István idézett bejegyzése

évek végén megállt, s egy évtizedes stagnálás következett. 1969-ben a hálózat olvasóinak száma 167 ezer volt, tíz év múlva, 1979-ben 165 ezer.

A forgalom még inkább visszaesett: az 1969 évi 5,6 millió kölcsönzés 1979-re 4,3 millióra süllyedt. – Hasonlóan stagnált a Központi Könyvtár olvasóinak száma is, ott azonban már a 60-as évek elején nyilvánvaló volt: a teljesítmény az adott körülmények között nem fokozható.

A megtorpanás két alapvető okra vezethető vissza. Egyrészt a lakosság egészében megtorpant az olvasási kedv; az olvasásszociológiai vizsgálatok szerint a 70-es években a rendszeres könyvolvasók száma már nem emelkedett, az olvasás gyakorisága, az olvasásra fordított idő pedig az előző évtizedhez képest jelentősen csökkent.[112] Ez pontosan tükröződött a Fővárosi Könyvtár olvasótáborának alakulásában: az olvasók száma stagnált, az olvasás intenzitását mutató kölcsönzések száma csökkent. Másrészt az 1960-as évek második felében leállt a fővárosi könyvtárhálózat továbbfejlesztése, a régi, rossz minőségű épületekbe helyezett könyvtárak egyre gyakrabban szorultak felújításra, s a hosszú zárva tartásokkal kieső kapacitást nem tudta ellensúlyozni a 70-es években megnyíló néhány új könyvtár. Budapest lakosságának egyre nagyobb hányada költözött a lakótelepekre, s ezek (a József Attila telep kivételével) könyvtárilag ellátatlanok maradtak.

Ekkor már csak a hivatalos művelődéspolitikai nyilatkozatok voltak bizakodók. „Mind több budapesti lakos olvas mind több könyvet" – nyilatkozta 1976-ban Révész Ferenc a *Népszabadság*nak,[113] ellentmondva a tényeknek.

A külső tényezők sorra a könyvtár ellen fordultak, a könyvtárosok pedig heroikus küzdelembe kezdtek, immár nem az olvasótábor növeléséért, mert arról rövid távon lemondtak, hanem a megtartásáért. „Nekünk optimistáknak *kell* lennünk" – mondta Dobos Piroska a III. Országos könyvtárügyi konferencián, pontosan kifejezve az egyre reménytelenebbnek látszó körülmények közé kerülő könyvtárosok szakmai etikai magatartását. A figyelem és a tevékenység egyre inkább arra fordult, ahonnét még új olvasók voltak várhatók: a fiatalság megnyerése lett a legfontosabb feladat.

A könyvtár ifjúságpolitikája a 70-es években

A 60-as évek végének zaklatott diákmozgalmai után Európa-szerte, nálunk is különös figyelemmel fordult a társadalom az ifjúság felé. A szociológia felfigyelt a sajátos, önálló ifjúsági kultúra és életmód létére, a budapesti diákéletmód sajátságait egy nagy hatású kutatási beszámoló tárta föl, részletesen kitérve a fiatalok olvasási szokásaira is.[114]

S ha van önálló ifjúsági kultúra, akkor ennek tükröződnie kell a könyvtári szolgáltatások rendszerében is – vélte a magyar könyvtárpolitika; az ezzel kapcsolatos kívánalmakat és feladatokat az 1971-es „Irányelvek a 18 éven aluli ifjúság könyvtári ellátásának javítására" című minisztériumi állásfoglalás foglalta össze.[115] Ez az útmu-

112 Gereben Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség. A magyar társadalom olvasási kultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében. Bp. 1998. OSZK. 34-35. p.

113 Varga Sándor: Könyv, könyvtár, olvasók. Beszélgetés [Révész Ferenccel] a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. In: Népszabadság, 1976. márc. 26.

114 Gazsó Ferenc – Várhegyi György – Pataki Ferenc: Diákéletmód Budapesten. Bp. 1971. Gondolat.

115 Művelődésügyi Közlöny 1971. 24. sz.

tató a nagyobb közművelődési könyvtárakban külön *ifjúsági szolgálat* kialakítását, *ifjúsági felelős* megbízását írta elő.

Sándor Ottóné, az ifjúsági felelős vetélkedőt vezet

A fiatal korosztállyal való kiemelt foglalkozás nem állt távol a Szabó Ervin Könyvtár gyakorlatától, az új feladatok szervezésével megbízott *Sándor Ottóné* rövidesen sikerekről számolhatott be.[116] Bizonyos könyvtárak különösen kitűntek e téren kezdeményezésükkel, aktivitásukkal.[117] Bár az ifjúsági szolgáltatások javasolt térbeli elkülönítését a szűkös helyiségviszonyok általában nem tették lehetővé, és a „felelős" kijelölése is gyakran formális maradt,[118] a könyvtár egy fontos területen mégis jelentős eredményt ért el: az oktatási intézményekkel való kapcsolatok kiszélesedtek és új tartalmat kaptak. Korábban is felkeresték a könyvtárosok a környező iskolákat olvasói létszámuk növelése érdekébe, most azonban másról volt szó: a könyvtárak az iskoláknak oktató-nevelő munkájukhoz kapcsolódó szolgáltatásokat tudtak felajánlani.

A változások a magyar oktatáspolitika ekkor kibontakozó reformtörekvéseivel voltak kapcsolatban, melyek a zárt ismeretek mechanikus átadásával szemben az önálló ismeretszerzés készségének fontosságát hangsúlyozták. „Iskoláink csak úgy felelhetnek meg a társadalom követelményeinek, ha a tanulók gondolkodását fejlesztve kialakítják a továbbtanulás igényeit és képessé teszik őket a folyamatos önművelésre" – mondta 1972-ben egy, a fővárosi könyvtárosok által is gyakran idézett párthatározat[119] A könyvtárügy hamar felismerte a számára adódó új szerepet, amit egy pedagógiai szaklapban megjelent könyvtárosi tanulmány címe pontosan kifejezett: „A könyv és a könyvtár az oktatási folyamat korszerűsítésében."[120]

A Szabó Ervin Könyvtár gyorsan reagált az oktatási reformkezdeményezésekben rejlő lehetőségekre, Könyvtári Híradójában ismertette az új feladatkört.[121] A változások elsősorban a gyermekkönyvtárakat érintették, de a középfokú oktatási intézmények számára is eredményesen ajánlották fel a könyvtárak – az oktatási reform szellemében – intézményüket, mint a tanulók önálló ismeretszerzésének színterét, és szolgáltatásaikat, mint az iskolai oktató-nevelő munka kiegészítését. A középfokú oktatási intéz-

116 Sándor Ottóné: Ifjúsági olvasószolgálat a kerületi könyvtárakban. - In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1972/1973. 207-219. p. – uő: Ifjúsági szolgálati tapasztalatok a budapesti kerületi könyvtárakban. – In: Könyvtáros, 1975. 3. sz., 136-140. p.

117 L. pl.: Bárány Éva: Ifjúsági szolgálat a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár XIII. kerületi könyvtáraiban. – In: Fiatalok a könyvtárban. Bp. 1973. Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtártudományi és Módszertani Központ. 59-77. p. – Maruszki József: 14-19 évesek a könyvtárban. FSZEK, 1970. 47 p.

118 42 könyvtárból 28-ban két éven belül megváltozott a felelős személye, a 14 állandó közül 10 helyen a könyvtár vezetője önmagát nevezte meg ifjúsági felelősként.

119 Az MSZMP KB határozata az állami oktatás helyzetéről és fejlesztésének feladatairól. 1972. jún. 15.

120 Könyves - Tóth Lilla, Pedagógiai Szemle, 1976. 6. sz. 598-607. p.

121 Ballér Endréné: Az oktatáspolitikai határozat hatása a gyermekkönyvtárak feladatkörér. – In: Könyvtári Híradó, 1973. 5. sz., 4-5. p.

mények tanulói részére a 70-es évek közepén évente száznál több könyvtári órát, könyvtárbemutató foglalkozást tartottak; együttműködés alakult ki a középiskolai könyvtárakkal is. A gimnáziumok és a dolgozók iskolái mellett különös hangsúlyt kapott a szakmunkástanuló-intézetekkel való kapcsolat kiépítése, a velük való szerződéskötés.[122]

Író-olvasó találkozó Kertész Ákossal

Az új formák mellett a régiek is továbbéltek, megújuló módszerekkel. A fiatalokkal való intenzív kapcsolat kitüntetett formája volt az állandó jellegű *művelődési kör*, a fiatal olvasók klubja. Ezekben beszélgetések, viták, közös kirándulások, színházlátogatások keretben törekedtek a permanens művelődés kialakítására.[123] A könyvtárosok fiatal, friss szemléletű generációja e tevékenységben lehetőséget kapott a szabadabb cselekvésre és kibontakozásra, mint arról mások mellett *Havas Katalin* és *Kamarás Istvánné* beszámolói tanúskodnak.[124]

A 70-es évek indulásakor a Szabó Ervin Könyvtár ifjúsági politikája – csakúgy, mint a többi közművelődési könyvtáré – több szálon futott. Foglalkoztak

– a fiatalokkal általában („ifjúsági szolgálat"),
– a munkásszármazású fiatalokkal kiemelten és
– az iskolai oktatáshoz kapcsolódva.

E három szálat fűzte egybe *Tánczos Gábornak* „A könyvtár pedagógiai funkciói, ahogy a nevelésszociológia látja" című könyvtártörténeti jelentőségű cikke.[125] Tánczos (1956-ban a Petőfi-kör titkára, börtönbüntetése után az Országos Pedagógiai Intézet dolgozója) a közkönyvtár meghatározó feladatát a kulturális esélyegyenlőtlenségek mérsékelésében látta, s úgy vélte, hogy az önálló ismeretszerzésre épülő, a fiatalokkal kötetlen, szabad kapcsolatot kiépítő könyvtárak az iskolánál is alkalmasabbak e feladat ellátására.

A gondolat a levegőben volt. Tánczoséhoz hasonló megközelítésű a Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1971-es kiadványa: „A közművelődési könyvtár feladatai a művelődési hátránnyal induló gyermekek és fiatalok segítésében." Szerzője

122 A Szabó Ervin Könyvtár és a budapesti iskolák kapcsolatát elemezte és példásan jónak ítélte: Mezey Gyula: Beszámoló a közoktatás és a közművelődés kapcsolatának, együttműködésének néhány kérdéséről, időszerű feladatairól. 1976. jan. 6. A FTVB 1976 jan. 21-i ülésének beszámolója. 6. p.. – L. még: Gálné Ballagi Ágnes: A közművelődési és a középiskolai könyvtárak együttműködése a fővárosban. – In: A Könyvtáros, 1973. 6. sz., 340-341. p. – Bárány Éva: Szocialista szerződés a kerületi könyvtárak és a MüM intézetek között. – In: Könyvtári Híradó, 1972. 1. sz., 5-6. p.

123 Jakubecz Ilona: Fiatal olvasók klubja a 12. sz. könyvtárban. – In: Könyvtári Híradó, 1973. 4. sz., 24-25. p. – Érdekességként, bár korántsem mint jellemző mozzanatot megemlítjük, hogy 1972 novemberében a Wekerle telepi Petőfi (ma: Kós Károly) téri (16. sz.) könyvtárban Konrád György beszélgetett a fiatalok közérzetéről, társadalmi problémákról és A látogató c. könyvéről a könyvtár fiataljaival.

124 Bokor Pálné (Havas Katalin) – Kamarás Istvánné: Fiatalok a könyvtárban. In: Budapesti Népművelő, 1970. 2. sz., 22. p.

125 A Könyvtáros, 1971. 8-9-10. sz.

Futala Tibor és *Könyves-Tóth Lilla* mellett *Bartha Andrásné*, a XIII. kerületi (2 sz.) gyermekkönyvtár vezetője volt, aki saját tapasztalatai, sikerei és kudarcai alapján fogalmazta meg a könyvtár feladatait az „F"-es (fizikai dolgozó szülők) gyerekekkel való foglalkozásról.[126]

A Tánczos Gábor által megrajzolt szociálpedagógiai szerepvállalás egybeesett a Szabó Ervin Könyvtárban már régóta érlelődő törekvésekkel. Nem véletlen, hogy Dobos Piroska azonnal hosszú cikkben reagált Tánczos koncepciójára, teljes egyetértéssel,[127] bár a kérdést némileg eltérően közelítették meg: Tánczos előnyös és előnytelen helyzetben levőkről beszélt, Dobos Piroska viszont leszögezte: „E témát 1967 óta a Fővárosi Szabó Ervin kerületi könyvtárakban egyértelműen mint a fizikai dolgozók gyermekeivel való foglalkozást fogalmaztuk meg." Az eltérő hangsúlyok ellenére a gyakorlati megvalósítás terén a Szabó Ervin Könyvtár figyelemre méltó példák gazdag választékát tudta felmutatni, mint azt a Könyvtártudományi és Módszertani Központ megbízásából írt *A fizikai dolgozók gyermekei a könyvtárban* címet viselő kiadvány (1970) is tükrözte.

Gyermekkönyvtárak

A gyermekkönyvtárak helyzetét számos „leg" jellemezte. A 60-as években a Szabó Ervin Könyvtár leglátványosabb eredményeit a gyermekkönyvtárak létrehozásával érte el, de itt történt a legsúlyosabb visszaesés is a hatvanas/hetvenes évek fordulóján. 1967-ben 55 ezer gyerekolvasó látogatta a könyvtárat, (ez volt a csúcspont), 1970-re számuk 44 ezerre esett vissza. A továbbiakban – többek megítélése szerint – a gyermekkönyvtárosok fejtették ki a legnagyobb erőfeszítést, hogy a demográfiai okok miatt visszaesett olvasólétszám további süllyedését megakadályozzák, a tendenciát megállítsák, s amennyire lehet megfordítsák. Az 1970-es mélypont után a gyerekolvasók száma ismét enyhén emelkedni kezdett, az évek során 45-47 ezer között ingadozott.[128]

Csodát persze nem művelhettek. A gyermekkönyvtárak eloszlása a főváros területén véletlenszerűen, egyenetlenül alakult ki, s úgy is maradt. A könyvtárral rosszul ellátott kerületekben (pl. a VII., a XI. ker.) a gyerekolvasók száma mélyen a fővárosi átlag alatt mozgott. És időközben a budapesti gyerekek igényei is növekedtek, túlhaladták azt a színvonalat, amelyet a gyermekkönyvtárak többsége nyújtani tudott.

A könyvtárosok változatos programú rendezvények sorával igyekeztek megnyerni a gyerekeket. A 60-as évek közepén évi 800 rendezvényt regisztráltak, 1970-ben több mint ezret, 1975-ben kétezret. Nemcsak a mennyiség nőtt, a minőség, a tematikus és módszerbeli változatosság is. A gyakori irodalmi és könyvtárismertető foglalkozások mellett megjelentek a katalógushasználati, zenei, képzőművészeti rendezvények is.[129]

A 70-es évtized a megújult szellemű *iskolai könyvtárak* lassú kibontakozásának idő-

126 Esztergomi László: „F"-es gyerekek a könyvtárban. [Interjú Barta Andrásnéval.] In: Magyar Hírlap, 1971. október 9.

127 Dobos Piroska: A könyvtár pedagógiai funkciói a gyakorlatban. – In: A Könyvtáros, 1971. 12. sz., 707-709. p.

128 A gyermekkönyvtárosok 1975/1976-ban széles körű felméréssel kutatták az ingadozás okait. L.: Kerekes Pálné: Az olvasótábor hullámzásainak okai. A fővárosi gyermekkönyvtárak tapasztalatai. In: A Könyvtáros, 1978. 3. sz., 141-142. p.

129 Benkőné Bartha Ilona: Az olvasómozgalom és a budapesti gyermekkönyvtárak. – In: A Könyvtáros, 1972. 9. sz., 527-531. p.

szaka volt. Több kísérlet történt a két könyvtártípus tevékenységének, gyűjtőkörének összehangolására.[130]

A legnagyobb változást az iskolákkal való új kapcsolat jelentette. Az új tanterv az általános iskolák 3. osztályában kötelezőként írt elő egy könyvtárlátogatást, ennek messze vivő következményei lettek. Vargha Balázs jellemzése szerint: „Tíz évvel ezelőtt [az 1960-as évek közepén. K.S.] még általános volt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár gyermekkönyvtárosainál a panasz, hogy az igazgatók, tanárok nem ismerik eléggé a könyvtár munkáját, a könyvtáros kezdeményezéseit bizalmatlanul fogadják. Most viszont – Goethe bűvészinasaként – fuldokolnak néha az áradatban. [...] Hogy bírják fogadni a jelentkező csoportokat, ha tovább emelkedik a számuk? Nemcsak a könyvtárhelyiségekben nincs elég hely, hanem a naptárban sincs ehhez."[131]

A „könyvtári órák" igényessé tételét több módszertani kiadvány szolgálta.[132]

A „tankönyvtári" feladatnak is megfelelni kívánó gyermekkönyvtárak az önálló katalógushasználat fejlesztése érdekében módosították az állomány elhelyezési rendjét, (amelyet 1960-ban alakítottak ki, s mely országosan elfogadottá vált). A szabadpolc tematikus csoportjait, („gyermekvilág", „történelmi regények", „kalandos történetek" stb.) nagyrészt összevonták, megszüntették, azzal a céllal, hogy a gyerekeket a katalógus használatára neveljék. A változtatást – amelyet 1979-ben a hálózatban általános érvénnyel bevezettek – könyvtárosi viták kísérték.[133]

A 70-es évek végén az iskola és a közkönyvtárak együttműködése nyomán új könyvtártípus is született: az iskolába helyezett, *közös iskolai-közművelődési (gyermek)könyvtár*.

A tanácsi könyvtárak iskolába telepítése Budapesten már a 60-as évek végén is szóba került, akkor a tanács Népművelésügyi Osztálya még elutasította, mondván, hogy ezzel eltorzul az iskolai könyvtári funkció, 1971-ben azonban a Végrehajtó Bizottság már a közös ellátás formáinak kialakítása mellett foglalt állást.[134] A Szabó Ervin Könyvtár vezetősége a 70-es évek elején a teljes iskolai könyvtári hálózat fokozatos átvételére is gondolt, a végrehajtás nehézségei azonban ezt az irreális tervet rövidesen elsorvasztották.

A közös iskolai-tanácsi könyvtárat eredetileg a kis települések számára ajánlotta a *18 éven aluliak könyvtári ellátásának* irányelve, mégis a helyhiánnyal küszködő városi könyvtárak honosították meg, esetükben az iskola a fiókkönyvtárak szállásadójává vált. [135] Ilyen közös könyvtár nyílt többek között az Őrmező lakótelepen a Menyecske utcai iskolában, Újpalotán, Pesthidegkúton, a XI. ker. Albertfalvi úti iskolájában.

---

130 Ballér Endréné [az iskolai könyvtárak budapesti vezető szakfelügyelője]: Az iskolai és gyermekkönyvtárak gyűjtőköre. In: Könyvtári Híradó, 1975. 1. sz., 27-28. p.

131 Vargha Balázs: A budapesti gyerekkönyvtári munka. Felülvizsgálati jelentések összesítése. 1976. Gépirat, 31 p. – In: Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtártudományi Szakkönyvtár 4-3242.

132 Könyvtári órák. Forgatókönyvek. Szerk. Bánhegyi Gyuláné. FSZEK, 1978. – Csoportos foglalkozások a gyermekkönyvtárakban. Szerk. Bánhegyi Gyuláné. FSZEK, 1977. (Egy pályázat három nyertes írása).

133 Bánhegyi Júlia: A gyermekkönyvtárak szépirodalmi állományának elhelyezése. – In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1979/1980. 93-101. p. – Vargha Balázs állásfoglalása: A betűrend diadala és nyomorúsága. - In: A Könyvtáros, 1977. 8. sz., 466-469. p. - Bánhegyi Júlia válasza: A könyv-kiemelés rendjét időnként változtatni kell. In: A Könyvtáros, 1978. 2. sz., 83-86. p.

134 Budapest Fővárosi Tanács – Népművelési Osztály: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és az iskolai ifjúsági könyvtárhálózat együttműködése. 1967. febr. 17. - Javaslat az általános iskolás korú gyermekek könyvtári ellátásának fejlesztésére. Elfogadta a Végrehajtó Bizottság 1971. okt. 6-án.

135 Katsányi Sándor – Vargha Balázs: Gyerekek, könyvtárak, iskolák. In: A Könyvtáros, 1977. 1. sz., 3-8. p.

A hátrányos helyzetű olvasók

Amikor a kulturálisan hátrányos családi környezetben élő fiatalok iskolai lemaradásának ügye társadalmi kérdéssé vált, a Szabó Ervin Könyvtár érzékenyen, gyorsan és segítőkészen reagált. Már a 60-as évek végén sokoldalú segítséget nyújtott ezeknek a fiataloknak, (l. A könyvtár szociális szerepvállalása c. fejezetet) a könyvtár e téren vállalt szerepére több országos napilap is felfigyelt.[136] Dobos Piroska a támogatandó fiatalokat azonosította a munkás szülők gyermekeivel, a feladat így szinte határtalanná nőtt, hiszen a budapesti általános iskolai tanulók 60-70 %-a – a 70-es évek statisztikája szerint – fizikai dolgozók gyereke volt. S ráadásul a hálózat vezetőinek itt is bele kellett ütközniük a kőkemény valóságba: a könyvtári ellátottság éppen azokban a kerületekben volt a legrosszabb, ahol a legtöbb munkás élt.[137] Így hát pusztán etikai követelmény maradt, hogy a hálózat könyvtárai – bár általánosságban nem tudták vállalni olvasótáboruk növelését – javítsanak a munkásgyerekek arányán.[138]

A hátrányos helyzetűek másik nagy csoportjára, az egészségi hátránnyal élőkre valamivel később irányult rá a figyelem. Mikor *Benjámin Judit* és *Bolgár Ágnes* módszertani kiadványban számoltak be erről a tevékenységről,[139] három területet említettek: az idős könyvtárhasználókkal való kiemelt törődést, a szociális otthonok ellátását és a mozgáskorlátozottakat felkereső szolgálatot.

Az idős olvasókkal való törődés hangsúlyozása azért jelentett újdonságot, mert ők korábban nem igen fértek bele a „nevelő könyvtár" koncepciójába. (Most felmentést kaptak: „A könyvtár általános nevelő munkáját a 60-80 évesek már nem igénylik" – írták a szerzők.) A figyelem elmélyülését jól mutatja, hogy 1979-ben, a Szabó Ervin Könyvtár működésének 75. évfordulóján az idősek témája már külön előadássorozatot kapott: *Cseh-Szombathy László* mellett *Meiszner Tamásné* és *Kiss Jánosné* tartottak előadást[140]

A szociális otthonok ellátását illetően: a 70-es évek végén az V., XI., XV., és XVI. kerület könyvtárai működtettek az otthonok valamelyikében fiókkönyvtárat, a Vadász utcai és a sashalmi könyvtárosok kölcsönözni is kijártak. A bibliobusz két szociális otthonba vitt rendszeresen könyveket.[141]

A házhoz kötött olvasókat otthonukban felkereső szolgálat a Vadász utcai (1. sz.) könyvtárban bontakozott ki. Itt korábban az egészségügyi szakközépiskola tanulói vittek házhoz könyveket, 1972-től viszont (*Aknay Tibor* ötlete, *Dénes Zsuzsa* gerontológus tanácsai alapján) szervezett szolgáltatásként végezték ezt a feladatot, amihez 1979-től havonta két napra gépkocsit is kaptak; most már két könyvtáros (Benjámin Judit és *Mucsi Katalin*) vett részt közvetlenül a munkában. Itt fogalmazták meg a hálózatban először az egészségi hátránnyal élők javát szolgáló tudatos könyvtári feladatvállalást:

136 Komornik Ferenc: Segít a könyvtáros [a hátrányos helyzetű fiataloknak.] In: Népszabadság, 1970. okt. 8. – Esztergomi László: 'F"-es gyerekek a könyvtárban. In: Magyar Hírlap 1971. okt. 9.

137 Dobos Piroska: Munkások a könyvtárban. In: Könyvtáros, 1973. 11. sz., 635-640. p.

138 Dobos Piroska: A fizikai dolgozók gyermekei a könyvtárban. In: Könyvtári Híradó, 1973. 4. sz.,9-10. p.

139 Benjámin Judit – Bolgár Ágnes: Idősek és betegek könyvtári ellátása. Bp. 1981. Könyvtártudományi és Módszertani Központ.

140 A nyugdíjasok életkörülményeiről, az idős emberek könyvellátásáról és a kerületi könyvtárak idős olvasóiról.

141 Szőke Tiborné beszámolója a Könyvtártudományi és Módszertani Központnak 1978. szept. 15. In: FSZEK irattár 865.10-35.

„Amit nyújtunk, egyfajta szolgáltatás. Nem privilégium és nem jótékonykodás, hanem a kulturális jogok biztosításának sajátos változata."[142]

A szociális szerepvállalás más területein a Szabó Ervin Könyvtár csak a feladatok felismeréséig jutott. A Budapesten tartott 1972-es IFLA kongresszus kórházi könyvtári szekciójának előadásai döbbentik rá a résztvevőket a *betegkönyvtár* problémájára, egy vidéki tanácskozásról szóló beszámolójában tette föl *Vágh Mária* (*A cigányság társadalmi helyzete* c. bibliográfia egyik szerzője) a kérdést: „Mit tett eddig és főleg mit kíván tenni a jövőben a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a budapesti cigányság könyvtári ellátásáért?"[143]

A Központi Könyvtár olvasószolgálata

A Központi Könyvtár olvasószolgálata a 70-es években a régi keretek között a régi módon működött – eltekintve a szociológiai szolgáltatások megerősödésétől és szervezeti önállósodásától. Az épület 1970–1973 között zajló átalakításai kínáltak némi mozgásteret: helyrehozták a háború alatt súlyosan megsérült, különleges művészi értékű „Tölgyfa-termet",[144] ezzel párhuzamosan a Baross utcai épületbe is felszabadultak helyiségek. Mindez azonban csak a korábbi szűkös viszonyok elviselhetőbbé tételére volt elegendő, lényegi megújulást nem hozott, mindössze a munkahelyek némi átcsoportosítását tette lehetővé. 1973. május 25-én jelentette be az igazgatóság – Tyroler Gyula javaslatai alapján – a módosításokról szóló határozatát. Az alapvető cél az olvasószolgálat körülményeinek javítása és az akkor már alakuló Szociológiai Dokumentációs Osztály önálló munkahelyének kialakítása volt. Az olvasószolgálatban a legnagyobb gondot a kölcsönző helyiség túlzsúfoltsága okozta: a várakozók helyét elfoglalta a növekvő számú katalógusszekrény, s egy korabeli megjegyzés szerint „a kölcsönző állandó népgyűlés képét mutatta". Most a katalógusszekrények felét (a szakkatalógust) átvitték a Kálvin térre néző (hajdani fogadó-) terembe, s ide helyezték a tájékoztató szolgálatot is. Felszabadult a két sarokszoba is, ezek egyikét olvasóteremnek rendezték be (12 ülőhellyel, ide került a kézikönyvtár egy része, ezzel enyhült a nagy olvasóterem zsúfoltsága is), a másik sarokszobát a Szociológiai Dokumentációs Osztály kapta meg. A Budapest Gyűjtemény beköltözhetett a felújított Tölgyfa terembe (amely ezután egy negyed századon át otthona is maradt).[145]

Miután Remete László a Szociológiai Dokumentációs osztály vezetője lett, az olvasószolgálat vezetését Márffy István vette át. Ő az átalakításokat az első lépésnek tartotta az olvasócentrikus Központi Könyvtár megvalósítása felé. Programját így összegezte: „Lépésről lépésre a Központnak valóban azzá kell válnia, hogy a hálózat magasabb szintű kiegészítője legyen, megtartva sajátos szerepkörét e feladatkörben is (pl. az ide-

142 Benjámin Judit – Mucsi Katalin: A könyv házhoz megy. In: Könyvtári Híradó, 1979. 1. sz., 22-23. p. – A szolgáltatás sajtóvisszhangja: Könyvtári kezdeményezés: Házhoz szállított olvasnivaló. In: Magyar Hírlap, 1974. május 17.

143 Nagy Emilné: A budapesti IFLA konferencia után. In: Könyvtári Híradó, 1972. 5. sz., 6-7. p. – [Hiripiné] Vágh Mária: Tanácskozás Békéscsabán a cigány lakosság művelődéséről. [1978. júl. 3-6.] In: Könyvtári Híradó, 1978. 3. sz., 24-26. p. – uő.: Cigányolvasók a könyvtárban. In: A Könyvtáros, 1978. 10. sz., 603-604. p.

144 Városépítési Tudományos és Tervező Intézet: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár „Tölgyfa terem" belsőépítészeti tervdokumentációja. Építész: Csatlósi László. Budapest Gyűjtemény.

145 Az áthelyezésekről: Remete László: A Központ könyvtári térségének bővítési programja. In: Könyvtári Híradó, 1973. 3. sz., 6-9. p.

gen nyelvű anyag szerzeményezésében). A szükség diktálta, mégis helytelen gyakorlatot fokozatosan meg kell szüntetnünk."[146]

Valójában azonban a korszerű, olvasócentrikus szolgálat megvalósításához szükséges radikális lépések nem történtek meg. A hagyományosan zártpolcos olvasószolgálat technológiája a hetvenes években a régi szinten konzerválódott, legfeljebb a reprográfiai szolgáltatások terén történt előrelépés.

Gépesítési próbálkozások

A könyvtári munkák gépesítése kezdetben mint Verne-féle vágyálom jelent meg: Csomor Tibor már 1957-ben Kibernetika és könyvtár címmel cikket írt a számítógép könyvtári hasznosításáról.[147] A gépesítés tényleges lehetőségei azonban csak másfél évtized múlva. a hetvenes években kezdtek megnyílni. A magyar könyvtárosok az évtized elején már jól látták, hogy a korszerűsítéshez vezető úton megkerülhetetlen a számítógépesítés. Az 1970-es Országos Könyvtárügyi Konferenciára igen korszerű számítógépesítési program készült. Az anyagi és más tényezők – köztük a kormányzati ellenakarat – azonban megakadályozták a program megvalósulását.

A Szabó Ervin Könyvtár ekkor mindenekelőtt a kölcsönzési nyilvántartások időt rabló és mechanikus munkájának gépesítésével szeretett volna munkaerőt megtakarítani, amire a *Podonyi-féle kölcsönzőgép* bevezetése tűnt járható útnak: 1971-ben igazgatói határozat született kipróbálásáról.

A „kölcsönzőgép" az 1960-as évek sajátos terméke volt, a korabeli magyar viszonyoknak megfelelő szükségmegoldás. Ez a könyvtárosok előtt sem volt titok. „Tisztában vagyunk azzal, hogy ma már a számítógépes nyilvántartás a világszínvonal" – írta 1972-ben a nyilvántartások racionalizálásával foglalkozó *Weisz Sándorné*, hozzátéve: „Ez azonban magas ára miatt jelenleg elérhetetlen. A kölcsönzőgép az áthidaló megoldás."[148] A Podonyi-féle gép bevezetése azonban elhúzódott, az ügy feledésbe merült. Ugyancsak kérészéletűnek bizonyultak azok a próbálkozások, amelyek a perem- illetve a fénylyukkártyák bevezetésével kívánták a hálózatban a hagyományos nyilvántartásokat felváltani.

Sikerült viszont apró lépésekkel előrehaladni a dokumentummásolás és – sokszorosítás terén. Első lépésként 1970–1975 között a könyvtár saját kiadványainak házi előállítását tette lehetővé a Romayor sokszorosítógép, másolóberendezés és szedőírógép beszerzésével. Eközben a szövegek másolása iránti olvasói igény is tömegméretűvé vált, 1972-ben a könyvtárban olvasói megrendelésre kétezernél több felvétel készült. A hagyományos fotómásolatok mellett az olvasószolgálatban is megjelentek és fokozatosan teret hódítottak a fénymásoló eljárások, a gyorsmásolók. Az igény elementáris volt: 1978-ban már több mint 10 ezer oldalt másoltak kifejezetten olvasói célra.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a „gyorsmásolás" gyakorlatát csak a korabeli előzményekhez képest lehet gyorsnak nevezni. Az olvasók önkiszolgáló másolatkészítése – amiről a könyvtár nyugat-európai tanulmányúton járt munkatársai csodálkozó elismeréssel számoltak be – nálunk ekkor politikai okokból tiltva volt. Az olvasónak – annak is, aki csak egyetlen oldalról kért másolatot – kérőlapot kellett kitöltenie, ennek

146 Márffy István: Milyen lesz a központi olvasószolgálat nyitás után? In: Könyvtári Híradó, 1973. 4. sz., 3-5. p.
147 Könyvtári Híradó, 1957. 4. sz., 18-18. p., 5. sz., 19-20. p.
148 Lesz-e kölcsönzési adatnyilvántartó gépünk? In: Könyvtári Híradó, 1972. 1. sz., 18-19. p.

alapján egy könyvtáros később, esetleg másnap, az olvasók elől elzárt helyiségben elvégezte a másolást. A másolásért járó díj átvételét új adminisztráció követte.

A jóakaratú kezdeményezések és a megtett kis lépések ellenére egyre nagyobb lett a szakadék, mely a főváros könyvtárát az ekkor már komplex számítógépesítést is bevezető nyugati nagyvárosi könyvtáraktól elválasztotta. 1978-ban a Szociológiai Dokumentációs Osztály számítógépesíteni akarta dokumentációs szolgáltatásait, de szándékát a könyvtár nem tudta megvalósítani. Jogosan feszegette ugyanebben az évben a könyvtár egyik munkatársa: „Mekkora az elmaradásunk a könyvtárgépesítés területén?[149]

Könyvtárosok és vezetők; vezetőváltás

Munkaerőhelyzet

„A társadalmi méretekben sok gondot okozó munkaerőhiány hatványozottan sújtja a hálózatot" – panaszkodtak a hetvenes évek közepén a könyvtár vezetői.[150] Valójában azonban – a létszámadatok tanúsága szerint – a teljes foglalkoztatásra törő szocialista munkaerőgazdálkodás állandó létszámfejlesztést tett itt is lehetővé: 1970-1979 között a Szabó Ervin Könyvtár dolgozóinak létszáma 595-ről 831-re, vagyis 40 %-kal emelkedett.

A növekedés az évtized folytán egyenletesen történt, és hasonló mértékben részesült benne a (helyileg túlzsúfolt) Központ és az (állandó munkaerőhiányra panaszkodó) hálózat, s hasonlóan növekedett a könyvtárosi és az egyéb munkakörökben dolgozók száma. A főfoglalkozásúak (napi 8 órás munkakörben dolgozók) létszámának növekedése meghaladta a részfoglalkozásúakét – a hálózat ugyanis már 1970 előtt telítődött az utóbbi kategóriába tartozókkal.

A könyvtárvezetők bevezetőként idézett elégedetlen szavai ellen vethetné valaki, hogy a 40 %-os létszámemelkedés változatlan nagyságú olvasótábor és csökkenő számú kölcsönzés mellett történt. A kép azonban árnyaltabb. Az 1960–1965 között végbevitt nagyarányú könyvtár- és szolgáltatásfejlesztés a dolgozói létszám megfelelő emelése nélkül valósult meg, ami a munkaerők jelentős megterheléséhez vezetett. Nemcsak az ország többi közművelődési könyvtárhálózatához viszonyítva volt kirívóan alacsony a személyzet aránya, hanem a napi feladatok zavartalan ellátására is: a 70-es évek elején a megbetegedések esetén a könyvtárakat egyszerűen be kellett zárni, mert nem állt rendelkezésre tartalék munkaerő. S miközben 1972-ben a Művelődésügyi Minisztérium igen nagyvonalúan megállapított könyvtárosi normái (pontosabban: ajánlásai) egy könyvtárosra évi 18-20 ezer kötet kölcsönzését írták elő, a Szabó Ervin Könyvtár hálózatában ez a szám évi 30 ezer kötet volt.[151] És még az évtized közepén is – ekkor már a hálózat 60 fős létszámemelése után – ezt állapította meg egy elfogulatlan külső szakmai vizsgálat: „Országos viszonylatban is a dolgozók leterheltsége, sőt túlhajszoltsága itt a legnagyobb. Hihetetlen erőfeszítéseket tesz a túlnyomóan nőkből álló

149 Weisz Sándorné: Mekkora az elmaradásunk a könyvtárgépesítés területén? In: A Könyvtáros, 1978. 8. sz., 471-472. p.

150 Király Lászlóné – Szőke Tiborné: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatának fejlődése 1970-1975. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1974/1975/1976. 117. p.

151 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár helyzete 1966-1971.[Beszámoló a FT.VB. számára] 1972. jún. 17. 13. p.

gárda a szolgáltatások folyamatosságának biztosítása érdekében. A heroikus munkával messze nem áll arányban a fizetés: országos viszonylatban hátul kullog!"[152] Egy másik kívülálló szemlélő pedig így fogalmazott: „Ha azt kérdezné valaki, hol vannak a magyar könyvtárügy páriái, szemrebbenés nélkül a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatát nevezném meg."[153]

A Szabó Ervin Könyvtár, elsősorban a hálózat csak az évtized végéig tartó létszámfejlesztések után érte el a szükségleteknek többé-kevésbé megfelelő, reális alkalmazotti létszámot.

A munkakörök differenciálódása

A könyvtárhálózat rohamos számszerű fejlesztésének időszakait, az 50-es éveket és a 60-as évek első felét a munkakörök differenciálatlan egybemosódása jellemezte. A kis könyvtárakban mindenki mindenféle munkát végzett.

A 60-as évek során, elsősorban a szabadpolc bevezetésének következtében elkülönültek ugyan a kölcsönzésen kívüli reszortfeladatok (feldolgozómunka, propagandamunka stb.), de a munkakörökön belül továbbra is egybemosódtak a szakképzettséget követelő érdemi munkák és a rutintevékenységek. A valóban differenciált munkaszervezet bevezetésére először 1969-1970-ben történt kísérlet három könyvtár bevonásával. Az eredmény bizakodóvá tette a Kerületi Könyvtárak Osztályát. 1971 januárjában utasítást adott ki: minden, legalább 4 fővel dolgozó könyvtárban fokozatosan ki kell alakítani a könyvtárosi és könyvtártechnikusi munkaköröket szétválasztó munkaszervezetet.[154]

Bár a bevezetés folyamatosan és igen körültekintően ment végbe (nem történhetett hátrányos visszaminősítés), mégis a könyvtárosok és a könyvtárvezetők nagy hányadának ellenállásába ütközött. Az új szisztéma ugyanis új szemléletmódot követelt: korábban a hálózat könyvtáraiban szinte kizárólag 18-20 éves, érettségizett és továbbtanulási szándékú fiatalokat alkalmaztak, akiket máris (egyelőre képesítés nélküli) könyvtárosnak tekintettek. Most meg kellett barátkozni azzal a gondolattal, hogy a könyvtári munkák 30-40 %-a nem igényel diplomás szakképzettséget, e munkákra célszerűbb (és a munkabér megosztása szempontjából sokkal racionálisabb) könyvtártechnikusokat alkalmazni.[155]

Az új rendszert a hálózatban fokozatosan vezették be: 1974-ben 20 könyvtárban alkalmaztak technikusokat, az évtized végére az új munkaszervezeti forma elvileg általánossá vált. A gyakorlatban azonban teljes körű megvalósítását objektív és szubjektív tényezők gátolták. Az évtized végén *Gujgiczer Imréné* már azt tette szóvá, hogy több könyvtárban időközben felbomlott az eredetileg jól kialakított arány (az időközben felsőfokú

152 Szente Ferenc: Budapest tanácsi közművelődési könyvtárhálózata a korszerűség mérlegén. Bp. 1974. nov. 20. 5. p. – Kézirat. – Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtártudományi Szakkönyvtár, jelentések gyűjteménye.

153 Sallai István: Visszapillantás. In: Könyvtári Figyelő, 1974. 3. sz., 521. p.

154 Király Lászlóné: Az új szervezési kísérletek tapasztalatai és javaslatok általánosításukra. In: Könyvtári Híradó, 1971. 1. sz., 5-7. p. – A kísérlet résztvevői: a Krisztina körúti (11. sz.), a Kertész utcai (22. sz.) és a József Attila lakótelepi (48. sz.) könyvtárak voltak.

155 Bene Lászlóné: Munkaszervezés a kerületi könyvtárakban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1970/1971. 112-118. p. – Király Lászlóné: Új munkaszervezeti kísérletek a kerületi könyvtárakban. uo. 119-124. p.

végzettséget szerzett könyvtártechnikusokat érzelmi okokból nem helyezték át, így néhány könyvtárban indokolatlanul sok diplomás könyvtáros dolgozott, míg máshol hiányoztak).[156] Ezek az esetek azonban csak a kivételt képezték, a megfelelő méretű könyvtárak többségében sikerült – a kezdeti ellenállást leküzdve – a differenciált munkaszervezetet megvalósítani.

A könyvtárosi pályakép módosulása

A 70-es években egyrészt a munkakörök differenciálódása, másrészt az új szakmai feladatok megjelenése lényegesen megváltoztatta a korábban kialakult könyvtárosi pályaképet.

A hálózat szakembereitől a könyvtár vezetősége az ötvenes években elsősorban politikai-mozgalmi szerepvállalást, a hatvanas években kulturális-mozgalmi szerepvállalást várt el. Az egybemosódott feladatkörök megnehezítették a kifejezetten szakmai karrierek kibontakozását, az előrelépés egyetlen útja a vezetői poszt elnyerése volt.

A hetvenes években fontos változások történtek. Előtérbe kerültek a kifejezetten szakmai feladatok: a tájékoztatás (az egyre gazdagodó apparátus mindjobban kizárta e téren a dilettantizmus lehetőségét), a szakszerű állományfeltárás, a szakrészlegek hangzó és képi anyagának szervezése és kezelése stb. A csoportos foglalkozások vezetése – akár az iskolai munkához való immár tartalmi kapcsolódásra, akár az igényes klubfoglalkozásokra gondolunk – pedagógiai készséget igényelt. Az ambiciózus – és a rutinmunkáktól most már mentesült – fiatal könyvtárosok bőven találhattak maguknak érdemi szakmai feladatot.

Megváltoztak a középvezetőktől elvárt feladatok is. Korábban az olvasók számának és a fontosnak nyilvánított irodalom forgalmának növelése volt a legfőbb cél, most a mozgalmival szemben a racionálisabb feladatok megoldása került előtérbe: a működési feltételek megteremtése és a hatékonyabb szervezeti formák kialakítása. „Ez a feltétele annak, hogy a tájékoztató, a pedagógiai és a politikai feladatokat magasabb szinten teljesíthessük" – mondta Dobos Piroska egy évadnyitáskor, (és kijelentésében a felsorolás sorrendje is figyelmet érdemel).

A változások nem máról holnapra, hanem lassan – talán a várhatónál is lassabban – következtek be. A 70-es évek elején a könyvtárosképzés rendszere sem segítette elő a kívánt struktúraváltást. Budapesten nappali formában csak egyetemi szintű képzés folyt, könyvtárosképző főiskolai kar nem működött. A Szabó Ervin Könyvtár fiatal, érettségizett dolgozói a Könyvtártudományi és Módszertani Központ középfokú tanfolyamán, a vidéki főiskolákon és az úgynevezett „SZOT-iskolán"[157] szerezhették meg a középfokú illetve főiskolai képesítést. A hatvanas években a Szabó Ervin Könyvtár dolgozói között az egyetemi végzettségűek aránya irreálisan magas volt, de 1975-re számuk kétharmadára csökkent.[158] A nagyon hiányzó könyvtárkezelői (könyvtártech-

156 Gujgiczer Imréné: Fiatal szakemberek fluktuációja a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban 1973-1978. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1977/1978 128. p.

157 A „SZOT-iskola" formálisan az egri Tanárképző Főiskola kihelyezett tagozata, gyakorlatilag a Szakszervezetek Országos Tanácsa által működtetett intézmény volt, ahol esti tagozaton könyvtárosi és pedagógiai képesítést lehetett szerezni.

158 1970-ben 85, 1975-ben 58 felsőfokú könyvtárosi végzettségű dolgozott, l. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1974/1975/1976. 133. p.

nikusi) képzés szervezett formái azonban csak a 70-es évek végére alakultak ki, először a gimnáziumokban fakultatív tárgyként. (Innen azonban a Szabó Ervin Könyvtárnak csak néhány végzett jutott.) A könyvtárak számára reálisan járható utat a tanfolyamokhoz kötött könyvtárkezelő képzés minisztériumi engedélyezése és 1980-as bevezetése jelentette.

Vezetőváltások

70-es évek során két alkalommal történt meghatározó változás a könyvtár vezetésében: az évtized közepén 1974-75-ben és az évtized végén, 1979-80-ban.

Az évtized közepén három régi osztályvezető és az egyik igazgatóhelyettes csaknem egy időben vonult nyugállományba. 1974. január 1-jétől a nyugdíjba menő Tyroler Gyula helyébe *Hont Péterné* kapott igazgatóhelyettesi kinevezést; a Budapest Gyűjtemény vezetését az ugyanekkor visszavonuló Mentes Bélánétól megbízottként Berza László vette át (végleges kinevezése:1975. január 1.), helyettesi megbízást Csomor Tibor kapott. 1975. január 1-jén vonult nyugdíjba a Szerzeményezési és Feldolgozó Osztályt vezető *Gordon Erzsébet* feladatát *Szederkényi Olga* vette át.

Dobos Piroska 1974. április 1-jétől való visszavonulásával különösképpen meghatározó személyiség lépett ki a könyvtár életéből.[159] Nyugdíjba vonulásakor így summázta a könyvtárban és a könyvtárért eltöltött élete tanulságát: „Gazdagabb, műveltebb és főleg boldogabb társadalom létrehozásához nem elég egy emberöltő."[160]

Szabó Ervin-vetélkedő zsűrije: Berza László, Remete László, Révész Ferenc, Pobori Ágnes, mögöttük Márffy István

Dobos Piroska utóda átmenetileg *Király Lászlóné* lett, (április 1-jétől megbízott, július 1-jétől kinevezett osztályvezető), aki tanítványa és munkatársa, 1970 óta helyettese is volt, azonban már az osztály 1974-es átszervezése is jelezte, hogy nem egyszerű személycsere történt. A Kerületi Könyvtárak Osztálya nevét *Hálózati Módszertani Osztály*ra cserélték, és megváltozott szervezeti felépítése is.

Hargitai Nándorné, a gyermekkönyvtári csoport vezetője lett az osztályvezető-helyettes. Új csoportok alakultak: Olvasószolgálati, (vezetője: Gálné Ballagi Ágnes), Ifjúsági és propaganda (Sándor Ottóné), statisztikai (Weisz Sándorné). Dobos Piroska sem szakadt el teljesen a könyvtári munkától: a szakszervezeti könyvtárak és a Szabó Ervin Könyvtár együttműködésének koordinátora lett.

E személycserék után három év elteltével, Királyné nyugdíjba vonulását követően 1978. január 15-től *Szabó Jánosmé Richlich Ilona* kapott megbízást a Hálózati és Módszertani Osztály vezetésére.

159 Dobos Piroska könyvtári pályafutásának legteljesebb áttekintése: Bánhegyi Gyuláné: A mérleg serpenyőjében egy kiló mosoly. Beszélgetés Dobos Piroskával. In: A Könyvtáros, 1983. 5. sz., 267-274. p.

160 Interjú az osztályfőnökkel. In: Könyvtári Híradó, 1974. 3. sz., 35-37. p.

Az évtized végén, 1979-ben a könyvtár egész életére kiható, gyökeres változás következett be: csaknem a teljes felső vezetőség nyugállományba vonult. Hont Péterné 1979. július 1-jén vált meg az intézménytől, *Papp Györgyné*, a Gazdasági Főosztály igazgatója, aki 1971-től vezette a könyvtár egyre meghatározóbbá váló anyagi-gazdasági ügyeit, 1980-tól vonult nyugdíjba.

Révész Ferenc is nyugdíjazási kérvényt adott be, melyet a Fővárosi Tanács 1980. január 1-jétől szólóan elfogadott (az 1979. július 1 – december 31. közötti időre a munka alóli felmentést adva). Ezzel lezárult a „Révész-korszak", amely egy év híján egy negyed századon át tartott, párhuzamosan, csaknem megegyezően a „Kádár-korszak"-kal. Egyetlen fővárosi könyvtárigazgatónak sem adatott még ennyi idő elképzelései valóra váltására.

... és a versenyzők, a könyvtárosok újabb nemzedéke

A felmentési idő kezdetétől, július 1-jétől a főigazgató helyettese, Szőke Tiborné kapott megbízást az igazgatói teendők ellátására. Mindezzel párhuzamosan július 1-jétől *Kiss Jenő* minisztériumi főosztályvezetőt főigazgató-helyettessé nevezték ki.

„Tartozásaink Szabó Ervinnek" Egy lezáruló időszak eltérő megítélései

A „Révész-korszak" mérlegének felállítása már Révész Ferenc nyugdíjba vonulása előtt megkezdődött; jó alkalmat adott erre 1979-ben a könyvtár fennállásának 75. évfordulója illetve két évvel korábban Szabó Ervin születésének centenáriuma.

Az 1977-es Szabó Ervin évforduló megünneplésében a könyvtár aktív részt vállalt: bibliográfiát jelentetett meg, közreműködött egy szövegválogatás létrehozásában,[161] ekkor készült el Szabó Ervin mellszobra, *Janzer Frigyes* műve.[162] A Párttörténeti Intézetben tartott, a Magyar Tudományos Akadémiával közösen szervezett emlékülésen mások mellett Révész Ferenc elnökölt, Remete László pedig előadást tartott. Még inkább alkalmat adott a Szabó Ervin-i életmű aktualizálására, az örökségével kapcsolatos mérleg megvonására a Magyar Könyvtárosok Egyesületének budapesti vándorgyűlése. Az 1977. november 3-4-én a Pataky István Művelődési Központban tartott ülés témája „Szabó Ervin örökségének mai perspektívái" volt. *Farkasinszky Lajos*nak, a Fővárosi Tanács VB. elnökhelyettesének megnyitó szavai derűlátást sugároztak: a főváros könyvtárosai jól sáfárkodtak a nagy előd örökségével, s már csak évek kérdése és Szabó Ervin álmai valóra válnak. Homlokegyenest másként értékelte a sáfárkodást az egyik

161 Szabó Ervin bibliográfia. Szerk. Remete László, Pataki Ferenc. 1977. FSZEK, 331 p. Szabó Ervin: Hol az igazság? Vál., szerk., jegyz. Remete László, bev. Litván György. 1977. Magvető, 556 p.

162 A Képző- és Iparművészeti Lektorátus levele a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárhoz 1977. márc. 14. In: FSZEK irattár 865.10-10/2.

szekció előadójaként Sallai István, aki Budapest könyvtári ellátottságának kiáltóan rossz helyzetéről beszélt.

Sallai kritikus szavai visszhangtalanok maradtak. 1979. október 15-én, a könyvtár fennállásának 75. évfordulóját ünnepelve, ugyancsak a Pataky István Művelődési Központban *Farkasinszky Lajos*, majd Remete László és Szőke Tiborné beszédei Szabó Ervin eszmei törekvéseinek megvalósításaként méltatták a könyvtár elmúlt évtizedeit.

Sallai István ezzel kapcsolatos nézeteit a humán értelmiség egyik legolvasottabb folyóiratában, a nyitott szellemű Valóságban fejtette ki *Tartozásaink Szabó Ervinnek* címmel.[163]

Bár az ötvenes és a hatvanas évek során „a könyvtárvezetők és könyvtárosok hősies munkával szervezték meg a kerületi könyvtárakat" – írta a tanulmány –, „szegénységük miatt mégis elégtelen alapterületű könyvtárak jöttek létre", a Szabó Ervin által ostorozott népkönyvtárakhoz hasonló intézmények. „Az akkori szegénység és a hetvenes években elmulasztott továbbfejlesztés következménye egy 'nyomor ideológia' lett, melyet a főváros vezetői és könyvtárosai egyaránt elfogadtak."[164]

A hetvenes évek sem oldották meg a könyvtár alapvető problémáját, a Központi Könyvtár épületének ügyét. „Most újra előkerült az építés kérdése, ám a könyvtár elhelyezése körüli úgyszólván másfél százados viták csak a további elodázás gyanúját keltve lángoltak fel újra" – írta szkeptikusan (és a következő évek eseményei által utólag igazolva). Pedig központi könyvtár, modern ellátóközpont nélkül a másik alapvető cél, a hálózat differenciált fejlesztése is megvalósíthatatlan. „Amíg a központ nem képes magasabb szintű ellátást biztosító intézménnyé válni, addig saját gyakorlatával cáfolja meg azt a helyes elvet, hogy a hálózatot nem szabad decentralizálni."[165]

A „nyomor ideológia" elfogadása, a fejlesztések késlekedése miatt a Szabó Ervin korában országos mintaképül szolgáló hálózat mára az elmaradottság negatív példájává vált. A könyvtárak alapterületét tekintve Budapest Magyarország legelmaradottabb városa lett. De nemcsak ezzel lett baj. A könyvbeszerzésre fordított összeg, a beiratkozott olvasók és a kölcsönzött kötetek arányszáma Budapesten csak a fele a vidéki könyvtárakénak.[166]

Egy valami van csak, ami alig változott Szabó Ervin óta: a könyvtárak túlzsúfoltsága. A hálózat könyvtárosaira kétszer-háromszor annyi kölcsönzés jut, mint a vidéki könyvtárakban dolgozókra. „Hallatlan erőfeszítéseket tesznek ezek a könyvtári páriák (ne haragudjanak a kifejezésért), hogy amennyire lehet, tartsák a szintet. Munkájuk, de különösen a gyermekkönyvtári munkájuk még így is országosan példamutató. A vidé-

163 Sallai István: Tartozásaink Szabó Ervinnek. In: Valóság, 1979. 3. sz., 32-41. p. – A szerző halála után megjelent cikk kéziratát a Budapest Gyűjtemény őrzi.

164 I.m. 37. p.

165 I.m. 39. p.

166 A cikk ezeket számokkal igazolja. Az egy lakosra jutó könyvtári alapterület Budapesten 7,3 négyzetméter, a vidéki városokban 27,6 négyzetméter. Évi könyvbeszerzési keret lakosonként Budapesten 2,70 Ft, a vidéki városokban 7 Ft. (Szabó Ervin idejében a könyvtárra évenként lakosonként 30 fillért, az 1970-es évek értékén kb. 30 forintot fordítottak.) Az olvasók aránya a lakosság százalékában Budapesten 7,6 %, vidéken 16,5 %.

ki városok tőlük tanulják az új módszereket. Azt azonban mégis meg kell állapítanunk, hogy a könyvtári nyomor Budapesten tömegkölcsönzésre berendezett „szuper népkönyvtárakat" eredményezett.

Tehát éppen Budapesten valósult meg az, amitől Szabó Ervin annyira óvott."[167]

Sallai István keserű diagnózisa az elkövetkező időszakra, a könyvtár következő vezetőségére háruló feladatok listájává vált.

167 Sallai i.m. 38. p

VISSZATÉRÉS A SZABÓ ERVIN-I ALAPOKHOZ ÉS KORSZERŰSÍTÉS 1980–1998

Vezető- és szemléletváltás

Az 1970-80-as évtized fordulója a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban a vezetőváltás időszaka volt. „Mindenképpen korszakhatár" – írta *Futala Tibor*.[1] Az előző évi változások folytatódtak: az 1979. július 1-jétől főigazgató-helyettes *Kiss Jenő* 1980. január 1-jétől megbízott, augusztus 1-jétől kinevezett főigazgató lett.

Kiss Jenő (Kemenesmihályfa, 1933. február 26.-Úri, 2003. július 21.) 1951–1955 között végezte el az ELTE könyvtár szakát. Első munkahelye a békéscsabai Megyei Könyvtár volt, itt közművelődési könyvtári benyomásokat gyűjthetett a kiváló Lipták Pál mellett. Rövidesen, 1956-tól az Országos Széchényi Könyvtár módszertani osztályán, majd az utódintézetben, a Könyvtártudományi és Módszertani Központban tudományos munkatársként szakkönyvtári tapasztalatokkal gazdagodott. 1960–1968 között a Szakszervezetek Országos Tanácsának (SZOT) könyvtári előadója volt, ahol a közművelődési könyvtárak másik csoportjáról szerzett szakmai, szervezői tapasztalatokat. Innen a kulturális irányítás legmagasabb fórumához került: a Művelődésügyi Minisztériumban kezdetben az Országos Népművelési Tanács titkári teendőit végezte, azután a Közművelődési Főosztálynak lett előbb helyettes-, majd főosztályvezetője. A közművelődés, a könyvtárügy felpezsdülési korszaka volt ez. A művelődés legfontosabb dokumentumainak (pl. a közművelődési párthatározat 1974-ben, majd a közművelődési törvény 1976-ban, illetve az 1970-es, III. könyvtárügyi konferencia, a különböző irányelvek, valamint az 1976. évi könyvtári törvényerejű rendelet) előkészítésében és megalkotásában vehetett részt. Mielőtt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárba került, széles körű szakmai és irányítási tapasztalatokra tett szert, s ezeket, valamint az új posztján nem kevésbé fontos kapcsolati tőkéjét vihette új munkakörébe. Érdemeit többek között a Kiváló Népművelő (1970), már FSZEK-beli munkájáért elnyert Szabó Ervin Emlékérem (1989), nyugdíjba vonulásakor a Pro Urbe Budapest (1998) kitüntetésekkel ismerték el.

Jelentős szakirodalmi munkásságát a hazai és külföldi szaksajtóban fejtette ki, de jelentek meg önálló kötetei is, pl. a Könyvtárosok zsebkönyve (1964) Bereczky Lászlóval és Papp Istvánnal, a Libraries in Hungary (1972) mely az angol mellett németül, oroszul és japánul is megjelent, A magyar könyvtárak (1988 angolul is).

„A könyvtárüggyel kapcsolatomat nem szakítottam meg, 1963–1978 között külső előadóként tanítottam az ELTE Bölcsészettudományi Karán könyvtártani, könyvtár- és közművelődéspolitikai ismereteket [...] 1954 óta kb. 100 könyvtári és művelődéspolitikai cikkem, tanulmányom jelent meg a hazai és külföldi szaksajtóban [...] 1979 júliusától megvalósíthattam régi vágyamat, eredeti szakmámba visszatérve, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár főigazgató-helyetteseként, 1980. augusztus 1-től az intézmény főigazgatójaként dolgozom." (Szakmai önéletrajz, 1983.május 9.)

Németül olvasott, angolból középfokú nyelvvizsgája volt, lengyelül és oroszul tanult. 1992-es pályázata szerint 1956 óta tagja, egy időben alelnöke volt a Magyar Könyvtárosok Egyesületének. A Magyar UNESCO Bizottságnak tagja, az IFLA közművelődési könyvtári szekciójában két cikluson át képviselte Magyarországot, 1980-tól az INTAMEL-ben, a Nagyvárosi Könyvtárak Nemzetközi Szövetségében a FSZEK-et.

1 Futala Tibor: Szinopszis a FSZEK története c. monográfia 1979-2000 közötti részéhez. = Könyvtári Figyelő, 2004. 2. sz. 359. p.

1980. február 1-jétől *Deák Sándor* személyében új gazdasági igazgatója lett a könyvtárnak.

Deák Sándor (Szeged, 1948. szeptember 7.) A Marx Károly Közgazdasági Egyetem Pénzügyi szakán szerzett diplomát, majd gazdasági ügyintéző beosztásokban dolgozott. 1975 és 1980 között a Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ gazdasági igazgatója volt. 1980-tól a FSZEK főigazgató-helyettese, gazdasági-műszaki igazgatója. Tevékenységét 1997-ben Budapestért díjjal, 2002-ben a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjével és 2008-ban Bánffy Miklós-díjjal ismerték el.

A Kiss Jenő előrelépésével megürült főigazgató-helyettesi posztra 1980. október 1-jétől *Mátrai Mátyást* nevezték ki.

Mátrai Mátyás diplomáciai főiskolán, kulturális akadémián, bölcsészkaron szerzett diplomáit minisztériumi, majd pártapparátusbeli munkahelyein, 1970–1976 között moszkvai kulturális attaséként hasznosította. Itt, s a budapesti pártbizottsági alosztály-vezetői posztján szerzett tapasztalatok birtokában került a könyvtárba.

A főbb vezetők kicserélődése akkor vált teljessé, amikor 1981. szeptember 16-án a másik főigazgató-helyettes, Szőke Tiborné is nyugdíjba ment, s helyét a főváros 1982. február 1-jétől *Sz. Kiss Csaba*[2] kinevezésével töltötte be.

Sz. Kiss Csaba (1943), műfordító, irodalomtörténész. Az angolszász irodalom avatott tollú tolmácsolója, rövid ideig töltötte be a főigazgató-helyettesi posztot. 1985 után elhagyta a könyvtári szakmát, és irodalmi szerkesztőként dolgozott tovább.

Vezetőváltásra a könyvtárban és hálózatában kialakult körülmények és megcsontosodott szemlélet miatt is szükség volt, de az új vezetői gárda részben átmenetinek bizonyult.

1985 áprilisában meghalt Mátrai Mátyás, s ugyanebben az évben távozott a könyvtárból Sz. Kiss Csaba is. 1985. augusztus 1-jétől a főigazgató-helyettesi posztra – immár egyedül – *Papp Istvánt* nevezte ki a fenntartó.

A változások középvezetői szinten is folytatódtak: nyugdíjazások, részben átszervezés okán. A Bibliográfiai osztályt megszűnéséig, 1988-ig Pataki Ferenc vezette. A Budapest Gyűjtemény élén Berza Lászlót 1985-ben *Faragó Tamás* váltotta, helyettese Csomor Tibor volt. A Szerzeményezési és feldolgozó osztály élén Szederkényi Olgát 1983-ban *Bánhegyi Gyuláné* váltotta.

Bánhegyi Gyuláné 1969-től előbb a Gutenberg téri, majd az Andrássy úti könyvtárban dolgozott. 1974-ben a Hálózati és módszertani osztályra került. 1983. augusztus 1-jétől megbízták, egy évvel később kinevezték a Szerzeményezési és feldolgozó osztály főosztályvezetőjének. 2003 elején történt nyugdíjba vonulásáig sokat tett e tevékenység racionalizálásáért, ő készítette elő az új technológiára való áttérést, centralizálást. 1996-ban méltán kapott Pro Bibliotheca Civica kitüntetést.

Az 1981-től Hálózati és felügyeleti osztály névre átkeresztelt szervezeti egységet 1979–1990 között *Szabó Jánosné Richlich Ilona* vezette, helyettesei változtak: 1979–1984 között *Hargitai Nándorné*, 1984–1986 között *Székely Ervinné*, 1987–1990 között *Bartos Éva*.

Az Olvasószolgálati osztályon többször történt változás: 1979–1982 között *Márffy*

2 Vö. Könyvtári Híradó, 1982. február, 11. p.

István, majd 1983-1988 között *Pesti Ernő* vezette. Az osztályt 1989-ben a bibliográfiai és raktári osztály beolvasztásával főosztállyá szervezték, s ennek vezetője – az 1986. október 1-jétől, megalakulásától a Központi Ellátó Szolgálatot vezető – *Katsányi Sándor* lett. A Propaganda, majd 1981-től Kapcsolatszervezési és propagandaosztály éléről 1985 végén ment nyugdíjba Mikó Zoltán, utóda az 1981-től már helyettes *Sándor Ottóné* lett. A Szociológiai dokumentációs osztályt vezető Remete Lászlót 1983–1990 között *Báthory János* követte. Az évtized során végig helyén maradt a Zenei Gyűjtemény alapító vezetője, Szalai Ágnes, illetve az Oktatási és személyzeti osztályt vezető *Gujgiczer Imréné*. Az 1981-ben szervezett Raktári osztályt beolvadásáig *Sáfár Katalin* vezette.

Gujgiczer Imréné A korszak egyik kulcsembere volt mind a vezetők, mind a munkatársak számára. 44 évet dolgozott a FSZEK-ben. A Tomori közi és a Fő utcai gyermekkönyvtárban tájékoztató, majd könyvtárvezető. A Hálózati és módszertani osztályon módszertanos, tudományos munkatárs. A Propaganda osztály csoportvezetője. 1976–1992 között személyzeti és oktatási osztályvezetőként részese az itt tárgyalt korszak minden eseményének, segítője a reformoknak és a munkatársak megnyerésének. 1992 áprilisától nyugdíjasként dolgozott tovább.

1984-ig befejeződött a kerületi főkönyvtárak kialakítása, melyeknek vezetőit 1983-tól igazgatóvá minősítették. A 22 főkönyvtár igazgatója közül 10 az évtized végéig nem változott, egyben kétszer, a többiben egyszer volt csere. (Minden évben volt változás, a legtöbb – három – 1986-ban.) Az intézmény vezetőségének már „csak" 22 középvezetővel volt dolga. Később főkönyvtári igazgatóhelyettesek kinevezése szaporította a középvezetők számát.

Egy brit-magyar szakmai szemináriumon 1983-ban
Balról: Sz. Kiss Csaba, Báthori János, Gálné Ballagi Ágnes és Kiss Jenő

A tömegszervezetek élén az 1980-as évtizedben két párttitkár, három szakszervezeti vezető és hat (!) KISZ titkár tevékenykedett.

A FSZEK új vezetősége változást hozott könyvtárfelfogásában, munkamódszereiben. Felújította a könyvtáralapításig visszavezethető szokást: munkáját vizsgálatokkal mérte, s a tapasztaltakhoz igazította gyakorlatát. Azelőtt is dolgoztak ki fejlesztési koncepciókat, új volt viszont, hogy ezeket a vezetők a munkatársakkal megvitatták, s csak azután véglegesítették, ha megszerezték a mérvadó munkatársak támogatását. Az el-

képzelések most esszé, műhelytanulmány formájában kerültek a munkatársak elé, vita során érlelődtek követendő koncepcióvá, vagy tervvé. A munkatársak a pusztán végrehajtó szerepkörből partnerré, alkotótársakká válhattak.

A vezetési stílus demokratizálódott. 1980-tól az ún. üzemi négyszög rendszeresen (1982-től négyhetente) ülésezett, a bizalmi testületi ülések, munkaértekezletek demokratikus fórummá váltak. Az irányítást osztályvezetői értekezlet segítette. Ez előbb rendszertelenül, majd kéthetente ülésezett. Döntéseiről a *Könyvtári Híradó* is beszámolt. A hálózatban ezt a szerepet a főkönyvtári igazgatók értekezlete töltötte be, melyet pl. 1985-ben 4, 1986-ban 6, 1987-ben már 9 alkalommal hívtak össze. 1986-tól intézményi vitafórumokat tartottak.

Kiss Jenőnek és változtatásokra kész és képes csapatának lett a feladata, hogy – ha kissé megkésetten is – az új ismeret- és információhordozók terjedésére, a világban és itthon is jelentkező restrikciós, finanszírozási gondokra, a könyvtárral szembeni elvárások változásaira reagáljon. Az 1930-as években kiformálódott, azóta megmerevedett „intézményközpontú" közművelődési könyvtár „közösségközpontúvá" alakítása már zajlott nyugaton.[3] Az 1980-as évtizedre rányomta bélyegét a gazdasági nehézségek kivédésének a kényszere. Az intézmény vezetőit nemcsak újítókedvük vezérelte, a gazdaságosság, a gazdálkodás előtérbe kerülése kényszer (is) volt, a racionális megoldások a túlélést, a szinten tartást célozták meg. Ezt segítették az akkor már zajló gazdasági, társadalmi változások is.

Kiss Jenő Papp Istvánnal közösen azért tudott az elkerülhetetlenné vált változ(tat)ási folyamat élére állni, mert jól ismerte a Szabó Ervinnek is mintául szolgáló nyugateurópai és észak-amerikai törekvéseket. Kiss Jenő az INTAMEL konferenciáin, külföldi tanulmányútjain (1980-ban és 1981-ben Angliában, 1982-ben az NSZK-ban, 1985-ben az USA-ban, Ausztriában) tanulmányozhatta, merre tart a világ könyvtárügye. Útja során az USA-ban igazolást kapott arra, hogy a helyismereti, helytörténeti gyűjtemény minden városi könyvtárnak szerves része, mindegyik könyvtár szakrészleges. A közhasznú információs szolgálat minden könyvtárban meghonosodott, népszerűek az ún. business-fiókok. Elterjedt a könyvtárak felnőttnevelési tevékenysége, a hátrányos helyzetűekkel foglalkozás, a fiókhálózat lépcsőzetes ellátórendszere, nagy tempóban folyik a könyvtárak számítógépesítése. Papp István az IFLA közművelődési szekciója megújításra vállalkozó munkacsoportjában tevékenykedett. Írásaiban rámutatott a korszerű nemzetközi trendekre, melyek szerint a szakrészlegeket, a gyermekek ellátását, az új információhordozók megjelenését párhuzamba kell hozni a használói igényekkel. Észlelte, hogy az itthoni gyakorlathoz képest külföldön az információ szolgáltatás egyre inkább a közhasznú tájékoztatás irányába fejlődik.[4]

Kiss Jenő és vezetőtársai jókor kerültek posztjukra, hiszen az 1980-as években szerte Európában és az USA-ban már zajlott az egymásra hasonlító, statikus és monolitikus, egyfunkciójú könyvtárak felváltása. A „gazdagabb országok" szintén a rendszer részeként működő, sokfunkciójú és sokarcú, helyi igényekre reagáló (köz)könyvtárra váltottak át. Törekvéseik támogatására szakmai fórumokon, szaksajtóban ismertették a

3 Jones, Arthur: Irányelvek a közművelődési könyvtárak számára. = Könyvtári Figyelő, 1989. 2. sz. 190-200. p.

4 Nagyvárosi könyvtárak az USA-ban. Egy tanulmányút tapasztalatai. = Könyvtári Figyelő, 1987. 1. sz. 69-78. p. A könyvtár munkatársainak külföldi tanulmányútjairól tájékoztatnak az évkönyvek jelentései, úti beszámolók és a külföldi szakirodalmi összefoglalóik, tömörítvényeik.

külföldi törekvéseket. A FSZEK és a magyar könyvtárügy számára nehéz korszakban kerestek kitörési pontokat a problémák enyhítéséhez vagy a megújuláshoz.[5]

A FSZEK új vezetőségének kezdeményezéseit nem kísérte a munkatársak egyöntetű lelkesedése. Munkájukat nem ritkán ellenállás nehezítette. A VI. ötéves terv (1980–1985) szakmai irányelvei nem sokat változtattak az országos célokon, de központi szerepkörű könyvtárak, ellátórendszerek és ellátási formák fejlesztéséhez bíztatást, eszmei hátteret adtak.[6]

A kerületi főkönyvtári rendszer

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban az 1970-1980-as évek fordulóján a főkönyvtárak kialakítása megkésett válasz volt Sallai István elképzelésére, mellyel a népkönyvtári szellemben működő tanácsi könyvtárakat laza módszertani hálózatból közkönyvtári ellátási rendszerbe akarta szervezni.[7] A FSZEK-ben az adottságok hiánya mellett nehézséget okozott, hogy az 1972-es irányelvek nem számoltak a fővárosi sajátosságokkal. Az 1981 júniusában tartott IV. országos könyvtárügyi konferencia anyagaiban is kevés szó esett a fővárosról, a FSZEK-et alig említették.[8]

A Hálózati és módszertani osztály által az 1970-es évek közepén kidolgozott terv célja az volt, hogy a könyvtárakat szolgálati szintekbe szervezve, lépcsőzetesen biztosítsák a főváros ellátását – egy kerületen belül. A több módosítás után véglegesített koncepció a Fővárosi Tanács jóváhagyásával, 1978. január 1-jén lépett életbe.[9]

A könyvtár vezetősége a fiókhálózat hierarchizálására törekedett. Először kapott hangsúlyt a gazdaságosság: a kis teljesítményre képes fiókokat megszüntették (többségüket bibliobusz „váltotta fel"). A korábbi „kis", „közepes" és „nagy" könyvtárakat (fiókokat) könyvtárrá, fiókká vagy részleggé minősítették át, mutatók (négyzetméter, állomány, olvasólétszám, olvasótermi helyek száma) alapján. Differenciált gyűjtőköri szabályzatok közreadása, a szakrészlegesítés, a könyvtárközi kölcsönzés kiszélesítése jelzik azt a folyamatot, melynek során az eddig mellérendelt hálózatban hierarchia

5 Papp István: Az IFLA közművelődési könyvtári irányelvei. = Könyvtáros, 1987. 10. sz. 573-577. p. c. Kiss Jenő: A könyvtárhasználók (és a könyvtárak?) típusai. = Könyvtáros, 1987. 5. sz. 259-262. p. c. könyvismertetésében az USA-ban az évtized elején elvégzett vizsgálat eredményéről számolt be. A hálózatfejlesztési viták közepette mutatta be a használók négy típusát (a böngésző, a kutató, az önművelő és a csoportos foglalkozások közönsége) és az eszerint formálható és egymástól eltérő vagy ezeket integrálva kiszolgáló közkönyvtári típusokat. Ez alkalom volt a központi sémák ellen és a különböző arculatú könyvtárak melletti érveléshez. Másik írásában, Mi új(donság) Skandináviában? = Könyvtáros, 1989. 9. sz. 557-560. p. a dán Thorhauge: New Trends in Scandinavian Libraries c. könyvét ismertetve talált fogódzókat.

6 A magyar könyvtárügy VI. ötéves tervének szakmai irányelvei. = Könyvtári Figyelő, 1980. 5. sz. 465-470. p.

7 Szakmai irányelvek a tanácsi közművelődési könyvtárak távlati fejlesztéséhez. In: A közművelődési könyvtári ellátás. Irányelvek a távlati tervezéshez. Bp. Népművelési Propaganda Iroda, 1973. 9-23. p. A dokumentum bevonta a könyvtárakat és fenntartóikat a tervezésbe, decentralizálni kívánta a könyvtárpolitikát. Ez a korábbiaknál sikeresebb próbálkozás volt a public library meghonosítására. Vö. Áttörések ... = Könyvtári Figyelő, 1999. 2. sz. 223-239. p., ill. „Public library"-csata 1968-ban... = Uo. 240-255. p.

8 Könyvtártudományi Tanulmányok. A IV. Országos Könyvtárügyi Konferencia. Dokumentumgyűjtemény. Szerk. Gerő Gyula. Bp. Múzsák Közművelődési Kiadó, 1984. 235 p.

9 Király Lászlóné - Szőke Tiborné: Hogyan tovább? Fejlesztési tervek a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában. = Könyvtári Figyelő, 1978. 4. sz. 390-409. p.

alakult ki.[10] Kapcsolódva a közigazgatási rendszerhez, az új terv minden kerületben egy főkönyvtárat jelölt ki, a többi egységet ezekhez rendelték. A kiemelt hat kerületben (Óbuda, Újpest, Kőbánya, Kelenföld, az Örs vezér tere környéke, Pesterzsébet) megépült, vagy a „nagy" könyvtárak részleges felsőfokúnak számítottak. A többi főkönyvtárt középfokúnak minősítették. A maradékot „kölcsönző könyvtár" elnevezéssel, fiókként és mozgókönyvtári állomásként az országos normatívák „C" és „D" kategóriáinak feleltették meg.

A koncepció számított a hálózati főosztályra, a központi katalógusra és a duplumraktárra, a fiókoknak is szolgáltató bibliográfiai, és propaganda osztályra, a gazdasági osztályhoz tartozó szolgáltató részlegekre. A tervezet épített a hálózati könyvtárközi kölcsönzésre, a negyedévente megjelenő *Könyvtári Híradó* szervező munkájára, a nagyobb fiókokból származó differenciált szolgáltatásokra. Felhasználhatta az 1976-77-ben készült és többlépcsős szolgáltató rendszert kilátásba helyező, alap-, közép- és részleges felsőfokú gyűjtőköri szabályzatokat. Ezek tanúsága szerint részleges felsőfokúnak 6-8, főleg később felépülő könyvtárat soroltak be, középszintűnek tekintették a hálózat legnagyobb részét, az akkor még önállónak minősülő kerületi könyvtárakat. Alapfokú minősítést kapott 10 önálló és 10 fiókkönyvtár illetve a bibliobusz. „A gyűjtőköri szabályzat elkészítésével az a célunk, hogy az állományfejlesztési munkában ne az íratlan hagyományok, hanem a reális igények és a valódi szükségletek legyenek a meghatározók" – olvasható mindhárom füzet bevezetőjében.[11]

A terv a központi katalógus, a könyvtárközi kölcsönzés, a reprográfia, könyvkötészet, üzemfenntartás továbbfejlesztésével, gépesítésével számolt. A két mozgókönyvtár helyett 4-6-ot terveztek, ezáltal a 26 kölcsönző állomás jelentős növelését. A létesítendő könyvtárak raktára és a hálózati duplumraktár egyesítésével tárolóraktár ötlete merült fel, valamint egy szolgáltatóház létesítésének gondolata.

A cél az volt, hogy kerületenként legyen legalább egy könyvtár, amely állományával, szolgáltatásaival kiemelkedik a többi közül. Azt is remélték, hogy a városrész-központokban, közlekedési csomópontokban, Budapest 6-8 helyén (más elképzelés szerint 8-10 helyen) később létesül részleges felsőfokú könyvtár – hasonlóan a megépült kőbányai és kelenföldi könyvtárhoz.[12] A főkönyvtárakra hálózati alközponti teendők hárultak, ezek képviselték a hierarchia legfelső szintjét. Köréjük szerveződtek a kerület többi, lokális feladatokat végző egységei. A kerületen belül a tevékenység koordinálása volt a feladatuk. Apró, önálló-önellátó egységek helyett gazdaságosabb szervezet működtetését tervezték.

A fővárosi hálózat 1977-ben száz ellátó helyből állt, 60 %-uk önálló egység volt. A 100-ból központi és kerületi 52, fiók 48 volt. Az utolsó öt évben a hálózatban csökkent a köl-

10 Tájékoztató a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatszervezetének továbbfejlesztéséről. Előadó Szabó Jánosné. Bp. 1978. (Soksz.) A törekvéseket összefoglalta a 75. évfordulóra megjelentetett, fontos dokumentumokat, intézkedéseket, útmutatókat és címlistát tartalmazó Hálózati útmutató. Szerk. Szőke Tiborné. Bp. FSZEK, 1979. 164 p.

11 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár részleges felsőfokú könyvtárainak gyűjtőköri szabályzata. Összeáll. Szabó Jánosné, Benkőné Bartha Ilona. Bp. 1976. 20 p. FSZEK házi soksz.; Középszintű kerületi könyvtárak gyűjtőköri szabályzata. Összeáll. Szabó Jánosné, Benkőné Bartha Ilona. Bp. 1976. 19 p. FSZEK házi soksz.; Alapfokú szolgáltatást nyújtó könyvtárak gyűjtőköri szabályzata. Összeáll. Szabó Jánosné, Benkőné Bartha Ilona. Bp. 1977. 14 p. FSZEK házi soksz. (E szabályzatok összefoglalva a Hálózati útmutatóban is megtalálhatók.)

12 Szőke Tiborné: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkája és tervei. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1979-1980. 19. köt. Bp. 1983. 197-199. p.

csönzők (82,8 %) és a kölcsönzött kötetek száma (86,8 %). Ugyanakkor – az országos tapasztalatoktól eltérően – az olvasók száma a hálózatban nem csökkent (103,4 %), sőt az utóbbi két évben jelentősen emelkedett, összefüggésben a hálózat alapterületének bővülésével. Szembetűnő volt a helyben olvasók számának növekedése is: 110,2 % volt.[13]

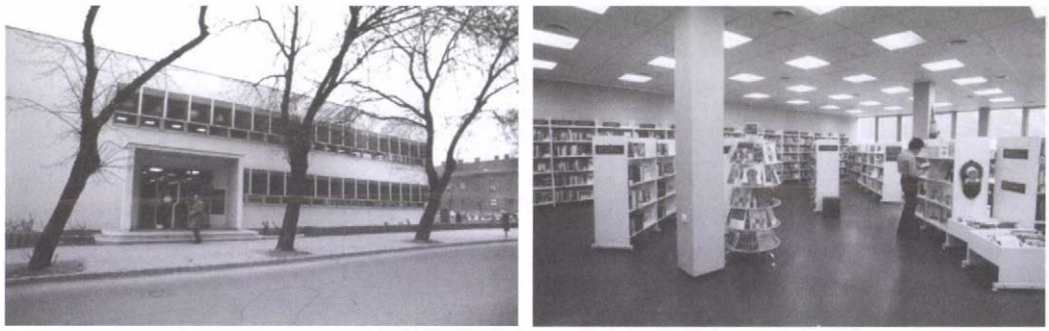
Az ütemterv négy lépcsőben tervezte kialakítani az új szervezetet:

1. Hat kerületben (IX., X., XI., XIX., XX., XXI.) 1978. január 1-jével végrehajthatónak látszottak az összevonások, ezekben volt a báziskönyvtári feltételeknek megfelelő könyvtár.

2. Ugyancsak 1978-tól érvényesíthetőnek látszott a főkönyvtári rendszer hét (II., IV., VI., XII., XVI., XVII. és XXII.) kerületben. Ezek szervezeti vonatkozásban tölthették be a szerepet, lévén a kerületben egyedüli önálló könyvtárak, kisebb-nagyobb fiókhálózattal.

3. 1980-tól főkönyvtár volt szervezhető újabb hét kerületben (I. (bővítés), III. (átköltözés), VII. (bővítés), XIII. (új létesítmény), XIV. (új létesítmény), XV. (új létesítmény), XVIII. (új létesítmény), a tervezett új létesítmények, vagy helyiségbővítés függvényében.

4. Az V. és a VIII. kerületben nem irányozták elő főkönyvtár kijelölését, nem tervezték semelyik egység ilyenné fejlesztését, bővítését. (A két kerületben nyolc önálló könyvtár működött.)

A XIII. kerületi Dagály utcai új főkönyvtár

A sokoldalúan egyeztetett terv a kivitelezés során természetesen több ponton változott.[14] A második csoportból 1978-ban a XII. és a XVI. kerületben történt meg a kijelölés. 1979-ben egyáltalán nem került sor centralizálásra, 1980-ban is csak az V. (!) és a XI. kerületben. Az 1981-ben megjelent szervezeti és működési szabályzat (SZMSZ) a főkönyvtári rendszer teljessé tételére új határidőként 1983. december 31.-ét jelölte meg. Végül az átszervezéseket 1983-ban 5, 1984-ben 6 könyvtár fiókká alakításával, utoljára a VI. kerület átszervezésével fejezték be. A főkönyvtári rendszer kialakításában kulcsszerepet játszott Szabó Jánosné Richlich Ilona.

13 Vö. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1979-1980. 19. köt. Bp. 1983. 5. p.

14 Az átszervezést Richlich Ilona, Sz.: A főkönyvtári rendszer kialakulása a FSZEK hálózatában. In: A FSZEK évkönyve. 22. köt. 1985-1986-1987. Bp. 1991. 52-66. p. tanulmánya alapján foglaltuk össze. A FSZEK irattárában található 1989. februári keltezéssel Kovács Verona: Tapasztalatok a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár főkönyvtári szervezetének működéséről c. (12 p. + 6 melléklet) szakfelügyeleti vizsgálatról szóló beszámolója. A változtatás irányainak pontosabb kijelölésére a többi főkönyvtár szakfelügyeleti vizsgálatát is szükségesnek tartotta.

Szabó Jánosné Richlich Ilona a hálózat átalakításának egyik kulcsszereplője. 10 évi zuglói könyvtárosság után került a Kerületi könyvtárak osztályára. 1979-től megbízással, 1981. december 1-től kinevezett főosztályvezetője a Hálózati és módszertani, majd Hálózati és felügyeleti osztálynak, s mint ilyen lebonyolítója a főkönyvtári átszervezésnek, híve és támogatója az 1985 utáni használói könyvtárrá szervezésnek. 1989-től az angyalföldi főkönyvtárnak, 1995-től az 5. régiókönyvtárnak az igazgatója – 2000 tavaszán innen ment nyugdíjba. 1982-ben Kiváló Népművelő, 1992-ben Pro Bibliotheca Civica kitüntetéssel ismerték el munkáját.

A volt 10-es, Népköztársaság úti könyvtárnak csak a neve változott, VI. kerületi főkönyvtár lett: olyan „hierarchia" csúcsa, amely alá egyetlen könyvtár se tartozott. A Liszt Ferenc téri 1. számú gyermekkönyvtár részlegként beolvadt a főkönyvtárba. A feltételek nélküli átszervezésre az 1982. évi fenntartói felügyeleti felülvizsgálat során figyelt fel Papp István. „A hálózat új szervezetének legsebezhetőbb pontja a főkönyvtári rendszer általánossá tétele. [...] kétséges a nyomorúságos körülmények között tengődő egységek főkönyvtári rangra emelése. [...] talán felül lehetne bírálni azt a döntést, hogy 1983 végéig teljessé kell tenni a főkönyvtárak sorát, s továbbra is csak ott megteremteni a kerületi alrendszert, ahol a központ funkcióját szolgáltató képes, jól felszerelt, vitathatatlan tekintélyű könyvtár (és könyvtáros) vállalja" – írta 1982. május 17-én.[15]

Az 1982. január 1-jei ügyrend[16] szerint a hálózat az alábbiak szerint tagolódott:

- kerületi főkönyvtárak mint hálózati alközpontok ;
- kerületi könyvtárak viszonylagos gazdálkodási önállósággal, de szervezetileg és szakmai irányítás szempontjából a főkönyvtárhoz tartoztak;
- a fiókkönyvtárak szervezeti, szakmai és gazdasági szempontból a főkönyvtárhoz tartoztak;
- a mozgókönyvtár szervezetileg önálló főkönyvtárnak számított.

A hálózat mozgásirányai a '80-as évtizedben[17]

	Kerületi könyvtár	Kerületi gyerekkönyvtár	Fiókkönyvtár	Összesen
1980	38	12	48	98
1981	34	9	56	99
1982	33	7	63	103
1983	32	5	69	106
1984	27	megszűntek	67	94
1985	28		69	97
1986	28		68	96
1987	28		69	97
1988	28		65	93
1989	28		65	93

Az évtized elejének fő programja tehát a főkönyvtári átszervezés volt. A kerületi könyvtárak főkönyvtárrá, vagy fiókká alakultak, a gyermekkönyvtárak beolvadtak, részlegekké váltak. Főkönyvtári feladatkörrel azt az egységet ruházták fel, amely gyer-

15 A 8 lapnyi gépiratot Papp István szívessége alapján ismerhettem meg

16 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szervezeti és működési szabályzata. Bp. FSZEK, 1981. Soksz.

17 Az adatokat az évkönyvek táblázatai és összefoglalói, az évi jelentések tartalmazzák.

mekkönyvtári ellátásra is alkalmas volt. A korábbi, vívmányértékű önálló gyermekkönyvtárakat valamely főkönyvtárhoz csatolták. Nyolc helyen a gyermekrészleget több ház, nem ritkán több utca választotta el az anyaintézménytől.

Megváltoztatva a korábbi, a keletkezési idő szerinti jelölést, 1983-ban kerületenként számozták át a fiókokat. A hálózatban használták a *részleges felsőfokú, középfokú és alapfokú* elnevezést is, noha a budapesti tanácsi könyvtárak az *Alapelvek és követelmények* szerinti típusok egyikébe sem voltak besorolhatók. 8 főkönyvtár kapott részleges felsőfokú „jogosítványt" (II., IV., VI., VII., X., XI., XIII., XIX kerületek) és 3 került „várakozó listára" (VIII., XVIII., XX.) Mindkét csoportban komoly reményeket fűztek a leendő új könyvtárépületekhez, vagy az alapterület lényeges növeléséhez. Ezek részben váltak valóra, a II., VIII., XX. kerületre vonatkozó terv – terv is maradt. A többi főkönyvtár alig, vagy nem tudott többet, mint a kerület más könyvtárai, ellátási színvonala alig

A XVIII. kerületi Thököly utcai főkönyvtár

haladta meg az alapfokot. Sokszor csupán adminisztratív átminősítést hajtottak végre. Az 1984-es jelentés szerint a főkönyvtáraknak mintegy fele nem volt alkalmas korszerű, differenciált könyvtári szolgáltatások kiépítésére. Alapterületük kicsi, gyűjteményük szegényes volt. Nem rendelkeztek olvasóteremmel, hangtárral, kiállítási helyiséggel, klubszobával. Hálózati alközponti funkciójuk nehezen tudott kibontakozni. Valójában csak az újonnan építettek és még egy-két, jelentékeny bővítésen, felújításon átment könyvtár közelítette meg, érte el a főkönyvtári szintet, javarészüket „kinevezték" – az átszervezés befejezése érdekében.[18]

1980-ban 26 fiók csak gyerekeket, 24 csak felnőtteket látott el, 48 fogadott minden réteget. Gazdaságtalan működés okán az 1980-as években több fiókkönyvtárat bezártak. 1986-ban a III. kerületi Dömös utcai fiókot kellett bezárni, mert életveszélyessé vált. 1982-ben műszaki okból csak egy bibliobusz működött, 5 megállóhelyet meg kellett szűntetni. Szerencsére még ebben az évben kaptak két új buszt, így 1983-ban 22-ről 31-re növelhették a megállóhelyek számát.

Az évtizedben néhány építés, rekonstrukció javította a helyzetet. 1982-ben felépült az 1000 négyzetméteres Dagály utcai fiók. Befejeződött a fölöspéldány-raktárnak a Szárnyas utcába költöztetése. 1983-ban a IV., VI., és XIV. kerületi főkönyvtár, 1984-ben a VIII. kerületi fiók és a XIV. kerületi Ilka utcai fiók felújítása fejeződött be. 1985-ben Pestlőrinc avathatott 1000 négyzetméteres főkönyvtárat.

Utólag feltehető a kérdés: a közigazgatási rendszerhez való mechanikus igazodás helyett nem lett volna-e helyesebb az alközpontokat nagyobb városrészek, régiók köré

18 Vö. Richlich i. m.

szervezni? Ha a könyvtár csak ott hajtja végre a szervezeti átalakítást, ahol megvoltak a feltételek, felemás szervezet alakult volna ki. A kerületek egy részében a fiókok főkönyvtár köré csoportosultak volna, másutt közvetlenül kapcsolódtak volna a központhoz. A fenntartó támogatásával a főkönyvtári rendszer mielőbbi teljessé tételét választották. Mivel a sok könyvtárat nehéz irányítani, a decentralizálás önmagában is eredménynek tekinthető. Bátor lépéssel, 1982. január 1-jével a főigazgató a szakalkalmazottak, ügyintézők és a raktárkezelők munkáltatói jogkörét is a főkönyvtár-vezetőkre ruházta át.[19] Később további hatásköröket decentralizáltak. Az önálló gazdálkodás jegyében – országos úttörőként – a IX. kerületi főkönyvtár a selejtezett könyveit és nem őrzött folyóiratait értékesíthette[20] a főigazgatói döntés szerint a beszerzési ár minimum 10%-áért. Az árbevétel az adott könyvtár beszerzési keretét növelte. (A fenntartó nem vonta el, s nem a központ vagy a hálózat élvezte hasznát.)[21]

A főkönyvtár-rendszer bevezetése nem volt konfliktusmentes. A főigazgató úgy ítélte meg, „messze vagyunk attól, hogy élnénk mindazokkal az előnyökkel, amelyeket ez a rendszer kínál. [...] Akadályozza ezt a tárgyi feltételek hiánya, de szemléleti gátjai is vannak. [...] az irányítás egyszerűsödése, valamint a kerületek közművelődési életébe való jobb beilleszkedés: a kerületi tanácsokkal való szorosabb kapcsolat valósult meg."[22] A főkönyvtárak fundamentuma labilis, a csúcshoz vezető lépcső foghíjas volt, a piramis csúcsának szánt régióközpontok hiányoztak. A főkönyvtárak „egy része nem alkalmas feladatainak ellátására, továbbá néhány kerület, illetve lakótelep könyvtári ellátása sem biztosított" – a fenntartó szerint sem.[23] 1978–1987 között a kerületi könyvtárak alapterülete közel 9 ezer négyzetméterrel növekedett (1978-ban 13 774 négyzetméter, 1987-ben 22 106 négyzetméter). A hálózat 30 új létesítménnyel gyarapodott.[24] Az 1980-as évek elejére befejeződött a „talált" négyzetméterek könyvtárrá alakítása anélkül, hogy megépültek volna a tervbe vett „valódi" könyvtárak. Az új könyvtárak egy része így is (Kelenföldön, Angyalföldön, Pestlőrincen, a VII. kerületi Kertész utcában) addig szokatlan méretű és színvonalú volt. Tíz év bővülésének egyharmadát a négy főkönyvtár tette ki. A négy „nagy" könyvtár azonban alapterületének nagysága és az épület elhelyezkedése miatt nem volt alkalmas régióközponti szerepkörre.

A főkönyvtári rendszer megoldást talált egy-egy kerület könyvtári ellátására, a szűkülő anyagi források miatti gondok enyhítésére. A kerületekhez kötődés anyagi támogatást is hozott. Eltérő arányban, nem egyenletesen, de a kerületi tanácsok támogatták könyvtáraikat. (1986-ban a hálózati könyvbeszerzésre fordított 9 142 000 Ft-ból egy milliót kerületek adtak.)

---

19 A főigazgató 13-1/82. sz. utasítása olvasható: Könyvtári Híradó, 1982. 1. sz. 9. p.

20 Vö. Könyvtári Híradó, 1984. április, 13-14. p. Az akciónak sikere volt, az olvasók igényelték: „ugye jövőre megint lesz ilyen?"

21 Hivatkozott az 1984-es intézkedésre a 4/1990. évi főigazgatói utasítás (márc. 5.), mely már a bármely jogcímen történő kivonást főkönyvtár-igazgatói hatáskörbe utalt, ő bárkire rábízhatta az árusítást, s a befolyt összeg 75%-a volt állománygyarapításra fordítandó, 25% a bizományost illette. (A 4/1990-es utasítás gépirata a FSZEK irattárban.)

22 Számadás tizenkét esztendőről. Interjú Kiss Jenő főigazgatóval. = Könyvtári Híradó, 1985. január, 1-3. p.

23 A főváros közművelődési helyzete és fejlesztési feladatai. Budapest, Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága Művelődési Főosztály, 1985.

24 Kovács Verona i. m. 4. p. 33 új könyvtár létesítését rögzítette. Másik adata szerint a 96 egységből 27 az országos kategóriák között B típusnak, 31 C típusnak, 38 D típusnak felelt meg. Vagyis a 22 részleges felsőfokúnak szánt főkönyvtár közül egy sem érte el ezt a szintet.

A hálózat gerincét főkönyvtárak képezték.

Főkönyvtár	vezetője 1984-ben	igazgatója 1989-ben
I. ker. Krisztina krt. 87-89.	Ottovayné Ecsedi Klára	uő
II. ker. Török u. 7-9.	Weisz Sándorné	uő
III. ker. Fő tér 2.	Forgács Tiborné	Kovács Verona
IV. ker. Bajcsy Zs. u. 8.	Dr. Kiss Béláné, majd Pályi Éva	Pályi Éva
V. ker. Vadász u. 42.	Meiszner Tamásné	Benjámin Judit
VI. ker. Andrássy út 52.	Pobori Ágnes	uő
VII. ker. Kertész u. 15. és 20.	Nitsch Lászlóné	uő
VIII. ker. Gutenberg tér 3.	Tongori Imréné	uő
IX. ker. Börzsöny u. 9-11.	Maruszki József	Havas Katalin
X. ker. Pataky I. tér 7-14.	Tverdota Miklósné dr.	uő
XI. ker. Szakasits Árpád u. 55.	Horváth Györgyné	Jakubecz Ilona
XII. ker. Böszörményi út 13-15.	Samu Gizella	uő
XIII. ker. Dagály u. 9.	Csép Attiláné	uő
XIV. ker. Bosnyák u. 1/a	Radvány Tiborné	uő
XV. ker. Mosolygó A. u 36.	Csoma Mihályné	uő
XVI. ker. Veres Péter u. 53.	Lovas Zoltánné	Gál Tamás
XVII. ker. Újlak u 110.	Toldy Csaba	uő
XVIII. ker. Thököly u. 5.	Farkasné Dóczy Erzsébet	uő
XIX. ker. Vöröshadsereg útja 93-95.	Vukán Viktória	Székely Ervinné
XX. ker. Vörösmarty u. 5.	Erdődi Ferencné	Maruszki Józsefné
XXI. ker. Kalamár u. 230.	Szemkeő Gáborné	Kovács Éva
XXII. ker. Tóth József u. 36.	Szakmári Istvánné	uő
Mozgókönyvtár	Cziboly Józsefné	Bors Attiláné

Szakrészlegek a fökönyvtárakban

A szakrészlegek kialakításának eszméje hamar eljutott Nyugat-Európából Magyarországra is az 1970-es évtizedben. Nagyobb megyei és városi könyvtárakban számos helyen bevezették. A szakrészleg – a szabadpolc után és az ún. hármasosztatú könyvtárakkal együtt – távolodás volt a szocialista, nevelő célzatú tömegkönyvtártól a nyilvános könyvtárak felé. Ám nem volt átütő erejű, nem állt össze rendszerré, így nem véletlenül bontakozott ki róla vita az 1980-as évtized elején.[25]

Ehhez a törekvéshez igyekeztek kapcsolódni a FSZEK-ben is. Az új Központi Könyv-

25 Korábban Katsányi Sándor már írt a kelenföldi szakrészlegről, a kőbányai és a VII. kerületi Kertész utcai tervekről. A működésüket áttekintő kézirat szerint a kelenföldi 1979-ben indult, a másik kettő terveiből 1982-ben lett valóság. (Vö. Szabó Jánosné: Szakrészlegek a FSZEK hálózatában. Bp. 1987. november 12. 19 p. Gépirat a FSZEK irattárában.)

A téma „alapműve" – tömörítvény formájában – ismert. Overington, M.A.: A szakrészleges általános nyilvános könyvtár. Bp. OSZK-KMK, 1971. 46 p. A szakrészleg a századfordulón jelent meg az USA-ban, Európában (Nagy-Britannia, Skandinávia) az 1960-as évektől indult hódító útjára. Overington könyve 1969-ben jelent meg Londonban. Miután a FSZEK mellett több hazai könyvtár is próbálkozott alkalmazásával, Mándy Gábor: Szakrészlegek külföldi közművelődési könyvtárakban. Egy nemzetközi felmérés néhány tanulsága. = Könyvtári Figyelő, 1982. 1. sz. 38-48. p. c. írása nyomán vita lángolt fel. Ebből ld. Horváth Tibor: A szakrészlegek kérdőjelei. = Könyvtári Figyelő, 1982. 4. sz. 384-388. p., Papp István: A szakrészleges közművelődési könyvtár modelljéről. = Könyvtári Figyelő, 1983. 2. sz. 153-160. p. és a vitazárónak tekinthető, s a magyar nyelvű irodalom bibliográfiáját is közlő Mándy Gábor: Hol kezdődik a szakrészlegesítés? = Könyvtári Figyelő, 1983. 6. sz. 605-616. p. (A Könyvtári Figyelő másokat is megszólaltatott.)

tár építését bizonytalan időre elhalasztották, a régi épületben nem lehetett szakrészlegeket kialakítani. Ezért 1970-80-as évtized fordulóján új, vagy jelentékenyen bővített, nagyobb alapterületű főkönyvtárakban, egy-egy fontos tudományterületen létesítettek „kihelyezett" szakrészleget, mert ott is csak erre volt szerény lehetőség.[26]

A szakrészleg a nagy nyilvános könyvtárakban – az általános részleg mellett – tematikus rendbe szervezte egy ismeretág különféle dokumentumtípusait, kiegészítve bibliográfiákkal, segédeszközökkel. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban a rendszert úgy értelmezték, hogy a szakrészleg „bizonyos állománycsoportoknak az átlagosnál magasabb szintű gyűjtését, mélyebb, sokrétűbb feltárását és a téma irodalmát jól ismerő könyvtárosok szakszerű tájékoztató tevékenységét jelenti. [...] átmenetet képez a magas szintű közművelődési és a szakkönyvtári ellátás között."[27] A legjobb adottságú fiókok is csak egy-egy ismeretágban vállaltak bőségesebb könyv- és periodika-választékot, az idegen nyelvű művek gazdagabb kínálatát, az audiovizuális dokumentumok helyben használatára, másolására, vagy kölcsönzésére szolgáló gyűjteményének létrehozását. A kelenföldi biológiai után, 1982. március 17-én a Kertész utcai olvasóteremben irodalmi és nyelvi szakrészleget avattak, melynek kialakítója *Tóthné Tamás Éva* volt.

> ***Tóth Sándorné Tamás Éva*** 1959-ben lett a FSZEK munkatársa. Jelentős teljesítménye a Kertész utcai irodalmi-művészeti prézens olvasóterem létrehozása 1982-ben. 1989 októberétől a VII. kerületi főkönyvtár igazgatója. 1983-ban Kiváló Népművelő, 1995-ben Pro Bibliotheca Civica kitüntetésben részesült.

A prézens gyűjtemény 550 négyzetméteren valósult meg, helyileg elkülönítve a kölcsönzési résztől. Teljességre törekvően gyűjtötte az 1945 után magyar nyelven megjelent közművelődési szintű irodalomtörténeti és kritikai, valamint nyelvészeti műveket és a szépirodalmat. Csatlakozott ehhez az audiovizuális részleg az irodalomtanulást, nyelvtanulást segítő lemezek, kazetták, rádiófelvételek, diaképek, kivágatok gyűjteményével. Kapott videó felszerelést, s a tervek között szerepelt a hanganyag kiegészítése, videó kazetták gyűjtése is. Vállalta a telefonos gyorstájékoztatást, szombat-vasárnap is fogadta az érdeklődőket. A szaktájékoztatók a könyveket, folyóiratokat analitikusan feltárták, tanulmányi versenyekhez, pályázatokhoz, dolgozatokhoz összeállított irodalomjegyzékeket készítettek.[28]

Az 1982. május 28-án megnyílt 1000 négyzetméteres angyalföldi Dagály utcai főkönyvtár önálló épületében gyermek- és felnőtt könyvtár, zenemű és hangtár, folyóirat-lapozgató kapott helyet. 60 000 kötet állt az olvasók rendelkezésére, az előadóterem kiállítások rendezésére is alkalmas volt. A fővárosi ellátásban földrajzi és néprajzi szakrészleggel vett részt.[29]

---

26 Tóthné Tamás Éva: A prézensz gyűjtemény helye a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár rendszerében. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1979-80. 19. köt. Bp. 1983. 109-114. p. A Budapest és a Zenei Gyűjtemény nem tekinthetők szakrészlegnek, azok különgyűjtemények. Az 1960-as években Kispesten, Kőbányán és Újpesten – néhány megyei könyvtárral együtt szervezett – műszaki részlegek az 1970-es évtized közepére elsorvadtak. Budapesti specialitás volt a könyvtáranként szakrészleg, másutt egy könyvtáron belül volt az összes.

27 Szabó Jánosné i. m. 1. p.

28 A Kertész utcai új olvasóterem megnyitása. = Könyvtári Híradó, 1982. április, 1-2. p. Lásd még Tóthné Tamás Éva i. m. Megjegyezzük, Szabó Jánosné kéziratában 550 négyzetméter, Gerő Gyula adattárában 432 négyzetméter szerepel.

29 Megnyílt a Dagály utcai főkönyvtár. = Könyvtári Híradó, 1982. június, 2. p. Két évvel későbbi beszámoló szerint „a földrajzi szakrészleg kihasználtsága ma még elmarad a tervezettől..." Vö. Németh Csaba: Földrajzi szakrészleg két évvel a nyitás után. = Könyvtári Híradó, 1984. augusztus, 1-3. p.

A Kertész utcai szakrészleget megalapozó programok egyike: Téchy Tünde könyvtáros rendhagyó irodalomórát tart

A sor 1984. szeptember 26-án – a korábban épült – kőbányai főkönyvtárban megnyílt artotékával folytatódott.[30] Az artotéka korábbi képzőművészeti szakrészleg, a vizuális gyűjtemény és zenei részleg munkájához kapcsolódott. A gyűjtemény a Képcsarnok Vállalat által 1966–1972 között sokszorosított grafikákkal indult és közös térben helyezték el a kölcsönözhető művészeti irodalommal, a dia és mozgófilm állománnyal. Betűrendes, cím szerinti, grafikai technikák szerinti, illetve motívumkatalógust szerkesztettek, a diakatalógus időrendben tárta fel az állományt. A művekről készült diapozitívok állományvédelmi célt szolgáltak, s felhasználhatók voltak előadásokon, művészeti órákon. A grafikákat nemcsak magánszemélyeknek, hanem intézményeknek kiállítási célra is kölcsönözték.

A pestlőrinci főkönyvtár nem számított szakrészlegesnek, de a nagyobbak közé sorolható és jól telepített volt. 1985. március 18-án nyitotta meg *Köpeczi Béla* miniszter[31], 960 négyzetméter alapterületen, 80 ezer kötet könyvvel, 2000 hangzó dokumentummal, (huszan hallgathattak zenét, stúdiójában hangmásolást végeztek), 200 db kölcsönözhető grafikát birtokló artotékával, 140-féle magyar és külföldi folyóirattal, vasárnap is nyitva lévő 5000 kötetes olvasóteremmel. A földszinten a 90 négyzetméternyi előcsarnok állandó kiállítási térként funkcionált, előadóterem híján 100-150 főnyi közönségnek rendezvényt is lehetett tartani. Ez a fiók mintája lehetett volna a forgalmas, egészségügyi és oktatási központba telepített új létesítményeknek[32]

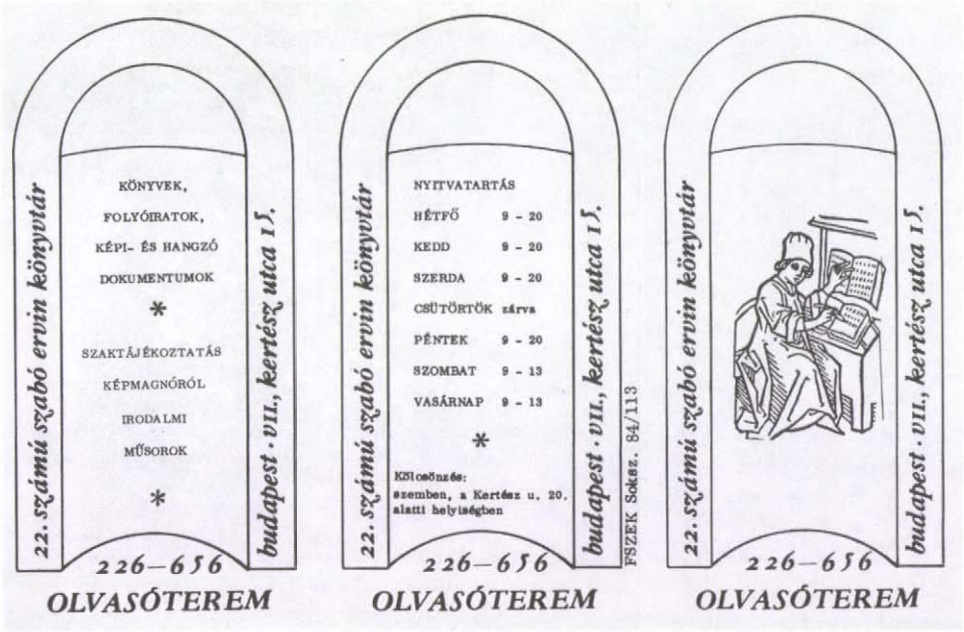
A leírtakból kitűnhetett, az ismeretágak számottevő része kimaradt. Valószínűleg emiatt (is) terveztek a pestlőrincibe sport, a csepelibe pedagógiai szakrészleget.[33] 1984-

30 Hatlaczky Katalin - Pethő Ágota, K.: „Falra akasztott szolgáltatás", avagy az első artotéka Budapesten. = Könyvtári Híradó, 1984. augusztus, 3-4. p. és szeptember, 2-3. p. Miklós Pál megnyitóját a Könyvtári Híradó 1984. októberi száma közölte 1-2. p.

31 Könyvtári Híradó, 1985. április, 1-3. p. Köpeczi Béla – egyebek közt – azt emelte ki, hogy a FSZEK hálózata olyan új egységekkel gyarapodott, melyek „az egészséges lokálpatriotizmus gyújtópontjaivá, közösségformáló és közösségteremtő tényezőkké válhatnak. A könyvtárak ma már számos úton-módon serkenthetik a társadalmi öntevékenységet, a sok helyütt annyira hiányzó közösségi kohéziót is." Ettől kezdve Kiss Jenő és Papp István okkal hangoztathatta a könyvtár közösségi funkcióját.

32 Farkasné Dóczy Erzsébet: Impressziók egy 'városszéli' könyvtárról. = Könyvtári Híradó, 1985. július-augusztus, 6-9. p.

33 Katsányi Sándor szíves közlése.

ben Újpesten megkísérelték a műszaki szakrészleg újjászervezését is. Az előbbi kettő gyakorlatilag nem működött, az újpesti a többihez képest is sikertelennek bizonyult. Vélhetően a műszaki igényeket jobban kielégítették az üzemekben lévő szak- és szakszervezeti könyvtárak. A kelenföldi biológiai szakrészleg sem igazán váltotta be a reményeket. Az 1980-as években tervezték módosítását a „korszerű, egészséges életmód irányában" (táplálkozás, természetes gyógymódok, mozgás, szabadidő, mentálhigiéné). Ez jelezte, hogy a nagy szakkönyvtárak gyűrűjében a FSZEK hálózat merre kereshet új, helyes irányokat.[34]

Az 1978-as kötelespéldány-rendelet alapján kapott könyvsorozatból részesedtek a szakrészlegek, így ha korlátozottan is, színvonalasabb, differenciáltabb szolgáltatások nyújtására váltak alkalmassá. (Budapesten az olvasó utaztatható, a Kertész utca példája is ezt mutatta.) A korábbi reflexek miatt nehezen alakult oldalirányú és a hierarchikus kapcsolat a kerületi könyvtárak között: erősebb volt külső könyvtárakkal és más intézményekkel, mint hálózaton belül. A szakrészlegek eltérő minőségben szolgáltattak: a legjobb minősítést az irodalmi és a képzőművészeti szakrészleg kapta. A siker számos tényezőtől függött, de a kelenföldi példa aláhúzta a felkészült szakreferens fontosságát. Az optimista indulás ellenére és a kétségkívül elért részsikerek mellett „a nagyobb könyvtárakban kialakított szakrészlegek [...] sem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket."[35] Sikertelennek nem mondhatók, csak jóval szerényebb célok teljesítésére lehettek alkalmasak. A Központi Könyvtár magas szintű közművelődési könyvtári funkcióját nem helyettesíthették, azt nem válthatta ki a szervezett szakrészlegek összessége.[36]

34 Vö. Szabó Jánosné idézett kéziratával.

35 Vö. Sz. Richlich Ilona i. m.

36 Papp István: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtára alapfunkcióiról. Műhelytanulmány. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 1985-1986-1987. 22. köt. Bp. 1991. 40. p.

A kőbányai artotéka

A mozgókönyvtár

1973-ban indult útjára a főváros első bibliobusza, a szolgáltatás vezetője *Cziboly Józsefné* volt.

> ***Cziboly Józsefné Terényi Anikó*** FSZEK-beli pályafutását 1968-ban a Rottenbiller utcai fiókban kezdte. 1972-ben a tervezett mozgókönyvtár vezetője lett. Átmeneti kispesti könyvtárvezetőség (1985) után 1986. november 1-jétől a szerveződő KESZ főosztályvezető-helyettese. 1989-ben az akkor alakult Olvasószolgálati főosztályra került, a Kölcsönzési és raktári osztályt vezette. Sokrétű munkáját 1997-ben a Pro Bibliotheca Civica kitüntetéssel ismerték el.

1985-ben Budapest kerületeit két bibliobusz járta, s tizenkét kerületben harminc kölcsönzőhelyen állt meg. A buszban kb. 2400 könyvet helyezhettek el. Állománya 50 000 kötet volt, 60% felnőtt- és gyermek szépirodalom, 40% ismeretterjesztő irodalom. A könyvtár tápraktára ezekben az években kapott új helyet a X., Gép u. 2-6-ban. A telefon azonban hiányzott, bevezetésére reménytelenül vártak. A könyvtárban autóbuszonként két könyvtáros és a könyvtárvezető dolgozott. Ezen kívül gépkocsivezetők, takarító és raktárkezelő alkották a teljes személyzetet.

Az állomány feltárását kötetkatalógussal oldották meg. Mivel ez gyorsan avult, és nem lehetett bővíteni, áttértek a cédulakatalógusra. Ha a keresett mű hiányzott, könyvtárközi kölcsönzést vettek igénybe. Kölcsönözték az összes újságot, melyre a bibliobusz előfizetett.

A könyvtár gyermek és felnőtt olvasóknak egyaránt kölcsönzött, azonos időben és helyen. A várakozással szemben nemcsak nyugdíjasok, gyesen lévők, háziasszonyok és tanulók iratkoztak be szép számmal, hanem munkásolvasók, vezetők, szakalkalmazottak is. Magas volt az aktív korosztály (25-55 év) beiratkozási aránya.

A mozgókönyvtár főbb adatai (1985-1989)

	1985	1986	1987	1988	1989
Megállóhelyek	32	31	29	29	28
Dokumentumok	52.449	53.238	52.962	45.865	42.873
Gyarapítás/Ft.	97.516	73.990	55.887	74.191	95.663
Gyarapodás/db	2.208	1.617	1.077	1.305	1.338
Gyerek olvasó	1.023	651	549	542	394
Felnőtt olvasó	1.672	1.285	1.190	1.251	925
Gyerek látogató	7.765	5.383	3.987	4.097	3.225
Felnőtt látogató	15.643	13.387	10.659	11.517	10.549
Gyerek által kölcsönzött dokumentum	25.801	17.241	13.485	14.992	12.439
Felnőtt által kölcsönzött dokumentum	82.714	66.812	59.070	65.127	64.146

1985–89 között 2 bibliobusz működött, 69 periodikára fizettek elő. A mozgókönyvtárakat 1980–1989 között összesen 178 830 fő látogatta, s ők 842 187 dokumentumot kölcsönöztek.[37]

Iskolába telepített és kettős funkciójú könyvtárak

1980-ban a 18 éven aluli budapesti ifjúság könyvtári ellátásának felülvizsgálata[38] – a fejlesztések ellenére – ellentmondásokra hívta fel a figyelmet. A FSZEK könyvtárainak alapterülete jócskán elmaradt a vidékiekétől (ezer lakosra országosan 23, Budapesten 8 négyzetméter jutott), s hasonló volt a helyzet a személyi feltételek terén is. A régebben kialakított önálló gyermekkönyvtáraknál[39] – a Liszt Ferenc téri kivételével – jobb helyzetben voltak az új „nagykönyvtárak" (kőbányai, kelenföldi) gyermekrészlegei, bár a normatív előírásoknak ezek sem feleltek meg. Az iskolába telepített közös fenntartásúak (az őrmezei, albertfalvai vagy az újpalotai) helyzete is jobb volt, mint az önálló könyvtáraké. Az új lakótelepek többségében (Óbuda, Békásmegyer, Zugló, Pesterzsébet, Pestlőrinc) megoldatlan maradt a gyermekkönyvtári szolgáltatás. Az önálló kerületi könyvtárak gyermekszolgálata többnyire kis területen, túlzsúfoltan, jobb állományviszonyok között, ám térben nem mindig leválasztva működött. A fiókkönyvtárakban a választék meghaladta az alapfokú normákat, de a közös térben csak egyetlen könyvtáros szolgálta a felnőtteket és a gyerekeket – ráadásul ezek felében a nyitvatartási idő is kétféle volt.

Ekkorra a gyermekkönyvtárak feladatrendszerében a kölcsönzéssel egyenrangúvá vált a helyben olvasás, a csoportos foglalkozás, a szabadidős tevékenységbe való beépülés. Nemcsak a kettős funkciójú könyvtárakra, hanem a gyermekkönyvtárak mindegyikére jellemző volt az iskolai feladatok átvállalása: tanórák a könyvtárban, tanórákat kiegészítő és napközis foglalkozások tömege, a kötelező és az ajánlott olvasmányok ren-

37 Kalauzunk a szolgáltatás akkori vezetője, Cziboly Józsefné: Bemutatjuk a mozgókönyvtárat. = Könyvtári Híradó, 1985. január 5-7. p.

38 Bánhegyi Gyuláné: A 18 éven aluli ifjúság könyvtári ellátása. = Könyvtári Híradó, 1980. 3. sz. 6-7. p.

39 A hazai szakirodalomban nem konzekvens a gyermek- és gyerekkönyvtár elnevezés használata. Papp István rendszerint az utóbbit használta. Mások vegyesen. Valószínűleg a gyermekkönyvtár a helyes, de a gyakorlatban szinonímaként használták. Természetesen betűhíven idézünk.

delkezésre bocsátása, amely megnehezítette, megváltoztatta, sőt némely helyen és időszakban gátolta is a szokásos gyermekkönyvtári munkát. Háttérbe szorultak az egyéni, kötetlen foglalkozások, a köznapi kérdésekről folytatott beszélgetések.

A FSZEK gyakorlatában is megjelent az óvodásokkal való foglalkozás (a XIX. ker., Kossuth utcai gyermekrészlegbe 1977 óta jártak óvodás csoportok).[40] A rendezvényektől azt remélték, hogy a gyerekek iskolás korukra könyvtárlátogatókká válnak. (1980-ban a gyermekkönyvtári olvasók 10%-a általános iskolás kor előtti volt.)

Párhuzamosan az önálló könyvtárak létesítésével kezdték kialakítani az „ismerkedj a felnőttek szépirodalmával" („válogatás a felnőttek szépirodalmából") állománycsoportot. Szerveztek ilyen állományt a felnőttkönyvtárhoz közeli gyermekrészlegekben is, arányuk hamarosan a gyűjtemények 10%-át meghaladta. 1982-ben forgalomelemzés, 1984-ben állományelemzés mutatott rá, hogy szükséges a korosztály változó érdeklődésének, a kultúra értékeivel kapcsolatos magatartásának újbóli vizsgálata, mert a korábbi korosztályokról szóló megállapítások egyre kevésbé érvényesek.[41]

Iskolába telepített – néha felnőtteket is szolgáló – közművelődési gyermekkönyvtár, iskolából elérhető gyermek- és iskolai könyvtári, ún. kettősfunkciójú könyvtár[42] alakult 1981-ben Rákoskeresztúron, 1982-ben Csepelen és Újpalotán. 1983-ban Békásmegyeren nyílt két, egyenként 170 négyzetméteres fiók. 1984-ben a Fővárosi Tanács 6 iskolát jelölt kettős funkciójú könyvtári célra, kettő meg is nyitottak a XV. kerületi Bogáncs és a XVII. kerületi Újlak utcában. A II. kerületi Budenz iskolában felnőtteket és gyerekeket szolgáló egység létesült. Majd 1985-ben Káposztásmegyer és a XXI. kerület következett. 1986-ban a XVII/2-es fiók nyílt meg, 1987-ben a Gazdagréti, ez utóbbi 270 négyzetméteren. 1981-ben 8 közös fenntartású könyvtár működött (6 Pesten, 2 Budán) öt kerületben, hármat felnőttek is használhattak. Alapterületük 50 és 235 négyzetméter, állományuk 7 és 17 ezer kötet között mozgott, nyitva tartásuk a hét 4-5 napján összesen 23-26 óra volt. (6 iskolában külön iskolai könyvtár is működött!) Az 1981. évi olvasószám 650 és 1370, a kölcsönzött kötetszám 12-26 ezer között mozgott és 5-10 ezer volt a helyben használók száma. Az iskola és a közművelődési könyvtár együttműködését szerződésben rögzítették: az iskolába telepített könyvtárakat a jó példák és a kölcsönösség hiánya egyaránt jellemezték – elsősorban az emberi tényezők függvényében.

A felnőtteket, de a más iskolába járókat is zavarta az iskola működési rendje, ha nem volt külső bejárat, zavarta a nyári nyitva tartás hiánya, vagy – egyszerűen: az iskola küszöbgáttá vált. Ez még inkább megnyilvánult a kettősfunkciójú – iskolai és közművelődési – könyvtárakban.

A kettős funkciójú könyvtárakat egy 1977-es minisztériumi irányelv a kistelepülések ellátásának javítására szánta. A IV. országos könyvtárügyi konferencia 1981-ben azonban célszerűnek ítélte a peremkerületekben, új lakótelepeken is. Ezek után egy 1981-es, tatai iskolai tanácskozáson hiába hangsúlyozták, hogy csak ott szabad működtetni, ahol

40 Vö. Könyvtári Híradó, 1980. 1. sz. 23-24. p.

41 Vö. Szász Ilona: Az „Ismerkedj a felnőttek szépirodalmával" elnevezésű állományrész elemző vizsgálata a kőbányai gyermekkönyvtárban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1983-1984. 21. köt. Bp. 1988. 59-72. p.

42 Az 1980-as évek eleji állapotukról ld. bővebben Bánhegyi Gyuláné: Közös fenntartású közművelődési és kettősfunkciójú könyvtárak a fővárosban. = Könyvtáros, 1982. 8. sz. 444-447. p. Rövidítve: Könyvtári Híradó, 1981. 4. sz. 17-18. p. (Bánhegyiné ismertette Woolard, W. L. B. Combined school/public libraries c. könyvét. = Könyvtári Figyelő, 1983. 2. sz. 202-204. p.) Az őrmezei lakótelepi, Menyecske u. 2. sz. alatti iskolában működő munkáját bemutatta Godányi Ákosné: A 3/1. sz. gyermek-fiókkönyvtár tevékenysége. = Uo. 19-20. p.

mindkét funkció a korábbinál színvonalasabban teljesíthető, a Fővárosi Tanács fontos könyvtárfejlesztési lehetőségnek ítélte. A rákoskeresztúri Pesti úton 1981 decemberében már meg is nyílt az első kettős funkciójú könyvtár, melyet a csepeli követett. Ezek a könyvtárak a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatába tartoztak, élvezték annak minden előnyét. A könyvtáros a tantestület tagjának számított, és általában rendelkezett mindkét képesítéssel. A könyvtárért a főkönyvtár vezetője felelt, az oktatási szempontokra az iskola igazgatója ügyelt, körülményeiket együttműködési szerződés rendezte. E könyvtártípus tagjai az iskolai és közművelődési könyvtári szakfelügyeletnek egyaránt a hatáskörébe tartoztak.[43]

Nem kétséges, a hazai köz(művelődési) könyvtárak iskolai szerepvállalása, iskolában elhelyezett és a kettős funkciójú könyvtárak létrejötte Magyarországon több mint egy évszázada kényszer eredménye volt. Hol az iskola segített elhelyezési nehézségeken, vállalt közművelődési feladatot, hol a közkönyvtár pótolt hiányzó iskolai könyvtárt. A szegénység mellett az azonos korosztály és az állomány jórészt közös volta is elméleti keveredést okozott. Csak az évezred végére vált világossá, hogy az iskolai és a gyermekkönyvtár jócskán eltérő feladatot teljesít.[44] Az 1980-as évtizedben azonban még a FSZEK vezetősége is örült a közös lehetőségnek.

Kísérletek a használói könyvtár megteremtésére

1984-ben – kísérleti jelleggel – négy könyvtárban bevezették az állomány „másfajta", az olvasók igényeivel jobban összhangban lévő elrendezését. A XIII. kerületi Mosoly utcai és XIV. kerületi Lumumba (mai Róna) utcai – lakótelepi – fiókban az állomány egészére, két főkönyvtárban – VIII. kerületi Gutenberg tériben és IX. kerületi Börzsöny utcaiban – egy részére terjedt ki az új elrendezés. A kísérlettől „...azt reméljük, amit az angol kísérletek egyértelműen bebizonyítottak, hogy emelkedni fog a kölcsönzési esetek és az olvasók száma." A család olvasói érdeklődése szerint alakították át a könyvtárat, s a nevelési szándékot áttételessé tették, a szórakoztatási funkció tudatosabb vállalásától a használói kör bővülését várták.[45] A kísérletet összekapcsolták az állomány alapos megtisztításával, az oda nem való, elavult, nem használt irodalomtól. A 6-700 ezer kötetre becsült állomány nagyobb része egyszer és mindenkorra fölöslegesnek, használhatatlannak minősült. Legfeljebb 100 ezer hasznosítására volt remény. Kisebb része duplumraktárban volt, nagyobb része viszont a könyvtárak polcain. Évtizedekig alig apasztották az állományt. A ballaszttól megszabadulás kényszere nyomasztóvá, a hálózat korszerűsítésének részévé vált. 1985-ben kiválogatták a hasznosítható anyagot, új szabályzat készült: decentralizálták és ezentúl a főkönyvtárak szervezték a fölöspéldányok kezelését.[46]

43 Irányelvek a kis települések kulturális ellátásának javítására és a komplex művelődési intézmények létesítésére. = Művelődésügyi Közlöny, 1977. 2. sz.

44 A Fővárosi Tanács állásfoglalása szerint a kettősfunkciójú könyvtárak szervezetileg a FSZEK-hez tartoznak, fenntartásuk kettős (FSZEK+iskola), szakfelügyeletük közös az iskolai könyvtárakéval. Erről a kerületi tanácsokat is tájékoztatták. Vö. Könyvtári Híradó, 1984. március, 9. p.

45 Vö. Könyvtárosok kézikönyve. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. 3. köt. Bp. Osiris, 2001. 75. és 163-166. p.

46 Kiss Jenő egy helyen tévedésből írhatott 1985-öt a kísérlet kezdeteként. (*Kiss Jenő*: Mérlegen. = Könyvtáros, 1985. 9. sz. 507-513. p.) *Székely Ervinné*: Új állomány-elrendezési kísérlet. = Könyvtári Híradó, 1984. június-július, 6-7. p. írása az 1984-es kezdést igazolja. Ugyanígy másik írásában *Kiss Jenő*: Hagyományos és új szellemi szolgáltatások. = Társadalmi Szemle, 1986. 5. sz. 80-84. p.

Külföldi példák késztették változtatásra a könyvtár vezetőit. „Az állomány három szekcióra oszlik. A válogató vagy böngésző csoportokat azoknak az olvasóknak szánták, akiknek még nincs határozott igényük [...] A tárgyi csoportok összeállításánál azokra az olvasókra gondoltak, akik egy viszonylag körülírható igényük kielégítéséért [...] jönnek a könyvtárba [...] Az információs szekció tárgyi csoportosításban speciális kérdések megválaszolására alkalmas..."[47] Angol mintára szabadidős részlegnek vagy családi könyvtárnak nevezték, a könyvtárosok maguk között csak „turkálónak" hívták.[48] A nem konkrét és nem határozott igénnyel jelentkező, a könyvtárban bizonyos érdeklődés alapján válogató olvasó igényeire tekintettel alakították ki a felállítás rendjét. Elvi alapul szolgált a hármasosztású könyvtár[49] ún. közeli tartománya is, de jórészt angolszász példára támaszkodtak.[50]

A IX. kerületi főkönyvtárban, melynek vezetője *Maruszki József* volt, kialakított kétfedeles könyvtár átalakulási folyamatának leírása fontos tanulságokkal szolgált. Nem elégséges csak az állomány másfajta elrendezése (ez ismert volt 20 évvel korábban is, pl. ilyen volt a gyermekkönyvtárak tematikus elrendezése), ízlésesebb tálalása. Az olvasócentrikus könyvtárban megváltozik a gyűjtőkör, a könyvtáros gondolkodás és tevékenység is – az állomány kihelyezése és feltárása mellett. A József Attila lakótelepen lévő könyvtár átalakítása 18 hónapig tartott, melyből 16 hónap a szellemi előkészítésre, a könyvtárosok „megdolgozására", az olvasói igények megismerésére, az állomány előkészítésére ment el. (Így érthető, hogy „olvasóink percek alatt megszerették és 'belakták' a könyvtárat.") A hatvanezer kötetes könyvtárat már hat hét alatt átrendezték: egyik felében 20 ezer kötetes, tematikus felállítású, a szép- és ismeretközlő irodalmat témán belül együtt állították fel, az állomány nagyobb fele a másik fedélben hagyományos szakrészleges módon található. A kettő közé ékelődik a katalógusrendszer, a köznapi és gyorstájékoztatás, valamint a kölcsönzési adminisztráció. „Olyan jól oldották meg ezt az új elrendezést, hogy a könyvtár kezd progresszív értelemben vett szupermarkethez hasonlítani – ahol mindenki azt és olyan tálalásban kap, amire és ahogyan vágyik" – szólt egy értelmiségi olvasó korabeli értékelése.

> ***Maruszki József*** a hálózat egyik legszínesebb, markáns egyénisége. 1956-tól a FSZEK munkatársa. Számos helyen megfordult, számos kísérletben vett részt. Kispest után a 48-as könyvtár vezetője, a IX. kerületben ő szervezte meg a főkönyvtári rendszert. 1989 végétől a XIV. kerületi főkönyvtár igazgatója. 1978-ban az új Központi Könyvtárt előkészítő szakmai bizottság, az 1990-es rendszerváltó években a KKDSZ titkára volt. 1993-ban Népművelésért díjat, 1996-os nyugdíjba vonulásakor Pro Bibliotheca Civica kitüntetést kapott.

A kísérlet szakmai tanulsága: az új felállás más és más használói körben eltérő, nincsenek végleges elvek és receptek. „Lehetnek szakmai és művelődéspolitikai elvek a

47 Lásd egyebek között Bánhegyi Gyuláné - Sáfár Katalin - Szabó Jánosné: Gazdálkodik-e állományával a FSZEK? = Könyvtáros 1986. 12. sz. 707-709. p.

48 Katsányi Sándor: Hármas tagolódású könyvtár. Korszakos újítás vagy elhibázott kísérlet? Könyvtári Figyelő, 1984. 6. sz. 633-636. p. és Kiss Jenő: Tribliothek? uo. 637-643. p. Kiss Jenő ismertette egy amerikai szerző 1982-ben megjelent 182 lapos könyvét „Polcológia", avagy állományfeltárás a könyvállványokon. = Könyvtári Figyelő, 1986. 2. sz. 218-220. p.

49 Székely Ervinné i. m.

50 Vö. Katsányi Sándor és Kiss Jenő a hármasosztású könyvtárról írt i. m.

jövőben is, de nem lehetnek az egész országra érvényes gyűjtőköri elvek, törzsállomány-jelzések, stb. Kísérletezni csak az olvasó bevonásával helyes..."[51]

A könyvtár vezetősége érzékelte: a 70-es évektől szembetűnő életmódváltozás csökkenti az olvasásra fordítható időt. Felfigyelt arra, hogy új olvasói, könyvtárhasználói szokások jelentek meg: növekedett a szakkönyvek iránti igény, számottevő a hangzó- és más, nem hagyományos könyvtári dokumentumok használata, eltolódás mutatkozik a szórakoztató műfajok javára. Érzékelte két használói társadalmi réteg mind markánsabb jelenlétét, várható növekedését: a tanulóifjúságét és a nyugdíjasokét, utóbbiak ellátásának nemcsak kulturális, hanem szociális feladatát is. Érzékelték, nemcsak angolszász területen, itthon is, hogy mind több az ún. böngésző olvasó, s az új igények kiszolgálása létkérdés.[52] Kiss Jenő szerint a könyvtárnak és a könyvtárosoknak kell változniuk és folyamatosan megújulniuk, még jobban igazodniuk az olvasói igényekhez. Az olvasói érdeklődés figyelembe vételét azzal indokolta, hogy „a nevelési szándék áttételesebb érvényesítése, a szórakoztató funkció tudatosabb vállalása mellett a használói kör bővülését is várjuk ettől a kísérlettől. Azt, hogy a könyvtárosok könyvtárát túlhaladva, az olvasók könyvtárát valósítsuk meg."[53] Későbbi, erőteljesebb fogalmazása: „A nyugat-európai (elsősorban az angol, a skandináv, de sok német és holland is) könyvtárakban napjainkra modellváltás történt. A könyvtár nem nevelési intézmény, hanem a fenntartó közösséget szolgáló, annak igényeihez igazodó, nem valamiféle elvont eszményt megvalósító, hanem inkább szolgáltató intézménnyé vált."[54]

A kísérlet tapasztalatait hasznosította Papp István hálózatfejlesztési koncepciójában.

Állományapasztási viták és koncepciók

Az állomány tárolása nem csak a hálózatban okozott komoly gondot. A könyvtár vezetősége a Központi Könyvtárban is változtatásra szánta el magát. Úgy ítélte meg, hogy évtizedes mulasztás miatt nagyon sok profilidegen, fölösleges, nem odavaló, használ-(hat)atlan dokumentum halmozódott fel. A gondon nem segített a külső raktározási lehetőségek javulása, duplum- és tároló raktár működtetése. Ezen állományrészek további tárolása értelmetlen volt.

A megőrzést elsődleges feladatának valló hazai könyvtárosi gondolkodás és gyakorlat ez idő tájt is uralkodott. A felhalmozott óriási állományoktól várta elhelyezési gondjai megoldásának kikényszerítését inkább, mintsem maga tett volna erőfeszítéseket. Az állományapasztás az 1970-80-as évek fordulóján a hazai könyvtárügyben inkább ritka kivétel, mint rendszeres és tervszerű gyakorlat. Legfeljebb vis maior okokból (rongálódás, elvesztés, lopás stb.) töröltek, mintsem avulás, nem-használat okán apasztottak volna. A gyarapítási irodalom, tananyag tengernyi – a cseppekben mérhető, közhelyes apasztási ismeretekhez képest. (Az állományvizsgálati módszereknek is híján volt ekkortájt a szakma.)

1984 és 1987 között megfigyelhető az érdeklődés fokozódása – ám akkor is inkább a

51 Az OSZK-KMK a FSZEK-kel közösen jelentette meg 1984-ben Patrícia Ainley és Barry Totterdell Az állomány másfajta elrendezése a közművelődési könyvtárban. Új megoldások. c. munkájának tömörítvény változatát. A kiadványt a Könyvtári Híradó, 1984. októberi számában Horváth András ismertette (6-7. p.)

52 Maruszki József: Újmódi könyvkiválasztó övezet a József Attila lakótelep könyvtárában. = Könyvtáros, 1986. 5. sz. 287-289. p.

53 Kiss Jenő: Mérlegen i. m. 512. p.

54 Kiss Jenő: Hagyományos és új szellemi szolgáltatások. = Társadalmi Szemle, 1986. 5. sz. 83. p.

tároló könyvtárban megtalálni vélt megoldásokhoz kerestek érveket.[55] A könyvtárak növekedése és a raktári férőhelyek (vagy beruházás) hiánya közötti ellentmondás ekkorra Magyarországra is „begyűrűzött". Számosan figyeltek fel a kérdésre.[56]

Amikor 1982-ben a FSZEK vezetői az új beszerzés számára helycsinálás szándékával erőteljes apasztásra szánták el magukat a Központi Könyvtárban – szenzációt, folyosói suttogást, a feladattal megbízottak körében és a *Könyvtári Híradóban* erőteljes, de hamar befejeződött pengecsattogtatást váltott ki. A lépés szokatlan, sőt rosszul előkészített is volt. Nem dolgozták ki az apasztás szempontjait, nem szervezték meg a végrehajtás menetét. Az állományt legjobban ismerőkből állították össze ugyan a bizottságot, de a főigazgató a vezetést a szakmában ismeretlen, könyvtárosi végzettséggel, gyakorlattal nem rendelkező és alig néhány hónapja a poszton lévő helyettesére, Sz. Kiss Csabára bízta. Az országos feladatkörű szakkönyvtárban – megőrzésre kötelezett intézményben – teljesíthetetlen számok röpködtek. Ezeket vissza kellett vonni.[57]

Az ellenzők vádja: kivonják a pótolhatatlan történettudományi, szociológiai műveket, durván megcsonkítják a munkásmozgalmi gyűjteményt, lábbal tiporják a Szabó Ervin-i hagyományokat. A szakmában, így a könyvtárban zajló viták során Szabó Ervint és örökségét sokszor felhasználták hivatkozási alapként, nem ritkán ellenkező előjellel. Tartott a Szabó Ervin-i citátumokkal való érvelés korszaka, és alig indult el hagyatékának kevésbé átpolitizált, árnyaltabb és sokoldalúbb megközelítése.[58]

A vitában megszólaló Pataki Ferenc, Remete László az apasztás szükségességét nem, az akció előkészítettségét, a túlzott kivonási tervszámokat vitatták, szabályzatot hiányoltak – okkal. A vezetőség viszont fölismerte, hogy a másik fél érvei, törekvései mögött másfajta könyvtárértelmezés, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központjának egyoldalúan társadalomtudományos szakkönyvtári, mindent megőrizni szándékozó felfogása húzódik meg. Nem kétséges, mind ehhez, mind a köz(művelődési) könyvtári funkció értelmezéséhez lehet/ett az alapítótól érveket kölcsönözni – csakhogy a századelőn a valóság más arányokat mutatott a két funkció szembeállításához, miközben Szabó Ervinnek könyvtáráért kellett küzdenie. A FSZEK történetében a legnagyobb kihívás a központ és hálózata, a tudományos szakkönyvtári és a közművelődési funkciók értelmezése, megvalósítása volt.

55 Kiss Jenő: Közművelődési könyvtárak rendszerváltás idején. = Társadalmi Szemle, 1993. 8-9. sz. 70. p.

56 A szakirodalmi helyzethez lásd a régi, a Sallai-Sebestyén-féle és az új, Horváth Tibor és Papp István szerkesztette kézikönyvet, utóbbiban a Ferenczy Endréné írta fejezetet. Sonnevend Péter: Tárolókönyvtár és dokumentumellátás. = Könyvtári Figyelő, 1984. 5. sz. 486-492. p., Arató Antal: Az állománykivonás kérdései a közművelődési könyvtárakban. = Könyvtári Figyelő, 1986. 4. sz. 395-404. p. Futala Tibor: Állománykivonás, állományújjászervezés és tároló könyvtár. = Könyvtári Figyelő, 1986. 5. sz. 476-489. p., Sonnevend Péter: Állományapasztás – fölöspéldány gazdálkodás – tároló könyvtár. = Uo. 490-496. p. (e két utóbbiban az OKT elé kerülő munkaközi anyag volt). Eszerint az Országos Könyvtárügyi Tanács is foglalkozott a témával - Kiss Jenő ennek is tagja volt. Sárdy Péter: Avulás és apasztás társadalomtudományi könyvtárakban. = Könyvtáros, 1986. 12. sz. 717-719. p., Sonnevend Péter: Tervszerű állományapasztás – fölöspéldány-hasznosítás könyvtári anyagok megőrzése. = Könyvtári Figyelő, 1987. 6. sz. 604-610. p. a sort további írásokkal lehetne folytatni.

57 A téma nem előzmény nélküli. Csűry István: Állományapasztás: a könyvtári gyűjtőtevékenység szerves része. = Könyvtári Figyelő, 1965. 1. sz. 35-41. p. Csűry valóságos elméleti alapozást végzett: felvázolta az apasztás célját, alapelveit, részfeladatait, munkamentét, az elbírálás támpontjait, segédeszközeit stb.

58 A témához lásd Ez történt. = Könyvtári Híradó, 1982. március, 9. p., Az állományapasztásról. [Állítólag ön] Interjú Sz. Kiss Csaba főigazgató-helyettessel. = Könyvtári Híradó, 1982. május, 2-3. p. Pataki Ferenc, Remete László vitacikke: Könyvtári Híradó, 1982. augusztus, 6-7. p. Végül Kiss Jenő: Zárszó helyett... az állományapasztásról. = Könyvtári Híradó, 1982. október, 5-6. p. Az apasztási bizottságnak Hont Péterné, Márffy István, Pataki Ferenc, Pesti Ernő, Remete László, Rostás Jenőné és Szederkényi Olga volt tagja.

A tervezetthez képest szerényre (tizedére) sikerült akció vitája aligha fejeződött be a főigazgató vitazárójával. A megsértődött, kissé háttérbe vonult Sz. Kiss Csaba tanulmány méretű írásban vitte intézményen kívülre, sőt szakmán túlra a témát, külföldi szakirodalomra hivatkozott.[59] Az apasztás elméleti-történeti szintre került, mindinkább összekeveredett a hálózat és központ, a tudományos szakkönyvtári és a köz(művelődési) könyvtári problematika. Itt a megőrzésre koncentráló régi és a használói igényekre apelláló új könyvtár vitája zajlott.

Az Sz. Kiss-tanulmány több ponton vitatható. Azon szándéka azonban nem, hogy a történeti, majd a külföldi irodalomra támaszkodva megkísérelte (újból) tisztázni a FSZEK Központi Könyvtárának funkcióit. Ez beleilleszkedett a viták sorozatába. Nézete, hogy Szabó Ervin óta a központ egyik feladatának tekintett helytörténeti, helyismereti feladat nem mond ellent a széles körű, magas szintű köz(művelődési) funkcióknak, nem tévedés. Abban is volt igazság, hogy ehhez a századelőn társadalomtudományi, hiányt pótló tevékenységet illesztettek. A gyűjteményt ezen értékei és a hagyományok predesztinálták újabban a szociológia országos szakkönyvtárának funkciójára. Kemény szavakkal bírált bizonyos érdekköröket, régi beidegződéseket, gyér igényeket megcélzó állományi egyoldalúságot stb. – ezt hasonló módon visszakapta (később is) vitapartnereitől. Megfogalmazásai, akár valósak, akár túlzóak, a könyvtáros könyvtára és a használó könyvtára, a gyűjteményi érték – használati érték dichotómiájába, vitájába illettek. Pl. „ha nincs az igény-kielégítésnek bevett szempontok szerint kialakított, világosan definiált rendje (célszerűség, kifizetődőség, precíz gyűjtőköri és szerzeményezési politika, könyvtárak közötti munkamegosztás, demokrácia stb.) és megfelelő ellenőrzés, a tudományos oldalról érkező igények könnyen feljebbsorolódnak a prioritások listáján" [...] vagy „Az intézmény egyre kevésbé az olvasókért, egyre inkább önmagáért és az elvont tudományért létezik."[60]

Sz. Kiss Csaba 1985-ben távozott az intézményből. Néhány hónap múltán a vita újra fellángolt, jelezve, hogy nem személye volt fontos, sokkal komolyabb dolgokról volt szó. A vita ismét kikerült a falakon kívülre – a FSZEK példáján, de nem (csak) róla szólt.[61]

1985 őszén a főigazgató – felhasználva az *Élet és Irodalomban* az irodalom társadalmi szerepéről, egyebek között a kiadók által végrehajtott könyvbezúzás „kultúrbotránya" nyomán indult, s a bátor szókimondásig eljutott vita apropóját – az állományapasztás, az elfekvő, kihasználatlan, az olvasókat (már) nem érdeklő, a könyvtárakat csak terhelő ballaszt kérdését immár az egész köz- és szakkönyvtárügyre kiterjesztve írt a szakmát

59 Kiss Csaba, Sz.: Tudományos könyvtár kontra városi nyilvános könyvtár. (A funkcionális többarcúság értelmezésének zavarai a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár történetében.) = Kultúra és Közösség, 1983. 6. sz. 43-60. p., ill. Uő: Körkép az állománykivonásról. Szemle. = Könyvtári Figyelő, 1984. 3. sz. 294-301. p., uő: Optimális méretű maggyűjtemény kialakítása a Trueswell-féle módszer alapján. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1985. 1-2. sz. 9-14. p. Uő: Égessük el a könyveket? A könyvkivonás dilemmái. = Könyvtári Figyelő, 1985. 5. sz. 550-553. p. (Ismertetéseinek szépséghibája, hogy azok műszaki szakkönyvtárakról szóltak.) Megkésetten, de elég jól beledolgozta magát – a hazai és külföldi - elméleti és történeti szakirodalomba.

60 Sz. Kiss Csaba: Tudományos könyvtár kontra ... i. m. 56. ill. 58. p.

61 Mutatják a hivatkozott Futala, Sárdy, Sonnevend írások. A vita újabb írásai sem az intézmény orgánumaiban jelentek meg.

nyílt beszédre felszólító cikket. Ez még nagyobb tüzet csiholt.[62] Az osztályvezetői értekezlet házon belül látszólag pontot tett a sokszor egymás mellett elbeszélő vitapartnerek többmenetes ütésváltására. Az ügyben azonban feljelentés is történt, mely a fenntartó és a minisztérium levélváltásával zárult. „Megállapították, hogy a könyvtár állományapasztási gyakorlata a jogszabályoknak megfelelően történik."[63]

A szakmai gondolkodásnak szüksége volt e nem könnyű és jórészt előzmények nélküli kérdés megvitatására. A Könyvtári Figyelő szerkesztőségének vitára buzdító, írásokat kérő bevezetőjében írták: „A nemzetközi szakirodalom már régebben is, de a hazai szak- és nem szaksajtó csak mostanában kezdte felröppenteni a témát. Feltehetően az is ösztönzően hatott az állománnyal kapcsolatos kérdések újragondolásában, hogy kezdtünk a 'gazdaságosságban' gondolkodni. Az utóbbi időben az objektív, a kérdést megalapozottan tárgyaló cikkektől kezdve, a szenvedélyes hangú, szubjektív véleményekig több közlemény látott napvilágot. [...] Miután tudjuk, hogy a szakmai közvélemény igen megosztott a kérdést illetően, örülnénk, ha a különböző álláspontokat a lap hasábjain ütköztethetnénk."[64]

Az MKE 1986 augusztusi, békéscsabai vándorgyűlésén megvitatták „az állománnyal való gazdálkodás" kérdését. A vándorgyűlési beszámolókból a téma kimaradt, s csak decemberben pótolták, azzal a megjegyzéssel, hogy „az állománygazdálkodással kapcsolatban az utóbbi időben igencsak felerősödtek a viták, sőt azokban a nem szaksajtó (például az *Élet és Irodalom* vagy az *Új Tükör*) is élénken részt vett..." Ezután közölték a két ülésen elhangzottakat. A legelső tanulságként szögezték le a résztvevők, hogy, „az

62 Kiss Jenő: Őrizzük vagy használjuk? = Élet és Irodalom, 1985. november 1. 5. p. A vitában többen is megszólaltak. Pataki Ferenc: Őrizzük és használjuk. = Új Tükör, 1985. december 15. 18. p. Erre válaszolt Kiss Jenő: Őrizzük és használjuk. = Új Tükör, 1986. 1. sz. 45. p. A Könyvtárosba helyezte át a vitát az ekkor már a Gondolat Kiadó irodalmi vezetőjeként tevékenykedő Sz. Kiss Csaba: Mit hol őrizzünk? = Könyvtáros, 1986. 3. sz. 133-135. p. Fél év múltán a Visszhang rovat hozta Nyilas Márta higgadtabb, óvatos írását: Érvek és ellenérvek az állományapasztás ügyében. = Könyvtáros, 1986. 9. sz. 541-542. p. Jóslata telitalálat: „kétezerre a tömegkommunikáció talán olyan fejlett lesz, hogy a gond magától megszűnik." Utána közölte a lap a vitapartnerek vitriolos, de tényekkel érvelő írásait. Remete László: Épületbővítés, nem apasztás kell! = uo. 542-546. p. és Pataki Ferenc: Vaskalaposan az állományapasztásról? = Uo. 546-549. p. A szerkesztőség nem tett utalást az előzményekre, nem jelezte, miért közli az írásokat, állást nem foglalt a vitában. A főigazgató írása és Pataki Ferenc reagálása az Új Tükörben osztályvezetői értekezleten is szóba került. A Könyvtári Híradó 1986. januári száma (Krónika, 10. p.) csak a tényt közölte, s kihagyta, hogy „valamennyi résztvevő elítélte az a gyakorlatot, hogy az intézmény felelős osztályvezetője megfelelő tájékozódás nélkül, indulatok alapján a tényeknek nem megfelelő állításokkal – a közvéleményben rontsa a könyvtár presztizsét." Vö. Emlékeztető az 1985. december 18-i osztályvezetői értekezletről. 1986. január 7. (Gépirat, FSZEK irattár.)

63 Vö. Könyvtári Híradó, 1986. április, 8. p. Krónika rovat. A Fővárosi Tanács a szakértői jelentést elfogadta, s arra is ígéretet tett, hogy „megvizsgálja a FSZEK tároló raktárának ügyét és folyamatos bővítéséről – anyagi lehetőségeihez mérten – gondoskodik."

64 Arató Antal: Fölösleges könyvek a közművelődési könyvtárakban. = Könyvtári Figyelő, 1986, 2. sz. 139-157. p. (139. p.) Nem foglalt állást a FSZEK-ben már lezajlott vitákban, azokra nem utalt. A felhívás után jelentek meg Arató, Futala és Sonnevend már hivatkozott írásai.
Az MKE vándorgyűlése II. Tanácskozás a könyvtári állománnyal való gazdálkodásról. = Vö. Könyvtáros, 1986. 12. sz. 700-701. p.

állománygazdálkodással kapcsolatos kérdésekben szemléleti változásra van szükség, valamint egységesebb szakmai közvéleményre."[65]

A FSZEK-ben indult vita így külső fórumhoz jutott. De 1985-86-ban az Országos Könyvtárügyi Tanács is foglalkozott a mértéktelenül felduzzadt állományok – lassan növekvő kivonás – tárolókönyvtári tervek összefüggésében.

Mindez nem menti, hogy néha rosszízű, a konkrétumokat nem mindig korrekt módon kezelő (is) volt a FSZEK-beli vita. Aligha kétséges, hogy apasztani szervezetten, végiggondoltan, szabályozottan szabad. S minden könyvtártípusban a funkciótól és sok minden mástól függően, eltérően lehet. A FSZEK vezetősége felismerte: az elhelyezési nehézségek megoldását nem csak kívülről kell várni, a könyvtárnak is kell erőfeszítéseket tenni. Az új szemlélet vitában edződött, erősödött. Az állományapasztási vita előjátéka volt a későbbi reformvitáknak. Mutatja az évtized eleji állapotokat Papp Istvánnak az 1982-es fenntartói felügyeleti vizsgálat során készített feljegyzése: „Függetlenül a szervezettől, amelyben működnek, a könyvtár osztályai hajlamosak az izolációra, mint ahogy a kerületi főkönyvtárakban is megfigyelhetők bizonyos centrifugális tendenciák. [...] veszélyekkel terhes az a magatartás, amely enged a megelégedésnek, amely a központ és a hálózat szemben állását kívánja – ha rejtett formában is – felélesztení azzal, hogy nem vesz tudomást a két összetartozó félről, s egyfelől a maga tudományosságát hangsúlyozva megfeledkezik a közművelődési szemléletről, másfelől pedig megreked a könyvtári népkonyha szintjén. Benyomásunk szerint tehát még mindig nem jött létre a központ és a hálózat teljes integrációja."[66]

A FSZEK hálózatában az 1980-as évtized végére – erős vitában – elfogadottá vált az állomány apasztásának létjogosultsága, szükségessége. Az 1990-es jelentés szerint, „ebben az évben már majd minden könyvtárunk közel annyi egységet vont ki állományából, mint amennyit beszerzett, s voltak olyanok is, ahol jelentősen meghaladták ezt az arányt." 1992-ben a hálózat gyarapodása 109 797 egység volt, a csökkentés 187 711 egység. A FSZEK egészét tekintve 142 334 egységnyi gyarapodással 190 116 egységnyi csökkentés állt szemben.[67] Az évtized mutatói csökkenő állományt, formálisan romlást jeleznek, tartalmilag azonban frissítést, az információs érték javulását hozták. A használói kereslet és a kínálat egyre közelebb került egymáshoz.

1995 tájára megszabadultak a tartalmilag elavult könyvektől. Aktuális maradt továbbra is az elhasználódott művek kivonása. Számos nem használt, ámde értékes művet határon túli könyvtárakba, iskolákba juttattak.

---

65 Bánhegyi Gyuláné: A könyvtárak jövője. MKE vándorgyűlés Békéscsabán. = Könyvtári Híradó, 1986. szeptember, 7-9. p. Az MKE-vita mutatott leginkább kapcsolatot a FSZEK-beliekkel. Írásos beszámolót készített három vezető munkatárs gondjaikról és tapasztalataikról. Később meg is jelentették Bánhegyi Gyuláné – Sáfár Katalin – Szabó Jánosné: Gazdálkodik-e állományával a FSZEK? = Könyvtáros, 1986. 12. sz. 707-709. p.) Írásos anyagot készített az OMIKK, a MKKE könyvtára, két megyei könyvtár és egy iskolai könyvtári szakfelügyelő. Sonnevend Péter téziseket állított össze az apasztásról fölöspéldánygazdálkodásról, tárolókönyvtárról. (A KF, 1986. 5. számában jelent meg.) A társadalomtudományi szekció vitaindítóját Sárdy Péter (írását lásd előbbre), a korreferátumot Győri Erzsébet tartotta. Sárdy gyakorlatilag megkérdőjelezte a társadalomtudományi művek avulását, s a legnagyobb körültekintésre intett kivonásukat illetően. A példányszám csökkentését ítélte legkevésbé veszélyesnek.
Az MKE vándorgyűlése II. Tanácskozás a könyvtári állománnyal való gazdálkodásról. = Vö. Könyvtáros, 1986. 12. sz. 700-701. p.

66 1982. május 17. 8 p. A gépirat megismerését Papp Istvánnak köszönöm.

67 Előzetes tájékoztatás 1992 fontosabb statisztikai adatairól. = Könyvtári Híradó, 1993. 1. sz. 5. p.

Megmérettetés 13 év után

A Fővárosi Tanács VB 13 év után ismét napirendre tűzte a FSZEK munkájáról szóló beszámolót. A VB-ülést alaposan előkészítették. 1984. október 23. és december 20. között 6 előterjesztés-változat készült, ám köztük az eltérés szinte kizárólag a központ új épülettel, vagy felújítással összekapcsolt bővítésében volt.

A beszámoló egyrészt az egyik legsikeresebb évtizedről adott számot. (Az alapítás utánihoz volt hasonlítható, amikor a FSZEK még „diktálta a tempót" és példaként szolgált a többi magyar városi könyvtárnak.) Másrészt arról, hogy észak- és nyugat-európai összevetésben a legtöbb mutató tekintetében az utolsó helyen áll a könyvtár. Sikeres a hálózatfejlesztés: a beszámolási időszakban 33 új könyvtárat adtak át, 50%kal nőtt a hálózat könyvtárainak alapterülete. Igaz, 10 közülük 100 négyzetméternél kisebb, miközben a kőbányai, a kispesti, a kelenföldi, az angyalföldi, a csepeli főkönyvtár és a Kertész utcai olvasóterem, továbbá az 1985-ben átadott pestlőrinci, vagyis az összes korszerűnek mondható az adott időszakban létesült. A beszámolás idejére befejezték a főkönyvtári rendszer kiépítését. Igaz, igazgatási-szervezési megfontolásból tették teljessé, hiszen egyik főkönyvtár sem érte el a felsőfokú könyvtár követelményeit, a középfokot is csupán egy részük, főleg az újak. A program teljes végrehajtásához, a felsőfok eléréséhez újak építése (lett volna) szükséges, bár kétséges, hogy szükség volt-e 22 főkönyvtárra! A határozat nem is erre, hanem a lakótelepi hiányok pótlására tette a hangsúlyt.

A számszerű eredmények nem voltak rosszabbak az országos átlagnál. Az új könyvtárhoz jutott kerületekben számottevően nőtt az olvasók száma. (De a szakszervezeti könyvtárak gyengülő teljesítményeivel, valamint a szakkönyvtárak eredményeivel együtt sem javítottak a városok közti helyezésen!)

A jelentés hangsúlyozta: az ellátottságot nem a könyvek száma, hanem összetétele, a dokumentumtermés reprezentáltsága mutatja. Az elavult, használhatatlan és fölösleges művektől való megszabadulás (adott esetben kiárusításuk), kisebb, ám ütőképesebb állományt eredményezett. Ehhez csatlakozott a hangzó anyag és a diák, videokazetták gyors elterjedése. A duplumraktárat valóban azzá tették, a fölös állomány kivonását rábízták a főkönyvtárakra.

Hosszan sorolták az újdonságokat. A felnőtt- és a gyermekkönyvtárakban 13 éve csak könyvhöz és folyóirathoz lehetett hozzájutni. A vizsgálat idejére 9 könyvtárban jött létre zenei részleg és nyelvstúdió (köztük a Zenei Gyűjtemény hangstúdióval ellátott olvasóterme), további 12 helyen lehetett zenét hallgatni, 6 helyen hanglemezt, 8 könyvtárban nyelvleckét. Kőbányán grafikákat lehetett kölcsönözni. Az ötnapos munkahétre való áttérés ellenére nőtt a könyvtárak nyitvatartási ideje: 21 helyen lehetett hétvégén kölcsönözni, 10 könyvtárban az olvasóterem szombat-vasárnap is nyitva tartott. Már szóba került a közhasznú tájékoztatás is.

A jelentés a közművelődési feladatokat ellátók közé sorolta a központot is, bár az a közkönyvtár magasabb szintjét – adottságok híján – nem érte el. AKözponti Könyvtár elhelyezésének megoldása a hálózat, a közművelődési ellátás miatt is nélkülözhetetlen. A Budapest Gyűjtemény munkáját az előterjesztés készítői átmenetként mutatták be a közművelődési és szakkönyvtári feladatok között, s azt a várostörténeti kutatás műhelyévé, az urbanisztika és a városigazgatás feladatainak megoldását szolgáló irányban tervezték fejleszteni. A szociológiai dokumentáció – noha a gyűjteményben kezdettől jelen volt – szolgáltatásait ekkor fejlesztette ki, a beszámoló szerint.

A jelentéshez a Művelődésügyi Főosztály kiegészítő jelentést készített. „Pozitívan értékeljük a változó olvasói igényekhez, szokásokhoz való alkalmazkodási törekvéseket, melyek elsősorban a könyvbeszerzésben, a nyitvatartási idő meghosszabbításában és differenciált szolgáltatások biztosításában érzékelhetők. A hálózat szervezetének korszerűsítése elősegítette a központi szolgáltatások színvonalának emelését és a kerületi könyvtárak szervezett bekapcsolását a közművelődési munka egészébe. Az elmúlt öt évben nyugdíjazások révén kicserélődött a központ teljes felső vezetése, az új vezetésnek döntő szerepe van a pozitív tartalmi és szervezeti változások bevezetésében, elterjesztésében."

1985. január 8-án Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága a főkönyvtári átszervezés eredményeit értékelve, a hálózatfejlesztés régi elképzelését változatlanul érvényesnek tekintve – a korra jellemzően – nem új tervet fogadott el, hanem a korábbinak kiigazított változatát. Változatlanul az alapellátás általánossá tétele, a differenciált szolgáltatások megvalósítása a cél. Pótolni a lakótelepek alapellátási hiányait, létrehozni a hiányzó főkönyvtárakat, olyan ellátási pontokat, melyek képesek általános művelődési alapellátást nyújtani – szólt a döntés.[68]

REFORMKORSZAK (1985–1995)

Ötéves terv és hálózatfejlesztés

Az 1984-ben megjelent országos fejlesztési útmutató[69] is az 1978-ban kezdett program (kiigazított) folytatását sugallta. „1986. január 1-jétől a központi irányelvek adaptációja [értsd: lazítása] alapján a FSZEK 27 egysége B típusú (minden fő- és kerületi könyvtár), 31 fiókkönyvtára C típusú és 38 kölcsönzőhelye D típusú besorolást nyert. A legheterogénebb csoport az első, a főkönyvtáraké. Közülük egy-kettő közelít az A típus felé, a legtöbbjük azonban alig haladja meg a C kategóriába tartozók szintjét."[70]

Az 1985-ös évet Mátrai Mátyás hirtelen halála és Sz. Kiss Csaba távozása árnyékolta be. Augusztustól rendeződtek a sorok. Az 1985. augusztus 1-jén kinevezett Papp István egyedüli főigazgató-helyettes lett.

Papp István (Zalaegerszeg, 1931. november 23.) Az ELTE könyvtár szakának elvégzése után a Zalaszentgróti Járási Könyvtár vezetője (1955–1957), majd a Pest Megyei Könyvtár könyvtárosa lett (1957–1959). Tudományos könyvtári tapasztalatokat 1959 és 1965 között az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ főmunkatársaként, könyvtárügyi irányítási gyakorlatot a Művelődésügyi Minisztérium főelőadójaként (1965-1969), majd 1969-től 1982-ig a Könyvtártudományi és Módszertani Központ igazgatójaként szerzett. Jelentékeny szerepe volt az 1976. évi törvényerejű rendelet előkészítésében. Mielőtt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárba került, 1982 és 1985 között az Országos Könyvtárügyi Ta-

68 A változatok és a kiegészítő jelentés a FSZEK irattárában találhatók. 6. és végleges változatát 1984. december 20-i kelettel írta alá Kiss Jenő: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár tevékenysége és a továbbfejlesztés tervei. 12 lap terjedelemben és 5 melléklettel. A VB határozat szövegét közölte a Könyvtári Híradó, 1985. februári sz. 1-2. p. Lásd még Kiss Jenő: Mérlegen. = Könyvtáros, 1985. 9. sz. 507-513. p.

69 A művelődési miniszter 211/1984. (M.K. 23.) MM sz. útmutatója a lakóhelyi közművelődési könyvtári ellátás távlati fejlesztéséhez. = Művelődési Közlöny, 1984. 23. sz. 896-901. p.

70 Richlich Ilona, Sz.: A főkönyvtári rendszer kialakulása... i. m. 57. p.

nács titkára volt. Hosszú ideig képviselte a térséget az IFLA-ban, részt vett a közművelődési könyvtárak számára szóló normatívák kidolgozásában. Ottani érdemeit 1982-ben *IFLA-Emlékéremmel*, hazai munkásságát 1972-ben *Kiváló Népművelő*, 1981-ben *Szabó Ervin Emlékérem* kitüntetéssel, 1985-ben az először akkor kiosztott *MKE emlékéremmel* ismerték el. Kimagasló, az összes jelentős orgánumban olvasható szakírói teljesítmények, szerkesztői munkák fűződnek nevéhez.

Nem volt számára ismeretlen terep a FSZEK: 1978-ban az akkor tervezett új könyvtár számára szakmai programot készített, majd 1982-ben részt vett a fenntartó által tartott felülvizsgálatban. Ezek során felmérte, megismerte a könyvtár helyzetét, egyes részleteiben lerakta nézeteinek alapjait, melyekre az 1980-as évtized második felének koncepcióiban jól tudott építeni. Belépése erősítette a Szabó Ervin-i hagyomány, gondolkodás követését, a már zajló korszerűsítési törekvéseket. Másfél évtizedes késéssel, irányításával dolgoztak ki a főváros adottságaira szabott modellt, megtartva az ellátási hierarchiát, s felhasználva a használói szokásokon és igényeken alapuló kísérletek tapasztalatait.

1998 végén vonult nyugdíjba, 1999-ben *Aranygyűrűt* kapott. 2000-ben életművéért a könyvtárosok között elsőnek részesült *Széchényi Ferenc-díjban*.

Előbb „hagyományos" középtávú terv készült.[71] Kiss Jenő 1986. március 4-i kelettel írta alá az intézmény 54 pontban és 6 mellékletben megfogalmazott programját, mely szerint hálózati vonatkozásban „fő feladatunk a kialakult főkönyvtári (hálózati alközponti) rendszer megerősítése, a főkönyvtárak szakmai-igazgatási szerepének és felelősségének növelésével. A kedvezőtlen adottságú, hátrányos helyzetű főkönyvtárak működési feltételeit a lehetőségekhez képest javítjuk, szolgáltatásait kiteljesítjük. A hálózat egész struktúráját korszerűsítjük, s következetesen megvalósítjuk a használói igények rétegződéséhez igazodó lépcsőzetes ellátást."[72] Láthatóan maradt a főkönyvtári keret, a tartalom azonban részben változott, hiszen bekerültek az utóbbi évek kísérletei, törekvései. A tervkészítéshez felhasználták a szokásos párt- és állami dokumentumokat, de egyre formálódó elképzeléseiket is. A megszokottól eltérő metodikával: 1985 augusztusától, az intézetvezetés szempontjai szerint az osztályok vázolták fel, majd számos egyeztetés, köztük először a főkönyvtárak bevonásával, vita alapján alakult ki a terv. Ez aligha számíthatott az anyagi viszonyok javulásával, ezért az erőforrások átcsoportosításától és a hatásfok emelésétől várhatott eredményt. A régi koncepció javított változatának tekinthető ez a terv. Kiss Jenőék a főkönyvtári rendszert – benne távlatosan kerületközi a könyvtárakkal – készen kapták az előző vezetőségtől. A megvalósítás már ugyan viselte kézjegyüket, de igazán most láthattak hozzá saját elképzeléseik kivitelezéséhez.[73]

Az ötéves terven jószerint meg sem száradt a főigazgató aláírása, egy általa megbízott munkabizottság 1986. május 28-i kelettel letett az asztalra, pontosabban vitára bocsátott egy addig szokatlan munkaanyagot. A FSZEK kézirattárában található 66+8 lapnyi, kiegészítéseket tartalmazó gépirat az Esszé... kéziratának tűnik. A gépiratban található mottók, jelszavak és jelhangok a fejezetek és alfejezetek éléről a publikált változatból kimaradtak, pedig jól jellemzik törekvéseit. Még két eltérés (a kisebb stiláris javításokon túl): az egyik kimaradt bekezdésből kiderül, hogy az iskolában elhelyezett könyvtárakat csak külön megközelítés esetén tartotta elfogadhatónak. A kimaradt mondat így hang-

71 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ötéves terve 1986-1990. Bp. 1986. 26 p. FSZEK házi soksz.
72 I. m. 13. p. (a terv 46. pontja)
73 Vö. Papp István: Középtávú tervünk 1990-ig. = Könyvtári Híradó, 1986. január, 1-2. p.

zik: „Nem hiszek túlzottan a kerületközi könyvtárakban kifejlesztett szakrészlegekben." A szakrészleges könyvtárak kvázi kerületközinek számítottak.[74]

Másfél évtized múltán írták a tervről, „ilyen vitaanyag ez idáig nem került még a FSZEK fórumára: nemcsak 'forradalmian' szakmai, de szellemes, igényes tanulmány."[75] Közben még javában tartott a családi és a kétfedeles könyvtárak kipróbálása.[76]

A körkörös védvonal koncepciója és vitája

A tervtanulmány nagy vitát váltott ki.

A tanulmány a könyvtárak – használatot akadályozó – zsúfoltságából indult ki. A gyűjtemény felől közelítő könyvtáreszménnyel szemben a használati értéket hangsúlyozta. Azt ajánlotta, hogy a könyvtárakat meg kell szabadítani a ritkán keresett anyagtól. Az olvasók számára kellemesebb használati körülményeket kell teremteni, s messzemenően kielégíteni a naponta tömegesen jelentkező olvasási és egyéb igényeket.[77]

Az ellátási rendszer átszervezéséhez a kísérleti kipróbálásban ígéretesnek bizonyult, a hármas tagolódású könyvtár használói szempontokat elsődlegesnek tekintő modelljét hívta segítségül. Szellemes katonai hasonlattal a lakosság könyvtári ellátására mélységben tagolt védővonalak kialakítását javasolta. A „legnagyobb tömegben támadó olvasói igényeket az első vonalnak, a tűzvonalnak kell felfognia, hogy a második védővonalhoz már csak a megszűrt igények érkezhessenek. A harmadik védővonalat tekinthetjük a taktikai tartaléknak, amely még közvetlenül érintkezik az igényekkel (személyesen az olvasóval), s a stratégiai tartalék szükség szerint erősíti valamennyi védővonalat. A védelmi állások [...] nemcsak mélységben segítik egymást, hanem körkörösen is. Magyarul, azaz könyvtárosul, mindez azt jelenti, hogy a tűzvonalnak a 'családi könyvtárak' felelnek meg, a második védővonalnak a 'kétfedelű könyvtárak', a taktikai tartaléknak a 'kerületközi könyvtárak', s a stratégiai tartaléknak az átkölcsönzési állomány."[78] Ez a lényege a fővárosi viszonyokra kidolgozott s a realitásoknak és a modern nemzetközi törekvéseknek egyaránt megfelelő modellnek. A fejlesztési terv III., *Az ellátás szerkezete* címet viselő fejezete tartalmazta a modell leírását – a normatívákkal, a fontos elvek részletes tárgyalásával.[79]

74 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózata fejlesztési irányai. Tervtanulmány. Bp. 1986. május 28. Kézirat. A Könyvtári Híradó 1986. júniusi számában adott hírt róla, „melyet intézményünkön belül több fórumon fogunk megvitatni." (11. p.) A tervtanulmányt a közvélemény Papp István: Esszé a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatának fejlesztési irányairól. (In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1983-1984. 21. köt. Bp. 1988. 31-53. p.) változatban ismeri jobban.

75 Vö. Pobori Ágnes – Kiss Jánosné: Az Andrássy úti könyvtár: történelem és könyvtártörténet. Egy évforduló ürügyén. In A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1997-1998. 26. köt. Bp. 2000. 100. p.

76 A Könyvtári Híradó, 1986. februári számában: „a családi könyvtár továbbfejlesztésére kezdett kísérletet" a IX. kerületi főkönyvtár. (9. p.) Szakmári Istvánné: Családi könyvtár a XXII. kerületben. = Könyvtári Híradó, 1986. július-augusztus, 1-2. p. „Hat éves, hosszúra nyúlt szünet után november 11-én végre megnyithattuk újra a régi 27-es könyvtárat, amely mára kétfedeles, családi főkönyvtárrá változott", „családi-közösségi könyvtár lett." (Maruszki Józsefné: Pesterzsébet megújult főkönyvtára. = Könyvtári Híradó, 1986. december, 1-2. p.)

77 A könnyebb elérhetőség kedvéért az évkönyvben megjelent esszé-változatra hivatkozunk.

78 Papp István: Esszé... i. m. 34. p.

79 A részleteket lásd ott, bár a következő alfejezetekben a különböző szinteket bővebben is bemutatjuk.

A tervezetet elsőként a főkönyvtár-igazgatók (1986. július 15.) és az osztályvezetők (1986. július 16.) vitatták meg.[80] 1986. szeptember 25-én a nyugdíjba vonult, a könyvtár sorsát továbbra is ügyüknek tekintő – „sokat tapasztalt" – munkatársak fejtették ki véleményüket.[81] 1986. szeptember 30-án párttaggyűlés tárgyalta.[82]

A vitában az egyetértés és támogatás, illetve az ellenvélemények sora kavargott. Voltak, akik a korábbi kezdeményezések kontinuitását hiányolták. Voltak, akik kevés újdonságot fedeztek fel a tervezetben, mások az új dolgokat vitatták. Legnagyobb vitát a családi könyvtár ötlete váltotta ki. (A szakma vidéki képviselői is leginkább emiatt aggódtak.) Az önellátás és a lépcsőzetes ellátás ütközése érthető: lemondást jelent, csak akkor fogadható el, ha az igények egy-két napon belül teljesíthetők.

Kiss Jenő nem győzte hangsúlyozni: a koncepció hosszabb távra szól, nem tartalmaz vadonatúj felfedezéseket, sok eleme megtalálható a gyakorlatban. Megvalósítására a feltételek szerint kerül sor. Útjelző, iránymutató. A főkönyvtárak rendszere igazgatási realitás. Változtatni az ellátási rendszeren, a szolgáltatásokon kell: igazodjanak az igényekhez, gazdaságosabban, hatékonyabban tudjanak megfelelni a követelményeknek. Megállapította, a változtatás szükségességében egyetértés van, a közvélemény a változtatás javasolt irányával is egyetért, de bizonyos feltételekhez köti. Vita a részletkérdésekről (a gyerekek ellátása, a családi könyvtárak, a Központi Ellátó Szolgálat stb.) lehet.

Papp István szerint a kerületközi könyvtárak szerepe kidolgozatlan, a szakrészlegek eddigi formájukban vitathatók. Nem lehet minden könyvtárat, minden szolgáltatást megtartani, sőt fejleszteni – mindig újabb erőforrásokat kérni a fenntartótól. Átcsoportosítással a feltételek jó része előteremthető. Alapfeltétel a gépesítés. A családi könyvtár az olvasói igényekhez igazodni képes könyvtár modellje, de nem kell rendszerré fejleszteni, egyenruhát húzni a könyvtárakra. Fontos a sokszínűség. Dinamikus igények jelentkeznek az audiovizuális dokumentumok iránt is. A Központi Ellátó Szolgálat (KESZ) szerepe a legkidolgozatlanabb. Kifejtendő a Központi Könyvtár és a KESZ kapcsolata.

A nyugalomba vonultakat, *„szeniorokat"* Kiss Jenő nyugtatta: nincs szó a klasszikus hármas funkció feladásáról, de azt a hálózat egészének kell megvalósítania. Legnehezebb a kialakult rutinok megváltoztatása. A „sokat megéltek" szerint ők korábban sem féltek az újtól, vállalták pl. a zártpolcos rendszerről a szabadpolcosra való átállás „traumáját", valamint azt, hogy a kerületi tanácsok fenntartásából a fővárosi tanácsba kerültek át, megváltak a gyermekrészlegektől stb. Az új koncepció új követelményeket támaszt a családi könyvtárban dolgozókkal szemben. A családi könyvtárak megszervezése elképzelhető, keményebb dió a kétfedelű, a legkeményebb a KESZ. Helyes a gyerekek jogainak kiterjesztése az egész könyvtárra, kapjanak többet, ne veszítsenek semmit. A gyerekek és a felnőttek szolgálata közötti határvonal leszállítható a 14 évről a 11-12 évre.

A taggyűlésen többnyire a korábbi értekezleteken elhangzott véleményeket ismételték meg. A családi könyvtárt a gyakorlatból ismerők sikeresnek mondták, érdeklődésről számoltak be az állomány új elrendezése, az új szolgáltatások, hangzó anyagok

80 Kiss Jenő: Viták után – viták elé. = Könyvtári Híradó, 1986. szeptember, 1-2. p., Papp István: Beszámoló az első két vitáról. Uo. 2-6. p.

81 P[app] I[stván]: A sokat tapasztaltak véleménye I-II. = Könyvtári Híradó, 1986. november, 3-5. p., december, 5-7. p.

82 Gál Györgyné: Előrelépésről van-e szó? = Könyvtári Híradó, 1986. december, 4-5. p.

iránt. Szerintük megnyerte az olvasók tetszését a hangulatos elrendezés, a családias légkör. Évtizedes gyakorlat újrafogalmazása a lépcsőzetes szerzeményezési, szolgáltatási szerkezet: ez az érvényes gyűjtőköri szabályzatokban már megfogalmazódott, de a gyakorlatban nem valósult meg. Talán a KESZ jó működtetésével reális lehetőség nyílik az olvasók zavartalan ellátására.

Az 1980-as évek második felére kezdett megváltozni a fővárosi hálózat. A változások visszhangja erős volt.[83] A pazarló autarkia és a zsákutcából kivezető megoldás, a megszokott és a más vitája zajlott. A rendszer révén az olvasó igényeinek kiszolgálása vált elsődlegessé. Az egyarcú könyvtár a többféle szolgáltatási képesség irányában akart váltani. Minél kisebb egy szolgáltató hely, annál inkább a tömegigények kiszolgálása a feladata, az egyedi és ritka kívánságok teljesítése a rendszer magasabb pontjairól várható. Nem minden kerületbe kell magas szintű szolgáltatást telepíteni, mivel az megkapható a kerületközi könyvtárból vagy azok révén a központi szolgálattól. A javasolt megoldások számos ellenérvet, kevesebb, de súlyosabb mellettük szóló érvet hoztak. Sokan a könyvtár alapvonásait (rendezettség, értékközvetítés, pótolhatatlan értékek megőrzése) látták veszélyben. A szakma reagálását az országos szaklap főszerkesztője foglalta össze: „A FSZEK kezdeményezését nem kíséri a szakma egyértelmű ovációja. Sokan vannak a kételkedők, sokan az ellendrukkerek. Persze a szakma alapvető gondjait a családi vagy a többfedeles könyvtár aligha fogja megoldani. De valami végre mozdul."[84]

A vita formálisan két év múltán fejeződött be. Sőt Kiss Jenő már egy 1987. májusi fórum alkalmával lezártnak minősítette, mondván, a vita célja „egyfajta szakmai legkisebb közös többszörös létrehozása volt. [...] Ez meg is történt. [...] A viták folytatódjanak a megvalósítás, a gyakorlat kérdéseiről."[85] Egyértelművé vált a változtatási kényszer. Átszervezésre nincs szükség, de irányváltásra – a munkatársak megnyerésével, egyetértésével és továbbképzésével – lehetőség van. A keret maradt a főkönyvtári rendszer.

A főkönyvtári rendszer az állományok egymásra építését célozta. A hálózatfejlesztési koncepció nem véletlenül tűzte ismét napirendre, hiszen „a differenciált állományépítés a FSZEK hálózatában valójában soha nem vált gyakorlattá."[86] 1986 decemberében a Hálózatfejlesztési osztály (HFO) mellett állománygyarapítási tanácsadó munkabizottságot (ÁLGYA) alakítottak. A különféle (fő-, fiók-, lakótelepi, kis és nagy, családi és más)

83 Vö. Vajda Kornél: Új utak keresése a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. = Könyvtáros, 1987. 7. sz. 391-399. p. Szerinte az olvasói igények változásaira a külföldi szakirodalom és gyakorlat gyorsabban reagált. Nálunk is érzékelhető az olvasók és a közművelődési könyvtári gyakorlat, az állományok, módszerek és az olvasói igények növekvő távolsága – erre reagált egy „reformbizottság" a tervtanulmányával és a FSZEK a vitával.

84 Bereczky László: Így állt össze a júliusi szám. = Könyvtáros, 1987. 7. sz. 380. p. Felhívását – „nem bánnánk, ha [...] vitát kavarna, szívesen helyt adunk minden ezzel a kísérlettel kapcsolatos véleménynek" – nem követte tett. A szakma élőszóban vitázott – szokás szerint.

85 Papp István: A FSZEK hálózatfejlesztési irányairól folytatott viták tanulságai. = Könyvtáros, 1988. 3. sz. 125-133. p. Vö. Tamás Tibor: Fórum a hálózatfejlesztési koncepcióról. (Pataky István Művelődési Központ, 1987. május 2.) = Könyvtári Híradó, 1987. 6. sz. 6. p. Számos írás jelent meg a hálózati orgánumban. Ezek a családi és kétfedeles könyvtárról, a KESZ-ről szóltak. Sok vita folyt az állomány csoportjainak felállításáról, többek között az NDK-ban is zajló viták cikkeinek ismertetése formájában. Ehhez ld. Szabó Józsefné: Témacsoportos könyvtár az NDK-ban. = Könyvtári Híradó, 1987. 11. sz. 9-10. p. Kerekes Pálné: A vita folytatódik. = Uo. 12. sz. 8-9. p. Szabó Józsefné: Kié a könyvtár és mire való? = Uo. 1988. 2. sz. 10-11. p.

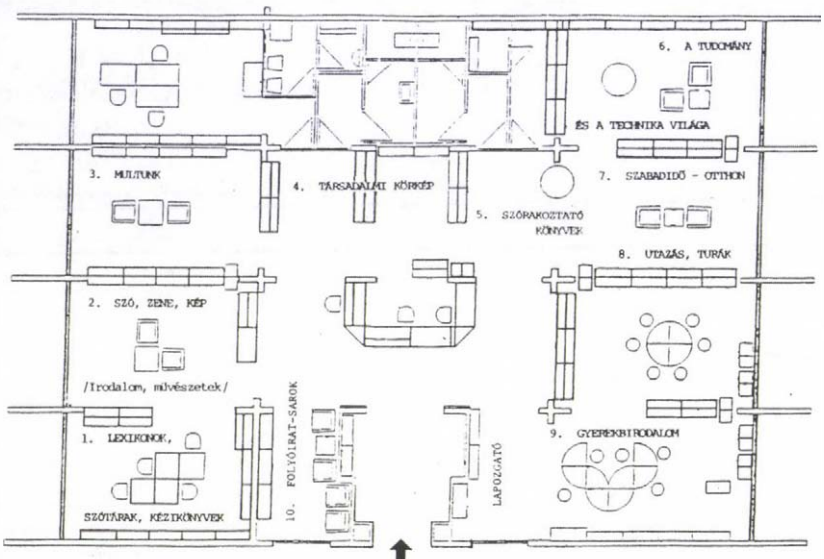
86 Szabóné Richlich Ilona: Állománygyarapítás: elv, gyakorlat és munkabizottság. = Könyvtári Híradó, 1988. 1. sz. 1-3. p.

könyvtárak képviselőiből álló bizottság az *Új Könyvek* recenziói alapján (a minősítő jelzések a FSZEK hálózatában értelmezhetetlenek voltak!) tett javaslatot, még a rendelőjegyzékek megérkezése előtt. (Cs=családi könyvtárba ajánljuk, F= főkönyvtárba javasoljuk, K= a KESZ vegye meg, O= a FSZEK egyetlen egységének sem ajánljuk.) Az 1987 októberében végzett vizsgálat ekkor még az ÁLGYA munkáját hasznosnak, komoly segítségnek ítélte.

A rendszer egészében nem valósult meg, Budapest-szerte családi könyvtárrá alakult át viszont számos fiók. Az ún. közepes nagyságrendűekből (ebből volt a legtöbb) ún. kétfedeles könyvtárt szerveztek. A nagy, teljes körű szolgáltatású kerületközi könyvtárak nem épültek meg. A Központi Ellátó Szolgálat létrehozása megtörtént. Sokak félelmét fokozta, hogy a tervezett új rendszer is merev séma, amit végre kell hajtani. Azt hitték (miként a főkönyvtári rendszer szervezésekor), hogy minden családi, illetve kétfedeles stb. könyvtár lesz. Holott ez a koncepció másfajta gondolkodásra inspirált. Annak végiggondolására készetetett, mit lehet másként, jobban csinálni – ha lehetőség kínálkozik. Papp István feljegyzésében olvasható: a tervtanulmány célja az volt, hogy „mindenkit arra serkentsen, tegye mérlegre mindennapos gyakorlatát, eszében és szívében élő elképzelését a könyvtári szolgálatról, s gondolkodjék el azon, hogyan lehetne hasznosabban, jobban dolgozni."[87]

Mi az a családi könyvtár?

Az esszé szerint a családi könyvtár „a legnagyobb tömegben támadó olvasói igényeket az első védelemi védővonalban", a tűzvonalban felfogó kis könyvtár. „Családi", mert minden korosztály közösen használja. A gyermekszolgálat „szervül" a könyvtár egészébe.

Variációk az új elrendezésre a XI. kerület Nagyszeben téri könyvtában és ... ▸

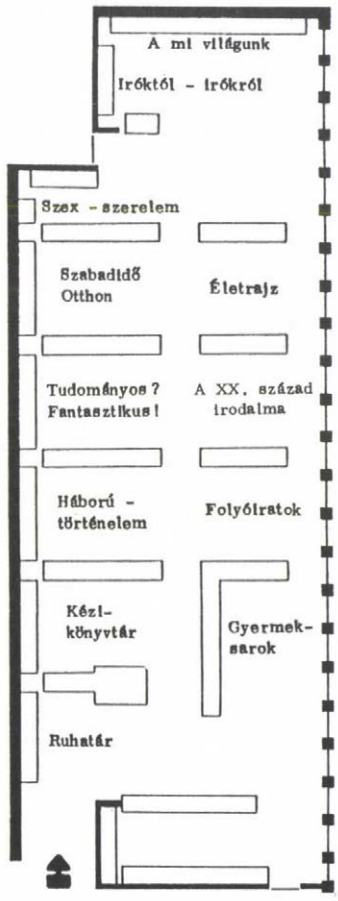
87 Papp István: Eszmecsere a fiatalokkal. 6 p. c. gépiratos feljegyzését a szerzőnek köszönöm, hogy rendelkezésemre bocsátotta.

Állománya „szolgaian" igazodik az olvasói igényhez, polcain csakis „használt" könyvek állhatnak. A tömegesen jelentkező olvasói igények kielégítésére alkalmasak, amelyek „garantálják a könyvek elrongyolódását." Kölcsönzőhely ez, amelynek a kézikönyvtár minimumára van szüksége. Nem korlátozható könyvekre, folyóiratokra, a magazinok és a napilapok előfizetését is a használathoz kell igazítani, viszont a lezárt évfolyamokat nem szabad köttetni. Bizonyíthatóan (szó szerint) fizetőképes kereslet esetén hanglemezeket, hangkazettákat, sőt videokazettákat, játékokat stb. is be kell szerezni.

Feltárását elrendezése adja. Újítása a tematikus elrendezés. Állománycsoportjai, elnevezéseik könyvtárról-könyvtárra – igények szerint – változhatnak. Csoporton belül mindenféle rend fölösleges, sőt tilos. A témacsoportokban szép- és ismeretterjesztő irodalom egyaránt szerepel(het). Egy mű példányai több csoportban is helyet kaphatnak. Összetételük gyakran változik, katalógust nem érdemes, sőt nem szabad építeni. Az 1988-as éves jelentés szerint. „Nem alakult ki egységes álláspont arra nézve, hogy a családi típusú könyvtárakban milyen feltárási rendszerre van szükség; az egyes könyvtárak eltérő megoldásokat alkalmaznak." Számítógépesítés mellett cél, hogy a hálózat adatbázisához online módon kapcsolódó terminál várjon minden családi könyvtárban olvasót és könyvtárost.

A használat jellegzetessége minden korosztály egyidejű jelenléte. Cél, hogy mind több család együttesen keresse fel. Fő szolgáltatása a kölcsönzés. Az egyéni és a csoportos használat egybemosódik. Akkor képes megfelelni az elvárásoknak, ha támaszkodhat „hátrább lévő védelmi vonalakra". Annyiban önálló könyvtár, hogy közvetlenül fordulhat bármely könyvtárhoz a nála jelentkező információs vagy dokumentumigény kielégítése végett. Akkor cselekszik okosan, ha tudatosítja olvasóiban, mire képes, s azok ezt meghaladó igényeikkel a kétfedelű vagy a kerületközi könyvtárnál jelentkeznek. Nem az olvasót kell küldözgetni. Az olvasó attól a könyvtártól vár el mindent, amelybe beiratkozott. A központi szolgáltatások fontosak. A családi könyvtár valamennyi korosztályé, lehet közösségi színtér funkciója is.

A tervezet körül szenvedélyes viták kavarogtak, a mellette és ellene szóló írások sora hosszú.[88] Az aggályoskodók elméletileg, sokszor szubjektív módon vitatták. Akik kipróbálták, nehézségeik ellenére, ritkán állították vissza a régit.[89] Elrendezése, önfeltárása miatt vitatták könyvtár-voltát is – hiszen majdnem mindent megkérdőjelezett az immanensnek hitt vonásokból. Az elrendezési eltérés csak egyik indok lehetett, hiszen a gyermekkönyvtárakban alkalmazták a tematikus felállítást, s a szabad-

... a csepeli Vénusz utcai fiókban

88 Csak az állomány felállításával kapcsolatba hozható írások jegyzéke 3 lapnyi Soltész Anna: Az állomány tematikus csoportosításának kérdései. Bp. FSZEK, 1990. 28-30. p.

89 Így szavaztak pl. az 1987. május 15-i, Tatán tartott vita résztvevői. Vö. Szabóné Richlich Ilona: Tábori kis tracta, avagy jelentés a tűzvonalból. = Könyvtári Híradó, 1987. 6. sz. 3-4. p.

polc bevezetése körül is felvetődött, illetve több helyen és többféle kiemelést alkalmaztak.[90]

Hivatalos-szakmai fogadtatása hűvös-elutasító volt, bár néhány vidéki könyvtár átvette a FSZEK-modellt. 1988. december 31-ig a FSZEK-ben – az átalakításra, felújításra váró helyeken – 7 családi könyvtár és 11 kétfedeles (tehát családi könyvtárat is magában foglaló), vagyis 18 újfajta könyvtár jött létre, kivitelezésében nagyfokú rugalmassággal. Példaként hozható egy Józsefvárosi könyvtár két egymással szemben elhelyezkedő házban lévő külön felnőtt és külön gyermekkönyvtárát – a felújítással egybekötve – 1988 végére úgy alakították kétfedelessé, hogy a 180 négyzetméteres felnőtt könyvtárból lett családi könyvtár, a 60 négyzetméteres volt gyerekkönyvtárban pedig az elsősorban tanulmányi-művelődési igényeket kielégítő második fedél.[91]

Bölcs dolog volt a kísérleti szakasz végén, egzakt módon megvizsgálni a fogadtatást és az eredményeket. 1987 áprilisában folyt az adatfelvétel, melynek során négy könyvtár egy heti forgalmát elemezték, 50 kölcsönzővel interjút készítettek.[92] A kölcsönzők 15%-a keresett konkrétan, a többi böngészés után választott. Kétfedeles könyvtárakban a forgalom 64%-a témacsoportokból, 12-12%-a a betű- és szakrendi állományból (a többi egyéb helyről) származott. Az önkiszolgálás határozatlan igény esetén 96%-os, konkrét elképzelés esetén 54%-os volt. A kölcsönzött dokumentumok 90%-kát választották önállóan, 8%-ánál kérdeztek, 2%-ban könyvtáros segített. Az igények 95%-át teljesítették, de a hiányzó 5% háromnegyede is megvolt az állományban. A kutató következtetése: „fel kell tennünk, hogy a tematikus elrendezés nagyobb esélyt biztosít – különösen az iskolázatlan, idős, könyvtárhasználatban járatlan, az ETO-tól idegenkedő kölcsönzők számára – a kedvelt ismeretközlő olvasmányfajták megtalálására."[93] (A vizsgálat 55-60 %-nyi munkás és nyugdíjas, 25-35%-nyi értelmiségit és tanulót talált a négy könyvtárban. Utóbbiak kerestek inkább konkrétan.) A család közös könyvtárhasználata a megkérdezettek körében egyértelműen kedvező fogadtatásra talált, volt, aki e nélkül nem is járna könyvtárba. (A gyerekek jelenlétét vegyesen ítélték meg, a serdülők ugyanannyi kritikát kaptak). Az intézményvezetés úgy ítélte meg, hogy „örvendetesen növekszik a családos látogatások száma, ami feltételezésünk szerint összefüggésben van az otthonos, barátságos könyvtári környezettel, a különböző korosztályokhoz és igényekhez szóló dokumentumok együttes, de mégis tagolt kínálatával."[94]

90 Vö. Soltész Anna: Az állomány tematikus... i. m. 8. p.
91 Vö. Móricz Katalin: Egy könyvtár színeváltozása. = Könyvtáros, 1990. 2. sz. 64-68. p.
92 Barczi Zsuzsa: Egy kísérlet végén – a gyakorlat elején. A családi könyvtárak olvasói fogadtatása. Bp. FSZEK, 1988. 110 p.
93 Barczi Zsuzsa: Pillanatfelvétel a „családiasított" könyvtárakról. = Könyvtári Híradó, 1987. 11. sz. 3-4. p.
94 Barczi Zsuzsa: Egy kísérlet... i. m. 20. p.

Az új könyvtárban másfajta lett az állománygyarapítás és szolgáltatás, másfajta könyvtári gondolkodásról beszélhetünk, viszont nem kétséges, hogy a legtöbb nehézséget a művek visszakeresése, helyének megtalálása okozta – használónak, könyvtárosnak egyaránt.

Az erzsébetvárosi főkönyvtár (az ismertetett 1987-es felmérésnek is színhelye volt) 1986-ban, 1987-ben és 1992-ben megmérte a kétfedeles könyvtár, azon belül a családi fedél forgalmát. A 25 csoportra vonatkozóan készített statisztika lehetővé tette a változások, tendenciák értelmezését. A hagyományos fedélben található az állomány 40%-a, az új beszerzések harmada. A kölcsönzés háromnegyedét a családi fedél bonyolította le, jóllehet a hagyományos fedél forgalma is növekedést jelzett, vélhetően az iskolai igények fokozódása miatt. Arra jutottak, hogy ugyan a témacsoportok forgalmát elsősorban az olvasói igények befolyásolják, de meghatározóbbá a könyvpiac kínálata vált. Ez az új témák központba helyezésétől sem változott. E két meghatározó tényezőt a könyvek számának növelésével sem lehetett befolyásolni. A családi könyvtár legfőbb jellemzője a változ(tat)ás. Ennek három okát az aktualitásban, a rugalmasságban és az állandó formálásban találták meg. (A nyitás 25 témacsoportjából hat év múlva 6-7 változatlan maradt – alig éltek a teljes megszüntetéssel.)[95]

1994 őszén a családi könyvtárosok műhelye a *Hogyan tovább családi könyvtár?* kérdését tűzte napirendre.[96] Az újpesti főkönyvtár-igazgató *Vida Emília* szerint a családi könyvtárak állománya megkopott. Az óriási forgalomnövekedés szinte lehetetlenné tette e könyvtártípus lényegét, az emberi kapcsolatokat. Sajnálatosan a gyermeksarkok – olvasóikkal együtt – visszahúzódóban, eltűnőben voltak. Az eltelt nyolc év egyértelmű sikere viszont, hogy soha nem látott természetességgel telepedtek be közösségek. A visszakeresés megkönnyítésére valami rendre lenne szükség, a témákat rendszeresen újítani kellene. Természetesen, mindegyik könyvtár maradjon sajátos arculatú. „Szakmánkat értjük, a dolgunkat jól végezzük, olvasóink becsülnek bennünket – nos, erre tovább családi könyvtár! (A többi, az anyagiak kérdése sajnos nem rajtunk múlik!)"[97]

Vargáné Vida Emília 1972-ben egyetemistaként heti 11 órában kezdett a FSZEK-ben dolgozni, 1974-ben főfoglalkozású lett. Más munkahelyek után, 1983. május 1-jétől a Boráros téri könyvtár vezetője, 1986-tól Újpesten könyvtárigazgató, s azt a hálózat egyik jó hírű intézményévé fejlesztette. 2000. szeptember 1-től a lágymányosi könyvtár vezetője, s ugyanebben az évben Pro Bibliotheca Civica kitüntetéssel ismerték el a hálózat megújításában szerzett érdemeit.

95 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1988. évi jelentése. Bp. 1989. FSZEK házi soksz. 23. p.
96 Berta Éva: Változtatni mindig kell avagy Angyal János szomorú lesz? = Könyvtári Híradó, 1992. 8. sz. 4-7. p.
97 Vö. Könyvtári Híradó, 1994. 8. sz. 11. p.

Családi könyvtárból vissza is alakítottak hagyományos elrendezésűvé könyvtárakat (pl. Csepelen). Nyolc év után azzal indokolták ezt, hogy 10-12 ezres nagyságrend felett nem célszerű a tematikus elrendezés. Előbb-utóbb túl sok csoport alakul. Sok szubjektív mozzanatot hordoz magában e megoldás. Számítógépes feltárás hiányában, túl sok olvasó, túl nagy állomány esetén, nehezen hozható szinkronba a két elv. Fontos érv volt a létszámhiány is. A célszerűség döntött. A régi elrendezés is lehetővé tette a kiemelést, a feliratokat és a barátságos, esztétikus környezetet.[98]

1994-től már a vezetés sem szorgalmazta családi könyvtárak szaporítását.

A kétfedelű könyvtár

A kétfedelű könyvtár[99] a hármas osztású könyvtár két tartománya, a családinak nevezett közeli és a hagyományos szabadpolcos könyvtár (középtartomány) együttese. Szerepét kis könyvtárak is szerették volna betölteni, de nem voltak alkalmasak rá. Ez a könyvtár minimum 300, de inkább 6-800 négyzetméteres alapterületen, 16-40 ezres állományából legalább 2-5000 olvasót képes ellátni, akiknek fele a lakóhelyéhez közeli családi könyvtárt is használ. Ilyen könyvtár a hálózatban alig volt, pedig kerületenként legalább egyre, de inkább többre lett volna szükség – a csomópontokban. Számítások szerint három családi könyvtárból egyet kétfedelesíteni kell.

A hagyományos könyvtár a prézens és a kölcsönözhető állomány kettősségére alapult. A kétfedelű könyvtárban a tematikus és a hagyományos elrendezésű gyűjteményrészek között húzódott választóvonal. Az állományt a két fedélbe tartozó, egymást metsző körökként kell elképzelni. A könyvek nagyobbik része itt is, ott is elérhető, de vannak, amelyek csak itt, vagy ott. A két fedél között a dokumentumok szükség szerint mozognak. A hagyományos fedélhez azok fordulnak, akik szerző vagy meghatározott tárgy szerint keresnek.

Ebben a könyvtárban megvalósítható a gyűjteményjelleg, a választékot illetően megszorítás nincs. Külön raktári gyűjteményt (vagyis harmadik, távoli tartományt) ez a könyvtár sem igényel. Ez sem megőrző, ez is a használattól elkopó állományú könyvtár (pl. a három éve nem használt művekből a második és a többi példányt ki kell vonni). Jelentősebb, mintegy 3000 kötetes prézens állománya van, a világra tárt minél szélesebb ablak érdekében a bibliográfiákra célszerű nagyobb súlyt helyeznie. Bőségesen, az igényeknek megfelelően gyűjt időszaki kiadványokat (megőrzéssel, de a kölcsönzés megengedésével). Gyűjti az av-dokumentumokat és idegen nyelvű könyveket is tart, szórakozásra, nyelvtanulásra.

Az állomány elrendezése egyben visszakereső rendszer is, a hagyományos fedélbe kerülő anyagot – más szempont szerinti elrendezéssel – a legszigorúbb betű- és szakrendben kell tartania. Legyen leíró és tárgyi katalógusa és igény szerint egyéb segédeszköze is.

98 Vargáné Vida Emília: Hogyan tovább családi könyvtár? = Könyvtári Híradó, 1994. 12. sz. 6. p. Megkérdeztük Kovács Évát: Miért alakította vissza a Vénusz utcai családi könyvtárat? = Könyvtári Híradó, 1994. 11. sz. 7. p.

99 Az elnevezés etimológiájára a tanulmányozott szakirodalom, de még gépiratok sem adtak választ. Gerő Gyula közlése szerint fordítási leiterjakab. Talán azt fejezi ki, hogy két könyvtár található egy fedél alatt, holott hívei ez ellen erősen tiltakoztak, mondván, hogy nem két, hanem kétféle (böngésző, nem konkrét igény kielégítésére, illetve határozott célból érkező) olvasó kielégítésére szervezett szolgáltatást nyújtó egy könyvtárról van szó. A szakma hamar megszokta, s nem foglalkozott azzal, hogy az elnevezés pont az ellenkezőjét (is) jelent(het)i.

A kétfedelű könyvtárban a kölcsönzés dominál, de nem mondhat le a helybenolvasási övezetről. Családi könyvtár is abban az értelemben, hogy az egész könyvtár a gyerekeké, a hagyományos fedél is. Végzetes hiba volna, ha az egyik fedél a gyerekeket, a másik a felnőtteket szolgálná. Állományának, szolgáltatásainak, övezeteinek olyan kialakítása, telepítése célszerű, hogy minden korosztály és igény megtalálja a maga helyét. A falakkal elhatárolt av-részlegek helyett másolásra, műsorkészítésre elkülönített stúdió az ajánlatos megoldás.

A kétfedelű könyvtár sem önellátó, rászorul hátsó „védelmi vonalakra". Kerületközi könyvtárak hiányában a központi ellátó szolgálathoz fordul. Szorgalmazói remélték, hogy az információszolgáltatási kötelezettségeket a központi ellátó szervezet egyszerűbben, gyorsabban, olcsóbban és szakszerűbben tudja teljesíteni. Ott voltak erre a szakkönyvtárak is – presztizsből való önellátást nem javasoltak.

A két fedél nem két könyvtár, hanem ugyanannak a könyvtárnak két arca. Ugyanaz az olvasó egyik igénytípusával a családi részleget keresi fel, másikkal átmegy a hagyományos fedélbe.[100]

A kétfedelű könyvtár ideája kevesebb ellenkezést váltott ki, a kísérleti működés tapasztalatai jók voltak. A már hivatkozott vizsgálat a kísérleti könyvtárakban úgy tapasztalta, hogy ezekben a könyvtárakban a kölcsönzött könyvek 70-75%-a a családi fedélből való.

A könyvtár mint közösségi ház

A könyvtár vezetői céljaik eléréséhez megragadták azt a lehetőséget, amit a művelődési otthonokról, az ilyen jellegű intézményekről (pl. a klubkönyvtárak) zajlott vita tanulságai kínáltak. Kiss Jenő és Papp István gyorsan kialakult munkamegosztására példa a könyvtár, mint közösségi ház koncepció köztudatba plántálása. Kiss Jenő a pártfolyóiratban mintegy bedobta a köztudatba, Papp István pedig vele egyidejűleg szakmai lapban teoretikusan részletezte, miért lenne jó Budapesten ez az ugyancsak angolszász és skandináv területről indult és már bevált megoldás.[101] Észrevették, hogy a Nyugat- és Észak-Európából építészek kezdeményezésére hazahozott, általános művelődési központ néven meghonosodni látszó intézménytípusra ráhangolódott a (kultúr)politika. Szerették volna meggyőzni a főváros vezetőségét és a könyvtárosokat, hogy a lakótelepeken és peremkerületekben a fehér foltok csökkentése gyorsabban, az előbbi intézményekénél jobb hatékonysággal valósítható meg az akkor meghirdetett a hasz-

100 Vajda Kornél: Új utak... i. m.

101 Kiss Jenő: Hagyományos és új szellemi szolgáltatások i. m. Papp István: A könyvtár mint a közösség háza. Egy divatról a fővárosi lakótelepek szemszögéből. = Könyvtáros, 1986. 5. sz. 252-259. p. A FSZEK kéziratárában található 1985. szeptember 19-iki keltezésű 13 lapnyi gépirat ugyanezzel a címmel, s amelyet szeptember 23-án kelt levéllel Papp István megküldött a Fővárosi Tanács VB. Művelődésügyi Főosztályára, „korábbi megbeszéléseinkre hivatkozva" mint vitaanyagot. Arra a vitára utalhatott, mely a fővárosi közművelődési szakemberek, köztük a könyvtárvezetők között zajlott 1985. június 3-6. között rendezett tanácskozáson, a Fővárosi Tanács VB. Művelődési Főosztálya „A fővárosi közművelődés helyzete és fejlesztésének feladatai" című írásos anyagáról. (Vö. Könyvtári Híradó, 1985. július-augusztus, 14. p.) A küldeményt Kiss Jenő is láttamozta. A cikk e vitaanyag szerkesztett és némileg bővített változatának tekinthető. Megjegyzendő, hogy Uzsoki Andrea a Könyvtári Figyelőben (1984. 2. sz. 208-210. p.) ismertette Davies, D. W.: Public libraries as culture and social centers. The origin of the concept című, 1974-ben (!) megjelent 167 lapos könyvét, melyben az 1700-as évek végétől, de különösen 1850-től három angolszász kísérletről mutatta ki, hogy a könyvtár mint kulturális központ – nem volt sikeres.

náló könyvtára típusú intézményekkel összekapcsoltan. Ez az iskolákban korábban létesített közös ellátóhelyek ügyének újragondolása is volt abban az értelemben, hogy a lakossági klubigények hajtóereje sokszor nem annyira a művelődés utáni vágy, sokkal inkább a közösségi élet, a hasonló gondolkodásúakkal való találkozás igénye.

A FSZEK javaslata szakítás (lett volna) a hazai gyakorlatban az eredetitől eltorzult, elsősorban (politikai) nevelési célzatúvá lett intézménnyel. Helyette (a nyugat-, északeurópai gyakorlattal megegyezően) azt ajánlották, hogy a közösségi ház inkább színteret és eszközöket nyújtson az egyéni vagy a csoportos tevékenységhez. „A közösségi ház nem arra való, hogy irányítson, befolyásoljon, tervezzen és jelentsen, nevelési célokat tűzzön ki és valósítson meg – mindezt rá kell, hogy bízza a társadalmi öntevékenységre, a szervezett és spontánul létrejövő közösségekre, társaságokra, klubokra és egyesületekre. Az ő kötelessége tulajdonképpen nem más, mint hogy a közösség tudomására hozza a benne rejlő lehetőségeket, eszközöket, felderítse azokat a csoportokat, amelyeknek minden valószínűség szerint szükségük lehet erre a színtérre..." S rámutatott a közös vezetés alatt működő művelődési házak és könyvtárak, komplex intézmények, a klubkönyvtárak ideológiát kínáló képződményének eredménytelenségére és torzításaira. Helyettük azt javasolta – s ezt a funkciót a könyvtárosok már a klubkönyvtárak szervezésekor is felkínálták[102] – , hogy könyvtárra alapozott közösségi házakat alakítsanak ki. A könyvtár információs bázisához csatlakozva, jobb lehetőség nyílik bennük a közéleti, kulturális és bizonyos magánéleti tevékenységek kifejtésére.

Az angolszász és skandináv példa mutatta, hogy a könyvtár sikerrel vállalja magára ezeket a feladatokat. Azt is hangsúlyozták a könyvtárosok megnyugtatására, hogy nem kell félteniük a könyvtárat a közösség széles skáláját szolgálni képes intézménnyé fejlesztésétől sem. A funkció bővülése egyfelől a közösségi terek gondozását, felügyeletét, használtatását jelenti, másfelől – s ez a „gondnokság" érdemi, szellemi része -, az a szervező és ösztönző munka, amellyel a társadalom formális és informális csoportjait, elsődleges és másodlagos közösségeit a lehetőségek igénybevételére ráveszi, nem idegen a könyvtáraktól. Az „iránycikk" rámutatott, hogy a könyvtárakban már eddig is kialakult egy sor olyan tevékenység, amely a közösségi ház szellemében fogant. A gyermekkluboktól kezdve a könyvtárakban működő körök, csoportok, vagy a könyvtárba pusztán beszélgetni, találkozni betérő néhány fős közösségek, vagy a különböző rendezvények, előadások, kiállítások stb. jól mutatják ezt. (Már ezt megelőzően a Könyvtári Híradó az ilyen és hasonló rendezvények – itt részletezhetetlen – óriási tömegét sorolta fel. Ha lehet, később még inkább szaporodtak az ilyen rendezvényekről szóló híradások.) Ezért a tartalmában és formájában megújuló könyvtár kínálkozik a maga tereivel, könyv- folyóirat-, audiovizuális stb. állományával, felszerelésével és szervezetével ilyen közösségi ház funkcióra. A közhasznú szolgáltatásokat kifejlesztő könyvtár különféle életproblémák, egyéni-közösségi kérdések megválaszolására vállalkozik. A közösségi házként működő könyvtár gondolata koherens a formálódó ellátási védvonal koncepcióval. „Meggyőződésünk, hogy egy ilyen típusú könyvtárral lehet a leggazdaságosabban megoldani a lakosság viszonylag komplex közéleti és kulturális igényeinek kielégítését."

1985-ben vitát tartottak a hálózaton belül „A könyvtár, mint a közösség háza" címmel, s nem mindenki értett egyet vele. Papp István vitaanyagként küldte el a fenntartóhoz

102 Lásd a klubkönyvtár-vitát 1971-72-ben a Könyvtáros lapjain.

dolgozatát. Ehhez csatoltan található szintén gépiratos formában Maruszki József szenvedélyes hozzászólása (kézzel ráírva: 1985. IX. 6.). Ebben részben a lakótelepek átmeneti voltával, részben az eddigi sikertelen felajánlkozásokkal, részben a közösség és a neki szolgáló könyvtár végig nem gondolt voltával érvelt a javaslat ellen. Leszögezte: „meggyőződésem, hogy az anyag javaslata a kényszerítő és sürgető jelen problémáinak kompromisszumos megoldása és nem a könyvtárak jövőbeni fejlődésének iránya."[103] Arra sincs bizonyíték, hogy a vita volt-e valamilyen hatással a lakótelepek, peremkerületek intézményekkel való ellátására.

A Központi Ellátó Szolgálat (KESZ) létrehozása

A KESZ a családi, a kétfedelű könyvtárak létrehozásának feltétele, stratégiai tartalék. Fontosabb, előbbre való a kerületközi könyvtáraknál. A szolgáltatások egész rendszerét kell nyújtania. Ritkán keresett, nagy információértékű dokumentumok gyűjteménye, így teljesülhet ki a hálózat gyűjtemény jellege. Találó megfogalmazással „a 'KESZ receptek könyvtár,' fordította az 'igazi' könyvtárnak."[104] A tömeges igényekkel nem foglalkozik. Kiegészítője a könyvtáraknak: együtt alkotnak kerek egészet. Nem rossz, sőt nagyon is jó dokumentumokat gyűjt. Ezek használata egy-egy könyvtárban alacsony volna, de a hálózatnak érdemes beszerezni/előfizetni. Katsányi Sándor megfogalmazásában: „Azokat a könyveket szerzi be, melyek túllépik a családi könyvtárak gyűjtőkörét. Különös gondot fordít azokra, melyeknek a főkönyvtárakban sem kell meglenniük a csekély kereslet miatt."[105] A kereslet csökkenésével a példányszámot csökkenteni kell. Gyűjtőköri szabályzat hangolja össze az ellátás előző szintjeivel.

A vitaanyag kidolgozásakor nem volt eldönthető, a KESZ miként tudja magára vállalni az állománygyarapítás központosítását. Ugyanígy nem lehetett dönteni a Központi Könyvtár és a KESZ viszonyáról sem. Viszont, „semmiképpen sem engedhető meg, hogy egy második Központi Könyvtár alakuljon ki azon a címen, hogy Központi Könyvtárunk sanyarú elhelyezési körülményei között nem képes állományát az egész hálózatra való tekintettel fejleszteni. Ugyanakkor a KESZ – különösen kifejlett formájában – a Központi Könyvtár kiszolgáló-ellátó szervezeteként is számításba vehető. Egy jól működő KESZ a központ és a hálózat egyre szorosabb egységét is szolgálja."[106]

Az induláskor fontos szerepet szántak a folyóiratoknak. Az időszaki kiadványok 1983-ban kialakított kezelési rendje azt célozta, hogy kerületenként a jelentős információtartalmú folyóiratok megtalálhatók legyenek. A lépcsőzetes ellátás és a KESZ létrejötte lehetővé tette, hogy a hálózat egészére vonatkoztassák az elvet. Előfizetésben, megőrzésben, szolgáltatásban az igénybevétel került előtérbe. A folyóirat-bizottság javaslatára a főigazgató előírta, a KESZ ne fizessen elő időszaki kiadványokra, ezeket a főkönyvtáraktól vegye át és szolgáltassa.[107]

103 A Híradóban további vitának nincs nyoma, valószínűleg lekerült a napirendről.

104 Lényegi vonásait az esszé alapján foglaljuk össze.

105 Katsányi Sándor: Tizenhárom kérdés a Központi Ellátó Szolgálatról. = Könyvtári Híradó, 1987. 1. sz. 1-2. p.

106 Papp István: Esszé i. m. 49. p.

107 Az „Időszaki kiadványok kezelése a FSZEK hálózatában. Szakmai iránymutatás" 7 p. tervezete 1987. április 1-jén kelt, április 22-i osztályvezetői értekezlet tárgyalta meg. Részletes ismertetését lásd Bartos Éva: Az időszaki kiadványok megőrzésének és szolgáltatásainak új rendje. = Könyvtári Híradó, 1988. 4. sz. 1-3. p.

Az világos volt, hogy a régi központi duplumraktár nem lehet az elfekvő könyvek raktára, nem őrizhet a jövő számára, nem tárolókönyvtár, nem bázisa a könyvtárközi kölcsönzésnek. A kérdést megoldotta a főkönyvtárak bevonása a fölöspéldányok kezelésébe. Az ide került dokumentumok vagyonjogilag nem léteztek, nyilvántartásukra sem volt szükség. Feladatuk az, hogy a még használható művek mielőbb élő környezetbe kerüljenek.

A hálózat könyvtárainak fellélegzéséhez az eddigi központi szolgáltatások kifogástalan működése elengedhetetlen volt. A tervezet további szolgáltatásokat csatolt (volna) a KESZ-hez: mozgókönyvtári ellátást, központi propagandát, központi tájékoztatási-bibliográfiai részleget. Javasolta a KESZ műszaki bázissal való ellátását (járműpark, reprográfiai és távközlési bázis, a hangzó anyag központi másolólaboratóriuma, központi mikrofilm-laboratórium, távlatilag pedig a számítástechnika is).

A KESZ előkészítése Katsányi Sándor 1986. október 1-jei kinevezésével kezdődött.[108]

Katsányi Sándor (Pécs, 1931. december 8.) Az ELTE magyar-könyvtár szakán 1954-ben szerzett diplomát. Néhány évig Kisújszálláson volt gimnáziumi tanár. Könyvtárosi pályafutását a Ceglédi Járási Könyvtárban kezdte (1957-1964), majd a veszprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtár módszertannal foglalkozó igazgatóhelyettese lett (1971-ig). Közművelődési könyvtári tapasztalatait előbb (1971-1976) az olvasáskutatásban, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ főmunkatársaként kamatoztatta, majd tíz évig (1976-1986) vezette ugyanott az Oktatási osztályt. Fontos szerepet játszott a könyvtárosképzés és -továbbképzés fejlesztésében, jelentős érdemeket szerzett a kiterebélyesedő főiskolai és alapfokú képzés jegyzetekkel, segédletekkel való ellátásában. Gyakorlati és elméleti, olvasásismereti és olvasáspedagógiai felkészültsége jól hasznosult a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár fejlesztésében, a hálózat ellátásának megszervezésében, a Könyvtári Híradó szerkesztésében, majd a Központi Könyvtár olvasószolgálatának irányításában.

1986. október 1-jétől 1989. március 31-ig a KESZ vezetője, 1989. április 1. és 1998. december 31. között a Központi Könyvtár nyilvános szolgálatának főosztályvezetője. Közben 1987. június és 1995. július között a Könyvtári Híradó felelős szerkesztőjeként „teremtett színvonalas, informatív, mások által is demokratikusnak tartott lapot".[109] 1971-ben Batsányi-díjjal, 1991-ben Szabó Ervin emlékéremmel ismerték el munkáját.

A KESZ 1987 szeptemberében a pesterzsébeti Bocskai mozi épületében kezdte meg működését, addig az előkészítés folyt. A szolgáltatások valójában 1988-ban indultak.[110]

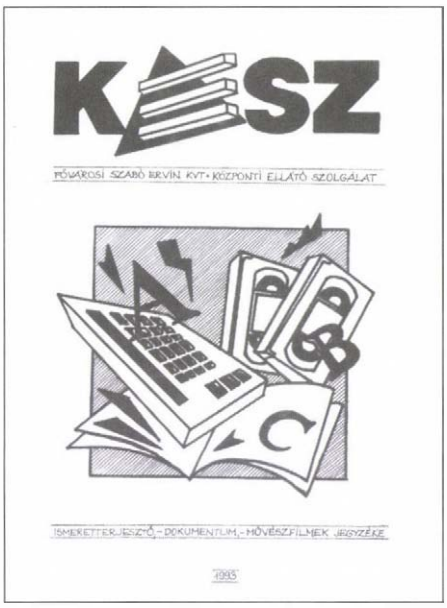
A KESZ átkölcsönzési állományát meglévő állományrészekből indította, s megkezdte a tervszerű állományfejlesztést. Az állomány 1988 végén 32 250 könyvből, 477 időszaki kiadványból, 5938 hangoskönyvből, 332 videokazettából, 413 egyéb dokumentumból állt. Az év folyamán 5605 dokumentumot szállítottak ki, az előírt 48 órás határidőn belül. A befutó kérések nagyobb részét tanulmányi igények diktálták. Az igénybe vevők között a Központi Könyvtár, valamennyi fő- és kerületi könyvtár, 39 fiókkönyvtár szerepelt. Felkészült a speciális egyéni igényekre is, ezért speciális kiadóktól – a Könyv-

108 „Október 1-től új szervezeti egységként létrejön a Központi Ellátó Szolgálat (KESZ), vezetője Katsányi Sándor lesz." (Könyvtári Híradó, 1986. szeptember, 10. p.)

109 Havas Katalin: Egy férfi, akinek hét éves ciklusai vannak... = Könyvtári Híradó, 1995. 7-8. sz. 12. p.

110 A Könyvtári Híradóban sokáig nincs hír a KESZ-ről. Katsányi levélben „úgy emlékezett", hogy novemberben kezdte működését. Az első évek összefoglalására lásd Horváthné Jakubecz Ilona: A Központi Ellátó Szolgálat (KESZ) szerepe a hálózat szolgáltatási rendszerében. 1988-1993. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 24. köt. 1991-1992-1993. Bp. 1994. 92-108. p. Az első időszak áttekintésében jórészt erre támaszkodtunk. A szeptemberi dátum a 94. lapon olvasható.

tárellátó helyett –, és közvetlenül a könyvesboltoktól szerezte be az új dokumentumokat. Mind nagyobb figyelmet fordított a nem hagyományos dokumentumokra. 1988-ban 11 019 egységgel, 1989-ben 12 269 egységgel nőtt az állomány, nagyobb részt más könyvtárakból és régi duplumokból. 1989-ben a beszerzett könyvek száma 1695-re csökkent, a KESZ inkább AV dokumentumokra költött, az igényekkel összhangban.[111]

Korábban minden egység önmaga célozta meg a „tökéletes" könyvtárt. Több évtizedes beidegződést megváltoztatni nem volt könnyű. Munkaanyagok[112], s a szolgáltatás indítása mutatták, a modellt könnyebb elméletileg leírni, mint a gyakorlatban megvalósítani. Ám a vita azt szintén mutatta, hogy a KESZ akkor is szükséges, ha semmi nem változik. Mire a viták lezárultak, eldőlt, saját erőforrásból, az előzményekre építve, szerény programmal kell létrehozni. Szükség és gazdasági kényszer sürgette – s ez magával hozta a buktatókat, félmegoldásokat is.

Az első tapasztalatok ambivalensek voltak. A KESZ enyhítette, de nem küszöbölte ki a nehézségeket. Bajok fakadtak az elsődleges védvonalak gyengeségéből. Teljesíthetetlen (pl. tanulmányi) feladatokat vállaltak. A kerületközi könyvtári lépcső hiányzott. Szolgáltatás-kiegészítő funkcióján felül hiánypótlást is vállalt a KESZ. Szolgáltatásaiban nem érvényesült hierarchia: fiókkönyvtárat ugyanúgy ellátott, mint főkönyvtárt. Mintha most meg a KESZ-nek nevezett központtal került volna kapcsolatba minden egység. Az évtized végére a szépen fogalmazott ritka igények vállalása, a reciprok-funkció helyett tömegigények teljesítése kötötte le az erőit. A hálózaton belüli állománymozgatás helyett úgy szolgáltatott, mint ha a könyvtárközi kölcsönzés lett volna a feladata, mint ha különálló könyvtárakból állt volna a FSZEK. A KESZ a rá nem tartozó igények teljesítésére is vállalkozott, ez letérítette útjáról.[113]

A köz(művelődési), eredendően kis könyvtárakban kezdettől felmerült az önellátás vagy rendszer, gazdaságosság és választék ellentmondásának feloldására szolgáló módszer keresése.[114] Jó megoldásnak a szakma – külföldön és itthon – a rendszerbe/hierarchiába szervezést és az állománymozgatást tartja. Persze más a vidéki kistelepülések, más a fővárosnak és kerületeinek ellátása. A FSZEK – a vidékiek egy részétől eltérően - rendszeres állománymozgatást a családi könyvtárakban sem tervezett, alkalmanként

111 Az adatok az 1988. és az 1989. évi jelentésből valók.

112 Az irattárból előkerült néhány gépirat a korai időkből. Tűnődés egy ellátó szolgálatról. (Első vázlat.) 4 p. (név és dátum nélkül); Katsányi Sándor készített Emlékeztetőt a KESZ programjával kapcsolatos 1986. nov. 10. értekezletről 2 p. Hozzákapcsolva, vélhetően az értekezlet vitaindítója. Ezt is Katsányi készítette. A KESZ indulása (Tűnődés és rövid távú programterv.) 11 p. 1986. nov. 4. Az állománygyarapítás összehangolását célozta (1986. november 27.) két körlevél a kerületi főkönyvtárak igazgatóinak. Mutatja az elszánásokat az Esszé gépirati változatában az e témát tárgyaló fejezet mottója. A Stratégiai tartalék jelszava: „Egy könyvtár nem könyvtár, de még sok se mindig az." A Központi Ellátó Szolgálat jelhangja: „Vesszen az autarkia!"

113 Vö. és a számszerű eredményeket lásd Horváthné Jakubecz i. m.

114 Tóth Gyula: A kiskönyvtári ellátás historiográfiájának vázlata. = Könyvtári Figyelő, 1997. 4. sz. 682-704. p.

inkább könyvtárközi szolgáltatásokat nyújtott számukra. Az 1990-es évek elején úgy látszott, hogy a hálózat elaprózottságának leküzdésében a KESZ határozott kísérlet, de a jó koncepció ellenére teljesítménye egyelőre vegyes megítélésű volt.[115]

A FSZEK hálózatát ismerő *Arató Antalt* 1989 áprilisában nevezték ki a KESZ élére.[116] Interjúban fejtette ki elképzeléseit,[117] és rendszeresen módját ejtette, hogy az új fejleményekről tájékoztasson. Pl. Katsányi egyik ötletét (a közhasznú információhoz kapcsolódó kézikönyvek központi beszerzése) továbbfejlesztve, terjesztői forgalomba nem kerülő prospektusok, gyártmánykatalógusok, termékismertetők, kereskedelmi és szolgáltatási katalógusok központi beszerzésének ötletét vetette fel, illetve a központi szolgáltatások jól jövedelmező, térítéses formájának más könyvtárakra kiterjesztését említette. A KESZ beszerző, koordináló funkcióját és az előnyöket akarta erősíteni. A kis részben helyismereti információkat tartalmazó műveket a KESZ szerzi be, s az egy-egy kerületben érdekes részek másolatát megküldi a főkönyvtárnak, így csökkenthetők a helyi beszerzések. A KESZ szervezi a rendszerváltás irodalmának beszerzését is.[118]

A videokazettáknak a KESZ szolgáltatásaiba beépítése is mutatta a szolgáltatás gyors felfutását, s vele az eredeti feladatkör módosítását szintúgy. „Beláttuk, ha olyan szolgáltatást akarunk, amelynek valós, kimutatható eredménye van, akkor növelnünk kell a populáris művek számát."[119] A hagyományos dokumentumok esetében a főkönyvtárak és hálózatuk hiányainak pótlását, az audiovizuális dokumentumok vonatkozásában a kéthetenkénti letéti csomagok készítését vállalta a KESZ. „Véglegesen kialakítottuk a racionális letéti rendszert. A beszerzést valamennyi könyvtár részére a Központi Ellátó Szolgálat bonyolítja le."[120] A videókörök, a helyben használatot felváltó videókölcsönzés jó bevételhez, a szolgáltatás önfenntartásához juttatta a FSZEK-et. A szolgáltatás öngerjesztővé vált. 1991-ben 21 790 000, 1992-ben 34 017 000, 1993-ban 63 455 000, 1994-ben 76 827 000 Ft. volt a KESZ és a hálózat bevétele a videók kölcsönzéséből.[121] Ez a szolgáltatás nemcsak új könyvtárhasználókat, de – kisebb mértékben – új olvasókat is hozott.[122]

A leggyakrabban kért művek listájából az eredeti koncepciónak ellentmondó jelek a második évtől már láthatók voltak. A legkeresettebbek az egyetemi, főiskolai hallgatók tanulmányaihoz szükséges könyvek, s ezek háromnegyede a közép- és felsőfokú oktatási intézmények tananyagába, kötelező olvasmányai közé tartozott. A 178 legtöbbször keresett műből 65 családi könyvtári kérés volt. A KESZ részére javasoltak közül csupán kettő szerepelt a legnépszerűbbek listáján. A szerzeményezési elvek felhígítására utalt: „a KESZ-nek – szisztematikusan válogatva – érdemes beszereznie a családi jelzetű, elsősorban az átlagosnál drágább vagy sok helyütt a kézikönyvtári állományba sorolt műveket. Mivel jó néhány könyvtárban, a családi gyűjteménybe javasolt értékes,

115 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár tevékenysége és fejlesztése. Szakértői jelentés. 1992. június 5. = Könyvtári Figyelő, 1993. 3. sz. 389-402. p. A szakértő úgy látta, mintha a kezdeti koncepció megállt volna, vagy a gyakorlat részben más útra térítette. Vö. Sonnevend Péter: Feljegyzések a főváros nyilvános könyvtáráról. (1992). 1-3. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1993. 6-7-8. sz. 32-39, 45-51., 34-37. p.

116 Könyvtári Híradó, 1989. 4. sz. 12. p.

117 Gál Györgyné: „Új" munkatársunk. = Könyvtári Híradó, 1989. 5. sz. 4-6. p.

118 Különfélék a KESZ-ről vagy KESZ-PRESS. = Könyvtári Híradó, 1989. 9. sz. 11. p.

119 Tóth Sándor: A KESZ videós tevékenysége. = Könyvtári Híradó, 1989. 10. sz. 2-3. p.

120 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 1991-1992-1993. 24. köt. 7 p.

121 Az adatokat a KESZ éves jelentései közölték.

122 Hajdú Zoltánné: Videokölcsönzés Kőbányán. = Könyvtári Híradó, 1989. 12. sz. 3-4. p.

fontos művek beszerzése is gondot jelent már..."[123] Az elveket a kényszer felülírta. „1990-re megállapíthattuk, hogy módosításra van szükség az állományépítésben: ne csak a ritkán, hanem a sűrűn használt dokumentumokat is vegye meg a KESZ."[124]

A teljesített kérések 40%-át a főkönyvtárak fiókjai kérték, s az, hogy voltak az átlagosnál nagyobb igénnyel jelentkezők is, a hálózat zavarait jelezte. 1989-ben az előző évhez képest 80%-kal nőttek a KESZ szolgáltatásainak számadatai. Sokszor azonban nem teljesültek határidők.[125] Két év múltán létszám- és elhelyezési elégtelenségek mutatkoztak: miközben a KESZ 4,2 milliós költségvetése mellett 7 millió Ft-os gyarapítási keret felhasználását „váltotta ki."[126]

A könyvtárak és a KESZ könyvkiválasztási gyakorlata, a HFO, a KESZ és a különböző típusú könyvtárak munkatársaiból összetevődő állománygyarapítási bizottság (ÁLGYA) működése ellenére sem bizonyult hatékonynak.[127] A kölcsönzés mutatói a KESZ gyűjtőkörének újragondolására figyelmeztettek. A gyűjtőkörbe illőnek minősített művek közül ugyanis 819-et csak egyszer, 567-et egyszer sem kölcsönöztek. A következtetés: az ÁLGYA-nak a könyvtárak szervezeti hierarchiában elfoglalt helye szerint tett ajánlásai helyett a művek használati értéke számítson. Ajánlásait a tájékozódás, igényfeltárás, központi szerzeményezés teheti hatékonnyá.

Arató Antal 1991. február 28-án távozott. Júniusban *Kovács Éva*, XXI. kerületi főkönyvtári igazgatói munkája mellett egy évre megbízást kapott a KESZ vezetésére.[128]

> *Kovács Éva* 1970-től dolgozik a FSZEK-ben, 1975 óta középvezető beosztásban, húsz éven át volt Csepel könyvtári ellátásának szervezője. 1991-92-ben, jó egy évig emellett vezette a KESZ-t is. 1995-től a Dél-pesti régió igazgatója. 1994-ben Pro Bibliotheca Civica kitüntetésben részesült.

1992 májusában *Rónai Péter* lett a vezető, szintén egy évre.[129] Ő az uniformizált elképzelések helyett a sokféleségre voksolt. Tapasztalatai az eredeti elképzelésektől eltérő megoldásokra utaltak. „A video kemény dió. Ne szépítsük, nagy teher ez a hálózat vállán, amit a kerületek hősiesen vállalnak [...] A jövőben szeretnék egy új formátumú KESZ-t..."[130] 1992 eredménye a második telefonvonal megszerzése volt. Nőtt a KESZ forgalma, ám a központi címjegyzék elhanyagolása nehezítette a lelőhely-tájékoztatást.[131] Még 1992-ben is a hálózat kétharmada igényelte a KESZ szolgáltatásait.[132]

123 Arató Antal: Különfélék a KESZ-ről. = Könyvtári Híradó, 1989. 12. sz. 9-10. p.

124 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkája 1988-1990-ben. In A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 23. köt. 1988-1989-1990. Bp. 1994. 7. p.

125 Arató Antal: Különfélék a KESZ-ről. = Könyvtári Híradó, 1990. 2. sz. 8. p. A dokumentumok árának növekedése és a beszerzési gondok fokozták a KESZ igénybevételét.

126 Arató Antal: A Központi Ellátó Szolgálatról. = Könyvtári Híradó, 1990. 5. sz. 2-3. p. Uő: Mibe kerül a KESZ? = Könyvtári Híradó, 1990. 6. sz. 5-6. p. (Az idézet a 6. p-ról.)

127 A Híradó 1990. 3. sz. 9. p. szerint a könyvtárvezetés tanulmányozza az ÁLGYA hatásosságáról és a kerületi könyvtárak szerzeményezéséről szóló jelentést. A vizsgálatról készült cikket később tették közzé. Barczi Zsuzsa: A könyvek használatra valók. = Könyvtári Híradó, 1990. 7-8. sz. 1-4. p.

128 Havas Katalin: A szerep választott ki engem. = Könyvtári Híradó, 1991. 7. sz. 2-4. p.

129 Könyvtári Híradó, 1992. 5. sz. 11. p.

130 Katsányi Sándor: „A KESZ második ifjúkorát éli..." Beszélgetés Rónai Péterrel. = Könyvtári Híradó, 1992. 11. sz. 5-6. p.

131 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 1991-1992-1993. 24. köt. Bp. 1994. 7. p.

132 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1992. Bp. 1993. 10. p.

1993 márciusában *Babákné Kálmán Mariann* lett a KESZ vezetője,[133] végre hosszabb időre. Jó munkatársakkal, lendülettel látott munkához.[134] Munkáját segít(h)ette a KESZ hat évét elemzőkritikai áttekintés.[135] A szakértői vizsgálat is szereptévesztésre figyelmeztetett, néhány hiány pótlására hívott fel, ám ennek az akkori idők nem kedveztek. A romló anyagi körülmények miatt inkább a hálózatirányítás, mint az ellátás meg a központ került az érdeklődés előterébe.

Babákné Kálmán Mariann 1973-tól FSZEK-munkatárs. Sok helyen megfordult (Csillaghegy, Békásmegyer, Török utca). 1982 szeptemberétől a KK Raktári osztályának állományellenőrzési csoportvezetője, 1986-tól a IV. ker. főkönyvtár igazgatóhelyettese. 1993. márciustól sokat tett a KESZ modernizálásáért, számítógépesítéséért. Ezt 1999-ben Pro Bibliotheca Civica kitüntetéssel ismerték el.

1992 végén 48 ezer könyv volt a KESZ állománya. Ezzel öt munkatárs foglalkozott: kettő a központi címjegyzék számítógépbe vitelével, három a tájékoztató szolgálatban tevékenykedett,[136] s ők voltak a gyarapítók is. A CD-adatbázis és a TEXTAR után 1996-ban – az augusztus-szeptemberben tartott leltározást követően – minden KESZ dokumentum adatai a TEXTLIB adatbázisba kerültek, ám annak hálózati használatát hardverhiány és a könyvtárosok hiányos felkészültsége akadályozta.[137]

1993-ban megtörtént a videóállomány, és megkezdődött a központi címjegyzék számítógépre vitele. Felismerték az egységes, központi adatbázis szükségességét. Látták, hogy minden dokumentumot érdemes (lenne) központilag beszerezni. Úgy vélték, minden új szolgáltatás központja lehet a KESZ. Novembertől a KESZ és a hálózat könyvbeszerzését gépre vitték, a géppel rendelkezők a gyarapodás adatait floppyn kapták meg. Az addig önállóan videózó könyvtárak beléptek a rendszerbe. Tervezték a CD-beszerzés pénzügyileg előnyösebb megoldását is.

A KESZ és Központi Könyvtár olvasószolgálati vezetői 1993. március 31-én megállapodást kötöttek: az alapműveket továbbra is a főkönyvtárak szerzik be, a keresettebb összefoglaló munkákat a KESZ, a periférikus, ritkán keresett munkákat a központ bocsátja a hálózat könyvtárainak rendelkezésére.[138] A KESZ-ről 1993. október 27-én tartott értekezlet megállapította, hogy a kötelező olvasmányok és az egyetemi jegyzetek, a kézikönyv jellegű alapművek, az Országos Középiskolai Tanulmányi Versenyre készülőknek szükséges szakkönyvek és a számítástechnikai szakirodalom terén nem tudják az igényeket kielégíteni. Javasolták: a kívánt folyóiratcikkeket elsősorban a központból szolgáltassák másolatban vagy faxon.[139] 1994. február 24-én a „könyv-gyűjtőköri bizottság" módosított a gyakorlaton. A ritkán keresett főkönyvtári beszerzések mellett, a ta-

133 Könyvtári Híradó, 1993. 2. sz. 12. p.

134 *Jakubecz Ilona:* „Tanulmányúton" a KESZ-ben. = Könyvtári Híradó, 1993. 12. sz. 4-6. p.

135 *Horváthné Jakubecz Ilona:* A Központi Ellátó Szolgálat (KESZ) szerepe a hálózat szolgáltatási rendszerében. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 24. köt. 1991-1992-1993. Bp. 1994. 92-108. p.

136 Kissé furcsa ez a KISZ és a központ tájékoztató apparátusa mellett. Az egészre lásd Jakubecz idézett írását.

137 *Nyers Erika:* Számítógépes hálózat a KESZ-ben. Rövid interjú Babákné Kálmán Mariannal, a Központi Ellátó Szolgálat vezetőjével. = Könyvtári Híradó, 1997. 4. sz. 7-8. p.

138 Ezt 1993. április 7-én rögzítette Babákné Kálmán Mariann KESZ gyűjtőkör címmel, 5 lap terjedelemben. Lásd FSZEK irattár.

139 *Babákné Kálmán Mariann:* A Központi Ellátó Szolgálat aktuális problémái. 1993. október 1. Gépirat 5 p. és az értekezlet meghívója. FSZEK irattár

nulás szakirodalommal való támogatása is meghatározó szempont lett. A kötelező irodalomból – hiánypótlásként és kiegészítőként – legalább 10 példányt terveztek vásárolni.[140]

A régiók 1995-ben történt kialakítása után a 22 igazgató helyett csak 6 régióvezetővel kellett kapcsolatot tartani. A KESZ egyre jobban meghatározóvá vált az ellátási rendszerben. A KESZ és a hálózat tagjai figyeltek egymásra, egyre hatékonyabban működtek együtt. A tanulmányokhoz szükséges irodalmat keresők a Központi Könyvtárt is többször késztették a KESZ igénybevételére. 1995-ben úgy érzékelték, hogy az olvasók növekvő számban közvetlenül a KESZ-hez fordulnak, s általuk megjelölt könyvtárba szállíttattak könyveket.[141]

A CD lemezek gyűjtése a FSZEK egyes könyvtáraiban a '80-as években kezdődött. 1995 elején jöttek létre a feltételek, hogy a KESZ vállalkozzék a hálózat számára történő központi beszerzésre. Megalakultak a régiók, mégis a kerületek rendelkeztek beszerzési kerettel, kerületen belül gyűjtötték össze az igényeket. A terjesztőknél a KESZ lépett fel árengedményért, a számítógépes feldolgozást szintén központilag végezte. A hálózatban számítógépes KC-t is terveztek. A ritkán használt lemezek gyűjteményének gondolatát elvetették a kerületi igazgatók, az ún. lefutott állomány cseréjétől azonban nem zárkóztak el. A KESZ beszerzési tanácsokkal szolgált, ám a döntés helyileg történt.[142]

1996 áprilisában kezdte a KESZ a CD-ROM-lemezek, mint a hálózatban új információhordozók központi szerzeményezését, feldolgozását, letétbe adását. Több régióvezető bejelentette, hogy megkezdi a CD-ROM-szolgáltatást. A központ és a csepeli könyvtár már korábban felfigyelt az új hordozóra, amelynek szerzeményezését, szolgáltatását igényfelmérés előzte meg. Elsősorban a különböző szöveges információt tartalmazó (indexelt adatbázisok, enciklopédiák, szótárak, lexikonok, sajtó stb.) CD-ROM-ok, az oktató- és segédprogramok, a nívós szórakoztatást nyújtó, multimédia-információt tartalmazó játékprogramok piacát mérték fel. A cégek 30-35%-os engedményt kínáltak nagykereskedelmi áraikhoz képest. Október 2-án volt a CD-ROM-ot kölcsönző munkatársak és a régióvezetők értekezlete. A kölcsönzési feltételeket megvitatta az Intézeti Tanács, és ezek bekerültek a Kezelési Szabályzatba.[143] 1996-ban 15 egységben indult meg a kölcsönzés.[144]

A tapasztalatokról beszámoltak a régiók. A Belvárosi régióban a Rottenbiller utcai könyvtár a rockzene iránt érdeklődő fiatal használói révén korán felfigyelt az új dokumentumra, „kísérleti terep" lett. Látszott, hogy elsősorban szórakoztatást nyújtó, egy témakör áttekintésére, a tanulás könnyítésére vagy a multimédiás bemutatásra vállalkozó lemezek sikeresek: a „CD-ROM lesz az elkövetkező évek 'sztárja', többszörösen 'meghálálja' majd a ráfordított anyagi és szellemi energiákat."[145] Kölcsönzésére, helyben használatára a könyvtáraknak fel kellett készülniük. Mutatkoztak olyan jelek

140 Kiss Katalin: Mit gyűjtsön a KESZ? = Könyvtári Híradó, 1994. 3. sz. 4. p.

141 Vö. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1995. Bp. 1996. 7. p. Ezt a vezetés – telefondíj csökkentéssel, könyvtárosi munkaidővel való takarékoskodással indokolva – szorgalmazta is. Vö. Emlékeztető a kerületi könyvtárigazgatók 1995. április 19-i értekezletéről. FSZEK irattár. 247/95.

142 Babákné Kálmán Mariann: CD lemezek központi ellátása. = Könyvtári Híradó, 1995. 3. sz. 4-5. p.

143 Babákné Kálmán Mariann: A KESZ legújabb szolgáltatása: a CD-ROM dokumentum. = Könyvtári Híradó, 1996. 8-9-10. sz. 5-7. p.

144 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 25. köt. 1994-1995-1996. Bp. 1999. 11. p.

145 CD-ROM dokumentum a hálózatban. = Könyvtári Híradó, 1996. 11. sz. 5-7. p. Az idézetet lásd az 5. lapon.

is, hogy hamarosan megtermeli önmaga fejlesztésének anyagi fedezetét. Ráadásul: sokoldalúan felhasználható – a gyermekfoglalkozásoktól, a tanulástól a tájékoztatásig, szórakoztatásig.

Az állománygyarapítási vizsgálat adatai[146] szerint, a KESZ letérni kényszerült a neki szánt pályáról. Az 1996-os éves könyvgyarapodása több volt ugyan a hálózat nagyobb könyvtárainak átlagánál, de csak a két legjobban ellátott könyvtár beszerzése közti mértékű kötetszámmal gyarapították a KESZ állományát. A kurrens művekből a KESZ 185-félét vásárolt, s ez a hálózat átlagánál (200) kisebb volt. A címek 13,0 %-a hiányzott a hálózatban, ennyiben nyújtott választéktöbbletet a tagkönyvtárak számára. A KESZ rendeltetésének módosítása a kérésekre tekintettel, szándékoltan történt. Ekkor már elsősorban a sűrűn ismétlődő igényeket tartotta mérvadónak, s ez szerepváltás volt. A tanulmányi igények teljesítésének kötelezettjévé vált. A különféle olvasói érdekek arányos képviseletét a könyvtár föladta. A torzulás a körülmények következménye volt: a szegénység miatt a mégoly ígéretes modell sem működhetett kifogástalanul.[147]

A KESZ fontosabb mutatói (1990-1998)[148]

	Könyv db	Időszaki db	Hangzó	Mikro	Egyéb dokumentum/db	Összes db	Gyarapítás /MFt	Gyarapodás/db
1990	43129	859	10053	69	5553	59663	6,4	9902
1991	45507	864	10828	72	17294	74565	20,0	15288
1992	48018	806	12018	72	25247	86161	21,4	13784
1993	51840	806	13135	72	51475	117328	37,5	32203
1994	52751	806	16117	72	64743	134489	49,0	24294
1995	54852	806	84877	72	2956	143563	57,0	27844
1996	58079	806	37073	66185	3223	165366	54,5	30719
1997	61501	806	48619	72	68177	179175	55,2	26812
1998	63123	könyvnél	99289*	**	20466	190594	51,1	27849

* hangkazetta, hanglemez, CD és videofilm együtt

** Nincs adat, viszont az évi jelentés tartalmaz 2914 számítógépes floppyt, kaazettttát, 4802 CD-ROM-ot

A KESZ munkájával mindinkább elégedettek voltak a hálózatban, az évtized derekára a Központi Könyvtár vált legnagyobb „fogyasztójává". (1996-ban 669-szer, 1997-ben 1330 esetben keresték meg.[149]) Az igénybevétel növekedését mutatja, hogy amíg 1991-ben 8876 kötetet, 1996-ban már 15 589 kötetet szolgáltattak. Itt is bevezettek térítéses szolgáltatást: 48 órán belül 300 Ft-ért szállítottak, ingyen csak két héten belül. Előbbit 1996-ban 3960 alkalommal vették igénybe az olvasók.[150] A szolgálat az audiovizuális dokumentumok körében letéti ellátást fejlesztett ki, nemcsak a hálózat, de kórházak és a Pest megyei települések számára is. A KESZ tisztázta az igényeket, felderítette a kedvezményeket, a kihasználta a központosított feltárás előnyeit.[151]

146 Barczi Zsuzsa: A könyvállomány gyarapítása a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. = A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1997-1998. 26. köt. Bp. 2000. 125-151. p.

147 Barczi i. m. 149. p.

148 Forrás: A FSZEK éves jelentéseinek táblázatai.

149 Hangkazetta, hanglemez, CD és videofilm együtt.

150 Nincs adat. Viszont az évi jelentés tartalmaz 2914 számítógépes floppyt, kazettát, 4802 CD-ROM-ot.

151 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1997. Bp. 1998. 4. p.

A KESZ forgalmi adataiból (év/db)[152]

	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Könyv	7.111	11.552	9.386	11.246	1.3051	13.323
Hangoskönyv	1.709	2.547	2.287	3.022	n. a.	n. a.
Videokazetta	8.195	22.508	21.696	26.096	n. a.	n. a.
Folyóirat	190	129	191	315	n. a.	n. a.
Számítógépes dok.	1.725	2372	2.127	2.342	n. a.	n. a.
Összesen	18.930	39.108	35.687	43.021		
kölcsönzés hálózatból	581	1.238	864	866	781	616
könyvtárközi kölcsönzés	240	411	205	182	51	3

A KESZ-ről kialakított kép végső soron ambivalens: hatalmas szerepe volt a fiókok jobb ellátásában, működésében, hasznos szolgáltatásokat vezetett be, de többször kényszerült alapelveinek a módosítására, anyagiak hiányában azok feladására, s talán a régi reflexek is sokszor gátolták, hogy igazán hálózattá szervezze a FSZEK működését.

Zenei részlegek a hálózatban

Időszakunkban több kerületi könyvtárban alakult zenei részleg[153]. 1979-ben nyílt meg a József Attila telepi 48-as (Börzsöny utcai) könyvtár zenei- és hangtára. 1980-tól heti háromszor tartott nyitva, s a lemezek száma 1980. május 31-én 1660 db volt. 1979 júliusában nyitott zenei részleget a XI., 3. sz., Szakasits Árpád utcai fiók. A *Könyvtári Híradó* az 1980. évi 2. számtól rovatot nyitott „Ez történt a zenemű- és hangtárakban" címmel. Említették még a kőbányai Pataky István téri, a kispesti 25-ös, Vörös Hadsereg utjai és a soroksári, 35-ös fiókot.[154] A csepeli, 30-as (Királyerdő, Szent István utca) könyvtár 1980. szeptember 26-án, a XI., Karinthy Frigyes úti, 6. sz. könyvtár 1980. október 22-én nyitott zenei részleget.[155] Szinte mindegyik egység nyújtott zenei szolgáltatásokat, néhol azonban a hangzó anyag a szekrények aljában aludta csipkerózsika álmát.

Legtöbbször a hangzó anyag szolgáltatása összekapcsolódott a nyelvoktatással. A FSZEK hálózatából az V., Vadász utcai 1. sz. könyvtár 1979. januártól kölcsönzött nyelvleckéket, linguaphonokat. Beszerzési keretükből 2-3 évig gyűjtötték ezeket, hogy aztán az ingyenes szolgáltatást elsősorban a közép- és főiskolások, valamint idősebb értelmiségiek vehessék örömmel igénybe. A legnépszerűbb az angol, német nyelvű anyag volt, de a többit is vitték az olvasók.[156]

Az 1980-as évek elején vita folyt a hanglemezek kölcsönzéséről. A központi zenei

152 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1996. Bp. 1997. 10. p.
153 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 26. köt. 1997-1998. Bp. 2000. 11-12. p.
154 Forrás: A KESZ éves jelentéseinek mellékletei
155 Ezt a megnevezést használták, holott kezdettől fogva tartalmaztak irodalmi és (idegen) nyelvi anyagot. A fonotéka elnevezés átmenetinek bizonyult.
156 Vö. Könyvtári Híradó, 1980. 2. sz. 17. p. és 33-34. p.

könyvtárak (OSZK, Gorkij, valamint a 1982-től[157] a FSZEK Zenei Gyűjteménye) ez idő tájt csak helyben hallgatást tettek lehetővé. A Dagály utcai főkönyvtár 1982-ben kezdte a kölcsönzést. Az első teljes évben, 1983-ban 2554 látogatójának 5628 db hanglemezt adott kölcsön. Nemcsak az otthoni zenehallgatást, de a nyelvtanulást is szolgálták. A külföldön is érdeklődést kiváltó, itthon új szolgáltatás fokozott ellenőrzést, lemeztisztítást, komoly többletmunkát igényelt.[158] Az 1/1984-es főigazgatói utasítás a VII., a X., a XI., majd megnyitásuk után a XIII., XVIII., XIX., XX. és XXI. kerületi főkönyvtárakat jelölte ki térítéses hangmásolásra.

1986 táján fordulat következett be a hálózatban: újabb és újabb egységekben vált a szolgáltatás részévé a nem-nyomtatott dokumentum. Egyre inkább az a nézet alakult ki, hogy ezek az új dokumentumok a régiekkel egyenrangúak, a gyűjteménybe és a szolgáltatások közé integrálódnak. Az 1985-86-87-es évkönyv szerint a beszámolási időszakban jelentékenyen nőtt az audiovizuális dokumentumok kínálata, a ráépülő szolgáltatások sora. 1987-ben 17 helyen folyt az AV-dokumentumok kölcsönzése. A helyben hallgatók száma 1983-ban 36 204, a kölcsönzőké 5204, a kölcsönzött dokumentumoké 12 698. 1984-ben kezdődött a hálózatban a kazetták kölcsönzése az V., IX. és XIII kerületi főkönyvtárban: 532 kölcsönző 10 959 dokumentumot vitt el.

1985 végén vizsgálat kezdődött 24 számottevő hangzó állományú könyvtárban.[159] Az első benyomások felhívták a figyelmet a komolyzenei arisztokratizmusra, a használói (egyéb zene iránti) igények és a kínálat, szolgáltatások közt feszülő ellentmondásra. A szolgáltatásra rányomták bélyegüket a hetvenes évek zenei könyvtári elvei: több ezres prézens állományra építve a helybenhasználat az alapszolgáltatás. A kézikönyvtári állomány túlméretezett volt. Erősen tartózkodtak a kölcsönzéstől. (Később tapasztalhatták, hogy a kölcsönzés olyan műveket is keresetté tett, melyeket korábban nem használtak.) A tárolás a tartalmi szempontok helyett a dokumentumtipológiát vette figyelembe. A vizsgálat rámutatott: a zenei gyűjteményekben folyó munkát is a használók elvárásai szerint kell átalakítani. Időközben a VII., Rottenbiller utcai fiók gyűjtőkörét a rock felé mozdították el az igények alapján.[160]

Az MKE 1987. évi vándorgyűlésén a módszertani és a zenei szekcióban a társadalmi kereslet és a könyvtári kínálat viszonyát vitatták meg. *Szalai Ágnes*, a Zenei Gyűjtemény vezetője – az 1985-ös felmérésből és a vitákból – levonta a következtetéseket: a FSZEK híradójában megjelent írása a használói igények alapján megszervezett, rendszerbe foglalt zenei hálózat programja volt.[161]

157 Vö. Könyvtári Híradó, 1980. 3. sz. 37. p.

158 Mucsi Katalin: Új szolgáltatás bevezetése az 1. sz. kerületi könyvtárban. = Könyvtári Híradó, 1980. 1. sz. 16-19. p.

159 Erről előzetes olvasható Donáth Katalin, M.: Néhány gondolat a zenei részlegekről. = Könyvtári Híradó, 1986. március, 4-5. p.

160 Kály-Kullai Károly: „A feje tetejéről a talpára." Zenei Gyűjtemény a VII. kerületi könyvtárban. = Könyvtári Híradó, 1986. július-augusztus, 2-3. p. Az MKE szolnoki vándorgyűlésén 1987 augusztusában is bemutatta és az erről beszámolót Könyvtár- marketing – rock címmel közölte (Könyvtári Híradó, 1987. 9. sz. 3-4. p.)

161 Jegyzetlapok a szolnoki vándorgyűlésről. = Könyvtári Híradó, 1987. 9. sz. 3. p.

Szalai Ágnes zeneművésznek készült. Kényszerpályájának „jutalmaként" szervezhette meg a Zenei Gyűjteményt, amelynek 1991 szeptemberéig volt vezetője. Az egyik legjelentősebb, köz- és szakkönyvtári szolgáltatásra egyaránt alkalmas gyűjteményt hozta létre. Kiváló kapcsolatokat ápolt a hazai és a külföldi zenei gyűjteményekkel. Másik „alkotása" a zeneikönyvtáros-képzés megszervezése. Szabó Ervin emlékérmet (1981), Budapestért jelvényt (1987), Pro Arte Budapest Díjat (1990. március 15-én), Pro Bibliotheca Civica (1991) kitüntetést és Széchényi Ferenc-díjat (2005) kapott.

A lépcsőzetes állományalakítással a zenei, a hangzó anyagot beszervezte a főkönyvtári rendszerbe, s elindította integrálásuk folyamatát. A csak helybenolvasási, prézens használat helyett szűk körű kézikönyvtár alkalmazását javasolta, s azt, hogy a hangzó anyagnak is „kölcsönözhető állománnyá kell válnia a nagykönyvtárakban, ill. a 2. fedélben (ahol gyűjtemény a könyvtár) a zeneirodalom legalapvetőbb alkotásainak." Azt is jelentette ez, hogy a nyelvi, irodalmi, ismeretterjesztő és a gyerekanyagot is a megfelelő nyomtatott dokumentumok körébe célszerű irányítani. A zenei részlegekben a zene hangzó és nyomtatott formáinak egyaránt helyük van. Kerülendő a komolyzene – könnyű zene megkülönböztetés. A hangzó anyag attribútuma minden könyvtárnak, szolgáltatása adekvát a többi dokumentuméval. „A zenei könyvtárak hálózatában vertikálisan és horizontálisan támaszkodni kell egymásra, szolgáltatásait figyelembe véve kell az egységes, mindenirányú igény-kielégítésbe beépülni."[162]

Mivel teljességre törekedni a zenében nehezebb, mint az irodalomban, lényeges az egymásra támaszkodás, a párhuzamosságok lehető kiküszöbölése – tekintettel a főváros többi zenei könyvtárára és a FSZEK Zenei Gyűjteményére. Fontos, hogy a főkönyvtárak vezetésével kialakuljon a kerületen belüli munkamegosztás és egymásközti csere. A Zenei Gyűjtemény – kényszerből – az irodalmi és népzenei lemezeit átadta két kerületi könyvtárnak. Így lett a Dagály utcai főkönyvtár a népzene, a Kertész utcai az irodalom letéteményese. A főkönyvtárakban az a cél, hogy legyen képviselve minden zenei stíluskorszak, minden műfaj, ott legyenek a szerzők legjelentősebb művei, a legnevesebb előadók felvételei és a népzene. A családi könyvtárak pedig – a népszerű és szórakoztató komolyzene mellett – „turkálójukban" adjanak helyet a jazz, pop, rock, protest song, musical, operett, sanzon műfajának és a filmzenének is.

Szalai Ágnes szerint a FSZEK hálózatában 23 év alatt eljutottak oda, hogy a hangzó anyag egyenjogúságot kapott. Elérkezett az idő a tömegízlés kielégítésére is. „Amit csak lehet, hozzáférhetővé kell tenni" – írta. A hangzó anyagot be lehet osztani a többi dokumentum közé, s olyan választékot kell kínálni, „amely kedvet ad a zenehallgatáshoz". E program szerint „a tömegigény egyre inkább a pihentető, szórakoztató zene felé tolódik", s „ne tegyük a zenét mesterségesen 'arisztokratikussá', katedrálisokban hallhatunk rock miséket is."[163]

A gyermekek szolgálata az új rendszerben

A fejlesztési tervezet a gyermekek könyvtári ellátásának pazarló voltát is szóba hozta.

A változó – jórészt romló – körülmények miatt, a fölösleges duplázások elkerülésére, a bizonytalan életkor-határra, valamint az új olvasási szokásokra tekintettel, a fejlesztési

162 *Szalai Ágnes*: Ajánlások a FSZEK fonotékái számára. = Könyvtári Híradó, 1987. 10. sz. 1-4. p. Az írás a főkönyvtárvezetők 1987. szeptemberi értekezletére készült.

163 *Szalai Ágnes* i. m. 3. ill. 2. p.

esszé új elvet fogalmazott meg. „A jövőre nézve fel lehet adni az izolációs gyerekkönyvtári politikát." „A gyerekszolgálat autarkiájának felszámolását" ajánlotta: „az önálló gyerekkönyvtárakat, a leválasztott gyerekrészlegeket fokozatosan integrálni kell a könyvtári védővonalak minden szintjén a könyvtár egészébe." A vitában egyetértés alakult ki arról, hogy nem mehet a gyermekek kárára az összevonás, hanem a változtatás az igényeiket pontosabban, jobban kiszolgáló ellátásuk érdekében történjék. Jó keret ehhez a családi könyvtár, „amely a felnőttek és a gyerekek, a családok közös könyvtárhasználatából indul ki."[164] Az esszé a családi, a kétfedeles, sőt a főkönyvtárban is a gyermekek integrált ellátásával számolt, s ettől a gyermekszolgálat javulását várta.

1985-ös (1986-ban megjelent) irányelveiben az IFLA sem fogalmazott egyértelműen. A nagyobb könyvtárakban – az UNESCO közművelődési kiáltványának megfelelően – külön állományt, s ha lehetséges, külön teret szorgalmazott a gyerekek számára. Másrészt kimondta: „a kis és közepes könyvtárakban az elkülönítés minimális legyen, az egyes részlegekből könnyen lehessen átjutni a másikba. A gyerekek és a szülők élvezhessék együtt a könyvek közötti válogatás örömét." Szóba hozta, hogy a 14 éves korhatár önkényes, néhány könyvtár már 11 éven aluliaknak tart fenn gyermekrészleget.[165]

A hálózatfejlesztési vita fórumain kívül, a gyermekkönyvtárosokkal folytatott vitában 31 hozzászólás hangzott el.[166] A diszkusszió a meglévő jóról (szeparált gyermekkönyvtár) és az ismeretlen rosszról (családi és kétfedelű könyvtár), az elkülönülő várukat féltőkről és a régóta együtt szolgáltatókról, a családi könyvtárt már kipróbáltakról szólt. A vitázók színvonalcsökkenéstől, az egymást zavaró felnőttektől és gyerekektől tartottak, s kevésbé beszéltek a kényszerítő indokokról.

Szenvedélyes cikkben szólt a témához *Szász Ilona*. Hangsúlyozta, nem szervezeti-hierarchikus kérdésről van szó, hanem tartalmi célokról. Mi a FSZEK gyermekkönyvtárainak feladata? – kérdezte. „Csökken az olvasó gyerekek száma, egyre nagyobb befektetést, energiát kíván az öt évvel ezelőtti szint megtartása, kevesebb munkaidővel, kevesebb kollegával."[167] A gyermekkönyvtáros-képzés megoldását, felkészültségük és készségeik fejlesztését tartotta a kérdés kulcsának. (Irodalmi, pedagógiai-pszichológiai felkészültség, módszertani, manuális, dramatizálási és animációs készség.)

A hálózatfejlesztési esszé után – gyakorló könyvtárosok közreműködésével – külön gyermekkönyvtári koncepció készült.[168] Az indulatok csitultak, belátták, hogy alkalmazkodni kell a hálózatfejlesztés általános irányához és – a pénztárcához.[169] „A gyermekkönyvtári ellátásnak is szervesen kell beilleszkednie a tagkönyvtárak hálózati szinten megvalósuló kölcsönös kapcsolatrendszerébe, s fel kell számolnia minden autar-

164 Az idézetek Papp: Esszé... i. m. 36. lapjáról, s a védvonalak különböző szintjein is foglalkozott a gyerekekkel.

165 Az IFLA irányelvei közművelődési könyvtárak számára. Bp. MKE – OSZK-KMK – FSZEK, 1987. 53-54, 69-70. p.

166 Kerekes Pálné: A gyermekkönyvtárosok véleménye I-II. = Könyvtári Híradó, 1987. 1. sz. 4-6. 2. sz. 6. p.

167 Szász Ilona: Mi végre vagyunk gyermekkönyvtárosok? = Könyvtári Híradó, 1988. 10. sz. 4-5. p.

168 Tervtanulmány a gyermekek könyvtári ellátásának helyzetéről és feladatairól. 1988. Kézirat. Elkészítését Kiss Jenő így indokolta: „a gyermekkönyvtárak kissé megmerevedett gyakorlata okozza a legtöbb problémát az új hálózatszervezési elképzelések érvényesülésében..." (Kiss Jenő előszava Barczi Zsuzsa: Egy kísérlet végén... i. m.)

169 Vö. Varró Istvánné: A gyerekek szolgálata. = Könyvtári Híradó, 1988. 6. sz. 3. p.

kiás, önellátásra való törekvést", hozzátéve, „a helyi adottságokhoz kell transzformálni úgy, hogy a gyerekek ne kerüljenek a későbbiek során sem hátrányos helyzetbe."[170]

Az anyagot megtárgyalta a főkönyvtári igazgatók értekezlete.[171] Az előterjesztés „letisztult, átgondoltabb, túlzásoktól mentes" minősítést kapott, s bár konszenzus továbbra sem jö(hete)tt létre, abban megegyeztek, hogy a gyerekek és a felnőttek merev szétválasztása nem indokolt (ahol az ellenkezőjét kipróbálták, megnyugtató tapasztalatokat szereztek). A párhuzamosságok megszüntetése, a nem hagyományos hordozók beengedése és a korhatár leszállítása kezdett teret nyerni, s egyre kevésbé tartották szükségesnek az iskolai könyvtári funkciók átvállalását.

A *Kerekes Pálné* vezetésével készült koncepció számolt a külön épületben működő gyermekrészlegek, -fiókok 14 éves korig szolgáltató változatával is. Majd részben saját tervezetüknek is ellentmondva, hangsúlyozta, nem lehet mereven kezelni a 14 éves korhatárt. Minden könyvtár fogadjon gyerekeket, a gyermekkönyvtárba pedig iratkozhassanak be felnőttek. A felnőtt könyvtárral közös épületben lévő gyermekrészlegeknél 12 éves korhatárral számolt, s a felnőttek irodalmának párhuzamosságát kiküszöbölhetőnek vélte. A tervezet a korábbi tematikus elrendezést tartotta jónak a családi könyvtárakban.[172] Minden, gyerekeket fogadó könyvtárban, speciális felkészültségű gyermekkönyvtárosokkal számolt.

A tervtanulmány/koncepció letompítottra sikerült. Nem szolgált tervként.

A gyermekkönyvtárosok – a tanulók könyvtárhasználati kultúráját, szokásait megalapozó rendezvények tömegének átvállalásával, lebonyolításával – sokat tettek az iskolai könyvtárak hiányosságainak pótlására. A tanulmányok segítése, más könyvtárak feladatainak pótlása – a közép- és felsőoktatásban tanulók fogadásával együtt – idővel a hálózat egyik legfőbb traumájává vált.

A *Könyvtári Híradó* szerkesztősége kezdeményezte a gyerekek könyvtári ellátásának (újbóli) megvitatását. Azt tárgyalták, hogy sikerülhet-e teljesíteni a stratégiai terv előirányzatát, miszerint „mind több gyerek érezze második otthonának a könyvtárat." Szász Ilona grafikonja és egy hozzászóló táblázata[173] sokkoló volt! A grafikon szerint 1985 óta – a tanulók csökkenő számánál erősebben – csökkent az olvasók-, s ennél is jobban a kölcsönzők száma. A táblázat szerint 1970-ben a 43 847 olvasó a tanulók 33%-át, 1985-ben a 69 191 beiratkozott a tanulók 32%-kát tette ki. Számuk 1991-ben 51 289 olvasóra (29,2%) csökkent, 1992-ben 39 477 olvasóra (23,5%) zuhant. Közben a kölcsönzők száma 1990-től meglepően meredeken emelkedett. Ez fellobbantotta – az átszervezések, az új stratégia miatt amúgy is erős – szenvedélyek lángját. Vizsgálat deríthetett volna fényt arra, hogy az eredmények alakulásában mekkora szerepet játszott a beiratkozási díjak emelése, ill. az, hogy hatására az egyéni könyvtárhasználat mennyire alakult át családi (tehát a gyerekek által a felnőtteknek is, vagy egy gyerek a testvéreinek is) kölcsönzésévé.

1991-ben a stratégiai terv vitája mutatta, hogy a hálózatfejlesztés vitái nem oszlatták el a gyermekkönyvtárak félelmét. A témához hozzászóló *Csománé Kőszegi Anna* szerint

170 Vita után publikált változata Kerekes Pálné: A gyerekek könyvtári ellátásának helyzete és feladatai Budapesten. = Könyvtári Figyelő, 1989. 4. sz. 377-382. p. (Az idézet a 377. lapról való.)

171 Kovács Éva: A gyerekek könyvtári ellátása. (Beszámoló a tervtanulmány tatai vitájáról.) = Könyvtári Híradó, 1988. 7. sz. 1-2. p.

172 A gyerekkönyvtárak szépirodalmi állományának tematikus bontását 1979-ben módosították, a gyerekek érdeklődési körének tágítása, igényeinek fejlesztése céljából.

173 A gyerekek könyvtári ellátása. Beszélgetés Szász Ilonával. = Könyvtári Híradó, 1993. 8-9. sz. 1-5. p.

a stratégiai terv tartalmi, könyvtárpedagógiai, -pszichológiai vonatkozásban újat nem adott. Itt az alkalom, hogy „a gyermekkönyvtárosok nem kis áldozatot kívánó, és könnyűnek egyáltalán nem mondható munkáját körültekintően, tárgyilagosan, sem alá, sem fölé értékelve, de értékén megbecsülve, az eddigi értékeket sem félredobva" mérlegeljék a vezetők. Segítsék „minőségének és hatékonyságának javítását."[174]

Szász Ilona írása a gyermekkönyvtárosok panaszáradatát váltotta ki. Kimondva, kimondatlanul nemcsak a gyermekkönyvtárak beolvasztását bírálták. Hiányolták a gyermekkönyvtári stratégiát is. Felemlegették, hogy a korábban külön kasztnak számító gyermekkönyvtárosok „feloldódtak a nagy egészben", nincs, aki összefogja őket. Nehezen fogadták el azt a helyzetet, hogy a kevesebb gyerekolvasóval sincs elég idejük foglalkozniuk; s hogy a gyerekek is videót keresnek, s kevésbé az (értékes) olvasmányért, sok minden másért járnak könyvtárba. Nemcsak a felnőttek, a gyerekek könyvtárhasználata is átalakult. Rontotta a közhangulatot, hogy a „hét szűk esztendő" nehézségei közepette naponta tapasztalhatták: a régi gyermekkönyvtáros generáció részben nyugdíjba vonult, illetve tagjai részben vezetők lettek, és a maradék sem dolgozhatott az „aranykor" viszonyai között. A *Gyermekkönyvtáros Műhely* elszürkült, szünetelt. Újjászervezése sem volt igazán sikeres, kevesen érdeklődtek témái iránt.

A vitában sokan megszólaltak.[175] Szóvá tették egyebek közt azt, hogy 1987-ben sem hallgatta meg a vezetőség az érveiket, emiatt a téma újbóli megvitatását szorgalmazták. Úgy érezték, az utóbbi 10-15 év változásai során a gyermekkönyvtáraknak nem sikerült korábbi státusukat megőrizniük. Papp István a gyermekkönyvtárosok kulcsszerepét hangsúlyozta, ám „neves könyvtári menedzsert" is idézett: „a gyerekek könyvtári ellátásának ügye fontosabb, minthogy a gyerekkönyvtárosokra lehetne bízni." Érdemes megjegyezni, hogy Papp István megjelent vitacikkétől eltérő tartalmú első változata is létezett írásának, mint ami a Híradóban megjelent. Háromlapnyi, valószínű töredékes gépiratában az olvasólétszám csökkenését könyvtárakon és könyvtárosokon kívüli tényezőktől eredeztette, s vitatta, hogy kevesebb jut a gyerekekre, hogy a családi könyvtár kevesebbet nyújt számukra. Az pedig mérhetetlen, hogy valóban kevesebb idő és alkalom jut-e egyéni és csoportos foglalkozásra.[176]

Bartos Éva is szociális nehézségekre utalt. „Csökkenő szabadidő, az olvasás, általában a kulturális elfoglaltságok háttérbe szorulása, az olvasás minőségének romlása (technikailag és az olvasmányokat tekintve is), az értékek zűrzavara, illetve lassú és konfliktusokkal teli újrarendeződése." Okolta a koncepcióváltásokat, a szakmai tisztázatlanságot. Az önálló gyermekkönyvtártól az integráltig, a tematikus elhelyezéstől a családi könyvtárakig, külön gyermekkönyvtárostól a minden korosztályt kiszolgáló könyvtárosig – széles a koncepciós skála. „Nem lehetett könnyű a változásokat követni, de legalább határozottan megfogalmazott követelményekről, elvárásokról volt szó. Mostanában az a baj, hogy pontosan nem lehet tudni, mi a követelmény." A harmadik ok: szorító létszámgondok miatt mindenki mindent végez, a bevételi kényszer, az

174 Csománé Kőszegi Anna: Kiemelt feladat: a gyerekek ellátása. Hozzászólás a FSZEK stratégiai tervéhez. = Könyvtári Híradó, 1991. 3-4. sz. 15-17. p.

175 A hivatkozottakon kívül Bencsikné Kucska Zsuzsa: Még sokan tudunk mosolyogni! = Könyvtári Híradó, 1993. 10. sz. 4-5. p. Friedrich Lajosné: „Mi van az Egésszel?" = uo. 5-6. p., Szecsei Lászlóné: „Elvész a gyerek." = uo. 6. p., Gerencsér Valéria: „A gyermekekre jut a legkevesebb idő." = Könyvtári Híradó, 1993. 11. sz. 2-3. p., Koncz Károly: „Tudunk-e még beszélgetni a gyerekekkel?" = uo. 3-4. p., Papp István: Üljünk le, beszéljük meg! = Könyvtári Híradó, 1993. 12. sz. 1-2. p.

176 Köszönöm, hogy a kéziratot rendelkezésemre bocsátotta.

adminisztráció miatt elvész a gyermek. Nincs idő a velük való foglalkozásra, az értékközvetítésre. Írása – a szerző akaratán kívül – vitazáró lett.[177]

> ***Bartos Éva*** a reformkorszak egyik sokoldalúan foglalkoztatott kulcsszereplője. Az egyetem után tanszéki és kórházi könyvtáros, több évig a SZOT Iskola oktatója, majd olvasáskutató az OSZK-KMK-ban. Végül egy járási könyvtár, a budakeszi igazgatása után, sokirányú tapasztalat birtokában 1988 elején lett a HFO főosztályvezető-helyettese. 1990-ben VII., kerületi könyvtárvezető, 1991-ben oktatási referens. 1993. júniustól az intézmény személyzeti és oktatási vezetőjeként a szűkebb vezetőség tagja. 1999 januárjától előbb megbízott, majd 2001 februárig kinevezett vezetője volt az Olvasószolgálati Főosztálynak. Számos írással segítette a változásokat. 1997-ben Népművelésért Díjat, 2006-ban Szinnyei József-díjat kapott. 2001-től a Könyvtári Intézet osztályvezetője, majd igazgatója.

A vita inkább jelezte a problémákat, mintsem megoldásokat hozott. A körülmények sem kedveztek a tisztázásnak.

A megszorítások idején (1995) visszhangtalan maradt a Gyermekkönyvtáros Műhely vezetőjének, Bencsikné Kucska Zsuzsának igénylistája.

> ***Bencsikné Kucska Zsuzsa*** 1975-től munkatársa a FSZEK-nek. 1985-ben lett a FSZEK legnagyobb, Liszt Ferenc téri gyermekkönyvtárának vezetője. A Gyermekkönyvtáros Műhely újjáélesztése után, 1994-től az MKE gyermekkönyvtári szekciójának, 1997-től a Magyar Olvasástársaság vezetőségének tagjaként szolgálta a gyerekek olvasásának ügyét. 1999-ben Pro Bibliotheca Civica kitüntetést, 2001-ben Wlassics Gyula-díjat kapott.

Ebben adminisztratív kérdések súlyos könyvtárpolitikai döntések követelésével keveredtek. Próbált a gyermekek óhajainak közvetítője és a könyvtárosok érdekérvényesítője lenni, és az iskolai könyvtári ellátás háttérbe szorítása ellen hadakozott.[178] Nem érkezett helyreigazítás a kötelező olvasmányokkal kapcsolatos pedagógiai álláspont változása miatt kesergő soraira. A régi, stabil kötelező olvasmány-listákat, a gyermekkönyvtárosok ezeket közvetítő jó sorsát sírta vissza.[179] A *Könyvtári Napok, „A jövő olvasója: a gyermek"* című konferencia és a *„Gyermeksorsok 1996"* tudományos ülésszakról szóló beszámoló unalomig hangoztatott frázisokat tartalmazott.[180] Egy konferencián elhangzottak szerint „a hazai gyermekkönyvtárügy – az 1960-1970-es évek megújulása, fellendülése után – mára érdektelenné vált a könyvtárpolitika célrendszerében."[181] Mégis: a FSZEK hálózatában a gyermekolvasói létszám alakulásának trendje 1996-tól kezdett megfordulni.[182]

A gyermekkönyvtárosok körében a bizonytalanság tovább tartott. Amikor az 1998. évi munkatervben a könyvtár vezetősége a gyermekolvasók számának emelését ismét kiemelt feladattá tette, zűrzavar, hiányérzet támadt a gyermekkönyvtárosok körében. Értetlenséget szült körükben, hogy a Nemzeti Alaptanterv (NAT) az iskolai könyvtárak információs bázissá fejlesztése mellett foglalt állást, s nem utalt a közművelődési könyvtárak szerepváltására. „Az olvasóvá nevelés mai értelmezése az ismeretszerzés, tehát az

177 Bartos Éva: Diagnózis és terápia. Gyermekkönyvtárosaink rossz közérzetéhez. = Könyvtári Híradó, 1994. 1. sz. 1-3. p.

178 Bencsikné Kucska Zsuzsa: Kiáltvány a gyermekkönyvtárak ügyében. = Könyvtári Híradó, 1995. 3. sz. 6. p.

179 Bencsikné Kucska Zsuzsa: Kötelezőek-e a kötelező olvasmányok? = Könyvtári Híradó, 1995. 7-7. sz. 7-8. p.

180 Pobori Ágnes: Gondolatok egy konferencia és egy tudományos ülésszak ürügyén. = Könyvtári Híradó, 1996. 8-9-10. sz. 17-18. p.

181 Orbán Árpádné: Körséta Nyugat-Európa gyermekkönyvtáraiban. = Könyvtári Híradó, 1997. 3. sz. 8-9. p.

182 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1996. Bp. 1997. 5-6. p.

ismeretterjesztő irodalom használatának irányába tolódik el." – panaszolták. Az a baj, hogy „a közművelődési könyvtárak egészének átalakulása (új funkciók, dokumentumtípusok, gépek stb.) miatt több helyen csökkent a gyermekrészlegek alapterülete. Az állomány egy része integrálódott a felnőtt állományba, a funkciók egy része áthelyeződött a könyvtár más területeire (pl. kézikönyvtár, zenei részleg)."[183]

A Gyermekkönyvtáros Műhely ismételten kérdéseket fogalmazott meg, s gyakorlati lépéseket sürgetett. „Az ún. 'családi' könyvtárak felállításával a gyermek háttérbe szorult, szükséges legalább az önálló gyermekrészlegek visszaállítása [...] A 12-16 éves korosztály különleges figyelmet követel, igényei azonban – jelenleg elkerülik a csak gyermek, ill. csak felnőtt orientációjú szolgáltatást..." Számos valós, ám nem kevés meglepő követelését azzal zárta, hogy „a gyermekkönyvtárak megújulása sokban függ attól, hogy ki kerül döntési helyzetbe, hogy kinek feladata reagálni ezekre a kérdésekre, és végül, hogy ki mennyire vonható felelősségre ezek megvalósításáért."[184] Mivel a vezetők nyugdíjba vonulása közelgett, a megjegyzés az ő kritikájuknak tűnik.

Az előző évtized nem volt a gyermekkönyvtári ellátás sikerkorszaka. Az ellenőrzési csoport megállapítása szerint „a vizsgált időszakban csökkent a gyermekkönyvtárak és a gyermekkönyvtárosok száma, csökkent a gyerekekre fordítható munkaidő, a feszített munkaerő-ellátás miatt." Az 1994-ben az iskoláknak átadott 11 könyvtárral 3629 olvasó „veszett el".[185]

Az eredmények alakulásában szerepe volt a könyvkínálat csökkenésének is. Noha az 1987-es 5,9%-ról 1996-ra 13%-ra nőtt az *Új Könyvekben* ismertetett gyerekkönyvek aránya, a gyermekkönyvtárak ellátottsága mélyre zuhant. A FSZEK hálózatában 1987-ben egy címet még 62,5, 1996-ban már csupán 14,7 könyvtárba tudtak beszerezni. (Az új kiadványokból előbb a könyvtárak kétharmadába, utóbb csak ötödébe jutott egy-egy új könyv). A hálózat számára megvásárolt példányszám átlaga 122,9 darabról 16,1 darabra csökkent.[186]

A gyerekolvasók számának negatív trendjét a ciklus utolsó éveire sikerült pozitív irányba fordítani. Ebben a gyermekkönyvtárosok odaadó munkája, rengeteg rendezvény szervezése, az iskolákkal kialakított javuló kapcsolatok mellett kiemelkedő szerepe volt annak is, hogy 1997 szeptemberétől ingyenessé tették a 14 éven aluliaknak a beiratkozást. (Az 1997. évi CXL. törvény nyomán 1998-tól már a 16 éven aluliaknak nem kelett fizetniük.)[187]

A helyzet alakulását jól mutatja az alábbi táblázat.

183 Szász Ilona: Bizonytalanság a gyerekek ellátása körül. = Könyvtári Híradó, 1998. 2. sz. 4. p.

184 Kucska Zsuzsa: Újra a gyermekkönyvtárakról... = Könyvtári Híradó, 1998. 6. sz. 3. p.

185 Befolyásolja-e a gyerekek könyvtárhasználatát az ingyenes beiratkozás lehetősége? = Könyvtári Híradó, 1998. 6. sz. 4. p. A feltett kérdésre részben válasz: az 1989–1991 közötti ingyenesség idején is romlott az arány. Az 5. lapon közölt táblázat egyes sorai az utókor számára is beszédesek.

186 Gyermekkönyvtáraink könyvkínálatáról. = Könyvtári Híradó, 1998. 7-8. sz. 6-7. p.

187 Vö. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 26. köt. 1997-1998. Bp. 2000. 10. p.

A gyermekolvasók mutatói 1987-1997

Év	Gyermekkorú beiratkozók	Beiratkozók 0-14 év aluliak arányában	Beiratkozók aránya 1987-hez képest	Gyermekkorú kölcsönzők aránya 1987-hoz képest	Gyermekkorúak által kölcsönzött kötetek aránya 1987-hez képest
	fő	%	%	%	%
1987	67 386	18,3	100	100	100
1988	65 484	18,1	97	99	99
1989	57 526	16,5	85	90	91
1990	55 836	16,7	83	90	100
1991	51 289	15,9	76	102	11
1992	39 477	12,7	59	106	104
1993	38 074	12,8	57	96	91
1994	36 039	12,6	53	101	104
1995	30 861	11,2	46	90	90
1996	33 324	12,5	49	87	97
1997	37 100	14,0	55	85	98

Az 1998-as vizsgálat a gyermekkönyvtárakról, a 0-14 évesek olvasásáról.[188]

A felső tagozatosok olvasási igényeit, könyvtárhasználati szokásait 1936 és 1969 után 1998 novemberében térképezték fel újra. Mivel könyvtárhasználókat kérdeztek meg, a szabadidejükben elsősorban az olvasást és könyvtárhasználatot preferálókról, művelődési aktivitást mutató gyerekekről kaptak képet, s nem a korosztályról. A könyvtárosok által feltételezett tanulmányi motiváció mellett, a pedagógusok inspirációja helyett elsősorban családi indíttatásra találtak bizonyítékot. Nem ritkán rövidebb-hosszabb szünetelés után, negyedrészük új beiratkozóként jelent meg a könyvtárban. Elsősorban spontán, egyéni érdeklődési körbe tartozó irodalmat kerestek. Ismét igazolódott, hogy – az életkorral járó kötelezettségeken túl – azok a gyerekek keresnek könyvtári könyveket, akiknek otthon is legnagyobb a választási lehetőségük. Az iskolai motiváció szegényességére utalt, hogy a megkérdezettek csak ötöde választott tanulmányaihoz könyvet. Harmaduk szokott újságot és folyóiratot olvasni. Negyed részük keresett könyvön kívüli egyéb dokumentumtípust. Összegzésként azt állapította meg a vizsgálat vezetője, hogy a gyerekek az általuk kölcsönzött köteteket, mindenekelőtt és kiugró arányban a spontán érdeklődés alapján választották ki; témájuk szerint, azaz nem meghatározott művekre irányuló tudatossággal keresték, s a gyerekek számára kihelyezett állományrészből választották olvasmányukat.[189]

A közel három évtized változása, hogy a 10-14 évesek körében az 1969-ben 31,7% ismeretközlő és a 68,3% szépirodalom éppen fordított képet mutatott 1998-ban. A nagy-

188 Barczi Zsuzsa: A gyerekek könyvtárhasználati szokásai a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. = Könyvtári Híradó, 2000. 5. sz. 2-8. p. A tanulmányt bevezető szerkesztői sorok szerint e korosztály olvasásának kiemelt kezelését „annak az evidenciának belátása [indokolja], hogy tudniillik a rendszeres gyermekolvasók köréből kerülnek ki később a felnőtt könyvtárhasználók." Ezt a logikai úton levezetett, sokszor ismételt „evidenciát" jó lenne vizsgálat tárgyává tenni. Tudniillik ha igaz, mivel magyarázható a felnőttek aránya a közkönyvtárakban?!

189 I. m. 4. p.

arányú ismeretközlő irodalomnak alig több mint a felét írták a korosztály számára. S a tizenévesek által kölcsönzött szépirodalmi olvasmányok körében is mintegy megháromszorozódott a felnőttirodalom. Igaz, a korábbi önálló gyermekkönyvtárakkal szemben, 1998-ban a vizsgálati helyszínek többsége minden korosztályt egyaránt ellátó könyvtár volt.

A vizsgálat – a gyarapítási vizsgálattal egybehangzóan – a szerzeményezés nehézségei miatti gyér kínálatra mutatott rá, arra, hogy az egyetlen példányban beszerzett művek aránya kétharmadról kilencven százalékra emelkedett. Ugyancsak kiolvasható a vizsgálatból a könyvtáros meghatározó volta s az egyéni foglalkozások fontossága.

Az utolsó tíz évben harminc százalékkal csökkent a beiratkozott gyerekek száma. Ez aligha vezethető vissza csak demográfiai okokra. A tanulók száma egyenletesebben mérséklődött, a beiratkozott gyerekeké 1992-ben zuhanásszerűen csökkent, és 1995-ben érkezett mélypontra. Kétségtelen, hogy a tizennégy éven aluliak számára fontos az egyenletes, a gyerekek mozgáskörzetét lefedő ellátórendszer kiépítése. „Az elmúlt évtized (1989-1998) során a működési feltételek folyamatos és általános romlása következett be. A hálózat csökkenő alapterületen, 94-ről 74-re apadó szolgáltató helyen, 76,1%-ra fogyó nyitvatartási időben, a gyerekekre is kiterjesztett (1997-ig), majd rendre emelkedő beiratkozási díjszabással, erősen visszafogott állományfejlesztéssel, 86,2%-ra eső könyvgyarapodással, 59,5%-ra csökkenő folyóirat-gyarapodással kénytelen fogadni látogatóit. Nemkülönben kedvezőtlenül változtak az ellátás személyi feltételei is; a foglalkoztatottak száma (a munkaerő-alap) főben kifejezve tíz százalékkal kevesebb lett, miközben látványosan, harminc százalékkal emelkedő forgalom, az új szolgáltatások bevezetése fokozta a munkatársak elé állított követelményeket. Nagymértékben növelte a dolgozók leterheltségét a nem hagyományos dokumentumok – elsősorban a videokazetta – térítéses kölcsönzése, a működési költségek immár negyedrészét kitevő saját bevételek kezelése."[190]

Reform a Központi Könyvtárban: közhasznú tájékoztatás szervezése

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár új kezdeményezéseinek sorába illett az eleinte köznapi majd közérdekű, végül – legszerencsétlenebb változatként – a közhasznú információs szolgálat néven ismertté vált, hazai viszonylatban úttörő vállalkozás. A gondolat Kiss Jenőtől származott. 1985-ös tanulmányútja az USA-ban ugyancsak megerősítette törekvéseiben. A tervek kidolgozója, a szolgáltatás elméleti előkészítője viszont *Havas Katalin* volt. Az ötlet az évtized első felében született, mire a szolgáltatás elindult, már majdnem vége lett.

A tájékoztatás, a kutatások támogatása természetes feladatuk a könyvtáraknak. Európa számos részén, különösen az Egyesült Államokban már régen a legkülönbözőbb, de mindenek előtt a közkönyvtárak jellemző tevékenysége volt a közérdeklődésre számot tartó kérdésekben tájékoztatás nyújtása. Az igény létezett, bizonyította a Posta már működő Különleges Tudakozója. A Budapesti Művelődési Központ és a Petőfi Csarnok is kialakított – bár nem hasonlítható – információs szolgáltatást. A FSZEK ráérzett az igényre, talált külföldi előképeket és együttműködést is ki tudott építeni a szóba jöhető partnerekkel.

190 I. m. 7. p.

A szolgáltatás vitákban formálódott, hosszú előkészületek után született meg.[191] Havas Katalin két írásának keletkezése között tanulmányozta a prágai városi könyvtár hasonló szolgáltatását, a hazai kezdeményezéseket, egyeztetett. Tapasztalhatta, hogy „a könyvtárak ma még nincsenek felkészülve arra, hogy pontos és szakszerű választ adjanak napi életünk kérdéseire, de a lakosság számára sem egyértelmű és természetes, hogy a könyvtár lehet az a hely, (...) ahol 'mezítlábas' kérdéseikre is felkészülten és felelősséggel válaszolnak." Az igények felméréséhez, a felkészüléshez, a segédletek begyűjtéséhez, az adatbázisok kiépítéséhez előkészítő szakaszra volt szükség. Mint a világ más részein, a használói igények kielégítése, új rétegek megnyerés volt a fő mozgató tényező.[192]

Havas Katalin 1961-ben kezdett a FSZEK-ben. Két év ifjúsági mozgalmi, majd hét évi olvasáskutatói kitérőt nem számítva, három évtizedig kiemelkedően szolgálta az intézményt. A közhasznú elméleti alapozója volt, a Börzsöny utcában kétfedeles, a Mester utcában családi könyvtárt csinált, a Boráros téren ifjúsági tanácsadó szolgálatot szervezett. A szakmai megújulást, rendszerváltást számos javaslattal, írások sokaságával szolgálta. 1998. márciustól nyugdíjas. Kitüntetései: Kiváló Népművelő (1989), Népművelésért Díj (1996), Budapestért Díj (1999), Pro Bibliotheca Civica (2000).

Havas Katalin 1985 februárjában írt első tervezete még azt tartalmazta, hogy – mivel a szolgáltatás közművelődési feladat – valamennyi főkönyvtárban megszervezik a kerület ismeretanyagának összegyűjtését és feltárását, valamint az egyik, jól megközelíthető kerületi könyvtárban létrehoznak egy – Budapest területére érvényes – adatbázist. A könyvtárakban eddig őrzött és visszakereshető információk nem voltak elégségesek közhasznú információk szolgáltatásához. A javaslat szerint más források: telefonkönyvek, menetrendek, adat-, és címtárak beszerzése is szükséges. Helyi szervezetektől, intézményektől összegyűjthető a lakosságot érintő többi információs forrás: ügyfélszolgálatok, tanácsadó intézmények, jogsegély-szolgálatok stb. anyagai. Mindenütt megszerezhetők, folyamatosan frissen tarthatók a kerület oktatásával, szociális és egészségügyi intézményeivel, művelődési lehetőségeivel, lakossági szolgáltatásaival, kereskedelmével kapcsolatos legfontosabb adatok.

A javaslatot az intézmény vezetősége az 1985. március 20-i osztályvezetői értekezleten vitára bocsátotta, és ott döntés született az ún. „köznapi" információs szolgálat bevezetésére. „Munkacsoport alakul, amely kidolgozza a bevezetendő új szolgáltatás koncepcióját, működésének rendjét, s a kapcsolatok kialakítását a különböző információkat szolgáltató intézményekkel."[193]

A Közhasznú Információs Szolgálat (KISZ) a Központi Könyvtárban jött létre, itt jobbak voltak a feltételek. Az 1987-es éves jelentés azonban arról is beszámolt, hogy „több könyvtárunk megkezdte vagy folytatta a közhasznú információs szolgálat alapjainak kiépítését, elsősorban a kerületre vonatkozó dokumentumok és adatok gyűjtésé-

191 A Közhasznú Információs Szolgálat későbbi vezetője, Sándor Ottóné szerint az 1980-as évek elején kezdte foglalkoztatni a FSZEK vezetőségét a gondolat, 1983-tól már folytak előzetes kezdeményezések, adatgyűjtések. Vö. Pásztor László: Közhasznú információs szolgálat a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. = Könyvtári Levelező/lap, 1992. 2. sz. 10-12. p.

192 Havas Katalin: Javaslat a „köznapi" információs szolgálat bevezetésére. Bp. 1985. február 28. 7 p. Gépirat a FSZEK irattárában. Lásd még Havas Katalin: Mi is az a „köznapi?" = Könyvtári Híradó, 1985. június, 1-3. p.

193 Krónika. = Híradó, 1985. április, 7. p.

vel, feldolgozásával és rendelkezésre bocsátásával (tanácsülési dokumentumok, a helyi kisiparosok szolgáltatásai, kulturális intézmények ajánlatai, sport és turisztikai lehetőségek stb.), de felhasználva a központ által rendelkezésükre bocsátott anyagokat is."[194] A KISZ adatbázisát megkapták a számítógéppel rendelkező hálózati tagkönyvtárak is. Közel két évig a Könyvtári Híradóban nem jelent meg írás ebben a témában. „1985-ben az Országos Közművelődési Tanács támogatást nyújtott a FSZEK Központi Könyvtára számára a központi szolgáltatás beindításához és a hálózati könyvtárakban történő módszertani és gyakorlati megalapozásához."[195]

1985 és 1987 között előkészítő munka folyt. A tervezésben és szervezésben értékes segítséget nyújtott a *Posta Különleges Tudakozója*. A hozzá befutott kérdések közül nyolcszázat rendelkezésre bocsátott, s azokat a FSZEK-ben elemezve azt találták, hogy megoszlásuk: közhasznú kérdések 57,5%, lexikális kérdések 27%, különleges kérdések 9%, egyéb kérdések 6,5%. Szakmai viták zajlottak, majd döntés született a gyűjtőkörről, s kijelölték a szolgálat helyét, felkérték az előkészítést végző munkatársakat. 1986 áprilisában a fővárosi tanács elfogadta a tervet és a költségvetést. Az 1987. október 15-én kezdődött próbaüzem alatt a hálózathoz érkezett írásbeli kérdésekre válaszoltak. December 15-én megindult a rendszeres szolgáltatás. Arra is felkészültek, hogy a „remélhetőleg nem túl távoli jövőben – beinduló megyei központok munkájához is jelentős szakmai segítséget" nyújthassanak.[196]

Kezdetben a Bibliográfiai osztály szervezeti keretében négy munkatárs látta el a feladatot a hét minden munkanapján, 9-től 18 óráig. Az induláskor az eszköztárat megfelelően összeválogatott kézikönyvtár, tematikus cédulakatalógus és egy telefonvonal képezték. Ezt egészítette ki az Országos Közművelődési Tanácstól kapott IBM kompatibilis XT-személyi számítógép, amelyen megkezdődött a közhasznú adatbázis kiépítése. A FSZEK a KISZ-re majdnem 2 millió forintot költött, helyiséget adott és 4 álláshelyet szervezett.[197] Az indulás évében napi 50-60, összesen 14 ezer kérdést rögzítettek írásban, s ezek elemzésével elvégezték a szükséges korrekciókat, finomításokat.

Műhelytanulmány és vita a Központi Könyvtárról

Az 1960-as évek végén kialakult formula szerint, az 1976-os törvényerejű rendelettel és a végrehajtására kiadott 5/1978. (XII. 12.) KM rendelettel megerősítve, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a fővárosi tanácsi könyvtárhálózat központjaként legmagasabb szintű közművelődési könyvtár és a szociológia országos feladatkörű szakkönyvtára.

A Szabó Ervin-i kezdetektől az intézmény ez idáig tudományos szakkönyvtári központ és a közművelődési fiókok sajátos szimbiózisa volt. Amíg az első félévszázadban csak néhány fiók állt a rangos központ mellett, e két funkció nem volt azonos fajsúlyú. Amint erősödött a hálózat és vele a közművelődési szerepkör, annál inkább tisztázásra várt viszonyuk. Az 1972-es országos fejlesztési irányelvek értelmében a hálózat élén (referensz szintű) általános tudományos nagykönyvtár állt. A jogszabályok szerint bármely típusú könyvtár kaphatott tudományos minősítést – ha a feltételeknek megfelelt.

194 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár jelentése 1987. Bp. 1988. FSZEK házi soksz. 19-20. p.

195 Vö. Révy Eszter: Közhasznú Információs Szolgálat. 339-602. = Könyvtári Híradó, 1987. 9. sz. 1-2. p.

196 Vö. Révy i. m. Eszerint az eredetileg a hálózatban tervezett szolgáltatás központivá, sőt országossá változott. Ez persze csak részben történt meg.

197 Scipiades Erzsébet: „Hova lett a Közhasznú pénze?" = Magyar Hírlap, 1988. december 16. ill. Könyvtári Híradó 1989. 1. sz. 5-6. p.

A kulturális miniszter a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárt 1981-től I. osztályú tudományos könyvtárrá minősítette. (A vidéki hálózati központok, a megyei könyvtárak egy része is tudományos könyvtári minősítést kapott, helyismereti/történeti tevékenységük okán.) Az országos ágazati szakkönyvtári funkció, valamint a nagy múltú Budapest Gyűjteményben és a Zenei Könyvtárban egyaránt nyújtott tudományos szak- és magas szintű közművelődési könyvtári szolgáltatásai révén okkal kapta a FSZEK e rangot, jóllehet főhivatású kutatókat nem foglalkoztatott, a szó szűkebb értelmében kutatási tevékenységet az intézmény nem folytatott. A retrospektív és kurrens bibliográfiák, a feltárási-kutatási segédeszközök, stb. létrehozásában résztvevőket ide sorolva, a főigazgató viszont okkal állította, hogy „a Központi Könyvtár 116 szakalkalmazottja közül 57 munkatárs végez – munkakörében részben vagy egészében – kutatómunkát, azaz a feltárással és rendszerezéssel, szakirodalmi kutatással, módszertani munkával, olvasáskutatással stb. foglalkozik..." Egy kandidátus volt ekkor és 4 fő kapott kutatónapot.[198]

A központ az általános tudományos feladatok teljesítésére nem tudott, és a főváros számos tudományos szakkönyvtára gyűrűjében, nem is igen akart vállalkozni. Az 1970-es évek intézményi fejlesztési tervei nem tisztázták a központ és a fiókhálózat viszonyát, az 1986-87-es hálózatfejlesztési viták is csak érintették. A Fővárosi Tanács VB. 1985. január 8-i határozata bővítéssel egybekötött felújításról vagy új épület emeléséről döntött és ezzel ismételten napirendre tűzte, sürgette a Központi Könyvtár funkcióinak (újra) értelmezését. A nyomasztó elhelyezési és gazdálkodási gondok, stagnáló eredmények és az átalakuló elvárások, a könyvtárhasználati szokásokban bekövetkező változások – a vállalható feladatok újragondolására ösztönöztek.

Koncepció kidolgozását sürgette a Központi Könyvtár kölcsönző tevékenységéről 1987 elején elvégzett, sokkoló hatású elemzés is. 1987. január 10. és február 10. között vizsgaidőszakban, február 12. és március 10. között vizsgaidőszakon kívül, 24-24 napon át felmérést végeztek a Központi Könyvtár kölcsönzéséről. Az összegyűlt 5505 nem teljesített kérőlapot elemezve arra kerestek választ, mennyi a teljesítetlen kérések száma, miért nem kapta kézhez a művet az olvasó, hányszor kértek egy adott művet, volt-e az adott műnek helyben olvasható példánya, mi az összefüggés a példányszámok és a nem teljesített kérések között? A cél a gyűjtőkör és a példányszám pontosabb megállapítása, a kézikönyvtár fejlesztése és az olvasói igények pontosabb kiszolgálásának elősegítése volt. Az adatok a könyvtár állományában meglévő művek iránti igényeket tükrözték. A rejtett elvárások feltárására ez a vizsgálat nem volt alkalmas. A vizsgálat eredményeit Márffy István ismertette.

Az olvasói kérésekből 34 %, a hosszabbításokat levonva 25,3%, vagyis minden negyedik kérés teljesítetlen volt. Nyilvánvalóvá vált, hogy a könyvtár nem képes eleget tenni az olvasói elvárásoknak; főleg a felsőoktatásban tanulók kérései maradtak kielégítetlenek. A marxizmus, vagy a statisztika iránti majdnem minden kérést tudták legalább helyben teljesíteni. Az idegen nyelvű szépirodalomból szinte semmit, mert a meglévő egy példányt is kikölcsönözték. A könyvtár szerzeményezési gyakorlata az volt, hogy a

198 Vö. Művelődésügyi Közlöny, 1981. 1. sz. ill. Kiss Jenő: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár középtávú kutatási beszámolója és terve. = Könyvtári Híradó, 1981. 4. sz. 1-4. p.

Központi Könyvtárban sokféle mű legyen, egy-egy példányban. Az alapvető szakoknál (filozófia, vallástudomány) a jelentős művekből több példányt vásároltak.[199]

Márffy István 1958 márciusától dolgozott a FSZEK-ban. 10 évig kerületi könyvtárban, 1971-től a Központi Könyvtár olvasószolgálatában („az egyik legműveltebb munkatárs"-ként). 1979–1982 között az Olvasószolgálati osztály vezetője. A Könyvtári Híradó szerkesztőbizottsági tagja, egyik legjobb cikkírója volt.

A főigazgató már előzőleg munkabizottságot hozott létre a Központi Könyvtár funkcióinak áttekintésére. 1987 októberében osztályvezetői értekezlet arról döntött, hogy a munkabizottság tegyen javaslatokat a Központi Könyvtár gyűjtőkörére, szolgáltatásaira – tekintettel a gazdasági helyzetre – a könyvtári környezetre és a szomszédos kollégiumi épület átvételéből adódó bővítési lehetőségekre. Érlelődtek a gondolatok, melyek a következő évtized lépéseit vezérel(het)ték. Ki kellett választani az egész, valamint a fejlődés szemszögéből a legfontosabb pontokat. Át kellett csoportosítani az erőforrásokat, akkor is, ha ezzel másutt meggyorsítják a visszaesést. A visszavonulást is koncepció birtokában lehet jól végrehajtani – szólt az akkori paradoxon.[200]

A bizottság abból indult ki, hogy mindenképpen megtartandó, erősítendő a központ magas szintű, általános nyilvános könyvtári jellege. A természet- és az alkalmazott tudományok terén elég csupán a nem-szakemberek kiinduló tájékozódásához szükséges kézikönyvek, monográfiák beszerzése. Az általános nyilvános könyvtárnak szerves része a Zenei Gyűjtemény. A központ ugyancsak megkérdőjelezhetetlen feladata a szociológiai országos szakkönyvtári funkció. A társadalomtudományokat előnyben részesítő közművelődési könyvtári funkció, a szociológia határ- és rokonterületeinek gyűjtése szerencsésen párosulhat ezzel a feladatkörrel. A Budapestre vonatkozó helytörténeti, -ismereti gyűjtemény fenntartása, fejlesztése az intézet lényegéből következő funkció. Más intézmény nem vállalhatja magára, szervesen kapcsolódik a magas szintű közművelődési könyvtári, valamint a szociológiai szakkönyvtári feladatkörhöz. Ezek együtt alkotják a Központi Könyvtár feladatrendszerének a magját.

A Központi Könyvtár nemcsak funkcionális egységeivel (gazdasági főosztály, hálózati és felügyeleti osztály, propagandaosztály stb.) kapcsolódik hálózatához, hanem gyűjteményeivel, szolgáltatásaival, működése egészével is. Ez igazán majd csak a korszerű számítógépes és telekommunikációs technika bázisán valósulhat meg. Ám a hálózat egyes könyvtáraiban működő szakrészlegek összességükben sem teszik ki a hiányzó, teljes funkciójú könyvtárat. Nem pótolják a központ közművelődési funkcióját. Terméketlen kérdésfelvetés, hogy egyetemi-középiskolai könyvtár-e a Központi Könyvtár? Nem az. Tanulmányi funkciója megszorításos: nem célja a kötelező és ajánlott irodalom iránti tömeges igények példányszámmal való követése.

Felvetődött a kérdés: a központban is a használók könyvtárát akarják-e megvaló-

199 Márffy István: Nem teljesített kérések a FSZEK Központi Könyvtárának kölcsönző szolgálatában. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1985-86-87. 22. köt. Bp. 1991. 98-111. p.

200 A munkacsoport tagjai Bánhegyi Gyuláné, Báthory János, Katsányi Sándor, Papp István és Pesti Ernő voltak. A Papp István által megfogalmazott első változatot (A FSZEK Központi Könyvtár alapfunkcióiról. Vitaanyag. 1988. 17 p.) megtárgyalták a KK osztályvezetői, május 18-án a kerületi könyvtárak igazgatói. Tömörített formában ld. Vita a Központi Könyvtár olvasószolgálati alapfunkcióiról. = Könyvtári Híradó, 1988. 5. sz. 1-3. p. Ismertebb változata Papp István: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtára alapfunkcióiról. Műhelytanulmány. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1985-1986-1987. 22 köt. Bp. 1991. 38-51. p.

sítani? Ha igen, akkor azokét-e, akik eddig használták, vagy azokét is, akik használhatnák? Nem egyszerű a használói könyvtár követelményeit megfogalmazni, mert igen heterogén a szóba jöhetők köre. Ezért olyan igényeket célszerű kiválasztani, amely(ek) kielégítetlen(ek), vagy más(ok) által kellően ki nem elégített(ek). A zártpolc növelte a teljesítetlen kérések számát és szinte lehetetlenné tette helyettesítő művek igénybevételét. A szabadpolc részleges bevezetése a használók elégedettségét növel(het)né.

A műhelytanulmány az alapszolgáltatások fenntartására pragmatikus lépéseket, túlélési alternatívát kínált. A szociológiai szakkönyvtári és a helyismereti-helytörténeti funkciót erősítette volna, a közművelődési funkciót ezek folyományaként teljesítené. Nagyvárosi könyvtárban a szak- és a közművelődési jelleg ideális módon látszott vegyíthetőnek. A több nagyvárosi Központi Könyvtárban működő prézens változat az olvasók egyik felének kedvére való, mert a kért dokumentumokat garantáltan megkapja a helyszínen, a másik felének azonban bosszúságot okoz, mert azt nem viheti magával. A részleges prézens szolgáltatás bevezetésével azon művek körében válnék tilalmazottá a kölcsönzés, amelyek nagy valószínűséggel hozzáférhetők a hálózat számos könyvtárában is. Nem hozhat semmi jót a szakkönyvtári és közművelődési könyvtári funkció egymás elleni kijátszása. Helyesebb a funkció két és egymást erősítő, szervesen összefüggő, kiegészítő értelmezése. A közkönyvtári funkciónak eredendően szerves része a helytörténeti-helyismereti és a zenei feladatkör. A Budapest Gyűjtemény feladatait az általános gyűjteménnyel és a szociológiával kooperációban, koordinációban célszerű alakítani. A Zenei Gyűjtemény jó példa arra, hogy egyazon dokumentumanyag szakirodalmi, tanulmányi és szórakoztató igényeket egyaránt kielégíthet.

A koncepció szervezési lépéseket is kínált. E szerint nem indokolt párhuzamos szervezetek fenntartása, célszerű a munkafolyamatokat egy szervezeti egységbe összevonni. Egy feladatkörnek kellene felfogni a raktározási, az állomány- és a kölcsönzésnyilvántartási teendőket. Összefüggnek a tájékoztatási-bibliográfiai funkciók is. Sürgős feladat, hogy szabadpolcos övezetként megnyissák a raktár egy részét a használók előtt, s a kézikönyvtári állományt a lehetőségek keretein belül növeljék.

Az intézményben bevett gyakorlattá vált vitában a megszólalókat személyes vagy munkahelyi érdekeltségük is motiválta.[201] Volt, aki a szociológiai funkciót megkérdőjelezte, s volt, aki felhívta a figyelmet a tudományos és a közművelődési aspektus összekapcsolhatóságára. Mások a társadalomtudományi nyilvános könyvtár továbbfejlesztését szorgalmazták, mellyel a főváros lakosságának „krémjét", a szellemi elit igényeit kellene szolgálni. Elhangzottak érvek a prézens könyvtári jelleg erősítése mellett is. Erős tábora volt a városi nyilvános funkció megtartásának. Többen felhívták a figyelmet: a gyűjtés terén a főváros könyvtára működjön együtt a társintézményekkel. Némely szervezeti egységek nem vettek részt a vitaalkalmakon, mások csak hallgatóként voltak ott. A vitát összefoglaló Papp István a közművelődési és a szakkönyvtári funkciók összhangba hozását sürgette, „s majd az így funkcionáló könyvtár kiválasztja magának olvasóit." – summázta véleményét.

Az időpont inkább a használói igények fokozott figyelembevételére, a kisebb lehető-

201 Muzslayné Katona Júlia: Viták után, döntések előtt. = Könyvtári Híradó, 1988. 8-9. sz. 12-14. p. c írásában adott betekintést a vitába. Végül a Vitaanyag 2. elnevezésű új jelentés (melyet ismételten Papp István készített a munkabizottság vezetőjeként) rövidített változatát adták közre: Ismét a Központi Könyvtár alapfunkcióiról. = Könyvtári Híradó, 1988. 12. sz. 1-3. p. Ehhez csatlakoztatható Bálint Imre 1988. november 14-ére elkészített ún. megvalósíthatósági tervtanulmányának ismertetése, Papp István: Bevezetés a tervrajzok tanulmányozásához. = Uo. 4-6. p.

ségek megragadására, kihasználására volt alkalmas. A főváros könyvtára kereste helyét a „főváros könyvtári színképében."[202] A 2. változat a vitában központba került elveket rögzítette. „Akkor jár el helyesen [a FSZEK], ha olyan szegmens(ek)et választ, amely(ek) még kielégítetlen(ek), vagy más könyvtárak által kellően ki nem elégített(ek) [...] általános társadalomtudományos könyvtári ambíciók helyett a szociológiai szakkönyvtári szolgáltatásokra kell korlátoznunk a Központi Könyvtár profilját [...] Kiinduló pontul kell leszögezni, hogy eszményünk a teljes funkciójú, tehát valamennyi korosztály és társadalmi csoport valamennyi témakörre irányuló és szintben tagolódó tanulmányi, kiinduló tájékozódási és szórakozási igényeit kielégítő, s egyéb járulékos szolgáltatásokat (rendezvények, kiállítások stb.) is nyújtó közművelődési könyvtár [...] Nincs realitása annak az elképzelésnek, hogy a Központi Könyvtár és a hálózat között olyan munkamegosztás alakítandó ki, mely szerint a tudományos igényeket az előbbi, a közművelődésieket az utóbbi elégítené ki [...] Nem tartható az a tétel, hogy a hálózat szakrészlegeinek összessége kiadja egy általános gyűjtőkörű, Központi Könyvtár állományát."

A Központi Könyvtár szerény bővítése és az átcsoportosítás megkezdése

A nyolcvanas évek elején a kézikönyvtár nem felelt meg a (fő)városi könyvtár tájékoztatási követelményeinek. Magyar és idegen nyelven összesen 6885 kötetet tartalmazott. A vitákban tisztázódott: szerepéből, olvasótábora összetételéből következően dokumentumtípusokban, nyelvi megoszlásban, egyes szakokban többet kell nyújtania, mint egy felsőfokú közművelődési könyvtárnak. Hálózati központként többet kell vállalnia, mint egy főkönyvtárnak. Országos szakkönyvtárként a szociológia társ- és segédtudományai mellett például a statisztikai adatforrásokat is bőségesen kell tartalmaznia. A szép számú egyetemi és főiskolai hallgató részére számos tudományból a kötelező olvasmányokat tudnia kell rendelkezésre bocsátani.

Az így újra tisztázott alapelvek szellemében fogtak a bővítéshez. Minden helyet kihasználva kb. 200 polcfolyómétert nyertek. Így sikerült 1986 nyaráig a kézikönyvtári állományt 12 880 kötetre növelni, nem egészen öt év alatt majdnem megduplázni. Javulás állt be a bibliográfiák használatában is. Az évtized közepére a tájékoztató-könyvtár egyik legnagyobb gyűjteménye a bibliográfiai lett. Ha túlzás is a bibliográfiák olvasótáboráról beszélni, nem illúzió azt állítani, hogy igényes olvasó nem csak katalógust használ, ha a témájához szükséges irodalmat gyűjt. (A folyóiratteremben a sajtóbibliográfiák mellett repertóriumokat, folyóiratindexeket is hozzáférhetővé tettek.) A referenszkönyvtár polcai újra a telítettség közelébe jutottak.[203]

Az új Központi Könyvtár tervezésével kapcsolatos munkálatokat a főváros illetékes főosztálya – a szükséges fedezet hiányában – 1980-ban leállíttatta.[204] Az ügy közel egy évtizedig állt. Az évtized közepéről szóló jelentések már arról szóltak, hogy „a Központi

202 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtára alapfunkcióiról. Vitaanyag 2. Bp. 1988. október 19. 18 p. soksz. (Idézetek 5, 8 ,9, 12, 14. p.)

203 Márffy István: A Központi Könyvtár kézikönyvtárának megújulása. = Könyvtári Híradó, 1986. november, 5-7. p.

204 Deák Sándor szíves közlése szerint Mezei Gyula, a Fővárosi Tanács VB művelődésügyi osztályának vezetője, 1980 elején egyéves halasztásról tájékoztatta a könyvtár vezetőségét. A téma azonban később sem kerülhetett napirendre.

Könyvtár raktára betelt" (pedig 1982-ben és 1983-ban külső raktári férőhelyhez jutottak), s csúcsidőben az olvasótermek is.[205] Ismét lépni kellett az elhelyezés kérdésében. A helynyerés lehetősége a Baross és a Reviczky utcában a munka és a telepítés újragondolását igényelte.

A formálódó koncepció jegyében láttak hozzá a megkapott épületek rekonstrukciós terveihez, - az adottságokon belül – a szabadpolcos átalakításhoz, a lehető és szükséges szervezeti korszerűsítéshez. Ekkor fogalmazták meg: „a főépület fogadja be a korszerűsített nyilvános szolgálatot, a Baross és Reviczky utca épületekbe kerüljenek a könyvtár működéséhez nélkülözhetetlen irodák és műhelyek (restauráló laboratórium, könyvkötészet, sokszorosító, fotólaboratórium, tmk-műhely, expediáló), a könyvtári állomány számára pedig a három épület által bezárt udvaron épüljön meg egy új raktári tömb."[206] Felmerült több olyan ötlet, amit nemcsak az aktuális feladatok elvégzésekor, hanem később is hasznosíthattak. Ilyen volt például, hogy a könyvtárhasználóknak a Reviczky utca felől nyissanak bejáratot. A díszudvart üvegtetővel befedve, fogadóteret, kölcsönzés-nyilvántartást, kávéházat és előadótermet lehet kialakítani. A szolgálati és a teherbejáratot a Baross utcába helyezzék át. S a lényeg: a három épület szerves csatlakoztatása.

Az események felgyorsultak. Megrendelték az apró lépések összhangját megteremteni hivatott terület-felhasználási tervet, az építészek számára elkészítették a Baross utcai épület szakmai programját, s megindították a Reviczky utcában kapott épület használatba vételének előkészítését is.

„A Reviczky utcai épület – melyet közel 40 évnyi várakozás után kapott meg a könyvtár – felújítási munkálatainak előre haladtával sor kerülhetett már konkrét lépésekre is állományunk és munkahelyeink elhelyezési körülményeinek javítására [...] egy 110 és egy 205 négyzetméteres területet már 1989-ben, egy 103 négyzetméterest 1990 elején adtunk át raktárnak [...] Egész évben folytak azok a szakmai konzultációk, viták és előkészületek, amelyek az 1990-ben esedékes lépések megtételét alapozták meg, így a szakolvasótermek kialakítását, a szabadpolcos raktárrész megnyitását, a közhasznú információs szolgálat bővítését. Ezek közé tartozott az egységes olvasószolgálati főosztály létrehozása a korábbi raktári, olvasószolgálati és bibliográfiai osztályból."[207] A nagyobb szervezeti egység létrehozása jobban megfelelt az új céloknak, s lehetővé tette az erők átcsoportosítását.

205 Jelentés az 1985/86/87-es évek munkájáról. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1985-1986-1987. 22. köt. Bp. 1991. 7-8. p.

206 Papp István: Újra napirenden: három épület a Központi Könyvtár számára. = Könyvtári Híradó, 1988. 2. sz. 2. p. Az írás második részét az 1988. 3. sz. 4-5. lapján közölték.

207 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1989. évi jelentése. Bp. 1990. FSZEK házi soksz. 7-8. p.

A RENDSZERVÁLTÁS ÉVEI

A hazai, mindenekelőtt a köz(művelődési) könyvtárügyben a szakmai modellváltás megelőzte a politikai-társadalmi rendszerváltozást.[208] A könyvtári váltás előkészítése korábban kezdődött és több tekintetben a gyakorlatban is megtörtént. Ebben a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár élenjárt, példát mutatott.

A politikai rendszerváltás a könyvtárügyet felemás állapotban érte. Régóta tartott a fejlettebb országok figyelemmel kísérése, gyakorlatuk adaptációja. 1987-ben azonban a könyvtárügy legfőbb vezetői nem voltak elég merészek. A fejlesztéssel kapcsolatos minisztériumi előterjesztés az 1981. évi IV. országos könyvtárügyi konferencia szakmai fejlesztési koncepciójához nyúlt vissza. A FSZEK évtizedes törekvései, újszerű könyvtárfelfogása, szolgáltatási változtatásai nem emelkedtek az országos könyvtárpolitika rangjára.

Közkönyvtárügyünkben Észak- és Nyugat-Európa törekvéseinek adaptálása jelent(het)ett rendszerváltást. Magyarország e téren a volt szocialista országokat sok tekintetben megelőzte. Némely vonatkozásban „az 1980-as évekre egy európai mércével is mérhető könyvtárügy állt elő."[209] Az információs technológia által kikényszerített paradigmaváltás a közkönyvtárügyben egybeesett a társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális rendszerváltás nehézségeivel.[210]

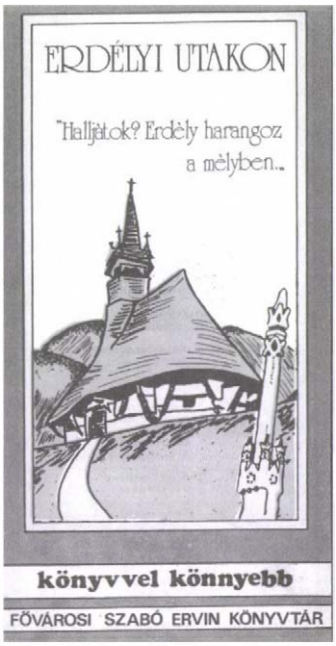
A könyvtárosok nem készültek fel a Gutenberg alapozta könyvtárból az elektronikus könyvtárra való átmenetre, noha régóta zajlott az automatizált, integrált, újfajta könyvtárak kialakulása. A könyvtári számítógépesítés, az új technikák, új szolgáltatások bevezetése költségvetési fedezet nélkül, elsősorban külföldi, csak részben hazai alapítványi források megszerzésével, vagy saját erőből történt. A pénzszerzést, az új technikát tanulni kellett. Új információszerzési, -felhasználói kultúrát kellett teremteni. A könyvtárosoknak a szakma, önmaguk átformálását kellett tanulniuk, ismereteik újakkal

208 Az 1989-90-ben végbement fordulat történeti értelmezése nem történt meg. Általában így nevezik azokat a változásokat, melyeket az egy párti diktatúráról a többpárti demokráciára való átmenettel, a szovjet megszállás megszűnésével, a tulajdonviszonyok változásával, az önkormányzatiság és az alkotmányos jogrend helyreállításával stb. írnak le. Ennek taglalása nem lehet itt feladat.

209 1987. november 24-én az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottsága, majd kezdeményezésére az Országgyűlés Kulturális Bizottsága 1988. április 27-én megtárgyalta a könyvtárügy helyzetéről és fejlesztésének feladatairól szóló MM előterjesztést. Ezt, az MKE elnökségének javaslatait, az Agitációs és Propaganda Bizottság állásfoglalását, az MM intézkedési tervét lásd Könyvtáros, 1988. 6. sz. 317-325. p. (idézet: 317. p.) Az országgyűlési bizottság e téma tárgyalásakor (már) nem volt határozatképes.

210 Papp István: A magyar közművelődési könyvtárak a 90-es évek kezdetén. = Könyvtáros, 1990. 7. sz. 387. p.

integrálását, új készségek kifejlesztését.[211] Egy összehasonlító kutatás – Göteborghoz és Oslóhoz képest – a FSZEK-et a változás laboratóriumának, három könyvtár közül a leginkább változás-orientáltnak minősítette. Az 1970-80-as évtized Skandináviában is az ingyenesség megváltoztatására, a gazdasági körülmények figyelembevételére késztetett. A kutató szerint a „magyarok találékonyabbak [...] ha a költségvetés csökken, Oslóban azon töprengenek, milyen szolgáltatást szüntessenek meg. Budapesten azon dolgoznak, hogyan lehetne a hiányzó pénzt előteremteni."[212]

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban a változ(tat)ás az 1980-as években elkezdődött, amikor az intézmény elkötelezte magát a használóra orientált, liberális szolgáltató könyvtár eszméje mellett, s feladatát a hálózat egységének helyreállításával, a rendszer egészével törekedett teljesíteni. Ez markánsan más, mint a meggyökeresedett humanista-nevelő könyvtári eszme, az esztétikai szempontú érték-konzervativizmusával. Régen a könyvtárosság lényegének a tudás javainak elosztását tartották, most a közvetítő szerepkör lett elsődleges. Az új technológiák bevezetése, a használók szükségleteinek ismerete, az alkalmazkodás a fő szempontok. Az állampolgárok a hétköznapi életükben való eligazodáshoz, boldogulásukhoz korábban is kerestek fogódzókat a tanulással, továbbtanulással, ügyintézéssel, álláskereséssel, krízishelyzetek kezelésével kapcsolatban. A rendszerváltás óta eddig ismeretlen gondok jelentkeztek: sokasodtak a munkanélküliek, nőtt a hajléktalanok, a létminimum alatt élők száma, megjelentek a menekültek, bevallottá vált a drog társadalmi jelenléte. Megjelentek a polgárosodással összefüggő kérdések: egyesületekről, alapítványokról, privatizációról, vállalkozásokról, adózásról. Részletesen írt erről egyéni hangvételű, a korszak ellentmondásos atmoszféráját és eseményeit érzékletesen és autentikusan leíró esszéjében Havas Katalin: „A könyvtárban talán a levegő változott meg körülöttünk. Bizonyos értelemben megritkult, bizonyos értelemben sűrűsödött. Megritkult, mert meglehetősen magunkra maradtunk. Kihúzódott alólunk a 'háló' és eltűnt fölülünk az 'ernyő'. [...] Ritkább lett körülöttünk a levegő a könyvtárak növekvő önállósága miatt

211 A közművelődési könyvtárak előtt álló kihívások, a 19-20. században kialakult és mélyen beívódott éthosz megváltoztatására kényszerítő körülmények és kiútkeresés tárgyában magyar nyelven, ill. magyar szerző tollából számos írás jelent meg. Ilyen például Vestheim, Geir: Meglovagolni a változás hullámait? Új kihívások előtt a közművelődési könyvtárak. = Könyvtári Figyelő, 1993. 1. sz. 43-52. p. Katsányi Sándor: Tendenciák és illúziók. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1993. augusztus, 3-10. p. Erről beszélt az Európa-szerte megtartott konferenciák egyikén Papp István: A holnap Európájának közkönyvtárai. Óvatos megfontolások. = Könyvtári Figyelő, 1998. különszám, 27-33. p., illetve megjelent A közkönyvtár változó paradigmája. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1997. 12. sz. 3-8. p. Szubjektívebb hangvételben és később Havas Katalin: A múlt és jövő között: a jelen. Az elmúlt tíz év könyvtáros szerepei. = Könyvtári Figyelő, 2000. 1-2. sz. 84-88. p. A hazai cudar idők jellemzőiről lásd Bereczky László: A könyvtárügy általános pozícióvesztése. = Könyvtáros, 1990. 4. sz. 187-188. p. Minden bizonnyal nem véletlen, hogy a témáról legtöbbször megszólalók a FSZEK vezetői, munkatársai voltak. A történelmi összefüggéseket felvázolta Kiss Jenő: Rendszerváltás – modellváltás. = Könyvtári Figyelő, 1991. 1. sz. 27-30. p.

212 Audundson, Ragnar: Hogyan alkalmazkodnak a könyvtárak a változó körülményekhez? Tömörítvény. = Könyvtári Figyelő, 1993. 3. sz. 434-437. p

is. Nincs patriarkális gondoskodás, de nincs orientáló szakmai irányítás sem. [...] A ránk nehezedő feladatok miatt viszont sűrűsödött a levegő..."[213]

Havas Katalin gondolatai a körül forogtak, hogy a birtokukban lévő ismerettömeggel miként tudnak bekapcsolódni a könyvtárak „a demokrácia, az emberi és nemzeti önismeret, a köznapi életben való eligazodás, szellemi építkezés és kikapcsolódás" folyamatába. Miként lehetne a lakosság eddig nem jelentkezett részét a könyvtárba vonzani. Egységes tájékoztató osztályt felállítására gondolt az eddigiekből, a Szociológiai osztály, a Budapest Gyűjtemény szaktájékoztatóiból, a bibliográfiai, a közhasznú tájékoztatást végzőkből. Olvasószolgálati adminisztrációs egységre, az innovációt végzők szervezetbe foglalására, a Hálózatfejlesztési osztály, a Kapcsolatszervezési és propagandaosztály összevonására, szakreferensi rendszer kialakítására tett javaslatot. Szerette volna, ha a döntéseket nem gazdasági kényszer, hanem szakmai elvárások határozzák meg. A hálózat fejlesztését – a regionális rendezésig is – kerületek összevonásával képzelte el, ezeket menedzseri képességgel megáldott vezetőkre bízná. A menedzseri, gazdálkodási, kapcsolattartási ügyeket levenné a főkönyvtári igazgatók válláról. Erősítené a helyi fenntartást, a kerületek irányító szerepét. A szakrészlegeket továbbfejlesztve, tematikus szolgáltatásokra, nyereséges, térítéses rendszerben működő „szakboltokra" tett javaslatot. (Egészség könyvtára, háztartási, hobby, nevelési, stb. kérdések könyvtára.) A FSZEK telefonkönyvében ilyen könyvtárcímeket remélt: lemez- és kazettatár, videotéka, nyelvtanulók könyvtára, számítógép- és programkölcsönzés, az egészség, a szülők és tanítók, barkácsolók és háziasszonyok könyvtára, s hétköznapi ügyeink és jogi tanácsadás, vállalkozók, újdonságok könyvtára.[214]

Jakubecz Ilona terjedelmes, a főigazgatótól több széljegyzetet kiváltó írása az évtized újításainak, befejezetlenségének kritikája. A centralizáció és a decentralizáció kombinációja mellett tört lándzsát, kerületközi könyvtárak megteremtését sürgette.[215] Bírálta – a hatáskörök leadása ellenére is – a központosítást. Írása végül is új szervezeti keretek kikényszerítését szolgálta.[216]

Előkerült az irattárból Ottovayné Ecsedi Klára nem publikált írása is – valószínűleg számos munkatárs véleményét tükrözi. Korabeli reformdolgozatokból vett idézetekkel

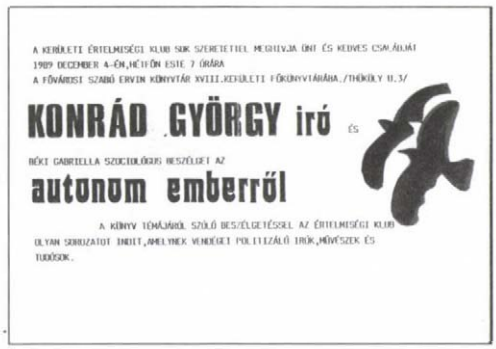
213 Havas Katalin: Szubjektív hangulatjelentés az elmúlt öt esztendőről, avagy könyvtárak és rendszerváltás. 1-2. rész. = Könyvtári Híradó, 1994. 11. sz. 1-3. és 12. sz. 3-5. p.

214 Havas Katalin: Elképzelésem munkahelyemről, ami meggyőződésem szerint nincs válságban. 1989. február 1. Gépirat, 14 p. ill. Könyvtári Híradó, 1989. 2. sz. 1-4. p.

215 A FSZEK megújítási törekvéseiben keveredtek az igazgatás és ellátás, a szervezési és a szakmai kérdések. Vagy a pénz hiányzott a tervekhez, vagy a könyvtárosi érdekek miatt ragaszkodtak a megszokotthoz. Az alapítók álláspontja világos volt. Dienes László: „a centralizált szervezet előnyei elsősorban anyagiak, centralizálunk, hogy decentralizálhassunk." Szabó Ervin megtoldotta: „az erők centralizálása és a szolgáltatások decentralizálása" a megoldás. Vö. Dienes László: Centralizáció a könyvtárügy terén. = Népmívelés, 1911. 12. köt. 84-89. p.

216 Jakubecz Ilona: „Nem a részek összege, hanem szintézise." 1989. szeptember 19. Gépirat, 27 p. ill. erős rövidítéssel Könyvtári Híradó, 1989. 11. sz. 3-5. p. Jakubecz kéziratán a dátum (X. 11. 9 óra) és a helymegjelölés az anyag megvitatására utal. A vitáról a jelentések nem szóltak. Az valószínűsíthető, hogy a vita eredményei megjelentek a változ(tat)ásokban.

jócskán megtűzdelt terjengős írásából kevés operatív javaslat, annál több óhaj és követelés hámozható ki – s ez jól kifejezte sokak akkori érzéseit, véleményét. A vezetők és korábbi szervezeti változtatásaik nemigen nyerték meg tetszését, nem elégedett a gazdaságosságot hangoztatókkal, a „kapkodókkal" és más jellemzőkkel sem. A tartalmi munkát és az adminisztrációt, a gazdálkodást szétválasztaná. Megjelent nála is a szakmai vezető és a menedzser adminisztrátor szétválasztásának gondolata, akár kerületközi (régió) formában. Szorgalmazta a központ szolgáltató szerepét és a (számító)gépesítést. A hangulatot jól tükrözően: általában a kultúra és benne az értékközvetítő-szolgáltató könyvtár rangemelését, jobb feltételek megteremtését sürgette.[217]

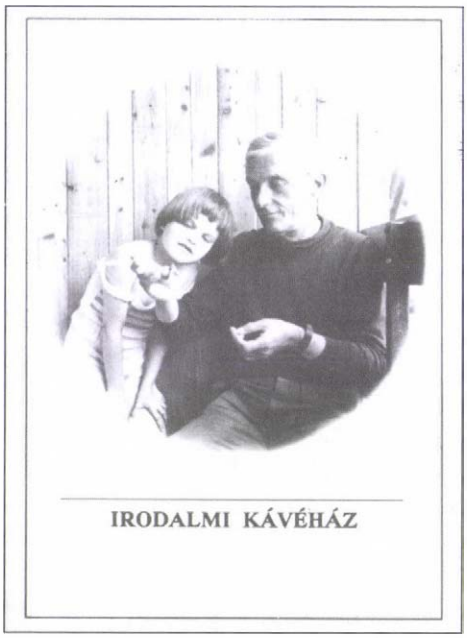

A túléléshez a főkönyvtárak igazgatóinak vállalkozókká kellett válniuk. 1989-ben a jó körülmények között lévő angyalföldi főkönyvtárat (korszerűtlen fiókjaival) az új igazgató úgy tudta megmenteni a bezárástól, vagy a nyitva tartás és a szolgáltatások szűkítésétől, a létszám csökkentésétől, hogy – előre menekülve – mindenütt bevezette a hangzó anyagok, 1-1 fiókban a számítógépes játékkazetták, videók kölcsönzését. Rövidesen könyvtáraik állományát, szolgáltatásait is megváltoztatták, barátságos környezetet, tematikus állománycsoportokat alakítottak ki. Egy év alatt a forgalom 25%-kal emelkedett. Nyelvtanfolyamok indításával, mérsékelt árú hangzóanyag-másolással, helyiségek bérbeadásával vállalkoztak. „A könyvtárban mindig történik valami" jelmondattal a közösségi tevékenységet bővítették. Minden pályázatra jelentkeztek, amely valami módon könyvtárhoz kapcsolható: évi 10-12 pályázat segítette a dokumentumkészlet és a géppark bővítését, s lehetővé tette számos közösség működtetését, mivel jó érzékkel változtatta meg a korábban passzív önkormányzat viszonyát könyvtárához. Érdeklődése és pénztárcája kinyílt. A könyvtár tehát sikerrel alkalmazta azokat a módszereket, amelyeket a központ is művelt.[218]

Az angyalföldi látlelet mutatta: a tét a lét-nemlét kérdése. A megszorítások a könyvtárakat kiszolgáltatottá, a használókat ingerültté tették. „Megőrizni az értelmiségi könyvtárosi létet, népművelőként megfelelni a rekreációs igényeknek és 'kimosolyogni' az emberek zsebéből a pénzt. [...] Aki ezt nem tudta, vagy nem akarta vállalni, attól – a többiek érdekében – meg kellett válnunk." A munkaidőt a forgalomhoz igazítva, az átszervezéssel az igazgatón kívül nem maradt főfoglalkozású (havi 173 órában dolgozó) könyvtáros, a többiek 60-160 óra közötti munkaidejűvé váltak, így sikerült a könyvtárosok számát 33 főre emelni. A főigazgatónak 1990-ben tett jelentés summája: „A XIII. kerületben minden könyvtár nélkülözhetetlen [...] A szolgáltatásokat szűkítés helyett bővíteni kell és lehet is. A nyitvatartási idő csökkentése a megnövekedett igények miatt elképzelhetetlen [...] További (létszám) csökkentést nem tartok

217 Ottovayné Ecsedi Klára: Könyvtárunk és a reform. 1989. 4+28 p. A szövegkörnyezetből derül ki, hogy ismerte az előbbieket, továbbá utalt Barczi Zsuzsa meg nem nevezett írására és – a vélhetően Kiss Jenőnek tulajdonítható széljegyzetekből is következően – felismerhető Meiszner Tamásné „szellemi segítsége " is.

218 Richlich Ilona, Sz.: A menedzsment újfajta megközelítése egy budapesti kerületi fiókhálózatban. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1994. 1. sz. 15-23. p. (Az írás eredetileg Oslóban, az Északi Országok közművelődési könyvtárosainak szemináriumán elhangzott előadás volt.)

IRODALMI KÁVÉHÁZ

lehetségesnek, de a munkaszervezet megváltoztatását igen."[219]

Az IFLA 1989. márciusi rendezvényén „legnagyobb sikert aratott" előadás visszhangot váltott ki a FSZEK hálózatában is. A négy vidéki és négy fővárosi nagyobb közművelődési könyvtárban készült „pillanatfelvétel" mutatta, hogy az újonnan szervezett alternatív szervezetek dokumentumairól, csoportjaik felől érdeklődő kérdések riadalmat, tanácstalanságot váltottak ki a könyvtárosokból. „A kérdések megkerülhetetlenek. Hogyan lehet a közművelődés államosított könyvtárait mielőbb visszavenni 'társadalmi tulajdonba', hogy végre az absztrakt állami érdekek mellett mielőbb és minél hatékonyabban szolgálhassák az adófizető állampolgárok érdekeit, igényeit. Hogyan lehet a gyakran raktárosi szinten dolgozó könyvtárosokat, ha nem alkotó, de legalább közvetítő, magatartás- és véleménymintákat tovább sugárzó értelmiségiekké animálni. Miként kellene a jelenlegi, sok tekintetben szorongató helyzetet éppen a könyvtáros tekintélyét, fontosságát, keresettségét növelő módon felhasználni" – tette fel a kérdéseket Nagy Attila.[220] A FSZEK munkatársai szerint a szervezet nem működött hálózatszerűen. A többség nem igényelte a KESZ-ajánlatot folyóiratok, kiadványok beszerzésére. Több példával szolgáltak arról, hogy a társadalom sem tartja a könyvtárakat információi és közösségei befogadására alkalmasnak.

Vita kerekedett a követendő magatartásról.[221] A több évtizede beidegződött szokásokat, gondolkodást nem volt könnyű felváltani. Megértetni, hogy az is könyvtárpolitika (más filozófiát követel!), ha a könyvtáros munkahelyén („munkaidőben") nem kötődik egyetlen párthoz sem. Minden irányzathoz egyformán közelít. „A könyvtár szolgálata a hozzáférés biztosítása. Semleges alapon. Csak így érhető el az oly nagyon óhajtott 'közönségközpontú' intézmény. Az érdekeit a könyvtárban is érvényesíteni látó használó áll mögöttünk, és nem az érdekeit érvényesíteni hivatott párt. A jól felismert használói érdek, az erre épülő szolgáltatás az, amely véleményalkotásra készteti a használót, és ez a vélemény lehet 'kenyéradó gazdáinkkal' szemben az az érv, amely pártharcok fölé emeli (emelheti) érdekeink érvényesülését. Mert ha valóban demok-

219 Richlich i. m.

220 Nagy Attila: Helyi társadalom és könyvtár. = Könyvtári Híradó, 1989. 4. sz. 3-4. p. Erre reagált „levélfélében" Havas Katalin: Miért vagyunk mostohák? = uo. 5-6. p. és Weisz Sándorné: Indulatosan és keserűen. = Könyvtári Híradó, 1989. 5. sz. 3-4. p. A tájékozottság növelését szolgálta Kukor Ferenc, S.: Ellenzéki és független időszaki kiadványok. = Könyvtári Híradó, 1989. 9. sz. 7-9. p. áttekintése. A Liget, a Reform, a Kapu c. lapok bemutatásakor már korábban felhívta a figyelmet Mezey László Miklós arra, (A glasznosztytól a sajtószabadságig. Avagy keressük, mert az olvasó is keresni fogja. = Könyvtári Híradó, 1988. 10. sz. 1-3. p.), hogy jó lesz, „ha a könyvtárak elébe mennek ezeknek a könnyen kiszámítható igényeknek, és sürgősen beszerzik az említett újdonatúj lapokat." A közhasznú szolgálat az alternatív szervezetekről adatbázist is készített.

221 Pobori Ágnes: Könyvtári filozófia – helyett. Könyvtári Híradó, 1990. 1. sz. 8. p.

ratikusan választják a helyi önkormányzatot, akkor a használó és a választó érdeke egybeesik (talán)."[222]

Pesszimista volt a hangulat a FSZEK-ben s más könyvtárakban is.

A FSZEK X. kerületi főkönyvtárában alakult meg 1989. december 16-án az MKE Közművelődési könyvtári szekciója. Itt Kiss Jenő arról beszélt, hogy „a változások a használói igényeket is megváltoztatják, a hálózati rendszer felbomlóban van, az irányítási rendszer, bár formálisan még létezik, de valóban nem [...] Hiba, hogy szakmánkban nincs kezdeményező készség. Szolgáltatásainkat differenciáltan kell szervezni. Ha kevesebb pénzünk lesz, hogyan maradunk talpon? Mit ad az állam, mit az önkormányzatok, mit fizettetünk meg a használóval? Ki kell alakítanunk a legkisebb veszteséggel járó stratégiát."[223]

A könyvtárosok számára kijózanító volt tapasztalni, hogy az új pártok és civilszervezetek sem értik, a köz(művelődési) könyvtárak szerepét. Az 1990. évi választási hadjárat során tartott rendezvény után megállapították: „egyetlen, tervezett könyvtári kutatás sem jelölhette volna ki pontosabban a ma társadalmában elfoglalt helyünket, mint ez a [velük eltöltött] két óra. Eddig azon gyötrődtünk, hogy miből fogjuk fönntartani könyvtárainkat, most már azon is gondolkodnunk kell, hogy a társadalmi reform vezető személyiségeinek tudatában milyen beidegződések alapján jelentünk meg így, és ebben mekkora felelősség terhel bennünketű"[224]

„Demokratikus és nagyvonalú vezetésre vágyom, hogy szabadnak és partnernek érezhessem magam." – szakadt ki a IV. kerületi főkönyvtár igazgatójából, miközben sorolta, hogy az évtizede felülről irányított hálózatkorszerűsítés lendülete leült, s azok a helyi törekvések, amelyek megújíthatták volna, nem kaptak zöld utat. „Hogyan legyek gazda, ha nincsenek információim könyvtáraim működési feltételeiről" – panaszolta, de megvallotta, hogy azért tartaná jónak a kerületközi menedzserigazgatókat, mert így a neki terhes feladatoktól megszabadulhatna, nem kellene azt csinálnia, amit nem szeret.[225]

1989 végén, a bírálatok és a tapintható rossz hangulat hatására is „a hálózatirányítás korszerűsítése fő kérdéseinek kidolgozására bizottságok alakulnak".[226] A főkönyvtár-igazgatói értekezletre 1989. december 6-án Kiss Jenő beterjesztette a „Javaslat a FSZEK hálózata irányításának korszerűsítésére" című anyagot.

A főkönyvtári igazgatók és a Központi Könyvtár osztályvezetői értekezlete – az 1990-ben várható gazdasági körülményekre való felkészülés jegyében - arról döntött, hogy a visszafogás nem indíthat el visszafordíthatatlan leépülési folyamatot. A jövőbeli fejlődést megalapozó területeken, s ahol gazdaságosabb működés várható, kerülendő a

222 Idézi Tverdota Miklósné: Közművelődési könyvtárosi szekció alakult. = Könyvtári Híradó, 1990. 1. sz. 1-2. p.

223 Vita a jövőnkről. = Könyvtári Híradó, 1990. 3. sz. 3. p.

224 Vö. Vida Emília: „Virágozzék száz virág, virágozzék száz iskola." 1-2. r. = Könyvtári Híradó, 1989. 10. sz. 3-5., 11. sz. 5. p.

225 Havas Katalin, Jakubecz Ilona és Kovács Éva vezetésével három bizottság alakult, melyeknek a főigazgatóval való konzultáció után november 27-ig kellett tervezetet készíteniük, s ezt a főigazgatói koncepcióval együtt tervezték főkönyvtár-igazgatói értekezleten megvitatni. (Könyvtári Híradó, 1989. 11. sz. 10. p.) Valószínűleg ezért is tartott Kiss Jenő 1989. november-decemberben minden kedden „bármilyen (egyéni, intézeti, stb.) témában" fogadóórát, Papp István szerdánként az egész magyar könyvtárügyben zajló változásokról beszélgetéssorozatot, Deák Sándor pedig november 15-én teremtett alkalmat a könyvtár gazdasági problémái iránt érdeklődőknek. (Könyvtári Híradó, 1989. 10. sz. 11. p.)

226 Szervezeti átalakítás. = Könyvtári Híradó, 1990. 1. sz. 4-6. p. A követendő stratégiát közölte a 12. sz. 8-9. p.

visszafogás.[227] Január elején a KKDSZ és a TDDSZ elfogadta a bér- és létszámgazdálkodással kapcsolatos javaslatokat, majd mindkettő visszavonta támogatását, főleg a költségvetés bizonytalanságai és az átszervezések miatt.[228] Csak szolgáltatások leépítésével (a kölcsönzőhelyek, a nyitva tartási idő harmadával történő csökkentésével) tudná költségeinek, kiadásainak negyedét lefaragni, a szükséges megtakarítást teljesíteni.[229]

A talpon maradás érdekében az 1980-as években meg kellett változtatni a vezetés módszerét és a könyvtárosok mentalitását. „Nehezebb tennivaló volt az innovatív hozzáállást általánossá tenni a munkatársak körében." Előmozdítására kellettek az új koncepciók, stratégiai tervek, hogy a változtatásokat ezekhez szabhassák.[230] A korábbi könyvtárpolitika miatt túl sok szolgáltató hely, elaprózott rendszer alakult ki, s kevés volt az igényeknek megfelelő alapterületű, széles szolgáltatási választékot, kulturált körülmények között nyújtó egység. Bár egy 1992. évi eredményelemzés arra is rámutatott, hogy „a kicsiny, szubstandard egységeknek is megvan a létjogosultságuk, hiszen ezek nyújtják a használók tömegei számára legalább az alapszintű szolgáltatást." A tatarozással megújult könyvtáraknak megszűnt a túlzsúfoltsága. „A könyvtárosok megtapasztalhatták az üres tér szépségét."[231]

Az 1988-1990 közötti időszakot a szolgáltatások szinten tartása, előremenekülés, az anyagi, szellemi erőforrások mozgósítása, hatékonyabb felhasználása, a hálózatban az audiovizuális dokumentumok robbanásszerű elterjedése jellemezte. A könyvek árrobbanása a könyvtárakba irányította a szegényedő, tanulni-szórakozni vágyó rétegeket. 40 könyvtár a használói igényekhez igazította állományát, szolgáltatásait az új koncepció szellemében. Barátkoztak azzal a gondolattal is, hogy nem lehet idegen könyvtáraiktól a melegedőhely-funkció, tudván, a szakadozó szociális hálót nem a könyvtárak foltozzák be. Új kapcsolatépítési formákat, választási rendezvényeket, képviselői fogadóórákat, lakógyűléseket, egyesületek, önszerveződő körök rendezvényeit fogadták be – tanulva és őrizve a pártsemlegességet.[232]

Az 1991-1993-as éveket fény és árnyék jellemezték. A szolgáltatási választék bővült, de a videókölcsönzés túlsúlya fenyegetett. Amennyire lehetett, felújítottak, költöztettek, átépítettek – mégis csak a szolgáltatások leépítése, a szolgálati pontok számának csökkentése, illetve felszámolása árán tudták a fennmaradásukat elérni. Apadó forrásaikat rendezvényekkel, bevételek növelésével igyekeztek pótolni, miközben a közösség által fenntartott kulturális intézmények sorában a könyvtár sorozatosan háttérbe szorult. A ne-

227 Vö. Könyvtári Híradó, 1990. 1. sz. 5-6. p.

228 ...Támogatását kérem... Két levél. = Könyvtári Híradó, 1990. 1. sz. 6-7. p.

229 A hálózatban elért eredményeket a struktúrában, a szolgáltatásokban és a menedzsmentben bekövetkezett innovációkkal magyarázta Papp István: A változások menedzselése a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1991-1992-1993. 24. köt. Bp. 1994. 16-26. p.

230 Papp 1992-es adatokból összeállított táblázata szerint a 88 fiókkönyvtár közül 21-ben az olvasók száma 182-902 között, alapterületük 27-104 m^2 között szóródott. További 33 fiókban az olvasók száma 569-1777, az elhelyezés 59-313 m^2 közötti. A harmadik csoportba 30 fiókot soroltak, ezekben 1455-5476 volt az olvasók, 143-649 m^2 az alapterületek szélső határa. A 4 legnagyobb könyvtárban 4524-8459 között volt az olvasók száma, s 908-1537 m^2 között a könyvtár alapterülete. Papp i. m. 18. p. Az idézetek a 17. és 20. lapról valók.

231 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkája 1988-1990-ben. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 1988-1989-1990. 23. köt. Bp.1994. 5. p.

232 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkája 1991-1993-ban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1991-1992-1993. 24. köt. Bp. 1994. 5. p.

hézségeken a vezetés szerkezetének átalakításával is igyekeztek enyhíteni. A munkatársaknak a vezetésbe való mind szélesebb körű bevonásával léptek a cselekvésekhez közeli döntések irányában: döntést és felelősséget delegáltak szakmai/helyi szintekre. Mindezek hatására is az olvasók száma enyhén nőtt, a látogatás, helyben használat, kölcsönzés mutatószámai pedig rohamosan emelkedtek.[233]

1994-ben 5 fiók átadása az iskolának, további 5 megszüntetése – később további kettő megszüntetésével, 1990-1996 között 90-ről 78-ra csökkent a fiókok száma – eredményezte a beiratkozott olvasók táborának csökkenését, a használati mutatók visszaesését. 1996-tól viszont a fenntartó fokozott támogatást nyújtott, a könyvtár feljebb lépett a fővárosi prioritási létrán. Saját bevételeinek üteme meghaladta a költségvetését – például a beiratkozási díj 1996-ra 259%-ra nőtt 1993-hoz képest, ennek viszont nyilván szerepe volt az olvasólétszám 92%-ra csökkenésében. Nőtt a késedelmi díjakból és másolásból származó bevétel, s a bérbeadásból befolyt összeg. Mindez ellensúlyozta a videofilm-kölcsönzés díjak bevételének 76, a nyomdai bevételnek 88%-ra mérséklődését.[234]

Az előző nyolc év válsággal fenyegető tendenciája 1997-1998-ban fordult jobbra. Két év alatt másfélszeresére nőtt a költségvetés, a beszerzési kereteket 60%-kal növelték a hálózatban, nem kényszerültek bezárásra, a nyitva tartási idő csökkentésére. A főváros 1997-ben döntött: a Központi Könyvtárat restaurálással, átalakítással és jelentős bővítéssel régi helyén működteti tovább. Fordulat állt be a számítógépes lemaradás felszámolásában: integrált lokális hálózati terv készült a rekonstrukcióval párhuzamos megvalósítás ütemezésére. Szinte kopernikuszi fordulat kezdődött: a központban és egyre inkább a hálózatban is az információ iránti igények kielégítése került előtérbe.[235] Az előbbi summázatot alátámasztják a fontosabb statisztikai adatok. Nagyjából hasonló időszakot tekintett át országos viszonylatban is *Vidra Szabó Ferenc*. „A rendszerváltozás első tíz évében lényegében tovább folytatódtak a korábban elkezdődött tendenciák, vagyis jelentősen csökkent a szolgáltatóhelyek, a főfoglalkozású könyvtárosok száma, valamint az év folyamán leltárba vett állományegységek száma. Szintén csökkent, bár nem olyan jelentősen a beiratkozott olvasók, a kölcsönzők és az év folyamán kölcsönzött állományegységek száma. Ugyanakkor valamelyest nőtt a könyvtárak alapterülete és a könyvtári állomány nagysága. És ugrásszerűen – csaknem tízszeresére – nőtt az állománygyarapítás éves összege, amely jelenség a közismert infláció és a könyvárak drasztikus emelkedése miatt egyáltalán nem meglepő."[236] A FSZEK mutatóit ennek fényében érdemes mérlegelni. Bár nem kétséges, bizonyos mutatóknál figyelembe kell venni, hogy Budapesten más a közkönyvtár környezete, mint vidéken, s különösen országosan.

233 Jelentés. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkája 1994-1996-ban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 1994-1995-1996. 25. köt. 5. p.

234 Jelentés. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkája 1997-ben és 1998-ban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 1997-1998. 26. köt. Bp. 2000. 5-8. p.

235 Vidra Szabó Ferenc: A legfontosabb könyvtári mutatók változásai (1989-1999) = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2001. 4. sz. 10-24. p. Az idézet a 11. lapról való, ahol hivatkozott korábbi cikkére: Néhány könyvtári mutató alakulása 1985 és 1995 között. = uo. 1997, 6. sz.]

236 Forrás: az éves jelentésekben közölt fontosabb statisztikai adatok.

A FSZEK főbb mutatói 1988-1998[237]

	Szolgálati hely	Kiadás (e. Ft)	Beszerzés e. Ft	Állomány db	Gyarapodás db	Olvasók fő	Látogatók fő	Kölcsönzés db
1988	97	149 848	15 098	4 198 077	146 464	200 936	1 887 080	4 554 038
1989	97	221 499	19 525	4 278 086	135 734	175 908	1 855 177	4 360 886
1990	93	278 493	32 642	3 996 345	122 327	167 887	2 089 055	4 611 474
1991	87	361 421	57 390	3 853 348	139 298	178 647	2 649 398	5 823 098
1992	85	432 236	68 580	3 805 566	142 334	177 252	2 990 106	6 530 282
1993	85	529 721	87 860	3 781 148	148 811	181 292	2 867 544	5 935 624
1994	75	596 748	111 389	3 745 598	149 821	192 177	3 091 864	6 610 763
1995	78	701 168	106 948	3 743 883	128 709	173 811	2 993 982	6 335 528
1996	78	825 341	114 151	3 739 489	137 065	165 778	2 889 153	6 361 177
1997	78	1 185 706	148 811	3 756 613	130 081	163 130	2 784 894	6 236 400
1998	75	1 290 077	147 258	3 806 744	145 971	164 191	2 528 200	5 853 642

A FSZEK főbb mutatói 1988-1998. (az előző év százalékában)[238]

	Szolgálati hely	Kiadás (e. Ft)	Beszerzés e. Ft	Állomány db	Gyarapodás db	Olvasók fő	Látogatók fő	Kölcsönzés db
1988	99,0	123,8	88,8	96.9	98,1	100,0	101,1	96,0
1989	100,0	147,8	129,3	101,9	92,7	87,5	98,3	95,8
1990	95,9	125,7	167,2	93,4	90,1	95,4	112,6	105,7
1991	93,5	129,8	175,8	96,4	113,9	106,4	126,8	126,3
1992	97,7	119,6	119,5	98,8	102,2	99,2	112,9	112,1
1993	100,0	122,6	128,1	99,4	104,6	102,3	95,9	90,9
1994	88,2	112,7	126,8	99,1	100,7	106,0	107,8	111,4
1995	104,0	117,5	96,0	100,0	85,9	90,4	96,8	95,8
1996	100,0	117,7	106,7	99,9	106,5	95,4	96,5	100,4
1997	100,0	143,7	130,4	100,5	94,9	98,3	96,4	98,0
1998	96,2	108,8	99,0	101,3	112,2	100,7	90,8	93,9

A FSZEK jelentései az adatokat országos közkönyvtári mutatókkal, továbbá az öt legnagyobb vidéki város (Debrecen, Győr, Miskolc, Pécs és Szeged) mutatóival vetették egybe. Az ezer lakosra jutó alapterület 1990 és 1995 között országosan 3,4-3,6; az öt nagyváros átlagában 5,7-5,9; a FSZEK-nél 1,1-1,4 négyzetméter között mozgott. Az egy könyvtárosra jutó olvasólétszám országosan 425-450, a nagyobb városok átlagában 291-328, a FSZEK-nél 454-676 között szóródott. Az egy lakosra jutó állományegységek száma országosan 4,0-4,2; az öt nagyobb városban 6,1-6,6; Budapesten 1,4-2,0 kötet volt. A beszerzési kvóta tekintetében a FSZEK megközelítette az országos átlagot, a nagyobb városoké ennek közel a duplája volt. A beiratkozott olvasók aránya Magyarországon

237 A mutatókat az előző táblázat számai alapján számoltuk ki.
238 Az INTAMEL adatait ld. a FSZEK éves jelentéseiben.

14,8-ról 13,4%-ra csökkent, a fővárosban 8-10% volt, a vidéki városokban 23,3 és 27,4% között ingadozott. Az egy olvasóra jutó kölcsönzött kötetek száma országosan 24,2-ről 27,0 kötetre nőtt 1996-ra, a vidéki városokban 23,3-29,1 között mozgott, a FSZEK könyvtáraiban 27,5 kötetről 40 kötet közelébe szökött.

Megtették a többnyire Budapest számára előnytelen egybevetést a külföldi nagyvárosokkal is.[239] Az egy lakosra jutó költségvetés, azon belül a gyarapítási mutató, a fiókok nyitva tartása, a számítógépesítés állapota, az egy lakosra jutó kölcsönzött kötetek mutatójában Budapest rendre a rangsor végére került, bár utóbbiban az évtized végére sokat javított helyzetén. A kölcsönzési alkalmak aránya az országos 10%-nyi csökkenéssel szemben a fővárosban 45%-kal nőtt az évtized végére. A kölcsönzött köteteké 43%-os növekedést mutatott, igazolván ezzel is, hogy „nem fogadhatjuk el azt az állítást, mely szerint a körülmények eleve meghatározzák a könyvtárügy mozgásterét, és annak megváltoztatására alig lehet valamit tenni."[240]

Az 1980-as évek újítási kedvét (gyakran kényszerből) megtartva, az 1990-es évtizedben folytatódott a polgári demokratikus közkönyvtári jellemzők meghonosítása. Az 1997. CXL. törvény számos elemét a FSZEK kísérleti műhelyében kikristályosodott gyakorlat alapján kodifikált.

A FSZEK civil szervezetei és a rendszerváltás

Az 1980 előtti időszakban a FSZEK-ben az állami, a párt, a szakszervezeti és a KISZ vezetőkből álló ún. „üzemi négyszög" működött. Futala Tibor szekundánsoknak nevezte őket. Szerinte a szakszervezet játszotta a „Mädchen für alles" szerepét. A FSZEK vezetősége a KISZ-től esetenként kapott segítséget, annak viszont 1980-tól a leépülése figyelhető meg. Az MSZMP- pártszervezet elé kerültek „a személyzeti, jóléti és rendszerfejlesztési elképzelések és dolgozatok, ám önmaga nem munkált ki semmit a saját életére vonatkozó jelentéseken, beszámolókon kívül."[241] A demokratikus szakmai fórumok számát Kiss Jenő növelte, rendszeressé tette az osztályvezetői, illetve a főkönyvtár-vezetői értekezleteket. A koncepciókat, előterjesztéseket, vizsgálódásokat, amelyeket alkalmi bizottságok készítették elő, a munkatársak széles körével, kisebb-nagyobb munkaközösségekkel, nyugdíjasokkal megvitatta. A munkahelyi demokrácia színterei az 1980-as években kiszélesedtek.

1988-tól a régi szervezetek egy része megszűnt. Pl. az MSZMP-alapszervezet vezetősége 1989. június 6-i taggyűlésen lemondott, s a kongresszusig a 9 küldöttre bízta az alapszervezet politikai munkáját. Közülük heten az intézmény munkatársaihoz felhívással fordultak, melyben összefogásra, konstruktív párbeszédre hívták a TDDSZ-t, KKDSZ-t és a jövőben alakuló mindenféle csoportosulást, a könyvtár vezetőségét, hogy „fogadják el, sőt kezdeményezzék a – pártállásra és eszmei hovatartozásra való tekintet nélkül – különböző csoportok újító törekvéseit és érdekképviseletét." Kijelentették, hogy a jövőben is hallatni akarják a hangjukat, „Jövőbeni pártmunkánk középpontjában a szabad és alkotó szellemiséget, a könyvtár megújulását akarjuk szolgálni! Nem aka-

239 Vidra Szabó: A legfontosabb könyvtári mutatók változásai i. m. 19. p. 1999-ben az új nyilvános könyvtári fogalommal dolgozott, így Budapesten a FSZEK mellett további 31 nyilvános könyvtárral számolhatott. Ezzel az aktussal eltűnt a főváros korábbi hátránya a települési mutatók terén. (Pl. a beiratkozott olvasók aránya így 8,9%-ról 18,3%-ra emelkedett Budapesten, amely jobb, mint az így számolt országos 16,8%!)

240 Futala: Szinopszis i. m. 361-362. p.

241 Vö. Könyvtári Híradó, 1989. 6. sz. 8-9. p.

runk vezető erő lenni, csak egy a sok közül: vállalva marxista meggyőződésünket!"[242] A felhívást Tverdota Miklósné, korábbi szakszervezeti titkár fogalmazta.

Tverdota Miklósné dr. 1959-től volt a FSZEK munkatársa. 1980. július 15-én lett a legnagyobb, a 12-es (kőbányai Pataky téri) könyvtár vezetője. Hosszú időn át közmegelégedésre volt szakszervezeti titkár. Az 1986. 1. számtól 1993 végéig a Könyvtári Híradó szerkesztőbizottságának elnöke volt. Kezdeményezője az MKE Közkönyvtári Egylete létrehozásának. 1995 nyarán vonult nyugdíjba. 1984-ben Kiváló Népművelő, 1993-ban Pro Bibliotheca Civica kitüntetéssel ismerték el sokrétű munkáját, a legnagyobb főkönyvtár színvonalas vezetését.

A szervezetek másik része megélénkült. A *Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezetének* (TDDSZ) Szabó Ervin Könyvtár-i csoportja 1988. november 9-én alakult 22 taggal. Körükből a Budapest Gyűjtemény, a Szociológiai dokumentációs osztály 1-1, a főkönyvtárak 2 bizalmit választottak.[243] Tagjaik száma 1990 végére „40 főre szaporodott."[244] A FSZEK-ben „a TDDSZ alapszervezet létezését az intézetvezetőség tudomásul vette, partnerként elfogadta. A TDDSZ korrekt viszonyt akar kialakítani a közalkalmazottak helyi szervezetével: közösen fellépni, ha lehetséges, minden, a dolgozók érdekét érintő kérdésben."[245] Képviselői harcosan léptek fel bérügyekben, beleszólást követeltek a vezetők kinevezésébe, nem értettek egyet a középvezetők határozott idejű kinevezésével. 1989 elején *„Nyílt tér"* rovatot javasoltak a Híradóban, melyben „a könyvtár bármely dolgozója szabadon, cenzúrázatlanul elmondhatja véleményét az intézmény vezetéséről és működéséről."[246]

A régi szakszervezet is igyekezett megújulni, alkalmazkodni az új körülményekhez. Mégis többen a frissebb, aktívabb TDDSZ-be léptek át.[247] A TDDSZ több állásfoglalást tett közzé aktuális kérdésekben, új kezdeményezésekről hallatta véleményét. (A törzsgárdatagság eltörlése, a 40%-os béremelés.) Ezek többször túlzásokat, ellentmondásokat is tartalmaztak.[248] Eközben a Közalkalmazottak Szakszervezete (a FSZEK SZB-titkára is) a kormánnyal és a SZOT főtitkárával bérkövetelésekről tárgyalt.[249]

Az 1989. április 8-án megalakult *Közgyűjteményi és Közművelődési Dolgozók Szakszervezete* (KKDSZ) a TDDSZ-szel közösen foglalt állást a rendkívüli béremelés ügyében.[250] A nyár folyamán lebonyolították a tisztújítást, munkahelyenként új bizalmit, szeptember 27-én pedig a Bizalmi Testület megválasztotta az új Szakszervezeti Bizottság tisztségviselőit. A taglétszám 1991 közepén 250 dolgozóból, 230 nyugdíjasból, 50 GYED-

242 Alapító nyilatkozat. = Könyvtári Híradó, 1988. 11. sz. 9. p.

243 Könyvtári Híradó, 1991. 1. sz. 12. p.

244 Hiripi Lajosné: Néhány szó a TDDSZ-ről. = Könyvtári Híradó, 1988. 12. sz. 11. p.

245 Könyvtári Híradó, 1989. 1. sz. 11. p. 1989-1990-ben kétszer volt Nyílt tér rovat. Előbb Hiripi Lajosné és Deák Sándor vitatta meg a központi épület helyiségeinek alkalmi bérbeadását. (Mennyi a haszon és mennyi a kár? 1989. 4. sz. 8. p. ill. Válaszok a „Mennyi a haszon és mennyi a kár?" cikk kérdéseire. Uo. 9. p.) Majd az 1990. 10. számban a FSZEK munkástanácsának létrehozásáról dokumentumokat jelentettek meg. (10-11. p.)

246 Ottovayné Ecsedi Klára: Miért lépek át a TDDSZ-be? = Könyvtári Híradó, 1989. 3. sz. 10. p.

247 A túlzásokra, ellentmondásokra, nem kívánatos törekvésekre hívta fel a figyelmet Papp István: Hozzászólás a TDDSZ állásfoglalásaihoz. = Könyvtári Híradó, 1989. 3. sz. 12-15. p., Vitára hívta „TDDSZ-en belüli és kívüli" munkatársait, megjegyezve, Révy Eszter bizalmi a kérdéseire nem válaszolt. (4. sz. 10. p.)

248 Könyvtári Híradó, 1988. 12. sz. 11. p.

249 Könyvtári Híradó, 1989. 4. sz. 10. p.

250 Könyvtári Híradó, 1991. 9. sz. 10. p.

en lévőből állt.[251] „A dolgozók érdekvédelmében aktív és hatásos együttműködés" reményében üdvözölte a TDDSZ is.[252] A KKDSZ számos fórumon képviselte azt az álláspontot, hogy a könyvtáraknak nincs módjuk bevételi forrásaik növelésére, a FSZEK-nek pedig további bérmegtakarításra.[253]

Az igazgatóság álláspontjára hivatkozva – „a dolgozók kezdeményezésére szakmai alkotóműhelyek jöhetnek létre" – 1990. május 7-én megalakult a *Fővárosi Könyvtár Kör* öt alapító taggal.[254]

1990. szeptember 12-én tizenkét fővel megalakult a FSZEK munkástanácsa. Ez a szervezet azonban nem vált legitimmé.[255]

1991 tavaszán a legnagyobb vitát a költségvetés, a bérek és a működési költségek keltették. A béremelésről megegyeztek, a költségvetési hiány 10%-os emelkedése viszont nagyobb izgalmat váltott ki. Az intézmény vezetősége szerint a 40 milliós hiány 4000 négyzetméternyi könyvtári terület költségeinek felelt (volna) meg. A hiány ekkora növekedését az egyéb kiadási korlátozások mellett bezárással, a nyitva tartási idő csökkentésével igyekeztek ellensúlyozni. A szervezetek a létszámcsökkentés miatt zúdultak föl.

1991 közepén az érdekvédelmi szervezetek a Híradóban a stratégiai terv második változatát vitatták meg a főigazgatóval. 1992-ben izgalommal várták a közszolgálati törvényt, a szakszervezet szerepének alakulását. A szakértői bizottság jelentéseit a szervezeti egységek vezetőivel együtt véleményezték.

1993-ban a civilszervezetek számára is a főkönyvtári rendszer helyébe léptetni tervezett kerületközi/regionális szervezet terve okozott gondot. Ebben az évben a KKDSZ választásokat tartott, új Bizalmi Testület alakult.[256]

1994-ben a KKDSZ titkára az *Intézményi Érdekegyeztető Tanács* létrehozásának kezdeményezését, *Közalkalmazotti Tanács* választását, *Kollektív szerződés* megkötését sorolta az eredmények közé.

1996. május 14-25. között már csak 188 KKDSZ tag volt. Ekkor új szakszervezeti bizottságot, *Atkári Győzőné* személyében pedig új titkárt választottak.[257] Maruszki József búcsúzójában aktuális tennivalókra figyelmeztetett.[258]

Az intézményfenntartás nehézségeinek enyhülésével az évtized derekára a könyvtár vezetősége és a civilszervezetek közötti kapcsolatok konszolidálódtak. „Korrekt és hasznos partnernek bizonyultak a közös ügyek megoldásában az intézmény testületei, a Közalkalmazotti Tanács, a KKDSZ, a TDDSZ és a TUDOSZ" – olvasható az éves jelentésben.[259]

---

251 Vö. Könyvtári Híradó, 1989. 7-8. sz. 19. p., ill. 10. sz. 10. p.
252 A(rató) A(ntal): A bérünkről van szó. = Könyvtári Híradó, 1989. 12. sz. 8. p.
253 Megalakult a Fővárosi Könyvtár Kör. = Könyvtári Híradó, 1990. 6. sz. 10. p.
254 Könyvtári Híradó, 1990. 9. sz. 11. p.
255 Maruszki József: Számadás. = Könyvtári Híradó, 1993. 2. sz.. 8-9. p.
256 Hucskóné Kovács Mária: Szakszervezeti hírek. = Könyvtári Híradó, 1996. 6. sz. 8-9. p.
257 Maruszki József: A szakszervezeti választás tétje. = Könyvtári Híradó, 1996. 4. sz. 7-8. p.
258 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1996. Bp. 1997. 14. p.
259 Könyvtári Híradó, 1990. 1. sz. 5-6. p.

A belső szervezet átalakítása

A rendszerváltás, az új civilszervezetek, a körülményekhez való alkalmazkodás kényszere változásokat indukált a szervezetben. Ehhez Havas Katalin és Jakubecz Ilona már 1989-ben ötletekkel szolgált. Miután az intézet vezetősége munkabizottságokat hozott létre, decemberben előterjesztette az irányítás korszerűsítésére vonatkozó elképzeléseit.[260] A főigazgató az előző hónapok vitáira, valamint a munkabizottsági javaslatokra épített. Az általa javasolt változtatások az irányítás egyszerűsítését, áttekinthetőségét, az információ hatékonyságát, a főkönyvtárak igazgatói hatásköreinek növelését, az intézményi politika, a helyi kezdeményezések jobb összhangját célozták.[261] Az ezekről folytatott vitákat 1990-ben átszervezések követték. A végső előterjesztés a struktúra egyszerűsítésére, a vezetés demokratizálására irányult. A főváros esetleges közigazgatási átszervezése miatt viszont nem tartotta célszerűnek a hálózati szerkezetváltoztatást.

Horváthné Jakubecz Ilona 1972-től a FSZEK munkatársa, 1980. július 15-től a kőbányai könyvtár helyettes vezetője, 1986-tól a XI. kerületi főkönyvtár helyettes, majd 1987–1994 között igazgatója, 1995-től a 2. régió igazgatója. Alapítója és vezetőségi tagja az MKE módszertani munkabizottságának. Számos előterjesztéssel és publikációval részese a hálózat megújításának, a rendszerváltásnak, több kezdeményezésnek. 1991-ben Pro Bibliotheca Civica kitüntetést, régióigazgatóként a XI. kerületi önkormányzattól Pro Cultura Budapest díjat kapott.

A főigazgató másik előterjesztése[262] a középvezetőknek, sőt a munkatársaknak a vezetésbe való bevonását, a döntéseknek felmerülésük szintjére történő telepítését, a főkönyvtár-igazgatók szakmai, személyzeti, munkáltatói, gazdasági önállóságát célozta. A jogkörök gyakorlását csak – a szorító nehézségek miatt hozott – központi szabályozás, fontos esetekben a főigazgató, gazdasági igazgató, személyzeti vezető jóváhagyása korlátozta. Az előterjesztés újdonsága a helyi humánpolitika (létszám, bérezés, jutalom stb.), az önálló szerzeményezés kerületi szinten és a bevétel-érdekeltség. A tervezetet követő, megvalósító intézkedés a költségtudatos tevékenység meghonosításában, annak elterjesztésében hozott eredményeket. A határozott idejű, 3 éves igazgatói megbízás az érintettektől gondosabb tervezést, kezdeményezést, eredményességet követelt.

1990. február-márciusban alakult meg az Intézményi Tanács (IT). Ezt a beosztottak véleményének közvetítésére, észrevételezési, véleményezési, kezdeményezési és javaslattételi jogainak gyakorlására az intézet vezetősége hozta létre. (A szervezeti, szolgáltatási változtatások, éves és távlati szakmai és gazdálkodási tervek, beszámolók, költségvetési átcsoportosítások, bérbeadások és értékesítések, a kollektív szerződés, az

260 Bővebben Kiss Jenő: Javaslat a FSZEK hálózata irányításának korszerűsítésére. 1989. november 28. Gépirat 6 p. FSZEK Irattár 573/89. sz. alatt. Ehhez csatlakoztatható a Havas Katalin vezette munkabizottság (Katsányi Sándor, Tverdota Miklósné, Vida Emilia, Maruszki József) előterjesztése. (Javaslatok a szakmai irányítás korszerűsítésére. 1989. november 27. Gépirat. 5 p. FSZEK irattár) Ebből bizonytalanság olvasható ki. A közigazgatás átszervezése miatt a hálózat lazulásától, felbomlásától tartottak, a szakmai szálakat akarták erősíteni. Javaslatukból nem valósult meg sem az igazgatási osztály felállítása, sem más szervezeti változtatások, pl. szakmai alkotóközösségek, a hálózati könyvtárak gyűjtőköri szabályzata stb.

261 A főkönyvtár-igazgató jog- és feladatköre. Tervezet. 1990. január 5. Gépirat 8 p. FSZEK irattár

262 Gál Katalin: Intézményi Tanács. = Könyvtári Híradó, 1990. 3. sz. 7-8. p. Az IT tevékenységéről a Híradóban adott rendszeres tájékoztatást. 1990. 6. sz. 9. lapján olvasható az IT SZMSZ-e.

anyagi és az erkölcsi elismerés elvi kérdései, a tudományos és oktatási-továbbképzési alap képzésének ügyeiben voltak illetékességi területei.) Az IT állásfoglalását bármely fórumon nyilvánosságra hozhatta, és a szabályzat válaszra kötelezte az intézmény vezetőségét is. Tagjait a Központi Könyvtár szervezeti egységei és a hálózat könyvtárai választották a nem vezető munkatársaik közül (kerületenként és osztályonként 30 főig egy küldött és egy póttag). 1990. február 28-án „alkotmányozó" gyűlésen megvitatták a feladat- és hatásköri kérdéseket, 1990. március 21-én elfogadták a szabályzatot, ügyvezető titkárt (Tóth Sándor KESZ) és két tagból, valamint póttagból álló vezetőséget választottak.[263] Hamarosan az IT tagságát a Szociológiai dokumentációs osztály azért függesztette fel, mert „az nem veszi figyelembe, hogy a Központi Könyvtár és a kerületi könyvtárak között funkcióbeli különbség van. A kerületi könyvtárak közművelődési feladatot látnak el, a Központi Könyvtár pedig tudományos szakkönyvtár."[264] A vita az IT jogosítványai körül zajlott, de nem szűnt meg a közművelődési és szakkönyvtári szembeállítás sem. Mutatják ezt a további írások. Egyikük rámutatott, „ez az előzményekkel is rendelkező vita csupán mondvacsinált és mesterségesen szított. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár csak e két részének szerves egységében tud működni."[265] Az IT-t születésével egyidejűleg támadták. Jól kivehető az írásokból, többen a demokratikus fórumokat hatalmi tényezőnek szerették volna látni.

1989-ben egységes Olvasószolgálati főosztály alakult. 1990. március 1-jétől megszűnt a Személyzeti és oktatási, a Kapcsolatszervezési és propagandaosztály, valamint a Hálózati és felügyeleti osztály.[266] A megszüntetett szervezeti egységek szerepét szakreferensek („törzskar") vették át, az akkor megalakult *Igazgatóság* (főigazgató, szakmai és gazdasági helyettese, személyzeti vezető) segítésére.[267] Szakmai koordinátor, PR és marketingszakértő, oktatási felelős, szociológus tevékenykedett. Ez utóbbi feladata: „a problémafeltáráson, a jelenségek és folyamatok megismerésén alapuló, a FSZEK működését és fejlesztési stratégiáját érintő elvi és gyakorlati döntést előkészítő, vagy az előre ki nem számítható kimenetelű döntéseket kontrolláló tevékenység."[268] Az oktatási szakreferens feladata a közművelődési könyvtár hagyományos humanista-nevelő, liberális-szolgáltató és szociális tevékenységéhez alkalmas munkatársak műveltségének, szakképzettségük tartalmának fejlesztése és az újonnan elvárt készségek, személyiségjegyek, attitűdjük leírása, kialakítása lett.[269]

A főkönyvtári igazgatói értekezlet helyett Hálózati Tanács létesült. Öt tagját egy évre választották.[270] A bibliobuszt 1990. január 15-jétől a KESZ-hez csatolták.

A változásokat az 1991. október 14-én életbe léptetett Szervezeti és Működési Szabály-

263 Intézményi Tanács. Egy nyilatkozat és egy levél. = Könyvtári Híradó, 1990. 5. sz. 4-5. p.

264 Harag nélkül... (Válaszlevél Tóth Sándor előző számban megjelent levelére) = Könyvtári Híradó, 1990. 6. sz. 7-8. p. Kapuvári Zsuzsa: Féltem az IT-t... = Uo. 8-9. p.

265 Szervezeti átalakítás. = Könyvtári Híradó, 1990. 1. sz. 4-5. p.

266 Könyvtári Híradó, 1990. 3. sz. 11. p.

267 Barczi Zsuzsa: Egy szociológus kérdései. = Könyvtári Híradó, 1990. 5. sz. 5. p.

268 Vö. Bartos Éva: Egy oktatási felelős dilemmái. = Könyvtári Híradó, 1992. 3. sz. 1-3. p.

269 Az első tagok: Havas Katalin, Jakubecz Ilona, Sz. Richlich Ilona, Tóth Sándorné és Tverdota Miklósné. Vö. Könyvtári Híradó, 1990. 1. sz. 5. p. Kovács Éva, Kovács Verona, Maruszki József, Tóth Sándorné és Tverdota Miklósné követte őket. Vö. Könyvtári Híradó, 1991. 1. sz. 8. p.

270 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Szervezeti és Működési Szabályzata, 1990. március 7. 14 p. A kapcsolódó levelezés, a Fővárosi Tanács Művelődési és sport főosztálya 7023/1/90 sz. jóváhagyása az irattárban 107/90. sz.

zat (SZMSZ) részben tartalmazta.[271] A mellékletek hiányát a várt új önkormányzati törvénnyel indokolták. A szabályzat csak részben tükrözte az 1980-as évek hálózatszervezési vitáinak eredményét: még a lakóhelyi közművelődési könyvtári ellátásról szóló 211/1984. (Műv. K. 23.) MM. sz. útmutatóra hivatkozott. Az ügyrendi jellegű és a jelzett hiányokat főigazgatói és gazdasági igazgatói intézkedések pótolták.

1991 februárjában – a KKDSZ javaslatára – *Intézeti Érdekegyeztető Tanács* alakult „a munkavállalók és a munkáltató közötti szakmai, szociális, bér- és humánpolitikai érdekek egyeztetése, az érdekkonfliktusok feldolgozása" céljából. Tagjai a munkáltató és a társadalmi szervezetek (a KKDSZ, a TDDSZ és az IT) képviselői lettek. A közösen kialakított vélemény kötelező erejű volt, a különvéleményt nyilvánosságra hozták a Híradóban.[272]

1991 áprilisában végre elkészült – a civilszervezetek bevonásával, kompromisszum eredményeképpen, s nem izgalommentesen – a Kollektív Szerződés.[273] A Kollektív Szerződés (KSz) a Munka Törvénykönyve szerint tartalmazta a szakszervezeti (döntési, egyetértési, véleményezési, ellenőrzési) jogokat, a munkaviszony létesítésével, megszűnésével, a munkavégzéssel, a szabadsággal, a munka díjazásával, a juttatásokkal, kitűntetésekkel kapcsolatos szabályokat. Megújítására – bővülő, pontosabb tartalommal – 1993-ban, majd 1998-ban került sor.[274]

Valamennyi civilszervezetet megmozgató aktus volt az 1993. évi XII. törvénnyel előírt *Közalkalmazotti Tanács* (KT) legalakítása. A TDDSZ jelöltjei 9, a függetlenek 18, a KKDSZ jelöltjei 73% szavazatot kaptak. A 11 tagú tanácsba így 2 független, 1 TDDSZ és 8 KKDSZ képviselő jutott. Az 1993. december 8-án tartott fórum meghívójából tudható, a Tanács elnöke Kelemen Tamás lett. 1994 áprilisában megállapodást kötött a főigazgatóval a működés feltételeiről, a KT tagjainak kedvezményeiről és védelméről, a munkáltató és a KT kapcsolatrendszeréről.[275] A Közalkalmazotti Tanács véleményezési és egyetértési jogok sorát kapta, szinte korlátlan információs lehetőségeket minden olyan kérdésben, amely a közalkalmazotti jogviszonnyal kapcsolatos gazdasági, szociális és szakmai kérdéseket érintett. A jogi alappal nem rendelkező Intézményi Tanács utódjaként a KT – közvetítő szerepében – a vezetéshez hasonló döntési szituációba került, részt kellett vennie a döntések előkészítésében is. Állást foglalt a „Javaslat a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár erőforrásainak átcsoportosítására (1994-1996)" című tervezetről, mérsékelni akarta a megszorításokat, támogatta a hiányok kigazdálkodását.[276]

1993-ban a régi SZMSZ átdolgozása során, a tervezet egyik újdonságaként született az a javaslat, hogy a Központi Könyvtárban létesüljön igazgatói státus. Továbbá a Hálózati Tanács utódaként *Igazgatótanács* jöjjön létre, a régiók kialakításával pedig változzék a

271 Az Intézeti Érdekegyeztető Tanács ügyrendje. = Könyvtári Híradó, 1991. 2. sz. 11. p.

272 Vö. Könyvtári Híradó, 1991. 5. sz. 10. p. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Kollektív szerződés c., házi sokszorosítású, 32 lap terjedelmű füzet a mellékletekkel együtt, 1991-es impresszummal, 24. lapon a két szakszervezeti megbízott és a főigazgató aláírása 1990. decemberi keltezés?. (Volt korábbi változat is.)

273 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Kollektív Szerződése címmel megjelent füzetek 1991-ben 19+14 p., 1993-ban 12+6 p., 1998-ban (már nyomtatva) 10+10 lap terjedelműek. FSZEK irattár.

274 Több, apró híradás mellett ld. Közalkalmazotti Tanácsválasztás. = Könyvtári Híradó 1993. 3. sz. 4. p., majd 4. sz. 11-12. p. Az 1993. május 28-i választások eredményét közölte a 6-7. sz. 17-19. p. Lásd még a Könyvtári Híradó, 1994. 4. sz. 12. p.

275 Székely Ervinné: A Közalkalmazotti Tanács jogosítványairól. = Könyvtári Híradó, 1995. 12. sz. 7. p. Új Közalkalmazotti Tanácsot 1995. május 25-én választottak, június 6-i alakuló ülésén Székely Ervinné lett az elnök. Vö. Könyvtári Híradó, 1995. 5-6. sz. 8. p.

276 Nyilvánosság. = Könyvtári Híradó, 1993. 8-9. sz. 19. p.

könyvtárak besorolása is.[277] A Fővárosi Önkormányzat Kulturális Bizottsága 1994. július 1-jén léptette életbe az új Szervezeti és Működési Szabályzatot. A szabályzat a fővárosi törvény alapján rendezte a kerületi önkormányzatokkal a viszonyt, azok könyvtári jogosítványait. A FSZEK keretein belül három egységet különített el: a Központi Könyvtárt, a hálózatot, valamint a két területet kiszolgáló részlegeket. A Központi Könyvtár élére igazgatót állított, de a munkakört 1999 augusztusáig nem töltötték be. Az átszervezett hálózatban négyféle tagkönyvtárat különböztetett meg: kerületi könyvtár I-II., fiókkönyvtár és kölcsönzőhely. A 23.§. /4 bek/ lehetővé tette a több kerületet egybefogó kerületi igazgatói állás megszervezését, ilyet 1995. január 1-jétől létesítettek. A főigazgatót helyettese, a gazdasági igazgató, a személyzeti vezető és három szakreferens támogatta. Az 1992-ben keletkezett szakértői javaslatra a főváros Kulturális Bizottsága 1994. március 22-én *Tanácsadó Testület* állított fel.[278] Az SZMSZ tartalmazta a szervezeti egységek részlegesen önálló gazdálkodásának szabályait, az új használati szabályzatot, és meghatározta az 1995. január 1-jétől érvényes térítési díjakat.[279]

Az SZMSZ-t két évvel később *általános ügyrend* kiadása követte.[280] Ez részletezte a hálózat új beosztását: tartalmazta a 6 régió csoportosítását, kerületenkénti listát közölt az új csoportosítású hálózatról. 6000-nél több beiratkozott olvasója, 40 óra fölötti nyitvatartási ideje és legalább 1000 négyzetméter alapterülete alapján 5 egység kapott kerületi *könyvtár I.* besorolást. A *könyvtár II.* csoportba besorolt 32 könyvtár paraméterei: 2500-6000 olvasó, 30-40 óra nyitva tartás 300-1000 négyzetméter alapterület. A 20 fiókkönyvtár 100-300 négyzetméteren heti 20-30 óra nyitva tartással 1000-2500 olvasót fogadott. A hálózat 22 egysége minősült kölcsönzőhelynek, ezek 100 négyzetméternél kisebb alapterületen, 20 óránál rövidebb nyitva tartással 1000-nél kevesebb olvasót szolgáltak ki. Az ügyrend tartalmazta a működés rendjét és az SZMSZ-ben nem részletezett vezetői munkakörök leírását. A főigazgató és helyettese kivételével a megbízások ismét határozatlan időre szóltak.

Összességében az 1993-ban készült szakmai koncepció[281] a szervezet, valamint a vezetési apparátus és rendszer átalakításának céljaként a munkatársak széles körének bevonásával történő irányítást, a hierarchiaszintek, vezetési piramis laposabbá tételét, a döntési jogkörök decentralizálását, a döntés-előkészítésbe az érdekeltek bevonását, a házon belüli információ zavartalanságát, esetenként a merev osztályszerkezet lazítását jelölte meg.

277 1994. május 6-án elnökké Ferenczyné Wendelin Lídiát választotta az Ambrus Zoltán, Biczák Péter, Gereben Ferenc, Kamarás István, Vekerdy Tamás, Vízkelety András alkotta testület, ügyvezetője Kiss Jenő lett.

278 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szervezeti és működési szabályzata. Bp. 1994. 31 p.

279 A Fővárosi Szabó Ervin könyvtár általános ügyrendje. Bp. 1996. 47 p.

280 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szakmai koncepciója. Tervezet. Összeáll. Papp István. 1993. március 2. 46 p. FSZEK irattár 224/93. Papp István jóvoltából megismerhettem „Műhelyforgácsok a Szabó Ervinből" című dolgozatának (1990. november 16. 24 p.) gépiratát. Ekkor információs-kommunikációs zavarokról, értékvesztésről és értéktévesztésről, középszerről, izolálódásról, befelé fordulásról, intézményi demokráciáról stb. írt.

281 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár stratégiai céljai és elsőbbségei az 1990-es évekre. Tervezet. = Könyvtáros, 1991. 10. sz. 580-588. p. A FSZEK-bibliográfia szerzőként Kiss Jenőt és Papp Istvánt jelöli meg. A Könyvtári Híradó szerint a munkálatok Papp István vezetésével folytak (1990. 7-8. sz. 12. p.), Papp és Kiss Jenő az ötletek begyűjtésére végiglátogatta a kerületeket és a Központi Könyvtár osztályait. (9. sz. 10. p.)

Az 1990-es évek stratégiai tervei

A korábbi tervezéstől eltérő metodikával a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a magyar könyvtárak közül elsőként készített – formálisan is – angolszász típusú stratégiai tervet.[282] A sok bizonytalanság stratégiát és nem ötéves tervet kívánt – a konkrétumokat az éves terveknek hagyva. Ha formálisan nem is, de az 1985-ös hálózatfejlesztési, majd az 1987-es, a Központi Könyvtár fejlesztésére vonatkozó koncepciók lényegüket illetően már stratégiai tervek voltak.

A munkálatok a dolgozók, civilszervezetek bekapcsolásával 1990 nyarán kezdődtek. Az első változat 1990. decemberre készült el.[283] Nem stratégiai terv még, inkább összegzése az előző évtized többé-kevésbé elfogadott elveinek. Szemléleti, gondolkodási változásokat sulykoló esszé. Még fennállt ugyanis a veszély, hogy a FSZEK szétesik központra és 22 önálló kerületre.

A 2. változat már stratégia. Feladata, hogy „kijelölje azokat az irányokat, amelyekben haladni akarunk, hogy megállapítsa azokat a célokat, amelyeket elsőbbségben részesítünk egyéb, önmagukban szintén fontos célokkal szemben, s amelyek megszabják reagálásunkat a körülmények, a külső-belső feltételek kedvező vagy kedvezőtlen változására."[284] Ebből már érzékelhető, hogy a FSZEK egységes egész. Léte nem a kerületekhez, hanem a fővároshoz kötődik. Rendeltetése szerint nem a kerületeket, hanem az egész fővárost szolgálja. Az 1990. évi LXV. (önkormányzati) és az 1991. évi XX. (helyi önkormányzati hatásköri) törvények az önálló könyvtárfenntartás lehetőségével ruházták fel a kerületeket is. A FSZEK-nek sikerült megőriznie a hálózat egységét. Példát szolgáltattak az 1997. évi CXL. törvény számára: a helyi önkormányzat vagy megrendeli, vagy más önkormányzatokkal társulás formájában is gondoskodhat a lakosság könyvtári ellátásáról.

„A Fővárosi Közgyűlés azért tartja fenn a könyvtári szolgálatot, hogy a lakosság tanulmányait és önművelését támogassa, mindennapi ügyeihez információt nyújtson, szellemi felüdüléséhez hozzájáruljon, helyismereti érdeklődését és kutatásait segítse, szociológiai kutatásait szakirodalommal és tájékoztatással előmozdítsa."[285] Ez a FSZEK funkciója.

A stratégiai terv hitet tett az alapszolgáltatások és a szolgáltatási kínálat bővítése és – a közkönyvtár évszázados alapelvét követve – minél magasabb színvonalú, minél

282 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár stratégiai terve. (1991-1995. Tervezet. Bp. 1990. december 3. Házi soksz. 26 p. Rövidített változata a Stratégiai terv. = Könyvtári Híradó, 1991. 1. sz. 1-3. p. Ezt követte, Szakreferensek és Ellenőrzési csoport aláírással, a versbe szedett Stratégiai terv-monológ (4. p.), humoros-gunyoros (egyszerre túldicsérő és sárba döngölő) figyelemfelkeltő írás. A Híradóban nem követhető, mi történt a 2. változatig. A főigazgató szerint elmondták véleményüket a főkönyvtárak igazgatói és a Központi Könyvtár középvezetői, mindkét szakszervezet, az intézményi tanács. Mindenki három alkalommal mondhatott véleményt a 2. változatig. Vö. Könyvtári Híradó, 1991. 10. sz. 6. p.

283 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár stratégiai elsőbbségei az 1990-es évekre. 2. sz. változat. Tervezet. Bp. 1991. június 6. Házi soksz. 13 p. Újabb, 3. változata 1991. augusztus 6-i dátumot visel. Az eltérés csekély. Stiláris igazítással és egy-két adat betoldásával, vagy törlésével ez jelent meg októberben a Könyvtárosban.

284 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár stratégiai céljai... i. m. 582. p.

285 Az irattárból kiderül (384/91, 402-404/91 iktatószámon), hogy a vélemények 1991. július 5-én és 8-án, a főigazgatói válaszok 10-én keltek. Maruszki József: A KKDSZ Szakszervezeti Biztosságának állásfoglalása a stratégiai terv második változatáról. = Könyvtári Híradó, 1991. 8. sz.. 11. p. Állásfoglalások a stratégiai terv második változatáról. Az Intézményi Tanács véleménye. = Könyvtári Híradó, 1991. 9. sz. 3-4. p. A kettőre itt válaszolt a főigazgató.

szélesebb kör számára és minél nagyobb hatékonysággal való eljuttatása mellett. Bővítést csak akkor irányozott elő, ha iránta fizetőképes kereslet mutatkozik. A működési költségek 10%-át szándékozott bevételből fedezni.

A gyűjteményszervezésben a használói igényekhez és a kereslethez igazodás alapelv – olvasható a tervben. Elkötelezett az új dokumentumok mellett. A ritka igényeket a nagyobb egységek hálózati szinten teljesítik. A közhasznú információs szolgáltatások szélesítését és fejlesztését, az állománykezelésben és feltárásban a számítógépesítés, a központi és egyszeri feldolgozás bevezetését célozza meg. A számítógépesítésben előbb nagyobb egységek lokális hálózatainak kialakítását, összekapcsolását, illetve az eszközök beszerzésének elsőbbségét, a telekommunikációs kapcsolatok megteremtését irányozza elő.

A Központi Könyvtárban a szolgáltatási kapacitás megőrzése kapott előnyt, de új épület helyett már a három épület rekonstrukciója, kiegészítő épületek felépítése és a zenei könyvtár törzsépületen belüli vagy közeli elhelyezése került előtérbe.

Hálózatfejlesztésben – a korábbiaknak megfelelően – a minőségi fejlesztés elsődlegességét mondta ki a terv. Készítői kerületenként egy, *középszintű ellátásra* alkalmas, s a már kialakult városrészekben (a korábbi településeken, lakótelepeken) elhelyezkedő könyvtárat terveztek - akár szolgálati pontok áthelyezésével vagy összevonásával is. Mivel az iskolában elhelyezett közös funkciójú könyvtárak nem váltak be, ezeket átadni, vagy máshová telepíteni szándékoztak. Kimondták: kevesebb, de jól telepített, jobban ellátott szolgálati pont létesítése-működtetése a cél. Az egységes hálózat egységes technológiát, szakmai-technikai központi szolgáltatásokat jelent. Az adminisztratív-technikai munkák központosításával – és számítógépesítéssel – minél több terhet akartak levenni a helyi könyvtárakról.

Megerősítették a társadalmi szervezetekre, szakmai műhelyekre való támaszkodás szándékát, a szolgáltatások fogadtatásának kontrollját, újak indításának igénykutatásokkal való igazolását vagy megalapozását. Előirányozták a hazai és a külföldi kapcsolatok erősítését, a kerületi önkormányzatokkal új típusú kapcsolatok kialakítását, a fővárosi szintű könyvtári ellátás és a helyi érdekek összhangjának megteremtését. Külön figyelmet szenteltek a humánpolitikának, a munkatársi gárda minőségi fejlesztésének.

Számoltak a helyzet romlásával is, amelyre a kisebb forgalmú könyvtárak feladásával, helyettük a nagyobbak megerősítésével kell reagálni, az általános, egyenletes leépítés helyett. (Ez ellentéte volt az akkor szokásos „fűnyíró-elv" gyakorlatának.)

A civilszervezetek véleményét a stratégiai tervről a Híradóból tudhatta meg a közvélemény – Kiss Jenő válaszaival együtt. A KKDSZ egyetértő, s a tervhez illeszkedő gazdálkodási stratégiát és a szervezeti megoldásokat igénylő álláspontjához az egységek vezetőinek hatáskörét, a szabályozók, a centralizáció és decentralizáció optimális arányait kialakító elaborátumát csatolta. Az Intézményi Tanács mintha nem értette volna meg a stratégiai tervezés lényegét: a változtatásokhoz kért vitát és konszenzust. A főigazgató a Tanács véleményében a konkrétumok hiányát és azt a sajnálatos tényt kifogásolta, hogy az IT az intézet vezetőségét nem hívta meg ülésére.[286] A TDDSZ – szintén a vezetőség távollétében – nem fogadta el a tervezetet. Vitatta a terv stratégiai jellegét. Szerinte a hálózatfejlesztési koncepciót sem fogadta el a kollektíva. Felrótta, hogy a tervezetben a Központi Könyvtár és a kerületi könyvtárak nincsenek eléggé megkülönböztetve. Kifogásolta a Zenei Könyvtárnak a központba helyezését, ellentmondást talált az ingyenes és a térítéses szolgáltatások között. A stílust is kifogásolta.

286 Benjámin Judit: A TDDSZ álláspontja. = Könyvtári Híradó, 1991. 10. sz. 5-6. p. A válasz: 6-8. p.

A főigazgató vitatta, hogy a szervezeti egységeknek előbb és külön stratégiai tervet kellett volna készíteniük, s hogy az 1986-os koncepciót és a stratégiai tervet meg kellett volna szavaztatni. A főigazgató szerint a tervezet sem átdolgozást, sem kiigazítást nem igényel.[287]

A főpolgármesteri program[288] véleményezéséhez a könyvtár vezetősége már felhasználhatta saját stratégiai tervét. A FSZEK-ről szóló alig kétlapnyi helyzetértékelés és önkormányzati koncepció a hangsúlyt a fővárosi fenntartói kompetencián túlmutató szakkönyvtári funkciókra helyezte. Az előző évtized hálózatfejlesztési törekvéseit, a közművelődési funkciókat a Budapest Gyűjtemény működését fenyegető tényezőnek nevezte. A tömegigényeket szolgáló közhasznú tájékoztatás és a hálózatfejlesztési koncepció helyett a szakgyűjtemények fejlesztését szorgalmazta. A központ nyilvános könyvtári funkcióit a – nem igazán sikeres – szakrészlegekkel akarta pótolni. „Téves és szakmailag elfogadhatatlan a tanulmány kiindulópontja: a könyvtár háromféle tevékenységének szembeállítása és egymás ellen való kijátszása. [...] túlzó, a helytörténeti gyűjteményt és a szociológiai tájékoztatást abszolutizáló, a könyvtár alapfunkcióival nem törődő véleményt tett magáévá [...] tudomást nem véve arról, hogy a könyvtári hálózat fenntartását a fővárosi törvény a fővárosi önkormányzat feladatává teszi – beéri azzal, hogy a kerületi önkormányzatok nagyobb támogatását kéri fenntartásukhoz." Így szólt a FSZEK vezetőségének kritikája. Helyette a főigazgató a könyvtár stratégiai tervét és a kulturális bizottság számára készített tájékoztatóját ajánlotta figyelembe venni.

Az önkormányzat kulturális bizottságától annak a könyvtárban tartott ülésén Kiss Jenő azt kérte, hogy „megvitatva tájékoztatónkat és terveinket, alakítsa ki könyvtárpolitikai elképzelését, s ennek megfelelően szerepeltesse a könyvtári fejlesztéseket a főváros kulturális életére vonatkozó tervei között." Nem hallgatta el, hogy törekvéseiket „házon belül és kívül egyes szakmai körök bizonyos fenntartásokkal kísérték, mára az eredmények önmagukért beszélnek." Javasolta a Központi Könyvtár épületének teljes felújítását, raktári szárnnyal bővítését. A középfokú ellátás épületfeltételeinek megteremtését a külső kerületekben (XVII., XXII., III.) és Budán (I.,II., XII.). Kiskönyvtárak nyitását az alapfokú ellátás hiányainak pótlására – számolva némelyik bezárásával is. Továbbá számítógépes, telekommunikációs infrastruktúra kialakítását, fenntartását kérte.[289]

Kiss Jenő és munkatársai elérték, hogy a Kulturális Bizottság a helyszínen tájékozódott, első kézből kapott információkat. A bizottság szakmailag kompetens tagja érzé-

287 Marschall Miklós: Oktatás, kultúra. Előtanulmány. Budapest szabaddemokrata főpolgármesterének programjavaslatai. 3. Bp. 1991. augusztus. 30 p. A FSZEK-re vonatkozó részt a főigazgató 1991. szeptember 2-i levele szerint a szervezeti egységek vezetőivel véleményeztette, s ennek alapján készült válasza. Irattár 461/93.

288 Kiss Jenő: Könyvtárunk helyzetéről. A Fővárosi Önkormányzat Kulturális Bizottságának adott tájékoztató – rövidítve. = Könyvtári Híradó, 1991. 10. sz. 1-3. p. A bizottság kérésére írásos tájékoztató is készült szeptemberben, mellékelték hozzá a stratégiai tervet és az új használati szabályzatot. A lapban Kiss Jenő tájékoztatója után szerkesztették ügyesen Tverdota Miklósné: Mit vállalhat a közkönyvtár? A Francia Könyvtárosok Szövetségének állásfoglalása. = Uo. 3-5. p. c. tájékoztatóját. A francia könyvtárosok Magna Chartájának nevezett dokumentum a szabadság, egyenlőség, testvériség jelszavából vezette le a francia közkönyvtárak misszióját, közreműködését a francia társadalom átalakításában.

289 Havas Katalin: „A város szabad polgárok otthona." Beszélgetés Szabó Béla Istvánnal, a Fővárosi Közgyűlés Kulturális Bizottságának tagjával. = Könyvtári Híradó, 1991. 11. sz. 1-4. p.

keltette is, hogy vannak, akik értik és érteni akarják a könyvtár stratégiáját.[290] Jó benyomást szereztek a könyvtárról, jól fogadták a könyvtár kezdeményezését, hogy a főigazgató levélben kereste meg a közgyűlési képviselőket. A főigazgató ebben javasolta, „könyvtáraink nyilvánosságára építve szélesítsék a választókkal való kapcsolattartást, a párbeszédet, illetve vegyék igénybe választókörzetük múltja-jelene dokumentumaival kapcsolatos szolgáltatásunkat." Az invitálásra mindössze tízen mentek el, Marschall Miklós főpolgármester-helyettes társaságában, de minden párt képviseltette magát, tájékozódhatott.[291] A fővárosi koncepció és a könyvtári vezetőség stratégiája közti ellentmondás feloldására vetődött fel az az ötlet, hogy független szakértői átvilágítás alapján döntsön a Kulturális Bizottság. A hozzáértő, a körülményeket jól ismerő Szabó Béla István szerint nem akarják önfinanszírozóvá tenni a könyvtárakat, világosan értik, hogy a teljes hálózat működtetése a főváros feladata. A kerületek vállaljanak részt, a kerületi könyvtár olyan legyen számukra, mint a főváros számára a KESZ. Óvott a szociális funkció túlzásaitól. „... a meglévő könyvtárak legyenek a civil élet fórumai, egy-egy közösség kialakulásának élesztő helyei."[292]

A stratégiai tervezés velejárója, hogy a változásokhoz igazítják. Ezért – műhelybeszélgetések keretében – 1996 májusában újabb stratégia kidolgozásához kezdtek, s év végére el is készült.[293] Új koncepció készítését a külső és belső változások indokolták (a 6 régió kialakítása, a számítógépesítésben elért haladás, a Központi Könyvtár ügyében bekövetkezett változások stb.). Volt átfogóbb oka is a feladatok újragondolásának. 1995-ben a hazai helyzettel indokolt gazdasági megszorítás („Bokros-csomag") legfeljebb súlyosabb volt, de illeszkedett a külhoni tendenciákhoz. Európa-szerte a közkönyvtárak finanszírozása, az információs forradalom, a számítástechnika, a telekommunikáció előtérbe kerülése szakmai elbizonytalanodáshoz vezetett, a közkönyvtár lényegi vonásainak újragondolását eredményezte a „hogyan tovább" kérdését megtárgyaló számos műhelyértekezleten. Az élenjáró országokat figyelemmel kísérő FSZEK vezetők tisztában voltak az aktuális törekvésekkel. Nem véletlen, hogy Papp István előadója volt az évtized derekán a Goethe Intézet és a Francia Intézet budapesti és az EBLIDA prágai konferenciáinak, szakértője a készülő közkönyvtári törvénynek.[294] Ezek a fejlemények is hatottak a FSZEK stratégia megújítására.

A szikár írás (3 lapon, 5 pontban) 5-10 év stratégiáját fogalmazta meg. Azt a Nemzeti Információs Stratégiához kapcsolódva, a HUNGARNET részeként kívánta megvalósítani. A hazai, még inkább a nemzetközi tendenciák alapján az információ iránti igény, a tanulmányi, mindennapi boldoguláshoz kapcsolódó szükségletek fokozódásával, a rekreációs olvasás visszaszorulásával, az idősebb generációkra szűkülésével számolt. Számolt az elektronikusan elérhető információk térnyerésével is – a papír alapú szolgáltatások fennmaradása, sőt növekedése mellett –, s azzal hogy a folyamat nem áll meg a könyvtár falainál, hanem országos, nemzetközi források felhasználását igényli. Mérle-

290 Bagdi Marianna: A fővárosi önkormányzati testület tagjainak látogatása. = Könyvtári Híradó, 1992. 2. sz. 1-2. p.

291 Havas i. m.

292 Papp István: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ma és holnap. = Könyvtári Híradó, 1996. 12. sz. 4-7. p.

293 Vö. Papp István: A közkönyvtár változó paradigmája. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1997. 12. sz. 3-8. p. vagy Könyvtári Figyelő, 1998. évi különszám, 27-33. p., Uő: Ha halkan szól a zene, akkor is lehet táncolni. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1999. 1. sz. 3-15. p. Uő: A közművelődési könyvtárak az új könyvtári törvényben. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 25. köt. 1994-1995-1996. Bp. 1999. 74-95. p.

294 Papp István: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ma és holnap i. m. 7. p.

gelést kívánt a beszerzendő (rendelkezésre bocsátandó) és a hozzáférést igénylő dokumentumok, a reális és a virtuális könyvtár megkülönböztetéséhez. Ez azt (is) jelent(het)i, hogy a teljes szövegüket elektronikusan tároló dokumentumok esetében a többpéldányú beszerzés megtakarítható. A stratégia előirányozta „a munka teljes automatizálásának, valamint a könyvtár saját és vásárolt adatbázisai helyi és távoli használatának", központ és a fiókkönyvtárak egymásközti és külső számítógépes kapcsolatai megteremtését. Hazai és külföldi könyvtárak és információs szervezetek adattáraihoz, a FSZEK által előállított vagy vásárolt adatbázisokhoz az otthonokból és a munkahelyekről való hozzáférést. Tíz éven belül számolt a Pálffy- és a Wenckheim-palota rekonstrukciójával, átalakításával, a Baross utcai toronyraktárral. Szükségesnek tartotta a XVII., XXII. kerületben nagyobb (1500 négyzetméteres) könyvtár építését, továbbá azt, hogy „a főváros más kerületeiben a fiókkönyvtárak száma és alapterülete a használathoz és a lehetőségekhez képest növekedjék."[295]

Az 1992. évi szakértői jelentés

1991 decemberében a Fővárosi Közgyűlés Kulturális Bizottságának elnöke négy hazai és egy svéd szakértőt[296] kért fel a FSZEK szervezete, finanszírozása, szakmai tevékenysége átvilágítására, stratégiai terve véleményezésére.

A bizottság jelentése 1992. június 5-én kelt.[297] Nyomában alapító okirat született[298], s feloldották a könyvtár vezetőségének stratégiai terve és a főpolgármesteri koncepció közötti ellentmondásokat. A Kulturális Bizottság döntött a központ és a hálózat néhány sürgős és sarkalatos kérdéséről, s a főigazgatói megbízatásról.

A szakértők remélték, hogy „modern európai nagyvárosi nyilvános könyvtár megvalósítását segíthetik elő." Méltányolták az erőfeszítéseket. „A nyolcvanas évektől az új vezetés – a munkatársak zömében élő megújulási szándékra is építve – határozott lépéseket tett a modern funkcionalitás érvényesítése végett: megkezdte az állomány megtisztítását az elavult könyvektől, ember közelibb arculatot igyekezett adni a kis hálózati egységeknek („családi könyvtárak"), decentralizálta a döntéshozatalt és leépítette a

295 Ambrus Zoltán (Békés Megyei Könyvtár, Bátonyi Béláné (OSZK), Demeter Miklósné (Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár, Szolnok), Sonnevend Péter (OSZK), ill. Inger Eide-Jensen (Városi Könyvtár, Göteborg)

296 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár tevékenysége és fejlesztése. Szakértői jelentés. = Könyvtári Figyelő, 1993. 3. sz. 389-402. p. Külön közzétették a svéd szakértő 1992. május 19-i keltezésű jelentését Eide-Jensen, Inger: Jelentés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárról. = Uo. 403-409. p. Ezt megelőzte Vajda Kornél: Nem erényünk a menedzsment! Beszélgetés Inger Eide-Jensennel, a Göteborgi Városi Könyvtár igazgatójával. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1993. február, 6-8. p. (A svéd szakértő jelentéséhez a FSZEK irattárából előkerült egy 14 lapnyi gépelt, /valószínűleg Papp István által/ többszörösen javított, 1992. július 2-án kelt észrevétel-fogalmazvány is. Ezt letisztázva, vagy közzétéve nem ismerjük, vélhetően bedolgozták a későbbi, szerteágazó kollektív munkán alapuló főigazgatói észrevétel-csomagba. A középvezetők észrevételeit ld. később.) Kiss Jenő: Észrevételek a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban lefolytatott szakértői átvilágítás jelentéseihez. = Uo. 410-414. p. (Másodközlés a Könyvtári Híradó, 1992. 10. számából.) Papp István szíves szóbeli közlése szerint ő foglalta össze az észrevételeket, de hivatalból a főigazgató jegyezte. Feladatterv a Kulturális Bizottság 1992. október 13-i ülése határozatainak végrehajtására. = uo. 415. p. (A KF ezt is a Könyvtári Híradó, 1992. 12. számából vette át.) Sonnevend Péter: Néhány szó a szakértői jelentéshez fűzött „Észrevételek"-hez. Uo. 416-417. p. Erre viszontválasz Kiss Jenő: Néhány szó a „Néhány szó"-hoz. Uo. 417. p. 1992. május 19-e előtt keletkezett Sonnevend Péter: Feljegyzések a főváros nyilvános könyvtáráról. (1992) 1-3. rész. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1993. június, 32-39. p., július 45-51. p. augusztus, 34-37. p.

297 Közölte a Könyvtári Híradó, 1992. 12. sz. 2. p.

298 Vö. Könyvtári Figyelő, 1993. 3. sz. 390. p. Vö. még Sonnevend: Feljegyzések i. m. 1. r. 35. p.

központi irányítóapparátust, koncepcionális szinten kísérletet tett a hosszú távú könyvtárfejlesztés irányának meghatározására, nagy vállalkozást indított el a számítógépesítés terén, új szolgáltatásokat vezetett be, hogy csak néhány területet érintsek. Sok tekintetben ez a megújulási hullám országos hatást is keltett, példát, más esetben vitatni való megoldást kínálva. Mindezzel együtt a halmozott hátrányokból – főként a szűkösnél is nyomorúságosabb anyagi feltételek okán – máig sem tudott megszabadulni, miközben az utóbbi évek elszabadult inflációja újabb krízishelyzetet teremtett."[299] A FSZEK stratégiájával értettek egyet, azt felerősítették. Néhány kérdésben ütközött a radikálisabb svéd szakértő és a helyzetet jobban ismerő hazaiak véleménye. A főigazgató reagálása szerint, az eltérés nem elvi, hanem abból eredt, hogy az érintettek jobban érzékelték az akadályokat, esetleges taktikai hátrányokat, mint a szakértők.

A szakértők nyomatékosan felhívták a figyelmet a központ és a hálózat katasztrofális állapotára. Arra, hogy a FSZEK feltételrendszere nemcsak a változó társadalmi igényekhez képest, de a külföldi és a hazai intézményekkel összehasonlítva is nagyon rossz. Sürgős, radikális beavatkozást igényeltek a fenntartótól. Szerintük – erőfeszítések ellenére is – két könyvtár él egymás mellett, „a tudományos kvalitásait kamatoztató központi gyűjtemény és a nyilvános könyvtári funkciókat teljesítő hálózat." (Svéd fogalmazásban: „két alapvetően különböző típusú könyvtárból áll, amelynek közös az igazgatása.") A főigazgató magyarázatként a hagyományra, a fővárosi munkamegosztásra hivatkozott. Szerinte a feltételek hiányában a nyilvános könyvtári központ irányában tett lépések sem vezethettek átütő eredményekhez.

A szakértők a belső erőre támaszkodó kis lépések politikáját is bírálták. Új központot szorgalmaztak. A göteborgi könyvtárigazgató szerint „az új Központi Könyvtárnak a fővárosi könyvtári rendszer valóban szerves részeként kell működnie és közművelődési – nem pedig tudományos – könyvtárnak kell lennie". A FSZEK vezetősége sem az új épület ellen volt, csak reálisabbnak tartotta „a jelenlegi három épület felújításával, átalakításával és bővítésével" megoldani a központ gondjait. A Kulturális Bizottság 25 000 négyzetméteres új könyvtár mellett foglalt állást, „Budapest központjában, a Károly körúti ingatlanrészen." Előírta: „a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár készítse el funkcionális tervét az egész hálózatra és az új Központi Könyvtárra vonatkozóan, 1993. március 31-ig."[300] Ezt teljesítette is az 1993. március 2-i kelettel készült, vitára közreadott szakmai koncepció. Az előző időszak során kikristályosodott alapelveket rögzítette, s alkalmas volt arra, hogy fogódzóként használhassák.[301]

A svéd szakértő szerint központ és hálózata túlzottan a humaniórákra koncentrál. Figyelmeztetett az európai trendre: egyre erősebb a napi gyakorlati ismereteket tartalmazó könyvek és folyóiratok iránti igény. A szakértői jelentés rámutatott: a FSZEK

299 Feladatterv. A Kulturális Bizottság 1992. október 13-i ülése határozatainak végrehajtására. = Könyvtári Híradó, 1992. 12. sz. 1. p. Közölte a Könyvtári Figyelő, 1993. 3. sz. 415. p.

300 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szakmai koncepciója. Tervezet. Összeáll. Papp István. 1993. március 2. Kézirat. 46 p. FSZEK irattár 224/93. Ezt a sok újdonságot (talán az iskolai könyvtári ellátó központok, a családi könyvtárnál is kisebb ellátóhelyek, vagy a munkahelyi ellátásba való bekapcsolódás lehetőségét kivéve) nem tartalmazó anyagot azzal küldték szét június 4-i kísérőlevéllel a főkönyvtárakba és az osztályvezetőknek, hogy az ősz folyamán számos fórumon megvitatják. A vitára sem a Híradóban, sem másutt nem sikerült rátalálni.

301 A gépiratok megtalálhatók a FSZEK kézirattárában, a főigazgatói összegzés első fogalmazványa és publikált, előbbiekben hivatkozott változata. A köteg tanúsága szerint megszólalt a Központi Könyvtár – az olvasószolgálat kivételével – minden középvezetője, s – nyolc híján - a 22 főkönyvtári vezető, valamint Barczi Zsuzsa.

programja – az európaiaktól eltérően – az aktív korosztályok helyett iskolásokra, nyugdíjasokra koncentrált. A FSZEK munkatársai állították, hogy ők szakítottak először és a legerőteljesebben a központi előírásra hagyatkozó beszerzéssel. „A mi eszményünk is a nyitott, vonzó, szolgáltatás-orientált könyvtár." A közhasznú információs szolgálatot viszont a szakértők is méltatták.

Egyetértés volt abban, hogy a hálózat elaprózott, a könyvtárak telepítése sem szerencsés. A szakértők értékelték az intézkedéseket, a Központi Ellátó Szolgálat létrehozását. De figyelmeztettek a koncepció befejezetlenségére, a videokazetták túlzott mértékű forgalmazására, üzleti kényszerére. A FSZEK munkatársai szerint „a karcsúsításnak együtt kell járnia azoknak az egységeknek a megnyitásával, amelyek átvehetik a bezártak olvasóközönségét." Regionális könyvtárak helyett előbbre valónak tartották a középszintű ellátást azokban a kerületekben, ahol 150-200 négyzetméteres, „kinevezett" főkönyvtárak működnek. A Kulturális Bizottság is hangsúlyozta, hogy a hálózat fenntartása fővárosi (és nem kerületi) feladat. Hozzátette: „meg kell keresni a kerületi önkormányzatok együttműködésének lehetőségét a finanszírozás területén."

A főigazgató elfogadta a könyvtári felügyelő bizottságra vonatkozó javaslatot, s nem volt vita a számítógépesítés sürgető voltában sem. A javaslatban *felügyelő bizottság* szerepelt széles döntési hatáskörrel, a Kulturális Bizottság *tanácsadó testületről* döntött. November 15-ig kért számítógépes fejlesztési tervet, hogy „figyelembe lehessen venni az 1993. évi költségvetés tervezésekor."

A jelentést véleményezték, megvitatták az osztályvezetők, a főkönyvtárak igazgatói.[302] A Központi Könyvtár középvezetői pozitívan értékelték a szakértők munkáját. Szerintük is az akadályokat – beruházással, a számítógépes lemaradás felszámolásával, a beszerzési hiányok pótlásával – a fenntartó háríthatja el. Karbach Erika azt kifogásolta, hogy a szakértők nem kínáltak alternatívát, hanem kinyilatkoztattak. Bánhegyi Gyuláné a főkönyvtári igazgatókéval egybehangzó véleménye szerint napirenden volt javaslatokat ragadtak ki. De, „ha az önkormányzat aktivitását növelik – szerencsénk van." Maruszki József arra figyelmeztetett, hogy a főkönyvtári rendszerben „a hangsúly egyre inkább az irányítás és gazdálkodásra tevődik és kevésbé a szakmai szolgáltatásokra." Szabó Jánosné vitatta, hogy a karcsúsítást és a régiók kiépítését egyidejűleg lehet végrehajtani. Ottovayné Ecsedi Klára: „Budapest egészében aránytalanul rosszul ellátott, a belső kerületek is. (A közművelődési hálózaton túlmenően a nagy országos, egyetemi, stb. könyvtárak sem bírják a gyakorlat tanúsága szerint ellátni a rászorulókat. Az alacsonyabb fokú oktatási intézmények könyvtárai jó esetben is a töredékét nyújtják a szükségesnek, a munkahelyi könyvtárak megszűntek stb.)."

A jelentéssel általában egyetértettek a civilszervezetek is. Ám a TDDSZ és az Intézményi Tanács véleményéből kiérezhető, hogy az előző évek harcai mélyebb nyomokat hagytak a szereplőkben. A TDDSZ a KESZ-hez, a KISZ-hez, a számítógépesítéshez képest „lényegesen kisebb értékűnek", háttérbe szoríthatónak minősítette a szabadpolcot. Az IT új vitát igényelt „olyan szervezeti, irányítási kérdésekben, amelyek a hálózatközpont viszonyát, funkcióit, az új központi épület kérdését, a hálózat egységeinek változását, területi központok létrehozását" érintették.[303]

302 Szintén olvashatók a gépiratos változatok, ezek meg is jelentek, sorrendben Maruszki József, Révy Eszter és Vazinay Mária által aláírt észrevételeket lásd a Könyvtári Híradó, 1992. 8. sz. 11-12. p., 9. sz. 11. p., 10. sz. 15. p.

303 Havas Katalin: „Ezt most meg lehet csinálni." Újabb beszélgetés Szabó Béla Istvánnal, a Fővárosi Közgyűlés Kulturális Bizottságának tagjával. = Könyvtári Híradó, 1992. 11. sz. 1-4. p.

A Kulturális Bizottság az átvilágítást jól fogadta. „A Bizottság egybehangzó véleménye szerint, ilyen szakszerű és átfogó jelentés a főváros egyetlen intézményéről sem készült." Félreérthetetlenül foglalt állást a hálózat dolgában is. „A Központi Könyvtári tervezéssel egy időben foglalkozni kell a teljes ellátó rendszerrel is. Meg kellene tervezni a szakértői jelentésben megfogalmazott regionális alközpontok működését [...] nem lehet szerénykedni, itt most ki kell harcolni, amire szükség van, és a regionális központokra szükség van." A bizottság a stratégiai terv és a szakértők véleményét vette át és megegyezett abban, hogy a jelenlegi állapot nem tartható.[304]

Nem kevésbé volt fontos, hogy „a Kulturális Bizottság elfogadta Kiss Jenő főigazgató beszámolóját, egyben elismerését fejezte ki az intézményben folyó egyenletes, szakmailag megbízható és kreatív munkáért, különös tekintettel azokra a törekvésekre, amelyekkel a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár bizonyította, hogy a nehéz gazdasági körülmények ellenére talpon lehet maradni, sőt a fejlődés sem szakadt meg."[305]
Nem publikálták a vezetői munkáról szóló beszámolót.[306] A szakértői átvilágítással és az észrevételekkel együtt a bizottság ezt is megtárgyalta.

Kiss Jenő 12 éves vezetői módszereiről a következőképpen szólt: „A most lezajlott átvilágítás jelentései szóljanak az intézmény eredményeiről, én meg arról, hogyan értem, értük el ezeket." Úgy látta, a célkitűzések elfogadtatása heves viták közepette zajlott le. Ezek gyökeresen különböztek attól, amit a munkatársak tanultak, megszoktak. A könyvtár középvezetőit a régi munkatársak közül választotta ki, ezek zömmel támogatták a törekvéseket. „Csak elenyésző kisebbség az, amely tudatosan gátolta reformjaim megvalósítását." Az utóbbi években „nem könnyű, de hasznos (vita)partnernek bizonyultak a dolgozók érdekképviseleti szervei (KKDSZ, TDDSZ). Nem hozott hasznot az Intézményi Tanács. A Hálózati Tanács szakmai feladatok végrehajtásában nyújtott néha segítséget, néha csak vitapartnerül szolgált." Nem volt könnyű a költségtudatos gondolkodást meghonosítania. Tudatos, következetes volt a munkatársai részvételén, bevonásán alapuló vezetési stílus kialakításában. Nehéz körülmények között, maximális rugalmassággal, innovációs készséggel és folyamatos alkalmazkodással sikerült elérni: a könyvtár nem azonos a tíz, vagy akár az öt évvel azelőttivel.

Az eredményeket elismerő kulturális bizottsági ülés után beadta pályázatát és szakmai programját.[307] A FSZEK-ben „eltöltött 12 év alatt igyekeztem megújítani ennek a nagy közművelődési könyvtárhálózatnak a tevékenységét. Egyrészt a főváros lakosságának tényleges igényei, másrészt a mai európai tendenciák, valamint a saját régi hagyományaink alapján olyan új megoldásokat vezettem be, amelyeket az országban elsőként mi alkalmaztunk, és jelentős mértékben hozzájárultunk a könyvtári tevékenység megújításához." Törekvéseinek sarokpontjai: „a használók igényeihez messzemenően igazodó kínálat, újfajta állománykihelyezés, családi könyvtárak, bátrabb selejtezési politika, közhasznú információs szolgálat, új szolgáltatások és új

304 Feladatterv i. m.

305 1992. október 6-án kelt, Kiss Jenő: Beszámoló az 1988-1992. között végzett vezetői munkámról c. 5 lap terjedelmű gépirat. Megtalálható a FSZEK irattárában. A főigazgató munkaviszonya, mielőtt ezt a középvezetőknél bevezette volna, határozott idejűvé változott, de mindennek nincs nyoma az 1991-ben aláírt kollektív szerződésben sem.

306 Szakmai program a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár működtetésére és fejlesztésére. 1992. október 15. 5 p. Szintén az irattárban található.

307 Vazinay Mária – Karner Katalin: Véleményt nyilvánítottunk... = Könyvtári Híradó, 1992. 11. sz. 7. p.

dokumentumok bevezetése, a gyermekszolgálat integrálása, központi ellátó szolgálat stb. [...] Kidolgoztuk a Központi Könyvtár új funkciórendszerét és megkezdtük annak gyakorlati megvalósítását. [...] A könyvtár irányítási struktúráját egyszerűsítettem, a középvezetők hatáskörének, a kerületi főkönyvtárak önállóságának növelésével hatékonyabbá tettem az intézmény vezetését."

Programját azzal indíthatta, „ha a következő vezetői ciklusra [...] nem az eddigi tevékenység folytatását ígérném, megkérdőjelezném saját eddigi munkámat. Az önmagamhoz való következetességen túl azért is tehetem a folytatásra a hangsúlyt..." A realitásokkal számolóan írta: a Központi Könyvtár elhelyezése mostantól elsőbbséget élvez, s akár új épület, akár rekonstrukció mellett döntenek, meg kell kezdeni a felkészülést, s a jelenlegi épületen belül 1993 végéig be kell fejezni a szabadpolcos tér és szakolvasótermek kialakítását. A hálózatban a könyvtárhelyiségek tulajdonba vétele előfeltétele a velük való gazdálkodásnak. Ezzel együtt és a beruházási lehetőségek arányában fejleszthető a hálózat. Számolt a kényszerű visszafogással, de szerinte a bevételek felső határa – a nyugati szakértőkkel egybehangzóan – a 10-15%-ot nem haladhatja meg. Kulcskérdésnek minősítette a rendszer számítógépesítését. Ígérte a szervezet és az irányítási rendszer korszerűsítését, új SZMSZ kidolgozását. A főigazgatói posztra Kiss Jenő mellett még hárman pályáztak.

A Kulturális Bizottság vezetőjének felkérésére az intézmény 750 dolgozója közül 665 véleményt nyilvánított a négy pályázatról.[308] Kiss Jenő csak 36,5%-ot kapott, de kétszeresét, mint a másik három pályázó együtt. A leadott szavazatok megoszlása a következő volt: *Kiss Jenő* 243, *Sonnevend Péter* 75, *Benjámin Judit* 42, *dr. Révy Eszter* 10, tartózkodott 165 és új pályázat kiírását tartotta szükségesnek 140 fő. Mint kiderült, a tisztázatlan munkajogi viszonyok miatt az Intézményi Tanács tévesen kérte valamennyi dolgozót egyetértésre, tartózkodásra vagy új pályázat kiírására való voksolásra. Ez végül is közvélemény-kutatás lehetett. A Szakértői Bizottság véleményezése után a Kulturális Bizottság már csak az eddigi főigazgatót terjesztette elő, a Közgyűlés pedig (más fővárosi intézményekétől eltérően) „csont nélkül" megszavazta.[309] Ezzel ellenzéke háttérbe szorult, magabiztosabban folytathatta magaválasztotta útját.

Kiss Jenő új ciklusa kezdetekor interjút adott. „Amit én, ill. ez a vezetés kezdett [...] nélkülem is megvalósulna ugyan, de én is kellek hozzá, hogy az eredeti elképzelés ne csorbuljon. A megbízásommal ennek a programnak a megvalósítására kaptam felhatalmazást."[310]

Egyidejűleg Papp István főigazgató-helyettest is öt évre megerősítették posztján.

A szabadpolc megkésett bevezetése a Központi Könyvtárban

A Központi Könyvtár funkcióiról lezajlott vita azzal fejeződött be, hogy a szabadpolcos állomány felállításának előkészületeit (kiválogatását) mielőbb meg kell kezdeni. A szabadpolc megvalósítására nem egy lépcsőben került sor. 1989-ben még zárt raktárból

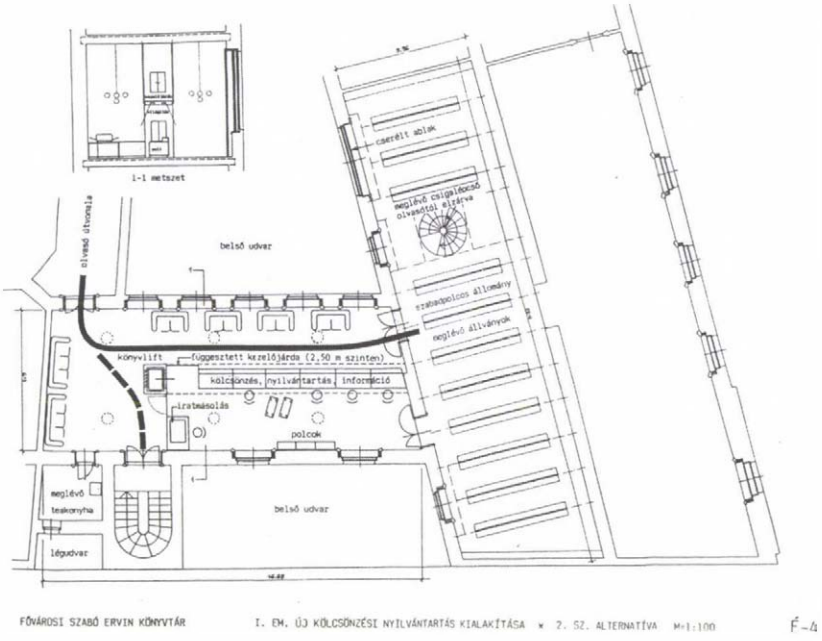
308 Havas Katalin: Rövid interjú régi főigazgatónk új kinevezése alkalmából. = Könyvtári Híradó, 1993. 1. sz. 1-3. p. A Híradó szerint Kiss Jenő jelentette be újévet köszöntő együttlét alkalmából az öt évre szóló megbízását.

309 Az idézet a hivatkozott interjú 2. lapján olvasható.

310 Katsányi Sándor: A szabadpolcos állomány forgalma a Központi Könyvtárban. = Könyvtári Híradó, 1993. 8-9. sz. 8-10. p.

folyt a kölcsönzés, 1990-től részben szabadpolcra kerülhetett a kölcsönzési anyag frissen kiadott része.[311]

A szabadpolc bevezetése sem ment vita nélkül. A szabadpolc hazai úttörőjének könyvtára – fiókjaihoz képest – megkésetten, az ötvenes évek végének politikai szempontokat sem nélkülöző vitája eldőlte után négy évtizeddel tűz(het)te napirendre. Az épületfeltételek (is) hiányoztak. Sokat lendített az ügyön, hogy a Reviczky utca 3. sz. alatti épületet megkaphatta a FSZEK. 900 négyzetméteres területgyarapodással a hát-

Az első szabadpolcos válogatótér a Központban

térben, rövid távú fejlesztéssel is előnyös feltételeket lehetett teremteni, el lehetett indulni a távlati koncepcióhoz vezető úton. A 6-7 év alatt megtett út munkalélektanilag is fontos. „A legnehezebb mindenek között nem a nem csekély anyagiak előteremtése, a nem kevés energiát igénylő átépítések, áttelepítések végrehajtása volt, hanem munkatársaink nem kis részének meggyőzése arról, hogy ideje megtennünk a nagy ugrást, átváltanunk a XIX. század második felének technológiájáról legalább a XX. század első felének technológiájára. Érdekes intézményszociológiai vizsgálódás lenne kideríteni, milyen tényezők munkáltak a szabadpolccal szembeni fenntartások mögött. A szabadpolcot végül is a valóság kényszerítette ki."[312]

A szakmai koncepciót 1989 derekán tették közzé.[313] *Hegedűs Péter* építész 1991 novemberére elkészült kivitelezhetőségi tanulmányának legfőbb értéke, hogy a kijelölt

311 Papp István: Szabadpolc a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központjában. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1993. szeptember, 25. p.

312 Papp István: Elmozdultunk a holtpontról. Aktuálissá vált a Központi Könyvtár betelepítésének újragondolása = Könyvtári Híradó, 1989. 7-8. sz. 1-8. p.

313 Papp István: Újabb lépés előtt a Központi Könyvtár rekonstrukciója. = Könyvtári Híradó, 1991. 12. sz. 5-6. p. Hegedűs Péter: Építészeti műszaki leírás. = Uo. 5-7. p.

helyen a szabadpolc megvalósítását lehetségesnek ítélte.[314] A szabadpolc kialakítását segítette a szakértői jelentés is, amely hangsúlyozta, hogy ez a forma a tudományos és szakkönyvtáraktól sem idegen, és akkor is érdemes bevezetni, ha rövidesen lehetővé válna egy új könyvtár építése.[315]

Sokféle szempontra kellett figyelnie a tervezőnek, hogy a Wenckheim-palota első emeletén funkcionálisan összekapcsolódhasson a helyben használat és a kölcsönzés, a szakolvasók és a nyilvános szakkönyvtári szolgáltatás. A kihelyezhető, 50 ezres szabadpolcos állomány egy évtized évente cserélendő termését foglalhatta magában. Az átalakítás munkálatai nehézséget okoztak a könyvtárosnak, kellemetlenséget a használónak. Nyereséget ígértek viszont a jövőnek a terek átalakításával, az állomány előkészítésével. Az átszervezés számos hozadéka mellett (adminisztráció, a pult előtti zsúfoltság csökkentése, a forgalom kényszerű korlátozásának elkerülése, logikusabb munkaszervezés stb.), nemcsak a közművelődési jelleget erősítette, hanem az olvasóbarát könyvtár megteremtése felé tett fontos lépés is volt.[316] Egyaránt szoktatta az olvasót és a könyvtárost az állományhoz való közvetlen hozzáféréshez.

1993 szeptemberében megkezdte működését a szabadpolc, a szakolvasótermek 1994-re készültek el. Átalakítás nélkül nem lehetett volna a 40-50%-kal megnőtt forgalmat lebonyolítani.

Kerületi főkönyvtárak helyett régiók

A FSZEK javára vált, hogy a kerületi könyvtárak 1957-ben visszatértek a hálózatba. Szerencsés volt az is, hogy az1990-ben megalkotott új fővárosi törvény a könyvtárakat a fővárosi önkormányzathoz rendelte.[317]

A több kerületet átfogó egységek kialakítása nem új gondolat, már az 1970. évi III. könyvtárügyi konferencián, az 1972-es *Szakmai irányelvekben*, a FSZEK 1970-es évekbeli fejlesztési terveiben is felmerült. Az 1978-as terv szerint, a kerületi főkönyvtári rendszernek, az ellátás első két szintjének kiépítése után, a részleges felsőfokú báziskönyvtárak 1990-ig léptek volna a rendszerbe. Létrehozásukat „a távlati városfejlesztés tervvel, a városszerkezet átalakulásával összhangban, új lakótelepek létrejöttével, városközpontokban, közlekedési csomópontokban" tervezték. Egy régió „2-4 városkerületet foglal magában, amelyben fiókkönyvtárak, középszintű könyvtárak, különféle típusú szakszervezeti könyvtárak szolgáltatásait egészítik ki." Kidolgozták, „hol [...] célszerű létrehozni részleges felsőfokú könyvtárat." 1978-ban 6+1 (ez utóbbi a központ környéke) régiót terveztek.

314 Vö. Könyvtári Híradó, 1992. 9. sz. 11. p. A szakértői véleményre adott TDDSZ-reagálás mutatta, hogy a szakkönyvtári terület képviselői periférikus könyvtártechnológiai kérdésként kezelték.

315 Katsányi Sándor: Szabadpolc a Wenckheim-palotában. = Könyvtári Híradó, 1992. 9. sz. 5-6. p.

316 „10.§. (4) A fővárosi közgyűlés köteles gondoskodni a kettőnél több kerületet, ill. a főváros területét is meghaladó ellátási kötelezettséget szolgáló ... közgyűjteményi intézmények ... fenntartásáról." 1991. évi XXIV. törvény a fővárosi és fővárosi kerületi önkormányzatokról. In Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye, 1991. 1. köt. Bp. 1992. 162. p.

317 Az agglomeráció Szabó Ervint is foglalkoztatta az Emlékirat...-ban. Az akkori agglomeráció többsége 1950-ben a főváros egy-egy kerülete lett. Azóta szélesebb település csoport jött létre a főváros vonzásában, ezt jelezte Sallai István a Szabó Ervinnel szembeni tartozások megfogalmazásakor. Elméletileg többször szóba került a főváros könyvtári ellátásának szervezésekor a vele szoros gazdasági, társadalmi és lakossági kapcsolatban álló települések figyelembe vétele, de ameddig a főváros ellátottsága rosszabb a vidékinél, ez az eredendően angolszász public library gondolat nem jöhet(ett) komolyan szóba.

A III. kerületben, Óbuda városközpontjában, ahol nagy városkörzetet fog át a metró és HÉV összeköttetés. Hatósugara feltehetően kiterjed az agglomerációs övezetre is.[318]

A IV. kerületben, Újpest centrumában a művelődési központ épületében a tervezett kb. 1500 m2 alapterületű könyvtár a VI. ötéves terv időszakában.

A X. kerületben a Pataky István Művelődési Központ, a 12-es könyvtár már betölti ezt a funkciót.

A XI. kerületben, a kelenföldi lakótelepen 1978-ban a művelődési központban létesülő 3. sz. könyvtár elhelyezése és alapterülete nem optimális, de a körzetben a legjelentősebb

A XIV. kerületben a VI. ötéves terv-időszakra az Örs vezér terére tervezett könyvtár szintén nagy vonzáskörzetű forgalmi csomópontban helyezkedik el.

A XX. kerületben, Pesterzsébet városközpontjában az V. ötéves tervciklusban várható egy részleges felsőfokú könyvtár megépítése.

A régiókat nemrég épült, vagy várhatóan felépülő, FSZEK-mércével nagy könyvtár köré tervezték. A belső kerületek számára a régi épület új funkciójával számoltak: „szerencsésnek ítélnénk a FSZEK Központi Könyvtára jelenlegi épületének [...] átalakítását, a belső városkörzet (V-VI-VII-VIII. ker.) részleges felsőfokú közművelődési könyvtári ellátására."[319]

Papp István „taktikai tartalékként" számolt a „kerületközi könyvtárakkal", ismérveiket kidolgozta: "minden kerületközi könyvtár egyben kerületi főkönyvtár, de nem minden kerületi főkönyvtár egyben kerületközi könyvtár" is.[320] A családi, a kétfedeles könyvtárak és a központi ellátó szolgálat (KESZ) kiépítése volt sürgős. Az évtized végén azonban a régiókról már nem esett szó.[321] A stratégiai tervben nem szerepelt regionális könyvtár.[322]

A szakértők 1992-ben szorgalmazták: „a legjobb lenne [...] ha a belátható jövőben megépülne [...] öt-hat regionális ('kerületközi') könyvtár [...] természetes alközpontjai lennének a kétmilliós főváros hálózatának s szolgáltatásaik révén a kisebb egységeknek." Nagyobbakat javasoltak, mint amekkorák a FSZEK-ben bármikor felmerültek. „Ha a központot 20-25 ezer négyzetméter alapterülettel képzeljük el, akkor eme alközpontoknak együttesen el kellene érni szintén a 25 ezer négyzetmétert. (Budán a Flórián tér jöhetne szóba, meg egy jócskán kibővített Etele úti, míg Pesten tán az Újpesti Városközpont, az Örs vezér tér, s a Határ úti metró környéke lenne előnyös helyszín.)"[323] Ez a nagyvonalú elképzelés meghaladta a FSZEK lehetőségeit.

„Ez a tervezett intézkedés azonban a jelenlegi kerületi könyvtárvezetők ellenállásába ütközött [...] a fővárosi önkormányzat sem volt partnerünk ebben a lépésben, ezért egyelőre levettük a racionalizálást a napirendről." Papp István rajzban, táblázatokban pontosan kijelölte a 6 régió határait és kimunkálta a főbb mutatókat. Egy-egy régió 13-

318 Király Lászlóné – Szőke Tiborné: Hogyan tovább? Fejlesztési tervek a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában. = Könyvtári Figyelő, 1978. 4. sz. 390-409. p. Az idézetek a 403. lapról valók.

319 Papp István: Esszé a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatának fejlesztési irányairól. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1983-1984. 21. köt. Bp. 1988. 31-53. p.

320 Papp István: A FSZEK hálózatfejlesztési irányairól folytatott viták tanulságai. = Könyvtáros, 1988. 3. sz. 125-133. p.

321 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár stratégiai céljai i. m.

322 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár tevékenysége és fejlesztése i. m. 391. p.

323 Papp István: A változások menedzselése a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1991-1993. 24. köt. Bp. 1994. 16-26. p.

17 könyvtárat foglalt volna magában, 244-366 ezer lakost látott volna el, 1992-es adatok szerint 20-30 ezer közötti olvasótábort. A táblázat közölte az egy olvasóra jutó ráfordítás költségvetési, központi támogatási és a saját bevételi adatait is.[324] 1993 elején a főigazgató mégis bejelentette, „6-8 régióközpont láthatná el a fővárost a meglévő fiókkönyvtári rendszerrel."[325] 1993. január 7-én a Hálózati Tanács vitatta meg a reformot. Az első tervezetet Papp István jegyezte és 1993. február 17-én látott napvilágot.[326] Az év legfőbb vitatémája a régiók szervezése lett.

Egy régió 3-5 kerületet, 250-350 ezer lakost szolgál ki 13-17 fiókkönyvtárral. Észak-Budát kivéve, minden régióban van „nagy" könyvtár. Újdonsága, hogy eszerint a régióigazgató nem vezet könyvtárat, menedzseri feladatokat lát el. A megbízásokat 1993. július 1-jétől, a rendszert 1994. január 1-jén tervezték bevezetni. Kerületi önkormányzati ellenállás nem volt. A főkönyvtári vezetők sorsa megpecsételődni látszott, ellenállásuk viszont halasztotta a végrehajtást. A régióigazgatót irodába „száműzték". A terv a könyvtárakat leminősítette fiókká, csak néhánynak hagyta meg címét. Lemondott a hat, megyei könyvtári szintet megcélzó egységről.

Az előterjesztés kemény kritikákat kapott. Kovács Györgyi a IX. kerületi főkönyvtári igazgató például így fogalmazott: „nem egy hálózat lesz a FSZEK-ből, hanem hat kicsi."[327] Egy másik írás rosszul megválasztott időpontban, végig nem gondoltnak minősítette. „A most viszonylag jó erőben lévő kerületi központok zöme is 'perifériára szorulna' és lecsúszna." Elsietettnek tartották, mivel szerinte az átalakítást a közigazgatás reformjával együtt volna szabad végrehajtani.[328]

> ***Kovács Györgyi*** 1974-től a FSZEK dolgozója. 1981-ben főiskolai, 1995-ben szerzett egyetemi diplomája jogosította mind nagyobb feladatokra. 1982-ben a Mester utcai, 1986-ban a Boráros téri könyvtárban dolgozott. 1991 októberében IX. kerületi főkönyvtári igazgató, 1999-ben a Közalkalmazotti Tanács elnöke lett. 2002-ben a Pro Bibliotheca Civica kitüntetettje.

1993. április 1-jei kelettel a Hálózati Tanács készített tervet.[329] Ez három csoportot körvonalazott: kiskönyvtárak (1-2 munkatárs, 1300 olvasó), közepes (3-15 munkatárs, 5000 olvasó), nagykönyvtárak (20 munkatárs fölött). A közepes és a nagy könyvtárak vezetői részt vesznek a régiótanács munkájában, könyvtárukban irányítják, szervezik a szakmai munkát.

A vitában most másik oldalról vádolták meg a vezetőséget: közművelődési könyvtár és hálózat-ellenes, alig várja, hogy csak a Központi Könyvtárral lehessen foglalkozni,

---

324 Havas Katalin: Rövid interjú régi főigazgatónk új kinevezése alkalmából. = Könyvtári Híradó, 1993. 1. sz. 2. p.

325 Papp István: Első gondolatok a FSZEK hálózati struktúrájának és menedzsmentjének módosítására. 1993. február 17. FSZEK házi soksz. 16 p. Megjelent a Könyvtári Híradó, 1993. 2. sz. 1-7. p. A Hálózati Tanács ülésezett február 22-én és 26-án, március 4-én és 17-én, a főkönyvtár-igazgatói és központi osztályvezetői március 5-én. Ezután készült Kiss Jenő: Tájékoztatás a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózati struktúrájának és menedzsmentjének módosítására vonatkozó elképzelésekről. 1993. március 18. FSZEK házi soksz. 4 p.

326 Kovács Györgyi: Régió vagy régió – ez itt a kérdés? = Könyvtári Híradó, 1993. 3. sz. 3-4. p.

327 Ottovayné Ecsedi Klára: Rekviem egy hálózatért? – avagy: egy év múlva újra kezdjük? = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1993. március, 44-48. p.

328 Vita a régióról. Szervezet, vezetés, működés. = Könyvtári Híradó, 1993. 4. sz. 1-3. p.

329 Ottovayné i. m., főleg Benjámin Judit: Teszek-veszek, tehát vagyok? = Könyvtári Híradó, 1993. 4. sz. 3-6. p.

mert az tudományos.[330] Szerintük a főkönyvtári rendszer kialakításához is hiányoztak a feltételek, elhibázott volt az 1985-ös „le-sorolás", a családi könyvtárak kialakítása. Különösen a TDDSZ-be tömörültek támadták a tervezetet. „A főkönyvtári rendszer nem 'ki vagy meg' fulladt, hanem holtan született." A vezetőség és a középvezetők egymást hibáztatták.

Az Intézményi Tanács ügyvezető titkárának úgy tűnt, hogy a régióigazgatók kinevezése júniusban megtörténik – a kényszer ereje és a vezetőség elszánása révén.[331] Mégsem történtek kinevezések. S amikor már mindenki azt hitte, hogy a téma lekerült a napirendről, Szabó Ervinnét 1993. november 1-jétől megbízták a XII. kerületi főkönyvtár vezetésével is. (A XII. kerületi volt igazgató helyén maradt, helyettes lett.) Létrejött az első fél régió.[332] Az átszervezés nem állt le, „csak" elhalasztották.[333]

Az év vége táján a főigazgató 1993. július 1-ig visszamenőleg kerületi könyvtárigazgatói és más vezetői munkaköröket létesített. A főkönyvtári igazgatók veszélyeztetettsége így elhárult.[334]

1995. január elsejével szűnt meg a főkönyvtári rendszer.

Budapest könyvtárait 6 régióba szervezték. Az átszervezés személyi konzekvenciáit igyekeztek a legkisebb fájdalommal kezelni, meglehet, nem sérülések nélkül. (Az igazgatók a főkönyvtáriak közül kerültek ki. A többiek más vezető beosztásba kerültek, vagy a kerület élén maradtak – de ekkor ment nyugdíjba Ottovayné Ecsedi Klára, Farkasné Dóczy Erzsébet, Tverdota Miklósné. A megürült, s a régióigazgatókká előlépettek helyére újak kerültek.) Azt várták, hogy az erőforrásait hatékonyan felhasználó irányítási rendszer segíthet a fennmaradásban. „A 'régió' a hálózati rendszer szempontjából csupán igazgatási keret, amely a területén található különböző teljesítményre képes könyvtárak munkáját összehangolja: az egyenletes ellátás biztosításának érdekében (reményében)."[335]

Az 1995-től érvényes régióbeosztás és a régióigazgatók

Észak-budai (II.-III.-XII.): 1033 Fő tér 5. Szabó Ervinné
Dél-budai (I.-XI.-XXII.) 1011 Fő u. 11-13. Horváthné Jakubecz Ilona
Dél-pesti (XVIII.-XIX.-XX.-XXI.-XXIII.) 1195 Kossuth L. u. 8. Kovács Éva
Kelet-pesti (X.-XIV.-XVI.-XVII.) 1102 Szent László tér 7-14. Szecsei Lászlóné
Észak-pesti (IV.-XIII.-XV.) 1138 Dagály u. 9. Szabó Jánosné Richlich Ilona
Belvárosi (V.-VI.-VII.-VIII.-IX.) 1085 Rökk Szilárd u. 3. Pobori Ágnes

Az új szervezetet az új SZMSZ írta le. A változással „a hálózati középvezetők száma hatra mérséklődött. Az irányítás közvetlenebbé és hatásosabbá vált, a személyi és az anyagi forrásokat arányosabban lehetett elosztani, számos egység megszabadult az

330 Vazinay Mária: Intézményi Tanács: a régióról. = Könyvtári Híradó, 1993. 5. sz. 3-4. p. A TDDSZ a rendszert is elfogadhatatlannak tartotta. Lásd uo. 6. p., ill. TDDSZ Tájékoztató, 1993. március-április.

331 Könyvtári Híradó, 1993. 11. sz. 12. p.

332 Pobori Ágnes: Táncolni kell... Villámriport avagy Elmélkedés (egy kicsit) a FSZEK első igazgatójával, aki közös irányítás alá vont kerületeket vezet. = Könyvtári Híradó, 1994. 2. sz. 1-3. p..

333 Könyvtári Híradó, 1993. 12. sz. 8-9. p.

334 Pobori Ágnes - Kiss Jánosné: Az Andrássy úti könyvtár: történelem és könyvtártörténet. Egy évforduló ürügyén. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1997-98. 26. köt. Bp. 2000. 96. p.

335 Jelentés. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkája 1994-1996-ban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1994-1995-1996. 25. köt. Bp. 1999. 14. p.

adminisztratív feladatoktól, a szakmai tennivalók ésszerűbben differenciálódtak, kialakult a kerülethatáron átlépő, helyi viszonyokhoz igazodó együttműködés. A régiórendszernek köszönhetően a nyári szezonban több könyvtárunk tarthatott nyitva, a beszerzés és a feldolgozás centralizálása felgyorsulhatott, és érvényesültek a lépcsőzetes ellátás előnyei. Nem igazolódott az a félelem, hogy a kerületi önkormányzatok ellenérzéssel viseltetnek majd az új rendszerrel szemben, sőt: megértéssel fogadták, sok esetben anyagi hozzájárulásuk nagyobb lett."[336] A volt főkönyvtárak I-II. típusú kerületi könyvtár besorolást nyertek. Ezt egészítették ki a fiókok, kölcsönzőhelyek.

Az átszervezést a gazdasági kényszer sürgette, végül kikényszerítette. A FSZEK-nek szolgáltatáscsökkentési tervet kellett kidolgoznia, amelyet 1995. május 15-ig jóváhagyott a Kulturális Bizottság, és amely szeptember 1-jén életbe lépett. A főpolgármesterhelyettes szerint „arra törekszünk, hogy költségvetési okokból egyetlen könyvtárat se kelljen bezárni, de ez nem jelenti azt, hogy ne lennének olyan pontok, amelyeket racionálisan ki lehetne váltani, amelyek megszűnése nem veszteség, hanem nyereség."[337]

Az érdekeltek nehezen élték meg a változást. „A VI. kerületi főkönyvtár VI/1. sz. könyvtárként a 6. sz. Belvárosi régió önálló tagja lett, a gyermekkönyvtárat ismét leválasztották róla (az is újra önálló lett). [...] A jelentős változások [...] nem a regionalizálás tényéből következtek, hanem azokból a kényszerű előírásokból, amelyeket a könyvtár felső vezetése a gazdasági körülmények kényszerében a FSZEK egységei számára meghatározott. [...] A fenntartási költségek lefaragásának 'esett tehát áldozatul' a könyvtár, de az igazi vesztesek az olvasók lettek. A VI/1. sz. könyvtár nyitva tartási idejét radikálisan csökkentették. 1995-től a könyvtár heti 26 órában áll a használók rendelkezésére. A megrövidült szolgálati időt igyekeztek a használók igényeihez igazítani, ezért hetente három alkalommal este 8-ig rendelkezésre állnak."[338] Kiss Jenő: „Nem tettünk mást, mint hatékonyabbá tettük az irányítást."[339]

A Közalkalmazotti Tanács és a KKDSZ értette kényszerhelyzetet, a TDDSZ nem. Az irattárból előkerült – címzés és aláírás nélkül – egy 3 lapnyi terjedelmű feljegyzés/emlékeztető 1995. február 15-i keltezéssel „A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózati menedzsmentjének megváltoztatásához fűzött TDDSZ észrevételek" címmel. Ebből kiolvasható, hogy visszamenőleg támadta az összes szervezeti változtatást, decentralizációt, sorolta az igazgatás szakmai kudarcait (családi könyvtár, módszertani munka hiánya, munkanélküliek foglalkoztatása, stb.)

Az előkészítés két éve tartott, az átmenet sok bizonytalansággal járt. A régiók bevezetését a rendszerváltás óta legrosszabb év pénzügyi viszonyai váltották ki. Mindenki érzékelhette, bér- és létszámgazdálkodás miatt volt elkerülhetetlen. A centralizálás könnyítette a működési költségekkel való gazdálkodást.

Régióközpontnak bármilyen iroda megfelelt. A régió-igazgatóságok az 1949-52 közötti vidéki körzeti könyvtárakra hasonlítottak: irányító, szervező, szerzeményező központ lettek. A régiók szervezése nem szolgáltatási hiányosságok pótlását, nem hiányzó bázisintézmények megteremtését jelentette. Az ellátási viszonyok nem javultak, legfeljebb nem romlottak. Nem változtattak a súlyos telepítési, elhelyezési, felszereltségi,

336 A szolgáltatások és az erőforrások összhangjának megteremtése a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. 1995. március 31. = Könyvtári Híradó, 1995. 3. sz. 2-4. p. Az idézet a 2. lapról való.

337 Pobori-Kissné i. m. 97. p. (A nyitva tartás H., Sz., P. 14-20-ig, K., Cs. 12-16-ig. A Központ 20 órát javasolt.)

338 Havas Katalin: Néha úgy érzem, hogy vannak dolgok, amelyeknek csak én örülök. Interjú Kiss Jenővel, a könyvtár főigazgatójával. = Könyvtári Híradó, 1996. 3. sz. 2. p.

339 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1995. Bp. 1996. 10. p.

technikai és kommunikációs viszonyokon. Bevezetésüktől nem is ezt, hanem azt várták, hogy „megerősödik az irányítás hatékonysága, gazdaságosabban lehet felhasználni a személyi és anyagi erőforrásokat [...] Visszapillantva az 1995-ös év súlyos anyagi nehézségeire, azt kell megállapítanunk, hogy a regionalizáció nélkül sokkal súlyosabb veszteségek, jóval nagyobb munkahelyi konfliktusok árán tudtunk volna megbirkózni velük."[340]

A régiók – miként a főkönyvtárak – eltérő feltételekkel indultak (a lakosság, a könyvtárak száma, állapota). A régió központja hol családi könyvtár, hol a legnagyobb főkönyvtár lett. Az intézeti vezetőség lehetőségeket adott kísérletezésre, a lehetőségek felmérésére, a vezetői képességek kibontakozására. Először szerzeményezési, gyűjteményi kérdések kerültek előtérbe. 1995-ben az volt az elsődleges, hogy a könyvbeszerzés régió szintű centralizálását, a helyi döntések lehetőségét megteremtsék. Ekkor rakták le a központosított szerzeményezés, feldolgozás alapjait. „A szerzeményezési munka centralizálása szervezetileg, a számítógépes hálózatban működő TEXTLIB rendszer pedig technikailag tette lehetővé, hogy a központi feldolgozás hálózati szintű megszervezése realitássá váljék." Tervezetét a kerületi könyvtárigazgatók 1995. május 31-én jóváhagyták, szeptember 1-ig a személyi feltételeket is megteremtették. 1996. január 1-jével tervezték a számítógépes szerzeményezésre és központi feldolgozásra való átállást.[341] 1996 októberében a Szerzeményezési és feldolgozó főosztály keretén belül indították meg a központi feldolgozást öt fővel, hogy „megszűnjék a régiókban a bibliográfiai leírás és szakozás, s egy helyen, egységes elvek alapján olyan adatbázis jöjjön létre, amely egy majdani online számítógépes rendszert eredményez."[342]

Az Észak-budai régióban a főkönyvtárak is rendeltek, takarékoskodva, elsősorban a tanulást segítő és a tájékoztatáshoz szükséges műveknek adtak zöld utat. Ha maradt év végén pénz, akkor „nagy bulit csaptak", s vettek szórakoztató irodalmat is. A II. kerületben két könyvtárban heti két, egyben három napra csökkent a nyitva tartási idő. A XII. kerületben nem volt mit csökkenteni, mert már előző évben bezárt a legkisebb egység. Ahol nem volt naponta nyitva tartás, lemondtak a napilapok, sőt a folyóiratok egy részéről.[343]

A dél-pesti régióban 127 km^2-en 350 ezer ember lakott, őket 12 könyvtár látta el. A zsúfolt belvárosi régió 27 km^2-en lakó 355 ezer lakosát 16. A belvárosban közepes nagyságú könyvtárak működtek. Ezek specializálódhattak a szolgáltatásszervezésben, mivel a 4-es, 6-os villamos vonalára fűzhetők, gyalogosan elérhetők voltak. (A Nagykörút preferáltsága miatt a belváros külső részei könyvtárilag ellátatlanok maradtak.) Ráadásul számolhattak a Központi Könyvtár közelségével is. Itt a belvárosban az önellátásra törekvés miatt egyformán szegényes összetételű gyűjtemények jöttek létre. Dél-Pesten nem található kétutcányira másik könyvtár. Itt mindenféle típus létezett.[344]

A kelet-pesti régióban a központi szerzeményezésre a „Pataky" kínált lehetőséget.

340 Bánhegyi Gyuláné – Gerő Péter: Központi feldolgozás a FSZEK-ben. = Könyvtári Híradó, 1995. 9-10-11. sz. 8-11. p. (Az idézet a 8. lapról való.) Ennek alapját képezte Bánhegyi Gyuláné – Gerő Péter: Központi feldolgozás a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. Tervezet. 1995. március 6.

341 Bánhegyi Gyuláné: Hogyan tovább... Néhány gondolat a központi feldolgozásról. = Könyvtári Híradó, 1997. 1-2. sz. 12. p.

342 Gujgiczer Imréné: Táncolni kell... (II. fejezet, 1-ső rész) = Könyvtári Híradó, 1995. 7-8. sz. 1-3. p.

343 Kovács Éva – Pobori Ágnes: Táncórák... (haladóknak és újrakezdőknek) = Könyvtári Híradó, 1995. 9-10-11. sz. 1-4. p.

344 P[obori]. Á[gnes].: (... és továbbra is) Táncolni kell. = Könyvtári Híradó, 1995. 12. sz. 1-2. p.

A régióban 1994 végén megtörtént a könyvtárak gyűjtőköri és funkció szerinti besorolása.[345]

A dél-budai régiónak csak módszereket kellett adaptálnia. A régiók kialakításával megszüntették azt a kedvezményt, hogy egyszeri beiratkozással valamennyi könyvtárt használni lehessen. „A pénztelenség a mi tragédiánk, mert hiába határozunk meg elveket, anyagiak híján csak szándék marad."[346]

Richlich Ilona szerint a főkönyvtári rendszer az elmaradt fejlesztések, a szisztematikusan szervezett, biztos háttért nyújtó könyvtári egységek hiányában fulladt ki. A legfőbb hiba az ahhoz való ragaszkodás volt, hogy mind a 22 kerületnek önálló rendszere legyen. A régióban az volt a kérdés, hogyan lehet három „kitűnő, de különböző (kör)táncot összehangolni?"[347]

A húsz éve készült koncepció 1995-ben megváltozott. A mostani vezetők már nem tartották szükségesnek, hogy az ún. városrész-központokban megyei könyvtár méretű könyvtárak épüljenek, ha megvalósítható a Központi Könyvtár tervezett új épülete, ha megépíthető a néhány kerületből még hiányzó, a tágabb vonzáskörzetből jelentkező igényeket kielégíteni képes, 1500-2000 négyzetméteres könyvtár. A közlekedési, bevásárlási, közigazgatási csomópontokban emelt könyvtárakat a Moszkva térre, a III. kerületi Fő térre, a zuglói Bosnyák térre, a XVII. kerületi Pesti út-Ferihegyi út kereszteződésére, a pesterzsébeti, csepeli és a budafoki településközpontba javasolták – az önkormányzatok hozzájárulásának a sorrendjében. A kerülethatárokon túllépő, csomópontokba telepített, felsőfokú szolgáltatásokra képes könyvtárakról lemondtak. A 2-300 négyzetméter alsó és 1500-2000 négyzetméteres felső alapterület-nagyságú egységekből álló hálózat mellett döntöttek. Kerületi és fővárosi forrásokból a rossz telepítésű, csekély alapterületű (50 könyvtár) felváltását szorgalmazták. Az ellátatlan városrészek számára ismételten alternatíva lett a mozgóellátás. Úgy számoltak, hogy 10 telepített kiskönyvtár beruházási költségéből, fenntartásából működtethető egy bibliobusz. Indulásként 3-4 beállítását tartották szükségesnek. „A Határ úton tervezett beruházás alkalmat teremthet arra, hogy megépüljön – elsőként a fővárosban – az az „A" típusú könyvtár, amely a Dél-Pesti Régió – mindenekelőtt Kispest – lakosságának magas szintű ellátását szolgálhatná." [348]

A kerületközi, bázis- vagy regionális könyvtár eszméje tehát az ellátási rendszerből kimaradt. A feltételek hiányoztak, s létrehozásukat talán híveik sem tartották elsődlegesnek. Láthatóan a 2000 négyzetméteresnél nagyobb, valóban megyei könyvtár méretű és szolgáltató képességű egységeknek a szorgalmazása sohasem volt elég erőteljes. 10 ezer olvasó fogadására alkalmas egységek létrehozása nem igazán szerepelt a programban. Négy fokozat a rendszerben, plusz a Központi Könyvtár már túl sok lépcsőt jelentett (volna). A régió igazgatási-szervezési egységként valósult meg.

345 Kapuvári Zsuzsa: Az utolsó előtti tánc... = Könyvtári Híradó, 1996. 1. sz. 1-3. p. Idézet a 2. lapról.

346 Pobori Ágnes: Záró tánc. = Könyvtári Híradó, 1996. 2. sz. 1-3. p. Idézet a 2. lapról.

347 Az irattárban található „Egy modern nagyvárosi könyvtár funkcióterve" címmel 2 lapnyi, Papp Istvánnak tulajdonítható koncepció 634/97. számon (kézzel ráírva az 1997. IX. 9. dátum, s az, hogy Kovács Éva átadja a kispesti polgármesternek). A fejlesztés főbb területei a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. = Könyvtári Híradó, 1995. 5-6. sz. 6-7. p.

348 Katsányi Sándor - Kiss Jenő: A Fővárosi Könyvtár szerepe Budapest információellátásában. Történeti áttekintés. = TMT, 2002. 10-11. sz. 394-400. p. Ld. még Katsányi Sándor: Látomás és indulat a fővárosi könyvtár történetében. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2004. 4. sz. 28-43. p.

Az új Központi Könyvtár előkészítése

A régi vezetőség álma: a fővárostól ajándékba kapott monumentális új könyvtár megépítése a '80-as évek derekára kérdéssé vált. Miután 1986-ban sikerült megszerezni a Wenckheim-palota melletti (Reviczky utca 3.) házat, az intézmény vezetői stratégiát váltottak. Lépésről lépésre törekedtek elérni azt, ami egy csapásra nem látszott megvalósíthatónak. A könyvtár vezetői belátni kényszerültek, hogy megoldást a régi épületek bővítéssel egybekötött rekonstrukciója jelenthet, ezért további szomszédos épületek megszerzését, a könyvtárhoz csatolását igyekeztek elérni.[349] Formálódott az új vízió: az 1987-es vita után a Központi Könyvtár sorsát már nem kötötték új épülethez.

A Reviczky utca 3. sz. alatti épület átvétele nyomán újragondolt funkciórendszer vitája 1988-ban zajlott le.[350] Bálint Imre építész 1988-ra elkészült tanulmányterve a rendelkezésre álló három telek és három épület adottságai alapján építészetileg is kivitelezhetőnek ítélte a Központi Könyvtár elhelyezési gondjainak a „reális igényeket kielégítő" bővítéses megoldását. Elindulhattak a főépület betelepítésének – a Reviczky utcába történő áttelepítéseket és a Baross utcai épület átalakításait is figyelembe vevő, széles körű megbeszéléseken, vitán, *Balázsné Veredy Katalin, Futala Tibor és Vitályos László* szakértői véleményén alapuló – munkálatai. A mindenki véleményét meghallgató, de senkiét teljesen el nem fogadó, az adottságokból fakadó kötöttségek miatt eleve kompromisszumos betelepítési terv elkészítésével *Papp István* 1989 közepére végzett.[351]

A betelepítési terv újabb szakaszt zárt le és továbbiakat nyitott. Abból indult ki, hogy a főépület a nyilvános szolgálat és a raktározás céljait szolgálja. Követelmény volt és sikerült is a szabadpolc/szabad raktár együttes fokozatos betelepítése az I. emeletre. A földszintre került a Budapest Gyűjtemény, s helyén maradt az igazgatóság. Az átalakítás végrehajtása olcsón, a fenntartó csurranó-cseppenő pénzeiből és az intézménynek rendelkezésére álló eszközeiből – akár a hálózat felújításait szolgáló összegek elvonásával is – teljesíthetőnek látszott, bár várható volt elhúzódása. 1989 közepére a Baross utcában elkészült a restauráló laboratórium, a könyvkötészet expediálója, a pinceraktár. A Reviczky utcába 1990 áprilisában kezdődtek az átköltözések.[352] Az 1990-es év legfőbb eredménye volt a szabadpolcos állomány kiépítésének megindulása, a főépületek és a Reviczky utcai épület összekötése, valamint az irodák (az igazgatásiak kivételével) átköltöztetése a Reviczky utcai épületbe.[353]

1991-ben – Papp István szavaival – az átalakítás „araszolgatott a megvalósulás felé." Az év végére számos szervezeti egység költözött át a Reviczky utcai épületbe.

1992-ben a szakértői jelentés nyomán a fővárosi önkormányzat felkérte a könyvtárt,

---

349 Stációit lásd a Könyvtári Híradó, 1987. 11. sz., 1988. 5., 8-9. és 12. számaiban.

350 Papp István: Elmozdultunk a holtpontról. Aktuálissá vált a Központi Könyvtár betelepítésének újragondolása = Könyvtári Híradó, 1989. 7-8. sz. 1-8. p.

351 Könyvtári Híradó, 1990. 5. sz. 8. p. Az új helyre települtek telefonszámait a 6. sz. 12. lapján közölték.

352 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1990. évi jelentése. Bp. 1991. 3. p.

353 Feladatterv. A Kulturális Bizottság 1992. október 13-i ülése határozatainak végrehajtására. = Könyvtári Híradó, 1992. 12. sz. 1-2. p. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár új épülete (Szakmai program-vázlat) címmel, 1992. november 13-án kelt funkcionális tervvázlat 17 ezer m^2-ben részletezte területigényeit. (FSZEK irattár) „Ezt most meg lehet csinálni." Újabb beszélgetés Szabó Béla Istvánnal a Fővárosi Közgyűlés Kulturális Bizottságának tagjával. = Könyvtári Híradó, 1992. 11. sz. 1-4. p. A szakmai program kidolgozásával párhuzamos építészeti tervezést kifogásolta Papp István: Személyes 'megszólítás' címén. = uo. 12. sz. 3-4. p.

készítsen az építészeti tervezéshez szakmai funkcionális tervet. Ekkor ugyanis remény nyílt, hogy a Központi Könyvtár 25 000 (reálisan 17 000) négyzetméteres épülethez juthat a Városháza telkének Károly körúti részén – a Wenckheim-palota értékesítése, az érte kapott összeg révén.[354]

1992 végén, a szakértői jelentésekre adott fenntartói válasz következményeként a könyvtár vezetősége átmenetileg „megingott". Azt hangoztatta, hogy – a szóba jöhető bármelyik helyen – mégis új könyvtár építése kívánatos. Ám elfogadta a „jelenlegi három épület felújításával, átalakításával és bővítésével" történő – „egyébként nem olcsóbb" – megoldást is.[355]

Szolgáltatóház a Szörény utcában

A Központi Könyvtár épületgondjainak a rekonstrukcióval összekötött bővítéses megoldásához a döntő lökést – a Pálffy-palota megszerzése mellett – az adta, hogy 1996-ban végre elkészült a régóta tervezett, 1994-től a BKV-val közös beruházásban épülő szolgáltatóház a Szörény utcai telken.[356] (Az eredeti elképzelésekhez képest szerényebb funkciórendszerrel, mert csak a műhelyeket fogadta magába.) 1996. augusztusban költözött a négyszintes, több mint 1400 négyzetméteres épületbe a nyomda, a kötészet, a restauráló műhely, a TMK és a gyorsszolgálat, a központi raktár és az üzemfenntartási osztály (ÜFO).[357] Az épület „a korábbinál nagyságrendekkel korszerűbb, kulturáltabb, esztétikai és ergonómiai szempontból egyaránt színvonalasabb munkakörülményeket" teremtett az odaköltözőknek, ráadásul területet szabadított fel más funkciókra. 1996. október 9-én ünnepélyesen avatták fel.[358]

354 Vö. Kiss Jenő: Észrevételek a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban lefolytatott szakértői átvilágítás jelentéseihez. = Könyvtári Híradó, 1992. 10. sz. 3. p.

355 Részletesebb bemutatását adta Pauza István: Szolgáltatóház – avagy minden kezdet nehéz. Könyvpalota épül a Szörény utcában. = Könyvtári Híradó, 1996. 8-9-10. sz. 1-3. p. Vele együtt – Kiss Jenő közlése szerint – 1996-ban 3500 m^2-rel gyarapodott a FSZEK alapterülete. Vö. Könyvtári Híradó, 1996. 12. sz. 1. p.

356 Vö. Könyvtári Híradó, 1996. 7. sz. 6. p.

357 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 25. köt. 1994-1995-1996. Bp. 1999. 13. p.

358 Lásd: Miénk a Pálffy-palota – lehetőség a FSZEK Központi Könyvtárának bővítésére. = Könyvtári Híradó. 1996. 3. sz. 7-8. p.

Így már megvolt az alapja annak, hogy felelősen meg lehessen vizsgálni, lehetséges-e megteremteni a Központi Könyvtár új otthonát a rendelkezésre álló épületek felhasználásával, restaurálásával-átalakításával, bővítésével és szerves egységbe foglalásával. Rendeződtek a raktári körülmények is. Valamennyi könyv a Wenckheim-palotába került, ahol tekintélyesen bővült a raktári alapterület. Ez lehetővé tette az állomány logikus, áttekinthető rendben való felállítását. Fokozatosan kiszorultak a Wenckheimből a munkahelyek, az irodákból csak a legszükségesebbek maradtak (igazgatóság, az olvasószolgálat munkaszobái). A legfontosabb változás a szabadpolcos rendszer bevezetése volt, mert kihatott a könyvtár egészének gondolkodásmódjára, munkastílusára és technológiájára. Sikerült kialakítani az olvasótermek összefüggő rendszerét is. A szociológia külön szakolvasótermet kapott. A használók kedvelt színtereként jelent meg a napilapok, hetilapok, magazinok lapozgatója.

Nyomda

Megszűnt a 'helyhezkötöttség' az olvasótermekben az elektronikus hívórendszer bevezetésével. Kiemelt helyet kapott a földszinten a kínálatában, használatában állandóan bővülő közhasznú információs szolgálat. Szabadpolcra váltással tudott helytállni a könyvtár a többszörösére nőtt használat kielégítésében.

Kötészet

Asztalosműhely

A Pálffy-palota megszerzése és beépülése az új könyvtárba

A közelben lévő, egy időben Dienes László, régebben Esterházy utcai Pálffy-palotát 1995-ben sikerült megszerezni. A Fővárosi Közgyűlés 1306/1995. /X.26./ sz. határozata az Ötpacsirta utca 4. szám alatt (ilyen néven) található épületet a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kezelésébe adta, s hozzájárult a Fehérhajó utcai épületrész eladásához (125 millióért – nagy izgalmak közepette – ez sikerült is), amelynek révén az átalakítás költségei az utolsó pillanatban előteremthetővé váltak. A határozat előtt a könyvtár vezetősége úgy döntött: a Zenei Gyűjteményt és a Gazdasági Igazgatóságot helyezi el ebben az épületben.[359] Kiss Jenő szerint nem kis küzdelem árán, *Schiffer János* főpolgármester-helyettes hathatós segítségével sikerült megszerezni. A levelezésből kiderült, a sikerben része volt annak, hogy a FSZEK vezetősége világosan látta a palota jövendő funkcióját és jól illesztette a Központi Könyvtár ügyének megoldásába. S pontos programmal rendelkezett a Zenei Gyűjtemény vezetője is.[360]

Az épületet 1867-ben gróf *Pálffy Pál* özvegyének megbízásából *Ybl Miklós* tervezte. Az Ötpacsirta és a Reviczky utca sarkán álló és XV. Lajos korabeli stílusban épített palota a 19. század második felében kiépült belső-józsefvárosi mágnás negyed egyik jeles darabja. Az 1996-ben elkezdett rekonstrukció során Hegedűs Péter építész az eredeti, Ybl Miklós által megrajzolt állapot visszaállításához ragaszkodott. A könyvtár berendezése *Hefkó Mihály* belsőépítész ízlését dicséri. A palotát a Szépművészeti Múzeumtól és a Budapest Történeti Múzeumtól kölcsönzött műtárgyak díszítik.

1996 márciusában az engedélyezési tervet benyújtották a hatóságokhoz, a tervezőknek megbízást adtak kiviteli tervek elkészítésére, s hozzáláttak a Fehérhajó utcai épület eladásához. A kottatár szeptembertől átmenetileg az Ilka utcában működött tovább, az ott nem foglalkoztatottak hozzákezdtek a számítógépes adatbázis el- és a szabadpolc előkészítéséhez.

1998 őszére készültek el a felújítással, átalakítással, berendezkedéssel. Október 13-án Demszky Gábor főpolgármester és helyettese Schiffer János avatta a mintegy 150 millióba került rekonstrukció nyomán alaposan megnőtt, szolgáltatásaiban kibővült (mintegy 1200 négyzetméteres) és megszépült immár *Zenei Könyvtárt*.[361] Az általa elfoglalt két szint feletti részeket (III-IV. emelet) a gazdasági igazgatóság és a szakreferensek foglalták el, s itt kapott helyet a továbbképzés is.

A fenntartó döntése: rekonstrukcióval egybekötött bővítés

Bár az 1995. évi költségvetési hiányok kigazdálkodására kényszerült a könyvtár[362], egyidejűleg (1995. május 25-i kelettel) az épületek, a számítástechnika, a telekommunikáció, a műszaki fejlesztés és a berendezés tekintetében fejlesztési programot is

359 Vö. Gócza Gyuláné: Hova úszik a Fehérhajó, avagy költözés előtt a Zenei Gyűjtemény. = Könyvtári Híradó, 1996. 3. sz. 9. p. Papp István írása pedig már részletes indoklást és programot tartalmazott. (Mihez kezdünk a Pálffy-palotával. = Könyvtári Híradó, 1996. 5. sz. 1-3. p.)

360 Vö. a Könyvtári Híradó, 1998. 10. sz. 4-9. lapján található írásokkal és korabeli napilapok beszámolóival.

361 Erről bővebben a gazdálkodást és a szolgáltatásokat tárgyaló fejezetekben. A részleteket lásd A szolgáltatások és az erőforrások összhangjának megteremtése a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. 1995. március 31. = Könyvtári Híradó, 1995. 4. sz. 2-4. p. Erről szóltak A Kulturális Bizottság határozatai. = Uo, 1995. 5-6. sz. 2. p. Kommentárja Kiss Jenő: Kényszerintézkedések... = Uo. 1-2. p.

362 A fejlesztés fő területei a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. = Könyvtári Híradó, 1995. 5-6. sz. 5-7. p. és 7-8. sz. 3-4. p. (Az idézet az 5. lapról való.)

készítettek. A Központi Könyvtár ügyében a program kimondta: nemcsak az esélyei nagyobbak a restaurálással, átépítéssel és bővítéssel járó megoldásnak, „hanem a különféle szakmai tényezők elemzése nyomán ez jelenti nemcsak a Központi Könyvtár, de az egész hálózat szempontjából is az előnyösebb megoldást a fővárosi lakosság könyvtári ellátásának a javítására."[363] Javasolta, hogy az országgyűlés címzett támogatásával így valósuljon meg a fejlesztés. A meghívott építészirodák, -együttesek megvalósíthatósági tervtanulmányt dolgozzanak ki, ennek alapján hozzá kell látni az első beruházási szakasz építési terveinek elkészítéséhez. Sürgőssé vált a Wenckheim-palota karbantartása is. A KESZ folyamatosan átépített Zrínyi utcai épületében pedig a raktári szint megduplázható a program szerint.

Az évtized közepére kritikus ponthoz érkezett a FSZEK. Vagy a gyorsuló leépülés útjára tér, vagy továbblép a korszerű közkönyvtár kialakítása felé. A fenntartó magatartása kedvező irányban látszott változni. Talán a társadalom számára szánt, bemutatkozást szolgáló akcióknak, köztük az „Összefogás a könyvtárakért" elnevezésű országos akció rendezvénysorozatának hatására is, a Fővárosi Közgyűlés mind nagyobb érdeklődést mutatott és megbecsülést, rokonszenvet tanúsított a könyvtári szolgálat iránt. Ez megnyilvánult a nagyobb pénzügyi támogatásban éppúgy, mint a szolgáltatóház építésének megkezdésében, vagy a Pálffy-palota átadásában. Reményt keltő jelek tűntek fel a központ körülményeinek radikális megoldására is.

A főigazgató szerint 1996 elején a Központi Könyvtár bővítésének ügye eldőlt. Realitása a három (a Pálffy-palotával együtt négy) épületből álló fejlesztésnek volt. Elkezdődhettek a munkálatok. A könyvtár sokáig természetesnek vette, hogy a mindig világvárosi álmokat dédelgető városvezetők könyvtáruknak is ezekhez illő, a társadalmi igényeknek és a könyvtári funkcióknak megfelelő új épületet emelnek. Az új épület dédelgetett álma azonban folyamatos halasztást szenvedett. A könyvtár vezetőségének el kellett gondolkodnia azon, vajon nem lenne-e jobb az új, 20-25 ezer négyzetméteres épület tervét feladni, s más irányban keresni megoldást. „A döntő változást a szabadpolcos rendszer bevezetése jelentette, ami kihatott a könyvtár egészének gondolkodásmódjára, munkastílusára és technológiájára."[364] Ebbe az irányba hatott a számítógépes rendszer kiépülése is, amely nem csak technológiailag hozott újat.

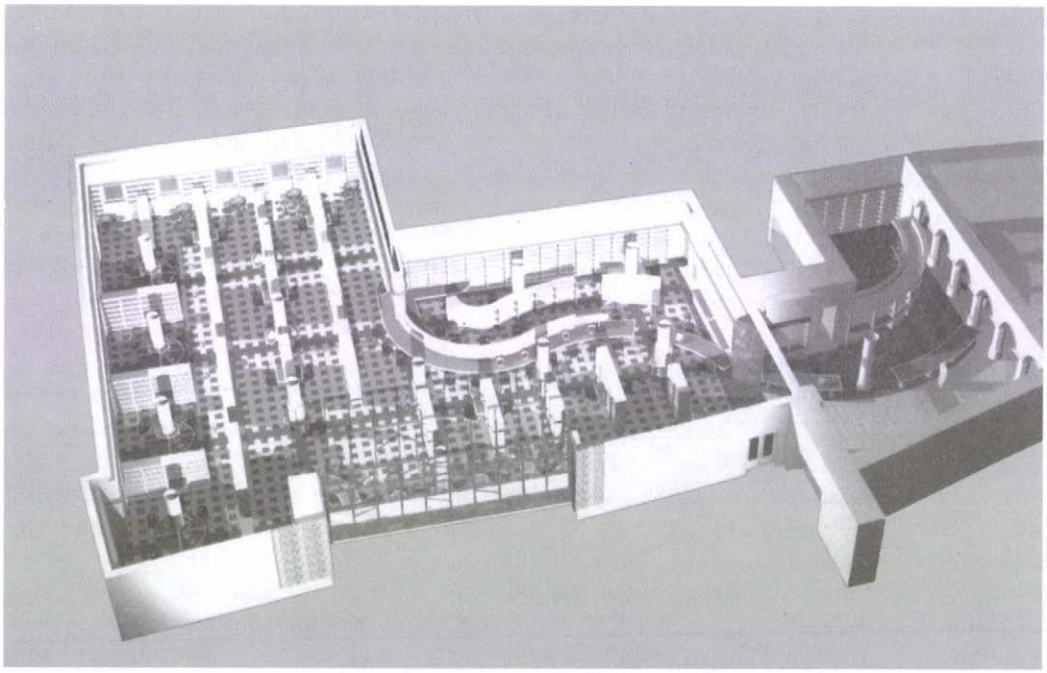
Papp István állt a stáb élén, amelynek az volt a feladata, hogy az új körülményekhez igazítsa a Központi Könyvtár funkciórendszerével kapcsolatos szakmai elképzeléseket, segítse a rekonstrukcióval és a kiegészítéssel összekötött bővítés építészi terveinek elkészítését.

Az építészeket segítő szakmai anyagot – hosszas egyeztetés után – 1997 közepén tette közzé Papp István.[365] A szakmai program az építészt az ún. engedélyezési terv kidolgozásában segítette. Mindenekelőtt leszögezte, hogy ez a megoldás megtartotta a már szimbólummá vált Wenckheim-palotát. Az új lehetőségek módot nyújtanak egy minden igényt kielégítő nagyvárosi könyvtár létrehozására. A program lehetővé tette a szaka-

363 Havas Katalin: Néha úgy érzem, hogy vannak dolgok, amelyeknek csak én örülök. Interjú Kiss Jenővel, a könyvtár főigazgatójával. = Könyvtári Híradó, 1996. 3. sz. 1. p.

364 Papp István: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtára megépülő épületének tervei. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1997-1998. 26. köt. Bp. 2000. 53. p.

365 Papp István: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtára új székházának szakmai programja. = Könyvtári Híradó, 1997. 4. sz. 2-6. p. és 6. sz. 1-5. p. Az irattárból előkerült az erre erősen hasonlító, 8 lapnyi szakmai program, mely 1995. április 27-i keltezésű. A főbb elképzelések tehát már két évvel előbb megvoltak.

Berendezési tervváltozatok a Központi Könyvtár új szárnyának földszinti és kölcsönzői tereire ▶

szos elkészítést is pénzügyi, építési szempontból. A könyvtár számára módot nyújtott a táguló keretek gyűjteményi és szolgáltatási kitöltésére. A régi helyen maradás révén megszüntethetővé vált néhány belvárosi egység. A bővítés elősegítette olyan funkciók kifejlesztését is, amelyek „világszerte szervesen hozzátartoznak egy nagyvárosi Központi Könyvtárhoz, de amelyek kényszerűségből csökevényes formában működtek, vagy elsorvadtak, vagy meg sem jelentek." Leszögezte: „az új székház nemcsak a szolgáltatások kiteljesedését és kiegészítését teszi lehetővé, de tartalmi és technológiai megújulását, korszerűsödését is. Az építkezéssel párhuzamosan kell haladnia a könyvtár automatizálásának, valamint a hazai és nemzetközi számítógépes hálózatokhoz való csatlakozásának."[366] A szakmai program a folyamatos beruházás közben folyamatos könyvtári üzemeléssel számolt. 40 000 beiratkozóval, napi 5-7000 látogatóval, egyidejűleg akár 5-600 bent tartózkodóval kalkulált és megkövetelte, hogy a fizikailag hátrányos helyzetűek is mindent ugyanúgy használhassanak, mint a többiek. Pontos igényfelsorolással szakmai elvárásokat fogalmazott meg a számítógépes és a telekommunikációs hálózat, a tisztaság- és zajvédelem, takarítás, szellőzés és fűtés, valamint a biztonság- és vagyonvédelem tekintetében. Alapterületi és egyéb útbaigazítással is szolgált az egyes terek kialakításához.

1998 elején WPR – (a Wenckheim-palota rekonstrukciójára) munkacsoportot szerveztek. Egy csapat pedig március-április fordulóján németországi-hollandiai tanulmányúton vett részt. A Deák Sándor gazdasági igazgató vezette tanulmányi csoport tagjai: Hegedűs Péter építész, Karbach Erika (szociológia), Nagy Anna (számítógépesítés),

366 Vö. Karbach Erika – Nagy Anna – Sándor Tibor: Ha kedd van, akkor ez... – útibeszámoló. = Könyvtári Híradó, 1998. 6. sz. 6-11. p.

Pauza István (műszak) és Sándor Tibor (Budapest Gyűjtemény) voltak.[367] A főigazgató által létrehozott munkacsoport a főigazgató-helyettesből, a gazdasági igazgatóból, a Központi Könyvtár vezetőiből, a műszaki és üzemfenntartási osztály vezetőjéből, az építészből és belsőépítészből állt, és szükség szerint egészült ki szakértőkkel.[368] Az év közepén befejezéséhez közeledett az építészeti terv véglegesítése, s készült a bútorozási terv is. A Baross utcai épület bontási terve azért vált sürgőssé, mert itt kezdődött az első szakasz, az új épülettel és a Reviczky utcai épület felújításával. Elkezdték az egyes részszakaszok és bizonyos terek részletterveinek készítését is.[369]

Papp István, mintegy összefoglalásaként a központ elhelyezési gondjaival kapcsolatos írásainak, tanulmányt szentelt a témának. Ez újbóli igazolása és az indoklása annak, miért válhatott megoldássá a bővítéssel egybekötött rekonstrukció.[370]

Korábban újra és újra felmerült a gondolat, hogy – külföldi példákat követve – a Központi Könyvtár teljes értékű állománnyal rendelkezzék. Megfelelő szolgáltatásokat

367 Vö. Papp István: WPR = Wenckheim-palota rekonstrukciója. 1. = Könyvtári Híradó, 1998. 7-8. sz. 1. p.

368 Erről Papp István előbb hivatkozott írásában számolt be. 2. p.

369 Papp István: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtára megújuló épületének tervei. In: A FSZEK évkönyve, 1997-98. 26. köt. Bp. 2000. 49-65. p. A koncepció érlelődését számos írás mutatja. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtár alapfunkcióiról. Vitaanyag. Bp. 1988. ápr. 14. 17 p. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtár alapfunkcióiról. Vitaanyag 2. Bp. 1988. október 19. 18 p. Papp István: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár alapfunkcióiról. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 22. köt. 1985-86-87. Bp. 1991. 38-51. p.

370 Sok olyan érv hangzott el, amely a többi közkönyvtár, az országos könyvtárpolitika számára is hasznosítható volt. Az ezekkel foglalkozó fontosabb dokumentumok: A FSZEK stratégiai terve i. m. A 2. sz. változat i. m. (Megjelent a Könyvtáros, 1991. 10. sz. 580-587. p.) Lásd még A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szakmai koncepciója. Tervezet. Összeáll. Papp István. Bp. 1993. 46 p., Papp István: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ma és holnap. = Könyvtári Híradó, 1996. 12. sz. 4-6. p.

nyújtson a legfőbb tudományterületeken. Az elemzések most azt eredményezték, hogy meg kell maradni az évszázad során kialakult keretek között. A társadalomtudományi irányultságon változtatni nem szükséges, sőt felesleges és helytelen volna. Az új, illetve kibővített épületet a meglévő funkciók magasabb szinten, szélesebb kör számára történő ellátásának igénye, illetve néhány eddig csak csírájában (pl. közhasznú információs szolgálat), vagy még úgy sem létező, de lényegi (pl. gyermekkönyvtári szolgálat) funkció kibontakoztatása elégségesen megindokolja. Budapesten összességében – tetszik, nem tetszik – a legmagasabb szintű könyvtári ellátást nem egyetlen intézmény, hanem könyvtárak sora valósítja meg, olyanok, amelyek egyúttal országos nyilvános szakkönyvtárak is. Ráadásul ezek a könyvtárak igen rövid sugarú körben helyezkednek el. Így a FSZEK-ben elegendő a szociológia országos szakkönyvtári szintű gondozása, a társadalomtudományi szakok megerősítésével. A többi területen pedig a közkönyvtári ellátás felső szintjének alapvető, kiinduló, a nagyközönség igényeinek megfelelő tájékoztatási feltétele megteremtése szükséges. A teljes körű nyilvános közkönyvtár feladatkörébe pedig beletartozik a helyismereti funkció, vagyis a Budapest Gyűjtemény is.

A számítások szerint – megalkuvással, némi területi önmérséklettel – elegendő a kínálkozó lehetőség. A Wenckheim-palota, a Reviczky utcai épület és a Baross utcában emelt új szárny – teljes beépítés esetén – 12-13 ezer négyzetméter. Kétségtelen, hogy ez nem elég a Központi Könyvtár valamennyi funkciója számára. Tekintetbe kell venni azonban a következőket: a Központi Ellátó Szolgálat 600 négyzetméteren kielégítő elhelyezést kapott a Zrínyi utcában. Elkészült az 1500 négyzetméteres szolgáltató ház, amely befogadja az egyébként sem belvárosba való, az egész hálózatot ellátó műhelyeket. A Reviczky utca és az Ötpacsirta utca sarkán, a Központi Könyvtártól 50 méterre lévő Pálffy-palota mintegy 2700 négyzetméterén elhelyezhető a Zenei Gyűjtemény és néhány, nem szorosan a Központi Könyvtárhoz, hanem az egész rendszerhez tartozó részleg (gazdasági és műszaki osztályok, belső ellenőrzés, szakreferensek, belső továbbképzés). Így 17-18 ezer négyzetméterrel, az eredetileg előirányzott alapterület kétharmadával lehetett számolni.

A kívánatos, ám csak a vágyálmok remélte alapterület csökkenése ellensúlyozható könyvtártechnológiai eszközökkel is. Egyre nagyobb hangsúly esik ugyanis a tulajdonlás helyett a dokumentumokhoz való hozzáférésre. Növekvő szerepet tölt be a könyvtárközi együttműködésen alakuló dokumentumellátás, a számítógépes távoli adatbázisokhoz való hozzáférés, a hazulról történő könyvtárhasználat, valamint az egyéni igényekre papír- vagy elektronikus dokumentumot szolgáltató elektronikus könyvtárak használata is.

Hosszú vitákban kristályosodott ki az a nézet, hogy a Központi Könyvtárnak szigorú archiválási kötelezettsége csak a budapesti helyismereti dokumentumok tekintetében van. A szociológia szakterületén az archiválási feladat a tartalmi megőrzésre redukálódik, a többi szakterületen pedig a használati szempontnak kell érvényesülnie. A Központi Könyvtár – a helyismereti és a szociológiai anyag kivételével – közelíthet a nullanövekedésű könyvtár modelljéhez. A számítógépes technológia megkönnyíti a külső tároló raktárak igénybevételét. A kérdés úgy vetődik fel: a növekvő használói létszámot meddig lehet a Központi Könyvtárban ellátni, mikor, hogyan kell az olvasókat szolgáltatások szervezésével a tagkönyvtárak felé irányítani?

Az automatizált, önellátási koncepcióját feladó könyvtár kisebb alapterülettel

beérheti, ha lényeges innovációs folyamaton megy át. Ez pedig már évekkel azelőtt megkezdődött.[371]

A Fővárosi Közgyűlés 1997. október 30-i ülésén elhatározta, hogy a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárát továbbra is a jelenlegi helyén működteti, a meglévő épületek újjáépítésével, restaurálásával, átalakításával és lényeges kibővítésével. Az Országgyűlés 1998. február 17-én elfogadta a címzett támogatás elnyerésére – a fővárosi önkormányzat beruházási vezetője és a gazdasági igazgató kezdeményezésére – benyújtott pályázatot. 2,4 milliárd forintot szavazott meg a több mint 3 milliárd forintos beruházáshoz. A Fővárosi Közgyűlés 1998. áprilisi döntése értelmében megindulhatott az építkezés. Az új épületkomplexum – bár WPR-nek, a Wenckheim-palota rekonstrukciójaként emlegették – ennél több volt. Új könyvtárnak szánták és annak is nevezhető várható szolgáltatási skálája, közönsége, tájékoztató apparátusa, gépesítettsége, belső terei alapján. Azt remélték, hogy XXI. századi nyilvános könyvtárként, információs centrumként állhat Budapest lakosságának rendelkezésére. Minden várakozásnak a létrehozandó épület- és szolgáltatás együttes tervei meg is feleltek. Megvalósításával lezárulhatott a több évtizedig tartó útkeresés. Az 1931 óta otthont adó Wenckheim-palota, a Reviczky utcai épület és az új – a Baross utcai épület helyén emelt – nyolcszintes bővítés olyan épületegyüttest ígért, amely tizenháromezer négyzetméteren, 80 %-os alapterület-növeléssel a becslések szerint másfél-két évtizedre megoldja a Központi Könyvtár elhelyezési gondját, figyelembe véve a már elkészült Pálffy-palotát és a többi fejlesztést is.[372]

Az előkészítés eddig tartott és az új szakasz azzal kezdődött, hogy 1999. január 29-én Demszky Gábor főpolgármester és Hámori József kulturális miniszter – immár az új főigazgató asszisztenciájával – a Baross utca 18. szám alatti telken elhelyezték az új Központi Könyvtár „toronyházának" alapkövét.[373]

371 Jelentés. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkája 1997-ben és 1998-ban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 1997-1998. 26. köt. Bp. 2000. 5. p.

372 Könyvtári Híradó, 1999. 2. sz. 1. p.

373 Forrás: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár éves jelentései. Bp. 1991–1998.

A KÖNYVTÁR MŰKÖDÉSE
1980–1998

Az eddigi fejezetek a reformfolyamat ívét, koncepcióit, történéseit, amennyire lehetett, kronológiai rendben igyekeztek felvázolni. A következők („könyvtártani") tematikus rendben a működés eredményeit, nehézségeit, buktatóit tárgyalják – a fejezeten belüli időrend lehetséges érvényesítésével. Így kifejezésre juttatható, hogy a 19 év egyetlen korszak, másfelől terjedelem takarítható meg a részterületek többszöri külön bemutatása nélkül. Különben is, ritkán igazolta a könyvtártörténet az eredmények direkt és azonnali, külső és belső meghatározottságát.

A FELTÉTELEK ALAKULÁSA

Az 1980-as évtizedben a magyar könyvtárügyet és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárt is romló gazdasági környezet vette körül. 1981-ben a IV. országos könyvtárügyi konferenciának az volt a feladata, hogy a lehetőségekhez szűkítse a szakmai feladatokat. Az országoshoz képest is rosszabb intézményi állapotok a FSZEK új vezetőit olyan szakmai, szervezeti és gazdasági célkitűzések megvalósítására késztették, amelyekkel az eredmények tarthatók, szerény mértékben javíthatók lehettek. Eddig a könyvtárak szakmai programjukhoz igényel(het)tek tárgyi, pénzügyi és létszám feltételeket. Most a gazdaság beleszólt a szakmai megoldásokba.

A FSZEK-ben 1980-tól Deák Sándornak köszönhetően a gazdálkodás is megújult. A kettős könyvelés bevezetése (1982) a gazdaságosság figyelemmel kísérésére, a bértömeg-gazdálkodás alkalmazkodó személyzeti és bérpolitikára tette alkalmassá.

A könyvek árának növekedése az 1980-as években igen erős volt (1980-ban 20-25%-osra becsülték). Kivédésére emelkedett a beszerzési keret. 1980-ban 26%-kal, 1981-ben 22%-kal volt magasabb az előző évinél. Igaz késve, a második félévben jutott hozzá a könyvtár póthitelből.[1] A hálózat a főkönyvtárak kialakításával, a lépcsőzetes ellátással, könyvtárösszevonással próbált megoldást találni a kedvezőtlen változásokra. Takarékosságból csökkentették a dolgozók közlekedési támogatását, a saját kiadványok példányszámát. Hozzáláttak a bevételek növeléséhez (késedelmi díjak, térítéses szolgáltatások, a használt dokumentumok értékesítése). A helyiségek bérbeadásával, külső támogatásokkal (Országos Közművelődési Tanács, OTKA, Soros Alapítvány) ellensúlyozták a kiadások emelkedését.[2] A korszak végén viszont már azt jelenthették: „a személyi jövedelemadó egy százalékából megszerzett 3,3 milliós összeg [...] nemcsak kulturális területen belül kiugró, de hasonló nagyságrendű, mint [...] a Ferencvárosi Torna Club támogatása."[3]

1 A korszak végén írhatták le: „sok év óta 1998 volt az első év, amikor – döntően az állami érdekeltségnövelő támogatás eredményeként – dokumentumbeszerzési lehetőségeink a használói igényekhez igazodtak." A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1998. évi költségvetési beszámolójának szöveges értékelése. Bp. 1999. 1. p.

2 A gazdálkodás tényeit részben az éves (néha féléves) költségvetési beszámolókból (a Gazdasági Igazgatóság irattárából) merítettük, részben a Deák Sándor gazdasági igazgatóval folytatott beszélgetésnek köszönhetjük.

3 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1997. évi költségvetési beszámolójának szöveges értékelése. Bp. 1998. február 23. 2. p.

Az éves gazdasági jelentések érzékeltették az 1986-as hálózatfejlesztési koncepció jótékony hatását. 1990-re mintegy 40 egység alakult át – központi és/vagy kerületi támogatásból – családi vagy kétfedeles könyvtárrá. A helyiségeket felújították, kicsinosították.

A felújítási-tatarozási lehetőségek, a könyvtárak elhelyezési körülményei az 1980-90-es évtizedben hektikusan alakultak. Az 1970-80-as évek fordulóján áttörés zajlott le: először épültek 1000 négyzetméteres „nagy könyvtárak". 1980-ban elkezdték a Zenei Gyűjtemény bővítését, felújították a III. ker. Fő téri gyermekkönyvtárt, több mint 10 fiókban tatarozást végeztek. 1981-ben befejezték a Zenei Gyűjtemény, és a Kertész utcai könyvtár átalakítását. Aztán leálltak a könyvtárépítések, a Központi Könyvtárét előbb elhalasztották, majd a feledés fátylát borították rá. A felújítási pénzekhez is csak póthitelekből juthatott a könyvtár. A '90-es évtized elején a kevésbé frekventált területek feladása fejében új, korszerűbb helyiségekhez jutottak fiókok, felújítási és tatarozási keretek nyíltak. (1993-ban a 2 milliós felújítási keretet 14,4 milliós tatarozási összeggel toldották meg.) 1994-ben érdemes volt a 22 fős Tervszerű Megelőző Karbantartás (TMK) megszervezése a munkanélküli kontingens terhére. 1994-ben megkezdődött a szolgáltatóház beruházása. 1997-ben az 1500 négyzetméteres kőbányai könyvtár felújítása nem a legnagyobb tétel volt, hiszen az Ötpacsirta utcai rekonstrukció mellett eltörpült. Sőt, zajlott a Kontyfa utcai, 141 négyzetméteres könyvtár felújítása, indult az újpesti, a Király utcai 800 négyzetméteres és a III. ker., Füst Milán utcai 460 négyzetméteres könyvtár rekonstrukciója. 1998-ban – a központi rekonstrukció elindításán kívül – 23,5 millióból a kőbányai Szent László téri, a Dagály utcai és a Liszt Ferenc téri könyvtár felújítása is folyamatban volt.

A rendszerváltás nehézségeinek leküzdésében nélkülözhetetlen volt az audiovizuális dokumentumok forgalmazásából származó bevétel ugrásszerű növekedése, amely a '90-es évtized közepéig tartott. Nemcsak önfenntartó volt, de sokat segített az egyéb költségek növekedésének kivédésében is. A helyiségekkel való gazdálkodás jogának megszerzéséig (1993) évente 50-100%-kal nőttek a könyvtárak bérleti díjai. A vezetőség takarékossági intézkedésekre kényszerült. (Irodák, raktárak bérbeadása, az árak, díjak emelése stb.) A béralapot csak a megkapott mértékben növelhették, de a dokumentum-, anyag- és eszközbeszerzés számláit ki tudták fizetni. A könyvtári forgalom növekedett, olyannyira, hogy az ellátásához szükséges létszámemelés nélkül a szakmai színvonal romlásával fenyegetett.

Az 1990-es évtizedben a fokozódó létszámhiányt munkanélküliek foglalkoztatásával ellensúlyozták, a Fővárosi Munkaügyi Központ által rendelkezésre bocsátott keret terhére. (1994-ben 100 fő volt a keret. 1995-ben is, de ezt csak 90%-ban tudták kihasználni. 1996-ban a 135 fős keretet 75-80%-ban tudták kimeríteni. 1997-ben szóvá tették: „a kvalifikáltságban egyre romló színvonalú és e színvonalhoz mérten is rosszul fizetett munkavállalói állomány egyre kevésbé képes biztosítani a szakmai kihívások élőmunka fedezetét." 1998-ban a 130 fős keret terhére 77 dolgozóval létesítettek közhasznú jogviszonyt, a megszűnések száma 123 volt.

Az évtizedet jól illusztrálja két jelentés summája. „A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár pénzügyi nehézségek nélkül, pénzügyi egyensúlyát megőrizve még működik. Szinten tartásról, [...] belső erőforrásokról azonban már régen nem beszélhetünk. Támogatási többlet hiányában ma már egyetlen járható út az erőforrások átcsoportosítása, szolgáltatások csökkentése révén a mai színvonal konzerválása." 1995 Janus-arcú. „Az

elmúlt évek egyre romló gazdasági feltételei között az 1995-ös év kétirányú fordulópont intézményünk életében. Pozitív elmozdulásként értékelhetők az épületállományunkban bekövetkező változások. Központi Könyvtárunk alapterülete közel negyedével bővült a Pálffy-palota átadásával. E bővítés a Szörény utcai, utolsó fázisába jutó szolgáltatóház beruházással megteremtette a központi épület rekonstrukciójának szinte minden előfeltételét [...] [A másik oldalról] 1995-ben drasztikus nyitva tartási időcsökkentéseket kényszerültünk végrehajtani annak érdekében, hogy az így realizálódott bérmegtakarításból, valamint további létszámleépítésekből (gyakorlatilag béralapból) finanszírozhassuk a saját bevétel megtorpanásából, valamint a támogatás növelés lelassulásából következő dologi költség-hiányokat." Igaz, a könyvtár mindennek ellenére sem tévedt a költségvetési eladósodás zsákutcájába.[4]

Pénzügyi helyzet és gazdálkodás

A könyvtár működését egyre inkább meghatározta az, miből és miként tudja a fenntartói támogatást megtoldani bevételeiből.

A FSZEK költségvetésének főbb mutatói ezer Ft-ban és %-ban (1980-1989)[5]

Év	Költségvetés összesen	Az előző év %-ában	Személyi kiadások	Az összes %-ában	Dologi kiadások	Könyv-beszerzés	Az összes %-ában
1980	85 446	123	31 266	36,6	14 592	11 339	13,3
1981	93 349	109	30 976	33,2	9062	13 864	14,9
1982	91 034	98	32 682	35,9	4496	10 693	11,7
1983	96 030	105	34 238	35,7	9631	12 536	13,1
1984	95 631	99	38 997	40,8	15 160	11 281	11,8
1985	109 737	115	41 909	38,2	13 913	14 477	13,2
1986	119 210	109	45 894	38,5	9210*	14 084	11,8
1987	130 196	109	49 744	38,2	8147*	13 986	10,7
1988	149 848	115	64 722	43,2	9899*	16 219	10,8
1989	221 499	148	90 187	40,7	15 201	19 525	8,8

*1986-1988 között nem volt felújítási alap, csak állóeszköz fenntartási lehetőség

A táblázat beszédes. Már ebben az évtizedben elkezdődött az a tendencia, hogy a költségvetésből mind nagyobb hányadot kell az amúgy rosszul fizetett alkalmazottak személyi kiadásaira fordítani. A könyvtár másik fő kiadási tényezője, az állomány gyarapítására fordítható összeg – ha nem is egyenletesen – egyre kisebb hányadot tett ki. A számok értékelését más oldalról segíti, ha a fővárosi adatokat a *Településeink könyvtári ellátottsága* (TEKE) című, évente megjelent OSZK-KMK kiadvány viszonyszámaival vetjük össze. A beszerzési kvóta (a költségvetésből gyarapításra fordított összeg egy

4 Az 1994. I. félévi és az 1995. évi költségvetési beszámoló szöveges indoklásából. Bp. 1994. július 29-én, ill. 1996. február 21-én. (A jelentések a Gazdasági Igazgatóság irattárában.)

5 A táblázathoz a FSZEK évkönyveket és éves jelentéseket tekintettük autentikusnak. Használtuk a TEKE c. kiadványt is, s azt tapasztaltuk, hogy az állománygyarapításra fordított összeg adatai nem egyeznek. Valószínűleg, a FSZEK kiadványok pénzügyi költés számait, a TEKE a leltárba vétel adatait szerepeltette. A TEKE adatai árulkodóak, mert mutatják, hogy a költségvetés készítésekor a könyvtárosok alig 2/3 mértékben láthatták előre, mennyit költhetnek beszerzésre.

lakosra vetített mutatója) az évtized során semmikor sem haladta meg az országosnak a felét, az évtized közepétől a harmada körül mozgott. (1980: országosan 6,0, ill. FSZEK 3,0; 1985: 7,60 és 2,80; 1989: 11,10 és 4,50) Országosan 1980-hoz képest 1989-re az eredeti költségvetésből állománygyarapításra fordított összeg 185,2%-ra nőtt, Budapesten 150,1%-ra. Az összes ráfordítás országosan 170,2%-ra, a fővárosban 152%-ra. A gyarapítási összegnek az eredeti költségvetés 1989-ben országosan 83,2%-a, a fővárosban 66,4%-a volt.

A pénzügyi helyzet a rendszerváltás előtt változott meg: a személyi jövedelemadó bevezetésével, majd a gazdasági helyzet mind nagyobb mérvű romlásával. A fenntartó egyre kevésbé volt képes általában az intézményfenntartásra, különösen pedig a kultúra támogatására. Az árak gyors vágtatása, a könyvtárakat nehéz helyzetbe hozó új kiadványfajták megjelenése, a könyvtártechnológia (benne a számítástechnika) nem kevésbé költséges forradalmi változása nem hazai, hanem világjelenség volt. Nálunk tetézte a nehézségeket a politikai és gazdasági, társadalmi átalakulás számos következménye is. A következő táblázatok több metszetben (az abszolút számok mellett az 1988-hoz viszonyított, külön táblázatban az előző évhez képest történt százalékos változások számaival) mutatják a költségvetés különféle forrásait és a bérek, a könyvbeszerzés alakulását.

A költségvetés alakulása (ezer Ft-ban és 1988=100%)

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Összbevétel	149334	222419	283994	361179	436533	515539	603083	636453	735997	890994	1049612
Fenntartótól	136667	201994	242497	283043	328060	384037	431359	444251	496672	583099	740178
Saját bevétel	8888	16310	35022	70324	96581	119959	147287	177583	221493	262890	275816
Külső támogatás	3779	4115	6475	7812	11892	11543	24437	14619	17832	45005	33618
Összkiadás	149848	221499	278493	361421	432236	529721	596748	632220	738831	812335	1016040
Bér és járulék	73194	130649	166268	207905	249451	310271	365487	387828	434672	501583	604731
Gyarapítás	16219	19525	33150	51431	64357	79819	98308	99862	105955	124878	168693

A költségvetés alakulása az előző év százalékában (1998=100%)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Összbevétel	148,9	127,7	127,2	120,9	118,1	117,0	105,5	115,6	121,1	117,8
Fenntartótól	147,8	120,1	116,7	115,9	117,1	112,3	103,0	111,8	117,4	126,9
Saját bevétel	183,5	214,7	200,8	137,3	124,2	122,8	120,6	124,7	118,7	104,9
Külső támogatás	108,9	157,4	120,6	152,2	97,1	211,7	59,8	122,0	252,4	74,7
Összkiadás	147,8	125,7	129,8	119,6	122,6	112,7	105,9	116,9	109,9	125,1
Bér- és járulék	178,5	127,3	125,0	120,0	124,4	117,8	106,1	112,1	115,4	120,6
Gyarapítás	120,4	169,8	155,1	125,1	124,0	123,2	101,6	106,1	117,9	135,1

A vissza nem szolgáltatott könyvek perléséből befolyt összeget állománygyarapításra fordíthatta a könyvtár. Az évtizedben a perelt olvasók száma évente 2-2 és félezer volt, a perelt köteteké az 1980-as 6855-ről 1988-ban 9637-re emelkedett. A perlés csekély „sikerét" mutatja, hogy 1980-ban a perelt félmillióból 360 ezer, 1988-ban 1,7 millióból alig félmillió folyt be.

Szolgáltatás, bevételi forrás is volt a hálózatban a másolatkészítés. A papírmásolatok árbevétele 1980-ban 9066 (az 1986-os jelentés szerint 7825) Ft volt, 1982-ben 14 191, 1984-ben 67 558 Ft-ra nőtt. 1986-ban 78 777 Ft lett. A kelenföldi, a kőbányai és a VII. kerületi főkönyvtár után mind több helyen üzemelt gyorsmásoló.

1984-től terjedt el a hangmásoltatás. A növekedés rohamos: 1986-ban 86 ezer, 1987-ben 116 ezer forint volt a Központi Könyvtár bevétele. 1988-ban csak a hálózat 160 ezer forintot produkált. Az egész könyvtár ebben az évben 691 ezer forintos bevételt ért el.

Az előző év százalékában mérve a bevétel „ugrálósan" alakult: 1981-ben 35%, 1982-ben 89%, 1983-ban 84%, 1984-ben 112%, 1985-ben 147%, 1986-ban 101%, 1987-ben 138%, 1988-ban 103%. 1989-ben a 186%-os nagy „ugrást" a beiratkozási díjak növelése eredményezte.

Az 1980-as évek végén a bevételek növelésére a tevékenységtől távoli eszközök alkalmazásának ideái is felmerültek. Elhíresült a fagylaltozó ötlete.[6] Ez abból a félelemből született, hogy attól tartottak, az intézménynek 1988-ban 8 milliós vesztesége lesz az áremelkedések miatt, s a többi bevétel nem elegendő kivédésére. A diplomás könyvtárosok a gondolatát is felháborodva utasították el, mivel „távol áll hivatásuktól, sőt annak gyakorlásában akadályozza őket."[7] Az elképzelést országszerte támadták a könyvtárosok.

A FSZEK és a megyei könyvtárak az évtized végén gazdasági társulást hoztak létre. Feladata és tevékenységi köre „a teljes könyvtári működés, a működtetés korszerűsítése, új eljárások bevezetése, a könyvtárak közötti gazdasági együttműködés szervezése, a közös beszerzés és hasznosítás" volt[8] Kellett is, mivel az évtized nemcsak a számítógépesítés időszaka, hanem a kisgépesítésé is. Sürgető igény az AV-dokumentumok hasznosítását lehetővé tevő eszközök, leolvasók és lehallgatók beszerzése, s mindinkább a másolatszolgáltatás az írott és az audiovizuális dokumentumokról szolgáltatása.

Az 1990-es évtizedben a FSZEK könyvtárosai mindinkább „költségtudatossá" válva tudtak úrrá lenni egyre erősödő nehézségeiken.[9] Ezt bizonyítják a következő táblázatok.

Fontosabb bevételek (ezer Ft-ban és százalékban)[10]

Díjak	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Beiratkozás	463	3444	2894	4878	8184	8858	9332	15 987	22 942	25 251	28 087
Késedelem	1234	1337	2232	3561	4320	4709	5998	7699	10 791	12 404	12 909
Videó kölcsönzés	209	960	10995	38 365	54 641	70 008	76 949	61 699	53 186	48 970	33 592
CD kölcsönzés	—	—	—	—	—	—	7725	7708	8760	10 530	13 709
Egyéb kölcsönzés	348	974	1508	3019	5243	8073	4580	3630	3727	5209	7716
Hang- és fénymásolás	597	691	763	1322	1966	2317	2854	3526	4676	4923	5847
Kiadvány, inf. szolg., adatbázis	213	561	1356	1443	578	1519	1570	2704	6210	5298	8438
Nyomdai szolg.	2649	3490	5253	6205	7470	7217	8245	5267	6330	7707	6951
Épületek bérbeadása	495	612	769	2074	2392	3361	4176	4870	5478	7310	8829
Kivont dok. eladása	556	736	647	604	659	539	526	2897	2254	2577	3226
Olvasói kártérítés	703	953	1058	1379	1624	1442	1584	2025	2191	2424	2233

6 „Lesz fagylaltozó." Deák Sándor nyilatkozott 1987. október 28-án a Kossuth rádióban. = Könyvtári Híradó, 1987. 11. sz. 5. p.

7 Meiszner Tamásné – Ottovayné Ecsedi Klára: A kibicnek semmi sem drága. = Könyvtáros, 1987. 11. sz. 693. p.

8 Idézi Arató Attila: Könyvtáraink a restrikció éveiben, van-e kiút a közművelődési könyvtárak számára? = Könyvtári Figyelő, 1988. 5-6. sz. 359-366. p.

9 Papp István: A költségtudatos könyvtáros, avagy kis FSZEK-es könyvtárgazdaságtan. = Könyvtári Híradó, 1997. 9. sz. 2-5. p. Az alapadatok táblázatait közölték A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 25. köt. 1994-1995-1996. Bp. 1999. 26-27. p.

10 Az 1996-1998 közötti adatok forrása A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 26. köt. 1997-1998. Bp. 2000. 20. p.

Bevételi rovatok az előző év százalékában (1998=100%)

Díjak	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Beiratkozás	743,8	84,0	168,6	167,8	108,2	105,4	171,3	143,5	110,1	111,2
Késedelem	108,3	166,9	159,5	121,3	109,0	127,4	128,4	140,2	114,9	104,1
Videókölcsönzés	459,3	2187,0	348,9	142,4	128,1	109,9	80,2	86,2	92,1	68,6
CD kölcsönzés	–	–	–	–	–	100,0	99,8	113,6	120,2	130,2
Egyéb kölcsönzés	280,0	154,8	200,2	173,7	154,0	56,7	79,3	102,7	139,8	148,1
Hang- és fénymásolás	115,7	110,4	173,3	148,7	117,9	123,2	123,5	132,6	105,3	118,8
Kiadvány, inf. szolg., adatbázis	263,4	241,7	106,4	40,1	262,8	103,4	172,2	229,7	85,3	159,3
Nyomdai szolg.	131,7	150,5	118,1	120,4	96,6	114,2	63,9	120,2	121,8	90,2
Épület bérbeadása	123,6	125,7	269,7	115,3	140,5	124,2	116,6	112,5	133,4	120,8
Kivont dok. eladása	132,4	87,9	93,4	109,1	81,8	97,6	550,8	77,8	114,3	125,2
Olvasói kártérítés	135,6	110,0	130,3	117,8	88,8	109,8	127,8	108,2	110,6	92,1

A táblázatokból jó szemű megfigyelő sok mindent kiolvashat. Egyebek között kiderül belőlük, hogy ha évente 20%-osnak vesszük az inflációt, akkor az csak a ciklus közepe táján kezdte meghaladni a költségvetés növekedését. A költségvetés és a külső támogatás megötszöröződött, de a fenntartói támogatás csak három és félszeresére nőtt. A saját bevételek huszonötszörösükre nőttek. Ez megváltoztatta a költségvetés belső arányait: a fenntartói támogatás 91,5%-ról 67,5%-ra csökkent, a saját bevétel aránya 6%-ról 30,1%-ra nőtt. Az 1995-ös jelentés megjegyzi: „A könyvtár oly mértékben kényszerült saját bevételi források megnyitására, ami a szolgáltatások színvonalának rovására ment. Egyedülálló és elfogadhatatlan, hogy egy közművelődési könyvtár működési kiadásainak mintegy egyharmadát saját bevételeiből fedezze. (A 10-15%-os arány lenne normális.)"[11] Míg korábban 32,79 Ft-ba került egy kötet kikölcsönzése, 1996-ban ez a mutató 115,70 Ft. volt, holott a 20%-os évenkénti inflációval 141 Ft-ra kellett volna növekednie. E mutatók a hatékonyság növelésére utalnak. A FSZEK és az öt legnagyobb város mutatója alapján a fővárosi eredmények jobbak.[12]

1991-ben az energiaárak, a 150%-os posta- és telefonköltség növekedés, a könyv- és folyóiratárak, bérleti díjak, stb. emelkedése miatt a szinten tartáshoz 40 milliós hiánnyal kalkuláltak. (Ez 4000 négyzetméter könyvtári tér működési költsége, illetve 180-200 könyvtáros bére.) A szakszervezet a létszám csökkentését, a fenntartó szolgáltatáscsökkentését ellenezte, a középvezetők mindkettőt visszautasították. A főigazgató az anyagköltség, a fogyó- és állóeszköz vásárlás, az állományvédelmi kötés 50%-os csökkentése mellett döntött és leállította a tatarozást. (1990-ben eladták a két bibliobuszt, bezártak hat kisebb forgalmú fiókkönyvtárt. Folytatták a kivont könyvek árusítását, a másolatszolgáltatást, 10 fillérről 1 forintra emelték a napi késedelmi díjat.) Valószínűsítették az állománybeszerzés 30%-os csökkenését (ugyanakkora kerettel számolva), bíztak azonban az elvonás visszaszerzésében is. Lépéseket tettek helyiségek saját kezelésbe vétele érdekében, a bérleti díjak csökkentéséért. Kezdeményezték országos feladatuk minisztériumi finanszírozását. A Központi Könyvtárban több bevételre számítottak a beirat-

11 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1995. Bp. 1996. 11. p.
12 Vö. Papp i. m. 2-3. p.

kozási díjak emeléséből, a videókölcsönzés bevezetésétől.[13] A Hálózati Tanács a dokumentumbeszerzési összeg arányainak meghatározásakor a KESZ-nek 9%-ot, tartaléknak 11%-ot szánt, a többit a lakosság, a beiratkozott olvasók, az aktív olvasók és a kölcsönzők száma szerint 20-20% részesedéssel javasolta elosztani. Július 1-jétől a fenntartó engedélyével a felnőttek beiratkozási díját 100, a tanulókét 30 Ft-ra tervezték emelni.[14] A szakszervezetek és az IT tiltakozott az elbocsátások miatt és koncepciót várt a szakmai és a gazdaságossági szempontok egyeztetésére.

Az 1992 áprilisában kapott értesítés szerint a FSZEK évi költségvetése 398 millió Ft. 320 millió a Fővárosi Közgyűlés támogatása, 78 millió az előirányzott saját bevétel (19,6%!). 1991-ben ez 267 és 14 volt. Igaz, a bevétel akkor a valóságban 68 millióra sikerült.[15]

A *Könyvtári Híradó* 1992. januárban adott hírt az UGAR (új gazdálkodási rend) bevezetéséről, amely 4 főkönyvtárigazgatói, 2 hálózati tanácsülés után született meg. A főkönyvtárak nagyobb önállóságot kaptak. A központi keret ismeretében tervezték bevételeiket, a felhasználást. (1992-ben a videóbevételek 40%-ával rendelkeztek.) A létszámot a központi minimum szerint tervezhették. A főkönyvtárak igazgatói teljes létszám- és bérgazdálkodási jogkörrel rendelkeztek. Köthettek munkaszerződést, a megtakarításból fizethettek helyettesítést, jutalmat. A dologi kiadások bérmegtakarításból növelhetők voltak, szabadon gazdálkodhattak velük. A dokumentumbeszerzési kereten 20%-nyi átcsoportosítást hajthattak végre, de általában a költségvetés évközi módosításához főigazgatói hozzájárulást kellett kérniük. Április 1-jére jelezték a *gazdasági útmutató* megjelenését. Ugyanekkorra készült el a hosszan vitatott *használati szabályzat*, új térítési tarifákkal.[16] A hatáskörök ilyen mérvű leadása nem volt veszélytelen, hiszen a 22 igazgató közül kevés rendelkezett menedzseri és gazdálkodási vénával, s miként látható volt, szívesen szabadultak volna tőle.

Az 1992-ben a vagyonátadási törvény alapján az Ingatlankezelő vállalattól bérelt helyiségek, ingatlanok többsége fővárosi tulajdonba került, ezáltal megszűnt a bérleti díjak állandóan emelkedése.[17]A bérelt objektumok ugyan nem lettek a FSZEK tulajdonai, de felcsillant a remény, hogy gazdálkodhatnak velük, elcserélhetik, eladhatják stb. őket. Kevesebb lett a működtetés költsége. Cserében megkapták a bérleményekkel járó felelősséget: a hibajavítás, felújítás, tatarozás kötelezettségét. Az épületgazdálkodási lehetőségnek végül is később hasznát látták.

A FSZEK 1994. március 14-én értesítette a könyvtárközi kölcsönzésben partner könyvtárakat a dokumentumonként (egy hónap múlva küldeményenként) 450 Ft posta- és kezelési költség felszámításáról. Az érintettek tiltakoztak, többen jelezték, hogy így nem kérik a szolgáltatást, mások csak az olvasókkal egyeztetve. Az intézkedés nyomán a

13 Havas Katalin: Április 11-e – a költségvetés napja. Interjú Kiss Jenővel és Deák Sándorral. = Könyvtári Híradó, 1991. 5. sz. 1-3. p.

14 Uo. 9. p.

15 Nyilvánosság. = Könyvtári Híradó, 1992. 4. sz. 10. p.

16 Deák Sándor: Tervezet a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár főkönyvtáraival kapcsolatos feladatok és jogkörök módosítására. = Könyvtári Híradó, 1992. 2. sz. 3-4. p. (A szerkesztő hangsúlyozta ideiglenes és a költségvetéstől függő voltát, melynek alapján a körülmények miatt évközben esetleg változtatni kell a tervezeten.)

17 Tverdota Miklósné: Megkérdeztem a gazdasági igazgatót. = Könyvtári Híradó, 1992. 8. sz. 1-2. p. A lap ugyanezen száma közölte az önkormányzati pályázatok összesítését: a kért 10 millióból mindössze 1 570 000 Ft-ot nyertek.

kérések száma a korábbi 58%-ára esett vissza, a teljesítés a kérésekhez képest változatlanul 44%-os volt.[18]

Eddig, a vészjósló jelek ellenére, nagyobb „vérveszteség" nélkül megúszta az intézmény. Ezt többmilliós többletbevételeinek köszönhette, amelyeket legnagyobb részt a dologi kiadásokra fordították. A munkavégzést tették intenzívebbé, nem a szolgáltatásokat csökkentették. Miután ez a lehetőség kimerült, nem maradt más, mint az eddig elutasított szolgáltatási visszafogás. Az erőforrások átcsoportosítását kezdeményezte a gazdasági igazgató.[19] *A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár erőforrásainak átcsoportosítása* című javaslat „gondos előkészítését és ütemezett, fokozatos végrehajtását" kérte a főpolgármester, s első lépésként „megvalósíthatónak tartotta" az általános iskolákban lévő kettős funkciójú könyvtárak átadását a helyet adó iskoláknak, de ezt is, valamint a kerületi fiókkönyvtárak megszüntetését is a kerületi önkormányzatokkal való előzetes tárgyaláshoz kötötte.[20]

1995. január 1-jétől új díjtáblát vezettek be a térítéses szolgáltatásokra.[21] Ismét fizettek beiratkozási díjat az óvodások, a tanulók és a sorkatonák (50 Ft), mások 250 Ft-ot. Csak a 70 éven felüliek, a testi fogyatékosok és a könyvtárosok mentesültek a díjfizetési kötelezettség alól. Új díjakat állapítottak meg bizonyos szolgáltatásokért. A díjkategóriák száma is nőtt. A díjbeszedőkké/pénztárosokká „avanzsált" olvasószolgálatosok vezetője 1997-ben e politika megváltoztatására szólította fel a döntéshozókat. A kényelmesebb hozzájutás (másolás, előjegyzés, könyvtárközi kölcsönzés) mellett elsősorban a szabályok megszegőinek (késedelem, elvesztés, rongálás, stb.), a többi használót hátrányba juttatóknak erőteljesebb megsarcolását szorgalmazta, a hátrányos helyzetűeknek viszont szociális kedvezmények juttatását.[22]

Ez sem segített. A FSZEK bevétellel ellensúlyozó lehetőségei 1995-re kimerültek. A szolgáltatások és az erőforrások összhangjának megteremtése, a költségek visszafogása került napirendre. A korábbi intézkedések: 20, majd 10%-os létszámcsökkentés; a bibliobuszok és telephelyük felszámolása; a kisebb fiókok bezárása, átadása az anyaiskolának; a nem alapvető szolgáltatások (video, CD) önköltségessé tétele; a beiratkozási, késedelmi díjak többszöri, radikális emelése; a fiókok lakbér fizetés alóli mentesítése; a karbantartások saját rezsiben elvégzése; a szolgáltatások (bibliográfiák, más kiadványok) visszafogása; az átszervezések a központban stb. – már nem hoztak megoldást. Az infláció, az energia- és a telekommunikációs díjak, a dokumentumárak miatt csökkentett beszerzés, a béralap fejlesztésének elmaradása nem volt tovább vállalható. Viszont 1993-ról 1994-re 11 500-zal több olvasó iratkozott be, 700 000-rel több dokumentumot kölcsönöztek – a lakosságnak egyre nagyobb szüksége volt a szolgáltatásokra. "Mindent összevetve – ha fenntartója nem képes vagy nem tud többet fordítani a könyvtári szolgálatra, a FSZEK-nek a rendelkezésére bocsátott mindenkori összegből kell gazdálkodnia, minden forintot a lehető leghatékonyabban kell felhasználnia, s a könyvtári ellátást a lehetőségekhez képest optimálisan biztosítania. Ez azonban számos területen visszafogással jár, hiszen csökkenő erőforrásokkal nem lehet minden szolgál-

18 Boros Andrea: Könyvtárközi kölcsönzés a kezelési díj befizetése után. = Könyvtári Híradó, 1994. 12. sz. 7. p.
19 És megint április – megint költségvetés. Deák Sándor gazdasági igazgatóval beszélget Pobori Ágnes. = Könyvtári Híradó, 1994. 4. sz. 1-5. p.
20 A főpolgármester levelét másolatban közölte a Könyvtári Híradó, 1994. 5-6. sz. 1. p.
21 (Az) 1995. január 1-jétől érvényes térítési díjak. = Könyvtári Híradó, 1994. 11. sz. 11. p.
22 Katsányi Sándor: Tűnődés a FSZEK díjtétel-politikájáról. = Könyvtári Híradó, 1997. 3. sz. 5-6. p.

tatást ugyanazon a színvonalon fenntartani." S még hozzátették: „nem teremthetünk kész helyzetet szanálási kötelezettséggel fenntartóink számára."[23]

A Közgyűlés Kulturális Bizottságának ezek figyelembe vételével terjesztették be a szeptember 1-jéig életbe léptetendő szolgáltatáscsökkentési tervet. A FSZEK vezetősége olyan intézkedéseket vállalt, amelyekkel remélhetőleg nem okoz majd helyrehozhatatlan károkat. A Kulturális Bizottság – a 27 milliós hiány kiegyenlítésére irányuló kényszerintézkedésként és a bezárások helyett – a nyitva tartási idő korlátozását fogadta el. Ezt a kerületi igazgatók dolgozták ki: 35 kisebb-nagyobb könyvtárat érintett, június 1-jétől heti 187, szeptember 1-jétől további 104 órában. A hálózatban 20%-kal csökkent a nyitvatartási idő.[24] Szeptember 1-jétől megszűnt az egész hálózatra szóló beiratkozás. Ez ismét egy-egy könyvtárra korlátozódott, s díja 1996. január 1-jétől az infláció arányában növekedett. A KESZ-ből a soron kívüli szállítást, a Központi Könyvtárban pedig az előjegyzést térítéshez kötötték.

A szakszervezetek nem értettek egyet a létszámcsökkentéssel. A Közalkalmazotti Tanács a kinevezett közalkalmazottak elbocsátása ellen tiltakozott.[25] Hatalmas viták voltak, számos megoldáson gondolkodtak. Forrtak az indulatok. Ugyanakkor a kerületi könyvtárigazgatók 1995. szeptember 14-i értekezletének emlékeztetője szerint „egyetlen jó hír: nincs szükség további megszorító intézkedésekre. A nehézségeket leküzdöttük és folyamatosan leküzdjük, ha kilátásaink realizálódnak." Viszont a november 2-3-i értekezleten már azt rögzítették, hogy meg kell állapítani, melyek azok a fiókkönyvtárak, amelyekben további radikális szolgáltatáscsökkentésre kerülhet sor, illetve amelyek bezárása is szóba kerülhet, ha az 1996-os költségvetés nem biztosítja az 1995-ös szintet.[26]

Szinte a korlátozó intézkedésekkel együtt, röviddel a Kulturális Bizottság határozata után rögzítették a hosszabb távú fejlesztési szükségleteket.[27] A Központi Könyvtár gondjainak megoldására tett javaslaton kívül előirányozták Budapest 7 forgalmi, kereskedelmi, közéleti központjában egy-egy 1500-2000 négyzetméteres könyvtár felépítését, az 1995-ben átvett 3, kerületi jelentőségű könyvtár épületének a felújítását, mintegy 50 kisebb, 2-300 négyzetméteres könyvtár telepítését részben az ellátatlan városrészekbe, részben a rosszul telepített, rossz állapotban lévők kiváltására. Az alacsony lakósűrűségű peremvidékek ellátására a bibliobuszos szolgáltatás (újra)szervezését indítványozták. A számítástechnikai fejlesztések keretében a FSZEK valamennyi egységére kiterjedő, egységes, integrált, automatizált könyvtári rendszer kiépítését jelölték meg, amelyre ráépülhet a rendszer minden művelete, s amely képes a hazai és a nemzetközi rendszerekkel kommunikációra és adatcserére. Mivel ilyen komplex rendszer megvásárlására soha nem volt 100 milliós nagyságrendű pénzügyi forrása a FSZEK-nek, a

23 A könyvtárvezetés elképzeléseit Kiss Jenő aláírásával ld. Könyvtári Híradó, 1995. 4. sz. 2-4. p. „A szolgáltatások és az erőforrások összhangjának megteremtése a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban" címmel.

24 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 25. köt. 1994-1995-1996. Bp. 1999. 6. p.

25 Kiss Jenő: Kényszerintézkedések... = Könyvtári Híradó, 1995. 5-6. sz. 1-2. p. Lásd még a Kulturális Bizottság határozatai. = Uo. 2. p. A Híradó másolatokat közölt a Népszabadság és a Magyar Fórum (főleg ez támadta a főváros vezetőit) reagálásáról, ill. Maruszki Józsefnek Népszabadság-beli tiltakozásáról. Uo. 3-4. p. Ugyanő SZB titkári minőségében nyilvános levelet írt a főigazgatóhoz. Levél a „kényszerintézkedésekről"... = Könyvtári Híradó, 1995. 7-8. sz. 13-14. p.

26 FSZEK irattár 503/95. és FSZEK irattár 596/95.

27 A fejlesztés fő területei a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. 1-2. = Könyvtári Híradó, 1995. 5-6. sz. 5-7., 7-8. sz. 3-4. p.

nehezebb utat választva, saját fejlesztésbe kezdtek, és ismét ennek befejezésére állítottak össze beruházási listát. A műszaki berendezések, felszerelés, bútorzat igényeit 13 pontból álló lista tartalmazta.

1996 decemberében a főigazgató felhívásban fordult a munkatársakhoz, kérjék fel – „mosolyogva" – az olvasókat, és saját adójuk 1%-át is ajánlják fel a FSZEK számára.[28] 1997 őszén az adóhivatal 3 226 707 Ft adófelajánlást utalt át a FSZEK számlájára.[29]

1997-re a könyvtár felélte bérmegtakarításból és szolgáltatáscsökkentésből származó maradványait. A Pálffy-palotára kapott 153 millióval a FSZEK költségvetése megközelítette az 1 milliárdot, ám ténylegesen alig emelkedett. Elbocsátottak 15 közhasznú munkást, lemondtak a saját rezsis tatarozásokról. 1997-ben ismét a szolgáltatási díjak emelése vált szükségessé július 1-jétől, de 1996-1997-ben nem történt könyvtárbezárás.[30] Felmerült a könyvtár vezetőségében 10-12 arra alkalmas könyvtár 21. századi szintre fejlesztésének gondolata is. Ennek azonban az lehetett volna a következménye, hogy a nem fejlesztett egységek egy részét be kell zárni, vagy lassú elhalásnak kitenni. A kiemeltek fejlesztése csak a többi rovására történhetett. A kerületeket akarták fokozott segítésre bírni mert 20 milliós támogatásuk csupán a költségek 2 százalékát érte el.[31]

Menni vagy maradni?

Az 1980-as évek elején Magyarországon a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (központ és hálózat) volt az egyik legnagyobb létszámú könyvtár. 1980-ban 656, 1981-ben 663, 1982-ben 646 főfoglalkozású munkatárs mellett 1981-ben 215, 1982-ben 257 rész munkaidejűt is foglalkoztattak.[32] 1985-ben pl. 472 szakalkalmazott státusán 427 munkatárs dolgozott ebben a minőségben.[33] Nincs objektív mérce arra, hogy ez sok-e vagy kevés. (Az INTAMEL statisztikája szerint 1984-ben egy könyvtárosra Budapesten jutott a legkevesebb kölcsönzés. A többség számainak alig 40-50%-át érte el a FSZEK.) Az évtized első felében a fő- és a részfoglalkozású könyvtárosok száma 520-590, az egyéb főhivatásúakkal együtt 600-650 között mozgott. Az összes foglalkoztatott létszáma 830 és 900 között ingadozott.[34] A szocialista rendszer foglalkoztatási politikájának megfelelően a létszámot lehetett viszonylag a legkönnyebben növelni. Az alapvetően rossz fizetések miatt az intézményben nagy volt a fluktuáció. A fizetések javítására és a munkatársak cserélődésének mérséklésére az éves költségvetés készítésekor létszámfejlesztést kértek,

28 Könyvtári Híradó, 1996. 12. sz. 7-8. p.

29 Könyvtári Híradó, 1997. 9. sz. 1. p.

30 Gujgiczer Imréné: Költségvetés '97. Interjú Deák Sándor gazdasági igazgatóval. = Könyvtári Híradó, 1997. 4. sz. 1-2. p.

31 A Deák Sándorral készített Népszabadságbeli cikket (Cs. Kiss Éva: Napi gondokkal küszködő könyvtárak) a Könyvtári Híradó, 1997. 7. sz. 4. lapján másolatban közölték.

32 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 1979-1980. 19. köt. Bp. 1983. 19. p. ill. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 1981-1982. 20. köt. Bp. 1985. 11. p.

33 Bertalan Béla – Gujgiczer Imréné: Képzés és továbbképzés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1983-1984. 21. köt. Bp. 1988. 55-58. p. Egyébként nem könnyű az éves jelentések és az évkönyvekben regisztrált adatok alapján megállapítani a létszámviszonyokat, mert nem egységes szempontok szerint készültek a statisztikák. Különösen nem egyértelmű a részfoglalkozásúak megítélése, mert hol a számuk, hol a 8 órásra átszámított adatuk szerepel. Az évtized végén már havi munkaórákra átszámolva adták meg a létszámot.

34 Adatokat az éves jelentésekből és az évkönyvben közölt szöveges és táblázatos összefoglalókból merítettünk.

azután az év derekán a 10-20%-os létszámcsökkentés bérmegtakarításából tudtak bérfejlesztést elérni.

A létszámmozgás főbb adatai

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Kilépett	201	164	275	103	120	109	86	129	161
Belépett	198	220	261	116	121	94	112	94	165
Összesen	399	384	536	219	241	203	198	223	326
Nyugdíjba ment	19	23	12	14	15	21	13	8	16

Átlagban évente 303 mozgás volt. 1980 és 1982 között a munkatársak 43,7-59,3%-a, 1987 és 1988-ban 32,3 és 42,6%-a kicserélődött. Az 1985-1988 között kilépett 140 felsőfokú és 83 középfokú végzettségű helyére 96 felsőfokú és 47 középfokú, a 262 képesítés nélküli kilépő helyére 312 lépett. Kilenc év alatt 141 főt nyugdíjaztak. Ez nagyarányú kontraszelekciót jelez. A mozgást mutatják a *Könyvtári Híradó* egyes számai, melyek rendszeresen közölték a kilépő és az új munkatársak névsorát. 1982-től az üres munkahelyeket meg is nevezték. 1980-ban főfoglalkozásúak közül 60, részfoglalkozásúak közül 6 tartósan távol volt. Átlagban 10-15 munkatárs hiányzott, ezért a helyettesítési csoport létszámát 8-ról 11 főre emelték.

Az évtized közepén a fluktuáció országosan is szembetűnővé vált.[35] A legfőbb elszívó az iskola, a pedagógus pálya volt. A FSZEK-ből mentek kulturális területre, más könyvtártípusba, a termelői, a hivatali szférába, sőt adminisztratív munkakörökbe is. Az állásváltoztatás célja a nagyobb jövedelem, kedvezőbb munkaidő beosztás, a lakásgondok megoldása. A munkavégzés mellett képesítést szerzett munkatársaknak a könyvtárfenntartó nem tudta a másutt szokásos körülményeket megteremteni. A pályamódosítás egzisztenciális kényszerré vált.

A FSZEK-ben a létszámmozgás okát a kedvezőtlen munkaidő-beosztásban (különösen 1982-től, az ötnapos munkahét bevezetését követően) és az alacsony bérezésben jelölték meg. 1982-83-ban kidolgozták a főkönyvtárak létszámmodelljét, s az aránytalanságokat igyekeztek kiegyenlíteni. 1982-1984 között 10%-os „bérkitermeléses létszámcsökkentéssel" javították a béreket. A nyugdíjas-korúakat elküldték. Így bér szabadult fel. Javított a bérhelyzeten, hogy ugyanazért a bérért a munkaviszonyt 6 vagy 4 órásra változtatták. 1985-ben a főkönyvtári vezetők igazgatói besorolást kaptak, főosztály-, főkönyvtár-vezető, osztályvezető és könyvtárvezető-helyettesi megbízásokat adtak ki. Ezek javítottak a munkatársak hangulatán. 1986-tól, különösen szakképzettek körében, érzékelhető a fluktuáció csökkenése. Az 1987-es létszámelemzést követően, szeptember 1-jétől 13-14%-os létszámcsökkentést, nyomában 20%-os béremelést hajtottak végre. 1987 végére „a korábbi egészségtelen munkaerő-mozgás leállt."[36] (A rendszerváltással berobbanó infláció aztán pillanatok alatt erodálta egy évtized erőfeszítéseit.)

35 A Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1985. októberében országos felmérést végzett. Arató Antal – Halmai Sylvia: Pályát elhagyó könyvtárosok a közművelődési könyvtárakban 1985-ben. = Könyvtáros, 1986. 4. sz. 194-198. p.

36 Jelentés az 1985/86/87-es év munkájáról. In A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 1985-1986-1987. 22. köt. Bp. 1991. 12. p.

1987-ben a FSZEK-ben vizsgálatot végeztek a fluktuáció okainak feltárására.[37] Ekkorra már lassult a fluktuáció mértéke. Érződött a hatásuk a körülmények javítására irányuló vezetői intézkedéseknek is, amelyek nemcsak a béreket emelték, hanem a középvezetői hatásköröket is növelték[38], gazdálkodási lehetőségeiket kiterjesztették és a szociális körülményeket, munkahelyi feltételeket javították. A helyzet labilisságára utal viszont, hogy az évtized elején kapott középvezetői hatásköröket 1986. december 2-i hatállyal a 4/1986. sz. főigazgatói utasítás elvonta. 1989. április 1-jétől pedig az 1/1989. sz. főigazgatói utasítás visszaadta viszonylagos önállóságukat a bérgazdálkodás területén. Egyidejűleg nagyobb szabadságot kaptak a létszámgazdálkodásban, azzal a megszorítással, hogy a keretek csak engedéllyel léphetők túl, a bérmegtakarítás fele helyettesítésre, másik fele a jutalomkeret bővítésére szolgált, a tartósan távollévők helyett csak szerződésest alkalmazhattak és a tartós bérmegtakarítás 25%-a központi kezelésben, 75%-a a következő évtől felhasználható volt premizálásra, alkalmi munkára. A főigazgató „javasolta" felsőfokú végzettségű alkalmazását fiókvezető, csoportvezető, tájékoztató és gyermekkönyvtáros munkakörben, és a családi könyvtárak munkatársaiként, s mindazokra a posztokra, melyeket csak felsőfokú végzettségű tölthet be.

A vizsgálat szélesebb összefüggésekre mutatott rá. „A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár történetében az 1980-as évtized elejétől alapvető, sokak által olykor forradalmi jelentőségűnek nevezett változtatásokkal teli időszak kezdődött. Átalakult az intézmény célrendszere, új szolgáltatások születtek, (többször) módosult a szervezet felépítése, ezzel együtt az egyes egységek feladata, vezetőik hatásköre. A változások sok esetben gyökeresen szakítottak az eddigi gyakorlattal, s igen gyors ütemben követték egymást. E változások szemléletváltást követeltek (nevelő funkció helyett használócentrikus szolgáltatás; arisztokratikus, paternalista hozzáállás helyett demokratikus felfogás), amire való igény és törekvés a társadalom más területein is megjelent, elterjedése azonban sehol sem gyors és töretlen."[39] Jelezte a vizsgálat, hogy a demokratizálódás útján tovább kell lépni (a döntés-előkészítésben, döntéshozatalban, a munkatársak közötti közvetlen párbeszédben), s hogy lehetőségek mutatkoznak a demokratizálásban, a szervezeti felépítés racionalizálása, a hatáskörök tisztázása révén is.

A központban és a hálózatban az országos átlagnál jobb volt a szakmai végzettségűek aránya. Felsőfokú végzettséggel 280, középfokúval 71 rendelkezett és csak 76 volt képesítés nélküli.[40] Az intézményben külön szervezeti egység foglalkozott a képzéssel-továbbképzéssel. Alap- és középfokú képesítést nyújtó tanfolyamokat szerveztek évről évre, eltérő létszámú és FSZEK-en kívülieket is befogadó csoportok számára. (1983-ban pl. már negyedik alkalommal indítottak tanfolyamot az új bibliográfiai leírás elsajátítására.) Az évtized vége felé a figyelmet már a számítógépes és a menedzsment-ismeretek megalapozására fordították. A továbbképzések irányát aktuális programok is meghatározták: 1988-ban a "Csináljunk családi könyvtárat!" elnevezésű, 15 foglalkozásból álló tanfolyamon 17 fő vett részt. Tizenkét hetes volt a 35 gyermekkönyvtárossal lebonyolított tanfolyam, amely az új törekvések megismertetésére és alkalmazására készített fel.

37 Barczi Zsuzsa: Ahogy a fluktuálók látják. Bp. FSZEK, 1989. 107 p. Fluktuációnak tekintettek minden mozgást, beleértve szerződésbontást, hosszabbítás elmaradását, áthelyezést. A 30 fővel készített interjú korlátozott mértékben volt alkalmas az okok objektív feltárására, inkább jelenségekre hívta fel a figyelmet.

38 Az utasítást lásd a FSZEK irattárában.

39 Barczi i. m. 105. p.

40 Bertalan-Gujgiczerné i. m. adatai.

A Híradó terjedelmes táblázatokat közölt a továbbtanulókról (akik szinte az összes lehetséges képzőhelyet látogatták) és a szerteágazó továbbképzésekről. Nagy terjedelem jutott a témának az évkönyvekben is. A friss diplomások közül azonban csupán néhány friss diplomással tudott megállapodni a könyvtár, mivel számos érdeklődő a FSZEK-énél kedvezőbb időbeosztású és jobb bérű helyet talált. Ezért a már dolgozókat kellett kiképezni, illetve kiképeztetni – akiknek tekintélyes része utána szintén továbbállt. (Az is gerjesztette a fluktuációt, hogy sikertelen felvételi vizsgájuk után sokan csak egy évre akartak könyvtárban elhelyezkedni.[41])

1988 őszén az intézmény vezetősége vitára vitte elképzelését: az osztályvezetői, kerületi főkönyvtári igazgatói posztokat a jövőben pályázat útján, vagy a káderutánpótlási terv alapján és határozott időre szólóan tölti be. (A középvezetői gárdából sokan egy-öt éven belül elérték a nyugdíjkorhatárt.) A FSZEK vezetői abból indultak ki, hogy a könyvtárakban a vezetői beosztás az egyetlen előlépési lehetőség, viszont előre nem lehet látni, ki milyen vezető lesz. Másfelől a hosszú vezetői munka terhes lehet vezetőnek, beosztottnak egyaránt. Az előterjesztés felborzolta a kedélyeket. A hozzászólók többsége elvileg egyetértett azzal, hogy a vezetőség a jövőben a pályázatban közli elvárásait, évente értékeli az eredményeket és lehetővé teszi a tisztes visszavonulást. A szokatlan megoldás részleteinek kimunkálására, a kedélyek megnyugtatására, a főigazgató munkabizottságot hozott létre.[42] Ez előkészítette, 1989-től kezdve pedig úttörő módon bevezette a középvezetők (osztályvezetők, főkönyvtár-igazgatók) 3 éves, határozott idejű megbízását. Ez végül is jó hatású volt – néhány érintettet leszámítva.

Az alkalmazottak száma és bérezése ezer forintban (1988–1996)

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Főfoglalkozásúak	609	634	650	650	612	658	579	563	709
Egy évre (13 hónapra)	120.187	206.070	255.797	319.854	407.600	471.563	631.238	688.860	613.077

Az 1990-es évek végén gondot okozott a hiányzók pótlása. Zökkenők támadtak a szolgáltatásokban is. A fiatalok a szakképesítés megszerzése után most is továbbálltak. Az állapotokat jól kifejezi, hogy a mintegy 700 fős átlaglétszámból 100-120 fő közhasznú munkásként dolgozott és évente 240-260 ki- és belépés történt.[43] Nemcsak ciklus végén voltak gondok. „A közalkalmazottakról szóló törvény végrehajtása azért is jelent nehézséget számunkra, mert a könyvtári szolgálat érdekei sok részfoglalkozású munkatárs meghatározott időre szóló alkalmazását kívánják meg, s előnyös számunkra a nyugdíjasok alkalmazása is. A könyvtár 1992. évi, főfoglalkozásúra (teljes munkaidőben foglalkoztatottakra) átszámított átlaglétszám 612 fő volt: ebből 364 főfoglalkozású, 159 főfoglalkozásúnak megfelelő részfoglalkozású (239 fő) és 89 főfoglalkozásúnak megfelelő nyugdíja (154 fő). Az év folyamán kilépett összesen 333 dolgozó (köztük 117 főfoglalkozású), s nyugdíjba vonult 14 fő."[44]

41 Török Györgyné: A fluktuáció csökkentésének lehetőségei. = Könyvtári Híradó, 1986. Október, 3-4. p. (Vezetőképző tanfolyamra készített dolgozat nyomán – a II. kerületi főkönyvtárbeli tapasztalatok alapján.)
42 Gujgiczer Imréné: Mint két cintányér közt a levegő. = Könyvtári Híradó, 1988. 11. sz. 4-5. p.
43 Vö. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 26. köt. 1997-1998. Bp. 2000. 13. p.
44 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1992. Bp. 1993. 17. p.

Az évtizeden végigvonuló jelenség volt a munkatársak túlterhelése. „...komoly veszély fenyegeti a szolgáltatás színvonalát: egyszerűen nincs idő az egyéni tájékoztatásra, tanácsadásra, mivel a rutinszerű kiszolgálás (kölcsönzés, helyben olvasás, technikai útbaigazítás) minden korábbit meghaladó mértékben veszi igénybe a könyvtárosok munkaidejét" – írták, egyebek között 1994 elején. Egyre inkább rákényszerültek a közhasznú munka igénybevételére.[45] Ez segített azon, hogy a növekvő idejű éves szabadság, a sok továbbtanuló, szaporodó betegszabadságok miatt bekövetkezett kiesést kivédjék. Nőtt a nyári zárva tartások száma, időtartama.[46] Összességében csökkent a szakképzettek és a szakalkalmazottak aránya. A megmaradtak munkaidejét elsősorban napi rutinmunkák kötötték le. S miközben nőtt az igény az információk iránt, egyre kevesebb idő jutott információszolgáltatásra, legfeljebb az eszközök szaporodásában és javulásában bízhattak.[47]A gondok később sem szűntek. 1996-ban 255 ki- és 285 belépés jelezte a fluktuációt.[48]

Megbecsülés: díjak és kitüntetések

A könyvtárosok kitüntetéseinek számbavételére vonatkozó kiadvány szerint 1972 után mérséklődött a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban dolgozók aránytalanul nagy részesedése a *Kiváló népművelő* címből.[49] Kétségkívül a rendszer előszeretettel osztogatott kitüntetést, sokszor az anyagi megbecsülést (bért) is így pótolták.

Az évkönyvek szerint az 1980-1989 közötti tíz év alatt 11 FSZEK dolgozó kapott kormánykitüntetést, 9 Kiváló népművelő címet, 3 Szabó Ervin-emlékérmet, 75 (!) Szocialista kultúráért kitüntetést, 65 Kiváló munkáért és 41 Miniszteri Dicséret kitüntetést. Házon belül sem fukarkodtak: évi átlagban 13 FSZEK Kiváló Dolgozó és Ifjú Kiváló Dolgozó kitüntetést osztottak ki. Ehhez jött az utolsó négy évben 26 Főigazgatói Dicséret. Gazdára talált 8 SZOT, 7 KISZ- és Úttörő Szövetségi elismerés, 6 Budapestért kitüntető jelvény és plakett, 4 Kiváló Katona, 2-2 HNF kitüntetés és Gyermekekért Érdemérem, 1-1 Vöröskeresztes emlékplakett és Békemozgalom kitüntető jelvény. A tömeges elismerések hamar devalválódtak, ezektől itt eltekintünk.

Szabó Ervin-emlékérmet *Hiripi Lajosné* (1990), *Katsányi Sándor* (1991), *Kiss Jenő* (1989), *Klinda Mária* (1987) és *Szalai Ágnes* (1981), Szinnyei József-díjat *Csomor Tibor* (1995) és *Gócza Gyuláné* (1997), Kiváló népművelő kitüntetést *Barta Andrásné* (1985), *Farkasné Dóczy Erzsébet* (1988), *Havas Katalin* (1989), *Horváth Györgyné* (1987), *Ottovayné Ecsedi Klára* (1986), *Sándor Ottóné* (1980), *Szabó Jánosné Richlich Ilona* (1982), *Tóth Sándorné* (1983) és *Tverdota Miklósné* (1984), A Népművelésért kitüntetést *Bartos Éva* (1997), *Havas Katalin* (1996) és *Maruszki József* (1993) kapott.

1990. október 17-én először osztottak Pro Bibliotheca Civica kitüntetést, melyet először *Godányi Ákosné* a XI. és *Kály–Kullai Károly* a VII. kerületi főkönyvtár munkatársa

45 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1993. Bp. 1994. 6-7. p.
46 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1994. Bp. 1995. 5. p.
47 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1996. Bp. 1997. 7-8. p.
48 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1996. Bp. 1997. 15. p.
49 Kitüntetett könyvtárosok névtára. Szerk. Gerő Gyula. Könyvtári Figyelő Különszám, 2000. Az 1986-ig kiosztott kitüntetés 26,5%-át kapta FSZEK dolgozó, jóllehet a tanácsi könyvtárosok számához képest a központ és hálózat együttes részesedése csak 14,1%. Az 1972-ben alapított Szabó Ervin-emlékéremből a tanácsi közművelődési könyvtárosoknak kiosztott 33-ból 3 jutott a FSZEK-be, 1986-ig.

kapott meg.[50] Kiss Jenő szerint az új kitüntetést a rendszerváltással megszűntek pótlására alapították, mellyel „a városi könyvtárért", a város polgáraiért végzett munkát akarták elismerni. Nem „tömegkitüntetést" akartak, ezért maximálták (2) az évente kiadható kitüntetések számát. Ezeket azoknak szánták, akik az intézmény megújításában jeleskedtek, vagy új utak keresésével tettek sokat a könyvtárért, illetve hosszú időn át átlagon felüli, kiemelkedő munkát végeztek. A jelölésben az összes dolgozó által titkosan választott Intézményi Tanács is érvényre juttathatta a munkatársak véleményét. E kitüntetések és címek révén a vezetőség a munka erkölcsi és anyagi megbecsülését akarta kifejezésre juttatni.

1992-től a kitüntetést a *Könyvtári Nap* keretében adták át, ezzel is igyekeztek öregbíteni az intézmény hírnevét.[51]

A kitüntetést 1991-ben *Jakubecz Ilona* (XI. ker.) és *Szalai Ágnes* (Zenei Gyűjtemény), 1992-ben *Szabó Jánosné* (XIII. ker.) és *Székely Ervinné* (XIX. ker.), 1993-ban *Karbach Erika* (Szociológiai dokumentációs osztály) és *Tverdota Miklósné* (X. ker.), 1994-ben *Kovács Éva* (Csepel) és *Szer Kálmánné Faragó Éva*, 1995-ben *Tóth Sándorné Tamás Éva* (VII. ker. főkönyvtár) és *Gerő Péter* (Számítógépesítési osztály), 1996-ban *Bánhegyi Gyuláné* (Szerzeményezési és feldolgozó osztály) és *Maruszki József* (XIV. ker. főkönyvtár), 1997-ben *Csoma Mihályné* (XV. ker., Eötvös utcai könyvtár) és *Cziboly Józsefné* (Kölcsönzési és raktári osztály), 1998-ban *Bencsikné Kucska Zsuzsa* (VI. ker., Gyermekkönyvtár) és *Varga József* (Üzemfenntartási Osztály) kapta meg.[52]

> ***Székely Ervinné Dóczy Éva*** érettségi után került a Szabó Ervin Könyvtár hálózatába. 7 év után végezhette el az egyetemet, így lett a lőrinci könyvtár vezetője. 10 évig a hálózati osztályon állománygondozással foglalkozott, 1984. március 1-jétől főosztályvezető-helyettes volt. 1986-tól a XIX. kerületi főkönyvtár igazgatója lett. 1992-ben kapta meg Pro Bibliotheca Civica kitüntetést.

1996 októberében először osztottak „címeket": 12 fő kapott *tanácsosit* (ami havi 50%-os fizetéspótlást, vagyis a dicsőségen túl, egyfajta béremelést jelentett), 1 *munkatársit*. 1997-ben 16 fő tanácsos, 4 fő munkatárs, 5 (köztük az előző évi tanácsos) *főtanácsos* lett. 1998-ban 9 tanácsosi, 3 főmunkatársi és 4 munkatársi címet osztottak ki.[53]

1998. október 14-én Papp István In honorem artis bibliothecariensis – Szabó Ervin Emléklap (IHAB) kitüntetésre alapítványt hozott létre. Kamatából a mindenkori jutalmazott (bármilyen beosztású, végzettségű, aki az előző évben a legtöbbet tette a korszerű fővárosi közkönyvtári szolgálat fejlődéséért és megújulásáért) a főiskolai végzettségű munkatárs bruttó kezdő fizetésének megfelelő összegű jutalmat kapott.[54]

---

50 Könyvtári Híradó, 1990. 10. sz. 12. p. ill. Kiss Jenő indoklását ld. uo. 1-2. p.

51 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 1991-1992-1993. 24. köt. Bp. 1994. 9. p.

52 Könyvtári Híradó, 1991. 10. sz. 12. p. uo. 1992. 10. sz. 16. p. (Laudációjuk a következő szám 11. lapján, ill. 1992-ben a 12. számban Sz. Richlich Ilona, az 1993. 1. számban Székelyné vallott pályájáról.) uo. 1993. 10. sz. 10. p. (a laudáció is itt), uo. 1994. 9-10. sz. 19. p., uo. 1995. 9-10-11. sz. 27. p., uo. 1996. 8-9-10. sz. 22-23. p. uo. 1997. 10-11. sz. 19-20. p., uo. 1998. 11. sz. 8-9. p.

53 Könyvtári Híradó, 1996. 8-9-10. sz. 26. p. uo. 1997. 10-11. sz. 22-23. p. uo. 1998. 11. sz. 11. p.

54 Vö. Könyvtári Híradó, 1998. 11. sz. 1-2. p. A kitüntetéseket 1999-ben Fodor Péter megtoldotta: Szabó Ervin Emlékgyűrű kitüntetést alapított nyugdíjba vonuló, legalább 20 évet FSZEK-ben dolgozott munkatársak számára. Először Cziboly Józsefné, Kiss Jenő, Mayerné Baán Magdolna kapta meg. A kiemelkedően teljesítettek számára a Wenckheim-palotát ábrázoló Arany Pecsétgyűrűt alapította melyet 1999-ben Papp István kapott meg.

Szakmai műhelyek

Az 1980-as évek elején az intézmény vezetősége a hálózatfejlesztési osztály munkája és újfajta tevékenységek segítésére ún. szakmai műhelyeket hozott létre. Ezeket az adott terület élenjáró könyvtáraiban alakították ki, ahol a legtöbb tapasztalattal, legjobb gyakorlattal rendelkeztek. A szakmódszertani tevékenységben a gyakorlat-elmélet-gyakorlat formula érvényesült.

Elsőként a Vadász utcai főkönyvtárban, 1982. januárjában jött létre a hátrányos helyzetű olvasók könyvtári ellátásával foglalkozó műhely.[55] (A feladatot legkorábban az V. kerületiek ismerték fel.) A műhely a lakásukhoz kötött személyek ellátásának megszervezésére törekedett.[56] A FSZEK által havonta két napra rendelkezésre bocsátottak mellett az V. kerületi tanács elnökhelyettese is szerzett a könyvtár részére öt vállalattól havonta egy-egy napra gépkocsit. E kocsik és a felhívásra jelentkezők segítségével 1983-ban már 6 régióközpontból (sic!) végezték a rászorulók ellátását. A Vadász utcai, a Szakasits Árpád (Etele) úti, a Dagály utcai, a kispesti, a II. ker., Török utcai és a VIII., Kulich Gyula (Kálvária) téri könyvtár gépkocsival kereste fel az igénylőket. A könyvtáros közvetlenül érintkezhetett az olvasókkal.

1982 áprilisában *vizuális módszertani műhely* lett a kőbányai könyvtár.[57] Gyűjteményével kielégítette a vonzáskörébe tartozók egyéni és csoportos igényeit (kölcsönzés, komplex órák, foglalkozások, vetítések), a hálózat többi könyvtárát pedig könyvtárközi kölcsönzéssel segítette. Módszertani segítséget nyújtott a hálózatban (beszerzés, állománybavétel, katalóguskészítés, raktározás, a szolgáltatások régebbi és új módszereinek kialakítása, elterjesztése). A poszterek kivételével e dokumentumok közbeiktatott technikai eszközökkel használhatók, ezért a kőbányai könyvtár különböző változatokban szerezte be őket, hogy az eltérő készülékeket birtokló használóknak is megfeleljenek. A társkönyvtárakat technikai eszközök kölcsönzésével szintén segítették. A műhely kapcsolódott az országos intézmények munkájához, részt vett a kiadványok számbavételében, az *Új Média* című gyarapítási tanácsadó szerkesztésében, a diafilmekkel kapcsolatos katalóguscédula-ellátásban, valamint címjegyzéket készített a hálózat számára. Közreműködött a továbbképzésben is.

1986-ban a XI. kerület könyvtárában megalakították a *Zenei módszertani műhelyt*.[58]

A *Gyermekkönyvtáros Műhely* 1989-ben alakult. Megkockáztatható, hogy létrehozását motiválhatta a gyermekkönyvtárosok fenyegetettségérzése (a hálózatfejlesztési javaslatok miatt), hiszen a gyermekkönyvtárak problémái korábbiak. Kétségtelen, akkortájt a továbbképzés megoldatlan volt: a KMK már nem, a képző intézmények még nem foglalkoztak vele. Aztán kezdett divattá is válni a civilszerveződés.[59] Szakmai továbbképzést szervezett, főleg a csoportos foglalkozásokhoz kapcsolódó témákban, fórumot teremtett a tapasztalatok megbeszélésére, új módszerek kimunkálására. Fontos törek-

55 Bolgár Ágnes: A hátrányos helyzetű olvasókkal foglalkozó műhely. = Könyvtári Híradó, 1983. május 1-2. p.

56 Az érvényes normatíva is a fizikai hátrányt hangsúlyozta: „hátrányos helyzetűnek tekintendők a szellemi fogyatékosok, az idegbeteg és bármilyen testi fogyatékosságban szenvedők", és az IFLA is az egyéni (speciális), kórházak és büntetésvégrehajtó intézetek útján történő ellátásukat szorgalmazta. Vö. Közművelődési könyvtári ellátás. Irányelvek a távlati tervezéshez. Bp. NPI, 1973. 79. p.

57 Bíró Ferenc: Vizuális módszertani műhely Kőbányán. = Könyvtári Híradó, 1983. Február, 1-2. p.

58 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1986. évi jelentése. Bp. 1987. 25. p.

59 Bencsikné Kucska Zsuzsanna: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban működő Gyermekkönyvtáros Műhely. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1993. 4. sz. 19-21. p.

Gyermekkönyvtári foglalkozás Békásmegyeren

vése volt a 22 kerületben szétszórva dolgozó gyermekkönyvtárosok összefogása, együvé tartozásuk érzetének ápolása. A műhely bázisa a kispesti főkönyvtár volt. Ezt a szerepkörét 1992 tavaszán a Liszt Ferenc tér vette át: az összejövetelek április 16-án újraindultak.[60] Itt a műhely kisebb érdeklődéssel indult újra, de új gazdája lelkes programot hirdetett.[61] Összejövetelükön a filozófia gyerekkori megkedveltetésével, a gyorsabb ismeretszerzéssel foglalkoztak és hozzáláttak Arany János-vetélkedő előkészítéséhez. Később az UNICEF-ről, különféle fejlesztési programokról, a gyermekkönyvtárosok közti információ javításáról volt szó[62]. Igyekeztek az MKE Gyermekkönyvtáros szekciójával kapcsolatot teremteni, felkínálkoztak, hogy szívesen lennének annak bázisa.

A *Családi könyvtárosok szakmai műhelye* 1992. március 4-én alakult. Az első téma a családi könyvtárak szociális klubjairól szólt (kismama, nyugdíjas). Április 8-án a tematikus elrendezésű könyvtárak állományellenőrzéséről tartottak „konstruktív" tanácskozást. 1992. május 6-án az 1986 októberében kétfedelessé átalakított erzsébetvárosi főkönyvtárban tartott összejövetelén a családi könyvtárak kulcstémája, a témacsoportok változásai-változtatásai kerültek terítékre – statisztikai megfigyelés tapasztalatai alapján.[63]

1992 decemberében a két műhely összehangolta programjait: a hónap első szerdáján a családi, harmadik szerdáján a gyermekkönyvtári műhely tartotta foglalkozásait.[64] Az intézmény vezetősége – adott esetben és lehetőségei szerint anyagiakkal is – támogatta a műhelyeket.

Az 1988-as éves jelentés szerint[65] a szakmai feladatok megoldásában támaszkodtak a munkabizottságokra is. Folyamatosan működött az állománygyarapítási munkabizottság, amely a hálózati könyvtárak szerzeményezési döntéseit segítette. Munkabizottság

60 Nyilvánosság. = Könyvtári Híradó, 1992. 3. sz. 9-10. p. ill. uo. 4. sz. 11. p..

61 Újra indul a Gyermekkönyvtáros Műhely. = Könyvtári Híradó, 1992. 5. sz. 10. p.

62 Bencsikné Kucska Zsuzsa: A gyermekkönyvtáros műhely hírei. = Könyvtári Híradó, 1992. 8. sz. 9. p. Uő: Száraz tények az utolsó két műhelytalálkozóról. = Könyvtári Híradó, 1992. 10. sz. 11. p.

63 Berta Éva: Változtatni mindig kell. Könyvtári Híradó, 1992. 8. sz. 47. p.

64 Vö. Könyvtári Híradó, 1992. 11. sz. 8. p.

65 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1988. évi jelentése. Bp. 1989. FSZEK soksz. 31. p.

A Gyermekkönyvtáros Műhely központja a Liszt Ferenc téri gyermekkönyvtár

dolgozta ki 1986-ban a Központi Könyvtár alapfunkcióiról szóló koncepciót. Ezek a munkabizottságok nem voltak azonosak a kerületekben székelő, a módszertani munkát szakosító műhelyekkel.

Megújult Könyvtári Híradó, változatlan évkönyv

A *Könyvtári Híradó* az információáramoltatás csatornája, a rendszer működtetésének társszervezője volt. Tükrözte az intézmény életét, tájékoztatta a könyvtárosokat, közös gondolkodást serkentő funkciót töltött be. Az 1980-as évek elején negyedévente jelent meg, évi 170-180 lap terjedelemben, 500 példányban. Szőke Tiborné főszerkesztőt az 1981. 3. számtól Mátrai Mátyás váltotta, mindkettőjük mellett Pataki Ferenc volt a szerkesztő. Számonkénti tartalomjegyzék segítette az eligazodást.

1982-től változások történtek. A változásokat előkészítette *Zimáné Lengyel Vera* írása, aki az 1974–1978 közötti időszakot tekintette át. Kifogásolta, hogy a kéthavi lap 1975-ben már négy hónapot fogott át, 1976-tól negyedévente adták közre. Így „lassabban ballagnak az információk, lefékeződik a hírközlés eddigi dinamikussága, az adat- és ismeretközlő folytonosság töredezettebbnek tűnik." Kifogásolta az aktuális politikai, társadalmi, politikai események, évfordulók méltatását (az más orgánumok feladata). Frissítést tartott szükségesnek. A lapnak „a dokumentatív és propagandisztikus anyagrészekkel kölcsönösen megtámogatott-segített információközlés a funkciója", „az állandó rovatok" számának és tartalmának bővítését, az írások frissességének megőrzését (gyorsabb megjelentetést), a szerzői gárda bővítését (fiatalítását) és a lapnak „üzemi lappá", vitafórummá válását sürgette.[66] A 26. évfolyamába lépett lap havonként jelent meg. 1985 áprilisáig Mátrai Mátyás volt a főszerkesztő, a 12 lapnyi terjedelmű orgánumot *Mezey László Miklós* szerkesztette a közben többször változott, kilenc tagú szerkesztőbizottság segítségével. A főigazgató a megújuló laptól azt várta, hogy „frissebb és sokoldalúbb információkkal lássa el a könyvtár dolgozóit. Mozgósítsa őket az előttük álló feladatokra. Legyen friss, nyílt és bátor. Ne féljen felvetni 'kényes' kérdéseket. Ne

66 Zimáné Lengyel Vera: Gondolatok a Könyvtári Híradóról. = Könyvtári Híradó, 1980. Április-június, 11-13. p.

engedjen az igényességből, a színvonalból, de ne vállaljon át olyan feladatokat, amelyeket mások sokkal jobban megcsinálhatnak. Akkor segít a legtöbbet a lap, ha minden dolgozónkkal megismerteti a könyvtár egészét, ha hozzájárul ahhoz, hogy ki-ki a saját feladatait az egész könyvtár összefüggésében lássa."[67] A szerkesztőbizottság beköszöntője[68] azt ígérte, hogy a lap részese akar lenni az 1982-es esztendő változásainak.

A rövidebb, mozgékonyabb lapban az áttekintést nem tartalomjegyzékek, hanem az eltérő színű és betűtípussal szedett rovatcímek segítették. Általában az *Ez történt* és a *Hírek* volt állandó, de volt *Műhely, Ritkaságaink, Meghívó, Rólunk szól, Látogató, Fórum, Szemle, Kiadványaink, Dokumentum* rovat is. 1984 januárjától *Krónika* címmel közölte az igazgatósági híreket, közleményeket. Az 1985 szeptemberétől rendszeresített kéthetenkénti osztályvezetői értekezletek emlékeztetőit a Könyvtári Híradó (is) közre adta.[69]

Mátrai Mátyás halála miatt 1985. áprilistól nem volt főszerkesztő, 1986 januárjától Tverdota Miklósné a szerkesztőbizottság elnökeként, Mezey László Miklós pedig felelős szerkesztőként jegyezte a Híradót. 1987. júniustól Katsányi Sándor szerkesztette tovább.

A lap segítette a könyvtár vezetőségének modernizációs törekvéseit, bevonta a munkatársakat a tervek előkészítésébe és megvitatásába – miközben hűségesen regisztrálta a történéseket és eseményeket, változásokat és eredményeket. Ezek szerkesztői törekvések különösen az évtized második felében váltak szembetűnővé. Okkal írta Futala Tibor, hogy 1982-től a lap „kiteljesül és 'fürgébbé válik' addigi funkciórendszere. Nevezetesen: szinte 'naprakész' tájékoztató munkája révén szolgálja egy felettébb 'szétszórt' intézményrendszer azonosságtudatát, együvé tartozásának érzetét, míg a különféle vizsgálati anyagok, elemzések és viták, koncepcionális tanulmányok (legalább rövidített változatainak) publikálásával továbbképző és 'szakmai jobbra-többre' ösztönző szerepkört lát el. Különösen 1986 felétől 1994 végéig tűnt ki tárgyilagos hangvételével, a demokratikus értékrend melletti kiállásával, amire nagy szükség is volt..."[70]

A szerkesztőbizottság és a felelős szerkesztő a rendszerváltás éveiben a lapot a demokratikus élet fórumává fejlesztette. Az 1990-es évek elején a szerkesztőbizottság elnöke Tverdota Miklósné lett, akit 1994-től Pobori Ágnes követett. Katsányi Sándor hét évig, az 1995. 6. számig, a legnehezebb időkben volt főszerkesztő. Havas Katalin búcsúztatójában így foglalta össze érdemeit: „az előző hét évben teremtett egy színvonalas, informatív, mások által is demokratikusnak tartott lapot." [71] Tőle Pobori Ágnes vette át a feladatot, immár elnök nélkül s felelős szerkesztőként jegyezte a periodikumot, hét tagú, alig változó szerkesztőbizottság élén. (Ő is jó hét évig, 2001 októberéig látta el ezt a feladatot.)

Pobori Ágnes 1970-től dolgozott a Boráros téri könyvtárban. 1982-től helyettes, majd 1983-tól vezetője az Andrássy úti könyvtárnak, 1984. január 1-jétől főkönyvtári vezető ugyanott. 1994-től a 6., 2000-től az Észak-pesti régió igazgatója. A Könyvtári Híradó szerkesztőbizottságának elnöke volt, majd az 1995. 7-8. számtól 2001. októberig felelős szerkesztője. Számos írást jegyzett, ezekben a reformok lelkes hívének bizonyult. Pro Bibliotheca Civica elismerésben részesült (2002).

67 Eredmények, gondok, tervek. Interjú Kiss Jenő főigazgatóval. (Készítette Mezey László Miklós.) = Könyvtári Híradó, 1982. Január, 3. p.

68 uo. 1. p.

69 A döntést közölték a Krónikában Vö. Könyvtári Híradó, 1985. Július-augusztus, 5. p.

70 Futala Tibor: Szinopszis... i. m. 362. p.

71 Vö. Könyvtári Híradó, 1995. 7-8. sz. 12. p.

Érdemben nem változott a lap szerkezete. Régi rovatait megtartotta, s azokat az 1990. évi 3. számtól kezdve *Nyilvánosság* rovattal kiegészítve, a civilszervezetek gyakori megszólalása révén a könyvtárszakmai lapok közül szinte egyedülállóan vált az átalakulás fórumává – megtartva a szakmai viták gyakorlatát is. „A Könyvtári Híradó szerkesztősége büszke lehet arra, hogy a legszókimondóbb és ilyen értelemben a legdemokratikusabb lap. (Ha a demokráciát lehet fokozni.) Szinte minden cikkét vitaindítónak lehet tekinteni, a hozzászólások gyakran tükröznek ellenvéleményt. Az egyes számoknak önmagukban is meg kell állniuk, de sok információ-szállal kapaszkodnak az előző számokhoz, s ugyanilyen szálakkal tartják a következő számokat..."[72] 1998-ban a búcsúzó főigazgató a lapot úgy jellemezte, hogy „az egyetlen olyan intézményi sajtóorgánum [...] amely nyíltan támadhatta a főigazgatót, nevezetesen azt a személyt, aki a felelős kiadója."[73]

Az 1994. évi 1. számig rotával készült a lap, a 2. számtól nyomtatott lett. 1997 decemberétől jobb papíron, változatosabb tipográfiával, számítógépes szedéssel, tördeléssel készült.

Magasabb szinten, hasonló funkciót töltött be az intézményalapítótól örökölt hagyományát folytató, 2-3 évente dicséretesen megjelentetett *évkönyv*.

A 19 évről 7 évkönyv jelent meg: 1979-80-ról 1983-ban, 1981-1982-ről 1985-ben, 1983-84-ről 1988-ban, 1985-1986-1987-ről 1991-ben, 1988-1989-1990-ről 1994-ben, 1991-1992-1993-ról szintén 1994-ben, 1994-1995-1996-ról 1999-ben, s 1997-1998-ról 2000-ben. Az első két kötetet – a szerkesztőbizottságot vezetve – Mátrai Mátyás, az 1988-ban megjelenttől végig Kiss Jenő főszerkesztőként jegyezte. A jelentéseket előbb Dobos Piroska, aztán 3 kötetben *Gál Györgyné*, 1994-től *Somogyi József és Gujgiczer Imréné* foglalta össze.

Beszámolói rögzítették az adott időszak könyvtári tevékenységét, statisztikai, gazdasági és egyéb (pl. bibliográfiai) adatsorai segítették megőrizni és megismertetni a legfőbb eredményeket. Az évkönyvek fontos tanulmányokat közöltek a könyvtári munka különféle területeiről, az állomány egyes gyűjteményrészeiről, értékesebb dokumentumairól. Közreadták a nagyobb horderejű koncepciókat és vizsgálódásokat, egy-egy részterület nagyobb szakaszának áttekintését. Csak néha érződött a szerkesztés kiszolgáltatottsága annak az esetlegességnek, hogy milyen kéziratot adtak közlésre (egyébként dicséretesen) az ambiciózusabb munkatársak. Segített volna, ha az intézmény rendelkezik 5-10 éves kutatási programmal, s eredményeit felhasználhatták volna például az évkönyv tartalmának gazdagítására is.

Számítógépesítés – saját erőből

„Míg a 80-as éveket hazánkban a számítástechnika könyvtári 'kóstolgatása' jellemezte, addig a következő évek már az intenzív fejlesztés jegyében teltek el. Nem volt ez másként a FSZEK-ben sem."[74]

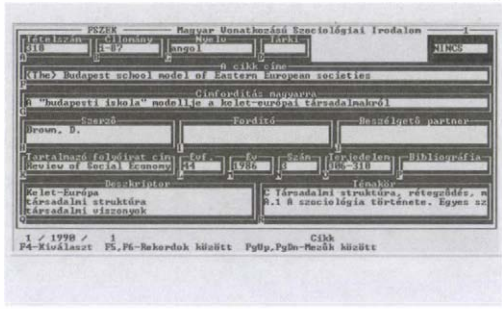

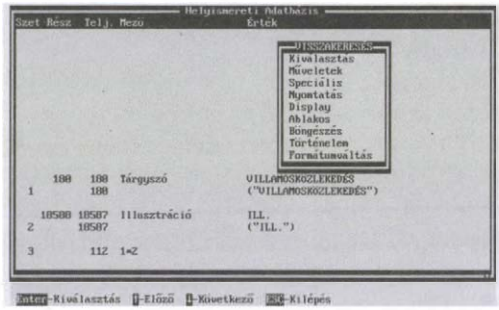
72 Idézte a Könyvtári Híradó szerkesztősége az 1995. 6. számban Jávori Ferencné: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a Könyvtári Híradóban. Könyvtári Híradó a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. = Könyvtári Figyelő, 1995. 1. sz. 43-46. p.című írásából.

73 Pobori Ágnes: „A feladatok önmagukban meghatározzák a jövőt." Beszélgetés Kiss Jenő főigazgatóval a nyugdíja vonulása előtti utolsó pillanatban. = Könyvtári Híradó, 1998. 10. sz. 3. p.

74 Futala Tibor: Szinopszis... i. m. 360. p.

A FSZEK számítógépesítésében a szociológiai szolgálat játszott úttörő szerepet. Általa sorakozott fel az országosan élenjárókhoz (pl. a KSH Könyvtára, Országgyűlési Könyvtár). Anyagi korlátjai miatt elsősorban külső támogatások elnyerése révén.[75] „Központi könyvtárunk a Tudománypolitikai Bizottság támogatásából 1982 végén vásárolt egy Floppymat SP típusú mikroszámítógépet az idegen nyelvű szociológiai szakirodalom eddigieknél hatékonyabb feldolgozása és terjesztése céljából. A szociológiai dokumentációs osztály létszáma bővült egy rendszerszervezővel és egy rögzítővel, akik a számítógéppel kapcsolatos munka oroszlánrészét végzik."[76] Ki kellett dolgozniuk a szolgáltatások tartalmi körét és formai kérdéseit, a szociológiai tezauruszt, a külföldi szakirodalmi szemlék, a referátumok készítésének módszereit. 1983-ban elkészült a program, sikeresen lezajlottak a próbafuttatások. A Szociológiai dokumentációs osztály példát mutatott, miként lehet külső pénzügyi forrásokat megszerezni, segítségükkel szolgáltatásokat létrehozni, bevételeik visszaforgatásával bővíteni.

A számítógépesítés hőskora: a TEXTAR képernyői

Az évente mintegy 200 folyóiratot és kb. 1200 könyvet feldolgozó osztály kezdettől rákényszerült a számítógép felhasználására. 1983-ban a számítógépes rendszer már alkalmas volt annotációk rögzítésére, visszakeresésére, megrendelőjegyzék, tárgyszójegyzék kiíratására, gyors visszakeresésre. 1986-ban kezdődött a magyar szociológiai irodalom számítógépes rögzítése. A KSH-val közös szolgáltatás azonban – a Floppymat inkompatibilitása miatt – megbukott, mivel az 1983–1987 között készített adatbázisok a visszakereshetőség számára használhatatlanok voltak.

Az 1986. november 17-i osztályvezetői értekezleten Báthory János beszámolt a magyar szociológiai szakirodalom számítógépes földolgozásáról. Ez évben álltak át a *Szociológiai Információ* című, a magyar szakirodalmat számba vevő kurrens bibliográfiának a számítógépes előállítására, egyben ledolgozták a kiadvány megjelenésének másfél éves késedelmét.[77] Itt már szóba került: a „jövőben a FSZEK minden kínálkozó lehetőséget megragad, hogy munkatársainkat fölkészítsük a majdani gépesítésre.[78]

75 Bővebben lásd Karbach Erika: A számítógépes szociológiai témafigyelő szolgáltatás 10 éve. (1984-1993.) In A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1991-1992-1993. 24. köt. Bp. 1994. 50-65. p.

76 Báthory János: Számítógépes szociológiai referátum-szolgáltatás. = Könyvtári Híradó, 1983. december, 3. p. A Könyvtári Híradó, 1982. márciusi száma (5. p.) már közölte Hegedűs András tervezetét a Szociológiai Információ Szolgáltatás (SZISZ) létrehozására, a szociológiai osztály új, korszerű gépi adatszolgáltatásának előkészítésére, s amelynek célja a FSZEK-be járó idegen nyelvű folyóiratbázisról történő átfogó tájékoztatás és szelektív szociológiai információk (referátumok) széleskörű terjesztése.

77 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1986. évi jelentése. Bp. 1987. FSZEK házi soksz. 12. p.

78 Krónika = Könyvtári Híradó, 1986. december, 9. p. A lap közölte, hogy Gerő Péter számítógépes szakember belépett a titkárság kötelékébe.

1986 végén az intézmény *Gerő Péter* számítógépes szakembert alkalmazta, aki az országos Információs Infrastruktúra Fejlesztési Programhoz (IIF) csatlakozva hirdette meg terveit.[79] A FSZEK négy területét jelölte ki alkalmazására: szakirodalmi adatbázisok (Budapest-történeti, szociológiai), közművelődési könyvtári hálózat, a hagyományos könyvtári munkafolyamatok és a gazdasági ügymenetek. Ehhez olyan rendszerre volt szükség, amely alkalmas adatbázisok kezelésére, szelektív információszolgáltatásra, bibliográfiák nyomdakész előállítására. A sorrend: szociológiai adatbázisok konvertálása, a több munkahelyes feldolgozás kialakítása, illetve a feldolgozó osztályok – szociológiai, Budapest Gyűjtemény – szerzeményezési-feldolgozói feladatai, majd a kölcsönzés, munkaügy, bérelszámolás gépesítése. Gerő Péter szerint[80] a megrendelt program alkalmas minden feladat ellátására a Szociológiai Gyűjteményben, később pedig megoldja a könyvtár egész információs rendszerének adatkezelését. A szociológiai feladatok gépesítését követően a Központi Könyvtárban tervezték a folytatást. A tervek szerint a kerületi könyvtárakra évek múltán kerülhet sor, ha a központban a szükséges adatbázisokat kialakították és lesz pénz a fejlesztésre. A FSZEK részt vett az OTKA pályázatokon, hogy hozzáférhessen más könyvtárak adatbázisaihoz, illetve a Budapest Gyűjtemény, a Szociológiai Gyűjtemény vagy a Zenei Könyvtár adatait szolgáltathassa mások számára.

Gerő Péter 1986-ben lett a FSZEK munkatársa, majd a számítógépesítési osztály vezetője. Elkészítette az intézmény számítógépesítésének programját, közreműködésével készült a TEXTAR, majd a fejlettebb TEXTLIB program, melyet mintegy 120 megyei, városi, felsőoktatási és szakkönyvtár vett át – ily módon Gerő Péter szerepe túlnőtt a FSZEK keretein. Közreműködött a különféle munkafolyamatok számítógépes alapjainak lerakásában, adattárak megalapozásában. 1995-ben Pro Bibliotheca Civica kitüntetést kapott.

1988-ban kezdődött a TEXTAR adatbázis-kezelő program adaptálása. (Még előtte 1987-ben megállapodást kötöttek egy műszaki fejlesztő kisszövetkezettel, amelyből aztán a TEXTAR fejlesztői később kiváltak és INFOKER néven különálló kisszövetkezetet alapítottak.) A Floppymat idegen nyelvű referátumszolgáltatással, a TEXTAR a magyar nyelvű szociológiai irodalom adatbázisával kapcsolódott össze.

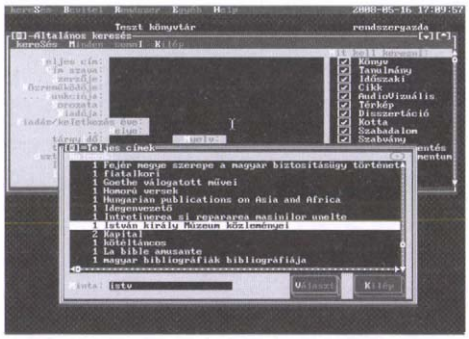
A számítógépesítés országos szervezése híján a FSZEK saját rendszer kidolgozására kényszerült. Magára vállalta szervezését, annak előnyeivel és hátrányaival együtt. 1989. július 15-én a FSZEK 7 fővel (2 matematikus, 1 könyvtáros és 4 adatrögzítő) számítógépesítési osztályt szervezett, majd bekapcsolódott a megyei könyvtárak által alakított Gazdasági Társulás számítógépesítési munkabizottságának tevékenységébe.[81] Az elképzelés szerint a FSZEK számítógépes adathordozóra rögzíti – az *Új Könyvek* alapján – az 1964 óta megjelent, a közművelődési könyvtárak gyűjtőkörébe vágó könyvek adatait, s az adatbázist a társulás többi könyvtára – beleértve a fővárosit is – hasznosíthatja. 1987-ban szerződést kötöttek a TEXTAR-rendszer kifejlesztésére, s ehhez csatlakoztak a megyei könyvtárak is.[82]

79 Gerő J. Péter: Könyvtár és számítógépesítés. = Könyvtári Híradó, 1987. 3. sz. 1-2. p.

80 Katsányi Sándor: A számítógépes rendszer megvalósításának útján. Beszélgetés Gerő Péterrel. = Könyvtári Híradó, 1987. 10. sz. 4-5. p.

81 Gerő J. Péter: TEXTAR. Egy hazai fejlesztésű szöveges adatbáziskezelő rendszer. = Könyvtári Figyelő, 1990. 3-4. sz. 194-222. p.

82 Gerő J. Péter: Ilyen még nem volt... = Könyvtári Híradó, 1989. 12. sz. 1-3. p.

Az ős-TEXTLIB

Folyamatosan fejleszthető rendszer koncepcióját dolgozták ki, melyben az egyes részek önállóan is funkcionálnak. Az egész hálózat egyszerre történő számítógépesítésének nem voltak meg a feltételei. Egyszeri munkaerő-ráfordítással létrejövő, a központban és a hálózatban többféle funkcióra alkalmas adatbázisokat akartak kiépíteni.

A könyvtári munka számítógépesítése az évtized egyik központi kérdése volt. Jóllehet a FSZEK hazai viszonylatban nem maradt le ezen a területen (a szociológiai szolgáltatásokkal kezdve), sokáig csak saját erőből és pályázati támogatásból tudott fejleszteni. A munkaleterheltség sürgette, a pénztelenség, a fejlesztés hiánya azonban visszafogta a számítástechnika széles alkalmazását. A részeredmények mellett a korszak végén, az épületfejlesztésekkel párhuzamosan foghattak hozzá egy integrált, a hálózatot átfogó rendszer kialakításába.

A könyvtári adatok nagy tömegű gépi feldolgozása az *Új Könyvek* állománygyarapítási tanácsadó kiadvány rögzítésével kezdődött 1989-ben. 1990-et „az előkészítés évének" nevezték – jóllehet befejezéshez közeledett az 1964 után megjelent s könyvkereskedelmi forgalomba került kiadványok adatbázisba rögzítése. „Szellemi és anyagi előkészületeket tettünk a számítógépes technika könyvtári alkalmazására."[83] Az új dokumentumok folyamatos feldolgozásakor azonban nyilvánvalóvá vált az egyfelhasználós TEXTAR hátránya is.[84]

1992 derekára a számítógépesítési osztály elkészítette a FSZEK 10-15 éves számítógépesítés fejlesztési tervét. Az 1992. szeptember 29-én megvitatott elképzelés szerint a végcél „az egész fővárosra kiterjedő, osztott adatbázis-kezelésen alapuló integrált számítógépes rendszer kiépítése." Ez lehetővé teszi, hogy a hálózat valamennyi tevékenységével kapcsolatos információ bármikor elérhető legyen. A rendszerből elérhetők mind a hazai, mind pedig a nemzetközi információs rendszerek és ezek is hozzáférhetnek majd a FSZEK rendszeréhez. A rendszer szakaszosan kialakítható. Első lépésben a lokális hálózatokat kell kiépíteni. A könyvtárosoknak el kell sajátítaniuk a számítástechnikai, adatbázis-kezelési ismereteket. A manuálisról a gépi rendszerre való áttérés technológiaváltást jelentett. Igényelte az adatkezelés, a fejlesztés és a feltárás elveinek újragondolását. Lehetővé tette az egyszeri feldolgozás, többszöri felhasználás alkalmazását. A program 1993 elejére a TEXTAR-ról a TEXTLIB rendszerre való áttérést és a vonalkód bevezetését helyezte kilátásba.[85]

Már gépi úton történt a folyóiratok megrendelése, érkeztetése, reklamálása és egyedi nyilvántartása.[86] Egyre több részfolyamat indult be, folyt a kísérletezés és a tanulás. 1993-ban „üzemszerűen működik az 1991 utáni, budapesti vonatkozású cikkek és ese-

83 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1990. évi jelentése. Bp. 1991. 4. p.

84 A számítógépesítés főbb eseményeit rögzíti Nagy Anna, In.: Informatikai fejlesztés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban 1997-2001. In A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 27. köt. 1999-2000-2001. Bp. 2003. 103-118. p. Némileg más formában lásd a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 2002. 10-11. számában is.

85 Nagy Anna: Mi vár ránk? Avagy a FSZEK számítógépesítése. = Könyvtári Híradó, 1992. 10. sz. 6. p.

86 Gyarapítás és feldolgozás számítógépen. Hol tart a Központi Könyvtár? = Könyvtári Híradó, 1992. 10. sz. 7-8. p.

Új eszközök régi környezetben. Központi Könyvtár, 1996

mények számítógépes feldolgozása; előkészítettük a fotótár anyagának számítógépes feldolgozását is. Közhasznú információs szolgálatunk adattára naprakészen tartalmaz tízezres nagyságrendben információkat a legkülönbözőbb területekről. Megkezdtük a kóruskották számítógépes adatbázisának kialakítását és a hálózati könyvállomány új beszerzéseit is számítógépbe tápláljuk. Számítógépre telepítettük az irodalmi, színházi, filmkritikák és tanulmányok adatait tartalmazó régi szolgáltatásunkat, melyeket közel ötven könyvtár rendelt meg szerte az országból. Számítógépes adatbázisainkat fokozatosan rátelepítjük a fiókkönyvtárakban itt-ott már rendelkezésre álló számítógépekre. Egy valamennyi könyvtárunkat összekötő számítógépes hálózatról – amely világszerte már megvalósult – egyelőre csak álmodunk."[87]

1995-re súlyosabbá vált – volt bőven más gond is – az automatizálás elmaradottsága. „Akár a beszerzés, katalogizálás, kölcsönzés mindennapi rutinfeladatait, akár az érdemi tájékoztatást tekintjük, nélkülözhetetlenné vált a számítástechnika és telekommunikációs technológia alkalmazása. A hazai könyvtárak leghátsó sorába csúsztunk..."[88]

Sok gondot okozott, hogy a TEXTAR nem működött hálózatban. Nehézségekkel járt az ezt kiküszöbölni hivatott TEXTLIB kidolgozása, majd sokáig a kettő párhuzamos használata. 1996-ban nehézséget okozott a szolgáltatások terjesztésében, hogy több megrendelő nem rendelkezett TEXTLIB-programmal, ezért továbbra is TEXTAR formátumban kellett adni az irodalmi analitikus bibliográfiát, a szociológiai információt, a budapesti helyismereti bibliográfiát vagy a közhasznú adatbázist. Megoldásra várt a TEXTLIB és a HUNMARC közötti interfész kifejlesztésének feladata is. 1997 elején a lokális hálózat kiterjesztéséhez hiányzott egy nagy kapacitású szoftver. Szerencsére a fővárosi informatikai programban helyet szorítottak a könyvtári rendszernek is.[89]

87 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1993. Bp. 1994. 8. p.
88 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1995. Bp. 1996. 8. p.
89 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1996. Bp. 1997. 11-12. p.

Az eltűnt kezdeti előny visszaszerzéséért 1997-ben a Művelődési és Közoktatási Minisztériumtól és a Nemzeti Kulturális Alaptól kapott támogatás segítségével nagyobb teljesítményű szervergépet szereztek be a Központi Könyvtár számára. Kiépítették a lokális hálózatot a Wenckheim-palotában. Fejlesztettek a KESZ-nél és egyes régióközpontokban is. A gazdasági részleget külön hálózat szolgálta ki. Még ez évben a Központi Könyvtárban három Internet kapcsolat létesült, s a hálózat hat tagkönyvtárában valósulhatott meg hozzáférés[90] Hamarosan megkezdődhetett a hálózatban a könyvek adatainak a nagy tömegű honosítása, mely 1996-ban a Zenei Gyűjteményben kezdődött és 1997-ben a szabadpolcos állománnyal folytatódott. Elindulhatott a gépi kölcsönzés is a TEXTLIB segítségével: először 1998-ban a kelenvölgyi családi könyvtárban, s ezt 1999-ben a Dagály utcai, 2000-ben a krisztinavárosi és soroksári bővítése követte.

A koncepció teljes körű megvalósítása csak az új könyvtárban történhetett meg.

Az állomány

Az állomány trendvonalai

Kiss Jenő szerint a FSZEK állománygyarapítási válsága a hetvenes évek végén kezdődött. A könyvtárak teljesítőképességét rontotta az új könyvek hiánya, a hatalmasra nőtt, elavult, fölös, selejtezhető állomány – tette hozzá – és ehhez a könyvtárosok nem mertek hozzányúlni. Jellemzésül elmondta, amikor 1985-ben az Élet és irodalom című hetilapban 10 millió kötetre becsülte a tanácsi könyvtárak fölös, minden gond nélkül selejtezhető állományát, vihart zúdított magára, ráadásul elsősorban a szakmabeliektől.[91] A válság elsősorban a dokumentumok számának és körének, valamint árának növekedéséből, s egyidejűleg a könyvtárak romló finanszírozásának együttállásából, továbbá a felduzzadt inkurrens rész elburjánzásából fakadt. Az 1980-as évek közepétől a nehézségek fokozódtak, s a helyzet 1990 után kritikussá vált. A közkönyvtárak korábbi viszonylag kényelmes gyarapítási helyzete megszűnt. Az egyre növekvő kiadványáradat csökkenő reprezentációjára kényszerültek, sőt a teljesítés is hullámzott. A kivédésre irányuló megoldásokat Futala Tibor így summázta: „a FSZEK legutóbbi húsz évében az optimális nagyságrendek megközelítése az 'álmok netovábbjainak' egyike volt. Eközben e törekvést a könyvtár az optimális beszerzési színvonalat nem csökkentő, inkább növelő és helyzetfeltárások által meghatározott 'spórolásokkal', striktebb feladatmegoldásokkal, racionálisabb szervezetekkel stb. párosította. A források arról tanúskodnak, hogy az állományépítési – gyarapodási és kivonási – problematika folyamatosan jelen volt (olykor feszültségeket is generált) mind a központ, mind a hálózat életében."[92] A számok alapján a központ és hálózata eltérő képet mutat.

90 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1997. Bp. 1998. 8-9. p.

91 1999. november 11-én, a körzeti könyvtárak megalapításának 50. évfordulója alkalmából Noszvajon tartott emlékülésen beszélt erről. Vö. Kiss Jenő: Emlékek élmények, észrevételek – az ötven éves közművelődési könyvtárügyről. = Könyvtári Figyelő, 2000. 1-2. sz. 76-83. p.

92 Futala: Szinopszis im. 360. p.

A FSZEK állományának alakulása (1980-1998)[93]

	Gyarapodás	Csökkenés	Állomány	az előző év %-a	1980 %-a
1980	250 378	72 795	3 661 603	–	100,0
1981	273 167	81 039	3 850 502	105,2	105,2
1982	278 141	92 882	4 011 664	104,2	109,6
1983	268 321	115 601	4 189 874	104,4	114,4
1984	282 947	157 439	4 288 798	102,4	117,1
1985	222 608	61 433	4 296 153	100,2	117,3
1986	180 372	66 223	4 381 693	102,0	119,7
1987	173 331	222 951	4 332 070	98,9	118,3
1988	166 033	300 029	4 198 077	96,9	114,7
1989	155 476	75 463	4 278 086	101,9	116,8
1990	145 477	427 218	3 996 345	93,4	109,1
1991	139 298	282 295	3 853 348	96,4	105,2
1992	142 334	190 116	3 805 566	98,8	103,9
1993	148 811	n. a.	3 781 148	99,4	103,3
1994	149 821	188 743	3 745 598	99,1	102,3
1995	128 709	216 092	3 743 883	99,9	102,2
1996	137 065	141 920	3 739 489	99,9	102,1
1997	130 081	113 250	3 756 613	100,5	102,6
1998	145 971	n. a.	3 799 855	101,2	103,8

A FSZEK mutatói az országosénál rosszabbak. Országosan a gyarapodás 1989-ben az 1980. évinek „csak" 71,3%-ára csökkent, a FSZEK-é 62,1%-ra. (Az évtizedben legjobb, 1982. évinek 55,9%-ára.) Országosan az állomány 1990-re 134,3%-ra, a FSZEK-nél 109,1%-ra nőtt. A lakóhelyi könyvtárak állománya 1980-hoz képest 1998-ban 143,5, a FSZEK-é 103,8%. Szükséges megjegyezni, Budapest sajátos könyvtári helyzete miatt bármiféle országos statisztikai összehasonlítást annak tudatában lehet értékelni, hogy amíg a fővárosban a FSZEK és hálózata egy a számos könyvtári szolgáltatásokat nyújtó intézmény között, addig – néhány egyetemi várost leszámítva – vidéken lényegében csak a közkönyvtárak kínálnak nyilvános szolgáltatást. Mindez mit sem változtat azon, ha a FSZEK önmagához képest kénytelen romló helyzetet felmutatni.[94]

A gyarapodás és ezzel együtt a kínálat romlását leginkább az mutatja, hogy az 1990-es évtized majdnem egésze alatt a beáramló dokumentumok száma az 1980-as évek elejének alig több mint felére csökkent. Az állománykivonást számos tényező tette hullámzóvá: a korábbi felhalmozó szemlélet időnkénti erőre kapása mellett (központ) szerepe volt a hálózat átszervezésének (főkönyvtárak), a használói könyvtár megteremtésére irányuló törekvéseknek (családi és kétfedeles könyvtárak), a rendszerváltással összefüggő állomány-megítélésnek. A gyarapodás-apasztás egymásra hatása követ-

93 A fenti táblázat és Somogyi Józsefnek az 1904-2000 közötti időszakra készített statisztikai összeállítása között eltérés mutatkozik. A jelzett éveknél nála a következő adatok találhatók: gyarapodás 1985: 202 825, 1986: 173 762, 1987: 165 194, 1988: 165 033, 1989: 155 472; állomány 1983: 4 163 225, 1985: 4 029 998, 1986: 4 136 743, 1987: 4 094 064 és 1998: 3806 744

94 Vö. Kultúrstatisztikai adattár. Bp. KSH, 2002. 40. p.

keztében az 1987 és 1996 közti tíz évben az állomány csökkent, de minősége (csak más eszközökkel kimutathatóan) valószínűleg javult. A korszak végére a be- és kiáramlás közel jutott a kiegyenlítődéshez, a nulla növekedéshez.

Az előbbi táblázat a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár állományának legfőbb mutatóit tartalmazza. A belőlük leszűrhető tanulságokat részben a központ és a hálózat hasonló adataival (mozgásirányuk érthető okokból nem volt szinkron), részben a részletkérdésekben, a bizonyos időszakokban gyűjtött külön statisztika áttekintésével lehet árnyaltabbá tenni.

A Központi Könyvtár állományának gyarapodása és csökkenése (1980–1998)

Év	Gyarapodás	Csökkenés	Állomány	Az előző év %-a	1980%-a
1980	19 459	919	827 726	—	100,0
1981	20 844	2573	850 162	102,7	102,7
1982	21 487	8218	863 431	101,6	104,3
1983	24 998	3550	884 879	102,5	106,9
1984	24 292	4929	904 242	102,2	109,2
1985	21 204	441	925 019	102,3	111,8
1986	19 314	1588	942 745	101,9	113,9
1987	24 036	2697	964 084	102,3	116,5
1988	19 569	3241	980 412	101,7	118,4
1989	19 738	797	999 353	101,9	120,7
1990	23 150	371	1 022 132	102,3	123,5
1991	20 229	2993	1 039 368	101,7	125,6
1992	18 753	217	1 057 904	101,8	127,8
1993	13 199	n. a.	1 071 103	101,2	129,4
1994	16 845	4345	1 088 057	101,6	131,5
1995	20 843	1929	1 106 971	101,7	133,7
1996	29 505	1724	1 134 752	102,5	137,1
1997	25 640	22 622	1 137 770	100,3	137,5
1998	29 926	n. a.	1 166 485	102,5	140,9

A Központi Könyvtár állományának gyarapodása kisebb kilengéseket mutat (1993-1994). Itt a nehéz időben is tartani tudták a 20 ezer fölötti beáramlást, sőt 1996-tól kezdett beállni valamilyen elfogadható állapot. Az állomány információértékét, fizikai állapotát javító kivonások inkább akciónak, mintsem tudatosnak és rendszeresnek tűnnek. Soha meg sem közelítik a beáramlást. Így az állomány növekedése – kisebb eltérésekkel – rendszeres, 1980-hoz képest éves átlagban több mint 2 százalék.

A hálózat és a KESZ állományának gyarapodása és csökkenése[95]

	Hálózati gyarapodás	Hálózati csökkenés	Ebből KESZ gyarapodás	Ebből KESZ csökkenés	Hálózati állomány összesen
1980	230 919	71 876	–	–	2 833 877
1981	252 323	78 466	–	–	3 000 340
1982	256 654	84 664	–	–	3 148 233
1983		112 051	–	–	3 304 995
1984		152 510	–	–	3 384 556
1985	181 621	60 992	–	–	3 371 134
1986	154 448	64 635	–	–	3 193 998
1987	149 295	220 254	n. a.	n. a.	3 129 980
1988	146 464	296 778	n. a.	n. a.	3 217 665
1989	135 734	74 666	12 269	n. a.	3 278 733
1990	122 327	426 847	9902	n. a.	2 974 213
1991	119 069	279 302	15 288	386	2 813 980
1992	123 581	189 899	13 784	2188	2 747 662
1993	135 612	n. a.	32 203	n. a.	2 710 045
1994	132 976	184 348	24 294	7133	2 657 541
1995	107 866	214 163	27 844	18 770	2 636 912
1996	107 560	140 196	30 719	8916	2 604 737
1997	104 441	90 628	26 812	13 003	2 618 843
1998	116 045	n. a.	27 849	n. a.	2 633 370

A hálózat nagyobb megrázkódtatásokon ment keresztül. Itt jobban érvényesültek azok a – nehézségeken úrrá lenni szándékozó – szakmai fogások, melyekre Futala Tibor utalt. A főkönyvtári rendszer állományépítési konzekvenciái valamennyi egységet érintették. Az ellátási hierarchia a fiókkönyvtárakban jelentős apasztást, a főkönyvtárak többségében erőteljes hiánypótló gyarapítást eredményezett. A hálózat helyzete országos összevetésben alig javult. 1978-ban országosan egy lakosra 2,6, Budapesten 1,1, egy olvasóra 17,3, a fővárosban 13,8 állományegység jutott. Ugyanezek a mutatók 1987-ben 3,6 és 1,5, illetve 24 és 16,8 állományegység.[96]

A táblázatok elárulják azt is, hogy az árak robbanásszerű növekedését, az inflációt, a gazdálkodási nehézségeket az intézmény sikerrel küzdötte le. A központ és a hálózat állományának növekedése mutat ingadozást. Az évtized elejének mérsékelt gyarapodása a könyvkiadás növekedését nem volt képes (példányszámmal) követni. A hálózat gyarapodása akkor kezdett szembetűnően csökkenni, amikor a központ és a KESZ helyzete javult. A hálózat példásan szabadult meg a nem használt, (a politikai, ideológiai szempontból) elavult munkáktól. Az egyenleg 1997-ben fordult át pozitív irányba. Ez a hálózatnak köszönhető, ehhez a KESZ fokozatosan zárkózott fel. A központ eléggé hektikus képet mutatott az apasztás terén.

95 Megjegyzésre érdemes, hogy a Könyvtári Híradóból, az éves jelentésekből, az évkönyvből, a TEKE-ből vett, a FSZEK-re, részegységeire vonatkozó adatok nem mindig egyeznek: máskor csak egyik vagy másik helyről nyerhetők.

96 Richlich Ilona: A főkönyvtári rendszer i. m. 60. p. A főváros-vidék megítéléséhez lásd az előbbi megjegyzést.

Az állományracionalizálást hátráltatta a struktúra, s a feltételek hiánya, de szerepük volt az emberi tényezőknek, a beszerzési beidegződéseknek, a helyi túlzásoknak is. A 'hátha keresni fogják', 'illik, hogy megvegyük' típusú gyűjtemények jöttek létre. A főkönyvtári vezetők döntési jogának bővülése lassan változtatott a régi gyakorlaton, az állomány összetételén. A fiókkönyvtárakban gyökeres változásról azonban tíz év után sem lehetett beszélni. Bár akciók itt is kimutathatók, de kevésbé sikerült a ballaszttól megszabadulni. Igaz, a gyarapodás erősebben itt sínylette meg a pénzügyi nehézségeket. Nem felejthető, hogy miközben az új információhordozók a hálózatban törtek gyorsabban utat maguknak, az 1990-es évek gyarapodásában a hagyományos (nyomtatott) dokumentumok a számokból kiolvashatónál nagyobb mérvű csökkenést szenvedtek el. A nehézségek leküzdésében a korszak közepétől egyre nagyobb szerepet vállalt a KESZ. Kiemelt adatai is ezt mutatják. Érdemes megjegyezni, hogy jó egy évtized után állománya mintegy 180 ezer egységre nőtt, igaz, ennek alig harmada volt nyomtatott dokumentum.

Az 1980-as évek elejéig a nem használt dokumentumok temetői a különféle raktárak voltak. A tehertételt jelentő dokumentumoktól való megválást segítette a fölösleges állomány kezelésének megváltoztatása.

A fölöspéldányok kezelésének új rendje

A fölöspéldányraktárban 1984. december 31-én 348 350 dokumentum volt. Ez a raktár az utolsó három évben összesen 132 638 dokumentumot vett át, míg a könyvtárak csak 16 493 darabot vittek belőle el. A raktár emiatt használhatatlanná vált. Ráadásul a duplum-raktár a Szárnyas utcába költöztetése után hosszabb ideig nem fogadott könyveket.

A Hálózati és felügyeleti osztályon 1985-ben kidolgozták a kerületi könyvtárak számára a duplumok kezelésének új rendjét. A főkönyvtáraknak az erre szánt könyveket jegyzékbe kellett foglalniuk. A fölöspéldányraktár - első választóként – ezen túl csak a számára fontos könyveket kérte. Vagyis tudatos állományépítésbe kezdett. A főkönyvtár a fennmaradó könyveket az OSZK Fölöspéldány-központján keresztül köröztette. Az igények kielégítése után maradó köteteket a főkönyvtár értékesíthette.

A terv szerint hozzávetőlegesen 150 000 könyvtől kellett volna megszabadulni ahhoz, hogy a raktár ismét funkcionálhasson. A kiárusítás alkalmával 7563 könyvtől szabadult meg a raktár. Az OSZK Fölöspéldány-központja 30-40 000 kötetet vett át. Az akció lebonyolítására a főkönyvtárak hetente egy munkatársat küldtek a duplumraktárba.

A KESZ megszervezése radikális változást hozott. A neki szükséges 30 000 használható kötet kiválogatása után mintegy 300 000 kötetet küldtek zúzdába, s ezzel a fölöspéldány-probléma megoldódott.[97]

A korszak másik jellemzője az állomány összetételének tipológiai megváltozása volt. Nem előzmények nélkül, ám szembetűnően mégis ekkor törtek be a 20. század új rögzítési technikával készült dokumentumai, a könyvtárhasználatot (is) alapjaiban megváltoztató ismerethordozók. Ekkortól zajlott le a könyvtárak multimédiássá válása.

Ebben is részben más a helyzet a központban, mint a hálózatban.

97 Babákné Kálmán Mariann: „Akció" a duplum raktárban = Könyvtári Híradó, 1985. július-augusztus, 16-17. p.

Az állomány megoszlása dokumentumtípusok szerint a Központi Könyvtárban[98]

	Könyv	Időszaki kiadvány	Hangzó	Mikro dok.	Egyéb	Összes gyarapodás	Gyarapodás Ft-,	darabban
1990	48 6098	80 386	–	–	455 648	1 022132	4 697 660	23 150
1991	491 118	80 745	–	–	467 505	1 039368	6 629 521	20 229
1992	499 949	81 613	9495	–	466 847	1 057904	9 922 059	18 753
1993	505 697	82 717	9630	3511	469 548	1 071103	11 306 246	13 199
1994	518 473	84 306	9768	3501	472 009	1 088057	16 116 899	16 845
1995	527 361	84 685	10 635	3539	480 751	1 106971	17 888 320	20 843
1996	537 415	85 969	10 362	3959	497 047	1 134752	22 810 622	29 505
1997	549 099	85 497	11.962	3.571	487 641	1 137770	33 212 725	25 640
1998	653541*	n. a.	12889**	n. a.	500 145	1166485	39 730 000	29 926

Még 1990-ben is a nyomtatott dokumentumok domináltak, hiszen az egyéb kategória is ilyenekből állt. A hangzó, a mikrodokumentumok csoportja ezután is csak szolid mértékben gyarapodott.

Az állomány megoszlása dokumentumtípusok szerint a hálózatban[99]

	Könyv	Időszaki kiadvány	Hangzó	Mikro dok.	Egyéb	Összes gyarapodás	Gyarapodás Ft-,	darabban
1990	2 756 332	26 043	107 446	9948	74 444	2 974213	27 944 404	122 327
1991	2 572 647	23 724	114 109	11 086	92 414	2 813980	50 760 129	119 069
1992	2 484 413	21 472	123 813	12 187	105 777	2 747662	58 657.615	123 581
1993	2 423 604	19 878	126 269	8819	131 475	2 710045	76 553 949	135 612
1994	2 346 707	18 725	132 458	8532	151 119	2 657541	95 271 945	132 976
1995	2 344 130	15 536	197 862	7781	71 603	2 636912	89 059 741	107 866
1996	2 310 874	12 962	137 571	73 939	69 391	2 604737	92 415 322	107 560
1997	2 331 653	5250	141 862	6586	133 492	2 618843	115598641	104 441
1998	2287171*	n. a.	86893**	n. a.	63 663	2442.776	56.420.000	88.196

A hálózatba, a ráfordítást növelve is, 1988-ban 6305, 1989-ben 5706 periodikum járt.

A folyóiratokkal való ellátottság (féleség)[100]

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Központi Könyvtár	n. a.	1883	2404	1787	1677	1469	n. a.	1163	950
Szóródás a főkönyvtárakban	53-364	49-341	46-332	59-347	62-323	m e g s z ű n t e k			
Szóródás a többi fiókban	11-94	3-86	9-88	8-73	7-86	3-316	3-250	3-243	3-244

A hálózat folyóirat-kínálatában megtévesztők a felső határok, mivel ezeket csak egy-

98 *Könyv és időszaki kiadvány együtt. ** Hangkazetta, hanglemez, CD, CD-ROM és videofilm együtt.

99 * Könyv és időszaki kiadvány együtt. **Hangkazetta, hanglemez és videofilm együtt.

100 A főkönyvtárak megszűnése után a hálózat adatait egységesen adták meg, ezért nőtt az előfizetett címek számának felső határa.

egy könyvtár érte el – különösen a főkönyvtárak megszűnése után. A főkönyvtárak esetében többnyire a gyenge kisvárosi szint jellemző. Szembetűnő a leépülés a Központi Könyvtárban is – a korszakra jellemzően és hasonlóan a többi fővárosi nagykönyvtáréhoz. Ez az előfizetési díjak drasztikus emelkedésének következménye. A másik oldalról az időszaki kiadványok iránti használói igények növekedése, kiszélesedése az évtized jellemzője volt.

A Központi Könyvtárba (beleértve a Budapest és a Zenei Gyűjteményt is) 1988-ban 2166 időszaki kiadvány járt. 1798 hazai, 213 tőkés, 155 szocialista országból származó. Kötelespéldányként 1320 cím érkezett, ebből 661 a Budapest Gyűjteménybe.[101] A rendszerváltás velejárójaként nőtt a megjelent kiadványok száma, új lapok és folyóiratok sokasága indult, választékuk bővült. Előfizetési díjuk emelkedése miatt fokozódott az érdeklődés irántuk a könyvtárakban, ahol viszont ezenközben romlott az ellátottság. Ezt mutatja a következő adatsor is.

A Központi Könyvtárba járó folyóiratok

		Kötelespéldány	Vásárlás	Ajándék	Összesen
1994	magyar	1067	293	18	1378
	külföldi	-	176	123	299
	összesen	1067	469	141	1677
1995	magyar	857	291	30	1178
	külföldi	-	155	136	291
	összesen	857	446	166	1469
1996	magyar	865	265	37	1167
	külföldi	-	176	76	252
	összesen	865	441	113	1419
1997	magyar	596	285	45	926
	külföldi	-	159	78	237
	összesen	596	444	123	1163
1998	magyar	449	284	18	751
	külföldi	-	156	43	199
	összesen	449	440	61	950

A hangzó dokumentumok száma szembetűnően növekedni kezdett. (1981-ben 6704, 1987-ben 10 790, 1989-ben már 203 ezret birtokoltak.) Az évtized derekán 5 könyvtárban és a KESZ-nél lerakták a videokazetta gyűjtemény alapjait: 1986-ban a IV., VII., X., XI., XVIII. ker. főkönyvtárat jelölték ki a feladatra, de elvi lehetőséget a többi is kapott. Abból indultak ki, hogy erősödik az igény a nem hagyományos dokumentumok iránt, az olvasók érdeklődése a szórakoztató, illetve a hasznos információkat nyújtó állományrészek felé fordul. A hanglemezek rovására a kazetták forgalma várhatóan többszöröződik, tehát készülni kell a videokazetták iránti igény rohamos növekedésére.[102]

A vétel – a csere és az ajándék érthető ingadozása mellett – és a kötelespéldány aránya a Központi Könyvtárban fordított pályát járt be: több-kevesebb egyenletességgel a vétel az 1980-as 60%-ról 1988-ra kevesebb mint 30%-ra csökkent, ezzel szemben a kötelespéldány mint forrás a gyarapodásnak közel felére lépett elő (1980-ban 27%, 1989-ben 54%).

101 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1988. évi jelentése. Bp. 1989. FSZEK házi soksz. 10. p.
102 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1986. évi jelentése. Bp. 1987. FSZEK házi soksz. 18. p.

A kötelespéldány szolgáltatás

Az állománygyarapításban nagy segítséget jelentett, hogy az 1978. január 1-jétől érvényes 5/1977. (VIII.28.) KM. sz. rendelet kedvező változásokat hozott a FSZEK számára is. 1978-ig csak az utóválogató könyvtárak között szerepelt, s a Budapest Gyűjtemény részesedett helytörténeti vonatkozású nyomdatermékekből. Az új rendelet nyomán a hazai dokumentumtermés teljes sorát kapta a könyvtár. A központ szerzeményezési és feldolgozó osztályára hetente beérkező kiadványokat a következő módon osztották szét:

- a Központi Könyvtáré a humántudományok (filozófia, lélektan, történelemtudomány), a könyvtári-informatikai, továbbá az egyéb társadalomtudományok (jogtudomány, vallás, politika, szociológia, néprajz, földrajz) kiadványai,
- a Budapest Gyűjteményé a budapesti vonatkozású nyomdatermékek,
- a Zenei Könyvtáré a zeneművek, a zenetudomány szakirodalma, szakfolyóiratai,
- a létesítendő könyvtárak raktáráé: a nyelv- és irodalomtudomány, minden szépirodalmi mű, a gyermek- és ifjúsági irodalom termékei,
- a kőbányai, Pataky István téri könyvtár a művészet teljes kiadványtermését, a sport, a játék, a hobbi irodalmát, s 1980-tól a felnőttnevelés, a pedagógia szakirodalmát,
- a III., Fő téri gyermekkönyvtár az úttörőmozgalommal kapcsolatos kiadványokat kapja.[103]

1985-ben a Központi Könyvtár kötelespéldányként kapott dokumentumainak ára 545 ezer Ft volt.[104] Az évtized során e gyarapítási módnak egyre nagyobb a szerepe lett. Nemcsak a központot segítette: alig fele jutott oda, nagyobbik része a hálózatot gazdagította, tehermentesítette.

A beszerzett művek tartalmi megoszlásában nyomós szerepe volt a könyvkiadásnak. A kiadási arányokat leképező, a kiadványok megfelelő reprezentációjára törekvő, a gyűjteményi értéket előtérbe helyező gyarapítási politikának köszönhetően egyre magasabbra kúszott a szakirodalom aránya. 1986-ra csekély mértékben csökkent az ismeretközlő irodalom aránya (szemben a kiadáséval). Ez a használati értékekre apelláló felfogás lassú terjedését jelzi. Később a használat tényei is mindinkább igazolták az arányváltozást.

A Központi Könyvtár gyarapodása szakok szerint
(a Zenei Gyűjtemény beszerzései és a kisnyomtatványok nélkül)

	1980 %	1982 %	1984 %	1986 %	1988 %	1994 %	1995 %	1996 %	1997 %	1998 %
Általános művek	8,0	9,9	11,3	16,0	9,6	7,6	10,8	8,8	9,6	6,4
Filozófia	5,6	4,5	4,4	4,2	4,5	8,2	6,6	9,6	9,3	8,0
Vallás	1,3	1,4	1,5	2,3	2,3	3,0	4,2	4,0	3,7	2,9
Társadalomtud.	39,3	33,6	30,2	29,9	36,6	32,5	33,8	33,0	31,0	23,2
Nyelvészet	1,3	1,4	1,6	2,1	2,4	2,3	2,5	2,3	2,0	2,3
Természettud.	2,0	1,1	2,0	1,9	1,6	1,3	1,0	1,2	1,0	3,0

103 Szőke Angéla: A kötelespéldány elosztás új rendszerének tapasztalatairól. = Könyvtári Híradó, 1980. 1. sz. 25-27. p.

104 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1985. évi jelentése. Bp. 1986. 6. p.

folytatás	1980	1982	1984	1986	1988	1994	1995	1996	1997	1998
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Alkalmazott-tud.	5,4	7,9	6,5	4,3	5,5	2,6	1,9	2,8	3,3	8,8
Művészet	9,7	11,1	11,6	9,3	8,7	8,5	8,4	7,9	8,3	8,1
Irodalomtud.	14,7	16,6	18,9	16,9	15,9	7,6	6,8	6,7	5,2	6,0
Történettud.	6,1	6,3	7,5	10,1	9,9	10,1	8,7	9,7	9,6	8,3
Földrajz	4,4	4,2	2,5	2,6	2,0	1,3	1,4	1,3	2,1	2,1
Életrajz	2,3	2,2	1,2	1,0	0,8	1,6	1,3	1,3	1,3	0,9
Szépirodalom	6,7	9,3	12,1	10,2	9,3	13,4	12,6	11,4	13,6	20,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A beszerzett dokumentumok nyelvi összetételében a magyar nyelvűek javára tolódtak el az arányok. Ez a devizakorlátozásokkal, a tőkés országokból beszerzett dokumentumok árának nagymérvű növekedésével függött össze. Nem szándékos háttérbe szorításról volt szó: 1988-ban a Központi Könyvtárban 3 817 000 Ft-ból 75%-ot külföldi beszerzésre fordítottak.

A Központi Könyvtár gyarapodása nyelvek szerint
(a Zenei Gyűjtemény beszerzései és a kisnyomtatványok nélkül)

Év	**1980**	**1982**	**1984**	**1986**	**1988**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**
Nyelv	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Magyar	61,5	71,5	68,8	82,6	79,9	71,0	75,6	81,3	83,8	88,3
Angol	11,8	9,3	12,3	6,9	8,3	21,3	13,2	10,0	9,0	8,3
Német	12,4	9,6	9,0	4,9	4,4	4,0	8,1	6,0	4,8	2,7
Francia	6,5	4,5	4,3	2,4	3,9	2,0	1,9	0,8	1,4	0,4
Orosz	6,3	3,1	2,4	2,6	1,5	0,5	0,5	1,0	0,2	0,1
Olasz	0,6	0,7	0,6	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3	0,2	0,1
Egyéb	0,9	1,3	2,6	1,3	1,7	0,8	0,4	0,6	0,6	0,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Az 1980-as évek végéig „a beszerzési keretek szűkülésének tendenciája és a használói igények sokasodása között feszülő ellentmondást ellensúlyozni volt képes a hálózatfejlesztési koncepció megvalósítása – a lépcsőzetes ellátás, a felnőttek és a gyerekek kiszolgálásának lehető integrálása, s főleg a Központi Ellátó Szolgálat működése. A gyűjteményi szempontok helyett a használati szempont érvényesülése úgyszintén segített áthidalni az ellentéteket – némileg. Elérkeztünk arra a pontra, ahol mindez már nem elég."[105]

Az 1980-as évtized végén új problémák is foglalkoztatták a gyarapítókat. A Könyvtári Híradó által szervezett beszélgetésen kiderült, hogy a szerzeményezés a szokott módon nem folytatható.[106] A növekvő árak és a nem növekvő beszerzési keretek ellenmondása,

105 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkája 1988-1990-ben. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1988-1989-1990. 23. köt. Bp. 1994. 7. p.

106 Mennyi a csiga futamideje avagy beszélgetés könyvellátásunk meggyorsításáról. = Könyvtári Híradó, 1989. 1. sz. 1-3. p.

a Könyvtárellátó lassúsága és a teljes piacot nem reprezentáló volta, bizonytalan teljesítései miatt (1988-89-ben 50-60%-os hiánnyal szállított), egyre inkább előtérbe került a „többszektorú" beszerzés, az igények gyorsabb kielégítése végett a közvetlenül a könyvesboltból vagy akár a kiadótól történő vásárlás lehetősége. Ez több, másfajta munkát igényelt a könyvtárosoktól. Az az ötlet is felmerült, hogy a gyorsszolgáltatásért az olvasótól térítést kell/lehet kérni. A nehézségek a differenciált beszerzés mellett érveltek. A gyűjteményjelleg elérésére mindössze 5-6 könyvtárban volt lehetőség, a többi könyvtárban a beszerzést a használati érték döntötte el. A háttérben szükség volt a KESZ-re és a Központi Könyvtár biztonságot nyújtó voltára is.

Az új könyvtári törvénynek köszönhetően, 1998-ban először kapott a könyvtár érdekeltségnövelő állománygyarapítási támogatást, az előző évi állománygyarapítási ráfordítás 25%-a mértékében. Pályázati pénzekkel kiegészítve ez eredményezte, hogy tízezerrel több könyvet vásárolhattak, kiemelt figyelemmel a gyerek- és szakkönyvekre, nyelvtanulást segítő kiadványokra, CD-kre és CD-ROM-okra. Az évtizedben először nőtt lényegesen a folyóirat-, a napilap-előfizetések száma.[107]

Állománygyarapítás: az 1997-es felmérés eredményei[108]

1987-hez képest 1996-ra a könyvgyarapodás 62,2 %-ra (a cseréből származó, nem új szerzemények levonásával 60,5 %-ra) apadt. Nem lehetett lépést tartani a könyvkiadással. Az azt már távolról sem reprezentáló *Új Könyvekben* (ÚK) 1996-ra 172,6 %-ra nőtt az ismertetett művek aránya. A dokumentumbeszerzési keret 434,7%-ra emelkedése sem kompenzálta a dokumentumok 813,3 %-ra szökő átlagárának növekedési ütemét. Az intézmény közvetlen szolgáltató egységeiben 1987-1996 között az éves könyvgyarapodás 67,8 %-ra esett vissza. A hálózatban a piaci kínálat termékei feleannyi helyen, harmadannyi példányban kerültek állományba, mint korábban. Ha a könyvtárak száma nem csökkent volna, egy-egy könyvtár kínálata a harmadannyi példány helyett ötödannyi lett volna.

1987-ben 5685-féle könyv 8433 példányban került a hálózati könyvtárak állományába, 1996-ban 6126-féle 6838 példányban. A piaci kínálatból való részesedés 45,1%-ra esett vissza. 34,0%-ról 60,3%-ra azoknak a hálózati egységeknek az aránya, ahol a piaci kínálat legfeljebb húsz, átlagosan tíz százalékát szerezték be. Egytizednyire csökkent azon szolgáltatóhelyek aránya, amelyekben a piaci kínálat fele többé-kevésbé elérhető volt. Tíz esztendeje a könyvtárak 17,6%-ában a könyvkiadás hetven százalékon felüli kínálatával találkozhatott az olvasó, a gyarapodás hasonló szintje 1996-ban teljesen hiányzott. 1996-ra a duplumok aránya 1/3-ról 1/10-re zsugorodott. Az egy példányú könyvek 89,7%-ot tettek ki. 24,9%-ról 9,2%-ra olvadt a kétpéldányos, 8,9%-ról 1,1%-ra a három vagy több példányos beszerzés.

A könyvtári ellátottságban a régiók között nem volt kirívó különbség. Ezen belül a belvárosi egységekben jó, Dél-Buda könyvtáraiban a leggyengébb. A régiók közti eltérést a gyarapítási források különbözőségei okozták. Három régió (I., II., V.) beszerzését döntően a húsz százalékos kedvezményt kínáló KELLO-n keresztül bonyolította le. A többiek vásárlásaik nagy részét magas engedményt ajánló beszerzési források igény-

107 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 26. köt. 1997-1998. Bp. 2000. 10. p.

108 Barczi Zsuzsa: A könyvállomány gyarapítása a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1997-98. 26. köt. Bp. 2000. 125-151. p. A következőkben főbb megállapításait adjuk.

bevételével intézték. A hálózatban átlagosan 253,90 Ft. értékű dokumentumgyarapodás jutott egy beiratkozott olvasóra, a VI. régióban 335,50 Ft, a II. régióban 164,70 Ft.

A vizsgálat megfontolásra javasolta a központosított szerzeményezés bevezetését, a beszerzésről való helyi döntés meghagyása mellett, az ellátási rendszerben rejlő lehetőségek kihasználásával, amint ez a központi szerzeményezés valamilyen formáját alkalmazó régiók összehangolt gyarapítási gyakorlatában tetten érhető is volt. A piaci kínálat biztosítása kimagasló a belvárosi könyvtárakban, a többi nagyjából egyforma. A választék bővítésére a budai régiókban kevesebb helyre vásároltak egy-egy címből.

Beszerzési arányok könyvtártípusok szerint, százalékban 1996-ban[109]

Könyvtártípus	Féleség	Példány
Nagy könyvtár	47,7	61,8
Közepes könyvtár	26,1	29,0
Fiókkönyvtár	12,2	12,4
Kölcsönzőhelyek	7,1	7,2

A választék és a kínálat főleg a nagy könyvtárakban tért el egymástól. A legszélesebb választékot a lőrinci, Thököly úti könyvtár nyújtotta (60,9 %). A példányszámot illetően a hálózat kiemelkedően legjobban fejlesztett egysége a kőbányai, Szent László (volt Pataky István) téri (82,2 %) volt. Egy műből három vagy több példány elvétve akadt hálózat szerte. Az egypéldányos szerzeményezéssel nemcsak a mennyiségi elvárások teljesítése vált lehetetlenné, de az állomány elhasználódásával a gyenge választék is rontotta a színvonalat.

A gyarapodás példányszámának százalékos megoszlása szolgáltató egységek szerint[110]

Szolgáltató egység	1 példány	2 példány	3 példány	4-10 példány
Központi Könyvtár	34,0	22,4	17,7	25,9
KESZ	50,3	28,1	13,0	8,6
Hálózat	89,7	9,2	0,9	0,2
Nagy könyvtárak	74,9	22,1	2,0	1,0
Közepesek	90,1	8,9	1,0	-
Fiókkönyvtárak	98,8	1,2	-	-
Kölcsönzőhelyek	98,1	1,9	-	-

A gyarapodás tartalmi összetétele a szolgálati egységek szerint, a példányok százalékában[111]

Szolgáltató egységek	Ismeretközlő irodalom	Szépirodalom
Központi Könyvtár	82,1	17,9
KESZ	83,1	16,9
Hálózat	52,2	47,8
nagy könyvtárak	59,5	40,5
közepes könyvtárak	53,5	46,5
fiókkönyvtárak	45,5	54,5
kölcsönzőhelyek	38,9	61,1

109 Barczi i. m. 141. p.; 110 Barczi i. m. 142. p.; 111 Barczi i. m. 143. p.

A Központi Könyvtár a könyvgyarapodásból 15,7%-ban részesült. Ez háromszorosa a gyarapodás és a beiratkozottak számában vezető kőbányai könyvtár új beszerzéseinek (5,0%). A kurrens művekből a Központi Könyvtár 232 címet és 610 darabot vásárolt. A kurrens (ÚK) könyvpiaci választéka szinte teljesen egyezett a kőbányaiéval (229), példányszáma majdnem kétszerese annak (328). A Központi Könyvtárban a beszerzések harmada egyedi példány, bő negyven százaléka 3-10 példányban került az állományba. A hálózat nagykönyvtáraiban ezek a kategóriák több mint kétharmadot, illetve három százalékot tettek ki.

A KESZ könyvgyarapodása több a nagykönyvtári átlagnál: a két legjobban ellátott, a kőbányai és a Dagály utcai gyarapodása közti példányszámmal gyarapították. A KESZ címeinek száma 185, a hálózati egységek átlagához közeli (199,8), a példányszáma viszont (343) sokkal magasabb az öt nagy (259) és a kőbányai könyvtár kínálatánál. A címek 13,0%-a nem található a hálózatban, ennyiben a KESZ választéktöbbletet nyújtott. A KESZ által évente beszerzett címek bő kétharmada a hálózatba ritkán beszerzett könyvekből állt, de kérdéses, hogy ezek voltak-e a ritkán keresett könyvek. A KESZ eltért eredeti célkitűzéseitől a szűk körű, a mérsékelt és a tömeges érdeklődés fordított előjelű kiszolgálásában. A rendeltetés módosítása a KESZ-hez befutó kérésekre tekintettel szándékoltan történt.

A vizsgálat megállapításai a hierarchia különböző pontjain lévő könyvtárak és a KESZ, illetve a KESZ és a Központi Könyvtár nem megfelelő egymásra épüléséről, a szerzeményezés nem megfelelő összehangolásáról szóltak. Ha a KESZ a ritkán keresett művek tároló helye (lett volna), vagyis a máshol gyűjtőkörön kívül be nem szerzett művekre ügyelt (volna), akkor a 13%-nyi különbözet kevés.

A KESZ a középiskolai, a felsőoktatási tanulmányi igények kielégítésének letéteményesévé lépett elő. Tanulmányi könyvtári feladatkört vállalt. Barczi Zsuzsa feltárta a közművelődési könyvtárak több évtizedes szereptévesztését: a dolog könnyebbik végét fogva meg, elsősorban az iskola által inspirált igényeket elégítették ki. Következmény nélkülivé tették az iskolák és könyvtáraik mulasztását – iskolai könyvtárként funkcionáltak. Arról senki nem beszélt, hogy ezzel a lakosság 4/5-ét szorították háttérbe, kiszolgálásukra sem elegendő dokumentum, sem hely, sem munkaerő nem volt.

A KESZ a sűrűn ismétlődő igényeket tartotta mérvadónak. Ez szereptévesztés, hiszen feladata a ritkán keresettek kielégítése (lett) volna. De – meglehet – az egypéldányos beszerzés és a gyakori igények ütközése torzította gyakorlatát. Másként: a szegénység idején nem lehetett tartani az eredeti koncepciót.

Állományvédelem

1980-ban elkészült a FSZEK 1984-ig szóló állományvédelmi programja.[112] Az 1983-ban középfokú restaurátorképző tanfolyamot végzett *Weigel József* és *Szepesváry Katalin* vizsgadolgozatukban további javaslatokat tettek. Ezekből igen kevés valósult meg, vagy néhány év után abbamaradt végrehajtásuk. Oka az anyagiak hiánya, a rossz személyi feltételek, de hiányzott a megfelelő állományvédelmi szemlélet is.[113] 1979–1983 között

112 Márffy István készítette a 20 oldalas programot. Klinda Mária később kifogásolta, hogy a cselekvési program nem jelölt meg felelősöket.

113 Vö. Klinda Mária: Állományvédelmi gondjainkról. = Könyvtári Híradó, 1984. któber, 4-6. p. Hivatkozik Kastaly Beatrixnak az OKT számára készített előterjesztésére, s a FSZEK-ben is elvégzett felmérés eredményeire és javaslataira.

Veszélyeztetett kiadványok ...

az Olvasószolgálati és raktári osztály könyvhigiénikusi munkakört létesített. Ez azt a reményt keltette, hogy megoldódik a raktárakban az állományvédelmi szempontok szerinti átalakítás, sor kerül állományvédelmi, később restauráló műhely létesítésére is. Szepesváry Katalin távoztával azonban a munkakör megszűnt. Az 1987. évi jelentés szerint „rajtunk kívülálló okok miatt ez évben sem sikerült létrehoznunk a restauráló laboratóriumot."[114] 1988-ban a Baross utcai épület átalakításától remélték, de csak 1989-ben jelenthették, hogy kész a laboratórium.

A gondok szaporodtak: megfelelő hőmérséklet, párologtató hiányában a faköszörület-tartalmú papírból készült dokumentumok pusztulása miatt, a védett dokumentumok kímélésére másolatukat kellett volna az olvasók rendelkezésére bocsátani. A kiemelkedő színvonalú kötészetben pazarlás volt a szakképzett restaurátort kötészeti rutinmunkával foglalkoztatni. Közben fontos és sürgős restaurálási munkák maradtak el.

Voltak eredmények is. Lépéseket tettek muzeális raktár kialakítására, kiválogatták és „R"-rel jelölték a régi magyar nyomtatványokat, felmérték a szétszórtan található kéziratokat. A FSZEK-re illett az OKT felmérés tapasztalata. „Egyre közelebb jön az időpont, amikor a könyvtári munkát a dokumentumok állapota megbéníthatja. Emellett minél

... és megmentésük a restaurátori műhelyben

114 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1987. évi jelentése. Bp. 1988. 11. p.

később történik meg szükséges fejlesztés, annál rosszabb állapotú állományokat kell megmenteni."[115]

A Központi Könyvtár könyvkötészete sokat tett az állomány megóvásáért, és eredményesen, de romló eredményekkel dolgozott.

Könyvkötészeti eredmények

	1981	1983	1985	1987	1989
újrakötés KK	4589	4390	3998	4812	3949
újrakötés hálózat	42 008	37 616	30 369	29 806	22 105
új kötés KK	447	321	221	420	–
új kötés hálózat	2461	2507	1672	1204	269
kartonkötés KK	26 079	23 840	18 189	22 527	
kottakötés KK	–	1507	1487	618	323
aranyozás*	29 500	40 794	39 173	31 257	25 228
védőfólia a hálózatnak	20 868	7918	7784	7721	4764
helyszíni könyvjavítás**	17 994	8490	7793	5114	842

*1980-1982 között aranyozás a KK-nak, majd utána ugyancsak a KK-nak helyszámnyomás
**a kisebb javításokat a kerületi könyvtárak raktárkezelői végezték, a könyveket fóliaborítással látták el.

Az 1990-es évtized új jelensége, az éves jelentések egyre fokozódó panasza volt a betöréseké. (1992-ben 27 betörés 3,6, 1993-ban 23 betörés 2,9 milliós kárt okozott.[116]) Az új információhordozók és a használatukhoz szükséges eszközök, gépek csábították a tolvajokat, de megnőtt a használók által elkövetett tolvajlások s a könyv- és folyóiratcsonkítások száma is. 1997-ben 5 nagyobb tagkönyvtárban lopásgátló kapukat szereltek fel, 1998-ban újabb 11 számára rendeltek meg ilyeneket.[117] Fokozottan támadta az állományt a Központi Könyvtárban is a szennyezett környezet és az állományvédelem szűk lehetőségei miatt elmaradt restaurálás.

Állományfeltárás

Az új leírási és katalógusszerkesztési szabványok bevezetése sok energiát igényelt a FSZEK-ben és hálózatában. (A befektetett munkaidő és a haszon/vagy ráfizetés mérlegét sem egy könyvtárban, sem országosan sehol, senki nem készítette el.) A hálózat főkönyvtárai, fiókjaik 1983-ban „nagyrészt" elvégezték leíró katalógusaik részleges átszerkesztését.

A Szerzeményezési és feldolgozó osztály 1983-84-ben kidolgozta az ideiglenes őrzésű dokumentumok gyűjtőkörét, nyilvántartásának és feltárásának módját.

1988-ban megkezdték az előszerzeményezés gépesítésének előkészületeit: meghatározták a rögzítendő adatok körét, s kísérleti adatokat vittek számítógépbe.

Az említettek a Szerzeményezési és feldolgozó osztály napi munkáján túlmutató és az állományfeltáró tevékenységből kiragadott mozzanatok. Tágabb értelemben a FSZEK-ben feltáró tevékenységet nemcsak ez a szervezeti egység végzett, hanem a Budapest

115 Idézi Klinda Mária a 6. lapon.
116 Vö. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1993. Bp. 1994. 8. p.
117 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1997. Bp. 1998. 7. p.

Gyűjtemény, a Szociológiai dokumentációs osztály és a Bibliográfiai osztály is. A feltáró tevékenység nemcsak a katalogizálás formájában valósult meg, nemcsak a katalógusok révén történt, hanem dokumentációs kartotékokban, bibliográfiákban (a néhány lapnyi röplap vagy alkalmi vagy ajánló bibliográfiáktól a többkötetes, teljességre törekvőkig), repertóriumokban, dokumentációs, fakszimile kötetekben is testet öltött. Az évkönyvekben dicséretesen dokumentált kiadói tevékenységének összegzése az intézmény tekintélyes kiadványjegyzékét adja. A FSZEK-ben, szakkönyvtár voltából következően az 1980-as évtizedben még jelentős bibliográfiai és dokumentációs tevékenység folyt, amely számos esetben az intézmény keretein is túlnőtt. A régebben nagyvonalúan vállalt bibliográfiai feladatok egy része azonban profilidegen volt, és a másik részére sem volt igazán fizetőképes kereslet.

A nagy nyilvános közkönyvtári szerepkörből következő helyismereti és helytörténeti, zenei, valamint a szociológiai országos szakkönyvtári feladatkörből fakadó tevékenységről más fejezetek szólnak. A funkcióról folytatott vitákból kiderült, hogy a könyvtár általános társadalomtudományi feladatkört vindikált magának, beleértve irodalmi-művészeti területeket is. Ezt tükrözte a Bibliográfiai osztály tevékenysége is. Az 1981. október 14-én hatályba lépett Szervezeti és Működési Szabályzat – miközben feltáró feladatokat rótt a Szerzeményezési és feldolgozó, valamint a Szociológiai dokumentációs osztályra és a Budapest Gyűjteményre – a Bibliográfiai osztályra (tartalmi megjelölés nélkül) bízta a könyvtár „bibliográfiai feltáró tevékenységének szervezése és összehangolása, bibliográfiák készítése, a feladatkörébe utalt analitikus feltáró kartotékok folyamatos gondozása és ezek alapján szóbeli és írásbeli tájékoztatás" feladatát. További feladata volt a könyvtár valamennyi kiadványának szerkesztése és lektorálása.[118]

Szintén a Bibliográfiai osztály feladata volt az irodalmi dokumentáció és archívum kezelése, feltárása. A Híradóban 1981-ben megjelent írás[119] egy híján harminc esztendősnek és két „gyűjtemény"-nek nevezte ezt. Az irodalmi analitikus katalógust a szaktudomány és a könyvtáros szakma egyaránt elismerte,[120] kiemelve nyitottságát az irodalmi élet, a társművészetek, a művészetelméleti, esztétikai kérdések, a film- és színházi világ eseményei iránt. Az irodalmi olvasóterem munkatársai maguk és a főkönyvtárak számára igényelték a szolgáltatás továbbfejlesztését, a bibliográfiai osztályon található, a határon túli magyar nyelvű irodalmi folyóiratok és tanulmánykötetek kartotékját, a kurrens műelemzések adatai iránti diákigények kielégítését. A társadalomtudományi analitikus katalógus reformjára vonatkozó javaslatuk jelzi a két vállalkozásnak a hálózatban, sőt országosan betöltött hiánypótló szerepét.

Bibliográfiai adatbázisok CD-ROM kiadványon

A dokumentáció magában foglalta az irodalmi analitikus katalógus készítésekor,

118 Vö. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Szervezeti és Működési Szabályzata. Bp. 1981. FSZEK házi soksz. 4-5. p.

119 Gerbner Mihály: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár irodalmi dokumentációja és archívuma. = Könyvtári Híradó, 1981. 2. sz. 12-14. p.

120 Balogh Mária Eszter – Téchy Tünde: Húsz éves az „analitikus". = Könyvtári Híradó, 1983. Január, 5. p.

valamint a figyelt, a határokon belüli és túli magyar, valamint az idegen nyelvű folyóiratok és tanulmánykötetek feldolgozásakor keletkezett cédulaanyagot. Recenziókatalógusként is ismerték, mert bekerültek az alkotókról, művekről szóló ismertetések, recenziók, kritikák, tanulmányok leírásai is. „Főleg az irodalom és a kapcsolódó társművészetek (film, színház, esetenként TV, zene, zenés színház, stb.) és társtudományok (társadalomtudományok) terén tárja fel az anyagot a katalógus. Az alkotók és alkotások mellett a népek, nemzetek irodalmai, elméletek, irányzatok, irodalomtörténet, stilisztika, különféle 'interdiszciplinák' találhatók meg a különféle tárgyszavaknál [...] Dokumentációnkban az anyag bősége miatt – óvatos, de reálisnak tűnő becslések szerint 250-300 ezer cédula, 4-500 ezer adat gyűlt össze eddig."[121] Az irodalmi és a társadalomtudományi analitikus katalógus külön-külön évente 12-17 ezer tétellel bővült.

Az irodalmi archívum sajtó kivágat gyűjteménye – évi 3 ezerrel gyarapodva – 90 ezer tasak volt, ennek pedig többszöröse a kivágatok száma. A kivágat-gyűjteményt a használók kedvelték, mert nem kellett katalógus alapján kérni a bekötött évfolyamokat, rögtön a keresett forráshoz jutottak. Az archívumot évente 120-150 kutató használta.

A Bibliográfiai osztály rendszeresen megjelentette az *Irodalomtudományi*, illetve a *Társadalomtudományi folyóiratok és tanulmánykötetek analitikus bibliográfiai kartotékját*. 1983-tól kiadta az *Eseménynaptár* évi 4 füzetét (Faragó Éva szerkesztésében). Előrejelzést adott a következő évre a *Pataki Ferenc* szerkesztésében megjelent *Évfordulók* c. kiadványban (1985-ben az 1986-1990. közti időszakra). 4-5 lapnyi terjedelmű nekrológ-bibliográfiát – „gyászkeretes bibliográfiát" jelentetett meg az osztály, többek között – *Hidas Antal, Komlós Aladár, Pilinszky János, Zelk Zoltán, Dobozy Imre, Jékely Zoltán, Gáll István, Illyés Gyula* halála alkalmából. (Emellett számos 2-4 lap terjedelmű röplap-, vagy a TV műsorhoz ajánlóbibliográfiát.) 529 lap terjedelmű bibliográfiát *Móricz Zsigmondról* (szerk. Pesti Ernő), 243 lapon *Fábry Zoltánról* (szerk. Reguli Ernő), 169 lapon *Weöres Sándorról* (szerk. Zimáné Lengyel Vera), *Berda Józsefről* 131 lap terjedelműt. A *Solohov* bibliográfia és életrajzi vázlat a Gorkij Könyvtárral közösen készült. Az osztályon szerkesztették *A magyar zenei szakirodalom* éves bibliográfiáját. Itt készült a *Szocializmus* (az 1906-1918, 1922-1938, 1945-1948 évekre szóló) és a *Társadalmi Szemle* (1972-1982) repertóriuma. E műhelyből került ki *A lengyel szépirodalom Magyarországon 1945-1980*, az évtized végén pedig a *Szépirodalmi gyűjteményes kötetek elemző katalógusa 1978-1986*, vagy *A képzőművészeti irodalom válogatott bibliográfiája 1944-1985.* kötet. 1985-ben készült a *Kőhalmi Béla* bibliográfia (szerk. Fülöp Géza), 1988-ban a válogatás *Hamvas Béla* esszéiből és életművének bibliográfiája (260 l., szerk. Báthory János).

A *bibliográfiai műhely* hiányt pótolt a fővárosban és országosan. Erősítette a Központi Könyvtár tudományos szakkönyvtári voltát. Ugyanakkor korán felvetődött, hogy „tematikailag viszonylag szűk határok között mozgott a bibliográfiai tevékenység, s messze nem ölelte fel a közművelődési könyvtár általános gyűjtőkörét és szolgáltatásait. Erőfeszítéseit a társadalomtudományok, a politika és a szépirodalom területére összpontosította [...] a tematikai beszűkülés egyik alapvető oka – a munkatársak ilyen irányú érdeklődése mellett – a központ kényszerű eltorzult közművelődési könyvtári gyűjtőköre és szolgáltatásai, továbbá az alkalmanként túlhangsúlyozott társadalomtudományi-szociológiai szakkönyvtári jellege."[122] Az 1980-as évtized végi funkcióértel-

121 Gerbner i. m. 13. p.

122 Olvasható Papp István már hivatkozott, 1982. május 17-én kelt szakfelügyeleti jelentésében, a Bibliográfiai Osztály munkásságáról szóló részben.

mezés, az időközben megszervezett *Közhasznú Információs Szolgálat* más irányt jelölt ki a tájékoztató munka számára. A nagy, kötetnyi méretű bibliográfiák kora elmúlóban volt. 1989-ben az osztály beolvadt az egységes olvasószolgálati főosztályba.

Az 1990-es évtizedben a kiadványok köre leszűkült a periodikus (híradó, évkönyv) megjelenésűekre. Feltárás a *Szociológiai Információ, Tájékoztató külföldi szociológiai folyóiratokról* (ez Karbach Erika javaslatára – költséges volta és a szerény előfizetés miatt – 1990-től tartalomjegyzék-másolatok szolgáltatására változott, s a FSZEK-nek gazdaságosabb, a felhasználónak gyorsabb lett)[123], és amíg volt (1991-ben az OSZK visszavette) az *Eseménynaptár. Az Irodalomtörténeti tanulmánykötetek és folyóiratok analitikus kartotékja* eleinte hagyományos módon jelent meg, majd elektronikus formára váltott. Ezek mellett feltáró kiadványként sorolható fel a *Budapest Gyűjtemény* számos vállalkozása is. (Bővebben ott.)

Két korábbi kiadvány elektronikus változatban jelent meg. *Irodalmi kritikák, tanulmányok bibliográfiája CD-ROM-on.* 1962-1997. Szerk. Pesti Ernő. Bp. 1998. 1961 és 1992 között cédulaformátumban jelentette meg a FSZEK ezt a nagy elismerést kivívó bibliográfiai vállalkozását a magyar és világirodalom alkotóiról, a fontosabb irodalmi korszakokról, fogalmakról magyar nyelven megjelent tanulmányokról és kritikákról. A visszakeresés nehézségein számítógépesítéssel segítettek: 1993. január 1-jétől *Irodalmi bibliográfia* néven a TEXTAR adatrögzítő program segítségével havonta floppy-lemezen jelentették meg. Ezzel az addigi egyetlen visszakeresési adat 18-ra nőtt az évi 7-8000 tétel között. 1996-ban az 1961-1992 között 200 ezer tételre duzzadt katalógust erős revízióval 22 ezer retrospektív tételre, a „maradandó írások lelőhely-rögzítésére szűkítették". A bibliográfia 1997 végér készült el, melyet az Arcanum Kiadó közreműködésével jelentettek meg. A 13 szempont szerinti visszakeresést lehetővé tevő CD-ROM 255 magyar nyelvű folyóiratot, 395 tanulmánykötetet dolgozott fel. 7300 szerző 4400 alkotóról és 230 testületről írt 60 000 tanulmányának, kritikájának, cikkének bibliográfiai leírását tartalmazta.[124]

Szociológiai információ. A magyar és magyar vonatkozású irodalom válogatott bibliográfiája. 1984-1994. CD-ROM. Szerk. Karbach Erika, Hiripiné Vágh Mária. Bp. 1998. Ez az 1972 óta évente nyomtatásban megjelentetett, ugyanilyen című bibliográfia változata. 1987 óta a bibliográfiai regisztrálás számítógépen történt és a nyomtatott változatot részben felváltotta a floppylemez-szolgáltatás, de még 1995-ben is nyomtatott formában jelent meg 1989 szociológiai irodalma. A CD-ROM 60 témakört tartalmazott, s a keresőkérdéseket 7 variáció szerint összekapcsolva lehetett benne keresni. A bibliográfiában regisztráltak nagy része a FSZEK-ben megtalálható, ezért raktári jelzetét is feltüntették. A CD-ROM-programot a következő években folytatni tervezték, mégpedig úgy, hogy részben egyre inkább visszanyúlnak a korábbi évekhez, illetve az új évet mindig hozzáadják az 1994 utáni időszakból.[125]

123 Vö. Karbach Erika 1989. december 18-i feljegyzését, majd Kiss Jenő 20-i engedélyét a FSZEK irattárban 575/89. számon.

124 Pesti Ernő: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár adatbázisai CD-ROM-on. Irodalmi kritikák, tanulmányok bibliográfiája 1961-1996... = Könyvtári Figyelő, 1998. 1. sz. 92-93. p. Részletes kritikáját adta Murányi Péter: Feltáratlan értékek a magyar irodalomban. = Könyvtári Figyelő, 1998. 3-4. sz. 493-508. p. Majd Uő: Vannak változások. Újra a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár irodalmi adatbázisáról. = uo. 1999. 3. sz. 617-623. p.

125 Vö. Karbach Erika: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár adatbázisai CD-ROM-on. Szociológiai információ 1984-1994. = Könyvtári Figyelő, 1998. 1. sz. 90-92. p.

A könyvtárosok évszázados álmának – az egyszeri feldolgozás, többszöri felhasználás elvének – megvalósulásával kecsegtetett a számítástechnika alkalmazása. A FSZEK 1989-ben kezdte építeni a közművelődési könyvtárak gyűjtőkörébe tartozó könyvek adatbázisát, amely az 1964–1991 között megjelent könyveknek a leírását tartalmazta. A TEXTAR-program segítségével épült adatbázisnak azonban nagy hátránya volt az, hogy a hálózatban nem működött. 1992-től a Központi Könyvtár feldolgozói vették át építését, s 1995-re az adatbázist 70 ezer tételre szaporították. Ebben az évben tértek át – a több mint száz közművelődési könyvtárral közösen kifejlesztett – TEXTLIB integrált könyvtári program használatára. 1995 őszén munkacsoport alakult, hogy központilag dolgozza fel a közművelődési hálózat bármely forrásból származó kurrens beszerzését. Közben zajlott a retrospektív konverzió is, melyhez új lendületet adott az 1998 augusztusában az intézeti tanács elé terjesztett terv, ez ugyanis a Központi Könyvtár rekonstrukciójával összefüggésben tartalmazta a hálózati állomány teljes retrospektív feldolgozásának a programját.[126]

A Központi Könyvtárban a feldolgozást túlnyomórészt számítógéppel végezték, s a feldolgozás ideje rövidült. 1995-ben megteremtették a központi feldolgozás feltételeit, de szoftver-problémák miatt még 1996-ban is az előkészületekkel voltak elfoglalva. A régiók közül ekkor még csak egy használt számítógépes rekordot. Régiószinten viszont már majdnem mindenütt központosították a szerzeményezést, állománybevételt és feltárást.[127]

1997-98-ra lassan mind a Központi Könyvtár, mind a régiók áttértek a számítógépes, utóbbiak a központi feldolgozásra is. Többségük a központban készült és számítógéppel olvasható rekordokat kiegészítette saját adataival. A FSZEK-ben készülő könyvadatbázist használta a KESZ is. A Nemzeti Kulturális Alap támogatásával ezekben az években mintegy 20 ezer címet írtak fel, további ugyanennyit konvertáltak a központ és a hálózat állományából. Látható volt: a központot kell előnyben részesíteni a fejlesztésben, hogy a rekonstrukció befejeztével minden munkafázist géppel végezhessenek. A kölcsönzés automatizálása megkívánta, hogy mielőbb előkészítsék, megvalósítsák a félmilliós állomány retrospektív konverzióját.[128] Bekapcsolódtak a 15 nagykönyvtár közös katalogizálásába is (MOKKA).[129]

Az olvasók száma és érdeklődése

Célvizsgálat híján nehezen adható magyarázat az olvasói létszám hullámzásainak okaira. A Központi Könyvtárban és hálózatában az 1980-as évek közepén figyelemre méltó a növekedés, erőteljesebb, mint az országos. A hálózatban feltételezhetően az előző években megépült nagyobb könyvtárak, a felújítások, a hierarchikus kerületi rendszer hatásának tulajdonítható. 1989-ben a beiratkozási díjat számottevően emelték – ez a hálózatban rögtön csökkenéssel járt.

A központban az 1982-es kiugrásnak nincs ilyen oka. Országosan és a fővárosban is az 1985-ös év volt a csúcs: ekkor az 1980. évi olvasólétszámnak országosan 104,4,

126 Bánhegyi Gyuláné: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. = Könyvtári Figyelő, 1999. 3. sz. 567-570. p.
127 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 25. köt. 1994-1995-1996. Bp. 1999. 10. p.
128 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1997. Bp. 1998. 6. p.
129 Vö. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 26. köt. 1997-1998. Bp. 2000. 11. p.

Budapesten 114,4%-a iratkozott be. A fővárosban – a FSZEK környezetében szak- és szakszervezeti közművelődési könyvtárakkal! – a 8% körüli olvasói arány 1985-1988 között 8,9%-ra „szökött". Nem ártott meg a gyermekszolgálat átszervezése sem, hiszen a 14 éven aluliak számának növekedése 1985-ben 129,9%-os volt, s az 1989-es visszaesés ellenére is az 1980. évinek 108%-át adta. Az olvasótáboron belül többnyire egyharmadnál nagyobb arányt képviseltek a gyerekek.

Az olvasók számának alakulása (1980–1998)

	Központi Könyvtár	Hálózat	Összesen év %-a	Az előző	14 év alatti %-a	Az összes
1980	13 881	166 933	180 814		53 267	31,9
1981	13 971	163 809	177 780	98,3	54 168	33,0
1982	18 845	164 403	183 248	103,1	55 504	34,0
1983	18 350	170 314	188 664	103,0	59 652	35,0
1984	18 404	180 633	199 037	105,5	65 048	36,0
1985	18 446	190 975	209 421	105,2	69 191	36,2
1986	18 415	181 467	199 882	95,4	66 566	36,7
1987	17 975	183 044	201 019	100,6	67 386	36,8
1988	17 453	183 483	200 936	100,0	65 484	35,7
1989	17 240	158 668	175 908	87,5	57 526	36,3
1990	14 582	153 305	167 887	95,4	55 836	33,3
1991	16 940	161 707	178 647	106,4	51 289	28,8
1992	18 042	159 210	177 252	99,2	39 477	22,3
1993	17 696	163 596	181 292	102,3	38 074	21,0
1994	19 780	172 397	192 177	106,0	36 039	18,8
1995	21 778	152 033	173 811	90,4	30 861	17,8
1996	20 794	144 984	165 778	95,4	33 324	20,1
1997	20 449	142 681	163 130	98,4	37 100	22,7
1998	21 185	143 006	164 191	100,7	40 759	24,8

Az 1970-es évek végén és az 1980-as években még készültek foglalkozási és kor szerint részletező statisztikák.

A Központi Könyvtárba beiratkozottak foglalkozás szerinti megoszlása %-ban

	1978	1982	1986
Munkás	8,6	9,4	11,7
Egyéni termelő, kereskedő	0,9	2,8	0,4
Mezőgazdasági foglalkozású	n. a.	4,5	5,0
Vezető és szakalkalmazott	n. a.	22,9	32,7
Adminisztratív és irodai dolgozó	45,3	11,8	4,0
Középiskolai tanuló	9,0	11,8	11,4
Felsőoktatási intézmény hallgatója	25,6	24,6	25,9
Szakmunkás tanuló	0,4	0,9	0,5
Nyugdíjas és háztartásbeli	8,1	10,5	7,6
Egyéb	2,1	0,8	0,8

A hálózat olvasóinak foglalkozás szerinti megoszlása %-ban

	1978	1982	1986
Fizikai dolgozó	17,1	14,8	13,6
Szellemi foglalkozású	18,7	19,0	19,8
Középiskolai tanuló	9,4	11,0	10,3
Egyetemi/főiskolai hallgató	3,2	3,2	3,0
Szakmunkás tanuló	1,7	1,5	1,3
Általános iskolai tanuló	31,1	33,7	36,6
Egyéb foglalkozású	18,8	16,8	15,4

A hálózat olvasóinak kor szerinti megoszlása %-ban

	1978	1982	1986
14 évig	31,1	33,8	36,6
15-19 éves	13,3	14,6	13,7
20-24 éves	11,0	8,5	14,4*
25 éves és idősebb	44,6	43,1	35,4*

*ebben az évben ide a 20-29 éves korosztály került, értelemszerűen a másik csoportba, a 30 éves és idősebb tartozott

Érdekesebb a kép, ha a korosztályokat a megfelelő életkorú népességgel vetjük össze.

A felnőtt olvasók kor szerinti megoszlása a hálózatban %-ban

	1982-ben	1987-ben	1988-ban	A népesség 1988. I. 1-én
15-19 éves	22,0	21,4	21,1	8,3
20-29 éves	25,6	22,9	22,7	15,1
30-49 éves	23,6	28,9	29,2	36,9
50-59 éves	8,1	7,3	8,0	14,0
60 év fölötti	20,7	19,5	19,0	25,7

Az életkori és a foglalkozási megoszlást bemutató táblák beszédesek. Feltűnő – az országosan és másutt sokszor hiányolt – aktív korosztály erőteljes jelenléte. Nem támasztja alá a statisztika azt a korabeli panaszt sem, hogy fogy a gyermekolvasók száma. A 6-14 éves beiratkozott olvasók az összes általános iskolai tanulónak 1980-ban 27,3, 1981-ben 27,1, 1982-ben 25,6, 1986-ban és 1987-ben is 29,2%-át, 1988-ban 30,0%-át adták ki. A szakmunkástanulóké hullámzott, alacsony volt: az 1986/87-es tanévben 6,9%-uk, a következőben 6,3%, 1988-ban 7,5%-uk iratkozott be. A középiskolások aránya 1986-ban 30,8, 1987-ben 29,6, 1988-ban 28,9%.

Az 1990-es évtized változékony, ellentmondásos, néhol javuló tendenciákat mutat. A jelenségek egy része világszerte (Európában mindenképpen) tapasztalható volt. Másik részét a hazai rendszerváltás okozta, a gazdasági nehézségek által felerősített módon. Számos vonásuk sajátosan fővárosi. A FSZEK az elsők között növelte Magyarországon a díjakat, és egyre szélesebb körűek lettek a térítéses szolgáltatásai. A könyvtár többször kényszerült az összegek emelésére.

Az empirikus tapasztalatok, illetve a kutatások markáns változásokat mutattak. „Az utóbbi években [...] megnőtt az igény a gyors információk iránt, az olvasók között

Zsúfolt terem a vizsgaidőszakban, 1996

nőtt a diákság aránya, ugyanakkor egyre erőteljesebben jelentkezett az igény a szociális funkciók iránt is (munkanélküliek, idősek, hajléktalanok). Az elmúlt években megszűnt a könyvkölcsönzés dominanciája, ezzel párhuzamosan fokozódott a helyben olvasás, a fénymásolás, a számítógépes szolgáltatások iránti igény. Ugyanakkor a társadalomban élő kép nem változott mindezzel egyenes arányban [...] A köztudatban erősíteni kellene a könyvtárak információszolgáltató, tudásközvetítő funkcióját, és ezzel párhuzamosan a könyvtárosok szakmai megítélését, elfogadtatását – megőrizve a segítőkészséget, az empátiát, a szociális érzékenységet."[130] Az országos vizsgálat summája a fővárosra is érvényes, de mutatkoztak a megyei és a városi könyvtárakétól eltérő vonások is. Így a 25 évesnél fiatalabb könyvtárlátogatók a legkevésbé (39%), a 26-60 éves középkorúak a városiakkal egyformán (41-41%), végül a hatvan éven felüliek leginkább (20%) a FSZEK könyvtáraiban voltak jelen. Valószínűleg a más könyvtárakkal való jobb ellátottsággal magyarázható, hogy mind a felsőfokú képzésben résztvevők (15%), mind a diplomás szellemi foglalkozásúak (10%) kisebb, míg a nyugdíjasok nagyobb arányt (20%) képviseltek a FSZEK-ben, mint a megyei vagy a városi könyvtárakban. A látogatási gyakoriságban jobbak voltak a vidéki mutatók. A FSZEK-ben a megkérdezettek 43%-a átlagosan havonta egyszer, 33%-a hetente egyszer járt, míg 19%-a hetente többször. A vizsgált könyvtárakban a heti többszöri könyvtárlátogatás általában főleg a nyugdíjasokra (32%), a főiskolásokra (23%) és a középiskolásokra (21%) volt jellemző.

A vizsgálatnak a FSZEK más irányú tapasztalataitól eltérő megállapítása az volt, hogy „az információs, tájékoztató, tanulási funkciók előfordulási aránya a megyei könyvtárakban a legmagasabb és a vizsgált fővárosi könyvtárakban a legalacsonyabb."[131] Az 1993 és 1995 között végzett vizsgálat úgy találta, hogy „a tíz évvel korábbi válaszok között egyáltalán nem szerepelt az ismeretek gyarapítása, a tanuláshoz, munkavégzéshez való segítségnyújtás, az információs, tájékoztató szolgálat igénybevétele – és új elem a jó hangulat is!"[132]

130 Vidra Szabó Ferenc: A könyvtárhasználati szokások változásai az utóbbi tíz évben. = Könyvtári Figyelő, 1997. 1. sz. 70. p.

131 Vidra Szabó i. m. 69. p.

132 uo. 68. p.

Az OSZK-KMK vizsgálata két FSZEK főkönyvtárt érintett. Barczi Zsuzsa 1993 márciusában a hálózat 18 (négy nagy és hét közepes főkönyvtár, hét kis/fiók) könyvtárában vizsgálta a könyvtárhasználati szokásokat.[133] A vizsgálat következtetései, az erőn felül, a hazai átlagot meghaladó módon s a nemzetközileg elfogadotthoz képest is túl nagy mértékben saját erejére támaszkodó FSZEK „kapacitása határára érkezett." A vidéki települési könyvtáraktól eltérően, olvasótábora nem csökkent, de tízéves távlatban nézve a stagnáló és csak néha növekvő olvasótábora jelentős és erősödő mértékben fluktuált. 1984-hez képest megkétszereződött a legfeljebb három éve, s megháromszorozódott az egy éven belül beiratkozottak aránya.[134] Az újonnan beiratkozók növekvő száma, a könyvtárhasználat iránti (a más lehetőségek helyetti) igény erősödése érthető. A kielégítetlen igények és más okok (kudarcok, rossz tapasztalatok) miatt az elmaradás telítődést jelzett. Később igazolódott az a feltevés, miszerint a hazai közkönyvtárak igénybevételének mértékét nem elsősorban a lakossági igény határozza meg. Kapacitása (is) behatárolja azt. S hogy ezen túlléphessen, körülményeit kell(ene) megváltoztatni.[135]

Barczi Zsuzsa több mint kétezer, véletlenszerűen kiválasztott felnőtt látogató körében végzett vizsgálata szerint, kisebb részük jelentkezik a könyvtárban, de többféle, komplex szolgáltatásért. Kiskönyvtárakban 75,9, nagyobbakban 63,1% kölcsönzés céljából keresi fel a könyvtárt. A kölcsönzők kisebb részére (40%) jellemző a csak nyomtatott könyv iránti igény. Nagyjából ennyi visz haza nem hagyományos dokumentumot is. Egytizedük kifejezetten audiovizuálisért, ezek többsége kizárólag videokazettáért keresi fel a könyvtárt. 1993-ban húsz százalékkal nőtt azok aránya, akik nemcsak maguknak, hanem másoknak is szoktak kölcsönözni. A nyugdíjasok kölcsönzésében domináns a szépirodalom: összességében kétharmad-egyharmad a szép- és az ismeretközlő irodalom aránya. A kölcsönzés után az időszaki kiadványok iránti érdeklődés a legélénkebb. A látogatók 15%-a újság- és folyóirat-olvasás szándékával kereste fel a könyvtárt, de a választékkal elégedetlen volt. A vizsgálat azt mutatta, hogy a könyvkölcsönzés legfőbb motivációja a szabadidő hasznos és kellemes eltöltése. A kölcsönzők többsége nem konkrét szerzőre és műre irányuló határozott szándékkal érkezett. Inkább a válogatás jellemző rá.[136]

Az évtized közepén végrehajtott könyvtárbezárások, a nyitvatartási idő drasztikus csökkentése éreztette hatását. Ám mindez nem mutatkozott meg az olvasói létszám csökkenésében, mivel a lakosság nagy és növekvő mértékű hányada nem tudta megvásárolni, illetve előfizetni, amire szüksége volt. Az oktatás által is felfokozott ambivalens igénnyel a könyvtárak nehezen birkóztak meg. Nem is a választékkal, inkább a példányszámmal nem követ(het)ték az igényeket. Ezt a napi tapasztalatok,[137] majd a vizsgálat egyaránt jelezte.[138]

133 Barczi Zsuzsa: Könyvtárhasználati szokások vizsgálata a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 24. köt. 1991-1992-1993. Bp. 1994. 27-49. p. Rövidebb, részben más változata Uő: Könyvtárhasználat a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1994. 12. sz. 38-44. p.

134 Vö. Barczi: Könyvtárhasználat i. m. 39. p.

135 Tóth Gyula: „...hogy azonos maradhasson önmagával, meg kell változnia." In: Korszerű könyvtár. Szerk. Sándor Csilla. Bp. Raabe Tanácsadó és Kiadó Kft., 2005. 14. p.

136 Vö. Barczi: Könyvtárhasználat i. m. 40. és 42. p.

137 Vö. Beszélgetés Havas Katalinnal. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1995. augusztus, 7-12. p.

138 Barczi Zsuzsa: Nem teljesített olvasói kérések a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában. = Könyvtári Híradó, 1996. 7. sz. 1-3. p. A bővített változatot. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 25. köt. 1994-1995-1996. Bp. 1999. 96-125. p.

Az 1995 végén a hálózat 12 könyvtárában egy hónapig regisztrált és az egyik napon az olvasókkal kitöltetett kérdőívvel megerősített vizsgálat legfőbb tanulsága: főleg a kellő példányszám hiánya miatt nem teljesült a kérések zöme. A hiába kért munkák 82%-át megvásárolták ugyan a könyvtárak, de csak 77,1%-uk volt elérhető a helyszínen. A sikertelenül keresett szépirodalomnak csupán 8,1%-át nem vették meg a könyvtárak, a szakirodalom 21,4%-át nem szerezték be, a folyóiratok 72,5%-át nem fizették elő. A nem teljesített kérések (65,5% szak-, 32,7% szépirodalmi) fordított arányokat mutattak, mint a teljesített kölcsönzések. A keresettebb művek a tudományágak, szűkebb szakterületek összefoglalói, a világ- és a magyar irodalom klasszikusai közül kerültek ki, de felbukkant a hiába kért munkák között egy-egy népszerű lektűrszerző regénye is. „Mindenféle hiányjelzést egybevetve, első helyen a tanulók igény-kielégítése szenved csorbát, kiemelkedő 63,6%-os aránnyal az egyetemi hallgatóké, a középiskolásokéval (46,3%) majdnem azonos mértékben vár teljesítésre az értelmiségiek 42,9%-ának érdeklődése, az aktív keresők egyéb csoportjai mellett a legalacsonyabb százalékos aránnyal, a nyugdíjasok 35,1%-a is számít a kínálat bővítésére."[139]

Leginkább a nem kellő példányban beszerzett művek okozták a késedelmet az igények teljesítésében. Az 1990 óta beszerzett művek (erre irányult a kielégítetlen igények több mint fele) 37,5%-át egyetlen példányban vásárolták meg a könyvtárak. Ha a három legnagyobb könyvtárat leszámítjuk (itt kétpéldányos volt a többség), a többiben 51,9%-os volt az egypéldányos beszerzések aránya.[140] A könyvtárak a választékot előnyben részesítve, az igényeket helybeni használattal igyekeztek kielégíteni. Ezt az olvasók harmada nem fogadta el. A kölcsönzés helyetti prézens szolgáltatások nyújtására a könyvtárak többsége nem volt alkalmas, s olvasótáboruk sem szokott hozzá a helybenolvasáshoz. A használói igények elsőbbségét hiába ismerték fel, a könyvtárosok megszokásból, a változó igényeket nem kellően ismerve, továbbra is a teljességre törekedtek a beszerzésben. A nem teljesített kérések 78,3%-a egyszeri volt, egy részük feltehetően a ritkán keresett művek kategóriájába tartozott. Kielégítésükhöz rendszer kellett volna. A könyvtárközi kölcsönzés pénzbe került, a KESZ inkább pénzt keresett, s a hangzó, meg az audiovizuális dokumentumokra koncentrált. Úgy tűnik, túl sok láncszem szakadt el. A körkörös védelembeli feladatainak a főkönyvtárak jó része nem felelt meg. A kerületközi könyvtárak létre sem jöttek. A KESZ csupán részben segített. Az állampolgár rákényszerült a könyvtárakra, de hamar csalatkozott is bennük. A jóval gazdagabb skandinávok könyvtárba jártak könyveket, időszaki kiadványokat olvasni, Magyarországon és a fővárosban az elektronizáció és ez által a távoli hozzáférés is késett. A tanulásból fakadó fokozott érdeklődés gyakran vezetett csalódáshoz. A képzőintézmények eleve vagy hiányzó műveket jelöltek ki, vagy még inkább a példányszámmal nem tudták követni az igényeket a könyvtárak.

A FSZEK éves jelentései, évkönyvei az olvasótábor differenciáltabb vizsgálatához az 1990-es években nem közöltek adatokat. Inkább megfigyeléseket rögzítettek. Felfigyeltek a családi beiratkozásra: arra, hogy az emelt beiratkozási díj miatt csak egy családtag iratkozik be, de az egész család használja a könyvtárt. Ezt nem támasztja alá az a tény, hogy ekkortól rohamosan csökkent a(z „olcsóbb") beiratkozó gyerekek száma. Ellentmondásos továbbá az iskola korábban vélt pozitív hatásával is, mert miközben csökkent a beiratkozók száma, a látogatóké és kölcsönzéseké nőtt. 1992-ben figyeltek fel arra,

139 Barczi: Nem teljesített i. m. 3. p.
140 Vö. a bővebb, évkönyvbeli változat 98. p.

hogy erős a cserélődés az olvasótáborban: emelkedett az újonnan beiratkozók száma, ám közben régi olvasók megváltak könyvtáruktól.

1987-hez képest 1996-ban 80,0 %-ra esett vissza – felerészben a könyvtárak bezárása miatt – a kerületi könyvtárakba beiratkozott olvasók aránya. A csökkenés (a felnőttek szinte változatlan száma mellett) a 14 éven aluliak nagymérvű – a kettős funkciójú könyvtárak átadása miatt kényszerű, szükségszerű – lemorzsolódása (49,9 %) miatt következett be. 1995-ben a hálózatba beiratkozott felnőtt olvasók száma az 1990. évinek 124,3%-a, gyerekolvasóké 55,3%-a, a központba beiratkozottaké 149,3%-a volt.

Kölcsönzés és helybenhasználat

Az 1980-90-es években már a könyvtárügyben sem várt el a politika évről évre növekvő statisztikai eredményeket. Nem volt teljesítménykényszer. Ez idő tájt már nem volt szokás a mennyiségi adatokat kizárólagos könyvtári teljesítményként értékelni, miként a romló mutatókat sem írták a munkatársak rovására. A FSZEK eredményei igazolják, hogy az állomány, vagy az olvasói létszám sem közvetlenül befolyásolja a használói mértékeket. A Központi Könyvtár és a hálózat mutatói sem mozogtak azonos irányban.

A FSZEK forgalmi adatai 1980–1998[141]

	könyvtár-látogató	az előző év %-a	látogatókból kölcsönzők	az előző év %-a	kölcsönzött dokumentum	az előző év %-a
1980	1 645 443	–	1 261 345	–	4 397 920	–
1985	2 003 083	121,7	1 399 111	110,9	4 695 565	106,8
1986	1 941 671	96,9	1 254 214	89,6	4 590 948	97,8
1987	1 866 583	96,1	1 180 388	94,1	4 745 228	103,4
1988	1 887 080	101,1	1 228 162	104,0	4 554 038	96,0
1989	1 855 177	98,3	1 154 152	94,0	4 360 886	95,8
1990	2 089 055	112,6	1 304 754	113,0	4 611 474	105,7
1991	2 649 698	126,8	1 652 310	126,6	5 823 098	126,7
1992	2 990 106	112,8	1 973 432	119,4	6 530 282	112,1
1993	2 867 544	95,9	1 887 621	95,7	5 935 624	90,9
1994	3 091 864	107,8	2 068 382	109,6	6 610 763	111,4
1995	2 933 982	94,9	1 924 344	93,0	6 335 528	95,8
1996	2 889 153	98,5	1 862 986	96,8	6 361 177	100,4
1997	2 784 894	96,4	1 778 453	95,5	6 236 400	98,0
1998	2 528 200	90,8	1 597 906	89,8	5 853 642	93,9

A táblázat szerint, a FSZEK nem tudott felmutatni egyenletes eredményt. Túl sok tényező befolyásolta az eredményeket. Az állomány gyarapodása és az olvasók száma sincs szoros összefüggésben a forgalom adataival. A 19 év legmagasabb gyarapodását (1984) követte ugyanezen időszak legmagasabb olvasói létszáma (1985), de a legna-

141 A FSZEK éves jelentései alapján. (Az 1980-1984 közöttieket nem sikerült megkapnom.) Azért készült a táblázat az éves jelentések alapján, mert a Somogyi József által összeállított főbb adatok az 1980-as években nem egyeztek sem ezzel, sem az évkönyvek – más szerkezetű – adataival. Az éves jelentések tűntek leginkább megbízhatónak és konzekvens szerkezetűnek. (Bár az 1987-es jelentés a KK-ban helyben használt egységeket tévesen kölcsönzött dokumentumként közölte.) Az 1985-ös viszonyszámok 1980-hoz képest értendők táblázatunkban.

gyobb látogatottság és forgalom 1994-hez köthető. Valószínűleg befolyásoltak a könyvtárhasználati díjak, még inkább a könyvtáron kívüli tényezők. A számok igazolják, hogy az évtizedfordulón bekövetkezett változásokkal együtt a lakosság érdeklődése is megnőtt. Ez következett a növekvő dokumentumárakból, a társadalmi folyamatok megértésére irányuló igényekből, a párhuzamosan zajló kommunikációs változásokból.

A Központi Könyvtár (KK) és a hálózat (H) forgalmi adatai 1980-1998

	Látogatók KK	előző év %-ában	Látogatók H	előző év %-ában	Kölcsönzött kötetek KK	előző év %-ában	Kölcsönzött kötetek H	előző év %-ában
1980	81 665	–	1 563 778	–	87 711	–	4 310 209	–
1985	115 387	141,3	1 887 696	120,7	116 335	132,6	4 579 230	106,2
1986	127 652	110,6	1 814 019	96,1	115 883	99,6	4 475 065	97,7
1987	132 372	103,7	1 734 211	95,6	116 511	100,5	4 443 887	99,3
1988	143 000	108,0	1 744 080	100,6	123 503	106,0	4 430 535	99,7
1989	131 773	92,1	1 723 404	98,8	115 448	93,5	4 245 438	95,8
1990	**138 560**	**105,2**	**1 950 495**	**113,2**	**132 749**	**115,0**	**4 478 725**	**105,5**
1991	162 337	117,2	2 487 361	127,5	148 426	112,0	5 674 672	126,7
1992	187 501	115,5	2 802 605	112,7	181 617	122,4	6 348 665	111,9
1993	182 212	97,2	2 685 332	95,8	113 190	62,3	5 822 434	91,7
1994	209 027	114,7	2 882 837	107,4	111 961	98,9	6 498 802	111,6
1995	278 400	133,2	2 655 582	92,1	167 518	149,6	6 168 010	94,9
1996	306 937	110,3	2 582 216	97,2	180 746	107,9	6 180 431	100,2
1997	292 049	95,1	2 492 845	96,5	197 566	109,3	6 038834	97,7
1998	281 354	96,3	2 246 846	90,1	192 895	97,6	5 660 747	93,7

A Központi Könyvtár eredményei egyenletesebbek, kevesebb ingadozást mutatnak, mint a hálózatéi. A legjobb és a leggyengébb éveket összehasonlítva a látogatottság a központban 375,8, a hálózatban 184,4%, míg a kölcsönzött dokumentumokat illetően az arányok: 225,2%, szemben a 153,1%-kal.

Felnőtt és gyermek látogatók forgalmi adatai 1980-1998

	Felnőtt	előző év %-ában	Gyermek	előző év %-ában	Felnőtt kölcsönözés	előző év %-ában	Gyermek kölcsönözés	előző év %-ában
1980	1 123288	–	522 155	–	3 307 164	–	1 090 756	–
1985	1 240159	110,4	762 924	146,1	3 438 628	104,0	1 256 937	115,2
1986	1 226876	98,9	714 795	93,7	3 384 087	98,4	1 206 861	96,0
1987	1 214734	99,0	651 849	91,2	3 522 924	104,1	1 222 304	101,3
1988	1 215483	100,1	671 597	103,0	3 350 815	95,1	1 203 223	98,4
1989	1 204904	99,1	650 273	96,8	3 233 596	96,5	1 127 290	93,7
1990	1 429179	118,6	659 876	101,5	3 521 007	108,9	1 090 467	96,7
1991	1 915618	134,0	734 080	111,2	4 626 286	131,4	1 196 812	109,8
1992	2 239725	116,9	750 381	102,2	5 272 456	114,0	1 257 826	105,1
1993	2 177932	97,2	689 612	91,9	4 835 766	91,7	1 099 858	87,4
1994	2 396076	110,0	695 788	100,9	5 438 418	112,5	1 172 345	106,6
1995	2 336009	97,5	595 522	85,6	5 287 111	97,2	1 048 417	89,4
1996	2 318979	99,3	570 174	95,7	5 308 887	100,4	1 052 290	100,4

1997	2 225920	96,0	558 974	98,0	5 186 231	97,7	1 050 169	99,8
1998	2 003908	90,0	524 292	93,8	4 806 148	92,7	1 047 494	99,7

A gyermekolvasók számának alakulásából bizonyos fokig már várható volt, hogy látogatási és kölcsönzési mutatóik egyenetlenebbül alakulnak, mint a felnőttekéi. A felnőtteknél az 1990-es évek elején néhány kiugró eredmény is mutatkozott az előző évhez képest. Ezek nagy valószínűséggel könyvtáron kívüli hatások következményei. A felnőttek látogatási hajlandósága, ha nem is egyenletesen, de emelkedő, a két szélső határ közötti arány 213%, a 14 éven aluliaknál viszont csak 148%. A gyerekek számának nagyobb ingadozása ellenére ez a forgalmat kevésbé befolyásolta, s nem is a korszak elején, hanem a végén volt a legkisebb. (A felnőttek 168%-ával szemben náluk 120%-os különbség mutatkozik a forgalomban a legjobb és a leggyengébb év között.)

A helybenhasználat a Központi Könyvtárban és a hálózatban 1980-1998

	Központi Könyvtár	Az előző év %-ában	Hálózat felnőttek	Az előző év %-ában	Hálózat gyerekek	Az előző év %-ában
1980	47 666	–	170 362	–	166 070	–
1985	57 215	120,0	253 220	148,6	293 537	176,8
1986	n. a.	–	271 748	107,3	288 057	98,1
1987	n. a.	–	300 322	110,5	253 501	88,0
1988	81 050	–	299 771	99,8	278 097	109,7
1989	91 235	112,6	316 163	105,5	293 627	105,6
1990	75 053	82,3	407 009	128,7	302 239	102,9
1991	n. a.	–	505 908	124,3	329 143	108,9
1992	103 903	–	585 088	115,6	327 683	99,6
1993	135 065	130,0	539 207	92,2	305 651	93,3
1994	152 260	112,7	575 810	106,8	295 412	96,6
1995	201 157	132,1	566 775	98,4	236 804	80,2
1996	223 266	111,0	579 250	102,2	223 651	94,4
1997	205 038	91,8	581 329	100,4	220 074	98,4
1998	196 564	95,9	534 512	91,9	199 218	90,5

A két évtized során legnagyobb változások a helybenhasználatban mutatkoztak. Minden területen, főleg a felnőttek körében nőtt a helyben olvasók száma. Itt erős az összefüggés a választék romlásával, a többnyire egypéldányos beszerzéssel. Ez még inkább szembetűnő, ha figyelembe vesszük, hogy ebben az időszakban a hangzó és a vizuális hordozók használata megfordult, a kölcsönzésük lett az elsődleges. Helyben a nyomtatott dokumentumokat használták elsősorban. Az évtized elejéhez képest 1998-ra a Központi Könyvtárban a helybeni használat több mint négyszeresére (412%, sőt amikor a legnagyobb volt: 468%), a hálózat felnőttjei körében több mint háromszorosra (314, ill. 341%), míg a 14 év alattiaknál 120%-ra nőtt. (A legmagasabb 198%).

Az 1983-84-es évkönyv szerint a hálózatban csak 29 egységben volt olvasóterem. A FSZEK éves összefoglalóiból kitetszik, hogy amint javult az olvasótermi helyzet, szembetűnően növekedett a helybeni használat céljából történő látogatás.

Az 1988-as éves jelentés szerint ugrásszerűen nőtt a kikapcsolódást nyújtó irodalom iránti igény. Több könyvtár jelezte az igények kettészakadását: volt, aki kizárólag lektűrt, mások csak ismeretközlő irodalmat kértek. (Tanulmányi igények, technika,

hobbi, a felgyorsult társadalmi folyamatok iránti érdeklődés.) Nőtt a periodika kereslete. Prognosztizálták (és ez be is következett!): a jövőben nő a telefonon információt kérők száma, több lesz az időtöltés, társalgás, tanulás, olvasgatás, melegedés szándékával történő látogatás, fokozódik a könyvrongálás, lopás, tudatos „elvesztés", sokan csak egy könyvért iratkoznak be.[142]

1990-től hónapról hónapra nőtt a kölcsönzők, a helyben használók, az információt keresők száma. 1990-ben tizenöt kerületben több a kölcsönzött dokumentum, tízben a beiratkozó is: „eddig szokatlan sorok képződnek a kölcsönzőpultok előtt..."[143] A csökkenő lakossági könyvvásárlás miatt nőtt a könyvtárnak az otthoni olvasmányokat/olvasást kiegészítő funkciója, de a praktikus információk és hordozóik iránti igény is. „Az emberek egyre inkább könyvtárainkban próbáltak választ találni kérdéseikre, problémáikra. A legkeresettebb témakörök: kül- és belpolitikai események, Erdély; egészséges életmód, gyógynövények, testmozgás, jóga, reformkonyha, vegetarianizmus, agykontroll; parajelenségek, okkult tudományok; szeretet, vallás; számítástechnika; gazdasági vállalkozások, jogszabályok, marketing, menedzserképzés; nyelvtanulás és még egyszer nyelvtanulás; könnyű kikapcsolódást nyújtó szépirodalom; tankönyvpótló társadalomtudományi olvasmányok."[144] Ekkoriban romlott országosan a közkönyvtári helyzet is. Az a veszély fenyegetett, hogy az állampolgár hamarosan csalódni fog. Másfelől azt remélték, hogy növekszik a közkönyvtárak társadalmi szükségességét és értékét vallók köre.[145] Azt is rögzítették: „könyvtárhasználóink több mint fele a valamilyen szintű oktatásban résztvevők köréből kerül ki; bár igényeik kielégítésére nagy erőfeszítéseket tettünk, mégsem mondhatjuk azt, hogy ez maradéktalanul sikerült. Részben az iskolai, felsőoktatási könyvtárak felkészületlensége, részben az elavult tankönyvek pótlására kijelölt kötelező és ajánlott olvasmányok szerény példányszáma, részben beszerzési kereteink korlátozott volta okozta, hogy olvasóink több kudarcélményben részesültek, mint amennyi még elviselhető..."[146]

Nehéz tendenciákat kimutatni, mert az eredmények erős hullámzást mutatnak, s nem bizonyos, hogy azonos tényezők hatására. Attól függ, melyik évet melyik másikkal hasonlítjuk össze. A használati mutatók érzékeny műszerként jelezték a használati díjak emelésének hatásait, a fiókkönyvtárak tatarozását, a nyitvatartási idő szűkülését – de azt is, ha nem volt ilyen esemény. 1992-ben arra figyeltek fel, hogy az újonnan beiratkozók és a tagságukat megújítók aránya eltolódott az utóbbiak rovására: több lett az új olvasó, s kevesebben tartottak ki. A gyerekek „eltűnését" demográfiai apállyal és a kulturális paradigmaváltással magyarázták. (A könyv dominanciája csökkent, ez csak egy lett a megismerés eszközei közül.) Kicsi, közepes és nagykönyvtár egyaránt inkább a szellemi rekreáció, felüdülés, kikapcsolódás, szórakozás tömegszükségletének tudott megfelelni. Ezt a funkciót a könyvtár vezetősége tudatosan vállalta is.

A romló körülmények ellenére növekvő igénybevételt az AV-dokumentumok kínálatával („a bibliotéka videotékává alakulása fenyeget"), a speciális szolgáltatásokkal magyarázták. A közhasznú információ egyre több könyvtárba jutott el. Megkezdték a gazdasági, vállalkozási információ-szolgáltatásokat; jogszabálygyűjteményeket, kerü-

142 Vö. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1988. évi jelentése. Bp. 1989. FSZEK házi soksz. 21. p.
143 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1990. évi jelentése. Bp. 1991. 4. p.
144 uo.
145 Katsányi Sándor: Kigázolás? = Könyvtári Híradó, 1992. 1. sz. 1-2. p.
146 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1991. Bp. 1992. 3. p.

leti sajtófigyelést, önkormányzati jegyzőkönyveket, nyelvtanfolyamokat, tanácsadást, klubokat és köröket kínáltak. A növekvő forgalom, a kapacitás túlterhelése mellett és miatt viszont az olvasókkal való foglalkozás lassan a múlté lett.[147]

1993-1996 között a könyvtárbezárások erősen éreztették a hatásukat, s ezt a központ növekvő eredményei sem ellensúlyozhatták. 1990-ben átlagosan napi 400, 1996-ban 1000 látogatója volt a központnak, de előfordult olyan nap, mikor 1700 látogató is megfordult benne. Hozzájárult a mutatók romlásához a beiratkozási díjak növelése is. Családonként kevesebben iratkoztak be. Csökkent az olvasók száma azért is, mert megszűnt az egyszeri beiratkozással több könyvtár látogatásának lehetősége. 1993-ban a kölcsönzési alkalmak csökkenését a nyitvatartási napok számának csökkenésével, a kölcsönzött kötetek számának visszaesését azzal magyarázták, hogy a hosszabbítást immár nem tekintették új kölcsönzésnek.[148] A használókat illetően három jelenség jellemezte ezt a három évet: a gyermekolvasók számának apálya, a tanulni-tájékozódni vágyók számának dagálya, a hátrányos helyzetűek elszigetelődése (a házhoz szállítás csökkenése, az ingyenes szolgáltatások korlátozása, kevesebb program). A gyermekolvasók táborának csökkenését számos tényező okozhatta: csökkent a számuk, a csökkenő számú fiókok egyre távolabb kerültek a gyerekektől, romlott az állományellátottság, csökkent a szakképzett könyvtárosok száma. A csökkenő nyitva tartási idő miatt gyérültek az egyéni és csoportos foglalkozások. A tendencia megállítására az 1996-os évben nagyobb figyelmet fordítottak e rétegre. Ez az év a gyerekeké volt.[149]

1997-98-ban csökkentek a forgalmi mutatók. Ebben szerepet játsz(hat)ott, hogy az átmenetileg szünetelő könyvtárakból nem mentek át másikba az olvasók. Hiába bővítették a központban a szabadpolcos teret, munkaerővel nem tudták követni az igénybevételt. Arra figyeltek fel, hogy ahol erős a tanulmányi igénybevétel, ott nem csökken, sőt nő a kölcsönzés, a szórakozási, rekreációs célú használat esetén viszont hamarabb lanyhul. A központ látogatottsága – változatlan számú könyvtárossal – napi átlagban 1250-1500-ra emelkedett. Nőtt a KESZ-nek a központot kisegítő tevékenysége: az ottani olvasók számára is küldtek hiányzó dokumentumokat. (1996-ban 669, 1998-ban 1500 esetben).

Néha egy-egy év, pl. az 1994-es is, kiemelkedő eredményeket produkált, hogy az 1995-ös tarifaemelések szinte mindent visszavegyenek. A gyűjtemények nehezen követték az igények növekedését. Emiatt a fénymásolás 48%-kal, az előjegyzés 120%-kal nőtt. A könyvtárközi kölcsönzés viszont visszaesett, mivel 450 Ft-os térítési díjat vezettek be. A statisztikákból, jelentésekből, évkönyvekből nem könnyű a könyvtárközi kölcsönzést bemutatni. A Központi Könyvtár hektikus képet mutat: az adott könyveket illetően, nagysága alig haladja meg egy jobb megyei könyvtár eredményeit. (1980: 747, 1981: 1439, 1982: 964, majd 1985: 936, 1986: 1232, 1987: 1792) 1983-84-ben alig felét tudták teljesíteni a kéréseknek. (1985-ben 2021, 1986-ban 2115, 1987-ben 2537 kérést kaptak.) Saját olvasóik ellátása még szerényebb volt. A hálózatról két adat van: 1983-ban 5842 és 1984-ben 7084 kapott dokumentum.[150]

147 Vö. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkája 1991-1993-ban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 1991-1992-1993. 24. köt. Bp. 1994. 5-6. p.

148 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1993. Bp. 1994. 2. p.

149 Vö. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 25. köt. 1994-1995-1996. 6-9. p.

150 Vö. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1994. Bp. 1995. 3-4. p.

Olvasási és könyvtárhasználati szokások 1984-ben

Az elsőnek ötvenedik, a megismételtnek huszadik évfordulóján, 1984. októberének utolsó és novemberének első hetében – 1934 és 1964 után – harmadszori olvasáskutatásra került sor a FSZEK hálózatában. 11 kerület (II., VI., VIII., X., XI., XIII., XV., XVI., XIX., XX., XXI.) 13 könyvtárában 15 éven felülieket, foglalkozás szerint rétegzett ezer kölcsönzőt kérdeztek meg.[151]

1934-1984 között a főváros népességéből 1,3-ról 8,8 %-ra nőtt a FSZEK hálózatába beiratkozottak aránya, kiszélesedett a használók köre. 1964-re jelentősen emelkedett az olvasók száma, újabb húsz év alatt viszont nem nőtt érdemben. 1934-ben egy beiratkozott olvasó éves átlagban 63, 1964-ben 38, 1984-ben „csak" 25 kötetet kölcsönzött. Erre bármilyen magyarázat találgatás, az okokat nem tárták fel. Számos tényező hat(hat)ott. A tendencia az olvasószám és a kölcsönzött kötetek között majdnem fordított.

1984-re a szellemi foglalkozásúak aránya 3,0%-ról 6,6-ra, a fizikai munkásoké 0,5-ről 4,4 %-ra nőtt. 1934-ben a kölcsönzők 2/5-e tanuló, a nyugdíjasoké elenyésző volt. (Ez utóbbira magyarázat, hogy 1934-ben a lakosságnak csak töredéke volt nyugdíjas, lévén kevés a nyugdíjas állások/foglalkozások száma.) 1984-ben egyaránt negyedét képviselték a mintának. A férfiak aránya 59,7%-ról 43,7%-ra csökkent. Ez a nők változott társadalmi helyzetével, az iskolai végzettség közötti különbség csökkenésével megmagyarázható. A két nem életmódja, olvasási szokásai közötti eltérésből adódóan csökkenhetett a férfiak látogatási aktivitása.

Az ezer kölcsönző 3299 dokumentumot hozott vissza, 3994-et vitt el, tehát 7293 találkozásból vonhattak le következtetést. A kölcsönzések 64,8%-a szép-, 35,2%-a ismeretközlő irodalom volt. A közlés szintje szerint: tudományos 7,5, szakkönyv 31,2, népszerű ismeretterjesztő 45,3, nem jellemző 16% volt. (A fővárosban található szakkönyvtárak miatt az arányok érthetőek.) Folyamatos emelkedő tendenciát mutatott az ismeretközlő irodalom kölcsönzése – a szépirodalmi művek túlsúlya mellett. Az ismeretközlő irodalom kölcsönzési aránya 1934-ben 23,6%, 1964-ben 29,9%, 1984-ben 35,2% volt. (Az állományban az ismeretközlő irodalom aránya 1984-ben 50,5 %.) Fordított módon, de hiányzott az egyensúly az igények és a gyűjtemények összetétele között. Az egyetemisták 53, az értelmiségiek 51, a főiskolások 50, a szakmunkástanulók 48, a szakalkalmazottak 45, a munkások 35% ismeretközlő dokumentumot kölcsönöztek 1984-ben. A könyvtárból való ismeretszerzésre az oktatás jobban inspirált, mint a munkavégzés, vagy a szabadidő eltöltése. Az ismeretközlő irodalom kölcsönzésének a szóródása 1984-ben magasabb, ami arra utal, hogy differenciáltabb, erősebben tagolt a könyvtárak olvasótársadalma, mint ötven éve volt. Az oktatási intézmények tanulói elsősorban tanulmányaikhoz választottak könyvet. A könyvtár felkészültebb lehetett a permanensen ismétlődő, magasabb színvonalú szakirodalmi igény kielégítésére, mint a 'kiszámíthatatlanabb' kérések teljesítésére. Emiatt találhatta az értelmiség harmada nem megfelelőnek a hálózat könyvtárainak választékát.

151 Barczi Zsuzsa: Az olvasói érdeklődés változása a kölcsönzött dokumentumok alapján. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1985-86-87. 22. köt. Bp. 1991. 74-97. p. Az első részleteket közölte Barczi Zsuzsa: A kölcsönzések vizsgálata hálózatunkban. = Könyvtári Híradó, 1986. július-augusztus, 7-9. p. A visszahozott és a kölcsönzött kötetek regisztrálása mellett, ezres körben folytattak kérdőív segítségével adatgyűjtést. Az elemzés néhány ponton (pl. a preferált szerzők listája) fenntartással fogadható ugyan, a nyert adatokból mégis számos kérdésben érvényes következtetés vonható le. Barczi Zsuzsa két írásának segítségével jellemezhetők az 1980-as évtized elejének olvasási-könyvtárhasználati vonásai, változási irányai.

1984-re átrendeződött a témaválasztás: ötven év múltán előnyösebb pozíciót foglalt el a történelem, az alkalmazott és a társadalomtudomány, hátrább került a földrajz, a természettudomány, a művészet. Feltételezhetően a változás nem csupán a kölcsönzések összetételére vonatkozott, hanem az olvasói igények, az érdeklődés átalakulását is mutatta. 1964-re – csökkent, 1984-re nőtt a társadalomtudományi (filozófia, pszichológia, vallás, egyéb társadalomtudomány, történelem) művek forgalma.

A kölcsönzött kötetek százalékos sorrendje a következőképpen alakult.

Társadalmi regény 31,5, krimi 8,2, történelmi regény 7,9, történelem 5,0, irodalomtudomány 4,1, földrajz, útleírás 4,0, sci-fi 3,7, természettudomány 3,6, egyéb társadalomtudomány 3,4, művészet 3,0, kalandos 3,0, míg a technika 2,7, vers 2,4, humor, szatíra 2,3, politika 1,9, hobby 1,8, dráma 1,7, sport 1,5, ifjúsági irodalom 1,5, életrajzi regény 1,2, tényirodalom 1,2, novella 1,0, filozófia, etika 0,9 pszichológia 0,8, mitológia 0,7, mezőgazdaság 0,7, vallás 0,3 százalék.

A kölcsönzött szépirodalom közel fele társadalmi regény, negyede fele-fele arányban krimi és történelmi regény. Verset egyetemisták, gimnazisták és az értelmiség, novellát az értelmiség, drámát a gimnazisták és az értelmiség kölcsönözött.

A leggyakrabban kölcsönzött szerzők összehasonlítása is jelezte a változás fő irányát. Csak azt, hiszen a preferált írók művei az olvasmányszerkezetet legfeljebb megközelítően tükrözték. 1934-ben az első tíz szerző műve a kölcsönzések 24,6, 1964-ben 14,2, 1984-ben 10,2 %-át tette ki. Fokozatosan polarizálód(hat)ott a választás. Magyarázható ez a választék bővülésével is. Ám az érdeklődési kör tágulását, az irodalmi tájékozottság növekedését is jelent(h)ette ötven év múltán. A legtöbbször kölcsönzött művek harmad része három, illetve két évtized multával is öt író (Jókai, Mikszáth, Móricz, Mann és Maupassant) nevéhez kötődik. Jókai 1964-ben még őrizte első helyét, 1984-re elveszítette. Mikszáth, Móricz, Mann az ötven és húsz évvel korábbi rangsor első, 1984-ben második felébe került. Fokozódott a keresettsége a kortárs hazai lektűrnek (Szilvási, Berkesi). Az értékes kortárs magyar irodalom reprezentánsai 1984-ben is hiányoztak a népszerűségben elsők közül.

A legtöbbször kölcsönzött szerzők 1984-ben (a szépirodalom %-ában) a következők voltak.

Moldova György 1,43, Robert Merle 1,35, Szilvási Lajos 1,12, Agatha Christie 1,10, Jókai Mór 1,05, Berkesi András 1,01, Rejtő Jenő 0,99, Mattyasovszky Jenő 0,86, Gardner 0,67, Nemere István 0,65, Mág Bertalan 0,61, Georges Simenon 0,57, Alberto Moravia 0,55, Erich Maria Remarque 0,52, Dosztojevszkij 0,52, Thomas Mann 0,50, Graham Greene 0,50. (Az említettek művei a kölcsönzött kötetek 14%-át tették ki. Mikszáth, Móricz, Krúdy, Hemingway, Maupassant századokkal maradtak csak le.)

A legnépszerűbb szerzők listája 1984-ben közelít(h)ette meg leginkább az olvasói érdeklődés irányát – ekkor volt legnagyobb az olvasó választási szabadsága. A szerzői listák átrendeződéséhez a házi könyvtárak változó helyzete is hozzájárulhatott.

Más, az olvasási szokásokat vizsgáló felmérések eredményeivel egybevágó tendenciákra lehetett felfigyelni. 1984-re (1934-hez képest) erősen mérséklődött a romantikus és a klasszikus realista alkotások, nőtt a lektűr és a modern stílusú művek forgalma. Előbbieket ötven éve főleg a munkások és a tanulók olvasták, 1984-ben ezeket többnyire kötelező és ajánlott irodalomként kölcsönözték. A lektűr pozíciójának változása a romantika és a klasszikus realizmus rovására következett be. A jelenség önmagában aligha értékelhető az ízlés 'visszafejlődéseként', 'romlásaként'. Esztétikailag értékes alkotásokat is lehet lektűrként olvasni.

A vizsgálatból is kitűnt, hogy a közművelődési könyvtáraknak – a művelődési szokásokat meghatározó társadalmi, demográfiai tényezők, az olvasói érdeklődés és ízlés differenciáltságából kiindulva – alkalmazkodniuk kell az állandóan figyelemmel kísért változásokhoz. 1984-ben a megkérdezett olvasók 70,8 % vallotta, hogy legtöbbször „válogat a szabadpolcon". „A könyvtáros ajánlata" mindössze 7,4 %-os volt. A vizsgálat „szépséghibája", hogy a nem teljesített kérésekről, az olvasói elvárások és az állomány viszonyáról nem tudott beszámolni. A megkérdezettek ötöde válaszolta, hogy többékevésbé elégedetlen, kétharmaduk a példányszámot kevesellte.

A sikerlisták tapasztalatai

1991. október elején indították a hálózat népszerűségi listájának összeállítását. Az egységektől havonta kérték az olvasók által leggyakrabban keresett könyvek listáját. Tisztában voltak a módszer felületes voltával. A csekély munkaráfordítás és a gyorsaság révén, a kereskedelmi divatot követve, visszajelzést reméltek a szerzeményezési munkáról, az olvasói érdeklődés alakulásáról, annak befolyásoló tényezőiről. Tudták eljárásukról, hogy ez nem helyettesíti a tudományosan megtervezett, az összefüggéseket feltáró vizsgálatokat, de adalékokat szolgáltathat, időközi jelzéseket adhat.

Eleinte kevesen (21 könyvtár) teljesítették a kérést. A szavazatokat összesítve kapták meg a hónap top-listáját.[152] 1992 áprilisában 67 egység 124 szavazatot közölt, és már csak négy kerület nem küldött jelentést.[153] 1992. szeptemberben éves összegzés készült. Legfőbb motiváló tényezőnek a TV, a megfilmesítés, a friss megjelentetés bizonyult.[154] 1992-től az októberi könyvtári Nyílt Nap alkalmával összegezték a sikerlistákat, oklevéllel jutalmazták a legtöbbet keresett könyvek kiadóit. 1993 januárjától a Magyar Gallup Intézet is átvette és tárolta adataikat.[155]

Az 1993. évi listán 62% volt a szépirodalom, 38% a szakirodalom. A felnőtt-, illetve a gyermekolvasmányok 70-30%-os aránya megegyezett a beiratkozottak arányával. A kölcsönzők között az arány 74-26, a ténylegesen kölcsönzött könyvek számában 81-19! „A gyermekek nemcsak 'másképp olvasnak', de másképp használják a könyvtárat is."[156]

Az ötlet fokozatosan veszített érdekességéből, az érdekeltek belefáradtak, emiatt 1996-ban megszüntették a listákat. „Élt öt évet, sok hibája és fogyatékossága mellett ismerjük el vitathatatlan erényét: a listakészítés lendületében, akarva-akaratlanul, tulajdonképpen minden figyelmünket olvasóink érdeklődésére összepontosítottuk."

Az 5 év sikerlistái – összefüggésben a rendszerváltással, demokratikus átalakulással – mutatták az emberek viselkedés- és tevékenységrendszerének változásait. A listák érdekes tendenciákra hívták fel a figyelmet. Az 1991-1996 közötti olvasói érdeklődés „szűkülés és fajsúlytalanodás" jelzőkkel írható le. „A 80-as évek végétől tapasztalható volt, hogy a diktatúra összeomlását kísérő és követő társadalmi kihívások hatására az emberek érdeklődése az akkori jelen és az akkori közelmúlt valósága felé fordult. [...] A legkeresettebb művek ekkoriban a valóság kíméletlen feltárását célzó, dokumentum-

152 Bartos Éva: Ez itt a könyvtári top-lista helye! = Könyvtári Híradó, 1991. 11. sz. 9. p.
153 Könyvtári Híradó, 1992. 5. sz. 10. p. Valamennyi szolgáltató egység egyidejűleg soha nem szavazott.
154 Bartos Éva: Az év legnépszerűbb könyvei. = Könyvtári Híradó, 1992. 9. sz. 6-8. p.
155 Könyvtári Híradó, 1993. 3. sz. 11. p.
156 Bartos Éva: Sikerlistáink második éve. = Könyvtári Híradó, 1994. 2. sz. 5-6. p.

jellegű írások, az ún. leleplező irodalom, a hitelét visszaszerezni igyekvő történelmi-politikai irodalom, továbbá a korábban perifériára szorított vagy éppen megjelenési tilalom alatt álló írók és műveik voltak (társadalomtudomány vagy szépirodalom egyaránt). Ám a valóságfeltáró művek iránti kezdeti heves érdeklődés fokozatosan visszaszorult, illetve az érdeklődők köre lett jóval szűkebb." 1992-93-ban 50 címből 26-ot a populáris irodalom képviselői foglaltak le. „A könyvkiadásnak is köszönhetően a vizsgált időszakban új témák, új ismeretkörök, új 'tudományterületek' is kezdtek hódítani: a parapszichológia, a misztika, a mágia, a csillagjóslás, a túlvilág, a földön kívüliek, az őslények világa. A gyerekek töretlenül komoly és kitartó természettudományos, történeti és művészeti érdeklődést tanúsítottak a vizsgált években, de a 'dinóőrület' őket sem hagyhatta érintetlenül." Az anyagi nehézségek, a romló életkörülmények, a jövő iránti aggodalom táptalajul szolgált a valóságtól való eltávolodáshoz, az illúziók világába való meneküléshez. Tegyük hozzá: válságos időkben ez évszázadok óta megfigyelhető volt.

A szépirodalmi ízlés azt a tendenciát erősítette, melyet a 80-as évek második felében az olvasásszociológia feltárt: a szórakozási igény eluralkodását, a kommersz irodalom felé tolódást. Az értékes szépirodalom pozíciói viszonylag szerények voltak, de végül jelentősen erősödtek. Az értékes, főleg a kortárs szépirodalom keresettsége visszatért a 80-as évek olvasásvizsgálataiban megállapított helyére.[157]

A szolgáltatások

A Közhasznú Információs Szolgálat

Az 1980-90-es évek fordulóján a közhasznú tájékoztatás megszervezésével a FSZEK felzárkózott a nyugat-európai törekvésekhez. Sikerrel újította meg szolgáltatásait, új használói köröket nyert meg, tudatosította a fővárosi lakosság körében, hogy a közkönyvtár nemcsak addig igénybevett szolgáltatásokra képes. A rendszerváltással szélesedő információszolgáltató szervezeteket nem helyettesítette, de utat nyitott a specializált szervezetekhez és intézményekhez, bár nem helyettesítette azokat, információival biztonságosabbá tette a köztük való eligazodást. Teljesebbé tette, kiegészítette a FSZEK addigi, másfajta tájékoztató szolgáltatásainak körét.[158]

Rétegigényeket célzott meg egy másik kezdeményezés. Katsányi Sándor szerint az előkészületek során számba vették a különböző szolgáltatási irányzatokat, ezek között volt olyan, amely szociális szolgáltatásként elhelyezkedési lehetőségekről, szociális kedvezményekről adott tájékoztatást, s ilyennek indult a FSZEK IX. kerületi Boráros téri könyvtárának közhasznú információs szolgálata.[159]A Budapesti Ifjúsági és Sporthivatalhoz 1987-ben benyújtott pályázat segítségével 1988-ban a Boráros téri könyvtárban

157 Bartos Éva: Sikerlisták a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. 1991-1996. In A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 1997-98. 26. köt. Bp. 2000. 152-157. p.

158 Vö. Knul, Menno: Közhasznú információszolgáltatás – kihívás a közművelődési könyvtárak számára. = Könyvtári Figyelő, 1994. 2. sz. 253-258. p.

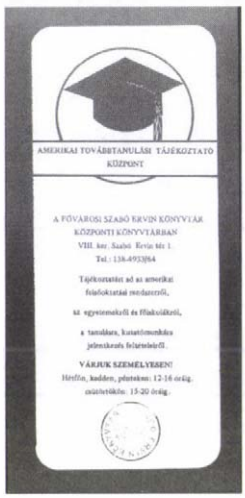
159 Katsányi Sándor: Közhasznú tájékoztatás a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1991. 3. sz. 105-107. p.

Ifjúsági Információs Iroda létesült, amely jogi, pszichológiai, továbbtanulási és elhelyezkedési tanácsadással foglalkozott.[160]

1989-ben a „közhasznú" az Olvasószolgálati főosztály része lett.[161] *Sándor Ottónét* nevezték ki vezetőjének. Nevéhez fűződik a szolgáltatás széles körű kibontakoztatása. 1989-ben a szolgáltatást 35 423 alkalommal vették igénybe, naponta átlag 110-120 megkeresés volt.

Sándor Ottóné 1966. augusztus 1-jétől a FSZEK munkatársa (Rottenbiller u., Illatos út.) 1968-tól KKO munkatárs, 1974-től csoportvezető, 1981-től a Kapcsolatszervezési és propagandaosztály vezető-helyettese, Mikó Zoltán nyugdíjba vonulása után vezetője. Az osztály megszűntetésétől vette át a Közhasznú Információs Szolgálat vezetését, s többek szerint ezzel tette fel a koronát munkásságára, 2002 elején bekövetkezett nyugdíjba vonulásáig. Kiváló Népművelő (1980), Pro Bibliotheca Civica (1999) kitüntetés birtokosa.

1990. szeptember 1-jétől a gazdaságosság jegyében, a párhuzamosságok elkerülésére a Budapesti Távbeszélő Igazgatóság átadta a könyvtárnak a volt Különleges Tudakozó speciális cédulakatalógusait, valamint telefonszámát, amelyhez hét fővonal tartozott, és két státus bérét. A megállapodásról tartott sajtótájékoztatón, 1990. augusztus 29-én, Kiss Jenő szólt a KISZ lehetséges fejlesztési irányairól: a közlönyolvasó gyarapodhatna a helyi önkormányzati szervek döntéseinek dokumentumaival, a külföldre utazók turistatérképeket kölcsönözhetnének, a továbbtanulók európai felsőoktatási intézményekről tájékozódhatnának.[162] A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és a Budapesti Távbeszélő Igazgatóság közötti szerződés 1997-ig volt érvényben.[163] Utóbbi a telefonhívások díjából évi 300 ezer Ft átutalását vállalta, évente megemelve az infláció mértékében. 1990-től 8 és 21 óra között működött a telefonos információs szolgálat. Heti 65 órával ez volt a FSZEK leghosszabb időtartamú szolgáltatása. A telefonkérdések száma a 90-es évektől elérte, sőt meghaladta a napi ezret. 1991-ben 1000-1500 kérdést számoltak naponta.[164]

1990. július 11-jétől a közhasznú információs szolgálat része lett – a Soros Alapítvány és az United States Information Service (USIS) támogatásával – az *Amerikai Tovább-*

160 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkája 1988-1990-ben. In: A FSZEK évkönyve 1988-1989-1990. 23. köt 1994. 5. p.

161 A témához lásd Vajda Kornél: Tudni szeretné? Kérdezzen. A FSZEK Közhasznú Információs Szolgálatáról. = Könyvtáros, 1988. 3. sz. 146-150. p. és Sándor Ottóné: Hétköznapi ügyeink. Tíz éves a Közhasznú Információs Szolgálat. In: A FSZEK évkönyve, 1997-98. 26. köt. Bp. 2000. 158-168. p. összefoglalóját.

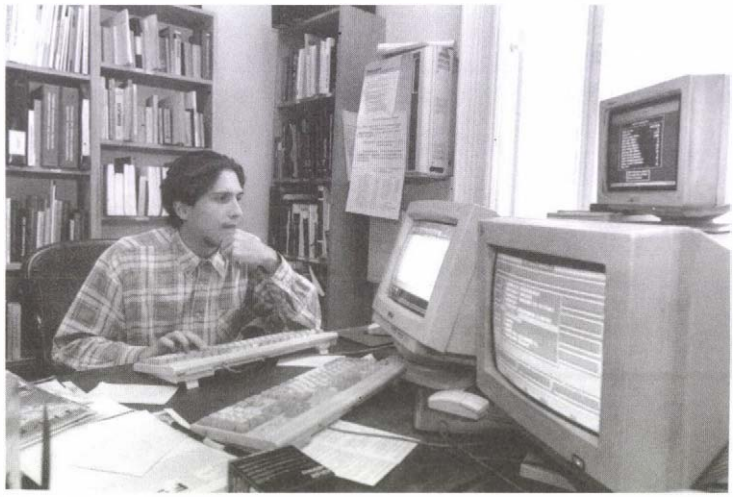
162 Vö. K[atsányi] S[ándor]: Földszintes szolgáltatások. = Könyvtári Híradó, 1990. 9. sz. 1-2. p.

163 Közérdekű kötelezettségvállalásai szerződés a Magyar Távközlési Rt. és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár között – FSZEK irattár.

164 Vö. Sándor Ottóné: A fúzió után egy évvel. A Közhasznú Információs Szolgálatról. = Könyvtári Híradó, 1991. 9. sz. 5. p. (Az 1991-re vonatkozó más adatok is innen.)

tanulási Tájékoztató Központ.[165] 1990. szeptember 3-án a szolgálat keretében megnyílt a *Közlönyolvasó,*[166] az élő jogszabályok gyűjteménye. Az élet igazolta a szolgáltatás létjogosultságát: a naponta született jogszabályok és a lakosság szükségletei miatt munkanapokon 8-21 óra között nagy forgalmat bonyolítottak le. Az USIS továbbtanulási forrásait egy év alatt háromezren használták, s a könyvtár tudomása szerint 1991/92-ben 8, egy év múlva 30 fő kezdett az USA-ban tanulmányokat.

A kibővült szolgálat 1990 őszétől a Wenckheim-palota félemeletén, 3 helyiségben, kb. 100 négyzetméteren működött. A feladatokat öt munkatárs teljes munkaidőben, három pedig napi 4 órában látta el: öten felsőfokú, hárman középfokú végzettséggel, egyikük angol és német, másikuk francia és angol nyelvtudással. A helyiséget, személyzetet a könyvtár gazdálkodta ki, a technikai fejlesztést – számítógépek, Internet-elérhetőség,

A Közhasznú Információ „harcálláspontja", 1996

TV, videó, fénymásoló beszerzés – pályázati támogatás segítette. A létszám később lehetővé tette a kvalifikált munkatársak szerény specializálódását, a háttér megerősítését. A rutinkérdéseket a fiatal, részmunkaidős és kevésbé kvalifikált beosztottakra lehetett bízni. A telefonos tájékoztatás a szokottól eltérő magatartást követelt és nagy idegi terheléssel járt.

Mintegy negyven témához gyűjtöttek információkat, s 1991 közepére – a kézikönyvtár és a cédulakatalógus mellett – már 6000 tételes adatbankkal rendelkeztek. 1991 végére a III., IV., VI., IX., X., XI. és XXI. kerületben megindult a központi közhasznú adatbázissal kiegészített számítógépes tájékoztatás, az adatok cseréje, kiegészítése. (Megyei és városi könyvtárak is érdeklődtek az adatbázis iránt.) A VI. és VIII. kerületben hozzákezdtek egy *business library* építéséhez.[167] A KISZ szolgáltatásait vállalkozók, leendő vállalkozók vették igénybe.

1992-re az adatbázis tételeit 12 ezerre növelték, áttértek a TEXTAR-program alkalmazására, továbbá használták a „SZÜV Céginfót", a KARTOTÉK jogszabály-nyilvántartó

165 Szerződés a Soros Alapítvány és a FSZEK között. – FSZEK irattár. Működéséről lásd Gál Györgyné: Továbbtanulási Tanácsadó Központ. = Könyvtári Híradó, 1990. 6. sz. 5. p., valamint 9. sz. 2. p.

166 Kukor Ferenc - Pilissy Erzsébet: Javaslat a Közlönyolvasó létrehozására. Bp. 1989. 6 p. – FSZEK irattár.

167 Nyilvánosság. = Könyvtári Híradó, 1991. 9. sz. 11. p.

rendszert is. A közhasznú csoportnál partnerként jelentkezett az Új Képújság Kft, a Magyar Videotex Szolgáltató és Fejlesztő Kft. Öt év alatt a KISZ beépült a FSZEK, a főváros információs rendszerébe.[168]

1995 őszén megkezdődött a közhasznú adatbázis kereskedelmi hasznosítása.[169] Havi frissítéseit a FSZEK régióközpontok ingyen kapták. 1997-ig 33 városi, 7 megyei könyvtár fizetett elő a szolgáltatásra, a közhasznú adatbázisra és egészítette ki helyi adataival. 1997-ben három Internet-vonalhoz is hozzájutott a szolgálat.

A munkát lexikonok, enciklopédiák, kézikönyvek, almanachok, kompaszok, címtárak, mutatóval ellátott térképek, atlaszok, valójában háttérként a könyvtár egész állománya, valamint előfizetett és saját fejlesztésű számítógépes adatbázisai segítették. A kezdetektől épített közhasznú adatbázis 1997-ben 22 ezer aktív rekordot tartalmazott.

1997-ben tízéves lett a Közhasznú, amelynek mérlegkészítése serpenyőjébe olyan eredmények kerültek, mint például az előző évi 5 milliós bevétel. A kérdések „megszűrésével" sok terhet átvállalt a nagy olvasói nyomás alatt álló központi olvasószolgálattól. A Központi Könyvtárnak szerves részévé vált a KISZ, viszont a Vajda Kornél által 1988-ban felvázolt vízióról, a közhasznúnak a kerületi hálózatba rendeződéséről kevésbé lehetett beszélni, mert a szóba jöhető főkönyvtárakban megszűntek, vagy nem fejlődtek az információs szolgáltatások. Mindemellett az évtized elején több helyütt működött a közhasznú szolgálat, s jelentkeztek a kis- és középvállalkozói igények is (üzleti információra, jogszabályokra). A könyvtárak látogatói örömmel fogadták a sajtófigyelést, vagy az önkormányzati jegyzőkönyvek rendelkezésre bocsátását.[170] 1992-ben három helyre telepítették a közhasznú információs szolgáltatás számítógépes adatbázisát, amelyet ott helyi adatokkal egészítettek ki.[171] A '95-ös Soros-pályázatban másra igen, de a régióközpontok számítógépes bekapcsolására nem kaptak támogatást. „Kellene talán a 'hazaiaknak' is bemutatót tartani az adatbázisról, működéséről."[172]

A közhasznú információs szolgálat tíz év alatt háromszor végzett felmérést a használói kérdésekről. Először 1987-ben fél évig folyt adatgyűjtés. Az 1988 első félévében feljegyzett 21 ezer kérdés legnagyobb része (62%) valódi közhasznú volt, azon belül 22 % szolgáltatások iránt, 10-10% a szabadidős és az aktuális események iránt érdeklődött. Érdekes változások is megfigyelhetők voltak: 1986-ban a „mi hol kapható?", 1987-1988-ban az adózással kapcsolatos, valamint a munka- és polgári jogi kérdések száma futott föl, 1989-ben a pártok és a társadalmi szervezetek iránti érdeklődés dominált.[173] Az 1991-ben elvégzett felmérés tapasztalatai ugyancsak a gyakorlati munkában hasznosultak.[174] 1997. április 14-18. között a Könyvtártudományi és Módszertani Központ vizsgálatához csatlakozva, feljegyezték a kérdéseket, amelyek elsősorban telefonon hangzottak el. A legtöbb (19,8%) klasszikusan közhasznú kérdésként a beszerzések és a szolgáltatások körére vonatkozott. Ezt követték az általános műveltségi kérdések,

168 *Sándor Ottóné:* A Közhasznú Információs Szolgálat a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. In Könyvtárak és információs intézmények szerepe a demokratikus tájékoztatás szolgálatában. Bp. 1993. 91-96. p.

169 Ajánlattételi levél a Közhasznú Információs Adatbázis megvásárlására Bp. 1995. – FSZEK irattár

170 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1991. Bp. 1992. 4. p.

171 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1992. Bp. 1993. 5. p.

172 V.V.E.[Vargáné Vida Emília]: Közhasznú Információs Szolgálat. =Könyvtári Híradó, 1997. 3. sz. 1-4. p.

173 *Révy Eszter:* Közhasznú kérdések. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Közhasznú Információs Szolgálatának tapasztalatai. = Informatika, 1988. november, 5-7. p. Lásd még Katsányi i. m.

174 *Barczi Zsuzsa:* Előzetes (és részleges) beszámoló a közhasznú információs szolgálat felméréséről. Bp. 1992. 25 p. - FSZEK Irattár

lexikális adatok (17,3 %). A kultúra, művelődés, társasági élet témacsoport a harmadik helyre került (12,3 %). Ebben a legtöbb könyvtári szolgáltatásokról, a könyvtárak nyitva tartásával, címével, telefonszámával, díjszabásaival kapcsolatban hangzott el. Az utazásra, vendéglátásra a feldolgozott kérdések 10,6%-a irányult. A sport 4,48%, az egészség, gyógyászat, szociális ellátás 5,96 %, az üzleti élet, a pénz, a biztosítás témakör 5,66%, a közélet, politika, társadalmi szervezetek, intézmények témacsoportja 6,6 %-kal részesedett a kérdésekből.

A felmérések segítettek a gyűjtőkör alakításában, bővítésében, és a más információs központokkal való együttműködésben. További érveket adtak a technikai fejlesztéshez. Felszínre került számos tapasztalat, amelyet később a vidéki könyvtárak is jól hasznosíthattak közhasznú információs szolgálatuk létrehozásában. A közhasznú információs szolgálatban a több mint tíz év folyamán összegyűlt tapasztalatok segítségével tervezhették meg az új Központi Könyvtár közhasznú információs tevékenységét. A közhasznú információs szolgáltatások révén végül is a hagyományos könyvtári tájékoztatás bővült, színesedett.[175]

Szociális szolgáltatások

Az 1981. évi IV. országos könyvtárügyi konferencia ajánlotta, hogy a (közművelődési) könyvtárak fordítsanak figyelmet a hátrányos helyzetűekre. A szociális funkció a hátrányos helyzetűekre szűkítve, eltérő tartalmat takart. A Vadász utcai könyvtár – tíz éves szociális munkája után még 1982-ben is – az öregséget, betegséget, mozgásképtelenséget tekintette elsősorban hátrányos helyzetnek, s csak azután próbálkozott a csökkentlátók és a vakok ellátásával.[176] Az ügy nagy jelentőségét mutatta, hogy – a főigazgató szerint – a fővárosban 700 ezernél több 70 évesnél idősebb ember élt.[177]

A Vadász utcaiak 1972-ben kezdték házhoz szállítani a könyveket. Ez részben nyugdíjas olvasóik nagy számából, az olvasótáborukban képviselt 20-25%-os arányukból következett, részben Meiszner Tamásné és munkatársai helyzetfelismeréséből fakadt. 1980-tól a központtól havonta két napra gépkocsit kértek, maguk juttatták el a könyveket olvasóikhoz, s így közvetlen kontaktusba kerülhettek velük. 1980-ban hat szociális otthonban kölcsönzőhelyet működtettek az idős emberek számára. Amikor szakmai műhelyek alakultak, a Vadász utcai főkönyvtár nem érdemtelenül lett az egész hálózat munkáját koordináló és módszertanilag segítő intézmény. Az OSZK-KMK oktatási osztálya 1981-ben féléves továbbképző tanfolyamot tartott, majd kiadványt[178] jelentetett meg a hátrányos helyzetű olvasók könyvtári ellátásáról, s az előadók/szerzők között több FSZEK-munkatárs volt. Ebben a munkában a könyvtárosok empatikus készsége mellett szükség volt a biblioterápia ismeretére is.

A vakok és gyengénlátók számára hangkazetta-gyűjteményeket hoztak létre.

1988-ban a Rottenbiller utcai könyvtár foglalkozássorozatot indított társadalmi beilleszkedési zavarokkal küzdő, narkomán fiatalok számára, és ezt egybekapcsolta szol-

175 Sándor Ottóné: Hétköznapi ügyeink. Tízéves a Közhasznú Információs Szolgálat. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1997-1998. 26. köt. Bp. 2000. 161-164. p.

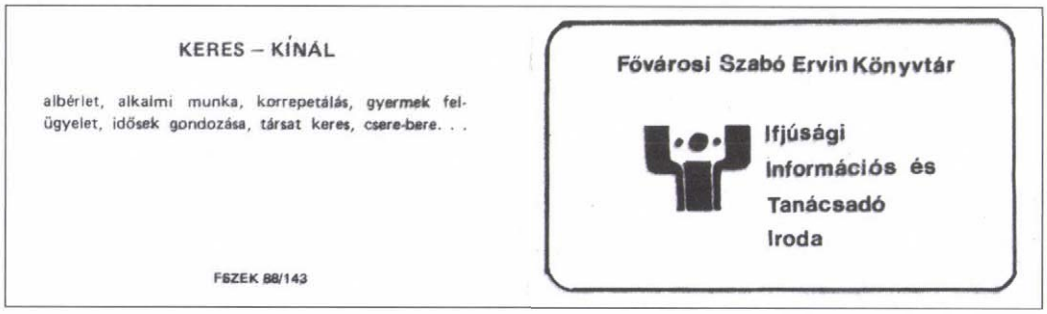
176 Benjámin Judit: A hátrányos helyzetű olvasók ellátása a FSZEK 1. sz. könyvtárában. = Könyvtári Híradó, 1982. február, 6-7. p.

177 M/ezey L/ászló M/iklós: A FSZEK dolgozóinak értekezlete. Kiss Jenő főigazgató beszámolója. = Könyvtári Híradó, 1982. március 1-2. p.

178 Hátrányos helyzetű olvasók könyvtári ellátása. Szerk. Csapó Edit. Bp. Múzsák, 1984. 113 p.

gáltatási rendszerének átalakításával. (Összefüggött vele a könyvtár zenei részlegének „rockosítása" is.)

A szociális funkció a köz(művelődési)könyvtár eredendő küldetése volt, ám nálunk sokáig háttérbe szorult. Az 1980-as évtized végén a reformtörekvések részévé vált.[179] Előbb a fizikai hátrányúak ellátását szervezték meg, később a kör bővült (a munkanélküliekkel, a szegényekkel stb.). Vita tárgya lehetett: meddig tart e téren a könyvtári kompetencia. A könyvtárosok szociális érzékenysége a rendszerváltás körülményei között túl is pörgött. A hiányzó vagy e célra rendelt társadalmi szerveződések szerepét is magukra akarták vállalni. Ide soroljuk a deviánsok, a diszlexiások, a hajléktalanok, stb. befogadását. Egyértelműen könyvtári, mások által nem teljesíthető feladatok közé soroljuk viszont az olvasnivaló házhoz szállítását öregek, mozgásképtelenek számára, a könyvtárhasználatukban korlátozottak (kórház, stb.), vakok, csökkentlátók könyvtári ellátásának, továbbá a fiatalok információs ellátásának megszervezését. (Pl. a FSZEK IX. ker. könyvtárának mentálhigiénés információs szolgálata. Sőt tágabb értelemben a Közhasznú Információs Szolgálat is hordoz magában szociális funkciót.) Végül a minden állampolgár számára az egyéni boldoguláshoz (álláshoz, hajlékhoz, stb. jutáshoz) szükséges ismeretekkel, információkkal való ellátás szintén szociális szerepkörnek is minősíthető. A karitatív érzületre hivatkozva viszont, nem kell a hobbit, egyéni ambíciókat a könyvtárba emelni, a könyvtárosi feladatokkal összekeverni. Ebben látjuk Kály-Kullai Károly és néhány társa – végül – kellően ki nem fejlődhetett törekvéseinek és távozásának okát is.

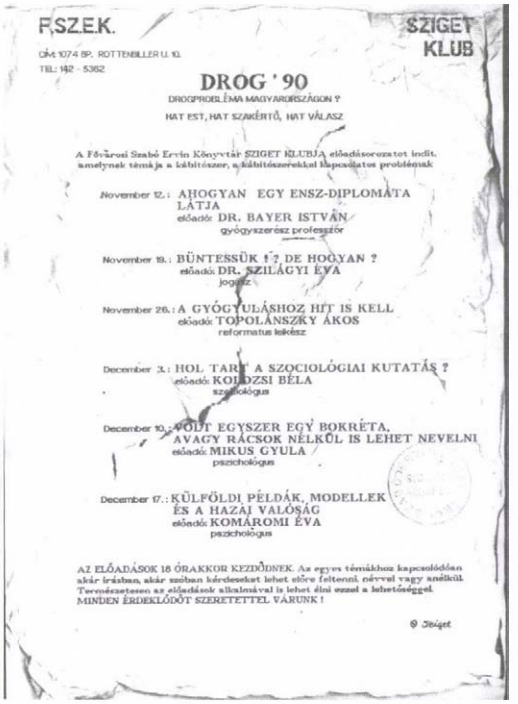

A Rottenbiller utcai könyvtárban Kály-Kullai Károly előbb a fiataloknak zenei (rock) szolgáltatásokkal próbált kedvezni, majd deviáns (narkomán) fiatalok segítésére vállalkozott. 1988 közepén a feltételek érdekében pályázott az Egészségvédelmi Alap támogatásáért.[180] Ebben – a kialakult olvasói kör érdekeinek csorbítása nélkül – olyan többlépcsős programot kínált, amelyhez a könyvtár dokumentumbázisának, tereinek és személyi feltételeinek bővítésére volt szükség. A szenvedélybetegségekkel kapcsolatos irodalmi, hangzó- és film-adatbank létrehozását, az ezzel foglalkozó intézmények, munka- és szálláshelyek címlistájának összeállítását tervezte. Intenzív foglalkozások számára alkalmas közösségi tér kialakítására, berendezésére, rendezvényekre kért pénzt. Továbbá a szenvedélybetegségek megelőzésére extenzív munkaformák létre-

179 Vö. Katsányi Sándor: Séta ideáink bölcsőhelye körül. = Könyvtáros, 1991. 1. sz. 5-8. p. Ld. még Uő: A könyvtár szociális feladatai. In: A könyvtár szociális funkciója. (Tanulmánygyűjtemény) Szerk. Arnóth Károly, Vidra Szabó Ferenc. Bp. OSZK-KMK, 1995. 5-22. p.

180 1988. április 26-án kelt pályázatát az Egészségvédelmi Alaphoz a Központi Könyvtár, közelebbről Bartos Éva aláírásával nyújtotta be. Vö. Kály-Kullai Károly: Devianciák. = Könyvtári Híradó, 1989. 6. sz. 1-5. p.

hozását, a könyvtár által a pedagógusok felkészítését, iskolai órák befogadását és a FSZEK könyvtárosainak képzését is tervbe vette. A vitathatatlanul jó szándékú, imponáló terv azonban túlmutatott a könyvtár funkcióján. Ellentétes nézetek, viták kereszttüzébe került a szervező, de támogatókra is talált, s elindíthatta az ún. Sziget klubot.[181]

FSZEK.
SZIGET KLUB
DROG '90
DROGPROBLÉMA MAGYARORSZÁGON ?
HAT EST, HAT SZAKÉRTŐ, HAT VÁLASZ
November 12.: AHOGYAN EGY ENSZ-DIPLOMÁTA LÁTJA
előadó: DR. BAYER ISTVÁN
gyógyszerész professzor
November 19.: BÜNTESSÜK !? DE HOGYAN ?
előadó: DR. SZILÁGYI ÉVA
jogász
November 26.: A GYÓGYULÁSHOZ HIT IS KELL
előadó: TOPOLÁNSZKY ÁKOS
református lelkész
December 3.: HOL TART A SZOCIOLÓGIAI KUTATÁS ?
előadó: KOLOZSI BÉLA
szociológus
December 10.: VOLT EGYSZER EGY BOKRÉTA, AVAGY RÁCSOK NÉLKÜL IS LEHET NEVELNI
előadó: MIKUS GYULA
pszichológus
December 17.: KÜLFÖLDI PÉLDÁK, MODELLEK ÉS A HAZAI VALÓSÁG
előadó: KOMÁROMI ÉVA
pszichológus
AZ ELŐADÁSOK 18 ÓRAKOR KEZDŐDNEK. Az egyes témákhoz kapcsolódóan akár írásban, akár szóban kérdéseket lehet előre feltenni, névvel vagy anélkül. Természetesen az előadások alkalmával is lehet élni ezzel a lehetőséggel.
MINDEN ÉRDEKLŐDŐT SZERETETTEL VÁRUNK !
© Sziget

A könyvtárosok képzésére és továbbképzésére is nagy gondot fordított a könyvtár. Az 1980-as évek közepétől a nyolcvanas évek csoportos foglalkozásai mindinkább rutinná váltak a szociális funkciókat ellátó hálózatban. Az ellátásra igényt tartók egyéni segítségre szorultak. Több fórumon fölvetődött a gondolat, hogy a közművelődési könyvtáraknak részt kell vállalniuk – bár hangsúlyozták: lehetőségeiken belül! – a társadalmi-pszichés-szociális-deviáns problémák orvoslásában. (A társadalom ugyanis késlekedett a szociális háló kialakításával.) Többen azt várták, a funkcióikon túl vállalt feladatra felkészülve, hogy így nemcsak a hátrányos helyzetűek, hanem minden olvasó fogadására is alkalmasabbak lesznek a könyvtárak.[183] 1990. október 17-én Kály-Kullai Károly elsőként kapta meg a Pro Bibliotheca Civica kitüntetést. A Híradó 1991. 2. számában viszont már a könyvtárból kilépett munkatársak között szerepelt a neve. Tevékenysége túlnőtte a könyvtári kereteket, amit csinált, több volt, mint a könyvtár szociális munkája, mint a könyvtáros szociális érzékenysége.[184]

A Híradó különféle (ifjúsági) olvasótáborokról tájékoztatott. A hátrányos helyzetű olvasók könyvtári ellátásáról szóló könyvet (1984) az Olvasókönyv a biblioterápiáról (1989) követte[182] – segítve a közben beindult továbbképzéseket.

1993 tavaszán robbant a „hajléktalan bomba". A Kertész utcai olvasóterem egyik munkatársa szenvedélyes írásban tette szóvá a Könyvtári Híradóban, hogy a hajléktalanok egyre növekvő számban jelentek meg a könyvtárakban, veszélyeztetve azok működését, eredményességét. A könyvtárhasználat állampolgári jog, ezért a könyvtáron belül nem látszott megoldás.[185] Fellángolt a vita a könyvtár szociális szerepéről – bizonyítva a könyvtárosok szociális érzékenységét. Többen úgy érzékelték, hogy „a társadalmi elvárásoknak a szükségesnél ugyan kisebb, de a lehetségesnél még – mindig nagyobb mértékben" megfelelni szándékozó könyvtári szolgáltatások veszélybe kerül-

181 Erről bővebben lásd Kály-Kullai Károly: A Sziget Klub. In. A könyvtár szociális funkciója i. m. 138-148. p.

182 Recenziót a Bartos Éva könyvéről Kály-Kullai Károly írta, Széljegyzetek egy elkésett – korai könyvről. = Könyvtári Híradó, 1990. 2. sz. 10-11. p.

183 Kály-Kullai Károly: Veszélyeztetve. = Könyvtári Híradó, 1990. 9. sz. 2-4. p..

184 Vö. Fodorné Kováts Márta: A könyvtár legyen könyvtár. = Könyvtári Híradó, 1992. 1. sz. 4-5. p. ill. Havas Katalin: Interjú Kály-Kullai Károllyal. = Könyvtári Híradó, 1992. 3. sz. 5-7. p

185 Bodnár Erzsébet: Tengődők. = Könyvtári Híradó, 1993. 5. sz. 1-2. p. A szerkesztőség vitát indított a témában. A következő számban számosan szóltak hozzá.

tek.[186] Mások humánus történeteket állítottak az össztársadalmi problémával szembe, türelemre, megértésre bíztattak. Szép példákat, megoldásokat kínáltak. A határt túllépő esetekre nem volt könyvtári megoldás – és féltek a tendencia erősödésétől is. A könyvtárosok nehezen vették tudomásul, hogy eszközeik csak bizonyos határig terjednek. A Királyi Pál utcai fiókban működő lelki egészségőrző szolgálat támogatására Könyvtámasz címmel beadott, a FSZEK irattárából előkerült, pályázati anyag mutatja, a csapat annyiban könyvtári, hogy ott működött, könyvtáros szervezte. Kövesd Péterné beszámolója egy nyíregyházi országos konferencia kapcsán a megosztottságra mutatott rá. Írása szerint, Bartos Éva előadásában jelezte, 15-20 év után sincs egyetértés a szociális funkció tartalmáról, kereteiről. Katsányi Sándor beszámolója szerint az angolok felváltották szociális könyvtárukat vállalkozóira[187]

Az 1990-es évek közepére kisebb térre zsugorodott a könyvek házhoz szállítása. 1997-ben arra jutottak: „költségvetési alapok nélkül" a szolgáltatásról le kell mondani.[188] Szerencsére az 1990-es évtized második felére megszülettek a szociális ellátás intézményi, jogi feltételei és a könyvtárosok lelkiismerete is megnyugodhatott, hogy eddig hitt feladataik jó része nem rájuk, hanem másokra tartozik. A könyvtárak/könyvtárosok arra a területre fordíthatták figyelmüket, amelyen eszközeik és lehetőségeik szerint kompetenciájuk volt: a fogyatékosak könyvtári ellátására és mindenki számára az esélyegyenlőség feltételeinek megteremtésére. Az 1997. évi CXL. törvény azt várta el tőlük, tegyék lehetővé mindenki számára az információhoz (ismerethez, olvasnivalóhoz stb.) való hozzáférést.[189]

A nem-hagyományos dokumentumok térhódítása[190]

Az 1980-as években a hangzó és a vizuális dokumentumokat csak helyben használták. A FSZEK 1985-ben kísérletként, 1988 januárjától pedig a beszerzés ellehetetlenülésének kivédésére hálózatában bevezette a hanglemezek és -kazetták térítéses kölcsönzését.[191] A szakma felzúdult ellene, a használók azonban elfogadták. A bevételt gyarapításra fordíthatták. 1987-ről 1988-ra a hangzó anyagokat kölcsönző könyvtárak száma 17-ről 33-ra nőtt, melyek 360 000 Ft bevételre tettek szert.

Az éves jelentés az 1986-os évet a nem hagyományos dokumentumok, szolgáltatások emancipációja kezdetének nevezte. Fordulatot jelentett ezeknek az új dokumentumoknak egyenrangúvá válása. Csak a IV., VI., XII., XIV. és XVII. kerületben nem gyűjtötték és nem szolgáltatták őket. A hálózatban 1986. december 31-én 64 969 hangzó dokumen-

186 Vö. Richlich Ilona, Sz.: Quousque tandem... ? = Könyvtári Híradó, 1993. 6-7. sz. 3. p. Az írás a XIII. kerületi könyvtárosoknak a környék cigánygyerekeivel kapcsolatos sikertelen próbálkozásairól számolt be.

187 Kövesd Péterné: A könyvtár szociális funkciója. = Könyvtári Híradó, 1993. 10. sz. 2-3. p. Lásd még Katsányi Sándor: Szociális elkötelezettség vagy vállalkozói szellem? (Olvasónaplómból) = uo. 1993. 10. sz. 3. p.

188 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1997. Bp. 1998. 6. p.

189 A szociális funkció átértelmezésére lásd Bartos Éva: Szemléletváltás a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátásában. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2002. 5. sz. 3-7. p.

190 Az előzményekhez Bíró Ferenc: Vizuális gyűjtemények a FSZEK hálózatában. In A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1981-82. 20. köt. Bp. 1985. 77-81. p. A korabeli szakzsargon még nem-hagyományosnak nevezte a nem-nyomtatott dokumentumokat. Azóta – ahogy korábban is a történelemben – az újak integrálódtak.

191 Maczikáné Donáth Katalin: Válaszúton. A nem-hagyományos dokumentumok térítéses kölcsönzése. = Könyvtári Híradó, 1989. 2. sz. 8-9. p.

tum, 4207 kotta, 10 606 diafilm, 549 videókazetta, 340 mozgófilm és 4617 grafika, poszter volt.

Az új médiumok beépítésével először próbálkozó kőbányai könyvtárban arra törekedtek, hogy a használók könnyen hozzáférhessenek a képi információhordozókhoz. A vizuális gyűjtemény 1982. december 31-én 1393 diafilmből, 583 diasorozatból, 220-féle filmből és 396 poszterből állt. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1981-ben a FSZEK 4 könyvtárának – technikai eszközökkel, felszerelésekkel együtt – dia egységcsomagot juttatott. 1982-ben 9 könyvtár használói jutottak vizuális dokumentumokhoz. A nagyobb könyvtárakban 100-1000 dokumentumból álló vizuális állományrészek jöttek létre. Ezeket vetítőkkel, lejátszó készülékekkel látták el. A Kertész utcai olvasóterem lett a hálózat első, videóberendezéssel rendelkező egysége. Eldőlt, az AV dokumentumokat szükséges, érdemes könyvtári gyűjteményekké szervezni.

A hátrányos helyzetűek ellátásához tartozott a vakok és a csökkentlátók közművelődési könyvtári szolgálata is. 1986-1987-ben a Vakok és Csökkentlátók Országos Szövetségének hangos könyvtárából 200 művet kazettára másoltak és ezekhez a könyvtárak olcsón hozzájuthattak. A 200 cím zömében szépirodalmi mű volt, a szórakoztató

A főváros legkedveltebb könnyűzenei kölcsönzőhelye a Rottenbiller utcában, és „lemezlovasa", Hont Péter

prózától az elbeszélő költeményekig. (Gyermekek számára is készültek hangos könyvek.) A hangoskönyv-program révén a II., V., VI., X., XI., XIII., XIX. kerületi főkönyvtárakban és a VII. kerületi könyvtárban vált lehetővé e szolgáltatás megalapozása. Tartalékát a Központi Ellátó Szolgálat teljes sorozata képezte. A hangos könyvek nemcsak a vakok, hanem az egészségileg vagy szociálisan hátrányos helyzetű személyek, csoportok művelődését is segíthették. (Pl. egészséges, de időzavarral, esetleg olvasási nehézségekkel küszködőkét.)[192]

A *videó* a hálózat viharosan fejlődő szolgáltatása lett – mutatva igény és szolgáltatás egymásra találását. 1987. január 1-jével a KESZ-t és 5 könyvtárt jelöltek ki videó állomány kialakítására. 1989 júliusától megkezdték a videók kölcsönzését. Tizenhét könyvtárban letétet hoztak létre, s a rendszerbe folyamatosan kapcsolódott be a többi is. A letéti rendszer indításához több mint 3000 kazettát szereztek be, ezeket a könyvtárak

192 Donáth Katalin, M.: Hangos könyvek a közművelődési könyvtárakban. = Könyvtári Híradó, 1986. december, 3-4. p.

központilag feldolgozva kapták. Az 1990-es évek elejére elérték az 50 ezres állományt, s a szolgáltatás jó úton volt az önfenntartás felé. A KESZ tevékenységének is mind nagyobb részét tette ki: 1988-1993 között a KESZ átkölcsönzése 537-ről 26 096-ra nőtt. 1988-ban összforgalmának 10, 1993-ban 61%-át tette ki a videó, miközben a könyvé 74%-ról 26%-ra csökkent.

A televízió berobbanásához hasonló volt a videómagnó megjelenése és a videók iránti igény általánossá válása. A készüléktulajdonosok sorban álltak és elfeledték a nyomtatott dokumentumokat. A könyvtárosok aggódva élték meg azt, hogy a megfilmesített változat helyettesíti az irodalmi eredetit. Meglepődve tapasztalták, hogy a használók harmada csak videót kölcsönöz. 1989-ben egy hónap alatt 300 fő 750 kazettát kölcsönzött – s ebből 45 ezer Ft bevétele származott az egyik könyvtárnak.[193] A rendszerváltás időszakában az AV-dokumentumok iránti kereslet nőtt a legjobban: 1987-ben 17, 1988-ban 33, 1990-ben 50 könyvtárban volt ilyen állomány. 1989-ben 6, 1990-ben 30 könyvtár kölcsönözte a videót.[194] 1993-ban már 70 helyen szolgáltatták. 1990-ben az összes bevétel 1/3-a, 1993-ban 88%-a származott videó szolgáltatásból. A használó igényt tartott rá, hajlandó volt fizetni a kölcsönzésért. E szolgáltatások önfenntartók lettek, beleértve a munkaerőt is.[195] Mindezt alátámasztja a következő táblázat, s azt is mutatja, hogy 5-6 év múltán, 1994-ben következett be az eredmények (forgalom és bevétel) tetőzése.

Videó adatok 1990-1998 (a KK, a hálózat, a KESZ összesített adatai)[196]

Év	Állomány/db	Forgalom/db	Bevétel/Ft	Forgási sebesség
1990	9487	180 174	10 995 000	18,99
1991	25 659	662 211	38 565 000	25,80
1992	37 383	941 523	56 110 000	25,18
1993	51 475	1 155 607	70 008 000	22,44
1994	61 828	1 305 548	76 833 000	21,11
1995	61 665	1 027 492	61 699 000	16,66
1996	66 113	873 929	53 186 000	13,22
1997	64 932	743 599	48 970 000	11,45
1998	59 964	470 623	33 540 000	7,85

A hálózat könyvtárai – koncepciót váltva – sorban bevezették a videókölcsönzést (néhol a klubot „áldozva" fel), és nagy sikerekről, a könyvtárkép változásáról számoltak be. Pl. Kőbányán 1989. júliusban 406 fő 660, októberben 1090 fő 1812 videót kölcsönzött. Esetenként igényelték a könyvtár más szolgáltatásait is.[197] A használók között sok fizikai dolgozó így jutott el a könyvtárba.

A polgárjogot nyert új információhordozók után a videóval új korszak kezdődött a FSZEK történetében. A sikerrel gondok is jártak. „A videó könyvtári kínálata számos

193 Videó-láz Újpesten. = Könyvtári Híradó, 1989. 10. sz. 1-2. p.

194 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 1988-1989-1990. 23. köt. Bp. 1994. 7. p.

195 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 1991-1992-1993. 24. köt. 7. p. 1992-ben a szolgáltatás 40-50 fő foglalkoztatását tette lehetővé. Vö. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1992. Bp. 1993. 8. p.

196 Horváthné Jakubecz Ilona: Videó kölcsönzés a FSZEK hálózatában – a szolgáltatás alakulása, javaslatok a fejlesztésre. = Könyvtári Híradó, 1999. 7-8. sz. 5. p. Az írás vitaindítója az 1999 tavaszán tartott konferenciasorozatnak. Tartalmazza e szolgáltatás történetét, „lehiggadt" gyakorlatát, a vitában elhangzott véleményeket az önfenntartó szolgáltatásról.

197 Hajdú Zoltánné: Videó kölcsönzés Kőbányán. = Könyvtári Híradó, 1989. 12. sz. 3. p.

elvi kérdést és gyakorlati problémát vetett fel; a gyűjtőkörrel, a hozzáférés módjával, a fejlesztés irányával kapcsolatos szakmai elképzelések és vélemények mindmáig megoszlanak."[198] A FSZEK volt az első közkönyvtár – először a Kertész utcai szakolvasóteremben –, amely belépett a videót magába integrálók közé. 1990. június 1-jétől 4 könyvtárban bevezették kölcsönzését is. A hazai szakirodalomban a videó könyvtári problematikájának első történeti-elméleti, külföldi és hazai áttekintésére FSZEK-munkatárs, *Kopcsay Ágnes* vállalkozott. A videó általában hasonló utat járt be, mint sok más dokumentum. A beszerzéstől a szolgáltatásokig az alapelvek azonosak a többi dokumentuméival. (Vannak persze sajátosságai, bevezetésének fokozatai, eltérő szempontjai.)[199]

A tartós igény, a gyors elterjedés, a gyorsan megtérülő befektetés, szolgáltatás, gyakorlat felmérésért kiáltott.[200] Ez igazolta, hogy a szolgáltatás révén több mint tíz százalékkal gyarapodott a beiratkozók és könyvtárba járók száma. Velük a hagyományos szolgáltatásokért nem vonzódó rétegek jelentkeztek. (1988-ban az aktív keresőknek 34,4, a videót kölcsönzőknek 56,8%-a volt fizikai munkás.) Igazolta a vizsgálat, hogy e hordozó (is) integrálódott az immár modern médiatár egészébe. Könyvtári szolgáltatásként, nem videotékaként működik. A kizárólag hagyományos és a kizárólag nem hagyományos dokumentumokat fogyasztók – átmenetekkel tarkított – széles skálán helyezhetők el, amelyet iskolai végzettség, foglalkozás befolyásolt. „A médiatár 'csak' esélyt kínál a dokumentumfajták fogyasztása közötti szakadék áthidalására, a verbális és a vizuális kultúra közeledésére."[201] A szolgáltatással közel kétharmados arányban való elégedettség a kereslet és a kínálat eltéréséből fakadt. Az áldozatra hajlandók választékbővítést, nagyobb példányszámot, jobb minőséget vártak.

Az új szolgáltatás a könyvtártól elsősorban szórakozást, kikapcsolódást elváró olvasók köréhez igazodott, kereslete tartalmilag megegyezett a könyvet kölcsönzőkével. A videózás elterjedése egybeesett az olvasás háttérbe szorulásával. A vizsgálat kimutatta, hogy a videózás semmitől nem vett el időt, inkább űrkitöltő szerepet játszott, szabad kapacitásokat kötött le, az otthonülő, beszűkült életmódúak szegényesebb életformáját tette változatosabbá.

A felmérés élénk vitát váltott ki. Volt, aki vállaltan egyoldalú vitacikkében a szolgáltatást öngólnak, minősítette. Szerinte a könyvtáros felelős azért, mivel „eteti" a tömegeket.[202] Azt firtatta, hogy meddig szentesíti a cél az eszközt. A videó hozadékából szabad-e menteni a közművelődés bázishálózatát? Szenvedélyesen apellált az értelmiségiek felelősségére. A kulturált és a „tagolatlan érzelmekkel, kommunikációképtelenséggel megvert, az érdeklődés széles spektrumát soha meg nem ismerő [...], egyre inkább elbarbárosodó réteg" közötti szakadék a kivédésére szólított fel. A szellemi mellett fizikai elnyomorodást is vizionált, az igénytelenség hatványozott újratermelődésétől tartva. Az új szolgáltatás miatt „éppen hely, munkaerő, pénz van kevés a tartalmas könyvtári munkára egyáltalán (amibe hangsúlyozom: egy arányos, értékekre is ügyelő videó kölcsönzés nagyon is beleférne!)"[203]

198 Barczi Zsuzsa: Videokazetta-kölcsönzés a könyvtárakban. = Könyvtári Híradó, 1992. 2. sz. 4. p.

199 Kopcsay Ágnes: Videó a közművelődési könyvtárakban. 1-2. = Könyvtáros, 1990. 9. sz. 551-556., 10. sz. 585-590. p.

200 Barczi: Videokazetta-kölcsönzés... i. m. = Könyvtári Híradó, 1992. 2. sz. 4-6. p.

201 Barczi im. 5. p.

202 Ottovayné Ecsedi Klára: Az olvasni tudók felelősségéről, avagy az érem másik oldala. Szubjektív megjegyzések a videózás kapcsán. = Könyvtári Híradó, 1992. 4. sz. 1. p.

203 Im. 2. p.

A vitapartner[204] azok egyikeként szólalt meg, akik 1989 óta gyűjthettek tapasztalatokat, akik előbb felismerték: a videókazetta a dokumentumtípusok egyike. Ők ösztönösen, kialakult koncepció nélkül, de eleinte értékes filmeket másoltak és szolgáltattak a rendezvényeken. 1990 júliusától indult kölcsönzésük, s közben változtak a szokások, az igények – és a kiadók kínálata is. Úgy tapasztalta: „a művészfilmekre, ismeretterjesztő sorozatokra ugyanúgy megvan az igény, mint pl. a könyveknél az értékes szépirodalomra, vagy a CD-ben a klasszikus lemezekre. [...] a kölcsönzési szokások nem térnek el a többi dokumentumtípusnál megszokottaktól." A könyvtárosok hozzászoktak, munkájuk részévé vált a videó. Szerintük csak az vitatható, milyen mértékben-minőségben építik be az újabb médiát ellátási rendszerükbe. De nem akartak-akarnak „sem elmaradni, sem kimaradni az új és újabb generációjú információhordozók közvetítéséből."

A harmadik vitázó befogadás-lélektani, értékszociológiai fejtegetéseit, saját véleménye fejlődéstörténetét felvázolva jutott el a felismeréséig: „a fáradt, idegileg elcsigázott embernek az információt, a szórakozást vagy akár a művészi élményt képi bontásban, 'konyhakész' állapotban tálalják a mozi- és videofilmek. Az írott, nyomtatott szó legnagyobb riválisa a képi megjelenítés – a vizuális ábrázolásmód kényelmi szempontokat is kielégít."[205] A realitásokkal számolva, bár dohogva, de tudomásul vette az idő parancsát. „De túl minden elméleten és indulaton, fenntartásaink hangoztatásával bár, és a 'szükséges rossz' alapállásából kiindulva, a kész tények előtt fejet kell hajtanunk, tudomásul véve, hogy a videózás mint kiegészítő jövedelem és kiegészítő kölcsönzési műfaj, egyelőre bevonult a könyvtári mindennapokba. Ha pedig így van, nem marad más hátra, mint a könyvtár és a videó mésalliance-ában az alacsonyabb rangú felet a nemesebbik fél magasába emelni – tartalmában és az egyelőre 'kakukktojás' szolgáltatás technikai színvonalában egyaránt."

A három vitázó háromféle felfogást, könyvtárpolitikai stratégiát képviselt. A vitát (nem) záró kutatásvezetőre a mélyben zajló folyamat érzékelése és értelmezése maradt. Nem kétséges, hogy „az önfinanszírozó jelleggel bevezetett és működtetett videó kölcsönzés megelőlegezett befektetése nemcsak hogy rövid időn belül megtérül, de anyagi haszonnal is kecsegtet. [...] a videózás meghonosításában, ill. továbbfejlesztésében a szolgáltatások bővítésén túl, a bevétel is szerepet játszott. Az apadó költségvetési keret bevételből történő kiegészítésének reményében a videokazettából befogadott, de el nem fogadott dokumentum lett." Az vitatható, hogy a videó hozadékának köszönhető-e a talpon maradás. A kommersznek minősített videó minden bizonnyal hozzájárult a könyvtár leépülésének megakadályozásához, a nehéz korszak átvészeléséhez. Súlyosabb kérdés, hogy az értelmiségi elit értékrendje alapján működő és küldetéstudatos könyvtárnak jogában áll-e a kulturálisan hátrányos helyzetű potenciális látogatói kör kirekesztése? Fölmentheti-e lelkiismeretét: nem részese a tömegkultúra terjesztésének? Lehet ez struccpolitika, de funkciótévesztés is: a könyvtárnak nem egyedüli küldetése a művelődési szokásokat kialakító szocializáció. Az ízlés sokrétűsége mellett nem elegendő egyetlen értékrend közvetítése, a könyvtár megítélése nem ezen, hanem az igénybevevők számán és elégedettségén múlik. A vita felszínre hozta, hogy ugyanúgy egyoldalúságot szül a nyereségorientáció, veszélyes a túlzott anyagias magatartás. „A szakmai

204 Babákné Kálmán Mariann: A videó kölcsönzés tapasztalatai a IV. kerületi főkönyvtárban. = Könyvtári Híradó, 1992. 4. sz. 3-4. p.

205 Zimáné Lengyel Vera: A könyvtár és a videó érdekházassága. = Könyvtári Híradó, 1992. 4. sz. 5. p.

szemlélet, a szakmai közvélemény láthatóan nem egységes, [...] szélsőségesen polarizált. Annyi bizonyos, hogy a megoldást a társadalmi szükségletekben, igényekben kell keresnünk..."[206] A vita mértékletes megközelítésre intett. Mindenesetre 1993-ban centralizálták a beszerzést és a feldolgozást: a KESZ – megelőzve a nyomtatottakat - ezt a dokumentumot letétbe adta.

A „videóláz" a korszak közepétől alábbhagyott, majd elcsitult. Az intézmény vezetősége a videókazetta-forgalom csökkenésének okát a kereskedelmi tévék megjelenésében, a könyvtáraknak a szórakozási igény kielégítésében való hátrébbkerülésében látta.[207] Ám akkorra az audiovizuális kiadványok végleg betörtek a könyvtárba, még akkor is, ha sikerük igazán az „intellektuálisabb" CD-nek és CD-ROM-nak volt köszönhető.

1991-ben néhány könyvtár kezdte a gyűjtést, majd 1992 lett a CD-lemez áttörésének éve. Rohamosan növekedett azon egységek száma, melyek nemcsak gyűjtötték, hanem kölcsönözték is az új dokumentumfajtát.[208] Ez jelezte a fizetőképes keresletet. 1998-ban mintegy negyven helyen lehetett CD-t kölcsönözni. Ugyanekkor a kölcsönzésben a könyvek aránya még mindig 89% volt.[209]Az 1996-os beszámoló szerint „ebben az évben bontakozott ki hálózat-szerte a zenei CD-k kölcsönzése (némely régióban minden egységben, másutt néhány könyvtárba koncentráltan), bár a forgalom elmaradt előzetes várakozásunktól. (Így is összesen 166 334 CD-t kölcsönöztünk ki viszonylag szerény térítési díjért.) A hazai könyvtárak közül elsőként vezettük be néhány hálózati tagkönyvtárban és a Központi Könyvtárban először kísérleti jelleggel, majd az év második felétől rendszeres szolgáltatásként a CD-ROM-ok kölcsönzését."[210] 1997-ben a Központi Könyvtár és 15 tagkönyvtár kölcsönzött CD-ROM-ot (a dokumentumfajta 24 helyen jelent meg). Az első jelek azzal kecsegtettek, hogy ez a szolgáltatás is önfenntartóvá válhat.[211]

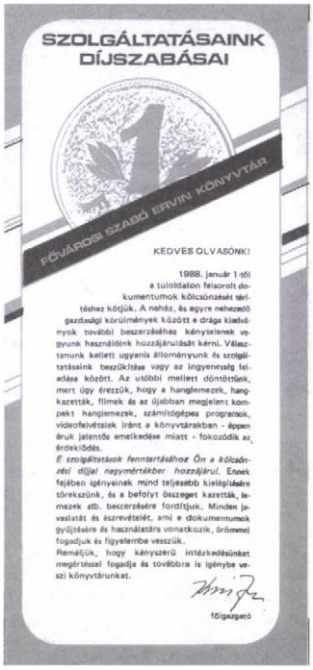
Térítéses szolgáltatások

A köz(művelődési) könyvtári szolgáltatások, nem eredendően, de a második világháború után mindenképpen, világszerte ingyenesek voltak. Az ingyenesség a könyvtárak már-már immanens jellemzőjének számított Magyarországon is. Ezért volt erős megrázkódtatás, amikor az 1980-as évek restrikciós jelenségei miatt a fejlettebb országokban és Magyarországon is a könyvtárak arra kényszerültek, hogy fennmaradásuk érdekében, gondjaik enyhítésére, lassanként térítésessé tegyék szolgáltatásaikat. Korlátozzák, részben megszüntessék az ingyenességet.

A beiratkozási díj (a FSZEK-ben 1989-ig) jelképes volt, nem számított térítésnek. A késedelmi díj is – a FSZEK-ben ebből egyre nagyobb összegek folytak be – inkább nevelőkényszerítő eszköznek minősült, mint bevételnek. A kártérítés, a vissza nem szolgáltatott dokumentumok perlése vagyonvédelmi célokat szolgált.

Bizonyos szolgáltatásokért már jóval korábban fizetni kellett. A papírmásolás az egész évtizedben szerény összegű, de térítéses szolgáltatás volt. Az első tudatos lépésnek az

206 Barczi Zsuzsa: Vitazáró helyett. = Könyvtári Híradó, 1992. 5. sz. 1-3. p.
207 Vö. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1997. Bp. 1998. 4. p.
208 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1992. Bp. 1993. 9. p.
209 Vö. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 26. köt. 1997-1998. Bp. 2000. 7-8. és 10. p.
210 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1996. Bp. 1997. 4. p.
211 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1997. Bp. 1998. 5. p.

SZOLGÁLTATÁSAINK DÍJSZABÁSAI

FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR

KEDVES OLVASÓNK!

1988. január 1-től a túloldalon felsorolt dokumentumok kölcsönzését térítéshez kötjük. A nehéz, és egyre nehezedő gazdasági körülmények között e drága kiadványok további beszerzéséhez kényelmesek vagyunk használóink hozzájárulását kérni. Választamunk kellett ugyanis állományunk és szolgáltatásaink beszűkítése vagy az ingyenesség felszámolása között. Az utóbbi mellett döntöttünk, mert úgy érezzük, hogy a hanglemezek, hangkazetták, filmek és az újabban megjelent kompakt hanglemezek, számítógépes programok, videofelvételek iránt a könyvtárakban - éppen áruk jelentős emelkedése miatt - fokozódik az érdeklődés.

E szolgáltatások fenntartásához Ön a kölcsönzési díjjal nagymértékben hozzájárul. Ennek fejében igényeinek mind teljesebb kielégítésére törekszünk, és a befolyt összeget kazetták, lemezek stb. beszerzésére fordítjuk. Minden javaslatát és észrevételét, ami e dokumentumok gyűjtésére és használatára vonatkozik, örömmel fogadjuk és figyelembe vesszük.

Reméljük, hogy kényszerű intézkedésünket megértéssel fogadja és továbbra is igénybe veszi könyvtárunkat.

főigazgató

1/1984-es főigazgatói utasítás minősül, amely a Zenei Gyűjteménynek és nyolc főkönyvtárnak engedélyezte a hangmásolást percenként 1 Ft-ért. (A többiek térítésért sem szolgáltathattak másolatot.)[212] Az évtized vége felé több főigazgatói utasítás módosította a másolási díjakat (5/1987. sz. 1998. január 1-jei hatállyal, a 4/1988. sz. 1988. június 1-jei, majd a 2/1989. május 30-án kelt utasítás). A befolyt összeg a szolgáltatást nyújtó könyvtáré lett, azt újabb dokumentum vásárlására, a használói igények továbbfejlesztésére fordíthatták, s a másolást végző személy konkrét összeget, illetve százalékot kapott. A rendelkezés kiterjedt a fénymásolásra is

A FSZEK elsők közt kényszerült az ingyenesség feladására, térítés bevezetésére. A főigazgató többször megszólalt az ingyenesség vagy térítés dilemmájában. Egyik írásában az IFLA álláspontját ismertette, s bár nem foglalt állást, de éreztette, hogy szükség lehet a térítések bevezetésére. Ekkor fogalmazódott meg, hogy a könyvtárosok kérhetik a „hozzáadott érték" árát szolgáltatásaikért. Hasonlóképpen jelezte a gondot – a másutt már hivatkozott – külföldi tanulmányútjairól szóló beszámolókban, a külföldi szakirodalomról szóló ismertetéseiben. Pl. az USA-ból azt hozta, ott „abból indulnak ki, hogy nem lehet a közösséggel megfizettetni mindet, amire az egyénnek szüksége van, másfelől viszont ha csak azt tudnák használatba adni a közművelődési könyvtárak, ami ingyenes, nagyon szegényes lenne a szolgáltatás."[213] „Az 1988-as esztendő az eddiginél is nehezebb próba elé állít bennünket. [...] Az elmúlt években olyan magatartást, ha úgy tetszik intézményi taktikát alakítottunk ki, amely nem passzívan tudomásul veszi a feltételek rosszabbodását, a gazdasági szigorításokat, hanem bátran szakítva a megszokottal, keresve az új megoldásokat, szembeszállni igyekszik velük." Kilátásba helyezte, hogy bizonyos ingyenes szolgáltatásokat térítéshez kell kötni (hanglemezek, kazetták kölcsönzése), bérbe kell adni könyvtári tereket, vállalkozásokat kell indítani. Arra számított, hogy 1988-ban lezajlanak az ingyenességi viták, s utána lehet a legnagyobb tartalékhoz, a beiratkozási díjakhoz nyúlni, de addig is – kísérletképpen – két könyvtárban „lehetőséget adunk a hozzájárulásra."[214] A könyvtárakat mindenütt sújtotta a dokumentumok körének és árának gyorsuló bővülése, emelkedése, amellyel szemben a másik oldalon a kikerülhetetlen könyvtártechnológiai (számítógépes) fejlesztés szükségletei álltak, a fenntartók beköszöntött pénztelenségének, a gondoskodás mérséklődésének idején.

A „nagy ugrás éve" költségvetési hiányok pótlására szolgált. 1989. február 1-jén a beiratkozási díjakat a tanulóknak 10, a nyugdíjasoknak 30 és a felnőtteknek 60 Ft-ra emel-

212 Vö. Könyvtári Híradó, 1984. február, 10. p..

213 Kiss Jenő: Ingyenesség és/vagy térítés a közművelődési könyvtárakban. = Könyvtári Figyelő, 1988. 2-3. sz. 209-211. p. Kiss Jenő: Nagyvárosi könyvtárak az USA-ban. Könyvtári Figyelő, 1987. 1. sz. 69-78. p. Lásd még Arató Attila: Könyvtáraink a restrikció éveiben, van-e kiút a közművelődési könyvtárak számára? = Könyvtári Figyelő, 1987. 5-6. sz. 359-366. p. Hegedűs Péter: Közkönyvtáraink szolgáltatásainak finanszírozása. (Könyvtári Figyelő, 1989. 2. sz. 183-189. p.) c. írásában már nemzetközi kitekintéssel támasztotta alá az útkeresés szükségességét.

214 Kiss Jenő: Az új év elé. = Könyvtári Híradó, 1987. 12. sz. 1-2. p.

ték.[215] Az intézkedést gondosan előkészítve hajtották végre. Az intézet vezetősége a sajtó útján tájékoztatta a lakosságot. Az első tapasztalatok szerint az olvasók ambivalens módon, de inkább megértően fogadták a díjemelést. Az első félév végén mégis az derült ki, hogy az előző év június 30-ához képest a hálózatban 30 006 olvasóval, 20,7%-kal kevesebb beiratkozót regisztráltak. Ennyivel számoltak is. Augusztus végére csökkent, „csak" 17,2%-os volt a hiány. A várakozásoknak megfelelően a 60 Ft-ot fizető aktív korosztály körében 32,1, az „önkéntes támogatókká előlépett" nyugdíjasok körében viszont 8,5%-os volt a lemaradás, a tanulók 16,9%-os hiányt mutattak. (A tanulóknál szeptembertől esedékes új rendelkezéstől, a diákigazolvánnyal rendelkezők számára ingyenessé tett beiratkozástól fordított hatást is remélhettek.) A másik következmény az volt – hasonlóan a nyugaton is tapasztaltakhoz –, hogy az alacsonyabb díjat fizető családtagot, a nagyszülőt és a gyereket íratták be a könyvtárba.[216]

Az intézkedés a Központi Könyvtárban azt eredményezte, hogy a beiratkozott olvasók száma több mint 30%-kal csökkent, viszont a helybenolvasásra beiratkozottaké csaknem 200%-kal nőtt. A valamelyik fiókba beiratkozó ugyanis használhatta a többit, a Központi Könyvtárt azonban nem.[217]

1989-ben négy helyen megindították videokölcsönzést, s gyors elterjedésére lehetett számítani. Használói nyomásra több egység kölcsönzött hangkazettát. „A gyakorlat igazolta azt a döntésünket, hogy térítési díjhoz kötöttük az AV-dokumentumok kölcsönzését."[218]

Szakgyűjtemények

A Budapest Gyűjtemény a közkönyvtár szerves része

A Budapest Gyűjtemény valóságos könyvtárrá fejlődött a könyvtárban. Az 1980-as évek derekán 70 ezer kötet könyv és folyóirat, 249 ezer plakát és kisnyomtatvány, 74 ezer fénykép, 69 ezer újságszelvény-kivágat, 2500 tekercs mikrofilm és 750 térkép alkotta állományát. Együttes számuk közelített a félmillióhoz.[219] Viszonylag stabil használói köre látványosan növekedett, jelezvén a fellendülő érdeklődést a történeti-várostörténeti témák iránt. A könyvhasználat a gyűjteményhez képest csekélynek minősíthető, de a többi dokumentumtípus iránti érdeklődés éppen növekedő ebben az időszakban. 1985-ben – a korábbi 2500-3000-ről – 4100-ra nőtt a nyilvántartott látogatások száma. Az olvasott könyvek száma évente kb. 15 000 volt, 5-6000 pedig a nem-könyvek száma (leginkább a plakátok, aprónyomtatványok és fényképek iránti érdeklődés nőtt).[220]

215 Bartos Éva: A pulton innen és túl. = Könyvtári Híradó, 1989. 2. sz. 5-6. p.

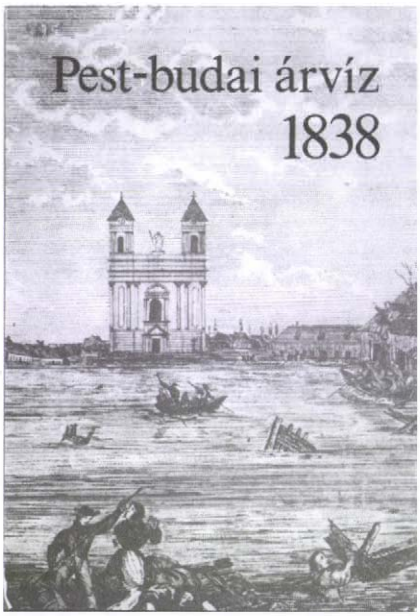
216 Bartos Éva – Kiss Jánosné: Emelkedő díjak – csökkenő olvasótábor? = Könyvtári Híradó, 1989. 9. sz. 1-3. p. A kerületek eltérő tapasztalatait lásd Könyvtári Híradó, 1989. 10. sz. 6-8. p.

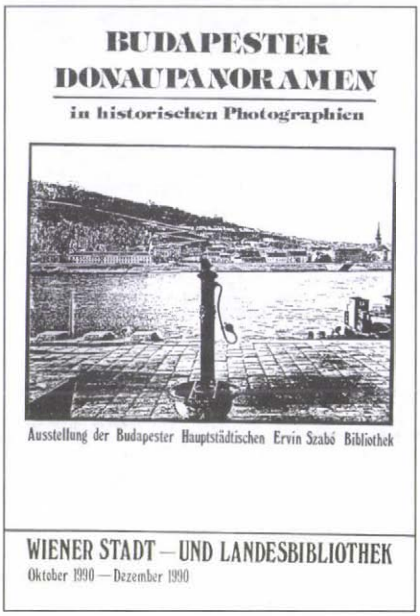
217 Muzslainé Katona Júlia: Csökkenő kölcsönzés – növekvő helybenolvasás. Az új beiratkozási rend hatásai a Központi Könyvtárban. = Könyvtári Híradó, 1989. 9. sz. 3-4. p.

218 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1989. évi jelentése. Bp. 1990. FSZEK házi soksz. 5. p.

219 Faragó Tamás: A Budapest Gyűjtemény: múlt, jelen és jövő. Könyvtáros, 1987. 10. sz. 612-618. p.

220 Vö. Faragó Tamás: A Budapest-gyűjteményről. II. Gyűjteményünk a számok tükrében. = Könyvtári Híradó, 1986. április 1-2. p. Ez közbülső része cikksorozatának: A Budapest-gyűjteményről I-III. = Könyvtári Híradó, 1986. március 1-3, április 1-3., május 1-2. p. Itt fejtette ki programjának lényegét, amit később a Könyvtárosban, ill. a Könyvtári Figyelőben is közölt.

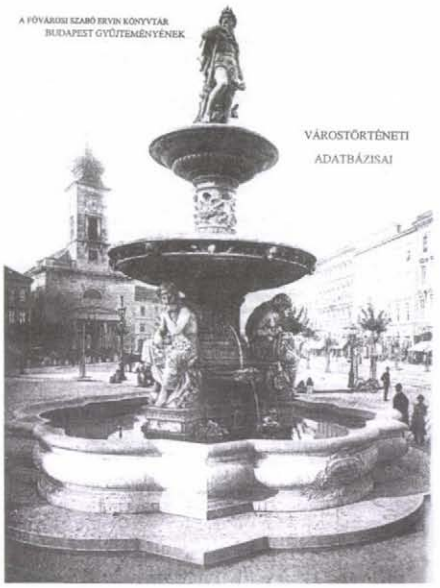
Formálisan a gyűjtemény feladatai tisztázottak és Szabó Ervin óta változatlanok voltak. Ez azonban csak a látszat. „1986-87-ben az addigi gyakorlatot számos ponton megkérdőjelező, kritikus hangvételű vizsgálódások és élénk viták zajlottak a gyűjteményen belül. A műhelyproblémák mögött valójában a Budapest Gyűjtemény tudományos karakterének hangsúlyozása és szembeállítása húzódott a közművelődési jelleggel szemben, ennek megfelelően ütköztetve a hagyományok közül a harmincas évekre és a hetvenes évekre jellemző feladatvállalásokat, módszereket és stílust, fogalmi szinten pedig a történettudományt és az urbanisztikát a helytörténetírással és a helyismerettel. A kutatás érdekeit előtérbe helyező koncepciót egy használói érdekekre irányuló gyorsfelmérés is alátámasztani látszott."[221] A vitának szerepe lehetett abban, hogy hirtelen véget vetettek egy érdekes kezdeményezésnek. A *Könyvtári Híradó* a közművelődési funkciót erősítő vállalkozásról számolt be: 1982. február 11-én az I., június 8-án a II. kerületről nyílt helytörténeti kiállítás a Központi Könyvtárban, eredeti dokumentumok bemutatásával. 1983. április 6-án a III. kerületről már ott helyben, az Óbuda Galériában nyílt kiállítás. A láthatóan kerületi számsorrendben indított vállalkozás – nyilvános indoklás nélkül – megszakadt.

A használók megkérdezése meglepő eredményeket (is) hozott. Az 1985. decemberi és 1986. januári adatok szerint a Budapest Gyűjtemény olvasóinak 60%-a egyetemi-főiskolai diplomával rendelkező értelmiségi, további 20%-uk egyetemista, 9%-uk középiskolás diák, és 11% a felsőfokú végzettséggel nem rendelkezők aránya. A felsőfokú végzettségűek közül 29% mérnök, közgazdász, orvos, 28% társadalomtudományi kutató (muzeológus, levéltáros, történész, egyetemi-főiskolai oktató), 22% az alsó és a középfokú oktatásban működő pedagógus, könyvtáros, 21% újságíró (a tv, rádió, illetve lapszerkesztőségek, könyvkiadók munkatársa) volt. A használói kör képzettségét-foglalkozását tekintve – a gyűjtemény speciális jellegének megfelelően – eltért a Központi Könyvtár közönségétől.

A használat céljairól kapott válaszok szintén meglepőek. A nem hivatásos kutatók jó része is kutatási céllal kereste fel a gyűjteményt: 16%-uk látogatásának célja ismeret-

221 Sándor Tibor: Hagyomány és megújulás. Helytörténeti-helyismereti tevékenység a Budapest Gyűjteményben. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1995. 4. sz. 30-36. p.

terjesztés előkészítése volt. Szemben az eddigi vélekedéssel, a tanulási céllal megjelenők aránya 16, a szabadidő-eltöltés célzatával használóké 18%-ot mutatott. Az adatok cáfolni látszottak 15 év közművelődési törekvéseit, határozottan szakkönyvtári igénybevételt jeleztek. Meglepetés: a Budapest történetével foglalkozók aránya alig felét tette ki az összesnek. Az olvasók 70%-a kutatási céllal érkezett. A kisebb rész a Budapest történetével oktatási feladatként foglalkozó tanulók és egyetemisták közé volt sorolható.

A felmérés bizonysága szerint „a politikai és a szűkebb értelemben vett helytörténeti témák aránya sokkal alacsonyabb, mint ahogy azt tájékoztatási, bibliográfiai és propagandamunkánk feltételezte". A városi politikával való foglalkozás szinte teljesen hiányzott, s alacsony volt a gazdaság- és a technikatörténet iránt érdeklődők aránya is. A Budapest Gyűjtemény használói: „amatőr kutató", „profi kutató" „tanulási céllal érkező", „közművelődési" olvasó.[222]

Az 1980-as években a dokumentum-előállításban beállt változások is a szakmai elvek és gyakorlat újragondolását igényelték. Szükségessé vált a válogatás. A rokon intézményekkel való gyűjtési-megőrzési párhuzamosságok kiküszöbölését a Budapest Gyűjtemény mind szűkösebbé vált lehetőségei is sürgették. Újra kellett gondolni az évtizedek óta nagy eredményeket felmutató feldolgozó, bibliográfiai tevékenységet. A közeledő számítógépes adatbázis-építés lehetővé tette, hogy immár nem mindent és nem a régi adatbőséggel kelljen közreadni. Kiderült: nincs megnyugtatóan tisztázva a „budapestiség" fogalma sem. Ki a budapesti személy, mi a budapesti esemény, ki/mi az, aki/ami valóban budapesti, vagy csak helyileg van ott?

Faragó Tamás következtetései a régitől eltérő irányokat jelöltek ki. A hálózatfejlesztéssel egybevágó felismerése volt, hogy az igények egy részének, főleg a diákigényeknek a kielégítésére a kerületi könyvtárak is felkészülhetnek, megadhatják a kiinduláshoz szükséges információkat. A szakreferensi rendszer bevezetésének igénye összekapcsolódott azzal az elvárással, hogy munkatársaknak művelniük kell a várostörténetet. Így lehet a könyvtáros partnere a használónak. (Korábban említés történt róla, hogy Kiss Jenő 1985

222 Faragó Tamás: Igényfelmérés a FSZEK Budapest Gyűjteményében. = Könyvtári Figyelő, 1987. 4. sz. 382-395. p.

közepén szólt már a különgyűjtemény várostörténeti kutatóműhellyé és városigazgatási, urbanisztikai gyűjteményé fejlesztésének terveiről.) Mindez – hozzátéve a hálózatban és országosan megcélzott *műhely* rangot is – a Budapest Gyűjtemény tudományos és szakkönyvtári funkciójának erősítését célozta. Része volt a vitáknak.[223] Az 1988-ban készült műhelytanulmány a Budapest Gyűjtemény tekintetében érdemi változtatást, új megközelítést nem irányozott elő, a tudományos szakkönyvtári funkciót nem állította szembe a közművelődésivel. Szerves kapcsolatot látott „a magas szintű közművelődési" feladatkörrel. Terheit a hálózaton keresztül nyújtott szolgáltatásokkal vélte csökkenthetőknek. Erre utalt Papp István megjegyzése arról, hogy „nem látszik termékenynek az a megközelítés, amely a szakirodalmi és a közművelődési funkciót egymással szemben kívánja kijátszani. [...] Inkább abból az alapállásból célszerű kiindulni, hogy két, egymással szervesen összefüggő, egymást erősítő és kiegészítő funkcióról van szó..."[224]

Faragó Tamás – a KSH Könyvtárában 1972–1985 között szerzett történeti statisztikai kutatási tapasztalatok után – 1985 októberétől 1992 márciusáig vezette főosztályvezetőként a Budapest Gyűjteményt. 1988/89-ben Gombocz ösztöndíjas volt a kenti állami egyetemen (USA). Tevékenységével a FSZEK tudományos könyvtári, helytörténeti vonásait kívánta erősíteni és ezt a törekvését a gyűjtemény információs értékét növelő és bibliográfiaszerkesztési koncepciójával, valamint a társintézményekkel fenntartott jó kapcsolatok ápolásával sikeresen meg is valósította.

A felmérés alátámasztani látszott a használói elveket hangsúlyozó könyvtáreszményt, egyben kiélezte a megbúvó tudományos és közművelődési könyvtári ellentétet, ezáltal pedig szembement a könyvtár vezetőségének törekvéseivel. A tudományos és a szakkönyvtári vonatkozások túlhangsúlyozása ellentétes volt az akkori hazai és nemzetközi felfogással is. Az 1981-es IV. könyvtárügyi konferencia, a 211/1984. MM. sz. miniszteri útmutató, az IFLA 1985-ben kiadott irányelvei a közművelődési könyvtárak magától értetődő feladatai közé sorolták a helyismereti-helytörténeti szolgáltatásokat, s ezt a tudományos szakkönyvtári funkciójukat ismerte el a kulturális kormányzat tudományos könyvtári minősítésükkel. [225]

Faragó Tamás törekvései közül számos megvalósult. A gyűjteményépítésben és a bibliográfiai tevékenységben a válogatás váltotta fel a teljességre törekvést, háttérbe

223 A Faragó Tamás által megfogalmazottakat a bibliográfiai tevékenység oldaláról támasztotta alá Csomor Tibor: Budapest helytörténetének bibliográfiai műhelye. = Könyvtári Figyelő, 1990. 5-6. sz. 550-563. c. írása. Javaslatai Faragó három évvel korábbi irányvonalát erősítették.

224 Lásd Papp István idézett és előbb hosszabban is tárgyalt műhelytanulmányát a központ funkcióiról. I.m. 46. p.

225 Vö. Bényei Miklós: A magyarországi helyismereti tevékenység vázlatos története. = Könyvtári Figyelő, 2000. 4. sz. 612-630. p. (A hivatkozott rész a 621-623. lapokon.)

szorultak a szépirodalmi és az alacsony információértékű dokumentumok. A gyűjtemény nyitottá vált a gazdaságtörténeti, nemzetközi várostörténeti, urbanisztikai és az agglomerációra vonatkozó irodalom számára. A bibliográfiai adatfelvételben más könyvtárak dokumentumaira is támaszkodott (a bibliográfia nem korlátozódott többé a saját állományra). Költségkímélés, létszámcsökkentés karcsúsította a bibliográfiai kiadványokat. (Azóta a számítógépes adatbázisok ismét lehetővé teszik a teljességre törekvést.)

A Budapest Gyűjtemény az 1970-80-as évtizedfordulón a *Kerületi figyelő* sorozattal – alcíme is mutatta – az I-XXII. kerületekre vonatkozó cikkek, tanulmányok bibliográfiáját tette közzé. Aztán 1981-ben ezt megszüntették és a *Budapest történetének bibliográfiája* címmel (és évmegjelöléssel) kívánta megvalósítani a kerületenkénti tájékoztatást. Ám az 1982. és 1983. évi köteteket már 1986-ban, ill. 1987-ben, késve jelentette meg. 1989-ben az 1984-85-ös évről kiadott kötetek terjedelmének csökkenése erősebb válogatásra utalt. Közben 1980-ban még megjelentette a *Budapest füzetek* sorozat 5. és 6. kötetét. Az *Infrastruktúra* (240 p.) és *Iparfejlesztés, ipartelepítés* (39 p.) című kiadványok még a korábbi évtizedek hangulatát keltik. Az 1960-70-es évek hatalmas vállalkozásának, a hét kötetes Budapest bibliográfiának méltó folytatása volt viszont az 1982-ben, 1984-ben és 1988-ban (utóbbi két füzetben) megjelent összesen 1800 lap terjedelmű három kötetes, *Budapest története képekben* 1493-1980 című képkatalógus.

A gyűjteményben 1987-ben kezdték az 1950-1980-es évek retrospektív bibliográfiájának munkálatait. Az évtized második felében folytatták a hasonmás kiadványok megjelentetését, pl. Bél Mátyás *Notitia Hungariae* (1985) c. művét, majd ugyancsak az ő, *Az újkori Magyarország történeti földrajza* c. munkájából Buda leírását. 1986-ban *Buda visszavívása 1686* címmel metszetgyűjteményt, a századik évfordulóra a *Pest-budai árvíz 1838* címmel adtak ki vaskos (515 p.) kötetet.

Az 1988-1989 óta tartó társadalmi-politikai folyamatok változásokat eredményeztek a Budapest Gyűjtemény életében is. A fővárosi törvény és a közigazgatási változások nyomán felértékelődtek, nagy önállóságot kaptak a kerületek, intézmények. Tömegesen keletkeztek információs nyomtatványok, megszaporodtak a közelmúlt újraértékelésére irányuló kutatások, kárpótlási igények. Az elszabadult árak szaporították a szerzeményezés gondjait, ez kiváltotta a társintézményekkel való fokozott együttműködés igényét. Egyre inkább megmutatkozott, hogy a dokumentumoknak és az információknak piaci értékük van: a közlések, az információkeresés honoráriumot termelt, a finanszírozást kiadványi bevétel, alapítványi pályázatok támogatták.

1991 decemberében – a Magyar Színházi Intézet jóvoltából és duplumaiból válogatva 1631 színházi plakáttal hirdetményeivel lett gazdagabb a Budapest Gyűjtemény.[226]

A Budapest Gyűjtemény új vezetője, Sándor Tibor, a nyolcvanas évek második felében kezdődött megújulási törekvéseket folytatva, a hagyomány és a megújulás szintézisét szorgalmazta.[227] Álláspontja: a gyűjtemény muzeális, tudományos és közművelődési jellegű, mely funkciókat kiegészíti a közigazgatási háttérbázis, a helyismereti könyvtári módszertani központi feladat. Ezek állandósága mellett természetes módon változnak a megvalósítás módszerei és eszközei is.

226 Indali György: Régi színlapokkal gyarapodott a Budapest Gyűjtemény. = Könyvtári Híradó, 1993. 5. sz. 4-5. p.

227 Vö. Sándor Tibor: Hagyomány és megújulás. Helytörténeti-helyismereti tevékenység a Budapest Gyűjteményben. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1995. 4. sz. 30-36. p.

Sándor Tibor „jókor" került posztjára. Aprómunkával kezdte, átélte a belső vitákat, értette és érezte a gondokat. Változtatni akart az atmoszférán: „a munkatársakat elkedvetleníti, ha évekig fontosnak hitt feladatot egyik pillanatról a másikra elvetnek, helyette újat preferálnak, ha állandóan új mércével mérik a legjelentősebb célokat: a kutatás támogatását, a történeti értékek őrzését, a retrospektív és kurrens feltárást, a gyors tájékoztatást. Mindegyik fontos, de egy sorrendet fel kell állítani" – nyilatkozta.[228] Érzékelte, hogy sok minden megváltozott. A Budapest Gyűjteménynek kifelé forduló, aktív szerzeményezést kell folytatnia. Elengedhetetlen a gépi feldolgozás bevezetése, adatbázisok készítése. Kapcsolódni kell az aktuális feladatokhoz, ezért előtérbe került a dokumentációs (benne a képi dokumentáló) munka; a nagy bibliográfiai feltárás mellé lépett a gyorstájékoztatás. A hagyományosak mellett új kérdések jelentek meg (pl. a kárpótlás).

Sándor Tibor 1986 májusától a FSZEK munkatársa, a Budapest Gyűjtemény fotótárosa volt. Faragó Tamás távozása után, 1992 márciusában bízták meg a Budapest Gyűjtemény vezetésével. Elődje koncepciójából számos mozzanatot hasznosítva, de az új jelenségekhez és technikák elterjedéséhez is alkalmazkodva, a gyűjtemény tevékenységét a modern nyilvános közkönyvtári funkcióba integráltan fejlesztette tovább. 2002-ben Szinnyei József-díjat kapott.

Segítségére volt a szakértői jelentés is, amelynek készítői a tudományos könyvtár és a nagy public library évtizede zajló vitájában a változtatás mellett érveltek és javasolták, hogy a helyismereti-városismereti információs tevékenységet át kell formálni a mai igényekre. A nemzetközi trendeket úgy ítélték meg: „a mai követelményeknek megfelelő gyűjteményű nagyvárosi központi gyűjtemény általánosságban egyre inkább ötvözi a korábban csak tudományos, illetve inkább tisztán közművelődési funkciójú könyvtárak jellemzőit." Az olvasók és a szolgáltatások felől nézve érzékelték, hogy „a Budapest Gyűjtemény bibliográfiai-információs tevékenysége túlontúl a 'múltba fordult' [...] elsődlegesnek azonban a naprakészség és az offenzív szolgáltatás tűnik. [...] Olyan szolgáltatások, amelyeket egy helyen állítanak elő, s utána tíz, huszonkettő vagy még több helyen hasznosítanak, továbbadnak." A szakértők a napi gondjai megoldása végett a könyvtárhoz forduló polgár igényeinek kielégítését szorgalmazták.[229]

A Budapest Gyűjtemény olvasóforgalma 1988 és 1993 között megkétszereződött. Az igénybevett dokumentumok száma százhetven százalékkal nőtt, a kisnyomtatványoké és a fényképeké négyszázötven százalékkal. Bekövetkezett a nyugat-európai előrejelzés: „egyre gyakoribbak azok, akik gyakorlatias céloktól vezettetve, alkalomszerűen fordulnak hozzánk és gyors, pontos választ igénylő kérdéseket fogalmaznak meg. [...] Az ilyenfajta megkeresések egyre gyakrabban érkeznek telefonon vagy levélben és egyre többször külföldről."[230]

1992 végétől – a szakértői javaslatok nyomán is – a fenntartó kiemelten támogatta az egész intézmény tarthatatlanná vált könyvtártechnológiai helyzetének javítását. Nem tudtak mindent egyszerre pótolni, de fontos változások történtek a Budapest Gyűjteménynél is. 1992 a hagyományos bibliográfiai feltárásról a számítógépes adatbázis-

228 Havas Katalin: „Legyen egy hely a városban..." Beszélgetés Sándor Tiborral, a Budapest Gyűjtemény új vezetőjével. = Könyvtári Híradó, 1992. 6-7. sz. 6. p.

229 Sonnevend Péter: Feljegyzések a főváros nyilvános könyvtáráról. (1992) 1-3. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1993. június 32-39. p., július 45-51. p., augusztus, 34-37. p.

230 Sándor Tibor: Hagyomány és megújulás i. m 34. p.

építésre való áttérés éve volt. A TEXTAR változattal kezdték meg a Budapest történetének kurrens bibliográfiája, a kronológiai, a topográfiai és a képi adatbázis építését. Ezek a bibliográfiaszerkesztést és a naprakész tájékoztatást egyaránt szolgálták. A munka új szervezést, új tartalmi és formai követelményeket támasztott. Túlmutatott a szokványos bibliográfiai módszereken, új tárgyszó-rendszert igényelt. Eddig nem lehetséges információk előállítását tette lehetővé (pl. a képi vagy a topográfiai feltárásban).[231]

A Központi Könyvtár épületrekonstrukciója megteremtette a feltételeit egy modern nagyvárosi közkönyvtár ideájának, melyben a kölcsönzés, a tanulás, a gyakorlatias információszerzés, az értelmes szabadidő-eltöltés prioritást élvez. „A Budapest Gyűjteménynek ebben a nyüzsgő, eleven közegbe kellett beilleszkednie, oly módon azonban, hogy eközben a szakkönyvtári és muzeális gyűjteményű feladatokkal járó követelményeknek is meg tudjon felelni."[232] A gyűjtemény – gyarapítási gondjai: a nehezen elérhető kiadványok, a helyismereti kötelespéldányok beérkezésének akadozása ellenére is – évente ezer kötettel és tízezer fényképpel, aprónyomtatvánnyal gyarapodott. Megkezdődött a dokumentumok digitalizálása, s a régi, az idővel nehezen dacoló állományrészek megmentése. Az állományvédelem terén különösen fontossá vált a társintézményekkel való együttműködés. A feltáró munka kiegészült a tájékoztatáshoz nélkülözhetetlen dokumentációs munkálatokkal. S miközben munkatársai a hagyományos nyomtatott bibliográfiákhoz sem lettek hűtlenek, a feltárás az egyre javuló számítógépes eszközökkel és adatbázisok építésével történt. Az 1950–80 közötti időszak retrospektív bibliográfiája már CD-ROM formájában jelent meg. Mind több szolgáltatása vált elérhetővé az Interneten.[233]

A Szociológiai gyűjtemény: szakkönyvtári funkciók

A Szociológiai dokumentációs osztály munkatársai a szociológiai országos szakkönyvtári funkció teljesítése érdekében kezdtek hozzá a számítógépesítéshez, amelynek segítségével úttörő vállalkozásokat és szolgáltatásokat valósíthattak meg. E munkálatok eredményeként 1984 januárjától megrendeléseket fogadtak el, és évi előfizetési díj ellenében 100 idegen nyelvű szociológiai folyóirat évi 2000 cikkéből válogatott 6-700 cikk referátumát szolgáltatták. Külső dokumentálók foglalkoztatásával szelektív információszolgáltatást nyújtottak. Tervezték a szolgáltatás bővítését is: részben a referált cikkek és a figyelt folyóiratok számának növelését, részben a gépen jól tárolható és visszakereshető adatbázisok építését. 1984-ben 34 előfizetőjük volt, a referált cikkekről 245 másolatot küldtek. Folytatták a szoftver-fejlesztést is. 1985-re a feldolgozott dokumentumok számának növelését, irodalomkutatás végzését, a tárgyszójegyzék bővítését tervezték.[234]

Az 1980-as évtizedben – mindemellett és ezen felül – folytatták a funkcióból fakadó retrospektív és kurrens bibliográfiai tevékenységüket is. Feladatuk volt a külföldi beszerzések feltárása. Kiadtak (nem ritkán külső munkatársakkal, vagy más intéz-

231 Vö. Fodor Béla – Sántháné Antal Sára: Számítógépes adatbázis építés a Budapest Gyűjteményben. = Könyvtári Híradó, 1993. 5. sz. 3-4. p.

232 Az idézet a Gócza-Karbach-Sándor alább idézett írás 431. lapjáról

233 Gócza Julianna – Karbach Erika – Sándor Tibor: Szakgyűjteményi feladatok a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban: hagyomány és változás. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2002. 11-12. sz. 431. p.

234 Vö. „A számítógépes információs szolgáltatás fejlesztése a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban" Báthory János 1985. január 3-án kelt, 2 lap terjedelmű gépirata a FSZEK irattárában.

Kutató a szociológiai olvasóteremben, 1996

ményekkel összefogva) néhány történeti kérdést tárgyaló, vagy témát feltáró kiadványt. Így folytatták az 1972 óta megjelenő *Szociológiai információ. A magyar nyelvű és magyar vonatkozású szakirodalom válogatott bibliográfiája* című évente 3-4 füzetben megjelenő kiadványuk közreadását. Valamint a *Külföldi szociológiai folyóiratok* című tájékoztatót is. Ez utóbbi érdekében évente bővítették a magyar és a külföldi hungarika termés kumulatív szakrendi katalógusát. 1980-ban elkezdték egy magyar vonatkozású (dokumentumokból, kéziratokból, fényképekből álló) szociológiai archívum kialakítását. A *Társadalmi beilleszkedési zavarok* c. MTA kutatási főirány vezetőjének felkérésére és támogatásával összeállították a devianciával foglalkozó külföldi könyvek és folyóiratok jegyzékét, s a hazai állományból hiányzókat 1981-ben megrendelték. Témafigyelést vállaltak külső intézményeknek (Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, Országos Orvosi Rehabilitációs Intézet), összeállítást készítettek a Könyvtártudományi és Módszertani Központ számára a magyar olvasásszociológiai irodalomról. Az évtized derekán olyan témakörökben készült irodalomkutatás, mint a társadalmi elit, az időskorúak, tér és társadalom, helyi társadalom. Az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézet számára a cigánysággal foglalkozó irodalomból témadokumentációt állítottak össze, melyet 33 kutatónak és intézménynek juttattak el.

1981-ben *Szociofoto, A cigányság helyzete* című válogatott bibliográfiával folytatódott a tematikus szociológiai bibliográfiák sorozata. 1981-ben megjelent a *A magyar szociológiai irodalom bibliográfiája* 3. kötete, 1981-82-ben megkezdődött 4. kötetének anyaggyűjtése.

1985-ben a *Magyar szociológiatörténeti füzetek* első kiadványaként *Szende Pál – Paul Szende 1879-1934.* (168 p.) jelent meg, majd a következő évben a *Polányi Károly – Karl Polányi 1886-1964.* című kötettel (214 p.) folytatódott a sorozat. *A Magyar Szemle: repertórium és tartalomelemzés. 1-2. köt.* (223, 191 p.) 1989-ben jelent meg. A sorozat kedvező fogadtatásra talált.

A FSZEK Központi Könyvtárának az országos szakkönyvtári funkció elnyerésével feladata lett a hungarika szociológiai irodalom teljességre törekvő beszerzése, a külföldiekből megfelelő reprezentáció kialakítása. Teljesítését, elérését nagyban segítette a könyvtárt megillető kötelespéldány-sor és a munkamegosztás a hasonló profilú könyvtárakkal. A munkamegosztás szervezésére 1980-ban és 1981-ben is összehívták a szóba

jöhető könyvtárakat a külföldi folyóirat-előfizetés egyeztetésére. Ezzel a cél részben az volt, hogy a FSZEK folytathassa azt az immár évtizedes gyakorlatát, hogy a más könyvtárakba járó folyóiratok helyett a hazai ellátásból még hiányzó, hézagpótló lapokra fizethessen elő. Másrészt az volt a cél, hogy a dráguló külföldi lapok közül fontolóra vehessék a nélkülözhetőnek látszó folyóiratok előfizetésének megszüntetését – így egyensúlyozva a drágulást nem követő, igaz, nem is csökkenő kerettel. Az összehangolás jó visszhangot váltott ki.[235] Eleve konfliktusforrás volt viszont az intézményen belül, hogy a tetemes fedezetet házilag kellett kiszakítania az egyetlen település ellátásáért felelős fenntartó könyvtárának az egyre dráguló külföldi szakfolyóiratokra és más kiadványokra.

A gyarapítás kérdőjeleit a társkönyvtárakkal igyekeztek tisztázni.[236]

A legnagyobb gondot a külföldi irodalom beszerzése okozta. (A hazaiak teljességre törekvő beszerzésének követelménye megóvott a döntéskényszerektől.) A kérdés az volt, hogy a megjelent irodalmat kell-e reprezentálnia az országos ellátásért felelős szakkönyvtárnak, vagy a hazai érdeklődésre kell-e inkább figyelnie? Megoldás-e az együttműködés? A legtöbbet a folyóiratok rendelésének koordinálása terén érték el. Az önellátó szemléletnek, a párhuzamos gyűjtésnek az erősebb gazdasági kényszer vethetett volna véget.

Nehéz volt eldönteni, hogy a szociológiai dokumentumtermés mely része legyen a FSZEK-ben. A vitákban elhangzott az az érvelés is, hogy a Szabó Ervin-korabeli általános társadalomtudományi profil akkor indokolt volt, ám azóta a szociológia feladta integratív igényét, munkamegosztást alakított ki az egyéb társadalomtudományokkal – beleértve a könyvtárakat is. A FSZEK szakosodjék-e az általános szociológiai művekre, a különféle társadalomtudományi könyvtárak pedig vegyék meg a profiljuknak megfelelő szociológiák dokumentumait? Az enciklopédikus műveket, sorozatokat, kézikönyveket, az ágazati szociológiák összefoglaló korpuszait vegye meg a FSZEK? A könyvtárban ugyanis nem általános érdeklődésű szociológus jelenik meg, hanem valamilyen konkrét terület kutatója. A másik gond: nem áll minden ágazati szociológia mögött szakkönyvtár.

A jövő trendjeit eltalálni igyekvő számítgatás nem mindig vált be. A könyvtár intenzíven kezdte gyűjteni a túlnépesedés, a lakótelep, a lepusztult lakónegyedek rekonstrukciója, a városi öregek elmagányosodása, a nagyvárosi bűnözés, stb. irodalmát a városigazgatásban érdekelt, nem tudományos szakértelmiség számára is. Ez a várakozás a rendszerváltásig nem vált be, az említett témakörök iránt szórványos volt az érdeklődés. A könyvtárpolitikai célokat követő szerzeményezési gyakorlat az olvasatlan dokumentumok szaporodásával járt. A változó igényekre figyelő, rugalmas stratégia egyenetlenné, felszínessé tette a gyűjteményt.

Bizonytalansági tényezők sokasága indokolta a szerzeményezési elvek kimunkálását, írásos dokumentumban rögzítését. Báthory János sürgette, találják meg azt a pontot,

235 Vö. Remete László – Karbach Erika: Könyvtárközi értekezlet a szociológiai osztályon az 1981. évi külföldi folyóiratok rendeléséről. = Könyvtári Híradó, 1980. 2. sz. 13-15. p. Valóságos „egyeztetés történeti" vázlatot adott és konkrét eredményeket hozott a következő évi találkozó is. Vö. Remete László: Értekezlet tizenhat budapesti és vidéki könyvtár 1982-es külföldi folyóirat-rendelésének egyeztetéséről. = Könyvtári Híradó, 1981. 2. sz. 9-11. p.

236 Báthory János: Dilemmák a szociológiai állomány gyarapításában. In: A FSZEK évkönyve, 1985-86-87. 22. köt. Bp. 1991. 67-73. p.

amelyen gyakorló szociológusok a könyvtári szempontokkal összeegyeztethetően tudnak javaslataikkal bekapcsolódni a szerzeményezésbe.

A számítógépesítést, a korszerűsítést a következő évtizedben *Karbach Erika* vezetésével folytatták. 1990-ben – a TEXTAR átalakított programjával – magyar és idegen nyelvű adatbázist építettek. Ez az 1987–1990 közötti szakirodalmat vette számba. Végterméke témafigyelő cédulaszolgáltatás volt.[237] 1993 végén a magyar nyelvű szociológiai adatbázis 21 ezer tételt tartalmazott. 200 magyar folyóirat, 2 ezer könyv analitikus feldolgozásával évente 2-3 ezer tétellel gyarapodott. (Az idegen nyelvű adatbázis 6 ezer tételt tartalmazott.) 1990-ben sikerült először meghirdetni a témafigyelő szolgálatot a magyar anyagból is.

Karbach Erika 1977-1982 között, majd 1986-tól a FSZEK munkatársa. Egy évig megbízással, 1990 októberétől kinevezéssel a Szociológiai Dokumentációs Osztály főosztályvezetője. Irányításával az osztály bevezette a korszerű (számítógépes) technológiát, az országos szakkönyvtári információs szolgáltatásokat a használók igényeinek érvényesítésével korszerűsítette. Racionalizálta a szociológiai szakirodalom feldolgozását, előbb a külföldi, majd a saját anyag CD-ROM-on történt használatának megteremtésével. 1993-ban Pro Bibliotheca Civica, 2006-ban Szinnyei József-díjat kapott.

Az 1990-es évek elején a *Socioligical Abstracts* CD-s változatát vásárolták meg. 1993-ban a *Current Contents Social and Behavioral Sciences* papírformátumát diskette-re váltották. Ez lehetővé tette, hogy 1993 júliusától ne dolgozzák fel a külföldről járatott folyóiratok cikkeit, s nagyobb teret kapjanak az idegen nyelvű könyvek. 1995-ben felmerült a *Szociológiai Információ* számítógépes adatbázis CD-n való kiadásának terve, amely 1998-ban meg is valósult. (Lásd a feltárásról szóló fejezetet.)

1995-ben a *Tankönyv és Felsőoktatási Könyvtárak Fejlesztési program* keretében állományvizsgálatokat végeztek a külföldi irodalom reprezentációjáról. (A programból nem lett semmi, az előkészületekből származott némi haszon.) A könyvekkel, magfolyóiratokkal való ellátottságban a FSZEK jó eredményeket mutatott fel: a szakirodalom alapjegyzékén szereplő művek 49,36%-a megtalálható állományában, leginkább a referensz művek. Rosszabb a helyzet az általános és a szakszociológiák terén. Kétharmadnál nagyobb hányadban angol, 22%-ban német, alig 10%-nyi arányban francia nyelvű volt az állomány. Mind a kurrens, mind a retrospektív gyarapításban erős fejlesztésre szorult. A főváros közkönyvtára országos szakkönyvtári feladatának jobban csak központi támogatással felelhetett volna meg.[238]

A szakfolyóirat-ellátottság vizsgálatát az 1981–1995 közötti időszakra vonatkozóan az OSZK Nemzeti Periodika Adatbázisa segítségével végezték el. Eredmény: a listára felkerült 233 folyóiratcímből csak 33 nem járt egyáltalán Magyarországra, 173 cím legalább egy évig elérhető volt, s ebből 134 járt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárba (is). A 233-ból 19 csak a FSZEK-ben fordult elő. Összességében a legfontosabb folyóiratokból az ország-

237 1990-ben a magyarnak 36, az idegen nyelvűnek 60 megrendelője volt (könyvtárak, kutatóhelyek, egyetemi tanszékek, kutatási programok). Vö. Karbach Erika: A Szociológiai dokumentációs osztály számítógépes szolgáltatásairól. = Könyvtári Híradó, 1990. 7-8. sz. 8-10. p. Bővebben Karbach Erika: A számítógépes szociológiai témafigyelő szolgáltatás 10 éve. (1984-1993.) In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 24. köt. 1991-1992-1993. Bp. 1994. 50-65. p.

238 Bővebben lásd Bánhegyi Gyuláné: Az idegen nyelvű szociológiai szakirodalom megléte a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. = Könyvtári Figyelő, 1997. 3. sz. 427-432. p., ill. Karbach Erika: Külföldi magfolyóiratok a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban – országos kitekintéssel. = uo. 433-438. p.

gos lefedettség 80-90%-os volt. Budapesten a magfolyóiratoknak a 80-as években 50, a 90-es években több mint 70%-a csak a FSZEK-ben volt elérhető. „A FSZEK-re vonatkozó adatsorokból az derül ki, hogy egyre növekvő számban, egyre tudatosabb rendelési stratégiával, egyre szélesebb körben tudta a legfontosabb folyóiratokat megszerezni."[239] A FSZEK-re hízelgő helyzetet a folyóirat-ellátás terén csak a külföldi könyvanyag rovására lehetett elérni.

A Szociológiai osztály létrehozásának 25. évfordulóján, 1996-1997-ben vizsgálatot végeztek az olvasók összetételéről, használói szokásaikról, igényeikről. Ennek megállapításai szerint a FSZEK-ből kölcsönzött könyvek 34,2%-a, a helyben olvasás céljára teljesített raktári könyvkérések 21,8%-a, a folyóiratkérések 21%-a szociológiai témájú volt. A fénymásolások 23,8%-a történt ilyen könyvekből, 25,9%-a ilyen folyóiratokból. A más könyvtáraknak adott könyvtárközi kölcsönzésben 31% a szociológia részesedése. A szociológiai dokumentumok használóinak döntő hányada egyetemi, főiskolai hallgató volt: az olvasótermet használók 82,1%-a, a kölcsönzők 61,3%-a. A szociológia helyzetéről készített akadémiai jelentés szerint a FSZEK gyakorlatilag felsőoktatási könyvtári funkciót látott el. Az egyetemista olvasótermi használók 55,5%-a szociológia szakos volt. A másik nagy használói kör az értelmiség: az olvasók 13,9%-a, a kölcsönzők 19,3%-a. Ezek 65,5%-a professzionális szociológus. 1996. november 21-27., illetve 1997. január 16-22. adatait rögzítették. A vizsgálat időpontjában a szociológiai olvasóterem összesen 26 ülőhelyet, 2500 kötetes kézikönyvtárat, 220-féle külföldi és magyar társadalomtudományi folyóiratot kínált, valamint a számítógépes adatbázisokat. A válogatópolcról használt dokumentumok igénybevételét – érthetően – nem tudták mérni. [240]

Az olvasótermi használatban 5,6% volt külföldi dokumentum, a kölcsönzésben 18,6%, a könyvtárközi kölcsönzésben 33,3%. A raktárból kért könyvek 58,6%-a 1990 előtti, 41,4%-a újabb kiadású (vagyis szabadpolcról választott), 94,4%-a magyar, 5,6%-a külföldi. A szakszociológiai művek aránya 42%, a. határterületekhez tartozóké 58%. Legkeresettebb a szociálpszichológia, aztán a politikai szociológia, a nemzedékek és nemek, a család- és szexszociológia, a zsidókérdés. Legkevésbé keresett a kutatás- és tudományszociológia, a jogszociológia, a játék, sport és szabadidő, a művészetek szociológiája. A határterületeken az élen az életmód, a szociálpolitika, szociális gondoskodás, a társadalombiztosítás, valamint a politikaelmélet, a politikai szellemi irányzatok, a személyiséglélektan, a filozófia általában és klasszikusai, valamint a művelődéstörténet állt.[241]

A FSZEK-nek az a gondja, hogy ti. országos feladatkört tölt be a szociológia terén – központi támogatás nélkül, látszólag egyéb funkciók károsításával – a '90-es évek derekáig fennállt. Sőt az anyagi nehézségekkel párhuzamosan fokozódott is. Némi reménysugarat az adott, hogy a jogszabály- és rendszerszervezési tervezetek tartalmazták: ez állami (és nem fenntartói) feladat. De azt is: a könyvtárnak ez a feladata továbbra is megkérdőjelezhetetlen. A lényegi változásokra 1997 végéig, az 1997. évi CXL. törvény

239 Karbach: Külföldi magfolyóiratok i. m.

240 Bíró Józsefné – Pozsár István: A FSZEK szociológiai állományának használatáról és használóiról. = Könyvtári Figyelő, 1997. 3. sz. 439-449. p.

241 1999-2000 fordulójának gyakran keresett témáiról ad – empirikus tapasztalatok feljegyzései alapján - részletes helyzetképet Balogh Lídia: Szociológiai szaktájékoztatás számítógépes adatbázisok segítségével a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2000. 10. sz. 16-23. p.

elfogadásig kellett várni. Ez végre teljesítette azt, amit az országos szakkönyvtári funkció támogatói és ellenzői egyaránt vártak, a fenntartás költségeinek megosztását.[242]

A Zenei Gyűjtemény: közkönyvtári funkció, szakkönyvtári szinten

A zenei szolgáltatások kezdeti szép sikereit beárnyékolták az elhelyezés nehézségeiből fakadó gondok: csak „olvasni lehetett a zenét", hallgatni nem. Ezért az átalakítás időszakában bővítették a hanglemezbeszerzéshez szükséges segédkönyvtárt, kidolgozták a hanglemez törzsállomány fejlesztési irányait. Bővítették a gyűjtőkört a zeneszociológia, -pszichológia, a zene és a természettudományok, illetve a régészettudomány kapcsolata irányában.

1980-ban nyílt lehetőség a bővítésre, és csaknem kétéves zárva tartás után, 1982. február 26-án nyitották meg újra. Az olvasók március 1-jétől látogathatták a gyűjteményt.

A Zenei Gyűjtemény új otthona, a Pálffy-palota

Ekkortól a hangzó anyagok is szervesen illeszkedtek a nyomtatott dokumentumok közé, gyűjtésükben ugyanazok az elvek érvényesültek: „minden értékes és időtálló zenének helye van a könyvtárban."[243] A Fővárosi Tanács által kiutalt helyiségben új kölcsönző, hangtár és olvasóterem létesült. A zenehallgatás bevezetésével teljes körű lett a szolgáltatás a Fehérhajó utcában – csak a másolás hiányzott. A főigazgató 1/1984. sz. intézkedése 1984. február 1-jétől kijelölte a Zenei Gyűjteményt és 8 főkönyvtárt a térítéses hangmásolásra. Könyvtári tulajdonú dokumentumról készíthettek másolatot.

Az alapterületében és új funkcióval bővült könyvtár új használókat is vonzott. A felújítás előtti 1990 fő olvasói létszám fél év alatt 2400-ra nőtt. A közművelődést magas szinten szolgáló, mindenkinek nyitva álló gyűjtemény használóinak csaknem kétharmada nem muzsikus volt. 8 lemezjátszó, 2 kazettás és 2 orsós magnetofon szolgálta az érdeklődőket, a négy kutatóasztal 30 látogató fogadására volt alkalmas, s a zeneművek hallgatása mellett partitúra vagy segédkönyvek olvasása, esetleg a jegyzetelés is lehető-

242 Karbach Erika: Időszerűtlen gondolatok az országos szociológiai szakkönyvtárról. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1994. december, 18-23. p. Az 1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. = Magyar Közlöny, 1997. 112. sz. 8369-8393. p.

243 Skaliczki Judit: Bemutatjuk a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Zenei Gyűjteményét. = Könyvtáros, 1983. 4. sz. 214-217. p. Lásd még Újra megnyílt a Zenei Gyűjtemény – A Zenei Könyvtár szolgáltatásai – az újjáalakítás után. = Könyvtári Híradó, 1982. március, 5-6. p.

vé vált. A 33 ezer kotta, 12 200 könyv, 5700 hanglemez[244] és a 34-féle folyóirat, továbbá a bennük való eligazodást szolgáló, sok szempontú feltárást nyújtó katalógusok és indexek révén széles körű szolgáltatásokat kínált a zenei könyvtár.

A gyűjtemény feladata volt, hogy a főváros egyik zenei információs bázisává fejlődjék, szóban vagy írásban választ adjon az érdeklődők kérdéseire. (1980-1987 között mintegy 15 ezer állományegységgel gyarapodott [133%]. 1987. december 31-én 14 280 kötet könyvet, 36 312 zeneművet és 7530 hanglemezt birtokolt.) Tervbe vették kamarakoncertek szervezését, kezdő előadóművészek, öntevékeny együttesek föllépteté sét, fiatal zeneszerzők műveinek bemutatását, ismeretterjesztő sorozatok indítását is, közös zenehallgatással, vetítéssel illusztrálva.

A Zenei Gyűjtemény használata az 1980-as évtizedben

	1982	1984	1986	1988	1989
Beiratkozott olvasó	2877	3421	3340	3625	2640
Kölcsönzők száma	9808	14 831	14 678		
Helyben használók	9294	11 462	10 393	31 509	32 000*
Kölcsönzött könyvek	4379	7205	7152		
Kölcsönzött kotta	15 511	21 645	24 384		
Helyben használt dok.	19 485	21 645	37 130	89 218	86 603*

*1988-1989 a helybeni és a kölcsönző használók együtt szerepelnek, s a használt dokumentumokat sem részletezték.

1980-ban a MTA Zenetudományi Intézete és a FSZEK megállapodott a kurrens zenei szakbibliográfia szerkesztése, folyamatos megjelentetése és terjesztése ügyében. Az évente egyszer, kb. 20 ív terjedelemben és 500 példányban megjelenő kiadványhoz az anyaggyűjtést és szerkesztést közösen végezték, a szerkesztő a tervek szerint *Albert Gábor és Pesti Ernő* lett volna. (Valójában *Zimáné Lengyel Vera* szerkesztette az 1981–85 között megjelent öt kötetet.) A nyomdai, kötészeti és terjesztési munkát a FSZEK végezte.[245]

Olvasóterem, háttérben a kölcsönzőpult

244 A Híradó adatai szerint: 32 000 kotta, 11 500 zenei szakkönyv, 5200 hanglemez
245 Könyvtári Híradó, 1980. 4. sz. 4. p.

A régi helyén számos gonddal (létszámhiány, nyitva tartási nehézségek, egyetlen telefonvonal anomáliái stb.) küszködő Zenei Gyűjtemény az elkerülhetetlen[246] tatarozás, közel egyéves zárva tartás után, 1994. szeptember 5-én nyílt meg újra, még a Fehérhajó utcában. Ebben az évben – a magyar zenei társadalommal együtt – emlékeztek meg fennállásának 30 évéről.[247]

Gócza Gyuláné a Gorkij Könyvtár zenei könyvtárában szerzett tapasztalatok után – Szalai Ágnes utódaként – 1991 októberétől a Zenei Gyűjtemény főosztályvezetője. Az elődmunkáját minden területen folytatva, a megújulás, bővítés szakmai irányítója volt. 1997-ben munkáját Szinnyei József-díjjal ismerték el.

Kutatóhely

A megszerzett Pálffy-palota rendbetétele alatt zárva tartó könyvtár előkészítette a szabadpolcos kotta- és könyvállományt, kiválogatták a kölcsönözhető anyagot, és azt lopásgátló mágnes csíkkal látták el. 1996-tól megindult a gépi feldolgozás, tárgyszavazás. A költözésig csak kottakölcsönzés folyt az Ilka utcai volt fiókkönyvtár helyén.[248]

Fennállása harmadik sorsfordító eseményeként, 1998. október 19-étől a Pálffy-palota földszinti és első emeleti termeit vette birtokba a Zenei Gyűjtemény. A Fehérhajó utcai 342 négyzetméter helyett majdnem 1300 négyzetméter alapterületen.[249]

A földszintre a tájékoztató apparátus, a kézikönyvek, a folyóiratok, az emeletre a kölcsönözhető állomány került. A földszinti olvasóterem lexikonok, enciklopédiák, műjegyzékek, tematikus katalógusok, bibliográfiák, diszkográfiák olvasására, a zeneszerzők műveiről készült kritikai összkiadások tanulmányozására teremtett lehetőséget. Minden kölcsönözhető dokumentum az emeletre került. A zárt raktárban elhelyezett kottatár a tanulmányaikban a haladó szintet elért zeneiskolásoknak, a hangszerjáték

246 A nehézségekre lásd Gócza Gyuláné 1992. szeptember 2. és 1993. május 26-a közti levelezését a főigazgatóval (FSZEK irattár iktatószámok nélkül.) A tatarozást a Főpolgármesteri Hivatal kulturális ügyosztályvezetőjének írt, 1993. november 19-én kelt, 495/93. sz. alatt iktatott levélben indokolta meg a főigazgató.

247 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Jelentés, 1994. Bp. 1995. 3. és 7. p.

248 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 26. köt. 1997-1998. Bp. 2000. 9. p.

249 Gócza Julianna: „Fehérhajóból Ötpacsirta." Új otthonában a Zenei Gyűjtemény. In A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1997-1998. 26. köt. Bp. 2000. 66-76. p. Lásd még Gócza Gyuláné: Hová úszik a Fehérhajó, avagy költözés előtt a Zenei Gyűjtemény. = Könyvtári Híradó, 1996. 3. sz. 9. p.

művészi fokán álló zenészeknek, és a műkedvelő olvasóknak egyaránt széles választékot kínál. A gyűjteményben színpadi és egyházi zenét, vokális és kamaradarabokat, zenekarra és szólóhangszerekre írt műveket egyaránt lehet találni.

Nyolc korszerű kutatóhely, tizenhat zenehallgató hely várta az érdeklődőket az 1999. október 1-jén megnyílt hangtárban. A japán kulturális kormánysegély keretében 1998-ban elnyert támogatásból a *Sony* cég kilencvenmillió forint értékű audiovizuális eszközzel szerelte fel a hangtárat. A kutatóhelyeken a könyvek, a kották olvasása mellett analóg és kompakt lemezek, videófilmek, hangkazetták, hangszalagok, DAT kazetták lejátszására nyílt lehetőség. (Mintegy háromezer CD-t is kapott a gyűjtemény: egyet a prézens állományba, egyet kölcsönzés céljából.)

Az oldalszárnyban elhelyezett szabadpolcos övezet új lehetőségeket nyújt a zenei szakirodalom iránt érdeklődőknek. A könyvek szabadpolcos tere a második olvasóterem, itt tizenhat fő tud kényelmesen olvasni, kutatni vagy számítógépek segítségével adatbázisokban keresni. A nyolcvan százalékában idegen nyelvű könyvek között zenetörténeti monográfiák, zenetudományi sorozatok, zeneelméleti munkák, zeneszerzőkről, előadóművészekről, hangszerekről, hangszerkészítésről szóló művek találhatók. Gyűjtik a zenepedagógiai, -elméleti, -filozófiai, -esztétikai, -szociológiai munkákat, a népzenei irodalmat, valamint a zene és más művészeti és tudományágak kapcsolatáról szóló műveket is. Az új épületbe költözéskor a dzsessz és a népzenei anyagok komplex gyűjtésével szélesítették a gyűjtőkört. Az elektronikus dokumentumok gyűjtése kiterjed a komolyzenei információhordozók valamennyi típusára.

A megváltozott körülmények új szolgáltatások bevezetését tették lehetővé. A Zenei Gyűjteményből eddig is mindenki kölcsönözhetett zenei könyveket, kottákat, forgathatta a zenei szaklapokat. 1982 óta helyben hallgathatott hangfelvételeket, újabban CD-ket, videókat és multimédiákat. Mintegy 5 ezer CD, 400 opera- és hangversenyfelvétel videókazettája, 48 multimédiás CD várta az olvasókat a nyitáskor. A kölcsönözhető CD-állománynak sikere lett.

A Zenei Gyűjtemény fontosabb adatai (1994-1998)[250]

	1994		1995		1996		1997		1998	
	gy.	á.	gy.	á.	gy.	á.	gy.	á.	gy.	á.
Könyv, folyóir.	273	16 403	323	16 672	684	17 335	184	17 471	677	17 991
Kotta	471	40 089	514	40 536	418	40 840	280	41 120	726	41 775
Magnó kazetta	–	250	–	250	–	250	–	250	–	250
Hanglemez	3	8009	3	8012	21	8033	–	7681	–	7681
CD	146	1499	510	2009	134	2143	1878	4021	547	4568
Mikrofilm	–	15	–	15	–	15	–	15	–	15
Összesen	893	66 265	1350	67 494	1257	68 616	2342	70 558	1950	72 417

gy = gyarapodás; á = állomány

A tájékoztatáshoz rendelkezésre álltak – a kották hagyományos katalógusa mellett – a számítógépes adatbázisok is. A számítógépes feldolgozás a Központi Könyvtárban használt TEXTLIB könyvtári szoftver segítségével kezdődött meg.

A könyvtár – hagyományaihoz híven – helyet ad kulturális eseményeknek. Erre a

250 Forrás A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 25. köt. 1994-1995-1996. Bp. 1999. 34. p. és Ua. 26. köt. 1997-1998. Bp. 2000. 25. p.

célra az olvasóterem és az alagsorban lévő két terem használható. Kamarazenei koncertek, zenetörténeti előadássorozatok, lemezbemutatók számára a velencei tükrökkel ékes földszinti terem, kiállítások rendezésére a boltíves alagsor a legalkalmasabb.

A Zenei Gyűjtemény mindig a Központi Könyvtár szerves része, egyik osztálya volt. Külön elhelyezést helyhiány miatt kapott 1964-ben. Az összeköltözés még inkább lehetővé tette az egységes szempontú gondolkodást, összehangolt munkát. A nyilvános szak- és közkönyvtári feladatok ellátásához a könyvtár egységei közül a Zenei Gyűjtemény jutott először méltó körülmények közé.[251]

Egyéb különgyűjtemények

A *Szüry-gyűjtemény* évtizedek óta tartó elhanyagoltsága indokolta 1979–1981 közötti rendezését, újbóli feldolgozását. Az állomány megtisztítása az oda nem való, későbbi kiadású könyvektől és a gyűjtemény feldolgozása a „Kulturális emlékeink és hagyományaink komplex kutatása" nevű országos alap támogatásával valósult meg. Újra leltározták, katalogizálták, megtisztították, konzerválták – megjelölve a kéziratokat és a régi magyar nyomtatványokat.[252] A gyűjteményből 1983. augusztus 22-étől a Központi Könyvtárban hathetes kiállítást szerveztek, ennek egy részét később a Kertész utcai irodalmi prézens könyvtárban is bemutatták.[253]

A Szüry-gyűjtemény statisztikai adatai

	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
Állomány	5763	5736	5721	5668	5817	5855	5871	5876	5878
Gyarapodás	n. a.	–	–	–	148	48	16	5	2
Csökkenés	n. a.	27	15	53	9	–	–	–	–

A FSZEK-ben a kéziratokat és ritkaságokat nem kezelték különgyűjteményként. Ezért nagy a jelentősége annak, hogy 1981-ben egyszemélyes osztályként, *Klinda Mária* vezetésével létrejött a *Ritkaságok és Kéziratok Gyűjteménye*. A különféle állománytestekben elhelyezett muzeális dokumentumaikat nyilvántartásban egyesítették, teljesítve a megóvásról intézkedő miniszteri rendeletet. Elsőként megtörtént a régi magyarországi nyomtatványok és az antikvák számbavétele. Közülük a csaknem 2400 műből 1080 a Budapest Gyűjteményben volt. A több száz régi magyarországi nyomtatványt „R" jelöléssel a 09-es raktárrészbe helyezték.[254]

A FSZEK csatlakozott a régi nyomtatványok országos feltárásához. 52 ősnyomtatvány 56 példányát őrizte. A 16. századi nyomtatványokból 1982-ig felderített 930 példányból 500 a 09-es, 430 a Budapest Gyűjteménybe tartozott. A régi magyarországi nyomtatványok példányszámát – a számba nem vett kisnyomtatványok nélkül – 2700-ra becsülték.[255]

251 A korábbi forrásokon kívül lásd még *Gócza Julianna*: Zenei Gyűjtemény. 426-428. p. In Gócza Julianna – Karbach Erika – Sándor Tibor: Szakgyűjteményi feladatok a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban: hagyomány és változás. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2002. 11-12. sz. 426-434. p.

252 Nagy Emilné: Munkában a Szüry gyűjtemény. = Könyvtári Híradó, 1981. 1. sz. 11-12. p.

253 Faragó Éva: Szüry Dénes magyar irodalmi gyűjteménye. = Könyvtári Híradó, 1983. szeptember, 1-2. p.

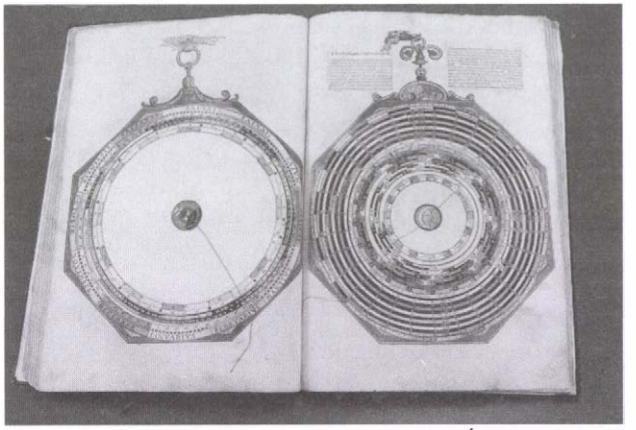
254 Vö. Klinda Mária: A Ritkaságok és Kéziratok Gyűjteményének munkájáról. = Könyvtári Híradó, 1982. dec.4-6. p.

255 Klinda Mária: Régi nyomtatványok feltárása a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1981-1982. 22. köt. Bp. 1985. 47-59. p.

Klinda Mária 1955-től dolgozott a FSZEK-ben. Sokéves szerzeményezési és feldolgozó főmunkatársi tapasztalattal lett, 1981. december 1-jétől az akkor leválasztott Ritkaságok és Kéziratok Gyűjteményének vezetője, majd rendbe tevője, feltárója. Munkáját 1987-ben Szabó Ervin-emlékéremmel ismerték el.

Az egyszemélyes osztály: Klinda Mária, a régi, ritka művek szakértője és egy becses régiség: Apianus asztronómiájának 1540-es kiadása

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár nem alakított ki *kézirattárat* sem. Mintegy ezer kézirata volt a könyvek közé besorolva. Katalógus vagy külön leltárnapló híján áttekintésükre sem nyílt lehetőség. Számbavételük a nyomtatványok feltárásával együtt megtörtént. Így elkészült 1983-ban a kéziratok helyszám szerinti nyilvántartása. A kéziratokból legtöbbet a Budapest Gyűjtemény őrzött (1986: 570). Nem különgyűjteményben tartottak 280 (nagyrészt 1948 előtti kőnyomatok), a 09-esben 100, a Szüry-gyűjteményben 22, a 01-es és 02-esben 20 kéziratot.

A kódexek korából mindössze 3, a 17. századból 15, a 18. századból 58 kéziratot vettek számba. Az 1800–1849 közötti időszakból 88, a század második feléből 93, az 1900–1945 közötti évekből 170 kéziratot számláltak. A maradék félezer 1945 után keletkezett. Nyelv szerint: magyar nyelvű majdnem 800, német 66, német-magyar nyelvű 8, latin 30, latin-magyar és latin-német együtt 17, olasz 12, francia 10, angol 7, a maradék 1-1 újgörög, vagy görög-német, 1 perzsa és néhány három- és többnyelvű kézirat volt. Lényegében valamennyi kéziratféleség: kódex, analekta, kéziratos könyv és -térkép, zenemű, levél, hivatalos irat, oklevél is előfordult gyűjteményeiben.

A kéziratok szétszórt elhelyezése sok gond forrása lett. Raktárilag önálló kézirattár létrehozására nem volt mód, jóllehet *Tóth András* 1985-ben szakvéleményében javasolta.[256] Klinda Mária 1988-as helyzetképe: az ősnyomtatványokról külön betűrendes katalógus készült, az antikvaállományról a helyszám szerinti nyilvántartás mellett már épült a betűrendes is. A régi magyarországi nyomtatványokról helyszám szerinti nyilvántartás, 1984 óta pedig betűrendes katalógus volt készülőben, s napirendre került az időrendi feltárás is. A Szüry-gyűjtemény nyomtatott katalógusa (1987) után fényképes címkartoték készült. A H (Historica) kisnyomtatvány-gyűjtemény több ezres anyagát dobozokba rendezték, felállítási, szakrendi gépiratos jegyzéke munkában volt. Az 1984 óta beszerzett kéziratokról betűrendes katalógust szerkesztettek. A történeti kötések leírása céljából 1987-ben elkészült *Rozsondai Marianne* gépelt kézirata.[257]

256 Klinda Mária: Kéziratok a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár állományában. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1983-1984. 21. köt. Bp. 1988. 89-97. p.

257 Klinda Mária: Állományfeltárás a ritkaságok és kéziratok gyűjteményében. = Könyvtári Híradó, 1988. 5. sz. 9-10. p.

Kapcsolatok

A FSZEK-nek mindig is erőssége volt a propaganda. A közművelődési és a társadalomtudományi szakkönyvtárak körében vezető szerepet töltött be e téren, sőt a KMK szolgáltatásainak kivitelezésében is. A könyvtárban public relations tevékenység folyt, már a kifejezés használatossá válása előtt. „A könyvtár vezetői és könyvtáros kollektívái [...] gondosan és folyamatosan foglalkoztak a könyvtár népszerűsítésével, a könyvek, az olvasás propagálásával. A tömegkommunikációs eszközök fejlődésével szélesedett és hatékonyabb lett a propaganda és természetesen jelentős változásokon is ment át. Mindig két iránya volt: egyrészt a könyvtárhálózat olvasóit tájékoztatta a könyvtár állományának gyarapodásáról, olvasószolgálati tevékenységéről, kulturális akcióiról – másrészt a lakosság különböző rétegei (a potenciális olvasók) körében népszerűsítette a könyvekben rejlő művelődési, szórakozási lehetőségeket."[258] Az 1981-ben Kapcsolatszervezési és propagandaosztályra keresztelt szervezeti egység szerteágazó munkát végzett a szemléltető propaganda terén. Munkatársai a központ és a hálózat szolgáltatásait népszerűsítve kiállítási tanácsadást végeztek, vándorkiállításokat szerveztek. Plakátokat, röplapokat, olvasókat visszahívó, felszólító levelezőlapokat, értesítéseket, meghívókat, könyvtárhasználati tájékoztatókat (könyvtári kalauzokat), olvasófüzeteket, prospektusokat stb. készítettek és készíttettek. Könyvtári belső dekorációs munkát végeztek. Később a sajtóról szóló 1986. évi II. törvény végrehajtásával kapcsolatban kiadott fővárosi tanácsi intézkedés nyomán a főigazgató a sajtótevékenység koordinálását is a Kapcsolatszervezési és propagandaosztályra bízta. A főigazgató a FSZEK sajtófelelősi teendőivel Sándor Ottónét bízta meg. Ő adhatott le MTI közleményt, ő jelölte ki a sajtóban megjelentekre, bírálatokra válaszoló személyt. Itt rendelkezett Kiss Jenő arról is, hogy újságírói megkeresésre – a felvilágosítás tartalmáért felelőséggel – szakmai vezető és munkatárs is nyilatkozhatott, a sajtófelelős és saját felettese egyidejű tájékoztatásával.[259]

A FSZEK-ben a propaganda- és reklámszemléletben bekövetkezett és egyéb változásokra tekintettel (főkönyvtári rendszer, a szolgáltatások bővülése, differenciálódása stb.) – újragondolták a tevékenységet. Ehhez tanulmányozniuk kellett a lakosság rétegeinek művelődési helyzetét, igényeit. Megismerve őket fontosnak tartották propagandát kifejteni az ifjúság, a pedagógusok, a nyugdíjasok körében az olvasás- és könyvtárnépszerűsítés új módszereinek, eszközeinek megteremtésével. Feladatuknak tartották a könyvtárakról a társadalomban kialakított kép megváltoztatását. A helyben olvasás, a nyelvtanulás, a zenei ismeretterjesztés, a hanglemezkölcsönzés népszerűsítésének, a helytörténeti gyűjtemény szélesebb körben való használatának, a szombat-vasárnap nyitva tartó könyvtárak látogatásának reklámozására újszerű módszereket kerestek.

A FSZEK az 1990-es évtizedben megújította korábban is híres reklám- és propaganda tevékenységét. Sokféle módot talált arra, hogy a társadalommal megismertesse szolgáltatásait. A közönségkapcsolatok új formáit, módszereit alkalmazta. Ez a személyi jövedelemadó 1%-ának sikeres kérésétől, a könyv-örökbefogadásoktól kezdve a Fővárosi könyvtári napok rendezvényein, felolvasóesteken, hangversenyeken, kiállítá-

258 Mikó Zoltán: Szemléltető propaganda a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1979-80. 19. köt. Bp. 1983. 133-152. p.

259 A 3/1987. főigazgatói intézkedés (1987. szeptember 1.). Gépirata az irattárban található.

sokon és rendezvényeken át a civil szervezetekkel tartott kapcsolatokig és a tömegkommunikációban való jelenlétig az igen sikeres PR-tevékenység széles körét foglalta magában. Mindezek hozzájárultak ahhoz, hogy a nehézségek ellenére a FSZEK eredményei nem romlottak, hanem helyenként javultak is.[260]

A Könyvtári Híradó számai, az éves jelentések, évkönyvbeli beszámolók a FSZEK környezetével: a lakossággal, az önkormányzatokkal, a párt- és társadalmi szervezetekkel, kulturális civilszervezetekkel, intézményekkel való sokoldalú, rendszeres kapcsolatokról tájékoztatnak. Ezt tágítják a szolgáltatások fogadtatásáról a napi- és hetilapok írásai – amint ezt az éves és a kumulált bibliográfiák igazolják. A kerületi tanácsokkal szoros kapcsolatot tartottak a szakfelügyelet, a személyi kérdések és a tartalmi munka terén. A kerületi önkormányzatok anyagi segítséget nyújtottak a könyvtári feladatok megoldásához. A '90-es évtizedben a könyvtárosok kapcsolatokat kezdeményeztek az alakuló pártokkal, civilszervezetekkel. Módot teremtettek rendezvényeik megtartására. Mindezt úgy, hogy a könyvtár közintézményként „pártsemleges" maradjon. Ez részben folytatása volt a korábbi tömegszervezetekkel való kapcsolattartásnak, másfelől összhangban állt a könyvtáraknak a közösségi szerveződések befogadására irányuló törekvéseivel.

A közönségkapcsolatok új színfoltja volt a könyvek örökbefogadása 1995-től. Ha úgy tetszik, pénzszerzési forma. A *Könyvtári és Informatikai Kamara* 1995 októberétől indította el az *„Összefogás a könyvtárakért"* nevű rendezvénysorozatot. Ehhez kapcsolódva, angol példára, a FSZEK könyv-örökbefogadási akciót indított. Politikusok, közéleti személyiségek, a kultúra neves képviselői, sőt külföldi diplomaták is fogadtak örökbe egy-egy könyvet. Később – új formaként – sürgős restaurálásra váró könyvek költségeit vállalták magukra.[261] „Hála illeti azokat a magánszemélyeket, kiknek örökbefogadási forintjai javították olvasóink megelégedettségét és könyvtárbani közérzetét" – olvasható a könyvtár évkönyvének 25. kötetében, hozzátéve, „a szponzorok általában nem szívesen adnak éppen az alapszolgáltatásokra, mondván, az a fenntartó dolga; inkább egyéb, attraktívabb vállalkozásokra, mint pl. kiadványok, programok, kiállítások.[262]

Szoros kapcsolatokat ápolt az intézmény a könyvtárszakmai szervezetekkel országosan és a fővárosban. Részt vett a nemzetközi szervezetek munkájában is. Hangsúlyos törekvése volt, hogy jobban beépüljön a könyvtárügy egészébe. (Pl. szerződést kötött a Könyvtárellátóval kiadványok értékesítésére, bővítette a szociológiai kooperációs kört stb.) Részt vett a IV. könyvtárügyi konferencia előkészítésében és lebonyolításában. Munkakapcsolatokat ápolt az intézmény az OSZK-KMK-val és a fővárosi nagykönyvtárakkal. Munkatársai tevékenyen részt vettek az MKE elnökségében és szekcióiban, vándorgyűlésein és egyéb rendezvényein. Az 1990-es évek elején helyet adott a Központi Könyvtár az MKE titkárságának, munkatársai közreműködtek az újabb szekciók szervezésében.

A FSZEK nemcsak fővárosi közművelődési könyvtári központ volt, hanem szakgyűjteményeivel a szakkönyvtárügy részét is képezte. Konkrét eredményei voltak a szociológiai funkció teljesítése, főleg a külföldi folyóiratok előfizetése (s kevésbé a könyv-

260 Lásd A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 26. köt. 1997-1998. Bp. 2000. 8-9. p.

261 Könyvtári Híradó, 1995. 9-10-11. sz. 17. p., uo. 1996. 3. sz. 6. p., 12. sz. 9. p., 1997. 2. sz. 14. p., 3. sz. 7. p., 4. sz. 9. p.

262 A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, 25. köt. 1994-1995-1996. Bp. 1999. 15. p. Ugyanezen évkönyv 6. p. szerint az örökbefogadási akció 1996-ban 2 millió Ft bevételt eredményezett.

beszerzés), a bibliográfiai, az információs szolgáltatások terén. Hasonlóan jó eredményekkel kecsegtetett a Zenei Gyűjtemény együttműködési készsége, s – bár furcsa – a szépirodalom gyűjtése terén kínálkozott jó kooperációs lehetőség az OSZK, a Gorkij Könyvtár, esetenként a Magyar Tudományos Akadémia és az ELTE könyvtárával. A FSZEK vállalhatta a közművelődési-szórakozási jellegű szépirodalom gondozását.

Az INTAMEL-be (a Nagyvárosi Könyvtárak Nemzetközi Szövetsége) a FSZEK 1976-ban lépett be, de munkájába csak 1979-től kapcsolódott be. Az INTAMEL 1981. augusztus 23-29. között tartott budapesti közgyűlésén 3 kontinens 14 országából, 26 város 30 könyvtárának 41 képviselője vett rész. A fő téma, amely a szakrészlegek szerepe volt, illett a FSZEK törekvéseibe. A vita főleg a szakrészlegeknek az állományépítésre és a személyzetre gyakorolt hatása körül forgott. A másik, a nagyvárosi könyvtárak

A Nagyvárosi Könyvtárak Nemzetközi Szövetségének (INTAMEL) konferenciája 1998-ban

szakkönyvtári feladatairól szóló témában a FSZEK gyakorlatának megvitatására került sor. Kiss Jenő rendszeresen részt vett a szervezet közgyűlésein és munkájában.[263] Az INTAMEL budapesti konferenciája nyomán a cserepartnerek száma gyarapodott (1980-ban 44 intézménnyel volt kapcsolat), közölhettek INTAMEL statisztikát, mégpedig eleinte a Híradóban alkalmanként, az 1990. év adataitól rendszeresen az éves jelentésben. 1998-ban ismét Budapestre jöttek a nagyvárosok könyvtárainak képviselői – mintegy búcsúztatva Kiss Jenőt.[264]

A Zenei Gyűjtemény az AIBM munkájában és konferenciáin képviseltette magát. Az AIBM-IASA (Zenei Könyvtárak Nemzetközi Szövetsége és Hangarchívumok Nemzetközi Szövetsége) 1981-ben szintén Budapesten tartotta konferenciáját, ezen a Zenei Gyűjtemény vezetője előadást tartott, aki az AIBM Magyar Nemzeti Bizottságának alelnöke volt.[265]

263 Kiss Jenő: Az INTAMEL és budapesti közgyűlése. In A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1981-1982. 20. köt. Bp. 1985. 40-46. p. Lásd még Könyvtári Híradó, 1981. július-szeptember, 1-12. p.

264 Kiss Katalin: INTAMEL. 1998. augusztus 30 – szeptember 4. = Könyvtári Híradó, 1998. 9. sz. 1-3. p.

265 Szalai Ágnes: Magyarországon tartotta kongresszusát az AIBM-IASA. = Könyvtári Híradó, 1981. Július-szeptember, 13-17. p.

1980-ben a FSZEK együttműködési megállapodást kötött a Prágai Városi Könyvtárral. Megküldték egymásnak fontosabb kiadványaikat, a nemzetközi könyvcsere keretében évente 10 művet cseréltek. Különösen a Csehszlovákiában megjelent szociológiai művek voltak fontosak a FSZEK számára. Évente 2-2 munkatárs (1985-től a FSZEK javaslatára 4-4) 5 napos tapasztalatcserén vett részt a másik országban. 1983-ban Budapesten, a következő évben Prágában kiállításon mutatta be értékeit a két partner.[266] 1988-tól a Pozsonyi Városi Könyvtárral hasonló megállapodás lépett érvénybe, s ennek keretében 2-2 fő cseréjére került sor. A nemzetközi kapcsolatok nemcsak tanulmányutak, hanem az információcserében való részvétel, a cserepartnerek szerzése formájában is megnyilvánult, s felkínálta nemzetközi tanácskozások szervezésének lehetőségét.

1972-től a FSZEK szellemi termékének is számított az Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtártudományi és Módszertani Központ által megjelentetett negyedéves *Eseménynaptár.*[267] Profilja jubiláris eseményekhez, megemlékezésekhez kapcsolódó ismeretterjesztési, tájékoztatási és kiállítási anyag közlése volt. Egy időben a kapcsolatszervezéssel, a kiállítások, a szemléltetőeszközök készítésének módszertanával is foglalkozott.[268] Az OSZK-KMK-s *Pelejtei Tibortól* és *Mikó Zoltántól* átvéve a szerkesztést, *Faragó Éva* jelentősen megújította. 1984-től teljesen a FSZEK-ben készült. Számonként 8 ívnyi füzetből (10-15 megemlékező írásból, eseményekhez kapcsolódó bibliográfiából) és 30 körüli képtábla-mellékletből állt. Túllépett jubiláris jellegén, a jól kiválasztott évfordulókról, a személyiség vagy esemény legjobb szakértőinek tollából származó, sokszor nóvumot tartalmazó, új eredményekre épülő, sajátos esszéket adott közre, jól szerkesztett bibliográfiákkal. Az *Évfordulók* jegyzék segítette a propagandát, tájékoztatást, a könyvtárak tervező munkáját. Sajnos nem készült a visszakeresést segítő perforált tartalomjegyzéke. S gyakorló könyvtárosok felhasználói óhaja maradt, hogy készítsenek tematikus, aktuális kiállításokhoz is segédletet.[269]

Faragó Éva 1963 óta FSZEK munkatárs. A helyismereti munka minden területén jártas bibliográfus és szerkesztő. Az Eseménynaptár felelős szerkesztése mellett, a Budapest Gyűjtemény munkatársaként részt vett a Budapest bibliografia munkálataiban. Számos kiállítás és kiadvány szerkesztése fűződik a nevéhez, köztük a kétnyelvű Bél Mátyás kötet. 1994-ben Pro Bibliotheca Civica kitüntetést kapott.

266 Könyvtári Híradó, 1980. 4. sz. 2-3. p.

267 Mezey László Miklós: A jubileum minősége. Az Eseménynaptárról – jubileum nélkül. = Könyvtáros, 1990. 4. sz. 237-242. p.

268 Vö. Mikó i. m. 136. p.

269 Tilcsikné Pásztor Ágnes: „Esemény-e" az Eseménynaptár? = Könyvtári Híradó, 1985. Március, 3-5. p.

Összegzés

A korszak összefoglalását megkönnyíti, hogy nyugalomba vonulása bejelentésekor Kiss Jenő interjúban összegezte törekvéseit.[270] Az interjú készítője már Kiss Jenő-korszaknak, az állandó újrakezdés, szüntelen változások korának minősítette. Megjegyzésére a főigazgató azt válaszolta, „talán igazuk van azoknak, akik úgy érzik, hogy a kezdeményezéseket nem vittük végig következetesen. Én inkább úgy mondanám, hogy a könyvtár megújulását mindig más-más oldaláról közelítettük meg, sokszor gyorsan egymás után, vagy éppen párhuzamosan."

A pártatlan, politikamentes könyvtár megteremtésére irányuló törekvések említésére hitvallással válaszolt. „Az objektív tájékoztatásban hiszek. Meggyőződésem, hogy csak egy irányba nem lehet, nem szabad a könyvtárnak politizálnia. [...] én és kortársaim még az ötvenes évek elején [...] komolyan hittük, hogy a könyvtárat a pártatlan tájékoztatás terepévé lehet – és kell – formálni [...] Akkoriban az egész könyvtárügy 'poros' volt, tehát bármelyik területéhez nyúltunk is, minden változtatás forradalminak számított. Persze akartuk is a változásokat, és terveink voltak a különböző reformokra [...] Többször megtörtént az elmúlt időszakban, hogy a vezetésem alatt álló intézmény, nevezetesen a Szabó Ervin Könyvtár már régen tervbe vett és végrehajtott olyan könyvtárpolitikai 'újításnak' tekintett dolgokat, amelyeket mások csak később fogalmaztak meg, természetesen reformként. Ilyen volt például a nyolcvanas évek elején meghirdetett nagy állománytisztítási program. Amikor beszélni kezdtek a szakmában arról, hogy tömegesen kellene kivonni avult és felesleges könyveket, mi már régen túl voltunk ezen. Persze amikor csináltuk, óriási botrányok voltak [...] Akkor még a 'mindent megőrzés" elve szent és sérthetetlen volt, és ennek megfelelően támadták a FSZEK-et a sajtóban és a rádióban is.

A Szabó Ervin Könyvtár, amikor én idejöttem, mondhatni 'csökött'[271] volt. Nemcsak struktúrájában, de szellemiségében is. [...] Így hát nem mondom, hogy könnyű volt a helyzetem, amikor bármit is meg akartam változtatni. Különben minden, amit elkezdtünk, valóban újdonságnak számított, nemcsak a FSZEK-ben, de a szakmán belül is. Az az elv, hogy nem nevelő, de használó centrikus könyvtárakat kell működtetni, nálunk bontakozott ki igazán. Ennek egyik kezdő eleme volt az állomány kihelyezésének a korábban megszokottól eltérő szempontja. Mi kezdtük el, és erre épült később a családi, vagy kétfedeles könyvtárak kialakításának gondolata. Ehhez persze változtatni kellett a hálózat struktúráján is. Kialakítottuk hát a főkönyvtári rendszert, de létre kellett hozni valóban központi szolgáltatásként a KESZ-t. És ez sem tetszett mindenkinek."

Helyettese, akit hasonlóan a korszakot meghatározó egyik személyiségnek tekintünk, a néhány hónappal később nyugalomba vonult, Papp István nem adott korszakértékelő interjút. A korszakot a Széchenyi-szindrómával írta le. „Ha valaki konfrontálódik saját elmaradottsága és mások haladottsága közötti különbséggel, s bár tudomásul veszi személyi és anyagi erőforrásainak korlátozottságát, a lehetőségek határai között mindent elkövet a közte és a nála fejlettebbek közötti különbség csökkenté-

270 Pobori Ágnes: „A feladatok önmagukban meghatározzák a jövőt." Beszélgetés Kiss Jenő főigazgatóval, nyugdíjba vonulása előtti utolsó pillanatban. = Könyvtári Híradó, 1998. 10. sz. 1-4. p.

271 Csökött: csökkent, csökevényes, megakadt, fejletlen, csenevész, visszamaradott – tájnyelvi szó. Vö. Magyar szókincstár. Bp. Tinta Könyvkiadó, 1998. 130. p.

sére."[272] Ez motiválta közel két évtizedes programjukat. A Donald Kacsa-szindróma betekintést nyújt a körülmények közé is.[273] A munkát állandó költségvetési megszorítások, anyagi nehézségek közepette végezték. „Ha visszapillantok az elmúlt évekre, azt látom, hogy hol a fiókkönyvtárak számának csökkentése, hol a két bibliobuszunk felszámolása, hol a beiratkozási és késedelmi díjak megemelése, hol a térítéses szolgáltatások bevezetése, hol az ÁFA visszaigényelhetősége, hol a szervezet korszerűsítése (pl. 23 kerületi alrendszer helyett 6 regionális alrendszer kialakítása), hol a menedzsment erősítése (pl. a participatív vezetés megvalósítása, a költséggazdálkodás decentralizálása, az anyagi érdekeltség és költségtudatosság növelése), hol a munkanélküliek jelentős állami támogatással való alkalmazása stb. volt az, amit egy-egy újabb lyuk betömésére használhattunk fel."

Nehéz ezekhez bármit hozzátenni. A Kiss Jenő-korszak, a Papp Istvánnal és másokkal közös korszak évtizedes lemaradások pótlása, romló körülmények kivédésére irányuló előremenekülés időszaka volt. A korabeli évkönyvek, éves jelentések és más megnyilatkozások teli vannak vészjelzésekkel (a nagyközönség, a fenntartó megszólításával, figyelmeztetésével), állandó ötletekkel (a könyvtári lehetőségek megmutatásával), mi-

A 100 éves a Fővárosi Könyvtár című kiállítás részlete

272 Papp István: Ha halkan szól a zene, akkor is lehet táncolni. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1999. 1. sz. 4. p. 1998. december 3-4-én Prágában elhangzott előadás.

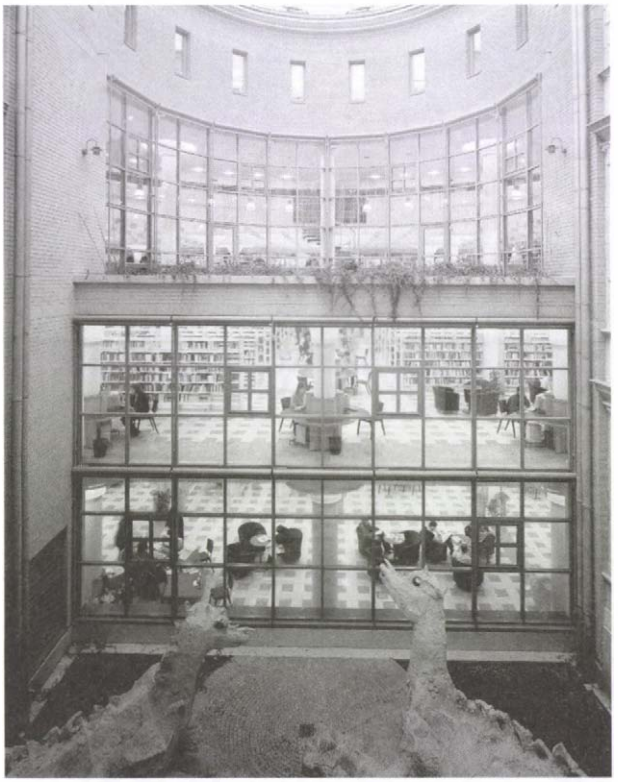
273 Donald Kacsa-szindrómának azt nevezte Papp, amikor a hajótörést szenvedett és a gumitutajon menekülő Donald Kacsa a kardhal támadásait úgy tudja kivédeni, hogy minden ujját felhasználva betömi a lyukakat. De mi lesz, ha már mindet felhasználta? Papp i. m. 15. p.

ként lehet a helyzetet menteni (szervezeti-szolgáltatási átalakításokkal). Hazahozták, a főváros körülményeire alkalmazták a polgári demokratikus, a használót középpontba helyező liberális közkönyvtár eszméjét, szellemét és gyakorlatát. (Meglehet, már az 1960-70-es években és ebben a korszakban is, és vidéken is voltak számosan hívei az igazi public librarynak – lásd a békéscsabai szabadpolc, a megyei könyvtárakban megszervezett tájékoztató szolgálat stb.) Számos esetben megelőzték környezetüket, példával szolgáltak a hazai könyvtárügy számára. Szükségszerűen szembe kellett menniük a régi gyakorlattal. Eredményük, hogy – a nehézségek kivédése közben, számos belső újításnak köszönhetően, s ha hullámzóan is, de – tartani, sőt sok esetben javítani tudták a könyvtár teljesítményét, szélesítették szolgáltatásait. Természetesen a koncepciók mindig többet ígértek, mint amennyit hozni tudtak. Lerakták a századvég/ezredforduló, a 21. századi modern nagykönyvtár alapjait – amelynek felépítését az utódok fejezték be, eredményeit ők bontakoztatták ki.

KITEKINTÉS

Az 1990-es évek második felében a könyvtárat fenntartó Fővárosi Önkormányzat úgy döntött, hogy nem épít új helyen új könyvtárat, hanem a régi palotaépületet és a hozzá csatlakozó két épületszárnyat építteti át, egy nagyléptékű, a régit és az újat harmonikusan ötvöző könyvtárépületté.

Az átépítés és rekonstrukció munkáját már új vezetőséggel kezdte meg a könyvtár: 1998. november 1-jétől Fodor Péter személyében új főigazgató került a könyvtár élére, helyettese 1999 márciusától Sóron László lett.

A megújított és kibővített Központi Könyvtár részlete

Kulturális területen példátlan módon, a nettó 3 milliárd forintos rekonstrukció (2,4 milliárdot az országgyűlés szavazott meg, a többit a főváros és a könyvtár adta) beruházója és lebonyolítója a FSZEK volt.

Az első ütem 1998. októbertől 2000. augusztus 31-ig tartott, az új épület átadására 2000. november 17-én, megnyitására 20-án került sor. A második ütemben, 2000. szeptember 1-2001. augusztus 31-e között fejeződött be a Wenckheim-palota műemléki felújítása. Az új Központi Könyvtár átadására

2001. szeptember 7-én került sor, és pár nappal később, szeptember 12-én a könyvtár az olvasók előtt is megnyitotta kapuit.

A rekonstrukció és bővítés révén a könyvtár alapterülete 7.040 négyzetméterről 12.800 négyzetméterre bővült. Ilyen módon a férőhelyek száma 244-ről 700-ra, a polcfolyóméter 17.200-ról 27.000-re növekedett. A szabadpolcos állomány háromszorosra, az olvasói terek több mint négyszeresre bővültek. Gondosan előkészített tervezéssel és kivitelezéssel a palota épületét eredeti pompájában megőrizték és sikerrel kapcsolták hozzá a felújított és az új épületrészeket.

Budapest lakossága a megújult Központi Könyvtárat örömmel és ugrásszerűen bővülő létszámban vette birtokába: 2001-ben a napi látogatók száma elérte a négy-öt ezer főt.

2002-ben a FSZEK kidolgozta átfogó fejlesztési koncepcióját a hálózati tagkönyvtárak megújítására, a központi szolgáltatások bevezetésére. Ennek részeként a Központi Könyvtárat és a hálózatot egy egységként kezelő informatikai rendszer kiépítését határozták el, mely 2004 végére megvalósult.

Mód nyílt a gépi katalógus használatára, kölcsönzésre, a hálózati könyvtárak megnézhették egymás állományát az internet segítségével. 2005-ben már a könyvtár honlapján olvasói vonalkóddal on-line lehetett hosszabbítani, és könyvet előjegyeztetni. Az évtized közepére célul tűzhették ki, hogy a FSZEK valamennyi tagkönyvtárát szolgáltatási feladatainak megfelelően gépesítik és internet elérést biztosítanak az olvasók számára.

A centenáriumi 2004. évben a tagkönyvtárakba és a Központba beiratkozott olvasók száma meghaladta a százkilencven ezret, a kölcsönzések száma pedig elérte a két és fél milliót.

2004-ben a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár méltó módon ünnepelte/ünnepelhette meg alapításának századik évfordulóját.

A 2004-ben átadott új Péceli úti könyvtárépület

NÉVMUTATÓ

Aknay Tibor 246
Albert Gábor 441
Antall József 122
Arató Antal 146, 276, 278, 296, 297, 370

Baán Kálmán 35, 197
Babákné Kálmán Mariann 298, 299, 388, 426
Babits Mihályné 25
Bacsa Andrásné 223
Balassa Imre 25, 44
Balázsné Veredy Katalin 351
Bánhegyi Gyuláné 245, 252, 257, 269, 272, 274, 279, 314, 340, 349, 374, 401, 438
Barczi Zsuzsa 288, 297, 300, 304, 309, 321, 331, 339, 371, 393, 395, 405, 412, 425, 427
Bárdos Lajos 125, 166
Bartalus Ilona 166
Bartha Ilona 157, 160, 161, 228, 244, 261
Bartos Éva 236, 257, 306, 307, 293, 307, 331, 373, 414, 415, 420, 421, 422, 429
Báthory János 258, 314, 380, 399, 435, 437
Becski Andorné 132, 175
Beljanov vezérőrnagy 38
Bencsikné Kucska Zsuzsa 306, 307, 374, 375, 376
Benjámin Judit 266, 335, 342, 346, 419
Benjámin László 122
Benne György 202
Bényei Miklós 14
Bereczky László 22, 28, 98, 130, 285, 319
Berza László 238, 239, 252, 257
Bikácsi Lászlóné 113, 128, 131, 154, 155, 161, 162, 163
Bóday Pál 130
Bolgár Ágnes 246, 375
Bóna Márta 234
Borsos Józsefné Irányi Lujza 110, 120
Braun Róbertné Grünwald Margit 22, 30

Chirke Géza 20
Cziboly Józsefné 266, 270, 271, 374
Czoczek László 223
Cseh-Szombathy László 238, 246
Csép Attiláné 266

Csoma Gyuláné 232
Csoma Mihályné Kőszegi Anna 266, 374
Csomor Tibor 198, 233, 234, 239, 248, 252, 257, 373, 432
Csorba János 21, 23
Csöppüs Béla 114, 175
Csüry István 130

Dávid Antal 20, 21, 25, 35, 52, 101
Deák Sándor 14, 257, 356, 316, 323, 328, 360, 364, 366, 367, 369
Dégh Linda 25
Demszky Gábor 354, 359
Dénes Zsuzsa 246
Dienes László 17, 22, 23, 26, 28, 30, 32, 34, 35, 36, 38, 42, 43, 45, 55, 57, 59, 60, 64, 65, 66, 67, 71, 76, 80, 89, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 106, 108, 168, 209, 320, 354
Dobos Piroska 25, 26, 54, 79, 88, 89, 99, 208, 209, 222, 241, 244, 246, 251, 252, 379
Dobos Rózsa 60
Dobrovits Aladárné 24
Dömötör Tekla 71, 72, 74, 77, 88, 98

Ecsediné Rüdiger Edit 53
Ecsedy Andorné 101, 198, 199
Egresi Zoltán 202
Elek Artúr 43
Enyvvári Jenő 20, 55, 73, 74, 148
Erdődi Ferencné 53, 148, 266
Erdős Péterné Köves Erzsébet 100, 106, 107

Fancsali Petronella 72
Faragó Tamás 74, 257, 429, 431, 432, 436
Farkas Zoltán 125
Farkasinszky Lajos 253
Farkasné Dóczy Erzsébet 266, 268, 347, 373
Féja Géza 122, 197
Fodor Ákos 114
Fodor Péter 453
Fogarassy Miklós 208, 209
Fónagy Iván 24
Forgács Tiborné
Forrai Miklós 165
Fort Sándor 19, 33, 188
Futala Tibor 13, 327, 351,376, 378, 379, 384, 387
Fülep Lajos 50
Fülöp Géza 399

Gál Györgyné Ballagi Ágnes (Gálné Ballagi Ágnes) 14, 258
Gál Tamás 134, 266
Gáliczky Éva 198, 199
Gárdonyi Albert 43
Gáspárné Dávid Margit 24
Gellért Oszkár 50
Genthon István 125
Geréb László 25, 88, 90, 92, 98, 99
Geréb Lászlóné Nyilas Márta (Nyilas Márta) 25, 26, 42, 50, 99
Gerő Péter 349, 374, 380, 381
Ger? Gyula 13, 14
Gócza Gyuláné (Gócza Julianna) 354, 373, 435, 442, 444
Goda Gábor 33, 34, 99
Gordon Erzsébet 113, 117, 137, 202, 252
Gönczi Imre 151, 152
Gujgiczer Imréné 250, 251, 258, 349, 372, 379
Gyalmos János 148, 166
Gyergyai Albert 25
Győri György 14, 53, 86, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 128, 132, 133

Hackl N. Lajos 163
Hajdu Henrik 21, 22, 24, 25, 30, 31, 33, 39, 41, 45, 52
Hamvas Béla 18, 25, 27, 29, 52, 399
Hantos János 212
Hargitai Nándorné 163, 252, 257
Havas Ervin 209
Havas Katalin 243, 266, 296, 297, 311, 312, 319, 320, 322, 323, 330, 331, 336, 342, 346, 348, 355, 366, 373, 378, 405, 421, 434
Hefkó Mihály 354
Heged?s András 170, 380
Heged?s Péter 343, 354, 356, 343, 328
Heller Ágnes 170, 171, 237
Hiripi Lajosné Vágh Mária 198, 234, 236, 247, 328, 373, 400
Homa Gyula 20
Hont Péter 421
Hont Péterné 121, 253, 252, 276
Hornyánszky Sári 171, 193
Horváth Györgyné 14, 227, 266, 373
Huszár Tibor 238

Jajczay János 19, 22, 45, 89, 92
Jajczay Jánosné 35, 52
Jakubecz Ilona 231, 243, 266, 294, 298, 320, 323, 330, 331, 347, 424
Jámbor Alajos 30
Jámbor Mária 166, 192
Juhász Mária 82, 110, 114

Kálmán József 29
Kalmár Gyula 18, 22, 35, 38
Kály-Kullay Károly 302, 373, 420, 421
Kamarás Istvánné 243
Kampis Antal 125

Karbach Erika 340, 356, 374, 380, 400, 435, 437, 438, 440, 444
Karinthy Gábor 24
Kárpáti János 165
Katsányi Sándor 10, 13, 36, 44, 54, 131, 245, 258, 268, 274, 293, 294, 295, 296, 297, 314, 319, 330, 342, 350, 367, 373, 378, 381, 410, 415, 420, 422
Kecskeméti István 165
Kéki Béla 156
Kepes Ágnes 53, 156, 157, 160
Kerekes Pálné 244, 304, 305, 385
Keresztesi Mihály 112, 137
Kertész Pál 106, 107, 128, 213
Keszthelyi Zoltán 24, 39
Kis Ferenc 24, 25
Kiss Béláné 266
Kiss Csaba, Sz. 257, 258, 276, 277, 278, 281, 281
Kiss Jánosné 246, 283, 347, 429
Kiss Jenő 50, 131, 253, 256, 257, 258, 259, 260, 265, 268, 273, 274, 275, 276, 278, 281, 282, 284, 285, 291, 304, 310, 313, 319, 321, 323, 327, 330, 333, 335, 336, 338, 341, 342, 346, 348, 350, 352, 354, 355, 366, 368, 373, 374, 378, 379, 384, 400, 416, 419, 428, 431, 446, 448, 450, 451
Klinda Mária 231, 232, 373, 444, 445, 395, 397
Kodály Zoltán 50, 124, 125, 164, 166, 167
Komlós Aladár 25, 36, 38, 98, 399
Kopcsay Ágnes 425
Kovács Éva 266, 297, 305, 323, 331, 347, 349, 350, 374
Kovács Györgyi 346
Kovács Verona 262, 265, 266, 331
Kozocsa Ildikó 231
Kőhalmi Béla 17, 21, 22, 25, 28, 29, 30, 35, 37, 42, 50, 67, 73, 87, 91, 92, 95, 98, 101, 110, 124, 194, 196, 399
Könyves Tóth Kálmán 19, 22, 29, 39, 45, 52
Könyves Tóth Lilla 242, 244
Körtés Júlia 197
Kővágó József 27, 41
Krúdy Gyula, ifj 128
Kumor Gyula 218

Lovas Zoltánné 266
Lukács Ferenc 104
Lukin László 165

Magos Gáborné Gimes Judit 107
Mándy Iván 50
Márffy István 187, 247, 232, 248, 252, 257, 276, 313, 314, 316, 395
Marosán György 126, 180
Marót Miklós 14, 53, 60, 64, 76, 87, 91, 99, 106, 107, 109, 113, 114,118, 127, 164, 168, 171, 183, 188, 191, 192, 193, 194, 202
Marschall Miklós 336, 337
Maruszki József 14, 114, 115, 146, 181, 214, 215, 242, 266, 274, 275, 283, 293, 329, 330, 331, 334, 340, 368, 373, 374
Maruszki Józsefné 266, 283
Mátrai Mátyás 257, 281, 377, 378, 379
Matyéka Károly 166
Meiszner Tamásné 105, 185, 189, 230, 246, 266, 321, 364, 419
Mentes Béláné 67, 96, 104, 168, 202, 238, 252
Mezey László Miklós 322, 377, 378, 449
Mihályi Imre 113
Mikó Zoltán 258, 416, 446, 449
Mód Péter 104, 109
Molnár Antal 165
Mucsi Katalin 246, 247, 302
Nagy Anna 356, 382
Nagy Tamásné 197
Németh János 98

Németh Lajos 125
Németh Mária, Sz. 174, 229, 230
Nitsch Lászlóné 183, 266
Novák Tamásné 197

Ottovayné Ecsedi Klára 266, 320, 321, 328, 340, 346, 347, 364, 372, 425
Óvári Sándor 231

Páldy Róbert 209, 217
Papp Györgyné 213, 253
Papp István 14, 257, 259, 260, 263,266, 268, 269, 271, 273, 275, 276, 279, 281, 283, 284, 285, 286, 291, 292, 293, 306, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 323, 324, 328, 333, 336, 337, 338, 339, 342, 343, 345, 346, 350, 351, 354, 355, 357, 364, 374, 399, 432, 450, 451,
Pataki Ferenc 53, 76, 98, 99, 106, 118, 122, 197, 202, 232, 233, 241, 253, 257, 276, 278, 377, 399
Pauza István 352, 357
Pelejtei Tibor 449
Pernye András 167
Pesti Ernő 232, 258, 276, 314, 399, 400, 441
Pethes Iván 164
Pobori Ágnes 252, 266, 283, 307, 320, 347, 349, 350, 367, 378, 379, 450
Polónyi Péter 122, 175, 190
Pór Nándorné Váradi Irma 22

Rácz Aranka 93, 130, 153, 154, 155
Radvány Tiborné 266
Rajk Lászlóné 106, 107, 108, 115, 117, 122
Reguli Ernő 234, 399
Remete László 18, 99, 67, 71, 107, 149, 197, 201, 213, 232, 234, 235, 236, 238, 247, 252, 253, 254, 258, 276, 278, 437
Réti Károly 19
Révai József 76, 77, 80, 89
Révész Ferenc 22, 105, 114, 115, 117, 118, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 128, 133, 148, 149, 166, 168, 169, 174, 202, 211, 212, 213, 217, 220, 227, 228, 230, 232, 237, 241, 252, 253
Révész Mihály 41
Révy Eszter 312, 342, 328, 340, 418
Román József 14, 53, 76, 77, 90, 98, 99, 106, 107, 108, 113, 114, 121, 124, 125, 128
Rónai Péter 297
Rudas Klára 175

Sáfár Katalin 258, 274, 279
Sallai István 79, 80, 103, 109, 129, 130, 139, 144, 149, 150, 152, 153, 156, 172, 180, 198, 201, 207, 208, 210, 212, 213, 222, 240, 250, 254, 255, 260, 344
Samu Gizella 174, 190, 266, 279
Sándor Ottóné 242, 252, 258, 311, 373, 416, 418, 419, 446
Sándor Tibor 14, 356, 357, 430, 433, 434, 435, 444
Sas Judit 237
Schiffer János 354
Schöpflin Aladár 50
Solti Andrásné Szigeti Gabriella 17, 22, 105
Sólyom László 38, 39
Somogyi József 379, 407
Sonnevend Péter 342
Sóron László 453

Szabó Ervin 27, 29, 30, 32, 34, 55, 62, 65, 74, 92, 96, 216, 227, 240, 253, 254, 259, 320, 344
Szabó Ervinné 347
Szabó Jánosné Richlich Ilona 228, 257, 262, 263, 347, 373
Szabolcsi Bence 50, 165
Szakmári Istvánné 266, 283

Szalai Ágnes 157, 164, 166, 240, 258, 302, 303, 373, 374, 442, 448
Szalai György 53, 100, 106, 107, 117, 118, 120, 121
Szalai Sándor 237
Szász Eta 160
Szász Ilona 270, 304, 305, 306, 308
Szász Károlyné Gillemot Katalin 25, 200
Szederkényi Olga 252, 276
Székely Ervinné Dóczy Éva 374
Szekeres Pál 124, 130
Szelényi Iván 170, 171, 237
Szelestey Gyuláné 128, 182, 202
Szemkeő Gáborné 266
Szentkuty Pál 20, 21, 23, 26, 27, 29, 104, 188
Szentmihályi János 98, 207
Szepesváry Katalin 395, 396
Szer Kálmánné Faragó Éva 374
Szergejcsuk ezredes 38, 39
Szőke Tiborné 119, 121, 122, 174, 135, 193, 202
Szőnyi Erzsébet 165

Takács Miklós 207
Tamkó Sirató Károly 39, 285
Téchy Tünde 268, 398
Telegdi Zsigmond 25, 35, 45, 65
Terescsényi György 24, 88
Tersánszky Józsi Jenőné 131
Tiborc Zsigmond 24, 25, 40, 52
Tiszay Andor 24, 25, 37, 44, 89, 90, 92, 93, 202
Tóbiás Áron 122, 126, 199, 200
Toldy Csaba 266
Tombor Tibor 130, 156, 210, 212
Tongori Imréné 266
Tóth Dezső 56, 187, 189, 223
Tóth Eszter 24
Tóth Gyula 13
Tóth László 175
Tverdota Miklósné 266, 323, 328, 330, 331, 336, 347, 366, 373, 374, 378
Tyroler Gyula 119, 144, 148, 202, 246, 252

Újfalussy József 165
Urbán László 226

Vágfalvy Dezső 19, 20, 21, 22, 30, 35
Varga József 374
Vargáné Vida Emília 289, 290, 418
Vargha Balázs 129, 144, 150, 153, 160, 163, 245
Vas Zoltán 20, 21, 24, 33
Vasváry István 164
Venczel István 213, 227
Veredy Gyula 9, 22
Vida Ferencv 41
Vidra Szabó Ferenc 325, 404, 420
Virág Csaba 156
Vörös Istvánné 234
Vukán Viktória 56, 266

Weichinger Károly 156
Weigel József 395
Weisz Sándorné 97, 235, 248, 249, 252, 266, 322
Wessetzky Vilmos 45
Winter Pálné 104,105, 111, 119
Wix Györgyné 72
Zimáné Lengyel Vera 377, 399, 426, 441
Zolnay Vilmos 112
Zoltán József 92, 93, 95, 109, 194, 195, 197, 202

MELLÉKLETEK

KRONOLÓGIA
Katsányi Sándor

KIADVÁNYJEGYZÉK ÉS BIBLIOGRÁFIA
Sánthánéné Antal Sára

STATISZTIKAI ADATOK
Somogyi József

1945

jan. 18.	A front elvonulása után néhány könyvtáros munkára jelentkezik, a Wenckheim-palotában megkezdődik a romeltakarítás. A könyvtár ügyeit ideiglenesen Vágfalvy Dezső vezeti.
márc. 23.	Dávid Antal igazgatóhelyettes és Szentkuty Pál 1944-es fegyelmi eljárását beszüntetik, állásukba visszahelyezik őket.
márc. 24.	A polgármester több humán értelmiségit (Gyergyai Albert és mások) oszt be a könyvtárba szolgálattételre.
március, utolsó hét	Megnyílik a Molnár utcai (1.sz.), Erzsébet körúti (2.sz.) és a József körúti (9.sz.) fiókkönyvtár.
ápr. 1.	Megnyílik a Vág utcai (7.sz.) és a Királyi Pál utcai (14.sz.) fiókkönyvtár.
ápr. 12.	Szentkuty Pál kap megbízást a könyvtár vezetésére.
ápr. 27.	Megnyílik a Fő téri (8.sz.) fiókkönyvtár
máj. 9.	Megjelenik a polgármesteri rendelet, mely szerint a Fővárosi Könyvtár köteles kivonni és a lakosságtól is összegyűjteni a „fasiszta szellemű és szovjetellenes" sajtótermékeket.
júl. 13.	Hajdu Henrik kap igazgatói kinevezést.
júl. 16.	Megindul az 1. sz. villamos mozgókönyvtár.
július	Az egykori „szabóervinesek", Kőhalmi Béla, Solti Andrásné Szigeti Gabriella, Pikler Blanka, Pór Nándorné visszatérnek a Fővárosi Könyvtárba.
okt. 18.	A Fővárosi Pedagógiai Könyvtár rendeletileg a Fővárosi Könyvtár irányítása alá kerül. (Az irányítás gyakorlatilag csak 1949-től érvényesül.)
nov. 9.	Megnyílik (csak kölcsönzésre) a Központi Könyvtár. Megnyitja Vas Zoltán polgármester.
dec. 31.	Az év végéig 233 ezer „fasiszta szellemű és szovjetellenes" mű gyűlik össze a Központi Könyvtárban.

1946

jan. 1.	A Szovjetunióból hazatért Dienes László visszamenőleges hatállyal (1945.febr.1.) igazgatói kinevezést kap és munkába áll.
febr. 11.	Vita a városházán a könyvtár „csendes indexe" (a „nem megfelelő szemléletű" könyvek kivonása) miatt.
máj. 1.	Megnyílnak a Központi Könyvtár olvasótermei.
máj. 9.	Megszűnik a Központi Könyvtár állományának védettsége a beszolgáltatási kötelezettség alól.
máj. 22.	A könyvtár új neve: Székesfővárosi Szabó Ervin Könyvtár
június	A politikai rendőrség több mint 10 000 könyvet és folyóiratot szállít el.
aug. 1.	Szentkuty Pált nyugdíjba küldik.

1947

jan. 8 – 11.	Szergejcsuk ezredes intézkedésére a Központi Könyvtárból zúzdába viszik a két világháború közötti sajtótermékek gyűjteményét.
jún. 17.	Megnyílik a kőbányai Zalka Máté (ma: Szent László) téri 12. sz. fiókkönyvtár

dec. 17. Szovjet Osztály nyílik az Andrássy úti fiókkönyvtár helyiségében.

1948

okt. 1. Hajdu Henrik igazgatói megbízása (áthelyezéssel) megszűnik. A továbbiakban Dienes László egyedül vezeti a könyvtárat.

ősz A régi vezetők közül elbocsátják Jajczay Jánost, Jajczay Jánosnét, Könyves Tóth Kálmánt. Felmondanak Hamvas Bélának.

1949

jan. 1. Dávid Antal helyett Solti Andrásné lesz az aligazgató.

jan. 2. A Központi Lakáshivatal a Reviczky u. 3. sz. épületet kiutalja a könyvtárnak. Az épületet a könyvtár nem tudja birtokba venni.

jan. 26. A Központi Könyvtárban megnyílik „az első nagyszabású magyarországi Lenin-kiállítás." (Szabad Nép.)

okt. 1. A könyvtár aktív részvételével megindul a „nagybudapesti olvasómozgalom". A központilag kijelölt négy művet három hónap alatt nyolcezren kölcsönzik ki.

1950

Megnyílik a Puskin utcai Szovjet Gyűjtemény.

jan. 3. A könyvtár megkezdi a Nagy-Budapesthez csatolt 23 új településen a könyvtárak átvételét ill. szervezését.

január Megjelenik a Népkönyvtári Központ „Útmutató"-ja a könyvkivonásról. Az év során 54 ezer ideológiailag kifogásolható művet vonnak ki a hálózatból.

júl. 1. Kőhalmi Béla a könyvtárból az Országos Könyvtári Központba távozik.

október Újpesten, Kispesten, Pestlőrincen. Pesterzsébeten megnyílik a (részben a régi városi könyvtárakból kialakított) kerületi fiókkönyvtár.

1951

jan. 1. Megkezdődik a FSZEK által fenntartott fiókkönyvtárak személyzeti és gazdasági ügyeinek átadása a kerületi tanácsoknak.

ápr. 1. Bibliográfiai Osztály létesül Tiszay Andor vezetésével.

szept. 27. A könyvtár a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottságának írt előterjesztésében átadásra javasolja a Budapest, a Keleti és a Szüry-gyűjteményt.

szeptember A Központi Könyvtár olvasói katalógusából elkezdik kiemelni az „elavult és ellenséges" művek céduláit. Az év végéig 50 ezer művet rejtenek így el az olvasók (és az ellenőrök) elől.

Új könyvtárak nyílnak a Budapesthez csatolt településeken: Békásmegyeren, Pestújhelyen, Sashalmon, Rákoskeresztúron, Soroksáron, Budafokon.

1952

jan. 5. Létrehozzák a Különgyűjtemények Osztályát.

jan. 30. Az egységesített Feldolgozó Osztályon (vezetője: Mentes Béláné) bevezetik a futószalag rendszerű munkavégzést.

márc. 9. Meghal Solti Andrásné intézetvezető-helyettes. A hálózat vezetését Winter Pálné veszi át.

nov. 28. Az Első Országos Könyvtáros Konferencián Dienes László felszólal a könyvtárak erőltetett fejlesztése ellen. (Eredménytelenül.)

dec. 31. A Központi Könyvtárban bevezetett „tömegkönyvtári" szolgáltatások hatására az olvasók számát egy év alatt megkétszereződött. Új könyvtárak nyílnak a Budapesthez csatolt településeken: Pesthidegkúton, Káposztásmegyeren, Rákoscsabán, Pestimrén.

1953

jan.1. Négy kerületben a gyarapítási keret a Központi Könyvtárból a helyi tanácsokhoz kerül, megszűnik a központi állománygyarapítás.

jan. 24. A Fiókközpont megszűnik, helyette Módszertani Osztály jön létre.

ápr. 5. Meghal Dienes László.

ápr. 12. Winter Pálné kap ideiglenes megbízást a könyvtár vezetésére.

1954

jan.1. A fiókkönyvtárak teljes könyvbeszerzési kerete a kerületi tanácsokhoz kerül.

okt. 15. A könyvtár fennállásának ötvenedik évfordulóját ünnepli.

dec. 7-11. Minisztériumi és tanácsi vizsgálat. A Központi Könyvtár funkciójának kérdésében a közművelődési feladatok mellett a tudományos könyvtári feladatok és a helyismereti gyűjtemény megőrzését-visszaállítását javasolják.

1955

január A könyvtárba helyezik Rajk Lászlónét, aki rövidesen az intézmény politikai életének egyik meghatározó alakjává válik.

márc. 19. Mód Pétert nevezik ki a könyvtár vezetőjének.

máj. 1. A Feldolgozó Osztály vezetőjévé Szász Károlyt nevezik ki.

júl. 1. A korábban felszámolásra ítélt Budapest Gyűjtemény újra önálló osztály lesz. Vezetésére (és a Budapest-bibliográfia szerkesztésére) Zoltán József kap megbízást.

júl. 1. Dobos Piroskát a Könyvtárosképző Iskolából a könyvtárba helyezik át.

dec. 16. „A könyvtár politikai munkája nem a régi lendülettel folyik" – jelenti a könyvtár a minisztériumnak.

1956

júl. 20. A könyvtár vezetőjét, Mód Pétert más beosztásba helyezik. Winter Pálné ismét ideiglenes vezetői megbízást kap.

augusztus A Könyvtáros augusztusi számában Győri György a könyvtári munka nagyobb szabadságáért száll síkra.

szept. 1. Révész Ferenc igazgatói kinevezést kap.

okt. 6. Rajk László temetése, a könyvtár dolgozóinak kollektív részvételével. (A temetést előkészítő politikai viták részben a Wenckheim-palotában zajlottak.)

okt. 23. A Központi Könyvtár 12 pontban fogalmazza meg politikai követeléseit.

okt. 23 – nov. 4. A könyvtárban forradalmi bizottság alakul, vezetőjévé Marót Miklóst választják.
Néhány kerületi könyvtár aktívan részt vesz a forradalmi eseményekben.

november A Központi Könyvtár épülete belövést kap, súlyosan megsérül.
A könyvtárak többsége zárva van.

dec. 3. A Központi Könyvtár megkezdi erősen korlátozott szolgáltatásait.

1957

febr. 18. Munkaértekezlet. Révész Ferenc beszédében új könyvtári programot ad.
Révész Berza Lászlót nevezi ki a Módszertani Osztály vezetőjévé.(Rövidesen vissza kell vonnia a kinevezést.)

ápr. 1. A fiókkönyvtárak fenntartója a kerületi tanácsok helyett ismét a FSZEK lesz.
Létrejön a Kerületi Könyvtárak Osztálya (KKO). Vezetője: Szelestey Gyuláné.

ápr. 12. A Népművelési Minisztériumból elbocsátott Mikó Zoltán a soroksári fiókkönyvtárban kap állást.

június Megjelenik a Könyvtári Híradó első száma.

júl. 12-13. Az Országos Könyvtárügyi Tanács megvitatja és elfogadja a FSZEK funkcióját és gyűjtőkörét újrafogalmazó tervezetet.

szept. 16 - okt. 22. A könyvtár „Francia impresszionisták" c. kiállítása (rendezte Román József) heves reakciókat vált ki.

nov. 7. Megnyílik a Lenin (ma: Erzsébet) körút 32. sz. alatti (22. sz.) fiókkönyvtár. 1954 óta ez az első könyvtáravatás.

nov. 11. Winter Pálné intézetvezető-helyettes ideiglenesen külföldre távozik, megbízatása megszűnik.

dec. 5. Határozat születik az „Újabb külföldi szerzemények" újraindításáról. (Tíz évnyi szünet után.)

december Dobos Piroskát bízzák meg a FSZEK pártszervezetének vezetésével, Szalai Györgyöt leváltják.
A Központi Könyvtár katalógusába visszahelyezik a korábbi „tiltott könyvek" 150 ezer katalóguscéduláját.

1958

május Tyroler Gyula könyvtárvezető-helyettesi megbízást kap.

szept. 24. A Fővárosi Tanács (ismét) kiutalja a Reviczky u. 3. sz. épületet a könyvtárnak. (Most is eredménytelenül.)

szeptember Szőke Tibornét a kőbányai könyvtárból a központba helyezik át.
A KKO újjászervezi a hálózat működését:
gyermekkönyvtári hálózat létrehozását határozzák el, felügyelője Bikácsi Lászlóné lesz;
központi rendelési [állománygyarapítási] tanácsadó testület létesül;
újra indul a központi címjegyzék, vezetője Német Mária.

1959

jan. 2. Az Andrássy úti könyvtár vezetőjét, Borsosné Irányi Lujzát politikai okokból megfosztják vezetői állásától.

jan. 31. A Snagovból visszatért Rajk Lászlónét az Országos Levéltárba, Erdős Péternét az Országos Gorkij Könyvtárba helyezik át.

márc. 11. A vitanap a szabadpolcról. A KKO Dobos Piroska állásfoglalását követve a szabadpolc ellen, a válogatópolc bevezetése mellett foglal állást.

júl. 1. A VIII. ker. Pártbizottság Végrehajtó Bizottsága elmarasztalja Révész Ferenc liberalizmusát és a könyvtárban kemény politikai tisztogatást javasol.

szeptember — Román Józsefnek és Szalai Györgynek el kell hagynia a könyvtárat, a további elbocsátásokat Révésznek sikerül megakadályozni.
Dobos Piroska helyett Szőke Tiborné lesz a könyvtár pártszervezetének vezetője.

1960

febr. 1. — Szelestey Gyuláné nyugdíjba vonul, a KKO vezetője Dobos Piroska lesz, helyettese Mikó Zoltán.

júl. 8. — Átalakítás után megnyílik az újpesti (28. sz.) könyvtár. Ezt tekintik az első igazi szabadpolcos könyvtárnak. Új vezetője Gönczi Imre.

szept. 1. — Benjamin László a Központi Könyvtárban kap munkalehetőséget.

dec. 31. — Tiszay Andor nyugdíjba vonul, a Bibliográfiai Osztály egyesül a Propaganda Osztállyal, új vezetője Pataki Ferenc.
A hálózat vezetése – Révész Ferenc ösztönzésére – mégis elfogadja a szabadpolcos rendszert. Az év során 11 könyvtár tér át az új rendszerre.

1961

ápr. 1. — Megnyílik a 2. sz. gyerekkönyvtár XIII. ker. Sallai (*ma: Tátra*) u. 52-ben. Vezetője: Bartha Ilona.

jún. 3. — Megnyílik a Liszt Ferenc téri 1. sz. gyerekkönyvtár. Vezetője: Kepes Ágnes.
Ismét naprakész (60 ezer cédulával) a központi címjegyzék.

1962

jan. 25. — Szakértekezlet a Központi Könyvtár társadalomtudományi szerepéről. A résztvevők kiállnak a könyvtár szociológiai szakkönyvtári szerepe mellett.
120 000 kötet elhelyezésre alkalmas duplumraktárat alakítanak ki a XI. ker. Hamzsabégi úti volt óvóhelyen.
Megjelenik és nagy sikert arat a Tolsztoj Emlékkönyv, Tóbiás Áron munkája.

1963

január — Meghal Zoltán József. A Budapest Gyűjtemény vezetését Mentes Béláné, a Budapest Történetének Bibliográfiája szerkesztését Berza László veszi át. Megjelenik a Budapest Történetének Bibliográfiája első kötete.

febr. 20. — A Főv. Tan. VB tárgyalja a könyvtár ügyét.

márc. 2. — Könyvtáravatás Csepel-Csillagtelepen. (46.sz.)

május — Megjelenik az analitikus irodalmi katalógus első 750 cédulája.

júl. 1. — Szőke Tiborné igazgató-helyettesi beosztást kap.
Tyroler Gyula távlati fejlesztési tervében felveti a három épület (Wenckheim-palota, Baross u. 18. sz. és Reviczky u. 3. sz.) egybeépítését.

1964

április — Szakértői bizottság elemzi a FSZEK szociológiai gyűjteményét, vállalható szociológiai funkcióját.

máj. 30. — Megnyílik a Zenei Könyvtár (V. ker. Fehérhajó u. 5. sz.) Bárdos Lajos, Kodály Zoltán jelenlétében. Vezetője: Szalai Ágnes.

szept. 16. — Megkezdődik a Központi Könyvtár nagy olvasótermének (az egykori bálteremnek) teljes rekonstrukciója.

Nov. 18. Révész Ferenc a Fővárosi Tanácsnak új központi könyvtári épület létesítését javasolja.
Pesterzsébeten kísérleti jelleggel létrehozzák az első kerületi hálózatot.
A FSZEK olvasáskutatói műhellyé kíván válni: megjelenik az Olvasásszociológiai vizsgálat c. sorozat első kötete.

1965

febr. 13. A IX. ker. József Attila lakótelepen új, erre a célra épített könyvtár nyílik, (48. sz.), a hálózat legnagyobb alapterületű könyvtára. Vezetője Maruszki József.
A FSZEK könyvtári egységeinek száma az öt éven át tartó fejlesztés következtében csúcsra érkezett: 145.
Szász Károly nyugdíjba vonul. Utóda a Feldolgozó Osztály élén Gordon Erzsébet.
A könyvtár megkapja a Baross u. 18. sz. épületet.

1966

febr. 1. Heller Ágnes és Szelényi Iván vizsgálati jelentésükben javasolják: legyen a FSZEK országos szociológiai alapkönyvtár.
Megjelenik és sikert arat Remete Lászlótól *A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története.*

1967

júl. 1. Egresi Zoltán után Benne György kap megbízást a gazdasági vezetésre.

1968

jún. 1. A 131/1968/MK 11.sz. utasítás a Szabó Ervin Könyvtárat a szociológia országos jellegű tudományos szakkönyvtárának minősíti.

1969

aug. 1. A Nyilvános Szolgálat vezetője Marót Miklós távozása után Remete László lesz.
A szociológiai részleg megkezdi a tematikus bibliográfiák készítését.

1970

jún. 14. A Népszabadság cikke szóvá teszi Budapest gyenge közművelődési könyvtári ellátottságát.

júl. 20. A főváros új központi könyvtár építését határozta el, az előkészítő bizottság első ülésén Sallai Istvánt kérik fel a program készítésére.

dec. 15-17. A III. Országos Könyvtárügyi Konferencia a hiányosan ellátott területek közé sorolja Budapestet.

1971

ápr. 1. Papp Györgynét nevezik ki gazdasági igazgatónak.

jún. 3. A Sallai által készített távlati fejlesztési tervet megvitatja és elfogadja a könyvtár vezetősége. Ez új stratégiát jelent a könyvtár számára.

jún. 22. A Fővárosi Tanács Népművelési Osztálya a Központi Könyvtár építési programjának tervezett alapterületét a felére csökkenti.

okt. 6. A Főv. Tan. VB elfogadja a közös iskolai/közművelődési (gyerek) könyvtár telepítésének tervét.

1972

Máj. 5. Révész Ferenc új épület helyett a Wenckheim-palotának a két szomszédos épülettel való kibővítését javasolja a Fővárosi Tanácsnak.

Aug. 2. A Fővárosi Tanács a könyvtár ügyét tárgyalja. Az új stratégiát, a differenciált hálózat kiépítésének fontosságát elvben mindenki elfogadja.

Szeptember Megjelenik a Szociológiai Információ c. sorozat első füzete.
Megjelenik A magyar szociológiai irodalom bibliográfiája 1. kötete.
Megjelenik Csomor Tibor: Magyarország helyismereti bibliográfiája.
A Vadász utcai könyvtárban szervezett szolgáltatásként bevezetik a házhoz kötött olvasók felkereső szolgálatát.

1973

febr. 6. Ünnepélyesen átadják az új bibliobuszt. Könyvtári vezetője Cziboly Józsefné.

máj. 5. A könyvtár tervet nyújt be a a Központi Könyvtár három épületben (Wenckheim-palota, Reviczky u. 3., Baross u 18.) történő kialakításáról.

máj. 22. Határozat a Szociológiai Dokumentációs Osztály létrehozásról.

júl. 1. Remete Lászlót kinevezik a Szociológiai Dokumentációs Osztály vezetőjévé.

szept. 24. Elkészült a hálózatfejlesztés új, a korábbinál differenciáltabb terve.

okt. 29. Megnyílik az új soroksári könyvtár.

október A Központi Könyvtárban befejeződött a háború alatt súlyosan megsérült „Tölgyfa terem" három évig tartó helyreállítása.

1974

jan. 1. A nyugdíjba vonuló Tyroler Gyula helyére Hont Pálné kap igazgató helyettesi kinevezést.

márc. 27. Révész Ferenc bejelenti: „Új fejezet kezdődik könyvtárunk életében, nagy, korszerű könyvtárak épülnek."

ápr. 1. Dobos Piroska nyugdíjba vonul, a KKO új vezetője Király Lászlóné.
A KKO-t átszervezik, új neve: Hálózati Módszertani Osztály.

június A Budapesti Városépítési Tervező Vállalat kidolgozza az új könyvtár épülettervét.

aug. 13. A Népszabadság cikke szerint Budapest könyvtári helyzete a mélyponton volt, de most kezd túljutni rajta.

szeptember A hálózat első zenei részlege a soroksári könyvtárban megkezdi működését.
Megjelenik a Budapest Történetének Bibliográfiája zárókötete, a Mutatók.
Megjelenik a Válogatás a Zenei Gyűjtemény anyagából.

1975

jan. 1. Mentes Béláné nyugdíjba vonul, Berza Lászlót nevezik ki a Budapest Gyűjtemény vezetőjének.
Gordon Erzsébet nyugdíjba vonul, Szederkényi Olgát nevezik ki a Szerzeményezési és Feldolgozó Osztály vezetőjének.

márc. 15. Miután a Fővárosi Tanács (ismét) a teljesen új központi könyvtárépület létrehozása mellett foglalt állást, megkezdi munkáját a könyvtári tervező bizottság. Titkára Maruszki József.

máj. 2.	Csepel – Királyerdőn új könyvtár nyílik.
dec. 17.	Nagyméretű, korszerű könyvtár nyílik Kőbányán a Pataky István (ma: Szent László) téren. A szaksajtó szerint ez „léptékváltás Budapesten."
	A Központi Könyvtár értékes régi állományának feltárására és megőrzésére állományvédelmi program indul. Szervezője Klinda Mária.
	Megjelenik a József Attila c. bibliográfia, Reguly Ernő munkája.
1976	
november	A könyvtár megkapja a Zenei Gyűjtemény részére a mellette levő 180 m^2-es termet.
dec. 15.	Kispesten a Vörös Hadsereg (ma: Üllői) úton új könyvtár nyílik.
	Megjelenik (három kötetben, a harmadik 1977-ben) a hálózat új szemléletű gyűjtőköri szabályzata.
1977	
nov. 3-4.	Szabó Ervin születésének centenáriumát ünnepli a könyvtár. Sallai István előadásának témája: Tartozásaink Szabó Ervinnek.
	A FSZEK-et kérik fel a párizsi kiadású International Bibliography of Sociology magyar anyagának szerkesztésére.
1978	
jan. 1.	A FSZEK biztosított részesedést kap a társadalomtudományok körébe tartozó kötelespéldányokból.
június	Új hálózati könyvtárközi kölcsönzési gyakorlat kezdődik. Irányítója Német Mária.
július	A könyvtári tervező bizottság kidolgozta az új Központi Könyvtár funkcionális tervét.
1979	
máj. 21.	A könyvtári tervező bizottság a tervezett új könyvtár négy helyszíne közül a Kálvin térit választja.
júl. 1.	A nyugdíjba vonuló Révész Ferenc hat hónap munka alóli felmentést kap. A könyvtár vezetésére Szőke Tiborné kap megbízást.
	Kiss Jenő főigazgató-helyettesi kinevezést kap.
	Hont Péterné nyugdíjba vonul.
júl. 3.	Megnyílik az új kelenföldi könyvtár. Vezetője Horváth Györgyné.
okt. 15.	A könyvtár fennállásának 75. évfordulóját ünneplik.
okt. 29.	Az MTA Szociológiai bizottsága kedvezően értékeli a FSZEK szociológiai szakkönyvtári tevékenységét.
dec. 31.	Révész Ferenc nyugdíjba vonul.
1980	
jan. 1.	Kiss Jenő megbízást kap a könyvtár vezetésére.
febr. 1.	Deák Sándort gazdasági igazgatónak nevezik ki.
február	A Fővárosi Tanács VB bizonytalan időre leállítja az új Központi Könyvtár tervezési munkáit.
okt. 1.	Mátray Mátyást igazgató-helyettesnek nevezik ki.
1981	
Szept. 16.	Szőke Tiborné nyugdíjba megy.
Okt. 1.	Új Szervezeti és Működési Szabályzat lép életbe. Az osztályok új feladatkört és elnevezést kapnak:

a Propaganda osztály új neve: Propaganda és Kapcsolatszervezési Osztály, vezetője Mikó Zoltán, helyettes vezetője Sándor Ottóné;
a Hálózati Módszertani Osztály új neve: Hálózati és Felügyeleti Osztály, vezetője Szabó Jánosné Richlich Ilona.
Önálló Raktári Osztály létesül, vezetője Sáfár Katalin.

dec. 1. Önálló szervezeti egységként létrejön a Kéziratok és Ritkaságok Gyűjteménye. Vezetője Klinda Mária.

1982

jan. 1. A főkönyvtár vezetők jogköre bővül: munkáltatói jogot kapnak.

január Hátrányos helyzetű olvasókkal foglalkozó szakmai műhely kezdi meg működését a Vadász utcai könyvtárban.

febr. 1. Sz. Kiss Csaba főigazgató-helyettesi kinevezést kap.

febr. 26. Megnyílik a kibővített, felújított, új szolgáltatásokat is nyújtó Zenei Gyűjtemény. (Az olvasók március elsejétől látogathatják.)

márc. 17. Irodalmi és nyelvi szakrészleget avatnak a Kertész utcai könyvtárban.

március Sajtóvita kezdődik az Sz. Kiss Csaba irányításával folyó állományapasztásról. (Két éven át tart.)

április Vizuális módszertani műhely kezdi meg munkáját a kőbányai könyvtárban.

máj. 28. Megnyílik a XIII. ker. Dagály utcai főkönyvtár. Itt vezetik be a hálózatban elsőként a hanglemezek kölcsönzését.

december A könyvtár egy Floppymat SP típusú számítógépet vásárol a szociológiai szakirodalom feldolgozására.

1983

jan. 1. Új Szervezeti és Működési Szabályzat lép életbe. A hálózat kerületi főkönyvtárakra, kerületi könyvtárakra és fiókkönyvtárakra tagolódik.

febr. 1. Remete László nyugdíjba vonulása után a Szociológiai Dokumentációs Osztály vezetésére Báthory János kap megbízást.

ápr. 19. Kiss Jenő elfogadja Szederkényi Olga osztályvezető és Vígh Lajosné osztályvezető helyettes lemondását.

aug. 1. A Szerzeményezési és Feldolgozó Osztály vezetésére Bánhegyi Gyuláné kap megbízást.

1984

jan. 1. Számítógépes szociológiai témafigyelés indul.

febr. 1. Bevezetik a térítéses hangmásolást.

márc. 1. Hargitai Nándorné nyugdíjba vonulása után Székely Ervinné lesz a Hálózati és Felügyeleti Osztály vezető-helyettese.

március Egy feljelentés nyomán a minisztérium szakértői jelentést küld a fenntartónak: a Központi Könyvtárban folyó állományapasztás megfelel a jogszabályoknak.

szept. 26. A kőbányai kerületi főkönyvtárban artotéka nyílik.
Négy könyvtár áttér az állomány új, tematikus elhelyezésére: a XIII. ker. Mosoly u. és a XIV. ker. Lumumba u. teljesen, a VIII. ker. Gutenberg tér és a IX. ker. Börzsöny u. részlegesen.

1985

jan. 8.	A Főv. Tan. VB tárgyalja a FSZEK munkáját és helyzetét.
febr. 28.	Havas Katalin javaslatot nyújt be a központi információs szolgálat bevezetésére.
márc. 18.	Pestlőrinc új kerületi főkönyvtárát Köpeczi Béla miniszter nyitja meg.
ápr. 13.	Mátrai Mátyás főigazgató-helyettes meghal.
aug.1.	Sz. Kiss Csaba távozása után Papp István főigazgató-helyettesi beosztásban a könyvtár munkatársa lesz. Berza László nyugdíjba megy.
okt. 1.	Faragó Tamás lesz a Budapest Gyűjtemény vezetője.
nov.-dec.	Az Élet és Irodalom és az Új Tükör vitacikkeket közöl a Központi Könyvtárban zajló állománykivonásról.
dec. 31.	Mikó Zoltán nyugdíjba vonul.

1986

jan.1.	Sándor Ottóné lesz a Kapcsolatszervezési és Propaganda Osztály vezetője.
január	A Budapest Gyűjtemény igénybe vételéről felmérés készült, ezek alapján Faragó Tamás részleges feladatmódosítást javasol.
május	Papp István tervtanulmányt készít a hálózat kívánatos fejlesztési irányáról. Koncepciója a következő évek tevékenységének meghatározója lesz.
júl. 15-16.	A kerületi könyvtárak vezetői megvitatják a hálózat fejlesztési tervét.
okt. 1	Katsányi Sándor a FSZEK munkatársa lesz, a létesítendő Központi Ellátó Szolgálat (KESZ) megszervezésére és vezetésére kap megbízást.
nov.	A gyerekek ellátásának új szervezeti formáiról tervtanulmány készül és heves vitákat vált ki. Gerő Péter számítógépes szakember a FSZEK munkatársa lesz.
dec.	A hálózat differenciált állományépítésének előmozdítására állománygyarapítási tanácsadó munkabizottság (ÁLGYA) alakul. A könyvtár ténylegesen is birtokba veheti a Reviczky u. 3. sz. épületet. Nagyszámú hangoskönyvet szereznek be a vakok és a csökkentlátók ellátására. A magyar szociológiai szakirodalom regisztrálása számítógépen történik.

1987

jan. 10.- febr. 10.	A Központi Könyvtárban felmérik az olvasói igények kielégítésének szintjét, a nem teljesített kéréseket. A kapott eredmények a Központi Könyvtár funkciójának újragondolására ösztönöznek. A továbbiakban munkabizottság foglalkozik a funkcióváltás kérdéseivel.
szept.	A könyvtárvezetők megvitatják Szalai Ágnes ajánlásait a fonotékák gyűjtőköréről és működéséről. „A hangzó anyag könyvtári egyenjogúságáról" indul a Központi Ellátó Szolgálat rendszeres működése.

A könyvtár szerződést köt a TEXTAR számítógépes rendszer kifejlesztésére.

1988

jan.1. Bevezetik a hanglemezek és hangkazetták térítési díjhoz kötött kölcsönzését. Székely Ervinné után Bartos Éva lesz a HFO vezetőhelyettese.

április A Rottenbiller utcai könyvtárban Kály-Kullai Károly foglalkozássorozatot indít a drogfüggő, társadalmi beilleszkedési zavarokkal küzdő fiataloknak, e célra pályázatot ad be.

május- augusztus Vita folyik a Központi Könyvtár alapfunkcióiról.

okt. 1. Olvasószolgálati Főosztály alakul, mely a korábbi Raktári Osztályt, Bibliográfiai Osztályt és a Közhasznú Információs Szolgálatot is magába foglalja. Vezetője Katsányi Sándor lesz.

okt. 15. Megkezdődik a Közhasznú Információs Szolgálat próbaüzemelése.

nov. 9. Megalakul a Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezetének helyi csoportja.

nov. - december Folytatódik a vita a Központi Könyvtár alapfunkcióinak átdolgozott tervéről.

dec. 15. Megindul a Közhasznú Információs Szolgálat rendszeres működése.
A Boráros téri könyvtárban Ifjúsági Információs Iroda kezdi meg működését.
Megkezdődik a TEXTAR adatbázis kezelő program adaptálása.
Megjelenik Barczi Zsuzsa tanulmánya a családi könyvtárak olvasói fogadtatásáról.

1989

febr.1. A korábbi alacsony beiratkozási díjakat a könyvtár 10, 30, ill. 60 Ft-ra emeli fel.

ápr. 1. Arató Antal lesz a Központi Ellátó Szolgálat új vezetője.

július Elkészült és megkezdte működését a Központi Könyvtár restauráló műhelye.

júl.15. Számítógépes Osztály indul, vezetője Gerő Péter.

szeptember Gyerekkönyvtárosi műhely kezdi meg munkáját.

1990

febr. „Visszavonulási terv" címen költségcsökkentési-bevételnövelési program készül. A főkönyvtárak vezetői elfogadják.

febr. 28. Intézményi Tanács alakul véleményezési és javaslattételi jogkörrel.

április Elkezdődik az irodák és a kötészet átköltözése a Wenckheim-palotából a Reviczky u. 3-ba, az olvasószolgálat és a raktár több helyhez jut.

márc. 1. Megszűnik a Személyzeti és Oktatási Osztály valamint a Kapcsolatszervezési és Propaganda Osztály. Szerepüket szakreferensek veszik át.
Sándor Ottóné lesz a Közhasznú Információs Szolgálat vezetője.

jún. 1. Négy könyvtárban bevezetik a videokazetták térítési díjas kölcsönzését.

júl. 1. A beiratkozási díjakat jelentősen megemelik. (30.- ill. 100.- Ft-ra.)

júl. 11. Az Amerikai Továbbtanulási Tájékoztató Központ egyik állomáshelye a Központi Könyvtárban (a Közhasznú Tájékoztató Szolgálat keretében) kezdi meg működését.

szept. 1. A Budapesti Távbeszélő Főigazgatóság átadja a könyvtárnak a Különleges Tudakozót. A Közhasznú Információs Szolgálat kapacitása, igénybevétele és nyújtott szolgáltatásainak mennyisége a korábbi többszörösére emelkedik.

szept. 3. Közlönyolvasó nyílik a Közhasznú Információs Szolgálat keretében.

okt. 1. Karbach Erikát kinevezik a Szociológiai Dokumentációs Osztály vezetőjének.

okt. 14. Először osztják ki a Pro Bibliotheca Civica díjat.

1991

jan. 1. Hatályba lép az intézmény első Kollektív Szerződése.

május-június Vita a könyvtárvezetés és a szakszervezetek között a költségvetési megszorításokról.

jún. 6. Elkészül a könyvtár stratégiai tervének végleges formája.

aug. 30. A főpolgármesteri Kulturális Program – ellentétben a könyvtár stratégiai elképzeléseivel – a FSZEK tudományos szerepének kidomborítását, a közművelődési szerep visszafogását javasolja.

okt. 1. Szalai Ágnes nyugdíjba vonul, a Zenei Gyűjtemény új vezetője Gócza Gyuláné.

okt. 8. A Fővárosi Közgyűlés Kulturális Bizottságának a könyvtárban tartott ülésén sikerül feloldani a főpolgármesteri kulturális program és a könyvtár stratégiai tervei közötti ellentmondást. A könyvtár független szakértői átvilágítást kér.

december A Kulturális Bizottság hazai szakértőket és egy külföldi szakembert kér fel a könyvtár átvilágítására.

dec. 31. Az év során beszerzett könyvek átlagára az előző évi duplájára emelkedett, ennek következtében egy olvasóra feleannyi új könyv jutott, mint 1990-ben.

1992

márc. 4. Módszertani műhely alakul a családi könyvtárak munkájának segítésére.

ápr. 15. Faragó Tamás távozása után Sándor Tibor lesz a Budapest Gyűjtemény vezetője.

ápr. 16. Újra indul a gyerekkönyvtárosi módszertani műhely.

jún. 5. Az átvilágító bizottság jelentése megerősíti a FSZEK stratégiai irányát.

október Az Önkormányzat ismét a teljesen új (a Károly körúton létesítendő) központi könyvtári épület emelése mellett foglal állást. Felkéri a könyvtárt szakmai funkcionális terv készítésére.

A Budapest Gyűjtemény a hagyományos bibliográfiai feltárásról áttér a számítógépes adatbázis építésre TEXTAR rendszerben.

1993

jan. 1. Kiss Jenő főigazgatói és Papp István főigazgató-helyettesi megbízását a főváros újabb 5 évre meghosszabbítja.

Az Irodalmi Bibliográfia a korábbi cédulaforma helyett 1993-tól számítógépes formában, floppyn jelenik meg.

febr. 1. A Központi Ellátó Szolgálat vezetését Babákné Kálmán Mariann veszi át.

febr. 17. Megjelenik Papp István tervezete a hálózat új szervezetei formájára, a régiók kialakítására.

március - április A Könyvtári Híradóban és más fórumokon heves viták folynak a régiókra épülő új hálózati szervezetről.

márc. 31. A könyvtár a fenntartói utasításra elkészíti a Károly körútra tervezett épület szakmai programját.

máj. 28. A Közalkalmazotti Tanács képviselőválasztása. Elnök: Kelemen Tamás.

szeptember A Központi Könyvtárban belső viták után megkezdődik a szabadpolcos kölcsönzés.

október A Könyvtári Híradóban Szász Ilona állásfoglalása a gyerekek ellátásának romló helyzetéről heves vitát indít el.

nov. 1. Szabó Ervinné megbízást kap a II. és a XII. kerület közös vezetésére. Ez az első lépés a régiók kialakítása felé.

december Elkészült a Közhasznú Információs Szolgálat 10 ezer tételt tartalmazó számítógépes adatbázisa.

1994

márc. 14. A könyvtárközi kölcsönzés keretében más könyvtáraknak küldött könyvekért a FSZEK a jövőben kezelési díjat kér. Az intézkedés nagy felzúdulást vált ki a hazai könyvtárügyben.

márc. 22. Társadalmi jellegű külső Tanácsadó Testület kezdi meg működését.

júl. 1. Új szervezeti és működési szabályzat lép életbe.
Gazdasági okokból bezár az I. ker. Országház utcai és a IV. ker. Reviczky utcai könyvtár. Három közös fenntartású könyvtárat visszaadnak az iskoláknak. (Az év végéig még további kettőt.)

aug.1. Bezár a XII. ker. Városmajor utcai könyvtár.

szept.5. A Zenei Gyűjtemény egy éves tatarozás után újra megnyílik.
Megjelenik Budapest történetének bibliográfiája 1986-1990.

1995

jan.1. Életbe lép a hat régióra épülő új hálózati rendszer. Régió igazgatók: Szabó Ervinné, Horváthné Jakubecz Ilona, Kovács Éva, Szecsei Lászlóné, Szabó Jánosné Richlich Ilona, Pobori Ágnes.
A felnőttek beiratkozási díját 250 Ft-ra emelik.

jún. 1. A hálózat könyvtárainak nyitva tartási idejét gazdasági kényszerből 20%-kal csökkenteni kell.

okt. 9-15. „Összefogás a könyvtárakért" akció keretében a könyvek „örökbe fogadását" kezdeményezik. Több miniszter és neves közéleti személyiség, író, művész is részt vesz az akcióban.

okt. 26. A Fővárosi Közgyűlés határozata a könyvtár kezelésébe adja az Ötpacsirta u. 4. sz. alatti Pálffy-palotát a Zenei Gyűjtemény elhelyezése céljából.
A TEXTAR-ról a TEXTLIB integrált rendszerre tér át a könyvtár.

1996

jan.1. Bevezetik (az év első felében, kísérleti jelleggel) néhány könyvtárban a CD-ROM kölcsönzést.

okt. A Szerzeményezési és Feldolgozási Osztály keretében megszervezik a hálózat állományának központi szerzeményezését és feldolgozását. Öt fős munkacsoport alakul.

okt. 9. Felavatják a Szörény utcában épült szolgáltatóházat.

1997

márc. Ismét napirendre kerül a három meglévő épület hasznosítására épülő fejlesztési terv. Papp István elkészíti a Központi Könyvtár új székházának szakmai programját.

aug. 30. Újpesten a Király utcában új könyvtárat avatnak.

okt. 30. A Fővárosi Közgyűlés dönt: a Központi Könyvtárat továbbra is a régi helyén működteti a meglévő épületek teljes átalakításával.
A Wenckheim-palotában lokális számítógépes hálózatot építenek ki.
A Központi Könyvtárban és hat tagkönyvtárban elkezdik az Internet hasznosítását.

1998

febr.17. Az országgyűlés 2,4 milliárd forintot szavaz meg a Központi Könyvtár beruházására.

okt. 13. Demszky Gábor átadja a Pálffy-palotában berendezett zenei könyvtárat. (A közönség részére okt. 19-én nyílik meg.)

okt. 31. Kiss Jenő főigazgató nyugdíjba vonul.

nov.1. Az új főigazgató, Fodor Péter megkezdi működését.

dec. 31. Papp István és Katsányi Sándor nyugdíjba vonulnak.
A Szociológiai Információ tíz éves anyaga CD-ROM formában jelenik meg.
Kísérleti jelleggel elindul a számítógépes kölcsönzés a kelenvölgyi családi könyvtárban.

1999

jan. 1. Bartos Éva kap megbízást az Olvasószolgálati Főosztály vezetésére.

jan. 29. Az új könyvtár alapkövét Hámori József kulturális miniszter és Demszky Gábor főpolgármester helyezi el.

márc. Sóron László lesz az új főigazgató-helyettes.

júl.1. Fehér Miklóst nevezik ki a Központi Könyvtár igazgatójává.

okt.1. A Zenei gyűjteményben megnyílik a Japán Kulturális Kormánysegély 90 millió forintos támogatásával felszerelt új hangtár.
Kísérleti jelleggel számítógépes kölcsönzést vezetnek be a Dagály utcai könyvtárban.

2000

júl. 1. Átszervezik a régiókat: a korábbi hat helyett négy marad, csatlakozik hozzájuk a Központi Könyvtár.

nov. 20. Rockenbauer Zoltán kulturális miniszter és Demszky Gábor főpolgármester felavatja a Központi Könyvtár új épületét. (A Wenckheim-palota műemléki felújítása a 2001. szept. 7-i záróünnepséggel fejeződött be.)

Bevezető

A könyvtártörténeti monográfia mellékleteként megjelenő kiadványjegyzék és bibliográfiai válogatás ízelítőt próbál adni az elmúlt száz évben megjelent kiadványokból és az intézmény tevékenységére vonatkozó írásokból, tanulmányokból.

A kiadványjegyzéket az intézmény évkönyveiben közzétett jegyzékek, valamint a FSZEK és az OSZK katalógusa alapján állítottuk össze. A teljes jegyzék, (kéziratban és szövegfájlban is hozzáférhető a Budapest Gyűjteményben) 1160 tételt tartalmaz: a néhány lapos módszertani írásoktól, szórólapoktól, ajánlójegyzékektől, vetélkedők forgatókönyvétől kezdve a számítógépes adatbázisokig. Jelen szűkebb válogatás (665 tétel) helyszűke miatt nem tartalmazza a néhány oldalas írások, módszertani levelek, röplap-bibliográfiák és ajánló-jegyzékek egy részét. A szelekció másik szempontja a hozzáférhetőség volt. Számos, akár hosszabb terjedelmű kiadványt mellőznünk kellett, mivel elkallódtak, s már nem hozzáférhetőek könyvtárunkban.

Helytakarékosság miatt nem ragaszkodtunk a szabványos leíráshoz, különösen radikális rövidítéseket alkalmaztunk a sorozatok és folyóiratcímek esetében. Elhagytuk a Fővárosi Könyvtár, illetve FSZEK kiadóként való feltüntetését, csupán a társkiadók nevét jeleztük.

A könyvtár tevékenységére vonatkozó tanulmányok és írások esetében elsősorban a könyvtári szaksajtóban megjelent írásokat vettük fel. A teljes bibliográfiai anyag a kiadványjegyzékhez hasonlóan kéziratban hozzáférhető a Budapest Gyűjteményben.

1. A könyvtár kiadványai kronologikus sorrendben

1.1. Önálló kiadványok

1907–1908

SZABÓ Ervin: A lakáskérdés és a városszabályozás kapcsolatos kérdései. I-II. Pótlék a lakáskérdés és a városrendezés irodalmához. 92 p. 123–135. p. (FK Közlem. 1.) (SZK 1.)
SZABÓ Ervin: A községi pénzügy. Bp. Kilián, VIII, 139 p. (FK Közlem. 2.) (SZK 2.)

1909

A választóreform. Válogatott jegyzék a parlamenti és községi választójog a parlamentarizmus, a demokrácia és a politikai pártok irodalmából. Bp. Kilián, V p. 34 h. (FK Közlem. 3.)
SZABÓ Ervin: Községi szocializmus. Függelékül: Munkaviszonyok községi vállalatokban. SZK 3. f. VII, 210, 13 p. (FK Közlem. 4.) (SZK, 3.)

1910

A drágaság. 4 p. (AKI 1.)
Az ázsiai kolera. 2 p. (AKI 6.)
A jéghiány. 2 p. (AKI 2, 4.)
A kiütéses tífusz. [2] p. (AKI 3.)

A községi nyilvános könyvtár létesítése ügyében a központi városházán dr. Bárczy István polgármester elnöklete alatt 1910. június 20-án tartott szakértekezlet jegyzőkönyve. 38, [1] p. (FK Közlem. 7.)
Tejhiány. [2] p. (AKI 7.)
Városi nyilvános könyvtárak. 2 p. (AKI 5.)
SZABÓ Ervin: Emlékirat községi nyilvános könyvtár létesítéséről Budapesten = Denkschrift über die Errichtung einer kommunalen öffentlichen Bibliothek in Budapest. 4, 61, [2], 17 p. (FK Közlem. 6.)
VARRÓ István: Magyar társadalomtudományi bibliográfia 1909-ről. VI, 5 p. (FK Közlem. 5.)

1911

A földgáz. 3 p. (AKI 8.)
Kétéves katonai szolgálat. 4 p. (AKI 9.)
Közigazgatási tisztviselők képesítése. 5 p. (AKI 10.)
A munkabér törvényes védelme. 3 p. (AKI 11.)
Választási bíráskodás. 4 p. (AKI 12.)
VÁRADY István: Magyar társadalomtudományi bibliográfia 1910-ről. 48 p. (FK Közlem. 8.)

1912

Balkán kérdés. 5 p. (AKI 25.)
Könyvtárak nemzetközi osztályozó rendszere magyar viszonyokra alkalmazva 1–2. 38, 78 p. (FK Közlem. 9.)
A munkanélküliség elleni községi biztosítás. 4 p. (AKI 26.)
FERENCZI Imre: A munkanélküliség. 2 p. (AKI 21) (NTSzT 9.)
FÖLDES Béla: Szociálpolitika. 4 p. (AKI 13.) (NTSzT 1.)
FRIEDRICH Vilmos: Szociális egészségügy. 3 p. (AKI 19.) (NTSzT. 7.)
HARRER Ferenc: Szociális községi közigazgatás. 2 p. (AKI 23.) (NTSzT 11.)
HLAVÁCS Kornél: Munkásvédelem. 2 p. (AKI 17.) (NTSzT 5.)
MESZLÉNY Artur: Szociális magánjog. 4 p. (AKI 14.) (NTSzT 2.)
PAP Dezső: A munkaviszony. 3 p. (AKI 15.) (NTSzT 3.)
PAP Géza: Munkásbiztosítás. 2 p. (AKI 18.) (NTSzT 6.)
RÓNAI Zoltán: A szociális büntetőjog. 3 p. (AKI 22.) (NTSzT 10.)
SZÁNTÓ Menyhért: Munkásjóléti intézmények. 3 p. (AKI 20.) (NTSzT 8.)
VÁGÓ József: Szociális bérpolitika. 2 p. (AKI 16.) (NTSzT 4.)
WILDNER Ödön: Szociálpedagógia. 2 p. (AKI 24.) (NTSzT 12.)

1913

L'esperanto et les intérets des éditeurs = Az eszperantó és a kiadói érdekek. 6 p. (AKI 30.)
Lutte contre la mauvaise littérature = Az erkölcstelen irodalom elleni védekezés. 5 p. (AKI 31.)
A munkanélküliség elleni községi biztosítás. 5 p. (AKI 27.)
A politikai tömegsztrájk. 3 p. (AKI 28.)
A vasúti pályaudvarok. 2 p. (AKI 29.)
Women's suffrage bibliography. A nők választójoga. 14 p. (AKI 32.)
MADZSAR József: Mintajegyzék városi nyilvános könyvtárak részére. X, 2 p. 240 h. (FK Közlem. 11.)

1914
A háború (különös tekintettel közgazdasági és társadalmi vonatkozásaira). 4, 30 p. (AKI 33.)
VARRÓ István: Magyar társadalomtudományi bibliográfia 1909–1912. 5, 8, 10 p. (FK Közlem. 10.)

1916
[KREMMER Dezső, szerk.] A Duna - Die Donau. Bp. Benkő, 33 p. (AKI 34.)

1918
[BRAUN Róbert, szerk.] A Monarchia és a nemzetiségek – Die Monarchie und die Nationalitäten. 23 p. (AKI 35.)

1927
Békerevízió. 4 p. (AKI 40.)
Lakbérleti jog. 4 p. (AKI 39.)
Ludwig van Beethoven 1770–1827. 4 p. (AKI 37.)
Olasz-magyar kapcsolatok: az olasz-magyar barátsági szerződés megkötése alkalmából. 8 p. (AKI 38.)
Rákosi Jenő az író 1866–1927. 2 p. (AKI 36.)

1928
Albrecht Dürer 1528–1928. Egyszersmint kísérlet egy magyar Dürer bibliográfiához: Albrecht Dürer 1528–1928: Zugleich ein Versuch zu einer ungarisch Dürer-Bibliographie. 35 p. (AKI 42.)
Franz Schubert, 1828–1928. november 19. 67 p. (AKI 44.)
Sport és testnevelés: a IX. amszterdami olympiász alkalmából. 11 p. (AKI 43.)
Valorizáció. 8 p. (AKI 41.)

1929
Kartell és tröszt. 11 p. (AKI 47.)
Munkanélküliség. 7 p. (AKI 45.)
A sajtó. 14 p. (AKI 46.)
KELÉNYI B. Ottó, szerk. Buda és Pest a szabadságharc idején: 1848–1849: a 80 éves évforduló alkalmából. 50 p. (BGY BM. 1.)

1930
Goldmark Károly 1830–1930, május 18. = Karl Goldmark 1830–1930 18. Mai. 41 p. (AKI 49.)
Munkaidő: különösen a nyolcórás munkanap. 8 p. (AKI 48.)

1932
DRESCHER Pál: Goethe 1832–1932. március 22. 1-2. Magyar és idegen-nyelvű Goethe-irodalom a Fővárosi Könyvtárban. 50 p.
KOCH Lajos: Joseph Haydn 1732–1932. március 31. 78 p.

1933
KELÉNYI B. Ottó: et al. Buda és Pest fürdőinek és gyógyforrásainak irodalma = Literatur der Ofner und Pester Bäder und Heilquellen. 83 p. (BGY BM. 2.)
KELÉNYI B. Ottó: Erhard Schön magyar vonatkozású metszetei, különös tekintettel Buda 1541. évi ábrázolására. 22 p. 2 t. (FK Tanulmány 1.)
KOCH Lajos: Brahms Magyarországon. 25 p. (FK Tanulmány 2.)

1934
HOMA Gyula – WITZMANN Gyula, szerk. Testületi képviselet a nemzeti államban: Körperschaftliche Vertretungen im nationalen Staate. 33, 2 p. (AKI 50; NK 1.)
KELÉNYI B. Ottó: Budai impresszumos nyomtatványok 1688–1708. 27 p. 3 t. (FK Tanulmány 3.)

1935
HOMA Gyula – WITZMANN Gyula: Földrendezés, telepítés, tagosítás. 56, [4] p. (AKI 51; NK 2.)
JAJCZAY János: Császári követ fogadása Budán, a török idő alatt a Fővárosi Könyvtár egyik vízfestményén. 17 p. 2 t. (FK Tanulmány 5.)
KOCH Lajos: Matlekovits Sándorné, Szuk Róza naplója. 30 p. (FK Tanulmány 6.)
SZENTKUTY (DRESCHER) Pál: Mit olvas a Fővárosi Könyvtár közművelődési fiókjainak közönsége: kulturális keresztmetszet. 40 p. (FK Tanulmány 4.)

1936
Buda és Pest 1686. évi visszafoglalásának irodalma 1683–1718. 190 p. (BGY BM 3.)
ZSÁK Wilfried: A Fővárosi Könyvtár és ifjúsági olvasói. 29 p. (FK Tanulmány 7.)

1937
Buda és Pest grafikus ábrázolásai a visszafoglalás korában 1683–1718. 85 p. (BGY BM 4.)
HOMA Gyula – WITZMANN Gyula, szerk. Racionalizálás – Rationalisierung. 31 p. (AKI 52; NK 3.)

1938
FORT Sándor: Egy népkönyvtár nevelő munkássága nőolvasói körében. 17, 12 p. (FK Tanulmány 10.)
HAMVAS Béla: A világválság = Die Weltkrise. 69 p. (AKI 53.)
LAMATSCH Sándor: Kempelen Farkas két ismeretlen kézirat kötete a Fővárosi Könyvtárban. 15 p. (FK Tanulmány 9.)
WITZMANN Gyula: Dokumentáció. 14 p. (FK Tanulmány 8.)

1939
HANSKARL Erzsébet: Budai, óbudai és pesti hírek a „Wienerisches Diarium" első ötven évfolyamában 1703–1752. 59 p. (FK Tanulmány 12.)
KELÉNYI B. Ottó – SZÁSZ Béla: Aquincum irodalma = Bibliographia Aquincensis. 113 p. (BGY BM 5.)
NÉMETH Endre: A tizedes osztályozás fejlődése. 30 p. (FK Tanulmány 11.)

1940
KELÉNYI B. Ottó: Egy magyar humanista glosszái Erasmus Adagia-jához. 99 p. 1 t. (FK Tanulmány 13.) Pelei Tamás kanonokról.
KOCH Lajos: Seyler József Antal ismeretlen D-moll miséje a Fővárosi Könyvtárban. 20 p. (FK Tanulmány 14.)
SÁRVÁRY Dezső: Francia útleírások Budáról és Pestről 1838–1884. 34 p. (FK Tanulmány 15.)

1941

GERENDÁS Ernő: Adatok a budai és pesti céhek életéhez, különös tekintettel a Fővárosi Könyvtár céhirataira. 63 p. 2 t. (FK Tanulmány 17.)
HOMA Gyula: Irányított gazdálkodás = Gelenkte Wirtschaft. 57 p. (AKI 54; NK 4.)

1942

JAJCZAY János: Pest-budai figurák a múlt század 30-as éveiből: Max Paur Felix rajza a Fővárosi Könyvtárban. 34 p. 2 t. (FK Tanulmány 16.)
KOCH Lajos: Kacsóh Pongrác János vitéze: adalék a budapesti színjátszás történetéhez. 32 p. (FK Tanulmány 19.)
NÉMETH Endre: Jog és törvényhozás a könyvtári életben. 46 p. (FK Tanulmány 20.)

1943

CHIRKE Géza: Közös alosztások: a könyvtári szakrendszer kérdéséhez. 28 p. (FK Tanulmány 21.)
KONDOROSI Sándor: A könyvtárrendezés kérdéséhez, különös tekintettel a Fővárosi Könyvtárra: tapasztalatok és javaslatok. 19 p. (FK Tanulmány 22.)
RELKOVICH Néda: A budai jogkönyv (Ofner Stadtrecht) harmadik kézirata a Fővárosi Könyvtárban. 23 p. (FK Tanulmány 18.)
WITZMANN Gyula: Néperővédelem - Schutz der Volkskraft. 82 p. (AKI 55; NK 5.)

1946

A Fővárosi Könyvtárban 1945–1946-ban megtartott könyvtáros-képző tanfolyam előadásai. 1–22. előadás. Szerk. NÉMETH Endre. 610 p.
KŐHALMI Béla: Nagy-Budapest ötéves tervéhez. 15 p. (AKI ÚS. 1.)

1948

1848–1849 a kisnyomtatványok tükrében. Kiállítás a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban 1948. V. 21. VI. 5. Szerk. KŐHALMI Béla. Összeáll. JAJCZAY János. 40 p. 1 t. (BGY BM ÚS 6.)

1949

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Lánchíd-bibliográfiája. Bev. SCHEIBER Mária. 69 p. 6 t.
GERÉB László: Bibliográfia a hazai parasztlázadások verses és elbeszélő irodalmához (XV–XVIII. sz.) 27 p. 5 t. (Tanulmány 23.)

1951

Az ifjúság harca a békéért: magyar nyelven megjelent válogatott művek annotált bibliográfiája. Népműv. Min. [2], 48 p.
GERÉB László: A párizsi kommün az egykorú magyar irodalomban 1870–1872. 70 p. XVI t. (Tanulmány ÚS 1 (24.)
KÖVES Erzsébet, E.: Új Kína: válogatott bibliográfia 1949–1950. 16 p. (FSZEK IKI 1.)
SZÁSZ Károlyné GILLEMOT Katalin: Az első magyar ötéves terv válogatott bibliográfiája 1. 1950–1951. március 30. 38 p. (FSZEK IKI 2.) Az első magyar ötéves terv második évének válogatott bibliográfiája 70 p. 1952. (FSZEK IKI 4.)
SZÁSZ Károlyné GILLEMOT Katalin: A természet átalakítása a Szovjetunióban: válogatott bibliográfia. 40 p. (FSZEK IKI 3.)
TISZAY Andor: Mit olvassunk Bulgáriáról magyar nyelven? 9 p. (FSZEK NKS 2.)
TISZAY Andor: Mit olvassunk új Kináról magyar nyelven? 15 p. (FSZEK NKS 3.)
ZOLTÁN József [et al.] I. V. Sztálin műveinek magyar bibliográfiája. XIX, 243 p. 3 t.

1952

KÖVES Erzsébet, E.: A Szovjetunió története a szovjet szépirodalomban, 1917–1952. Ajánló bibliográfia. 115 p.
REMETE László: Mit olvassunk a testvéri népi demokratikus országokról? Románia. 20 p. (FSZEK NKS 5.)
SZÁSZ Károlyné: Mit olvassunk a testvéri népi demokratikus országokról? Csehszlovákia. Német Demokratikus Köztársaságról 32, 32 p. (FSZEK NKS 6-7.)
TISZAY Andor: FSZEK kiadványainak összesített jegyzéke: 1907–1944 és 1945–1951. évekből. 6, 4 p.
[TISZAY Andor]: Korea harca a békéért: ajánlott művek bibliográfiája. 38 p.
TISZAY Andor: Könyvek a békeharc szolgálatában: ajánlott művek jegyzéke. 32 p.
ZOLTÁN József: Mit olvassunk hazánk történetéről: válogatott művek bibliográfiája. 288 p. 2. r. 1953. 117 p.
ZOLTÁN József: Mit olvassunk Sztálin elvtársról magyar nyelven? 30 p. (FSZEK NKS 4.)

1953

Fővárosi Könyvtár választási röplap bibliográfiája. 1–4. 10, 12, 26, 9 p.
KÖVES Erzsébet, E.: Alkotmányunk ünnepe. 20 p.
KÖVES Erzsébet, E.: Mit olvassunk a Szovjetunióról: válogatott művek bibliográfiája. 43, [4] p. (FSZEK NKS 13.) 1. kiad. 1951.
KÖVES Erzsébet, E.: A népek bécsi Békekongresszusától a Béke Világtanács budapesti üléséig: válogatott folyóiratcikk bibliográfia a békeharcról 1952. dec. 12 – 1953. jún. 1. 4, [29] p.
REMETE László: Mit olvassunk Lenin elvtársról magyar nyelven? 34 p. (FSZEK NKS 8.)
SZÁSZ Károlyné: Hogyan neveljem a gyermekemet? ajánló bibliográfia. 40 p. (FSZEK NKS 14.)
SZÁSZ Károlyné: Mit olvassunk a Lengyel Népköztársaságról? magyar nyelven. 31 p. (FSZEK NKS 10.)
SZÁSZ Károlyné: Ötéves tervünk békealkotásai. 26 p. Röplap-bibliogr.
TISZAY Andor: Alkotmányunk tiszteletére a terv teljesítéséért: szöveggyűjtemény. 249 p.
TISZAY Andor: Csehov (1860–1904): bibliográfia életrajzi adatokkal és műveinek értékelésével. 28 p. (VK 1.)
TISZAY Andor: Egy a jelszónk a béke: szöveggyűjtemény a budapesti Béke Világtanács ülésére, könyvtárosok agitációs munkájához. 151 p.
TISZAY Andor: Szöveggyűjtemény mezőgazdasági dolgozók és TSZCS tagok részére, különös tekintettel az 1953. évi béke-műszak mezőgazdasági munkáira. 328 p.
TISZAY Andor: Szöveggyűjtemény a „Választások egykor és ma" című 1. sz. röplap-bibliográfiához. 92 p.
TISZAY Andor: Vörös október, zászlódat mi visszük. Szöveggyűjtemény a Nagy Októberi Forradalom 36-ik évfordulójára. 194 p.
ZOLTÁN József: Mit olvassunk a proletár nemzetköziségről és igazi hazafiságról? Ajánló bibliográfia. 32 p. (FSZEK NKS 11.)
ZOLTÁN József: Mit olvassunk Marxról és Engelsről magyar nyelven? ajánló bibliográfia. 35 p. (FSZEK NKS 14.)

ZOLTÁN József: Választások egykor és ma. 8 p. Röplap-bibliográfia. Szöveggyűjtemény. 92 p.

1954

ECSEDY Andorné – POLGÁR Erzsébet: Hogyan hódította meg az ember a világot? Ajánló bibliográfia. 40 p. (MO 16.)
FLÓRIÁN László: Anatole France (1844–1924): bibliográfia életrajzi adatokkal és műveinek ismertetésével. 36 p. (VK 4.)
FLÓRIÁN László – TISZAY Andor: Röplap-bibliográfia a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásának 35. évfordulójára 1954. március 21. 20 p.
FLÓRIÁN László – TISZAY Andor: Röplap-bibliográfia Lenin halálának 30. évfordulójára 1954. január 21. 18 p.
KÖVES Erzsébet, E.: Gorkij (1868–1936): bibliográfia életrajzi adatokkal és műveinek ismertetésével. 54 p. (VK 2.)
KÖVES Erzsébet, E.: Mit kell tudnunk Guatemaláról. 15 p. (FSZEK IKI 5.)
KÖVES Erzsébet, E.: Szépirodalmi művek az SZKP történetének tanulmányozásához: bibliográfiai segédkönyv. 400 p.
MARÓT Miklós: Mit olvasson az ifjúság a világirodalom nagy elbeszélőitől? ajánló bibliográfia. 48 p. (FSZEK NKS 15.)
TISZAY Andor: Jókai Mór (1825–1904): bibliográfia életrajzi adatokkal Jókai műveinek ismertetésével. 100 p. (VK 3.)
TISZAY Andor: Szöveggyűjtemény felszabadulásunk kilencedik évfordulójára. 52 p.
TISZAY Andor: Május a miénk: Szöveggyűjtemény május elsejére könyvtárosok számára. 54 p.

1955

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárról szóló bibliográfia 1931–1955. 37 p.
FLÓRIÁN László – MARÓT Miklós: Fővárosunk Budapest: válogatott művek bibliográfiája. 156 p.
KÖVES Erzsébet, E.: A második világháború története (1939–1945): válogatott művek bibliográfiája. 168 p.
KÖVES Erzsébet, E.: szerk. Szaltikov-Scsedrin (1826–1889): bibliográfia életéről és munkásságáról. 31 p. (VK 5.)
MARÓT Miklós: Mit olvassunk a világirodalom klasszikusaitól? ajánló bibliográfia. 220 p.
TISZAY Andor, szerk. A békevilág mozgalom 1955. évi ünnepeltjei: Andersen, Cervantes, Miczkievicz, Montesquieu, Schiller, Whitman: bibliográfia. 112 p. (VK 6.)
TISZAY Andor, szerk. Budapest felszabadulásának dokumentumai 1944. december 24. – 1945. február 13. 21 p.
TISZAY Andor, szerk. Hazánk felszabadulása (1944–1945): bibliográfia és dokumentum-gyűjtemény. Az anyagrend. végezte. SZÁSZ Károlyné Gillemot Katalin. 316 p.
ÚJCZNÉ ORBÁN Magda: Ajánló bibliográfia a magyar irodalomtörténet tanításához és olvasásához. 69 p.

1956

A kerületi könyvhét megrendezéséhez: könyvtárak feladatai a Tanácsköztársaság megünneplésére. 30 p. (FK MÚ 1956/6.)

A társadalmi munkában dolgozó szakszervezeti könyvtárosok szakmai képzéséhez. 1–7 db (FK MÚ)
FLÓRIÁN László: Heine /1797–1856/ bibliográfia életrajzi adatokkal és műveinek ismertetésével. 32 p. (VK 7.)
FLÓRIÁN László et al.: A világtörténelem regényekben I. Ókor: válogatott művek bibliográfiája 2. Középkor. [1956, 1959.] 46 p. 171 p.
MAGOS Gáborné: Bernard Shaw /1856–1950/ születésének száz éves évfordulójára: ajánló bibliográfia. 8 p.
MAGOS Gáborné: A humor mesterei: válogatás a világirodalom humoros és szatirikus műveiből. Ajánló bibliográfia. 79 p.
POLGÁR Erzsébet – FLÓRIÁN László: „A József Attila olvasómozgalom" bronz és ezüst fokozatára kijelölt könyvek ismertetője. 40 p.
POLGÁR Erzsébet – TISZAY Andor: Utazások a nagyvilágban: 500 könyv ajánló bibliográfiája könyvtárosok számára. 152 p.

1957

NYILAS Márta: Arany János Budapestje: Arany János halálának 75. évfordulójára. 43 p. (Tanulmány ÚS 4/27.)
SCHEIBER Mária: A régi Pest-Buda az egykorú újságok hirdetéseiben és kishíreiben. 16 p. 1 t. (Tanulmány ÚS 3/26.)

1958

DOBOS Piroska: A kirakat és a válogató asztal szerepe a könyvajánlásban. 26 p. (FK: ML)
ECSEDY Andorné – GÁLICZKY Éva: A kaland mesterei: bibliográfiai válogatás a világirodalom kalandos műveiből. 144 p.
KEPES Ágnes: A Gutenberg téri Szabó Ervin Könyvtár ifjúsági kölcsönző részlegének néhány tapasztalata. 25 p. (FK ML)
POLGÁR Erzsébet: Tudomány és vallás (antiklerikális bibliográfia). 14 p.

1959

Budapest a Tanácsköztársaság idején az egykorú sajtó tükrében: bibliográfia. 1–2. Bp. Gyűjt. 214, 215–458 p.
BÁLINT László [et al]: A magyar nép szabadságáért: a magyar kommunista ifjúsági mozgalom mártírjai: válogatott művek és cikkek bibliográfiája. 88 p.
ECSEDY Andorné – GÁLICZKY Éva: A munkásosztály forradalmi pártja: válogatott művek bibliográfiája az MSZMP 7. kongresszusára. 51 p.
GERÉB László: Munkásélet és munkásmozgalom a magyar irodalomban 1867–1872. 96 p. (Tanulmány ÚS 6 (29.)
KŐHALMI Béla: Szabó Ervin, a könyvtáros: ünnepi beszéd Szabó Ervin halálának 40. évfordulóján. 7 p. 1 t. (Tanulmány ÚS 5 (28.)
LUKÁCS József: Legyen tiétek a világ, gyerekek! Szöveggyűjtemény a Kommunista Ifjúsági Szövetség kulturális bemutatójának szavalóversenyéhez. Munkaü Min. 60 p.
POLONYI Péter – SZÁNTÓ Mária: Tíz éves a békemozgalom. 82 p.
TIBORC Zsigmond: Az eszperantó Magyarországon. Bibliográfia. 65 p.
TISZAY Andor [et al]: A Magyar Tanácsköztársaság röplapjai. 299 p.
TISZAY Andor, összegyűjt: Szabó Ervin magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye 1900–1918. KŐHALMI Béla Tanulmány 746 p. 15 t.

ZOLTÁN József: Budapest munkásmozgalma 1919–1945. 1–3. köt. 400, 401–716, 717–1098 p.

1960

DOBOS, Piroska: Probleme der Erforschung der Leseransprüche in allgemeinbildenden Bibliotheken. 2, 29 p.
DOBOS Piroska: A mi könyveink: címjegyzék a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtárainak könyvállományából. 184 p.
ECSEDY Andorné – GÁLICZKY Éva: Lenin: bibliográfiai válogatás a Leninről szóló magyar nyelvű művekből születésének 90. évfordulójára. 80 p.
ERDŐDY Ferencné: Az első évtized Pestszenterzsébeten: 10 éves a 27-es kerületi könyvtár. 4, 26 p.
GÁTINÉ Pásztor Mária: Türr tábornok és a népnevelés (népművelés). p. 176–188. (Tanulmány ÚS 10 (33.)
POLGÁR Erzsébet: Szerelem, házasság, család a világirodalom regényeiben. 112 p.
POLONYI Péter: Mark Twain 1835–1910: ajánló bibliográfia könyvtárosok számára. 25 p.
PÓRNÉ VÁRADI Irma: Braun Róbert, a könyvtáros és a szociográfus. 71, 3 p. (KK 2.)
TÓBIÁS Áron: Lev Tolsztoj 1828–1910: halálának 50. évfordulójára. 22 p.
VASVÁRI István: Elfelejtett könyvek, amelyeket érdemes elolvasni 1. rész. 23, [3] p. 2–3. rész. 1962. 39, 39 p.
ZOLTÁN József: Budapest szocialista fejlődése 1945–1949 1–3. köt. Összeáll. Bp. Gyűjt. 1–383, 384–754, 755–1147 p.

1961

BIKÁCSI Lászlóné – HARGITAI Nándorné: Az olvasószolgálat főbb kérdései a gyermekkönyvtárakban: módszertani útmutató. 27 p.
BIKÁCSI Lászlóné: A FSZEK kerületi gyermekkönyvállományának elemző vizsgálata. 24 p.
BIKÁCSI Lászlóné: Gyermekkönyvtáraink néhány problémája. p. 65–175. (Tanulmány ÚS 9 (32.)
CSOMOR Tibor: Szép könyvek a természetről. OSZK, FSZEK, 68 p.
DOBOS Piroska: Az igénykutatás problémái és módszerei a közművelődési könyvtárakban. p. 129–144. (Tanulmány ÚS. 8 (31.)
ECSEDY Andorné – GÁLICZKY Éva: Ernst Thälmann: biobliblográfia és szöveggyűjtemény. 28 p.
ECSEDY Andorné – GÁLICZKY Éva: Hogyan népszerűsítsük az antiklerikális irodalmat? OSZK-val, 151 p.
GÁTINÉ Pásztor Mária – ÁCS Tivadar: Magyarok és a Risorgimento. HNF, M. Risorgimento Emlékbiz. 207 p. (Tanulmány ÚS 12. (35.)
KIRÁLY Lászlóné: Állományfejlesztés és kölcsönzés a kerületi könyvtárakban. p. 103–122. (Tanulmány ÚS 13. (36.)
NYILAS Márta: Pest-Buda a 18. század költészetében. 99 p. 17 t. (Tanulmány ÚS 7 (30.)
SZALAI György: Legyetek éberek: antifasiszta művek ajánló bibliográfiája. 302 p.
TISZAY Andor: Könyvtárunkkal kapcsolatos képdokumentumok a Magyar Tanácsköztársaság idejéből. p. 113–128. (Tanulmány ÚS 11 (34).)
TÓBIÁS Áron: Kiss Lajos 80. születésnapjára: bibliográfia. 33 p.
TÓBIÁS Áron: Szerb Antal: bibliográfia. 64 p.

1962

Mai írók – mai emberekről: szépirodalmi válogatás a szocialista irodalomból. SZBT, 71 p.
Gyermekmunkatársak. 11 p. (T 1.)
BENJÁMIN László: Stendhal (1783–1842). 23 p. 3 t.
BIKÁCSI Lászlóné: A kerületi könyvtárak gyermekállományáról és olvasószolgálatáról. p. 122–134. (Tanulmány ÚS 14 (37.)
BIKÁCSI Lászlóné: Olvasószolgálat a gyermekkönyvtárakban. 18 p. (Tanulmány ÚS 20 (43.)
DOBOS Piroska: Szabadpolc rendszer a kerületi könyvtárakban. 17 p. 2 t. (Tanulmány ÚS 19 (42.)
MITRU Ibolya: A szabadság útján: bibliográfia a gyarmati rendszer összeomlásáról. 119 p. 1 térk.
REMETE László: A Fővárosi Könyvtár az ellenforradalom első éveiben: 1919. augusztus – 1923. p. 59–103. (Tanulmány ÚS 16 (39.)
TÓBIÁS Áron: Tolsztoj emlékkönyv. 501 p. 36 t.

1963

Képzőművészet 1958–1962 szerzeményeiből. 264 p. (FSZEK KSzSz 3.)
Tájékoztató a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központjáról. 39 p. 5 t.
BARTA Andrásné: A gyermek a szabadpolcos könyvtárban. 10 p. (Tanulmány ÚS 25 (48.)
BIKÁCSI Lászlóné: Tanácsadó a gyermekkönyvtári állomány összeállításához: módszertani levél. 33 p.
CSOMOR Tibor: A jó egészség könyvei. 159 p.
FARKAS Józsefné: A fővárosi első közművelődési könyvtárának története: 1913–1945. 26, [7] p.
DEBRECENINÉ Jámbor Mária – MARÓT Miklós: Az olvasók rétegződésének és olvasmányainak vizsgálata a központi könyvtárban. 15 p. (Tanulmány ÚS 24 (47.)
KÖRTÉS Júlia: A Nagyvilág hét esztendeje /1956–1962/ elemző bibliográfia. VI, 226 p.
NAGY Emilné: Városépítés - tervezés - rendezés - építészet 1948–1962. szerzeményeiből. [4], 101 p. (FSZEK KSzSz 2.)
NOVÁK Tamásné: Budapesti képgyűjteményünk: a budapesti képgyűjtemény anyagából. [4] p. 6 t. (Tanulmány ÚS 21 (44.)
PURUCZKI Béla– FANCSALI Petronella – NOVÁK Tamásné: Az utcák őrzik emléküket. 58 p.
REMETE László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár történetéből: a Wenckheim-palota megszerzése. 29 p. (Tanulmány ÚS 23 (46).
SIMON Lászlóné – KURUNCZY Lajosné – MARÓT Miklós: A sashalmi kerületi könyvtár tíz esztendeje 2. A könyvtár története. 15 p. 2 t. (Tanulmány ÚS 18 (41.)
VASVÁRI István: Andersen Nexö (1869–1954). 21 p. (VK 9.)
ZOLTÁN József: A barokk Pest-Buda élete: ünnepségek, szórakozások, szokások. 158 p. 26 t.
ZOLTÁN József, főszerk. Budapest történetének bibliográfiája 2. köt. 1686–1950: Városleírás, városépítés. Szerk. BERZA László. 616 p.

1964

BARTA Andrásné: A gyermekolvasók előkészítése felnőtt-könyvtári olvasóvá. 10 p. [2] t. (Tanulmány ÚS 28 (51)
CSOMOR Tibor: A muzsika világában: válogatott zenei könyvek: Tanulmány és folyóiratcikkek bibliográfiája. 467 p.
DOBOS Piroska: A munkásolvasók irodalmi ízlése a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. VIII, 65 p. (OV 1.)
ECSEDY Andorné – GÁLICZKY Éva: Konsztantyin Fegyin: írói arcképvázlat és bibliográfia. 87 p. 3 t. (IA 2.)
ECSEDY Andorné – GÁLICZKY Éva: Mihail Solohov. 167, 8 t. (IA 1.)
GÁTINÉ Pásztor Mária: Arcképalbumok, városképek, fényirdai emlékek a Budapest Gyűjteményben: mozaikok a fővárosi fotográfia első 50 esztendejéből. 14 p. 6 t. (Tanulmány ÚS 30 (53).
HORNYÁNSZKY Károlyné – MARÓT Miklós: A társadalomtudományi művek és olvasóik vizsgálata a központi könyvtárban. 9, [2] p. (FK Tanulmány ÚS 27 (50.)
KEPES Ágnes: Csoportos foglalkozások szervezése és levezetése az 1. sz. gyermekkönyvtárban. 15 p. (T.)
KIRÁLY Lászlóné: Állományrevízió a kerületi könyvtárakban. 11 p. (Tanulmány ÚS 29 (52.)
MARTON Tiborné: Könyvek és olvasóik az újpesti könyvtár műszaki részlegében. 17 p. (T. 4.)
REMETE László: Budapest könyvtári múltjából. 22 p. (Tanulmány ÚS 31 (54.)
REMETE László: A budapesti könyvtárügy úttörői: hat arcképvázlat. 45 p. 2 t. (KK 5.)
REMETE László: Dienes László: 1889–1953. 295 p. 14 t. (KK 4.)
SZÁSZ Levente: Északi csillagok alatt: a finn irodalom ajánló bibliográfiája. 134 p.
TIMÁR László: Michelangelo Buonarotti: összeállítás a firenzei festő, szobrász és építész halálának 400. évfordulójára. 104 p. XXI t. (Tanulmány ÚS 22 (45)
TÓBIÁS Áron: Krúdy világa. 730 p.
VASVÁRI István: Nagy Lajos: emlékkönyv és bibliográfia. 198 p. 12 t. (IA 3.)
ZOLTÁN József, főszerk. Budapest történetének bibliográfiája 3–6. köt. 1686–1950: 3. köt. gazdaság. Szerk. BERZA László. 639 p. 4. köt. 1686–1950: társadalom. 598 p. 5. köt. 1686–1950: politika – közigazgatás. 659 p. 6. köt. 1686–1950: kultúra. 971 p.

1965

Szociológia. 1958–1964 szerzeményeiből. összeáll. 12, 316 p. (FSZEK KSzSz 4.)
CSOMOR Tibor: A tudomány és a természet meghódítása: 50 könyv a természettudományok, az orvostudomány a technika és a földrajzi felfedezések köréből. 103 p.
ECSEDY Andorné – GÁLICZKY Éva: A középkor világa: dokumentumok és ismeretterjesztő művek ajánló bibliográfiája. 143 p.
GILICZ Márta, R.: Ifjúságunk példaképei. 183 p.
HONT Márta – NYILAS Márta: Így végződött: képek a második világháború befejezéséről. 54 t.
MITRU Ibolya: Bertolt Brecht: írói arcképvázlat és bibliográfia. 257 p. 16 t. (IA 4.)
TÓBIÁS Áron: Száz könyv a magyar történelemről. 260, [8] p.
VASVÁRI István: Kortársak Illés Béláról. 159 p. (IA 5.)

ZOLTÁN József, főszerk. Budapest munkásmozgalmának válogatott irodalma 1919. aug. 1.–1945. febr. 13. Szerk. ROZGONYINÉ PÖSCHL Aranka, FANCSALI Petronella. 2. átdolg. kiad. 478 p. 24 t.

1966

BENKŐNÉ Bartha Ilona: Négy évszak: témajavaslat kiállítások rendezéséhez. 55 p.
CSOMOR Tibor: Tárgyszó-katalógus a gyermekkönyvtárak kézikönyvtárához. 454 p.
DUDÁS Franciska – FRIEDRICH Lajosné: Olvasószolgálati tapasztalatok két csepeli könyvtárban. 36 p. (T. 6.)
ECSEDY Andorné – GÁLICZKY Éva: Újkor: Cromwelltől Napóleonig: történelmi ismeretterjesztő és szépirodalmi művek ajánló bibliográfiája. 334 p. 14 t.
GÁLICZKY Éva: Történelem – forradalom: a magyar munkásmozgalom történetéről megjelent legújabb könyvek ajánló bibliográfiája. 63 p.
HARGITAI Nándorné: Diafilmjegyzék: ismeretterjesztő diafilmek tematikus jegyzéke. 34 p.
HARGITAI Nándorné: A Vörös Zászló hőseinek útján. FSZEK - M. Úttörő Szöv. 79 p.
MARTON Tiborné – NITSCH Lászlóné – VÁGI Lajosné: Kézikönyvtár-olvasóterem a 28-as és 22-es könyvtárban. 38 p.
MITRU Ibolya: Korrajz és vádirat: ajánló bibliográfia a XX. század német prózairodalmáról. 271 p.
PATAKI Ferenc – CSOMOR Tibor: Vádoljuk az imperializmust: ajánló bibliográfia. 23 p.
PRÁGER Miklós: Marx és Engels művei magyarországi kiadásainak bibliográfiája 1945–1965. II. Rákóczi Ferenc M. Kvt. 133 p. 8 t.
REMETE László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története. 324 p. 14 t. ill.
SAMU Gizella – VARGA Márta: Olvasószolgálati munka a kerületi könyvtárakban. 53 p.
SUGÁR Ágnes: Az ismeretterjesztő irodalom iránti érdeklődés a 19. sz. kerületi könyvtárban. 30 p. (OV 2.)
TÓBIÁS Áron: Irodalmi díjasok: ajánló bibliográfia. 44 p.
TÓBIÁS Áron: A mai angol regény. 175, 5 p.
TOLNAI György – CSÉRY Gyuláné: Az újkori világtörténet magyarnyelvű irodalmának bibliográfiája. 290 p.
TÓTH Dezsőné: A 26–40 éves könyvtártagok olvasási szokásai. 14 p. (OV 3.)
VASVÁRI István: Radnóti Miklós: bibliográfia. 151 p. 16 t. (IA 6.)

1967

Szovjet zeneszerzők művei a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár zenei gyűjteményében. 83 p.
CSOMOR Tibor: A Szovjetunióról: tárgyszó-katalógus. 80 p.
HIRIPINÉ VÁGH Mária: A szabadidő. 160 p. (FSZEK ajánló jegyzékei 1.)
MITRU Ibolya: A Szovjetunió története: bibliográfiai kalauz. 455 p.
ORAVECZ Zsuzsa – TRAUTMAN Irén: Pedagógusok és egyéb értelmiségiek olvasmányai a Szabó Ervin Könyvtár 1964. évi felmérésében. 47 p. (OV 4.)
TÓBIÁS Áron: Csillagosok, katonák: bibliográfia. FSZEK- Szakszerv. Bp. Tan. 55 p.
TÓBIÁS Áron: Latin-Amerika irodalma. 199 p.
VASVÁRI István, Nyolc magyar mártír költő: bibliográfia Berkó Sándor, Fenyő László, Knopp Imre, Lukács László, Pásztor Béla, Salamon Ernő, Vető Miklós, Zsigmond Béla életművéről. 101 p. (IA 7.)

VÉSZI Éva: Olvasni jó: rablókaland a gyarmatokon, egyik ember annyi, mint a másik. 168 p.
ZOLTÁN József, főszerk. Budapest történetének bibliográfiája 1. Általános rész a legrégibb időktől 1686-ig. Szerk. BERZA László. 630 p.

1968

Ajánlott könyvek jegyzéke a Magyar Tanácsköztársaság 50. évfordulójára. 48 p.
BIKÁCSI Lászlóné: Gyermekkönyvtárak a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár történetében. 304 p. 10 t. (KK 6.)
BIKÁCSI Lászlóné – HARGITAI Nándorné: Ötven év és mai életünk gyermekszemmel: ajánló jegyzék a Magyar Tanácsköztársaság 50. évfordulójára. FSZEK, M. Úttörők Szöv. 27 p.
CSOMOR Tibor: Afrika. 392 p.
CSOMOR Tibor: A kéregcsónaktól az űrhajóig: érdekes olvasmányok a közlekedés történetéből. 68 p.
DOBOS Piroska – MEISZNER Tamásné: A szépirodalmi állomány feltárásának problémái a közművelődési könyvtárakban. p. 143–155. (Tanulmány ÚS 34 (57.)
ECSEDY Andorné – GÁLICZKY Éva: Forradalmak kora: a magyar népi demokratikus forradalom, a KMP megalakulása és a Tanácsköztársaság irodalmának válogatott jegyzéke. 56 p.
GÁLICZKY Éva: „Robogj föl láznak ifjú serege": ajánló bibliográfia a KIMSZ megalakulásáról és a Tanácsköztársaság hős ifjúságáról. 80 p.
HALMAI Istvánné: A korszerűség néhány tartalmi jegyének vizsgálata a 37. sz. könyvtárban: 2000 olvasmány tükrében. 39 p. (OV 5.)
HORNYÁSZKYNÉ Puszta Sára: Fekete Afrika. 213 p.
KLINDA Mária: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ősnyomtatványai. p. 121–136. (Tanulmány ÚS 33 (56.)
PATAKI Ferenc: Dokumentumok (röplapok és plakátok) Fakszimilék a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásának 50. évfordulójára. 30 t.
REMETE László: Szabó Ervin 1877–1918. 353 p.
REMETE László: Szabó Ervin szocialista könyvgyűjteménye a Fővárosi Könyvtárban 1–2. r. p. 105–119. (Tanulmány ÚS 32 (55.)
RUDAS Klára: A társadalomtudományi művek forgalma könyvtárainkban. p. 165–175. (Tanulmány ÚS 35 (58)
TÓBIÁS Áron, írta: Gorkij. kiáll. összeáll. OLÁH Attila. 175 p.
TÓTH Jánosné: Gyermekkönyvtár az úttörőkért. 31 p. (TGyKvt. 2.)

1969

Készlettájékoztató a FSZEK központi könyvraktárából igényelhető 1. Gyermek- és ifjúsági szépirodalomról. 2. szépirodalomról a 14 éven felüli olvasók részére. 18, 51 p.
CSÉP Attiláné: A 7 sz. kerületi könyvtár 50 éves története. 29 p.
ECSEDY Andorné – GÁLICZKY Éva: Könyvek az erkölcsről. 66 p.
ECSEDY Andorné – GÁLICZKY Éva: Történelem – forradalom: bibliográfiai kalauz a magyar munkásmozgalom történetének tanulmányozásához. 1–2. köt. 410 p. 626 p.
FORGÁCS Zsuzsanna: A magyar munkásság helyzetének szociológiai irodalma a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban: válogatott jegyzék. 16 p. (TSZK 2.)
GÁL Györgyné: Fiatal és felnőtt olvasók a város peremén: újpesti és ferencvárosi tapasztalatok. 62 p.
(T FKvt 10.)

[HIRIPINÉ] VÁGH Mária: A lakáskérdés szociológiai vonatkozásainak újabb irodalma a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. 1, 84 p. (TSZB 1.)
HORNYÁNSZKY Károlyné: A nők helyzetével foglalkozó irodalom a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban: válogatott jegyzék. 14 p. (TSZK 3.)
JANCSOVICS Klára: A gyermekkönyvtár munkája a VIII. osztályos tanulók körében: előkészítés a felnőttek könyvtárának használatára. 24 p. (TGyKvt 8.)
KEREKES Pálné – GAÁL Jenőné – BÓTA Gyuláné: A televízió hatása a gyermekolvasókra. 66 p. (TGyKvt 9.)
LAKOS Katalin: 25 éve történt: ajánló bibliográfia Magyarország felszabadulásának negyedszázados jubileumára. 52 p.
LAKOS Katalin: Történelmi emlékeztető: felszabadulásának évfordulójára ajánlott könyvek. 49 p.
MIKÓ Zoltán: Az olvasók művelődési körei: módszertani tanácsok és tapasztalatok. 67 p. (T FKvt 9.)
PATAKI Ferenc: Dokumentumok (röplapok és plakátok): fakszimilék hazánk felszabadulásának 25 évfordulójára. 32 p.
TOLNAI György: A Tanácsköztársaság Budapestje a korabeli lapok tükrében. 686 p.

1970

ARATÓ Antal: A Gorkij-centenárium és Gorkij műveinek olvasottsága a pesterzsébeti könyvtárban. p. 221–231. (Tanulmány ÚS 49 (72.)
ARATÓ Józsefné: Szociológiai könyvanyagunk korszerű szakrendszerének kialakítása. p. 147–156. (Tanulmány ÚS 42 (65.)
BAKÓ Ágnes: Forradalmár elődeink. Összeáll. jegyz. LÁNG Péter. MSZMP KB Párttört. Int. FSZEK, 329 p.
BENKŐNÉ Bartha Ilona: Az állományelemzés tapasztalatai a gyermekkönyvtárakban: vázlat és táblázatok az 1970. november 5-i szakmai vitához. 13 p.
BENKŐNÉ Bartha Ilona: A gyermekkönyvállomány alakulása egy évtized alatt. p. 238–252. (Tanulmány ÚS 50 (73.)
BORNEMISSZA Lászlóné: Az orvosi szociológia újabb irodalma a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. 16 p. (TSZK 4.)
CSÉP Attiláné: A félévszázados angyalföldi könyvtár (a 7. sz.) története. p. 131–144. (Tanulmány ÚS 41 (64.)
CSOMOR Tibor – LAKOS Katalin: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkásmozgalmi vonatkozású kiadványai: 1945–1969. p. 166–185. (Tanulmány ÚS 44 (67.)
DOBOS Piroska: A fizikai dolgozók gyermekei a könyvtárban. 39 p. (Tájékoztató, 3.)
DUDÁS Franciska: A gyermekek olvasóvá nevelésének feltételei, lehetőségei és eredményei Csepel-Csillagtelepen. 58 p. (T GyKvt 10.)
ECSEDI Klára: A fiatalok filozófia iránti érdeklődése egy kerületi könyvtárban. p. 198–206. (Tanulmány ÚS 47 (70.)
FALUSSY Béla: Kísérlet a versesztétikai érzékenység növelésére egy diákirodalmi körben. 58 p. (OV 6.)
GÁLNÉ BALLAGI Ágnes: Az olvasás folyamatossága a kerületi könyvtárakban. p. 189–198. (Tanulmány ÚS 46 (69.)
GÁLICZKY Éva: Két kongresszus között: ajánló bibliográfia az MSZMP X. kongresszusa alkalmából. 52 p.

GÁLICZKY Éva: Leninről az ifjúságnak: ajánló bibliográfia. 52 p.
[HIRIPINÉ] VÁGH Mária: A politikai szociológia újabb irodalma a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban: válogatott jegyzék. 20 p. (TSZK 7.)
HOLLÓ Klári: A nevelésszociológia újabb irodalma a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban: válogatott jegyzék. 20 p. (TSZK 6.)
ILLÉS Zsuzsa: A vers- és színműbarátok klubjának tartalmi és módszertani leírása. 53 p. (T FKvt. 12.)
KÁPOLNAI Ivánné – NAGY Emilné: Földrajzi katalógusunk a decimális rendszer bevezetésétől napjainkig. p. 157–165. (Tanulmány ÚS 43 (67.)
KOVÁCS Csilla: Bartók Béla 1881–1945: dokumentumok. 3 p. 19 t.
KUTAS Endréné – DRECHSLER Ágnes: A könyvtáros-képzés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. p. 264–272. (Tanulmány ÚS 38 (61.)
LAKNER Gyuláné – GRÓSZ Sándorné: A természettudományi és technikai irodalom szerzeményezésének és forgalmának néhány tapasztalata a 22. sz. kerületi könyvtárban. 90 p. (T FKvt. 13.)
LAKOS Katalin: Engels Frigyes 1820–1895: bibliográfia. 97 p.
MARUSZKI József: 14–19 évesek a könyvtárban: egy könyvtáros impressziói az Üllői úti lakótelep könyvtárának vizsgálódásaiból. 47 p. (T FKvt. 11.)
MARUSZKI József – VIDRA Szabó Ferenc: Saláta, terek, olvasnivaló: könyvtárak a változó világban: szociográfia. KMK, Jókai Mór Városi Kvt. 70 p.
NOVÁK Tamásné: Budapest a felszabaduláskor és ma: a budapesti képgyűjtemény anyagából. p. 187–188. (Tanulmány. ÚS 45 (60.)
PATAKI Ferenc: Eseménynaptár 1971–1975. [2], 51 p.
POMOGÁTS Béla: Huszonöt év magyar prózája 1945–1969: bibliográfia. 185 p.
REMETE László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a felszabadulás időszakában. p. 100–112. (Tanulmány ÚS 39 (62.)
REMETE László: Ismeretlen Szabó Ervin dokumentumok. Bp. FSZEK, 1970. p. 52–71. (Tanulmány ÚS 51 (74.)
REMETE László – LITVÁN György: A magyar szociológiai irodalom bibliográfiája 1. köt. Folyóiratok 1900–1919. Huszadik Század - A munka Szemléje - Szabadgondolat. 2. köt. Egyéb folyóiratok. MTA Szociol. Int. 1970. 564 p.; XV, 647 p.
RÉVÉSZ Ferenc: Hajdu Henrik: 1890–1969. p. 13–28. (Tanulmány ÚS 37 (60.)
ROSTÁS Jenőné: A József Attila-lakótelep gyermekolvasói. p. 207–220. (Tanulmány ÚS 48 (71.)
SÁNDOR Ottóné: Az ifjúság könyvtári nevelése a FSZEK kerületi könyvtáraiban. 14 p.
TÓBIÁS Áron: 77 könyv csak fiataloknak: ajánló bibliográfia. 104 p.
URAY Béla: Buda első közművelődési könyvtára: a 6. sz. kerületi könyvtár 50 éve. p. 113–130. (Tanulmány ÚS 40 (63.)
VASVÁRI István: Fodor József: bibliográfia. 26 p. (MMK 1.)
ZIMONYI Emerika: Az urbanizáció újabb irodalma a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban: válogatott jegyzék. 15 p. (TSZK 5.)

1971

ARATÓ Józsefné: A kutatásszociológia újabb válogatott irodalma a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. 17 p. (TSZK 8.)
BENJÁMIN László: Sarkadi Imre: bibliográfia. 24 p.
ECSEDY Andorné – GÁLICZKY Éva: Antonio Gramsci 1891–1937. 77 p.

ECSEDY Andorné – GÁLICZKY Éva: Ernest Hemingway. 55 p.
ECSEDY Andorné – GÁLICZKY Éva: Kell a jó könyv: ajánló bibliográfia az 1971–1972-es olvasómozgalom könyveihez. 135 p.
GÁL Györgyné, szerk. Vizsgálódás a fiatalok olvasási szokásairól. BÁRÁNY Éva, JELLINEK Lászlóné. 88 p. (T FKvt. 14.)
GERÉB Lászlóné: Az alkoholizmus újabb irodalma a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. 12 p.
HARGITAI Nándorné: A gyermekolvasók számának alakulása 1969-től. 16 p.
KELENDI Gyuláné: Bevezetés a könyvek birodalmába. 113 p. (Új fáklya, 16.)
LAKNER Gyuláné – GRÓSZ Sándorné: Állományelemzés a 22-es és a 27-es kerületi könyvtárakban. 104 p. (T FKvt. 13.)
LAKOS Katalin: A Párizsi Kommün 1871. március 18. – május 28. 137 p.
LAKOS Katalin: Zalka Máté. 31 p.
TAMÁS Éva: Beszámoló jelentés a FSZEK fiataljainak helyzetéről 1971. szept. 25. 15 p.
TOLNAI György: A Világosság első 10 éve 1960–1969. 4, 282 p.
VASVÁRI István: Benjámin László: bibliográfia. 43 p. (MMK 4.)
VASVÁRI István: Garai Gábor: bibliográfia. 29 p. (MMK 3.)
VASVÁRI István: Juhász Ferenc: bibliográfia. 29 p. (MMK 5.)
VASVÁRI István: Simon István: bibliográfia. 29 p. (MMK 2.)

1972

BÁTKI Anna – KLINDA Mária – MÁRFFY István: Szociológia. 1965–1971 szerzeményeiből. VIII, 493 p. (FSZEK KSzSz 5.)
CSOMOR Tibor: Magyarország: honismereti bibliográfia. HNF Orsz. Elnökség, 599 p.
ENDRŐDI Sándor: Petőfi napjai a magyar irodalomban: 1842–1849. Sajtó alá rend. BENJÁMIN László et al. [12], 543 p. Hasonmás kiad.
GÁL Györgyné: Ötven fiatal olvasói portréja. 163 p. (OV 7.)
GÁLICZKY Éva: Dózsa György 500 éve. 44 p. 4 t.
HARGITAI Nándorné – KEREKES Pálné: Lantom, kardom tiéd óh szabadság : ajánlójegyzék Petőfi Sándor születésének 150. évfordulójára. 26 p.
LAKOS Katalin: Karl Liebnecht - Rosa Luxemburg: bibliográfia. 35 p.
MEZEI Gáborné: Válogatás a faluszociológia újabb irodalmából. 18 p. (TSZK 11.)
MITRU Ibolya: Petőfi: bibliográfia. 249 p.
NOVÁK Tamásné: Fényképalbum a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményéből. 65 p.
ÓHEGYI Pálné –MÉSZÁROS Jánosné: Versek Budapestről: Pest – Buda - Óbuda egyesítésének 100. évfordulójára. 19 p.
ORBÁN Istvánné – BÓTA Gyuláné: Olvasószolgálati megfigyelések a fizikai dolgozók gyermekeiről. 59 p. (TGyKvt. 11.)
VARGA Csilla, R. Válogatás a nyelvszociológia újabb irodalmából. 15 p. (TSZK 10.)
VASVÁRI István: Nagy László: bibliográfia. 44 p. (MMK 6.)

1973

Kopernikusz 1473–1543. 18 t. (Dokumentumok)
Vietnam bibliográfia. 32 p.
AGICS Katalin, [V.]: Chile: bibliográfia. 36, 8 p.
BÁLINT Lehel Tamásné – HARGITAI Nándorné: Mit olvastak 1936-ban és 1969-ben a 3. számú kerületi könyvtár gyermekrészlegének olvasói. p. 172–194. (Tanulmány ÚS 56/79.)

BARTA Andrásné: Gyermekkönyvtárak a XIII. kerületben. 50 p. 8 t.
BENE Lászlóné – KIRÁLY Lászlóné: Munkaszervezés a kerületi könyvtárakban. p. 112–124. (Tanulmány ÚS 53 (76.)
BENKŐNÉ Bartha Ilona: Törvényeink tettekben: irodalomjegyzék az úttörőélet törvényeihez. 122 p.
CSOMOR Tibor: 100 könyv a 100 éves Budapestről. 142 p.
CZIBOLY Józsefné – KOPRÉ Judit: A Mozgókönyvtár katalógusa. 768 p.
GÁLICZKY Éva: Lenin a mi korunkban: ajánló bibliográfia. 205 p.
GÁTINÉ Pásztor Mária – GERGELY Júlia – NOVÁK Tamásné: Utcák, terek, emberek. Kossuth, 213 p.
HARGITAI Nándorné – KEREKES Pálné: Javaslat a nyári úttörőtáborok programjához. M. Úttörők Szöv. 60 p.
LAKOS Katalin: Az utópista szocialisták: bibliográfia. 79 p.
MITRU Ibolya. Csokonai Vitéz Mihály: bibliográfia. 78 p.
MITRU Ibolya: A Társadalmi Szemle repertóriuma 1957–1971. 416 p.
PATAKI Ferencné: Kisdobosoknak felolvasásra és dramatizálásra javasolt mesék és képeskönyvek. 36 p.
RICHLICH Ilona, Sz.: Fiatal olvasók természettudományos érdeklődésének vizsgálata egy kerületi könyvtárban. p. 150–171. (Tanulmány ÚS 55 (78.)
SCHUSZTER Ilona: Olvasásszociológia. 16 p. (TSZK 12.)
TÓTH Dezsőné: Munkásolvasók Újpesten. p. 138–149. (Tanulmány ÚS 54 (77.)
VARGA Judit: Válogatás az ifjúságszociológia újabb irodalmából. 20 p. (TSZK 13.)
VÁSÁRHELYI Edit, M. – VARSÁNYI Lívia – BAKÓ Jánosné: Az óbudai 8-as számú könyvtár 50 éves története. 75 p. 6 t.
WEISZ Sándorné: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kezelési és ügyviteli szabályzatainak története. p. 72–84. (Tanulmány ÚS 52 (75.)

1974

BÁTKI Anna: A családszociológia újabb irodalma. 74 p. (TSZB 1.)
BENKŐNÉ Bartha Ilona: Nekem szülőhazám: ajánló bibliográfia. 84 p.
GUJGICZER Imréné: Felszabadulásunk 30. évfordulójára: könyvtárhasználati játék gyerekkönyvtárak számára. 27 p.
[HIRIPINÉ] VÁGH Mária: Szabadidő és művelődés: a magyar szakirodalom válogatott bibliográfiája 1961–1973. [40] p. (TSZB 2.)
KEREKES Pálné, szerk. A gyerekkönyvtárak csoportos foglalkozásaihoz: Ötletek, módszerek. 48 p. (TGYKvt 12.)
NAGY Istvánné: Válogatás az öregedés szociológiájának újabb irodalmából. 18 p. (TSZK 14.)
RICHLICH Ilona, Sz.: Új történet kezdődött: ajánló bibliográfia. 51 p.
ROSTÁS Jenőné – ÓHEGYI Pálné – MÉSZÁROS Jánosné: Új kor nyitánya volt. Április 4. könyvek és versek ajánló jegyzéke felszabadulásunk 30. évfordulójára. 44 p.
SUGÁR Ágnes: A 10-es számú VI. kerületi Szabó Ervin Könyvtár ötven éves története. 64 p.
SZABÓ Emese: Állatokról, növényekről: ajánlójegyzék kisdobosoknak. 32 p.
ZIMÁNÉ Lengyel Vera: Csanádi Imre. 43 p. (MMK 8.)
ZIMÁNÉ Lengyel Vera: Vas István. 77 p. (MMK 7.)
MENTESNÉ Rózsa Ilona et al. szerk. Budapest történetének bibliográfiája. 7. köt. Mutatók. 68 p.

1975

AKNAY Tibor: Szociológia a szocialista országokban. 68 p. (TSZB 3.)
BERZA László: Jókai Mór Budapestje. 102 p. 25 t. (Tanulmány ÚS 58 (81.)
CSOMOR Tibor: Budapesti agglomeráció. 64 p. (Bp. füz. 2.)
CSOMOR Tibor: Környezetvédelem. 147 p. (Bp. füz. 1.)
DRECHSLER Ágnes, H. Újabb kiegészítő katalógusok a kerületi könyvtárhálózatban. p. 161–174. (Tanulmány ÚS 62 (85.)
ECSEDY Andorné – GÁLICZKY Éva, Fekete Afrika szépirodalma magyar nyelven. 286 p.
FARAGÓ Éva: Képek a századvégi Budapestről: Klösz György fényképei a Budapest Gyűjteményben. p. 140–160. (Tanulmány ÚS 61 (84.)
HIRIPINÉ VÁGH Mária – POZSONYI Ágnes: A cigányság társadalmi helyzete. 84 p. (TSZB 4.)
JÁVORI Jenő: A finnugor népek irodalmának bibliográfiája. 630 p.
KEREKES Pálné: Olvasásvizsgálatok a gyermekkönyvtárakban. p. 220–228. (Tanulmány ÚS 65 (88.)
KOVÁCS Csilla: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kiállításai: 1930–1960. p. 116–136. (Tanulmány ÚS 60 (83.)
KOVÁCS Csilla: Jókai Mór 1825–1904. 33 t. (Dokumentumok)
KULI Ágota: Őrizzük a lángot: ajánló bibliográfia a budapesti úttörőcsapatok névadóiról. M. Úttörők Szöv. 264 p
MITRU Ibolya: Harc Budapestért 1944–1947: bibliográfia hazánk felszabadulásának 30. évfordulójára. 294 p.
PATAKI Ferenc – PESTI Ernő: Vietnam bibliográfia. 51 p.
REGULI Ernő: József Attila bibliográfia. Közrem. CSIKÁSZ Istvánné. 319 p.
REMETE László: Elfeledett kéziratos források Szabó Ervin mozgalmi és könyvtári tevékenységéhez. p. 62–75. (Tanulmány ÚS 59 (82.)
SÁNDOR Ottóné: Az ifjúsági olvasószolgálat a kerületi könyvtárakban. p. 207–219. (Tanulmány ÚS 64. (87.)
SÁNDOR Ottóné: Budapest az új életért: vetélkedő forgatókönyv. 44 p.
VÁNDOR Katalin: Az olvasók lemorzsolódásának okai a 9. sz. kerületi könyvtárban. p. 175–205. (Tanulmány ÚS. 63 (86.)
ZIMÁNÉ Lengyel Vera, Jókai bibliográfia: Jókai Mór születésének 150. évfordulójára. 158 p.
ZIMÁNÉ Lengyel Vera: Zelk Zoltán: bibliográfia. 84 p. (MMK, 9.)
ZOLTÁN József: Népi szórakozások a reformkori Pest-Budán. Az 1959-ben készült tanulmány 108 p. Gaál György: A tudós palócz avagy Furkáts Tamásnak Mónosbélbe lakó sógorához irt levelei. 1–6. köt. (Buda, Hartleben 1804. hasonmás kiad.

1976

Magyar Országi Kis Kalendáriom az 1806. esztendőre. Szerk. utószó: BERZA László. Fakszimile. 40 p. 12 t.
BÁNHEGYI Gyuláné – GUJGICZER Imréné: Szívünk egyszerre dobban: bibliográfia. M. Úttörők Szöv. 32 p.
BORNEMISSZA Lászlóné: Tiziano: bibliográfia halálának 400 éves évfordulójára. 59 p.
CSOMOR Tibor: Budapest népgazdasági tervei. 32 p. (Bp. füz. 4.)
CSOMOR Tibor: Városi közlekedés. 98 p. (Bp. füz. 3.)

GUJGICZER Imréné: Harminc éves az úttörőmozgalom 1946–1976. Kronológia és ajánlójegyzék. M. Úttörők Szöv. 24 p.
MEZŐSY László: „Ezernyolcszáznegyvennyolcadiki levelek...".Sajtó alá rend. előszó, jegyz. SZŐCS Sebestyén. Szerk. BERZA László. Kisfaludy Károly M. Kvt. 76 p. 12 t. ill.
PESTI Ernő: Devecseri Gábor: bibliográfia. 159 p.
PINTÉR Ferencné: Szovjet zenei könyvek: válogatás a Szovjet Kultúra és Tudomány Háza könyvtárának és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár zenei gyűjteményének anyagából. 44 p.
SÁNDOR Ottóné, szerk. Csoportos foglalkozások a könyvtárakban. Csép Attiláné: Hogyan tanítottam a kézikönyvek használatát. Lukácsné Plank Anna: Tornaóra a könyvtárban. 27 p. (T FKvt. 15.) ill.
SÁNDOR Ottóné: Könyvtárak együttműködése: módszertani anyag. 34 p.
SZABÓ Jánosné – BENKŐNÉ Bartha Ilona: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár részleges felsőfokú könyvtárainak gyűjtőköri szabályzata. 20 p.
SZABÓ Jánosné – BENKŐNÉ Bartha Ilona: Középszintű kerületi könyvtárak gyűjtőköri szabályzata. 19 p.
ZIMÁNÉ Lengyel Vera: Ladányi Mihály. 40 p. (MMK, 10.)

1977

Budapest területén levő könyvtárhálózatok szerepe a főváros lakosságának ellátásában. 15 p.
AKNAY Tibor – MIKÓ Zoltán: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulójára. 28 t.
BÁNHEGYI Gyuláné: Család és otthon: ajánló jegyzék. 35 p.
BÁNHEGYI Gyuláné: Csoportos foglalkozások gyermekkönyvtárakban. 34 p. (TGyKvt. 13.)
BÁNHEGYI Gyuláné – GUJGICZER Imréné: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár gyermekkönyvtárai. 15, XII p.
BÁNHEGYI Gyuláné – SÁNDOR Ottóné: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtárai. 20, XII p.
FARAGÓ Éva – RUZICSKA Mária: Ady Endre Budapestje: megjelent a költő születésének 100. évfordulójára. 278 p. (Tanulmány ÚS 66 (89.)
ÓHEGYI Pálné – PATAKI Ferencné: A hajnalunk kezdődött meg veled: ajánló könyvjegyzék az „Együtt - egymásért" úttörőmozgalom feladataihoz. M. Úttörők Szöv. 17, [2] p.
REGULI Ernő: Latin-Amerika: bibliográfia. 331 p.
REMETE László, szerk. A magyar szociológiai irodalom bibliográfiája 5. köt. Könyvek és folyóiratok 1945–1948. június. 257 p.
REMETE László – DOMÁNNÉ Felder Katalin – VARSÁNYI Erika: Válogatás az ipar- és üzemszociológiai irodalom újabb irodalmából. 80 p. (TSZB 5.)
REMETE László – PATAKI Ferenc: Szabó Ervin: bibliográfia. 122 p.
RICHLICH Ilona, Sz. – MEISZNER Tamásné: A könyvállomány elemzésének tapasztalatai az 1-es, 38-as és 44. sz. könyvtárban. 75 p. (TFKvt 16.)
WEISZ Sándorné: A Fővárosi Szabó Ervin könyvtár hálózatának kezelési és ügyviteli szabályzata. 63 p.
ZIMÁNÉ Lengyel Vera: Kahána Mózes: bibliográfia. 106 p.

1978

AGICS Katalin: A Szovjetunió külpolitikája 1971–1977: bibliográfia. 255 p.
BÁN Magdolna: Könyvtári órák: forgatókönyvek. 71 p.
BÁNHEGYI Gyuláné: Emlékek, gondolatok: válogatás öt év /1972–1976/ önéletrajzaiból és visszaemlékezéseiből. 157 p.
BÁNHEGYI Gyuláné: Könyvtári órák. forgatókönyvek. 71, 2 p.
BÁNHEGYI Gyuláné – ÓHEGYI Pálné – PATAKI Ferencné: Dobban a föld ... ajánlójegyzék az 1918-as polgári demokratikus forradalom győzelmének, a KMP megalakulásának és a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásának 60. évfordulójára. M. Úttörők Szöv. 50 p.
BÁTKI Anna – KLINDA Mária – MÁRFFY István: Szociológia. 1972–1976 szerzeményeiből. X, 634 p. (FSZEK KSzSz 6.)
BERZA László, szerk. Pest-budai figurák az 1830-as évekből: Max Paur von Felix vázlatgyűjteménye. Bev. jegyz. RÁCZNÉ Nagy Katalin. 70 p. ill.
DEVECSERI Lászlóné: Krúdy Gyula Budapestje: megjelent az író születésének 100. évfordulójára. 290 p. 13 t. (Tanulmány ÚS 67 (90.)
GÁL Katalin – KARBACH Erika: Fejezetek a polgári szociológia történetéből: válogatás az újabb magyar /illetve magyar vonatkozású/ irodalomból. 30 p. (TSZK 16.)
GÁL Katalin – KARBACH Erika: A szociológiai és demográfiai kutatás műhelytitkai: válogatás az újabb magyar /illetve magyar vonatkozású/ irodalomból. 35 p. (TSZK 17.)
GÁLICZKY Éva: Az ideológiai és politikai harc időszerű kérdései: bibliográfia. TIT, 1978. 20 p.
[HIRIPINÉ] VÁGH Mária – GERÉB Zsófia: A cigányság helyzete: válogatás az újabb magyar irodalomból. Bp. 1978–1983. 1–3. füz. 1. 18, 2 p. 2. 39 p. 42 p. (TSZK 15, 20-21.)
PESTI Ernő: Zenei tájékoztató: próbaszám. 91 p.
REGULI Ernő: Voltaire: Francois Marie Arouet: 1694–1771. 22 p.
SÁNDOR Ottóné: Emlékezzünk: az 1918-as polgári demokratikus forradalom, a KMP és a Magyar Tanácsköztársaság 60. évfordulójára összeállított forgatókönyv. 37 p. 19 mell.
SZÁSZ Ilona: ...végeknek tüköri: Gárdonyi Géza Egri Csillagok című regényének olvasmányfeltáró bibliográfiája. 176 p.

1979

Új és Ó kalendariom Kristus urunk születése után való 1664 esztendőre. utószó. BERZA László. Baranya M. Kvt. 78 p. Eredeti kiad. Béch Kürner Jakab János (1664)
ARATÓ Antal: A Gorkij-centenárium és Gorkij műveinek olvasottsága a pesterzsébeti könyvtárban.
p. 221–231. (Tanulmány ÚS 49 (72.)
BÓNA Márta: Polányi Károly 1886–1964. 28 p. (SZSZB 1.)
FRIEDRICH Lajosné – GODÁNYI Ákosné – KÖTÉL Gyuláné: Ki népei vagytok! Bibliográfia a világ gyermekszervezeteiről és népi gyermekkultúrájáról. 259 p.
HARMAT Ferencné – POBORI Ágnes: A könyvtár szerepe a továbbtanuló munkások művelődésében.
p. 199–206. (Tanulmány ÚS 75.)
MEZEY Gáborné: Aprófalvak és tanyák: válogatás az újabb magyar irodalomból. 26 p. (TSZK 18.)

PATAKI Ferenc: Fakszimilék a Magyar Tanácsköztársaság 60. évfordulójára: dokumentumok. [2] p. 30 t.
PESTI Ernő: Az állatok világa: bibliográfia gyerekeknek. 31 p. ill.
REMETE László – RÉVÉSZ Ferenc: Könyvtáros portrék. 140 p.
TÜSKÉS Tibor: Csorba Győző: bibliográfia. Baranya M. Kvt. 75 p. (MMK)
ZIMÁNÉ Lengyel Vera: Weöres Sándor. 168 p. (MMK)

1980

AKNAY Tibor – MIKÓ Zoltán: József Attila 1905–1937: dokumentumok. [5], 32 t. mell.
BÓTA Gyuláné: Egy könyv és olvasói: Thiery Árpád: Hosszú szökés. 50 p. (TGyKvt. 14.)
BÖRÖCZFY Károly: Diákvélemények egy mai magyar regényről: az „Iskolavár" befogadás-vizsgálata. 102 p. (OV 8.)
CSOMOR Tibor: Infrastruktúra. 240 p. (Bp. füz. 5.)
CSOMOR Tibor: Iparfejlesztés, ipartelepítés. 39 p. (Bp. füz. 6.)
ECSEDY Andorné – GÁLICZKY Éva: Mihail Solohov: bibliográfia és életrajzi vázlat. orosz anyagot gyűjt. KIS Pintér Imréné. Gorkij Kvt. 99 p.
FRIEDRICH Lajosné – GODÁNYI Ákosné – KÖTÉL Gyuláné: „Ki népei vagytok?" A világ gyermekszervezeteiről és népi gyermekkultúrájáról: bibliográfia. 259 p.
PESTI Ernő: Móricz Zsigmond: bibliográfia. 529 p.
REGULI Ernő: Fábry Zoltán: bibliográfia. 243 p.
REMETE László: Deviáns jelenségek külföldi könyvirodalmából. 167 p. (TSZB 6.)
SZÁSZ Ilona: 250 éve született Jelky András. 16 p.
SZÁSZ Ilona: A gyermekrajzok és a vizuális nevelés: ajánló bibliográfia. 54 p.
SZÁSZ Ilona: A Tüskevár állatvilága. Fekete István című regényének olvasmányfeltáró bibliográfiája. 71 p.
SZŐKE Tiborné: Fővárosi Könyvtár: hálózati útmutató. 164 p. 1 t.
ZIMÁNÉ Lengyel Vera: Weöres Sándor. 169 p. (MMK)

1981

Neue Zeyttung auss Hungeren von Ofen und Pestt: Holzschnitt. (1577) Szöveg: ROSTÁS Jenőné. Fakszimile 1 t. 4 l.
AKNAY Tibor – GOSZTOLA Gábor: Bartók Béla 1881–1945: dokumentumok. 17 t.
CSOMA Mihályné –BORI Erzsébet: Szépirodalmi gyűjteményes kötetek elemző katalógusa. 733 p.
GÁBOR Éva: Mannheim Károly - Karl Mannheim 1893–1947. 66 p. (SZSZB 2.)
HAVAS Judit: Tillárom haj... válogatás a vidám gyermekirodalomból és zeneművekből: bibliográfia. 47 p.
HIRIPINÉ VÁGH Mária: A cigányság helyzete: válogatás az újabb magyar irodalomból 1978–1981. 39 p. (TSZB 20.)
KARBACH Erika: Szociofotó: válogatás a magyar és külföldi irodalomból és képanyagból. 30 p. (TSZB 19.)
PÁLMAI Magda: Szocializmus: szociáldemokrata folyóirat 1906–1918. 152 p.
REMETE László – BÓNA Márta: A magyar szociológiai irodalom bibliográfiája 3. k. Önálló kiadványok 1900–1919. 318 p.
ZIMÁNÉ Lengyel Vera: Berda József: bibliográfia. 131 p. XII t.

1982

AKNAY Tibor – GOSZTOLA Gábor: Kodály Zoltán 1882–1967: dokumentumok. 15 p. 22 t.
BERZA László, főszerk. Budapest története képekben 1493–1980. képkatalógus. 1. k. 1–31978. tétel. Szerk. FARAGÓ Éva et al. 913 p.
BIKÁCSI Lászlóné: Gyermekkönyvtárak a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár történetében. 2. átdolg. kiad. 502 p. 10 t.
BORNEMISSZA Lászlóné – SCHUSZTER Ilona: A Kritika 15 éve: repertórium 1963–1977. 291 p.
FARAGÓ Tamás: Külföldi gyűjteményes szociológiai művek tartalomjegyzéke. 1–3. köt. KSH Kvt. 180, 334, 400 p.
GÁL Tamás: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyveinek repertóriuma 1907–1976. 171 p.
HEGEDűS András: Társadalmi beilleszkedési zavarok: deviancia. 24 p.
KIRÁLY Lászlóné – SZŐKE Tiborné: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatának fejlődése 1970–1975. p. 112–137. (Tanulmány ÚS 75.)

1983

Fővárosi Könyvtár: A központba járó folyóiratok címjegyzéke. 149 p.
BERZA László, főszerk. Budapest története képekben 2. köt.[Gazdasági épületek]. szerk. CSOMOR Tibor et al. 638 p.
BERZA László, főszerk. Budapest történetének bibliográfiája 1981. Szerk. SÁNTHÁNÉ Antal Sára. 560 p.
ECSEDY Andorné – GÁLICZKY Éva: A lengyel szépirodalom Magyarországon 1945–1980. 243 p.
ECSEDY Andorné – GÁLICZKY Éva: A Társadalmi Szemle 10 éve 1972–1981: repertórium. 275 p.
FARAGÓ Éva: A magyar memoárirodalom 1945–1980. Bibliográfia. 135 p.
KISS József, M. Balassitól Nagy Lászlóig: arcképek a magyar irodalom nagyjairól. Metszetek. HNF, 8 p. 38 t.
TOMPEK Lászlóné – JAKUBECZ Ilona: Mesegyűjtemények analitikus bibliográfiája. 372 p.

1984

AINLEY, Patricia –TOTTERDELL, Barry: Állomány másfajta elrendezése a közművelődési könyvtárban. Új megoldások. OSZK 61 p.
BERZA László, főszerk. Budapest történetének bibliográfiája 1982. Szerk. SÁNTHÁNÉ Antal Sára. 710 p.

1985

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár: telefonjegyzék a könyvtárak nyitvatartási idejéről és szolgáltatásairól.
BÉL Mátyás: Notitia Hungariae novae geographico-historica. Pest város leírása. Ford. Déri Balázs. 161 p. (FBM, 1.)
GYURGYÁK János: Szende Pál - Paul Szende 1879–1934. 168 p. (MSZF 1.)
KELEMEN Tamás: Latinovits Zoltán hang- és filmarchívum. 83 p.
LAKATOS Éva – KÓSA Zsófia – TISZAY Andor: Kőhalmi Béla bibliográfia 1895–1984. OSZK KMK 197 p.

PATAKI Ferenc: Évfordulók 1986–1990: dokumentációs adattár. 553 p.
PINTÉR Ferencné – SZALAI Ágnes: Példatár a zeneművek katalogizálásához. OSZK KMK 87 p.

1986

BÓNA Márta – FÜLÖP Géza - GYURGYÁK János: Polányi Károly – Karl Polányi 1886–1964. 214 p. (MSZF 2.)
CSOMOR Tibor – FARAGÓ Tamás, vál. és szerk. Budavára visszafoglalása 1686-ban: a Budapest Gyűjtemény 14 korabeli metszetének másolata. 14 p. 14 t.
FARAGÓ Tamás, szerk. Budavára visszavétele 1686-ban: egy ismeretlen angol kortárs beszámolója. Deák Farkas 1886-ban megjelent fordításának hasonmás kiadása... 108 p. XLVIII p. (FBM, 4.) An historical description of the glorious conquest of Buda, the capital city of the kingdom of Hungary... London, Clavell 1696. Bp. Mun. Sz. E. Libr. 68 p. IV, 1 t.
REMETE László: A magyar szociológiai irodalom bibliográfiája 4. köt. Könyvek és folyóiratok 1919. aug. 1929. dec. 841 p.

1987

Az IFLA irányelvei közművelődési könyvtárak számára. Ford. ORBÁN Éva. MKE; OSZK KMK 90 p.
Kivonásra javasolt elavult művek jegyzéke. 34 p.
BÉL Mátyás: Notitia Hungariae novae geographico-historica. Buda város leírása. A kezdetektől Mohácsig. ford. DÉRI Balázs. (1737) 246 p. (FBM 2.)
BERZA László, főszerk. Budapest történetének bibliográfiája 1983. 1–2. köt. Szerk. SÁNTHÁNÉ Antal Sára. 603 p.
FARKASNÉ Pethő Klára: Debussy bibliográfia a FSZEK zenei gyűjteményének anyagából. 12 p.
KELEMEN Tamás: Latinovits Zoltán hang- és filmarchívum 1986–1987. 83 p.
KLINDA Mária: A Szüry-gyűjtemény katalógusa. 316 p.

1988

BERZA László, főszerk. Budapest története képekben 1493–1980. képkatalógus. 3/1. füz. [Politikai és közigazgatási épületek]. szerk. SZABÓ László. 150 p.
ECSEDY Andorné, szerk. Szocializmus 1922–1938, 1945–1948. 598 p.
FARAGÓ Tamás, szerk. Pest-budai árvíz. 515 p. (FBM 5.)
HAMVAS Béla: Közös életrend: válogatás esszéiből és életművének teljes bibliográfiája. Szerk. BÁTHORY János. Összeáll. DARABOS Pál. 260 p.
KISS, Jenő: Libraries in Hungary. Transl. SZÉKELY, Dániel. Publ. by the Assotiation of Hung. Librarians, National Library. 147 p.
VINCZE Gyuláné: Ajánlott kézikönyvek kis és legkisebb közművelődési könyvtárak számára. 37 p.

1989

BERZA László, főszerk. Budapest története képekben 1493–1980. képkatalógus. 3/2. füz. 55621–58268. tétel [Oktatási épületek]. szerk. GŐDÉR Pálné. 1989. 150 p.
BARCZI Zsuzsa: Ahogy a fluktuálók látják. 107 p.
BARCZI Zsuzsa: Egy kísérlet végén, a gyakorlat elején: a családi könyvtárak olvasói fogadtatása. 110 p.
FARAGÓ Tamás, főszerk. Budapest történetének bibliográfiája 1984–1985. Szerk.

SÁNTHÁNÉ Antal Sára. 197 p.
FORGÁCS Zsuzsanna: A francia forradalom 1789: 25 korabeli metszet másolata. 11 p. 25 t.
KEREK Vera: A képzőművészeti irodalom válogatott bibliográfiája 1944–1985. 259 p.
PAPP Józsefné – BORI Erzsébet – GULYÁS Zsuzsanna: Szépirodalmi gyűjteményes kötetek elemző katalógusa 1978–1986. 1. köt. A-K, 2. köt. L–Z. 138, 213 p.
SAÁD József: Magyar Szemle: repertórium és tartalomelemzés: 1. Bevezető és címjegyzék 2. Mutatók és Tematikus válogatás. ELTE, 223 p. 191 p. (MSZF 3.)

1990

BÉL Mátyás: Notitia Hungariae novae geographico-historica. Buda város leírása 2. A török Buda. ford. DÉRI Balázs. 339 p. (FBM 3.)
BERZA László, főszerk. Budapest története képekben 1493–1980. képkatalógus. 3/3. füz. [Tudományos intézetek, könyvtárak, múzeumok, színházak]. szerk. GÖDÉR Pálné, SZABÓ László. 223 p.
Budapester Donaupanoramen in historischen Photographien: Ausstellung der Budapester Historischen Ervin Szabó Bibliothek in der Wiener Stadt und Landesbibliothek Oktober 1990 – Dezember 1990. Org. Tibor Sándor. 22, [2] p. ill.
A Fővárosi Könyvtár stratégiai terve 1991–1995: tervezet. 26 p.
KELEMEN Tamás: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár XI. kerületi Főkönyvtár Ismertető. FSZEK XI. ker Főkvt. 1990. 21, 3 p.
SAÁD József, szerk. Társadalomtudomány: A Magyar Társadalomtudományi Társaság munkássága: repertórium és történeti feldolgozás. 289 p. (MSZF 4.)
SOLTÉSZ Anna: Az állomány tematikus csoportosításának kérdései. 100 p.
SZÉCHENYI István: Politikai programtöredékek. Széchenyi Társ. 1990. 168 p.

1991

BERZA László, főszerk. Budapest története képekben 1493–1980. képkatalógus. 3/4–3/5. füz. szerk. SÁNTHÁNÉ Antal Sára [et al.] 220 p. 211 p.
ZSOLT Béla: Ars scribendi vagy az időszerű újságírásról. 27 p. Fakszimile kiad.
GYÖRGY Lajosné: Séta a XI. kerületben. 20 p. ill.

1993

BÉL Mátyás: Notitia Hungariae novae geographico-historica. 3/A.Buda visszavívása. ford. DÉRI Balázs. 193 p. (FBM 4.)
KAPUVÁRI Zsuzsa: Alkoholizmus: válogatott bibliográfia. 16 p.

1994

Alapító okirat. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szervezeti és működési szabályzata. 31 p.
Szent László Napok Kőbányán 1994: Szent László király: Ajánló bibliográfia a FSZEK kőbányai könyvtárainak gyűjteményéből. Szerk. Szász Ilona. 15 p. ill.
BERZA László, főszerk. Budapest története képekben 1493–1980. képkatalógus. Mutató. szerk. SÁNTHÁNÉ Antal Sára. 422 p.
FARAGÓ Tamás – SÁNDOR P. Tibor. főszerk. Budapest történetének bibliográfiája 1986–1990. Szerk. FARAGÓ Éva [et al.] 420 p.
KONCZ Károly: Történetek a könyvtárban. MKE Közkönyvtári Egyl. 1994. 43 p.
PESTI Ernő: Irodalmi bibliográfia. Bp. Arcanum 1994–
SOMOGYI József: Mit? Hol? Mikor? a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. 43 p.

VÁZSONYI Vilmos: Polgár vagyok. V. V. könyve: szemelvények beszédeiből és írásaiból. Bibliogr. Kész. FARKAS Lászlóné et al. Vázsonyi V. Emlékbiz.; FSZEK VI. ker. Főkvt. 109 p.

1995

BARCZI Zsuzsa: A belső kommunikáció vizsgálata a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. 32 p.
MARÓTI István – PESTI Ernő – REGULI Ernő: Nagy László bibliográfia. PIM, 114 p.
POZSÁR István, szerk. East Central Europa in transition Hungary: sociological reflections. 87 p.
VADAS Ferenc: Könyvtár a Wenckheim-palotában. Szerk. HORVÁTH Tímea. 45 p. ill.

1996

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár általános ügyrendje. 47 p.
BÁNHEGYI Gyuláné – GERŐ J. Péter – N. NAGY Anna: Texlib: könyvek feldolgozása és honosítása. Könyvtári Egyesülés, 156 p.
HASZONITSNÉ Süveges Zsuzsa – TÉCHY Tünde: Válogatás irodalmi hangfelvételeinkből. 115 p.
KARNER Katalin – CSAPÓ Katalin: Vendégváró Budapest: a fővárosi vendéglátás és idegenforgalom a városfejlődés tükrében: 1873–1930: a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátó-ipari Múzeum és a FSZEK Budapest Gyűjtemény kiállítása. 39 p. ill.
KONCZ Károly: Semmi kis írások a könyvtárból. Bp. MKE Közkönyvtári Egyl. 43 p.
SÁNDOR P. Tibor, szerk. Gyermeksorsok és gyermekvédelem Budapesten a Monarchia idején. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményének kiállítása = Kinderschicksale und Kinderschutz in Budapest im Zeitalter der Monarchie. Tanulmány Susan ZIMMERMANN. 79 p. ill.

1997

KONCZ Károly: Apropó, könyvtár! MKE, Közkönyvt. Egyl. 42 p. ill.

1998

(A FSZEK adatbázisai CD ROM-on) Főszerk. KARBACH Erika: Szociológiai információ: a magyar és magyar vonatkozású irodalom válogatott bibliográfiája 1984–1994. PESTI Ernő: Irodalmi kritikák, tanulmányok bibliográfiája CD-ROM-on 1962–1997. Mesegyűjtemények analitikus bibliográfiája. Arcanum, CD-ROM
KINCSES Károly – SÁNDOR P. Tibor: Fotó, város, történet. Fotogr. Múz. 278 p. ill. (A magyar fotográfia történetéből, 12.)
SÁNDOR P. Tibor, főszerk. Micsoda város! Karikatúrák a 125 éves Budapestről. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményének kiállítása. Vál. szerk. KARNER Katalin, FARAGÓ Éva. 162 p. ill.

1999

GÓCZA Julianna, szerk. Zenei könyvtári ismeretek. Közread. MKE Zenei Kvt. Szerv. FSZEK, 194 p.
PESTI Ernő: Irodalmi kritikák, tanulmányok bibliográfiája 1961–1998. Mesegyűjtemények analitikus bibliográfiája 1980–1990 Szociológiai információ: a magyar és magyar vonatkozású irodalom válogatott bibliográfiája 1980–1998. Főszerk. KARBACH Erika, Arcanum, CD-ROM

2000

SÁNTHÁNÉ Antal Sára, főszerk. Budapest történetének bibliográfiája 1950–1980. Arcanum, CD-ROM

2001

PESTI Ernő: Irodalmi kritikák, tanulmányok bibliográfiája 1961–2000.
Mesegyűjtemények analitikus bibliográfiája 1980–1990 Szociológiai információ: a magyar és magyar vonatkozású irodalom válogatott bibliográfiája 1970–2000.
Budapest történetének bibliográfiája 1950–1983. Szerk. SÁNTHÁNÉ Antal Sára. Arcanum, CD-ROM
FODOR Béla: Hősök tere: képes tértörténelem. Illustrierte Geschichte eines Platzes. Bp.: Herminamező Polgári Köre, 59 p. ill.
HEGEDÜSNÉ Zöldi Hedvig: Cigány irodalmi különgyűjtemény a FSZEK VIII/2. könyvtárából. Bibliográfia. 37 p.

2002

KLINDA Mária: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusa. OSZK, XXXVI, 761 p.
SZABÓ Ágnes, szerk. Félhold és kereszt: Konferencia és kiállítás a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban 2001. október 17. 188 p. (FSZEK közlem. 1.)

2003

Fővárosi Szabó Ervin Központi Könyvtár. Kalauz. [12] p. ill.
BÖRZSÖNYI Erika: Tükörcserepek: versek. 99 p. ill.
CSAPÓ Katalin – KARNER Katalin: Reklámélet Pest-Budán és Budapesten, 1845-1945. Geomédia, 272 p. ill.
HORVÁTH Zsolt – KISS Bori – SÁNDOR Tibor, szerk. A város könyvtárnoka: konferencia Szabó Ervin születésének 124. évfordulója alkalmából. 2002. október 10. 134 p. (FSZEK Közlem. 2.)
Önszerveződő helyi társadalom, történelmi változatok, új formák a Helyismereti Könyvtárosok X. Országos Tanácskozása 2003. július 16–18. Budapest.
Szerk. KISS Bori, SÁNDOR Tibor. 133 p.

2004

„Összefogás a könyvtárakért, összefogás az olvasókért": a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 2004. évi rendezvénysorozata. 23 p.
KATSÁNYI Sándor: A főváros könyvtárának története. 1. köt. 1945-ig. 420 p. ill.
A magyar szociológiatörténet klasszikusai elektronikus dok. Válogatás. Főszerk. REISZ László. Arcanum, 2004-. (FSZEK adatbázisai, 1.) CD-ROM

2005

József Attila emléktérkép [Kartográfiai dokumentum]: készült a költő születésének 100. évfordulójára. Boros Klára. az Aczél testvérek Budapesten, az 1930-as években kiadott térképe alapján A költő „Ars poetica" c. versének kéziratával. 1 térk. 30x42 cm
BEVILAQUA BORSODY Béla: A Víziváros [művelődéstörténeti tanulmány] Szerk. bev. BUZA Péter. Városvédő Egyes. 577 p. [32] t. ill.

2006

Budapesti lakcímjegyzék, 1900 [Elektronikus dokumentum] / kész. Király Péter. BFL, http://www.bparchiv.hu/cgi-bin/lakas/lakas.pl

Volt egyszer egy Laza Klub: beszélgetőkönyv [összeáll. és szerk.] Ottovayné Ecsedi Kati, Mayer Vivian. 373, [11] p. ill. (FSZEK Közlem. 2.)
KONCZ Károly: Könyvtári levelek. 171 p.

2007
Életemből emlékek: a tizenkilencedik század Budapestjéről mesél a zenede szókész tanára s a rajzoskedvű számvevőszéki tanácsnok. A bevezetőt írta, Megyeri Károly visszaemlékezését szerk. Than László rajzait kommentálta Buza Péter; Bp. Városvédő Egyes. 130 p. ill.

1. 2 Évkönyvek, jelentések, munkatervek, híradók

A Fővárosi Könyvtár ügyrendje. 1906. 21 p.
Útmutató a Fővárosi Könyvtár látogatói számára. 1909. 8 p. Újabb kiadások. 1915. 47 p. 1918. 66 p. 1939. 43 p. 1940. 41 p. 1941. 45, [1] p. 1943. 45, p. 1953. 32 p.
A Fővárosi Könyvtár értesítője 1-7. köt. 1907–1913
A Budapesti Városi Könyvtár értesítője 8-12. 1914–1918. között
A Városi Nyilvános Könyvtár évi jelentése 1919–1920. között
A Budapesti Városi Könyvtár értesítője 1921–1922. között
A Fővárosi Nyilvános Könyvtár értesítője 1923–1930. között
A Fővárosi Könyvtár évkönyve = Jahrbuch der Stadtbibliothek Budapest = Yearbook of the Budapest Public Library 1-12. 1931–1942.
A Székesfővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1943–1947. között
A Székesfővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve
FSZEK évkv. 3–26. köt.
Budapest székesfőváros könyvtárainál rendszeresített szakvizsga szabályzata. 1911. 15 p.
Könyvtáros-híradó: értesítő a kerületi könyvtári albizottságok és a budapesti területi könyvtárak számára 1951–1952. 1951. 1–3. sz. 1952. 1 sz.
Könyvtári híradó 1. évf. 1957– 46. évf. 2005. 2006-tól interneten www.fszek.hu
Könyvtári Hírmondó – FSZEK XXIII. Kerületi Fiókkönyvtár 2003-
Nap, mint nap: könyvtári hírmondó FSZEK XI. Kerületi Főkönyvtár 1989–1990
Jelentés a Fővárosi Könyvtár működéséről az... évben. = Rapport sur la Bibliotheque Municipale en Budapest. 1909–1921 között
Jelentés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár... évi munkájáról. 1960–2006. között évente
Jelentés a kerületi könyvtárak munkájáról. 1965–1976 között évente
A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár.... évi munkaterve 1960–2006. között évente

1.3 Bibliográfiai sorozatok, lelőhely- és tartalomjegyzékek

A világháború újabb irodalma a városi könyvtárban. Szerk. KRISZTICS Sándor. 1914- (Első két száma A FK értesítője 1914/2. füz. és a 1915/1. füzetében jelent meg, önálló sorozat a 13. sz-tól 1–10. füz.

Városügyi bibliográfia: aktuális cikkek a könyvtár külföldi és hazai folyóirataiból. 1948–1950 között. 1948– 1950. 12 sz. [135] p.

Tájékoztató a fontosabb marxista-leninista folyóiratok anyagából. Szerk. KÖVES

Erzsébet, E. 1952–1954. 1955-től a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Nemzetközi Figyelő Új szerzemények az oktató-nevelőmunka irodalma köréből. Összeáll. ORBÁN Magda, U. 1953–1954 . A Fővárosi Pedagógiai Könyvtár ajánló bibliográfiája. (A szocialista nevelésért, 3. 4–5.)

Életrajzok – életművek 1956–1957.

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Nemzetközi figyelő 1956–1957.

Újabb külföldi szerzemények: tudományos és ismeretterjesztő művek. Összeáll. Feldolgozó Oszt. Katalogizáló Csoportja GORDON Erzsébet vez. 1957–1973. között 1–4. füz. 1974–1989. között 1–12. füz.
Eseménynaptár a kerületi könyvtárosok számára. 1958–1970. között, évente egyszer

Ifjú Olvasó. 1961–. (A 39-es Szabó Ervin Könyvtár ifjúsági kiadványsorozat)

Irodalomtörténeti tanulmánykötetek és folyóiratok analitikus bibliográfiai kartotékjai 1963–1993. között negyedévente, majd kéthavonként.

A zenei gyűjtemény újabb szerzeményei (Összeáll. Zenei Gyűjt.) rendszertelenül. 1965–1971. között
Kurrens külföldi szociológiai folyóiratok. 1971–1975 között

Újonnan érkezett szociológiai művek jegyzéke. 1971–1980 között változó periodicitással

Eseménynaptár 1972–1991. között

Társadalomtudományi információ. 1974–1979. között. Szerk. AGICS Katalin, V. Negyedévenként.

Szociológiai információ. A magyar nyelvű és magyar vonatkozású szakirodalom válogatott bibliográfiája 1972– 1–18. köt. 1971–1989. között. évente 4 szám Előbb CD-ROM-on (kiadványok) majd interneten

Társadalomtudományi folyóiratok és tanulmánykötetek analitikus bibliográfiai kartotékjai. AGICS Katalin, V. 1975–1977. 4. sz. évente

Kerületi figyelő. BERZA László, főszerk. A.... között megjelent I–XXII. kerületre vonatkozó cikkek, tanulmányok bibliográfiája. 1–8. köt. 1977–1980. között félévente

A magyar zenei szakirodalom bibliográfiája = Bibliographia Musicologica Hungaricae 1981–1985. között évente

Új külföldi zenei szakkönyvek. Lelőhely-jegyzéke. 1985–1989. 1–3. szám

Évfordulók 1984–1989. között évente

Kurrens külföldi szociológiai és általános társadalomtudományi periodikák a Magyarországon 1976–1977–1978. Szerk. HORNYÁNSZKY Károlyné, REMETE László. 1979. 113 p. Tájékoztató: Külföldi szociológiai folyóiratokról. 1971–1979 között kéthavonta, 1978-tól havonta. Később a FSZEK honlapján

2. A KÖNYVTÁR TÖRTÉNETÉNEK VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIÁJA

2.1 Forrásközlések, könyvtártörténet, szakmai írások

KÖRÖSY József: Emlékirat a fővárosi és statisztikai könyvtár egymáshoz való viszonyáról: a székesfővárosi tanács elé terjeszti K. J. Bp. 1902. 23 p. (Főv. Stat. havi füz. 1902/354.)
TOLDY László: Budapest székesfőváros Tekintetes Tanácsához: dr. – – főlevéltárnok jelentése a Fővárosi Könyvtár állapotáról. Bp. 1902. 11 p.
TOLDY László: Budapest székesfőváros Tekintetes Tanácsához előterjesztése dr. – – főlevéltárnoknak, mellyel a Fővárosi Könyvtár szervezése ügyében különvéleményét indokolja. Bp. 1902. 14, [2] p.
Bizottmányi és tanácsi előterjesztés a fővárosi könyvtár szervezése és kezelése kérdésében. = *Főv. Közl.* 1903. jan. 16. 58–63.
TOLDY László: A Fővárosi könyvtár állapotáról. = *Főv. Közl.* 1903. jún. 30. 952–959.
Budapest székesfőváros könyvtárának. = *M Kszle* 20. 1904. 4. 253. Az alapításról.
SZABÓ Ervin: A Fővárosi Könyvtár. = *FK Ért.* 1. 1907. 1–4.
Bizottmányi és tanácsi előterjesztés a fővárosi könyvtár kibővítésének és áthelyezésének előzetes munkáira szükséges költség fedezete ügyében. = *Főv. Közl.* 1910. máj. 6. 877–878.
GULYÁS Pál: Az új fővárosi közkönyvtár tervezete. = *M Kszle* 29. 1910. 3. 193–212.
SZABÓ Ervin: Az új fővárosi közkönyvtár dolgában. = *M Kszle* 29. 1910. 4. 338–351.
A Községi Nyilvános Könyvtár részletes pályázati programja. Bp. 1911. 21, [1] p.
SZABÓ Ervin [et al.]: Cikkek a Fővárosi Könyvtár kialakításáról. = *Népművelés* 1911. febr. 1. Különsz. p. 57–128. Ignotus, Kőhalmi Béla, Ozorai Ferenc, Dienes László, Basch Imre, Málnai Béla írásai.
SZABÓ Ervin: A modern könyvtárépítés némely elvéről, tekintettel a főváros terveire. Bp.: Háziny. 1911. 18 p. (Klny. *Vár. Szle* 1911. febr.)
A Fővárosi Könyvtár áthelyezése. = *FK Ért.* 6. 1912. 203. Károlyi u. 8–10.
A Fővárosi Könyvtár és a radikalizmus. = *M. Kult.* 1. 1913. 2. 106–107. Támadás a könyvtár ellen.
A városi nyilvános könyvtár szervező szabályzata. = *Főv. Közl.* 1917. ápr. 13. 618–621.
MIHALIK József: A budapesti városi nyilvános könyvtár. = *Múz. Kvt. Ért.* 1917. 227–235.
BURJÁN Károly: Leleplezés a Fővárosi Könyvtárról. = *M. Kult.* 1918. 6. szept. 20. Politikai támadás.
[LÉCZFALVI] SIPOS Kamill: Rendezik a Fővárosi Könyvtár ügyeit a miniszter elrendelte a vizsgálatot. = *Virradat* 1920. júl. 29.
Fővárosi Könyvtár közgyűlési jegyzőkönyveiből valamint a Fővárosi Közlönyből a Népházra és a Fővárosi Könyvtárra vonatkozó tárgyalások anyaga. Bp. 1896–1924. [Gépirat] [1924] 99 f.
A Fővárosi Könyvtár ügyében tett tanácsnoki előterjesztések és elfogadásuk a főváros tanácsa 1924. március 12-i ülésén. = *FK* 1924. márc. 14. 238–239. A Százados úti fiók helyreállítása, könyvek fertőtlenítése, Hunyadi téri fiókkönyvtár berendezése, külföldi cégekkel rendezendő ügyek.
KELÉNYI B. Ottó: A könyvtár és a művelődés kapcsolatai. = *Vár. Szle* 1928. 251–259.
KELÉNYI B. Ottó: A Fővárosi Könyvtár története. = *FK évkv.* 1931. 1. 1932. 35–55. 1850-től 1930-ig.

SUPKA Géza: A Fővárosi Könyvtár kiadványai. = *Literatura* 1933. 382–383.
ELEK Artur: A fővárosi könyveinek kincsesháza. = *Pesti Városháza* 1934. 2. 18–21.
ENYVVÁRI Jenő: A Fővárosi Könyvtár a nemzetközi tudományos kapcsolatok szolgálatában. = *M. Főv.* 1. 1939. 11. 2.
WITZMANN Gyula: A városi könyvtárügy. = *Vár. Szle* 26. 1940. 371–391.
SZŐKE Sándor: A Fővárosi Könyvtár. = *Tükör* 1941. 12. 550–554.
SZIKLAY László: Budapest olvasóközönsége 1945-ben. = *M Kszle* 62. 1946. 1. 70–89.
KŐHALMI Béla: Községi könyvtárpolitika. = *Vár. Szle* 33. 1947. 295–308. Irányelvek.
A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár fejlődése és munkássága 1945-től a központi tudományos könyvtárban és a fiókhálózatban. = *Kvtü. Szle* 1950. 3. 65–79.
DIENES László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Bp. OKK, 1951. 12 p. (OKK tanfolyam előadásai, 10.)
DIENES László: A Fővárosi Szabó Ervin könyvtár Szovjet Osztálya. = *Kvtü. Szle* 1951. 1. 92–94.
GYŐRI György: Az olvasók ízléséről. = *Kvt.* 3. 1953. 8/9. 29–31.
HAJDU Helga: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár néhány újabb bibliográfiai kiadványáról. = *Kvt.* 3. 1953. 5. 21–22.
REMETE László: Reakciós hadjárat Szabó Ervin a könyvtárpolitikus ellen 1910–1918. = *FSZEK évkv.* 4. 1955. 69–84.
TISZAY [Andor]: A könyvtári kiállítások fejlődése. = *FSZEK évkv.* 4. 1955. 138–140.
ZOLTÁN József: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár bibliográfiai munkássága. = *FSZEK évkv.* 4. 1955. 85–90.
A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárról szóló bibliográfia 1931–1955. Összeáll. FSZEK Bp. Gyűjtemény. Bp. [Gépirat] 1955. 37 p.
NAGY Borbála: A Károlyi-könyvtár anyaga a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. = *FSZEK évkv.* 4. 1955. 141–142.
NYILAS Márta – REMETE László: A szabad fejlődés tíz éve a Szabó Ervin Könyvtárban. = *A Könyv* 5. 1955. 2. 59–62.
NOVÁK Tamásné: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kiadványai 1945–1954. = *FSZEK évkv.* 4. 1955. 91–98.
CSAPODY Csaba: A földrajzi katalógus a könyvtár katalógusrendszerében. = *M Kszle* 72. 1956. 4. 324–332.
BECSKI Andorné: A jövendő kölcsönzési formája? – vita a szabadpolcról. = *Kvt.* 7. 1957. 4. 265–266.
KATONA Klára: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Pedagógiai Könyvtára. = *Ped. Szle* 7. 1957. 4. 87–88.
REMETE László: A Szabó Ervin Könyvtár a Tanácsköztársaság alatt 1919. március 21. –1919. augusztus 1. = *FSZEK évkv.* 5. 1957. 56–67.
GÁTINÉ Pásztor Mária: A Budai Könyvtár Egyesület története. (1891–1919). = *FSZEK évkv.* 6. 1958. 87–92.
MARÓT Miklós: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár helyzete az Országos Könyvtárügyi Tanács előtt. = *FSZEK évkv.* 6. 1958. 53–54.
SALLAI István: A könyvállomány helyzete közművelődési könyvtárainkban. = *M Kszle* 74. 1958. 2. 224–245.
DOBOS Piroska: Vita a szabadpolcról a Szabó Ervin Könyvtárban. = *Kvt.* 9. 1959. 5. 348.
GÖNCZI Imre: Hogyan foglalkozzunk a természettudományos és a műszaki irodalommal? = *Kvt.* 9. 1959. 1. 7–10.

REMETE László: A fővárosi könyvtár előtörténetéből. = *FSZEK évkv.* 9. 1962. 67–95. A 18–19. századi városi könyvtár, a Frank-könyvtár és a Fővárosi Statisztikai Hivatal könyvtára.
SZELESTEY Gyuláné: Könyvtáros továbbképzés könyvtárunkban. = *FSZEK évkv.* 9. 1962. 224–234.
REMETE László: Budapest könyvtári múltjából. = *FSZEK évkv.* 11. 1964. 201–211. Budai Olvasóegylet.
REMETE László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története. Bp. FSZEK, 1966. 324 p. 14 t. ill.
RÉVÉSZ Ferenc: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár fejlődése az elmúlt öt évben. = *Kvt.* 16. 1966. 4. 179–183.
HORNYÁNSZKY Károlyné: Pedagógus-olvasóink és érdeklődési körük. = *FSZEK évkv.* 1964–1965. 12. 1966. 171–181.
SVINTEK Sándor: Házi könyvkötészetünk félévszázados története. = *FSZEK évkv.* 12. 1966. 124–135.
RUBINYI György: Duplumosítás a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. = *FSZEK évkv.* 1966–1967. 13. 1968. 209–214.
ARATÓ Antal: A közművelődési könyvtárak szépirodalmi könyvanyagának kialakítása Szabó Ervin korában. = *FSZEK évkv.* 13. 1968. 137–142.
REMETE László: Szabó Ervin szocialista könyvgyűjteménye a Fővárosi Könyvtárban 1–2. r. = *FSZEK évkv.* 12. 1966. 104–123. 13. 1968. 105–119.
REMETE László: Szabó Ervin és a decimális rendszer. = *Kvt.* 18. 1968. 9. 515–519.
DRECHSLER Ágnes, H.: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a szaksajtó tükrében válogató bibliográfia 1945–1970. = *FSZEK évkv.* 15. 1973. 85–100.
TONGORI Imréné: A nődolgozók helyzete a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. = *Kvt.* 26. 1976. 3. 134–136.
MAGYAR Judit: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Bibliográfiai Osztályának kialakulása és szervezése Tiszay Andor munkássága tükrében. Bp. Gépirat, 1976. 79 f. 11 t.
REMETE László: Szabó Ervin levelezése német könyvtári szakemberekkel. = *FSZEK évkv.* 17. 1979. 74–87.
GUJGICZER Imréné: Fiatal szakemberek fluktuációja a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban 1973–1978. = *FSZEK évkv.* 1977–1978. 18. 1981. 126–133.
KISS Csaba, Sz.: Tudományos könyvtár kontra városi könyvtár. A funkcionális többarcúság értelmezésének zavarai a FSZEK történetében. = *Kult. Köz.* 10. 1983. 6. 43–60.
REMETE László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, mint szellemi kisugárzó központ. = *FSZEK évkv* 19. 1983. 199–203. Szabó Ervin idejében.
AKNAY Tibor: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár tevékenysége a sajtó tükrében 1971–1980. 1981–1982.= *FSZEK évkv.* 19. 1983. 207–215. 20. 1984. 94–97.
KISS Jenő: Számadás tizenkét esztendőről. [Riporter] Mezey László Miklós = *KHír.* 29. 1985. 1. 1–3.
KISS Jenő: Hagyományos és új szellemi szolgáltatások a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. = *Társad. Szle* 41. 1986. 5. 80–84.
A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár tevékenysége a sajtó tükrében 1983–1984. 1985–1987. = *FSZEK évkv. 21.* 1985. 133–134. 22. 1991. 132–133.
KATSÁNYI Sándor: Közhasznú tájékoztatás a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. = *TMT* 38. 1991. 3. 105–108.

[PAPP István] – [KISS Jenő] VAJDA Kornél: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár stratégiai céljai és elsőbbségei az 1990-es évekre. = *Kvt.* 41. 1991. 10. 573–580, 580–587.
SONNEVEND Péter: Feljegyzések a főváros nyilvános könyvtáráról 1–3. r. = *3K* 6. 1993. 6, 7, 8. 32–39, 45–51, 34–37.
AMBRUS Zoltán -BÁTONYI Béláné - DEMETER Miklósné - SONNEVEND Péter: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár tevékenysége és fejlesztése: szakértői jelentés. = *KF* 3. (39.) 1993. 3. 389–402.
KISS Katalin: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár tevékenysége a sajtó tükrében 1988–1990. = *FSZEK évkv.* 23. 1994. 78.
PAPP István: A változások menedzselése a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. = *FSZEK évkv.* 24. 1994. 16–26. 1986 és 1992 között.
[SÁNTHÁNÉ Antal Sára – HORVÁTH Zsolt]: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár tevékenysége a sajtó tükrében 1991–1993. 1994–1996. 1997–1998. 1999–2001.= *FSZEK évkv.* 24. 1994. 109. 25. 1999. 35–38. 26. 2000. 28–29. 27. 2002. 76–81.
KATSÁNYI Sándor: Politikai támadás a könyvtár vezetői ellen 1944-ben. = *FSZEK évkv.* 23. 1994. 53–57. Enyvvári Jenő, Dávid Antal, Szentkuty Pál.
JÁVORI Ferencné: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a Könyvtári Híradóban: Könyvtári Híradó a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. = *KF* 5. (41.) 1995. 1. 43–46.
KATSÁNYI Sándor: Párhuzamos életrajzok: Gulyás Pál, Szabó Ervin és a korszerű közkönyvtár gondolatának kibontakozása. = *KF* 5. (41.) 1995. 2. 199–208. 1902–1915.
KATSÁNYI Sándor: Referensz kérdések és az olvasói igények változásai. = *3K* 1995. 4. 26–29.
IZSA Melinda: Könyvtárak, könyvtárellátás az első világháborúban. = *Új Honv. Szle* 50. 1996. 9. 114–119. Fővárosi Könyvtár.
KATSÁNYI, Sándor – KLINDA, Mária: Zentralbibliothek der Ervin Szabó Stadtbibliothek. In: Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa. Zürich, New York: OLMs Weidmann, 1998. p. 89–97.
A városi nyilvános könyvtár a gyakornokok szolgálati szabályzata. = *3K* 8. 1999. 1. 16–20. Forrásközlés.
KATSÁNYI Sándor: Mikor alapították a fővárosi könyvtárat? = *3K* 1999. 11. 30–34.
KATSÁNYI Sándor: A Bartha Miklós Társaság és a Fővárosi Könyvtár. In: Fülöp Géza emlékkönyv. Szerk. Barátné Hajdu Ágnes. Bp. ELTE Könyvtártud. Tanszék. 1999. p. 99–103.
TÓTH Gyula: Áttörések a public library megjelenése, első térhódítása Magyarországon. = *KF* 9. (45.) 1999. 2. 223–235. Történeti visszatekintés.
KATSÁNYI Sándor: A Budapestensia kialakulása, avagy három könyvtárosportré. = *3K* 9. 2000. 9. 53–59. Toldy László, Szabó Ervin, Körösy József.
KATSÁNYI Sándor: Szabó Ervin publikálatlan tanulmánya az ifjúság könyvtári ellátásáról. = *Könyv Nev.* 2. 2000. 78–81.
KATSÁNYI Sándor: Társadalomtudományi könyvtár kontra általános közművelődési könyvtár. Két koncepció harca a Szabó Ervin előtti Fővárosi Könyvtárban. = *FSZEK évkv.* 26. 2000. 119–125.
SÁNDOR Ottóné: Hétköznapi ügyeink: tíz éves a Közhasznú Információs Szolgálat. = *FSZEK évkv.* 1997–1998. 26. 2000. 158–168.
KATSÁNYI Sándor: A könyvtáros és kora. Vonások Szabó Ervin könyvtár-politikusi arcképéhez. = *KF* 2001. 4. 637–638.
KATSÁNYI Sándor: Szabó Ervin és Teleki Pál. = *M Kszle* 117. 2001. 3. 363–366. A Keleti Gyűjteményről.

KATSÁNYI Sándor – KISS Jenő: A Fővárosi Könyvtár szerepe Budapest információellátásában: történeti áttekintés. = *TMT* 49. 2002. 10/11. 394–400.
BÉNINÉ VIRÁG Mária – NAGY Anna: Informatikai fejlesztés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban tegnap és ma. = *TMT* 49. 2002. 10/11. 405–415, 391.
FODOR Péter: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár fejlesztési koncepciója. = *3K* 11. 2002. 8. 3–18.
KATSÁNYI Sándor: A közkönyvtári hálózat kialakítása. Ideák és reáliák. In: HORVÁTH Zsolt – KISS Bori – SÁNDOR Tibor, szerk. A város könyvtárnoka: konferencia Szabó Ervin születésének 124. évfordulója alkalmából. 2002. október 10. Bp.: FSZEK, 2003. p. 121–134.
REMETE László: Szabó Ervin külföldi könyvtári kapcsolatai. In: HORVÁTH Zsolt – KISS Bori – SÁNDOR Tibor, szerk. A város könyvtárnoka: konferencia Szabó Ervin születésének 124. évfordulója alkalmából. 2002. október 10. Bp.: FSZEK, 2003. p. 101–108. (FSZEK Közlem. 2.)
SIPOS András: Szabó Ervin Bárczy István agytrösztjében. In: HORVÁTH Zsolt – KISS Bori – SÁNDOR Tibor, szerk. A város könyvtárnoka: konferencia Szabó Ervin születésének 124. évfordulója alkalmából. 2002. október 10. Bp.: FSZEK, 2003. p. 84–101. (FSZEK Közlem. 2.)
KATSÁNYI Sándor: Látomás és indulat a fővárosi könyvtár történetében. = *3K* 13. 2004. 4. 28–43. Szabó Ervin, Toldy László, Kőrösy József könyvtárépítési elvei.
KATSÁNYI Sándor: Indexek, könyvzúzdák, könyvtárosok. Könyvkivonások a Fővárosi Könyvtárban. 1945–1950 = *KF 14.* (50.) 2004. 3. 513–524.
KATSÁNYI Sándor: Szabó Ervin könyvtárideálja. Százéves patina. = *ÉT* 59. 2004. 51/53. 1667–1671.
KATSÁNYI Sándor: A főváros könyvtárának története. 1. köt. 1945-ig. Bp. FSZEK, 2004. 420 p.
KATSÁNYI Sándor: Egy fejezet a Szabó Ervin Könyvtár múltjából. = *3K* 15. 2006. 10. 20–28. Ötvenes évek.
FODOR Péter: Minőség a könyvtárban: korszerű közkönyvtár. = *3K* 16. 2007. 10. 3–10.
NEMES Erzsébet: Kőrösy József szerepe a Fővárosi (ma Fővárosi Szabó Ervin) Könyvtár megalapításában. = *Stat. Szle* 85. 2007. 10–11. 965–983.
Lásd még: 9, 11, 12, 92, 95, 111, 144, 200, 210, 238, 266, 278, 297, 323, 334, 336, 344, 366, 395, 407. 431, 531, 543, 565, 568, 588, 592, 594, 596, 600, 604, 606, 630, 632–637, 640–643, 678, 688, 624 tétel

2.2 Központi Könyvtár

A Wenckheim-palota megvételének jóváhagyása. = *Főv. Közl.* 1928. júl. 20. 2108. Belügyminiszteri jóváhagyás.
Bizottsági és tanácsi előterjesztés a Városi Nyilvános Könyvtár elhelyezésére szolgáló Wenckheim-palota átalakítása ügyében. = *FK*1929. jan. 11. 22–24.
JAJCZAY János: Az új Fővárosi Könyvtár palotája. = Képzőművészet 5. 1931. 40. 108–112.
ENDREI Ferenc: Látogatás a könyvek pazar birodalmában. = *Városfejlesztés* 1931. 9/10. 9–10.
NAGY Borbála: Elek Artur Stendhal-gyűjteménye könyvtárunkban. = *FSZEK évkv.* 4. 1955. 116.

MARÓT Miklós: Könyvtárunk tájékoztató szolgálata. = *FSZEK évkv.* 5. 1957. 68–75.
JÁMBOR Mária – MARÓT Miklós: A központi könyvtár tudományos és ismeretterjesztő könyvanyagának forgalma. = *FSZEK évkv.* 9. 1962. 127–143.
ISZLAI Zoltán: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár irodalmi archívuma. = *Kvt.* 17. 1967. 8. 486–487.
A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi épületei: fejlesztési cél és magasépítési tanulmányterv. Kész. Budapesti Városépítési Tervező Váll. Bp. BVTV, 1978. 14 lev. [26] t.
BORNEMISSZA Lászlóné: Az olvasószolgálati osztály tájékoztató szolgálata. = *FSZEK évkv.* 18. 1981. 107–114.
MEZEY László Miklós: Világ- és magyar irodalmi archívum a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. = *Könyv Nevelés* 29. 1987. 1. 16–17.
PAPP István: Újra napirenden: három épület a Központi Könyvtár számára 1–2. r. = *KHír.* 32. 1988. 2. 1–3, 3. 4–5.
PAPP István: Vita a Központi Könyvtár olvasószolgálati alapfunkcióiról. = *KHír.* 32. 1988. 5. 1–3.
PAPP István: Elmozdultunk a holtpontról. Aktuálissá vált a Központi Könyvtár betelepítésének újragondolása. = *KHír.* 33. 1989. 7/8. 1-8.
PAPP István: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi könyvtára alapfunkcióiról: műhelytanulmány. = *FSZEK évkv.* 22. 1991. 38–51.
MÁRFFY István: Nem teljesített kérések a FSZEK Központi Könyvtárának kölcsönző szolgálatában. = *FSZEK évkv.* 22. 1991. 98–111.
SÁNDOR Tibor: „Egy amerikai méretű budapesti kultúrmű." Bp.: Gépirat. 1992. 33 p. Központi könyvtári építési tervek és pályázat.
KATSÁNYI Sándor: A szabadpolcos állomány forgalma a központi könyvtárban. = *KHír.* 37. 1993. 8/9. 8-10.
PAPP István: Szabadpolc a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központjában. = *3K* 43. 1993. 9. 22–28.
PAPP István: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi könyvtára új székházának szakmai programja
(1-2. r.) = *KHír.* 41. 1997. 4. 2–6. 6. 1–5.
PAPP István: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtára megújuló épületének tervei. = *FSZEK évkv.* 26. 2000. 49–65.
FODOR Péter: Átadták, megnyílt. = *KLevlap* 12. 2000. 11. 1–3.
PAUZA István: Az első lépések a WPR-hez vezető úton. = *FSZEK évkv* 26. 2000. 77–81.
VAJDA Kornél: A FSZEK Központi Könyvtára megnyitotta kapuit. = *3K* 10. 2001. 1. 3–6.
GÓCZA Julianna – KARBACH Erika – SÁNDOR P. Tibor: Szakgyűjteményi feladatok a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban: hagyomány és változás. = *TMT* 49. 2002. 10/11. 426–433, 392. A három szakrészlegről.
SÓRON László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár tulajdonosának szakmai véleménye a megvalósult beruházásról. = *Műsz. Terv.* 42. 2002. 6. 16–17.
HEGEDŰS Péter – HEFKÓ Mihály: A könyvtár a tervező szemével: az építészeti terek, mint a csábítás eszközei. = *TMT* 49. 2002. 10/11. 401–404.
JAKAB Csaba – SÓRON László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár rekonstrukciója és bővítése 1998–2001. = *M. Iparműv.* 2002. 3. máj–jún. 2–9. ill.
KISS Katalin – OLÁH Kriszina: Az internet mindenkié. Használóképzés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárában. = *TMT* 50. 2003. 8. 318–323.

KISS Katalin – EGRY Kriszina: Újabb használóképző tanfolyamok a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárában. = *TMT* 51. 2004. 12. 541–548.
BALOGH András: Biblioplaza a (köz)művelődésért. A multikultúra terei a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központjában. = *3K* 14. 2005. 12. 29–34.
PESTI Ernő: A Fővárosi Szabó Ervin könyvtár honlapján. Interneten az Irodalmi bibliográfia. = *3K* 14. 2005. 1. 35–36.
TÉCHY Tünde: „Együtt egymásért". Vakok és látássérültek a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárában. = *TMT* 52. 2005. 6. 268–272.
TÉCHY Tünde: A British Council könyvtári dokumentumai a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. = *KLevlap* 19. 2007. 11. 10–11.
Lásd még: 213, 218, 223, 234, 533, 599, 618

2.2.1. Ritkaságok, régi könyvek

SZÜRY Dénes: Száz év 1767–1867. Bp.: Egyet. ny. 1907. 149 p. 1911-ben a könyvtárba került első kiadások.
Bizottmányi és tanácsi előterjesztés a néhai Szüry Dénes féle könyvtár megszerzésére szükséges hitelösszeg fedezete ügyében. = *Főv. Közl.* 1910. okt. 19. 1711–1712.
BÁNYAI Elemér: A Ballagi-gyűjtemény. = *Pesti Napló* 1912. júl. 28. 35.
ZAMBRA Alajos: A Fővárosi Könyvtár Zichy-kódexe. = *Bp.Vár. Kvt. Ért.* 1914. h. 61–74.
ZAMBRA Alajos: Il Codice Zichy della Bibliotheca Comunale contributo allo studio della lirica itaniana del quattrocento. Firenze: Olschki, 1914. 14 p.
SZENTKUTY Pál: A Fővárosi Könyvtár Szüry-gyűjteménye. = *M Kszle* 1943. 4. 407–412.
NAGY Emilné: Elzevirek a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. = *FSZEK évkv.* 4. 1955. 134–137.
NAGY Emilné: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár aldinái. = *FSZEK évkv.* 6. 1958. 93–100. 1961. 9. 1962. 172–174. Budai vonatkozásúak.
HAJDU Helga: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár válogatott kéziratainak leíró katalógusa. Bp.: [Gépirat] 1964. 241 f.
KLINDA Mária: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ősnyomtatványai. 1–2. r. = *FSZEK évkv.* 13. 1968. 121–134. 23. 1994. 32–35.
KLINDA Mária: Bemutatjuk a Szüry-gyűjteményt. = *Kvt.* 1985. 10. 619–621.
KLINDA Mária: Régi nyomtatványok feltárása a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. = *FSZEK évkv.* 20. 1985. 47–57.
FORGÁCS Zsuzsanna: Francia ellenforradalmi röpiratok gyűjteménye a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban 1789–1796: bölcsészdoktori disszertáció. Bp.: Kézirat, 1988. 103 f.
KLINDA Mária: Kéziratok a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár állományában. = *FSZEK évkv.* 21. 1988. 89–97.
KLINDA Mária: Bejegyzések vizsgálata 1601 előtti nyomtatványainkban = *FSZEK évkv.* 24. 1994. 86–91.
ROZSONDAI Marianne: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár történeti kötéseiről. = *FSZEK évkv.* 23. 1994. 26–31.
KLINDA Mária: Az 1601 előtti nyomtatványok feltárása könyvtárunkban. = *FSZEK évkv.* 26. 2000. 109–118.
ROZSONDAI Marianne: Történeti kötések a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. In:

KLINDA Mária: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusa. Bp. FSZEK, OSZK, 2001. p. 721–761.
Lásd még: 78, 84, 294, 560, 571, 616 tétel

2.2.2 Budapest Gyűjtemény

KREMMER Dezső: Pest-Buda emlékezete a világkrónikákban. = *Könvgyűj. Évkv.* 1. 1919. 1. 45–53. Ritkaságok.
KELÉNYI B. Ottó: Budai impresszumos nyomtatványok 1688–1708. = *FK évkv.* 1933. 3. 1934. 31–45.
KELÉNYI B. Ottó: A Fővárosi Könyvtár Budapest Gyűjteménye a városkutatás szolgálatában 1–2. r. = *Kvt. Szle* 1934. 43–44, 51–62.
SCHEIBER Mária: Ritka térképek: a Budapest Gyűjtemény ritkaságaiból. = *FSZEK évkv.* 1949–1954. 4. 1955. 116, 140.
ZOLTÁN József: Külön-gyűjteményeink időszerű és távlati feladatai. = *FSZEK évkv.* 1958–1959. 7. 1960. 108–112.
NYILAS Márta: A Budapest Gyűjtemény könyvtári feladatai. = *FSZEK évkv.* 1961. 9. 1962. 111–115.
FARAGÓ Éva: Budapest Gyűjtemény a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. = *ÉT* 28. 1973. 17. 790–796.
REMETE László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye. = *KF* 19. 1973. 4. 407–414.
BERZA László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye. Fényképgyűjtemény... = *Kvt.* 26. 1976. 4. 191–195. 10. 607–610.
INDALI György: Bemutatjuk a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményének plakátrészlegét. aprónyomtatványait = *Kvt.* 28. 1978. 3. 145–146; 8. 610–611
BERZA László: Budapest-gyűjtemény. = *FSZEK évkv.* 1974–1976. 17. 1979. 88–96.
ÁBEL Péter: A város a dobozokban. = *Fotó* 1981. 6. 259–261. Fotótár.
CSOMOR Tibor: Beszámoló a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár helytörténeti tevékenységéről. In: Jelentés a fővárosi honismereti-helytörténeti mozgalom helyzetéről 1976–1981. Bp.: FSZEK, 1982. p. 35–47.
FARAGÓ Éva: Fővárosunk térképeinek történeti áttekintése. = *FSZEK évkv.* 19. 1983. 115–132.
FARAGÓ Tamás: A Budapest Gyűjtemény: múlt, jelen és jövő. = *Kvt.* 37. 1987. 10. 612–618.
FARAGÓ Tamás: Igényfelmérés a FSZEK Budapest Gyűjteményében. = *KF* 33. 1987. 4. 382–395.
BERZA László: Várostörténeti források föltárása a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest-gyűjteményében. = *TBM* 22. 1988. 567–581.
CSOMOR Tibor: Budapest helytörténetének bibliográfiai műhelye. = *KF* 36. 1990. 5/6. 550–563.
FARAGÓ Éva: Budapesti cím- és lakjegyzékek. = *FSZEK évkv.* 23. 1994. 38–41.
FARAGÓ Éva: Útikönyvek a XIX. századi Budapestről. = *FSZEK évkv.* 24. 1994. 81–85.
SÁNDOR [P]. Tibor: Fényképgyűjtés és ikonográfiai feltárás a várostörténeti dokumentáció szolgálatában. = *FSZEK évkv.* 24. 1994. 66–80.

SÁNDOR [P]. Tibor: Képi dokumentumok a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményében. In: Érték a fotóban: Országos Fotótörténeti Konferencia: Tata, 1993. 1994. 49–55.
SÁNDOR P. Tibor: Hagyomány és megújulás: helytörténeti-helyismereti tevékenység a Budapest Gyűjteményben. = *3K* 45. 1995. 4. 31–36.
SÁNTHÁNÉ ANTAL Sára: Budapestről betűkben és bitekben. Áttekintés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményének kiadványairól. = *3K* 13. 2004. 9. 44–51.
Lásd még: 58, 63–64, 67, 69, 72, 80–81, 85–86, 88–89, 93, 97–98, 150, 161–162, 167, 177, 188, 198, 221–222,
226–227, 233, 245, 254, 283, 315, 341, 381–382, 393, 396, 420, 422–424, 427, 443–444, 447–448, 451, 464, 479–480, 489, 503–504, 515, 526, 534–535, 542, 544, 551–552, 556–557, 561, 563, 567, 570, 575–577, 583–586,
590–591, 601, 603, 608–609, 612, 614, 620, 627, 628, 631, 661

2. 2. 3. Szociológiai Gyűjtemény

ARATÓ Józsefné: Szociológiai könyvanyagunk korszerű szakrendszerének kialakítása. = *FSZEK évkv.* 14. 1970. 147–156.
NYILAS Márta: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szociológiai szakkönyvtári feladatai. = *KF* 16. 1970. 4. 302–306.
ARATÓ Józsefné – HIRIPI Lajosné: Szociológiai dokumentáció a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. = *FSZEK évkv.* 15. 1972. 101–108.
REMETE László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központja, mint a szociológia országos szakkönyvtára. = *Kvt.* 24. 1974. 10. 582–587.
BARTOS Éva: A Szabó Ervin Könyvtár szociológiai tájékoztató kiadványai. = *Kvt.* 28. 1978. 10. 621.
REMETE László: A Szabó Ervin Könyvtár szociológiai gyűjteménye. = *Bp. Főv. Tan. Tud. Int. Közlem.* 1978. 30–39.
BARTOS Éva: Könyvtárak műhelyek: a szociológiai kutatások hazai bázisa. = *Kvt.* 29. 1979. 6. 339–340.
REMETE László: A szociológiai dokumentumbázis és információszolgáltatás helyzetéről, fejlesztési programjáról. = *FSZEK évkv.* 18. 1981. 81–96.
REMETE László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szociológiai periodika állományának kialakulásáról és fejlődéséről: 1870–1982. = *FSZEK évkv.* 1979–1980. 19. 1983. 59–65.
REMETE László: A szociológiai kutatás könyvtári és információellátásáról. = *Szociológia* 22. 1983. 22. 4. 597–609.
BÁTHORY János: Dilemmák a szociológiai állomány gyarapításában. = *FSZEK évkv.* 22. 1991. 67–43.
KARBACH Erika: Időszerűtlen gondolatok az országos szociológiai szakkönyvtárról. = *3K* 1994. 12. 113–126.
KARBACH Erika: A számítógépes szociológiai témafigyelő szolgáltatás tíz éve (1984–1993). = *FSZEK évkv.* 24. 1994. 50–59.
KARBACH Erika: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hungarika szociológiai bibliográfiája és adatbázisa, 1972–1992. In: Magyar Könyvtárosok III. Szakmai Találkozója Budapest, 1992. augusztus 16–18. Bp.: OSZK, 1996. p. 141–160.

BÁNHEGYI Gyuláné: Az idegen nyelvű szociológiai szakirodalom megléte a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. = *KF* 7. (43) 1997. 3. 427–432.
BIRÓ Józsefné – POZSÁR István: A FSZEK szociológiai állományának használatáról és használóiról. = *KF* 7. (43). 1997. 3. 439–449.
KARBACH Erika: Szakirodalom és használói a szociológia országos szakkönyvtárában. Állományelemzés és használói szokások vizsgálata a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központjában. = *KF* 7. (43) 1997. 3. 425–426.
KARBACH Erika: Külföldi szociológiai magfolyóiratok a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban – országos kitekintéssel. = *KF* 7. (43). 1997. 3. 433–438.
KARBACH Erika: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár adatbázisai CD-ROM-on: szociológiai információ 1984–1994. = *KF* 8 (44). 1998. 1. 90–92.
REISZ László: 100 éves a szociológia országos szakkönyvtára. Szabó Ervin szociológiai világbibliográfiájától a világhálón megjelenő szociológiai adatbázisokig. = *KF* 51. 2005. 1. 31–37.
Lásd még: 246, 276, 305, 307–308, 317, 321, 331–332, 346, 354, 372, 384, 403, 405, 408, 411, 413, 428, 467–468, 478, 481–482, 484, 491, 494, 509, 518, 520–521, 523, 529, 545, 550, 553, 574, 598, 607, 625, 655, 656, 659, 665

2.2.4 Zenei Gyűjtemény

BARTALUS Ilona: Zenei könyvtár nyílik Budapesten. = *Parlando* 6. 1964. 4. 22–23.
JÁMBOR Mária, D.: Egy éves a budapesti zenei közművelődési könyvtár. = *Kvt.* 15. 1965. 8. 446–448.
MARÓT Miklós – SZALAI Ágnes: Tervek, gondok és megoldások zenei könyvtárunk felállításánál. = *FSZEK évkv.* 1964/1965. 12. 1966. 279–287.
CSOBOTH Attila: Tízéves a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár zenei könyvtára. = *Kvt.* 24. 1974. 10. 592–594.
BERTALAN Béla: Érvet kerestem ahhoz, hogy utáljam a komoly zenét: fiatalok a zeneműi- és hangtárban. = *Kvt.* 31. 1981. 1. 40–42.
SKALICZKI Judit: Bemutatjuk a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár zenei gyűjteményét. = *Kvt.* 33. 1983. 4. 214–216.
BREUER János: A Szabó Ervin Könyvtár Zenei Gyűjteményének használóról. = *FSZEK évkv.* 23. 1994. 72–77.
DEVICH Márton: Hang- és hangjegytár grófi rangban: a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár zenei gyűjteménye a Pálffy-palotában. = *Muzsika* 41. 1998. 11. 3–5. ill.
GÓCZA Gyuláné: Új otthonában a FSZEK zenei gyűjteménye. = *KLevlap* 10. 1998. 11. 7–9. A Pálffy-palotáról. *FSZEK évkv.* 26. 2000. 66–76.
Lásd még: 274, 558, 654, 610, 662–663

2. 3. Kerületi könyvtárak, fiókok

Tanácsi előterjesztés a „Deák Ferenc páholy" által adományozott népkönyvtár elhelyezése ügyében. = *Főv. Közl.* 1912. nov. 1. 3482–3483. VII. Almássy tér.
Hűvösvölgyi diáktelep. = *Vár. Szle* 6. 1913. 12. 797. A 4-es fiók.
Könyvtár az Állatkertben. = *Világ* 1913. máj. 8. Szabó Ervin előterjesztése.
A Deák Ferencz-könyvtár felavatása. = *Kvt. Szle* 2. 1914. 3. 119–120.
MADZSAR József: Az első fővárosi fiókkönyvtár. = *Kvt. Szle* 1914. 1. 19–22.

GULYÁS Pál: A fővárosi Könyvtár Almássy téri fiókjának megnyitása. = *M Kszle* 33. 1914. 1. 95–96.
VÁRADI Irma: Egy városi fiókkönyvtár kezdetei: a Százados úti fiókkönyvtár működése 1914. május 7.-től július 30.-ig. = *Vár. Szle* 7. 1914. 12. 821–837.
A III. ker. Kórház-utcai fiókkönyvtár megnyitása. = *Főv. Közl.* 1923. aug. 3. p. 1873.
Könyvtáravatás a Ferencvárosban = *Magyarság* 1924. jan. 22. A Bakáts téren.
A Fővárosi Könyvtár új fiókja. = *Világ* 1924. márc. 18. Hunyadi tér.
Megindult a Beszkárt mozgókönyvtár járata a külvárosokban. = *Világosság* 1945. júl. 19.
Új könyvtárfiók a budai Vigadóban. = *Világosság* 1949. dec. 8. Corvin tér 6.
SZEIFF Ferenc: Végre megszületett a Fővárosi Könyvtár zuglói fiókja. = *Főv. Napló* 1949. okt. 27.
Ifjúsági könyvtár a Károlyi-kertben. = *Könyvbarát* 1951. 4. 48.
GAÁL Jenőné: Könyvállomások munkájáról. = *Kvt.* 3. 1953. 6. 29–30. XXII. Ker.
PÁSZTOR Jánosné: A könyvtár és az olvasók kapcsolata Pestimrén. = *Kvt.* 3. 1953. 10. 42.
RADOS Ottóné: Parkkönyvtár gyermekeknek. = *Kvt.* 3. 1953. 7. 31–32.
SIMON Lászlóné: Gyermekkönyvtárak. = *Kvt.* 3. 1953 1. 23–25.
SZALAY István: Új könyvtár a Gutenberg téren. = *Könyv* 1955. 5. 12. 595.
BIKÁCSI Lászlóné: A József Attila olvasómozgalom a kerületi Szabó Ervin könyvtárakban. = *Kvt.* 1956. 6. 3. 164–166.
BIKÁCSI Lászlóné: A budapesti kerületi könyvtárak gyermekkönyvtári tapasztalataiból. = *Kvt.* 7. 1957. 5. 345–346.
IRÁNYI Lujza: Mit várnak a kerületi könyvtárosok a központi irányítástól? = *Kvt.* 7. 1957. 2. 91–92. GYŐRI György: A számok tükrében: hozzászólás Irányi Lujza és Révész Ferenc cikkéhez. Uo. 4. sz. 262–264.
RÉVÉSZ Ferenc: Milyen feladatok várnak a kerületi könyvtárakra a központosítás után? = *Kvt.* 7. 1957. 2. 88–90.
DOBOS Piroska: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtárak könyvállományának összetétele és fejlesztésének problémái. = *FSZEK évkv.* 6. 1958. 55–74.
KONDOR Miklósné – MOLNÁR Lajosné: A kerületi Szabó Ervin könyvtárak ismeretterjesztő anyagának átdolgozásáról. = *FSZEK évkv.* 6. 1958. 75–79.
PELEJTEI Tibor: Tájékoztató szolgálat a kerületi könyvtárakban. = *FSZEK évkv.* 6. 1958. 81–86.
BECSKY Andorné: Gondolatok egy jubileumi könyvtárban. = *Kvt.* 9. 1959. 11. 811–812. III. Fő tér 2.
BIKÁCSI Lászlóné: Egy készülő gyermekkönyvtári katalógusról. = *Kvt.* 9. 1959. 11. 827.
SZALAY István: A könyvállomásoktól a sajátkezelésű kölcsönző állomásokig. = *Kvt.* 9. 1959. 10. 739–740.
BIKÁCSI Lászlóné: Gyermekkönyvtáraink néhány problémája. = *FSZEK évkv.* 7. 1960. 165–175.
DOBOS Piroska: Az olvasószolgálat főbb kérdései a Fővárosi Szabó Ervin kerületi könyvtárakban. =
M Kszle 76. 1960. 4. 382–401.

PELEJTEI Tibor: Egy kerületi könyvtár tíz éve. = *FSZEK évkv.* 7. 1960. 156–164. 19. sz. fiók XIII.
TOMBOR Tibor: A Liszt Ferenc téri új gyermekkönyvtár terve. = *Kvt.* 10. 1960. 28–29.
BERECZ József: Bemutatjuk a Liszt Ferenc téri gyermekkönyvtárat. = *IKT* 3. 1961. 10. 17–23.
BIKÁCSI Lászlóné: A gyermekkönyvállomány vizsgálata a Fővárosi Szabó Ervin kerületi könyvtáraiban. = *M Kszle* 77. 1961. 3. 264–279.
KIRÁLY Lászlóné: Az állományfejlesztés irányítása a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában. = *Kvt.* 11. 1961. 11. 659–660.
BARTA Andrásné – KEPES Ágnes: Az önálló kerületi gyermekkönyvtárak első tapasztalatai. = *FSZEK évkv.* 9. 1962. 116–126.
GÖNCZI Imre: Az újpesti Szabó Ervin Könyvtárban. = *Népművelés* 1962. 7. 20–21.
SZALAY István: Újabb kerületi Szabó Ervin könyvtárak tértek át a szabadpolcos rendszerre. = *Kvt.* 12. 1962. 4. 214.
DÁVID Gyuláné – MEISZNER Tamásné: A szabadpolc első éve egy kerületi könyvtárban. = *FSZEK évkv.* 10. 1963. 144–147. 10. sz. kvt.
KIRÁLY Lászlóné: Az állomány rendezése a fővárosi kerületi könyvtárakban. = *Kvt.* 13. 1963. 12. 710–712.
TOLNAI György: A fővárosi gyermekkönyvtári hálózat kialakulása. = *Kvt.* 13. 1963. 7. 383–385.
BALLAGI Ágnes: Könyvelhelyezés a szabadpolcos könyvtárban. = *Kvt.* 14. 1964. 9. 532–533.
FARKAS Józsefné Pákozdy Ilona: A 2. számú könyvtár fél évszázada. = *FSZEK évkv.* 11. 1964. 98–119. Deák Ferenc Könyvtár, VII. Rottenbiller utca 10.
FARKAS Józsefné Pákozdy Ilona: A főváros első fiókkönyvtára. = Kvt. 14. 1964. 2. 62–63.
GÖNCZI Imre: Ötven éves a 3. sz. Szabó Ervin Könyvtár. = *Kvt.* 14. 1964. 8. 445–448.
BIKÁCSI Lászlóné: A gyerekkönyvtárak kézikönyvtára. = *Kvt.* 14. 1964. 11. 660–663.
ILLÉS Zsuzsa: A 3. sz. kerületi könyvtár 50 éves története. = *FSZEK évkv.* 11. 1964. 121–140. Szörény u. 3.
BOKOR Pálné: Egy könyvtárfiók válaszúton. = *Kvt.* 14. 1964. 8. 466–469. Albertfalvai fiók.
KŐHALMI Béla: Az Almássy téri Deák Ferenc könyvtár történetéhez. = *M Kszle* 80. 1964. 2. 154–155.
KÜHL Lászlóné: A pesterzsébeti gyermekolvasók művelődési körülményei. = *Kvt.* 14. 1964. 9. 521–524.
RUDAS Klára: Az 1. számú könyvtár 50 éves története. =*FSZEK évkv.* 11. 1964. 79–97. Vadász utca 42.
TALPAS Mihályné: Olvasószervezési tapasztalatok a Kerepesi úti lakótelepen. = *Kvt.* 14. 1964. 12. 734.
BOZÓKY Éva: Egy fővárosi kerület könyvtárügye. = *Kvt.* 15. 1965. 3. 126–128. XII. ker.
GEREBEN Ferenc: Néprajzi művek a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár négy kerületi könyvtárában. = *Kvt.* 15. 1965. 10. 605–607.
MIKÓ Zoltán: Fiatal olvasók klubjai – művelődési körök. = *Kvt.* 15. 1965. 1. 3–6.
SUGÁR Ágnes: 15 éves az angyalföldi József Attila téri könyvtár. = *Kvt.* 15. 1965. 1. 24.
BIKÁCSI Lászlóné – HARGITAI Nándorné: Kézikönyvtár és olvasószolgálat a gyermekkönyvtárakban. = *FSZEK évkv.* 1964/1965. 12. 1966. 197–225.

DOBOS Piroska – VARSÁNYI Lívia: Mit olvas a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtárainak közönsége. = *FSZEK évkv.* 12. 1966. 136–170.
DRECHSLER Ágnes: Új tematikus katalógusok szabadpolc-rendszerű könyvtárainkban. = *FSZEK évkv.* 12. 1966. 182–196.
ERDŐDY Ferencné – TAKÁCS Józsefné: Kerületi könyvtár, mint hálózati központ. = *FSZEK évkv.* 12. 1966. 226–236. XX. ker. 27. sz. kvt.
GÁLNÉ Ballagi Ágnes: Ajánló bibliográfiák a kerületi könyvtárakban. = *FSZEK évkv.* 12. 1966. 294–300.
MARUSZKI József: A József Attila lakótelepi könyvtár megnyitásának előkészítése. =*FSZEK évkv.* 12. 1966. 288–293. 48. sz. kvt.
MIKÓ Zoltán: Művelődési körökről – ifjúsági klubokról. = *Kvt.* 16. 1966. 12. 698–702. Ilka utca.
BARTA Andrásné: Az ismeretterjesztő irodalom forgalmának alakulása a gyermekkönyvtárban. = *FSZEK évkv.* 13. 1968. 184–194.
BOZÓKY Éva: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár segítsége a fizikai dolgozók gyermekeinek. = *Kvt.* 18. 1968. 12. 699–700.
BOZÓKY Éva: Még egyszer a XII. kerület könyvtárügyéről. = *Kvt.* 18. 1968. 8. 475–478.
GÁLNÉ Ballagi Ágnes: A kerületi könyvtárak reference-munkája. =*FSZEK évkv.* 13. 1968. 156–164.
MARUSZKI Józsefné: Elégedettek-e az új olvasók a könyvtárral? = *Kvt.* 18. 1968. 10. 606–608.
PAÁL Éva: Szemléltető propaganda a gyermekkönyvtárban. = *FSZEK évkv.* 13. 1968. 204–209.
SIMAY Norbert: Nyitvatartási problémák a budapesti kerületi könyvtárakban. = *Kvt.* 18. 1968. 10. 645–648.
SÓLYOM Károlyné: Fizikai dolgozók gyermekei a könyvtárban. = *Bp. Népműv.* 1968. 2. 19.
Az angyalföldi munkáskönyvtár fél évszázada. = *Kvt.* 19. 1969. 9. 532–533. Vág utca 12–14.
B[OZÓKY] É[va]: A fővárosi könyvtárak a fizikai dolgozók gyermekeiért. = *Kvt.* 19. 1969. 11. 660.
BENKŐNÉ Bartha Ilona: A gyermekolvasók számának alakulása a budapesti kerületi könyvtárakban. = *Kvt.* 19. 1969. 8. 479–481.
GÁLNÉ BALLAGI Ágnes: Az olvasók számának alakulása a könyvtárban. = *Bp. Népműv.* 1969. 3 1. 21.
KEPES Ágnes – MOLNÁR Mihályné: A Liszt Ferenc téri gyermekkönyvtár vonzási területe. = *Kvt.* 19. 1969. 3. 155.
BIKÁCSI Lászlóné: Gyermekkönyvtárak a felszabadulás évfordulóján a Fővárosi Szabó Ervin hálózatában. = *M Kszle* 86. 1970. 1/2. 55–66.
DOBOS Piroska: Képzési és utánpótlási gondok a fővárosi hálózatban. = *Kvt.* 20. 1970. 12. 728–730.
DRECHSLER Ágnes: Kiegészítő katalógusok a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtáraiban. = *Kvt.* 20. 1970. 4. 276–278.
LENGYEL Vera, Z. Könyvtáros szemmel a város pereméről. = *Kvt.* 20. 1970. 11. 679–681. XX. ker.
NÉMETH Mária: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatának központi címjegyzéke. = *FSZEK évkv.* 1968–1969. 14. 1970. 253–256.

VUKÁN Viktória – MOLNÁR Sándorné: Helyben olvasás a kispesti könyvtárban. = *Kvt.* 20. 1970. 3. 138–140. 25 sz. könyvtár.
SIMAY Norbert: Gyermekkönyvtár a lakótelepen. = *Kvt.* 21. 1971. 12. 723–725. József Attila lakótelep.
VARGA KOVÁCS Amarilla: A lemorzsolódás vizsgálata a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 11. számú fiókkönyvtárában. Bp.: [Gépirat] 1971. 69 p.
BÁRÁNY Éva, V.: Együttműködés egy Szabó Ervin Könyvtár és a kerületi szakmunkásképző intézetek között. = *Kvt.* 22. 1972. 4. 215–217. XIII. ker. Lehel úti könyvtár.
BENKŐNÉ Bartha Ilona: Az olvasómozgalom és a budapesti gyerekkönyvtárak. = *Kvt.* 22. 1972. 9. 527–531.
CHOLNOKY Győző: A fővárosi tanácsi könyvtárhálózat távlati fejlesztése. = *KF* 18. 1972. 5. 467–482.
Ötven éves az óbudai kerületi könyvtár. = *Kvt.* 23. 1973. 12. 728–730. III. Fő tér 2.
Új könyvtár Soroksáron. = *Kvt.* 23. 1973. 12. 730–731.
BÁRÁNY Éva, V. Ifjúsági szolgálat a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár XIII. kerületi könyvtáraiban. In: Fiatalok a könyvtárban. Bp.: 1973. p. 59–77.
BENKŐNÉ Bartha Ilona: Az Olvasó Népért mozgalom a fővárosi gyermekkönyvtárakban. = *FSZEK évkv.* 15. 1973. 195–209.
DOBOS Piroska: A dolgozók általános iskolái és a fővárosi kerületi könyvtárak. = *Kvt.* 1973. 23. 1. 16–18.
GÁLNÉ BALLAGI Ágnes: A közművelődési és a középiskolai könyvtárak együttműködése a fővárosban. = *Kvt.* 23. 1973. 6. 340–341.
KENESSEI András: Házhoz guruló könyvtár. = *Tükör* 1973. 17. 10. Mozgókönyvtár.
KLEIN Judit: Ifjúsági olvasók egy Szabó Ervin kerületi könyvtárban. = *Kvt.* 23. 1973. 210. 606–607. VIII. Kulich Gyula tér 12. 44. sz. könyvtár.
SÁNDOR Ottóné: A kerületi könyvtárak a szakmunkástanulókért. = *Kvt.* 23. 1973. 9. 536–538
SZŐKE Tiborné: Az első magyar bibliobusz. = *Kvt.* 23. 1973. 2. 61–64.
TONGORI Imréné. Tájékoztató munka a 9-es könyvtárban. = *FSZEK évkv.* 15. 1973. 125–137. VIII. Gutenberg tér 3.
Ötvenéves a Népköztársaság úti könyvtár. = *Kvt.* 24. 1974. 12. 712–715. 10. sz. kvt.
AKNAYNÉ Benjamin Judit: Könyvek házhoz szállítása az idős olvasók részére. = *Kvt.* 24. 1974. 4. 112–113.
KIRÁLY Lászlóné: Új munkaszervezet a fővárosi kerületi könyvtárakban. = *Kvt.* 24. 1974. 2. 82–84.
KUSNYÁR Lászlóné: Munkásolvasók a 6. sz. Szabó Ervin kerületi könyvtárban. = *Kvt.* 25. 1975. 7. 410–412.
SÁNDOR Ottóné: Ifjúsági olvasószolgálati tapasztalatok a budapesti kerületi könyvtárakban. = *Kvt.* 25. 1975. 3. 136–140.
ZENGŐ Gáborné: Az első zenei részleg a Szabó Ervin Könyvtár hálózatában. = *Kvt.* 25. 1975. 3. 158–160. 35. sz. Kvt. XX. Marx Károly út 128.
CZIBOLY Józsefné – SZŐKE Tiborné: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár mozgókönyvtári szolgálata. = *Kvt.* 26. 1976. 6. 321–326.
GERŐ Gyula: Léptékváltás Budapesten is. = *Kvt.* 1976. 26. 2. 59–61. X. ker. Főkvt.
ANDOR György: Szakmunkástanulók egy kerületi könyvtárban. = *Kvt.* 27. 1977. 6. 339–340. 6. sz. Kvt.

BÁRÁNY Lajos: Képzőművészet egy kerületi könyvtárban. = *Kvt.* 27. 1977. 1. 24–25. Marx Károly út 128.
BENKŐNÉ Bartha Ilona: A fővárosi gyermekkönyvtárak új gyűjtőköri elvei. = *Kvt.* 27. 1977. 10. 403–404.
GÁLNÉ Ballagi Ágnes: Újból a fővárosi könyvtári szakfelügyeletről. = *Kvt.* 27. 1977. 10. 580–582.
RICHLICH Ilona, Sz. A budapesti kerületi könyvtárak új gyűjtőköri elvei. = *Kvt.* 27. 1977. 5. 271–272.
TONGORI Imréné: Egy budapesti kerületi könyvtár és a mindenki iskolája. = *Kvt.* 27. 1977. 4. 213. VIII. Gutenberg tér 3.
BERECZKY László – SALLAI István: Történt-e léptékváltás? = *Kvt.* 28. 1978. 8. 446–452. 12. kvt. X. ker.
JAKUBECZ Ilona: Vizuális gyűjtemény Kőbányán. = *Kvt.* 28. 1978. 7. 346–347. Artotéka.
KIRÁLY Lászlóné – SZŐKE Tiborné: Fejlesztési tervek a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában. = *KF* 24. 1978. 4. 390–409.
NÉMETH Mária – RICHLICH Ilona, Sz.: Könyvtárközi kölcsönzés a FSZEK hálózatában. = *Kvt.* 28. 1978. 4. 214–215.
BIRÓ Ferenc – JAKUBECZ Ilona: Vizuális gyűjtemény Kőbányán. = *Kvt.* 29. 1979. 6. 346–347. Artotéka.
CZIBOLY Józsefné – SZŐKE Tiborné: Bibliobuszok a főváros könyvtárhálózatában. = *FSZEK évkv.* 17. 1979. 138–180.
FÁZSY Anikó: Könyvtár helyett kocsma. = *ÉI* 23. 1979. 37. 9. A Lumumba utcai könyvtár. XIV. ker.
KISS Jánosné: Kik és miért szüneteltetik a kölcsönzést? = *Kvt.* 29. 1979. 9. 535–536.
PÁSZTOR Eta: Könyvtári szakfelügyelet a fővárosban 1974–75. = *FSZEK évkv.* 17. 1979. 192–198.
BIRÓ Ferenc – JAKUBECZ Ilona: AV-gyűjtemények a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. = *Audioviz. Közlem.* 17. 1980. 1. 27–29.
BÖRÖCZFY Károly: Kölcsönzési formák a 6. sz. könyvtár munkásolvasóinál: elemzési kísérlet. = *FSZEK évkv.* 18. 1981. 165–180.
CSENGERY Judit: Könyvtárba invitáló. = *Kvt.* 31. 1981. 8. 472. Vadász utca 42.
KELECSÉNYI Istvánné: Új feltételek, új feladatok az olvasószolgálat főbb kérdései a kőbányai könyvtárban. = *FSZEK évkv.* 18. 1981. 140–154. X. Pataky István tér 7–14.
KEREKES Pálné: Az olvasók számának alakulása és a szüneteltetések okai a gyermekkönyvtárakban. = *FSZEK évkv.* 18. 1981. 155–164.
RICHLICH Ilona, Sz. Új gyűjtőköri szabályzatok a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában. = *FSZEK évkv.* 18. 1981. 134–139.
ZSIGMOND Dezső: A széllel bélelt könyvtár. = *Új Tükör* 18. 1981. 50. 46. XV. Kontyfa u. 10.
BÁNHEGYI Gyuláné: Közös fenntartású közművelődési és kettős funkciójú könyvtárak a fővárosban. = *Kvt.* 32. 1982. 8. 444–447.
BÁRÁNY Éva, V. - SZABÓ Natália, V. – MRÁZ Borbála, B. Fiatalok irodalmi, zenei és képzőművészeti ízlése: hatásvizsgálat a 14–19 évesek tükrében. = *Kvt.* 32. 1982. 2. 100–104. 6. sz. kvt.
FELLEGI Beatrix: Könyvtárak az öregekért. = *Népművelés* 1982. 8. 19. V. Vadász utca 42.

HEIT Gábor – LAKI János – VAJDA Kornél: Egy új lakótelepi könyvtár felül- és alulnézetből. = *Kvt.* 32. 1982. 12. 741–744. XI. ker. Főkvt
MARUSZKI József: Látens könyvtári olvasók. In: Könyvtárhasználat, könyvtárkép. Bp.: KMK. 1982. p. 51–63. 48. sz. Kvt.
BAKALLÁR József: Sokszemközt a művészettel. = *FSZEK évkv.* 19. 1983. 153–155. Kisduna Galéria.
BÁNHEGYI [Gyuláné]: A gyermekkönyvtárak szépirodalmi állományának elhelyezése. = *FSZEK évkv.* 19. 1983. 93–101.
BÁRÁNY Éva, V. Fiatalok könyvtári ellátása. In: Könyvtárosok a fiatal olvasókról és a nem olvasó fiatalokról. Bp.: OSZK KMK, 1983. p. 119–126. XI. Karinthy Frigyes út 11.
NAGY Piroska: Kis könyvtár – sok olvasóval. = *Olvasó Nép* 1983. nyár. 121–124. VIII. Gutenberg tér 3.
BIRÓ Ferenc – CSERNÁK Béláné – TVERDOTA Miklósné: A 12-es könyvtár 50 éves története. = *FSZEK évkv.* 19. 1983. 66–82. X. ker.
FORGÁCH Tiborné: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 44. sz. kerületi könyvtár ifjúsági művelődési körének története 1961–1980. = *FSZEK évkv.* 19. 1983. 83–92. VIII. ker.
TÓTHNÉ Tamás Éva: A prézensz gyűjtemény helye a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár rendszerében. = FSZEK évkv. 1979–1980. 19. 1983. 109–114. VII. Kertész u. 20.
BÁRÁNY Éva, V. – SZABÓ Natália: Együtt a pedagógusokkal. = *Kvt.* 34. 1984. 10. 605–606. 6. sz. kvt. kapcsolata az iskolákkal.
FENYVES Mária: Irodalom, líra, zene, természettudomány és a rajz. In: A mindennapi kultúra ismeretterjesztésének kérdései. Bp.: S. n. 1984. p. 71–97. XIII. ker. 3. sz. gyermekkönyvtárban.
SZABÓ Jánosné: Hét végén is szolgálatban. = *Kvt.* 34. 1984. 5. 262–264. Artotéka. = *Művészet* 26. 1985. 1. 59–60. X. ker. Főkvt.
KÖRÖSI Judit: Holt tart a XVII. kerület? = *Kvt.* 35. 1985. 4. 197–200.
SZABÓ Ernő: A XVIII. kerület új főkönyvtára. = *Népművelés* 32. 1985. 7. 34–35. Thököly u. 5.
MARUSZKI József: Újmódi könyvkiválasztási övezet a József Attila lakótelep könyvtárában. = *Kvt.* 36. 1986. 5. 287–289.
PAPP István: A könyvtár, mint a közösség háza: egy divatról a fővárosi lakótelepek szemszögéből. = *Kvt.* 36. 1986. 5. 252–259.
PAPP István: Könyvtári párhuzamok, avagy két B típusú könyvtárépületről. = *Kvt.* 36. 1986. 1. 23–28. A XVIII. és a XIII. kerületben.
ZIRCZ Péter: Kiolvasom a bibliobuszt? = *Kvt.* 36. 1986. 6. 334–336.
Kétfedeles családi főkönyvtár nyílt meg Pesterzsébeten. = *Kvt.* 37. 1987. 3. 165.
VAJDA Kornél: Új utak keresése a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. = *Kvt.* 37. 1987. 7. 391–399.
ABODY Rita: Köztér és otthon. = *Kvt.* 38. 1988. 9. 509–511. Ifjúsági Információs és Tanácsadó Iroda. Boráros tér 2.
PAPP István: Esszé a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatának fejlesztési irányáról. = *FSZEK évkv.* 21. 1988. 31–53. Lásd még *Kvt.* 38. 1988. 3. 125–133.
KEREKES Pálné: A gyerekek könyvtári ellátásának helyzete és feladatai Budapesten. = *KF* 35. 1989. 4. 377–382.
BÁRÁNY Éva: Buda első közművelődési könyvtárának története. Bp.: Uránusz, 1999. 80 p. ill.
MÓRICZ Katalin: Egy könyvtár színeváltozása. = *Könyvtáros* 40. 1990. 2. 64–68. VIII. ker. Főkvt.

BARCZI Zsuzsa: Az olvasói érdeklődés változása a kölcsönzött dokumentumok alapján. = *FSZEK évkv.* 22. 1991. 74–97.
KÁLY-KULLAI Károly: Az emberi kapcsolatok lehetőségei és határai a közművelődési könyvtárakban. = *Orvosi Kvt.* 31. 1991. 2. 97–104. A hátrányos helyzetű olvasókért. VII. ker.
RICHLICH Ilona, Sz.: A főkönyvtári rendszer kialakulása a FSZEK hálózatában. = *FSZEK évkv.* 22. 1991. 52–66.
TÖRÖK Györgyné: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár II. számú főkönyvtárának munkaerő-fluktuációjának okai és csökkentésének lehetőségei. 1–2. r. = *Kvt.* 41. 1991. 4. 208–213, 5. 257–261.
BORBÉLY Károly: Irodalmi kávéház Budán. = *Vendéglátás* 36. 1992. 5. 21. XI. ker. főkvt.
PÁLVÖLGYI Endre: Új könyvtár Zuglóban. = *3K* 42. 1992. 12. 38–39.
BENCSIKNÉ Kucska Zsuzsanna: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban működő Gyermek-könyvtáros Műhely. = *3K* 43. 1993. 4. 19–21.
KÖVESD Péterné: Könyvtámasz - lelki egészségőrző szolgálat a FSZEK Királyi Pál utcai fiókkönyvtárában. = *3K* 43. 1993. 4. 21–23.
BARCZI Zsuzsa: Könyvtárhasználat a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában. = *3K* 44. 1994. 12. 38–44.
HORVÁTHNÉ Jakubecz Ilona: A Központi Ellátó Szolgálat (KESZ) szerepe a hálózat szolgáltatási rendszerében 1988–1993. = *FSZEK évkv.* 24. 1994. 92–108.
RICHLICH Ilona, Sz.: A menedzsment újfajta megközelítése egy budapesti kerületi fiókhálózatban. = *3K* 44. 1994. 1. 15–21. A XIII. kerületben.
VARGÁNÉ VIDA Emília: Könyvtáravatás Újpesten: szubjektív és erősen vázlatos beszámoló egy új könyvtár megnyitása kapcsán. = *KLevlap* 9. 1997. 10. 18–20. 10. 1998. 1. 1–4.
BARCZI Zsuzsa: A nem teljesített olvasói kérések a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatában. = FSZEK évkv. 25. 1999. 96–125.
VÖRÖSNÉ Jánosi Katalin: Részesülnek az örömből, amit létrehoztak: megújult a FSZEK Dagály utcai könyvtára. = *KLevlap* 11. 1999. 11. 2–6.
POBORI Ágnes – KISS Jánosné: Az Andrássy úti könyvtár: történelem és könyvtártörténet. = *FSZEK évkv.* 26. 2000. 81–100. Andrássy út 52.
VÖRÖSNÉ Jánosi Katalin: A könyvtár szociális funkciói: a XIII. kerület két könyvtárában végzett vizsgálatok tapasztalatai. = *FSZEK évkv.* 26. 2000. 169–186. Pannónia utca 83. Dagály utca 9.
Átadták a megújult Gazdagréti Könyvtárat. = *KLevlap* 14. 2002. 12. 38–39.
Felújították a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Kálvária téri könyvtárát. = *KLevlap* 15. 2003 1. 28.
Megszépült az újhegyi könyvtár = *KLevlap* 18. 2006. 1. 28.
Rákoskeresztúri könyvtár = *KLevlap* 18. 2006. 6. 36.
VIKÁR András: Ennyi kell...! : fiókkönyvtár a város szélén. = *Alaprajz* 13. 2006. 1. 30–33. XVII. Péceli út 232.
Lásd még: 71, 73, 76, 165, 179, 181, 189–192, 197, 206, 208, 215, 217, 224, 228, 230, 235–237, 256–257, 262, 267–268, 272, 285, 289, 292, 302, 306, 309, 316, 319–320, 322, 325–326, 328, 337, 339, 348–349, 351, 359, 361,
363, 383, 389–391, 402, 404, 406, 416, 425, 430, 438, 440, 453, 455–456, 461–463, 470–471, 490, 493, 513, 527, 532, 569, 579, 589, 615, 639

2. 4. Könyvtárosok

Dienes László (1889–1953). = *Kvt.* 3. 1 1953. 4. 21. Nekrológ.
SZALAI György: Dienes László 1889–1953. = *FSZEK évkv.* 1955. 67–68.
HAÁSZ Árpád: Emlékbeszéd Szabó Ervin születésének nyolcvanadik évfordulóján rendezett ünnepségen. = *FSZEK évkv.* 6. 1958. 3–6.
KŐHALMI Béla: Szabó Ervin a könyvtáros. In: Szabó Ervin magyar nyelven megjelent könyvtártudományi tanulmányainak gyűjteménye. Bp. FSZEK, 1959. p. 7–29.
R.[EMETE] L.[ászló]: Dobocsányi Ignác, könyvtárunk első raktárkezelője. = *KHír.* 4. 1960. 7. 7–8.
R.[EMETE] L.[ászló]: Madzsar József (1876–1941). = *KHír.* 5. 1961. 1. 29.
REMETE László: Fáber Oszkár, Bolgár Elek, Horvát Henrik, Cherestesiu Viktor. = *KHír.* 5. 1961. 4. 31–32.
REMETE László: Pikler Blanka (1883–1957). = *KHír.* 5. 1961. 5. 28–29.
REMETE László: Dienes László (1883–1957). = *KHír.* 5. 1961. 6. 28–29.
REMETE László: Geréb László 1905–1963. = *Kvt.* 13. 1963. 3. 168.
Zoltán József 1904–1963. = *FSZEK évkv.* 11. 1964. 69. Nekrológ.
REMETE László: A budapesti könyvtárügy úttörői: hat arcképvázlat. Bp. 1964. 45 p. 2 t. (KK 5.) Szabó Ervin, Braun Róbert, Madzsar József, Dienes László, Pikler Blanka, Szigeti Gabriella.
ERKI Edit: Az Élet és Irodalom, látogatóban Hajdu Henriknél. = *ÉI* 13. 1969. 5. 12.
CSŰRY István: Kőhalmi Béla 1884–1970. = *Kvt.* 20. 1970. 3. 123–126.
RÉVÉSZ Ferenc: Hajdú Henrik 1890–1969. = *FSZEK évkv.* 14. 1970. 13–18.
TOLNAI György: Dienes László 1889–1953. = *FSZEK évkv.* 14. 1970. 11–12.
KOVÁCS Csilla: Látogatóban a 85 éves Kőhalmi Bélával. = *FSZEK évkv.* 14. 1970. 145–146.
Vasvári István. = *Kvt.* 22. 1972. 5. 262.
NYILAS Márta: Halottaink: Kőhalmi Béla: 1884–1971. = *FSZEK évkv.* 15. 1973. 55–57.
REMETE László: Kőhalmi Béla. = *Kvt.* 25. 1975. 1. 13–17.
REMETE László: Madzsar József. = *Kvt.* 26. 1976. 3. 132–135.
REMETE László: Szabó Ervin a bibliológus és könyvtárszervező. = *Párttört. Közlem.* 1977. 4. 207–214.
Szabó Ervin levelezése. Szerk. Litván György, Szücs László Közr. a MTA Tört. Int. MSZMP Párttört. Int. [Bp.]: Kossuth, 1977–1978. 2 db
TÓTH Gyula: Szabó Ervin útja az Emlékiratig. = *FSZEK évkv.* 21. 1988. 119–131.
HULLÁN Zsuzsa: Dienes László munkásságának időszerűsége. = *Kvt.* 39. 1989. 6. 359–361.
KISS Jenő: A százéves Dienes László /1889–1953/. = *KF* 35. 1989. 2. 128–129.
MEISZNER Tamásné: In memoriam Révész Ferenc. = *FSZEK évkv.* 22. 1991. 130–131.
DARABOS Pál: Hamvas Béla a Fővárosi Könyvtárban. = *M Kszle* 109. 1993. 1. 54–72.
FODOR Béla: Kelényi Béla Ottó /1897–1944/ pályakép-vázlat. = *FSZEK évkv.* 23. 1994. 58–63.
MARÓT Miklós: In memoriam: Pataki Ferenc. 1928–1997. = *KHír.* 41. 1997. 1/2. 20.
BARTOS Éva: Meghalt Kiss Jenő (1933–2003). Szabálytalan búcsú. = *3K.* 12. 2003. 9. 48–49.
FODOR Péter: Kiss Jenő (1933–2003). = *KLevlap* 15. 2003. 9. 17.

KATSÁNYI Sándor: Könyves Tóth Kálmán (1900–1972) = *FSZEK évkv.* 27. 2003. 161–172.
PAPP István 75 éves. = *3K* 15. 2006. 12. 49–52.
BALOGH Ferencné – HAVAS Katalin: Katsányi Sándor (is) 75 éves . ...= *3K* 16. 2007. 2. 54–56.
Lásd még: 71, 171, 176, 185, 239–240, 296, 345, 437, 469, 497, 547, 621, 748, 756, 760, 766–767, 774

Rövidítésjegyzék (Sorozatok és folyóiratok)

AKI = Aktuális kérdések irodalma
Bp. füz.= Budapesti füzetek
Bp. Népműv. = Budapesti Népművelő
ÉI = Élet és Irodalom
ÉT = Élet és Tudomány
FBM= Fejezetek Budapest múltjából
Főv. K. = Fővárosi Közlöny
FKÉrt = A Fővárosi Könyvtár Értesítője
FK. évkv. = Fővárosi Könyvtár évkönyve
FK Közlem. = A Fővárosi Könyvtár közleményei
FK ML = Módszertani levél
FK MÚ = Módszertani útmutató
FK Tanulmány = Fővárosi Könyvtár: Tanulmányok
FSZEK BGY bibliog. Munk. = A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapesti Gyűjteményének bibliográfiai munkálatai
FSZEK évkv. = A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve
FSZEK KSzSz = FSZEK Külföldi szerzemények szakjegyzéke
FSZEK NKS = Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár népszerű könyvészeti sorozata
IA = Írói arcképvázlatok
IKI = Időszerű kérdések irodalma
IKT = Iskolai Könyvtáros Tájékoztató
3K = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros
KA = Könyvtárunk arcképcsarnokából
KF = Könyvtári Figyelő
KHír = Könyvtári Híradó
KK= Könyvtárosok kiskönyvtára
Kult. Köz. = Kultúra és Közösség
Kvt = Könyvtáros
Kvt. Szle = Könyvtári Szemle
MMK = Mai magyar költők
MKSzle = Magyar könyvszemle
MSZF = Magyar szociológiatörténeti füzetek
NK= Nemzetpolitikai kérdések
KLevlap.= Könyvtári Levelezőlap
NTSzT = A Népművelő Társaság szociálpolitikai tanfolyama
OV = Olvasásszociológiai vizsgálatok
Párttört. Közlem. = Párttörténeti Közlemények
Pedag. Szle = Pedagógiai Szemle
SZK = Szakkatalógus
SZSZB = Szociológusok: személyi bibliográfiák
TBM = Tanulmányok Budapest múltjából
T =Tapasztalataink
TFKvt. = Tapasztalataink a felnőttkönyvtárakban
TGyKvt = Tapasztalataink a gyermekkönyvtárakban
TSZB =Tematikus szociológiai bibliográfiák
TSZK =Tematikus szociológiai kisbibliográfiák
TMT = Tudományos Műszaki Tájékoztató
Vár. Szle = Városi Szemle
VK =A világirodalom klasszikusai

Statisztikai adatok

Összesített fő adatok évente (1904–2000)
A Központi Könyvtár fő adatai évente (1904–2000)
A Központi Könyvtár fő adatai évente (1913–2000)
A Hálózati Könyvtár gyarapodása az ETO szerint mintaévekben
Személyzeti adatok mintaévekben

Összesített fő adatok évente
1904–2000

	Könyvtárak száma			Állomány /db	Gyarapodás /db	Beírattkozottak /fő	Dok.forgalom /db
	Központi	Hálózat	Össz.				
1904	1	–	1	43.943	1.899	–	–
1905	1	–	1	46.535	2.592	736	1.329
1906	1	–	1	51.833	5.298	2.086	2.518
1907	1	–	1	60.170	8.337	4.796	7.325
1908	1	–	1	69.332	9.162	5.098	7.035
1909	1	–	1	77.009	7.677	8.079	10.618
1910	1	–	1	84.807	7.798	13.510	18.668
1911	1	–	1	93.674	8.867	14.647	19.107
1912	1	–	1	104.010	10.337	14.548	20.960
1913	1	–	1	113.815	21.944	5.013	10.590
1914	1	5	6	108.811	15.942	4.625	189.850
1915	1	5	6	126.283	21.428	9.038	286.009
1916	1	5	6	144.672	22.226	11.136	327.378
1917	1	7	8	153.427	24.103	11.157	355.022
1918	1	7	8	176.529	12.525	n. a.	311.259
1919	1	7	8	191.673	17.319	16.523	338.489
1920	1	7	8	199.963	10.444	5.534	338.854
1921	1	7	8	208.185	10.893	16.441	282.965
1922	1	7	8	211.266	20.763	13.636	237.164
1923	1	8	9	220.936	11.082	15.618	307.808
1924	1	10	11	237.286	10.268	16.442	325.704
1925	1	10	11	257.679	22.359	13.964	405.667
1926	1	10	11	281.776	30.965	14.750	667.745
1927	1	11	12	312.258	32.475	16.129	937.261
1928	1	11	12	334.484	35.982	15.789	901.131
1929	1	12	13	367.142	43.865	18.207	1.016.422
1930	1	12	13	400.285	37.469	20.749	1.125.185
1931	1	13	14	422.217	27.379	18.015	1.063.188
1932	1	13	14	436.449	20.503	19.260	1.150.244
1933	1	13	14	450.562	17.405	16.749	1.115.438
1934	1	13	14	458.112	16.097	15.856	1.048.238

	Könyvtárak száma			Állomány /db	Gyarapodás /db	Beírattkozottak /fő	Dok.forgalom /db
	Központi	Hálózat	Össz.				
1935	1	13	14	467.160	16.443	15.732	1.133.026
1936	1	13	14	479.792	21.495	16.698	1.248.238
1937	1	13	14	485.027	19.117	20.478	1.271.435
1938	1	13	14	500.325	21.804	21.680	1.326.227
1939	1	13	14	517.145	18.890	22.432	1.375.121
1940	1	13	14	524.485	20.732	24.563	1.465.686
1941	1	13	14	531.657	22.039	27.051	1.532.216
1942	1	13	14	548.391	19.501	27.880	1.541.974
1943	1	13	14	561.116	14.846	27.481	1.562.241
1944	1	13	14	542.425	9.927	23.562	1.053.980
1945	1	16	17	529.991	11.678	17.165	407.061
1946	1	18	19	523.693	25.416	25.347	1.089.514
1947	1	19	20	547.151	32.189	25.247	1.117.909
1948	1	20	21	569.053	41.464	27.663	1.429.054
1949	3	23	26	615.647	85.430	30.602	1.384.553
1950	3	27	30	897.774	340.571	43.534	1.637.287
1951	3	37	40	1.031.468	148.126	77.112	1.978.423
1952	3	43	46	1.157.314	149.267	90.489	2.655.442
1953	3	54	57	1.195.004	132.542	112.446	3.236.544
1954	3	62	65	1.353.161	129.430	117.451	3.354.825
1955	3	62	65	1.416.734	109.135	125.193	3.561.274
1956	2	60	62	1.516.435	98.000	128.622	3.426.714
1957	2	64	66	1.508.414	96.027	120.851	3.150.392
1958	1	59	60	1.465.592	109.967	130.944	3.881.344
1959	1	80	81	1.572.701	133.152	140.540	4.660.116
1960	1	90	91	1.658.171	136.172	115.018	4.846.510
1961	1	96	97	1.763.444	167.339	140.700	5.144.686
1962	1	102	103	1.948.533	232.669	153.181	5.927.757
1963	1	108	109	2.002.046	196.321	165.132	6.025.858
1964	2	108	110	2.114.592	243.831	171.215	6.420.804
1965	3	113	116	2.197.128	189.726	179.388	6.507.697
1966	2	111	113	2.307.498	164.301	182.379	6.481.529
1967	2	113	115	2.408.875	159.562	188.076	6.566.930

	Könyvtárak száma			Állomány /db	Gyarapodás /db	Beírattkozottak /fő	Dok.forgalom /db
	Központi	Hálózat	Össz.				
1968	2	114	116	2.486.173	153.283	187.332	6.566.930
1969	2	114	116	2.535.187	159.281	180.826	6.933.266
1970	2	114	116	2.576.370	159.200	178.119	6.710.390
1971	2	113	115	2.600.846	168.958	182.225	6.231.107
1972	2	113	115	2.661.782	171.815	185.869	6.490.288
1973	2	115	117	2.729.265	170.426	183.067	6.569.768
1974	2	94	96	2.838.246	181.695	183.345	6.307.664
1975	2	90	92	2.968.037	193.145	174.825	5.757.473
1976	2	92	94	3.095.611	210.678	173.185	5.841.818
1977	2	89	91	3.229.566	249.286	176.031	5.786.575
1978	2	93	95	3.401.574	222.454	173.151	5.810.393
1979	2	94	96	3.504.053	220.325	179.200	4.626.216
1980	2	98	100	3.661.603	250.378	180.814	4.579.379
1981	2	99	101	3.850.502	273.167	177.780	4.528.492
1982	2	103	105	4.011.664	278.141	183.248	4.428.162
1983	1	106	107	4.163.225	268.321	188.664	4.561.616
1984	1	95	96	4.288.822	282.947	199.037	4.839.021
1985	1	97	98	4.029.998	202.825	209.421	4.972.737
1986	1	96	97	4.136.743	173.762	199.882	4.884.001
1987	1	97	98	4.094.064	165.194	201.019	4.861.739
1988	1	95	96	4.198.077	165.033	200.936	4.554.038
1989	1	95	96	4.278.086	155.472	175.908	4.360.886
1990	1	91	92	3.996.345	145.477	167.887	4.611.474
1991	1	86	87	3.853.348	139.298	178.647	5.823.098
1992	1	84	85	3.805.566	142.334	177.252	6.530.282
1993	1	84	85	3.781.148	148.811	181.292	5.935.624
1994	1	74	75	3.745.598	149.821	192.177	6.610.763
1995	1	78	79	3.743.883	128.709	173.811	6.335.528
1996	1	77	78	3.739.489	137.065	165.778	6.361.177
1997	1	77	78	3.756.613	130.081	163.130	6.236.400
1998	1	74	75	3.806.744	145.971	164.191	5.853.642
1999	1	74	75	3.840.408	145.536	162.005	6.072.265
2000	1	74	75	3.827.882	123.755	159.356	6.036.314

A Központi Könyvtár fő adatai évente
1904–2000

	Könyvtárak száma	Állomány /db	Gyarapodás /db	Beírattkozottak /fő	Dok.forgalom /db
1904	1	43.943	1.899	238	325
1905	1	46.535	2.592	736	1.329
1906	1	51.833	5.298	2.086	2.518
1907	1	60.170	8.337	4.796	7.325
1908	1	69.332	9.162	5.098	7.035
1909	1	77.009	7.677	8.079	10.618
1910	1	84.807	7.798	13.510	18.668
1911	1	93.674	8.867	14.647	19.107
1912	1	104.010	10.337	14.548	20.960
1913	1	113.815	5.462	5.013	10.590
1914	1	87.683	8.336	879	20.636
1915	1	101.242	9.292	1.342	42.743
1916	1	111.816	10.574	2.127	51.802
1917	1	112.498	7.345	2.472	57.538
1918	1	120.248	n. a.	3.062	55.856
1919	1	128.527	n. a.	8.921	61.326
1920	1	136.157	8.393	1.273	65.426
1921	1	143.712	7.932	2.139	35.559
1922	1	144.938	10.119	3.307	35.681
1923	1	150.686	6.237	4.378	49.679
1924	1	153.507	3.341	3.750	33.577
1925	1	161.600	8.203	3.170	56.111
1926	1	170.211	8.611	1.732	151.882
1927	1	179.978	9.804	1.862	204.520
1928	1	189.195	9.310	1.911	197.698
1929	1	197.933	9.341	2.017	180.706
1930	1	207.866	10.379	2.494	152.227
1931	1	214.254	6.539	2.159	100.002
1932	1	221.826	7.894	2.415	118.872
1933	1	228.880	7.259	2.263	114.734
1934	1	236.044	8.220	2.508	111.591
1935	1	242.569	7.610	2.337	123.546
1936	1	250.102	10.368	2.221	183.650

	Könyvtárak száma	Állomány /db	Gyarapodás /db	Beírattkozottak /fő	Dok.forgalom /db
1937	1	252.862	7.747	2.292	191.650
1938	1	261.638	8.928	2.056	216.349
1939	1	268.991	7.445	2.011	209.601
1940	1	277.247	8.273	2.001	176.777
1941	1	286.619	9.372	2.343	225.232
1942	1	294.693	8.074	2.410	159.311
1943	1	301.741	7.048	2.730	121.100
1944	1	306.691	4.950	1.347	75.649
1945	1	301.334	2.708	611	7.106
1946	1	298.415	7.388	2.025	30.489
1947	1	307.703	9.290	2.104	66.898
1948	1	319.275	12.502	2.721	174.057
1949	3	333.034	13.759	2.648	173.341
1950	3	542.683	213.571	3.196	217.198
1951	3	575.513	32.830	4.022	205.847
1952	3	605.302	29.789	8.173	233.281
1953	3	583.850	34.253	10.666	231.871
1954	3	612.367	28.517	10.528	245.848
1955	3	630.208	32.167	12.174	236.124
1956	2	660.960	17.835	9.890	201.988
1957	2	647.800	14.772	7.947	165.891
1958	1	562.349	21.804	13.158	186.835
1959	1	587.231	25.133	11.844	231.554
1960	1	602.835	15.922	12.210	248.402
1961	1	618.868	16.618	11.608	206.917
1962	1	635.339	17.743	8.315	211.246
1963	1	652.248	20.962	8.728	202.142
1964	2	665.506	15.874	9.497	207.958
1965	3	661.527	13.211	9.069	203.960
1966	2	666.941	9.913	9.995	232.213
1967	2	672.760	13.273	12.087	282.832
1968	2	677.229	6.688	13.091	296.334
1969	2	679.363	6.853	13.087	273.554
1970	2	689.018	8.249	13.627	270.299
1971	2	692.407	8.534	13.512	288.734

	Könyvtárak száma	Állomány /db	Gyarapodás /db	Beírattkozottak /fő	Dok.forgalom /db
1972	2	701.685	7.646	14.396	299.351
1973	2	710.220	8.093	14.074	295.600
1974	2	722.717	10.749	14.553	288.028
1975	2	736.916	13.448	14.891	328.142
1976	2	748.813	10.916	14.132	298.623
1977	2	763.775	13.848	13.380	271.675
1978	2	788.142	24.240	14.360	296.335
1979	2	809.186	22.245	13.744	268.720
1980	2	827.726	19.459	13.881	269.170
1981	2	850.162	20.844	13.971	270.948
1982	2	863.431	21.487	18.845	311.044
1983	1	884.879	24.998	18.350	375.466
1984	1	904.256	24.217	18.404	323.419
1985	1	925.019	21.204	18.446	393.507
1986	1	942.745	19.314	18.415	408.936
1987	1	964.084	24.036	17.975	417.852
1988	1	980.412	19.569	17.453	123.503
1989	1	999.353	19.738	17.240	115.448
1990	1	1.022.132	23.150	14.582	132.749
1991	1	1.039.368	20.229	16.940	148.426
1992	1	1.057.904	18.753	18.042	181.617
1993	1	1.071.103	13.199	17.696	113.190
1994	1	1.088.057	16.845	19.780	111.961
1995	1	1.106.971	20.843	21.778	167.518
1996	1	1.134.752	29.505	20.794	180.746
1997	1	1.137.770	25.640	20.449	197.566
1998	1	1.166.485	29.926	21.185	192.895
1999	1	1.203.408	37.327	17.950	157.378
2000	1	1.461.372	56.423	15.077	143.525

A HÁLÓZATI KÖNYVTÁRAK FŐ ADATAI ÉVENTE
1913–2000

	Könyvtárak száma			Állomány /db	Gyarapodás /db	Beírattkozottak /fő	Dok.forgalom /db
	Központi	Hálózat	Össz.				
1913	–	–	–	–	16.482	–	–
1914	5	–	5	21.128	7.606	3.746	169.214
1915	5	–	5	25.041	12.136	7.696	243.275
1916	5	–	5	32.856	11.652	9.009	275.576
1917	7	–	7	40.929	16.758	8.685	297.484
1918	7	–	7	56.281	n. a.	n. a.	255.403
1919	7	–	7	63.146	n. a.	7.602	277.163
1920	7	–	7	63.806	2.051	4.261	268.428
1921	7	–	7	64.473	2.961	14.302	247.406
1922	7	–	7	66.328	10.644	10.329	201.483
1923	8	–	8	70.250	4.845	11.240	258.129
1924	10	–	10	83.779	6.927	12.692	292.127
1925	10	–	10	96.079	14.156	10.794	349.556
1926	10	–	10	111.565	22.354	13.018	515.863
1927	11	–	11	132.280	22.671	14.267	732.741
1928	11	–	11	145.289	26.672	13.878	703.433
1929	12	–	12	169.209	34.524	16.190	835.716
1930	12	–	12	192.419	27.090	18.255	972.958
1931	13	–	13	207.963	20.840	15.856	963.186
1932	13	–	13	214.623	12.609	16.845	1.031.372
1933	13	–	13	221.682	10.146	14.486	1.000.704
1934	13	–	13	222.068	7.877	13.348	936.647
1935	13	–	13	224.591	8.833	13.395	1.009.480
1936	13	–	13	229.690	11.127	14.477	1.064.674
1937	13	–	13	232.165	11.370	18.186	1.079.785
1938	13	–	13	238.687	12.876	19.624	1.109.878
1939	13	–	13	248.154	12.445	20.421	1.165.520
1940	13	–	13	247.238	12.459	22.562	1.288.909
1941	13	–	13	245.038	12.667	24.708	1.306.984
1942	13	–	13	253.698	11.427	25.470	1.382.663
1943	13	–	13	259.375	7.816	24.751	1.441.141

	Könyvtárak száma			Állomány /db	Gyarapodás /db	Beírattkozottak /fő	Dok.forgalom /db
	Központi	Hálózat	Össz.				
1944	13	–	13	235.734	4.977	22.215	978.331
1945	13	3	16	228.657	8.970	16.554	399.955
1946	15	3	18	225.278	18.028	23.322	1.059.025
1947	15	4	19	239.448	22.899	23.143	1.051.011
1948	17	3	20	249.778	28.962	24.942	1.254.997
1949	20	3	23	282.613	71.671	27.954	1.211.212
1950	24	3	27	355.091	127.000	40.338	1.420.089
1951	32	5	37	455.955	115.296	73.090	1.772.576
1952	35	8	43	552.012	119.478	82.316	2.422.161
1953	41	13	54	611.154	98.289	101.780	3.004.673
1954	42	20	62	740.794	100.913	106.923	3.108.977
1955	41	21	62	786.526	77.068	113.019	3.325.150
1956	39	21	60	855.475	80.000	118.732	3.224.726
1957	42	22	64	860.614	81.255	112.904	2.984.501
1958	42	17	59	903.243	88.163	117.786	3.694.509
1959	42	38	80	985.470	108.019	128.696	4.428.562
1960	42	48	90	1.055.336	120.250	102.808	4.598.108
1961	46	50	96	1.144.576	150.721	129.092	4.937.769
1962	48	54	102	1.313.194	214.926	144.866	5.716.511
1963	52	56	108	1.349.798	175.359	156.404	5.823.716
1964	54	54	108	1.449.086	227.957	161.718	6.212.846
1965	59	54	113	1.535.601	176.515	170.319	6.303.737
1966	59	52	111	1.640.557	154.388	172.384	6.249.316
1967	59	54	113	1.736.115	146.289	175.989	6.284.098
1968	58	56	114	1.808.944	146.595	174.241	6.636.932
1969	58	56	114	1.855.824	152.428	167.739	6.436.836
1970	59	55	114	1.887.352	150.951	164.492	6.960.808
1971	60	53	113	1.908.439	160.424	168.713	6.201.554
1972	60	53	113	1.960.097	164.169	171.473	6.270.417
1973	63	52	115	2.019.045	162.333	168.993	6.012.064
1974	63	31	94	2.115.529	170.946	168.792	6.139.530
1975	59	31	90	2.231.121	179.697	159.934	5.429.331
1976	59	33	92	2.346.798	199.762	159.053	5.543.195

	Könyvtárak száma			Állomány /db	Gyarapodás /db	Beírattkozottak /fő	Dok.forgalom /db
	Központi	Hálózat	Össz.				
1977	57	32	89	2.465.791	235.438	162.651	5.514.900
1978	51	42	93	2.613.432	198.214	158.791	5.514.058
1979	51	43	94	2.694.867	198.080	165.456	4.357.496
1980	50	48	98	2.833.877	230.919	166.933	4.310.209
1981	43	56	99	3.000.340	252.323	163.809	4.257.544
1982	40	63	103	3.148.233	256.654	164.403	4.117.118
1983	37	69	106	3.278.346	243.323	170.314	4.186.150
1984	28	67	95	3.384.566	258.730	180.633	4.515.602
1985	28	69	97	3.104.979	181.621	190.975	4.579.230
1986	28	68	96	3.193.998	154.448	181.467	4.475.065
1987	28	69	97	3.129.980	141.158	183.044	4.443.887
1988	28	67	95	3.217.665	145.464	183.483	4.430.535
1989	28	67	95	3.278.733	135.734	158.668	4.245.438
1990	28	63	91	2.974.213	122.327	153.305	4.478.725
1991	27	59	86	2.813.980	119.069	161.707	5.674.672
1992	27	57	84	2.747.662	123.581	159.210	6.348.665
1993	27	57	84	2.710.045	135.612	163.596	5.822.434
1994	27	47	74	2.657.541	132.976	172.397	6.498.802
1995	–	78	78	2.636.912	107.866	152.033	6.168.010
1996	–	77	77	2.604.737	107.560	144.984	6.180.431
1997	–	77	77	2.618.843	104.441	142.681	6.038.834
1998	–	74	74	2.640.259	116.045	143.006	5.660.747
1999	–	74	74	2.637.000	108.209	144.055	5.914.887
2000	–	74	74	2.366.510	67.332	144.279	5.892.789

A Központi Könyvtár gyarapodása az *ETO* szerint mintaévekben

	Általános mű		Filozófia		Vallás		Társad.tud.		Nyelvészet		Term.tud.		Alkalm.tud.		Művészet	
	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%
1912	883	9,5	98	0,9	219	2,1	7.356	71,2	–	–	95	0,9	522	5,1	268	2,6
1914	779	9,3	291	3,5	225	2,7	4.978	59,7	49	0,6	123	1,5	365	4,3	328	3,9
1925	1.019	12,4	367	4,5	197	2,4	2.154	26,1	159	1,9	236	2,8	267	3,2	791	9,8
1938	1.311	14,7	409	4,6	396	4,4	3.417	38,3	141	1,6	234	2,6	552	6,2	635	7,1
1948	1.103	8,8	274	2,2	120	1,0	5.908	47,3	142	1,1	242	1,9	440	3,5	746	6,0
1950	2.045	7,8	518	1,9	195	0,7	10.946	41,1	669	2,5	1.044	3,9	950	3,5	926	3,4
1954	1.866	9,1	236	1,2	116	0,6	4.847	24,2	412	2,0	745	3,7	696	3,4	1.339	6,6
1965	1.317	12,2	145	2,4	41	0,7	1.167	19,7	54	0,9	183	3,5	263	4,4	571	9,7
1980	736	8,0	513	5,6	125	1,3	3.633	39,3	124	1,3	180	2,0	495	5,4	897	9,7
2000	1.447	5,5	1.183	4,5	410	1,5	4.574	17,4	–	–	1.128	4,3	2.368	9,0	1.600	6,1

	Irodalom		ebből szépir.		Földrajz		Életrajz		Történelem		Be nem sorolt		Gyarapodás	Kurrens folyóirat
	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%	db	cím
1912	94	0,9	–	–	–		–	–	548	5,3	254	2,5	10.337	n. a.
1914	114	1,4	–	–	–	–	–	–	984	11,4	100	1,2	8.336	480
1925	884	10,8	884	10,8	–	–	–	–	2.129	26,1	–	–	8.203	392
1938	540	6,1	497	5,5	217	2,4	323	3,6	753	8,4	–	–	8.928	608
1948	2.296	18,4	2.170	17,2	132	1,0	425	3,4	674	5,4	–	–	12.502	454
1950	4.211	15,9	3.987	14,9	1.038	3,9	1.702	6,4	2.368	9,0	–	–	26.612	888
1954	7.897	38,8	7.270	35,7	479	2,4	774	3,8	867	4,2	–	–	20.274	888
1965	893	15,0	469	7,9	482	8,2	379	6,4	410	6,9	–	–	5.905	644
1980	1.357	14,7	632	6,7	405	4,4	213	2,3	566	6,1	–	–	9.244	1.100
2000	10.572	40,2	8.685	33,0	945	3,6	206	0,8	1.868	7,1	–	–	26.301	805

Személyzeti adatok mintaévekben

Fő	Könyvtáros			Egyéb alkalmazott			Összesen
	Központi	Hálózat	Össz.	Központi	Hálózat	Össz.	
1905	3	–	3	2	–	2	5
1914	34	4	38	4	–	4	42
1925	28	10	38	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
1938	36	37	73	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
1948	67	40	107	n. a.	n. a.	49	165
1954	94	124	218	41	38	79	297
1965	82	211	293	41	31	72	405
1980	133	430	563	153	163	316	879
2000	225	293	518	39	51	90	608

MEGJEGYZÉS A TÁBLÁZATOKHOZ

Forrás

Budapest Székesfőváros Közigazgatási Évkönyve 1904
Fővárosi Könyvtár Értesítője 1907–1913
Budapesti Városi Könyvtár Értesítője 1914–1918; 1920–1922
Fővárosi Nyilvános Könyvtár Értesítője 1923–1930
Fővárosi Könyvtár Évkönyve 1931–1945
Székesfővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve 1946–1947
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve 1948–1998
Jelentés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkájáról 1979–80; 1983–84;1988–2000
Remete László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története 1966

Általános megjegyzések

1. Az adatokat lehetőleg az azévi jelentésből merítettem, csak ha ez nem volt lehetséges, nyúltam visszatekintő adatforráshoz.
2. Ha évekig ugyanolyan volt az adatközlés formája, igyekeztem ugyanezt az adatforrást (táblázatot stb.) használni.
3. Ellentmondásos adatközlés esetén a következők szerint jártam el:
   3.1 a valószínűbb adatot vettem;
   3.2 a részadatok összegét, ha az nem egyezett a közölt összessel.
4. Az 1918. és az 1919. évekről szóló jelentést nem leltem föl.

Összesített fő adatok évente (1904–2000)

Állomány
1921: összeadáshiba, javítva.
1974-től: tartalmazza a diákat, a brossúrákat, lemezeket.
1985–1987: az ellentmondó összes adat helyett a részadatok összege.
Állomány és gyarapodás
1950: 119.992 db aprónyomtatványt és újságcikket ekkor vettek leltárba.
1953: az azévi leltár 3.993 db többletét tartalmazza.
Gyarapodás
1956: az évkönyv jelentése a hálózatra becsült tartalmazza.
1957 és 1960: az ellentmondó összes adat helyett a részadatok összege.
A beiratkozottak száma
1905–1944: minden használó, nem csak az újonnan beiratkozotttak;
1945–1958: csak az újonnan beiratkozottak száma;
1959-től: minden beiratkozott, kötözzük a helyben használtra beiratkozott olvasó. Ld. még „A Központi Könyvtár fő adatai évente (1904–2000)" táblázatot!
1918: csak a Központi Könyvtár adata van meg (3062).
A használt dokumentumok száma
1913: a Központi Könyvtár hét hónapig zárva.
1914: az ugrásszerű növekedést a fiókhálózat létrejötte indokolja.
1971: sajtóhiba, javítva.
1979–1987: az ellentmondó összes adat helyett a részadatok összege.
1988–2000: a kölcsönzött dokumentumokat tartalmazza a helyben használtak nélkül.

A Központi Könyvtár fő adatai évente 1904–2000

A könyvtárak száma
1949: létrejött a Pedagógiai Könyvtár és a Vas utcai közgazdasági fiók.
1950: létrejött a Bródy Sándor utcai Szovjet Gyűjtemény; a Vas utcai közgazdasági fiókot a Közgazdasági Egyetemhez csatolták.
1956: Szovjet Gyűjtemény átadva a Gorkij Könyvtárnak.
1958: A Pedagógiai Könyvtár önállósul.
1964: létrejött a Zenei Gyűjtemény.
1965: létrejött a Szabadsajtó úton a Libresszó.
1966: megszűnt a Libresszó.
1983: a Zenei Gyűjteményt a Központi Könyvtárba integrálták.

Állomány és gyarapodás
1950: 119. 992 db aprónyomtatványt és újságcikket ekkor vettek leltárba.
1953: az azévi leltár 3.993 db többletét tartalmazza.
2000: Központi Ellátó Szolgálat állománya összevonva a Központi Könyvtár állományával.
Gyarapodás
1956–1957: a Szovjet Gyűjtemény nélkül, az aprónyomtatványok és újságcikkek nélkül;
1958-tól az aprónyomtatványokkal és cikkekkel együtt.
1963: az összesből 7.611 a Zenei Gyűjteménynek.
A beiratkozottak száma
1904: csak olvsaótermi látogatókat fogadtak (nem mérték)
1905–1921; 1923–1925, 1945–1958: minden használó, nem csak az újonnan beiratkozottak;
1922; 1926–1944: csak az újonnan beiratkozottak száma;
1959-től minden beiratkozott, köztük a helyben használatra beiratkozott olvasó.
1918: csak a Központi Könyvtár adata van meg (3062).
1962: áttérés a folyamatosról a naptári beiratkozási rendre.
1975: az évkönyv adata nyomdahibás, javítva.
1982: új beiratkozási rend bevezetése.
A beiratkozottak és a használt dokumentumok száma
1913: a Központi Könyvtár hét hónapig zárva.
2000: épületrekonstrukció miatt a Központi Könyvtár négy hónapig zárva.
A használt dokumentumok száma
1926-tól: tartalmazza a helyben olvasott folyóiratokat is.
A használt dokumentumok száma
1988–2000: a kölcsönzött dokumentumokat tartalmazza a helyben használtak nélkül.

A hálózati könyvtárak fő adatai évente 1904–2000

A könyvtárak száma
1914–1944: a kerületi könyvtárak azonosak a fiókkönyvtárakkal;
1945–1994: a kerületi könyvtárak kategóriája a nagy-budapesti kerületek könyvtárait tartalmazza, melyek némelyike fiók(ok)kal bír;
1995-től átszervezés miatt csak fiókok vannak.
1951–195: a kerületi könyvtárak (és fiókjaik) a kerületi tanácsok felügyelete alá kerültek, a statisztikában azonban itt szerepelnek.
1959–1974: a gyermekkönyvtárak külön szerepelnek.

Állomány
1974-től: tartalmazza a diákat, a brosúrákat, lemezeket.
1988–1999: tartalmazza a Központi Ellátó Szolgálat állományát.
Állomány és gyarapodás
2000: a Központi Ellátó Szolgálat állománya összevonva a Központi Könyvtár állományával.
Gyarapodás
1956: az évkönyvben ez a becsült adat szerepel.
A beiratkozottak száma
1914–1944: minden használható, nem csak az újonnan beiratkozottak;
1945–1958: csak az újonnan beiratkozottak száma;
1959 -től minden beiratkozott, köztük a helyben használatra beiratkozott olvasó.
1960: áttérés a folyamatosról a naptári beiratkozási rendre.
A használt dokumentumok száma
1914–1944 és 1968–1978: a kölcsönzött dokumentumokat tartalmazza a helyben használtakkal együtt;
1945–1967 és 1979-től: csak a kölcsönzött dokumentumokat tartalmazza.

A Központi Könyvtár gyarapodása a ETO szerint mintaévekben
Gyarapodás összesen
1950: a bontás összese nem egyezik meg a másutt közölt gyarapodási összessel, mert ez utóbbi tartalmazza az azévben leltárba vett aprónyomtatványokat és újságcikkeket, a Pedagógiai Könyvtár és a Vas utcai közgazdasági fiók állományát.
1950: a bontás összese nem egyezik meg a másutt közölt gyarapodási összessel.
1954, 1965, 1980 és 2000: a bontás összese nem egyezik meg a másutt közölt gyarapodási összessel.
8 Irodalom
1912 és 2000: tartalmazza a 4 Nyelvészetet is.
93 Történelem
1912 és 1914: tartalmazza a 91 Földrajzot is.